De Nieuwe Gids. Jaargang 43

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Luctor et emergo, Den Haag 1928

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002192801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

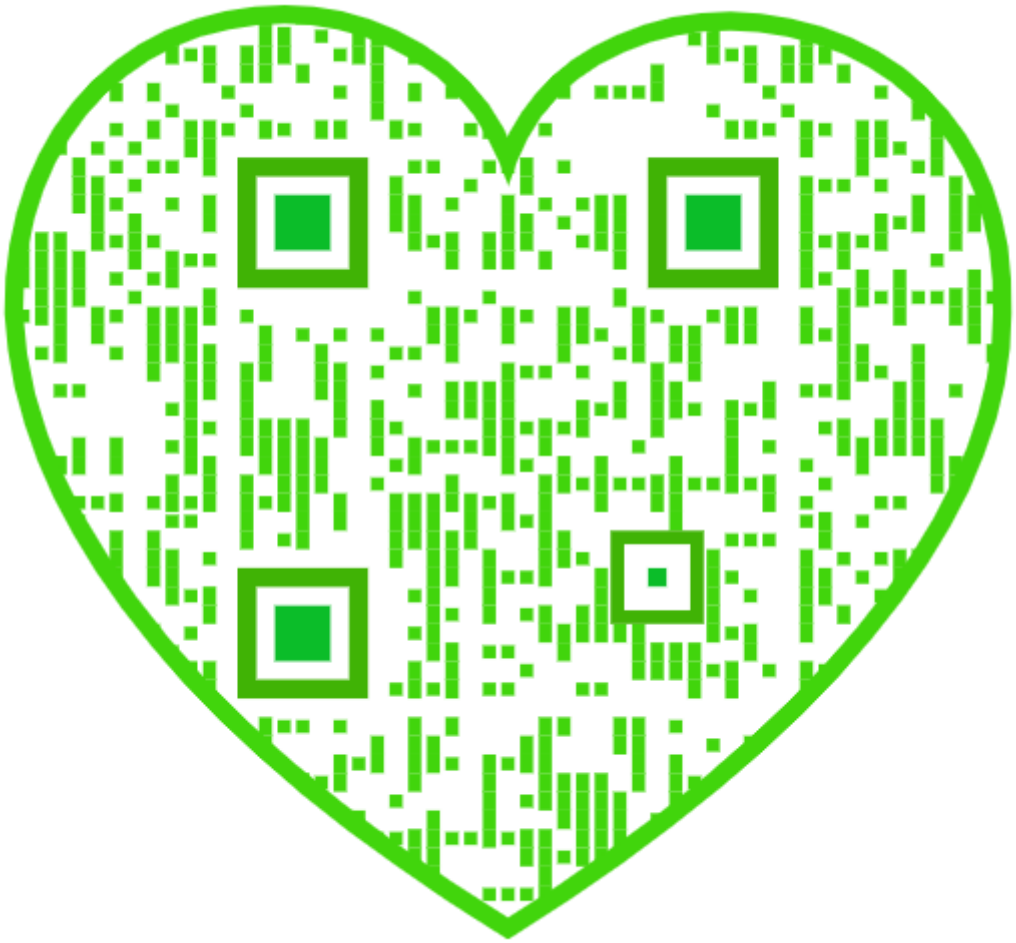

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 1]

Uit het leven van Maurits le Leu de Wilhem door Everard E. Gewin.

Het hiervolgende opstel is in hoofdzaak gegrond op een bundel brieven van Constantijn Huygens en eenige zijner bloedverwanten, vooral zijn zusterszoon le Leu de Wilhem. De documenten berusten in het familie-archief van een onzer oudadellijke geslachten (de eigenaar[1)] telt Huygens' zuster tot zijn ascendenten) en ze zijn, voor zoover mij althans bekend is, niet gepubliceerd, behalve de enkele brieven van den dichter Huygens aan zijn neef de Wilhem; deze zijn (naar een copie) opgenomen in de uitgave van Worp.

Een van Huygens' zusters Geertruid, was gehuwd met Philips-Doublet, heer van S. Annaland, terwijl een andere zuster, Constantia, geboren in 1602, op haar dertigste jaar was gehuwd met David le Leu de Wilhem, raad van prins Frederik Hendrik en raadsheer in het Hof van Brabant. De heer de Wilhem was geboren in Hamburg, maar zijn vader was uit Doornik geboortig. David de Wilhem was veertien jaren ouder dan zijn vrouw, Constantia Huygens en hij overleed in 1658. Uit het huwelijk werden vier kinderen volwassen: Constatia (‘Tetje’ genoemd), Egidia, Sophia en een eenige zoon, Maurits.

Maurits' geboortejaar is mij onbekend, maar zijn ouders huwden in 1633 en ik vermoed door bepaalde gegevens, dat de zoon omstreeks 1639 of 1640 is geboren. 't Is echter ook mogelijk, dat hij een nakomer was en eenige jaren later geboren werd. Blijkens brieven uit zijn jongenstijd was hij toen in den Bosch, onder leiding van een gouverneur. Op 2 Maart 1654

1) Mr. Baron van Nagell van Ampsen, Kasteel Ampsen bij Lochem.

schreef zijn moeder hem, dat hij zich aan de gegeven voorschriften moest houden: veel bidden tot God, goed leeren, uitvoerig wekelijks naar huis schrijven en zich behoorlijk wasschen; wat het laatste punt betreft, ten dezen nam men het destijds, ook in de aanzienlijke kringen, niet nauw. Maar wij zullen mevrouw le Leu de Wilhem zelf doen spreken, temeer waar haar taal en stijl blijk geven van de lage ontwikkeling der vrouwen uit die dagen. Men vergelijke maar eens een brief van broer en zuster uit dat uitnemende gezin van Christiaan Huygens den oudere.

'Soette Maurits. Warom en schryft ghy myn niet alle weken eens [,] dat hat ik u ommers belast en als ghy schryft [,] soo schryft ghy u brive soo lullich en ghy schryft soo wynich der in [,] dat het geen brive heette meuge, ghy moet u best doen om wel te schryve [,] ghy leert nou ommers schryve en om goiie styl te schryve en met fatsoen gelyck men behoort te doen [,] ghy hebt ommers tyd genoch, en als ghy een brief geschreven hebt, en dat niet wel is [,] zoo schryft hem soo dickmaels over totdat hy wel is [,] schrijft my eens of ghy leert Tykene en sent my wat dat ghy gemaeckt hebt, schryf my oock of u haer al over u ooren komt, kamt u toch wel en wast u schoon en weest toch niet vuyl noch beplackt, want ghy weet wel dat ick dat soo haet en gaet toch noot te bet noch gaet niet van u kamer sonder Godt te bidden dat hij u toch in syn genaede wil aannemen en dat u wyshyt en verstant geeft [,] dat ghy toch een vroom man mocht worden, dit bidt ick Godt nacht en dach. bidt toch met myn [,] soette kint, en gelooft vry dat soo ghy Godt van harte met myn bidt [,] dat hy ons gebet verhoorren sal en ghy sult syn hyligen zegen over u krygen, en als ghy die hebt [,] soo en sal u nooit it ontbreken [,] dit wenst u van harte

soete Maurits UE. moeder
Constance Hugens.'

In 1661 kreeg Maurits uit den Haag kerkelijke attestatie naar Leiden. Hij studeerde rechten in Leiden en promoveerde in Oranje. Er zijn uit die jongelingsjaren eenige brieven van zijn zusters aan hem bewaard en van zijn trouwe moeder, die steeds

vurig voor haar eigen zoon bleef bidden. ‘A Dieu lieste kint [,] bidt toch altyd Godt en neemt toch u tyt wel waer [,] want daer is noch soo veel voor u te leeren’.... ‘anders verwaerloosse we onssen tyt die u nu het dierste behoort te wese dat ghy in de weerrelt hebt, leest myn brive dickwils en denckt dat ick met u spreek.’

Het was een droevig jaar voor ons vaderland: 1665. Onze vloot was op het einde van Mei onder v. Wassenaer-Obdam als luitenant-admiraal-generaal vol schoone verwachtingen in zee gestoken en men weet hoe ongelukkig de afloop was. Mevrouw de Wilhem had op 23 April aan haar zoon reeds kwade voorteekenen gemeld: ‘se segge dat te hellevoetsluys een groot gekerm snagks aent water gehoort wort en me weet niet waert van d'aen komt, tamsterdam (te Amsterdam) syn al de toppe van de boomme met de vorst afgegaen en syn bove plat [,] dit wort voor een seer quaie augure gehouwe.’ En ‘alle nacht is alt volck weer op straet om de star met de staert te sien.’ Prins Maurits doet in Scheveningen alle troepen in slagorde staen, waarheen duizenden van alle kanten toeloopen. Mevrouw de Wilhem heeft geen moed om behalve aan haar zoon ook nog aan haar broer Constantijn te schrijven (die met haar zoon in Oranje was): ick sal aen Broer niet schryve want ick ben alte qualick gesint, soo ons Godt de Heer eens viktori geeft [,] dan sal ick schryve.

Na de ramp bij Lowestoft in Engeland, waarbij het admiraalschip van v. Wassenaer-Obdam in de lucht vloog, schreef mevrouw De Wilhem vol droefenis aan haar zoon (18 Juni 1665).

‘Och lieste kint, wat heb ick je dusent mael by me gewenst,’ ‘liste [liefste] kint [,] ick weet wel dat je dit seer ontstelle sal te hoorre in wat staet dat ons lant is en de bangeghyt daer we in syn, maer ontstelterie [= onstel je er] noch weester niet al te melancoliek over, het kander toch niet toe doen.... Arme goaien Heer van Wassenaer, niet een mens van syn schip over gebleve, die ons segge kan hoe syn ent geweest is [,] maar wel [heb ik het geluid] gehoort, want toen syn schip sprong [,] vloog de deur van myn kamer op.... Tromp hyt gevochten als een leew....., we waren noch alte mael laet opt strang

[= strand] als dit gruwelyke combaet geschide, en meest al de mensse bleve den derden nacht over, maar ik kommer [= kom er] niet meer, Godt weet hoe dit aen te hooren is.... Adieu beste kint [,] vermaeckt u daer in, dat niet tegen staende deze schock en niet ete noch slape [, ik] eve wel gesont en wel ben.'

Kort daarna schreef mevrouw De Wilhem aan haar zoon, dat een hunner huisvrienden haar een brief uit Engeland had voorgelezen, waaruit blijkt, dat men Obdam met groote stoutmoedigheid had zien vechten. Wat het springen in de lucht betreft: 'daer synder veel die mynne dat het de Moor gedaen sou hebbe en dat hyt geswoorren hat, omdat hy hem dickmael seer geslagen hat, gelyck hy myn selfs wel gesyt hyt.' Obdam had veertien baantjes, waar men nu veel moeite voor doet, 'elck treckt omt langste'.

Uit enkele opmerkingen in de brieven blijkt de toenmalige ruwheid van zeden. Baron van Boetzelaer[1)] werd handgemeen (1665) met een ander edelman, die beweerde dat hij in adeldom met Boetzelaer gelijk stond. Boetzelaer sloeg hem toen met vuisten, waarop hij Boetzelaer in het water wierp. Toen begon het vuistgevecht weer en vervolgens dronk men samen ter verzoening. Een andere maal lezen wij, hoe eenige soldaten bij de autoriteiten zich hadden beklaagd over het niet uitbetalen van hun soldij. Toen nu de heer Arend van Dorp een van die soldaten van zijn broer op straat tegenkwam, gaf hij hem met zijn rapier een houw op het hoofd, en dat in bijzijn van een der Gecommitteerde Raden.

Ook ziet men uit sommige brieven iets van de vrijmoedige wijze waarop de seksen met elkaar dingen bespreken. De vierenzeventig-jarige Constantijn Huygens schreef 4 September 1671 uit Londen, aan zijn achtendertigjarig ongehuwd nichtje in 't geheim over 'joffr. Ida'. Hij begrijpt niet 'le decosure que pourrait avoir causé une longue maladie.' 'Puis que vous me declarez donc Aafje, la belle nymphe, toujours pucelle, j'en demeure en repos et vous souhaitte la bon soir.' Iets later (Augustus): 'La belle Aafje seule dans ma maison avec un meester Jan, cela veut dire quelque chose.' Wat juffrouw Ida

1) Philip Jacob baron van den Boetzelaer van Asperen (1634-1688).

betreft, zijn nichtje moet ruim gebruik maken van zijn meloenen in den Haag, maar er Ida ook van doen genieten. ‘On me dit qu'elle a recouvert son premier embonpoint - il restera de veoir, si elle voudra bien maintenant me montrer gras, ce qu'elle m'a fait veoir maigre.’

Constantijn's zoon, Constantijn junior, sinds 1668 gehuwd, schreef 20 November 1671 uit Parijs aan zijn nichtje over zijn vriendinnetjes (‘quelques belles que vous scavez que j'ay’). Zijn nichtje moet aan Madle H. zeggen, dat zij zich voor hem door Netscher[1)] moet laten schilderen. ‘Elle le pourroit bien sans que monsieur le Bourgemaistre en sceut rien.’ Zeer juist en verstandig vindt Zeelhem [Constantijn Huygens jun.] den raad van een harer vriendinnen, om een staat van haar bezit te doen toekomen aan den onbekende, die, zonder haar gezien te hebben, over een huwelijk met haar dacht. Dat gebeurt ook hier in Parijs en de huwelijken gelukken er.

In 1665 vertoefde Constantijn Huygens (de oudere) in Oranje als gevolmachtigde van den Prins, in verband met de teruggave van dit vorstendom. Hij was samen met zijn neef Maurits Le Leu de Wilhem, die in den zomer van dat jaar aan de Universiteit Oranje promoveerde. Huygens zond dienaangaande gunstige berichten naar zijn zuster. ‘God heeft mijn gebed verhoord’, zoo zei de goede vrouw meermalen met tranen in de oogen aan haar dochter. Zeven jaren tevoren had zij haar man verloren en zij heeft nog slechts twee jaren na de promotie van haar zoon geleefd.

Maurits vestigde zich in den Haag als advocaat en in 1669 ging hij, niettegenstaande goede vooruitzichten in zijn advocatuur, een langdurige reis naar Italië ondernemen, tot teleurstelling van zijn zuster en ontstemming van zijn overige familieleden en vrienden. Hij schijnt ziek te zijn geweest en schreef ook in 't begin van zijn reis nog over zijn magerheid, gevoelens van slaperigheid en schrikkelijken honger, opgezetheid van de maag na de maaltijden en vooral ook zwaarmoedigheid. Hij meent dat het goed voor hem zal zijn om het rustige stadsleven tijdelijk te verlaten voor een leven van activiteit en nieuwe

1) Caspar Netscher (1639-1684), vermaard schilder uit die dagen, die o.a. Willem III schilderde.

indrukken. De geprikkelde toon in 't begin van zijn buitenlandsche correspondentie met zijn zusters, zal waarschijnlijk aan een eenigszins overspannen zenuwgestel zijn te wijten deels misschien veroorzaakt door een acute ziekte, deels door zijn natuur.

In Rome had hij lust den paus te bezoeken. Men zei hem, dat hij dit gerust kon doen, want dat het eerbetoon aan den paus evengoed diens wereldlijke als diens geestelijke macht kon betreffen. Hij ging er toen heen, kuste de pantoffel van den Heiligen Vader en zei in 't Latijn eenige vriendelijke woorden. De paus gaf hem bij 't weggaan zijn zegen.

In November 1670 schrijft hij, dat er bijna een ernstig gevecht is geleverd in Rome tusschen den gezant van Savoie en dien van den hertog van Florence. De laatstgenoemde was steeds op gelijken voet behandeld als de eerste, maar thans wilde de Savooysche gezant boven den Florentijnschen staan. Zij ontmoeten elkaar weer eens bij een kardinaal. De Savooysche gezant zei, dat als hij hem nog eens ontmoeten zou, hij de beenen van zijn paard zou doen kapot slaan. Toen hebben beide partijen zich gewapend en de beschikking van eenige honderden soldaten weten te verkrijgen. De paus heeft intusschen aan de twistenden gelast in hun paleis te blijven totdat zij zich verzoend hadden; wanneer zij hun manschappen niet ontsloegen, zou hij hen doen arresteeren.

Op zijn terugreis uit Italië ontmoette De Wilhem in Frankfort (Augustus 1671) een Calvinistischen Franschen commandant, die in ‘Herwerden’ [lees Herford in Westfalen] Jean de Labadie bezocht had, die daar met Mesdles de Somersdyck [de jonkvrouwen v. Aerssen van Sommelsdijk] en ‘la sçavante Scheurmans’ [Anna Maria v. Schuerman] en een groep (gelijkgezinden) in godsdienstige gemeenschap leefde. Zij waren (volgens den Franschen bezoeker) ruim tweehonderd in aantal, hun kleeding was uniform en zij zagen er bleek en afgemat uit door het vasten. De Labadie sprak in zijn preek met heftige bewoordingen tegen onze Republiek: het zijn gierige, geldverzamelende kooplui, die hun pakhuizen met peper en kaneel vullen, maar verachtelijk zijn voor God. De Franschman beweerde daar in Herford gezien te hebben, hoe een bedelaar in lompen, die in hun kerk kwam en bekeerd zeide te zijn, door

de Labadisten in hun gemeenschap werd opgenomen en gekust.

Eindelijk, na zijn langdurig buitenlandsch verblijf teruggekeerd, konden zijn zusters slechts kort van zijn bijzijn genieten. Want weldra ging hij mee in het gevolg van den gezant Willem van Haren, die onze belangen in Zweden ging bepleiten.

Op 23 November, in den middag, verliet hij Amsterdam en na een bootreis, die eenige passagiers duizelig en misselijk maakte, kwam hij den volgenden morgen in Harlingen aan en van daar doorreizende, arriveerde hij 's avonds te zes ure in Leeuwarden.

Zijn oordeel over den Heer en Mevrouw van Haren was weldra zeer gunstig: ‘les personnes le plus obligeantes du monde et avec qui on vit avec toute sorte de liberté et de franchise’. Wat den Heer van Haren betreft, op reis schreef De Wilhem nog over hem ‘le meilleur homme de la terre’, terwijl het oordeel over Mevrouw van Haren bij nadere kennismaking werd: ‘le femme la plus bisarre du monde’.

Toen alles gereed was, vertrok het gezelschap - meer dan dertig personen - van Delfzijl naar het eiland Juist en den volgenden dag verder langs Langeroog, Spikeroog naar Wangeroog, waar men, wegens mist, het anker moest laten vallen. Men sliep niet veel dien nacht en men babbelde gezellig met elkaar: ‘men’, dat is heel het gezelschap: de hooge heeren met hun lakeien, koks, dames d'honneur en dienstboden, allen bijeen op het stroo liggend.

Het stroo op de boot geraakte langzamerhand vervuild en nat, maar een versterking van den inwendigen mensch door ‘une bonne prise de chocolat, et un bon ver de vin, dont Mad. Háre [van Haren] n'est aucunement seche’, - hergaf aan De Wilhem weer het goede humeur. 's Avonds begaf men zich in 't kleine afgezonderde vertrek van Hare Excellentie, waar zij brandewijn en Spaansche wijn benevens koek deed rondgaan en waar men eenige uren zingende en vroolijk koutende doorbracht, maar ook spelende: mevrouw van Haren is eenigszins wisselend van humeur, maar zij blijft goed gestemd, indien men heel den dag met haar aan den speeltafel blijft zitten. Maar daarin heeft De Wilhem geen lust en hij wil bovendien zijn arme ducaten sparen: het ging bij haar spel om hooge sommen.

In Hamburg woonde de Wilhem een groot diner bij. Aan de

eene tafel werd geweldig gedronken en aan de andere tafel geweldig gekust. Toen hij dit gemerkt had, ging hij afwisselend van de eene kamer naar de andere en hij deed flink mee. Vervolgens danste men tot twee ure in den nacht. Men droomde van het feest en misschien ook van den meegenomen rijken wijnvoorraad, die telkens het hart verheugde. Fransche wijn, Rijnwijn, Canarische wijn, Spaansche wijn en dan nog andere merken, benevens goede jenever.

Er was voor droomen echter niet lang tijd, want men moest verder reizen naar Lubeck. Bij het binnenkomen in de stad werd onze gezant door den magistraat gehuldigd met drie kanonsalvo's en den dag daarop had de complimenteering plaats; de magistraat gaf aan van Haren twee vaatjes wijn ten geschenke.

De Wilhem is ongerust over den aanstaanden overtocht naar Kopenhagen, want de gezant heeft een scheepje van 50 last gehuurd voor zich, voor het gevolg, de karos, de vele bagage en de twee en twintig paarden. Wegens het ontbreken van een brief, zijn wij aangaande den overtocht onkundig en het eerstvolgende schrijven is van den 22en December uit Kopenhagen. De regeerende vorst was Christiaan V, gehuwd met Charlotte Amalie van Hessen-Cassel. ‘Le lendemain que nous arrivames - zoo schrijft De Wilhem -, le matin j'allay a la chapelle de la Reine pour la voir, et toutes les Dames de la Cour avec elle, aussi on nous traitta fort civilement, et on nous donna des chieges tout vis a vis da sa Maj^{té} afin de la pouvoir mirer a nostre ayse. Elle ne se peut aucunement dire belle, mais pour jolie il y en a quelque chose [,] son âjustement n'est aucunement royal, mais il ne laisse pas d'estre a la francoise selon les dernieres nouvelles qu'ils ont a cette cour ici [;] pour les ceremonies il me semble qu'on n'en fait pas trop de cas ici.... Le Roy que je n'ay veu qu'en passant est fort laid de sa personne, et resemble a un grand singe, je le fis tirer des armes a quoy il est fort adroit.

....Le dimanche apres disné je fus chez Mad^{e} Schenckel, et la trouvay dans un bel appartement sur son lict dans un alcove, et y faisant assez obscur, et ne sachant qui j'estois [,] elle ne me voulut point saluer à l'hollandoise a qui me surprit, mais m'ayant donné a connoistre au jour, je fus admis et elle me

receut le plus obligenment du monde [.] elle est tousjours belle, et quoy qu'elle me dit d'avoir esté incommodée la nuit [,] pourtant l'esclat de sa beauté et la fraicheur de son visage me ravit tellement que je fus esprie.... Hier nous avons disné chez l'Ambass^{r} de France son Ex^{ce} Teblon qui nous traitta le mieux du monde, et le tout fut si magnifique qu'il ne se peut exprimer, Mad^{e}. Háre [van Haren] pourtant tient tousjours son aise et ne sort point de sa robbe de chambre, ce qui paroist assez extravagant qu'un ambassatrice se fasse voir en un si pitoyable estat. Son Ex^{ce} [,] a cause de l'ordre des Messeig^{rs} les estats de ne point voir le roy, y a este seul pour luy faire un compliment en passant, n'estant point la coustume ici qu'un ambass^{r} y passe sans se faire voir a la Cour. Pour des nouvelles en raccourcis touchant la future negotiation en Suede, on dit que le Roy est fort bien intentionné pour nostre Estat, et que l'Amb^{r} de France n'y a aucunement trouvé son compte, celuy qui reside ici, avec qui nous soupames hier [,] quoy qu'il se railla de la Triple Aliance [,] pourtant il donnait assez a connoistre que de ce costé ci, les françois n'avoient pas trop a esperer; et comme il parloit je ne pense pas que nous aurons si tost la guerre. Tout vient a cela que le Roy de France ne peut souffrir que nostre. Repub. avec qui il a esté si bien n'a pas voulu digner son Amb^{r}, d'Estrade pour lors, de luy faire ouverture de ce traitté d'Aliance et qu'elle veuille prescrire des loix a tous les souverains de la terre, dont il luy semble que nous avons fort peu de respect.

Het afscheid uit Kopenhagen was feestelijk, ons hotel (zoo schrijft De Wilhem) was geheel gevuld met menschen die kwamen afscheid nemen en degenen die den vorigen avond met ons gesoupeerd hadden, kwamen eens kijken of wij na het schitterend feest weer stevig op de beenen stonden.

De tocht van Kopenhagen naar Helsingôr was amusant en moeilijk tegelijk. De reis werd gedaan in kleine mandewagentjes, waarin twee personen nauwelijks konden zitten. De Wilhem, die in het eng vehikel teveel zijn gemak had genomen, ontdekte na een half uur, dat hij met zijn mantel in een achter hem staande boterton was terecht gekomen. Gelukkig kon hij met een stuk heet geroosterd brood de vlekken weer verwijderen.

Het was niet het eenige inconvenient op den tocht: de onbegaanbaarheid der wegen deed de reizigers gedurig voor ongelukken beducht zijn en telkens dreigde de karos van den gezant een ernstig defect te krijgen. Door een schok braken een groote flesch brandewijn en een groote flesch likeur (door den Franschen gezant in Kopenhagen aan mevrouw v. Haren ten geschenke gegeven), die door twee leden van het dienstpersoneel in de hand werden gehouden; hare Excellentie gaf zeer duidelijk van hare ontstemming en teleurstelling blijk.

In het duister van den winteravond kwam het gezelschap in Helsingôr aan, waar tal van menschen zich verzameld hadden, deels uit nieuwsgierigheid, deels om zich aan te bevelen voor den overtocht, deels ook om hen te ontlasten ‘de ce qu'ils croyoient que nous avions de trop’ (zooals De Wilhem het ironisch uitdrukt): een der hooge personages miste dan ook weldra zijn mantel en eenig linnengoed. Maar aan het volgend souper, waarin weer menige flesch ontkurkt werd, was weldra ook dit kleine leed vergeten; De Wilhem verzoekt zijn zuster om hun tante Doublet nog eens te bedanken voor den heerlijken morellenwijn, dien zij hem meegaf.

Bij den overtocht van Helsingôr naar Zweden, gaf het paardentransport moeilijkheid. Er waren slechts kleine vaartuigen te verkrijgen en in ieder scheepje plaatste men vier paarden. Maar de zee was onstuimig en de dieren werden schichtig, zij struikelden meermalen en vielen met den kop in 't water, 't geen den rijknechts handen vol werk gaf. Men had de koets in een apart vaartuigje gereden, maar het kreeg averij en moest aan land worden teruggevoerd, in afwachting dat de wind zou gaan liggen.

Toen de zee kalm geworden was, werd de overtocht ondernomen. Het sneeuwde weinig, en de verdere reis zou worden gedaan met wagentjes, als in Denemarken. Zou de sneeuwval echter toenemen, dan moest men eenige dagen siesta houden, sleden aankoopen en sleebanen doen aanleggen.

Men vertrok tenslotte op 25 December van Helsingborg. welks garnizoen bij het vertrek der hooge personages tien kanonsalvo's afvuurde. Na een of meer dagen rijden, liet men de koetspaarden beslaan en trachtte men mondvoorraad voor

zichzelf te koopen: niets bleek te verkrijgen dan hard brood, dat met een bijl moest worden bewerkt. Na verscheidene dagreizen kwam men in Jonköping (door De Wilhem beschreven als een stadje met lage houten huizen), waar men overnachtte.

Gedurende de vele dagen, die volgden, wenschte Hare Excellentie eens van zitplaats te veranderen, zij verliet hare karos voor het karretje van De Wilhem en nam de teugels van hem over. Op haar vraag of hij niet bang was, dat zij hem zou doen omrollen, antwoordde hij hoffelijk, dat wanneer zij hem de eer zou aandoen hem te doen omtuimelen, de val welke door zoo zachte, voorname hand werd veroorzaakt, zeker niet pijnlijk zou wezen.

De reparatie van de karos gaf nu en dan oponthoud en in Nyköping (aan een boezem van de Oostzee) moest men overnachten. De Wilhem beschrijft Nyköping als een keurig stadje, schilderachtig met de rood-geverfde huizen met hun lange witte schoorsteenen.

Men vertrok van Nyköping zeer vroeg in den morgen en zou dien dag een aantal meren overschrijden. Het ijs was echter zwak en men besloot ten slotte om nu maar heel hard te rijden: pijlsnel ijlden toen de koets en de twaalf rijtuigjes over de wiegelende ijsvlakte.

Nu nog een volgende dagreis en men zou in Stockholm zijn. Men overnachtte in een klein dorp en vóor hanengekraai blies de trompetter ten vertrek. Heel den dag reed men door een sneeuwjacht en eindelijk kwam men 's avonds in de stad van bestemming.

De lange tocht in het wintersch Noorden was koud geweest, maar De Wilhem had - zooals hij aan zijn zuster schrijft - een tijgervel op 't hoofd, vossevellen aan 't lichaam, kattevellen aan de beenen en een beerevel op de voeten, terwijl hij nog gehuld was in een zwaren gevoerden mantel, die tot de enkels reikte. Ofschoon hij niets meer schuwt dan kou en vocht, was het koudegevoel door de zware bedekking meegevallen; hij had er kunnen bijvoegen, dat blijkens veler ervaring de koude in Zweden als minder onaangenaam wordt gevoeld dan in ons land. Nu het doel der reis was bereikt, ontdeed hij zich van zijn (in letterlijken zin:) beestachtige kleeding en kleedde hij

zich als hoveling. ‘Aussi sans me vanter, je suis propre comme un Adonis, et ne fais point de deshonneur a l'ambassadeur, ayant encore fait un peu de provision de bigoux en chemin.’

Men amuseerde zich kostelijk: nu eens dronk men 's avonds chocola bij den Spaanschen gezant en een anderen dag gingen de heeren met hun vriendinnetjes een sledetocht naar buiten ondernemen. ‘Nous dansames des danses Suedoises et tournames nos maitresses comme des girouettes de cheminees [,] qui est la plus belle chose du monde, et tout l'artifice de la danse consiste qu'a faire cela, et beaucoup du bruit de pieds, ce que j'ay naturellem^{t} [,] ainsi je danse en perfection à la Suedoise.’

Le Leu de Wilhem was nog slechts kort in Stockholm, toen zijn zuster hem een brief schreef, die somber van toon was wegens de politieke vooruitzichten. Ik geef u den raad - zoo antwoordde hij - om uw somberheid door een purgeermiddel en een aderlating te verdrijven. Maar hij liet ook ernstiger klanken hooren: Ik raad u aan, om u niet zoo bezorgd te maken zonder onderzoek van zaken. Wat ons bezit betreft, wij zijn nu eenmaal in het schuitje van de Republiek en wij moeten er in blijven en ons bezit met ons. Mij aangaande, zelfs indien het met ons land nog slechter stond en het als verloren was, dan nog zou ik mijn in bewaring gegeven geld niet opvragen, maar het besteden ten nutte van mijn vaderland, waar God ons de vrijheid heeft gegeven om Hem te dienen overeenkomstig Zijn wet en Evangelie. En dat is geen geringe zaak, want onze voorouders misten dat voorrecht. Ge maakt u eenerzijds te bevreesd, terwijl gij anderzijds te veel op uw goed betrouwt. Meent ge dat de armoede u niet zou kunnen treffen, wanneer ge dat weinigje geld hadt opgevraagd? Wat wilt ge er mee doen, mijn arme zuster? Het begraven of het bij u dragen? Dat alles in zulk een luttele zaak! Maak niet een afgod van uw zilver en uw goud, want God zou u kunnen straffen en misschien u iets ergers toebeschikken dan armoede. Laten wij rusten op Zijne goedheid. Hij zal voor ons zorg dragen en Hij verlaat Zijne kinderen niet.

Wat de diplomatieke aangelegenheden in Stockholm betreft, wegens de afwezigheid van den koning, was v. Haren nog niet in audientie ontvangen. De Wilhem zegt, dat de Franschen

hier veel van hun prestige verliezen, o.a. omdat Courtin (de Fransche gezant in Zweden) had gezegd, dat Zweden zou zijn waar men 't meest de beurs zou openen.

De Zweedsche kanselier gaf aan v. Haren te kennen, dat de onderhandelingen voor hem wel spoedig zouden ten einde zijn: De Wilhem (brief van 2 Maart) denkt hier aan een krijgslist, hij vermoedt dat de kanselier, ‘se voyant le plus fort a present au Conseil [,] pressera l'affaire avant que les autres Ryckxraden reviennent de la campagne, qui ne sont pas dans les Interests de la France.’

Naast ernstige staatszaken werd het leven onzer heeren gevuld door jolijt. De beschaving eerst werkt verzachtend en egaliseerend: die scherpe tegenstellingen (zooals wij ze vinden in de middeleeuwen) van oorlog, gebrek, pestilentie, woede-uitbarstingen en dan anderzijds luidruchtig feestgedruisch, die treffen ons ook nog in den tijd, die ons nu bezig houdt. De Wilhem vertelt hoe hevig de pokken in Stockholm heerschen; in een huis tegenover het zijne stierven zeven menschen aan deze ziekte. Dan weer lezen wij de tragi-komische opmerking hoe zijn achttienjarige bediende ‘le plus grand animal, que la terre porte’ en nog onhandiger geworden door zijn liefde voor een vijftigjarige dienstbode, telkens in botsing komt met zijn omgeving en dagelijks wonden oploopt, die moeten verbonden worden. In dienzelfden tijd, dat De Wilhem dit schrijft, vertelt hij hoe men, een dier dagen gezeten aan een vroolijk diner, vergeefs op een van De Wilhem's vrienden wachtte; het bleek, dat hij in zijn hotel door een meneer was doodgeschoten, geworgd en beroofd.

En daarnaast heerscht dan zotternij. De Fransche gezant, de Spaansche gezant en andere grootwaardigheidsbekleeders komen gedurig bij mevrouw van Haren, ‘et comme Mad^{lle} Morray est assez jolie on fait des petits jeux, on perd des gages pour baiser les Dames, ce qui est un grand divertissement a ces gens [,] pour moy je ne puis quelquefois m'imaginer d'estre dans une chambre d'Ambassatrice quand je vois toutes les sottises qui s'y font.’

Eindelijk op 26 Februari had de audientie aan het hof plaats. Men zond den heer van Haren twee rijksraden met drie schit-

terende karossen van den koning en dan waren er nog vijftien koetsen met officieren en hofdignitarissen. De zestienjarige koning (Karel XI) maakte een gunstigen indruk, de uitdrukking van zijn gezicht was rustig en martiaal en tegelijk goed en vriendelijk. In zijn optreden toonde hij veel gemak. De Wilhem meent dat de kleeding weliswaar nòg rijker kon zijn, maar niettemin vorstelijk was: een hoed met diamanten bezet, een schouderriem vol groote diamanten en een rapier vol edelgesteenten. Het hoofd was gekroond. De omgeving was minder mooi, volgens de Wilhem, en de koningin-moeder, sterk van de pokken geschonden en klein van gestalte, was geen schoonheid.

Na vorst en vorstin de hand te hebben gekust, bepleitte van Haren de belangen, die hem waren toevertrouwd. Hij wees er op hoe de Roomsche hierarchie de overmacht over het Protestantisme dreigde te verkrijgen. De Zweedsche wapenen zijn vermaard en een bondgenootschap met dit land is steeds door alle vorsten van Europa gezocht geweest. Het zijn in 't bizonder de Vereenigde Gewesten, die de gunst van dit land hebben genoten, waarvan zij de blijde heugenis bewaren. Nu hebben de Staten hem gezonden om een voor beide partijen gunstig tractaat te sluiten.

In afwachting van de verdere ontwikkeling van zaken, leeft men het hofleven van elken dag. Wij nemen dienaangaande den volgenden brief van De Wilhem in handen (9 Maart) en weer treffen ons die schrille tegenstellingen, waar wij hierboven op wezen: dezelfde brief geeft een uitvoerige beschrijving van een schitterend bruiloftsfeest en een onmiddellijk daarna bijgewoonde terechtstelling. De bruiloft betrof een man en vrouw van hoog aanzien. In de zalen, waarvan de balzaal verlicht was met vierentwintig kristallen kronen en vijftig zilveren kandelaren, was één schittering van diamanten en kostelijke edelgesteenten en goudbrocaat en de meest pompeuze toiletten. Te elf ure kwamen de koning en koningin onder trompetgeschal en tromgeroffel binnen. De jeugdige koning opende het bal met de slanke jong-getrouwde vrouw, wier hoofd met loshangende haren, gesierd was met een kroon vol diamanten.

Tevoren was de geestelijke binnengekomen. Hij liet de jonggehuwden plaats nemen op twee kostbare stoelen, waarvoor een

bank stond, bedekt met zilverbrocaat. Hij las het formulier voor en nam een ring van de hand van den echtgenoot en deed die aan de vinger van de echtgenoote, van de eerste vinger gaande naar de volgende in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, waar hij stil hield. Hetzelfde geschiedde met de ring der echtgenoote. Daarna zong men eenige geestelijke liederen.

Nadat men genoten had van de schat van likeuren en de vele voortbrengselen van banketbakkersvernuft, werd het bal gehouden; men danste voortreffelijk. Het feest eindigde te zeven ure 's morgens, waarna men plaats nam in sleden en naar de onthoofding van een moordenaar ging kijken: pour aller voir apres toutes ces vanitez, et la sotte comedie jouée, la tragedie de l'execution de ce pauvre miserable dont je vous ay escrit ci devant (blijkbaar de evengenoemde man van rang, die een van De Wilhem's kennissen vermoordde).

De moordenaar, wien men zijn stand duidelijk aanzag, zeide gelaten te willen boeten voor de groote misdaad, die hij begaan had, hij smeekte om Gods bijstand opdat hij rustig zijn hoofd voor den beul zou uitstrekken en pleitte op den zoendood van onzen Borg en Middelaar Jesus Christus. Terwijl hij de omstanders dringend verzocht om voor hem te bidden, wenkte hij den scherprechter, die met één krachtige zwaardslag zijn taak volbracht. Het lichaam werd daarop in vier stukken gehakt, welke op raderen werden gesteld, terwijl het hoofd aan een staak werd bevestigd; ‘mais je vous escris tout ceci quasi en dormant’ en dan eindigt onze briefschrijver zijn langen brief met het verzoek aan zijn zuster om hem te helpen aan de functie van gezantschapssecretaris.

Met de politieke onderhandelingen ging het intusschen slecht. De senatoren, die ons welgezind zijn, vertoeven buiten en voor zoover ze hier aanwezig zijn, kunnen ze geen voldoende tegenwicht vormen tegen het groot aantal medestanders van den kanselier. ‘Vendredy le Senat a esté assemblée pour se declarer sur la memoire que Monsr de Háren a presenté pour tirer d'eux une reponse definitive; mais Led. Comte Magnus a tant harangué qu'il a tiré beaucoup de gens dans son sentiment [,] le tout revenant a cela qu'il ne faut pas embrasser aucun party; mais

se tenir neutre, et faire la mine pourtant d'avoir conclu quelque chose avec la France quoyque il est seur qu'il ne feront pas grand chose avec eux, les articles du projet ne contenant que peu d'importance.' Teleurgesteld was onze gezant na een zeer kort bezoek aan heeren commissarissen. Zij hadden hem eenvoudig gevraagd of hij andere orders voor onderhandeling had ontvangen en op zijn ontkennend antwoord, hadden zij gezegd, dat er dan niets te bespreken was. Later zag De Wilhem dat de Fransche gezant er heen ging.

Buiten het politieke bleef alles uitstekend gaan: 'chez nous ce n'est que joye, et plaisir, et je pourois nommer nostre cour un academie a jouer, les uns aux cartes [,] les autres au verkeer [triktak] et tout le jour la mesme chose, pour moy je me tiens constant et je rend plustost une visite ou deux aux belles filles avec qui j'ay fait quelque connoissance'.

Hij houdt zijn zuster opgeruimd op de hoogte van zijn amoureuze en andere verheugenissen en hij plaagt haar met haar vrees, thans, voor het Fransche gevaar: gij, die zulk een bewondering voor die natie koestert en die zoovele Fransche heeren kent 'qui ont esté de vos adorateurs a la Haye'. Maar hij poogt toch nu en dan haar gerust te stellen en, wanneer hij verkeerde principes ontdekt, haar te corrigeeren: 'qui sçait, si nostre orgeuil, et le faste, dont nous avons vescu tant que nous sommes dans la Province, n'a point deplû an bon Dieu, dautant que nous n'avons songé, qu'a nous accomoder, et a vivre comme des Princes et pour les pauvres nous n'avons jamais rien eu de reste. Escoutte ma bonne soeur [:] pourveu que Dieu me donne du pain, et de la santé [,] je luy en renderay graces tous les jours de ma vie, et me scauray fort bien contenter avec peu de chose, et quand il m'ostera tout et a vous aussi, je tascheray a gaigner nostre pain, et le mien, et Dieu ne nous delaissara point, pourveu seulement qu'on le craigne'.

Een andere maal schrijft hij (23 Maart 1672): 'Pourquoy n'estes vous pas ayse, qu'il aille bien a nos parens et qu'il obtiennent de charges, quand ils n'en ont pas eu [,] vous vous estes plaint, maintenant qu'ils en sont pourveu et que peut estre ils auront un peu plus de pouvoir au monde, vous paroissiez de n'estre pas satisfaitte, comment estce que le bon Dieu vous

contentera.... Pour ce qui est de nostre fortune [,] il est vray, qu'elle est mediocre, et principalement pour moy, qui suis un homme, mais contentons nous de ce que nous avons, et regardons ceux qui sont encore plus miserables, tousjours je m'estimeray assez heureux au monde si Dieu me donne du pain, de la santé, et que je vous voye satisfaittes toutes trois [zijn drie zusters].

Maar al is hij bereid om geduldig en vertrouwend te dragen alle moeilijkheden, die God over hem zou beschikken, hij wil wel zijn best doen om een behoorlijke betrekking te verkrijgen; hij betreurt het, dat zijn ouders hem niet voor den handel deden opleiden. In de gegeven omstandigheden lacht die legatiepost in Zweden hem toe: ‘ses duysent guldeties 's jaers’ voor een jongen man, die weinig fortuin heeft en veel geld uitgeeft, acht hij niet te versmaden en zulk een ‘baentie’ is een middel ‘omme in 't vaderland tot een goede chargie te geraken’. Krachtig wijst hij het vermoeden van zijn zuster en van zijn oom Constantijn Huygens terug, dat een liefdesaangelegenheid hem naar dat ambt deed dingen. ‘Weet ghy niet ick altijt redelyck koel in liefde ben geweest?’ zoo vraagt hij en hij meent dat die ‘Noorderpool’, waar hij zit, hem zeker niet warmbloediger heeft gemaakt.

Voor de mogelijkheid, dat zijn zuster Tetje dan bij hem komt wonen, bespreekt hij - mede in verband met een bijgewoond diner - de Zweedsche culinaire heerlijkheden. Voor fijnproevers is 't leven niet zóo als in de Nederlanden, Engeland en Frankrijk. Er zijn bepaalde soorten wild, die overvloedig worden gevonden, maar het vleesch is hard en droog. De visch is niet zoo fijn als de Nederlandsche, maar wel groot: den vorigen avond had men nog een gelardeerde snoek van vijf en twintig pond op tafel. Dat was aan een klein maar exquis diner bij den Spaanschen gezant. De vurige Alicantewijn fonkelde nog rijker door de aanwezigheid van het geestige flirtende gravinnetje, dat met den Heer Guldenstjerna is getrouwd. En omdat men zich steeds te buiten gaat in wijn, wanneer mevrouw v. Haren erbij is, en hij van kindsaf een passie heeft voor banketbakkersheerlijkheden, begrijpt zijn zuster, dat hij nu, den volgenden dag, zich vrij ellendig gevoelt.

Ja, het leven rolt daar genoegelijk voort. Maar soms gaat zijn verlangen naar het vaderland, naar de drie zusters, die hij achterliet. En nu hij vernam, dat zijn tante Doublet (zuster van zijn moeder en van Constantijn Huygens) ernstig ziek ligt in den Haag, nu zou hij graag overvliegen om haar nog eenmaal te zien. Zij gelijkt op zijn lieve moeder, die haar kinderen zoo teder liefhad en bij zijn omzwervingen zag hij nog nooit 'des personnes qui leur resemblent en bonté, et maniere de vivre honneste'. 'Aymons les uns les autres.... La vie de l'homme est courte.... Dieu nous fasse la grace de vivre les uns pour les autres [des] longues années'.

Op 4 Mei schreef De Wilhem over een politieke bespreking, die hij met den Zweedschen kanselier had gehad. In dit gesprek, dat meer dan drie uren duurde, gaf de kanselier te kennen, dat hij inzake ons conflict zou informeeren aan welke zijde het ongelijk was en dat hij zoowel aan Frankrijk als aan Engeland zijn bemiddeling in dezen zou aanbieden. Hiermede moest onze Republiek tevreden zijn. De Zweden zijn ons beter gezind dan de Denen, die toch zooveel verplichting aan ons hebben. Het irriteert de verschillende vorsten - zoo ging de kanselier verder - dat wij hun in hun diverse rijken ten aanzien van den handel de wet willen stellen. Wij winnen op alles, wat andere landen voortbrengen.

De Wilhem antwoordde, dat wij door ons nijvere handeldrijven andere landen hadden groot gemaakt, koopwaren vervoerende; nu moeten de mogendheden niet de tractaten gaan herzien en onze koopwaren gaan belasten, na eerst van ons geleerd te hebben. Maar de kanselier antwoordde, dat die tractaten in slechte tijden waren gesloten, toen men zich niet kon verdedigen en nu zijn de mogendheden niet verplicht zich aan de overeenkomsten te houden. Ook gaf de kanselier aan De Wilhem wel duidelijk blijk, dat de regeeringen naijverig waren op onzen voorspoed.

De Wilhem schrijft deze dingen tamelijk uitvoerig aan zijn zuster, want zijn bedoeling is, dat zij het aan oom Christiaan Huygens zal doen lezen en dat deze er met Jan de Witt over zal spreken.

In dezen tijd handelt De Wilhem in zijn brieven eenige malen

over den Zweedschen graaf Königsmarck, die ons land nu als generaal ging dienen en die tegen zijn instructie in, zich van zijn kamp in Bodegraven zou gaan terugtrekken, waarna Bodegraven en Zwammerdam aan den vijand ten prooi vielen. Blijkens een brief van 27 April (1672) heeft Königsmarck, wien men in Zweden, althans in de heerschende regeeringskringen, niet wel gezind is, onderhands manschappen geworven om met zijn bagage naar Holland te zenden. Maar de Zweedsche regeering heeft hem doen arresteeren en al zijn bagage, muildieren, karos en paarden verbeurd verklaard, in strijd met de bestaande tractaten, die werving van troepen toelaten. In begin Mei bericht De Wilhem, dat de officieren en manschappen van Königsmarck zijn vrijgegeven en aanstonds naar de Nederlanden zullen vertrekken.

Königsmarck, die door De Wilhem wordt geroemd als een zeer respectabel man, met zachte, bescheiden inborst, noodigde bij zijn vertrek de Nederlandsche delegatie aan een diner zoo geweldig als De Wilhem in het vaderland nooit zag. Hierbij is te bedenken, dat destijds in Zweden naast de zeer velen, die onvermogend waren, een groep vermogenden stond, die op grooter voet leefden dan de vermogenden in de Nederlanden. Zij hielden vijfentwintig à vijftig, ja soms honderd bedienden. Voorts worde bedacht, dat ook nog heden de Zweden waardeeren 't geen de mond ingaat en hun gasten gul van spijs en drank doen genieten en royaal ontvangen.

Aan het diner nu van Königsmarck werden ter tafel getorst zestig schotels, beladen met uitheemsche hanen en jonge hennetjes en patrijzen en vette kapoenen en jonge lammetjes. Er waren uitnemende wijnen en er was schitterende orchestmuziek. Een Italiaanschen zanger, door Königsmarck uit Rome meegebracht, zong hemelsch mooi. Aan het dessert werden schotels confituren binnengebracht, die een wonder waren van architecturale vaardigheid. Drie bedienden poogden vergeefs om een schotel met banket-in-piramidevorm te dragen.

's Nachts droomde Le Leu de Wilhem van smeekbrieven, die hij stuurde aan Jan de Witt en oom Huygens om hem den residents-post te bezorgen, en hem in 't land der heerlijkheid te doen blijven. Zijn geduld werd in dezen wel op de proef

gesteld en hij begrijpt niet welke machten in 't werk zijn voor den gezantschapssecretaris Cletcher: geen kwaad man en zelfs een bekwaam koopman, maar totaal ongeschikt voor de post, die hij bekleedt. Het is ergerlijk, dat de Republiek, die in deze ernstige tijden het geld zoo goed kan gebruiken, zooveel besteedt voor drie personen aan de legatie in Zweden, waarvan twee, Heinsius en Cletcher, niets uitvoeren. Cletcher, die lummel, zit met zijn vrouw nachten achtereen aan de speeltafel met onzen gezant van Haren en hij, Cletcher, ‘ce grand animal’ ‘a tiré sept mille francs de daghgelden pour n'avoir rien fait qu'abuser les Estats’.

Er is nog iets anders, dat De Wilhem tegen een benoeming van Cletcher aanvoert: hij heeft een aanzienlijke schuldvordering op de Zweedsche Kroon, wegens juweelen, die door zijn vader aan Koningin Christina zijn geleverd. En nu zou 't wel eens kunnen gaan, zooals het ging tegenover Nicolaas Heinsius bij den oorlog van Zweden tegen Polen. De Zweden beloofden hem zijn schuldvorderingen te voldoen, indien hij niet aan de Republiek de ware politieke plannen en toestand van Zweden zou berichten. ‘Le pauvre Heinsius estoit trop homme de bien pour y prester l'oreille.’

Intusschen kwamen er zeer ernstige berichten uit het vaderland, waar de verschrikkingen van den oorlog van 1672 waren begonnen. De Wilhem schrijft 13 Juli aan zijn zusters, dat hij betreurt in Zweden te worden opgehouden door de questie van de residentspost. Anders zou hij als vrijwilliger zijn gaan dienst nemen. Wij hebben ons fortuin nu verloren, maar laten wij gebruik maken van het geestelijk goed, dat geen vijand ons ontrooven kan. Hij verheugt er zich over, dat hij ongetrouwd is en zich nu geheel aan zijn zusters kan wijden, die hij in den bangen nood wil troosten.

Steeds heeft Maurits de Wilhem zijn zusters gezegd, dat dat zij niet zoo bekommerd moeten zijn. Maar nu is hij ernstig en droevig gestemd. Indien gij ooit oorzaak hebt gehad om u te beklagen en droef te moede te zijn - zoo schrijft hij op 3 Augustus - dan is het nu. Wij zijn als een vogel op den tak en zijn aan den vooravond van het verlies van onzen godsdienst en ons vermogen. Gelukkig dat wij geen kinderen hebben,

die het nawee onzer wonden dragen moeten. Wat ons vermogen betreft, het was klein, maar door onzen vader in het zweet van den arbeid verworven en niet door diefstal en afpersing. En met hoevelen is dat laatste het geval: het goed, waarvan de vijand hun nu gaat berooven, is onrechtvaardig verworven goed. Vernomen hebbende dat de zusters zich naar Amsterdam zullen begeven, naar hun sympathieken neef Le Leu de Wilhem, verzoekt hij de groeten te willen overbrengen aan den Heer v. Beuningen: de eenige vooraanstaande regent, die steeds fatsoenlijk man is geweest.

De toestand van ons gezantschap in Stockholm vindt hij treurig. De secretaris Cletcher[1)] denkt enkel aan zijn handel en zoekt in troebel water te visschen: hij heeft met een ander koopman een vaartuig uitgerust voor Engeland, dat ijzer en pek naar onze vijanden zal brengen. Wat de goede v. Haren betreft, hij speelt heel den dag en zijn vrouw drinkt als een tempelier. Bovendien zijn zij slecht voor hun personeel. Van Haren is neerslachtig, niet actief, hij zou er op uit moeten gaan, aangenaam converseeren en de trotsche Zweden moeten bewierooken en gunstig stemmen in het belang van ons vaderland. Al zou zulk een wijze van doen misschien niet onmiddellijk vrucht dragen, dan toch in de toekomst. Op 't oogenblik verkeert hier de handel in deplorabelen toestand door onzen oorlog, verschillende kooplui gaan bankroet. Indien de Zweden hadden geweten hoe de zaken zouden gaan, dan zouden zij zich niet met Frankrijk verbonden hebben, zoo meent De Wilhem (3 Augustus).

In verband met zijn sollicitatie betreurt hij den wantoestand in de Republiek, waar slechts zoons en neven van burgemeesters met posten begiftigd worden.

Op het einde van Augustus waren de vooruitzichten in de Republiek een weinigje beter geworden, maar de toestand bleef lang nog ernstig en kommervol. De Wilhem schrijft in begin November aan zijn zusters, dat sommigen in Holland geen duurte en schaarste schijnen te vreezen, hij hoort van festijnen, die nog worden gehouden en van een feest, dat Mad[elle] Jacoba, nu kort na den dood van haar vader, geeft.

1) In September schrijft De Wilhem, dat Cletcher het onjuiste van de situatie heeft gevoeld: hij heeft zich als Zweed laten naturaliseeren en zijn post aan de legatie verlaten.

Afgescheiden echter van den politieken en economischen toestand in het vaderland, was de toestand van De Wilhem hoopvoller geworden. Er was een vacature gekomen in het Leenhof van Brabant en zijn zuster deed alle mogelijke moeite om hem dezen Raadsheerspost te verschaffen. Vol dankbaarheid schrijft hij aan zijn zuster en hij betreurt het dat hun moeder niet meer leeft, om te zien hoe zij genade hebben gevonden voor God en de menschen. Hij wekt zijn zuster op om door een goed leven en het oefenen van weldadigheid aan de armen, die Christus ons in Zijn plaats naliet, Gods zegening duurzaam op hun familie te doen rusten.

Blijkens officieele gegevens is De Wilhem op 20 Maart 1673 tot raadsheer geëligeerd en, na teruggekeerd te zijn van een commissie uit Zweden, heeft hij aan den Raad van Brabant zijn commissie als extraordinair raad overgeleverd. In 1703 werd hij eerste presideerende raad van den Raad van Brabant en in 1717 legde hij zijn ambt neer.

Hoe ging het met zijn zusters: met ‘Gideke’ en Sophie en ‘Tetje’? Zij schijnen ongetrouwd te zijn gebleven en het leven van de vrouwen in die dagen was niet een geestelijk-rijk leven. Maar hun eenigen broer mochten zij nog jaren lang behouden en toen de tijden voor het vaderland hoopvoller waren geworden, behoefde Maurits le Leu de Wilhem niet meer blijde te zijn, dat hij geen kinderen had, die het nawee zijner wonden zouden moeten gevoelen. Hij huwde in 1683 met Maria Timmers uit Rotterdam, die door Tetje in een hartelijk schrijven als een eigen zuster werd begroet.

De theosofische wereld-universiteit door J.J. Poortman.

In het laatste tweetal jaren hoort men telkens van een nieuwe beweging in den theosofischen hoek, waarvoor wellicht ook de buitenstaander belangstelling in zich voelt opkomen. Men wil een Theosofische Wereld-Universiteit stichten. Heeft dit plan zin en is de uitvoering ervan mogelijk? Wat dit laatste betreft, zijn er vele sceptische toeschouwers, die de verwezenlijking naar Saint Jamais verwijzen; andererzijds ontmoet men theosofen, die reeds binnen weinige jaren een volledige universiteit in werking zien. De werkelijke opzet houdt het midden. Van een inderdaad in werking treden van de eigenlijke Universiteit, zoo heeft dr. Annie Besant verklaard, kan geen sprake zijn dan over een acht of tien jaar; in dien tusschentijd zal het mogelijk zijn de zaak voor te bereiden. Het behoeft niet gezegd te worden, dat de stichting van een universiteit geen peulschil is. De benoodigde fondsen zullen in allen gevalle aanzienlijk zijn en de theosofen zitten op zware lasten van wege de onderscheiden bewegingen, die zij thans reeds in het leven houden. Verder stampt men de leerkrachten voor een dergelijke Universiteit niet uit den grond. Er zijn niet alleen menschen voor noodig, die een meer dan gemiddelde wetenschappelijke begaafdheid bezitten, zooals in andere dergelijke gevallen; zij moeten, althans ten deele, ook aan zeer bepaalde eischen in verband met het theosofisch karakter der Universiteit voldoen.

Dit brengt ons tot het andere punt: heeft het geheele ontwerp zin? Het antwoord op deze vraag zal in hooge mate afhangen van het standpunt, waarop men tegenover de moderne theosofie

staat. Maar ook indien dit standpunt afwijzend en sceptisch is, zal men toe moeten geven, dat ook deze richting er terecht naar streeft wat in haar leeft tot uitdrukking te brengen op een wijze, zooals dat alleen in een regelmatig studiecentrum kan geschieden, en de jeugd op te leiden in de sfeer, die zij het meest heilzaam voor haar acht. Zoo heeft in ons land het Orthodoxe Protestantisme zijn Vrije Universiteit geschapen; zoo heeft de Keizer Karel Universiteit te Nijmegen een dergelijke rol te vervullen ten opzichte van Roomsch-Katholiek Nederland. Wanneer de Sociaal-democratie door haar marxistisch-materialistischen oorsprong niet eenigszins vijandig stond tegenover de idee eener autonome cultuur, zou het voor haar ook voor de hand kunnen liggen om naar eigen universitaire uitdrukking te streven. Het Communisme is trouwens bezig dit in Rusland te beproeven. - Nu werpt al dit bijzondere hooger onderwijs echter een zware slagschaduw: de wetenschap kan niet aan een bepaalde richting toebehooren. De waarheid dreigt op deze wijze in een bepaald keurslijf te worden gedwongen. Inderdaad mag men dit bezwaar niet licht tellen. Wel is waar kan de behoefte aan een bijzondere universiteit ook voortspruiten uit een anderen dan theoretischen drang: uit den wensch een practische gemeenschap te vormen van gelijkgezinden. Dan heeft men hier slechts te doen met een uiting van het streven naar synthese, naar het vormen van een eenheid van het leven in al zijn geledingen. Maar dit neemt niet weg, dat in beginsel het eventueele laten gelden van tweeërlei waarheid aan ernstige bedenking onderhevig is. Wij zien nochtans niet, hoe de Vrije en de R.-K. Universiteit aan dit bezwaar zouden kunnen ontkomen. Intusschen behoeft echter niet alle bijzonder onderwijs confessioneel te zijn. Het neutrale, bijzondere, voorbereidend onderwijs, zooals de eerste Lycea dat in ons land geïnaugureerd hebben, is er een bewijs voor. Ook deze Wereld-Universiteit zou bijzonder en nochtans niet-confessioneel kunnen zijn. Dat zal er van afhangen, welke beteekenis aan het epitheton ‘Theosofisch’ in de practijk zal toekomen. Indien b.v. het theosofisch stempel van de Universiteit zich zou beperken tot de levensgemeenschap van professoren en studenten, tot de bevordering van bepaalde religieuse samenkomsten, of van meditatieve oefeningen, of van een vegetarische leefwijze, dan zou de wetenschappelijke gestie van de Universiteit

zeer wel strikt neutraal en objectief kunnen blijven. Maar ook wanneer, wat waarschijnlijk is, toch ook de z.g. theosofische leeringen een rol aan de Universiteit zullen spelen, komt alles er op aan welke invloed aan deze toegestaan zal worden. Wanneer zij bijvoorbeeld niet reeds a priori als juist zullen worden aangenomen en niet van den beginne af als een richtsnoer voor het onderzoek, waarvan niet mag worden afgeweken, worden vastgesteld, doch haar ten hoogste toegestaan wordt zich heuristisch, als een eventueele methodische vingerwijzing bij het onderzoek, te laten gelden, dan kan het objectief-wetenschappelijk karakter der Wereld-Universiteit zeer wel intact bewaard blijven. Of dit gebeuren zal, is in hooge mate afhankelijk van den geest, waarin de Universiteit gesticht wordt en geleid.

Wat kan hiervan verwacht worden? De orthodox-dogmatische gezindheid is nu eenmaal een geesteswending, die ons menschen zoo na ligt, dat ook onder de theosofen een aantal zal voorkomen, dat geneigd is aan menschen en leeringen een bepaald kriterium aan te leggen en deze bij niet voldoen hieraan onverbiddellijk af te wijzen. Maar dat deze geestesgesteldheid onder hen algemeen of zelfs maar eenigszins verbreid zou zijn, dit lijkt ons moeilijk vol te houden. De aanhangers der moderne theosofie zijn, de leiders inbegrepen, in groote trekken eenvoudig modern en vrijzinnig van opvatting. Hiermede stemt overeen, dat voor de toetreding tot de Theosofische Vereeniging niet de instemming met eenige belijdenis, doch slechts met enkele practische doeleinden, zooals het vormen van een kern van broederschap en de studie van ongeopenbaarde krachten in den mensch wordt verlangd. In beginsel staat dus niets aan het zuiver wetenschappelijke karakter van de Universiteit in den weg.

Omgekeerd zal nu echter onder het vasthouden aan genoemde methodische beginselen een test der theosofische leeringen verkregen kunnen worden, die ieder onbevooroordeelde aan de moderne theosofie slechts zal toewenschen. Wat staat ten slotte bij haar in het middelpunt? De mogelijkheid van gedetailleerde helderziendheid. Deze mogelijkheid werd tot nu toe daarom niet objectief - bij wijze der ‘psychical research’ - bewezen, omdat zij ten eerste tot de inwendige ervaring van bepaalde individuen beperkt bleef en ten tweede objectieve bewijzen ervan niet geleverd

werden, omdat - mag men hen gelooven - het geven van teekens verboden was. D.w.z. er waren wel uitzonderingen op dezen regel: zoo heeft mevrouw Blavatsky herhaaldelijk toeschouwers in verbazing gebracht door verschijnselen, die zij teweeg bracht, maar deze toeschouwers beijverden zich dan vervolgens om te ontkennen wat zij gezien hadden, op grond daarvan dat het h.i. niet mogelijk was, dat zij het gezien hadden. Hoe dit zij, het is niet uitgesloten, dat ook aan de Theosofische Universiteit bepaalde proeven zullen toegelaten worden, die bewijskrachtig zijn voor al die vermogens, waarvan in de theosofische litteratuur zoo vaak sprake is. Verder zullen echter de resultaten van helderziend onderzoek heuristisch gebruikt kunnen worden om hypothesen aan de hand te doen, die dan vervolgens op de gewone wetenschappelijke wijze kunnen worden geverifieerd. De verwachting, dat deze werkwijze vruchtbaar zal zijn, kenmerkt nu juist den theosoof en de buitenstaander zal hem hier zijn ‘fair chance’ moeten geven.

Aan de Universiteit zal overigens ook gelegenheid bestaan voor die uitgebreide bestudeering van de theosofie, die het onderwerp, zooals een Rotterdamsch theoloog nog onlangs heeft opgemerkt, nu eenmaal vereischt.

Mits het anti-dogmatisch karakter der Wereld-Universiteit gehandhaafd wordt, zal zij echter nog in tweeërlei zin kunnen werken ook afgezien van haar speciaal theosofische missie.

In de eerste plaats zal zij een open oor kunnen hebben voor verschillende nieuwere stroomingen, die zich tot nu toe niet geheel ten onrechte over gebrek aan gehoor hebben beklaagd. In een zijner enquête's gebruikt prof. Heymans het begrip ‘Neuerer’ voor hen, die aan verschillende moderne stroomingen tegelijk deelnemen. In vele gevallen is dit van toepassing op den theosoof. Hij zal daarom aan de bestudeering van b.v. het vegetarisme een plaats in kunnen ruimen, die het elders geweigerd wordt. De menschelijke zwakheid is nu eenmaal zoo, dat zij aan het nieuwe vaak wel heel zware eischen stelt om zich te laten gelden, wat dan bij gelegenheid - buiten onze landsgrenzen zeker nog sterker dan daarbinnen - kan leiden tot een officieele angstvalligheid, een academisch conservatisme. Deze bevooroordeeldheid behoeft aan de Theosofische Universiteit daarom niet te bestaan, omdat

zij sympathiek staat tegenover verschillende dezer tendenties en zij zelve nog geen tradities bezit. Aan deze tendenties zal daardoor echter de gelegenheid geboden worden om voor het forum van gezond verstand en feitelijkheid te laten zien, wat zij vermogen. Aan de prudentie der leiders van de Universiteit zal de beslissing overgelaten moeten worden wie en wat zij daarbij aan het woord zullen laten komen.

Naast deze bestudeering en eventueele stabiliseering van novismen op geneeskundig, opvoedkundig en ander gebied zal de Theosofische Wereld-Universiteit nog in staat zijn een andere ruimere taak te vervullen. De gedachte van de stichting van een internationale universiteit is reeds meermalen geopperd. Alleen een bestaande internationale organisatie schijnt echter over de kracht te kunnen beschikken dit werk tot stand te brengen. Hoewel het verband met een bepaalde richting als bezwaar gevoeld kan worden, wordt dit bezwaar verminderd, indien het niet-dogmatische karakter dezer richting op de wijze, zooals wij omschreven hebben, gehandhaafd wordt en dit verband kan tot een voordeel worden, indien deze richting vanuit haar beginsel de internationale gedachte uitdrukkelijk bevordert. Daar het eerste doeleinde der Theosofische Vereeniging echter het beginsel van broederschap inhoudt, is dit laatste het geval. Niet alleen dus in uiterlijken zin, door het contact van lieden uit zeer verschillende landen afkomstig, wordt de internationale idee bevorderd, ook innerlijk. - Iets dergelijks geldt ten slotte ook van de studie der religie aan deze Universiteit. Herhaaldelijk, ook nog bij de laatste wijziging van het Academisch Statuut, is voorgesteld - en het instituut van kerkelijke hoogleeraren is gedeeltelijk een uitvloeisel van dezelfde gedachte - om aan de openbare universiteiten geen andere dan godsdienstwetenschap in het algemeen toe te laten. Immers, ook de theologie kan, zuiver wetenschappelijk, er niet van uitgaan Christelijk te zijn. Al deze onderscheiden dogmatische theologieën sluiten elkander wetenschappelijk uit. Practisch zal de theologie, ook aan de openbare universiteiten van een land, echter steeds sterk onder den invloed staan van den heerschenden godsdienst. Aan deze moeilijkheid ontkomt de theologische faculteit aan de Theosofische Wereld-Universiteit. De moderne theosofie heeft immers steeds op den

voorgrond gesteld, dat het gemeenschappelijke en de kern van alle godsdiensten gezocht moet worden en dat als zoodanig aan geen religie de voorrang toekomt boven alle andere. Omgekeerd pleegt men zelfs dit standpunt, zoo vaak het in de geschiedenis optreedt, als 'theosofisch' aan te duiden. De Theosofische Universiteit verschaft dus in dit opzicht een wetenschappelijken bodem bij uitnemendheid.

In het bovenstaande hopen wij duidelijk gemaakt te hebben, dat de beweging voor een Theosofische Universiteit er een is, die de aandacht ook van den buitenstaander verdient. Als officieel plan nog geen twee jaren oud, telt zij thans een zeventiental nationale associaties, die voor de Universiteit werken, waaronder ook de Nederlandsche Associatie, die onder leiding staat van prof. drs. D. van Hinloopen Labberton, in de laatste maanden van zich heeft doen spreken. Men kan niet verwachten, dat een volledige Universiteit met toebehooren als een paddestoel uit den grond zal verrijzen. In den beginne zal men met leergangen - - zooals het van 25-30 Juli j.l. in het Koloniaal Instituut te Amsterdam gehouden medisch georienteerde zomercollege - en met theosofische academies - zooals het reeds bestaande Londensche sub-centrum der Universiteit en de Brahmavidyashrama te Adyar in Britsch-Indië[1)] - moeten volstaan, dan kan te zijner tijd de volledige Universiteit met haar faculteiten tot stand komen. Wat echter deze beweging voor den landgenoot belangwekkend maakt, is, dat het plan bestaat om vier hoofdcentra der Universiteit op te richten, voor vier werelddeelen ieder één, en dat het centrum voor Europa in ons land zal komen. Of te Ommen, hetzij in het Gooi, dát is nog niet beslist. Op deze wijze zal echter Nederland wederom een nieuwe functie verkrijgen in zijn bemiddelende rol tusschen de volkeren.

1) Intusschen is opgericht 'Het Nederlandsch Ashrama', waarvan voortaan de leergangen en conferenties, door de Ned. Associatie voor de Th.W.U. te organiseeren, zullen uitgaan. Dit Ashrama is dus op te vatten als een theosofische academie in Nederland gesticht ter voorbereiding van de (internationale) Th.W.U..

Gedichten van Willem de Mérode.

In den hof.

Hart, was het niet een langzaam openzwaaien
En langzaam henenzweven van een mist,
Die fijner worden ging en weggewischt
Werd, toen het snelle sterke zonnelaaien,
Nabijgedreven, insloeg, en verdeelde
De stille witte zee, en stralend reeg
De druppelkralen, tot een schittring zeeg
Regenboogkleurig, over 't eerst verheelde?

En klaarder toonde zich het lang verdoken
Leven, en nieuwe bloesemen ontloken
En glans en geuren dreven door de lucht.
En onbewust was er een naderzweven
Van handen, die door één gevoel gedreven,
Zich teeder sloten om dezelfde vrucht.

De ring.

Het is een glinsterschakelen, een zich volkomen
Sluiten van glanzingen, een kettingronden
Van zachte gloeiïngen, die zich verbonden
Om zaâm te wezen in het aangenomen
Leven: dit vast bestaan van stil te stralen,
Dit onverbreeklijk lichten in een groot
Omgeven van wat zich gevangen bood,
En niet meer vrij wil worden of verdwalen.

Het is het zichtbaar zijn van duizelingen
Die samenvloeiden en zich ondervingen
En werden tot één eindelooze stroom,
Toen na den glans van lippen en van oogen,
De zielen huiverende zich bewogen
En traag verdwenen achter levens doom.

Sluimerliedje.

Pleegt gij nog onverdroten
De zoete razernij
Van binden en verstooten,
Te maken vast en vrij?

Zal dit gestadig kwellen
Van levens last en lust,
Dit flauwen en versnellen,
Nog pijnigen uw rust?

De nacht komt neergestreken
En breidt zijn breed gevlerk
Over uw moe gekeken
Oogen en spel en werk.

Strek u gerust en sluimer
Na dank- en smeekgebeên.
Uw adem vaart al ruimer
Door uw geloste leên.

Uw adem vaart al ruimer,
Uw hart slaat klaar en frank,
Uw aangezicht in sluimer
Is weder kalm en blank.

Hoe veilig is uw sluimer
Ver van het leven heen.
Uw adem vaart àl ruimer.
Gij zijt met God alleen.

Jan Mankes.

Voor Dr. A. Mankes-Zernike.

Hij heeft de dieren en de stille dingen
Met sterke aandachtigheid tot zich genomen.
En lichtend zijn zij weer aan 't licht gekomen,
Wijl zij het lichten van zijn ziel doorgingen.

Hij liet zijn teerheid als verhelderingen
In oogen stralen, om een mond verdroomen.
En koel en klaar liet hij de zoete romen
Rozen verrijzen uit hun mijmeringen.

En soms heeft hij het schemeren en streelen
En strengelen van haren en fluweelen
Gezichten in een levend licht gesteld,

En stil zijn bleekend aangezicht gegeven
In vreemden luister of zijn rijpe leven
Blank uit het blinken van zijn wezen welt.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCXVI.

Waarom, vraag 'k vriendlijk, zou men Dooden niet, in vreê, vergeven,
Nu ze in der Wezendheden wijde Neevling vreemd vervaagden,
Terwijl ook nooit meer voor hun voortaan heilge Diepte daagde
Wat ons, die hier nog toeven, lijken moet het weeë Leven?

Ach, allen, die vergeefs eens streefden, zijn op 't Eind gebleven
Verheevling, want geen Veege - o, stervers! - hoe gedegen, slaagde,
Ja, schoon hij fel-begeerend 't innigst Merg der hersnen plaagde,
Een Beeld van 't Hoog-uit Eeuwge, waar de Doode droomt, te geven.

Dies zeg 'k, mijn Ziel, u, wie 'k fier volgde, u nooit aanschouwend: Sneven
Zult gansch wel moeten met uw machtgen Wil, gij, dien staeg schraagde
De grondloos-diepe, als-stalen Wil van 't Eeuwge, wijl gedreven

Gij wierdt als stille tak in 's Winds Beweging, die u jaagde
- O, vager ijdlen leêge dwaasheid, om u heen aan 't zweven -
Ja, zweepte u diep, als kind reeds, schoon uw stem nooit luidkeels klaagde.

CCCXVII.

Ja, 'k heb vergeven allen, die mij kwaad doen wou'n. onwetend
Hun eigen Waan hoog plaatsend boven 't Allerwaarste Zijn,
Waaraan ik, jong nog, op mijn bed diep-aêmend, zwaar-van-pijn
Mij gaf, wijd-peinzend heel den zwarten Nacht door, en vergetend

Mijn teer persoonlijk psychisch Lijden, waar 'k me aan voel geketend,
Omdat de meesten niets dan blinde snel-beslissers zijn.
Maar zacht dan voelde ik plots mij weer getrokken op de lijn
Terug van 't peilend proeven, dat mijn Wezen is, waar leed en

't Breed me eenzaam-voelen gansch voor weken weg dan. En dies heeten
Me een zielservaarne mag 'k, een stil-doorstreefde, die geen gijn
Met Waarheid maakte ook om zijns zelfs wil, zoodat nooit gespeten

Me één ding heeft, dat ik ernstig deed met heel mijn wreed-doorvreten
Zielskracht, die was en bleef mijn Eigne in alle Vreugde en Pijn.
O, al mijn werken, daên uit Diepsten Grond gerezen zijn.

CCCXVIII.

Gedreven door een Geest, die rijst uit diepste Gronden, streef ik,
Hoog-wijd te doen al 't Ware, naar mijn ingeboren Plicht.
Niets wetend nog, reeds haakte ik, toen 'k nauw-aêmend, bleek doodsch Wicht
Geworpen wierd in 't Schijnzijn, kreunend vragend: Waarom leef ik?

Maar 'k wou, dies moest 'k en bleef streng worstlen, schoon diep-peinzend beef ik,
In ver herinneren stil nagaand, hoe benauwd mijn licht,
Op veedren wiegend Zieltje eens zat gevangen in een dicht
Zich om mij sluitend Duister.... Maar 'k voel diep steeds, en dus bleef ik

Mijn al-waarst Zelf, ofschoon men sloeg me en joelde. Och, Geest, dan steef ik
Uw fel zwaar Wezen, dat staeg strijd voert, zonder dat het zwicht
Ooit voor onreedlijkheden. 'k Liefde menschen, maar wat geef ik

Nog langer om die straffe onzaal'gen? Stoere Werker, streef ik
Als steeds, nóg steevger stuwend tweezaam. En heel vèr in zicht
Ontwaar ik Eeuwgen Vrede, waar blij-innig wild aan kleef ik.

CCCXIX.

Hoe verder in der vale Vagen Schraalte ik keek, hoe meer
En meer 'k mij zacht-bewust moest worden, dat mijn diep bevroeden,
Waar 'k onbehoedzaam soms van repte, maar waarvoor met roeden
Van barsch-gesproken dreiging ik als knaap reeds telken keer

Gestriemd wierd door de Leêgen, dat mijn, zeg ik, rustig-teêr,
Minnend bemijmeren van allen en gelaten broeden
Fijn-zinnig over fraaier Frasen valschen Schijn me een goede
Want psychisch-scherpe Ziening gaf op alles van dit zeer

Donkre, doch somtijds lichte Weefsel, 't Leven. Nimmer moede
Zag, voelde en dacht ik alles, allen diep-juist. Ja, heil, 'k leer
Nog sterker, staêger, sinds 'k vol-rijp mij voelen mocht: de Hoede

Des Eeuwgen Eengen Aanzijns-Wezens, dat zijn Droom heen-weêr
Zendt van Zich uit en naar Zich heen weer, schraagt mij, daar ik doe de
Strengste bevelen van 't Aldiepste, kalm steeds als weleer.

CCCXX.

Doch wàt is 't Eene, Dat slechts handlen kan, neen móet? Mijn weten,
Mijn diep-ruimst Voelen ging nooit verder dan 't wijd-vaag aanschouwen
Van 't Nimmer-Zienbre, daar geen vormen, welke ook, weet 'k, vernauwen
Ooit mogen mijn gevoel voor 't Eeuwge. Ai mij, heel stil gezeten

Was 'k steeds, als Geest, kalm-ziende, in 't Diepste, nooit van-een-gereten
Oneindig-duistre Ruimten Eeuwger Gronden, die toch nauwe
Begrenzingen mij schenen, en ondanks al Licht, toch grauwe
Verdonkeringen lichtrer Eenheid, Die niet is te weten,

Schoon eeuw na eeuw de Menschheid naar Haar zuchtte, sinds versmeten
Men heeft 't oer-psychisch voelen en koel-menschlijk ging herkauwen -
Op alle wijzen, 't bitter-weinge dat door enge reten

Der hersnen soms komt dalen van 't Oneindge, nooit gemeten.
Eén Peiling slechts: Ze is 't zien en weten van de Psychisch-trouwen.
Ai mij, de Ellende der Verstanden, die steeds vruchtloos zweetten.

CCCXXI.

Stil-zijn, mijn Geest, goed-lievend in u zelf steeds. Vèr is 't Westen,
Waar zacht vervloeien zult ge in de Eeuwge Ziel, die vredig staat,
Vreemde, Eindlooze Eenheid, Eenig-Wezende in de Onkenbre Veste,
Waar 't vlot Beweeg des Aanzijns, als Haar Mijmren, zonder Baat,

Over Haar Eigenste Eigenheid wijd uit als Al-storm slaat,
Die droef-doend groot en maatloos woedend - o, de Al-eerste en Leste
Vol-wezendheid van Alles, wildste Wil en Wreedste Daad! -
Voortdroomt Zich stil en doodloos streeft, totdat de laatste Resten

Van 't Boven-Peinzen, dat staeg wisselt en nooit vordren gaat,
Ja, trillioenvoud zich wijzigt, omdat nimmermeer zich leschte
's Eén's heilge Dorst naar Zelf-verstaan, eindlijk weer hooploos ketsten

Terug in donkren Afgrond van 't Eéne Eeuwge. Geest, geen haat
Moge ooit u meer verbittren tegen 't Aardsche Waanzijn: Daad
En woord van allen blijken ijdel wel. Doch, zwijg, gij, Beste....

CCCXXII.

O, hoe, wijl 'k, jong-diep voelend steeds, met ijzren Wil gestreden
Heb om de verste Gronden van de Kunst, die 'k lief, te toonen,
Hoe, vraag 'k, is 't mij vergaan in 't reeds zoo lang geleên Verleden?
Men wou me, of 'k ware een Imbeciele, met los babblen loonen.

Toch lief ik dit mijn wijd, vlak land, waar 'k eens met vale koonen
Aemechtig wierd getogen uit door kramp vertrokken leden
Dier arme, jonge Moeder, die haast stierf en ook niet wonen
Heel lang meer mocht hier: spoedig gilde ze angstig in gebeden

Voor Haar teêr Zelf, dat zwijmde, en reeds twee zwakgeboorne zonen....
Mijn ziel, dit Leven, waar gij-zelf zoo menigmaal vertreden
Wierdt door de Vlotten, die niets vatten, dus halflachend toonen

Parodisch schaduwbeeld van uw diepst Denken, om te kronen
Uw zuivre wilskracht met dien Hoon. Door Waan of Dood gesneden
Wierden thans van zichzelf af enklen. Stil streef 'k door voor 't Schoone.

Canterbury door Dr. H. Gerversman.

Toen sprak de sterke stem der Eeuwigheid
- en bevend op zijn knieën zonk, die 't hoorde -
‘'k Heb, Meester, in uw hart mijn beeld bereid:
verkondig Mij met steen-geworden woorden!

Schouw wat gij noemt: den lang-vervlogen tijd,
waar 't flauwe licht der eerste wond'ren gloorde;
hoor 't holle roepen zijner eenzaamheid:
der vorsten roem, de klachten der vermoorden.

Herdenk den geest, die heeft om God geschreid
en biddend knielde in licht-verloren oorden;
roep óp de kracht, die naar der wereld boorden
den ridder voert voor 't schamel kruis ten strijd!’ -

En voor zijn zielsblik stond de steenen praal
der Eeuwigheid in 't beeld der Cathedraal. -

Aug. '26.

Sonnetten van Hélène Swarth.

I.

Zij keilden hoonend, als bazalten blokken.
Tot mij, die zong, roemzware dichternamen,
Vol nijd en hoop, mijn zangmoed te beschamen -
Maar ik stond pal, de zeewind in mijn lokken.

- Ja, looft de grooten! 'k Zeg vol deemoed Amen!
Maar door uw haat laat nooit ik mij verlokken
Tot lamgeslagen machtloos zwijgend mokken.
'k Doorzie de list van wie mijn val beramen.

Mijn eerbied heeft mijn mond niet waard bevonden,
Den kleederzoom dier grooten vroom te kussen -
Ik zing mijn lied gelijk de vogels fluiten.

'k Bouw van de steenen, die niet eens mij wondden,
Een ronden muur, daar sta ik veilig tusschen.
Wie ijdlijk werpt met namen blijft daarbuiten.

II.

Zij laken streng mijn lied als ál te zoet,
Niet fel gekruid met specerij van haat -
'k Heb uitgerukt de kiem van giftig zaad.
Aleer ze een boom werd. 'k Heb mijn ziel gevoed
Met reiner vrucht, de toornvlam om verraad
Gebluscht met tranen heet als hartebloed.
De wilde wervelstorm is uitgewoed,
Die 't huis in puin sloeg.
'k Toog met kalm gelaat
Naar 't woud, waar Mei met ál zijn vogels floot,
Waar zong de wind, waar droomde 't avondrood.
En 't was of God de hand legde op mijn hart,
Mij weenen liet, maar haten mij verbood,
Of, zaligheid-belovend, streelend vloot
Zijn hemeladem rond mijn aardesmart.

III.

Ik heb geworpen in mijn wintervuur
Mijn laatsten lauwer en mijn laatsten palm.
Zij vlammen goud en rood, omblauwd van walm,
Die zal als wierook stijgen naar 't azuur.

De dorre blaadren knettren - Moe en kalm
Sta 'k bij den haard, kruis de armen stil en tuur.
Was dit mijn buit van levens avontuur?
En rest mij lelie, roos noch korenhalm?

De storm versloeg de rozen in mijn tuin,
Een bliksemflits lei de arme schuur in puin.
Zelfs palm en lauwer voelde ik mij betwist.

O teedre Heiland, die mijn liefde vroeg,
Ik zie uw oogen door mijn tranenmist -
Ben ik voor u nú eindlijk arm genoeg?

Opstanding
Een spel voor den lezer door Frans Mijnssen.

De handeling wordt geacht in een der grootere landen van Europa plaats te vinden, in den tegenwoordigen tijd.

I. *De ontvangkamer van mevrouw Curtius.*

Mevr. Curtius en Flora Friedrich.

Mevr. Curtius:

U begrijpt, dat iemand van de beteekenis van mijn man, ontzaggelijk wordt lastig gevallen. Ieder stelt er een eer in, een paar woorden met hem te hebben gewisseld en hem zoogenaamd persoonlijk te kennen. Dus kan hij niet de eerste de beste ontvangen. De tijd zou hem ontbreken, al mocht hij er neiging toe hebben, wat het geval natuurlijk niet is.

Flora Friedrich:

Ik heb het begrepen; ik heb mezelf herhaaldelijk voorgehouden, dat het een Hugo Curtius onverschillig moet zijn, wat een onbekende als ik, hem te zeggen heeft. En toch is mijn verlangen te groot geworden, al heb ik zelfs nog geaarzeld toen ik hier voor uw woning stond en het oogenblik dus misschien gekomen was.

(Rustig:)

Wilt u 't vragen aan uw man, of ik hem zal mogen spreken - nu of op een dag dien hij bepalen zal? Ik heb u al gezegd, dat ik een onbekende voor hem ben en hij kan dus niet weten wie hij ontvangt. Maar ik kom niet om een handteekening, en ook niet: om den Meester te aanbidden.

Ik denk niet, dat ik daardoor een uitzondering maak; ik ken immers zelf den invloed, die van zijn werk uitgaat. Toch geeft het misschien eenigen waarborg.

Ik zou uw man willen verzoeken, enkele oogenblikken naar mij te luisteren. Ik zal 't gauw genoeg voelen, als het daarbij blijven moet.

Mevr. Curtius:

U heeft mij nog niets gezegd, dat mij kan doen besluiten mijn man te gaan storen. In den regel is hij voor zijne bewonderaars te spreken Dinsdags van vier tot zes. Schrijft u mij; schrijft u, wat de bedoeling is van uw bezoek, en als uw brief daartoe aanleiding geeft, zal ik hem mijn man laten lezen.

(opstaand tot afscheid).

Juffrouw....

(leest naam van kaartje af)

Friedrich!

Flora Friedrich:

(staat eveneens op)

U is bijzonder vriendelijk. Maar al was het mij aangenaam uw kennis te maken - ongezocht, zooals u op uw beurt kunt begrijpen - ik zal uw raad maar gedeeltelijk opvolgen. Ik zal mijn brief schrijven, doch ik zal hem niet zenden aan u.

Mevr. Curtius:

Mijn gevoel heeft mij dus niet bedrogen. Nietwaar, u is ook een van die vrouwen, die, uit eerbied voor den kunstenaar, het voorzien hebben.... op den man.

Flora Friedrich:

(toornig)

Mevrouw!

Mevr. Curtius:

Uw brief zal mijn man niet bereiken. Ik zal dien hoe dan ook in zijn post weten te vinden. Ik ben zijn vrouw, die zich haar rechten niet laat ontstelen; die over hem moet waken; want met al zijn grootheid is hij als een kind zoo weerloos tegenover vrouwen als u - die iets hebben waardoor vrouwen onmiddellijk worden afgestooten.

Flora Friedrich:

(onder sterke emotie)

Oh, mevrouw.... wat heb ik u misdaan!?

Mevr. Curtius:

Ik heb enkel gezegd wat ik u zeggen moest.

(zij schelt).

Het dienstmeisje zal u uitlaten.

Flora Friedrich verlaat de kamer. Mevr. Curtius sluit de deur achter haar.

II. *De werkkamer van Hugo Curtius.*

Hugo Curtius en Frits Everhardt.
Everhardt zit in een fauteuil. Curtius heeft eenige schreden door het vertrek gedaan; staat stil terwijl hij spreekt; gaat later ook zitten.

C u r t i u s :

Je moet het niet al te vervelend vinden. Je weet, ik stel mijne eischen nogal hoog. Daardoor kan ik bijna niets

meer lezen van hetgeen er tegenwoordig geschreven wordt. Je werk is niet slecht; ik heb niet gezegd, dat het slecht is; ik vind het zelfs beter dan wat je tot dusver hebt gemaakt. Maar waarom schrijf je zoo iets op; hoe kun je belangstelling blijven voelen voor je menschen, wanneer je hen niet anders, en niet dieper wilt zien, dan zij zelf in het leven elkander zouden zien!? En zelfs wanneer je ze op een zeer eigen bijzondere wijze had bekeken, welke waarde heeft de beelding van menschen en van hunne onderlinge verhoudingen, zoolang al die menschen en die verhoudingen niet tezamen iets méér worden dan brokstukken, - edel misschien elk op zichzelf, maar die ons niet doen gevoelen, dat er andere verloren gingen, en ons niets zeggen over: het Geheel? Welke waarde kunnen wij hechten aan zijn werk, als de kunstenaar niet op zijne wijze.... het Leven overzag terwijl hij schreef; als hij het Geheel niet overzag ook dan wanneer hij bezig was aan een detail!?

E v e r h a r d t :

Je hebt gelijk voor je zelf, je werk bewijst het; hoe zou jij anders kunnen spreken!? En misschien heb je ook gelijk zonder meer - al kan ik het niet gelooven. Vindt je mijn werk niet goed in zijn soort, dan zal ik mijn onmacht bitter betreuren, doch er zal niet door bewezen zijn, dat een grooter kunstenaar van hetzelfde gegeven nooit iets uitstekends zou kunnen maken.

(korte handbeweging van Curtius)

Voor jou staat dit al vast; je ontzegt alle waarde aan werk dat geschreven werd voor en door iets, dat in zichzelf begrensd is. Maar i s dit juist, voor alles en voor iedereen? Is het werkelijk ondenkbaar, dat de kunstenaar ‘details’ vindt van zelfs gróóte waarde. en men niets anders en niets méér verlangt? Neen, nogmaals: ik kan het niet gelooven - - En dan, als je den eisch niet stelt, dat alleen de zeldzaam-voortreffelijken - a l s die er z i j n in een tijd - zich wijden aan kunst, dan geloof ik: dat het principe gevaarlijk is. Het leven omvatten, wie zou het niet willen; doch wie het denken te kunnen, bewijzen meestal door hun eigen beschouwingen, hoe dwaas dat onmetelijke vertrouwen is in.... toch maar een menschelijken-geest.

C u r t i u s .

- Ook een menschelijke geest, die niet zoo banaal is, kan het in de beschouwing een behoorlijk eind brengen. Doch over de beschouwing of over beschouwingen hadden wij het

eigenlijk niet. Wij hadden het over kunst; wij spraken over: het Wezenlijke - dat Beeld is geworden. Ik veronderstel, dat je deze definitie zult aanvaarden, en daar zij de samenvatting is van wat ik heb gezegd, ontkom je in dat geval ook niet aan de consequentie.

E v e r h a r d t :
Ik aanvaard de definitie, doch ook hier voor de kunst van enkelen

(glimlach)

en ik aanvaard haar zonder de consequentie. Ik vraag mij nog af: kan de kunstenaar, die vervuld is van hetgeen er onder zijne handen ontstaat, dit voortdurend als déél blijven zien; deel niet slechts van een conceptie, doch van dat grootste Geheel.... dat hij ook aldoor - in al zijn saamgesteldheid - voor oogen houdt? Ik weet ook nog niet of het noodig zou zijn. Is het niet de onbegrijpelijkste eigenschap van den grooten kunstenaar, dat zelfs het geringe dat door zijn geest wordt aangeraakt, den glans krijgt van het eeuwige, en compléét wordt in zichzelf?

C u r t i u s :
Heb ik het eerste zóó bedoeld of het laatste ontkend? Een aanduiding in enkele woorden moet men niet onderzoeken op de wóórden. Het geringe, dat door den grooten kunstenaar wordt, aangeraakt.... natuurlijk, natuurlijk; doch ook het Genie werpt geen regel omver, al is het aan geen enkelen onderworpen. Er blijft een verschil in waarde bestaan tusschen een beperkte en een groote opgaaf, al wordt het resultaat zeker niet door de opgaaf bepaald. Als jij spreekt van ‘het geringe’, dan erken je daardoor zelf, dat er iets is, dat hooger staat dan het geringe.

E v e r h a r d t :
Ik vrees, dat er veel overbodigs is geweest in mijn betoog. Misschien zou ik mij niet zoo ver in dit debat hebben begeven, als je oordeel over mijn boek mij minder had getroffen. Jij die gedragen wordt door de bewondering zoowel van de menigte als van de enkelen, kunt niet beseffen, welken invloed een oordeel hebben k a n , en wat het beteekent om er in te berusten als het ongunstig is.

Ik zal hier niet op doorgaan. Doch: wanneer is een opgaaf nog beperkt, en waar begint de groote belangrijkheid? Ik denk nu aan de Natuur. Ik denk nu bij voorbeeld aan een veld met bloemen, in de bergen, of ergens in ons land.... ook zonder uitgestrektheid.... dat je op een wandeling plotseling z i e t ; niets dan een veldje vol bloemen.... die in hunne ongereptheid een wonder

kunnen zijn. Ik wéét, dat zoo'n enkel oogenblik de herinnering kan blijven aan dágen.

C u r t i u s :
Je hebt je ontvankelijkheid behouden. Dat is een van de redenen, waarom ik je altijd graag ontmoet. Ik ben niet zeker, dat ik het zóó nog zou kunnen zien. De indrukken van buitenaf hebben voor mij veel van hun kracht verloren. Maar om op ons onderwerp terug te komen: ik heb een tijd gekend, dat ik verrukt door de velden trok, en er in zulke oogenblikken niets voor mij bestond dan de Natuur. Als ik nu aan haar denk, dan is zij iets anders voor mij geworden. Ik kan haar niet missen, doch ik kan haar niet missen in een bepaald verband, zóó als zij thans deel geworden is van mijn geest. Al wat ik van buitenaf werkelijk heb ontvàngen, heeft mij blijvend verrijkt - en niet alleen omdat de herinnering een bezit is - alles bracht mij nader tot eene innerlijke voltooiing.

(Er is een oogenblik van stille.)

E v e r h a r d t :
Voltooiing.... is dus geen: stilstand?

C u r t i u s :
Zooals ik het bedoel, is het een einde en een begin. Zij maakt een einde aan de verrukking van het oogenblik; aan ons opgaan in de plotselinge zaligheden en de ellende van het leven; aan onze illusies en verwachtingen van wat de toekomst ons - mensch - nog alles brengen zal. En zij is het begin van: opstanding, van een lòsmaking uit gebondenheid. Wanneer het leven niet meer lokt, omdat wij zelf niet meer verlàngen, stijgen wij pas naar onze bestemming.

Zou een kunstenaar zich eenzaam kunnen voelen op dien weg, zoolang hij zijn scheppingskracht behoudt, zoolang hij figuren beeldt, die hem nader staan, die hem liever zijn, die wezenlijker voor hem leven, dan de menschen in de werkelijkheid ooit hadden kunnen doen? Maar er is toch nog iets als verdieping en veredeling; en er is het eindelijke meesterschap.

E v e r h a r d t :
En jij bent omringd door al degenen, die zich aanbieden in hunne vereering en genegenheid. Jonge mannen, aan wie de toekomst zal zijn, en tal van mooie, schitterende jonge vrouwen. Die zeggen je dus zoo weinig meer; die zijn je dus niets meer in je leven?

C u r t i u s :
Ik ben niet ongevoelig voor vereering, en ik ben dankbaar voor genegenheid. Maar de jongeren aan wie de toekomst is - ik ken ze niet. Ze moeten er wezen, doch je zult

ze bij mij niet vinden. Wij mogen vertrouwen, dat ons werk weer in een latere toekomst leven zal, voor een naaste toekomst is elk heden uiteraard: voorbij. En overigens is die vereering en is die genegenheid dikwijls: toch iets anders, of zij richten zich tot iemand, in wien men zich niet zou herkennen.

(korte stilte.)

Ik onderga nog de bekoring van het jonge in physiek en geest, en ik ben niet zoo oud geworden, dat ik.... het schitterende niet soms begeeren zou. Doch ik ken de teleurstelling, en ik ben bevreesd voor al het beschamende, dat dan nog volgen moet. Er is een groote afstand ontstaan tusschen mij en de meeste menschen, en zelfs de korte innerlijke ontmoetingen worden in mijn leven steeds schaarser. Dit wordt niet vaak bemerkt; het minst misschien door vrouwen, die mij, omdat ze mij begrijpen, langs geestelijken weg het geluk willen brengen en steun voor mijn kunst.

En nu.... neem het mij niet kwalijk.... ik heb nog wat af te doen.

E v e r h a r d t :

(staat op)

Wie zoo kan leven, is sterk. Mij zou het niet mogelijk zijn; ik zou niet kunnen zonder.... het woord van een vriend, de lieve blik van een vrouw, een jong hoofdje tegen mijn schouder, en de zekerheid, dat het elk jaar opnieuw weer lente wordt, en dat ik aan al het heerlijke dat dan weer komt, althans in mijne beste oogenblikken zal deelnemen.

C u r t i u s :

(hij is eveneens opgestaan)

Ik begrijp dat, en het is goed; blijf het geluk trouw, dat je ontvangt door bloemen en menschen of je je-zelf schept. Het zijn ook niet alleen bloemen en menschen, die licht brengen in je leven: er is zoo veel schoonheid, schatten der eeuwen inderdaad, die zich voor je ontvankelijkheid ontsluiten. Forceer je niet; het leven kan voor naturen als de jouwe, zoo lang zij haar eigen weg niet verlaten, rijk en benijdenswaardig harmonisch zijn.

Zij zijn de kamer uitgegaan.

III. *De kamer als voren.*

Hugo Curtius. Daarna eene vrouwelijke Verschijning. Later: een Stem.
Curtius komt in de kamer terug. Hij begeeft zich langzaam naar een zijner boekenkasten, neemt een of ander boek, gaat zitten, doch

legt het boek weldra neêr, en leunt zijn hoofd tegen den stoelrug. Stilte. Vóór hem ontstaat de Verschijning van eene nog zeer jonge vrouw.

De Verschijning:
....lieve Paul -

Curtius:
Zoo noemde mijne moeder mij soms als kind, als zij met mij alleen was. Nog ééns heeft zij mij dien naam gegeven; ik was een jonge man geworden en ik nam afscheid van haar, waarschijnlijk voor goed; ik had haar in mijne armen genomen, zoo als zij mij dat vroeger had gedaan. Het is heel lang geleden, maar plotseling zag ik weer de smart van hare kinderoogen, hoorde ik weer een wereld in dat enkele woord. En ik voelde die herinnering nu als een oneindig verlangen.

De Verschijning:
Je moet niet met je gedachten in het verleden zijn, daar houd ik niet van. Je moet vergeten wie je bent, en je moet lachen.

Curtius:
Ik weet niet wat je zegt - ik bleef verdiept in de klank van je stem.

De Verschijning:
Je bent niet mooi en niet meer jong - het treft mij niet. Jonge menschen hebben maar één enkel doel, en hechten wil ik mij niet meer, aan niemand -

Curtius:
....Als je spreekt, luister ik, zooals ik dat eigenlijk nooit meer doe. En als je zwijgt en ik zie je aan, of als ik je met mijne oogen volg bij je bezigheden, is alles mij weer nieuw. Nieuw.... en ontroerend vertrouwd; - terwijl al het andere wegzinkt, voert het mij terug op den verloren weg.... naar huis. Ik hervind mijzelf, als ik je aanzie; mijzelf, zooals ik was, en niet meer wist dat ik ben.

De Verschijning:
....Ik ben een kind van het toeval, mijne moeder heeft mij nooit geduld. Vreemden hebben mij buiten grootgebracht, goede menschen - maar de stad, het leven trok.

Curtius:
....Ik zat te midden van de menigte die mij vreemd was, en ik had mij daar rekenschap van gegeven, als zoo vaak weer dien laatsten tijd - zonder leed en zonder hoovaardij. Ik gevoelde mij leeg, zonder plan, zonder nieuwe in mij wordende gestalten - beheerscht door een twijfel, waarin niets meer vaststaat. Toen zag ik je voor den eersten keer....

De Verschijning:
....Nu is de eene dag gelijk aan den andere. Ik besef het niet -; maar soms steekt er iets in mij op,

dat mijn oog verhardt, mijn stem scherp, mijn mond terugstootend maakt. De liefste krachten in mij waren nauwelijks ontkiemd - nu overwoekeren bitterheid en wrok en hebben mij aangetast.

Curtius:

....Ik zag het rhythme, waarin je rankheid zich voortbewoog; ik zag de schat van je blonde hoofd en de fierheid van je aandoenlijke jeugd - en de glans van je wezen, die alles deed zijn zóó als het was.

Een stilte, die dan tot een Stem wordt.

De Stem:

Weet je nog, hoe wij in den schemer zaten en je hoofd gevlijd was tegen mijn borst? Het was avond geworden en je hadt toevlucht gezocht op mijn schoot.

Curtius:

Ik heb vaak zoo bij u gezeten, moeder, als het avond werd, doch nooit ben ik zoo diep als toen één-geweest met een mensch, ook niet meer met u. Hoog boven in het massa-huis, voor het venster van de kamer in duister, lag ik tegen u aangedrukt in mijn angst. Het was het verschrikkelijke niet, dat verborgen is achter een gordijn; het was geen overweldiging, als door den storm, die in den nacht rent door de lucht. Het was iets ongekends en waar men aan zou kunnen sterven.

Het kwam van buiten en het was n mij. Het steeg uit de stilte van den cour, het kwam uit de wanden der achterhuizen - en het stuk hemel daarboven met het laatste licht van den dag.... Doch ook de wereld was ervan vervuld, en die had geen grenzen.

Toen opeens heb ik gevoeld hoe uw arm, hoe uw geheele wezen mij tot u ophief, - en mijn hart werd vrij, werd groot, en brak bijkans in een onuitsprekelijk zalig leed.

Ik sloeg mijne oogen naar u omhoog en voor het eerst zag ik uwe trekken bewust. Uw blik naar de lucht was gericht op een verschiet, verder dan ik u kon volgen.

Gij schreidet niet, toch was het mij alsof gij het deedt.... Gij zijt toen zacht begonnen te zingen.... Zonder woorden, zonder melodie.... Het gaf stem aan hetgeen uwe oogen zagen.

Stilte. De Verschijning wordt weer zichtbaar.

De Verschijning:

Ben je al met je gedachten bij eene andere vrouw?

Curtius:

....In het oogenblik zelf dat je verscheen, opende zich mijne ontvankelijkheid, werd mijn oog in staat schooner te zien. En onmiddellijk daarop vertoonde zich ook de laagheid. Zij

trad je in den weg; ik zag, en voelde bijna physiek, de blikken en de woorden in je dringen. Je maakte geen gebaar, je gelaat verstrakte niet, maar de uitdrukking verdiepte zich, in je oogen sloeg de ziel zelve hare oogen op in verwondering.

(Pauze.)

De Verschijning:
Als je werkelijk niet meer aan mij dacht, dan zou het mij toch spijten.

(Pauze).

Curtius:
Jij bent het niet, die daar voor mij staat. Ik heb het niet willen weten. Vruchteloos zou ik mijne armen naar je uitstrekken.

IV. *Een nacht-café, in den laten avond.*

Curtius. Vele andere bezoekers, en vrouwen.

Curtius:

(terzijde)

Neen, neen, ik wil je niet ophouden. Als je naast mij zitten gaat, om in te dringen in mijn leven, vluchtig en dierlijk, ik neem er geen deel aan. Wij zijn twee werelden, gescheiden en vijandig; ik wil het niet vergeten. Je hebt begrepen en gaat voorbij, zoo is het goed.

(Pauze.)

Ik ben vermoeid en heb veel gedronken. Nu zit je daar en kijkt mij aan. Vervallen ben je onder je uiterlijke praal, en toch is er nog iets in je van het kind. Ik krijg alweer tranen in mijne oogen. Nonsens; er is niets in je, dat meêklinkt met wat mij beweegt.

Ja, ik word oud, ik zie de tegenstellingen in elkander overvloeien: glimlachend zou je het liefste en edelste ontvangen, in zijn dwaasheid en verrukking, en het vernietigen in één oogenblik.

(Pauze).

Wonderlijk is alles. Niets ben je, het geringste onder de menschen, en vandaag ben je voor mij een probleem. Uit het diepst van mijn zelfbesef, zie ik op iedereen neêr.... e n ik weet niet, hoe de jongen die ik eens was, mij zou beschouwen.

Letterkundige dagboek-aanteekeningen door L. van Deyssel.

Gemma Bellincioni.

Gezien dezer dagen van de Haagsche Fransche Opera, te Amsterdam, *La Tosca,* muziek van Puccini, gespeeld door Gemma Bellincioni.

Een actrice van ras, deze Bellincioni, iets wat men zelden ziet, spelend in *werkelijke vervoering,* - heel *interessant,* soms *meê-slepend;* daarom nog niet bepaald 'mooi' of 'schoon', bij voorbeeld geen *sublime* gebaren, geen exquise gratie, maar een rhythmisch spel, in ware geesteskoorts, met de ziel zelf werkelijk in het spel, die een groote verscheidenheid van *daar uit* werkelijk opdoemende uitdrukkingen te weeg brengt, - kortom waarlijk *kunst,* iets wat men op het tooneel zeer zelden ziet; overigens meer actrice dan zangeres.

Boileau.

Van den bundel, bevattende de *Art poétique,* de *Epitres. Odes, Poésies diverses* en *Epigrammes,* zijn het aardigst de *Art poétique* en het Epitre IX, *'Rien n'est beau que le vrai.'*

In de *Art poétique* en in dat *Epitre* is door keurige levendigheid van vorm een zekere vormelijke gratie bereikt; maar, hoewel niet vervelend en ook door de kortheid der stukken wel leesbaar, is, vooral al het overige, toch weinig zaaks. Het is zeer 'provinciaal', keurig en nietig knutselwerk, fijn, maar slechts heel even bijna mooi door fijnheid.

Maeterlinck zegt, dat 'de ziel' is afwezig gebleven uit de fransche zeventiende eeuw. Iets van dat, wat wij 'ziel' of 'atmo-

spheer' noemen is echter wel juist in de g r a t i e van die koude vormelijkheid van *l'Art poétique,* en z.v., iets, maar héel weinig. Men ziet, in het herinneringsbeeld van de lectuur, éenig licht om de taalvormen heen, maar zeer dun, droog, donker en nietig licht.

Het zelfde, wat hierboven staat, geldt ook voor de *Satires* en den *Lutrin.*

Alfred Tennyson.

Tennyson is een goed, aangenaam en gemakkelijk, dichter.

Molière.

In den *Tartufe* is waar te nemen:

a. een bewegen der personages, dat uit de verte doet denken aan de poppenkast, aan Maeterlinck, aan hetgeen verondersteld wordt dat het tooneel in de middeneeuwen was;

b. een manoeuvreeren met zielkundige wendingen gelijkend op dat van Racine en Corneille; dit echter bij Molière meer vernuftig of verstandelijk, bij de beide anderen meer gevoelvol;

c. een fijnheid van factuur gelijkend op die van Boileau, maar toch wel hier geheel zonder het 'licht', dat om de taalvormen bij Boileau in het herinneringsbeeld bleek en nietig gezien wordt, hier geen licht om die vormen heen, hoogstens eenige leêgte, eenige wijdheid, die 'atmospheer', die 'licht' had kunnen worden....

d. de figuur van Tartufe maakte eenigszins den indruk van een *geestverschijning* te midden van gewone menschen. Tartufe is eenigszins een duivel of kwade geest, die grondslagen van het algemeen menschen-denkleven aantast, die aantast 'le sens commun', de redelijkheid, het onbewuste, trouwe, goede, leven en handelen; de comedie culmineert in de vernuftige, behendige wijze, waarop Tartufe het duidelijk als waar blijkende toch nog onwaar tracht te maken. (Wat dit aangaat is er, in zekeren zin, gemeenschap met *Tobias Bolderman.*)

Deze plaatsen in 't bizonder zijn een satirische behandeling van de toenmaals aan de orde zijnde casuïstiek der Jezuïeten, waarover ook Blaise Pascal schrijft in zijne *Provinciales.*

Even min als Pascal doorgrondt echter Molière deze casuïstiek, die, hoewel zelve niet iets geestelijks van den eersten rang, toch een heel interessant verschijnsel of spel is.

Le dépit amoureux is veel minder dan *Le Tartufe.* Toch is het hoofd-motief: het verdacht maken van de minnares bij den eenen minnaar door den anderen minnaar, onder andere door de onverschilligheid waarmede die andere minnaar den eenen minnaar van de lievigheden hoort verellen door hem van de minnares ondervonden, - aardig van psychologisch wendingen-stel, en ziet men hierin even het gebaar van den kunnenden kunstenaar.

Het is er mij in kern om te doen de onderlinge verhouding vast te stellen tusschen een dichtkunst als deze en b.v. die van den Proloog van Rostand's *Chantecler,* vooral voor zoo ver daár uit blijke de verhouding van deze twee tot *de beste dichtkunst.*

George Dandin ou *Le mari confondu* (1668) is eene proza-comedie met ballet-tusschenspelen, niet veel zaaks.

L'Étourdi is langdradig, mat, slecht.

Sganarelle ou le cocu imaginaire is een aardige, levendige comedie, met een zwak of geforceerd slot, dat niet uit de handeling zelf voortkomt (maar dit dóét er ten slotte minder toe).

Vergelijk de *Comedy of Errors* met *Sganarelle* om te bespeuren hoe ver Molière beneden Shakespeare staat.

L'École des femmes (1662) heeft grooter allure dan een der tot nu toe overdachte comedies van Molière: *Tartufe, le Dépit amoureux, George Dandin, Sganarelle* en *l'Étourdi.* - In *l'École des femmes* de lekkerheid, de zoetheid der taal. - Het goede begrip der betrekkelijke gelijkheid van onschuld en prostitutie-aard (zoo als het ook voorkomt bij Charles Louis Philippe's *Bubu de Montparnasse*). Dit begrip echter niet zoo doorgevoerd als mogelijk is.

La Critique de l'École des femmes, comédie en un acte, is een leesbaar, maar oppervlakkig, grapje.

L'École des maris is aardig, maar minder.

Monsieur de Pourceaugnac is een grovere klucht. Hierin is ook de zonderlinge uitspraak van het fransch, zoo als Duitschers, Italianen of Spanjaarden die zullen laten hooren. Deze zelfde gemakkelijke aardigheid vindt men in nog een ander stuk van Molière, even als hij Honoré de Balzac in *Le Cousin Pons,* en z.v.

Les Fâcheux, (1661), is ook niets waard.

L'amour médecin, (1665), aardig kluchtje zonder praetensie.

Le médecin malgré lui (3 actes), (1666), grove klucht, levendig. Vele circus-dialogen, tusschen den clown en den piqueur, en z.v. zijn blijkbaar hiernaar gevolgd, zoo als ook dit, met de gesprekken met hun zeer korte gezegden en herhalingen, gevolgd schijnt naar voorafgegane 'volks'-kluchten. Het doet ook denken aan de poppenkast.

Le mariage forcé (1 acte), (1664), soortgelijk als *Le médecin malgré lui.*

Le Sicilien ou l'amour peintre, (1667), het zelfde.

Le Bourgeois gentilhomme, (1670), is de langste der tot nu toe gelezen comedies van Molière.

Het is in 't begin eene, in vergelijking met andere stukken van Molière, getemperd gehouden zeden-afbeelding. Het rauwe, harde, fel nadrukkelijke van vele andere kluchten komt niet voor en het heeft een zachte breedheid van allure. Het is daarom dan ook echter in die deelen niet zeer lachwekkend. Het is meer karakteristiek dan komiciteit.

Later verloopt het echter tot een vrij grove klucht, - met die Turksche plechtigheid, en z.v.

Nog wilde ik aanteekenen dat het enorm nadrukkelijke, het tot uitpuilende duidelijkheid aanzetten der onderwerpen van de gesprekken, zoo als of men met stompzinnigen en dooven te doen had,

gelijk dat in verschillende kluchten van Molière voorkomt, wellicht alleen hieruit verklaard moet worden, dat deze stijl, hetzij bij deze Molière-vertooningen zelf, hetzij bij de Italiaansche comedies, die Molière, naar ik meen, zeer bestudeerd heeft, noodzakelijk was in de circussen of andere theaters in de open lucht, op de kermissen, en z.v., waar het publiek, physiek en intellectueel, minder door fijne of gefluisterde gezegden bereikt kan worden dan bij 20e-eeuwsche voorstellingen in schouwburgen met gesloten deuren.

De beste der tot nu toe gelezen werken zijn: *l'École des femmes* en *Tartufe.*

La Comtesse d'Escarbagnas, vrij aardige schets, comedie. Onderwerp of thema min of meer 't zelfde als *Le Bourgeois Gentilhomme. La Critique de l'École des femmes* en *La Comtesse d'Escarbagnas* noem ik ‘comedies’, *George Dandin, Monsieur de Pourceaugnac, Les Fâcheux, L'amour médecin, Le médecin malgré lui, Le mariage forcé, Le Sicilien ou l'amour peintre* eerder ‘kluchten.’

Don Juan, 5 actes, (1665), curieuse comedie. Zonder hoogere kunstwaarde. Eenigszins onbevredigend aan het slot, als half grappig en half ernstig.

Les Précieuses ridicules, (1659), aardig stukje in één acte. Geen hoogere kunst-waarde. Zelfde soort als *La Critique de l'École des femmes* en *La Comtesse d'Escarbagnas,* dus eerder ‘comedie’ dan ‘klucht.’

Ook in *Don Juan,* in het begin, is die levendigheid, samen gedrongenheid, hoofdzakelijkheid van het gegeven, die aan de middeneeuwen, aan middeneeuwschen sprookjes-stijl, en z.v., doet denken.

Le Malade imaginaire, 3 actes, (1678), aardig, maar geen hoogere kunst-waarde.

Les Fourberies de Scapin, 3 actes, (1670), even weinig zaaks als *l'Étourdi.*

L'Avare, 5 actes, (1667 of 1668), aardig; aardig het verloop of de toedracht der ‘gemoeds-bewegingen’ wedergegeven. Steeds spreken de personen *niet* zoo als zij in het leven zouden spreken, maar zij geven uiting aan wat in hen omgaat, aan wat *hoofdzakelijk* in hen omgaat, in een bepaalden letterkundigen vorm, waarvan een der eigenschappen is, dat die zoo nadrukkelijk mogelijk doet uitkomen wat in de menschen omgaat.

Tot nu toe lijken mij *L'École des femmes* en de *Tartufe* de beste werken van Molière, *l'École des femmes* het diepst gaand, het meest groote literatuur nabij komend, en de *Tartufe* het fijnst en als soortelijk zeventiende-eeuwsch kunstwerk het meest volkomen.

Opmerkelijk is, dat in vele stukken door Molière, - zelfs in *Tartufe,* en ook in *l'Avare,* - het slot een sliert is, die in het geheel niet past maar er wel aan vast gemaakt moest worden om er een einde aan te maken.

Na de prettige lezing der stukken is dit echter nauwelijks van meer belang dan de vorm van het scherm dat na eene vertooning nederdaalt voor het tooneel.

De ‘ontknoopingen’, die ik bedoel, zijn bruusk en ‘romantisch’ en zonder eenige psychologische ‘dracht’.

Molière is vol ‘psychologie’, maar kan in het beste werk, de *Ecole des femmes,* nauwelijks gezegd worden de ‘psychie’ of ‘psychè’, het diepere dan het psychologische, aan te raken. Want het zeer interessante gegeven in de *École des femmes* der gelijkheid van onschuld en prostitutie-geneigdheid, blijft een ‘psychologisch gegeven’ en neemt niet het karakter aan van iets, dat zich binnen de ‘ziele-spheer’ beweegt. Het ‘aan-tasten van het “menschen-denkleven”’ in *Tartufe* blijft daar even eens buiten. Het wordt niet ‘psychisch’ of ‘metaphysisch’ en blijft geheel beneden de Duitschers van 1760-1830. In zoo ver in *Tartufe* b.v. de indruk gegeven wordt, dat hier niet zoo zeer menschen in hun doen en laten vertoond worden als wel goden of geesten of hartstochten, die met menschpoppen of door menschpoppen heen

spelen, is dat meer ‘om dat de schrijver het zoo heeft *begrepen*’ dan om dat de schrijver het zoo heeft *gevoeld.* Na bestudeering der ‘ouden’). Zoo is ook de overeenkomst met de ‘middeneeuwen’ en z.v., die hier en daar werd bespeurd, niet tot in het psychische of tot in het Shakespeariaansche reikende.

Les femmes savantes, 5 actes, heel onderhoudend, prettig om te lezen.

Molière lijkt een geschikte schrijver om het verschil tusschen proza en poezie te bestudeeren.

Maeterlinck zegt dat de ‘ziel’ afwezig is uit de zeventiende-eeuwsche fransche Letterkunde. Hij zegt echter ook, dat de ‘ziel’ afwezig is uit de Grieksch-Romeinsche Letterkunde. Deze laatste uitspraak wordt veroorzaakt door de speciale opvatting van Maeterlinck om alleen ‘ziel’ te noemen het diepst of innigst menschelijke wanneer zich dat afgescheiden voordoet van de andere deelen van het menschelijke. Hij zal dus ook de ‘ziel’ afwezig noemen uit Vondel en Goethe en voor hem heeft het woord ‘ziel’ alleen de mystische beteekenis.

Wanneer ik voor mij echter letterkundige werken noem uit de zeventiende eeuw in Frankrijk, waarin mijns inziens ‘ziel’, ‘licht’ of ‘atmospheer’ ontbreekt, bedoel ik een verschijnsel, dat wel, bij voorbeeld, in Shakespeare, Vondel en Goethe wordt aangetroffen.

Le Misanthrope, 5 actes, edele lectuur, heerlijk kabbelende taal.

L'École des femmes, le Misanthrope en *le Tartufe* zijn de beste werken van Molière, ‘meesterstukken’.

De *Misanthrope,* als conversatie-stuk, waarbij te vergelijken de *gebeurtenissen* in *Tartufe* nog wat *opzienbarend* zijn, de *Misanthrope*, als zijnde geheel een verhandeling in gesprekkenvorm over sommige verschijnselen van het wereld-leven, en díe tot een edel

en delicieus kunstwerk gemaakt, zoude het, - nu ook, bij uitzondering, het werk uitvloeit in zijn slot en niet door een incohaerente krul wordt beëindigd - in zoo verre van den *Tartufe* winnen. De *Misanthrope* en de *Tartufe* zijn de volkomen zeventiende-eeuwsche fransche stukken van Molière, - terwijl de *École des femmes* een slagende poging is van grootere kunst dan die in den *Misanthrope* en in den *Tartufe* voorkomt en het eenige stuk, waarin met waarden, dicht- of kunstwaarden, wordt gewerkt, die Shakespeare's waarden nabij komen.

In den *Misanthrope* is de rol van den knecht ook zeer luttel en lang niet zoo gewichtig als die van de meid in *Tartufe,* waardoor het volksklucht-achtige bijna geheel is vermeden. Dit vermeerdert den adel der houding van het tooneelwerk, den *Misanthrope,* en de geheele wijze waarop dit tooneelstuk de vraag, of het verschijnsel, waar het om gaat, behandelt, is een mengeling van diepte, luchtigheid en zachte breedheid, die een zeldzaam voorbeeld is van den toon der wereld of der nette-menschen, in diens adel door een letterkundige begrepen en in literatuur toegepast. De persoon van den *Misanthrope* is, in tegenstelling tot den *Tartufe,* die aan een geest-verschijning doet denken, geheel een menschenkarakter gebleven. Ook wordt de persoon van den *Misanthrope* niet, blijkens het kunstwerk zelf, zoo als de persoon van *Tartufe,* door den auteur in het ongelijk gesteld. Het is. in tegendeel, een prachtig evenwicht dat wordt vertoond, door het tegen elkaâr doen opwegen van aan elkaâr tegen over gestelde menschen-denkleven-waarden (de opvatting der wereld en de opvatting van den ‘Misanthrope’).

De geest van het stuk is een hooge, vaste en milde aanschouwing van de wereld.

Als het iets gelijkt, is het onzen, echter veel grooteren, Bartholomaeus van der Helst. Het is de geest van den lakei afgeschud en de geest van de beste ‘wereld’ in kunst gefixeerd.

Lijkt de taal van *Tartufe* meer op een fijn metalen voorwerp, die van den *Misanthrope* doet meer aan zware en zachte zijden en satijnen gewaden denken.

Edmond Rostand.

Chantecler, waarvan ik gisteren den eersten acte las, is een soort grootsche ‘opérette’, bestaande uit gemak van versificatie, echt fransche woordspeling-geestigheid (veel minder ‘verve’ echter dan b.v. *Poliche* van Henry Bataille heeft), een soort lyriek en in 't algemeen een dichtkunst, die meer nog dan aan Hugo doet denken aan Vacquerie, François Coppée, (‘Hernani, cinquante ans sont passés’, etc.), Henry de Bornier (La fille de Roland) en z.v. De quaestie van ‘het geheim’ van den haneklank of het hanelied is een zeer ordinair theater-gegeven, iets wezenloos' pueriels, zoo als het in opéretten dikwijls voorkomt.

Deze dichtkunst mist het leelijke van Hugo, de groteske metaphoren, en z.v., en is beter dan die van Coppée, Vacquerie en De Bornier. Ik denk hierbij aan de lyriek van Chantecler over de zon in het eerste bedrijf en aan den *Proloog,* welke laatstgenoemde beter is dan eenig deel van het eerste bedrijf. Het geheel bestaat uit cránerie, eruditie en gemak van versificatie. Voor den letterkúndige van geríng waarde, - is het práchtig voor de menschen in 't algemeen en voor de franschen in 't bizonder, daar het een gezicht op het fransche karakter geeft, zoo als het traditioneel in eere is (weder een eenigszins ander gezicht dan in *Cyrano),* - de Gallische Haan is het oude zinnebeeld der Franschen.

Andere werken: *Cyrano de Bergerac; La Princesse Lointaine; Les Romanesques; l'Aiglon.*

De tweede acte van *Chantecler* is ook nog vrij aardig, - geen soortelijke ‘mooiheid’ meer, zoo als in den Proloog en in den eersten acte (de ‘hymne au soleil’) maar nog een verve van ‘woordspelingen’, op een enkele plaats een ‘verve endiablée’, die den lezer verbaast en zelfs een oogenblik doet bewonderen.

In den derden acte is het stuk véel minder, - met twee verschijnselen: op een enkele plaats volstrekte vervelendheid, en doorloopend van ordinair opérette-genre, terwijl in den vierden acte het mogelijk bleek zelf nog ver beneden den derden te dalen; de vierde acte is de vruchteloze poging van een dorpeling om iets opérette-achtigs te schrijven.

Jean de la Fontaine.

De *Fables* alle gelezen, maar met moeite.

Er is, naar mijn idee, weinig aan en het is veel minder dan Boileau b.v. ofschoon het, wat aangaat de vormkeurigheid iets héeft van Boileau.

La Cigale et la Fourmi en *Les deux chèvres,* 12e boek, zijn de beste, terwijl in *Les deux amis* en in nog zoo een, die ook over *menschen* loopt, iets aardigs is.

Ook *les Deux rats, le Renard et l'Oeuf,* 18e boek, en nog een enkel ander van de langere, is betrekkelijk aardig.

De *Contes et Nouvelles* zijn, over 't algemeen, veel beter, van een ‘letterkundig’ standpunt beschouwd, dan de *Fables.*

17e-Eeuwsche Fransche letterkunde.

La Bruyère, Larochefoucauld en Saint-Simon boudeeren alle drie de levende en handelende wereld hunner tijdgenoten (de drie edellieden-, hovelingen-schrijvers.) Bossuet, ook Bourdaloue, Massillon en Fléchier, zijn plechtige doch holle godsdienst-predikers. Corneille, Racine en Molière zijn dichters, wien de beste bestand-deelen der dichtkunst ontbreken.

De *Misanthrope* is een meesterstuk en het beste Fransche tooneelwerk uit de 17e-eeuw.

Chaucer.

The Knight's Tale, in 't oude Engelsch *The Knightes Tale,* is de eerste door mij gelezen middeneeuwsche poëzie, waarin ik waarlijk iets moois heb gevonden. Met Maerlant. Boendale en Hadewych is dat tot nu toe niet gebeurd.

Men moet echter den oorspronkelijken oud-Engelschen text lezen, zoo als die toevallig o.a. gevonden wordt in het motto vóor Fletcher's Two Noble Kinsmen (ed. Dent) en niet de door den commentator John Saunders verhaspelden text.

Dryden en Fletcher hebben beiden, na Chaucer, dit, naar ik meen uit het Grieksch afkomstige, verhaal behandeld.

Grote's History of Greece.

Het eerste deel van George Grote's *History of Greece* geeft een inhoudsverslag van de Grieksche Godenleer en mededeelingen over de verschillende wijzen, naar welke die mythologie kan worden beschouwd.

Het vermeldt *niet* wat het wezen was noch wat de aard was van goden, half-goden en helden volgens de Grieksche theologie.

Het verplaatst zich niet in den geest der Grieken en geeft van daar uit eene kenschetsing van hun godenwereld. Noch stelt het zich op een soort van dichter-standpunt en verhaalt van daar af van die godenwereld met het genre van geestdrift, die een categorie van dichters voor zulke fraaie verzinsels als de bestanddeelen der godenwereld zijn, even als voor magnifieke antiquiteiten bijv., zal hebben.

Maar het geeft, op de wijze van den eersten den besten schooljongen of couranten-verslaggever, een relaas van die mythologie, welke god de vader was van dien anderen, welke oorlogen die al of niet voerden, en z.v., en vraagt dan: hoe moeten wij dit alles nu beschouwen: is het ‘zinnebeeldige *philosophie*’, is het ‘*dichterlijke fantasie*’, of is het gewoon weg ‘priesterlijk verzinsel’, om tot de gevolgtrekking te komen, dat het geen van drieën is, maar dat het iets is als een soort van ‘beeld-wording’ van de ‘gevoelingen’ en neigingen van een ‘kinderlijk volk’. De menschelijke geest wordt verondersteld een groei te doorleven even als die van een mensch van kind tot man of vrouw. En de geest van het Grieksche volk in den bloeitijd der mythologie moet worden gelijk gesteld met den geest van een kind, terwijl van het kind in het algemeen wordt aangenomen, dat diens opvattingen, hoewel dichterlijk treffend door kracht van verbeelding en z.v., natuurlijk kinderlijk, in den zin van onnoozel, in den zin van ‘dom’, zijn, in vergelijking met de, door ervaring, nagedachte en redeneering gerijpte opvattingen van een volwassene.

De gegevens, die men ‘verbeelding’ en ‘gevoel’ noemt, worden als van zelf sprekend achter gesteld bij de verschijnselen of verrichtingen, die redeneering, kennis, verstand en inzicht worden geheeten; maar een, zij het van uit het physiologisch of ‘materialistisch’ inzicht uit ondernomen, omschrijving van wat dat ís, de:

'beeld-wording' der 'gevoelingen en neigingen van een kinderlijk volk', ontbreekt.

Het zoude, bij voorbeeld, belangwekkend zijn te vernemen, *hoe* een kind of een 'kinderlijk volk' er toe komt indien het den donder hoort, te denken, dat dit de stem is van een veel hooger en edeler, maar overigens eenigszins soortgelijk, wezen, als zijn vader of grootvader, en dit dan maar enkel van uit de materialistisch-intellectueele observatie en overweging, buiten de 'metaphysica', beschouwd.

Naar mijn idee, zoude een geschiedenis-schrijver, gedrenkt in philosophie, metaphysica en poesis-leer, de volkeren met hun godsdiensten beurtelings kunnen beschrijven van een geestdrift of verheffing uit, die ontstond uit de getroffenheid door de grootschheid, de verhevenheid, de schoonheid, van deze voorwerpen zijner overdenking. Dus niet, in dit geval, van het Grieksche, het Joodsche, of het Katholieke begrip en gezicht op de wereld, uit, maar van uit het gezicht op de dingen, dat ook een door en door metaphysisch en poëtisch ontwikkeld museümbezoeker zal hebben voor de voorwerpen van geheel verschillenden stijl. maar allen uit-muntend, die onder zijn aandacht komen. Van uit een begrip van het alom verspreid 'edele', van uit een leven van den geest, van zijn eigen geest, van uit iets geestelijks, zal hij in elk geval moeten schrijven. Hij schrijft, indien hij schrijft zoo als Grote, wel is waar ook wel van uit iets 'geestelijks' (want hij schrijft van uit zijn 'verstand'), maar hij schrijft van den geringsten toestand of van de geringste, de onedelste, werking, van den geest, uit. Hij schrijft zelf, bij wijze van vergelijking gezegd, van uit een kunst-voorwerp, dat hij als het minst aandacht-waardige zoude moeten kenschetsen, indien hij, aesthetisch ontwikkeld zijnde, het in een verzameling aantrof. Zoo als zulk een zeer ordinair voorwerp, gesteld dat het niet alleen eigenschappen, maar tevens met die eigenschappen overeenkomende vermogens had, de wereld zoude zien, zóo ziet zulk een geschiedschrijver het verleden.

Mr. W.H. de Beaufort.

Geschiedenis van onzen tijd sedert 1848, door Dr. P.L. Muller, in leven Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden, voortgezet door Mr. W.H. de Beaufort, oud-minister van Buitenlandsche Zaken, lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zoon. Vierde Boek. Tweede stuk.

Een der beste geschiedenis-schriften, zoo niet het beste, zal dat zijn, waarin een in de praktijk geöefend, en goed gebleken, staatsman, van uitmuntende afkomst, eene staatsgeschiedenis, dat is in de eerste plaats eene krijgs- en bestuursgeschiedenis, geeft.

Zie, voor den geest der geschiedenis door de Beaufort, het verhaal van Lincoln's afschaffing der slavernij met alle beweegredenen daarvoor, zoo gegeven, dat die alle, ook de niet door Lincoln genoemde of vooropgestelde, zich als begrijpelijk en waardeerbaar doen kennen.

En ook de wijze waarop de drijfveeren van Juarez tot de doodstraf van Maximiliaan worden vermeld.

Zie, voor de eigenaardigheid der taal, bizonderheden als de uitdrukking ‘hij was van gedachte’ in de beteekenis van ‘hij was van meening’,
Ook de bijna volkomen afwezigheid van ‘bastaardwoorden’.

Vergelijk de Beaufort's opvattingen en zeggingswijzen met die van zijn collega Muller en met die van Huet eenerzijds, met die van.... Bismarck in zijn Mémoires, met die van Guizot, Thiers, Ranke, anderzijds.

Het komt voor, dat het Vierde Hoofdstuk in deze aflevering (blzdn. 281-323) niet van de Beaufort is, maar ook van Muller of een ander, even als het Vijfde. Van het Vijfde alleen wordt dit vermeld.

In de militaire en politieke geschiedschrijfwijze van Muller en De Beaufort verschijnen de Handel en de Godsdienst met het karakter van ondergeschiktheid dat hun in het geheel der bestanddeelen van het Staatswezen ten opzichte van het militaire en politieke eigenaardig toekomt.

De geschiedkundige geschriften van de Beaufort zijn belangrijker dan die van Muller niet alleen voor de menschkundig-letterkundige beöordeeling (psychologo-litterarische kritiek) om dat uit de taal, uit het eigen-aardig leven der taal, een edeler en fijner geest blijkt;

niet alleen ook om dat, dién overeenkomstig, een betere wijze van begrijpen van het leven der volken daarin te bespeuren is;

maar ook om dat eenigermate daaruit afgeleid en bewezen zoû kunnen worden dat de militaire en politieke geschiedenis de hoogere geschiedenis is, en dat het militaire en politieke de hoogste bestanddeelen zijn van het staatsleven en dus van het menschheidsleven.

In de militaire en politieke geschiedenis komen alleen ter sprake de hoofdzakelijke vormen van het in den Staat tot zijn architecturaal wezen zich verheven hebbend leven van het menschheidslandschap.

De Staat, zoo wel de Staatsinstellingen zelve als die welke daaruit ontstaan of met medewerking daarvan ontstaan zijn - beheerscht grootendeels het leven van den mensch. Zelfs het persoonlijk gemoedsleven ontsnapt aan dien regel niet. Het gevoel van afgrijzen, dat mede den mensch zich onthouden doet van moord op een mensch, is gegroeid en versterkt door den invloed van het bestaan der gerechtelijke Staatsinstellingen op zijn voorouders.

De verschillende wijzen van geschiedenis te schrijven, aangeduid in de aanteekening in deze bladen bij de ‘History of Greece’ door Grote, bewegen zich alle van het door mij als het ‘letterkundige’ gedachte ‘standpunt’ uit.

Het lijken alle onderling verschillende manieren van wijsgeerig-geschiedkundige en dichterlijk-geschiedkundige verhandeling.

Zoo veel als mogelijk is al het hierbij te pas komende in aanmerking genomen, schijnt echter de geschiedschrijfwijze van de Beaufort in 't algemeen, of in het beste opzicht, er een betere.

Een door meer dan een in hem aanwezige waarde het beste menschtype nabijkomend mensch, die dus als zoodanig den besten geest vertegenwoordigt, behandelend de beste onderwerpen, namelijk het krijgskundige en het staatkundige.

In de Beaufort's geschrift neemt men de sporen of een echo waar van hetgeen de beste geschiedschrijfwijze in het groot wezen zoude. Met de meening ‘in het geschrift van de Beaufort is ‘een betere wijze van “begrijpen van het leven der volken”’ wordt niet zoo zeer bedoeld, dat de Beaufort beter dan Muller de politieke, strategische of psychologische betrekking tusschen de gebeurtenissen zoude onderscheiden, als wel, dat het begrijpen der wereld, de houding van den geest tegenover het geschieden, *zoo als die blijkt uit den stijl,* - met die afwezigheid zoo wel van op partijkiezing berustenden geestdrift en toorn als van wrevel, medelijden en als zoodanig woordelijk uitgesproken bewondering; met die aanvaarding van het officiëel gestelde zonder onnoodige toetsing daarvan telkens aan de lagere empirische psychologie (b.v. de Koning of de President, of *eigenlijk de raadgevende groep die hem omringde,* besloot toen, en z.v.); met die, reeds aangewezen welwillende bejegening van alle zijden eener gebeurtenis of handeling -

met de meening over de betere wijze van begrijpen wordt bedoeld, dat *de geest* in den eenen schrijver er een betere is dan in den anderen.

Het letterkundige is in de uiting van de Beaufort juist aanwezig in die hoedanigheid welke haar bij de vorming der militair-politieke gedachte toekomt,

namelijk als fijne zorgvuldigheid bij de volzinnen-samenstelling.

Top Naeff's eerste werken.

Tot onze beste Nederlandsche schrijfsters van den tegenwoordigen tijd behooren, naast Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe en Augusta de Wit, de twee van elkaâr zeer verschillende talenten Top Naeff en Ina Boudier-Bakker.

Mevrouw Top Naeff is de auteur van twee boeken, *De dochter* en *De stille Getuige,* en van nog eenige andere verhalen, die, ten onrechte, den naam hebben van te zijn 'meisjesboeken'. 'Meisjesboeken' toch zijn niet werken, waarin het leven van jonge meisjes wordt beschreven; maar meisjesboeken zijn werken, die ten doel hebben, hetzij dan betoogend hetzij verhalend of beschrijvend, jongemeisjes bezig te houden met denkbeelden en voorstellingen die den geest mede vormen tot een zoo goed mogelijken geest.

Van drie dezer meisjesleven beschrijvende boeken, *School-idyllen, de Tweelingen,* en *In den Dop,* is, hoewel ze alle drie als kunstwerken beter zijn dan de, toch ook verdienstelijke, eenigszins Couperusiaansche *Dochter* en de, wat weeke en zwakke, lyrische *Stille Getuige,* - van deze drie boeken over de meisjeswereld is het eerst genoemde nog wat theatraal en sentimenteel, het laatste daarentegen, ofschoon beter dan het eerste en geestig, wat te hard, en, aan het einde, te veel tot een gewoon dagboek verloopend, - terwijl in het op de tweede plaats genoemde de schrijfster echter iets bepaald voortreffelijks heeft bereikt.

Deze boeken zijn gelijk aan drie dagen in een mooi seizoen van het leven van den geest van mevrouw Top Naeff. En zoo als van lentedagen, - terwijl voortdurend de natuur in bloei staat en de luchten lichtkleuriger zijn dan in den winter, - de eene dag toch wat zwoel zal zijn en de atmospheer dan de menschen met loomheid aandoende, de andere dag pittig maar guur met hagel en wind en vroeg in een grijzeren avond ondergaande, en slechts op enkele dagen, van een derde soort, het weder zoo exquis zal zijn, dat men dan eerst geheel begrijpt wat het woord 'lente' beteekent, - zóo is het in den tijd van het schrijven der *Tweelingen* volkomen schoon weder geweest in den geest van mevrouw Top Naeff en, kon zij dit zelve even zeer weten als een vreemde, zoo zoude zij zich later dezen tijd zeker herinneren als van een dusdanigen bloei, dat op een herhaling er van in het zelfde leven nauwelijks met eenige vastheid zoû mogen worden gehoopt.

M.W. van der Valk
Enkele woorden 1857 - 16 december - 1927
door L. van Deyssel.

De kunstschilder M.W. van der Valk werd in deze maand December zeventig jaar.

Het was in achttien honderd negen en tachtig, dat ik hem het laatst zag. Hij was toen dus twee en dertig jaar en het is bijna veertig jaar geleden.

Niemand heeft in veel menschenaangezichten felle sympathie gezien. In de eerste plaats reeds wijl zeer weinig menschen in staat zijn felle sympathie te hebben en in hun gelaat uit te drukken. Dat Van der Valk het jegens mij deed was toen dien keer zoo lang geleden en het was te Amsterdam. Nooit heb ik dat of zal ik dat vergeten. Want zoo een oogenblik ìs daar aan een wand in een der honderden herinneringszalen meer aandoend dan verreweg het meeste andere. Hij was een bij uitstek puur kunstenaar. Hij was zonder eerzucht en zijn sympathie kon geen tegenkant of bij-bestanddeel hebben. Een puur kunstenaar. Zijn kop was effen, van gladde vakken en loutere, stellige omtreklijnen. Zijn kop was een klein en precies geheel. Hij was zonder geheimzinnigheden en niet een landschap met onvermoedde, incohaerente, deelen. Het was een Spinozistische kop. Want in het voorkomen er van was reeds het zelfde, dat is, bij voorbeeld, in een kleine ets, die ik in negentien honderd vier en twintig van hem ten geschenke kreeg.

De oogen drukten soms, in over-een-stemming met zachte golfvormen in de gelaatstrekken, een geestelijke vreugde uit. Als die oogen bewogen, was het alsof lichtend fluweel bewoog. Deze

oogen zonden eens dien blik met sympathie naar mij. Iets, dat in het geestelijke gelijk is aan physieke warmte, was toen in die oogen, te gelijk met geestelijk licht. Als ik zeg die sympathie zoo een geluk voor mij te hebben gevonden, lijkt mij dat niet pronken, want het was toch alleen geluk óm het voorwerp, waaruít die sympathie kwam.

Die zachtheid, die warmte en dat licht in die oogen, die juist waren in dién effen, gaaf en glad geächeveerden kop, - dát was het schoone van Van der Valk.

In het etsje van hem, dat ik bezit, is dat, wat zijn groote kunst- en tijdgenooten[1)] niet hebben *gekend.* Het is in gevóelde poëzie het aequivalent van Spinoza's gedáchte-helderheid. Het is de atmospheer van gebergte bij wolkeloozen hemel op voorjaarsochtend, waarvan het geestelijk gelijkwaardige voorkwam in den geest van Van der Valk bij het turen over laag, ondergeloopen, polderland, onder bedekten hemel.

1) Behalve Voerman, die echter van iets later tijd is.

The novel in the Netherlands: A comparative study by J.A. Russell, m a., Ph. D., *University of Glasgow.*

I. The foundation in romance.

The term ‘Netherland’ is one that is applicable now only to Holland. Outside of Holland the official title of ‘Nederland’ has gained little currency; one never speaks of ‘un Pays-Bas’, always of ‘les Pays-Bas’; a Londoner who makes a tour of Holland and Belgium no longer goes to the Netherlands, as his countrymen Goldsmith, Boswell, Southey, did. The term, in fact, has no standing outside of our history, geography and economic text-books. In this study, however, I make use of the title in the older, historic concept of both Low Countries, and in this literary sense there are many sanctions for it. On the surface, literature in Holland and Belgium, following on so much in which the two peoples make common cause, should be mutual and interchangeable. The apparent anomaly that there is nothing like literary homogeneity proceeds from the existence in Belgium of two main languages. Are we then to allow to Flemish the right to speak for the whole Belgian people? The inclusion right up to the present time of the same names in the text-books of both Dutch and Flemish literary historians would imply this, and would seem to oust French from possesing any national status in Belgium. Until we have ‘Belgium-a Nation’ French may, indeed, be regarded as a foreign importation. Froissart, a native of an erstwhile part of Hainault, is rightly claimed for France, like all other ‘Belgians’ writing French with no Belgian national bias,

and writers even subsequent to 1830 may be similarly released if they do not reflect something of the new national spirit. Otherwise ‘Belgium-a Nation’ is a meaningless formula. A double significance, however, is acquired by it when what is basically Belgian - or better Netherlandish - can be as fully conveyed in French as the acquired medium as in Flemish. The fact that modern Belgian literature has realized its present extensive vogue chiefly through the work of the French-writing Belgian patriots, Lemonnier, de Coster, Georges Eekhoud, shows how little language in itself matters. It is on this view of literature as a growth of the soil that I have sought to coalesce the ramifications of one literary form throughout both North and South Netherlands.

English neglect of the literature of their Dutch and Flemish half-sisters applies with special force to the novel, though of all branches it is the one which in recent times has received most critical consideration in that language. To Professor Saintsbury we owe an excellent account of its workings in France[1)]; while as early as 1825 there was an English work on the novel in Italy[2)]. Even so up-to-date a development as the work of the Russian novelists affords has been rendered into English[3)], and of the Scandinavian peoples the leading exponent of the form, Björnstjerne Björnsen, has long been inscribed in English library catalogues. Practically alone, then, among the novelistic developments of the chief European nations has the novel of the Netherlands not been noted - even in Dutch itself there exists no co-ordinated study or any attempt at a complete comparative evaluation (though there are many studies of individual novelists and of particular national developments). My purpose, therefore, is to present its growth within the Netherlands, and by licence of the deliberately-chosen ‘in’ (instead of ‘of’) to try to suggest its importance in Pan-European literature.

Professor Saintsbury attacks the position that romance and the novel are widely separated from each other, and that the historian of the novel is straying out of his ground in meddling with romance[4)]. It is assuredly in romance, ‘the story of incident’,

1) ‘The French Novel’, 2 vols.
2) Thomas Roscoe, ‘The Italian Novelists’.
3) Vicomte Voguë, ‘The Russian Novel’.
4) ‘The English Novel’, p. 7.

that the novel, 'the story of character and motive', has its beginning. We must get back to something that is not *yet* the novel, that is, on the modern conception of it as the interpretation, by means of fictitious narrative, of episodes or aspects of real life. Yet, it is no fantastic process; it is, as Dr. E.A. Baker well says, 'what we would expect to find in a study of the antecedents of any form of art'[1].

Every West-European country had at an early date in its literary history numerous writers helping the advance of romance, writers who took from the raw material of romance and manufactured tales, in prose or in verse, to the requirements of the *genre.* Never were the poets of a continent so dependent upon a single source of supply, and never did they produce to such strict pattern. 'Nothing', says Professor Brunetière, 'is so similar to a *Chanson de geste* as another *Chanson de geste*'[2]. So related, indeed, are the mediaeval romance-writers, so similar in style, so uniform in subject-matter, so denationalised in their application of it, that in romance is the history of the novel for every European country. This may account for the fact that, in the eighteenth century, when the novel - taking it in its exclusive modern definition - could no longer be retarded, its appearance in the chief literatures concurred, through the impressive weight, doubtless, of the common heritage. Yet, through the superb development of these first novels of Marivaux, Richardson and Fielding shows how ripe Europe was to receive the amended form, particular credit must be given, I think, to the accepted claimants for priority, whether of France or England; for, despite the rapidity with which the novel was everywhere taken over, other countries but imitated these. If to these two we add the classical countries, we can say that these were likewise the pioneers in the forming of a romantic tradition for the whole of Europe, for we must regard the Carolingian cycle of France, the Arthuriad of Britain, and the cycles of Troy, of Alexander, and of all antiquity, as the most important portions of the common stock of romance, while not forgetting the subsidiary Teutonic and Eastern traditions. Of these great divisions of romance - with

1) 'A History of the English Novel', p. 12.
2) 'Manual of the History of the French Literature', p. 2.

their immense fringes of miscellaneous *épopées* - it is hardly possible to say which gave most to the making of the novel; and only where outstanding names like Chrestien de Troyes or Sir Thomas Malory attest to national superiority is it possible to trace anything like the direct line in the development of fiction within a particular literature.

The Netherlands, though they shared to the full in the diffusion of romance and returned proportionate offers, must be included among those countries which were largely carried along in the main stream of romance without distinctively affecting that stream. Early literature there was almost entirely a literature of translation from and imitation of the French; it would be idle to mark out points of contact between the second-hand hagiology of this period and the modern novel, as it is possible to do - on somewhat slender deduction admittedly - with the great stories of Arthurian legend and Chaucer's 'Troïlus and Cressida', for example, as premises. The most that can be said for Hendrik van Veldeke, the founder of the court-epic 'in tiutescher zungen', and Jacob van Maerlant[1], the best-known of all these early adapters, is that, thus early, they were faithful to the Northern spirit in deepening the character-study of the mediaeval chivalric tales - the introduction of this somewhat sombre tone has held to Holland more than to neighbouring countries, as if inevitably impressed by her configuration. Until the fourteenth century the writers of the Netherlands may be said to stand in direct line of descent from the French contributors to the Bestiary of Reynard, and the only link discernible with the novel as we know it is in the suggestion of realism, through the quality of 'slimness', imparted to the fabulous matter. Nor can the Rederijkers, the nuclei of literature in the two succeeding centuries, be said to have accomplished much - their poetry was formal and unoriginal, and of prose they were quite guiltless. Yet, this was the inaugural period for the age of Vondel, Hooft, Huygens, Cats, the golden age of Dutch literature, despite the fact that Spinoza, Grotius and Daniel Heinsius, like Erasmus before them, made their contributions to the *belles-lettres* of humanism.

1) All his work was in verse, but according to Mr. Laurie Magnus ('A Dictionary of European Literature', p. 314) 'had Maerlant chosen prose as his medium, Holland too would have had her Villehardouin'.

It was an age of poetry, in England the age of Shakespeare and Milton. But Elizabethan England inherited also much that was best in mediaeval prose-fiction, including the Italian *novella,* and with feverish creative energy now welcomed a fresh impetus from Southern Europe, especially from Spain, the result being a group of prose-romances standing in immediate relationship to the great efflorescence of the Amadis-romances. But the spread of romancing and story-telling left sixteenth century Holland untouched, just as they departed from English literature when England in turn became involved in war. Even *had* there been a demand for fiction, there would have been no Lyly, no Sidney, no Nashe, to supply it. The nearer influence of the long line of French romances and the 'Argenis' of the Franco-Scot, John Barclay, translated into Dutch, seemed also about to pass by without effect, but in 1647 Holland was at last stirred into activity and interest by the appearance of Johan van Heemskerk's 'Batavische Arcadia', the first original prose-romance. This fugitive work, then, marks the commencement of prose-fiction in the Netherlands, and it had to do for Holland what the work of Lyly, Sydney and Nashe had done for England. But though most allied to Sir Philip Sidney's 'Arcadia' its inspiration did not arise from Zutphen field, but from the heroic-pastoral romance of Honoré d'Urfé, 'Astrée'. This recital of the polite discourse indulged in by a party of romantic youths and maidens of the time ranks Van Heemskerk among the Euphuists, but though language is first and matter secondary it satisfies one or two of the usual terms in the modern definition of the novel in being at least of reasonable length and possesing a structure of a kind. Its vogue was naturally extensive, but the subsequent 'Arcadians'[1)] failed to impart to their work the brightness and variety of Van Heemskerk. The writing of prose-romance in this pastoral form continued right down to the beginning of the nineteenth century, but for the moment the important thing was that a start, however belated, had been made in the realm of prose-fiction.

In direct antithesis to its Arcadias, Elizabethan England made hasty studies of robbers and highwaymen; this was another form of fiction taken over from Spain, and from the translation of

1) Of Zaanland, Dordrecht, Rotterdam.

'Lazarillo de Tormes', 'the Pickwick of the sixteenth century', in 1586 it was turned to good account, notably, of course, in 'Jack Wilton'. The first of the Spanish picaresque novels, translated into all the literary languages of Europe, was imitated right down to Fielding and Smollet, but despite the close relationship between Holland and Spain in those days, it was not until 1695 that the Netherlands saw fit to acquire for a schelmenroman themselves. This, of course, was 'Mirandor' by Heinsius, a book that recounts the life-adventures of a Dutch *picaro* in most entertaining fashion. Like 'De Batavische Arcadia', 'Mirandor' appeared in fugitive fashion - there is nothing in Netherlandish literature to put alongside it, for de Coster's masterpiece is more than a picaresque novel. The literature of the Netherlands owes a deep debt to it. In the first place, it marks the first departure from the purely romantic 'Batavische Arcadia', touching at many points the real in its reflections of Flemish scenes. It is not yet in the manner of a realistic history, but by drawing characters from the *bourgeoisie* and by placing the romantic world in the real world, it takes an appreciable step towards a portrayal of the actual world, Heinsius also showed he had some artistic sense of what a novel should be by giving his plot a degree of definiteness.

For the class of story to which 'Mirandor' belongs it is perhaps a defect that the central vogue is much less of an anti-hero than usual; or it may be that for the best results in this literary vagabondage the southern sun and the easy-going southern temperament are required. Heinsius has probably less to thank the Spanish for, as Professor ten Brink suggests[1)], than either Scarron or Lesage, but his work has not the all-round realism - even as realism was then understood - of the great French master's. It is, however, important to note that this rogue literature is one of the main avenues through which that licence in speech which characterized the Renaissance in its first stages entered the modern novel. Yet, coupled with this low humour there has to be noted a more serious motive in fiction, for the extravagance of romance has considerably abated. But until the irresponsible cynicism of the picaresque novel has been displaced we must hover yet on the border-land of romance and reality.

1) 'Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde', p. 505.

II. Richardson's influence in Holland.

In the growth of the novel, as has been already shown, one form springs from another. By the end of the seventeenth century the pseudo-pastoral and pseudo-chivalric romances of La Calprenède, Mlle. de Scudéry, and Mme. de la Fayette had had their day, and periodicals like 'The Tatler' and 'The Spectator' were being designed partly to take their place with the reading world, which was steadily increasing. As they stand, of course, the character-sketches of Addison and Steele cannot be called a novel, even on a loose conception and construction of the term, but it is incontrovertible that they contain many of its essentials, in their dialogue and description, and above all in their characterization. What they lack, however, is a paramount element, that of plot, the sustained evolution of character; nor did they 'minister to the inextinguishable interest in affairs of the heart'[1]. Neither did Defoe gratify *this* interest, though meeting the supreme requirement of *story* interest and making use of every device at his command to invest his narrative with a sense of actuality.

But the novel in every strict sense still lingered, for though the *process* was there, the Augustan writers had obviously no definite idea of what a novel should be as an independent literary species. The further intervention of Samuel Richardson was necessary to provide the first complete novel, and, appearing under such circumstances, 'Pamela' was exactly suited to take Europe by storm; Richardsonism grew to immense vogue, and, with the exceptions of Byron and Scott, it can be said that the work of no other English writer even swept the continent with such tempestuous force. It may be that the long-winded novels which followed 'Pamela' - 'Clarissa' and 'Sir Charles Grandison' - were only a reversion of the romance *de longue haleine* of the preceding century in a soil that happened to suit them, but it can also be urged that they grafted on the sentimental interest of the heroic tale accurate delineation of familiar characters and episodes and revealed the latent romance in outwardly commonplace lives. Henceforward the novel counts as a distinct kind in literature - the material and moral conditions have at length been fulfilled for the social historian.

1) F. Boas in 'Essays and Studies', Vol. 11, p. 47.

In the Netherlands, as has been shown, the writing of prose-fiction had made a start at least, but the work of Van Heemskerk and Heinsius was little sustained, and the eighteenth century - elsewhere the century of beginnings - dawned blank and dull. So, at least, it might have appeared to the undiscerning, but all the time much unspectacular yet profitable, experimental labour was proceeding; Holland, her independence secured, only required the period of leavening that France and England had enjoyed in the seventeenth century. The first effort to redeem Dutch literary life from virtual desolation, in comparison with that of England or of France, was still of an imitative nature - even in this respect Holland had a great lee-way to make up; and it is noteworthy that throughout this entire century every fresh development in the history of the novel found a full reflection there. Though the Spanish and French writers were the models for Van Heemskerk and Heinsius, their work paralleled what had taken place in England; and English literary forms now began to play a direct part in Holland. First, there was the influence of 'The Spectator', which Justus van Effen carried from London's coffee-houses to his own country by publishing a 'Hollandsche Spectator', which, on its own scale, did exactly for Holland what 'The Tatler' and 'The Spectator' did for England. It proved a much-needed renovation of Dutch prose and created a *Spectatoriale* literature, which is perhaps still revealed in the partiality of the Dutch author for the sketch. Defoe's classic, translated by the Dutch Spectator, also became known about this time, and resulted in a 'Robinsonaden' phase corresponding to that in Germany[1)]; but Richardson, who was to exert the greatest influence of all, was not reproduced until 1782. After 'Mirandor', therefore, almost a century passed without a fresh start in novel-writing being made.

The Dutch equivalent of 'Pamela' was, of course, the famous 'Sara Burgerhart', to the cultured authoresses of which the novel of the Netherlands, in its beginning, owes most. Yet, Elisabeth Wolf and Agatha Deken were first and foremost the disciples of Richardson. From him they took over the somewhat repellant epistolary form, from him they gave the Dutch novel ideals of

1) W.H. Staverman, 'Robinson Crusoe in Nederland'.

character that it has never lost, from him they brushed aside much of the paraphernalia of pure romance and attained an even greater verisimilitude than Van Effen and the *reisjournalen* through unvarnished detail and the unadorned language of everyday life; from him they fixed commonsense in Dutch fiction, a genially humorous conception of even the serious side of life - a trait, admittedly, that lies as near the Dutch nature as the English, and merely showing the easy assimilation of the same ideals on the part of both peoples. In their three novels, too, there are complete characters to correspond to Richardson's and the bases of scenes that feature his scenes. The contention of J.W.A. Naber[1] may be allowed - that with them the letter-form is improved, the letters occurring in more logical sequence - but it in no way alters the fact that they have nothing that he has not got. At the same time, while it is in itself no small praise that they are worthy to find a high place in his school - in which, be it remembered, are such celebrated works as ‘La Nouvelle Héloïse’ and ‘Sophiens Reise von Memel nach Sachsen’ - their work can claim real originality by reason of the unmistakably Dutch scenes and portraits with which it presents us.

Wolff and Deken, of course, shared in the current etiolated sentimentalism, but because they tended to laugh at the little rather than at the great, commonsense was never beyond call; and in creating pathetic scenes for their own sake and in degrading tears and hysterics into a manner they were certainly more restrained than most of their contemporaries. They were fortunate in taking Richardson, of all English writers, amid the contending influences of Thomson, Young and Ossian, for their perceptor-in-chief, but he did not claim their entire allegiance. According to Professor Prinsen[2] there was deliberate imitation of Rousseau in their second novel, ‘Willem Leevend’. Yet even here the Rousseauism of the ‘Confessions’ is tempered at all points by the Richardsonism of ‘Clarissa’, a novel which Jean-Jacques himself declared was not equalled or even approached in any language; like ‘Sara Burgerhart’ and ‘Cornelia Wildschut’, it is impregnated with moral and religious instruction, and little manifests the latent

1) ‘Betje Wolff en Aagje Deken’.
2) ‘De Gids’. Maart. 1915.

force that lay hidden in Rousseau's emotionalism, when cut loose from moral and religious restraints; Wolff and Deken were assuredly too much the servants of commonsense - perhaps also of its frequent ally, convention - to discard the rational framework of religion and society.

The pleasant, gossiping novels of Wolff and Deken served their own generation well, and they have easily kept their place in the forefront of Dutch literature. Nor is it difficult to estimate their historical importance therein, despite their contingency upon Richardson. They appeared in the most opportune fashion imaginable, for until their entrance into eighteenth century Dutch letters, says Dr. Inklaar[1], 'Jamais imitation des modèles laissées par un grand siècle n'a été plus faible et plus incolore.' Richardson or Marivaux or even Defoe may have given the novel to Europe; it is not too much to say that they brought it to Holland, and if it did not lead off with a series of immortal masterpieces like 'Pamela', 'Marianne', 'Tom Jones', there was no gradual development from erudity, for as high a degree of perfection was at once attained as has ever obtained in its pogress in the Netherlands. The letter form was a handicap that their successors have not had to contend with; in their case it meant artificially satisfying the demand that the novel should possess an orderly structure, instead of concentrating on objective story-telling. But they made it a careful study of some phase of real life, not, indeed, historically true, but which might easily be so; and it is this realistic art - of which alone of their predecessors Van Effen gave any inkling - that has predominated ever since.

Richardson had other disciples in Holland, though none so constant as Wolff and Deken, but sometimes his influence was almost vitiated by the counter-forces of French and German romanticism. Professor Phelps is guilty of some exaggeration when he says[2] 'Richardson had got all Europe into tears.' Those were certainly golden days for the sentimentalists, but Richardson's was not all the blame - Goethe, Klopstock, Miller, Wieland, Rousseau, must shoulder part of it. There was also a

1) 'François-Thomas de Baculard d'Arnaud, ses imitateurs en Hollande et dans d'autres pays', p. 177.
2) 'The Advance of the English Novel', p. 75.

Dutch apostle of this *weeping* cult, Rhijnvis Feith, and on his work Richardson exerted but a very oblique influence. Feith pushed the sentiment of the century to the point of extreme sensibility, filling his compositions with a *weltschmerz* more lachrymose than ‘Die Leiden des Jungen Werthers’ and ‘Siegwart’ It has been customary to account for the intensity of the melancholy under which Feith's characters affect to labour by accepting a Richardson-cum-German influence, but this does not wholly account for the unrelieved blackness; Richardson and the German writers may have imparted the heavy didactic flavour in Feith, but neither in their work nor in other Dutch writings of the time are the sheer morbidity and artificiality of Feith to be found. Dr. Inklaar's recent researches prove that the French model of Baculard d'Arnaud was always present in his early works and that Feith servilely copied the superficial romances of this writer in both of his novels. It is known, of course, that d'Arnaud exploited Richardson in France; and the echolalious Feith is simply the Dutch d'Arnaud, a writer almost wholly outside the Dutch spirit of energy and robustness.[1)]

For the real advance of the novel in the Netherlands Feith cannot be said to have done anything. As has been said of the German novelists of this time, he ‘wrote like a poet deprived of the discipline of verse’[2)]; and certainly his themes seem far better suited to treatment by pastoral poetry than by the more robust canons demanded by the novel. Fortunately, their sickly sentimentality and their utter detachment from reality of themselves limited the *d'Arnaudian* to a mere phase in Dutch literature. The healthier form given to Richardsonism by Wolff and Deken triumphed, and, until sentimentalism was virtually absorbed in the Romantic Revival, it was adapted with spirit by a novelist of the next generation, Adriaan Loosjes.

Loosjes' novels, of the long ‘life-story’ pattern, have the pronounced ethical and didactic qualities of the Richardsonians. In the march of the Netherlands' novel his chief credit must be that, sensing something more than the atrabilious moodiness of Feith was needed, something at once more true and more localised,

1) ‘François-Thomas de Baculard d'Arnaud’, 's-Gravenhage, 1925.
2) ‘Encyclopaedia Britannica’, vol. XIX, p. 838.

he had the notion to try to depict the past glories of his fatherland, and that for Holland this was the embryo of the historical novel. Loosjes himself lacked the original genius to be the herald of romanticism in Holland, and it required the operation of the genius of Scott to develop the real possibilities in basing the novel upon national history. Yet, though we have but the faintest of shadows cast forward on his works by the Waverley novels, Loosjes deserves recognition for his plan of the past and for steadily maintaining the aims of Wolff and Deken.

With Loosjes the direct influence of Richardson comes to an end. His concerted influence upon the literature of the eighteenth century is far more worthy of note than the merits or defects of his art. His novels were translated into French, German, Dutch, Italian; and in France and Germany his imitators may be counted by the score. Even in so small a country as Holland it was far from negligible; there, indeed, the sensibility of the century, conveyed primarily by him, gave rise to works which command a high place in Dutch literature for their intrinsic worth. Literature, which hitherto had followed the external form, was invested by them with that art of love, homely sympathy and quiet humour which, despite vicissitudes, the Dutch novel has continued to incorporate.

If novelistic preferences counted for anything, a good deal could already be told of Holland. Even in the brief history of the novel to this date she had remained outside some of the most powerful movements and had been but lightly touched by others; she had found little use for *picaresquerie,* had displayed only a moderate interest in the long line of French romances which passed down most of the seventeenth century, had remained aloof from the workings of the *Schauer-romantik,* and had regarded even Fielding, Smollett and Sterne somewhat coldly. But since selection was inevitable - where there was so much to embrace - the wisdom that prompted the choice of Richardson was probably the best thing that could have happened to Holland. To him she owes the novel-in-letters - and hence the novel of psychology - and this quiet-moving form was one well-suited to the display of the unostentatious Dutch genius.

(Wordt vervolgd.)

Eenheid in de kunst door Khouw Bian Tie.

‘Kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.’

Willem Kloos.

Zij hebben het zoo dikwijls reeds gezegd: East is East and West is West and never the twain shall meet. Tot in den treure toe heeft men het herhaald: Over het Oosten ligt een waas van geheimzinnigheid uitgespreid, een sluier van ondoorgrondelijkheid. Er ligt een wijde gaping tusschen de Westersche wereld. Zij zijn in alles elkaars antipoden. Enkele scherprechters beweren zelfs, dat Chineezen b.v. anders, sterker nog, andersom denken als Europeanen.[1)] Alsof er niet slechts één en dezelfde soort denkwetten bestonden. Alsof er een andere logica dan die van den grooten Aristoteles mogelijk ware. Maar men heeft het nu eenmaal zoo uitgemaakt. Het Oosten, dat is een menschheid apart, ééne, geheel aan het Westersche menschdom tegengesteld. Deze meening is een publieke gemeenplaats geworden.

Ook op het gebied van de kunst past men het gevonden schema toe. Oostersche kunst is van een geheel anderen aard dan Westersche. Oostersche schilderijen, Oostersche decoratieve kunst, Oostersche muziek, Oostersche litteratuur, zij zijn alle even wezensvreemd van de Westersche kunst-uitingen.

De mensch, wien de gave der verwondering - naar het bekende woord van Plato, het begin van alle weten - niet geheel is ontzegd, moet in zich de vraag voelen opkomen, in hoeverre deze opvattingen wel juist zijn. Is de eene mensch in laatste instantie niet

1) Ir. E.R. Hondelink in het Alg. Handelsblad van 23 Juli, Avondblad p. 5.

slechts gradueel van de andere onderscheiden? En wijst het feit, dat ze beide menschen zijn, niet veeleer op een gelijkheid van aard en wezen?

En inzonderheid op het gebied der kunst stelt zich de vraag met des te meer klem, omdat het toch wel vreemd is, waarom aan gene zijde der aardbol, een naar aard en wezen andere kunst moet bestaan dan aan deze zijde. Kunst is toch kunst! Waarom dan de tegenstelling van Oostersche en Westersche kunst'

De Hollandsche dichter-criticus Willem Kloos heeft eens heel scherp het wezen der kunst bepaald. Kunst is ‘de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.’ Over deze definitie is er heel wat te doen geweest. En ook nu heeft ze nog niet aller instemming kunnen verwerven. In een inleiding tot het onlangs gestichte tijdschrift ‘Nu’ schrijft niemand minder dan A.M. de Jong over Kloos' kunst-omlijning: ‘De Beweging van Tachtig is sinds lange jaren in het zand verloopen. Zij heeft enkele prachtige vruchten voortgebracht en veel lamentabel misverstand. De vruchten liggen te verschrompelen en te beschimmelen op de duffe litteratuur-zoldertjes van een uitgeput, ijl voor zich heen mummelend individualisme dat de groote drift van onze tijd domweg ontkent en met zoogenaamd brandende oogen op z'n navel blijft zitten staren, al kraakt de wereld rondom van de verbijsterendste uitbarstingen die ooit gezien of gehoord werden. Het misverstand woekert welig voort en de levensbeschouwing, die ik boven even aanduidde is een van zijn trieste producten.’ Duidelijker en openlijker critiek is haast niet denkbaar.

Met niet altijd even faire middelen heeft men Kloos bestreden. In de wetenschap huldigt men algemeen de meening, dat een persoonlijke critiek haar eigen veroordeeling in zich sluit. Hoe dikwijls echter heeft men niet aanvallen op Kloos' persoon geponeerd als critiek van objectieve geldigheid. Men verwijt den dichter een verregaand egoïsme, een aanbidding van het Ik en daarom een ongevoeligheid voor de smarten en het lijden der menschheid. Bewijs? Kloos heeft geleeraard: Kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. In hoeverre is deze bewijsvoering juist en derhalve Kloos' kunst-definitie onhoudbaar? Alvorens daarop in te gaan, allereerst een kleine opmerking.

Liever dan den illusteren persoon van den dichter Kloos allerlei

verwijten voor de voeten te werpen, argumenteere men zakelijk tegen hetgeen men niet juist acht in zijn opvattingen. Men betoone meer eerbied voor den Mensch en den Dichter Kloos, over wien niemand minder dan de grootmeester der Nederlandsche prozaïsten, Lodewijk van Deyssel eens zulke bewonderende regels schreef, en van wien een paar jaar geleden Dirk Coster getuigde, dat hij aan het Nederlandsche volk de schoonste openbaring heeft gegeven van liefdesweemoed en liefdesverlangen.[1)]

Na deze kleine, helaas niet overbodige opmerking, thans terzake!

De geschiedenis der philosophie geeft een leerzaam voorbeeld van hoe vaak verkeerde interpretatie van woorden aanleiding kan geven tot langdurigen en fellen strijd. Hoeveel verwarring hebben woorden als idealisme en realisme, door verschil van uitleg, al niet gesticht. Daarin juist ligt de beteekenis der denkleer, dat zij de begrippen scherp omlijnt, en daardoor geen ruimte openlaat voor verschillende interpretaties.

De felle en helaas niet altijd even faire critieken op Kloos' kunst-opvatting zijn terug te brengen tot misvattingen over het woord ‘allerindividueelst’. Daarin ziet men een grof egoïsme, een adoratie van het Ik. Mr. R.H.J. Bakker, die Kloos verdedigde, schreef daarover in de Historische Aflevering van de Nieuwe Gids: ‘Vooral is door velen geponeerd, dat in dezen zin de “ikkigheid” der Tachtigers zoo goed uitkwam. Daaruit “bleek”, dat de Tachtigers altijd hun ik hebben gezocht, nooit iets anders liefhadden dan hun ik, dat zij niets deden dan maar rondzwirrelen om dat ik, zij aanbaden dat ik, en stelden het voorop als middelpunt van het heelal.’ Hoe geheel ten onrechte!

In geen geval toch bedoelt de groote Tachtiger met zijn kunstomlijning een verheerlijking van het Ik. Hij ontkent zulks ten stelligste. Nog onlangs in de September-aflevering van de Nieuwe Gids schreef hij: ‘Door de diep-psychologisch-literaire leering: de Dichter, de waarachtige moet een Individualist zijn, wordt natuurlijk geenszins en werd nimmer te kennen gegeven, dat de Poëet zich heeft te bekommeren om en te werken met zijn, ook weleens klein-doen-kunnende oppervlakkige, alledaagsche Persoonlijkheid.’ Ziedaar, naar de woorden van Kloos zelf, wat men in

1) Dirk Coster in De Nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren.

elk geval *niet* moet verstaan onder ‘individueelst’ in zijn kunstdefinitie. Hoe moet men haar dan *wel* opvatten?

Nog in hetzelfde opstel, waarin Kloos zijn definitie poneerde, gaf hij zulks met een eenvoudig, helder voorbeeld te kennen: ‘Literaire kunst - het is meer gezegd - is de in woordgeluid weergegeven emotie van een individu. Als ik b.v. zeg, dat die lucht zoo mooi is, en ik wil daarmee uiting geven, aan wat ik voel op het oogenblik, dan zijn die woorden volstrekt nog niet kunst. Want ik nam een voor ieder voorhanden expressie om duidelijk te maken mijn persoonlijke emotie, maar sprak volstrekt niet die individueele emotie, die toch, omdat ik physisch en psychisch anders ben dan andere menschen, heel anders moet zijn, dan wat elk ander mensch bij diezelfde mooie lucht gevoelt, op mijne eigene, individueele wijze, uit.’[1)] Eigenlijk is eenig verder commentaar op deze zeer heldere uitleg overbodig. Ten overvloede echter zij zulks gegeven:

Men onderscheide twee grootheden:

Het subject, de dichter, en het object, datgene wat den dichter door zijn schoonheid ontroert en treft.

Elk subject is physisch en psychisch verschillend van een ander. Elk subject wordt derhalve telkens op andere wijze getroffen en ontroerd door de schoonheid van het object. En juist, omdat de ontroering van elk subject verschillend is, moet de weergave van die ontroering ook noodwendig voor ieder individu anders zijn. Derhalve: allerindividueelste emotie beteekent, dat elke dichter, elk subject, al naar gelang van zijn physieke en psychische geaardheid een zeer bijzondere ontroering gevoelt. Die speciale ontroering, zooals ze in hem opkomt krachtens zijn eigen, bijzondere physieke en psychische gesteldheid ‘haarfijn’ precies te uiten nu, is wat anderzijds onder allerindividueelste expressie moet worden verstaan.

Men ziet, er zit in Marxistische termen uitgedrukt geen korreltje egoïsme of zelfvergoding in heel de kunst-definitie van Kloos. Kloos wil alleen maar zeggen, dat kunst subjectief moet zijn. Allerindividueelst is niet aller-egoïstisch, maar allersubjectiefst.

In een van zijn laatste recensies (September-aflevering Nieuwe

1) W. Kloos, Nieuwe Literatuurgeschiedenis II, p. 160.

Gids over Hélène Swarth en Augusta Peaux) heeft Kloos het nogmaals kernachtig en krachtig gezegd: ‘Want met het Individualisme zooals het altijd door de Tachtigers bedoeld wordt, waar zij het opstellen als een vereischte voor alle kunst, en zooals ieder, die maar eenigszins nadenkt, kan bevroeden, wat er onder wordt verstaan, met het Individualisme zeg ik, als allereerste eisch van moderne kunst wordt nadrukkelijk te verstaan gegeven, dat men alleen een dichter, een waarachtige kan wezen, indien men heelemaal echt en diep-in sterk van geest en ziel zijnde, want in zijn versten Ingrond als bovenzinnelijk levende, alle dingen gewaar wordt dus ze ziet en ze voelt en ook beoordeelt, zooals onze aller-diepste Persoonlijkheid, onze waarachtigste Individualiteit die zich zachtjes voelt bewegen op den Eeuwigen Gang der Diepere Machten, die het Heelal in Gang houden, die dingen groot aanschouwt en fijn-proevende doordringt.’ Met zooveel woorden drukt Mr. R.H.J. Bakker, in zijn artikel ‘Veertig jaren Beschavingsarbeid’ (Historische Aflevering Nieuwe Gids) datzelfde uit: ‘Het is, in andere woorden hetzelfde gezegd als Zola's bekende uitdrukking: ‘L' art est un coin de la nature vu à travers un tempérament.’ Niet anders betoogt Mr. D. Spanjaard in een zeer helder en logisch gebouwd artikel: Willem Kloos en de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. (September-aflevering Nieuwe Gids.)

Zòò alleen, zooals de dichter zelf het zoo vaak gezegd heeft, moet men Kloos' definitie opvatten: als een aller-persoonlijkste weergave van wat krachtens ieders individueele physiek en psyché allerpersoonlijkst wordt gevoeld.

Er is, vooral van socialistische zijde, blijkens de inleiding van A.M. de Jong tot het tijdschrift ‘NU’ nogal eens geopponeerd tegen het weinig-menschelijke van de kunst van Tachtig. Neemt men voor een oogenblik aan, dat inderdaad de belangstelling der Tachtigers weinig uitgaat naar het algemeen-menschelijke, zooals de socialisten dit meestal verstaan, dus in den zin van het lijden der menschheid, dan nog is Kloos' kunst-definitie niet omvergeworpen. Integendeel, staat ze steviger dan ooit, omdat ze, zooals betoogd zal worden, juist blijkt van universeele gelding te zijn!

Men verwart, hetgeen zoo goed uit elkaar gehouden moet worden: het subject met het object. Het subject, de dichter, ondergaat

de schoonheid van het object. Nu is er uiteraard een groote verscheidenheid van objecten. Het leven kent nu eenmaal velerlei uitingen. En het spreekt geheel van zelf, dat de eene mensch door dit en de andere weer door dat object wordt getroffen. Zoo is het heel goed denkbaar, dat een dichter-socialist inzonderheid ontroerd wordt door wat kortheidshalve het menschelijk lijden zal worden genoemd. Welaan: het lijden der menschheid, de schoonheid daarvan, die den dichter-socialist ontroert, ontroert zij hem niet op een zeer bijzondere manier, op een manier geheel overeenkomstig zijn physieke en psychische gesteldheid? De eene socialist verschilt in physiek en psyche van de andere. Noodwendig moet hij derhalve de ontroeringen, in hem door het menschelijk lijwen gewekt anders beleven dan andere socialisten. Maar dan geldt immers volkomen Kloos' door hem veelomstreden definitie, dat kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.

Nimmer heeft Kloos verkondigd, dat het object, hetwelk den dichter treffen kan, in het Ik moet liggen. Mr. Spanjaard in zijn hiervoren reeds genoemd artikel heeft het zoo gelukkig geformuleerd: ‘De formule van Kloos is dus enkel een formeele eisch, maar tevens zwaar van inhouds-mogelijkheden. Ook de nietindividualistische of socialistische dichter moet de formule, gelijk ik haar opvat, kunnen onderschrijven. Zoowel Henriëtte Roland Holst, Boutens, als onze talentvolle jongeren zijn gewoon in hun werk hunne sterke en persoonlijke gevoelens op de meest persoonlijke en eigen wijze weer te geven.’ De verleiding is groot om in Kloos' definitie een formeele overeenkomst te zien met Kants critische philosophie. Bij Kant ziet men eenerzijds de aanschouwingsvormen, categoriën en ideeën en anderzijds de Sinnlichkeit, de ervarings-wereld, object van het menschelijk denken. Dit object is bont en verschillend, maar altijd wordt het toch gegoten in de aanschouwingsvormen en categoriën. Steeds drukt het subject met zijn Tijd, Ruimte, Oorzaak, Substantie etc. zijn stempel op de bonte empirie, het abject van het denken. Is het eigenlijk anders gesteld met Kloos' definitie? Ook bij Kloos de mogelijkheid van een wilde warreling van objecten, die niettemin altijd, krachtens ieders physieke en psychische gesteldheid, noodwendig allerindividueelst beleefd worden.

Intusschen ziet men, dat men in de critieken op Kloos' omschrij-

ving schromelijk twee dingen met elkaar verward heeft: subject en object. Kloos analyseert slechts het subject, de dichter, zooals hij overeenkomstig zijn physiek en psyche de dingen aanvoelt en precies weergeven moet. En men werpt hem voor de voeten, dat hij het object, de dingen, die in een begenadigde ziel schoonheidsontroeringen wekken kunnen, beperkt tot het Ik. Iets, hetgeen natuurlijk nooit waar kan zijn. Nog overeind staat derhalve Kloos' opvatting over de kunst, een opvatting, die gelijk Mr. Spanjaard het formuleert, ‘zwaar is van inhouds-mogelijkheden’.

De logica gebiedt om scherp de begrippen te omlijnen waarmede men werkt. De vraagstelling, of er inderdaad een Westersche en Oostersche kunst bestaat, die wezensvreemd van elkaar zijn, noodzaakt tot een preciseering van wat onder kunst wordt verstaan. Eerst dan immers kan men verder gaan. En bezien nu in het licht van Kloos' kunst-definitie, die blijkens het voorgaande als de eenig-juiste wordt geacht, bestaat er geen Oostersche en Westersche kunst, die naar haar wezen vreemd van elkaar zijn.

Zeker, de Westerling voelt niet dezelfde dingen als de Oosterling. De Dichter-philosoof Rabindranath Tagore heeft eens gepoogd om de levenshouding en de wereldbeschouwing van het Westen en het Oosten te kenschetsen in een klein voorbeeld: ‘We can look upon a road from two different points of view. One regards it as dividing us from the object of our desire; in that case we count every step of our journey over it as something attained by force in the face of obstruction. The other sees it as the road which leads us to our destination; and as such it is part of our goal. It is already the beginning of our attainment, and by journeying over it we can only gain that which in itself it offers to us. This last point of view is that of India with regard to nature.’[1] De Westerling wil heerschen over de Natuur, de Oosterling daarentegen voelt zich één met haar. Nemen wij Tagore's typeering als juist aan! Dan zal dus de Oosterling meer de Schoonheid kunnen voelen van het Universeele, van de Eenheid. Maar ook Oosterlingen zijn menschen met ieder een aparte physiek en psyche. Ook zij dus worden op verschillende wijze door de Schoonheid van het Universeele getroffen. Ook hier derhalve een allerindividueelste

1) R. Tagore, Sadhana, p. 6.

beleving van het Universum, voor den Oosterling blijkbaar object van schoonheid.

Men ziet het wederom: het object wordt beleefd door het subject. Die beleving is voor ieder verschillend en derhalve ook de uiting daarvan, hetzij in kleur, lijn, toon of woordgeluid.

Er is geen Oostersche en Westersche kunst, die in essentie van elkaar verschillen, er is slechts één kunst: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.+

+ *Noot.* Wij verleenen zeer gaarne plaats aan bovenstaand artikel, ook ter wille der merkwaardigheid, dat een literator, geboren in het verre Oosten, zóó zuiver de exacte juistheid aanvoelt eener, inderdaad voor Oost en West geldende kunst-definitie. - *Red.*

Twee bezoeken en een thuiskomst door Johan de Meester.

I.

Mocht et loopen, nu, als et moest, dan werd et 'n god-gezegende dag; dan zou Gottlieb Ephraim Fuchs op heden een slag slaan, nog deze morgen, een al z'n slagen bekronende slag van machtig weldoener der menschheid.

Zijn auto gleed den macadamweg over, zoo vlug, zoo zacht, licht als een veer. Toch deed ie er Zwitserland mee en Spanje. Hijzelf voelde zich als zijn wagen, even licht en even zeker. Waarlijk volkomen op zijn gemak. Volkomen, natuurlijk bij wijze van denken. Den tijd om bang te zijn was ie te boven. Bang in zaken wel te verstaan, dat ie beverig bij z'n bankier zat, z'n woorden niet vond bij den burgemeester, 's nachts uren wakker lag om 'n wissel en haast niet beginnen dorst aan z'n balans. Dat in één waag, dat op één slag heel z'n toekomstig leven lag. Z'n zenuwen hoorden toen aan z'n zaken. Hier was nou enkeld z'n eer bij gemoeid. Dat wil zeggen, z'n eer en z'n wraak. Maar bleef dat voor hem niet één en hetzelfde? Was-'t-ie geen jood, die had moeten vechten, vechten als ieder man van zijn volk; maar vechten, hij, daar ie wat meer wou, meer dan de anderen hem gunden, al de anderen, ook joden? Vandaag zou-d-ie geven: betalen en schenken. Vandaag.... Daar danste zijn wagen de stad uit, over de keien onder de poort. Nu was het zaak zich meester te blijven, vriendelijk, rustig, aldoor waardig. Vriendelijk

te doen tot het eind. Deze vlegel van een graaf, deze eer-vergeten Duitscher moest nu van hem een lesje krijgen, hoe dat 'n Duitsche jood met geld doet.

Ze wisten immers van mekaar. De graaf wist: Fuchs, 'n jood van niks, de zoon van 'n jood uit 'n voddenkelder, lang gelejen uit Bremen in Holland gestrand, toen-d-ie naar Amerika door wou, hier gebleven, stâge armoe, fel gehoond, geplaagd, vervolgd en gestorven vóór z'n vrouw, die in den kelder was blind geworden, jaren vroeger, bij 't zesde kind. Maar nu, en dit wist Herr Graf beter, de zoon van Fuchs was geen jood van niks meer. Wellicht kende de Graaf dien van vroeger niet eens, zoo Bulk z'n rentmeester, Mr. van Waveren, 's graven notaris of een van de zooveel dozijn adellijke en onadellijke groote hanzen die schuld hadden bij den jood van nu, hem niet van dat verleden verteld had. De Fuchs van nu? 'n fabrikant, een jood wien 't voor den wind gegaan was: eigenaar van drie fabrieken met dertienhonderd menschen aan 't werk. En die den Hochgeboren Herrn, nog voordat des graven Schoonmama dood was, kon helpen aan een nieuw vermogen, bijdien der Herr Graf....

Wat wist Fuchs van hem? Hij wist het met eerbiedig zwijgen. Men had er hem fluisterend over gesproken, nadat hij het oor had te luist'ren gelegd. Hij wist: ‘De Beukelaer’ zou te koop zijn, als niet de Douairière nog leefde, de vrome vrouw, helaas nu kindsch, wier eenige telg, helaas geen zoon, indertijd dat prachtige huwelijk deed, waardoor zij, niet Hoogwelgeboren, maar Hooggeboren Vrouwe werd, aan Ebenbürtigen verwant! Ook die dochter schonk haren gemaal één dochter. Het drietal, zetelend achter Strelitz, toefde weer bij grootmama, de blinde, kindsche Douairière, na wier zich wachten latend sterven er geen enkele reden meer zijn zou, om dat landgoed in Nederland aan te houden, dat mooie landgoed, dat dure landgoed, dat landgoed dicht bij de drukke stad, waar de jood den Heer Graaf veel geld voor wou geven, nù, al leefde Schoonmama. Want het behoorde aan de dochter, hoewel ook haar vader getrouwd was om geld, dat hem met goud uit Amsterdam het deerlijk vervaalde blazoen verguld had. Zooveel verandert en verwisselt, mits de tijd er aan morrelen mag; en wel was het nu lang geleden, dat die bankiersdochter barones werd. Rekent, bij 't voorrecht van hooge geboorte, men

niet met veel gewichtiger afkomst dan die van de minderwaardigheid: geld?

Fuchs wist het en rekende ijverig mee. Rekende met wat gewicht voor den Graaf had. Immers deed hij hier geen zaak. Een man van eer met een man van eer en onder eerbiediging van den afstand, die er blijft tusschen Fuchs en 'n Graaf.

Daar zwenkte z'n wagen het hek al in. 't Hek vóór het landgoed dat van hem werd! Oppassen, Gottlieb, kalm nu, rustig! Verdomme, d'r kneep een snoer in z'n keel. Dat dee' et Duitsche bloed nog altijd, die afgoderij voor de hooge geboorte. Máár één-honderd-en-tachtig-duizend. Dat geld bracht hij, die som was hij. Bruusk drukte hij op het knopje voor ‘stilstand’, onmiddellijk remde de chauffeur en hij wrong het kort-dikke lichaam zoo behendig als 't ging de nauwte uit, opgewekt bevelende dat de wagen achter hem aan zou komen. Deze oprijlaan was het eenige pad, dat hij nog niet had betreden. Wel lag er grint, maar een schamel laagje! En wanneer zou hier het laatst zijn geschoffeld? Zoo'n ingang kenschetste de rest. De gemeentedienst kreeg werk!.... Maar hoeveel deftigheid lag over alles! Fuchs dacht aan zijne jongensjaren, toen hij uit den stank van den voddenkelder om het reutelen van z'n borstkas met een stoomboot naar Oome David heelemaal achter Frankfurt gestuurd was en niet enkel andere longen, maar een ander begrip van het leven kreeg, dat niet langer doodliep in sloppen en stegen. Zoo benauwd en vies als het daar was, zoo ruim, zoo goddelijk-mooi was het buiten. Toen nu, bij 't eerste wandelen, min of meer in geniep op het landgoed, hij bij een beschaduwden heuvelgrond kwam, louter met boschbessen dicht begroeid, wist ie: Ik moet De Beukelaer hebben; ik, 't uit voddenkelder-stank zooals ik hier wandel afkomstige joodje, dat her-leefd is op net zoo'n bodem. Ook daar was 't een Rittergut.... Hier, nu, die breede varens-zoomen aan beide zijden van de laan: een wellust, zulke hooge groei. Als ander borduursel, de rhododendrons! Die majesteit van oude beuken en dan opeens één halfdooie den, in vreemde fierheid alleen op 'n grondvlak, met drie heelemaal naakte takken, zonderling-indrukwekkende staken, menschentaal sprekende tegen de lucht. Ach, Fuchs, 'n schilder leeft er in je! De groote Jozef Israëls was ommers ook van 't oude volk, kunstenaar bij de gratie Gods. Hij, Fuchs, had vier schilde-

rijen van 'm, en hij wou ze niet kwijt, niet voor zesmaal de waarde. Dat nu die dooie dennetakken juist het mooie van zoo'n boom zijn, geen tuinman zou het willen gelooven. Al was-t-ie zakenman, hij zag het. Ook zag hij al de deftigheid, het blijvend rijke in zooveel oudheid. Toch zou-d-ie vasthouden aan z'n plan, hoe 'n begeerlijk bezit De Beukelaer zijn mocht. De laan boog om, nu begonnen de eiken, de in vreemde gewrongenheid buigende eiken, die den rijweg schenen te vernauwen tot iets intiems, één lang berceau. Dan, wist hij, kwam het laatste gedeelte, aan weerskanten twee rijen zware beuken, met in de laagte, schuin er achter bij de gazons rondom vijver en grachten, de groep van zeven reuzen-peppels, de ceder en de bruine beuken, zijig-ritselend naast het fluweel van twee-tintig accaciagroen. Dat alles kende hij als het mooiste; het prinselijk middelpunt van het geheel rondom de statigheid van het Huis.

De korte wandeling deed hem goed! Hij wenkte om den wagen, dook tevreden erin en stond na een korten rit vóór den huisknecht, die dee' of-ie hem maar moeilijk herkende. Allemaal lange menschen hier en hij was het korte joodje. Maar deze kerel ging de laan uit, met Bulk en haast de heele zoo.

- Ja, zeg u maar, menheer Fuchs van 't Singel, ik hep 'n brief, ik wor gewach.

- Gaat u hier binnen, kwam later de knecht.

Fuchs drong al zijn denken samen naar een-honderd-tachtig-duizend en stapte onvervaard een zaal in - driemaal was hij er al geweest, met Bulk en den notaris-klerk - waar hij twee heeren zag bij een venster. De ridders in d'r rustingen, de dames in stijf-staand plooien-gewaad, keken van drie zijden op hem neer. Hij hield den blik naar de twee bij het venster. Binnentredende had hij gebogen, half-weg de zaal boog hij nog eens en nu hoorde hij zijn naam.

- Herr Graf, sprak hij: het moest de graaf zijn, nog langer dan Bulk, maar dik bovendien, heelemaal de kop van een bulhond.

- U hebt gefraagd miet mai te sjpreken.

Fuchs knikte beamend, dacht: Krijg ik geen stoel? En waarom moest hij in dat licht staan van het diepe maar hooge venster? Waarom sprak de graaf geen Duitsch?

- U weet waarover, meneer de graaf.

- Jawel, dat heet.... u zoudt hier willen wonen!

Er is spot in je toon, dacht Fuchs. Kortswijl voor kortswijl. Als over iets grappigs, lachte hij, lachte met mond en oogen, terwijl zijn hoofd tot ontkenning schudde.

- Ik heb mijn huis op 't Singel, Graaf.

- Ach so! Maar dan....

- We! zou ik De Beukelaer willen koopen, maar niet om er zelf te wonen.

Het grafelijk gelaat vertrok, zelfs liet de bulhond tanden kijken. Had ik dat niet moeten zeggen? dacht Fuchs. Niet dat hij des graven boosheid duchtte, maar waarom de mogelijkheid verspeeld, vrouw en dochters gelukkig te maken?

- De graaf spreekt niet met makelaars, veroorloofde Bulk zich in te brengen. Stommerd! dacht Fuchs, doch van zichzelf. Dien lomperd, dien gluiper zou hij wel krijgen. Deze hatelijkheid was de wraak van een slaaf, omdat hij den rentmeester wel gezegd had: niet voor mezelf, geen villapark, doch verzwegen wat hij van plan was.

- De Beukelaer ies ja niet te koop!

- Als ik dat had geweten, stond ik niet hier, verzekerde het joodje nu rustig-flink. Maar mij is verzekerd, meneer de graaf, dat u geneigd was het goed te verkoopen onder voorwaarde dat alles blijft als het is en de barones er kan wonen zoolang zij leeft. Met die, u zult het erkennen, niet alledaagsche beperking van het eigendomsrecht ben ik bereid het landgoed over te nemen en onmiddellijk te betalen, niet om er later te gaan wonen, niet om het te verknippen tot villapark, want juist dat u later bedreigend gevaar wensch ik van De Beukelaer af te wenden; maar om er, met behoud van de naam, een nieuw park voor de stad van te maken, iets waar onze gemeente behoefte aan heeft. Het huis kan dan museum worden, bijvoorbeeld koloniaal museum, zooals Brussel heeft te Tervueren.

Al stonden de graaf en Bulk in de schaduw, Fuchs' oogen zagen scherp genoeg om de verbazing waar te nemen die heentrok over beider gezichten.

- U wielt het sjenken an de sjtad?

Fuchs vond voldoende licht te knikken. De kogel was nu door

de kerk: er zou gebeuren wat hij gewild had, al zou men hem thuis er hard om vallen.

- Maar dat ies ja kolossaal, mieneer Fuchs!

- Mijn zaak is hier in de stad ontstaan, de fabriek hier is me grootste, ik wil mijn erkentelijkheid toonen, Graaf. De schenking zou onmiddellijk ingaan, ook om de belastingkwestie, maar zooals gezegd, de gemeente zou eerst na het overlijden van de Barones haar rechten op het landgoed doen gelden.

- Ja, ja, zei de graaf, als was dat een bijzaak. Maar Fuchs bleef ernstig, ook zijn blik deed niets van de gedachte blijken: we weten beiden dat het oudje geen drie maanden meer heeft te leven.

En nu werd de bulhond een gentleman. Het zware lichaam bleek plotseling lenig, uit een zak van den fluweelen colbert trok de hand een sigarenkoker en hield hem den bezoeker voor.

- Waarom staan wij? vroeg hij verwijtend en keek den rentmeester dreigend aan, zoodat die zich haastte fauteuils bij te draaien. Doch dit was nog niet mooi genoeg.

- Bulk, sprak de hoogadellijke en bij de verduitsching van den u-klank werd de naam tot iets als schimp, roep mai Frederick en zeg dat hai port brengt miet twee glazen. U drienkt een glaas miet mai, mieneer Fuchs.

Zelfs weet ie me naam nu, lachte 't in Fuchs. Dat krijgt een mensch als ie duiten ziet; ook de memorie wordt solvabel.

II.

- Da's dat, maar nou! dacht Fuchs in zijn auto. De chauffeur peinsde: - Naar het stadhuis? - Hij moest terstond verstaan, begrijpen, ieder woord dat zijn meester zei. Anders had ie graag gevraagd of hij niet verkeerd gehoord had. Want het was niet lang geleden, dat de baas in 'n gemeenzame bui bij het uitstappen aan de deur zei: - Je hebt me nu van het stadhuis gehaald, help me onthou'en dat je me daar nooit weer naar toe brengt!

Een tik tegen de ruit, die zeggen wou: ‘sneller’, herinnerde den chauffeur aan de waarheid, dat bedienden niet behoeven te begrijpen, doch wel behooren te gehoorzamen.

Even later vernam de Wethouder voor Openbare Werken dat meneer Fuchs er was om hem te spreken.

Ook een bode ter gemeente-secretarie ervaart de wisselvalligheid des levens, en dit terwijl hij kiezer is, belastingbetaler met stemrecht en stemplicht. Voor Hendrik Arentsen, die, als palfrenier begonnen, aan de goedgunstigheid zijns meesters den overgang dankte naar het stadhuis, waar deze meester was komen te zetelen als burgemeester, werd het, tien jaar na diens dood, geen gemakkelijke plicht den ex-deurwaarder Pitman te dienen, den rooie die nu z i j n wethouder was. Aan beide zijden wrong de wrevel, want ook een socialistisch wethouder wil het gezag erkend zien, reeds alleen als vertegenwoordiger zijner beginselen. En Pitman wist maar al te wel, dat de fijne, die op zijn bellen vroeg: - 'Blieft u?' geenszins begeerde hem te believen. Van de ook buiten des wethouders kamer bekend geworden twistgesprekken tusschen Zijn Edel Achtbare en dien rijken jood van de vodden- en beenenfabriek, had Arentsen telkenmale genoten. Genoten ondanks het besef, dat een christen zijn naaste moet liefhebben als zichzelven. Want Arentsen las het Christelijk Volksblad, al bracht hij het zelden mee naar het stadhuis. Daar vond hij na elke raadsvergadering zijn op beginselen des geloofs, overwegingen des verstands, grieven des belastingbetalers en ervaringen des gemoeds gegronde meening over 'den rooie' bevestigd. Maar wat nu dien vos van een Fuchs betreft, Arentsen's de klove des grafs overbruggende verknochtheid aan zijn eersten, eigenlijk eenigen meester, volstond om hem dezen man van harte te doen minachten. Niets had zijn meester meer geërgerd dan de stichting en vooral het welslagen van Fuchs' fabriek. Evenals de doode gedaan had, vond Arentsen het 'gedoe van den jood' eene ramp voor de stad. En er was een geringschatting noodig, zóó groot en diep, zoo saamgegroeid met al zijn begrippen als mensch en als burger, om zijn weerzin van 's wethouders beleid ten volle te handhaven en te behouden, toen hij bespeuren mocht hoe Pitman dien jood in vele dingen dwars zat. Den ochtend toen de fabrikant, naar Arentsen zelf aanschouwd en gehoord had, de wethouderlijke kamerdeur als een dolle achter zich dichtsloeg en, naar zijn kameraad de derde bode Veerman waarnam, 't portier der auto onder den slag rinkelen deed alsof 't moest breken; had Arentsen zich de Schrift

herinnerd en wat Die zegt over de opbruisendheid des hoovaardigen. Dus deelde hij nu de verwondering van zijn twee kameraden in de bodenkamer, toen dezelfde menheer Fuchs er met een glimlach binnentrad en zei dat hij Wethouder Pitman wou spreken.

- Wordt u verwacht? dorst Arentsen vragen.

Nu keek menheer Fuchs hem onvriendelijk aan en zei alleen:

- Zeg dat ik er ben.

Uit de rentmeesterskamer op De Beukelaer had Fuchs opgebeld voor dit bezoek, tot een mededeeling die den wethouder zeker zou interesseeren en welke hij graag wilde doen aan hem, alvorens den burgemeester van de zaak in kennis te stellen. Fuchs werd in de anti-chambre gelaten en beidde daar zeker wel tien minuten. Toen, na telefoongerinkel, trad de bode weer binnen en opende hem de wethoudersdeur.

- Morge meneer de wethouder!

- Dag.... meneer Fuchs.

Opstaan deed de blaaskaak niet. Een onwillige armbeweging wees naar den leunstoel tegenover zijn schrijftafel. Fuchs had zich stellig voorgenomen vriendelijk te doen en vroolijk; hij kwam als de Sinterklaas van de Stad.

- Meneer de wethouder, deze keer is 't niet om te klagen en niet om te vragen.

Terwijl de heer Pieter Pitman hem aankeek, ging de rook uit 's mans sigaar rakelings langs het hoofd van Fuchs gewoonweg naar hem toegeblazen!

- U gebruikte straks het woord mededeeling.

- Juist, ik kom u mededeelen dat ik De Beukelaer gekocht heb.

- ....Me compliment, was het even droge als trage antwoord. Fuchs had iets dergelijks verwacht.

- Maar verder kom ik u mededeelen, dat ik het landgoed wil schenken aan de gemeente.

Nu ontstond er toch eenige werking in het magere gezicht van dezen wethouder, die ook in zijn uiterlijk niets had van den traditioneelen deurwaarder. Zwaar aan dat gelaat was enkel het jukbeen. De neus kon van een israëliet zijn, al deed ie meer aan den snavel denken van den uil of den papegaai. Iemand die nooit te veel had gegeten. De handen waren welverzorgd. Het zouden heerehanden geweest zijn, als de te lange vingers, die

met evenveel voldoening als zelfbehagen de sigaar hielden omkruld, niet veeleer aan een winkelbediende-op-Zondag hadden herinnerd. Fuchs nam dit alles niet voor het eerst waar, - rooken deed de heer Pitman altijd - doch schonk aan het zoo karakteristieks op dit oogenblik van een, naar hij verwachtte, nieuwe verstandhouding nieuwe belangstelling. Zou-d-ie hem nou der onder krijgen? Den man zelven dorst ie niets aanbieden, in die dingen had hij leergeld betaald. Het wethouders-eergevoel moest ie raken.

- Voorwaarde voor de verkoop is geweest, dat het landgoed aan de familie blijft tot de dood van de barones, maar dat is een zaak van enkele maanden. Het heeft voor, dat u de tijd hebt. Hierom kom ik linea recta hierheen. De akte van overdracht zal morgen of overmorgen worden geteekend, daarin wordt gestipuleerd dat ik De Beukelaer overneem, met het huis, zonder boerderijen, om de eigendom onmiddellijk over te dragen aan de gemeente. Aan u om nu te overleggen, wat er verder moet gebeuren.

- Ja.... Burgemeester en Wethouders kunnen niets beginnen zonder de raad....

- Natuurlijk niet, maar u kunt beramen. Ik heb van de graaf de belofte bedongen dat van morgen af niet alleen u zelf maar ook uw ambtenaren bij zijn rentmeester alle mogelijke faciliteiten zullen vinden. Als ik dus verwachten mag, dat Burgemeester en Wethouders geen bezwaar zullen maken om een voorstel te doen tot aanvaarding van de schenking, kunt u dat al bij de indiening aanvullen met een plan voor het gebruik, zoowel van het landgoed als van het huis....

- Dat is waar, er is het huis!

- Daar is van alles van te maken.

- Maar dan vooral rijst de kostenkwestie.

- Meneer de wethouder, ik verklaar me hiermee bereid in de kosten van inrichting zoowel van het buiten als van het huis bij te dragen voor vijftig percent.

- U overstelpt de stad met goedheid.

Des sprekers oogen keken dof, als zei hij iets niet-vriendelijks; wel zagen ze hem wien de lof gold aan. Het geheele gelaat bleef zonder expressie. De hand met het restant sigaar hing lusteloos over de zetelleuning; een losse en te korte manchet was uit de luster mouw geschoten.

- Meneer de wethouder, deze lof aanvaard ik enkel cum grano salis. U ziet, ik ken ook me drie woorden latijn. Maar ik vraag u, is 't niet billijk dat ik de stad waar ik me fortuin heb gemaakt, een blijk geef van erkentelijkheid?

- Dit blijk is uwer alleszins waardig, u hebt ook hierbij het succes van tevoren in uw zak.

- Het.... succes? Hoe meent u, meneer?

- 't Effekt er van bij het publiek. Het is een grandiose reclame.

- Maar m'n God, Wethouder, ik bedoel hier toch geen reclame mee!

- Niet, meneer Fuchs? Nou, des te beter.

- Ik had op een andere ontvangst bij u gehoopt, meneer Pitman. We hebben menig gevecht gevoerd, een groote welwillendheid is in deze kamer nooit mijn deel geweest, trouwens nergens op het stadhuis, maar al meen ik dat ook Gedeputeerde Staten me de laatste maal niet.... heel netjes of, wilt u liever, niet heelemaal humaan behandeld hebben, u houdt me toch niet voor zóó onnoozel, dat ik daarvan revisie verwacht. En de burgerij? Wat zou die voor mij doen?! Kunt u zich voor mijn daad geen ander motief denken dan.... reclame, eigenbaat? Mijn jeugd was moeilijker dan de uwe, mijnheer Pitman. Is 't u onmogelijk aan te nemen, dat een gesjochte jongen zooals ik gewéést ben, graag ook eens iets doet voor minder fortuinlijk bedeelden, voor heel de bevolking van zijn stad?

Nu waren Pitman's oogen niet dof meer. Tintelend keken ze Fuchs recht aan.

- Wenscht u mijn openhartig antwoord?.... Laat de rijke fabrikant beginnen met zich zijn jeugd van gesjochte jongen te herinneren tegenover de gesjochte jongens en meisjes die hij in zijn strenge dienst heeft. Ik zeg dit niet als wethouder, weet dit wel, als zoodanig oefen ik geen kritiek. Maar u vraagt me mijn meening als mensch. Of Burgemeester en Wethouders tegemoetkomend voor u geweest zijn of niet, heeft hier natuurlijk niets mee te maken. U komt me in mijn kwaliteit mededeeling doen van een ongetwijfeld bijzondere daad, waarvan ik de beteekenis voor de gemeente ten volle erken, al moet ik als wethouder dadelijk denken aan de financieele gevolgen. Ik zeg u dank, ik breng u

hulde, maar eischt u nu niet meer van mij. Me sympathie kan ik u niet geven....

- Die vraag ik niet! Die heb ik niet noodig!

- Och, maakt u zich toch niet driftig! Toen ik zei, dat u onze gemeente met goedheid komt overstelpen, vondt u dat ik me te vleiend uitdrukte. Nu ik hetzelfde zeg in een andere vorm, stuift u als beleedigd op.... Misschien hebt u in de krant gelezen, het stond zelfs in het Handelsblad, dat ik gisteren iets mocht spreken op het graf van me jonggestorven partijgenoot Enger. Ik deed dat.... bijna met genoegen, omdat zijn dood de verlossing geweest is uit afschuwelijk lijden van meer dan een jaar en omdat die waarlijk gesjochte jongen een kort maar prachtig leven geleid heeft van algeheele toewijding aan 't algemeen belang. Was het mijn taak aan uw graf te spreken, ik zou het niet doen met genoegen, ik zou uw ongewone gaven als industrieel, als door eigen kracht er gekomen man van zaken volkomen erkennen, maar ik zou u geen filantroop kunnen noemen, hoewel ik natuurlijk aan de schenking van De Beukelaer herinneren zou.

- Nu, zoo is het voorloopig genoeg! Gelukkig ben ik nog gezond en hoop ik zelfs uw wethouderschap te mogen overleven. Maar omdat u nu nog wethouder bent, verzoek ik u beleefd in de eerstvolgende vergadering van B. en W. de u gedane mededeeling te willen overbrengen.

- Graag, meneer Fuchs, zooals u wilt. Gaat u niet naar de burgemeester?

- Nee, meneer, ik moet naar huis.

III.

Nadat de chauffeur met bezorgden blik zijn meester in het rijtuig had zien verdwijnen - hij begreep: weer was het niet dàt geweest -, werd de welbekende auto door menig afgunstig oog nagekeken. Fuchs merkte 't van één voorbijganger op. Vroeger deed die afgunst hem plezier. Nu verscherpte de blik uit die nijdige oogen zijn stemming van neerslachtigheid. Werd hij niet werkelijk miskend? Stank voor dank van het gemeentebestuur. Waarom was hij niet naar den burgemeester gegaan? Was dat stom? Slim bleek het niet. Maar in de verheuging over zijn koop had hij

waarlijk durven hopen ook dien Pitman anders te stemmen Kan je begrijpen, zoo'n rooie paus heeft zijn kerk en zijn priesters en niks daarbuiten. De burgemeester kon gefroisseerd zijn. Pitman vroeg nog: waarom ook niet naar hem? Maar nee, dàt waar' een flater geweest, dan konden ze zeggen: zoo'n druktemaker, hij had aan één bezoek niet genoeg. Een van de twee en hij koos Pitman, omdat de zaak onder die zijn ressort viel. Alleen daarom? Hij kwam om meer. Nu ja, mocht ie niet wat waardeering verwachten, zelfs van de socialistische kant? Of ze hem haatten!.... Och natuurlijk, waar lieten ze hun theorieën, als ze ooit kwamen tot de erkenning, dat ook fortuin het volk tot nut is. Maar wéér had hij zich driftig gemaakt! Jawel, daar was ie Gottlieb Fuchs voor, men wist van zijn uitvallen op het stadhuis! Nu wachtten hem nog vrouw en dochters, nog weer een douche, maar in Gods naam: wanneer het park werd ingewijd.... neen, ‘Het Fuchs-Park’ kon 't niet heeten, daar mocht niet op gezinspeeld worden, dat kreeg ie immers nooit er door, dàn pas zou 't wezen ‘slimme vos’.... Misschien kwam de Koningin erbij, misschien kreeg hij de Oranje Nassau.... God! als zijn moeder dien dag beleefd had!.... Er welde iets in hem, hij liet het komen, wie werd niet week bij zoo'n gedachte.... Hij schrikte, daar de auto stopte en hij zijn Lea zag aan 't venster. Ze wuifde, wees naar 't polshorloge en toen hij binnentrad was het ook dat: - Maar Pa, maar Man, wat ben je laat!....

- Ik heb mijn morgen goed besteed. Ik gaf de stad een park kaddo.
- Wàt dee u, wàt dee je, wat hèb u, Pa?....
- Ik heb De Beukelaer gekoch'.
- De Beukelaer? U!? Pa, hoe heerlijk!....
- Maar niet voor ons, ik gaf 't aan de stad.
- De stad? Wa' zegt u? U geeft het de stàd?!....

Nog voordat hij zat, zag Fuchs zich omsingeld, omklemd door een ring van hostiliteit en 't was zijn bloed dat tegen hem opstond.

Anders dan gewoonlijk lunchte David van morgen thuis - zijn oudste, reeds zijn compagnon, sinds de echtscheiding versomberd en telkens wel heel gauw bereid te spotten met Vaders joviale manieren, als met een soort van parvenu's-mom. ‘Papa wil in de Provinciale’.... Hij in de politiek? De onzin! Misschien wou

David zelf zoo iets. Maar dat gaf den vlegel nog niet het recht den draak te steken met zijn Vader. Ook nu had hij het hoogste woord en dit te luider daar hij zag dat het mama en de meisjes plezier deed. Mama met haar: - ‘Hoe is het moog'lijk?’ en Lea, of haar een vrijer ontging: - ‘Zóó iets te koopen en weg te geven!’ Maar nu zijn benjamin, zijn afgod, eerste klasse van het gym': ‘Papa moet onder curateele.’ 't Gaf stilte, dit was toch te kras. Hij zelf zei niets dan: ‘Uit m'n oogen’ en zag de moeder wenken: - ‘Ga.’ Maar nu liep de jongen op tegen den huisknecht, die juist de koffie binnenbracht. Hij gromde brutaal nog: - ‘Is het mijn schuld?’ en die goeiige Willem vroeg bedremmeld mevrouw excuus.

- Jij hebt je niks te verwijten, Willem! Grimassen van moeder, van Lea, van David - Pa deed daar weer iets onbehoorlijks! Onder aller zwijgzaamheid nipte hij even aan zijn koffie. Toen greep hij de Kölnische, juist gekomen, en oogde door de beursberichten om zich een houding van flinkheid te geven. Doch hij kon zijn aandacht bepalen bij niets. Met al zijn joodschheid hield hij vast aan 't besef familieband, maar làg die niet als een gebroken vaas? Ach, er viel meer nog van hem af! Zijn verzekerdheid had hem begeven. Had hij nu toch te hoog gemikt? Hij had ook eens iets grootsch' willen doen. Niets anders had hem ditmaal gedreven. Iets als zooveel groote Amerikanen. Maar 't was hier geen Amerika en hij geen Carnegie of Ford. Niemand gunde hem zijn daad. De graaf, maar die was enkel blij. dat er geen Fuchs op het goed kwam wonen. Pitman, David, zijn vrouw de meisjes, en als essens van aller hoon de brutaliteit van dien duivelschen blaag, het wezen dat hij meer liefhad dan iemand....

Straks op straat ging de afgunst nog langs hem. Die loerde, waar hij was of voorbijkwam. Maar nu, aan zijn eigen tafel; hier, bij vrouw en kinderen? Eerbied, dankbaarheid, ontzag, waren 't leuzen en niet anders? Hoe innig had hij zijn moeder vergood en de autoriteit erkend van zijn vader, nog toen hij zijn eerste fabriekje had staan. Vermoordde de weelde zulk gevoel? Die rijkdom, waarnaar hij had gereikhalsd? Heeft niets waarde dan het verlangen? Nòg had hij daarvan heel wat in kas! Standhouden zou-d-ie, hij bleef die hij was! Maar de eenzaamheid gluurde over de krant heen.... Als bang voor 't spooksel stond hij op, terwijl hij de bladen verfrommeld liet vallen.

Een uitnemende verzameling novellistische studie's door Willem Kloos.

(Onder de Zon, door Mevr. H. Laman Trip - de Beaufort. - Van Dishoeck, Bussum, 1927.)

Hoe verder ik in dit boek kwam, hoe intensief-indringender mijn geestlijke belangstelling er voor ging worden, zóó zelfs, dat ik wel eens, als ik een der novellen uit had, een neiging in mij merkte, waaraan ik dan ook voldeed, om nógmaals te gaan proeven wat ik zooeven had gelezen, en dus allerpreciest den psychischen ondergrond te peilen, waaruit zij was komen rijzen als een levend geheel. En waar ik dit doen moest dus wou, werd het mij tegelijkertijd ook klaarder, dat mevrouw Laman Trip een auteur mag heeten, wier onbewust dus allerbinnenst psychisch Wezen het Leven aanvoelt, zooals dit, jammer-genoeg, in zijn diepste Diepte beschouwd moet worden te zijn.

'Aanvoelt' zeg ik, want daar mevr. Laman, in haar kunst, niet veel redeneert, laat zich niet met zekerheid vaststellen wat zij zelve van het Levensraadsel denkt, want tot welke slotsom zij er over kwam. Maar dat is voor haar, als episch schrijfster, ook volstrekt niet noodig: als de subtielste Essentie van haar wezenlijkst Inzijn, die de menschlijke Ziel genoemd wordt, de Kern van alles, het Zijnsmysterie, maar met haar fijnste voelsprietjes gewaar weet te worden, zooals zij dit blijkbaar doet, en dus het meer uiterlijke deel van haar geest het zich vaaglijk bewust weet te maken, dan is zij er voldoende van op de hoogte om een kunstenares te kunnen wezen of worden, die, ook door verdere tijden heen, van belang blijven zal.

Zooals ik aangaf, laat mevr. Laman haar binnenste levensgevoel en de gedachten waartoe dit brengen kan, niet door haar figuren bepraten. Neen, zacht-suggestief laat zij het alleen maar voelen, zooals het van-zelf in haar-zelve duidelijk leeft, door alles te laten zien zooals het wezenlijk in de wereld geschiedt. Maar aan den lezer laat zij het over, om daaruit gevolgtrekkingen te maken en dus voor zichzelf tot een scherp omschreven begrip te komen van wat dit Leven eigenlijk is en beteekent in zijn meest-algemeenen en diepsten, zijn boven alle aardsche vergankelijkheden uitrijzenden zin.

En voor het gemak, want spoedigere inzicht van den lezer, wil ik dus hier een poging wagen om heel in 't kort aan te duiden, hoe deze schrijfster, misschien nog niet volkomen voor haar zelf bewust, immers diep-in psychisch, de wezenlijkste wezenlijkheid van het menschenbestaan schijnt op te vatten, buiten-om alle vormen van aankleeding en versiering, waardoor de Kern ervan, voor de groote Massa, vrijwel onerkenbaar wordt gemaakt. En daarna zal ik dan door een kort verslag van een der schetsen, verwaarschijnlijken, dat mijn blik op dit element van haar innerlijk-psychisch-artistieken aandrang de juiste heeten kan.

Welnu, volgens deze schrijfster is het menschlijke geslacht, in 't algemeen, niets meer dan een verschijnsel te noemen, en wel een verschijning, die niet zóó gewichtig is, als zij zich door alle tijden heen, naïevelijk gewaand heeft te zijn, gewaand heeft, herhaal ik, tegen-in alle feiten, die zich haast dagelijks voor oogen doen aan ons. En, in verband daarmeê, is niets van belang, want altijd-durend te noemen behalve het Eéne, waarvan wij niets weten kunnen, want wat altijd blijft de algeheellijk-onbenaderbare Wereldessentie, die ook in onszelf zich verbergt in de nog verder dan onze ons bewust wordende Diepte, want daar achter schuilende Wezendheid, waar wij ons aan hebben over te geven in niets-wetend en zoo mogelijk niets-verlangend berusten, zonder ooit kleinkinderlijk-heftig te vragen naar het: ‘Waartoe dit spei des Waans’? Want wij menschen willen wel - o zoo graag! - weten wat het Eeuwige is, maar wij kunnen er niet bij; wij zijn, allen van ons, niets anders als vergankelijke phaenomeentjes, al voelen sommigen onzer, nl. de meer geestlijk-diepen en tevens, door levenslang-persoonlijk dus individueel nadenkend voelen en

speuren, zoo ver mogelijk gekomenen, dat achter onze tijdelijkheid, ja eindloos-diep daarin ook, de Eeuwigheid schuilt. En het eenige, wat ons dus helpen kan, om iets van dat Eeuwige te ontdekken en aan de wereld te geven, is ons eigen Ik, wel te weten namelijk niet onze aardsche en alledaagsche, aldoor gewone dingen wenschende en begeerende menschlijkheid, maar onze diepste, psychische Essentie, die een uitvloeiing der Al-eenige en Eeuwige Wezendheid is. En zoo lang dan ook dit laatste, dus het Eenig-waarlijk Bestaande, ons helpen blijft, als de Bezielende Macht in ons, die ons draagt als het ware en ons voortstuwt, staan wij sterk en kunnen het werk blijven doen, waar ons temperament ons toe dringt. Doch zijn onze aardsch-geestlijke persoonlijkheidjes niet sterk genoeg, dus ook niet willens, om het Eeuwige te blijven volgen, en naar de bevelen ervan met getrouwe kracht te handelen, dan zakken wij ten slotte ineen, en gaan ellendig te gronde, zonder dat ons leven een pleizier voor anderen, ja, op 't einde zelfs niet eens meer voor ons-zelf is geweest.

Dit zijn de gedachten, die in een psychisch-peilend mensch naar boven zullen komen na de lezing bv. van ‘Een Edelman’.

De aanvang van dit verhaal of liever van dezen geleidelijken psychischen ondergang, zooals deze daar wordt geschilderd, speelt in 1874.

Een oude heer, majoor van Lamshoofd, is eigenaar van en woont op het kasteel ‘Zuidwolde’, en hij gaat dus door voor rijk. En dat is hij ook nog wel, maar toch staat het met zijn geldzaken lang niet zoo prachtig, als de wereld zich dat onwillekeurig verbeeldt, zoodat hij het een goed verschiet vindt voor de toekomst van zijn geslacht, zijn zoon te kunnen uithuwelijken aan de dochter zijner vriendin mevrouw van Kappellenburgh, een zeer gefortuneerde weduwe, die een naburig landgoed bewoont. Zijn stamhouder Willem echter, een twintigjarige en, wat men kan noemen, geenszins onsympathieke jongen, voelt in den beginne heel weinig neiging om in te gaan op dien goeden raad, die tevens een half bevel is, van den verder dan hij in de toekomst vooruitzienden man, die hem uit de Diepte van 't Mysterie naar boven en dus in 't Aanzijn heeft gehaald. Want diezelfde Willem voelt zich heel sterk aangetrokken door een beschaafde, en ook in gevoelsopzicht

ontwikkelde Fransche jonge dame van behoorlijke afkomst, maar die door de minder-gunstige finantieele omstandigheden, waartoe haar moeder is moeten vervallen, zich genoodzaakt zag, een betrekking te zoeken, en zoodoende als huisgenoot op het kasteel is gekomen om daar te zorgen voor de opvoeding van Willem's jonger zusje, een een beetje achterlijk kind. Dit kind noemt haar ‘Sellie’ en zóó heet ze dan ook in 't verhaal.

De genegenheidsverstandhouding tusschen Willem en ‘Sellie’, welke laatste geen loshoofd, neen een diep-in voelend, ja, hartstochtelijk naar liefde verlangend, maar tevens eerbaar-teruggetrokken meisje blijkt te zijn, wordt achteraf door den majoor, die wel een zakelijk man, maar volstrekt geen kwade vent is, min of meer gemerkt, en hij neemt dus, op een gegeven oogenblik, zijn zoon gemoedelijk apart en deelt hem mede, dat hij alles heel goed begrijpt, maar dat er, zooals de omstandigheden zijn, in dit geval van een wezenlijk huwelijk geen sprake kan wezen, want dat voor de toekomst der familie een verbintenis met de rijke Irma van Kapellenburgh als de eenige uitkomst moet worden beschouwd. Willem, die prettig en men kan zelfs zeggen, nobel maar geenszins in zijn binnenst wezen, sterk-individueel-willend van temperament blijkt te zijn, krijgt natuurlijk door de inlichtingen van zijn vader een zeer moeilijke inwendige worsteling door te maken, maar hij berust ten slotte gelaten in wat hem een noodlot blijkt te zijn. De Fransche dame krijgt ondertusschen van papa van Lamshoofd op hoffelijke wijze haar afscheid en de jonge redder van zijn geslacht huwt dan met de aantrekkelijke erfgename, die uit zichzelve reeds hem genegen is, en tegen wie hij, nu Sellie toch voor altijd weg ging, geenerlei bezwaar meer voelen kan.

Willem schikt zich dus naar behooren, en in den beginne, vooral door zijn zooveel gunstiger finantieele omstandigheden en nog rijkere vooruitzichten, voelt hij zich zelfs op zijn gemak.

Maar zijn huwelijk met Irma blijkt al spoedig een banaal doorsneê-huwelijk te moeten wezen, ja, het wordt dit hoe langer hoe meer, daar man en vrouw van binnen elkander heelemaal niet raken, zoodat er geen geleidelijk zich geheel en al onderling effenende overeenstemming kan ontstaan. De man, die niet diep-menschelijk van zijn vrouw, die hem een beetje werd opgedrongen, is kunnen gaan houden, blijkt niet genoeg spontane psychische

kracht in zich te kunnen, ja zelfs niet te willen ontwikkelen, om die vrouw innerlijk te suggereeren, en de een beetje strakke want weinig-bewogene Irma blijkt er uit zichzelf niet toe te kunnen komen, om in psychisch opzicht waarachtig te voelen voor haar man. Zoodat de lezer den indruk krijgt, dat Willem misschien wel een een beetje minder banaal doorneê-mensch dan zijn levensgezellin kan wezen, maar dat hij toch niet voldoende kracht bezit, om hetzij door zichzelf alleen gelukkig te worden, en daarmeê tevreden te zijn, hetzij om zijn vrouw uit haar eigen ongetwijfeld respektabele, maar op den duur toch wel wat vervelende engere zelfbegrenzing te trekken, en dus meer harmonisch te maken met hem. En zoo blijft het onrustig woelen in de onbewustheid van den man, die iets anders van haar had verwacht, dan zij uit zichzelf vermag te geven, zoodat hij zich eindelijk, na vele jaren, op eens voor den kop schiet, omdat hij nergens, ook niet in zichzelf, de gelukkig-makende vredigheid vinden kon.

Ik heb hier gepoogd, met mijn ziele-intuïtie, te schetsen, hoe het diepst-innerlijk-psychische verloop van deze eenigszins onverwacht tragisch-eindigende novelle te beschrijven zou zijn, nu de schrijfster-zelve het slechts hier en daar, zóó dat het nauw te merken valt, aanduiden wou.

En ik deed dit alleen om duidelijk te maken, hoe belangrijk, of tenminste zeer belangwekkend dit boek van mevrouw Laman Trip genoemd kan worden, nu ééne dier novellen reeds gereede aanleiding tot zoo'n psychologische ontvouwing geeft.

Naar zich vermoeden laat, heeft zij de menschen, die zij hier schildert, persoonlijk gekend, al zal zij hen dan geplaatst hebben in andere uiterlijke omstandigheden, zoodat alle wezenlijke herkenning door overlevenden onmogelijk geworden is. Maar toch laat deze schets, zoo goed als de andere in dit boek, het leven, zooals het waarachtig is, als aanruiken met de achter alles liggende Diepte er van, die door niemand wordt geweten, omdat het Eeuwige niet door het Tijdelijke kan verstaan worden, en alleen onze Onbewustheid er iets van gewaar te worden vermag.

* * *

Ik heb hier nu, zooals ik dat ook bij alle andere boeken, die ik recenseer, te doen pleeg, het aesthetisch-psychische résidu gegeven,

dat er na de lezing, van overbleef in mijn geest. En ik zou hier dus kunnen eindigen, indien niet onder de lektuur door mij onwillekeurig hoe langer hoe klaarder voor oogen was komen te staan de ware innerlijke reden, waarom zoovele menschen van de meer gegoede en beschaafde klasse, uit de verte, sympathie gaan gevoelen voor de revolutionnaire bewegingen, waardoor tegenwoordig de wereld van tijd tot tijd in onstuur wordt gebracht.

Want die menschen voelen zich daarbij natuurlijk volstrekt niet gedrongen door den wensch en de hoop om hunne geldelijke omstandigheden te verbeteren, zooals dat wèl bij een groot deel der revolutionnair-aangeblazene zoo-geheeten lagere volksklassen het geval zal zijn. Neen - want het laat zich óók niet denken, dat die goede menschen het niet aangenaam te lezene boek van Marx bestudeerd hebben, en daardoor overtuigd zouden zijn geworden - die beschaafden laten zich eenvoudig sturen, niet slechts door wat men kan noemen den algemeenen gang des tijds, die het toch gewoonlijk slechts zeer betrekkelijk bij het rechte einde heeft - de meerderheid heeft bijna altijd ongelijk in alles - maar ook nog bovendien door hun heen en weer geslingerd menschlijk gemoed, dat met ‘sociale rechtvaardigheid’ en andere soortgelijke fraaie groote woorden dweept. En zij letten daarbij niet zoozeer op den feitelijken toestand, zooals die langzamerhand ontstaan is, en waarin de zgn. hand-arbeider het in de meeste gevallen beter heeft dan onvermogende intellektuëelen, als wel op formule's, die zij lezen, of rondvliegen hooren uit de monden van vlakke geesten, die eveneens zonder eigen inzicht, er vlot mee schermen, als waren hun beweringen axioma's geweest. En wanneer - dit komt er hier vooral op aan - wanneer, zeg ik, zij dan kijken naar de wereld, de door afkomst hooge en voorname, en zij zien dan hoe deze leeft, en zooals ook mevrouw Laman Trip hen in de hierboven door mij beschrevene novelle schildert, dan worden zij nog door die aanschouwing in hun zich allengskens vormende gevoelsopinie's versterkt, omdat zij die doenieten onwillekeurig beschouwen als het zuiver-juiste type van den hoogsten stand, die dus teruggedrongen zal moeten worden, indien alles eenmaal zooals het moet, zal hebben te gaan, naar het lagere maatschappelijke plan, waarop hij in wijsgeerig opzicht thuis behoort. En daarom durf ik gemoedelijk zeggen: wil men de maatschappij, zooals zij

is, in stand houden - en wat is daartegen, indien slechts ieder zijn geestlijken plicht gaat begrijpen, en zich dus ernstig gaat ontwikkelen naar de Diepte heen? - dan zullen de hoogere standen - in tegenstelling tot de over het algemeen meer engere, immers alleen om zichzelf gevende en voor zich zelf werkende klasse, hun best moeten gaan doen, om in alle mogelijke dus ook in geestlijke opzichten zich de meerdere te toonen van wat hen wil overweldigen. De teekenen zijn er, dat men daarnaar tracht, en daarom wijs ik er op. Immers op deze aarde kan op den langen duur alleen het meest-geestlijke de overhand behouden, omdat het Aanzijn in zijn diepste gronden geestelijk is. En niet dus wie zich vastklampt aan koele en zeer eenzijdige redenaties van anderen, waardoor men zich laat suggereeren, neen, alleen wie stil leeft met zichzelf in het grondeloos diep-psychische dus in dien Afgrond der echtste Wezendheid, die achter al het ten onrechte reëel genoemde schuilt, hij alleen heeft het vermogen dus ook het recht, om mee te spreken over de kwesties die belangrijk voor de heele menschheid zijn. En de rest, dus zij in wier zelfheid niets leeft, dus ook niets opkomen kan, is door alle eeuwen heen niets meer dan een reusachtige verzameling van telkens weer op een andere wijze gesuggereerde en dus geen waarachtig recht van meepraten en mee beslissen hebbende verschijningen geweest.

De lagere standen, zoowel als de hoogere, dus alle menschen, zullen er dus voor hebben te zorgen - de gelegenheden daartoe staan nu overal open - dat zij in ieder opzicht zóó ontwikkeld, d.i. zóó verstandig en gevoelsbeschaafd worden, als een mensch maar bij mogelijkheid wezen kan, en dan zullen de, in psychisch opzicht, allermeest hoog en fijn geblekenen bij elkander kunnen komen, om te bepraten en zoo mogelijk te beslissen, hoe de maatschappij tot in de verste toekomst voortaan in elkaêr zal hebben te zitten, opdat daardoor het beste geheel voor allen verkregen wordt.

Doch, zoolang dit nog geenszins het geval kan wezen - want de overgroote meerderheid van het menschelijke geslacht, zooals ieder dieper-levende en dus scherper-ziende dagelijks gewaar kan worden, bestaat alleen maar uit lieden, in wier Diepte niets omgaat, en die dus hoofdzakelijk maar van woorden leven, en daarbij

blijven zweren - doet men voor het welzijn, want den zooveel mogelijk bewaarden vrede onder de menschen, het allerverstandigste, indien men zich vasthoudend aan den diepsten Grond van zichzelf en van alles, de uiterlijke gebeuringen kalm aanziet, zooals altijd voortgaande te doen, wat men met zijn eigen vermogens zijn plicht acht, zoodat men op zijn laatste oogenblik kan voelen: De mij altijd half redeloos gebleken hebbende Fantasmagorie, die 't Leven was, gaat nu inderdaad eindigen: dus Eeuwigheid neem mij thans maar over, gij beschikt over mij.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Geloovigen, twijfelaars, ontkenners, zij allen richten voortdurend den blik op Genève, alsof, indien er ooit een nieuw evangelie zal komen, het dààr 't eerst zal worden verkondigd. Voor de vierde maal is er thans in het Volkenbondsgebouw de voorbereidende ontwapeningsconferentie bijeen gekomen, en dit wel voornamelijk op aandringen van den Nederlandschen gedelegeerde. Haar belangrijkste moment was het voorstel van den Rus Litwinof - voor 't eerst nam een delegatie van de Soviët-republieken aan deze conferentie deel - om een volkomen en algemeene ontwapening te bepleiten. ‘De regeering van de Soviët-republieken heeft nooit haar wantrouwen verheeld t.o.v. de bereidwilligheid en het vermogen der kapitalistische staten om het stelsel der oorlogen te doen verdwijnen en de ontwapening door te zetten, welk wantrouwen gerechtvaardigd wordt door den vruchteloozen arbeid van zeven jaar aan het ontwapeningsvraagstuk besteed. In plaats van een feitelijke en tastbare ontwapening, in alle landen door de massa der volken verlangd, hebben wij tot heden slechts een van alle beteekenis ontbloote verklaring, mitsgaders een hoop besluiten en voorstellen gekregen, welke slechts dienen om de belangen van de een of andere politieke groep te bevorderen. Door haar besluit thans een afvaardiging te zenden ontneemt de Soviët-republiek haar vijanden de kans om haar de schuld te geven van een mogelijke mislukking der conferentie, en aan haar buren de aanleiding om hun weigering tot ontwapening te rechtvaardigen door te wijzen op het niet-deelnemen der Soviët-republiek aan de beraadslagingen te Genève.’

Aldus de motiveering van de komst der Russische afvaardiging naar deze Conferentie van den Volkenbond. De bedoeling van haar voorstel om overal algeheele en onmiddellijke ontwapening in te voeren, was gemakkelijk te doorzien. Idéeën zijn sterker en duurzamer dan wapenen. Het tegenwoordige Rusland bezit niet slechts een sterk leger, waarvan de geschiedenis - want in den grond kan het niet werkelijk beter zijn dan dat van het Czarenrijk - bewezen heeft, dat het in den oorlog ten slotte minder te duchten is dan het in vredestijd schijnt, maar zij vertegenwoordigt ook een groote en machtige ideé, waarvan men het heil der verwerkelijking voor het heden moet betwijfelen, doch dat in de toekomst, geleidelijk, bedachtzaam en in overeenstemming met de variëteiten der volken toegepast, een zegenrijken invloed kan hebben. De tegenwoordige menschheid is ook daarom nog niet aan de verwerkelijking er van toe, omdat alle volken tenminste twee vijanden bezitten: de buitenlandsche en de binnenlandsche, en de laatste is op dit oogenblik misschien nog gevaarlijker dan de eerste. De tegenwoordige samenleving heeft nog steeds te kiezen tusschen twee jammeren: het heerschend economische stelsel, dat de Volken tegen elkaar ophitst, tenzij deze het door bondgenootschappen onderling wederkeerig op een accoord weten te gooien, bondgenootschappen, welke voor het behoud van den vrede des te gevaarlijker zijn, òf den chaos van een overwinnend pauperdom, als waarvan China een blijvend voorbeeld geeft, en Rusland het voorbeeld gegeven heeft tot eenige groepen van volksmenners er in slaagden er dit ontketende pauperdom te beteugelen. Het Russische voorstel leek daarom niet oprecht gemeend wijl de voorstellers wel wisten, dat de andere volken er niet aan kunnen denken het te verwerkelijken. Ten eerste niet uit vrees voor elkaars imperialistisch drijven, ten tweede niet om zich niet ongewapend over te geven aan de lokkende, maar op dit oogenblik voor de volken nog gevaarlijker idée, door Rusland vertegenwoordigd, dat zoo veel macht zou hebben om overal den chaos op te roepen.

Of het ondanks dit toch niet tot dien chaos zal komen, is een verontrustende vraag, welker mogelijkheid hier reeds meer dan eens in bevestigenden zin werd beantwoord. Als men hoort hoe de zalvende heer Coolidge, President der Noord-Amerikaansche

Unie, in zijn boodschap aan het Congres in naam van een Noord-Amerika, dat zijn beschermende vleugels wil uitstrekken over alle volken ter wereld, het goed praat, dat de Vereenigde Staten, alle overeenkomsten en conferentiën ten spijt, toch een zee- en luchtvloot willen hebben, machtiger dan die van het *'British Empire*', dan denkt men aan Dickens' huichelaar, Mr. Pecksniff. Volgens zijn redeneering hoeft geen ander volk er naar te streven om met zulk een machtige bewapening te wedijveren, want de Vereenigde Staten bedreigen niemand. Zij willen alleen voldoende verdedigingsmiddelen bezitten - tegen welk ander volk of groep van volken? - en als men hen maar laat begaan, kunnen de andere volken ontwapenen, zooveel als zij willen.

Is dit niet met een stalen gezicht den spot drijven met den ernst der bestaande toestanden? Alle volken van Europa zien de toekomst aan met gelaatstrekken, waarin velerlei zorgen diepe voren graven, ook omdat zij te doen hebben met een steeds gevaarlijker wordenden binnenlandschen vijand, die door de thans bestaande politieke instellingen hoe langer, hoe meer begunstigd wordt. Maar de Vereenigde Staten behoeven zich daarvan niets aan te trekken, want de zonderlinge agglomeratie van volken, welke er zich tot een natie in heeft vereenigd, wordt binnenlandsch nog niet bedreigd, omdat de meerderheid door slaafachtig hard te werken er een materialistischen levensstandaard heeft bereikt, zooals in Europa niet mogelijk is, vermits hier ook de sociale vraag de gewetens niet met rust laat.

Hoezeer West-Europa beheerscht wordt door een krankzinnigen angst voor toekomstigen oorlog, wordt wel overtuigend bewezen, door het feit, dat zelfs Duitschland, het 'ontwapende', zich opnieuw op den weg ter bewapening begeeft, binnen de perken, waarin het door de overwinnaars van gisteren is toegestaan. Het wil een pantserschip bouwen van tachtig millioen mark, waarvoor ruim negen millioen reeds werd aangevraagd. Waartoe heeft het dit schip noodig, zoo niet om zijn achterlijkste volkselementen te bevredigen met oorlogsspeeltuig? Dit eene schip is zeker niet gevaarlijk. Waartoe kan het echter ooit anders dienen dan om aan de wereld te laten zien, dat Duitschland opnieuw een modern slagschip bezit, en om door dit vlagvertoon,

dat 90 millioen mark moet kosten, mee te werken tot versterking zijner economische positie. Men ziet, dat deze vooropstelling aan de voorgestelde geldverspilling nog een schijn van nut toeschrijft. Maar de verhouding van Frankrijk tot dit tot zelfbewustzijn terug keerende Duitschland, maar zijn verhouding tot het tot zelfbewustzijn terug gekeerde Italië, waarom Frankrijk een verbond sluit met Zuid-Slavië, door Italië beantwoord met een gelijk verbond met Albanië, het wijst wèl op de oorlogsmogelijkheid der naaste toekomst in dat deel van Europa, waarbij het de vraag zal zijn of België niet zal worden betrokken, en de brand zich opnieuw over heel Europa kan uitstrekken?

Frankrijk heeft door de hand te leggen op Tunesië in een voor Italië moeilijk oogenblik, aan het eind der vorige eeuw, den zusterstaat een slag toegebracht, waarvan het volk de pijn nog voortdurend voelt. Tunesië ligt op geringen zeeafstand van Sicilië. Sinds langen tijd was het voor een groot deel bevolkt door ongeletterde, doch hard werkende Sicilianen, die het land tot welvaart brachten en, Italianen blijvende, er op grond van internationale tractaten nationale instellingen hadden gesticht, welke van dit Islamietische land, door zijn oorspronkelijke bewoners verwaarloosd, feitelijk een Italiaansche kolonie maakten buiten de officieele erkenning om. Onder een futiel voorwendsel maakte Frankrijk er zich van meester, en sinds heeft het alles gedaan om er den Italiaanschen invloed te keer te gaan en de Italiaansche ingezetenen tot Fransch burger te maken met den daaraan verbonden militairen dienstplicht en het onderwijs in de Fransche taal, terwijl de bestaande Italiaansche scholen belet werden zich overeenkomstig de steeds groeiende behoeften te verruimen. De staatslieden over en weer, Mussolini laatstelijk ook, mogen elkaar de hoffelijkste en geruststellendste woorden toevoegen, het door Frankrijk aangedane Tunesische leed, kan Italië niet verkroppen. Frankrijk heeft voor zijn schaarsche bevolking, schoon dan niet voor zijn sterkbeschermende handelspolitiek, reeds te veel en te rijke koloniën even aan den anderen oever van de Midellandsche Zee. Italië, dat van overbevolking dreigt te bersten, heeft slechts het dorre Tripolitanië en Cyrenaïca, waarmee het, 't is waar, economische wonderen doet. Het hijgt naar het bezit van Tunesië. Als het kon langs vriendschappelijken weg.

Het is duidelijk, dat het Fascistische Italië de oppermacht begeert aan geene kust der Adriatica, waarop het historische en ethische rechten kan doen gelden, wijl overal langs die kust Italiaansch wordt gesproken. 't Is waar, dat even dieper, even hooger de autochthone talen haar rechten doen gelden. Waartoe sluit dan Frankrijk een verbond met Zuid-Slavië? De Fransche journalist met den Duitschen naam Sauerwein zal overdrijven, als hij in den *'Matin'* schrijft over 'den waanzinnigen Franschenhaat, die op dit oogenblik in sommige Italiaansche kringen heerscht'. Het valt niet te ontkennen, dat er weinig moet bij komen of dit heethoofdig volk grijpt naar de wapenen, heeft geen aansporing zijner regeering tegen het imperialistische Frankrijk noodig. De appeltjes, welke het jegens de Franschen heeft te schillen, heeten niet enkel Tunesië, zij heeten Savoie, erfland van het Italiaansche vorstenhuis, zij heeten Nizza, Corsica. En wanneer het Fascistisch Italië dan tracht aan gene zijde van de Adriatische kust de toomlooze Albaneezen, die nergens anders voor deugden dan elkaar den nek af te snijden of door een onfeilbaar schot naar de andere wereld te helpen, onder voorgeven van een van vader op zoon overervende bloedwraak deze halve wilden te omgeven door een bevolking van in ieder geval veel beschaafder Italianen, dan komt Frankrijk er weer tusschen en sluit een verbond met de eenige natie, die dit Italiaansche voortschrijden bergopwaats van de Adriatische kust af, met bedenkelijke oogen aanziet.

Waarom? In Frankrijk zelf wordt dit verdrag als een gouvernementeele onhandigheid beschouwd. Men heeft er niet van terug om met Italië in oorlog te geraken. Oogenschijnlijk is Frankrijks leger wel sterker dan het Italiaansche, maar, door 'rood' woekerkruid aangetast, is het wel betrouwbaar? 'De Italiaansche bitterheid', zegt Sauerwein, 'is tot een te voren nog niet bereikten graad gestegen. Italië's rancune tegen de onderhandelaars van 1919, zoowel vreemde als Italiaansche, zijn spijt niet intijds koloniale voordeelen te hebben gevraagd, zijn tegenvallers ten aanzien van Klein-Azië en Abessinië, het mislukken van verschillende gewaagde diplomatieke pogingen, al de teleurstellingen van de laatste acht jaar, gewettigd of niet, hebben hun hoogtepunt bereikt op den dag, waarop men, door middel van de organen

eener gediciplineerde pers, het Italiaansche volk is komen vertellen, dat Zuid-Slavië, het land dat Italië in de Adriatische Zee bedreigt, voortaan de bondgenoot van Frankrijk was.' En hij voegt erbij dat, zoo al de gang van zaken waarschijnlijk onder iedere Italiaansche regeering dezelfde geweest zou zijn, het fascistische bewind bewerkt heeft, dat de gemoederen zoo zijn verhit, dat de haat tegen Frankrijk zóó geweldig is opgelaaid.

Dit alles zal overdrijving zijn, wordt hier herhaald, te eer wijl Mussolini in een onderhoud met den correspondent van de *'Dépêche tunisienne'* gesproken heeft over de vorming van een groot latijnsch blok.

'Frankrijk en Italië zijn geschapen om elkaar te verstaan. Laten we niet over Latijnsch bloed spreken; ras is iets zeer vaags; in den loop der eeuwen hebben er zooveel vermengingen plaats gehad; maar de beschaving, de cultuur, welk een prachtig gemeenschappelijk vaderlijk erfdeel! Met een Franschman zijn we dadelijk vertrouwelijk op eenzelfde plan; wij zien in hem een broeder, iemand van ons. Met een Engelschman moeten we ons reeds inspannen om hem te begrijpen en om door hem begrepen te worden; met een Duitscher is het verschil nog sterker en een afgrond scheidt ons van een Rus. Daarom kan, bij oogenblikken, het huishouden van Frankrijk en Italië in een stormachtige atmosfeer baden, tijden van stormvlagen kennen, maar nooit zullen we zoover gaan, dat wij met elkaar in onmin zijn, omdat wij broeders zijn, die dikwijls ruzie maken, maar die ondanks alles van elkaar houden.'

Italiaan, dus listig, weet Mussolini wel dat er van zulk een groot bondgenootschap toch niets kan komen. Ja, het rood-republikeinsche Frankrijk zal zich daar verbinden met het Italië der 'zwarthemden'! Maar als 'alibi' voor zijn vreedzame neigingen jegens Frankrijk kan zulk een verklaring kostelijke diensten bewijzen, schoon niemand in Frankrijk zich er zand door in de oogen zal laten gooien. Het opnieuw zelfbewust geworden Italië poseert wel wat al te veel als Latijnsche natie, vertegenwoordigster van dat in den strijd tegen de Barbaren uiteen gevallen Romeinsche rijk, dat zijn grenzen korten tijd zelfs in het toen nog naamlooze Holland, tot aan de grenzen van het tegenwoordige Schotland had uitgezet. Doch die Barbaren van negentien eeuwen geleden, zelfs

de minst machtigen, de Bataven, zijn tot volksgemeenschappen uitgedijd, zooal niet in macht, doch ook daarin, welke in bloei van aangeleerde beschaving en van welvaart zelfs aan het Fascistische Italië, met zijn bevolking, welke zeer zeker hoog staat in natuurlijke beschaving, menige les kan verstrekken.

Misschien hemelt elk volk het deel wel op, dat zijn afgevaardigden aan de beraadslagingen ter verschillende conferentiën van den Volkenbond dragen, daarover eenzijdig ingelicht door zijn journalisten ter plaatse, zoodat ook het publiek in Nederland een te vleiend denkbeeld kan krijgen van wat zijn mannen (en vrouwen) er tot de internationale wijsheid bijdragen. Maar wanneer wij nagaan hoezeer de Nederlandsche staatslieden en diplomaten, ook in het verleden aan de vreemde hoven, zeer waren gezien om kennis, bekwaamheid en tact; wanneer men zich bewust is, dat het Nederlandsche volk door aard, overleg, onderwijs ongetwijfeld een natie vormt van groote geestelijke beteekenis, dan kan men, die landgenooten oòk kennende uit hun arbeid in onze regeeringscollegiën enz., toch niet anders dan het zeer waarschijnlijk achten, dat een Colijn, een Beelaerts van Blokland, een Loudon, om onze delegatiën slechts tot deze drie namen te beperken, op de beraadslagingen te Genève grooten invloed bezitten.

Dit is vooral gebleken in de gelukkige oplossingen van het moeilijke geschil tusschen Polen en Litauen, dat voornamelijk het bezit gold van de stad Wilna, zoo dicht gelegen aan de Litauensche grens, grootendeels door Litauers bevolkt, welke, van veel beteekenis als handelscentrum en spoorwegverbindingspunt, door Polen bij ‘verrassing’, bij ‘vergissing’ zelfs, werd bezet, doch sedert bezeten. Al sinds zeven jaar was de Volkenbond met dit geschil doende. Want het kleine Litauen hield zich jegens het veel grootere Polen dapper, en zijn dictator Woldemaras scheen van geen wijken te willen weten. Maar Polen met zijn maarschalk Pilsoedski oòk niet. Zoo waren de twee natiën tegen elkaar tot de tanden gewapend, en kon er elk oogenblik een vonk in het kruit springen.

Onderzoek heeft echter aangetoond, dat de Litauensche aanspraken ook ethnisch toch wel zwakker zijn dan men eerst meende. Toen nu de zaak nog eens voor den Areopagos van den Volkenbond werd gebracht, met Pilsoedski en Woldemaras er bij tegenwoor-

dig, en tusschen hen in onze tegenwoordige minister van Buitenlandsche Zaken, Jhr. Beelaerts van Blokland, die *fortiter in re* en *suaviter in modo* weet te zijn, toen heeft deze op een gelukkigen laten avond een rapportje over het geschil opgesteld, neen maar 'n rapportje, waardoor Woldemaras moest erkennen, dat hij de aangelegenheid nooit van dien kant had bekeken, en Pilsoedski al vergat welken hoogen toon deze tegen hem had aangeslagen, en zijn tegenstander de hand reikte. Er bestond 'oorlogstoestand' tusschen de twee volken, schoon het gelukkig nog niet tot daden was gekomen. Jhr. Beelaerts' rapport over het moeilijke geschil, een en al gezond verstand en 'milk of human kindness', bevredigde beide partijen, en ziedaar, dat zij beiden den 'oorlogstoestand' opgeheven achten. Is dit een overwinning voor den Volkenbond of niet? Is dit een groot persoonlijk succes voor onzen staatsman of niet? Het Nederlandsche volk heeft recht om trotsch te zijn op zijn gedelegeerden te Genève, maar ondankbaar van aard is het dit althans niet genoeg.

Wij hebben een voortreffelijk staatsman, of liever diplomaat verloren door den dood van Jhr. van Vredenburgh, herbenoemd gezant van Nederland in Brussel. Zijn bekwaamheid, kennis en toewijding konden er te moeilijker gemist worden, omdat het jammerlijk geschil tusschen Nederland en België nog steeds niet op beide partijen bevredigende wijze is opgelost, en het Belgische ministerie van Buitenlandsche Zaken, door een kortstondige staatkundige crisis over de legerhervorming in dat land, opnieuw in handen is gevallen van den bekenden heer Hymans met zijn aanhang van tegen ons stokende drijvers, die reeds dadelijk begonnen zijn in de conservatieve regeeringskringen te Londen tegen ons te kuipen.

Er is geen reden om zich over dit feit ongerust te maken. Ten eerste maakt het Nederlandsche volk zich niet gauw ongerust. Ten tweede is het Engelands belang om zijn weegschaal niet al te zeer en niet blijvend naar den Belgischen kant te laten overhellen. Het schrikbeeld van den heer Hymans aan het ministerie van Buitenlandsche Zaken in België is niet van de afmetingen, welke over onze volkstemming een schaduw zouden kunnen werpen.

Eenige dagen nadat in het vorig overzicht de zaken van staat

in Roemenië, met het oog op den mogelijken terugkeer van den al vier keer al zijn rechten opgevenden ex-troonopvolger Carol, die met zijn tegenwoordig liefje te Parijs woont, kortelijk werd uiteengezet, is de belangrijke staatsman Bratianu, die met krachtige hand en vastbeslotenheid opkwam voor de rechten van den zesjarigen koning Micael, tegen de kuiperijen van diens lichtzinnigen vader, die steunt op de 'boerenpartij', gestorven. Gelukkig kon met goedvinden van den regentschapsraad zijn broer. Vintilla Bratianu, onmiddellijk zijn plaats innemen, wijl deze toch reeds minister van financiën was. Men krijgt niet den indruk, dat Carols zaak door dit heengaan van zijn machtigen tegenstander veel gewonnen heeft.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 2]

Pieter Bruegel door Felix Timmermans.

Veronica.
Fragment.

Al drie dagen was het een omgekochte regen, een triestige motregen, grijs en kil. En in dien regen kwam de parochiepastoor uit Breughel op de Spekhoeve, om Pieter te halen en hem als schilder in Antwerpen te plaatsen.

Kwabberbil stond juist een reep van een hangende hesp te snijden, als de parochiepaap breed en gelukkig binnenkwam. Hij zag eens naar de zolderbalken vol zwarte hespen als slapende vleermuizen, en in de openstaande slaapkamers zag hij 't wijf en de kinders nog echel-vol te bed liggen, lui en lam, met opwerpende zure magen van 't driedaagsche feest.

‘Kan ik u een woordeken zeggen?’ vroeg de pater.

‘Wel twee’ piepte Kwabberbil, in het stuk hesp bijtende. ‘Zit een gat.’

En de pater, terwijl hij zich neerzette zei: ‘Ik kom de kleine Pieter van Breughel halen.’

‘Wat? Zijt gij die paap die hem mij gezonden heeft, en weet ge dan niet dat.... dat.... dd....’ kraaide Kwabberbil, maar de woorden struikelden in zijn vet en in zijn woede.

‘Zwijg’ zei de pater triomphant. ‘Ik weet dat hij tot Paschen moet blijven door den Godspenning, maar ik wil u alle schade betalen, dubbel....’

‘Maar weet ge dan niet dat.... dat het te laat is, te laat, dat die kerel, die zilveren Judas....’

‘Zwijg. 't Is niet te laat. Ik heb geld bij! Veel! Luister eerst naar mij!’

En Kwabberbil zweeg, verschietend dat er iemand dierf bevelen en denkend dat de pater nieuws over Pieter zou vertellen.

‘Luister’ zei de pastoor. ‘Een maand geleden kwam meneer Pastijn in mijn pastorij of er niets te koopen was. Hij koopt kunstdingen en juweelen voor Keizer Karel. 't Is een huisvriend van Pieter Coecke. Nooit van Pieter Coecke gehoord? De grootste kunstenaar uit Antwerpen, is bij den Sultan geweest in Turkijen, is schrijver en muzikant.

Nu, deze vriend Pastijn zag bij mij de teekeningen die de kleine Pieter er achtergelaten had van toen hij bij mij woonde. Maar ik ken daar niets van. Gij wel? Ja? Dat doet me plezier! Wel, deze vriend Pastijn heeft zijn armen in de lucht gegooid en geroepen: Die jongen is een groot kunstenaar! Waar is hij? Hij moet bij vriend Coecke gaan. Coecke zal hem met open armen ontvangen. Ik schrijf het hem vandaag nog wat ontdekking ik deed! Zoek hem, heer parochiepaap! Haal hem weg van den Dijkgraaf, betaal dien braven meneer dubbel het verlies dat hij er door lijdt, want Coecke betaalt het me tiendubbel terug! Ik heb een groot kunstenaar ontdekt!

Ja, heer dijkgraaf, zoo riep mijn vriend Pastijn, die den eigensten dag nog naar Antwerpen geschreven heeft, en 's anderdaags verder naar Keulen is gereisd.

Ik meende u te schrijven, maar daar ik naar Bergen-op-Zoom moest, waar mijn zuster met een schipper is getrouwd, dacht ik er aan een stap verder te gaan in eigen persoon. En hier ben ik!

Hoeveel vraagt ge, opdat ik den jongen direkt mee kan nemen?’

En er kwam een beurzeken met munten te voorschijn.

Medeen kabbelde het zweet uit Kwabberbil zijn poriën. Hij was het hart in omdat Pieter weg was. Wat had hij voor hem een gepeperde rekening kunnen vragen! En langs den anderen kant jeukte hij van blijdschap omdat Pieter aan zulk een groot geluk ontsnapte. En die twee dingen tegaar schudden zijn bloed overhoop.

‘Hij is dood!’ riep hij nijdig-jubelend.

‘Dood? Dood? Ge zijt zot!’ riep de pater rechtspringend alsof hij op een dolk was gezeten. ‘En ge hebt mij dat niet laten weten? En kozijn Oliepapper ook niet?’

‘Ja, dood van verleden Zondag’ riep Kwabberbil verachtelijk. ‘Dood, maar zonder lijk! Maar als ik hem vind, dood of levend, sla ik hem tegen de kasseiën zoo plat als een mispel!’

Met opgetrokken wenkbrauwen vroeg de pater: ‘Ik versta u niet. Dood en geen lijk! Dood of levend, zegt ge. Hoe weet ge dan dat hij dood is? En wat komt die mispel daarbij te pas? Spreek of 'k sla u 't Vagevuur in!’

Ineens kwam de ruwe, maar goud-goeden parochiepaap van aan den Dommel boven water.

‘Kom mee en zie zelf!’ riep Kwakkerbil, ontzet en woedend om dien durf, kraakte wat vloeken kapot, en plofte het mes in het tafelblad.

‘Kom mee!’

En hij ging den parochiepaap naar 't varkenskot vooraf en wees de spot-teekening en wat er bij geschreven stond. De pater deed zijne oogen toe.

‘Het manneken heeft zich gezelfmoord’ zei hij en langzaam en bitter bezag hij Kwabebrbil. ‘Gij hebt hem te hard behandeld, meneer!’

Kwabberbil danste nu als op vuurklotten.

‘Wat?’ vloekte hij. ‘Ziet ge! Dat is 't! Nu heb ik het nog gedaan! Dat is juist zijn groote deugnieterij, en dat voor al mijn goedheid!’

Hij probeerde tranen te maken, maar 't ging niet en hij draaide zich om en veegde met zijn wijsvinger speeksel aan zijn oogen.

‘Vraag het aan de knechten! Vraag het aan Oliepapper. Ik verzorgde hem voorzichtig lijk een ei, omdat hij door u gezonden was. Maar hij heeft me altijd getergd, gejudast! Hij kost me niet rieken en teekende me altijd bespottelijk uit zooals dààr. En nu lapt hij me dat nog! Om me op het schavot te brengen!’ En zijn kikvorschoogen rolden bebloed in het woest-rood gezicht.

‘Ge ziet dat ik onschuldig ben!’ brulde hij. ‘Toen ze me kwamen zeggen dat ze hem niet vonden, maar wel deze teekening, ben ik zoo slim geweest dien beschuldigenden zin (en

hij wees hem: Kwabberbil heeft me gedood!) er niet af te vegen. Bewijs dat ik onschuldig ben! Ah! ah! ah!' Kwabberbil lachte als een paardengehinnik. 'Voor hij dood was kon hij niet schrijven dat ik hem gedood heb, vermits hij nog leefde, en na zijn dood kon hij niet meer schrijven, vermits hij niet meer leefde. Ah! ah! ah!'

Maar dan weer dreigend, de koekvuisten tegeneen pletsend: 'Mij voor moordenaar laten doorgaan! Ik sla hem dood! Hij moet in 't steen! den brandstapel op! de ketter!'

'En hebben ze overal gezocht?' vroeg de pater triestig, geen aandacht aan die woede gevend.

'Ze zoeken nog' vloekte Kwabberbil, 'en als ik hem vind....'

'En hij had zulk een groot kunstenaar kunnen worden!' kloeg de pater. 'En misschien zonder sakrament gestorven!' En ineens pakte hij den dreigenden Kwabberbil vast, schudde hem lijk klibber, hem in 't gezicht snauwend: 'Zie vent! Ik zal opzoekingen laten doen! En ge moogt gij nog zoo dik en rijk zijn van hier tot aan de zon, als er wat kwaad met het manneken gebeurd is door uw schuld, dan trek ik u uiteen dat ge in twee lappen aan een koord te drogen hangt! Verstaan, mislukte zeehond!'

De pater daverde weg, achternageschuimd door het razend gevloek van Kwabberbil.

En onderwegen bad hij voor Pieters zielezaligheid, al eens een zoekblik werpend in de sloten en de holle boomen, om te zien of er daar ergens geen Pieter Bruegel aan 't hangen of aan 't drijven was.

* * *

Pieter trok naar 't Oosten, aangezogen naar zijn dorp lijk een duif naar haren kijker. De pater ging de zelfde richting in. Ze gingen achter elkaar, een half uurken vaneen, op denzelfden weg. Als Pieter wat had gewacht, of de paap wat rapper had gegaan, ze zouden op elkaar gebotst zijn.

De pater bad voor Pieters zielezaligheid, en Pieter floot:

'O malzig, teeder boeleken,
't Is goed met u te leven....'

Pieter had drie dagen gedoold in den omgekochten regen, bosch in, bosch uit, hier en daar een boterham gebedeld, en nu, den vierden dag, toen de pater achter hem ging, zag hij het weêr veranderen.

Dien morgen viel de schotelvodden-lucht vaneen, en gelijk een doorgebroken meloen kwam de zon er jong en geel weer uitgeblonken.

Hij vernam den herfst in de boomen, bruin en goud, en rook de reuken van meegevallen fruit.

En hij ging vlugger; ook de pater wierd door de zon in zijn zijde sneller voortgeduwd. Lang en kronkelend was de baan met gelende populieren er nevens, en als elk had opgelet, had de eene den anderen in de verte gezien. Maar de pater bad, en Pieter floot ‘'t is zoet met u te leven!’

Zoo kwam Pieter in een schraal stil dorp dat te midden roode beukeboomen zijn torentje opspitste.

Over heel het dorpsplein stond het water te blinken. Een tiental leemen hutten en het bruine kerkske in ertssteen, waren er ongerimpeld in weerspiegeld en er dreven afgevallen blaren op. Het water kwam tot in de kerk, waarvan de poort openstond en de tien hutten waren toe.

Ge kost er in uw hemd rondwandelen, zoo stil was 't er en verlaten. Maar had men het gedaan, dan zouden alle deuren juichend opengevlogen zijn. 't Was pluimstil, niets dan een zachte zon die door de roode boomen filterde; niets verroerde of geruchtte er, dan slechts de lach van een vogel en de draaival van een blad.

Pieter kreeg een gevoel van vroomheid als hij het kerksken zoo rustig zag, en daar zijn schoenen toch nog meer doorgaat waren dan een teemsch, hoefde hij ze niet uit te doen, en ging zoo maar dwars het water door, het ledigstaande kerksken binnen....

Een half uur nadien kwam de pater in het dorp, en kreeg genegenheid om in dat vredige kerksken zijn brevier te lezen. Sapperdepit! Dan moet hij zijn schoenen uitdoen terwille van het water. Hij zette zich reeds op een omgevelden boom om ze los te knoopen, maar hij vond zich belachelijk en scrupuleus, hield dan maar zijn schoenen aan en ging het kerksken met

een vromen groet voorbij, maar innerlijk dacht hij: ‘Onzen serafieken vader Sint Franciskus zou zijn schoenen wel uitgedaan hebben.... Ei ja.... 't Is waar’ voegde hij er blij bij, ‘die had er geen aan.... maar als hij er zou aangehad hebben....’ En met verwijtingen en uitvluchten ging de pater tegen goesting al verder en verder, en verdween. 't Was alsof dit zoo in de plooien der Voorzieningheid lag.

Met de wijnroode schemering was Pieter nog in de kerk. Hij was opgeslorpt, vastgespijkerd, doorgoten, doorschokt van verbazing en verwondering voor een klein schilderijken van Jeroen Bosch, voorstellend de bekoring van Sint Antonius door de zeven hoofdzonden. Sint Antonius rijst bleek, met blauw bloed in de aderen, tegen het goud van den achtergrond, en rond hem duiken de zeven hoofdzonden baldadig op, die een menschenvorm hebben aangenomen.

Ze zitten gevaarlijk lijk spinnen op ons hart, en leven van ons bloed. Maar Sint Antonius is opgestaan en heeft ze uit zijn hart gedreven, waar de plaats alleen voor God moet zijn. En zie ze nu knarsen en rochelen, vloeken en sissen van 't venijn, en hoe heviger ze razen hoe leelijker ze zijn, met hun zeeverende wijwatervatmonden, schele klibberoogen, beestenneuzen, gekloven lippen, groene tanden, berstende kaken en dierlijke borsten.

't Is de krawazie, de schurft, het kwaad dat terug het hart veroveren wil, maar Sint Antonius staat gloriënd, begeesterd, met zijn zwarte oogen in zijn bleek gezicht, te luisteren naar het goddelijk licht, dat hij in zijn hart nu puur en triomphant hoort zingen....

Er gaat een groote klaarte over Pieter, terwijl de parochiepaap zijn schoenen aanhoudt en verder stapt.

Hij staat te rillen op zijn beenen. Precies of hij heeft die schilderij gemaakt. Heel zijn hart zit er in, 't is of hij in zijn ziel bladert.

Ah! die smoelen zooals hij er mee bespookt wordt in zijn droomen en zijn leven, de Tomatpad, Oliepapper, Kwabberbil: echte zondeknobbels. Hij ziet zijn eigen ziel vol duistere krachten, kwade dingen, waartegen hij reeds strijden moet, waar de heiligen blinkend uit oprijzen, en waar de anderen in

ondergaan. Hij ontdekt medeen ook zijn echt leven: schilderen! Zoo schilderen! Zoo te kunnen schilderen! Zijn zonden schilderen, maar ook zijn zielelicht; zijn dorp schilderen, de Hel, de Hemel; zich kapotschilderen, zich kapot verbranden van koleuren!

En 's nachts, in een roerloos bosch, smeekt hij met wringende handen: ‘God! lievenheerken zoet! en al de heiligen en de engelen te samen, laat me zoo ook een schilder worden!’

* * *

Hij werd wakker, gezeten tusschen de roode paddestoelen in een hollen boom van 't beukenbosch, waarover een nieuwe motregen grijsde. Hij rok de armen en geeuwde, en bleef met de armen open zitten, nog verbaasd, verdwaasd, verward en gestrengeld in den droom waaruit hij juist ontwaakte.

Die droom was, dat hij schouwde over een wijd land.

En zie wat er gebeurde! Bij een paukslag die het heelal doordommelde, gingen de loodblauwe wolken aan 't roeren lijk kokend water; de aarde van binnen trommelde, en rok zich lijk een kous; wijder, wijder, tot aan de zeeën, waar galjoenen op plots-groene blaren schommelden. De aarde rok zich, ze werd opgeblazen lijk een kikvorsch, de bosschen gingen uiteen, de dorpen en de geheuvelten werden breeder en nergens een mensch te zien!

Steden kropen meegetrokken door kanten kerken, naar de hoogten van overzeesche perelmoeren bergen.... De kokende hemelen splijtten, barstten en scheurden tot ruimten open, en daarin zag hij een oneindigheid van vleugelen waar lange engelen aanhingen met schoon gezang, en hij zag van danige gespannenheid de aardbol op vele plaatsen aan flarden springen lijk een verkensblaas, pang! pang! en 't spuwde en vulkaande uit duizend vurige gaten en spleten wangedrochten naar omhoog, die met beestenkreten ontploften als zeepbellen, tot niets.

De huizekens langs hil en dal, hielden hun deuren en vensters gesloten lijk vuisten, maar door de beluiken kwam kaarslicht tusschen de reten, en van onder de deuren flauw lijkwater naar buiten gevloten. Van uit de schouwpijpen klonk het geknal van berstende buikvliezen, en 't geratel van droge longen als holle okkernoten.

Op de grokken rivieren en steenwegen kwam de eene glijdende doodskist de andere tegen. Ze groeten elkaar lijk mieren. Hier en daar hield er eene stil, ze draaiden eens rond lijk doet een hond als hij gaat slapen, schudden eens met het houten lijf, klepperden lijk een vischmond met hun deksel, en woelden zich dan onder den grond.

In de gevluchte steden op de bergen was er dorpszondagvredigheid met fluweelen klokgelui, en bonte aureolen die aan en uit gingen....

Weer een paukslag, en plots bleef alles stilstaan waar het stond of sprong, en hangen waar het hong.

Een stilte pletterde neer op het bestaan, een roerloosheid, een zwijgen.... Alles wachtte.

Toen zou het gebeuren en zou hij te zien en te weten krijgen, wat niemand kon begrijpen of er een begrip van geven, de heilige Drievuldigheid, de ziel der dingen, den waarom, de kern, de amandel, de spiritus van het leven!

Zie! Hoor! Voel! Sst! Daar is het!....

Maar toen wierd Pieter juist wakker. Hij probeerde met de gauwte nog eens terug in slaap te geraken, om dat ding te weten, maar het ging niet meer.

‘'t Kan me niet schelen, 'k Heb er geen zaken mee’ lachte hij groen, nam zijn doedelzak, en ging het bosch uit, door den regen en den watersmoor, en dan de stille, stille heide door.

Maar ineens sprong hij op lijk een reeboksken. Het schilderijken van Bosch groeide weer voor zijn oogen. Hij vergat er den droom door, en de heilige koorts van 't schilderen doorratelde opnieuw zijn jong bloed. Hij zong.

Hij ging het eene mastbosch in en 't ander uit, en wat er op 't laatst van zijn droom en zijn geluk nog overschoot, als de graat van een verdord blad, was een teeder heimwee naar iets dat niet bestond.

Gewetensvol volgde hij het smalle weggesken dat grillig over de oneindige heide lag.

Die dunne zeeverregen, die grijsblauwe verte, die stilte en die eenzaamheid, 't gaf hem het gelukkig verdriet der doolaards en der zwervers.

Hij zette zich op een konijnenheuveltje; hij zat daar zoo maar,

alsof alles nu gedaan was en er niks meer moest beginnen....

Nadat er een trage vlucht trekvogels boven hem was heengevlogen, zag hij dat de vennen smoorden, en toen nam hij zijn doedelzak, sloot zijn oogen en speelde.

Hij voelde den dunnen regen koel op zijn heet gezicht kittelen.

En over de heide, waar het laatste bloempurper van verdween, klonk het trage lied, zoo één en innig met de grijze kleur en de vage lijn der dingen, alsof de heide zelf te zingen scheen.... En als hij zijn oogen weer opendeed, zag hij ginder een meisken aankomen. Hij speelde voort, maar deed zijn oogen niet meer toe.... Toen ze dicht bijgekomen, zag hij hoe arm en zacht ze was, en toen kreunde het lied langzaam uit, de blaze viel leeg, hij zuchtte, wachtte en zweeg.

Hij kreeg goesting om zijn hoed af te doen, maar hij liet het voor de gaten.

Ze was op haar bloote voeten die grijs waren van 't nat zand, en er was een beloed doeksken aan haar rechter grooten teen. Haar tenger lichaam verdween in lange, te breede kleeren en een groenen loddermantel. Ze had een witten doek op het donkerharig hoofd, een grooten schapulier op den boezelaar.

Aan den arm hing een wissen pander, waarin Pieter bijzonder sneden brood zag steken.

Ze bleef staan op vijf passen van hem.

Ze bezagen elkander en toen zag hij dat ze zeer bleek en mager was, en honinggele oogen had.

Ze glimlachte vertrouwelijk, en terwijl ze haar oogen toe deed vroeg ze: ‘Durft ge niet meer spelen?’

‘Mijn liedeken is uit’ zij hij, verlegen om die vriendschap.

Ze kwam dichter. ‘Ik hoorde u van ginder al spelen,’ zei ze, weer de oogen sluitend, ‘en omdat ik het zoo gaarne hoor kwam ik wat rapper.’

‘Ei, dat is goed’ zei hij nog verlegener.

‘Waar woont ge?’ vroeg ze, en weer die glimlach, en weer deed ze haar oogen toe.

‘Nergens’ zei Pieter.

‘En waar gaat ge heen?’

Hij was danig blij en fier om die vriendelijke belangstelling. ‘Dat weet ik niet. En gij?’

Ze wees met haar magere hand. ‘Naar ginder, heel ver achter de bosschen, naar de Rattekoten, als ge die kent. Bij Kraakbeen.

Maar Kraakbeen is mijn vader niet. Ik ben een vondeling en ze hebben me Veronica genoemd. Hij is zijn twee beenen afgereden toen hij zat van een bierwagen viel. Maar als hij bedelt zegt hij dat het door een draak in Egypte is gebeurd, en dan laat hij een ezelskaaksbeen zien, een kaaksbeen van dien draak met zeven koppen, zegt hij dan.’

‘Zijt ge een vondeling?’ vroeg Pieter nu teeder. ‘Het moet plezant zijn in twijfel te leven of men geen prinsenkind is.’

‘Die twijfel is er niet,’ lachte ze triestig. ‘Gerold in lompen hebben ze me in den sneeuw aan de kerk gevonden.’

‘'t Zou u anders niet misstaan dat ge prinsessekleeren droegt’ zei Pieter overtuigd, haar met zijn groote oogen bewonderend.

Die blik pakte haar. Ze lachte gemaakt, en rap en verward vroeg ze: ‘En van waar komt ge?’

Pieter meende te zeggen: ‘van de Dikken’. Hij was gereed heel zijn geschiedenis te gaan vertellen, maar ineens werd hij een beetje achterdochtig, en hij werd er toen hevig op uit, dat ze veel belang in hem zou stellen, en hij zei: ‘Ik kom van over zee.... uit de stad die op den berg zit. Daar is 't altijd goed weer, daar groeien de kersen vuisten dik; voor zeven centen heeft men een korf honig. Daar zijn altijd vlaggen en processies....’

‘Ja?’ vroeg ze nieuwsgierig, en ze kwam gelukkig, spits luisterend, voor hem op de knieën zitten en vroeg met gesloten oogen: ‘En spreken ze daar zooals wij?’

‘We leeren er alle talen, maar de taal van ginder is heel anders.’ Hij dacht aan zijn missedienerslatijn. ‘Matinos tempo melioris, wil zeggen: 't zal morgen beter weer zijn. En als men daar iemand gaarne ziet, dan zegt men: Amos tua.’ 't Woord was er per abuis uitgeslibberd; hij werd rood tot achter zijn ooren van verrassing en blijdschap.

Ze kreeg er een klein schoksken van en vroeg haastig: ‘En waarom zijt ge er weggegaan?’

Met de handen gegespt aan de over elkaar geslagen knieën, vertelde hij warm, terwijl zijn één been wiegde. Zij luisterde met de tanden bloot en de gele oogen vol vereering.

‘Wel, ik was met een gouden galjoen op reis naar hier, om

het land te leeren kennen, toen een storm opstak en 't schip op een rots in gruizelementen kapot kraakte.

Ik geloof dat er velen verdronken zijn.

Een stuk wrak, een gebeeldhouwde zeemeermin van de voorsteven, bracht me tot in de Sechelde.

Mijn kleeren waren van mijn lijf gespoeld, en ik had er zoo'n schoone!

Naakt kost ik niet in Antwerpen komen. Ik zat dan met mijn gouden zeemeermin in het oeverriet naar een mensch te wachten. Een boer die met een wagentje voorbijreed heeft me dan in ruil voor mijn zeemeermin deze kleeren en dien doedelzak gegeven.

En nu ga ik de schilderijen zien die in de kerken hangen. Ik leer voor schilder, maar mijn verf, mijn geld, alles is verdronken, behalve ik.'

Hij zag begeerig naar het brood in den pander.

Ze zag het. Zonder hem iets te vragen nam ze er een snede uit, brak ze in tweeën en gaf hem de helft.

Ze kwam nevens hem zitten en gretig begosten ze samen te eten, zwijgend en glimlachend naar elkaar.

Hij hield zijn korst brood eens in den regen omhoog: 'Saus!' zei hij plechtig.

Ze verslikte zich haast in 't lachen.

'Zeg, ontrief u niet.... Veronica....' vroeg hij, als hij nog maar een vingersopke brood over had, dat hij terug aanbood.

'Ik bedel; straks heb ik er weer ander' lachte ze, en mededeelzaam voegde ze er bij: 'Ik doe eigenlijk niets anders dan de bedevaarten. Ik kom nu van de Abdij van Postel, 'k ben er een kaars gaan aansteken voor een kind dat betooverd is, en te naaste week moet ik naar 't Heilig Bloed van Hoogstraeten.'

'En kunt ge daartegen? Zoo'n verre tochten?' vroeg hij vol zorg.

'Ik moet wel van Kraakbeen. Hij doet de menschen op voorhand betalen. 't Brengt veel op, en als ze niet genezen voor wie ik ga bidden, dan slaat hij me met het ezelskaakbeen. Maar ik word veel verhoord. Als ik bid, vergeet ik alles, dan zie ik altijd onze Lieve Vrouw.'

'Dat had ik, geloof ik, in uw oogen gelezen' zei hij overtuigd en nam medelijdend en eerbiedig haar hand. 'Ge moogt daar niet blijven.'

Ze lachte verwonderd naar zijn en haar hand, bezag hem, en dan weer de handen, en zoo wat overendweer. Ze deed er de oogen van toe. En een beetje nadien kwam ze hem bezien.

‘Wanneer gaat ge terug naar ginder?’

Medeen had hij spijt dat hij zoo fel gelogen had, want zie, och arme, hoe hevig ze alles geloofde, en waarom aan zoo'n schoon, zoet meisken iets te vertellen dat niet waar is?

Maar terwijl hij dit dacht was hij reeds verder bezig.

‘Ik vertrek in de Lente. Dan gaan er weer schepen dien kant uit. In de Lente is het er zoo danig schoon. Overal die rozen. En de gouden koepels der honderd perelmoeren kerken zijn zoo gewarig aan het licht, dat ze elk aan 't gonzen gaan als er de zonne over streelt....’ En hij vertelde, vertelde, een half uur lang, en zij luisterde vroom en begeesterd. Plots greep ze zijn andere hand en zei met iets van vuur in haar woorden en vuur in haar oogen, en haar oogen deed ze nu niet toe: ‘Ik zou altijd bij u willen blijven!’

‘Ik ook’ zuchtte hij.

‘Och, dat zou plezant zijn!’ zei ze zalig.

‘We zullen het plezant maken, kind....’

Ze lachten malkander gelukkig toe. Hij wist niet waar hij het had. Een klad zon had hem opgezocht. Hij zat daar door een leugen hand in hand met een meisken dat Onze Lieve Vrouw zag en naar gebeden geurde, die honinggele oogen had, die ze toe deed als ze sprak, en die met een ezelskaakbeen geslagen werd als ze geen mirakelen deed.

Hij bezag haar als een wonder. Hij zag hoe ze huiverde en haar dunne polsen vol kiekenvleesch kwamen.

‘Hebt ge kou?’ vroeg hij. ‘Wil ik over uw handen asemen?’ Haar oogen schoten vol, en een traan schoof over haar kaken. Hij dierf niet vragen waarom ze weende, maar hij nam het droppeltje met den wijsvinger weg.

‘Ik zal niet lang meer leven’ glimlachte ze hem droef maar zeker toe. Hij rechtte zich.

‘Ge ziet er danig bleek uit’ zei hij met groote oogen.

‘Dat zit bij de Kraakbeens in 't bloed’ vertelde ze gelaten. ‘Als ze zestien jaar worden, drogen ze uit. Dat hebben ze van de moeder, die er niet van sterven kan. Vier kinderen zijn er al van dood. 'k Ben wel geen van hen, maar 'k heb die ziekte

van de moeder mee ingezogen. Nu is 't mijne beurt. Sedert verleden winter is het bij mij ook bezig. In uw land zou ik wel genezen.'

Nu was 't genoeg! Zie dat kind hem eens verzuchtend, hopend en geloovend bezien....

Hij kost niet blijven voortliegen. Hij was of hij iemand dood deed. Maar hoe kost hij dat zeggen zonder haar versch en teer geluk in te stampen?

Hij zweette van verlegenheid.

'En zie eens hoe snakkend ze naar een schoon woordeken wacht!' dacht hij. 'Nu moet ik liegen voor haar gezondheid.'

En lauw kwam het er uit: 'Ja ge zoudt er misschien wel kunnen genezen.'

'Maar ondertusschen?' vroeg ze zorgelijk en smeekend.

'Ondertusschen? Ondertusschen?.... Wel.... Ik ga zoo maar eens rond, zoowat naar overal.... Ik zal u al eens komen bezoeken.... en.... en....' Het was alsof hij een molensteen van zich moest afwentelen en ineens lachte hij gemaakt: 'En als ik u nu eens zei, dat ik niet meer vertrek!....'

Ze bezag hem verbaasd, maar hij dierf nu haar oogen niet meer bezien. 'Nog een stoot' dacht hij, 'nog een; Engelbewaarder, trek het mee uit mijn mond.... En als ik nu eens zei, dat dit land niet bestaat, dat ik heb zitten liegen, dat....'

'Dan zou ik u niet gelooven!' knalde ze los. 'Dan zoudt ge dat maar zeggen om me niet te moeten meenemen!'

De moeilijkheid was voorbij, en hij bezag haar kalm, medelijdend en verdrietig. 'Ewel, kind, 't bestaat niet. 't Bestaat niet. 't Is niet waar wat ik u zei. Ik ben maar een manneken uit Breughel, aan den Dommel.... Ik dierf niet anders vertellen... Ik wist niet dat ge me zoo diep zoudt geloofd hebben, ik wist niet dat ge zoo ongelukkig waart.... Maar ik ben uit Breughel. Verleden winter is mijn moeder gestorven....' en heel zijn geschiedenis gudste uit zijn hart.

Triestig om de ontgoocheling van het rappe geluk dat hij in kruimels kapot wreef, en tevens groeiend van medelijden en goedheid om zijn ellende en verlatenheid, bezag ze hem hoofdschuddend, en toen hij eindigde met: '....en toen ik u daar ginder zag aankomen, wist ik niet waarom ik zoo stillekens aan gelukkig werd....' toen vlijde ze heur hoofd op zijn schouder.

‘Hoe goed!’; zuchtte hij.

‘Maar ge komt bij ons wonen!’ zei ze ineens het hoofd opheffend en moederlijk gebiedend? ‘Als ge doedelzak speelt zullen de Kraakbeens blij zijn.... Als ze niet willen.... dan.... dan....’ de rest zag hij in haar oogen.

‘Ja, we zouden altijd bij elkaar moeten blijven’ zuchtte hij. Ze streelde zijn handen, zijn gezicht, ze kroop dichter tegen hem aan.

Van uit de verte herinnerde hij zich er iets van dat hij eens een groot schilder ging worden.... Maar dit meisken was te schoon, die liefde was te goed over zijn schraal leven om er aan te weerstaan....

‘Later, als ze dood is, och arme, heb ik nog altijd tijd genoeg’ dacht hij.

Hij liet zijn kunstenaarsdroomen als verslenste bloemen wegglijden. En hij nam haar in zijn armen. ‘Elke mensch moet toch zoo iemand hebben die hij liever ziet dan zich zelf’ murmelde hij in haar honinggele oogen.

Hun hoofden neigden naar mekaar, getrokken door hun oogen, en ze kusten mekaar met een armemenschenkusken, kort en beschaamd.

En daarmee wisten ze ineens niet meer wat zeggen. Woorden wogen nu te zwaar. Ze glimlachten slechts naar elkander. Hij asemde over haar kille handen, en dacht aan de kille handen van zijn moeder.

Zoo zaten ze daar in den grijzen stofregen en den wassenden schemer, als twee natte konijntjes bij mekaar gekropen, klein en hulpeloos, van binnen wit van geluk.

De vennen smoorden dikker en de avond kwam triestig van uit de verte aangesleept.

‘Willen we dan maar voortgaan?’ vroeg ze lief. ‘We zullen wel een hutteken vinden.’

Hij stond gedwee op, hij liet zich meelijden, hij was als een lammeken in haar handen.

En hand in hand, hij met den doedelzak en een ongekende goedheid, en zij met haar panderken en gebeden en den reuk der dood in haar kleeren, gingen ze in den avond en den motregen, zwijgend over de zachte, oneindige, stille heide....

Toch tot haar doel door J. de Meester.
Eerste boek.

I.

Nadat Papa hen met allerlei grapjes de laatste weken van zijn leven had voorbereid op de bij zijn papieren gevonden verklaring, dat hij zijn kinderen het dragen van rouwgoed verbood, had iedereen na kort beraad in den wensch van den doode berust. Eva had tango aangedurfd, dat nu de kleur te Brussel was. Maar dezen morgen weifelde zij tusschen donker en meer gekleurds. Beuzelend, treuzelend, af en aan, van de slaapkamer naar het atelier, schoot zij dus ook vandaag niet op. Lina had zij weggezonden, een model om je tureluursch te maken. Toen even geprobeerd te schrijven. Maar nu was zij, hoe lang al, bezig zich te kleeden en te verkleeden. Wel iets onzinnigs: voor die vrouw! Waarom het mensch niet in haar werkjas ontvangen? 't Kon een indruk van gewichtigheid geven, van rijke dame die zich geen tijd gunt om zorg aan 'r toilet te besteden en vooral artieste wil lijken. Maar dan wou ze ook goed gekleed zijn, goed en toch weer niet te gesoigneerd, zoodat de jaloersche gedachten der vrouw haar niet konden hoonen met den schimpscheut: ‘Juffrouwtje, je bent geen haar beter dan ik, ook jij geeft je tijd en je geld aan je kleeren.’ Was 't eigenlijk niet idioot, zich voor zoo eene te geneeren? Natuurlijk keek het wezen scherp, wat had die anders dan haar toiletten? Misschien als mannequin begonnen. Hyper-kritisch voor al wat kleeding is. Professioneel precies op de hoogte. Zoo iemand mocht hier niet triomfeeren. Of - dacht zij ook daarmee zooals Papa: zou dan het mensch niet gaan denken aan hem?.... Altijd die vrees te doen denken aan hem, de angstbeklemming van haar leven. Hoe

sterk zij hem had bewonderd, vereerd; wat zij haatte in zich, was het kind van haar vader. Was zij toch maar een man, een man! Nu hinkte zij om met haar haat aan mannen, haar onwaardigen, onwaren haat. Nog had zij nooit een man ontmoet, meer man in alles dan haar vader, meer in het goede en in het kwade. Waar zag ze een geestkracht als de zijne? En die spontane goedhartigheid, weliswaar met de primaire behoefte, iedereen voor zich in te nemen. IJdel was hij! IJdel en gulzig. Onverzadelijk in alles. Het had den dood van den sterke jaren verhaast. Wat bleef er nu over van al die kracht? De zaak zonder hem en ook het huis! Welke waarde en welke bestemming kregen die schatten nu, het verbluffend amalgama, als een zinnebeeld van zijn nooit tot rust geraakten praallust opgestapeld in kamer aan kamer en toen er nergens plaats meer bleef in de uitgebouwde bult van een zaal, waarmee de oude tuin was bedorven, nu voor altijd zijn zware gestalte ontbrak, om er met den lach van het breedste zelfbehagen heel een avond in te pronken? Al dat, onder de burleske oppervlakkigheid van een volslagen dilettantische, bijna protsige verzamelwoede bijeengesleepte - nauwelijks zes weken na zijn dood hadden zijn zonen en schoonzonen er het doodvonnis der versnippering over geveld: - ‘Vloemans, decreteerde Ludwig, Vloemans kunnen we vertrouwen; ik heb hem nog liever dan Frederik Muller.’ In zulk een door niemand om te praten, met géén argument verantwoorde voorkeur, leek de oudste bedriegelijk veel op den vader, al imponeerde hij niet met gezag - en tonnen konden hierbij gemoeid zijn. De dochters en schoondochters waren rustiger te rade gegaan; die hadden elk heur eigen meening en kwamen pas na dagen zeurens tot een begin van eensgezindheid en herbegonnen telkens weer aan de trouwens niet te redderen menigvuldigheid van op Vaders bevel na den dood van Mama liggen gebleven en nu uit alle hoeken of gaten te voorschijn gebrachte kleine dingen in groote hoeveelheid, waarbij nog doozen vergrauwd briefpapier met rouwrand van langgeleden sterfgevallen en stapels ongebleekte luiers uit de oertijden hunner geboorten....

Wrevelig over de nesterijen, waarvan zij nog weer was vervuld, had Eva ten slotte maar aangetrokken wat zij deze weken het vaakst had gedragen. Nu kon de schoone nimf verschijnen. Het was

toch wel impertinent. Papa had voor Ludwig geen geheimen, zelfs niet toen Mama nog leefde. Ludwig wist dus ook van die vrouw. Waarom hem voorbijgegaan? Of zou ze hebben slib gevangen en hierom aan de dochter geschreven, de ongetrouwde, de bohémienne, minder moeilijk te vermurwen? Of.... kon ze gedacht hebben: soort bij soort, zoo'n schilderes met haar kornuiten?.... Lichte haat vleugde aan in Eva, onder de macht harer levenssmart, ondanks het besef van een dwaas vermoeden. En toen, even later, haar huishoudster klopte voor de mededeeling, dat die juffrouw d'r was om haar te spreken, priemde vernederend de gedachte, dat zij nu niet op haar vader leek, die elk bezoek met een glimlach ontving.

Doch haar gelaat vergleed tot verbazing. Een meisje stond in de deur met een kind. Ze had niets van een entretenue. Mooi burgerjufje met klein broertje.

- Bent u juffrouw Engelaar?

Twijfel klonk uit Eva's vraag. De bezoekster knikte bedeesd.

- Gaat u zitten.... U wilde me spreken?

Wederzijds verlegenheid.

- Ik dorst eerst niet, maar 't moest.... om hem.

Eva zag naar het jongetje, wist.

Het kind van een zestigjarige. Of.... kon 't een zonde zijn van Ludwig? De ergernis, door afgunst verhevigd, over gescharrel van heeren met meisjes en vrouwen uit lageren stand, brak los in de wrange verlegenheid, het folterend voorgevoel tegenover dit meisje: daar is weer iets met de familie, waarvan misschien nog niemand weet. En Eva besefte: hier moest zij helpen. Ze zei het: - Goed, dat je tot mij komt. Zeg me wat er met je gebeurd is, je kunt me vertrouwen als je oprecht bent. - Toen vernam ze: dat kind was haar broertje. Waarlijk een kind nog van hem, van hem.

- Hoe heeft.... mijn vader u leeren kennen?
- Door Willem.
- Willem?
- Me broer, de sjefeur van meheer Ludwig.
- Hè?

Opgeveerd, zag Eva blind rond, over de roerloosheid der ruimte, waarin die twee, bang-onbeweeglijk. Er moest háár iemand

komen helpen. Zij drukte het knopje in naast de deur en bleef daar wachten, den rug naar het meisje. Het duurde even, dus riep ze op de gang ongeduldig om Trui. Eerst toen de huishoudster er was, wendde zij zich naar het kind, dat gedrongen stond tegen de moeder.

- Jij hebt wel graag een glaasje melk, hier is een vriendelijke juffrouw, wil je mooie vogeltjes zien? Ga jij maar met die juffrouw mee, Moeder blijft hier op je wachten.

Een gebiedende knik naar Trui, en 't kind, hoewel onwillig, liet zich leiden.

De moeder verborg het gelaat in een zakdoek. Eva zag Ludwig's wagen vóór zich met Willem onberispelijk aan het stuur, den avond van Vaders begrafenis, toen zij bij Ludwig was gaan eten; en al het tergends van den toestand drong zich opeen in de gedachte, dat juist Willem onder de vier chauffeurs der familie de met ieder vertrouwde was, maar zij nu dit bezoek moest krijgen, om te weten dat hij Engelaar heette.

II.

- Dit hadt je in geen geval mogen doen, niet om Papa en niet om mij.

Ludwig sprak apodiktisch, berispend. Het was waarlijk de stem van Papa, overgeërfd of afgeluisterd, zooals hij alles van Vader geleerd had; maar dit stompe gevoel was van hem zelf die, niet zóó gulzig, ook minder moedig, in de kunst zich aan te passen den invloed onderging van Hermien, voor wie hij bang was, ondanks of misschien wel juist om zijn overspel, al wist iedereen dat dit haar weinig deerde.

- Ik deed het, ook in ons belang.

- Zou je de behartiging dáárvan niet aan mij willen overlaten? Willem is bovendien mijn chauffeur.

- Juist daardoor kon ik meer openhartigheid van hem verwachten dan jij. Uit vrees, of uit ontzag voor jou, zou hij, opgestookt door zijn vrouw, Antje aan haar lot hebben overgelaten, als ik hem niet had verzocht zijn zuster te helpen.

- Mijn zuster buiten mij om bij me knecht!

- Zooals Papa buiten hem om zijn zuster bezocht.

- .... Ja, jij weet van die snedigheden.... maar je doet er de grootste domheden mee.

- Hier deed onze vader de eenige domheid.

- Me dunkt, dat hij die heeft goedgemaakt.

- Goedgemaakt? O! met die tienduizend gulden!.... Och ja, ik wil graag gelooven, dat dergelijke escapades jullie rijke mannen vaak minder kosten, maar met dat al blijft dit jongetje van even vier jaar toch met recht, of juist zonder recht, het kind van de rekening.

- God Eef, hou op met je geestigheid. 't Is of je plezier hebt in de toestand.

- Plezier? - Nee. - Daarvoor heb ik te veel van mijn vader gehouden.

- En nu treedt je op als zijn rechter!

- Ludwig, zeg jij niet zulke onzin. Ik doe, al is 't op mijn manier, wat hij, als hij had mogen herstellen, zeker zelf zou hebben gedaan, nadat Antje die zeven weken, ook voor haar vol angst, van zijn ziekte, toen ze hem niet om raad kon vragen, toen ze wist buiten hem van niemand ter wereld eenige steun te mogen verwachten, domweg naar de fielt had geluisterd, die beloofde haar kind te echten en samenfoezelde met haar oom.

- Dat is al dadelijk niet waar. Je begrijpt dat ik Willem, maar ook die oom, onder streng verhoor heb genomen. Ongelukkig heeft de meid, dom genoeg, niet met haar broer gesproken bij dat voorstel over haar geld, zoogenaamd uit eerbied of angst voor mij; anders had Willem haar zeker gewaarschuwd De oom, die een nog grooter ezel is dan hun vader was, vloog er in. En van de duiten is niets meer te achterhalen.

- Dus moet Antje worden geholpen.

- Och.... ja. Maar er bleef de manier waarop. En jij met jou doortastendheid....

- Ludwig, dat jongetje is me broertje.

- Eef, schei uit! De malle nonsens!

- Zelfs de wet is op Antje's hand.

- Aan de wet had Papa voldaan. Ik heb een kwitantie voor 't volle bedrag in Papa's papieren gevonden.

- Ordelievende menschen zijn jullie. Dus waren we van alle verplichtingen af?

- Zeker. Recht heeft het mensch op niets.

- Het mensch. Maar het kind?

- Staak nu je spitsvondigheden. De familienaam komt in gevaar, als de geschiedenis ruchtbaarheid krijgt. Financieel kan niemand Papa iets verwijten, maar, nu ja, ze werd moeder door hem, een man van bijna zestig jaar. Men dorst hem bij zijn leven niet aan, maar het zou niet de eerste keer zijn, dat vijanden zich op een doode wierpen.

- Om het te beletten, moeten wij onze plicht doen en niets anders dan onze plicht, als erfgenamen van Papa. Moeilijk hoeft dat niet te zijn. De moeder is een goedaardig meisje en het kindje is een schat. 't Wordt voor ons, of voor mij, de zaak van een jaargeld. Wil je mee betalen, dan vind ik het best.

- Mits jij je niet meer bij die menschen vertoont. Jij met je in het oog vallende toiletten! 't Is of je met opzet de straat erbij roept, zelfs voor Willem wordt het gênant.

- Dat ik het moedertje wat sympathie toon, na al de ellende die ze doorleefd heeft? Maar goed, ik houd me op een afstand.... Nog iets?

- O, moet ik weg? Kan de kunst weer niet wachten? Best, hoor. Ik ga. Je hoort dus, hoe ik het regel met Willem.

III.

Oef! dat was maar juist bij tijds. Als Ludwig het tweetal nu maar niet aantrof beneden bij Trui, of uit zijn auto zag loopen op straat. Gelukkig, dat de ezel met studie naar hen in een hoek stond tegen den muur! Eva trok hem pas te voorschijn, na uit een venster van haar slaapkamer te hebben gekeken, waarbij ze den wagen wegglijden zag. Nu kwam die studie dus niet af en zij had er met zóóveel plezier aan geschilderd. Het jongetje stond er werkelijk al. O, de schat, zoo'n kind te hebben! Antje genoot er niet half genoeg van; de stumper, ze mocht er niet van genieten. Als zij het tweetal hier in huis nam? Het zou met Trui waarschijnlijk niet gaan.... Overal eenzelfde wreedheid, of wrok, of hardheid van eigen fatsoen. Trui wegdoen? Dan bracht die de zaak op straat en Antje zou de flinkheid missen om hier het boeltje te bestieren. Trouwens, Ludwig had gelijk dat vader's

naam er onder kon lijden, als de menschen haar vaak met het jongetje zagen. De gelijkenis was verwonderlijk sterk en dat in zoo'n kindergezichtje, met huidje, fijner nog dan van zijn moeder. Het lieve ervan stond daar op het doek, dat hield zij dus - ach, was het háár kind! Zou dit mogelijk zijn: zóó een van haar? Ludwig was mooi geweest, Alfred ook en Lize en Thilde, zelfs Cornelis - leelijk, Vader als tot een bespotting vergroofd, een gelijkenis die zij haatte, was alleen zij, de hinkende met 'r kop als een waterhoofd; het moederschap zou in haar iets vervloekts zijn. Onzinnig-wreed liepen de dingen verkeerd: zij, 'Dubbel-Mank', was een rijke dochter en dit zijn zoontje had niets, was niets, een naamloos wezen zonder meer; en om haars vaders goeden naam werd haar verboden hem bij zich te nemen. De gekanaliseerde natuur, genaamd beschaafde maatschappij....

Haar genegen gedachten gingen naar Max, den door de broers verafschuwden neef, kunstenaar immers èn socialist. Verstandig, dat hij voorgoed buitenslands bleef, zelfs voor Vaders begrafenis niet was overgekomen, wat Ludwig schandalig ondankbaar genoemd had, al miste hij hem graag in den stoet Max zou nu stoken: 'Eef, hou vol, het is je broertje, neem het bij je.' Wenschte zij dit: het kind van een ander? Als zij naar Nunspeet ging of buitenslands, en Antje kwam dan bij haar wonen? De broers en zusters zouden het merken, 't zou stellig leiden tot een breuk en dit zoo gauw na den dood van Vader, wiens aller wil beheerschende invloed althans de uiterlijke eendracht ook na Moeders sterven wist te bewaren....

Ongeduldig zich omwendend, deed Eva in gedachten eenige stappen door de wijde ruimte van 't atelier en opkijkend zag ze zich ten voeten uit in den spiegel, die hoog daar oprees van den vloer. God.... Weer wist zij, dat ze dit niet wou, dat ze sentimenteel zich had staan te bedriegen.... Naar *het andere* smachtten haar lichaam en ziel: *het voor haar onbereikbare.* Een kindje uit dit jammerlijk lijf, uit deze bespotting van Vaders forschheid! Ach, was ze toch doodgegaan, toen ze zoo jong was als nu de bastaard, maar leelijk al en aan twee kanten mank! Ondanks de jarenlange probeersels, ondanks 't afschuwelijk rekken en trekken aan 'r beenen en 'r heupen, was ze de kreupelworm gebleven, het meisje met iets als een waterhoofd, meer dan met een dat aan

Vader deed denken; het meisje dat onder gelijkenis, met het als bij een slinger zoo regelmatige schommelen naar links en rechts, 't belachelijke tegendeel toonde van Vaders onverschrokken zijn-weg-gaan - zinnebeeld van aarzeling zij, hij onvervaard in loop en houding, een gang die waarlijk het symbool bleef van zijn voor niemand en niets wijkende doorzettingskracht. Ach zij, met haar kordaten wil in nòg gestadig neenknikkenden romp, die mee wou doen en niet mee kon! Met nog zooveel pijnigend, kwetsend rukken aan 'r ledemaatjes tot in het tiende jaar toe, had geen duurbetaald professor haar tot iets welgemaakts vermogen te fatsoeneeren. Een druktemaakster die achteraan kwam, hinkepink die heel 'r leven, op school en thuis en bij partijtjes, uit meelij ontzien maar nooit geteld werd en in wie nochtans Vaders wil was.

Als ze haar eigen bovenlichaam met een anders-leelijken kop eens schilderde naast het jongetje, in sjofele plunje, droeve moeder? 't Idee was goed: ‘Droef moederschap’, of ‘Moeder met het kind der schande’.... Maar groote goden, zoo'n romantiek, dáár was haar werk toch te serieus voor! ‘Eenvoud, kind’, zou Max weer preeken, ‘zonder soberheid geen oprechtheid.’ Lina! die zou ze nemen voor moeder. Lina had het norsch-bedroefde dat zoo'n meid van de vlakte bevangt, die, voor de mannen maar een voetveeg, niets in d'r hart houdt van moederweelde, zelfs niet bij zoo'n prachtig ventje.

Van een werkplan vervuld, getroost door de hoop, misschien een waarlijk-ernstig beeld van de Droeve-Moeder-gedachte te maken, ontving ze het bezoek van Antje, die kwam om met kleinen Piet te poseeren. Zonder een enkelen veeg te doen, hield ze hen een tijd aan den praat, maar deelde meteen aan de moeder mee, wat meneer Ludwig was komen zeggen. En aan de aarzelende, vrees toonende antwoorden bespeurde zij, dat Willem, dat vooral zijn vrouw op de bezoeken aan 't atelier allerminst waren gesteld.

Makkelijk had de ‘gevallene’ het bij de nette schoonzuster niet.

Het gevoel voor de natuur in de Italiaansche letterkunde door Elly Hoekstra.

Hoe uitéénloopend de verschillende kunstuitingen van alle tijden en van alle volkeren ook mogen zijn, weinige slechts zijn de groote grond-ideeën waardoor zij geïnspireerd werden: de natuur, de liefde, de godsdienst, het vaderland. Zelfs is het zeer moeilijk te onderscheiden waar het ééne begint en het andere ophoudt. Want waar wij de natuur in haar uitwendige, wij zouden willen zeggen 'tastbare' schoonheid beschouwen, naderen wij dicht aan de liefde, wanneer wij haar daarentegen uit mystiek oogpunt bezien, raken wij het gebied van den godsdienst, terwijl aan den anderen kant de liefde voor de natuur waarin wij geboren zijn, één van de eerste bronnen is van vaderlandsliefde. Het is dus bijna onmogelijk, hoewel men dit op het eerste gezicht niet zou zeggen, om het gevoel voor de natuur te behandelen zonder uit te wijden over bovengenoemde onderwerpen of zelfs over geschiedenis of philosophie. Want ook dàt zijn factoren waarmee men rekening houden moet. Immers wie de verschillende gevoelens die de natuur door alle eeuwen héén bij de menschen heeft opgewekt, beschrijven wil, doet niet anders dan de geschiedenis van den mènsch beschrijven, d.w.z. de geschiedenis der verschillende cultuur-stroomingen. De natuur zelf verandert niet, maar slechts de wijze van haar te zien en weer te geven, m.a.w. de interpretatie. En dat is het werk der cultuur, die men zou kunnen vergelijken met een erfenis welke elk nieuwgeboren sterveling tegen wil en dank in ontvangst heeft te nemen. Niemand is alleen 'zich zelf' zooals de moderne Italiaansche schrijver Papini zoo hartstochtelijk verlangt (in 'Un Uomo Finito'), iedereen moet aanvaarden, kind te zijn van zijn tijd, die juist zóó en niet anders geworden is nadat de wereld al een langen, langen weg heeft afgelegd, een

weg die het effect is van den menschelijken geest. Telkens zijn er groote voorgangers geweest, scheppers van nieuwe denkbeelden; telkens zijn er nieuwe opvattingen en idealen ontstaan, en alle worden ze eerst bestreden, langzamerhand aanvaard, meer en meer als iets volkomen natuurlijks beschouwd, om tenslotte weer als 'uit den tijd' te worden verloochend en vergeten, echter niet zonder een spoor na te laten:

'Tutto trapassa, ma nulla può morir', 'alles gaat voorbij, maar niets sterft', zegt de groote Italiaansche dichter Carducci terecht.

Zoo komt het dat de 'geschiedenis' in den eigenlijken zin des woords, nauw verwant is aan die der kunst en philosophie: de ééne en de andere zijn een voortdurend stijgen en terugvallen, opbloeien en vergaan van verschillende richtingen en stroomingen. Maar temidden van al die beweging zien wij één doel slechts, éénzelfde begeerte die alles drijft: de zucht naar vrijheid. De geheele geschiedenis leert ons eigenlijk niets anders. Eerst verlangt men niet meer dan de persóónlijke vrijheid: en wij hebben den strijd tegen slavernij en lijfeigenschap, tegen het leenstelsel. Maar al spoedig breidt het gezichtsveld zich uit, meer en meer vergeestelijkt zich het ideaal, en de ontelbare 'onafhankelijkheidsoorlogen' beoogen dikwijls, zeker, de nationale onafhankelijkheid, maar niet minder vaak gedachte-, gewetens-, godsdienstvrijheid. En 'vrijheid' brengt onveranderlijk individualisme met zich mee, al voert zij ook wel eens tot collectiviteit, wanneer n.l. een zeker aantal vrije enkelingen gedwongen is zich te vereenigen, juist om die vrijheid te kunnen behouden.

Dit laatste kan men b.v. zoo duidelijk constateeren bij de Italiaansche 'comune' (gemeente), ontstaan als een reactie tegen het leenstelsel, de vrije Italiaansche gemeente, die het nationale bewustzijn in hooge mate versterkte en die aan Italië zijn grootsten dichter schonk: Dante Alighieri.

Men is gewoon te rekenen dat de Italiaansche kunst en letterkunde (de oude klassieke cultuur laten wij hier geheel ter zijde) met Dante begint, en men slaat de Middeleeuwen over alsof die geheel onvruchtbaar waren, alsof zij geen 'joie de vivre', geen kunst, geen natuurschoonheid kenden. De z.g. 'goliardische' zangen - Middeleeuwsche Latijnsche studentenliederen, zoo

genoemd naar den patroon der studenten Goliath - geven ons een geheel anderen indruk: ze leeren ons dat de ‘spes patriae’ van dien tijd niet slechts drager was der gedàchte - aangezien studenten per slot van rekening toch studeerende menschen zijn - maar eveneens over niet weinig liefde en natuurgevoel beschikte, dat er naast de asceten, kluizenaars, mystieken, overvloeiend leven van jeugd en schoonheid was. Overigens is het, eigenaardig genoeg, juist één van die religieuzen, die ons de schoonste hymne aan de natuur zou schenken, en wel de heilige Franciscus van Assisi, mooi voorbeeld van een mysticus die toch niet de ijdelheid en vergankelijkheid van al het aardsche bezingt, maar die in zijn nederigheid zich één voelt met geheel de schepping, waaraan hij menschelijke eigenschappen toekent en die hij beschouwt als één groote familie, gelukkig en goed onder de bescherming van den Eeuwigen Vader.

Dante is geheel anders. Hij, die als het ware in zijn persoon geheel de Middeleeuwen samenvat, die alle wetenschappen van zijn tijd beheerscht, die de beide philosophische stroomingen - de mystieke leer van Plato en Sint Augustinus en de meer realistische philosophie van Aristoteles en Thomas van Aquino - verzoent, die door zijn volkomen evenwichtigheid en volmaaktheid in staat is een onvergankelijk monument voor de door hem geliefde vrouw op te richten en tezelfdertijd een standaardwerk te scheppen dat in religieuze waarde den Bijbel benadert, - hij voelt óók de natuur en heeft haar lief en verheerlijkt haar: men zie de onvergelijkelijk mooie natuurbeschrijvingen van het Aardsche Paradijs op den top van den Louteringsberg. Hij heeft een kosmischen zin voor de natuur als slechts weinig andere scheppers van grootsche werken: Michel-Angelo, Ariosto, Milton, Byron, Klopstock, Goethe, Madách, Vondel. Maar meent niet dat hij daarom de détails verwaarloost. Zijn beschrijvingen van de duiven wier verlangen hen voortdrijft naar het nest, van de schapen die elkaar volgen en niet weten waarom, van de bloempjes opgeheven naar de warme zonnestralen, van den zonsondergang, zijn evenzoovele fijne miniatuurtjes, geteekend met groote liefde en gevoel voor schoonheid. Met dat al zijn zij voor hem niet het essentieele, zij nemen hun plaats in zijn werk in, evenals de Gelijkenissen in den Bijbel en dienen slechts om zijn denkbeelden te illustreeren:

zij willen niet anders zijn dan een beeld, een reflex van de goddelijke waarheden, die de schrijver ons wil doen kennen.

Hoewel in Dante reeds de kiemen van een nieuwen tijd aanwezig zijn, behoort hij nog geheel tot de Middeleeuwen, die hij juist afsluit. Van nu af aan veranderen ideeën en idealen. Wij zijn genaderd tot de Renaissance, tot het Humanisme, tot de 'ontdekking van den mensch' zooals Burckhardt het uitdrukt. Immers het woord 'humanisme' staat niet alleen in verband met 'humaniora', d.w.z. klassieke studies, maar bedoelt bovenal een meerdere bevestiging van den 'mensch', zoowel van den *individueelen* mensch in tegenstelling met de Middeleeuwsche *sociale* opvattingen, als van den *aardschen* mensch in tegenstelling met de Middeleeuwsche *goddelijke* ideeën. Individualisme dus subjectivisme, lyriek. Want lyriek is steeds in meerdere of mindere mate subjectief, individualistisch, daar de lyrische poëzie voor het individu is, wat de epische is voor geheel een volk.

Deze 'ontdekking van den mensch' brengt onvermijdelijk met zich mee de 'ontdekking van de natuur': de mensch ziet zich leven *in de natuur.* De zon, de bloemen, het water, zijn voor hem niet meer broeders en zusters, kortom bezielde stervelingen, maar hij geniet van hun uitwendige schoonheid, van hun kleuren, hun geuren, hun melodieën. M.a.w. er valt een groote ontwikkeling der zintuigen waar te nemen. Het sentimenteele maakt plaats voor het zintuigelijke, de mystiek wijkt voor de werkelijkheid. De overwinning is aan het concrete, het materieele, het tastbare. De - we zouden bijna zeggen 'beruchte' - Italiaansche futurist Marinetti, die in onzen tijd de verwondering trachtte op te wekken door aan den tastzin een grootere rol toe te bedeelen - daarbij nauw rakend aan het nieuwe opvoedingssysteem van Montessori! - deed eigenlijk niets anders dan deze 15e-eeuwsche strooming weer opnemen. Reeds Petrarca spreekt, als hij het water beschrijft, niet meer van 'nuttig, nederig en kuisch' gelijk Franciscus van Assisi, maar noemt het 'helder, frisch en zacht.' Hier is dus reeds de tastzin in het spel, terwijl de beschrijvingen van den epischen dichter Pulci b.v. in hooge mate de smaak- en reukzinnen streelen.

Als wij Petrarca een oogenblik buiten beschouwing laten, begint deze realistische, sensueele strooming met Boccaccio, zet zich gedurende de geheele 15e eeuw voort in dichters als Lorenzo

dei Medici, bijgenaamd ‘il Magnifico’, Poliziano, Pulci, Boiardo, om zijn hoogtepunt te bereiken in het midden der 16e eeuw met Ariosto's ‘l'art pour l'art (‘Orlando Furioso’).

En de beeldende kunsten houden gelijken tred met de letterkunde: denken wij slechts aan Poliziano en Botticelli, die vrijwel éénzelfde kunstwerk scheppen, de ééne met de pen, de andere met het penseel. Ook hierin vinden wij de ‘ontdekking van de natuur’ terug. Reeds in Giotto openbaart zich een sterker ontwikkeld natuurgevoel dan bij de primitieven. Van nu af aan wordt de natuur meer bezien zooals zij zich in werkelijkheid aan ons voordoet en niet meer zoozeer van het standpunt van den mysticus. De wijze van weergave is niet meer zoozeer ‘statisch’ dan wel ‘dynamisch’, m.a.w. de natuurschildering is niet meer een stille verheerlijking van den Schepper, een staat van extase, van vergetelheid der aardsche dingen, neen: de kunstenaar schildert de dingen zelf die hij ziet en niet alleen meer de gevoelens welke zij te voorschijn roepen, er komt leven en beweging, er komt *perspectief* in. Bij Giotto vinden wij deze symptomen nog maar in de kiem, zij komen reeds meer tot hun recht bij Masaccio en bereiken hun hoogtepunt bij die grootsten onder de grooten: Raphaël, Leonardo da Vinci, Michel-Angelo.

Men denke intusschen niet dat er geen spoor van de Middeleeuwsche ideeën meer overblijft. Integendeel, de verschillende stroomingen loopen naast elkander voort. In dit verband moeten wij Petrarca noemen, die de typische vertegenwoordiger is van een overgangstijdperk; in hem leven en strijden beide richtingen: Middeleeuwen en Renaissance, die zelfs meermalen in éénzelfde gedicht tot uiting komen. In het gedicht ‘Chiare, fresche e dolci acque’ (‘Heldere, frissche, zachte wateren’), waarop wij reeds eerder zinspeelden, toont de schrijver zich b.v. een echt Renaissancedichter in dezen aanhef en in een passage waar hij een regen van bloemen beschrijft, maar is daarentegen Middeleeuwsch sentimenteel in het gedicht dat over zijn eventueelen dood handelt en in de laatste regels, waar het heet van een plek die Laura heeft betreden:

> ‘D'allora in quà mi piace
> Quest' erba sì, ch' altrove non ho pace’[1)].

1) ‘Van dat oogenblik af is mij die plek zóó dierbaar, dat ik nergens anders rust kan vinden.’

Zelf beschrijft hij zijn dubbele natuur op bewonderenswaardige wijze in een brief waarin hij van zijn bestijging van den Mont Ventoux, den hoogsten bergtop bij Avignon, vertelt. Petrarca, dien men één der eerste 'Alpinisten' zou kunnen noemen, had den moeilijken tocht ondernomen om van het schitterende vergezicht te kunnen genieten. Op den top gekomen echter, werpt hij weliswaar met eenig heimwee een blik in de richting van zijn geliefd Italië, maar verdiept zich dan in de 'Confessiones' van den Heiligen Augustinus, en de pracht om zich heen geheel vergetende blijft hij langen tijd in gedachten verzonken, mijmerende over de woorden van den Heilige, die vermaant om de schoonheid niet buiten ons, maar in ons eigen hart te zoeken. Petrarca voelt zich heen en weer geslingerd tusschen deze voor hem tegenstrijdige gevoelens: hem ontbreekt het evenwicht van den Middeleeuwschen mensch, dat aan Dante veroorloofde, in zijn meesterwerk den Christelijken godsdienst en verscheidene philosophieën te verwerken en tot een harmonisch geheel te vereenigen.

Evenals wij in Petrarca sporen van de Middeleeuwen terugvinden, is de geheele 15e eeuw dóór een strooming van Middeleeuwsche poëzie blijven bestaan. Aan den éénen kant de platonische poëzie die een nieuwen bloeitijd beleeft aan het hof van il Magnifico, als de neo-platonische beweging leidt tot het stichten eener philosophische (platonische) academie te Florence (Rome krijgt in dezen tijd zijn geschied- en oudheidkundige, Napels zijn letterkundige academie).

Aan den anderen kant zetten de Middeleeuwen zich voort in het machtige woord van een Savonarola, dat zelfs den ouden Botticelli er toe brengt, verscheidene van zijn werken te verbranden, en dat van zóóveel invloed zal zijn op de allergrootste artisten in de naaste toekomst, op mannen als Michel-Angelo en Torquato Tasso.

Michel-Angelo is de 'geestelijke erfgenaam' van Petrarca en heeft bovendien nog de geheele platonische poëzie der 15e eeuw verwerkt. Hij is mystiek, religieus, maar heeft tezelfdertijd een zeer sensueelen aanleg. Zijn kunst weerspiegelt den strijd tusschen deze beide tegenstrijdige gevoelens. Wat zijn gevoel voor de natuur betreft, eigenaardig genoeg ontbreekt dit vrijwel geheel in zijn

werk; hierin is hij een unicum. Zijn poëzie gaat volkomen buiten de natuur om, behandelt louter abstracties: gedachten, gevoelens, is vóór alles bovenzinnelijk, in tegenstelling met de kunst van Leonardo da Vinci, welke laatste zich juist met de werkelijkheid der dingen bezighoudt, en tegelijkertijd een echt 15e-eeuwsch artist is en een groot geleerde, voorganger van Galileï. Want 'kunst' is uitdrukking der gedachte, ook van de onbewuste, ongerijpte gedachte, *kunst is intuïtie* (volgens den modernen Italiaanschen kunstcriticus Benedetto Croce)[1] en gaat, om zoo te zeggen, aan de bewust geworden gedachte vooraf. Dat zien wij aan de kunst van den denker Leonardo da Vinci, die meer een verstandsmensch is, terwijl Michel-Angelo meer is een mensch van gevoel: de kunst van den laatste is intiemer en tegelijkertijd grootscher dan die van den eerste.

Het gemis van het natuur-element in Michel-Angelo is des te merkwaardiger omdat één van zijn voornaamste bronnen van inspiratie juist het boek Genesis is, dat overvloeit van natuur. Denken wij slechts aan Dante, op wiens prachtige natuurbeschrijving van het Aardsche Paradijs, eveneens aan Genesis ontleend, wij reeds de aandacht vestigden. Dante veronachtzaamt echter een ander niet minder belangrijk element, het dramatische. Hij voelt niet de tragedie der eerste menschen. De beschrijving van zijn ontmoeting met Adam in het Paradijs stelt ons teleur, omdat daarin slechts gesproken wordt over het aantal jaren dat Adam op aarde en in den voorhof der Hel doorbracht, over de taal die de eerste menschen op aarde bezigden; en de schrijver verwijt Adam zijn val omdat hijzelf daardoor niet zijn geheele leven in het Aardsche Paradijs kon genieten! maar hij neemt alles aan zooals het is, zonder het tragische ervan te doorvoelen. Pas later wordt dat erin gevoeld - anders zou men geen mysteriespelen gehad hebben, daar het theater steeds een drama, een conflict veronderstelt. En dat de 15e eeuw dat drama ontdekte, is een logisch gevolg van de 'ontdekking van den mensch': de mensch vergelijkt zich met den mensch en daaruit vloeit de tragedie voort.... Zóó is het eigenlijk de Renaissance, die genieën als Milton, Vondel vóórbereidt!

1) Aan belangstellenden zij zijn Brevier van Aestetica aanbevolen, dat in het Nederlandsch vertaald is.

Het kan ons dus niet verwonderen dat ook Michel-Angelo wordt getroffen door de tragedie van den eersten mensch, en deze - n.l. in zijn schilderwerk in de Sixtijnsche Kapel - machtig weergeeft, temeer waar hij diep in zijn ziel een àndere tragedie weet: hij voelt onbewust, de laatste groote artist van de Renaissance te zijn, en lijdt daaronder. In zijn kunst breekt het barok dóór zooals de decadente verschijnselen, die de 17e-eeuwsche Italiaansche letterkunde zullen ontsieren, reeds doorbreken in de kunst van Torquato Tasso ('Gerusalemme Liberata'). Beide zijn de laatste groote vertegenwoordigers van een grooten tijd, die met hen afgesloten wordt.

De tijd die nu volgt, kenmerkt zich door wat Francesco de Sanctis in zijn meesterlijk geschreven 'Geschiedenis der Italiaansche Letterkunde' een algemeene stagnatie van ideeën noemt. Het Concilie van Trente - reactie tegen de naturalistische philosophie van Giordano Bruno, Pompanazzi e.a. tot aan Galileï, philosophie die het logisch gevolg is van de 'ontdekking der natuur' en op zijn beurt reactie tegen de abstractie der Middeleeuwen - het Concilie van Trente dus verbiedt de vrijheid van gedachte; de z.g. 'Crusca', de beroemde en beruchte taal- en letterkundige academie, beperkt de taal tot een zeker aantal gangbare termen en belemmert daardoor haar groei en vooruitgang; de Spaansche overheersching is oorzaak van een zekere 'status quo' in de politiek. De lach der Renaissance is gestorven op de lippen van den stervenden blijspeldichter Aretino; de vroolijke carnavalsoptochten, de z.g. 'Trionfi' vinden een droevig besluit in den 'Triomf van den Dood.' Van dit alles is Torquato Tasso het onmiddellijk slachtoffer, maar reeds Michel-Angelo heeft het vóórvoeld: hij wordt geslingerd tusschen een oude uitgeputte cultuur en een nieuwe die nog nauwelijks gevormd is, tusschen mystiek en sensualisme, tusschen goddelijkheid en corruptie. Zijn 'slaven', die tevergeefs trachten zich aan de materie te ontworstelen, zijn het symbool van dezen bitteren strijd, waaruit niemand minder dan onze Rembrandt later als overwinnaar te voorschijn zal treden, als de nieuwe kunst vaste vormen heeft aangenomen, als de nieuwe ideeën, gezuiverd en geordend, een nieuwe cultuur hebben geschapen.

Door een dergelijken strijd wordt ook Tasso verscheurd. Men

kan hem het beste vergelijken met Petrarca: ook hij is een dichter uit een overgangstijd. Waar bij den één de Renaissance begint zich te laten gelden tegen de overblijfselen der Middeleeuwen, zien wij dat bij den ander deze zelfde Renaissance zich oplost in de min of meer decadente 17e-eeuwsche kunst, hetzelfde verschijnsel dus, maar ditmaal tragischer: zooals de figuur van Tasso - met zijn onrust, melancholie en achterdocht, zijn gewetenswroeging, zijn eindelooze hallucinaties en waanbegrippen zoodat hij zelfs jarenlang als een krankzinnige opgesloten wordt - ook oneindig veel tragischer genoemd kan worden dan die van Petrarca.

Tasso voelt de natuur nog als een 15e-eeuwsch artist, maar de frischheid van dien eersten tijd is lang geweken, zijn kunst is veel minder eenvoudig en spontaan, begint 'gezocht', bijna 'geleerd' te worden, en dadelijk na hem zal ze gekunsteld zijn. Dat wat in hem nog groot is evenals in Michel-Angelo, zal in zijn opvolgers ontbinding der kunst worden.

Het 'barok' wordt gekarakteriseerd door de verdraaide, gezwollen lijn, de taal van den 17e-eeuwschen schrijver door den verdraaiden, gezwollen stijl. Geheel de 17e-eeuwsche kunst heeft onevenredig groote afmetingen, iets reusachtigs en overdrevens, een 'teveel' dat afstoot, maar daarnáást kent zij de verwikkeling, het grillige, dat wat de Italianen 'arzigogolo' noemen: een zich verliezen in het détail, in de bijzonderheden. De *te* groote lijnen worden uit het oog verloren en de détails vragen de aandacht voor zichzèlf. De 17e-eeuwer *geniet* niet meer van de natuur gelijk de Renaissancemensch en nog veel minder *omvat* hij haar met den kosmischen blik der groote zieners. Hij beschouwt een insect, een bloem niet meer als element van de natuur, maar op zichzelf, als *vorm,* en rondom dien vorm begint hij te fantaseeren en te versieren: zoo ontstaan wat de Franschen - met een Italiaansch woord - zoo gaarne 'concetti' noemen. De klassieke kunst geeft ons het rund met zijn rustige kracht, zijn monumentalen bouw, zijn bijna plechtigen ernst, geliefd onderwerp van Virgilius dat in onzen tijd weder opgenomen wordt door den grooten neo-classicus Carducci; de 17e-eeuwsche dichter bezingt bij voorkeur de fladderende vlinder - bekend embleem ook van den barokstijl - en kleinere, niet nader

aan te duiden, insecten. Als in tegenstelling tot de verheven materie van de grootsche epische gedichten, van de kosmische kunst der 16e eeuw, zien wij nu náást parodieën (algemeen Europeesch verschijnsel: Cervantes' 'Don Quijote', Bredero's 'Spaansche Brabander') een waren cultus voor *het kleine* ontstaan. Ook nù wordt er gefantaseerd, maar op een geheel andere wijze dan door Ariosto en Poliziano, die Marini vergeefs in zijn episch gedicht 'Adone' tracht te imiteeren. Marini is het hoofd van deze nieuwe richting in de Italiaansche letterkunde, die daarom veelvuldig met den naam van 'marinisme' wordt aangeduid; een soortgelijk verschijnsel heet in Engeland 'euphuisme', in Spanje 'gongorisme', in Frankrijk 'précieusisme.' Marini's kunst kan ons valsch toeschijnen en toch is zij dit niet: de schrijver zoekt de schoonheid en grootheid der ouden uit te beelden om ze ons te toonen, om ze ons voor oogen te stellen, maar hij is er zich ten volle van bewust, haar niet te kunnen doen herleven.

De Arcadia daarentegen, laatste stadium van verval der Italiaansche letterkunde, tracht het klassieke leven te enten op het bestaande en dáárin is zij valsch, zoo schept Metastasio geen helden, maar marionetten. De Arcadia wil een reactie zijn tegen de 'concetti', tegen de wonderlijke, grillige beelden der marinisten, maar het blijft bij een edel streven. Want weliswaar is de natuur de liefste toevlucht der menschen en is dat ook altijd geweest, maar de bucolische geest laat zich niet opdringen, en juist het feit dat zij zich nu openbaart als 'school', als een opgelegde wil, schept het valsche element. Reeds in de herdersdichten van Poliziano, Tasso, Guarini, vinden wij eenigszins ditzelfde verschijnsel, maar deze dichters zijn oprècht, en hun werken zijn waarachtige kunst omdat zij innerlijk doorléefd zijn - op dezelfde wijze als de 'pose' van Couperus geen pose meer ìs omdat zij geheel met den mensch Couperus is samengegroeid.

De Arcadia echter zoekt een voorbeeldige en bijgevolg onnatuurlijke werkelijkheid en schept daardóór juist dat valsche zèlf wat zij veroordeelt en waartegen zij te velde trok. Zij wil oprecht zijn - en blijkt valsch door die bedoeling zelf; zij wil een rem zijn tegen de ongebreidelde fantasie - en slaagt daarin zóó uitmuntend dat zij de laatste resten der kunst zèlf vernietigt.

Haar eenige verdienste ligt in den *vorm,* die aan fijne gratie muzikaliteit paart, maar het is een ledige vorm, een holle klank, volkomen zonder inhoud, zonder gedachte.

Langzamerhand toch heeft de gedachte zich losgemaakt van de kunst, om uitsluitend een privilege der wetenschap te blijven. De 'ontdekking der natuur' leidde niet tot de naturalistische philosophie zonder ook een belangrijken stoot aan de natuurwetenschappen te geven. Artisten als Leon Battista Alberti, als Leonardo da Vinci, voelen dat de geheele beweging een wetenschappelijk karakter draagt. 'Muziek en schilderkunst zijn wiskunde', zegt Alberti, en Leonardo da Vinci is tegelijkertijd wiskundige en artist. En later als in de 17e eeuw de vrijheid van gedachte verloren gaat, zwijgen de geleerden, maar in de stilte van hun studeervertrek werken zij onvermoeid voort. Het is een tijd van onderzoekingen, van uitvindingen: de inquisitie ten spijt triompheert de leer van Galileï, wiens werk wordt voortgezet door de 'accademia del cimento', wij zouden zeggen: academie voor proefondervindelijk onderzoek.

Het academisme is n.l. overheerschend, en academies van wetenschappen dienen de wetenschap ook waarlijk door onderlingen steun en uitwisseling van gedachten; letterkundige academies echter dóóden, gelijk wij bij de Arcadia zagen, de individualiteit, de spontaneïteit, en daardoor de kunst zelf.

Waar dus de Arcadia inplaats van reactie slechts een dieper verval der Italiaansche letterkunde beteekende, hebben wij kort daarop de *ware* reactie, zoowel op politiek als op kunst- en letterkundig gebied: het eerste wordt meer aangeduid met den naam van 'risorgimento' (opleving), het laatste met dien van 'rinnovamento' (hernieuwing).

In Frankrijk is het Rousseau, die een terugkeer tot de natuur predikt. Laten wij elkaar goed verstaan: nièt op de wijze der Arcadia naar de kunstmatige natuur van schijnherdertjes, natuurgodheidjes en nymphen, die de dagen in ledigheid, met spel en dans doorbrengen (Watteau!), maar naar het gezonde, eenvoudige landleven. In zijn 'Emile' verkondigt hij nieuwe ideeën nopens de opvoeding, die hij zou wenschen volgens de normen der natuur. De philosophie van dezen tijd, door de moderne Franschen 'naturisme' genoemd, zoekt de *verhouding waarin* de mensch

leeft tot de natuur, *hoe* hij er tegenover staat dus, terwijl de ‘naturalistische’ philosophie der 15e eeuw ontdekte *dat* de natuur er ìs en *dat* de mensch ertoe behoort.

In Italië is de dichter Parini één der eerste volgelingen van het naturisme. Hij bezingt geen ijdele herderinnetjes meer, maar verheerlijkt den arbeid op het veld, de vruchtbaarheid, de nuttigheid. Hij is een sociaal dichter: zijn kunst is geen beschòuwing, maar feitelijke déélname aan het leven. De schrijver vereenzelvigt zich met de natuur, die hij niet slechts ‘meesteres van het leven’ noemt, maar ‘levenselement’. Naarmate deze beweging verder gaat, ontstaat er om zoo te zeggen een gòdsdienst van de natuur, die vóórbeeld van leven, ja, het leven zèlf is.

Dit naturisme is één der voornaamste bronnen van de ‘romantiek’, een algemeen bekende beweging die zich over geheel Europa (Duitschland, Frankrijk, Engeland, Hongarije, enz.) verspreidde, maar die waarschijnlijk voor een groot deel zijn oorsprong vindt in het Italiaansche cultureele leven der 18e eeuw; beweging die in Italië zoowel politiek (patriottisme!) als kunst, letterkunde, aesthetische critiek en taalkundige vraagstukken omvat.

In tegenstelling met de ‘klassieke’ school, die den blik steeds naar de oudheid gericht houdt, put de romantische school uit de Middeleeuwen, uit eigen nationale bronnen en bovendien uit vreemde, v.n.l. Noordelijke (Macpherson's ‘Ossian’!) literaturen. Volgens de klassieke school is het de gedachte die alles beïnvloedt, die óók de natuur beheerscht; de romantische daarentegen hecht meer waarde aan het gevoel. De geheele romantische kunst is min of meer sentimenteel, en daarom zeer geliefd bij het volk, dat onze hedendaagsche cerebrale kunst minder kan waardeeren. Die sentimentaliteit der romantiek is niet moeilijk te verklaren. Het Noorden is in mysterie, in nevel gehuld, en zoo zijn de Noordelijke volkeren, en bijgevolg hun kunst, hun letterkunde, zwaarmoediger, sentimenteeler en tegelijkertijd geheimzinniger dan die uit het Zuiden, kortom, juist wat wij nu met den naam van ‘romantisch’ plegen te bestempelen. Aan den anderen kant zijn ook de Middeleeuwen een tijd van mysterie en melancholie; en de romantici putten dus uit een dubbele bron van sentimentaliteit en geheimzinnigheid.

Het is eigenaardig dat Manzoni, die toch algemeen als hoofd

der Italiaansche romantische school wordt beschouwd, niet bijzonder sentimenteel genoemd kan worden, en dat hij niet vervalt in de fout van bijna alle romantici, wier stijl overdreven en gechargeerd is door een te veelvuldig gebruik van adjectieven. Bij hem geen spoor van ‘romanticheria’.

Waarom wij hem dan met recht een romanticus mogen noemen? In de eerste plaats omdat hij diep-religieus christelijk is, en de ‘classici’ meer een heidensche levensbeschouwing hebben. Maar v.n.l. om een andere reden. In den eeuwigen strijd tusschen verstand en hart zoekt hij, zeker, het intellect, maar vindt steeds het gevoel. Zijn historische roman ‘I Promessi Sposi’ (‘De Verloofden’) is in zóóverre een mislukking, dat hij bedòelde, historie te geven, en daarentegen een roman gàf. Dat is het beste bewijs dat hij romanticus was, ook afgezien van het groote aandeel dat hij had in de bij uitstek tot de romantische school behoorende, taalkundige polemieken. - Niet alleen beschrijft hij de natuur, geeft hij haar wéér, maar hij vòelt haar ook, getuige de beschrijving van Lecco, van Lucia's afscheid van haar geboorteplaats (I Pr. Sp.) en het relaas van Martino's tocht door de bergen (tragedie ‘Adelchi’).

Want als wij over de natuur in de kunst spreken, moeten wij onderscheid maken tusschen twee volkomen verschillende begrippen: het gevoel voor de natuur en de uitbeelding der natuur. Het laatste is de zuiver ‘zintuigelijke’ aanwinst uit den Renaissancetijd, die o.m. de kennis der perspectief met zich bracht, terwijl het eerste een dieper inzicht in, een beter begrip van, de dingen doet verkrijgen en meer leidt tot philosophie, tot abstractie der natuur. Bij Carducci en Leopardi b.v., die beide door de natuur geïnspireerd worden, om zich dan respectievelijk in de historie en in de philosophie te verliezen, zien wij hoe het opnemen der uiterlijke natuurschoonheid het innerlijke gevoel voor natuur wakker roept.

Zoo kent ook Foscolo beide gewaarwordingen. Het is bekend dat hij zoowel classicus is als romanticus. In zijn door Goethe's ‘Leiden des jungen Werthers’ geïnspireerd jeugdwerk (‘Ultime Lettere di Jacopo Ortis’) is hij de romanticus par excellence: het gevoel voor de natuur is er overheerschend, zóó zelfs dat dit werk met recht ‘de roman der natuur’ genoemd zou kunnen worden. Tegelijkertijd is het hier de natúúr, die hem reden tot

smart geeft; hier vinden wij een bekende Italiaansche opvatting terug, die vanaf Dante de beste Italiaansche schrijvers bezield heeft, en die Monti eens voor al samenvatte in zijn overbekende regels:

> ‘Tua bellezza, che di pianti
> Fonte amara ognor ti fu,
> Di stranieri e crudi amanti
> Posta ti ha in servitù.’[1)]

In ‘Jacopo Ortis’ beeldt Foscolo dus de natuur uìt, maar voèlt haar tevens; in zijn meesterwerk, het wondermooie ‘Carme dei Sepolcri’, vinden wij ons meer tegenover een idee, een begrip, een leer. Toch verraadt de schrijver ook in dit typisch klassieke werk nog hier en daar zijn romantische neigingen.

Een geheel eigen plaats neemt Leopardi, met Petrarca Italië's grootste lyrische dichter, in de nieuwere Italiaansche letterkunde in. Hij behoort niet tot een bepaalde groep of school, maar staat geheel op zichzelf. De aanschouwing der natuur brengt hem tot een geheel bijzondere philosophie. Hij ziet in de natuur den oorsprong van alle kwaad: hóógstens is zij den mensch onverschillig, maar meestal is ze zijn grootste vijand. In tegenstelling met Rousseau, die haar voelt als scheppende, alles bezielende kracht, beschouwt Leopardi de natuur als een kracht die verwoest en vernietigt. Een enkele maal is hij meer medelijdend jegens haar gestemd, wanneer hij ziet dat ook zij, dat elk levend wezen, veel lijden moet:

> ‘Forse in qual forma, in quale
> Stato che sia, dentro covile o cuna
> È funesto a chi nasce il di natale’.[2)]

Maar au fond ziet hij in de natuur toch slechts een onheil-

1) In 't Nederlandsch luidt dit ongeveer aldus:

> ‘Ach uw schoonheid! Vele malen
> Werd ze een bittre bron van strijd.
> Tal van vreemde en wreede aanbidders
> Brachten u tot dienstbaarheid.’

2) In het Nederlandsch ongeveer aldus:

> ‘In welken vorm, in welken
> Staat of het zij, zij het in een nest of woning,
> Wellicht is de geboortedag noodlottig voor een elk.’

brengende macht, en in een onvoltooid of althans onuitgegeven gedicht spreekt hij haar aldus toe:

> ‘U noemt het volk met meerdere namen
> Noodlot, natuur of God -
> Maar gij zijt Arimane’

en hij noemt zichzelf de apostel van den godsdienst dezer ‘Arimane’, die hij in een oogenblik van vertwijfeling in één zijner meest verbitterde - en meest aangrijpende - gedichten bezingt als ‘il brutto poter che, ascoso, a comun danno impera’, ‘de booze kracht die, in het verborgen, tot algemeene schade heerscht.’ Dit is zijn philosophie, zijn diep pessimisme; de natuur is dus niet alleen de áánleiding, maar werkelijk de grondgedachte zijner poëzie. Soms schijnt de natuur hem wijzer dan de mensch: de brem die onder de lava van den Vesuvius bedolven zal worden, ondergaat haar lot zonder dwazen trots of laffe smeekbeden, evenals de stervende wolf van De Vigny, met wien Leopardi hier en daar groote gelijkenis vertoont:

> ‘Gémir, pleurer, prier, est également lâche:
> Fais énergiquement ta longue et lourde tâche
> Dans la voie où le sort a voulu t'appeler.
> Puis après - comme moi - souffre et meurs sans parler.’

Men heeft wel eens beweerd dat Leopardi een gedegenereerde was omdat zijn zinnen krank waren en dat hij bijgevolg geen gevoel voor de natuur hebben kon. Uit het bovenstaande blijkt, naar wij meenen, voldoende het tegendeel. Zelden krijgen wij zulk een diepen indruk van de machtige grootheid der Schepping als bij het lezen van Leopardi's onsterfelijke verzen.

Een andere dichter die de motieven zijner poëzie aan de natuur ontleent, is Carducci. Hem brengt de aanschouwing der natuur echter niet tot philosophie, maar tot geschiedkundige visie: hij vraagt zich af welke gebeurtenissen zich hebben afgespeeld op de plek die hem thans door haar schoonheid trof, en de rijke geschiedenis van zijn vaderland geeft hem daartoe stof te over. Carducci is bovenal classicus - neo-classicus noemen we hem, zooals de romantisch aangelegde schrijvers van dezen laleren tijd neo-romantici heeten - maar ook in hem treffen wij verschillende aspecten

aan, juist omdat hij een groot dichter is. Eenige zijner jeugdwerken vertoonen romantische neigingen, getuigen van een zeker heimwee, bijna overgevoeligheid. Op rijperen leeftijd veracht hij die denkbeelden: dàn geeft hij pantheïstische natuurbeschrijvingen, streng klassieke gedichten, die behooren tot de mooiste poëzie der natuur die ooit geschreven is, en dat laat zich gemakkelijk verklaren omdat Carducci dóór en dóór classicus is, omdat zijn klassieke poëzie doorléefd, omdat zij oprecht is. Naarmate de dichter ouder wordt, verzoent hij zich weer wat met de romantiek, met het Christendom, met de mystiek der Middeleeuwen; hij is dus niet zoo exclusief verstandsmensch als men zich dat wel eens voorstelt.

Wij kunnen niet over het natuurgevoel der Italiaansche dichters spreken zonder den naam te noemen van Giovanni Pascoli. Deze heeft een zeer romantischen aanleg, en ziet in de natuur vóór alles het mysterie. Hij doet denken aan Franciscus van Assisi, een figuur trouwens die hem bijzonder lief is en die hij in één zijner beste gedichten met fijn gevoel teekent. Tegelijkertijd heeft hij een sterk ontwikkelden tastzin en gevoel voor kleur en klank als een 15e-eeuwer, wat zich b.v. openbaart in zijn talent om de geluiden der Schepping weer te geven. Meer 17e-eeuwsch is daarentegen zijn voorkeur voor het kleine, voor het détail; niet zonder reden noemt Croce hem in één zijner letterkundige critieken een ‘grooten-kleinen dichter’. Deze zeer verschillende eigenschappen, in één persoon vereenigd, maken Pascoli tot den natuurdichter bij uitnemendheid, die ons altijd weer ontroert, en ons nader brengt bij het ondoorgrondelijke, bij het oude en toch steeds weer nieuwe wonder van het leven.

Wat de nog levende dichters betreft, kunnen wij vooral d'Annunzio een groot landschapschilder noemen. De natuur is bij hem overwegend, zóózeer zelfs, dat zij ook zijn oppermachtig ‘ik’ overtreft. Zijn kunst is reeds een weinig ‘voorbij’, maar daar waar zijn ‘ik’ zich in de natuur verliest, schept hij waarlijk groote momenten, die hem zullen overleven.

Overigens is de hedendaagsche kunst overwegend cerebraal. Wie over Pirandello of Papini spreekt, zal niet in de eerste plaats naar hun natúúrgevoel vragen. Toch geeft de laatste mooie natuurbeschrijvingen, speciaal van zijn geboorteland Toscane. Maar het is ook hier uiterst moeilijk, de grenzen van een beweging te

trekken of de artisten onder een bepaalde klasse te rangschikken. En nog moeilijker is het, te bepalen wie werkelijk gevoel voor natuur heeft, en wie niet. De oppervlakkige beoordeelaar is licht geneigd te denken dat hij, die de natuur slaafs kan weergeven, haar ook doorvóélt. Dit behoeft echter niet steeds waar te zijn. Het is heel goed mogelijk dat degene die de natuur 'photographeert', zich daarmede tevreden stelt en niet verder doordringt dan de oppervlakte, den buitenkant, en dat degene die haar analyseert, haar veel beter begrijpt. De diepte der modernen is dan ook alleen mogelijk door deze deformatie héén: men tracht in het diepste van haar wezen dóór te dringen, de natuur wordt een te herscheppen, te reconstrueeren element. De nieuwe kunst is dus in hooge mate subjectief. De Renaissance met haar 'zintuigelijke' aanwinsten van perspectief, enz. is van groot nut geweest, maar nu wil men verder gaan. Voorbij zijn de tijden van de Pariniaansche vergoding, of van de Leopardiaansche verguizing der natuur, die niet meer als een scheppende, nòch als een vernietigende kracht wordt gevoeld. De rollen zijn omgekeerd: nu is het de artist die de natuur eerst moet 'vernietigen' en dan weder 'herscheppen', die afbrekend werk verricht om later weer op te bouwen. Dit is de laatste beweging in de kunst: futurisme (Marinetti!), kubisme en andere.... ismen. Ook hiertegen is echter al weder reactie ontstaan, een nieùw 'neo-classicisme' - nà dat van Carducci c.s. - dat een terugkeer tot Leopardi, tot Manzoni, wenscht, welke laatsten als 'classici' beschouwd worden, niet met betrekking tot de 19e-eeuwsche 'klassieke school', waartoe zij al of niet behoorden, maar met betrekking tot hun opvattingen en werkwijze, die in vergelijking met de 'modernen' bijna klassiek genoemd kunnen worden.

Hoe het zij, de hedendaagsche kunst is en blijft hoofdzakelijk cerebraal, philosophisch, meer gedàcht dan gevoèld. En wie weet of dat geen vooruitgang beteekent! Wij hebben gezien hoe het de menschelijke *rede* is, die eigenlijk elke evolutie bewerkstelligt, dus ook de wijze waarop de verschillende geslachten op de natuur reageeren. Wie weet dus welke nieuwe wonderen van kunst, een ánder maal op ándere wijze geïnspireerd naar de *natúúr,* er het gevolg van zullen zijn!

The novel in the Netherlands:
A comparative study by J.A. Russell, m.a., Ph. D., *University of Glasgow.*
(*Vervolg van blz. 82.*)

III. Disciples of Scott.

The closing decades of the eighteenth century and the opening one of the nineteenth are notable everywhere for the absence of good fiction. In those years the classicism that had previously ruled was fantastically assailed, every thing mediaeval and 'Gothic' being advanced it. The reaction, as it gathered force was guilty of many excesses, but though the more real excesses of the French Revolution broke in on the period, it was apparently too transitionary and unsettled a time for novel-writing to escape the general condemnation of mediocrity. Yet it is the Gothic tale of terror that may be said to have opened the romantic era of fiction, for the great streams of Gothicism, chivalry and mystery were all united in the work of Sir Walter Scott, the new force in fiction and undoubtedly the greatest one to date. Part of his success can be explained by the mood of Europe in the first quarter of the nineteenth century. He reflected something of the militarism of the time and of the aristocratic revolt against the levelism the French Revolution sought to impose. But the roots of his amazing triumph are deeper than these things. Not only did he take the story of adventure and the saner elements of the Gothic romance and place them in an historic background, but he blended with them the realistic sketch of manners, which was then

culminating in the refined comedy of Jane Austen. By subsuming these varieties of romance and augmenting them with a great deal of the methods of the pure novel itself, he hit upon a kind of novel elastic enough to contain almost everything in fiction that pleases. This was the historical novel, and its striking style, which made it easy of imitation, attracted immediate attention and maintained Scott in immense vogue for more than thirty years.

The Netherlands, though set alongside the nations most concerned in the revival of romance, lagged behind the strong literary life of the time, and there, during the first quarter of the century, romanticism made little headway. For this state of affairs the miscegenation of the two peoples under William I need to be stressed too much, for the international arbitrariness apparent in the ‘congressional’ attempt to manufacture a United Netherlands acted neither as a special deterrent nor as momentary spur; as regards Holland at least, it served only to maintain the stagnation that had prevailed since the end of the previous century, and if in Flanders there glimmered no spark of intellectual life in those years, there had been no real literary response for two hundred years. When Holland's somnolence was at length shaken off - in prose, that is, for in poetry Bilderdijk and his disciple da Costa were active enough - the art of Scott was soon discovered through an organized national force. The medium in this was the scholar, D.J. van Lennep, who sighted the possibilities of his country's history and pictorial beauties for fictional contrivance in the manner of Scott, and in 1827 delivered his important dissertation.[1)] When stated, his purpose seems to suggest Wordsworth - the nature poet and pantheistic philosopher - rather than the more matter-of-fact Scott, but it was Scott, in his interweaving of history and the scenery of the Highlands and Borders, whose methods Van Lennep now sought directly to reflect. And his plan to encourage national historical research was an immediate stimulus to activity, since the first historical novel in Dutch, ‘De Schildknaap’, was written by one of his hearers. The powers of imagination and scholarship displayed by Mejuffrouw de Neufville were

1) ‘Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding’.

certainly too flagrant to give her work more than an historical importance in Dutch fiction, but her well-intentioned effort facilitated and undoubtedly accelerated the reproduction of Scott in the Netherlands. More promising was the ‘Hermingard van de Eikenterpen’ of Drost, and more successful still was his ‘Pestilentie te Katwijk’, in which he shows a much greater emancipation from self-imposed moral and religious teaching. But his early death gave him little real chance to exhibit his latent powers, quickening under a deep passion for the past, and found a national historical novel, which, as Dr. Vissink suggests,[1)] might here have ended the influence of Scott, and won Holland for a national romanticism.

It was quite appropriate, on the death of Drost, that the son of the dissertationist Van Lennep should be destined to lead the Dutch romantic scool. With Scott's own life that of Jacob van Lennep had many parallels. He too was trained for the legal profession and did actually spend some part of his life as a lawyer. But like Scott he was much more interested in literature, and like him he made his literary debut in poetry, and abandoned the composition of poetic romances for the novel. Besides writing tales in verse as Scott did, Van Lennep wrote his ‘Nederlandsche Legenden’ as Scott did his ‘Tales of a Grandfather’ - for the amusement of children. But, of course, it is as an historical novelist that he is best known, and as such that we wish to compare him now.

His work, it mus be confessed at once, falls far below the standard set by even the lesser romances of Scott, though, it should be kept in mind, that Van Lennep wrote but five novels in all. In the first of these, ‘De Pleegzoon’, little of Scott's force of imagination is to discovered, though history professes to be no more than the binding of the story; there is a jejune unevenness about it all, the characterization is not impressive, the humour not too bright, and the style at times tediously verbose is at other times woefully inadequate when detailed treatment is called for. He was more indebted to Scott in his second novel, ‘De Roos van Dekama’; many incidents reveal his dependence in the matter of externals, and the handling of the historical material is now riper to the extent that there are fewer of the feeble co-incidences and sheer improbabilities that often reduce ‘De Pleegzoon’ to

1) ‘Scott and his influence on Dutch literature’, p. 150.

something perilously near burlesque. But the general treatment is thoroughly uninspired, the incongruity between the story and its period and scene being so marked as to indicate that Van Lennep had extracted little yet from his imperfect studies of Scott's unique historical method and treatment in this all-important respect.

Even Van Lennep's accounted *chef-d'oeuvre,* 'De Lotgevallen van Ferdinand Huyck', is not an historical novel in the strictest sense, but merely a novel of the proximate past. It has not freed itself wholly from the picaresque style - Professor ten Brink has aptly described it as a very respectable picaresque novel -[1)] and even yet the local colour is much less striking than in Scott. But we do at last find some of his inner qualities. Except for the needless nimiety of horro piled up in the closing pages, there are few glaring weaknesses constructionally, and the characters, if occasionally still rather puppet-like, are now 'less defined by description than by their own words and actions',[2)] realizing a little of the dramatic ripeness of Scott. 'Ferdinand Huyck' does not belong to the order of great fiction, but in its increasing freedom from artifice and mere, ingratiating humour it stands as far above the work of its author's immaturity as 'The Heart of Midlothian' and 'The Talisman' do above 'The Surgeon's Daughter' and 'The Pirate'.

'Elizabeth Musch', however, is a sad retrogression, for the history of a seventeenth century political intrigue holds so much the upper hand that it is only very nominally a novel at all Nor does Van Lennep's last novel, 'De Lotgevallen van Klaasje Zevenster' show many traces of Scott's direct influence. In this *roman-de-moeurs* of the author's own period - Van Lennep's 'St. Ronan's Well' - we have noted, with infinite elaboration, the successive phases of a somewhat nugatory career. It is difficult now to appreciate the controversy that came to surround this work over the immoral accidents that are supposed to figure in it. The section of the third volume concerned does witness a divagation from the uniformity imparted to the Dutch novel by Wolff and Deken, but to ethical standards of an entirely hypercritical order must the unnecessary *contretemps* be attributed. Van Lennep's

1) 'Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde'.
2) H. Vissink, 'Scott and his influence on Dutch literature', p. 201.

heroine, it can be said, is as conspicuously virtuous as Clarissa Harlowe or Sara Burgerhart, and the book in no way impugns the respectability of the Dutch share of the Novel. The happenings at Mont-Athos, indeed, afford a relief, lacking which 'Klaasje Zevenster' would much resemble 'Pericles' without the scenes which, artistically, if not in a purist sense, are most worthy of the genius of Shakespeare. As Professor ten Brink has done well to point out,[1] Van Lennep only treats, with restraint and tact, what Guy de Maupassant has treated of in 'La Maison Tellier' and been much commended for.

If the critics of the past often failed to agree where to put 'Klaasje Zevenster', it is not a difficult matter to fit Van Lennep himself into his place in the evolution of the novel in the Netherlands. Assuredly he has no place in European literature, and even in Holland the infinitely greater talent displayed by the latter historical writers, Bosboom-Toussant, Schimmel, Wallis, tend do dwarf him, and if he be allowed the title of leader of the Dutch romantic school, it is solely by virtue of the historical position he occupies therein, despite his vast labours on the versatile of Scott. His plagiarism from the latter went to notorious lengths, and his careless eclecticism in the use of his material, his tricks of style and his false sublimities, make his net contribution of so little value as, without the fortunate chance of the great romanticist's example, to be almost negligible. To style him the Walter Scott of the country north of the Moerdijk is to describe him in a way that, by all trustworthy standards, must be thought of almost completely as a tribute to Scott's influence than as attempted inflation of Van Lennep's own mediocre powers.

A truer disciple was Jan Frederik Oltmans, who on an extremely narrow foundation, has built for himself a firm place in the prose literature of his country. His approach to the romantic field differed fundamentally from that of his contemporary, Van Lennep. The latter, though he served a long apprenticeship to Scott, never succeeded in executing an entire work in the manner of his accepted master; emulation was his aim, yet at no time did he give intensive study to his task; and in default of original genius and in face of a stong rationalistic bent such tergiversation was

1) 'Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde'.

fatal to the production of real historical novels. From the first Oltmans devoted himself conscientiously to the task of the illimitable storage of historical data so essential to the romanticist, and, well-equipped through this systematic preparation, he produced in his first novel a work that already seemed almost to mark the high water-level of his steady capability. He was thoroughly the disciple of Scott, quite incapable apparently of developing further than his admirable pastiche could render him, for with his second romance there was not retardation but sheer exhaustion of art.

It cannot be pretended that his work equals even the lesser works of Scott, to whom he was in all respects indebted. He had not the astounding creative energy of Scott, for though in both of his books there are incidents recounted with the epic skill of his literary progenitor, he was in the main less artistic and not infrequently deficient in the delineation of character. Nor had he 'the genius of history' of Scott, for his inerrancy was primarily due to meticulous scholarship, not so much to an instinctive sense of historic values. On the whole perhaps he deserves to rank higher than Van Lennep. A finer student of historical records, he was also sufficiently sure of his local colour to weave into his historical matter an inspiring story. No less patriotic than Van Lennep, he turned the portions of history upon which his mind operated to better account, and if the novel-guise but too lightly veiled the history behind, it was a fault that went far to reveal the possibilities for romanticising in Holland's storied record, when to the exactness of the historian there would be conjoined the developed skill of the novelist of manners.

So far the literary history of Belgium, the complementary part of the Netherlands, has perforce been mentioned but incidentally, for, as was alluded to, since mediaeval times and right into the sixteenth century - during which the contributions made to French and Dutch literature by those southern states were of high positive value and were proportionate from the numerical standpoint - intellectual stagnation had reigned there, save for a few exceptions in drama. Into the deep-lying causes of the resultant literary separation of two peoples so linguistically, racially and geographically akin as the Duch and the Flemish we need not enter here. Suffice it is to say that, after Waterloo, when the Belgian people

were again free to assume an interest in their native speech, the emergence all at once of a set of fully-developed romanticists was something neither vaticinated nor miraculausly realized - even a nation with so great a past as Belgium possessed, - required a considerable period of leavening. The formation of a national literature was not even synchronous with the events of 1830 when Belgium became a 'new' nation, for as Mr. G.K. Chesterton has wittily put it, to insist that a 'young nation' must needs produce a literature is like saying a nation must soon grow a moustache. Besides, the *literati* of the time expended their energies in trying to settle between French and Flemish as the natural ideal for the expression of the new-found national spirit, and until the *flamingants* carried the day, there was no ministration to the long-deferred literary aspirations of the South Netherlands.

The Novel was then the rebirth of Belgian letters, due in some measure to the appearance on the continent of 'Quentin Durward', which may be regarded as the first 'Belgian' novel. But the work of the first historical novel *written in Belgium* was, curiously enough, the work of an Irishman, Thomas Colley Grattan His book,[1)] published simultaneously in English and in French, has since lost interest, but as the first evocation of local history and geography, it ought to be regarded as a landmark in that country's literature. Belgium was far more stirred, however, when the first novel *written in Flemish by a Belgian* was produced by Hendrik Conscience.

The position of this writer in his country's literature is an assured one, due to the fact that he revived the Vernacular at a time when it had fallen into disuetude and disrepute. Yet it is hard to see how he can be acclaimed as a great writer in any sense, however unpleasant it is to pronounce such a verdict. His historical importance may be readily conceded, but the immense volume of his writings in moralitarian and patriotic vein seems to blind many to his irrefragable literary inferiority. It is, after the lapse of nearly fifty years, high time that the eponymous proliferation of make-believe which has been responsible for the creation of a Conscience-legend should be disposed of, if only in fairness to truly great compatriots like de Coster, Lemon-

1) 'L'héritière de Bruges: histoire de l'année 1600'.

nier, Maeterlinck, Verhaeren, with whom Conscience can no more sustain comparison than Van Lennep with Bosboom-Toussaint or Couperus.

Conscience is considered essentially as a novelist, yet here we immediately encounter a difficulty in logomachy. His productivity was so geat as to run to a hundred volumes, but this is not to say that he achieved what the endless labours of Balzac and Zola, with definite orientation, never looked like realizing. After an exhaustive examination of his complete works I find that only a relatively small number of them can with any sense of propriety be labelled novels at all. By far the greater number rule themselves out by their brevity - as a matter of fact, Conscience has specialized not in the novel but in the short story, more accurately, the tale, as written a hundred years ago - others, though extending to the length of somewhat short novels, do not deserve to rank as serious novels by reason of triteness of subject-matter and almost childish simplicity of treatment. The result is that of the imposing centurian array of 'novels' not a large proportion have any reasonable claim to inclusion here as such, and even those saved from summary rejection have a precarious hold on mature opinion.

Conscience's works fall naturally into two divisions, those describing the heroic past of the Flemish people and those describing contemporary Flemish life. Among his own people his immense popularity mainly rests, not surprisingly, on his *roman-de-moeurs* rather than on his historical romances, a preference that in itself is almost a condemnation of popular opinion in failing to keep 'this side idolatry' where Conscience is concerned. His accredited *chef-d'oeuvre,* 'De Leeuw van Vlaanderen', is modelled definitely on Scott, and it is so incomparably his finest work as almost literally to outweigh the other ninety-and-nine. Next in order - again almost indisputably so - is 'De Boerenkrijg', again an historical tale. It is nearly safe to affirm that his reputation would be little less had he written only these.

'De Leeuw van Vlaanderen' has been called 'the Flemish bible', but that this single work should ever have idealized the aspirations of the whole Flemish race is a striking commentary on the political and intellectual backwardness in which the dawn of the Victorian era found it. It ranks certainly as the epic of the battle of the Spurs, but

how far behind the work of Scott or ‘Thyl Ulenspiegel’, a Belgian historical novel of international reputation! It is his closest approximation to the style of Scott, and certainly in specific incidents as well as in its romantic colouring in re-echoing the chivalric times it bears a resemblance to ‘Ivanhoe’. Conscience, however, lacked the vivacity, the imagination, and above all the historical verisimilitude of his much-admired master; he fell constantly into the worst excesses of pseudo-archaism, and often by the superficiality of his characterization made of his historic personages mere martinets.

Aesthetically ‘De Boerenkrijg’ is probably his best novel, for usually, to quote M. Sabbe, ‘in the art of Conscience it is difficult to separate the aesthetic point of view from the educational’.[1)] His Francophobio, however, was dispersed too freely for the book to be accepted as an entirely admissible interpretation of history. In few particulars did he successfully emulate Scott, his acknowledged guide, and certainly never carried through an entire book in his manner; always marring his approaches by incredible climaxes, incongruous readings of history, and filling his pages with unimpressive bathos. Suffice it is to say that not with all his historical writings has he so adequately treated the boundless possibilities of Belgium's heroic story as the foreigner Scott in his isolated ‘Quentin Durward’. Out of the grand material of the bourgeois-dictator, Van Artevelde, he has given us a piece of uninspired dulness, a bald chronicle that is ill-conceived history rather than romance; his ‘Burgemeester van Luik’ is az haphazard historically, and, novelistically, just as insipid. As inaptly as Van Lennep - that is, in no more than in the historic concept - does he deserve to be established as the Belgian Scott.

Turning to the other part of his work, it can be said right off that Conscience in the same way as he saw an ideal past-time took over an ultra-romantic view of contemporary Flemish life. Within his beloved Flanders his favourite *locale* was the Kempen, those desolate moor-lands - reminiscent of Hardy's sombre Edgon Heath - that extend between Antwerp and Venlo. This little-visited *pays* Conscience portrayed vividly, but his idyllic pictures of life as lived there are at utter variance with those of later

1) ‘Histoire de la littérature flamande’, p. 79.

writers. His images of reality are too beautiful, too virtuous, and in every way too sentimentalised, to be at all convincing. Even the best of these studies, 'De Arme Edelman', is a thoroughly conventional piece of work - it is, in fact, in the writings of Conscience impossible to escape the *leit-motif*. While we can give him every credit for his giftst of heart, for his aims for the unification of his country, and for his proudest boast that there is not a line in his multifarious writings to be wished away on ethical grounds, we can also take an unbiassed perspective of his place in literature, for no more extravagant claims have ever been made for conscious mediocrity.

The lenitive teatment meted out to Conscience appears in such a description of him as 'the most famous novelist on the continent before Zola and Tolstoy came'.[1] Nowadays such hyperbole merely causes frank amusement, for was he not contemporaneous with Hugo, Balzac, Dumas, Thackeray, Dickens! With the imaginatively-endowed Hugo he had, it is certain, nothing in common, while his uneflecting Catholic optimism was wholly opposed to the satiric subtlety of Thackeray; Dumas, it is true, based his 'Dieu et Diable' on 'Wat eene moeder lijden kan', honouring his hero with the name of Conscience, but the literary inter-relationship goes little further. With Balzac we may compare him in respect of output, and a titular affinity is suggested in such books as 'De Burgers van Darlingen', 'De jonge Dokter', 'De Koopman van Antwerpen', but the penetrating analysis of the great Frenchman is nowhere to be found - Conscience's mind was not capable of a 'Père Goriot' or a 'Eugénie Grandet'. His simplicity and tenderness had perhaps most in common with Dickens, but his compositions are steeped in a maudlin sentimentality to which Dickens at his worst never descended. The conclusion is reluctantly forced that he has no place in European literature and no very high one in that of the Netherlands. Yet, though his works may not possess those literary qualities that make for endurance, we can agree with M. Sabbe[2] that it was no slight achievement to gift to Flanders what it needed most, that 'hij leerde zijn volk lezen.'

1) J Persyn, 'A glance at the Soul of the Low Countries', p. 93.
2) 'Histoire de la littérature flamande', p. 79.

It is hardly possible to say more of Conscience than that he initiated the writing of the Novel in Belgium; beyond this he did nothing to ensure its continuance; he prescribed no directions for his fellows to follow, but by his provinciality and pedestrianism left it just as he started it. All was yet to do to make the Novel representative truly of the Belgian people, and to make it a reflection of the elements the Netherlands' peoples have in common; at an empirical stage he did not even try to wrest from his Dutch neighbours the secret of the success that they, through their freely developed political ideas, had more quickly attained in the hierarchy of romance. His failure to found the national novel in the history of Belgium meant that when the Novel came iresistibly to fructify it was too late for it to yield the best romantic flavour, which was a distinct loss to the Belgian side of the Novel, sating it too onesidedly with naturalism. The small extent to which Conscience affected subsequent literary styles is shown by the manner in which his successors had to seek new *media* for themselves His influence was so ephemeral that the so-called ‘school’ developed from his work was no more than a number of undistinguished followers prepared to sacrifice to the same forced optimism, and who were soon swamped on the oncoming tide of realism. Even his historical novels were bettered by those of August Snieders without anything very noteworthy being accomplished The inevitable re-action set in the ‘80’s, when, deprived of his pleasing personality, ‘la jeune Belgique’ looked in vain for something behind the name that for so long had been supposed to carry her literary burdens.

Holland's case was more fortunate, for though the nonage and novitiate of the romantic art applied to the novel had even there a modest enough beginning, it was through the work accomplished by Van Lennep and Oltmans in seeking an imaginative rendering of Dutch history that Scott remained for well-nigh fifty years the paramount force in the prose literature of Holland. In this long period of influence, Scott himself was never in danger or being vanquished, yet neither were his later disciples unworthy nor contemptible. Indeed, in Mevr. Bosboom-Toussaint and H.J. Schimmel the two greatest appeared, and their achievements brought the novel in Holland into line with recent Anglo-French developments.

To acquiring the Scott-method Mevr. Bosboom-Toussaint gave almost as much application as Oltmans had done, but from the outset her aim was somewhat opposed to that of the king of romanticists and his most formally-fit disciple. Her obsessions for history and archaeology were not intended to adapt her specifically as an *historical* novelist - her major concern was not history but psychology. Nevertheless she was more under the sway of Scott than she was aware of, for as she advanced in her art she tended to write more in his manner. While artistic development was yet immature, adherence to her plan could but result in a loss of pictorial beauty, not yet compensated for by the complexity of the characterization.

For an Englishman it is pleasing to record that the novelist made her greatest successes in the field of historical narrative by her excursions into Queen Elizabeth's reign, her finest body of work, indeed, being her 'Leycester' novels. In this famous cycle and in her best solo work, 'Het Huis Lauernesse', she returned admirable contributions to the tuition of Scott to prove she had assimilated his conception of the novel of the past. She was far in advance of both Van Lenenp and Oltmans in disdaining the reproduction, with slight emendations and adaptations, of particular scenes, incidents and types from Scott, and may claim to have written the first absolutely original novels in his manner. What she took over from him of method, device and general factor in the art of the romanticist, she made her own, and any modifications they wrought on her work were the result of skilful and intelligent usage. She took over the mechanism of the Scott-novel, but the technique she used was essentially her own, for her matter was original and at all times her work remained typically Dutch.

She possessed a real talent for evoking the spirits of vastly-differing epochs, and whether dealing with the time of Charles the Bold,[1)] middle-classe life in sixteenth century Holland,[2)] Maurice's reign,[3)] the fortunes of patriarchal houses.[4)] contrived

1) 'Een Kroon voor Karel den Stoute'.
2) 'Een Leidsche student in 1593'.
3) 'De Delftsche wonderdokter'.
4) 'Het Huis Lauernesse' and 'Het Huis Honselaardijk in 1631'.

to make her historical characters live again in her pages. But, neither possessed of nor seeking to cultivate, Scott's pictorial art, she endeavoured to subordinate topography and history alike to the central love-interest of imaginary characters. And ultimately she resolved apparently to get away altogether from the demands of history and write in an entirely altered style. 'Majoor Frans' a Dutch 'Wuthering Heights' in its colourful delineations of wild, lonely, heathy Gelderland and in its portrayal of elemental passion showed especially a surprising sympathy with modern ideas. In a broader sense, she gave evidence in this new onder of prose that the Novel in the Netherlands had now, as elsewhere, reached a period of transition, and that a more effective talent was about to follow from the influx of the rationalistic into the sentimental.

While, everything considered, the vast yield of Bosboom-Toussaint was a notable advance on anything yet achieved for Dutch letters, it was not without patent defects. Most of her novels, like a great many of Scott's, suffer from their excessive *longueurs* - there is altogether too much talk to too little action. Her personages are living beings and their hearts are compounded of real human passions, but she tended to be tediously fastidious in her descriptions of their faintest peculiarities; she sinned repeatedly against Lessing's cardinal law, and forgot the due demands between painting and writing, a perversion of the novelistic art that still lingers in the Netherlands, without the mitigation that the historical novel of this time ofen afforded. Impossible as it is to put literary valuations on a 'percentage' basis, the critics are infinitely more in order with their lavish praises of her than with those they bestowed on her predecessor Van Lennep. But after the lapse of forty years it seems safe to say that her final place is not so high as at one time she seemed destined to fill; in each of her novels there is something that remains after reading, but there is always a vitiation of something else by her overdone metaphor, her introduction of fearsome neologisms, and her interwoof of abstruse speculations and reflections dictated by an aggressive Calvinism. When all is said, however, she remains one of the most gifted of Dutch writers, and brilliantly supports the influential part played by women in shaping the Novel in the Netherlands.

Holland was the citadel that maintained the romantic phase directed from Scott longer than any other, yet even there it might have passed away but for the advent of Hendrik Jan Schimmel. In the final period of Bosboom-Toussaint it was visibly waning, and in England and France the day of the novel of psychology had clearly come. Schimmel, a whole-hearted romantic of the best water, was, therefore, a tremendous re-inforcement for the Scott cause. He brought back the objectivity inherent in the historical form, and maintained this throughout his long career against the forces of subjectivity and neo-psychology. Far from Scott becoming a spent power his hold on Holland was even strengthened by Schimmel, who was one of his most complete disciples and who, though not the last historical novelist, was the last to be influenced directly by Scott.

His early work provided little fore-taste of what was to come; simply good, patriotic Dutch history, written not without an eye to the picturesque, but containing roughnesses, stylistically, not found in the corresponding part of the work of Scott, exaggerated romanticism scoring off literalism on the historical side. But soon the fruits of a patient study of Scott began to appear; and once more the author found a congenial field in English history, his three novels treating of stirring events in the reigns of Charles I, Charles II, and William III[1)] being, like the three novels of Bosboom-Toussaint on the Earl of Leicester's campaign in the Netherlands, his most notable achievement. These all display a praiseworthy study of British history and the interpretation is essentially fair-minded. Schimmel copied Scott's plan of making his central character in each case non-historical, but was more reliant on actual history and tended to make the factual parts incorporate dramatic material at every turn. Though he made the story centre round the neutral hero and heroine, and was well aware that history must not be obtruded unduly, the proximity of so many great ones and the suggestion of impending historical crises could not but draw chief attention - a fascinating, if faulty, form of art.

On the other hand, when Schimmel dealt only with history he

1) ‘Mylady Carlisle’, ‘De Kaptein van de Lijfgarde’, ‘Mary Hollis’.

did not expand on his historical background, about which so much is always known. Theoretically, he wished to subordinate those people who have lived and those events that have happened to the imaginative and dramatic interest involving the public services and the domestic affairs of more ordinary figures, but in the interplay of fictitious and historical characters there is not always the blend of history and romance that Scott so consistently achieved, which is no more than saying he was not a second. 'Wizard of the North'. Like Oltmans he was first and foremost his disciple, and though in psychologizing he evidenced a profounder insight into human nature than the author of 'De Schaapherder', he was, wanting an historical background, of little account. The rarer phenomenon of the influence of Dickens is seen at work in his non-historical books, but these are in no way comparable with his Scott-formed work. As a painter of contemporary life he ranks far below Bosboom-Toussaint, but in his more characteristic historical productions has established virtual equality. Of what he loses in this one-sidedness he gains something back in his simpler, more direct style, and - in the broad sense - in his more humorous conception of life.

With Schimmel the long and honourable reign of Scott in Holland comes practically to a close. His influence, indeed, never knew any definite passing, but in its full extension threw open fresh possibilities for fiction-writing. His inception there was slower than in most other countries, for by 1824 excellent imitatory work was produced in Germany by Wilhelm Häring[1)] and in Italy by Alessandro Manzoni,[2)] while in France Alfred de Vigny's 'Cinq-Mars' was the work of but two years later. Still, it would be difficult to speak of a 'school' of Scott in any of these countries, to maintain, for example, that writers like Victor Hugo and the Dumas *père et fils* laid themselves under a very heavy burden of debt to Scott. In Holland it was quite otherwise. No considerable Dutch novelist of the mid-period of the nineteenth century remained outside of his direct influence - Beets, termed by Hough 'the Dickens of Holland',[3)] was largely a sketchwriter - and nowhere

1) 'Walladmor'.
2) 'I Promessi Sposi'.
3) 'Dutch life in town and country', p. 170.

had he such a successive line of close and obvious followers, novelists who claimed his specific form of art as their definite momentum. Elsewhere there was even in Scott's own time a reaction to romance, leading to the rehabilitation of other forms of fiction, but in Holland, save for the classical novels of so unrepresentative a writer as Professor Petrus van Limburg-Brouwer, a romantic treatment of real life continued its sway, a domination of all fiction forms, even after 1850 or so, when the stand for realism was maintained by Thackeray and soon afterwards by Flaubert. Holland only caught up this thread later, but the gap was bridged by developments within the historical novel itself on the part of the later devotees of Scott. Even so ardent an historiographer as Bosboom-Toussaint early sensed the necessarily-neglected psychological and social aspects in Scott, and Schimmel gave glimpses of escaping at times from the spell of the Wizard to cross the bonder-line of the rival kingdom of realism. And it is quite probable that by this ‘reform from within’ practically boundless, that it would take, as Henry Tames says ‘about all we bring in good faith to the dock.’

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCXXIII.

‘Ziel, zware... 't Aanzijn, zég mij, hoe Gij 't ziet...’ ‘Vriend, gij, geboren
In Schijn des Tijds, als Scheemring die gelaten zwoegt... ik weet
Zoo weinig vredegevends als gij-zélf... maar 't wreede Leed
Jaagt mij gestaeger dan u 't uwe, die 't ontvliedt... ach, hooren

En zien moet 'k steeds al 't leege Onware, dat laag smaalt, wijl boren
Blijft tòch mijn Rede in 't Eeuwge, waar we eens droef uit rezen. 'k Vreet
Me op in verterend haken naar 't Oneindge, sinds 'k in Keet
Uws stalen Lijfs heen weer wend me als in donkre Groeve, schoren

Al blijft, door alles heen, me een vreemde Diepte, die 'k nooit meet,
Neen, waar 'k steeds één mee voel mijn Wezen, zelfs toen donkre kreet
Van Weedom uit mij rijzen naar de lucht moest, daar mij storen

In 't mijmren wou de onnoozle Waan van wie der Aard behooren.
Maar, Mensch, geruste, ach, gij, mijn eigne, ik, Ziel, die hoog-wijd streed
Voor úw Behoud steeds: blíjf gerust: saam gaan we eens weer verloren...’

CCCXXIV.

Gij stelt tevreên me, o, Ziel, zooals reeds deedt Ge in de oude tijden,
Toen 'k, stille knaap, na veel wijd voelend peinzen vreemd begon
Te dichten en te schrijven wat plots rees uit verre Bron
Des diepsten stuwens, dat soms zielen hier sterk zwiept en strijden

Hen doet, op eigen wijze elk, mystisch in onmeetlijk lijden
Dat alle Willers wreedlijk slaan blijft, totdat eindlijk won
Hun ziening haar erkenning bij de Velen, daar stil spon
Eeuwig 't Oneindge Lijden, waar wij klein bij zijn, Zijn wijde

Weting, die de Allerbesten 't eerst zien en dan sterk verbreiden
In alle hersnen verder als 't Een-juiste. O, Ziel, gij Zon,
Door weingen vaag aanschouwde, in uw diep duister Schijnen rijden

Zoovelen trotschlijk haastig, of zij weten, doch bijzijden
't In-waarste is alles wat zij meenen. Diep in donkre Ton
Des smalsten Wanens zij dwaas dwalen tot van hier zij scheiden.

CCCXXV.

O, is de Al-eeuwge Geest slechts Schijn, een Waduw bóven 't Wanen
Van ons, hoog-gillend reeds ontstelden hier bij 't Worden? Neen.
'k Weet: dát is 't Eenge, Wat ooit was, Wat is, Wat staat, al scheen
't Zoo velen, die hier worstelden langs strak-besliste Banen,

De ook door al vorigen in pijn en zorg met vlijt begane,
Alsof dees Aard' waar 't Zijnde, waar men gaan moet flink ter been
Zoekend voor 't Lijf een pad door doornen opwaarts, tot de leên
Neertuimlen ijlings, wijl ons Ik dan vliegt naar 't Nooit Verstane.

Zoo gij ook, Vriend, wiens woord nog hoont na 't sterven: diep-in tranen
Liet 'k om uw gaan, maar geen Muziek van melodieus geween
Ontsteeg me: ik sluit mijn rustig Denken om 't hoog Raadsel heen

En 'k zeg U, nu gij vielt, o, Sterke als aardling, die Uw vanen
Liet wappren kalm in 't Koele: 't Leven is niet, lijk 't u scheen,
't Is voelen diep hoog juist, geen strijd van flink-gespoorde Hanen.

CCCXXVI.

'k Ben woest geweest eens, stellig, want ik duldde nooit de bochten,
Zooals de Wereldgangers slim-gauw slingren door elkaer,
Druk aldoor pratend over 'n Beetre met beschaafd misbaar -
Wiens diep-in voelen schelden ze, op hun klein-gewikste tochten

Door 't menschgedwarrel, waar zij wijs hun eigen voortgang zochten.
Rondspeurend al der Wereld-lieden minder gladde schaar, -
Alsof die wijde, diepe Willer een klein-kwade waar'
Die voor zichzelf slechts leefde in eignen Wezens nauwe krochten.

'k Waardeerde u reedlijk: maar mij kondt gij 't doen nooit. 'k Heb gevochten,
Toen kleinen, die gij zelf niet achttet, jaar op eindloos jaar
Valsch-vast belaagden me, of een Oceaan met baar op baar

Mij telkens overweldgen wou, ofschoon ze 't niet vermochten
Mij ganschlijk te bedelven, Ja, zij krompen, wijl mijn waar
Wezen, dat gij niet wist, kalm-vriendlijk strevend, deed en wrochtte.

CCCXXVII.

‘Maar Ziel, dit wetend, zullen méér nog martlen ze U?’
‘Wat zou 't?
Ik, die u hielp toen, ben uw Wil, om steeds strikt-puur te blijven
En onderdoor al uw Ellende, al Waarheên klaar te schrijven,
Die de Eene, Onweetbre Wezendheid voorzichtig in mij bouwt.’

Ja, zóó was ik als knaap reeds, en blijf 'k levend, want nooit oud
Of suf voel 'k mij in 't Allerdiepste, zoodat durend drijven
Ik 't zwaar Beweeg kan van mijn Worstling tegen 't zielloos-stijve
Want gansch onpsychische ijdle Wanen, als verstrakt, kalm-koud,

Aardsch-logisch redeneerend buiten 't Diepre Zijn. O, stout,
Half-eeuwsch reeds willen met mijn eigenst Wezen, dat beklijven
Mij, mensch, doet aan Onkenbren Grond van 't Eéne, en rustig houdt

Omhoog me in weel'ge welgemoedheid, schoon als nijdig wrijven
De takken van wat struiken langs mijn beenen, wijl 'k vertrouwd
Met alle wegjes rakend, voortdring door 't hoog-geestlijk Woud.

CCCXXVIII.

Ja, 'k wou begrijpen leeren 't Leven en stil weet 'k nu: 't Lukte.
Mijn Ziel greep weemoedsvol, stil, weetloos peilend ieder ding,
Naar vele onzaalgen, die mij in hun radde warreling
Omvlogen, maar weer vloden, haastig smalend, dat ik krukte,

Ja, dat ik leeg en leelijk leefde en slechts met Schijn mij smukte,
Terwijl 'k diep-psychisch niets bestreef de als in een stil gedring
Te boren naar den Bodem al dier Vlotten, wier gespring
'k Hield op een afstand, schoon 't een enkel keer opeens verrukte

Mijn zwaar begeeren naar fijnst voelen. O, onduldbaar drukte
Mij 't angstig-makend droog-doen al dier Aardschen, zoodat 'k zing
Dus eindlijk altijd door maar heerlijk, zelf verheveling

Maar Zielswil boven 't roddlen vlakker Vlotten, wijl ik plukte
De schoonheid aller menschen voor de Stervers. Neen, nooit bukte
'k Voor psychisch-mindren, tot mijn Geest in Eeuwgen Geest verging.

CCCXXIX.

Geheven, ach, uit donkre Diepten der Versterving. Jong
Kind, liep 'k, vreemd-ijl, stil, broos-van lijf, wijd-mijmrend in omheining
Van Wezens, stuursche, steenen, stroef-gebiedend, zóódat schrijning
Van Weedom, staêge, mij verstijfde Doch mijn Zielskracht dwong,

Als stalen Wil, in één me, tot 'k met één onmeetbren sprong
Stoof, twintig-jaarge omhoog op eens uit stil-verduurde kwijning
Van niets ooit mogen, maar wijd haken en langs stell'ge lijning
Schreef sterk die strenge Ziel zich alles vóór. O, los toen, zong

'k Geluidloos wel, maar wild, fier, vrij. Doch fijn-bescheiden drong
'k Bij géén ooit in me. Ik wou slechts zijn mijn Zelf. Wijd naar verfijning
Mijns versten Wezens, dat 'k moest zeggen, stoerlijk strevend, dong

'k Naar eer niet, noch kleine Aardschheid. 'k Werkte kalm steeds in de deining
Staan blijvend Eeuwgen Moetens, diep-streng hatend kwade tong.
En zóó zwier 'k goedsmoeds voort op 't zwalpend plagen der Verschijning.

Nieuwe brieven van Hans von Bülow door Dr. J. de Jong. †

Maria von Bülow, de weduwe van den beroemden dirigent en pianist, had, reeds lang geleden (1898-1908), bij Breitkopf und Härtel, zeven deelen met brieven en andere documenten uit zijn nalatenschap in het licht gegeven. Thans is Du Moulin-Eckart, een vriend van Thode (Daniela Thode, Bülows oudste dochter, was met Heinrich Thode getrouwd) met een nieuwe verzameling brieven voor den dag gekomen, die Daniela met zorg bewaarde in haar villa te Gardone. De villa, in den oorlog door de Italiaansche regeering in beslag genomen, was aan Gabriele d'Annunzio toegewezen. Du Moulin slaagde er in de brieven te krijgen, dank zij d'Annunzio's inschikkelijkheid. En een gelukkig toeval speelde hem te Riga in handen wat nog was overgebleven van het indertijd door Cosima Wagner te Triebschen aangerichte autodafé onder Hans von Bülows brieven aan Wagner. Hierdoor zijn documenten verkregen van ongemeene waarde voor de kennis van een zeer bewogen tijdvak van beider leven.

Hans Guido Freiherr von Bülow, geboren te Dresden in 1830, was niet bestemd voor de muzikale loopbaan, in dien tijd nog niet gezocht als thans; reeds vroeg evenwel werd hij door muziek sterk aangetrokken. Op negenjarigen leeftijd werd hij voor klavier leerling van Frans Wieck (toen nog niet getrouwd met zijn Clara Schumann) en voor harmonie van Eberwein te Dresden. De familie (de grootvader was Saksisch majoor in dienst van Napoleon, de vader zeer letterkundig begaafd) verhuisde in 1836 naar

Stuttgart; Hans v. B. trad nog als gymnasiast aldaar in het openbaar op. In 1848 ging hij te Leipzig in de rechten studeeren; de muziek echter kwam er niet bij te kort, want Hauptmann onderwees hem in compositie. In 1849 vinden wij hem te Berlijn: hij werd daar medewerker van de 'Abendpost', waarin hij zich aansloot bij de theorieën van R. Wagner, wiens *Die Kunst und die Revolution* was verschenen. Een opvoering in 1850 van *Lohengrin* te Weimar deed hem besluiten zich geheel aan de muziek te wijden, ondanks de tegenkanting zijner ouders, en hij trok naar Zürich, waarheen de uit Duitschland verbannen Wagner de wijk had genomen, die hem onder zijn leiding nam voor het dirigeeren. Hans - ik zal von Bülow voortaan maar weglaten - verdiende zijn eerste sporen als kapelmeester te Zürich en St. Gallen en begaf zich dan naar Weimar om als (toen reeds zeer ontwikkeld) klavierspeler van Liszt 'die letzte Weihe' te ontvangen. Hierop volgden in 1855 concertreizen door Duitschland en Oostenrijk; de tweede reis eindigde te Berlijn met zijn benoeming tot eersten leeraar in het klavierspel aan het Stern'sche Conservatorium, waar hij Kullak opvolgde.

In 1857 huwde hij Liszt's oudste dochter Cosima....

Ongelooflijk hoe fascineerend Wagner op den zeventien jaren jongeren Hans werke, zooals uit de brieven blijkt. Het smartte hem wel den meester te Zürich te zien lijden, toch had diens nabijheid hem zoo verrukt en opgefrischt dat hij lang daarop zou kunnen teren. 'Begrijpt ge niet', schrijft hij hem, 'dat men zich tegenover u zoo ontzettend klein en onmachtig gevoelt, dat men het maar het best vindt aandachtig naar u te luisteren "und keinen faulen Kontrapunkt zu nebenthematisieren?"' Roerend zijn aanhankelijkheid aan den meester. Hij is verontwaardigd over het Parijsche 'plebs' dat *Tannhäuser* uitfloot en over de Berlijnsche 'Kunstakademie', die Wagners benoeming tot eerelid verijdelde (met nadruk doet hij uitkomen, dat Meyenbeer er *niet* tegen was). Volgens Hans kon Wagner geen vrienden hebben. 'Vrienden keek men *aan,* tot hem zag men *op*'. Hij bijv. was in vollen ernst bereid zijn schoenpoetser en boodschaplooper te worden en noemt zich zijn 'treuen Bedienungsaspiranten', zijn 'treustergebenen Knecht'.

Ook zijn jonge vrouw Cosima schijnt reeds vroeg onder Wagner's bekoring te zijn gekomen. ‘Ik zou wel willen’, schrijft Hans aan Wagner, ‘dat ge haar eens op een andere wijze leerdet kennen, dan zooals tot dusverre in uw huis, waar bevangenheid haar spraakzaamheid doet verstommen en haar open expansief wezen zich terugtrekken. Zij vreest altijd dat gij haar te kinderachtig en te onbeduidend vindt om u te kunnen liefhebben en begrijpen.’ Hij prijst zijn verstandige vrouw, die voor hem alleen *die* brieven opent, waarop het aankomt: Wagner's brieven. Na de opvoering van *Lohengrin* te Berlijn schreef Cosima aan Wagner een ‘schwärmerischen’ brief, waarvoor Hans uit haar naam excuses moest maken. ‘Ge begrijpt’, schreef Hans argeloos, het goede kind heeft u ook lief. We hebben samen geschreid’....

Maar al te spoedig schreide Hans alleen!....

Over Hans' verder leven, zijn triumfen als dirigent en klavierspeler, uitwijden, zou zijn uilen dragen naar Athene. Ik zag hem in het Gebouw voor K. en W. aan de spits van de Meiningers (zijn optreden in het Kurhaus te Scheveningen met de Berlijnsche Philharmonie woonde ik niet bij). Mijn allereerste heugenis aan hem: het voordragen van Beethoven's laatste Sonates (uit het hoofd) - dat was te Amsterdam - is zoo lang geleden, dat het mij als een droom voorkomt.

Uit lang geleden verschenen documenten weet men hoe oprecht Hans was, hoe hij bijv. eerlijk toegaf vroeger Verdi te hebben miskend: diezelfde eerlijkheid vindt men terug in de nieuwe brievenreeks; alleen is hij niet rechtvaardig ten opzichte van Hans Richter, die zulk een belangrijke plaats inneemt in Wagner's leven; hij dirigeerde o.a., na de allereerste *Lohengrin*-opvoering te Brussel, *Die Nibelungen* te Bayreuth en wisselde met Wagner af in de leiding van diens concerten te Londen. Hans nu stak den draak met Richter's ‘bierwanstige Behäbigkeit’ (euphuïsme voor bierbuik) en achtte de keus van Levi tot eersten dirigent voor *Parsifal* te Bayreuth gelukkiger dan die van Richter zou zijn geweest, aangezien Joodsche plooibaarheid door eerzucht beter kan worden gesmeerd dan zekere Germaansche talenten, zooals dat van den heer Richter, die in het intellectueele denzelfden rang innemen als *la beauté du diable* bij het schoone geslacht.

Ook in deze brieven viert Hans den teugel aan zijn zucht tot grappenmaken en, het moet gezegd, hij wordt soms bedenkelijk flauw. Als hij Amen zegt laat hij er *B* men en C *men* op volgen. Dürer (Albrecht) is de comparatief van *dur* (à avaler). Hij klaagt dat hij 'leberleidend' (voor 'leider lebend') is, spreekt van 'Schundschau' (en bedoelt de 'Tägliche Rundschau'), van den 'schiedlichen Scheussmayer' (Schiedmayer) uit Stuttgart. van Oberjammergau, noemt een *Lohengrin*-opvoering een 'Schwanerei' (voor 'Schweinerei') enz. enz. Dat wisselt af met ernstige uitvallen: 'Als er dan toch ergernis moet zijn, ergere men nimmer zich zelf, maar anderen.'

Hans was gaandeweg tot Wagner in een geheel andere verhouding gekomen dan toen hij zich 'Klavierhans' noemde. Na de kennismaking met de *Tristan*-partituur, waarvan Wagner hem de geïnstrumenteerde vellen zond, die Hans dan voor klavier zou overbrengen, schreef hij vrij drastisch aan Wagner: '*Tristan* staat tot *Lohengrin* als Beethovens laatste tot zijn eerste kwartetten Gij hebt te rekenen op het publiek van den laatsten Beethoven. Aus dem sublimen Nachtstück (As dur) läszt sich kein Abendstern herausbanalisieren.'

Hans was verrukt over *Die Meistersinger*; hij noemde het een ongehoord populair poëtisch werk, dat voor Wagner zou worden een trionfo, waarbij het succes van *Tannhäuser* een lamento zou blijken; tot *Parsifal* evenwel 'kann er in kein Verhältnis kommen', schreef hij aan zijn boezemvriend Klindworth. 'Mir ist diese Convulsionen-Contorsionen Hysterik von Blick zu Blick immer greuelhafter, klangsinnstörender geworden..... Alle Figuren (Charakter?) sind *nur Zerrbilder ihrer Originale....*'

Uit de nieuwe brievenreeks blijkt hoe ontzettend Hans heeft geleden onder Cosima's ontrouw; hij kon nergens rust vinden; hij zocht en vond ook tijdelijk verlichting door een verblijf te Florence en Venetië, waar hij evenals in Duitschland ijverig propaganda maakte voor het fabrikaat van zijn 'klavierpaus', zooals hij hem noemde; Bechstein, wiens eerste vleugel hij had ingewijd met de H moll-Sonate van Lizst. Ondanks reizen en successen bleven aanvallen van moedeloosheid niet uit; in een daarvan was hij bijna

tot zelfmoord vervallen. Ware Bechstein niet op een wanhopigen brief van Hans naar Hannover gesneld, waar deze tijdelijk werkzaam was, de arme groote man zou zich in zijn eigen priëel hebben doodgeschoten; Bechstein kwam nog tijdig om hem den revolver te ontrukken.

Hans had gehoopt op een aanstelling te Dresden, zijn vaderstad, waar Weber, Wagner en Wüllner (*last and least*) werkzaam waren geweest; hij werd echter teleurgesteld en ging weer naar München. Hij had daar, dank zij den invloed van Wagner (wat bekend was) een bevoorrechte positie aan de Opera en de Muziekschool en toen nu het praatje liep dat hij die verschuldigd was aan zijn 'complaisance' als echtgenoot, kon hij het niet langer houden. Hij besloot aan alles een einde te maken, zond Cosima naar Triebschen den scheidingsbrief (dien men verloren waande), zoodat zij haar verhouding tot Wagner kon wettigen, en hij de geheele 'Kapelmeisterei' er aan kon geven. Hij zou zijn loopbaan besluiten met *Tristan* (Wagner had hem dit ontraden, hem zelfs een voorwendsel aan de hand gedaan en een ontmoeting voorgesteld), Hans evenwel bleef bij zijn besluit en zond Wagner schriftelijk een 'Lebewohl.'

Terecht spreekt Du Moulin van den zielenadel van Hans. Toen hij na een scheiding van 12 jaren zijn geliefd kind Daniela bij haar grootvader Liszt[1)] terugzag (van de andere kinderen Blandine en Isolde spreekt hij weinig of niet), dankte hij Cosima W. geroerd voor het vele dat zij tot vorming van zijn Daniela had gedaan. Zooals men weet stierf Wagner te Venetië. De weduwe was wanhopig en Hans seinde haar kort maar krachig: *Soeur, il faut vivre.* En geen spoor van rancune. Hij seinde Cosima uit Chicago zijn beste wenschen voor het succes van Bayreuth, en liet zich ook na de huiselijke catastrophe van alles wat Wagner aanging op de hoogte houden en bleef hem en zijn vrouw alles goeds toewenschen (brief aan Klindworth).

Over Hans' verder leven uitwijden, zijn triumfen als dirigent en klavierspeler, zou zijn uilen naar Athene dragen, zooals ik reeds zeide. Bekend ook zijn interessante programmas, o.a. dat der drie B.'s, *Bach, Beethoven, Brahms.* Deze laatste meester was destijds

1) In het voorbijgaan spreekt hij van het 'ongedierte', dat om den verouderenden Liszt te Weimar 'quantitativ und negativ-qualitativ' toeneemt.

nog niet als ‘vol’ (d.i. klassiek) erkend en het lijdt geen twijfel dat Hans hiermede de kunst van Brahms een niet genoeg te waardeeren, krachtigen steun verleende. Het is mij hier om iets minder bekends te doen en wel Hans van zijn antisemietischen kant te laten zien, wat, al zeg ik 't zelf, goed opportunistisch kan heeten, nu het antisemietisme overal wederom meer van zich doet hooren. Dood was het nimmer. Vooropgesteld zij dat ik *persoonlijk* als student en als gewoon burger van antisemietisme weinig of niet te lijden heb gehad, al moest ik, zelfs soms bij intieme kennissen, speuren, dat onder de asch der wellevendheid iets van Jodenkleineering smeulde.

Maar ter zake. Onze Hans was een geduchte antisemiet, die in dat opzicht niets toegaf aan Wagner, den auteur van het beruchte *Das Judentum in der Musik.* Hij spreekt evenals deze van Joodsche reporters die ‘berichtmauscheln’; noemt *Jud* Joachim onder de slechts dirigenten (men moest hem de ‘Dirigieromanie’ afleeren). Zijn trouwens alleszins verklaarbare bewondering van Tausig berust ten deele hierop dat Tausig wel eens zelfs Anton Rubinstein (Hans noemt dezen de ‘Attila des Klaviers’) in de wielen reed. Aan Wagner schrijft hij in verband met *Das Judentum in der Musik:* ‘Zooals de zaken staan, d.w.z. hoever de verjoodsching der Duitschers (daargelaten de bloedmenging) reeds is gevorderd, zou ik willen beweren dat het aantal der Joden, die het met uw geschrift eens zijn, volkomen gelijk is aan dat der uw gevoelens deelende niet-Joden. Ik zie de zaak vrij donker in en geloof niet meer aan de mogelijkheid eener redding van de algemeene ‘Verlumpung i.e. Verjüdelung’. Aan Klindworth schrijft hij: ‘Du wirst mir alle Achtung zollen, wenn ich dir erzähle dasz mein Name unter einen grossen (famos redigierten) Petition am Bismarck *gegen die Juden* prangt (oder prangert). Keine Halbheit! Farbe bekennen... Israël sollte der Vivisektion überliefert werden.’ Hij roept moord en brand over ‘Judendreckwirtschaft’ - ‘hol der Teufel das ganze jüdische Jammertal.’ ‘Deutschland’, klaagt hij later, ‘ist doch das unausstehlichste Land von allen hauptsächlich wegen seiner jüdischen Insassen, andererseits wegen unseres Collegengesindels.’ En dan, nog later, dat hij in zijn betrekkingen door Joden ‘beerbt’ wordt, te München door Levi, te Hannover door Frank (‘dem frechen Judenbengel!’). Te Hannover wil hij de leiding der concer-

ten alleen dan op zich nemen, als een hem sympathiek collega (geen Jood) hem aan de opera opvolgt.

Eens, bij het doornemen van *Parsifal,* toen Wagner daarbij gezongen, Jozef Rubinstein gespeeld en Levi met het oorspronkelijke manuscript in de hand had geluisterd, schreef hij daarover ironisch aan Klindworth: ‘Waarom hebben onze vaderen ons niet laten besnijden toen het nog tijd was?’

En Hans droeg niet eens kennis van het (misschien lasterlijke) praatje dat Wagner zelf Joodsch bloed in zijn aderen had; zijn vader toch was reeds zes maanden na Richard's geboorte overleden en zijn moeder gehuwd met den bij haar inwonenden Joodschen tooneelspeler Ludwig Geyer, met wien zij zeer intiem was nog vóór ze met hem trouwde (zoo heette het) en met wien de familie naar Dresden verhuisde.

Men weet, hoe donker Hans als jodenhater de toekomst inzag; Wagner zelf was niet zoo pessimistisch, want Hans schrijft aan hem; ‘Ach - warum muszt Du in allem so furchtbar recht haben, und nur unrecht, wenn Du irgendwo einmal nicht schwarz siehst.’

Welnu, Israël heeft Wagner in het gelijk gesteld, want tot zijn vurigste aanhangers behooren juist.... de Joden. Het zinnelijke van Wagner's muziek sleept hen mede, ook dan wanneer de taal, waarin zij tot hen wordt gebracht, voor hen onverstaanbaar is. Zelfs te Parijs is dat het geval en doet Wagner opgeld, al is eigenlijk Wagner in het Fransch een onding.

De Venus van Milo
Spel in drie bedrijven door Benno J. Stokvis.

PERSONEN:

Mr. HERMAN VAN LANGEN, advocaat.
TINE, zijn vrouw.
LEO } hun kinderen.
FRIEDA } hun kinderen.
JOHANNA, Mr. van Langens zuster.
Ds. FRIKKERS, Tine's broeder.
Dr. SOMBERS, jeugdvriend van Mr. van Langen.
Mevrouw VERGEEREN, vriendin van Tine.

Eerste bedrijf.

Thee-uurtje bij mevrouw Van Langen. Een gezellige kamer, comfortabel ingericht: eenige fauteuils, een divan met kussens, siertafeltjes met pullen; aan den wand ouderwetsche olieverfschilderijen in breede vergulde en familieportretten in ovale effenzwarte lijsten. - Tine, Johanna en mevrouw Vergeeren zitten aan de tafel. - Wintermiddag: het electrisch licht brandt, de kachel staat rood.

Johanna:

Om van iets anders te spreken. Wat heeft Herman de vorige week een prachtige strafzaak gehad. De kranten stonden er vol over. Een schitterend pleidooi heeft ie gehouden.

Mevrouw Vergeeren:

(invallend)

Ja, schìtterend, in èen woord schitterend; de heele stad sprak er van. Je kan wel trotsch zijn op je man. Zoò schitterend. Mevrouw De Vries die zei nog tegen me: nou maar als die Herman van Langen niet nog eens iets bereikt, die zie ik nog eens minister worden, en....

Tine:

(haar lachend interrumpeerend)

Tut, tut. Goed dat ie

jullie niet hoort, met z'n bescheidenheid. Ja 'et was een mooie zaak. Hij had er veel ambitie voor; de beklaagde is direkt toen op vrije voeten gesteld; hij is nog wezen bedanken.

Johanna en mevrouw V.:

(beiden)

O, is 't tòch waar, hoe aardig, och, zeg, interessant!

Tine:

Ja, ik heb hem ook nog even gezien. Nu, je weet hoe Herman is: hij houdt er niet van bedankt te worden. De man is nog geen vijf minuten in huis geweest.

Johanna:

Och, is èt heusch? Haha! Komisch. Echt Herman! - Maar hoe maakt hij 't eigenlijk? Ik heb hem nog niet gezien sinds z'n Parijsche uitstapje.

Tine:

Ik vind hem eerlijk gezegd niet heelemaal in orde. Hij is altijd een harde werker geweest zooals jullie weet en bepaald blozend heeft hij er nooit uitgezien. Maar de laatste tijd is hij zoo bleek! En hij eet haast niets. En hij slaapt slecht. Hij is prikkelbaarder dan anders en soms zit ie een half uur aan tafel zonder een woord te zeggen. Dat de kinderen me al gevraagd hebben of hij iets mankeert. En dat is sinds hij uit Parijs terug is. Ik weet 't niet.

Johanna:

Misschien is hij wel verliefd geworden: Parijs, de stad van de midinettes. Haha, Herman op een naaistertje verliefd!

Tine:

(lachend)

Nee, daar geloof ik niet veel van. 'Et zit 'em natuurlijk in de zaken. D'r is zooiets van een groote petroleum-onderneming die wordt opgericht en die hem heelemaal in beslag neemt. Maar voor de kinderen en mij is 'et toch vervelend. - Nog een kopje thee?

(schenkt beide dames in; een oogenblik stilte, met alleen getik van roerende lepeltjes).

Mevrouw Vergeeren:

Zeg, hebben jullie dat nieuwe boek al gelezen van Ida Slagers? 'Et is toch zoo mooi, echt snoezig. Moeten jullie bepaald toch eens lezen. Dick heeft 'et voor me meegebracht. 'Et gaat over een echtscheiding. Een man en een vrouw en drie kinderen. Marie heet zij; en de kinderen heeten. Wacht, even bedenken; Jaapje en Tootje en.... Hoe vind jullie dat, ben ik vergeten! Een boek dat ik pas heb gelezen! Nu, enfin: enne eerst leven ze heel gelukkig: hij is onder-directeur van een bank of zooiets; Hendrik heet hij. Maar dan ineene gebeurt er iets. Hij wordt verliefd. Net zooiets als

in dat griezelige verhaal van Guy de Maupassant: daar wordt een getrouwde man verliefd

op bloemen. Verbeeld-je; hoe is 'et mògelijk, zooiets! Nu en hier wordt die man verliefd op z'n auto. Stel je voor! Nou, maar 'et is héel tragisch. Ze gaan natuurlijk scheiden. Op den dag dat de scheiding wordt uitgesproken, neemt zij vergif in en hij rijdt met z'n auto in een afgrond. Hoe vinden jullie dat?

Johanna:
Heel interessant.

Tine:

(beslist)

Onzin; ik houd niet van die pathologische beschrijvingen. Ik geloof daar niet in; dat is geen werkelijkheid. In de werkelijkheid bestaan zulke gevallen niet. Daar ben ik nu eenmaal te nuchter voor. Of ja, misschien ontmoet je van die menschen wel in een gekkenhuis; dat is natuurlijk mogelijk. Maar dat een gewoon normaal mensch, die altijd gewoon en normaal in de maatschappij heeft geleefd, plotseling dergelijke waandenkbeelden krijgt, dat is uitgesloten. Gewoonweg onmogelijk. Stel je nou bijvoorbeeld iemand voor als Herman, een rustige kalme man, zonder dichterlijke aspiraties of zoo. Denk je dat Herman....

[De deur gaat open en Mr. van Langen treedt binnen; lang, schraal, zijn gelaat blijft strak ook als hij grappig is; hij spreekt monotoon.]

Mr. van Langen:

(onder het binnenkomen)

Goeienmiddag dames; vrouw, dag mevrouw Vergeeren, hoe maakt meneer 'et; dag Johanna, wel wel, lang mekaar niet gezien

(gaat zitten).

Ik meen me niet te vergissen als ik geloof zoo juist mijn naam ijdel te hebben hooren uitspreken, toen ik binnenkwam.

Mevrouw Vergeeren:

(licht koket)

Hè meneer Van Langen, hoe kunt u dat nu zeggen, ijdel! Hoe onbeleefd tegen dames. Doen die dan wel ooit ijdel?

Mr. van Langen:
Pardon, mevrouw, u heeft een bedoeling in mijn onschuldige woorden hineininterpretiert, die ik alleen reeds door het feit van mijn echtgenootschap

(hij knikt in de richting van Tine)

, niet zou hebben durven koesteren, laat staan uiten. Wij mannen zijn misschien in menig opzicht ijdeler dan de vrouwen. Maar in het ijdel uitspreken van woorden, om niet te zeggen van geheele conversaties winnen de dames het toch van ons, geloof ik Och ja, de dames hebben ook meer tijd dan wij.

J o h a n n a :

Heb je het druk Herman; je ziet er wat betrokken uit; soms overwerkt?

T i n e :

(snel invallend en nadrukkelijk)

Hoor je 'et nou Herman,

nou zegt Jo 'et ook al, heelemaal uit zichzelf, zonder dat *ik* er een woord over gelaten heb.

Mr. van Langen:

Van dat laatste ben ik ronduit gesproken nog zoo absoluut zeker niet. Maar in werkelijkheid, ik voel mij een beetje moe. Met de zaken is 'et niet overstelpend druk. Maar ik ben naar 'et schijnt nog altijd een beetje vermoeid van de reis. Parijs is zulk een enerveerende stad voor het provinciaaltje dat je daar als Amsterdammer eigenlijk bent.

Johanna:

(naar mevrouw Vergeeren gewend)

Ja, o, dat vind ik nu ook altijd; Parijs, zoo vreeselijk druk, op straat trams en autos en bussen alles doorelkaar; je wordt er dol van als je d'r niet aan gewend bent. U kent Parijs, mevrouw?

Mevrouw Vergeeren:

Nee, ik ben er tot mijn spijt nog nooit geweest. Maar Dick heeft me beloofd; van de zomer denkelijk....

Johanna:

Moet u niet verzuimen; vooral niet. Een heerlijke stad, Parijs.

(tot Mr. van Langen gewend:)

Vind jij ook niet Herman; afgezien van de vermoeiïngen?

(zonder zijn antwoord af te wachten).

Zeg en heb je tijd gehad om uit te gaan? Musea of schouwburg of concert?

Mr. van Langen:

(snel en zenuwachtig)

Nee, och nee, zoo goed als niet, als je voor zaken bent, uitteraard nietwaar. Ik ben even naar Versailles geweest, en een uurtje in 'et Louvre en....

Johanna:

In 'et Louvre; o, dus de Venus van Milo; zeg, natuurlijk heb je de Venus van Milo gezien.

Mr. van Langen:

(zich om zijn emotie te verbergen half omwendend als om te zien of iets denkbeeldigs dat hij doet voorkomen plotseling te moeten zoeken, zich op een siertafeltje achter hem bevindt)

Ja, terloops, even, in het voorbijgaan; bizonder mooi heb ik 'et nooit gevonden.

Johanna en mevrouw Vergeeren:

(beiden)

O, gut, maar nee, de Venus, zoò prachtig....

T i n e :

(lachend)

Nee kinderen, met die dingen moet je niet bij Herman komen, die is voor dat alles veel te nuchter. Daar geeft ie niet om, hè jongen? Al was 'et tien keer de Venus van Milo, daar draait ie z'n hand nog niet voor om! Geef hèm z'n mooie processen maar en z'n strafzaken! Van die fraaiïgheid houdt ie niet.

(tot Mr. van Langen gewend:)

We hadden 'et er

net over toen je binnenkwam, over je nuchterheid. Betty vertelde zooiets uit een roman die ze gelezen had van een man, een getrouwde man met kinderen, die nota bene verliefd wordt op z'n automobiel. En ik zei hun juist, dat dat onmogelijk was, zooiets bij een gezond normaal mensch, zooals jij bijvoorbeeld. Haha! Acht jìj het mogelijk dat een nuchtere man zooals jij, die altijd z'n gezonde verstand heeft gehad, zooiets in zijn hoofd haalt?

Mr. van Langen:

(aarzelend)

H'm, ja h'm, ik weet 'et niet. Dat zou je een psychiater moeten vragen zooiets. Ik ben niet competent, in zulke kwesties.

Tine:

Maar jezelf dan. Kan jij je in iets dergelijks verplaatsen? Jijzelf, Mr. van Langen, kan jij je dat nu voorstellen, dat je op een goeie dag verliefd zou worden op een auto, of op een stoel of op een paard. Dat is toch te mal om los te loopen. - Zeg nu eens zelf?

Mr. van Langen:

(niet op zijn gemak)

H'm, nee, ìk niet. Maar je weet niet, er zijn zulke eigenaardige gevallen soms. Het leven is zoo vreemd soms. In de praktijk zie je dat, vreemde dingen, waar je niet in je droomen aan gedacht hebt dat ze bestaan.

(meer op dreef komend:)

Daar zijn de sexueele aberraties, lustmoorden, vergiftigingszaken, waar je voor staàt; je staàt er eenvoudig voor, zonder dat je de mentaliteit van die menschen begrijpt. Maar daarom bestaàt het wel. Ook menschen die volkomen normaal lijken. Maar van binnen zijn ze een vulkaan, om 'et eens deftig te zeggen. Trouwens, schijn bedriegt. Ieder mensch vormt een wereld op zichzelf: je kan in een ander mensch, ook je allernaaste niet totaal doordringen, beweer ik. In jezelf niet eens!

Tine:

(hem onderbrekend)

Maar Herman, zooals wij nu bijvoorbeeld Herman, ik ken jou toch heelemaal, er is toch niets in je dat ik niet ken. Dus bij ons gaat dat alvast niet op. Nee; ìk kèn je en ik zeg je dat bij jou nuchter normaal man als je nu eenmaal bent, zooiets pathologisch absoluut en voor altijd is uitgesloten.

Mr. van Langen:

Ik weet het niet. Niemand kent zichzelf; er zijn in iederen geest latente krachten in het onderbewuste geloof ik, die plotseling zich geldend kunnen maken.

Tine:

(hem van terzijde aanziende)

Wat redeneer je over zulke dingen zwaar vanmiddag; ik herken je niet!

Johanna:

Dat komt van z'n vermoeidheid. Je moest 'em maar eens even een lekker kopje thee geven. Daar knap je van op.

Mr. van Langen:

(lachend)

Ja jullie dames genezen alles met een kopje thee

(drinkt van het kopje dat Tine hem reikt na even geroerd te hebben).

Johanna:

Maar nu weten we nog altijd niet hoe je het in Parijs hebt gehad en waar of je zooal bent geweest. - O ja, je zei in het Louvre; o ja en de Venus van Milo, daar hadden we 'et over; dat je die niet mooi vindt. Is dat nu echt je opinie?

Mr. van Langen:

(verlegen)

H'm, och h'm, wat zal ik je zeggen, ik, ik, eerlijk gezegd....

Tine:

Nu laat ìk 'et jullie dan maar uit Hermans naam vertellen, wat ie mij gisteren nog heeft gezegd: dat ie 'et leelijk vindt, bepaald leelijk. Hij houdt heelemaal niet van beeldhouwkunst en van geen enkele kunst trouwens.

Johanna:

Ik weet toch nog wel den tijd te herinneren dat hij minder materialistisch was, of hoe je dat noemen wilt. Ja, kijk me maar aan Herman. Ben jij 'et vergeten van 'et Gymnasium, de hoogste klassen, dat je vrijwel niets deed dan gedichten lezen; - en - laat ik 'et maar verklappen: gedichten màken! Ben je dat vergèten?

Mr. van Langen:

(verlegen lachend)

Nee, die onzin. Haha, een blaag van zeventien; als je daar als man nog voor verantwoordelijk zou zijn.

Tine:

(onprettig getroffen)

Zeg, daar wist ik niets van. Waarom heb je me dat nooit verteld! Heb je dat later ook nog wel gedaan?

Mr. van Langen:

Nee, natuurlijk niet. Zooiets doe je later niet meer; dat houdt al op in je eerste studententijd. Wat een onzin.

(geïrriteerd).

Het schijnt waarachtig of je dat au sérieux neemt, of conclusies uit gaat trekken. Ik ben zeker in je achting gedaald!

Mevrouw Vergeeren:
Maar meneer! Hahaha, hoe komt u er bij? Omdat u gedichtjes als jongen zou hebben gemaakt, zou Tine.... Haha! 'Et is toch niet zoo, Tine?

Tine:
Nee, boos ben ik niet natuurlijk. Maar ik dacht altijd dat ik alles van je wist. Gedichten! Nu begrijp ik wat je daarnet zei. Dus ik heb je eigenlijk niet heelemàal gekend. Nu begrijp ik

ook waarom Leo soms zoo vervelend sentimenteel doet. Dat heeft ie van z'n vader.

Mr. van Langen:
Maar Tine, ik....

Johanna:
Ja, nu ga je toch een beetje te ver, Tine, heusch. Ik zei 'et maar voor de grap straks tegen Herman. Al vind ik 'et werkelijk goed beschouwd gek, dat ie zòo veranderd is. Je hoeft nu niet direkt schrijver of kunstenaar van beroep te worden; maar als je in je jeugd je zooveel met iets hebt beziggehouden en zoo met hart en ziel als Herman indertijd met de letterkunde, dan mag je op lateren leeftijd stellig nog wel oog hebben voor de schoonheid van een meesterwerk als de Venus van Milo.

Tine:
Onzin; dat is goed voor kinderen en dwepers. Een man behoort in het leven te staan, midden in de werkelijkheid; die kan zich niet ophouden met schilderijen of romannetjes of beeldhouwwerken. En daarom is 'et heel begrijpelijk dat Herman niets van al die dingen hebben moet, en dat ie geen cent geeft voor die heele prachtige Venus van Milo.

Mr. van Langen:

(gelaten lachend)

Dat heb ik toch niet precies zoo gezegd, Tine. Zoo'n absolute barbaar ben ik nog niet. Ik vind de Venus nu eenmaal niet mooi - omdat ik ze niet mooi vind; maar als ik ze mooi kòn vinden, zou ik dat wel doen. Ik bedoel: 'et is niet volstrèkt onmogelijk dat ik iets dergelijks mooi zou vinden, als het aan bepaalde aesthetische eischen die ik eventueel zou stellen, voldeed.

Tine:

(ironisch)

Je bent een echte dichter hoor, van Gods genade.

Johanna en mevrouw Vergeeren:
Hahahahaha! Tine dan toch!

Mr. van Langen:

(buigend)

M'n welgemeende dank voor dit nieuwe praedicaat.

(Na een oogenblik zwijgen:)

Ja, de dames, met alle respect, ze kunnen je soms 'et vuur aan de schenen leggen.

(De deur wordt geopend; Leo en Frieda van Langen treden binnen, onder den arm eenige schriften en boeken; begroeting, handen-geven.)

Leo en Frieda:

Dag tante, dag mevrouw Vergeeren, dag vader, dag moeder.

(door elkander uitroepen:)

O, wat lekker warm is 'et hier; fijn; buiten is 'et toch zòo guur

(nemen plaats aan de tafel, stoelenverschikken en lachen).

Tine:

Een kopje thee, kinderen?

Leo en Frieda:

(tegelijk)

Graag, moeder!

(roeren, drinken, roeren).

Mevrouw Vergeeren:

(na een korte pauze tot Frieda gewend)

Sneeuwt 'et buiten?

Frieda:

Nee mevrouw, 'et heeft straks geregend, en 'et heeft wel ook even gehageld.

Leo:

O, maar we krijgen vast sneeuw; 'et heeft trouwens in de krant gestaan; de weerberichten....

Mr. van Langen:

(ironisch)

Ja, maar de krant, de kranten, die....

Leo:

(met vuur invallend)

Nou maar pa, dat is toch niet waar, dat hebben we vandaag nog op school gehad, dat de weerberichten zoo secuur zijn; Want in De Bilt ziet u....

Frieda:

(onderbrekend)

Hè vervelende jongen, hou op met je vervelende wat je op school gehad hebt, altijd. Ik ben blij als ik van school vandaan ben, maar hij haalt 'et er altijd bij met wat de leeraars 'em wijs hebben gemaakt. Naarling!

De anderen:

(behalve Leo)

Maar Frietje, hahaha, kom, kind is dat nu zòo erg?!

Frieda:

(gepiqueerd)

Nee, maar 'et is tòch vervelend; ìk vind 'et tenminste vervelend. Vader heeft groot gelijk hoor!

Mr. van Langen:
Goed zoo Frie; spring jij je vader maar bij.

Tine:

(bezig aan het theegerei; staande)

Ja, vooral niet verzuimen, hoor kind. 'Et is alleen jammer dat je niet van gedichies houdt, anders zat je heelemaal in een schuitje met je vader.

Frieda:

(verwonderd)

Hè, gedichtjes? Wat zegt u? Ik dacht dat pa daar net zoo'n hekel aan had als ik. Leo alleen dacht ik....

Tine:

(ironisch)

Mis hoor, je vader is zelf dichter! Ja, vraag 'em maar. Je hoeft mìj niet zoo aan te staren!

Mr. van Langen:

(quasi-plechtig, doch onderdrukt ongeduldig tevens, tot Frieda gewend)

Ja hoor, 'et is ècht waar: je vader is poëet geweest: niet meer en niet minder, - maar moeder heeft vergeten er bij te vertellen, dat ie toen nog op de schoolbanken zat, toen hij dat was.

Johanna:
Nu neem jij werkelijk ook al een allure aan of je het een schande vindt, Herman. Dat begrijp ik toch niet. Nu,

maar ìk wensch dan als mijn opinie uit te spreken, dat ik het prachtig vind: een dichter, een kunstenaar, dat is het mooiste wat er bestaat onder de menschen. Het is prachtig, prachtig dat te zijn. Ze wijden hun leven aan hun ideaal. Daarom vind ik het verschrikkelijk jullie zoo te hooren spreken: over dichters en over de Venus van Milo, en....

L e o :

(invallend)

O tante, de Venus, daar houd ik toch zòoveel van; wat is dat mooi hè?; ik heb er wel eens van gedroomd zeg; zoo mooi vind ik ze; ik heb nog nooit zoo'n mooie vrouw gezien.

Mr. v a n L a n g e n :

(vuurrood en plotseling heftig)

Genoeg, houd je mond aap van een jongen; de Venus, vrouw, nog geen zestien en die begint me nu al over vrouwen te praten; dàt is fraai; d'r uit hoor, en vlug wat, de kamer uit!

(springt op).

L e o :

(staat op, bleek, verlaat zonder een woord de kamer. - Stilte).

D o e k .

Tweede bedrijf.

(In de studeerkamer van Mr. van Langen. Langs de wanden boekenkasten. Schuin voor den linkerhoek een bureau-ministre met papieren overdekt. In den rechterhoek een staande schemerlamp. Een divan. Siertafeltjes. Schilderijen. In het midden een groote tafel met groen kleed. - Ieder in een fauteuil, tegenover elkander, tusschen tafel en zaal: Mr. van Langen, zijn jeugdvriend Dr. Frank Sombers. De laatste klein, gezet, blond puntbaardje, kalm in spreken en bewegingen.)

Dr. S o m b e r s :

(de asch van zijn sigaar tikkend in aschbakje op rooktafel)

Je ziet, alles resumeerende, summa summarum, ben jij de man, die van ons tweeën 'et best is beland. Ik, de simpele theoreticus, hooggeëerd in het côterietje van een paar geleerden; jij de bekende advocaat met groote zaken, je naam op de lippen van

'et heele land. En dan laat ik nog heelemaal terzijde de vele andere factoren in jouw voordeel: in de eerste plaats al: jij getrouwd, vader, een gezellig tehuis; en ik een eenzame coelibatair, zonder kip of kraai op de wereld.

Mr. v a n L a n g e n :

Nee waarde Frank, ik moèt je interrumpeeren; wat je zegt is beslist onjuist. Jij....

Dr. S o m b e r s :

Maar kerel, hoe kom je er bij. Wat ik beweer is dunkt me voor een kind toch evident; eenvoudig luce clarius; a + b. Tenzij.... natuurlijk, tenzij je niet gelukkig zou zijn. Maar dat ben je natuurlijk wel. Eigenlijk een logische contradictie zulk een veronderstelling: alles gaat je voor den wind: ergo totale absentie van eenige reden tot niet-volmaakt gelukkig bevinden.

Mr. v a n L a n g e n :

(scherp)

Materieel dan toch uitsluitend zeker bedoel je, is 'et niet?

Dr. S o m b e r s :

(verwonderd)

Hè? Dàt begrijp ik niet. Een man in jouw plaats niet volmaàkt gelukkig? Een knappe lieve vrouw zooals jij bezit....

Mr. v a n L a n g e n :

(kort, doch niet op ironischen toon)

Ja; ja zeker!

Dr. S o m b e r s :

Of is dat soms niet zoo?

Mr. v a n L a n g e n :

(onvast)

O toch, stellig, natuurlijk.

(Stilte. Beider oogen zijn neergeslagen gericht op de sigaar in hun hand. Na een pauze:)

Mr. v a n L a n g e n :

Ik ben oprecht gesproken erg blij dat ik in de gelegenheid ben je eens te spreken

(licht wrevelig:)

Jij zit ook je halve leven in het buitenland, onbereikbaar.

(zwijgt even; dan aarzelend:)

Er is iets, zie je, mezelf betreffend, dat ik je zou willen voorleggen.

(stilte. Dr. Sombers luistert aandachtig).

H'm; iets, je moet maar m'n biechtvader zijn. Zooiets zeg je niet tegen je huisdokter. Maar jij, jij bent m'n vriend nietwaar? In de dertig jaar dat we mekaar kennen. - En dan jij, je bent toch specialist; dat je je straks een simpele theoreticus noemde is natuurlijk absoluut onjuist; dat weet je zelf; je weet toch even goed als ik je autoriteit als psychiater.

Dr. S o m b e r s :

(afwerend)

Nee nee, onzin, dat wil ik niet hooren.

Mr. v a n L a n g e n :

En toch is 'et zoo; dat is overdreven bescheiden! Een geleerde als jij!

(oogenblik stilte.)

Maar al vertrouw je jezelf dan niet, ik doe 'et wel!

(stilte.)

H'm! Zooals ik je zei, ik heb iets

(aarzelt).

Dr. S o m b e r s :

(aanmoedigend)

Spreek op jongen, al weet ik niets van beteekenis, misschien kan ik je toch van dienst zijn.

Mr. van Langen:

Ja, ja! Nu ja, h'm, ja, ik zal 'et kort maken: ik ben geloof ik slachtoffer van een lichte psychische storing. Ik weet niet of je dat direct begrijpt: ik weet dat ik normaal ben en met mijn normale geestvermogens concludeer ik dat er tevens een pathologisch element in mij is.

Dr. Sombers:

(knikt en spreekt snel als in volledig begrijpen)

Ja ja, zeker, dat begrijp ik volkomen; maar dat is niets, niet de geringste reden tot ongerustheid; uitsluitend en alleen een minieme overspanning, te ingespannen geestelijk gearbeid. Drie weken rust en alles is....

Mr. van Langen:

(onrustig)

Nee, nee, dat is 'et niet, zoo is 'et niet, je abstraheert te veel; nee, er is iets speciaals. Ik, ik ben verliefd.

Dr. Sombers:

(vroolijk)

Nu, wat zou dat? Is dat soms zonde? Je vrouw lacht erom wed ik. En dan, in onze moderne wereldbeschouwing is toch vervallen de ongezonde tegennatuurlijke conventie van huwelijkstrouw door den man van rechtswege en liefst levenslang verschuldigd aan de juffrouw die hij op de Burgerlijke Stand heeft gepresenteerd. Trouwens....

Mr. van Langen:

(gejaagd)

Nee, dat staat er allemaal buiten. Er is iets anders, iets pathologisch; er is iets in me, ik kan 'et niet analyseeren; ik ben ruim achttien jaar getrouwd en ik houd van mijn vrouw, zielsveel; ik ben haar niet eenmaal ontrouw geweest. Maar nu is er iets over mij gekomen. 'Et is krankzinnig; 'et is een raadsel voor me. Een maand geleden, in Parijs; ik was in 'et Louvre, op een middag, alleen, ik kom bij de antieke beelden, bij de Venus van Milo. Uit plichtsgevoel wilde ik er even langs loopen, dat je thuis kan zeggen ‘ik heb de Venus ook even gezien!’; 'et was trouwens niet de eerste keer voor me. Maar ik was een beetje moe, van de drukte, 'et rumoer van de stad, 'et heen en weer loopen, en ik blijf even staan. En ik sta er voor, voor de Venus van Milo, en ik kijk

(maakt een gebaar)

, zoo schuin erlangs omhoog, zonder eigenlijk aan iets bepaalds te denken. En ineens zie ik 'et, 'et prachtige, 'et grandiooze; de schoonheid, de waarheid, de wijsheid

vermaterialiseerd in dat vrouwebeeld; de zachte rondingen van de lijnen, 'et hoofd, de hals, de schouders, alles! Ik kijk, ik kan m'n oogen niet losmaken, 'et dringt in me, ik voel hoe het al het andere op den achtergrond

dringt: mijn kinderen, mijn vrouw, mijn praktijk. Verschrikkelijk. Ik weet dat ik verloren ben, en ik ben machteloos. Ben ik dan plotseling mezelf niet meer?

(snel en nerveus nadrukkelijk ieder woord uitsprekend, als om door deze weergeving van zijn vroegeren gedachtegang zijn geval geheel duidelijk te maken:)

Maar ik ben toch Mr. van Langen, advocaat en procureur, ik ben een nuchtere materialist, die voor kunst en dergelijke luxe in geen twintig jaar heeft tijd gehad. En wat is er dan nu? Je staat daar. Affaires, Parijs, Louvre. En hier dat tweeduizend jaar oude Grieksche standbeeld, dat ‘de Venus van Milo’ wordt genoemd. Wat zou dat? Wat is die Venus ook weer? ‘Aphrodite’! Pierre Louys. Alles dood. Die Venus heeft alleen bestaan in kinderlijk bijgeloof. Zoo'n beeld de facto niets anders dan het dwaze getuigenis van een heidensche leer, die al twintig eeuwen overwonnen is. Venus!: in werkelijkheid natuurlijk een wulpsche slavin geweest, model en maîtresse van een of anderen beeldhouwer op Melos. Wie kijkt naar een slavin of een hetaere? Haha! Hoe is 'et mogelijk dat je een oogenblik zoo'n gevoel hebt kunnen hebben voor een dood stuk marmer! - En ik meende al dat ik 'et overwonnen had; ik wilde al weggaan met een glimlach, en ik kijk nog eenmaal, om zekerheid te hebben. En daar was 'et weer. Ik kon niet weg, ik kon de oogen niet afwenden. En ik bleef. - Wat moet ik je nog meer zeggen? Ik heb er uren gestaan; een uur, of twee of drie uur, ik weet 'et niet. De surveilleerende bewaker hield me positief voor een waanzinnige. Ik heb vlak ervoor aan de voorkant gestaan, en dan iets verder er van af, en dan nog verder; en daarop hetzelfde iets meer van terzijde, enzoovoorts, tot ik er in een cirkel omheen was geweest. Geen onderdeel is mij ontgaan. En ik kòn niet weg. Tot de bel van sluiten luidde. Toen moest ik. - Den volgenden morgen moest ik naar Amsterdam terug. - Dien nacht heb ik niet geslapen. En daarna? Daarna heb ik er onafgebroken aan gedacht. Tusschen al mijn werk door, en 's nachts de uren dat ik wakker lag in mijn droomen. Altijd zie ik haar voor mij: het hooge edele gezicht, met de oogen peinzend in de verte, het hoofd schuin vooruit, de lippen gesloten, de slanke hals, het bovenlijf slank en toch vol, half bedekt door de plooien van de peplos, de linkerknie gebogen in de staande wachtende rusthouding. - Maar er zijn uren van wanhopige depressie, dat ik er heen wil vliegen,

naar 'et Louvre om haar te zien; dat het denkbeeld mij razend maakt, dat de eerste beste onverschillige voor een paar francs naar haar mag zien, mag zwelgen in haar schoonheid

(zwijgt even).

- En toch, diepinnerlijk ben ik mij ervan bewust, ik hoop dat je dat vooral begrijpt, ik ben er mij volledig van bewust, dat in het Louvre niets anders staat dan een zeer kunstig bewerkt stuk steen van bepaalde geologische formatie, dat absoluut en ten eenenmale dood en niet levend is, en dat ik uitsluitend de *idee* daarvan, de metaphysische essentie om 'et zoo eens te noemen, bewonder en liefheb. En toch weer niet alleèn die *idee.* Maar je moet in mij geen Pygmalion of een dergelijk geval zien, die op een dood steenen beeld is verliefd. En voor een deel misschien toch weer wel. Want ik vind toch welbeschouwd juist dat beeld zoo prachtig: de romp, de neus, en alles wat ik je straks opsomde. 'Et is zoo prachtig, 'et is zoo goddelijk mooi! Maar dat geeft hier niet. Ik houd dus geloof ik zoowel van het beeld als zoodanig zelf, als van de idee die het uitstraalt. En dat maakt mijn geval geloof ik gecompliceerd. Ik zelf tenminste begrijp het niet. Ik begrijp er trouwens in het geheel niets van. Ik ben toch geen dichter en geen kunstenaar. Ik ben toch niet krankzinnig. Ik ben een nuchter materialist. Maar 'et is of de heele middenperiode van mijn leven is weggevallen. Als jongen hield ik ook van gedichten en schilderijen; misschen herinner je je van het Gym.

(zonder Dr. Sombers antwoord af te wachten en zijn instemmend knikken niet ziende:)

Maar dat is allemaal 25 jaar geleden. En sindsdien heb ik nooit lust of gelegenheid voor zulke dingen gehad. Tine, m'n vrouw, houdt er trouwens ook niet van

(oogenblik stilte).

Maar nu: het evenwicht is uit mijn bestaan. Ik ben geen vader meer voor mijn kinderen. Mijn leven zooals het nu is, is een afschuwelijke leugen, tegenover mijzelf en tegenover mijn vrouw en kinderen en de heele maatschappij! Ik ben ten einde raad. Ieder oogenblik word ik er aan herinnerd. Vanmiddag nog, op een theekransje van mijn vrouw; ze begonnen dadelijk over mijn Parijsche reis, en toen natuurlijk onmiddellijk of ik niet in het Louvre was geweest en over de Venus van Milo; daar zelfs speciaal over. Tot zelfs mijn zoon toe. Ik wist me niet meer te bergen!

(zwijgt met radeloos gebaar).

Dr. S o m b e r s :
Je bent inderdaad wat.... wat overspannen.

Ik geloof dat je praktijk je langzamerhand een beetje is over het hoofd gaan groeien. Je hebt eenvoudig te hard gewerkt. En misschien.... te soliede geleefd. Je bent min of meer overprikkeld en in verband met den toestand van je heele zenuwgestel neemt dat voor een leek op het eerste gezicht een beetje vreemde dimensies aan. Maar laat mij je als medicus verzekeren, dat dat totaal niets is; ik cureer je absoluut en gegarandeerd binnen de maand.

Mr. van Langen:
Ik, ik.... ik zou je voor altijd dankbaar zijn. Ik....

Dr. Sombers:

(rustig)

Dwaasheid. Dat is allemaal niets. Zooals ik zeg, ik cureer je in een minimum van tijd. Maar wat ik voorschrijf moet gevolgd worden. Dat is een aprioristische conditio sine qua non.

Mr. van Langen:
Ik wil alles doen. Ik heb volledig vertrouwen in je. Wat jij zegt, doe ik.

Dr. Sombers:
Goed; mooi, uitstekend. - Maar vóór alles een paar vragen. Hoe is je huwelijksleven geweest; ik bedoel gelukkig, harmonisch?

Mr. van Langen:
Ja, o ja, voortreffelijk zelfs, tot nù toe. Alles was zoo goed. Dat is 'et juist, dat 'et nog ontzettender maakt: dat ik voor Tine moet huichelen, waar ik altijd zoo eerlijk heb tegenover gestaan. En zij die....

Dr. Sombers:

(kort)

Ja ja, dat komt wel goed, dat ethische daar geef ik entre-nous minder om. - Maar iets anders; een beetje crue vraag: die h'm, die Venus van Milo, die geeft je zeker speciale gedachten en verlangens, is 'et niet?

Mr. van Langen:

(driftig)

Ben je dol? Nee, heelemaal niet, integendeel; ik zie er alleen 'et mooie, 'et verhevene in, ik zou haast zeggen 'et goddelijke, dat van een godin. Ik heb er eigenlijk nog niet eens goed aan gedacht, dat dat eigenlijk een vroùw is of zoo.

(Vinnig.)

Ik zei je toch dat ik geen Pygmalion was of zoo. - Er is in mijn liefde niets zinnelijks. Ik zie er alleen 'et mooie in, 'et....

Dr. S o m b e r s :

Ja ja, dat begrijp ik; de facto toch allemaal dàt; alle aesthetische gevoel trouwens volgens Freud. Maar dat doet nù niets ter zake

(korte stilte).

Dan volgt hierbij de beknopte analyse en diagnose van je geval

(spreekt snel en kort).

Om te beginnen die heele Venus-geschiedenis, dat is niets; als je op die

dag toevallig voor wijlen Naatje van de Dam was komen te staan, had diè je muizenissen veroorzaakt. Daarin zit 'et em dus niet. 'Et zit em alleen in een zeer simpele overprikkeldheid, die men vaak aantreft bij mannen van jouw positie in een inspannenden werkkring.

Mr. van Langen:

Maar Frank, ik werk wel hard, maar er zijn toch menschen die nog heel wat erger....

Dr. Sombers:

Geeft alles niet. Jij bent jij en jij bent niet een ander. Wat een ander doet gaat jou niet aan, en wat jij doet daar blijft een ander buiten. Maar in het werken alleen zit 'et em ook niet. Het werken dat is het positieve dat sloopt. Maar gemis aan afleiding, dat is het negatieve dat een mensch kapot maakt.

(sneller sprekend.)

Een man als jij, je bent getrouwd; goed, best, dat is uitstekend, dat is voor het evenwicht in je leven, voor een man als jij zelfs noodzakelijk. Je vrouw die verzorgt je, die maakt je eten en drinken klaar, die vertroetelt je. Maar dat is niet genoeg, dat is geen voldoende remedie. Altijd ben je bij je vrouw of bij je kinderen; òf je bent op je kantoor bij je werk en bij je clienten. Maar dat kàn niet. Een man die heeft behoefte aan vrinden, die moet ùitgaan, de deur uit, vrij en vlot en als het te pas komt een beetje ruw, dat hindert niet; die moet eens naar de kroeg, die moet es èens in de zooveel tijd boven z'n biertje komen. Dat hindert niet; nee, dat is goed, dat maakt los, dat ontspant, dat bevredigt het onderbewuste van een màn, die nu eenmaal uitteraard geen vrijer van speculaas is, zooals de vrouwen ons wenschen te zien. En dàt verdrijft de muizenissen, dàt maakt het onmogelijk dat die komen. Een vrouw, hoe goed en braaf ook, bevredigt dat niet. Latent hoopt zich die onbevredigdheid op. En die uit zich bij iemand als jij bent, in ‘schoonheidsverlangen’, of hoe je 'et anders noemen wilt. Bij anderen neemt het vormen aan van onverwachte gierigheid, of plotselinge behoefte aan bizonder gesoigneerd gekleed te gaan. Maar bij jou, die als jongen van gedichtjes en schilderijen hield, wordt 'et zoò. - Absoluut niets ernstigs, totaal geen reden tot ongerustheid of wat ook. Maar je moet eruit, je moet een beetje het leven in; 's avonds in de cafés, in de kroegen, in de nachthuizen....

Mr. van Langen:

(opspringend)

Maar Frank....

(De deur gaat open en Tine treedt binnen. Mr. van Langen is weder gaan zitten.)

T i n e :

Goeden avond, heeren! Wel wel, nog steeds zoò druk aan 'et babbelen? Ik mag zeker wel even storen met een grocje! Allerlei oude herinneringen opgehaald? Van de schooljaren?

Dr. S o m b e r s :

(wat verlegen)

Ja mevrouw, ja ja!

(zich herstellend)

Ja, och natuurlijk, als je mekaar zoòlang niet gezien hebt!

T i n e :

Dat begrijp ik best.

(tot Mr. van Langen gewend:)

Ben je niet te moe jongen?

(tot Dr. Sombers:)

Vindt u hem niet slecht uitzien mijnheer?

Dr. S o m b e r s :

Nee, och nee. We hadden 't er juist over toen u binnenkwam. Hij is een beetje overwerkt. Hij, h'm, hij moet een beetje ontspanning nemen; 's avonds een beetje uitgaan, in café's en zoo, en naar vergaderingen....

T i n e :

(tot Mr. van Langen)

Heb ik 'et niet altìjd gezegd?

(tot Dr. Sombers:)

Maar is 'et een bezwaar, dokter, als hij soms alleen moet gaan? Want ik kan niet altijd mee; de kinderen, een groot huis en alles wat er bij komt, u begrijpt....

Dr. S o m b e r s :

(knikt, een glimlach onderdrukkend)

Nee, er is in 'et geheel geen bezwaar tegen dat Herman alleen gaat. Volstrekt niet zelfs.

T i n e :

Dan is 'et goed. Ja, dat lijkt mij een uitstekende oplossing. Ik ben toch zoò blij, dat u gekomen bent. Naar mìj luistert hij niet.

(heeft de glazen neergezet en alles goed-geschikt. Na een korte pauze, aanstalten makend om heen te gaan:)

Als de heeren nu straks, over een kwartiertje of zoo, nog even in de huiskamer willen komen....

Dr. S o m b e r s :

(opstaande, buigend)

Natuurlijk, heel graag, mevrouw.

(Stilte. Tine is achter de deur verdwenen. Beiden roeren in hun groc met neergeslagen oogen. Doek.)

Derde bedrijf.

De huiskamer van het eerste bedrijf. Doch merkbaar minder net opgeschikt. Lichte wanorde in plaatsing van stoelen en pullen. Op de tafel kranten door elkander. - Tine geagiteerd bezig, heen en terug loopend van buffet naar tafel; zij maakt een drankje gereed. In een leunstoel: dominee Frikkers, Tine's broeder. Hij spreekt met eenigszins krakende stem.

T i n e :

O Bert, je kan je niet voorstellen hoe verschrikkelijk het is. Hij raast en tiert de heele nacht; hij doet geen oog toe 's nachts. Gisternacht heeft hij de groote spiegel op de slaapkamer stukgeslagen. 'Et was verschrikkelijk. Midden in de nacht. Een slag of de wereld verging. En de buren. En de kinderen. O God, ik wist me geen raad. Je moet begrijpen: 's nachts dan ligt hij op zijn bed te draaien, van links naar rechts en van rechts naar links, en hij kan de slaap niet vatten. Dan begint ie in zichzelf te praten en te vloeken. O, 'et is verschrikkelijk. En dan staat ie op en dan begint ie de kamer op en neer te loopen, heen en weer, uren achtereen. En aan één stuk vloeken. En soms dan blijft ie een uur voor de spiegel staan; ja nou niet meer natuurlijk, maar toen de spiegel er nog was. En dan trok ie grimassen, afschuwelijk. Ik doe natuurlijk net of ik niets zie altijd. Grimassen; om van te rillen. En soms begon ie dan toch zoo raar te lachen dat je er koud van werd. En gisteren, gisternacht neemt ie ineens de lampetkan en slaat 'em in de spiegelkast. En de kinderen wakker en de meiden op nauurlijk. Tenslotte hebben we hem toch in bed gekregen. Maar dat kost moeite.

Ds. F r i k k e r s :

En wat zegt de dokter?

T i n e :

We hebben het geluk gehad, dat een oude vriend van hem, je weet wel Sombers, dat die heeft aangeboden om hem te behandelen.

Ds. F r i k k e r s :

En wat zegt die?

T i n e :

Hij zegt dat het ernstig is. Eerst niet, maar geworden. En dat het heel langzaam geneest. O God, 'et is zoo verschrikkelijk. Met jaren misschien. Maar ik weet dat hij nièt geneest.

(Ds. Frikkers' tegenspraak afwerend).

Nee nee, ik weet 'et: hij geneest niet, 'et kàn niet; de nachten, die ziet hij niet de dokter.

Ds. F r i k k e r s :

(het hoofd schuddend)

En dus straks, vandaag, wordt hij gehaald....

Tine:

O, dàt vind ik het verschrikkelijkste, naar een gesticht, Herman; naar een gesticht, straks, over een uur, over een paar minuten misschien, weg, dat ze em komen halen, weg van me

(valt snikkend op een stoel.

(Er wordt krachtig en herhaaldelijk op de deur geklopt.)

Tine:

(opspringend)

Daar is hij. Pas op!

Mr. van Langen:

(treedt binnen; abnormaal rechtop; spreekt met opvallend sterken nadruk op ieder woord)

Hier ben ik! Weet jij wie ik ben Tine?

(ziet Ds. Frikkers die afgemeten opstaat en hem de hand reikt; tot Ds. Frikkers:)

Jij weet wie ik ben Bert. Maar je moet er over zwijgen. Jij weet het, maar 'et is ambtsgeheim!

(triomphantelijk tot Tine:)

Dat is nu ons ambtsgeheim! Haha! Dokters, advokaten en biechtvaders! Nee maar, dat ben ik niet. Geen van drieën. Bertus weet wat ik ben! Maar onder ambtsgeheim. Hahaha!

(fluit de Toreador-aria uit Carmen; middenin ophoudend bruusk tot Tine:)

Tine ga eens weg. Ik heb met Bert te spreken.

Tine:

(met een blik naar Ds. Frikkers)

Ja Herman

(gaat).

Mr. van Langen:

(gaat zitten)

Waarom ben ik wie ik ben, Bert?

Ds. F r i k k e r s :

Door Gods wil ben je aldus geschapen, Herman.

Mr. v a n L a n g e n :

(ongeduldig)

Maar waarom heeft God mij zoo geschapen als ik ben. Toen ik de kinderen van Israël uit Egypte heb uitgevoerd, was ik toch niet advocaat en procureur. Toen was ik toch Mozes. Maar waarom ben ik dan nu wie ik ben? En waarom heeft God mij niet zoo geschapen dat ik Zeus ben geworden?

(geheimzinnig fluisterend:)

Want zie je, dan had ik Venus tot mijn vrouw gemaakt. De Venus van Milo natuurlijk, zooals je weet. Zeg me nu, waarom heeft God dat nu niet gemaakt?

Ds. F r i k k e r s :

(zich afwendend)

De wegen des Heeren zijn onnaspeurlijk.

Mr. v a n L a n g e n :

(zonder naar zijn woorden te luisteren)

En waarom zegt die Sombers altijd dat ik ziek ben? Maar ik weet het wel, dat is de afgunst; hij is afgunstig, hij gunt me haar niet. Maar ik ben gezond en sterk, dat weet ik. En dat weet jij toch ook! En daarom heeft die Sombers me naar de nachtkroegen gestuurd. Dat weet je toch! Elke nacht naar een andere! Dat moest ik verdorie om te genezen! Hahaha! Wat kijk

je me zoo aan? Dat wist je toch? Jij als priester weet toch alles? Hij zei dat ik moest genezen en dus heb ik het natuurlijk gedaan. Genezen. Waarvan? Was ik dan soms ziek? Ben ik soms ziek?

(op Ds. Frikkers beweging om op te staan, met een gebaar:)

Nee blijf nog even. Een oogenblik.

(Ds. Frikkers gaat onwillig weder zitten. Stilte. Tenslotte Mr. van Langen, het op een ander onderwerp springen in toon en houding leggend:)

Bertus, ik wensch je advies in een urgent probleem. Stelling: de Venus van Milo is gelijk aan Naatje van den Dam. Bewijs: de Venus van Milo is een vrouwefiguur en Naatje van den Dam is een vrouwefiguur. De driehoeken die deze vrouwefiguren in abstracto vormen zijn derhalve congruent. Quod erat demonstrandum.

Ds. F r i k k e r s :

(knikt).

Mr. v a n L a n g e n :

(luid lachend)

Ben je het daarmee eens? Haha! Dat is de ezelsverklaring van de proffen in het Grieksch en in de Antiquiteiten. Hahaha! Dat jij niet snuggerder bent! Nu mìjn verklaring: simple comme bonjour!, de driehoeken zijn nièt congruent: de Venus is een Grieksche godin en Naatje is de Amsterdamsche stedemaagd. Let primo op de tegenstelling Grièksch en Amsterdàmsch. En dan secundo

(fluisterend:)

op het verschil mààgd: de Venus is geen maagd.

Ds. F r i k k e r s :
H'm, h'm.

Mr. v a n L a n g e n :
A propos, wat aangaat de kwestie maagd. Jij als predikant, wat vindt je eigenlijk beter: een vrouw die maagd is of een die niet maagd is?

Ds. F r i k k e r s :
Het is de wil des Heeren, dat man en vrouw zich zullen paren en daarom is een vrouw stellig godgevalliger dan een maagd; althans een gehùwde vrouw natuurlijk.

Mr. v a n L a n g e n :
Maar wie vindt jij beter, de man of de vrouw?

Ds. F r i k k e r s :
Beiden zijn kinderen Gods en geheel gelijk.

Mr. van Langen:

(driftig opspringend en in één adem sprekend)

Dat is gelogen; dat is de helsche satanische priesterleugen die sinds Christus de wereld bederft. De fatale theorie van de nivelleering, iedereen en allemaal gelijk: jij en ik en een vrouw en een kind en een man en een lijk: dat is allemaal gelijk volgens jullie, omdat er geen verschil is, omdat het allemaal vleesch en bloed en haar is met een neus en twee ooren en lippen, hahahaha, daarom is 'et natuurlijk allemaal gelijk. Maar een man

die krijgt toch in de eerste plaats al geen kinderen, wel? Dus physieke verschilpunten liggen maar voor het opnoemen, wel? En Adam heeft Eva toch niet verleid om van de boom van de kennis te eten, maar Eva Adam, om met jullie theologen mee te spreken. En Menelaos is toch niet de schuldige aan den Trojaanschen oorlog geweest, maar Helena. En Caesar heeft toch niet zijn eigen ondergang voorbereid door Cleopatra te knechten, maar Cleopatra door Caesar tot haar slaaf te maken. Dus Adam, Menelaos en Caesar waren niet gelijk aan Eva, Helena en Cleopatra. Althans niet in perfiditeit. Dus er bestonden wel degelijk verschilpunten. Dus Adam, Menelaos, Caesar waren eigenlijk slachtoffer van Eva, Helena en Cleopatra. Dus Strindberg en Weininger waren niet volkomen krankzinnig toen zij beweerden, dat in alle kultuurstelsels in alle tijden de vrouw het minderwaardige, fnuikende, bedervende en middelpuntvliedende element is geweest. Dus de man en de vrouw zijn volstrekt niet en in geenen deele hoe ook genaamd gelijk

(zijn opwinding vermindert en na een oogenblik rustiger voortgaande, vertrouwelijk:)

De vrouw is slecht, ontrouw en slecht; ìk weet het.

Ds. F r i k k e r s :
Maar Tine, Tine, je....

Mr. v a n L a n g e n :
Stil! Slecht en verdorven zeg ik

(in weder stijgende heftigheid).

En hopeloos zou de vrouw voor het menschdom de afgrond zijn waarin al wat goed en edel is verzinkt, zonder de heilige prostitutie.

(op Ds. Frikkers afwerende beweging fel:)

Ja, jullie priesters, predikanten, paters en rabbijnen, daar zijn jullie bang voor, voor het woord al: *'prostitutie'*. Hahaha, bang zijn ze voor een woord. Maar ìk ben nièt bang

(schreeuwt).

Maar ik zeg je, dat alle martelaren en wereldverlossers leugenaars en bedriegers zijn geweest en dat in alle eeuwen de ware heiligen alleen de....

Ds. F r i k k e r s :

(opspringend)

Zwijg, je weet niet wat je spreekt, godslasteraar.

Mr. v a n L a n g e n :

(luid lachend en hem op zijn stoel terugdringend)

De eenige heiligen, de echte heiligen, bij God en bij Satan. Hahahaha. Zij zijn de personificatie van Venus op deze aarde. En daarom ben ik dankbaar, dat die Sombers me heeft den weg gewezen. Want Venus is de eenige ware godin, die was, is, en zal zijn. Omdat ik Venus lief heb, heb ik....

Ds. F r i k k e r s :

(naar de deur snellend)

Geen minuut blijf

ik hier, geen seconde, geen....

(slaat de deur achter zich toe).

Mr. v a n L a n g e n :

(is opgestaan; na een oogenblik)

Hij is weg. Nu ben ik dan alleen

(ziet rond zich).

Dit is een groote kamer

(hij begint in wijden boog rond de tafel te loopen door het vertrek, eerst langzaam, dan sneller met groote veerkrachtige passen, die tenslotte tot panterachtige regelmatige sprongetjes worden; zijn rug kromt zich bijwijlen alsof hij de lenigheid van zijn spieren wil meten. Van tijd tot tijd gromt hij iets in zichzelf. - De deur wordt geopend, Leo van Langen treedt binnen; Mr. van Langen blijft midden in de kamer staan).

L e o :

(hij lijkt bleek en vermoeid)

O pardon

(wil weggaan)

, ik wist niet dat u hier was.

Mr. v a n L a n g e n :
Nee, blijf even Leo.

L e o :
Ja vader.

(Stilte. Beiden staan, Leo met neergeslagen blik; Mr. van Langen ziet Leo aan.)

Mr. v a n L a n g e n :

(met zachte stem)

Waar ben je zoo lang geweest, Leo? Ik heb je zoolang niet gezien. In tien jaar heb ik je niet gezien.

L e o :

(steeds blik omlaag, gedwee)

Ik ben hier geweest, vader.

(Stilte.)

Mr. van Langen:

(met nadruk)

Leo, jij bent toch mijn zoon, nietwaar?

Leo:

Ja vader.

(De deur wordt geopend; treden binnen Tine en Frieda. Zij blijven staan.)

Mr. van Langen:

(tot Tine)

Leo is toch mijn zoon, Tine?

Tine:

(verschrikt)

Maar, maar Herman, natuurlijk.

Mr. van Langen:

(antwoordt niet, hervat zijn loop door de kamer, blijft plotseling voor haar staan en streng tot Tine)

Dus dat is zèker!

(Er wordt geklopt. Dr. Sombers komt binnen.)

Dr. Sombers:

Wel, de heele familie zoo bij elkaar? En staande? Een staande zitting?

(gaat naar Mr. van Langen en wil hem de hand reiken)

En Herman, ouwe jongen, hoe is 'et er mee? Vannacht toch niet te vroeg in bed geweest?

Mr. van Langen:

(verbergt zijn hand achter zijn rug, met ingehouden woede)

Je bent jaloersch.

Dr. Sombers:

(lachend)

Hè, wat? Wat zeg je?

Mr. van Langen:

Je wilt dat ik Haàr vergeten zal! Maar je vergist je. Ik ken het Louvre. Ze wordt bewaakt, haha, een regiment soldaten. Ìk ben de uitverkorene!

Dr. Sombers:

Maar....

Mr. van Langen:

(in woede)

Ìk, ìk, ìk, ìk, zeg ik! Alleen ik, en bij erfopvolging de zoon van mijn bloed. Ìk ben de uitverkorene, en Leo na mij. Maar jìj bent van de leugenpropheten, die den leugen verkondigen van wat zij 'het leven' en 'God' en 'de maatschappij' noemen, en wat niet anders is dan dood en Satan en aarde met boomen en menschen, die toch niet anders dan vleeschboomen zijn. Omdat àlles boom is! Hahaha! De boom des levens daar praten de priesters al van. In den boom, daar zit de bron van alle leven. Maar jullie weten het niet

(wijst op Dr. Sombers, Tine en Frieda; Leo staat afzijdig).

Jij niet en jij niet en jij niet, en Frikkers niet. Die Frikkers die weet niet dat Eva en Menelaos twee verschillende wezens zijn geweest, en Adam en Cleopatra twee verschillende wezens. Maar Strindberg en Weininger die hebben dat geweten. Maar toch zijn het allemaal niet anders dan vleeschboomen geweest. Maar een vleeschboom leeft toch niet zeggen jullie. Maar heb ik dan gezegd, dat die vleeschboomen leven?

(schreeuwt).

Ze zijn dood!! De aarde is dood, de maatschappij is dood, God is dood, de fabrieken en de kazernes, en alle wethouders en arbeiders en advocaten. Ze zijn dood! En de dokters zijn dood! Het leven is dood! Ze loopen en ze spreken en ze zingen en huilen en eten, maar ze zijn doòd! Lijken overal!

(met afwerend angstgebaar).

Het zijn lijken. Jullie zijn lijken! Het leven is weg

(zwijgt plotseling als verschrikt door het geluid van zijn eigen stem. Na een oogenblik rustiger:)

Maar luistert naar mij. Ik ben de redder, de messias. Er is maar eèn God, en dat is een Godin. Zij is de liefde en het leven. Doch smal is de weg die naar het leven leidt. Maar ik ben de propheet. Ik kan bekeeren. Wie mij volgt, gaat niet in donkerte

(de deur wordt half geopend en in de opening verschijnt, ongezien door Mr. van Langen, Ds. Frikkers. Het doek begint te zakken).

De leugen is als Satan op de wereld gedaald, maar ik zal de wereld bevrijden. Ik zal het licht brengen. De Venus heeft het licht in zich, dat 's nachts uit de sterren komt.

En het licht is het leven. Dat hebben de priesters geweten. Maar die waren dood.
Alleen de Venus leeft in het Heelal. De Venus alleen! Want de Venus.... De Venus....

Doek.

Hendrik Kroon door Willem Kloos

(De Vreemde Wereld. Verzen van Hendrik Kroon. - Amsterdam, Scheltema en Holkema's Boekhandel. K. Groesbeek en Paul Nijhoff. 1927.)

Nu ik dit boek een paar maal van a - z alleraandachtigst heb gelezen, met mijn algeheel Binnenwezen tot den diepsten Bodem ervan doordringend, door ieder woord ervan precies-aesthetisch te proeven en tevens psychisch te voelen, zonder mij ook maar een kleinigheid in zorgelooze haast te laten ontgaan - zóó luidt immers onverbiddelijk de hooge plicht van ieder die verzen wil recenseeren en ik heb mij daar dan nu ook reeds wel een halve eeuw lang allerstipst aan gehouden - kan ik naar waarheid verklaren, dat ‘De Vreemde Wereld’ van Hendrik Kroon een der merkwaardigste verzenbundels verdient te heeten, die er in de laatste jaren het licht hebben gezien.

En hoe ik tot die verzekering kan komen? Och, eenvoudig doordat deze auteur niet uitsluitend zooals dat met tal van poëten het geval is, iets in rhythmisch-vloeiende volzinnen op het papier tracht te brengen van wat er in den vlottenden buitenkant zijner dagelijksche hersens omgaat, neen, dat hij, spontaan door zijn Onbewuste Achterafdiepte daartoe gedrongen, ernstig verkeert met zijn eigen geest en door deze gesteund het Raadsel des Aanzijns te benaderen tracht.

Nu ja, zullen vermoedelijk onmiddellijk sommige praatgragen tegenwerpen, daar zij altijd subiet klaar staan met hun meening

over alles, zonder dat zij ook maar eenigszins diep-psychisch hebben gedacht: ‘Is dàt nu zooveel bijzonders, wat gij daar zegt, ja, kan dit een karakteristiek heeten? Gij beweert dat deze dichter denkt, maar denken is immers iets heel alledaagsch? Ikzelf, en gij Willem Kloos, hoop ik, óók, want alle stervelingen doen dat, en peinzen over het Levensmysterie vermag zelfs - ik weet dat, want ik babbel wel eens met hem - de brave groentewinkelier, daar ginds om den hoek, te doen. Dus zeg, alsjeblieft, iets meer interessants van dezen poëet, dan dat het met hem gesteld is als met ieder normaal mensch.’

Ik liet de hierbovenstaande opmerking van een door mij verbeelden tegenspreker, maar zooals ze er bij honderdtallen gevonden worden, niet alleen met het mondelinge woord, doch zelfs met de pen, alleen maar even hooren, om er een denkbeeld van te geven, hoe zonderling de eerste de beste mensch die nog van niets weet, maar toch van alles evenveel verstand als de ware kenners meent te hebben, wel eens omspringt met woorden, van wier juiste beteekenis hij zich nog volstrekt geen benul verworven heeft. Hij verbeeldt zich b.v. dat hij ‘denkt’, zonder ook maar in de verste verte te weten wat wezenlijk ‘denken’ is.

Hij vat het immers alleen maar op als naspreken van gedachten, die hij wel eens ergens heeft gelezen of gehoord en waar hij dan een beetje in zichzelf of met anderen over doorzeurt, zooals ik dat, reeds van mijn eerste bewustwording, kan herinneren te hebben hooren doen door allerlei soort van menschen, zonder dat het - ik ben gelukkig altijd volkomen onbereikbaar voor mentale suggestie geweest - eenigerlei blijvenden indruk bij mij achterliet, van onweersprekelijk waar te zijn.

Immers denken, het eenig waarachtige, waarin ik mij hoe langer hoe meer oefende, is een als boven-psychisch proces, dat in een niet zoo heel groot aantal menschelijke geesten, nu eens meer en dan weer minder-geregeld-door, aan het werk gaat en zich voortzet; omdat dit Proces, geheel en al buiten ons eigen daaglijksch Wezen om, zijn ontstaan vindt in de altijd werken blijvende Kracht van de Oneindige Hyperpsychische Achter-

diepte, waarin wij allen min of meer gegrondvest zijn, en die zich zelve bewust tracht te maken. En die universeele Achterdiepte zou dus ook gewerkt hebben en naar resultaten hebben gestreefd al hadden die enkele uitverkorenen want daarvoor geschikten van hun kindsheid heelemaal apart gezeten zonder hulp van boeken of menschenverkeer. Al erken ik zeer zeker, omdat ik dit bij mijzelf ervoer, dat dit zuiver-ware Denken, hetwelk niet in eerste instantiën geschiedt door den sterfelijken mensch, maar door iets heel anders, wat hij boven zich weet en voelt, ofschoon het toch tegelijkertijd een deel van hemzelf is, of tenminste lijkt, zonder de hulp van lektuur, dus van wetenschap, onmogelijk zóó reëel en gedetailleerd had kunnen worden, dat het voor het begrip zijner medemenschen dus voor de praktijk van veel daadwerkelijke waarde zou kunnen zijn.

Inderdaad, diep-in en in eerste instantie ver achter den geest van den echten Dichter, maar niet minder ook achter dien van den waarachtigen, den diepen kritikus van Poëzie, want de laatste heeft onverbiddlijk een mensch van dezelfde psychische geaardheid en gaven als de eerste te zijn, werkt hetzelfde bezielende, bovengeestlijke Alzijn, dat zich bij die ware auteurs in psychisch Binnenleven om kan gaan zetten, maar al het overige, wat geschreven wordt als verzen of kritisch proza, is even weinig waardevol dus snel vergankelijk, als wat er los-weg gebabbeld wordt over de wereldgebeurtenissen van den dag, zooals men 's middags, als men dat wil, kan hooren van de pratende menschen, die het met elkander hebben over wat zij lazen in een courant aan wat genoemd wordt de bittertafel in het een of andere café.

Welnu, dit vastgesteld zijnde, zoodat er geen reden tot misverstand kan blijven, zullen we gaan onderzoeken wat Hendrik Kroon denkt, d.w.z. welke overtuiging over den dieperen aard van het Alzijnde hem door zijn als-boven-persoonlijke, diep in levende Inheid, langs den Weg zijner hersens, aan de hand wordt gedaan.

De zon, de zee, de wind en al wat is
Beweegt zich naar de wetten van een wil,
Die 't eene zwieren, 't andre deinen laat
Met eigen vaart naar ingeschapen maat
Niets staat door de' ingeboren Rhythmus stil
't Gaat al in kringloop vol geheimenis (bl. 14).

En mijn 2e aanhaling zal zijn:

Tot diepsten Grond is, wat bestaat, geward,
't Volstrekte splitste zich, 't gesplitste streeft,
De volheid van 't volstrekte te openbaren
De wereldgeest schiep en verzorgt wat leeft
Zich tot een spiegel om zichzelf te ervaren
En wat bezield wierd voelt 't in vreugd of smart.

En een derde aanhaling, nú van een heel gedicht, moge hier óók nog gegeven worden om Kroon's Zijnsbeschouwing nog beter want kompleter te doen zien.

Uit duistren Grond der Onbewustheid vlamt
Dit leven vluchtig op met heftge pracht,
Een felle bliksemschicht in donkren nacht
Wiens kracht is snel na snellen rit verlamd.

Begeerig zich het ik aan 't eeuwge klampt,
Maar 't eeuwge van de toekomst zwaar in dracht,
Is op wat was niet maar wat wordt bedacht
En 't ik keert tot den geest waaruit het stamt.

Het Wezen van den Geest gelijkt de Zee,
Moeder der wolken, voedster der rivieren
Die alle weder naar hun oorsprong zwieren,

Den vruchtbren schoot, waaruit ze zijn verwekt
Die 't geen hij gaf weer stadig tot zich trekt
Tot nieuwe baring blijvend immer ree.

Inderdaad het door ons buitenste geestesbeweeg, het zich nuchter-logisch noemende en geheel en al op de uiterlijke bewegingen der Aarde ingerichte, en dus eens weer vergaan moetende, het door die mindere helft van ons Wezen, zeg ik, niet te verstane Eéne - alleen onze allerdiepste en waarlijkblijvende, maar ons nooit tot in haar versten grond bewust wordende Binnenstheid kan dat Eene en Eeuwige heel uit de verte soms aanvoelen - het Eéne - ik weet geen ander woord ervoor - is het Eenige wat waarlijk en waarachtig *is* en blijft, omdat er voor dien Eenen, allersubtielst-gesublimeerden Diepgrond en Achtergrond van al het Bestaande of liever Verschijnende geen Tijd bestaat, maar alles als gebeurt in één moment, een moment, wel te verstaan, dat door de geestjes van al het Levende, de apart van elkander bestaande, of zoogenaamd bestaande, visueel en voelend fataallijk gesplitst gaat worden in steeds kleiner gedacht worden-kunnende deeltjes, zóó dat het eenig-Reëele Eéne in schijn gemetamorfoseerd wordt tot den altijd voortgaanden en nooit eindigenden Tijd. En deze opvatting lijkt nu wel mystiek en dat moet zij ook wel schijnen aan wie niet zoover zijn gekomen, dat zij waarachtig-abstrakt kunnen denken, maar is zij daarom meer onverstaanbaar dan de alledaagsche van iedereen, die men pleegt na te praten, zonder er iets bij te denken, dat de Tijd er altijd geweest is, dus oktillioen jaren geleden van nú gerekend, niet alleen reeds bestond, maar toen ook reeds oktillioen maal oktillioen tot in de oktillioenste macht, ja nog tot in 't Onzienbare eindeloos veel langer had bestaan? Nogmaals noemt men mijn eigen inzicht, dat ik zooeven schetste, mystiek: goed - alles blijft eigenlijk mystiek, d.i. onbegrijpelijk, - als gij dan maar tevens inziet, dat uw eigen opvatting, de gewoon-menschlijke, die gij naspreekt, zonder haar u voor te stellen of er iets bij te denken, dat de Tijd nimmer een begin heeft gehad en ook nooit eindigen zal, niet minder mystiek, ja eigenlijk nog onbegrijpelijker is.

En waarom ik dit alles hier ontwikkel? Och, eenvoudig en alleen maar, om den onbevooroordeelden lezer, die zelf kan denken, een aanwijzing te verstrekken, waardoor hij sommige verzen van Hendrik Kroon, van welke ik hierboven iets aanhaalde, beter kan leeren verstaan, dan indien hij ze vluchtig een oogenblik maar, als in der haast, inkijkt, zooals ik wel eens

tot mijn gelukkig luchtig-gedragen schade merken moest, dat zulke lezers ook bij andere verzen blijken te doen.

Door de bovenstaande wijsgeerige uiteenzetting behoeft men echter geenszins tot den indruk te komen, dat Hendrik Kroon eer een wijsgeerig denker dan een wezenlijk dichter zou zijn. Integendeel, hij bemoeit zich in zijn Binnengeest ook wel degelijk met het Reëele, dat aanschouwd kan worden door een niet zoo ver tot in de diepste Gronden doordenken willend mensch, en dat dezen dan aangenaam lijkt, want ontroerend of zuiver-mooi.

Lees maar eens b.v. het volgende vers, (blz. 19):

Mistige avond.

Koolzwart verschijnen schepen in den mist,
Die te avond zweeft doorlicht boven een gracht,
Waarlangs in rij de boomen als een wacht
't Veelarmig takwerk tot een weer geklist.

De vormen van de stad zijn uitgewischt
De lichten der lantarens gloeien zacht,
Als vreemde sterren hangen ze in den nacht;
Op gouden baan staat 't spiegelbeeld geglist

Rosachtig schijnsel glanst uit een kajuit
Een vak oranje tintend tusschen 't zwart,
Den damp doorborend, die den blik verwart
't Komt troostrijk tegen floers en wazen uit.

Is niet dit scheemrig schoon ons zelf gelijk
Aan git en goud en nevels even rijk?

Zooals ieder, die op de goede, dat is langzaam-aan alles ervan in zich opnemende manier, verzen weet te lezen, bespeurt, spreekt in dit gedicht een heel andere Kroon als de hierboven in zijn onbewust gedachteleven geschetste. Want hier zingt iemand, die alles scherp en duidelijk te zien weet, zooals trouwens een mensch als hij, die daaglijks in het gewone leven verkeert, gewend wordt om te doen. Hij staat hier als dichterlijk realist, en dus ook als zoodanig, en niet alleen maar als psychisch-intuïtieve, heeft hij zijn eigen, bijzondere verdienste.

‘Herinnering’ op blz. 42 al heeft het een heel ander soort van onderwerp: 't beschrijft een nachtcafétje, behoort tot dezelfde, voor een breeder publiek, meer begrijpelijke soort van poëzie.

* * *

Ik zal het bij deze aanhalingen laten: ik citeer liefst zoo weinig mogelijk uit de boeken, die ik bespreek, en wel om de gegronde reden, dat er vaak een zeker aantal nog al op hun gemak gestelden onder de lezers wordt gevonden, die zich met de lektuur van wat er in een recensie staat, tevreden stellen, omdat zij zich onwillekeurig verbeelden, dat zij dan reeds weten, voldoende weten, hoe zoo'n boek is, want wat men er in vinden kan. Doch dat komt soms heelemaal niet uit. Dit boek van Hendrik Kroon b.v. is zeer verscheiden van inhoud, men vindt er eigenlijk van alles in: natuurtafreelen, maatschappij-beelden, wijsgeerige diepte en soms als epigrammatische beschouwingen - zij staan meestal in een vers tusschen heel andere dingen door - over allerlei vragen, met welker uitkomst men, als men niet gewend is het banale gebabbel der groote Massa te volgen, maar zelf uit eigen oogen te zien, het vrijwel eens kan zijn.

Er zijn in het denkleven der menschheid eigenlijk maar twee algemeene richtingen, het individualisme, dat uit de persoonlijke Diepte komt, en zich op verschillende wijze kan voordoen, omdat de individueele denkwijzen, al hebben zij allen denzelfden dieperen psychischen oorsprong, zich toch telkens, al naar gelang van het temperament der individuën, zich een beetje anders kunnen vertoonen, en de algemeene denkwijze, die door het groote aantal harer aanhangers, allicht een beetje meer waar kan lijken, maar dit toch inderdaad geenszins te zijn behoeft, omdat zoo'n algemeene dat is overal verbreide denkwijze, toch ook ten slotte haar eersten oorsprong dankt aan een individueele denkwijze die dan door suggestie, op de intellectueel minder diepgaande Massa invloed heeft gekregen, en dan door de Traditie bestendigd werd, voor een zekeren tijd. En ik kan zoo'n algemeene opinie nu gerust laten gelden in godsdienstige kwestie's, omdat geen sterfling daarover ooit het naadje van de kous is te weten kunnen komen en de godsdienst buiten-

dien iets beter in staat lijkt om de menschheid, in haar geheel bij elkander te houden dan welke wijsbegeerte ook. En het zoogenaamd-verbeteren, want rationaliseeren eener religieuse traditie, zooals waar b.v. indertijd Dr. van den Bergh van Eysinga naar gestreefd heeft, moet mij veel te gevaarlijk lijken, omdat men daarbij onwillekeurig den heelen dieppsychisch reëelen grond, waarop de godsdienst rust, onder de stoute schoenen wegschoffelen gaat, terwijl men toch nog dezelfde woorden blijft gebruiken, alsof men het volkomen eens bleef met wat er vroeger was beweerd.

Maar met het zuiver-wijsgeerige denken (en dus ook, tusschen twee haakjes, met het litteraire) is het heel anders gesteld. Dat kan vooruitkomen, als het maar geheel zichzelf, d.i. een fijn- ja subtiel-psychisch doorgronden, zonder vooropgestelde theoriën van heel anderen aard, van de realiteit der letterkundige scheppingen blijft, of van die andere realiteit, het materieel-bestaande, welke laatste men tegenwoordig, door de fijnere, exakte proefnemingen heel anders heeft leeren inzien en begrijpen, dan de negentiende eeuwsche materialisten gewend zijn geweest om te doen.

Want ‘stof’ is niet iets substantieels, neen alleen iets verschijnends, zooals men toen nog niet wist, want niet weten kon.

Deze dichter nu Hendrik Kroon, blijkt in 't bezit te zijn van de zeldzame gave om niet alleen de dingen van het wezenlijke Aanzijn te kunnen zien en in aangenaam-gevoelde verzen weer te geven, maar ook om iets aan te voelen van de Eeuwige Wezendheid, die de binnenste Grond is van alles en telkens, door de pl. m. 100 eeuwen van 's menschen eenigszins bekend of tenminste te raden bestaan heen, op ontelbaar vele manieren is voorgesteld of licht aangeduid of abstrakt-bepaald.

Ik herhaal dit, of liever ik recapituleer, want in den chaotischen tijd, dien wij nu door hebben te maken, en waarin ieder met zijn eigen opinie voor den dag komt, of met wat hij voor een opinie houdt, al is deze ook nòg zoo dwaas, kan het slechts heilzaam zijn, dat de waarachtige waarheden, die uit den wezenlijken grond der Dingen rijzen, en van daaruit de schrijvers bereiken, die wezenlijk weten en denken, met voldoende psychische kracht

worden herhaald dus verkondigd, opdat er eindlijk eens een einde koom' aan het de goede lezers duizlig makend Gehenna van geschreeuw. Er bestaat maar één waarachtige, literatuur-theoretische waarheid en eveneens maar één enkel zuiveraesthetisch en subtiel-geestlijk oordeel, en deze komen rijzen uit de eindelooze Achterdiepte van het Eeuwig-Psychische in de geesten dier zeldzame Werkers, die door de fijne georganiseerdheid van hun binnenste Wezen, bij machte zijn om het te ontvangen, het in zich op te nemen en het dan te verbreiden in de hoofden van allen, die zich die ware dingen, uit gebrek aan tijd of aan iets anders niet bewust kunnen maken, voor nu en voor straks zoowel als voor allen toekomenden tijd.

O, als ik naga, in mijn nu reeds zoo lange en hoofdzakelijk aan de letterkunde en inzonderheid aan de dichtkunst met vollen ernst gewijde leven, hoeveel meeningen over schrijvers en letterkundige kwesties ik al heb hooren verkondigen, die nu weer alle vergeten zijn, omdat zij niet objektief waren, want niet in eerste instantie voort waren gekomen uit den alinnerlijksten Geest, dan geeft mij dit kracht om ondanks al het sputteren wat ik sporadisch nog wel eens uit niet zoo degelijk en aanhoudend in het door mij met alle kracht voorgestane vak bedrevene hoor rijzen, dan krijg ik daardoor als een dubbele mate van de mij door mijn natuur, reeds eigene energie, om stand te houden en verder te gaan, altijd rustig arbeidend en strijdend in en voor het prachtige vak, waaraan ik sinds mijn jongelingsjaren mijn leven heb gewijd, algeheellijk-spontaan want onbewust tot die mij geheel vervullende levensroeping gedrongen door het Binnenste aller Binnensten, waar ik altijd in leef en mee hoop te mogen verkeeren, tot mijn geest van de Aarde weg, zooals ik hoop en vertrouw, naar een heel andere streek wijkt, waar 't niet zoo'n redeloos gekibbel en onnoozel schimpen ja soms zelfs nog onderling elkaêr om niets vermoorden is als hier.

En ten slotte: mijn ernstige wensch is, dat Hendrik Kroon zijn stevig en sympathiek kunstenaarswillen voort zal mogen zetten tot in lengte van dagen, hij heeft voldoende natuurlijken aanleg daartoe, zoowel als den innerlijken geestlijken Wil, die blijvend eigen is aan ieder wezenlijk kunstenaar.

II.

Ik las in een courant, dat er door jonge literatoren te Amsterdam op straat een pamflet is gevent tegen-in het eene of andere periodiek, dat als titel draagt: ‘Nu’.

Nu gaat dat polemische kwestietje natuurlijk niet in de eerste plaats den Nieuwen Gids, het tijdschrift voor de waarlijk-denkende menschen aan. Het verstandigste zal zijn, dat de twee partijtjes, die elkander blijkbaar niet mogen lijden, het maar met elkander uitvechten.

Maar wèl wou 'k hier even wijzen op een kleine vergissing, die door deze vechtende jongeren wel wat onnadenkend wordt begaan. Zij schrijven nl., dat zij een andere schoonheidsleer er op nahouden als die van De Nieuwe Gids. En ook dit moeten zij natuurlijk geheel en al voor zichzelf weten. Als wij iemand hooren verkondigen dat tweemaal twee vijf is, gaan wij hem kalmpjes voorbij; wij glimlachen zelfs niet, neen, laten hem precies zooals hij is.

Doch voor het publiek, voor zoover zich dit een oogenblik in de war wou laten brengen, kan het goed zijn het volgende vast te stellen.

Het begin-punt der Nieuwe Gids-aesthetiek, waaruit al het overige logisch voortvloeit, luidt als volgt:

Ieder, die een echt dichter wil worden, moet beginnen met al datgene wat hij wenscht te schrijven, diep-psychisch te ondervinden dus te voelen, en vervolgens, ofschoon dit tweede bijna geregeld-door tegelijkertijd met het eerst-genoemde gebeurt, heeft hij, zeg ik, dat waarachtig in hem geborene en dan spontaan naar buiten komende zoo zuiver-juist en mooi mogelijk weer te geven in zijn rhythmische taalmuziek, welke laatste een preciese verzinnelijking moet zijn van de diepe zielsharmonie die hij binnen-in zich hoort.

En wenschen dus enkele jongelui van heden zich niet meer aan dat beginsel te houden, hoewel het, door alle tijden heen, het richtsnoer van elk waarachtig want levensvol dichter geweest is, dan moet dit voor de blijvende waarde van hun arbeid zeer stellig jammer worden genoemd.

30 Januari '28.

WILLEM KLOOS.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

‘Tusschen den Duivel en de diepe zee’, is de Engelsche uitdrukking om te kennen te geven, dat er gekozen moet worden tusschen twee gevaren, of nièt gekozen maar een dier gevaren moet worden ondergaan. Daar is het Russische Bolsjewisme, dat wel is waar reeds zijn eigen kinderen begint te verslinden - Trotzky en andere voorname ‘kameraden’ van Lenin op oud-Czaristische wijs verbannen naar de verste streken van Siberië - dus het verloop herhaalt van het Fransche Schrikbewind. Het wordt allengs door de boeren, landeigenaars geworden, gedwongen kapitalistische kruiden te doen in zijn rooden Maximalistischen wijn. Doch nog steeds hoopt het de Menschheid te kunnen winnen voor zijn anti-kapitalistisch ideaal. Daar is tevens de steeds sterker wordende invloed der Vereenigde Staten van Noord-Amerika: wereld-kapitalisme om zoo te zeggen in één hand. Stalin, de tegenwoordige autocraat in Rusland, heeft de eerste schreden gezet naar het kapitalistische Damascus, daartoe gedwongen, omdat zelfs in Rusland de tegenwoordige Menschheid althans een minimum kapitalistische zuurstof noodig heeft om economisch te kunnen ademen. Trotzky en de overige thans verbannen ‘kameraden’ van Lenin vreezen, dat het Bolsjewisme op die wijze, wat zij zijn louterheid van beginsel noemen, zal zien vertroebelen. Maar zij hebben goed praten. Idealisten op hun wijs, bemoeien zij zich niet met de realiteit, en deze leert ook den Russischen regeerders van het oogenblik, dat het bestaande economische systeem, dat de bolsjewistische gedachte meende gemakkelijk te kunnen uitroeien, in het leven, zooals het heden nog geleefd en niet gedroomd wordt, heel, heel diep zit geworteld.

Maar terwijl dan de Russische heilstaat van het oogenblik den meesten denkenden menschen weinig aantrekkelijks biedt, is er toch alle reden om de voogdij, welke de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zich ook over de Oude Wereld beginnen aan te matigen, bedenkelijk aan te zien. Men begint zich af te vragen of, als in de toekomst de wereld méér en èrger dreigt te verzieken aan de Russische, dat is Oostersche levensbeschouwing met haar onvermijdelijken ondergang van wat men met een euphemisme de Westersche Beschaving noemt, de remedie, Amerika's voogdij, met haar mechanische eenvormigheid, niet misschien erger is dan de kwaal?

Zeker, de Europeesche menschheid, om dan een oogenblik de Oostersche volken te vergeten, over welke het Westen zich de overheersching heeft aangematigd, behoeft het eene noch het andere gevaar onmiddellijk te duchten. Maar terwijl de Bolsjewistische mannen geen denkbeeld schijnen te hebben van den langzamen groei van elke natuurlijke samenleving, bezitten de mannen uit Washington geen duidelijke voorstelling van het individueele ontstaan der natiën in het Westen. Zij vergeten, dat wat men tegenwoordig Noord- en zelfs Zuid-Amerika noemt, kunstmatig geplante volksgroepen zijn, voor wie de geschiedenis nog moet komen. Het mag waar zijn, dat de volken gelukkig geheeten mogen worden, welke geen geschiedenis hebben, maar de natiën in Europa bezitten die nu eenmaal. Zij zijn historisch gegroeid. Zij bezitten ieder haar eigen karakter en zijn daar trotsch op. Wat een toekomstige wijsheid, wier kern misschien te Genève groeit, hun ook moge schenken aan eenheid van gedachte en doel, zij wenschen hun karakter te handhaven, ook al vinden de mannen van Washington en andere welmeenende Christenen der ‘Staten’, die nog zweren bij de slang in het Paradijs en de erfzonde, de menschen *‘over there’,* dwazen en dwalenden, die men naar Amerikaansch-Christelijk voorschrift moet dwingen om in te gaan. Dit wil zeggen in te gaan in de Noord-Amerikaansche heilgedachte, verkernd in het oude mijn en dijn, met de gedwongen betaling van gemaakte schulden. Vooral waar het oorlogsschulden betreft.

Het schiet niet erg op met het schoone ‘anti-oorlogsverdrag’, dat Frankrijk met de Vereenigde Staten zou sluiten, dat er tevens een zou wezen van ‘eeuwigdurende vriendschap’. In Washington

wenscht men het als model te doen dienen ook voor andere volken, waarmee de Staten betrekkingen onderhouden. Doch terwijl het de vraag is of andere natiën er wel op zullen ingaan, wenscht Noord-Amerika, met voorbehoud van eerbied voor het Monroe-beginsel, dat men er den hoeksteen acht voor de toekomstige Pan-Amerikaansche grootheid, Frankrijk ook aan anderen ‘eeuwig’ te verbinden, ofschoon dit, midden in den Europeeschen brouwketel gelegen land, liever niet gebonden wenscht te worden.

Ongetwijfeld meent men het in Amerika goed met het oude Europa, dat men ‘'n beetje ‘ga-ga’ vindt, 'n beetje lijdende aan ouderdomsversuffing, omdat het niet inziet, dat de Noord-Amerikaansche bedoelingen, levensvoorbeelden en denkwijzen regelrecht en spoedig uitloopen op den heilstaat met honderd procents afbetaling van de schuld aan de bankiers van de Nieuw-Yorksche Wallstreet. Het heeft den schijn, alsof men daar Europa en zijn verschillende natiën niet meer ernstig neemt. Ongetwijfeld spreekt het schoone woorden over vrede en eeuwigdurende vriendschap, terwijl het den banvloek uitgalmt over den oorlog. Doch terwijl het een vlootprogramma uitbouwt, dat er op gericht is de leus van Oud-Engeland, dat eens over alle golven en baren heette te heerschen, voor zich over te nemen, en zegt, dat wanneer Noord-Amerika maar almachtig is, den anderen volken geen oorlogskwaad kan overkomen, ziet het niet in, dat de volken van Europa hun eigen verleden lief hebben en op een toekomst hopen van uit haar eigen flanken geboren vreedzaam leven.

Zulk een opzet van Yankee-overheersching kan misschien doorgedreven worden op het Amerikaansche continent, zelfs in zijn zuidelijke helft. 't Is waar, dat de machtige Noord-Amerikaansche republiek nu en dan ongenoegen heeft met de zwakkere, schoon dan nog tamelijk rumoerige Zuid-Amerikaansche gemeenebesten, in het bijzonder met Mexico. Soms zelfs werd zij genoodzaakt met kracht van wapenen haar wil door te zetten, zooals nu in Nicaragua. Maar het voorbeeld van de plotselinge verzoening met Mexico, dat, heette het, in verzet kwam tegen de sterk-kapitalistische inzichten uit het Noorden, zoo dat zijn president Calles nog zwarter werd afgeschilderd dan de Bolsjewistische voormannen in Rusland, bewijst dat de Amerikaansche bankiers hebben ingezien, dat de Mexikaansche petroleum geen rooder licht

geeft dan die zij thans uit Rusland betrekken, al wordt, de Russische ‘nafta’ door concurreerende Europeesche petroleumbankiers ‘gestolen’ genoemd.

Op de zesde ‘Pan-Amerikaansche’ Conferentie, pas in Havannah gehouden, heeft de ‘athletische republiek’, welke niets bezit van Walt Whitmans droombeeld, zich oogenschijnlijk bescheiden achteraf gehouden, ofschoon zij, onder president Coolidge, die er godzalige woorden op sprak ter opening, het puik harer staatslieden had gezonden. Die bescheidenheid, dit doen alsof de Zuid-Amerikaansche republieken hetzelfde recht van spreken hebben als de machtige Noordelijke, bedriegt niemand, allerminst in Latijnsch-Amerika. De Monroe-leer wordt tegenwoordig niet langer verklaard als een ‘blijf er met je handen af’ aan Europa, dat er niet meer aan denkt om anders dan door een veroorloofde emigratie zich van Zuid-Amerika wat aan te trekken. Thans zijn er in Noord-Amerika mannen, welke haar verklaren in dien zin, dat de ‘Staten’ een onafwijsbaren plicht dragen om dat Latijnsche deel het Angelsaksische evangelie naar Yankee'sche verklaring op te dringen. Ongetwijfeld zijn er in Zuid-Amerika bloeiende republieken. maar in Noord-Amerika is men overtuigd, dat een overheerschende invloed, welke Washington tot centrum zou hebben, of nog eêr Wallstreet dan Washington, nog meer uit den bodem zou halen. In Zuid-Amerika toch is het oorspronkelijke ras, de Indianen, niet zoo grondig uitgeroeid als in Noord-Amerika. In vele Zuid-Amerikaansche republieken zijn de mestiezen, vermengd met Zuid-Europeesch bloed, nog van groote beteekenis, al moet men erkennen, dat Italianen en Spanjaarden, hier en daar krachtig versterkt door individuen uit Noord-Europa, Duitschers vooral, niet zoozeer analphabeten zijn geweest, of zij waren harde werkers. Maar de Zuid-Amerikaansche bloei, voor zooveel die dan kan worden geconstateerd, is niet naar het hart van Noord-Amerika met zijn tot het uiterst doorgetrokken kapitalistisch productie-systeem. De daar toegepaste systemen laten nog te veel ruimte aan het individu, leeren den arbeiders niet voldoende naar één algemeen model van *efficiency* te arbeiden. Die Zuid-Amerikaansche republieken zien nog niet genoeg het heil in om te arbeiden naar vaste handbewegingen, zooals in Noord-Amerika wordt geleerd, dat een arbeider, aan welken arbeid ook, doen moet. Sterker dan in Noord-Amerika

leeft men er onder wat de 'Efficiency'-voorstanders verouderde Europeesche inzichten noemen. Immers Zuid-Amerika is een eeuw langer onder Europeesche opvoeding geweest. Iets van het Europeesche individualisme doet er zich nog gelden.

Maar de 'athletische republiek' is zoo sterk, en Puriteinsch van godsdienst, meent zij zich ook in alles zoo Christelijk, dat er geen twijfel aan is, vooral uit eerstgenoemde kracht, dat het Noorden het Zuiden binnen afzienbaren tijd naar zijn 'efficiency' zal doen arbeiden. Ook omdat, Calles met zijn roode neigingen en harde maatregelen ten spijt, Noord-Amerikaansche kracht en Puriteinsch Christendom arbeid en bodem tot hooger procent opbrengst weten te brengen dan wat deze laatste opleveren.

Maar hoe dan ook de naaste toekomst zich over Zuid-Amerika moge ontwikkelen, waar de kiemen der Russische levensinzichten weliger zijn opgeschoten, hoewel allerminst in verhouding tot zijn sub-tropische natuur van menschen en landen, met Europa is Noord-Amerika vooreerst nog niet klaar, schoon het allerminst aan een toekomstige overwinning voor zich twijfelt. Het voelt zich reeds sterk genoeg om de 'fijne manieren' der Europeesche diplomatie te kunen verwaarloozen: parvenue, kan de Noord-Amerikaansche republikeinsche staat geen rekening houden met de gebruiken van wederzijdsche hoffelijkheid der Europeesche regeeringen onderling. Het slaat Frankrijk een verbond van 'anti-oorlog' en 'eeuwigdurende vriendschap' voor, maar zingt dit zelfde schoone lied met eenige modulatiën reeds als serenade onder de vensters van andere schoonen, aan wie het geld geleend heeft, dat het, binnen kort sterker dan eenige andere natie, verlangt eerlang terug te ontvangen. De serenade met het refrein: 'und kommst du nicht willig dan brauch ich Gewalt.'

Aldus van onderen op naar boven en van boven naar omlaag, laat het zich aanzien of het conflict der levensbeschouwingen, waarvan het Russische Bolsjewisme, Oostersch in zijn afkomst, en het Westersche kapitalisme, dat thans in Noord-Amerika zijn scherpste toepassing vindt, zal eens moeten worden uitgestreden. Wee der menschheid, indien dit anders geschiedt dan door redelijkheid en goeden wil.

Intusschen schijnt het tegenwoordige economische stelsel toch het laatste Oostersche bolwerk te heben overwonnen, dat nog

tegen zijn doordringen stand hield, doch dat men in Rusland ook sinds de Bolsjewistische omwenteling meende voor zich te kunnen winnen. Nu blijkt het tegendeel het geval. De tegenwoordige heerscher van Afghanistan, dit tot nu trotsch-onafhankelijk bergland met zijn woeste bevolking, dat de Engelsch-Indische legers en de Czaristische macht te vergeefs getracht hebben duurzaam te openen, lijkt nu rijp voor de Westersche 'beschaving'. Doch niet alleen die van Engeland, welks diplomatieke voogdij het lang onwillig duldde. Immers een der bergpassen, uitkomende in het Land van de vijf Stroomen, den 'Punzj-ab', bood gemakkelijk toegang aan de Britsch-Indische wapenen, schoon zijn gevaarlijke bergen en het weerstandsvermogen der bevolking steeds konden beletten, dat die er zich lang in handhaafden. Al was dan Engeland een goede zestig jaar geleden wel gedwongen als Emir van Afghanistan Abdoer Rahman, welke het verzet tegen zijn overheersching had georganiseerd, te erkennen, met diens opvolger Habib-Oellah bereikte het vriendschappelijke, dus economische resultaten, juist doordien de ligging van het land naar Hindoestan is georienteerd, dus van den toenmaligen Russischen invloed àf. Die resultaten doen zich heden kennen, doch niet ten bate van Engeland alleen, in de eerste reis naar het Westen door een 'Emir' van Afghanistan ondernomen.

Het is een dier het volk ruïneerende Oostersche reizen, als waarvan wijlen Nasr-ed-din-sjah ruim veertig jaar geleden aan zijn Perzen het noodlottige voorbeeld gaf. Een eigenaardig bewijs, dat de opvattingen in Afghanistan sedert Abdoe-Rahman-chan wel zeer sterk zijn gewijzigd, toen Afghanistan gold als het machtigste bolwerk van den ouden Islam, is dat de 'emir', thans 'koning' getiteld, koning van een volk, dat de evolutie zijner heerschers zeer zeker nièt heeft bijgehouden, met zijn 'koningin' op reis gaat, trouwens met zijn heele familie in zijn gevolg, en de Egyptenaren geschandaliseerd heeft door het dragen van een hoed, een hoogen, zelfs een grijzen, waar de tegenwoordige heerscher van het land der vroegere Pharao's, naar oud Islamietisch voorschrift, een hoofddeksel draagt, dat hij bij het gebed nièt behoeft af te zetten, zoodat hij, naar Oostersch gebruik, Allah eerbiedig kan naderen met gedekten hoofde.

Maar is deze Aman-Oellah (de 'Genade Gods', zooals zijn naam

beteekent), is deze ‘emir’, die zich ‘koning’ laat noemen, nog wel een ouderwetsch Islamiet? Of heeft hij het voorbeeld van den Geweldenaar van Angora gevolgd, en het verleden van zijn volk geheel verloochend om zijn land te kunnen hervormen naar Westersch model? De koningin van Italië, het land dat hij. na Egypte, 't eerst aandeed, en waar men hem en zijn ongesluierde koningin en hun gevolg met groote statie ontving, koningin Elena maakte een lieve woordspeling op zijn naam, daarin bezield waarschijnlijk door zijn bewondering voor alles wat hij voor 't eerst in het oude Europa waarneemt. Natuurlijk kijkt hij dit met vriendelijker oogen aan dan een Noord-Amerikaansche economist. Aman-Oellah, op zijn Italiaansch Amanulla geschreven, zou beteekenen: ‘hij houdt nergens van’. ‘Maar’, merkte de koningin van Italië op: ‘de koning van Afghanistan houdt van alles’. Bedoelde zij, dat hij alles in Italië even mooi en begeerlijk vindt? Deze reis beteekent in ieder geval, dat de ‘koning’ geworden ‘emir’ van Afghanistan zijn natie volkomen ‘mondig’ wil zien. Toen hij in 1919, wijl Habib-Oellah (de lieve vriend Gods) was vermoord - een Oostersche hofmisdaad - aan de regeering kwam, wierp hij de bij tractaat opgedrongen voogdij van Engeland af, wat een nieuwe strafexpeditie van het Britsch-Indische leger ten gevolge had, welke opnieuw in de bergen van Afghanistan tot een nederlaag voor de Britten leidde. Zijn reis heeft dus groote beteekenis. Afghanistan zal thans gezegend worden met de Westersche techniek en in haar gevolg Westersche economie. Echter heeft ‘koning’ Aman-Oellah wel het voornemen zijn reis uit te strekken tot Engeland, zoodat ook de Britsche markten van de nieuwe toestanden, of wat er voor wil doorgaan, in Afghanistan zullen kunnen partij trekken, indien de Britsche handelaars, zooals bijna overal geschiedt, zich niet laten weg dringen uit landen, waar men voorheen geen andere artikelen kende dan Britsche koopwaar.

Doch dit is almeê een deel der tragedie van Engelands verval, waarvan wij getuigen zijn. Het volk van Engeland heeft zelfs door den grooten oorlog niets geleerd en niets van zijn steil, en toch in zoovele opzichten eerbiedwekkend conservatisme vergeten.

Bibliographie.

Dr. J.W. Marmelstein. Figuren uit de Fransche Letterkunde. - Uitg. Mpij. Holland, Amsterdam.

Dit boek bevat eenige studies over Fransche dichters en proza-schrijvers. De meesten van hen hebben nog geleefd in onzen tijd, zooals Verlaine, Loti, Rimbaud. Ook een man, die aan de geschiedenis behoort en die in Frankrijk een bloedig spoor heeft achtergelaten, de 'Sfynx van de Terreur', een der zoogenaamde titanen der revolutie, Saint-Just, wordt door dezen auteur behandeld. Dr. Marmelstein geeft geen indringende studie van den vreemdsoortigen revolutie-held, maar hij vertelt van hem op een boeiende manier. Hij citeert het woord de *Histoire Générale* van Lavisse, waar in wordt gezegd dat de Terreur geen *système* was, maar een *êtat de choses.* Geweldig is de tragedie, die zich omstreeks den 9den Thermidor in Parijs heeft afgespeeld en tot op den huidigen dag klinken de namen van Robespierre en Saint-Just als een verschrikking. Vooral deze laatste is een persoonlijkheid, die aantrekt door hare geheimzinnigheid, zoo zeer, dat Marie Lenéru, een blinde en doove schrijfster, hem als een soort heilige heeft geschilderd. Maurice Barrès heeft voor haar boek een voorrede geschreven en daarin ook verhaald van Georges Laguerre, den advocaat, lid van de *Chambre des Députés,* die Saint-Just tot zijn model had gekozen. Ik herinner mij ook uit mijn Parijschen tijd dien toen vijf-en-twintigjarigen advocaat Laguerre, klein van gestalte, met een kinderlijk arrogant gezicht; hij was medewerker van den *Intransigeant.* Barrès vertelt in de inleiding, hoe Laguerre zijn hoofd een arrogante houding deed aannemen, wanneer hij sprak en van zijn dagelijks weerkeerende vermetelheid. Ik heb dit opstel over Saint-Just met belangstelling gelezen, omdat het aangenaam praat over een man, die juist niet een aangename persoonlijkheid was.

Het uitvoerigst artikel van dit boek is dat over Arthur Rimbaud, dat enfant-terrible der litteratuur. Iedereen weet

tegenwoordig wel ongeveer welk soort mensch hij is geweest. Zijn avonturen zijn nagenoeg bekend. Maar wat men niet weet en toch zou willen weten, dat is de reden waarom hij plotseling aan de litteratuur den rug heeft toegedraaid. Er heeft daarvoor een reden bestaan en nu kan men wel daar om heen praten en vage aanwijzingen geven, waarom Rimbaud op eens niet meer van de dichtkunst heeft willen weten. De zaak blijft een mysterie. Ik herinner mij nog, dat ik aan de dichteres Marie Krysinska vroeg: 'Waar is Rimbaud toch gebleven?' Zij antwoordde: 'Hij verkoopt huiden in Arabië.'

Ik vermoed dat de reden van zijn litteratuur-verzaking wel nooit voor den dag zal komen. Zij die iets naders wisten, hebben gezwegen. Maar wanneer wij ook nooit zullen vernemen, hoe de omkeer zich precies heeft toegedragen, dan moeten wij bedenken, dat zoo iets aanhoudend om ons heen gebeurt; dat wij eigenlijk weinig afweten, zelfs van onze vrienden en bekenden. En gelukkig! Zoo lang iedere menschelijke ziel op zich zelf blijft, kan zij zich verheugen in een innerlijke onafhankelijkheid. In dit geval moeten wij ook bedenken, dat het toch alleen gaat om des dichters werk. Het voornaamste bij Rimbaud is zijn unieke positie als dichter. Hij heeft iets, dat hem van alle andere onderscheidt. Hij wierp met litteraire bommen om zich heen. Hij is meer *een intens dan een groot dichter.* Zijn vers is als een vuurwerk, als een vallende ster.

Hij was een sterke, sterker dan Verlaine indien men wil, doch hij heeft niet gegeven aan schoonheid, wat deze ons heeft geschonken. Hij blijft niettemin een van de geniale figuren der nieuwere Fransche litteratuur om zijn visionaire kracht.

Op boeiende wijze heeft dr. Marmelstein Rimbaud's leven verhaald en zijn opstel geeft een duidelijk beeld van den dichter. Over diens litteraire waarde laat hij zich weinig uit. Wij kunnen hem dit niet kwalijk nemen, omdat een uitvoerige kritiek veel bezwaren zou hebben. Rimbaud is een van die schrijvers, over wiens werk men niet te veel moet lezen, maar dat men zelf moet lezen.

Het was een goede gedachte speciaal over de Bijbelsche stukken van Racine te schrijven; zij bekleeden in diens werk een aparte plaats. *Esther* en *Athalie,* wie kent ze niet? Dr. Mar-

melstein geeft van deze twee treurspelen niet een grondige kritiek, maar hij vertelt den loop der handeling op zeer onderhoudende manier en zijn woorden verlichten den weg van hem, die zich met deze twee drama's wil bezig houden. Beiden zijn stukken van groote schoonheid. Van Deyssel heeft beweerd, dat *Esther* het zou winnen van *Athalie.* Of deze meening inderdaad juist is? Op die vraag durf ik geen antwoord geven. *Athalie* is een treurspel van grootscher allure, van gewichtiger gebeurtenissen; *Esther* is fijner van beweging, heeft iets innigers. De declamatie is minder sonoor van klank, maar spreekt meer onmiddellijk tot het gevoel. Doch het meer intieme van *Esther* reikt niet aan het grootsche, aan het breede geluid van Racine's laatste tragedie.

Ik verwijt hier aan den auteur, dat hij naar aanleiding van de twee vrome drama's van Racine niet een meer ingaande karakteristiek van dezen heros der Fransche litteratuur heeft gegeven. Hij had die gelegenheid kunnen aangrijpen om iets te zeggen, dat doorslaat en blijk geven van een fijn inzicht in de fijne kunst van Racine. Want bij het hooren van dien naam zijn wij verplicht ons een duidelijke voorstelling te maken van het karakter en de waarde van dezen dichter, dien wij sinds onze jeugd honderden malen hebben hooren noemen en mij dunkt, dat iedereen ten slotte verlangt diens waarde te weten te komen. Wij hebben zoo veel van hem gehoord, wij hebben hem zoo dikwijls zelf genoemd, maar weinigen onder ons hebben zich de moeite gegeven eens na te denken welk soort mensch achter dien naam schuilt. Dat is het wat ik den schrijver van dit boek verwijt.

Con amore wordt door den auteur een vrij lang opstel gewijd aan Pierre Loti, wiens graf hij op het eiland Oléron heeft bezocht. Het is voornamelijk de mensch Loti, die hier wordt geteekend. Over zijn verschillende werken wordt slechts vluchtig gesproken. Vele en lange uittreksels uit zijn dagboeken worden hier gegeven.

Ruim dertig jaar geleden werd door verschillende litteratuurkenners of liefhebbers met eenige geringschatting over den auteur van *Pêcheurs d'Islande* gesproken. Men vond hem wat zoetelijk, men vond hem te gewoon. Neen, men verlangde naar

een sterkeren auteur. Sterk, sterk dat was het parool. Loti, dat was een auteur goed voor vrouwen. Zola moest je hebben of Camille Lemonier met zijn *Happe Chair*. Dat waren pas schrijvers, die fut hadden. En toch, Loti behoeft voor deze zoogenaamde sterken niet onder te doen. Zijn proza is van een intensieve welluidendheid, zijn volzin is van een superieure bekoring. Ook heden nog is hij leesbaarder dan Zola om het sentiment, dat hij in zijn aanschouwing van de wereld legt. De durf daarvan bij zijn meestal streelenden klank is hoog te apprecieeren. Wij voelen ons heden nog dicht bij hem. Ontroerd sluit dr. Marmelmelstein zijn opstel met de volgende woorden:

'O Loti, gij hebt altijd moeten spreken over uw twijfel en uw angsten; geen woord der overwinning is ooit over uw lippen gekomen. Christus is u een wederpartijder geweest. Maar in de worsteling met Hem hebt gij u slechts menschelijk en niet vorstelijk gedragen. Gij hebt hem niet bij de polsen gegrepen en gezegd in den duisteren nacht, aan den rand der steilte: 'ik laat U niet los, tenzij Gij mij zegent.' Daarom is uw werk voor veler zielen zoo gevaarlijk, daarom behoort het bijna geheel tot 'le règne de la chair', en zal het de loutering van het vuur niet doorstaan. O, dat uw ziel, die ik liefheb, die ik ken, waarmee ik de mijne verwant weet en die kostbaarder nog is dan de werken, die uw naam beroemd hebben gemaakt, gered mag geweest zijn en dat onze eenige hoop, die gij nimmer ten volle hebt durven uitspreken, in het diepst van uw hart ook de uwe, de uwe mag geweest zijn: Ave crux, spes unica.

F. Erens.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). De vrouw en de muziek.

De vrouw als componiste.

Ofschoon de oude Grieken de vrouwelijke muzen als de beschermheiligen der schoone kunsten vereerden en Polyhymnia, de 'zangvolle' vierden als de 'muze der muziek' (*muze* en *muziek* zijn aan denzelfden stam ontleend), en ofschoon de eerste Christenen de Heilige Cecilia als patronesse der muziek beschouwden, valt het toch niet te ontkennen, dat de muziek de 'mannelijkste' aller kunsten is, om het maar eens zoo uit te drukken, want deze kunst werd door alle eeuwen heen bijna uitsluitend beoefend door mannelijke kunstenaars. Wat echter de reproductie betreft, het weergeven der muziek, daarin hebben de vrouwen altijd met de mannen gelijk gestaan, ja, hen vaak verre overtroffen, met name vooral in den zang. Ook aan den vleugel en met viool, harp of violoncel hebben vrouwen de schoonste triomfen gevierd. Doch als *componiste* zijn er maar zeer weinigen, wie het genie zijn stempel op het voorhoofd heeft gedrukt.

In de antieke tijden waren het meestal de dichteressen, die tegelijk de muziek beoefenden. Sappho, de 'aan schoonheid rijke, viooltjeslokkige, fier en zoet glimlachende', dichtte hare hymnen naar het voorbeeld van haar leermeester, den Thracischen dichter Thamopris, en zong ze op haar eigen melodieën bij den barbiton, (een snaar-instrument). Zij werd door het bewonderende volk de 'tiende muze van Griekenland' genoemd.

De wijze Corinna van Tanagra zegevierde met hare bij de kithara gezongen liederen, bij de muzikale wedstrijden te Thebe vijfmaal over haar leermeester Pindaros.

Tot bijna even groote beroemdheid kwam de dichteres Claudia, die wegens den volmaakten vorm harer hymnen, door Grieksche, zoowel als Latijnsche dichters werd bezongen.

De door haar marteldood tot Heilige verheven Romeinsche vrouw Cecilia bezong het nieuwe geloof in godsvruchtige hymnen, en bracht daardoor veel tot de verbreiding van het Christendom bij. Langen tijd daarna verneemt men dan in de muziekgeschiedenis niets meer van muzikale vrouwen; eerst in de zeventiende eeuw wordt een volgelinge van den stichter der oud-Fransche opera, Giovanni Battisto Lulli genoemd, namelijk de zeer talentvolle echtgenoote van den organist Martin de la Guerre, Elisabeth Claudine Jacquet. Zij componeerde aria's, orgelstukken en kleine zangspelen.

Toen zich in Duitschland in de 18e eeuw een rijk muzikaal leven ontwikkelde, en men vooral aan de verschillende Hoven een levendig aandeel nam aan alles wat er op muzikaal gebied verscheen, kwam het niet zelden voor, dat regeerende vorsten en vorstinnen enthousiaste leerlingen werden van hun, meestal Italiaanschen kapelmeester, en zich aan de compositie van orgelstukken en opera's waagden. Een der begaafdste vrouwen uit deze periode was kroonprinses Maria Antonia van Saksen. Als leerlinge der componisten Porpora en Hesse had zij zich een buitengewone muzikale ontwikkeling verworven; ook trad zij vaak als zangeres bij de Hof-concerten op. Gewoonlijk droeg zij dan aria's uit de door haar gecomponeerde opera's voor, die met de prachtigste decors in de schouwburgen van Dresden, Berlijn en Weenen werden opgevoerd. Men verhaalt, dat zij op een Hof-concert te Nymphenburg in het jaar 1777 zelfs een geheele scène uit een harer opera's, getiteld: *Thalestris, regina delle Amazone* voordroeg, terwijl de kapelmeester Naumann haar aan het spinet en de muzikale keurvorst Maximiliaan van Beieren haar op de viool begeleidde. Vermeldenswaard is hierbij, dat zij ook zelve de teksten harer opera's dichtte. Twee harer tooneelwerken, het bovengenoemde en *Il Trionfo della Fedelta* zond zij aan Koning Frederik van Pruisen. Hij stuurde haar een zeer vleiende beoordeeling, en voegde bij de opvoering van *Il Trionfo* een door hem zelf gecomponeerde aria in.

Een andere vorstin uit dezen tijd stond ook bij den Koning in hooge gunst: een nicht van hem, de geestige Hertogin Anna Amalia

van Saksen Weimar. Zij was dichteres en componiste. Bij het spinet zong zij de door haarzelf gecomponeerde liederen; ook componeerde zij verschillende grootere klavierwerken; bij Goethe's bekoorlijk zangspel *Erwin und Elmire* schreef zij de zeer stemmingsvolle en melodieuse muziek.

In haar omgeving behoorde ook nog een andere componiste, de schoone actrice en zangeres Corona Schröter, die Goethe voor Weimar had weten te winnen. Zij was een leerlinge van Adam Hiller en had een zeer verzorgde muzikale opleiding genoten; ook componeerde zij zelf. Haar liederen munten uit door de aardige melodie en den lieven vorm. Zij was de eerste van alle componisten, die Goethe's *Erlkönig* en zijn *Fischer* op muziek zette.

Als een wonder komt het ons voor, dat ook een blind meisje, Maria Therese Paradies, te Weenen, zich als zeer begaafde zangeres en componiste deed kennen. Niemand minder dan Mozart sprak zijn bewondering voor haar uit. Zij stierf in 1824.

Een tijdgenoote van haar was Maria Cosmay, een Engelsch meisje, die zich te Londen veel naam maakte. Zij bezat een fijn ontwikkeld vormgevoel, en bracht poëzie van Homeros, Vergilius, Spencer en Shakespeare op muziek.

Bezitten de scheppingen der hiergenoemde vrouwelijke componisten in hoofdzaak slechts historische waarde, zoo wil ik er thans eenige noemen, die werkelijk kunstenaressen waren, en wier arbeid nog onvergetelijk voortleeft. Louise Reichhardt, de hoogbegaafde dochter van den liederen- en opera-componist Johann Friedrich Reichhardt, schreef vele gezangen en liederen, die door hun warmen klank en de vaste beheersching van den muzikalen vorm uitmunten. Bekoorlijk is haar ‘Magelonenlied’ en het temperamentvolle *Nach Sevilla,* dat haar naam vestigde.

En een muzikale kunstenares van den eersten rang was Fanny Mendelssohn (Felix' zuster, de latere Fanny Hensel). Van haar zijn vooral bekend gebleven de liederen *Sehnsucht, Heimweh, Italien* (die oorspronkelijk onder Mendelssohn's naam het licht zagen). Zij componeerde ook trio's en koren, en haar broeder zeide van haar: Zij heeft begrepen, wat de lieve God zich gedacht heeft, toen hij de muziek heeft geschapen.

Een der opmerkelijkste figuren in de kunstenaarswereld, Klara Schumann, geboren Wieck, verwierf zich ook een grooten naam

als componiste. Zij schiep talrijke werken; tezamen met Schumann: twaalf liederen uit Rückert's *Liebesfrühling;* verder vele romances en een trio voor klavier en viool, een orkeststuk, walsen, mazurka's enz., alle werken getuigend van haar groot, diep talent. Haar zuster, Maria Wieck, componeerde ook, maar schreef hoofdzakelijk voor het klavier.

Tijdgenooten van haar waren Annette Essipoff, die klavierstukken schreef, en Louise Lebeau, die terzetten, mannen- en vrouwenkoren componeerde.

Ook verdienen vermelding de beide geniale dochters van Garcia: de schoone, veel-gevierde Maria Felicita Malibran-Garcia, de componiste van origineele liederen, romances, nocturnes en canzonen, en Pauline Viardot-Garcia, componiste van kleine operetten, waarvan De laatste Toovenaar het meest bekend is gebleven. Gracieus en bekoorlijk zijn ook haar duetten, liederen en stukken voor piano en viool. Ook hebben haar studiewerken over muziek blijvende waarde.

Van Adeline Patti, de onvergetelijke zangeres, zijn ook composities bekend, vooral *Il bacio d'addio* en *Speme arcane,* waardevolle orkeststukken. Teresa Carreno's strijk-kwartetten en nationale liederen vertoonen een krachtig en hartstochtelijk karakter, terwijl Cecile Chaminade's composities voor kamermuziek over geheel Europa worden uitgevoerd.

Een componiste van groote beteekenis was Ingeborg von Brossart. Zij schreef liederen, fuga's, vioolromances, en patriottische gezangen. Zij zette Goethe's zangspel: *Jery und Bäthely* op muziek en componeerde opera's in Wagner's geest, vooral doet *König Hiarne* aan hem denken. Haar muziek is bij alle voornaamheid en noblesse warm en frisch, en overal toont zich haar dramatisch talent.

Evenzoo deed Amelie Nikisch van zich spreken, de vrouw van den beroemden componist, die de muziek schreef bij de te Dresden opgevoerde operette *Meine Tante deine Tante,* en Clara Joutard, wier *Concert symphonique* algemeen hoogst gunstig beoordeeld werd.

Ook Holland mag zich verheugen in het bezit van vele vrouwelijke componisten. Ik wil er hier eenige noemen; (mocht ik iemand vergeten, dan vooraf mijn excuses, het is niet met opzet geschied,

en gaarne houd ik mij aanbevolen voor het bericht van den naam). Om te beginnen herinner ik aan onze algemeen bekende Catharine van Rennes; aan Cornelie van Oosterzee; aan mevr. v.d. Linden van Snelrewaard (die Ottilia Adelborg's Klein Jantje in Modderstad op muziek zette); Dina Appeldoorn, (aan wie ik de zeer mooie muzikale begeleiding van mijn gedicht Het Ruiterfeest dank); Anna Lambrechts-Vos; Bertha Wegener-Koopman (Liederen, Die Sonne, Droomevrouw) Anna Stibbe (Flieder); Geertruida Vogel (Songs of a child); Rosine de Cocq, die hoe langer hoe meer bekendheid verwerft, Johanna Veth (majeur en mineur), Jeanne v.d. Haar-Böttger (liederen).

De namen der muziek-tonen.

Ofschoon eigenlijk niet bij mijn onderwerp passend, wil ik hier toch even de afkomst der namen van de muziek-tonen vermelden, omdat menigeen zich wel eens zal hebben afgevraagd, waar het *ut, re, mi, la, si* vandaan komt.

Het zijn de eerste lettergrepen, door Guido van Arezzo genomen van een hymne, die in de 11e eeuw gedicht werd door den Benedictijner monnik Paulus Warnefried, op Johannes den Dooper, den patroon der zangers.

Ut queant laxis
*Re*sonare fibris
*Mi*ra gestorum
*Fa*muli tuorum.
*Sol*ve polluti
*La*bii reatum
*Sa*ncte Johannes.

De *sa* werd in de 17e eeuw door den Leuvenschen hoogleeraar Puteanus veranderd in *si,* van *Si*nte Johannes, wijl hij dezen klank welluidender vond. Om dezelfde reden, namelijk die der welluidendheid, werd de eerste noot van het octaaf veranderd in *do,* eerste lettergreep van Dominus.

Letterlijk vertaald luidt deze hymne: Opdat de dienaren van losse snaren kunnen doen weerklinken het wondere, dat gij gedaan hebt, delg de schuld van hun bezoedelde lip, Heilige Johannes.

Salomé.

Onder de vrouwenfiguren, die in de opera voorkomen, trekt Salomé zeker sterk de aandacht. Het is daarom, dat ik hier eerst een beschouwing geef over deze interessante figuur.

Enkele regelen in de Evangeliën waren langen tijd zoowat de eenige literatuur, die er over Salomé bestond. Slechts twee historici hebben zich wat langer met haar bemoeid, namelijk de Grieksche monnik Nicephorus en de Joodsche geschiedschrijver Flavius Josephus. Door hen weten wij, dat zij, - de dochter van Herodes Philippus en van Herodias, nicht en stiefdochter van Herodes Antipas, prinses van Judea, - nog veertig jaar leefde, nadat zij door de onweerstaanbaar-verleidelijke bekoring van haar dans, en door de wraakzucht harer moeder, het hoofd van Johannes den Dooper (Jochanaän) verkregen had. Zij is tweemaal gehuwd geweest, en had drie kinderen van haar tweeden echtgenoot.... Wel een heel ander levenseinde, dan het huiveringwekkende, als op het woest bevel: Tuez cette femme! de soldaten met hun schilden over haar heen stormen, zooals wij dat kennen uit Wilde's Salomé!....

Flaubert maakte weinig werk van Salomé in zijn Herodias. Aan Jules Laforgue heeft zij een dier smartelijk-ironische meesterwerkjes geïnspireerd, die dezen te weinig gekenden artiest tot een der echtste Fransche dichters maken. Er zijn nog wel meer romans en novellen en vooral gedichten, waarin sprake is van de ‘dansmisdaad’ van Salomé. Maar vooral de schilders stelden belang in haar, en ontelbare malen is zij op het doek uitgebeeld.

Als persoonlijkheid is zij niet meer waard dan een pop, hoe grillig en wild ook, die onderworpen aan haar moeder om het hoofd van Johannes den Dooper vraagt, zooals een ander meisje een juweel vragen zou. En het is dus te begrijpen, dat de schilders haar niet veel anders zagen dan als een decoratieve figuur, als wij da Vinci uitzonderen (men twijfelt evenwel of de aan hem toegeschreven schilderij wel van hem is) die sterk de wreedheid uitdrukt op het gezicht van Salomé, en Quentin Matsys, die haar vol hartstocht uitbeeldde (men zegt, dat deze Salomé de trekken weergaf van zijn eigen verloofde, de zuster der van Eijk's) terwijl Dürer en Memlinck alleen de verbazing uitdrukken op haar

gezicht over haar eigen wil. Bij de Vlamingen is zij eigenlijk een banaal wezentje, zelfs bij Rubens. Titiaan ziet in haar niets dan weelderige vleeschelijkheid; Ghirlandajo maakt een bacchante van haar. Bij Veronese, bij Andrea del Sarto, bij Giorgione is zij alweder niets dan een decoratieve figuur. Alleen de Salomé van Luini drukt door de oprechtheid en onschuld harer trekken, door de virginale sereniteit van haar glimlach, de onwetend-bekoorlijke, onwetend-gevaarlijke ziel van Herodias' dochter uit: een kind, er niet aan denkend of het kwaad doet of niet. Vele moderne schilders leggen in Salomé hun eigen romantischen zin. De Salomé van Henri Regnault lijkt een dolle krankzinnige, die van Paul Baudry een up to date élégante, en wat Gustave Moreau in Salomé het meest schijnt te interesseeren, dat zijn haar juweelen, die hij weergeeft in de schitterendste kleuren.

Oscar Wilde kent aan Salomé een eigen wil, een eigen verlangen toe. Niet om te gehoorzamen aan haar moeder, maar uit eigen aandrang eischt zij het hoofd van Jochanaän.

Wat het muziek-drama, dat Richard Strausz op den tekst van Salomé heeft gecomponeerd, - er is over weinig kunstwerken zooveel gesproken en geschreven als over dit drama. Tallooze kritieken en polemieken heeft het uitgelokt; in sommige plaatsen is het verboden. Te New York is b.v. slechts één voorstelling gegeven kunnen worden, ook te Parijs en te Brussel is het slechts sporadisch vertoond.

De Vrouw en de Opera.

Mij dunkt, dat méér dan nog dan het tooneel de opera speciaal voor de *vrouw* aantrekkelijk is en van een boeiende suggestie. In de opera leven de hartstochten nog veel heftiger, kleurrijker, intenser, plastischer dan op het tooneel.... in de opera ziet de vrouw zich eindeloos weerkaatst als in een honderdvoudigen spiegel.... want de ware, de echte vrouw is niet een Carmen *of* een Gretchen, neen! zij veréénigt in haar wezen de naïeve onschuld van een Gretchen met de vreeslooze wildheid van een Carmen, - de hartstochtelijke kracht eener Brünhilde met de teedere overgegevenheid van Tannhäuser's Elisabeth.... Immers, *de* vrouw is vele vrouwen ineen. Zij is een ‘eenheid van tegendeelen’ als er

stellig ter wereld nergens volmaakter gevonden wordt. En toch is haar gecompliceerdheid eenvoudig! De vrouw is als het wit, waarin *alle* kleuren zijn....

In bijna elke opera treedt een *vrouwenfiguur* als hoofdpersoon op den voorgrond. En zoo gaan dan in een bonte, oogbekorende rij, die zoo sterk tot onze verbeelding sprekende gestalten aan onzen geest voorbij; de tragische en pathetische vrouwen, de liefhebbende, de zelfopofferende, de haar macht misbruikende, - de zachte en de sterke, de zelfzuchtige, de overheerschende en de nederig zich onderwerpende.... en allen kennen wij ze, omdat wij in ieder.... één oogenblik.... onszelve *herkennen*....

In Aïda, die men een van Verdi's beste opera's noemt, waarvan het instrumentaal gedeelte geheel in overeenstemming is met het fraai decoratief, en waarbij ook de tekst van Antonio Ghislanzoni zich volkomen aansluit, is de hoofdpersoon Aïda, de liefdevrouw, die in het graf weet door te dringen, waartoe Radamès levend veroordeeld is, om er met hem te sterven. In Massenet's *Navarraise,* (waarvan het libretto bewerkt is naar een novelle van Jules Claretie: La Cigarette), welke ‘épisode lyrique’ ons verplaatst op het oorlogstooneel, is het Anita, die als een moderne Judith het vijandelijke legerhoofd doodt. Zij zal door die daad den bruidschat verwerven, dien zij haar geliefde aanbrengen wil, en, met *deze* hartstochtelijke woorden haar belofte afleggend aan den commandant, om dien van zijn vijand te bevrijden:

> Vous l'homme à qui va votre haine,
> Moi l'homme à qui va mon amour!

stort zij zich blindelings in het gevaar.

In *Fidelio,* de eenige complete opera van den grootsten Duitschen componist, een der mooiste, die er bestaan, met haar grootsche, gepassioneerde, diep-aangrijpende muziek, met het libretto van R. Treitschke, is het de dappere, trouwe Leonore. In Bizet's *Carmen* is het de bekoorlijke, eigenzinnige, temperamentvolle Carmen. In *Cavalleria rusticana,* met het door Mascagni muzikaal bewerkte libretto naar een roman van Verga, is het de gesmade, en in haar wanhoop den geliefde verradende Santuzza. In de *Zauberflöte,* een der merkwaardigste opera's, die men kent, waarin Mozarts' genie bijna het volmaakte bereikte, - met den zonder-

lingen tekst van Schikaneder, - is het de, met haar minnaar door water en vuur gaande Pamina. In de Hollandsche opera *Madeleine* van den Hollandschen componist Sam Schuyer, met den tekst van Jos. van Veen, is het Madeleine, in al de gecompliceerdheid harer natuur, die haar tegelijk geestelijk Rudolf en zinnelijk Stahlberg liefhebben doet. In *Elektra,* met de Richard Strausz'sche muziek, op den naar den klassieken vorm van Aeschylos, door Hugo von Hoffmannsthal bewerkten tekst, is het Elektra, de woeste, wraakgierige, die aan haar eigen hartstocht te gronde gaat. In het eveneens door Richard Strausz getoonzette Salomé, op den bewonderenswaardig-woordgetrouwen tekst van Oscar Wilde, is het de perverse, verdervende, overschoone Salomé, - Salomé, die wij tot hartstochtelijk leven hebben verbeeld gezien, in de volmaakte creatie van Edyth Walker, de onvergelijkelijke, onvergefelijke, die ons ademloos van deze oog- en oogbekorende schoonheid genieten deed. In Saint Saëns Samson et Dalila is het de onmeedoogende Dalila. In Mozart's mooie opera Don Juan, met den, naar de oude legende bewerkten tekst van de Ponte, is het Donna Elvire, die den berouw toonenden geliefde alles wil vergeven. In Meyerbeer's Huguenots, met het libretto van Scribe, is het Valentine, die, liever dan zonder hem te leven, met Raoul den dood ingaat. In *Lohengrin,* Wagner's populairste romantische opera, is het Elsa, die, evenals de antieke Psyché, het geheim van den geliefde doorgronden wil. In *Mignon,* met Thomas' levendige Fransch-bevallige muziek, en den, naar Goethe's Wilhelm Meister, door Carré en Barbier bewerkten tekst, is het Mignon, de impulsieve, liefelijke Sperata. In Puccini's Bohème, naar Murger's Vie de Bohème, vol poëtische melodie, zijn het de wufte Musette en de teedere Mimi. In Leoncavallo's *Paillasses,* met den eigen tekst van den componist, is het Nedda, die den dood verkiest boven het verraad aan haar geliefde.... In Jan Blockx' Nestor de Tière's *Princesse d'Auberge* is het de egoïste, lichtzinnige Rita. In Massenet's *Thaïs*, naar Anatole France's roman, is het Thaïs, ‘la sainte Thaïs’.... In *Pelléas et Mélisande* met de bekorende muziek van Debussy, pas succesvol te Amsterdam opgevoerd onder leiding van Pierre Monteux, is het Mélisande, *un petit être, tranquille, timide et silencieux, - un pauvre, mystérieux petit être’....* In Tannhäuser, voor de eerste maal door een Hollandsch gezelschap, de Co-operatie, opge-

voerd in de Parijsche bewerking, (toen Wagner had gevoeld, dat vele gedeelten niet die echte innerlijkheid hadden, welke hij later (in 1860) wèl in muziek kon weergeven. De Parijsche bewerking was een groote verbetering, en dus was de opvoering der Co-operatie van Tannhäuser in *dezen* vorm, voor alle muziekliefhebbers een gebeurtenis) zijn het de zinnelijk-zwoele Venus, vertolkt door mevr. Greta Santhagens-Manders en de kuische Elisabeth, gezongen door mevr. Liesbeth Poolman-Meiszner, wier prachtvolle stem en uiterlijke verschijning haar bij uitnemendheid geschikt maken voor Wagner-zangeres. In De Bruiloft van Figaro, met de verrukkelijke Mozart-muziek, die als een wonder is, zijn het de Gravin, weder bij de Co-operatie, voortreffelijk weergegeven door mevr. Poolman-Meiszner, en de zuidelijk-zinnelijke Rosine, (bij de Co-operatie een zeer gelukkig debuut van Margaretha Adriani met haar jonge, frissche, klankvolle stem. Even een woord van warmen lof voor deze moedige Vereeniging, die Nederland in het bezit stelt van een opera, waar Nederlandsche krachten hun prestaties kunnen toonen, en die het aandurft, om Wagner's geheelen Ring (der Ring des Nibelungen, Walküre, Siegfried en Götterdämmerung) ten tooneele te brengen, is hier zeker niet misplaatst, evenmin als een gelukwensch met dit zoo brillant begonnen seizoen).

Nog vele opera's zou ik kunnen opnoemen, maar *j'en passe et des meilleurs.* Het is immers genoeg om te bewijzen hetgeen ik bewijzen wilde, dat in de *opera* de meest verschillende kanten van het vrouwelijk karakter naar voren worden gebracht en helder belicht.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 3]

Vier slechte nachten of: eindelijk gevonden! Door Dr. M.B. Mendes da Costa.

Langen tijd geleden, toen ik nog les gaf[1], veel les gaf, misschien *te* veel[2], placht ik telken jare ter algeheele ontspanning de maand Augustus vacantie te nemen. Ik wist het namelijk altijd wel zóó te regelen, dat mijn candidaten voor het Staatsexamen[3] omstreeks 1 Augustus of vroeger v ó ó r k w a m e n , gelijk de term luidt.

In 1910 nu had ik, volgens gewoonte sedert ettelijke jaren, met de Amsterdamsche familie Adolfse[4] - vader, moeder en 30-jarige ongehuwde dochter - afgesproken dat ik hen in het buitenland, waarheen zij reeds vroeger waren vertrokken, zou opzoeken ten einde een gedeelte van Augustus in hun gezelschap door te brengen. Evenals vroeger, schikte ik me geheel naar hen; dat was me tot dusverre steeds best bekomen. *Zij* moesten maar uitmaken of we zouden 'reizen', dan wel 'op een en dezelfde plaats verblijven', en tevens w a a r we zouden logeeren.

En zoo was dan tóén, na veel wikken en wegen en nadat ze van hier en van daar en van nog ergens prospectussen hadden laten aanrukken, hun keus gevallen op een veertiendaagsch

1) Namelijk privaatles in de Klassieke talen.
2) In den nazomer van 1911 heb ik een hevigen aanval gehad van apoplexie; en dientengevolge heeft mijn voortdurend achteruitgaand gehoor plotseling en voorgoed den dienst gestaakt, zoodat ik met les-geven moest uitscheiden.
3) Gelijkstaand met het Eindexamen aan een gymnasium. - Het werd in den beginne te 's-Gravenhage afgenomen; later - en nú nog - te Utrecht.
4) Deze naam is verzonnen.

verblijf aan de Noord-oost-kust van het Deensche eiland Seeland, en wel in het Bade-hotel te Aalsgaard[5]. - Daar zouden zij met hun drieën den 30en Juli hun intrek nemen.

* * *

De 31e Juli van dat jaar viel op een Zondag. Dien dag had ik dus vrij voor het pakken van mijn koffer; de afspraak met de Adolfsen was namelijk dat ik in den laten avond van den 2en Augustus te Aalsgaard zou aankomen, tenzij van mijn leerlingen, die 28-30 Juli Staatsexamen deden, er een niet d a d e l i j k slaagde, maar in de eerste dagen van Augustus terug moest komen en, zooals dat heet, *verlengd* examen kreeg. In dát geval toch wilde ik dezen tot het laatste oogenblik steun verleenen en zou ik daaromtrent nader naar Aalsgaard telegrafeeren.

Kans nu van 'verlengd' te krijgen bestond bepaaldelijk voor één candidaat, een zeer nerveus iemand, die niet enkel in Latijn en Grieksch examen moest doen[6], maar in a l l e v a k k e n, en dus niet v a n m i j a l l e e n onderwijs had ontvangen.

Het zou evenwel voor dien patiënt niet eens zoover komen. Immers: toen op dien 30en Juli, den dag van den uitslag, ik, die - geen wonder voor een rechtschapen docent - in mijn leerlingen met hart en ziel belang placht te stellen, wél van *de anderen* een telegram had ontvangen met het blijde woord 'geslaagd', maar niet van *hem,* ging ik te 4 uren, even na den tijd van aankomst van den trein uit Utrecht, gewapend met mijn tooneelkijker, op mijn balkon - ik woonde destijds 105 *boven,* Amstel hoek Nieuwe Prinsengracht - op den uitkijk staan. E i n d e l i j k kreeg ik hem in het vizier, toen hij met zeer loome schreden den hoek omsloeg van de Sarphatistraat naar den Amstel; ik begreep dus al hoe laat het was.

Niet vermoedend dat ik op het balkon stond, belde hij aan; ik haastte mij om het dienstmeisje vóór te zijn en trok zelf de buitendeur open. Toen hij me gewaar werd, op het portaal, 32 treden hoog, en ietwat onthutst aarzelde de trap op te gaan,

5) De *aa* uit te spreken als de *o* in ons *koffer,* maar l a n g g e r e k t ; de *g* als de 1e letter in het Fransche *garde.*

6) Dat is namelijk het geval voor wie in het bezit zijn van een eind-diploma H.B.S. 5-j.c.

zei ik, me over de leuning buigend, half luid, maar heel gevoelig: ‘Ik weet er alles al van’. Dus was het ijs gebroken. In mijn kamer evenwel kwamen bij hem de waterlanders los en poogde ik hem te troosten, gelijk zich denken laat.

Niet echter laat zich denken dat dien zelfden avond de g e s l a a g d e leerlingen me kwamen opzoeken, boven de wolken over hun - zij het dan ook niet o n v e r w a c h t - succes, én dat bij mij een fuifje werd geïmproviseerd, waaraan pas geruimen tijd na middernacht een eind kwam. - Onder gewone omstandigheden nu pleeg ik van zoo iets volstrekt geen hinderlijke gevolgen te ondervinden; maar tóén bezorgde het me, waarschijnlijk door de spanning, waarin ik dien dag had verkeerd, een zéér onrustigen nacht.

Met-dat-al bleef nu mijn vertrek bepaald op 1 Augustus; maar den dag daarvóór, dus: den dag, volgende op het fuifje, gingen de toebereidselen voor de reis, met name het pakken van mijn koffer, alles behalve van een leien dakje. T e g e n g e w o o n t e waren mijn gedachten elders; *in casu* bij den wanboffer; en een paar keeren moest ik weer van voren af beginnen. Ten slotte stelde ik de pakkerij uit tot den laten avond; en toen ik daarná, eindelijk, doodmoe onder de dekens was gekropen, kreeg ik nachtmerrie op nachtmerrie, en dientengevolge een dermate versnelden polsslag, dat ik vreesde koorts te hebben, iets heel ongewoons voor me; ik was dus zelfs geen thermometer rijk om mijn temperatuur op te nemen.

Summa summarum: ik, die in den regel mijn zenuwen ferm onder appèl heb, verloor allengs mijn tramontane, stond veel te vroeg op en spoedde me naar mijn esculaap; ik wilde weten of het niet onverantwoordelijk was dien dag op reis te gaan.

‘Ga gerust!’ was zijn antwoord: ‘Vooral dat tochtje, morgen, over zee[7)], al is het kort, knapt je heelemaal op’.

En.... ik *ben* dien dag op reis gegaan.

* * *

Dien dag, of nauwkeuriger: dien o c h t e n d , te half 11, vlijde ik mij heerlijk neer in de zachte kussens van een coupé 1e klasse,

7) Van Kiel naar Korsör; ruim 5½ uur varens.

bestemd voor Berlijn. Te Osnabrück moest ik overstappen - dat wist ik - en ruim anderhalf uur op het station zoek brengen; eerder was er geen aansluiting naar Hamburg.

Ik had wel den n a c h t-trein, in-eens-door naar Kiel kunnen nemen, maar al zijn slaapwagens ook nóg zoo comfortable, om die laatste twee ellendige nachten prefereerde ik een hotel, en dus was vóóraf, op het Centraal-station te Amsterdam, telegraphisch, een kamer door me besteld in Savoy-hôtel te Hamburg, v l a k bij het Hauptbahnhof. Daar had ik het vorige jaar, 1909, één nacht gelogeerd, op mijn terugreis uit Scandinavië[8].

Te Hamburg ben ik mooi op tijd, 's avonds te 9.43, aangekomen, en die ééne straat naar het hotel dwars overstekend achter den Gepäckträger, die mijn handverlies droeg - mijn koffer had ik, evenals in 1909, direct doorgestuurd naar Kopenhagen -, verkneuterde ik me bij de gedachte van nu eindelijk eens flink te kunnen uitmaffen; onderweg namelijk, althans vóor Osnabrück, was van ook maar met één oog een uiltje knappen vrijwel niets gekomen; erg hardhoorend immers als ik was, vreesde ik de douane, het diner in den trein en zelfs het station te Osnabrück te zullen verslapen. In dit dichtbij gelegen hotel nu hoefde ik den volgenden morgen niet vóór 6 uur op te staan, om te 7.05 den trein naar Kiel te pakken, en ik kon best al vóór half elf onder de dekens liggen. Dus: 7½ uur nachtrust in het vooruitzicht!

Mis!

Onder veel strijkages vertelde me de omvangrijke portier dat mijn telegram wel was ontvangen, maar *te laat*; er was geen enkele kamer meer beschikbaar. - Tóén voelde ik me echt k l e i n ; ik wist niet wat me te doen stond, want ik kende in Hamburg heg noch steg. Echter vatte ik weer een greintje moed op 's mans mededeeling, dat ik in Hôtel-Phönix, een zusje of broertje van Savoy-hôtel, stellig en zeker een kamer zou vinden en daar met het omnibusje kon worden heengebracht.

'Ist 's weit von hier?' vroeg ik.

'Nur zehn Minuten' was het antwoord.

8) Ik had er drie weken doorgebracht; óók met de Adolfsen.

'Zegge: minstens een kwartier' d a c h t ik; maar ik maakte *bonne mine à mauvais jeu* en zei dat het goed was.

Het omnibusje reed, om zoo te zeggen, dadelijk vóór en het ritje duurde werkelijk niet langer dan 12 minuten; maar door een en ander b e g o n de nachtrust, waarvan ik me zooveel had voorgesteld, zoowat een uur later; en natuurlijk zou ik er den volgenden morgen vroeger uit moeten, wel een half uur! Brr!!

Het Phönix-hotel was bij mijn aankomst al genoegzaam in nacht-tenue; en dus verzocht ik, na er vlug een biertje te hebben gepakt, den nachtportier me vooral niet later dan h a l f 6 te wekken, als ik geen antwoord gaf, binnen te komen - ik zou de deur niet afsluiten -, me aan te stooten tot ik de oogen opende en niet heen te gaan vóór ik uit bed was gestapt; anders zou ik uit oververmoeidheid misschien weer inslapen.

Klokke half twaalf kroop ik onder het dekbed, dat geweldig zwaar bleek; ik begon dus te woelen, te piekeren en.... te bedenken dat het niet-afsluiten van de deur me wel eens kon berouwen. Van weer naar-beneden-gaan en den nachtportier andere instructies geven was begrijpelijkerwijs geen sprake; derhalve tilde ik mijn valies op het bed; maar werd door die manoeuvre wakkerder dan ooit. Kortom: het verontrustende gevoel van onveiligheid en de treiterende gedachte, dat mijn nachtrust nu w e e r totaal onvoldoende zou zijn, hielden me, beurtelings, uit den slaap of deden me, als ik even was ingesluimerd, overeind springen; en toen dien Dinsdag te half zes de nachtportier op de deur tikte, was dat niet meer noodig.

Intusschen ben ik dien morgen op tijd aan het station gekomen en op tijd te Kiel voor de boot naar Korsör. - Ik had namelijk in Amsterdam een biljet genomen tot Kopenhagen, dat tien dagen geldig bleef.

* * *

Van de bekoorlijke vaart door de Kieler haven had ik het jaar te voren ten gevolge van het ellendige weder geenszins kunnen genieten; maar op dien morgen van den 2en Augstus 1910 was het bladstil en, ofschoon de zon helder scheen, doordat het nog vroeg was, volstrekt niet warm.

Het uitzicht naar beide kanten was, of liever: *is* - immers:

het u i t z i c h t zal wel niet veranderd zijn - in één woord: verrukkelijk. Eerst: de bedrijvigheid, *links* in de stad Kiel zelf, *rechts* op de werven in de voorstad Gaarden; verderop: links de ingang van het 'Kaiser Wilhelm Kanal', en schuin daartegenover een reeks pittoreske villa's; ten slotte: bij den ingang van de eigenlijke oorlogshaven aan weerskanten de vervaarlijke strandbatterijen; dat alles, gevolgd bij het manoeuvreeren van de zwermen torpedo-bootjes, maakte dat ik, al was ik eigenlijk nog slaapdronken, mijn oogen, heusch, wel kon openhouden. En toen we de haven uit in de zoogenaamde open zee kwamen, werd het langzamerhand tijd voor de table d'hôte. De boot was namelijk om 10.15 vertrokken in plaats van om 9.15, wijl de nachttrein uit Nederland een uur vertraging had gehad. De kapitein verzekerde echter dat hij het maklijk kon inhalen en dat we op tijd te Kopenhagen zouden komen. Ik den koning te rijk; want nu zou ik, zooals we hadden afgesproken, te 9.36 mijn vrienden aan het station te Aalsgaard vinden en dan, in hun bijzijn, gauw genoeg alle ellende van me afschudden.

De table d'hôte duurde eventjes van 12 tot 1¼; het eten was nogal slecht, maar niet duur. Daarná evenwel kon ik mijn vermoeidheid niet langer overwinnen. Om me heen pakten op het dek bijkans alle passagiers hun siesta, en dus liet ook ik me, vóór 50 öre = 30 ct., een luierstoel boven brengen, en in een wip lag ik in diepe rust.

Niets heb ik gezien van de schilderachtige kust van de eilandjes Langeland en Laaland[9)], waar we tusschendoor zijn gestoomd; niets van den Grooten Belt, die Fünen scheidt van Seeland; niets van het aardige binnenloopen in de haven van Korsör.... een mannetje van de boot moest me w e k k e n ! Door mijn hardhoorendheid had ik van al het lawaai op het dek absoluut niets gemerkt; alle andere passagiers waren vertrokken. Ruim anderhalf uur had ik vast geslapen.

Gelukkig stond mijn handvalies nog, waar ik het uit voorzichtigheid had neergezet: onder mijn luierstoel. Even keek ik op mijn horloge; we waren iets te laat; ik moest me haasten om in den trein te komen naar Kopenhagen.

9) Over de uitspraak van *aa* zie men noot 5.

Dwars over het eiland Seeland heen spoorden we toen ruim één uur en drie kwartier. Heel vervelend. Er viel niets te zien. Ik zat dus zoowat te suffen en vond het jammer dat ik juist op de boot mijn middagdutje had gedaan en niet op dit saaie traject. Kwaad had dit niet gekund. Kopenhagen is eind-station.

* * *

Op dat eind-station intusschen, als het ware het begin van mijn veertiendaagsch verblijf in Denemarken, had ik eindelijk gelegenheid mijn kennis van de landstaal weer eens te luchten. Die schatte men niet gering! Immers: toen in den voorzomer van 1909 het plan was vastgesteld, dat we met ons vieren een reisje zouden maken door de drie Scandinavische landen, kende geen van ons ook maar een enkel woord noch van Deensch, noch van Noorsch, noch van Zweedsch. Dat was echter geen bezwaar. In alle hotels aldaar verstaat en spreekt men Duitsch; en ook buiten de hotels is kennis van de landstaal niet bepaald noodig. Met Duitsch kan men er zoogoed als overal terecht. Evenwel had, vóór we op reis gingen, met het oog op mogelijke strubbelingen in deze, Lena Adolfse, de dochter, zich in ettelijke weken een aardig mondjevol Deensch eigen gemaakt. Dat hadden wij, anderen, minstens 25 jaar ouder dan zij, niet zoo vlug gekund.

Voor mij, hardhoorige, bestaat echter bovendien deze moeilijkheid: als ik iemand in een vreemde taal aanspreek en deze, natuurlijk vlug, in die taal antwoord geeft, kan ik het antwoord niet verstaan. Dus beperkte ik mij wijselijk tot het aanleeren van niet meer dan drie Deensche woorden: *Jeg er tunghörende*[10]. Die zouden voor me zijn een soort 'Sesam, open u', een soort 'sjibboleth', - ze beteekenen namelijk: *ik ben hardhoorend,* - en dadelijk zou ik dan, heel minzaam, erop laten volgen: 'Sie sprechen Deutsch, ja?' - Dat is afdoende gebleken; want behoudens een heel enkele uitzondering kreeg ik steeds een luid, duidelijk gearticuleerd antwoord, in het Duitsch.

En zoo heb ik derhalve ook, toen te Kopenhagen een 'drager'

10) De *e* van *er* uit te spreken als *ê* in het Fransch, maar lang aangehouden; de andere woorden als in het Duitsch.

het portier van mijn coupé opende, terstond dat tooverwoord gebruikt; met goed gevolg. Alles liep op rolletjes. De man bracht me naar de douane, tilde mijn in ontvangst genomen koffer op zijn schouders en droeg dien, terwijl ik achter hem aan stapte, naar de plaats, waar ik een kaartje moest nemen en de koffer moest worden ingeschreven voor Helsingör[11]. Uit blijdschap over zijn uitstekende hulp gaf ik hem een heele kroon[12] in plaats van een halve.

Weer moest ik toen ruim een half uur sporen, weer moest ik mijn Sesam-open-u aanwenden op het station te Helsingör en weer moest de koffer worden ingeschreven, nú voor Aalsgaard; intusschen niet op het station zelf, maar onder een afdakje, vlakbij: de afritplaats van de stoomtram naar dat dorp. Deze vertrok echter pas na anderhalf uur. Daarom nam ik toen, terwijl het, hoewel al vrij laat, nog klaarlichte dag was, de gelegenheid te baat dáár de dienstregeling te raadplegen, namelijk: op hoeveel stations we tusschen Helsingör en Aalsgaard moesten stoppen; want die vreemde namen zou ik, doove, stellig niet kunnen verstaan. Het was een gemakkelijk te onthouden getal; ik kon het op mijn vingers natellen: v i j f.

Nadat ik dat alles had afgedaan, stapte ik naar het Jernbanehotel[13], óók vlak bij. Ik kende den weg erheen; we hadden er het jaar te voren gelogeerd; opperbest.

Benieuwd was ik of de bizonder geschikte ‘Ober’ er nog zou wezen, die ons tóén allerlei nuttige inlichtingen had gegeven. Dán zag ik ten minste eindelijk een b e k e n d gezicht.

Weer m i s ! Een ander had hem vervangen.

‘Daarom niet getreurd!’ dacht ik, en in afwachting van de genotvolle ontmoeting met de Adolfsen liet ik mij mijn avondeten goed smaken. Daarna kuierde ik weer naar de stoomtram.

* * *

Onderweg begon de schemering in te vallen; aanmerkelijk later dan dat in Nederland gebeurt; en toen ik te kwart over negen in de tram zat, was het vrijwel donker geworden.

11) In het Nederlandsch en in veel andere talen heet die stad *Elseneur,* maar de *n* in dien naam behoort eigenlijk te worden uitgesproken als de neusklank *ng* in onze woorden *mengen, wringen* enz.
12) *Zestig* cent.
13) = Stations-hotel.

Ondanks mijn vermoeidheid bleef ik flink wakker en telde ik de stations af. Te 9.31 bereikten we nummer 5. Na v i j f minuten zou Aalsgaard komen, het lang verbeide Aalsgaard. Extra goed lette ik dus op - onaangename verrassingen immers had ik op mijn tocht te over gehad - en, jawel, heel duidelijk - want de tramhalte was best verlicht - werden van verre zichtbaar zwarte reuzenletters op een witten muur: D...R...A..., kortom: 'Aalsgaard' van-achteren-naar-voren.

Stil hield de tram. Ik, even vooraf opgestaan, had mijn valies gegrepen en mijn bundeltje met parapluie en stok. Vlug sprong ik op het perron. - Voor Aalsgaard bleek ik de éénige passagier. Mijn koffer was al uit den bagage-wagen gewenteld. De tram reed verder. Daar stond ik. Alleen. Niemand anders. O o k d e A d o l f s e n n i e t !

'Spreekt vanzelf', dacht ik: 'Ze staan bij de controle', en mijn koffer koffer latend - er was zelfs geen kruier te zien - richtte ik mijn schreden naar den uitgang; halverwege echter stond ik stil: z e w a r e n e r n i e t ,.... of althans n ó g niet. Maar.... moesten ze wel van d i e n kant komen? Aan de overzijde van de trambaan was misschien ook een weg,.... of een pad.... tusschen de boomen.

Hoe ik evenwel ook tuurde, - mijn o o g e n zijn, gelukkig, uitstekend - juist doordat de halte zoo hel verlicht was, belette de duisternis daarnáást me iets te onderscheiden. Ik kijk weer om... en merk dat de controleur met wanhopige gebaren me staat te wenken. Blijkbaar had hij me al iets toegeschreeuwd, misschien wel in zeventien talen, of schreeuwde hij nóg.

'Wat te doen?' vroeg ik me af; en meteen wist ik het. De Adolfsen hadden zich verlaat en *ik* moest me den weg laten wijzen naar het hotel. Hoelang dat loopen was wist ik niet; maar stellig zou ik hen, of althans één van hen, onderweg ontmoeten. Dus: naar den tourniquet!

'Jeg er tunghörend' zei ik, louter uit gewoonte, want die controleur verstond z e k e r Duitsch; dadelijk vroeg ik dan ook in *die* taal, hoever het Bade-hotel vandaar lag en of hij me niet een mannetje kon bezorgen om me den weg te wijzen.

'Acht Minuten' bulderde hij, en een octaaf hooger: 'Sie können den Weg nicht verfehlen. Immer g'rade aus!'

Maar ik liet mij niet van mijn apropos brengen en na veel vieren en vijven kreeg ik een reus mee, die, na door mijn Sesam-open-u te zijn verteederd, niet alleen mijn koffer opnam, maar ook mijn valies en bovenvermeld bundeltje, en me voorging. Ik, achter hem aan, baloorig. De weg was een donkere laan, met geboomte aan weerszijden, waardoor de pas opgekomen maan, in haar laatste kwartier, af en toe een spookachtig schijnsel wierp.

Ik zorgde intusschen wel dat de Adolfsen me niet konden passeeren; maar de 'acht minuten' duurden een eeuw, en letterlijk bij e l k e n voetstap leek me de zaak raadselachtiger. - Daar ging me een licht op: 'Een van hun drieën is plotseling onwel geworden!' en zonder te bedenken dat dan toch wel één me was komen afhalen, versnelde ik mijn pas en begon vóór den reus uit te loopen.

'Hier ist es!' schreeuwde hij opeens - dat waren tegen mij zijn eerste en eenigste woorden -, terwijl hij naar een onaanzienlijk gebouw wees, dat er heel somber uitzag, ondanks den wilden wingerd; met niet meer dan twee verdiepingen boven het souterrain; ook was er geen licht te zien door de vensters.

Vóór mij liep toen de reus de vijf smalle baksteenen stoeptreden op en een heel slecht verlicht vestibuletje in, waar geen sterveling was; dáár lei hij zijn vrachtjes neer en, steeds zonder een woord te zeggen, hield hij zijn hand op. *Ik* gaf óók geen kik, maar deponeerde een kroon in de palm. *Hij:* de hand aan de pet en... af.

Met-dat-al vertoonde zich niemand. Ik kuchte een paar maal. Nóg niemand. Toen duwde ik een deur rechts open en riep: 'Hier ist jemand!' - Eindelijk kwam een luguber uitziend heerschap naar voren; of die evenwel iets zei, weet ik natuurlijk niet; en in de verbouwereerdheid vergat ik mijn tooverwoord te bezigen, maar vroeg vriendelijk: 'Die Familie Adolfse, bitte?', waarop de ander me toesiste: 'Ist hier nicht'. - Ik dacht dat ik hem niet had verstaan en vroeg nogmaals heel beleefd: 'Sie sind ja der Herr Wirth?' - 'Jawohl!' snauwde hij. - Toen *ik* weer: 'Logirt die Familie Adolfse hier nicht?' - Antwoord: 'Nein!'

Paf!

Gelukkig verlies ik, zelfs onder de neteligste omstandigheden, zelden of nooit mijn tegenwoordigheid van geest; maar dát was me toch al te kras: ik stond perplex.

Verbeeld je: alleen, tegenover een weinig toeschietelijken hotelhouder; heel laat 's avonds; in een mij absoluut onbekend uithoekje van een vreemd land, waarvan ik de taal niet machtig was, en dan bovendien.... zeer hardhoorend.

Intusschen duurde mijn verbijstering heel kort. In een oogwenk had ik den toestand overzien. Wat er met de Adolfsen was gebeurd, begreep ik niet. S t e l l i g hadden ze met getelegrafeerd en had het telegram me niet bereikt. Immers: ze zouden al drie dagen te voren in Aalsgaard zijn gekomen, en aan hun hartelijkheid twijfelde ik niet. Bovendien: het noemen van hun naam had op den hotelhouder dezelfde uitwerking gehad, als het zwaaien van een rooden lap op een stier. Er m o e s t dus iets zijn voorgevallen. Maar w a t?

Hoe ook, voor het moment viel aan heengaan uit dit hotel, voor mij niet te denken, en dus vroeg ik, nú niet in bange afwachting, maar ietwat uit de hoogte: ‘Kann ich hier heute Nacht logiren?’ en op mijn n a a m, niet op mijn t i t e l, nadruk leggend, - immers: de hotelhouder had het pas met den evenzóó betitelden Martijn Adolfse aan den stok gehad, - liet ik erop volgen: ‘Mein Name is Doctor M e n d e s d a C o s t a’. - Als bij tooverslag veranderde toen meneers houding: onder het opdraaien van het spaarzaam brandend gasvlammetje vroeg hij, als het ware verrast en met iets blij's in zijn stem: ‘Kommen Sie aus Portugal?’ - In *die* vraag, op *dat* oogenblik, lag, bepaaldelijk voor *mij,* iets heel komieks, omdat in de 17e eeuw mijn voorouders inderdaad uit Portugal zijn gekomen. Even moest ik lachen en een tikje i r o n i s c h antwoordde ik: ‘Nicht direkt; ich komme aus Holland’. - Zijn uitlegging, later, van de oorzaak dezer vraag ben ik, helaas, vergeten en uit principe[14] disch ik nooit verzinsels op; maar tot den humor van het geval doet dat niets af.

Een en al vriendelijkheid geworden, noodigde hij me nu uit door een somber zijvertrek in de gelagkamer te komen, waarop

14) Zie blz. 259 voorlaatste alinea - blz. 260 2e alinea.

ik, ten einde *mij* te restaureeren en *hem* te imponeeren, een halve flesch Champagne bestelde en die, terwijl mijn kamer zoogenaamd in orde werd gemaakt, bij wijze van slaapmuts vlug leegdronk, maar eerst ook hém, heel joviaal, een glas ervan aanbood.

Voor die quasi-amicaliteit bestond een geldige reden,.... neen, t w e e : ik wilde namelijk hem ertoe brengen althans i e t s los te laten omtrent het gebeurde met de Adolfsen, en ten andere hem nopen, als ik vertrokken zou zijn, - daartoe immers was ik al op dat moment vast besloten, - me brieven enz. na te zenden. Niet alleen toch aan familie en vrienden had ik mijn adres te Aalsgaard opgegeven, maar ook aan mijn huisbewaarders, met het oog op eventueele aanvragen om lessen voor den volgenden cursus.

Omtrent de Adolfsen kwam ik alleen te weten dat ze er den Zaterdag te voren, 's avonds laat, gekomen waren, z o n d e r b a g a g e , en, na een oogenblik op de voor hen bestemde kamers te zijn geweest, dadelijk weer waren vertrokken. Op mijn vraag, of ze voor mij geen boodschap hadden achtergelaten, kreeg ik een ontkennend antwoord; en, ofschoon ik den man vooralsnog allerminst vertrouwde, oordeelde ik dat hij dáárin althans n i e t jokte, in aanmerking genomen de zooeven door mijn naam gewekte verbazing.

Een meisje, mij bijlichtend met een petroleumlampje, wees me den weg, de trap op, naar mijn kamer, en liet het lampje op de tafel achter. Gas was er niet. Daarop inspecteerde ik de kamer; ze was heel laag van verdieping, hoogst eenvoudig en allerminst geriefelijk, - er bevonden zich bij voorbeeld niet meer dan t w e e stoelen, van het model dat wij keukenstoelen noemen, - maar niet rommelig en, zooals me later bleek, goedkoop: 2½ kroon (*f* 1.50), natuurlijk zonder ontbijt. Ik begreep evenwel volkomen dat althans de preciese Cateau - ik bedoel: m e v r o u w Adolfse - ertegen op had gezien in zulk een verblijf intrek te nemen, e n d á t v o o r 14 d a g e n !

Inmiddels was het erg laat geworden: ongeveer middernacht. Dat liet me evenwel koud; want dezen keer, in tegenstelling met den vorigen, te Hamburg, was ik volkomen erop voorbereid, dat ik om zoo te zeggen geen oog zou dicht doen; en evenzeer

in tegenstelling met wat ik te Hamburg had gedaan: ik sloot nu wél de deur af en barricadeerde die met de nogal zware tafel en met mijn koffer. Je kon immers nooit weten!.... Ook ontkleedde ik me slechts ten halve, en voorloopig liet ik het lampje branden. En.... ik ging languit bovenop mijn bed liggen.

* * *

Als kind, en ook als aankomende jongen, was ik e r g nietig en bizonder nerveus. Zelfs bij den geringsten schrik of tegenslag begon ik terstond te grienen. Eerst heel laat: op ongeveer 18-jarigen leeftijd - ik was toen al twee jaar student - werd dat, als het ware o p e e n s, anders: ik begon eindelijk ten minste *een beetje* uit de kluiten te wassen en, wát me ook voor minder aangenaams overkwam, mijn oogen bleven droog, zoodat ik meermalen schertsend beweerde dat mijn traanklieren hun plicht verzaakten. Dat is steeds zóó gebleven. Ook d i e n nacht. Want wél voelde ik me toen diep, diep ellendig en als overgeleverd aan de heidenen, maar ik begreep dat ik in dit geval van niemand hulp kon verwachten, noch raad, dat ik dus uitsluitend op mij zelf me moest verlaten en dat, wilde ik uit de impasse geraken, ik mijn koelbloedigheid diende te bewaren; anders liep het mis.

Derhalve peinsde ik; peinsde nogmaals; peinsde uren lang; tot me, als een bliksemstraal, inviel dat ik voor dezen éénen keer - het was immers de kwestie van slechts één of twee dagen - doen m o e s t wat me geweldig tegenstond, handelen m o e s t tegen mijn vast principe, tegen wat allengs voor me was geworden een soort tweede natuur.

Toen ik namelijk, ruim 25 jaar oud, tot de overtuiging was gekomen, dat mijn gehoor langzaam, maar z e k e r achteruitging en dit - het k o n niet anders - mij kortwieken zou bij den vertrouwelijken omgang met vrienden, zelfs met mijn i n t i e m s t e vrienden, zocht ik onder mijn niet bepaald s l e c h t e eigenschappen naar een *surrogaat,* dus: naar een eigenschap, welker bezit, mits ik erin slaagde haar tot een hoogen graad te cultiveeren, zou opwegen tegen het gebrek van niet vlug te verstaan. En ik *ben* erin geslaagd zulk een eigenschap te vinden; te weten: b e t r o u w b a a r h e i d.

Nu meene men niet dat ik mij zelf voor bijkans volmaakt houd, of daarvoor wil laten doorgaan. Ik kom er rond voor uit, dat ik, vóór mijn 25e jaar, dikwijls me heb schuldig gemaakt aan een leugentje z o o g e n a a m d om bestwil, onwaarheid heb gesproken, heb geborduurd bij een of ander verhaal, heb gejokt zelfs, en dat ik dan schik heb gehad als men er inliep; maar... juist door het l e s g e v e n heb ik me erin geoefend op mijn hoede te zijn dat ik z e l f van zoo iets geen dupe werd; en ik durf me erop beroemen dat hoogst zelden, ja, dat b i j k a n s n o o i t een leerling me heeft beet gehad. - Maar dat daargelaten, bovenbedoelde quasi-grapjes heb ik nooit, nooit meer uitgehaald; louter.... u i t e i g e n b e l a n g.

Niet alleen echter wat betreft w a a r h e i d s l i e f d e hebben de vrienden steeds op me aan gekund; ook in s t i p t h e i d vertrouwden ze me.... en vertrouwen ze me nóg. Een nu overleden intimus placht zelfs vaak, wanneer ik op het afgesproken uur aanbelde, tegen zijn vrouw te zeggen: 'Daar belt Mendes, Mina; de klok loopt achter'.

Welnu, dién nacht besloot ik tegenover den hotelhouder te breken met die goede gewoonte en wat men noemt *komedie te spelen.* En nauwlijks had ik dat kloeke besluit genomen - het liep al aardig tegen den morgen - of mijn onrust bedaarde; en toen ik óók nog een manier had uitgedacht om heel schielijk met een vriend in Amsterdam contact te krijgen - daarover straks - viel ik, heusch, in slaap. Mijn onderbewustzijn evenwel liet zich niet onbetuigd en na een paar uurtjes schokte ik wakker. Welgemoed intusschen; want ik wist wat me te doen stond.

Vlug frischte ik me op, schoof de tafel weer op haar plaats, gebruikte in de gelagkamer wat beschuit met koffie en stapte naar Hellebaek, het laatste station, dat ik vóór Aalsgaard den vorigen avond was gepasseerd. Dáár moest ik zijn om, gelijk ik 's nachts had bedacht, per telegraaf in contact te komen met bovenbedoelden vriend, Nyenhout[15] heetend.

Het zat zóó. Weer met een a n d e r e n vriend, die n i e t in Amsterdam woonde, had ik afgesproken de l a a t s t e helft van Augustus samen een reisje te maken; maar ik wist niet of die

15) Deze naam is verzonnen.

aan zijn plan gevolg had gegeven van eerst nog naar Thüringen te gaan. Een telegram naar hém zou dus misschien niet zijn terechtgekomen. Dáárom had mijn depêche aan Nyenhout een dubbel doel: dezen zelf te berichten dat ik niet in Aalsgaard bleef, maar eldersheen ging, - ik zou later schrijven wáárheen, - en tevens hem te verzoeken dit alles te t e l e f o n e e r e n aan dien anderen vriend of wel aan diens familie. Ook verzocht ik Nyenhout mij p e r d r a a d te antwoorden.

Hoe beknopt ik dat telegram ook maakte, het werd er een van *vijftig* woorden. Ik legde er eventjes Kr. 8.10 (= *f* 4.86) voor neer; maar in zulke gevallen acht ik zuinigheid misplaatst. - Toen ik het had verzonden, zag ik dan ook de allernaaste toekomst heel wat minder donker in.

Den weg naar Hellebaek, ongeveer één kilometer, had ik in minder dan een kwartier afgedraafd; zonder me in het minst te bekommeren om de mooie natuur, wat me trouwens ook weinig zou hebben gebaat, want ik liep met mijn gezicht naar het Zuid-oosten, zoodat de nog laag staande zon - het was circa half 9 - vlak in mijn oogen scheen. Op den terugweg evenwel haalde ik mijn schade in; immers: tóén had ik de zon achter me, en wijl ik van plan was pas te 1.13 van Aalsgaard met de stoomtram naar Helsingör te gaan, na eerst in het hotel *frokost*[16] genuttigd en den hotelhouder lichtelijk bedot te hebben, hoefde ik me volstrekt niet te haasten en kon ik volop genieten van de verrukkelijke omgeving.

Een minutieuse beschrijving daarvan zou - gesteld dat ik die geven kon - buiten het kader vallen van dit verhaal. Niettemin zal ik trachten met enkele grove trekken een zij-het-dan-ook flauw denkbeeld te geven van wat zich toen aan mijn oogen opdeed.

Rechts van mij breidde zich, beschenen door het felle zonlicht, het blauwgroene water uit van het trechtervormige Kattegat[17] en scherp turend ontwaarde ik aan den horizon, als zoom, Zweden's grijsgele kust. Aan mijn linkerzij had ik hooge boomen,

16) D.w.z. de *lunch*.

17) Zich meer en meer vernauwend gaat, bij Helsingör en het daartegenover in Zweden liggende Helsingborg, het Kattegat over in den langzamerhand zich verbreedenden zeearm, die de Sond (Deensch: Oere-sund) heet.

dáár sedert onheuglijke tijden geplant, in dichte rijen, een gordijn vormend, dat op den straatweg geen straaltje doorliet van de op dit uur zich juist erachter bevindende dagvorstin. Over de boomkruinen heen echter schoot deze haar gouden schichten af, heinde en ver, op den zilten plas, die nu schitterde en flonkerde als met edelsteenen bezaaid.... De schatkamer van Haroen-al-Rasjid[18]. Het was wonderschoon. Ik werd betooverd.

Bijtijds kwam ik tot bezinning. Gelukkig! Ik had 'de vijf' hoognoodig voor iets prozaïschers. De hotelhouder moest worden verschalkt; en die was een gladjanus.

In het vooruitzicht van dat geestelijk tweegevecht en tevens ten gevolge van de opwekkende morgenwandeling werd, ondanks het ongezellige der eetzaal - slechts hier en daar zaten aan afzonderlijke tafeltjes, heusch, een stuk of wat gasten - de frokost met veel smaak door me verorberd. Na afloop liet ik den hotelhouder verzoeken even bij me te komen. Dadelijk kwam die, onbewust van wat hem boven het hoofd hing; en eigenlijk was het niet *fair* van me *sans crier 'gare'* hem op zoo geslepen wijs te lijf te gaan; maar *à la guerre comme à la guerre*! - Derhalve begon ik, gemaakt glimlachend, alsof ik schik had in het geval, en met opzet zóó luid pratend, dat de andere gasten ons onderhoud woord-voor-woord konden volgen, - de hotelhouder moest tegen mij vanzelf al een flinke keel opzetten, - dezen mee te deelen dat ik zoo aanstonds zou trachten het verblijf op te sporen van 'het wonderlijk drietal' - den naam noemde ik natuurlijk niet -; en als ik ze vond, zou ik ze geducht *mores* leeren en zeggen dat ik het in het hotel best had. Daarop grijnsde de hotelhouder genoegelijk en ten slotte zei ik, heel vertrouwelijk hem bij den naam noemend: 'Heute Abend, Herr Winkle, komme ich jedenfalls hier zurück. Und also' - zonderlinge gevolgtrekking! - 'werde ich jetzt die Briefe mitnehmen, welche hier für die Familie gekommen sind'.

De laatste woorden werden wel met nóg meer stemverheffing door me uitgesproken, maar toch zóó, alsof het vanzelf sprak dat hij daar niets tegen had. Ik wist echter beter; want hij had me den vorigen avond, onder dat glas Champagne, op zulk een

18) Bekend uit de *1001-Nacht-vertellingen.*

triomfantelijken toon over die brieven gesproken, dat ik allerminst twijfelde aan zijn bedoeling ze als een soort onderpand achter te houden; hij kende immers het Amsterdamsche adres van de Adolfsen! - En nu dwong ik hem m o r e e l ze terug te geven; want hij was te leep om in het bijzijn van de andere gasten daartegen op te komen. Gevolg: 5 minuten later had ik de correspondentie in handen; waarschijnlijk in haar geheel; ik heb ten minste later nooit vernomen dat er iets aan ontbrak.

* * *

Mét den pas verworven buit wandelde ik naar de halte van de stoomtram, met het doel mijn nasporingen te Helsingör te beginnen. Ik kwam er te 1.35 aan - let vooral op het uur, lezeres of lezer! - en richtte natuurlijk allereerst w e e r mijn schreden naar het vlak-bij gelegen Jernbane-hotel. Heel misschien wist die nieuwe Ober wel iets af van de Adolfsen; en waarachtig! nauwlijks had ik zes woorden gezegd: 'Wissen Sie vielleich etwas von Herrn....', of hij vulde die bliksemsnel aan met: 'Adolfse? Gewisz. Aber Sie müssen fort! Hurtig! Hurtig! Der Zug fahrt um 1.58 ab' - let w e e r op het uur! - 'Küstenbahn! Station....! Hotel....!'

De stippeltjes duiden namen aan, die ik absoluut niet verstond. Hij herhaalde ze luid; ik verstond ze nóg niet. Hij werd wanhopig. Ik ook. Hij greep het eerste stuk papier het beste: een servetje; schreef daarop: 'Station Espergjaerde' en 'Hotel Gefion', en zei toen, me als-het-ware de deur uit-d u w e n d : 'Da sind die Herrschaften. Aber gehen Sie doch! Sonst verfehlen Sie den Zug. Geschwind!'

Hoewel totaal overdonderd, maar me voelend als een gejaagd hert, ijl ik, zulk een viervoeter in vlugheid b i j k a n s evenarend, naar het station; ik schreeuw aan het loket: 'Einmal, erste, Espergjaerde!' en betaal met een twee-kronen-stuk, maar wacht niet op wat me wordt teruggegeven; ren door de controle heen, het perron op; een conducteur tilt me in een wagon; de stoomfluit gilt; het portier klapt dicht; de trein rolt voort; ik zijg neer op de bank. Oef!

Gelukkig was er niemand in mijn coupé. Ik had dus volop

gelegenheid weer tot kalmte te komen. Dat was noodig ook! Twee allerzonderlingste namen waren me toegeschreeuwd, waarvan ik nooit of nimmer had gehoord! Geen wonder dat ik die niet had verstaan! Maar.... nú was dan ook aan mijn lijden een eind!.... ‘In hotel Gefion zijn ze!’ juich ik, ‘En ze verwachten me!’

* * *

Heel kort duurde het traject: 14 minuten. Te 2.12 stond ik op het perron te Espergjaerde[19].

Ik had me zoo voorgesteld dat vlak bij het station van die kleine badplaats met zeer in het oogloopende letters, óf geschilderd op een bord, óf uitgesneden in ijzer, te lezen zou zijn ‘Hotel Gefion’. Geen sprake van. Noch aan de eene zij van den straatweg, noch aan de andere. - Ik was de controle al gepasseerd; bij den tourniquet stond niemand meer. Gelukkig evenwel kwam me een met twee paarden bespannen wagen achterop, heel hoog beladen met geslacht vee. Natuurlijk zou de voerman, op den bok, me wel kunnen terecht helpen. Dus: zoo luid als het mij mooglijk was schreeuwend, ten einde me boven het hoefgetrappel verstaanbaar te maken, vroeg ik dezen welken kant ik uit moest voor het hotel Gefion. De man verstond mij niet. Nóg luider riep ik toen alléén: ‘Hotel Gefion’, en zie: daar komt me te gemoet een heel net gekleed iemand, die anders stellig doorgeloopen zou zijn; hij stond namelijk op het hooren van die twee woorden stil en zei tegen me: ‘Hotel Gefion? Da geh ich g'rade hin’.

‘Bravo!’ dacht ik, en ik liep met hem mee; maar nauwlijks had ik van hem vernomen dat hij er Kellner was, of ik viel hem in de rede door naar de familie Adolfse te informeeren. En het antwoord was.... dat, voor zoover *hij* wist, geen persoon van dien naam er logeerde; maar hij zou, als we er waren, het nakijken op het vreemdelingen-bord; ik moest dan straks maar even in den tuin wachten.

19) Deze zonderlinge naam wordt ook *Espergiaerde* gespeld, dus: met een *i,* en *Espergaerde,* dus: zónder *j* of *i.*

Die tuin van het heel riante hotel - een tegenvoeter van dat te Aalsgaard - was binnen enkele minuten bereikt, en met angst en beven verbeidde ik de terugkomst van den gedienstigen Kellner. Al van verre merkte ik aan zijn hoofdschudden hoe laat het was, en op dit moment dreigden - geen wonder! - de zenuwen me de baas te worden. Maar dichtbij me gekomen, - hij had natuurlijk mijn kwaal al gemerkt, - verzocht hij me nog één oogenblik geduld te hebben; hij zou het den Ober vragen, als die ten minste in het hotel was.

Wel 5 minuten zat ik in bange afwachting; waar zou ik *nu* een spoor van hen kunnen vinden, als het met de inlichting van den Ober uit Jernbane-hotel mis was? - Gelukkig was het *niet* mis. Met een blij gezicht kwam de Kellner me vertellen dat de familie op *dit* oogenblik aan het wandelen was, maar in Gefion logeerde en er voor mij een kamer had besteld. Hij zou me die wijzen.

Ik kon mijn ooren niet gelooven, maar ging met hem de trap op. - 'Hier ist das Zimmer des Fräuleins' zei hij, een deur aanwijzend, die op een kier stond. Brutaalweg - Lena was er toch niet - duwde ik de deur open en zag.... haar mij welbekenden kimono en dito horloge-standaard. Toen geloofde ik mijn o o g e n wél en was ik natuurlijk in de wolken.

Vlak daartegenover was de voor *mij* gereserveerde kamer, met een heerlijken divan, waarop ik mijn nu werkelijk oververmoeide ledematen zoo aanstonds hoopte uit te strekken; eer ik dat evenwel deed, vroeg ik den Kellner nog: 'Und wo ist das Zimmer der anderen Herrschaften?' - Bij wijze van antwoord deed hij de deur open van de kamer naast die van Lena. Op een toilettafel stond een speldenkussen, natuurlijk van Cateau. Dát bracht me op een idee: ik bedankte den Kellner voor al zijn moeite en zei dat ik *boven* op die Herrschaften zou wachten. Toen scheurde ik, alvorens naar m i j n kamer te gaan, een blaadje uit mijn notitie-boekje, schreef er met kokkers van letters twee woorden op en spelde het op het kussen vast, zóó dat de woorden terstond in het oog vielen: die woorden waren: *EINDELIJK GEVONDEN!*

Epiloog.

Nog niet lang had ik geslapen, toen ik, ontwakend, mijn drie vrienden om den divan zag staan.

Over het verder gebeurde kan ik kort zijn.

De zaak te Aalsgaard had zich ongeveer zóó toegedragen, als ik vermoedde. Cateau was, evenals trouwens Martijn en Lena, dermate geschrokken van den armoedigen boel, dat ze dadelijk rechtsomkeert maakten en met hun bagage, die ze, gelukkig, aan het stationnetje hadden gelaten, nog juist de laatste tram konden pakken, terug naar Helsingör.

Dáár hadden ze, natuurlijk in Jernbane-hotel, dien nacht, dus: van Zaterdag op Zondag, gelogeerd. - Op aanraden van den Ober waren ze den volgenden dag naar Espergjaerde gespoord. In hotel Gefion vonden ze geschikte kamers, en ze zijn dus, dien Zondag nog, dáárheen verhuisd.

Mij hebben ze evenwel niet tijdig kunnen waarschuwen; want het telegraaf-kantoor dáár was gesloten en ik zou al Maandag 1 Augustus op reis gaan. Derhalve had Martijn Adolfse gezorgd dat hij den daarop volgenden Dinsdag zich aan het station te Helsingör bevond, op het tijdstip dat, volgens afspraak, ik er zou aankomen. Toen hij me - door welk toeval dan ook - daar niet had gezien, was hij weer naar Jernbane-hotel gegaan ten einde daar den Ober te instrueeren. Op hetzelfde oogenblik nu - we hebben dat later uitgemaakt - dat die beiden daarover praatten aan de voordeur van het hotel, soupeerde ik, *incognito*, in de eetzaal. Dat heeft dus wel ongelukkig getroffen!

Evenwel ook bij *dit* ongeluk was een gelukje. Immers: nú heb ik én h u n correspondentie kunnen bemachtigen, én d e m i j n e, terwijl bovendien de hotelhouder te Aalsgaard alle later voor mij ontvangen brieven me heeft nagezonden.

Niet uit correctheid echter deed de man dat. Ik heb hem er toe genoopt door, toen ik dienzelfden Woensdag-avond, volgens belofte, in zijn hotel was teruggekomen, opnieuw komedie te spelen. Ik zag toen namelijk op het voor brieven bestemde bord een telegram liggen, aan *mijn* adres, begreep dat het van mijn

vriend Nyenhout[20] was en nam het op, maar vond het.... g e o p e n d . Oogenblikkelijk vermoedde ik dat de hotelhouder dit had gedaan, in de meening dat het een depêche was van de Adolfsen, ten einde op die unfaire manier achter hun verblijfplaats te komen. Hij was toen juist in de gelagkamer en kwam naar me toe om zich te verontschuldigen; hij had gedacht, zei hij, dat het voor hém was. En doende alsof ik een onnoozel gansje was, repliceerde ik, quasi-goedig: 'Das versteht sich!' en ik liet erop volgen dat ik den volgenden dag zou vertrekken naar Espergjaerde, waar een g o e d e vriend van me logeerde, want d a t i k m e t d e A d o l f s e n f i n a a l h a d g e b r o k e n .

En de 'gladjanus' is erin gevlogen!

Amsterdam, December 1927.

20) Zie blz. 260.

The novel in the Netherlands:
A comparative study by J.A. Russell, m a., Ph. D., *University of Glasgow.*
(*Vervolg van blz. 177.*)

IV. The later romantics.

It has been noted that even before the middle of the nineteenth century the novel had begun to acquire that quality of realistic transcription now grown to such immense vogue. But though the people of Holland, Byron-like, desiderate usually for ‘something craggy’ upon which to break their minds, they were almost the last to release the pleasant forms of romanticism. The explanation is that it was not the temptation to the grotesque so potent in Hugo, Dickens, Balzac, Collins, that fascinated them, but the simpler romance of Scott. Even in the third quarter of the century the main body of Dutch novelists gave no more than spasmodic indications of outgrowing his influence; but there was one towering exception. Eduard Douwes Dekker, who more than anyone else among his countrymen has given to this period in Dutch literature a European significance, was still a romantic, but an independent, an *uitlander.* He was, indeed, a novelist, (as which he excels) not by intention at all, but merely by chance, since his greatest book was given forth in sheer social protestation and his other novel had to be posthumously extracted from his miscellaneous ‘Ideën’. Circumstance surely never played a larger part in determining any writer than in the case of this most original of Dutch novelists.

The appearance in 1860 of ‘Max Havelaar of de Koffie-

veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij' was undoubtedly the signal for an eruption in Dutch literary, domestic, and governmental circles; 'Multatuli' was a name on everyone's lips, and was suggestive of tropical climes in itself - 'the name, or rather pseudonym, of Multatuli, glimpsed on a shelf or in the pages of a catalogue, might suggest an exotic isle or vegetable rather than an author.'[1] As everyone knows, the author possessed a thoroughly good Dutch name (Thomas Dekker, the Elizabethan dramatist, was of Dutch extraction), but since nonage had been connected with the Dutch Indies. In 'Max Havelaar', of course, we have but thinly-veiled autobiography; Max Havelaar is Dekker himself, who imposed on his own story only a few external happenings, such as the episode about Saïdyah and Adinda, for purposes of effect. So definitely-framed an arraignment of colonial administration could hardly be a novel in the strict sense. It is Holland's 'Uncle Tom's Cabin', but even as a *roman-a-thèse* it lacks the coherent charm of Harriet Beecher Stowe's work. Its satire is too mordant, though often brilliant and telling, as when, after a horrible massacre of natives by regular troops, the author sums up the report of the responsible governor with the words, 'Tranquillity had been restored in the Lampoons'; and there is a sting of a Swift in his comment on the governor-general who was resolved to grant him no audience before quitting the Batavian stage, 'Another excellency had retired to the mother country to *rest.*' But the climax especially, in which Dekker declares that if he is denied a hearing he will proclaim through Europe 'there is a band of robbers between Germany and the Scheldt', suggests, by its complete lack of restraint, the hysteria of parts of the book, when sentimentality turns the edge of he saire.

'Max Havelaar' was certainly a tremendous auxiliary in the breaking up of conventional illusions and forcing reflection on vital problems, and it still retains its place as the most-read novel in the language and one of the few known outside of it. But the truth seems to be that though Douwes Dekker showed himself well endowed with such appropriate talents as a fertile imagination, spontaneity in description, and a keen sense of humour, the aber-

1) Review of the new English translation in 'The Times Literary Supplement', March, 1927.

rations of the book are too numerous and glaring, through the ill-balance of purpose, content and style, to let it rank with the work of the great masters of fiction. It has been described as ‘one of the most exasperatingly inartistic books ever written’,[1] a fact recognized, of course, by the author when he heralded it. ‘The book is a medley; there is no order, nothing but a desire to make a sensation.’ There is life in everything in it - and that counts for far more than dead correctness of form - but had its vitality been embodied in a more perfect form its powers of attraction would in the long run have been enhanced. As it is, it must rank as a potent satire, not so great as a novel, and not at all the work of art Professor ten Brink finds for it.[2]

Douwes Dekker has been rather grandiloquently called by Anatole France the Voltaire of the Netherlands. His pen certainly ‘aroused a sleeping wold’ *there,* but it scarcely ‘shook a far mightier empire than that of Charlemagne, the European empire of a theocracy.’ He too was a preacher of revolt, but of a revolt often blind, illogical, inconsistent with itself, and which, from our point of view, seems curiously out of date. His views were almost entirely negative, for he was seldom a teacher of anything save revolt. But something a little Voltairian does emerge in his satiric wit and subtle humour, and stamps him as Holland's greatest humourist as well as her greatest iconoclast.

His finest fund of humour is to be found, unquestionably in ‘De Geschiedenis van Woutertje Pieterse’, also a kind of autobiographical novel. But this time the treatment is as refreshing and joyous as that of ‘Max Havelaar’ is severe and astringent; it is, in fact, brighter, freer, wittier, than any other work in Dutch fiction. The writing itself, as inevitable in a book so amassed, is decidedly uneven, but is at all points indicative of mental alacrity; though it is certain that beneath its apparent artlessness many a stinging implication lurks. But it is essentially a joyful book - or rather, *torso* - as full of life as ‘Pallieter’. It is hardly too much to say that ‘Multatuli’, the penner of the most atrabilious satire in Dutch, is in this inchoate character-study almost Barrie-esque in his pathos and pawky humour.

1) A. Werner, ‘The Humour of Holland’, Introduction, XX.
2) ‘Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’, p. 653.

It is forty years since Dekker's death and now that something like a final criticism may be ventured upon, it is possible to say that he hardly justified the high hopes awakened by that first, great, revolutionary work. In some ways he was a writer cast in as un-Dutch, or even anti-Dutch, a mould as it is possible to imagine, ignoring for the moment that he was the product of reaction. He was too haphazard, too unstudied, a force to give permanency to his literary modes, adjuncts of a volatile temperament, but by his moral lashing of plodding contemporary letters and current conventions and shams, he cut into a deep-set complacency with spoliatory incisions. He may have put little in place of it, - though his own positive contribution is never likely to be forgotten - but by rousing Holland from lethargy he became a fore-runner of the great renaissance of 1885 - the latent activity so released was undoubtedly instrumental in itself in ensuring the culmination of this formative period in reasoned revolution.

The immobility of Dutch letters in the third quarter of the nineteenth century was never so low as the corresponding state of Belgian literature, in which for more than thirty years so trite a novelist as Conscience was able to hold the premier place. Admittedly, the conditions necessary for the cultivation of a novel of manners were not yet attainable - even in France the fiction form preponderating in the second half of the century had not yet arisen in its full glory. Any opposition to Conscience meant, therefore, a change within the historical form, removing it from the religious exaltation of Conscience, and, while establishing it in accordance with the aesthetic principles of romance, making it positive in its effect to reflect the serious and practical nature of the Netherlander. This was the accomplishment of Charles de Coster, the real founder of modern Belgian literature, who in the masterpiece of his life, ‘La légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs’, epitomized the spirit of the Flemish race in the most salient piece of romanticism ever presented to the Netherlands. The sources of his inspiration were multiple, but though handling well-worn material and borrowing freely, de Coster to what he took over and adapted to his Flemish setting, supplied sufficient of his own invention to form a work without

rival in this well-tilled field, an epic novel, an inexhaustible hymn ‘au coeur de la Mère Flandre’.

The style of ‘Thyl Ulenspiegel’ is frankly Rabelaisan, even to the old French idiom, but, under the disreputable guise of the old-time joyous vagabond who wandered from city to city and lived by his wits, de Coster has made his hero the representative of the modern spirit by insinuating for the flamboyant jollity of Rabelais an intellect and a wit truly Flemish. But the true greatness of the book lies in the wonderful way in which history and symbolism, romance and satire, have been intertwined.

‘Thyl Ulenspiegel’ is in many ways the most remarkable thing in Belgian literature - it is certan that it carries off the major honours of Belgian romanticism. It is not free from barbarities and it is decidedly episodic, but in its vitality and concealed passionate fervour, in its witty presentation of a difficult theme, in its unusual hold over both satire and pathos, without a touch of moral indignation, in its maintenance of historical accuracy, it is likely to sing through Flemish literature and Flemsh life as long as these continue to be cultivated. It is amusing to find this great patriotic work interpreted by Catholics as the work of the devil, and it is just as amusing to see the work of so ardent a freethinker accepted as a Protestant tract spurring Calvinistic bias. De Coster conceived in a spirit of generosity too admirable either to merit the approbrium or the plaudits of mere sectarians. His enthusiasm for national liberty was far stronger than for any creed. He was, indeed, the first of the great French-writing Belgians who made Flanders their province. His history came too near the tail-end of the romantic period for him to have any imitators in the matter of specifics, but, more important, he made it the fashion to be Flemish. As he said of his own Thyl, ‘A Fleming am I from the pleasant land of Flanders, workingman, nobleman, all in one- and I go wandering through the world, praising things beautiful and good, but boldly making fun of foolishness.’

In every country there were writers who remained outside the main stream of romanticism, but the strength of the movement is decisively shown by the fact that it drew many whose natural tastes, inclinations and temperaments were realistic, and forced

them to produce romances. George Eliot was such a writer, so was Lord Lytton, and, later, Stanley Weyman, and within the compass of this study Douwes Dekker and Charles de Coster may be referred to; these had the cause of humanity rather than that of romance at heart - but at heart they were romantics. It was different with a third novelist in this isolated Netherlandish group, A.S.C. Wallis. She was less rich in natural endowment than either of her confreres, but wrote with more soberness of mind; her style was classical, not realistic. She did not, however, fashion Gothic-romance material to modern purposes as Lytton did - she had merely renounced much of the picturesqueness of Scott, but through the comprehensiveness of her historical historical researches and her verisimilitude in displaying the results of these she was not entirely outside the limits of the novel as so largely formulated by him.

For a time the place of Bosboom-Toussaint in popular esteem was taken by Wallis. She was meticulous in her reading into externals, but though she was concerned more to indicate these past-times for more than the official few of the history-texts, she was, unforunately, not altogether happy in her execution of this intention. The fault of all her work is that it bears too much the impress of recorded history - the last of her three long novels[1)] is so overweighted with solid historical matter as to be visibly sinking below the surface of literature. Her disposing of the accessories was far more skilful in her stupendous conceptions ‘In Dagen van Strijd’ and ‘Vorstengunst’, but even in them her style is so concentrated as to suggest that she wrote in shadow. This lack of brightness and humour, however, sprang from a natural earnestness of disposition decidedly Dutch, from a depth of mental life that combated Scott's romanticism and the pointed Gallic genius with the dignity of suffering and the fine melancholy of the Scandinavian sagas of old.

The title of ‘the Dutch George Eliot’ has been somewhat loosely applied to Mevr. Bosboom-Toussaint, but the closer analogies between the work of the English writer and that of Mejuffrouw Wallis seem to make the title more appropriately a

1) ‘De Koning van een Vreugderijk’.

reservation for her. The detail of the invented part of 'In Dagen van Strijd' especially is strikingly reminiscent of 'Romola' - we have in Van Vredenborg the same scholarly nature that we have in Bardi, in the intellectual - apparently unimpassioned - heroine who 'had reflected, not experienced', we have another Romola, and in the cynical and intriguing, but far from utterly bad, character of Reynold, we have a lesser Tito. For a counterpart to Macchiavelli we must go to Göran Person in 'Vorstengunst', who takes his stand beside the great Italian for the cupidity at least attributed to him. The plot of neither of these books is so interesting nor so well-knit as that of 'Romola', and the psychology generally is on a lower level - there is nothing so touching as Tito's discovery in the cottage of the domestic felicity denied him in the palace of the Bardi - but they are pervaded all over by a more gentle spirit.

The novelistic stock of A.S.C. Wallis shows a *romancière* gifted differently from the main group of historical writers in Holland, her inspirers being not Van Lennep and Oltmans, nor even so much Bosboom-Toussaint, but Aeschylus, Dante, Shakespeare, Lessing, Schiller and Goethe.'[1] 'She competes', to quote Professor ten Brink again, 'with Bosboom-Toussaint, in fineness and greatness of psychological analysis', but her work is animated with something of the epic stateliness of these universal writers. She was, above all, an intellectual, with much of the mental vigour associated with George Eliot and with the same faculty for analysing moods and emotions, while her heavy style, inclining to Germanism, is decidedly allied. But she remained a peculiarly inconclusive and misplaced sort of writer, in a transitional period possessing neither the power to turn to the past nor to anticipate what was to come - her fiction belongs to the subjective-historical school, but the blend is imperfect. What fresh lustre might not an authoress of such genuine talent have shed on the genius of Scott, dispersed through the Netherlands, had she sought to impose on the dry bones of official history his brightness of dialogue and picturesqueness of detail! She was still very young when 'the new wind began to blow',[2]

1) J. ten Brink, 'Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren', Part. III, p. 376.
2) E. Gosse, 'Footsteps of Fate' (English translation of 'Noodlot'), Introduction, VIII.

but as her work was so much less inevitable than Dekker's and Charles de Coster's she was not even the indirect influence to the new writers that these other ‘later romantics’ were.

Her lack of humour was a severe drawback in the way of humanising her work, for if Dekker and de Coster showed that it is hardly possible to be lyrical without being romantic, they also showed that wherever there is humour and satire there is, if not reality itself, a sense of reality. It can be said of all three of them that they ‘suffered much’ - both through their sensitive natures and through material hardship - but only in Mevr. von Antal's case was there no predisposition towards humour - even of the satiric order -, as is seen by looking at her twinmasterpieces, written before the innumerable sorrows of life had touched her at all. Pathos and pity relieve these works, but how we long sometimes for those lively touches that do more to raise the curtain on character than whole chapters of packed description!

The humour of the Netherlands has, in common with that of Scotland, a certain canniness and practical shrewdness, characteristic of men and of nations that have bought their experience at first hand and at a heavy price. That indefinable native strain, that *ironie narquoise* or ‘slimness’, to give it its Dutch name, is found abundantly in Dekker and de Coster; and its presence improves their work as much as its absence detracts from Mevr. von Antal's. It may be that this nimbleness of mind was derived from - or at least was combined with - that French influence so potent in de Coster, and in which Dekker seems also to have shared. De Coster was first and last a Fleming, with a different kind of tradition to draw upon from that of literary France, for, though using a French medium, he expressed the soul of Flanders in this form. From the pure lineage of French literature, de Coster's work must for ever stand apart (and this is the justification for his inclusion here). But it cannot be overlooked that it was to the art and civilization of France he deliberately turned for models to stimulate and refine his talent-reference has been made to his adoption of the sixteenth century idiom of Rabelais, which he imitated with greater assurance than Balzac had done in his ‘Contes Drôlatiques’. Dekker, of course, did not make his cultural approach through the French classical spirit, but his

mental calibre was initially allied to the perspicacity of the French. The effect of the new French naturalism was soon to provide Dutchmen with their first opportunity to exercise their natural gifts; and sincerity - the direct intuition of nature -, which was the fundamental quality of Dekker, was, with the faculty of plastic creation, also that of the naturalists.

Energy is the proper word to use to define the essential quality of their temperaments, an energy of individualism, leading to the same impatience of all that was formal, and measured, and restrained, and to the same awakening of 'a sense of largeness, remoteness and mystery.'[1] They were still sufficiently romantic to make their personalities shine through everything they wrote, being undesirous and, indeed, incapable of producing purely objective work, in which their own personalities would be reserved, and their audiences glanced at occasionally with a look of superior irony. If they were not great novelists in the strict sense, they were certainly great men who wrote novels.

Outside of the 'Scott-ites' what contemporary writers can be put alongside them? Van Koetsveld with his 'Pastorie te Mastland' or Johan Gram with his 'Familie Schaffels'? A sense of humour, admittedly, is made to play round the village folk of these books, falling most genially upon the *predikant* and the dominee - as happens in Scots literature of the same kind, a *genre*-painting in which Jean Paul himself also excelled. But for us to-day it cannot be said that these books satisfy 'the only obligation to which.... we may hold a novel.... that it be interesting.'[2] Worst of all these books maintain the old 'heresy of instruction', that absoluteness of opinion, that fetish to 'improve', which Dutch writers have likewise in conjunction with Scottish. Even the work of Dr. M.P. Lindo, transporting into Holland the more superficial characteristics of Thackeray, and of that of the most accomplished exponent of the new Netherlands-Indian literature, 'Melati van Java' was decidedly but 'for an age'; and if Busken Huet's 'Lidewijde' was an antidote where platitudinarianism was concerned, it was also sufficient to prove that he could never hope

1) T.S. Ormond, 'The Romantic Triumph', p. 396, in 'Periods of European Literature', vol. XI.
2) 'The Art of Fiction' in 'Partial Portraits', p. 384.

to become a great novelist. ‘Art,’ says Henry James, ‘is essentially selective, but it is a selection whose main care is to be typical, to be inclusive.’[1] In the novels of the minor authors of this time it can be said that the characters selected are familiar types; their saliences are not hilariously exaggerated as so often in the creations of Dickens and Hugo. But if they do not make, (as Pecksniff is made) a man into a vice, or create figures (as Jean Valjean is created) something less and something more than human, their characters fall far short of being ‘inclusive’, and thus of gaining permanence as *universal types.*

(Wordt vervolgd.)

1) ‘The Art of Fiction’ in ‘Partial Portraits’, p. 384.

Kritiek op muziekkritiek door R.A.D. Cort van der Linden.

Reeds een aantal jaren komen er geregeld verslagen uit in de Nieuwe Rotterdamsche Courant onder de rubriek Letteren en Kunst over *Mengelberg in Amerika.* Het zijn half-officiëele berichten, in den voor de reactie onaansprakelijken vorm van ‘men schrijft ons’. De bijzondere berichtgever verstrekt het publiek over zijn speciale onderwerp zeer eenzijdige inlichtingen.

Deze artikelen maken naar schrijfwijze en inhoud, stuk voor stuk den indruk van een lofgalm, eene onvervalsche jubilatie, uit de nieuwe wereld. Het is moigelijk dat er enkele lezers zijn, die een doorloopend belang zijn blijven stellen in de wederwaardigheden van den Amsterdamschen dirigent met zijnen verslaggever aan de overzijde van den Oceaan. Het is ook mogelijk dat er lezers zijn, op wie die voortdurend overtreffende trap van bewondering en waardeering den noodigen indruk maakt. Maar men vraagt zich toch af hoe het mogelijk is, dat een zelfbewust kunstenaar steeds door zulk een vorm kiest om van zich te laten spreken, door iemand uit zijn allernaaste omgeving.

Wat den inhoud van die artikelen betreft is het wel kenschetsend, dat er zoo veel in staat, wat eigenlijk niet met kunst heeft te maken.

Al die berichten over volle zalen, uitbundig applaus, onbedaarlijke toejuichingen, geven het gehalte van de kunst niet aan. In de luidruchtigheid of de langdurigheid der bijvalsbetuigingen zit toch geen maat voor de kunstwaarde.

Is dan de publieke bewondering een waarborg voor iets bewonderenswaardigs?

En dan die diners en soupers!

Wat heeft dat nu met muziek te maken? Het is wel wat simpel te denken, dat men den Hollandschen lezer zou doen watertanden van muzikale diners en soupers in Amerika. Of dat men de

bewondering voor een bekend persoon zou kunnen lijmen met de namen van bij ons vrijwel onbekende personen, die hem ten eten noodigen. Menigeen heeft zich afgevraagd, of die muzikanten in Amerika nu eigenlijk lekker eten om de muziek, of dat ze muziek maken om het lekkere eten. Op die manier wordt het wel een heele karwei, en al moet het een bijzondere eer zijn bij de millionairs te maaltijden, het kan toch op den duur niet goed zijn voor de maag, en dat moet dan toch ten slotte weer niet goed zijn voor de muziek. Doch misschien eten en drinken de menschen er matig, en dan zou het dus geen kwaad kennen voor de kunst, - maar het zou toch jammer zijn van de lunches, en de diners, en de soupers.

In allen gevalle krijgen de muziekliefhebbers ook wat te verwerken op de concerten. De programma's zijn samengesteld uit klassieken en modernen. De geijkte klassieken, met Mahler en Strausz, en Bruckner heeft ook een beurt gehad, en Ravel's wals schijnt men nog altijd prachtig te vinden, en dan is er verder eene keuze van min of meer moderne componisten, Strawinsky is er zoo aannemelijk mogelijk gemaakt, men leest ook veel de namen Schelling en Bloch, Amerikaansche muziek en Israëlietische muziek, zelfs eene neger-rhapsodie, en pas geleden nog een Hongaarsch componist, en zelfs een paar Hollandsche componisten. De gebruikelijke afwisseling dus, ten pleiziere van het toonaangevende publiek in de Vereenigde Staten. Want het zijn de concerten, die het meest in de mode zijn; de programma's zijn dus welverzorgd. Maar men kan met den besten wil uit die verslagen niet lezen, of van de klassieken ook veel gespeeld wordt, wat nu niet zoo bekend is, en of van de modernen ook de besten op de programma's voorkomen, een enkele dan niet te na gesproken. Het is zeker geen goede kritiek te vitten op iets wat men niet doet, - maar het is in dezen toch maar de vraag of wat men voortreffelijk meent te doen, ook noodzakelijk is, meer noodzakelijk voor de kunst dan wat men nalaat, of meent te moeten nalaten. Het oordeel hierover wordt ons moeilijk gemaakt, waar wij ook over andere muziek, en andere orkesten en programma's niet het noodige hooren, onbevooroordeeld dan.

Nu, onbevooroordeeld zijn deze brieven zeker niet. Ontneemt er dat niet veel van de waarde aan? De verslaggever staat in eene geldelijke betrekking tot dengeen, waarover hij verslag uitbrengt, hij staat in afhankelijke betrekking tot den dirigent, het

orkest en de menschen, die hij zoozeer bewondert en aanbeveelt. Het is geene aanbeveling voor de onbevangenheid van zijne verklaringen, integendeel, zijne mededeelingen zijn noodzakelijkerwijze partijdig en zijn eigenbelang is daarmee gediend. Men mag er hem misschien geen verwijt van maken. Maar het is zeker een zeer opmerkelijk verschijnsel, dat een zelfstandig kunstenaar er niet voor bedankt zich in het publiek te laten opkammen en aanprijzen door iemand, die zijn zaken waarneemt.

Het is een zeer bedenkelijk verschijnsel, dat een kunst, een kunstenaar, zoozeer tot zaak wordt verlaagd. Tegenwoordig zijn groote reclame en handige propaganda eerste vereischten voor de kunstenaars; om er te komen en om zich te handhaven. Het is geen vleiënd vergelijk dat eenzelfde zakelijke reclame en eenzelfde soort propaganda noodig zijn, om een nieuw merk kauwgom aan te prijzen, of om sinaasappels op de markt te verkoopen. Bij die handelsartikelen is het niet zoo erg. Maar kunst, schoonheid en talenten zijn marktwaar: en dat is vernederend voor den kunstenaar. Men zal zeggen, dat het nu eenmaal zoo is, dat de meesten, ja dat wel iedereen er aan moet meedoen, dat zelfs de allergrootste kunstenaars het niet kunnen stellen zonder reclamegeld en propaganda. Welnu, het is een bewijs te meer voor de minderwaardigheid der kunstpraktijken, waartoe men zich leent, een bewijs dan voor het algemeen gebrek aan karakter van de uitvoerende kunstenaars.

Men zal ook zeggen, dat het niet zoo verwonderlijk is, daar talent en moraal bij een uitvoerend kunstenaar niet behoeven samen te gaan. Doch het gevaar dreigt niet in de eerste plaats den kunstenaar, maar de kunst!

De bijzondere beteekenis van de muziek ligt voornamelijk in de heilzame werking van haar schoonheid. Hoe beter en hoe volledíger de muzikale schoonheid tot uitdrukking komt, des te dieper zal de werking zijn op het gemoed van de hoorders. En eene zekere mate van volkomenheid, van techniek, komt den invloed van de kunst op de menschen alleszins ten goede. Maar aan den anderen kant zijn alle pracht en heerlijkheid van de uitvoering maar van betrekkelijke waarde. Ook in de uitvoerende kunst komt men er niet met techniek en met mechanische weergave. Van veel grooter belang, van veel meer waarde is het bij de hoorders een besef te wekken van de schoonheid van het kunstwerk zelf. Alles wat daarvan de aandacht afleidt, en vestigt op de

uitvoering, is verkeerd. Want de uitvoering is slechts middel, het begrip van de compositie echter en het besef van de schoonheid zijn het doel. Dat middel is het beste, dat op de beste en de schoonste wijze tot het doel voert. En nu zijn het niet de vlekkelooze nabootsing, de verbazende techniek, het dure instrument, niet de handigheid of het gemis aan foutjes, die het best en het volledigst de muzikale schoonheid tot uitdrukking brengen. Virtuoziteit is niet hetzelfde als muzikaliteit. De heilzame werking van de muziek komt dus niet zoozeer door de schitterende uitvoering, maar de opvatting van de muziek geeft veeleer tot zulk een werking aanleiding.

Die opvatting moet wel blijken uit de uitvoering. De opvatting van hoorder en uitvoerder zullen moeten overeenstemmen.

Maar die opvatting blijkt ook nog uit heel iets anders. Uit eerbied voor de kunst en een geloof in haar maatschappelijke hoogheid.

Het is eene minderwaardige opvatting van de muziek, als men zijn eigen waardigheid wil prijsgeven voor zijne maatschappelijke positie, als men om zijn concerten en zijn symphonieën zich moet laten fêteeren op de diners, als men ervoor moet zorgen de kritici te vriend te houden, of aan intriges en kuiperijen moet meedoen, of ze moet gedoogen, als men telkens weer in den treure moet buigen voor ovaties en spektakel. En dan achteraf nog moet bedenken, dat het de garante bankiers zijn, die aan de touwtjes trekken. Maar dat zijn dingen, waarover men liever niet spreekt; ze behooren tot de nadeelen van het vak. Neen, er is te veel voor noodig tegenwoordig, om groot te zijn en te blijven. De markt is overladen met concurrenten, er zijn te groote sommen mee gemoeid. De muziek is algemeen geworden en heeft een plaats gekregen in de maatschappij zooals nog nooit te voren in de geschiedenis. Maar het raakt gedaan helaas met haar waarde Men haalt de kunst met den kunstenaar naar beneden. Het doel heiligt niet de middelen. Uiterlijk misschien, voor de uitvoerende kunstenaars een korten tijd van duur betaalde glorie, - maar dan zal de bodem onvruchtbaar zijn, het geloof in de kunst geschokt, de bezieling, van binnen uit, verloren. Verloren in het gestilde enthousiasme van de massa, meegesleept met een stroom van applaus.

Men hoeft ons hier in Europa, en hier in Holland niet te komen vertellen, dat in Amerika de toestanden anders zijn, dat

alles er grootscher is en veelvuldiger, dat er meer wordt geklapt en gejuicht op de concerten. Wij weten ook heel goed, dat het geld de macht is, die de wereld regeert; maar wij begeeren geen kunst, die zoo met goud gekocht wordt. Het is al een voldongen feit, ook bij ons staan solisten, virtuozen en dirigenten reeds in verbinding met de wereldmarkt voor muzikale krachten. Concertbureaux en concertbeheerders hebben het concertwezen hoe langer hoe meer op Amerikaansche manier ingericht. Het is hoogst ongewenscht, dat men daarbij nog indruk tracht te maken op een verkeerde publieke opinie, met artikelen over roemruchtigheid, openbare eerbetuigingen, verbijsterende kwijtingen van verplichte talenten. Er gaat een slechten invloed uit van zulke verslagen, die misleidend zijn door uiterlijken schijn. Wie achter de schermen heeft gekeken weet dat achter dien schijn vele ongerechtigheden worden verborgen. En dat er iets aan die berichten hapert, dat men wijs deed niet alles te zeggen. De kunst is schijnbaar hoog geprijsd: maar de kunstopvatting is niet altijd van zoo'n hooge waarde. Als men de kunst in de maatschappij moest beoordeelen naar de uitvoerende kunstenaars, naar hun invloed, hun levensstandaard, hun successen, hun drieste manieren, men zou in onzen tijd weinig reden tot klagen hebben. Doch men is een slecht pleitbezorger, wanneer men de verdienste van den kunstenaar bepaalt naar de verdiensten, die in dezen tijd zoo hoog worden aangeslagen.

Er is tegenwoordig zeker behoefte aan menschen met kunde en persoonlijkheid, in staat een krachtig regiment te voeren. Zulk eene slagvaardigheid is ook eene eerste vereischte voor den leider van een groot orkest. De macht en de kunde spelen echter bij zoo'n kunstenaar geen rol in het maatschappelijk leven. De tragische bestemming van een uitvoerend kunstenaar is zijne zelfstandigheid, zijne persoonlijkheid voor de menschen ten offer te brengen. Niet zelf te scheppen, niet zelf met de scheppingen op den voorgrond te treden, maar de menschen in de scheppingen van anderen in te wijden. Die scheppingen zullen voortduren, - doch zijne kunstverrichting vergaat met zijn taak. Hij doet de menschen deelen in schoonheid, en volvoert zoodoende de opdracht van de schoonheid: een opdracht aan den schepper van al wat mooi is. Zijn rol is tragisch misschien, maar zijn taak blijft verheven.

Gelooft men nu die verheven roeping van den kunstenaar met

applaus te beloonen, zijne maatschappelijke positie met podium-roem te kunnen stutten, zijne priesterlijke hoedanigheid door wereldsche macht te kunnen staven?

Deze kritiek is niet alleen gekant tegen de opvattingen en mededeelingen van den verslaggever. Hij maakt gebruik van de gelegenheid, die hem wordt geboden, te schrijven over de buitengewone bekwaamheid van den orkestleider voor wien hij indertijd den weg naar Amerika gebaand heeft. Hij ziet in die groote successen de publieke onderscheiding, die zijns inziens den kunstenaar verheft; en niettegenstaande de zakelijke belangen, die hij behartigt, en de persoonlijke belangen, die hij daarbij heeft, zijne bewondering en toewijding zal men hem niet mogen ontnemen. Ook wij gunnen met hem den kunstenaar een krans. Dit neemt niet weg, dat zijne middelen en opvattingen ons zeer ondeugdelijk en buitengewoon nadeelig voorkomen. Onze kritiek gaat dus verder dan den enkelen verslaggever. Hij vertolkt eene voor de kunst schadelijke publieke opinie. Doch hij wordt in zijn schrijven stilzwijgend gehandhaafd door den kunstenaar, wiens roem hij voortdurend verkondigt. En deze kunstenaar is aan het publiek verplicht.

Wij - en met dit ‘wij’ meent de schrijver niet alleen te staan - wij denker er dus anders over.

Het lijkt niet waarschijnlijk, dat de publieke opinie snel zal veranderen, of dat de dirigenten en de solisten het veld zullen ruimen en in ootmoed het hoofd zullen buigen bij een daverend applaus, de toejuichingen zullen afwimpelen. Het is ook niet waarschijnlijk dat deze kritiek de grondvesten van het concertwezen zal aantasten en dat de uitvoerende musici nu ook voor minder soort praktijken zullen terugdeinzen.

Maar een ding is zeker toch. Deze tijd gaat voorbij. En de kunst zal weeropstaan.

Wij durven hopen dat er dan een streven komt naar eenvoud en naar vrijheid. Dat zijn de dingen, die men nu moet missen.

Eenvoud in onze bewondering en onze eerbied voor de kunst en het schoone, in onze wijding daartoe.

En vrijheid.... van drukkende maatschappelijke banden.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(*Vervolg van blz. 144.*)

IV.

‘Droeve Moeder’ was voltooid en nu bij den lijstenmaker om tijdig verzonden te kunnen worden voor de voorjaarstentoonstelling van Sint Lukas te Amsterdam. Eva tramde heel de stad door om de Parklaan te bereiken, daar ze Lize ging feliciteeren met den verjaardag van haar man. In deze paaschweek, volle trams; geen halte of er werd stilgehouden. Nu drong een juffrouw twee kinderen binnen, een meisje en een jonger broertje, achter wie ze wankelend aankwam. Twee mooie kinderen en een beklagenswaardig leelijk mensch. De smalte om haar breeden mond was door volslagen tandeloosheid ingevallen tot een kinnebak vol vorens. Onder een joodsch gebogen spitsneus hing - een droppel, of was het een wrat? 't Scheen een uitwasje, maar het deed denken, dat de juffrouw verkouden moest zijn. Gestadig ging de sleuf van den mond, verwijdend, spitsend, dicht en open. De betrekking van het drietal werd duidelijk, toen het meisje iets over haar broertje met een druk herhaald ‘tante, tante’ aan de geleidster meedeelde. Blijkbaar een paaschpretje voor de kinders, onder toezicht van de haar best doende oude. Eva zag met boosaardige belangstelling, hoe zenuwachtig het menschje was. Nooit deed zij zoo haar best voor neefjes of nichtjes. Lize had het eens ronduit verweten: jij bent niets geen lieve tante. Hier bleek 't nu wel een lieve tante! Maar even blijkbaar was deze uitgang voor haar een veel grooter levensmoment dan voor de twee op een tramrit en boodschapjes-doen getrakteerde kinderen, hoewel allebei met een zak lekkers en nog een pakje waren gelukkiggemaakt. De jongen pulkte aan zijn zakje en 't meisje wenkte dat te laten, ze oogde met schrikgebaar naar de tante en toen

proestten beiden het uit. De moede oude merkte daar niets van, duidelijk gunde ze zich nu rust, de handen uitgespreid op schoot, terwijl de tandenlooze mond met zenuwachtig lippensmakken uiting aan de afmatting gaf op dezen dag van kinderen-hebben. Nu stopte de tram, de jongen sprong op, maar 't meisje, met een wenk naar tante, drukte resoluut hem neer. Wel hield hij vol: ‘we motte d'r uit’, maar de wagen ging alweer. Doch de afgematte geleidster keerde nu uit de verpoozing der geestes-absentie terug en het zusje dorst dus vragen: ‘Hadde me d'r nie uit gemotte?’ - ‘Hè? Ja, ja!’ een blik naar buiten, een wanhoopswenk naar den onverschillig gebleven conducteur, een tram vol menschen die plezier toont en tante erger overspannen.

Ongetrouwde tantes en kinderjuffrouwen, zoo wist Eva, zijn de misdeelde stiefzusters der moeders. En Eva wist ook: zij zou dit niet kunnen. Was ze een goede moeder geworden. als ooit eenig man haar tot vrouw gewenscht had? Thuis placht men beurtelings haar voor den gek te houden met ‘dat geschilder’ en snibbig haar onder den neus te wrijven, dat kunst zelfzuchtig maakt en eenzelvig. Ze ging dan nu toch maar naar Lize. heel behoorlijk feliciteeren met het geboortefeest van den zelfs door zijn vrouw allerminst verafgoden man. Juist zulk zinneloos vertoon, 't uit ijdelheid beteekenis geven aan wat niets belangwekkends had, ook niet voor den jarige zelf - misschien iets voor de kinderen - het was de stâge corvée in een leven, waar zij zich uit had weten te werken. - Misschien iets voor de kinderen.... Ach, hier kreeg de gedachte een kneep. Hier lag de sleutel tot een bestaan vol teleurstelling aller dagen, maar dat in zichzelf het eenige heeft dat de voldoening geeft: *zoo moet het.*

> Ik blader in 't boek van mijn leven
> met een vreemd verwachtend gevoel,
> maar ik kan niet wedervinden
> het blad dat ik bedoel....

Eva's gevoelens schrompelden samen in een besef van vernedering bij hare onmacht om niet te verlangen. Zelfs haar wrevel viel ineen. Meer tot deemoed gestemd dan straks, toen haar weerzin die tante bespotte met aan d'r neus een wrat als een droppel, belde ze bij haar zuster aan, waar zij in de vestibule door kinderstemmen werd begroet, die niets dan koele gemeenzaamheid uitten, niets

van de uitbundige vroolijkheid, waar allen mee hingen aan Oom Cornelis, terwijl hij zijn jas nam om te vertrekken.

Toen trad Eva een kamer vol menschen binnen. Ze vond er de laatdunkendheid, de onverbloemde reserve, waaraan men haar had leeren wennen. De niet meer jonge Eva Bergmann, die nog altijd eenigszins mank liep en die er toch plezier in had, die er plezier in had durven houden, veel werk van haar toilet te maken. Die schilderde en omging met schilders. Die anders was en deed dan mèn doet. Urbane kalmte was de eenig-mogelijke contra-prestatie. Eva hield zich rustig, op het koele af. Zonder bloemen en natuurlijk zonder cadeautje gekomen, wenschte zij den jarige met een lichten handschoendruk geluk en met een knik en een lachje haar zuster. De kinderen waren haar niet gevolgd, men hoorde ze buiten de kamer rumoeren. Haar komst had even stagnatie van het gesprek veroorzaakt, maar 't werd onmiddellijk hervat en niemand of niets trok haar er in. Toch hinderde haar een gezegde van Theo's vrouw over de verwaandheid van een pianist uit Weenen, die 't applaus dwaas-lang liet duren, voordat hij een nastukje gaf. Eva beperkte zich tot een glimlach, toen ze zag dat Marie onder het spreken naar haar keek. Verder zat zij alleen tusschen velen. Enkele zinnetjes tot deelneming aan het discours bleven vrijwel onopgemerkt en kwetsten haarzelve als banaliteiten.

Doch nu kwam Hermien binnen. Het kon niet anders zijn dan toeval, dat voor haar breede majestueusheid de kamerdeur wijder openging dan de dichte kring der velen rondom de theetafel eigenlijk gedoogde. Ida Beuringer moest den elleboog met een rappe beweging beveiligen.

- Jij er ook? zei Hermien tot Eva; aan den toon was niet te hooren, wat dit niets-zeggende bedoelde. Doch het bleek, toen Eva opstond en Hermien haar met ongewone vriendelijkheid verzocht, althans nog even te willen wachten, dan bracht zij haar thuis met de auto. De gedachten der veelal ontwekene pantserden zich onmiddellijk. Wat kon Hermien in Gods naam hebben? Een dwaas gezegde van Meta Wiltens, waar de majestueuze kloek op troefde, schonk Eva de gelegenheid, met een instemmings-lachje den indruk te geven iets met haar schoonzuster mee te voelen. Even later verdwenen zij samen, Willem kreeg last naar juffrouw Eva's huis te rijden en in 't als des winters gesloten rijtuig kon Hermien, naar zij angstwekkend begon, nu eens vrijuit met Eva praten.

Het bleek waarlijk nog weer over Antje te zijn! Ludwig ondervond toch zulke onaangename gevolgen van Eva's onvoorzichtigheid om zich in te laten met die ongehuwde moeder. Alle vanzelfsprekende modestie was daardoor voor deze menschen opgeheven. Schandelijk vrijpostig was Willem's vrouw. Gisteren was zij op het kantoor gekomen, of ze meneer Ludwig mocht spreken; dáár kwam zij klagen over ‘die vrouw met dat kind’, die ze in ‘haar huis’ had gekregen, nota bene Ludwig's garagewoning. Maar ten eerste wilde Ludwig zijn ervaren chauffeur, die voorzichtig was en eerlijk, niet verliezen, enkel om de betreurenswaardige wending, door deze ellendige geschiedenis genomen. Doch bovendien, als Ludwig hem wegzond, dan ging 't gekakel vast de stad door.

- Wat kan er aan Antje worden verweten?

- Hoe bedoel je? verbaasde Hermien zich met een waarlijk ijzige hoogheid.

- Wat die vrouw van Willem tegen haar heeft.

- Vraag je dat nog? Begrijp je niet, zooiets met de zuster van je man!....

- En wat zegt Willem zelf erover?

- Hij.... is een sul.

- De vrouw een kanker.

- Eva, ik begrijp heel goed dat zij, als elke verstandige vrouw, gesteld is op het fatsoen van haar huis. Maar nu was ze de afstand vergeten. Te komen klagen op kantoor! Daarom is er maar één weg. Ze wil het jongetje wel houden, als de moeder weer in betrekking gaat.

- En dan houdt zij het heele kostgeld!

- Maar Eva, wat heb jij tegen dat mensch? Waarom moet je daar nu weer dadelijk een zelfzuchtige kant aan zien?

- Omdat ik het afschuwelijk vind een moeder van haar kind te scheiden.

- Een ongetrouwde van 't kind der zonde!

- Haar zonde? De zonde komt neer op mijn vader.

Eva zag, dat een ongeduldsschokje Hermien's zwaarlijvigheid bewoog. Onverstoord, als gemoedelijk, hield zij aan.

- Heb je je ingedacht in het innerlijk leven van zoo'n menschje? Wat heeft die anders dan haar kind?

- Maar dat is toch haar eigen schuld! Waarom naar een oude man als Papa geluisterd?

- Uit goedigheid, louter uit goedigheid. Ze heeft me verteld, hoe het is gegaan. Willem was bij Papa komen klagen; je weet, hun vader was aan de drank en de moeder een echte slons. De kinderen deden alle drie hun best, ook Antje. Maar wat ze inbrachten van hun loon, thuis zat men altijd onder de schuld. Om Willem heeft Papa geholpen, aan Ludwig dorst jullie chauffeur het niet vragen. Papa was nu eenmaal iedereens toevlucht, hij zei zóó moeilijk nee, de goejert. Zelfs is hij er een paar maal gaan kijken en zag daar toen de mooie Antje en aan die vriendelijke heer, wiens goedhartigheid haar trof, heeft ze niets kunnen weigeren. ‘Hij woù 't zoo graag’, zooals ze zei.

- ....Heb jij dat meisje uitgevraagd, je zulke dingen laten vertellen?

- Vindt je dat vreemd, nog wel van mij? Dat ik, zijn dochter, weten wou hoe hij dat kind heeft kunnen verleiden: kunnen, in een dubbele zin? Het was geen vieze nieuwsgierigheid, hoor! Maar ik heb het hem vergeven. Gulheid is het begin geweest. Niets anders dan goedhartigheid. Ik begrijp hoe het gegaan is, gegeven Papa's luchthartigheid. Het teekent immers de heele Papa. Sterk in de daad, zelfs bij het weldoen, daarom is hij er tweemaal gaan kijken, om met zijn geld ook raad te geven. Maar zwak, altijd, door zinnelijkheid. En 't meisje liet uit dankbaarheid toe, niet om zijn presentjes of uit koketterie. Iets voor zichzelf, reëel geluk, heeft ze na de bevalling gevonden, want Papa moet toen allerliefst zijn geweest, trotsch dat hij nog een zoon had gekregen die al de eerste dag op hem leek. Ook de baker was een-en-al lof over hem.

- De.... baker?

- Ja, een nicht van haar vader, bij wie ze beviel en twee maanden in huis is gebleven.

- Gaf jij je ook met dàt mensch af?

- Een heel ordentelijke vrouw.

- Ja, maar zoo lok je de dingen toch uit!

- Welke dingen lok ik uit?

- Dat die menschen ons eischen gaan stellen, dat Ludwig na Papa zijn dood nog last heeft van Papa's escapades....

Eva opende den mond om haar schoonzuster in de rede te vallen Daar vóór hen, dicht vóór hen, enkel door het gelukkig betrouw-

bare spiegelglas afgescheiden, zat, onverbeterlijk rustig, keurig recht, de slanke Willem, en zijn gelaat, zooals Eva het van terzij zag, kon onder de flatteerende chauffeurspet aan zijn mooie zuster doen denken. Zijn eigen zuster! 't Was druk op straat, telkens bochtte de baan van het rijtuig, telkens ontweek zijn zorgvuldige behendigheid een gevaar, ook voor hen beiden wier leven van zijn vaardigheid afhing. En nu sprak Hermien van ‘die menschen’. Eva had het onmiddellijk naar haar lippen komende antwoord teruggedrongen. Het was te grof, Hermien te troeven door toe te geven dat Ludwig met zijn eigen escapades waarschijnlijk al meer dan genoeg had te stellen. Maar een klein beetje gif moest zij hebben. En nu waren er voor deze rechtstandig-patricische christin aan het tot de deftigheid geklommen geslacht van haar man twee door haar innigst gevoel nooit te overwinnen bezwaren: hun Duitsche en hun Joodsche afkomst. De laatste hinderde het meest. Het Duitsche der Bergmann's zag men nog aan den familienaam; ook klonk het, zelfs bij twee van Hermien's eigen kinderen, uit de met joodsche trouw bewaarde voornamen. Het Joodsche ontdekte men al van verre aan de meeste en sterkste gezichten: aan Eva zelve in het leelijk, aan Ludwig even sterk in het knap, daar hij het evenbeeld van Papa was. Het een en het ander kwelde Hermien! Dies sprak Eva na een oogenblik van bezinning op moederlijk zachten toon, meer onderrichtend dan bestraffend:

- Jij bent niet genoeg in de Bijbel thuis, ten minste niet in de boeken van Mozes. Deuteronomium leert het precies. Géén bastaard zal in de vergadering des Heeren komen, tot in het tiende geslacht zullen de nakomelingen van kleine Piet blijven uitgesloten. Máár wanneer een man eene jonge dochter zal hebben gevonden, die eene maagd is, en Antje was dat zonder de minste twijfel, in haar zieltje is ze 't nog, dan zal die man aan de vader van die jonge dochter vijftig zilverlingen geven en hij zal haar niet mogen laten gaan, al zijne dagen. Over wat wij nu nog hebben te doen, staat er meen ik niets in Deuteronomium, maar je voelt nu toch zelf wel, dat wij niet kunnen en mogen spreken van eischen door die menschen gesteld, trouwens.... Hè, dat scheelde een haar! Willem heeft ons leven toch in zijn hand, zeg!

Werkelijk had de chauffeur, door fluks te remmen, een aan de ruwe onhandigheid van den bestuurder eener vrachtauto te wijten

botsingsgevaar nog juist vermeden. Ook Hermien was wel geschrikt. Plotseling bleek, zag zij Eva aan en met niet verholen weerzin. En als vreesde zij opeens, dat Willem hen zou beluisteren en verstaan, haar antwoord was een slechts gefluisterd:

- Jij bent vandaag weer onmogelijk, Eva.

V.

- D'r is 'n heer voor u boven, zei Trui.

- 'n Heer? Liet jij die zoo maar boven?

Lachend wendde Trui zich om; Eva, vol van het onderhoud met haar schoonzuster, liep boos de trap naar het atelier op, doch zij was maar vier treden gegaan, toen ze begreep: 't moest immers Max zijn, hij zou komen, een dezer dagen; natuurlijk weer incognito, maar voor Trui was hij geen onbekende. En al de autowrevel week, toen ze naast hem op de bank zat. Hij was de vriend-en-bloedverwant. Voor niemand voelde ze als voor hem. Zelfs wat haar aan hem ergerde, dat hij zóózeer de slaaf van zijn domme vrouw was, verzwaarde haar genegenheid met iets als moederlijke bezorgdheid, door welke sympathie zich mengde voor de diepe trouw zijner liefde, al was dat mensch zoo'n aanhankelijkheid niet waard. In maanden had zij hem niet gezien, maar met twee brieven na Vaders dood was de gemeenzaamheid herleefd; ook zijn wegblijven had zij begrepen, als allerminst aan onverschilligheid voor den doode toe te schrijven. En wat hij nu onmiddellijk zei, bevestigde die zekerheid:

- Ik kom van het kerkhof, 't was me vreemd.

- Ja, jij hebt echt van hem gehouden.

- Met jou, was hij de eenige van jullie allemaal, die ik nooit heb gehaat.

- Lieve jongen.

En Eva drukte zich tegen haar neef aan. Alles was plotseling goed rondom haar. Nergens iets van muizenissen. Onbevangen vroeg ze naar Martha - ach, toen betrok toch zijn zonnig gezicht: zij had het weer niet makkelijk, wat zeggen wou: hij had het moeilijk.

- Ze wil van me af, desnoods zonder de jongen.

- Hè? Och Max, dat meent ze niet!

Hoe heeft hij 'r lief! doorvlijmde Eva. Want op dit simpele woord van haar, schoot er een glans van hoop in zijn oogen, als

beteekende die uitroep een werkelijke geruststelling Met ergers dan een giftig dreigen had de kokette hem dezen keer niet gefolterd en dat ze bij haar moeder toefde, stelde den armen boy gerust. - ‘Uit de klauwen van Roffler ten minste uit!’ - Ken ik niet, bekende Eva. Het moest een genie zijn, maar tevens een boef heel vrouwelijk München zwoer bij Roffler, de portretbestellingen kon hij niet af en Martha had hij al tweemaal geschilderd. Eva kreeg hoe langer hoe sterker den indruk van een banaal intriguetje, op zijn ergst een zooveelste kort avontuur, maar de liefde van Max had nooit iets banaals, zij beheerschte zijn leven nu al vier jaren. Eva dorst er niets over zeggen, vroeger waren haar raadgevingen maar al te veel olie in het vuur geweest. Weer sprak zij over Vaders dood en nu zag ze een welkome afleiding in het relaas van den straks gemaakten autotocht, met wat daarvan de achtergrond was: - voor Max behoefde zij niets te verbergen. Toch toonde hij wel ergernis: zoo'n meisje even opgeofferd, goedhartigheid maakte dat niet goed. Eva voelde zich onmachtig, zijn haat aan fortuin scheidde Max ook van haar. Eéns had zij gehoopt hem het hare te geven; het bleef haar gruwelijke domheid, waardoor zij hem haast geheel had verloren en nu kon hij haar hierin niet raden, want wat zij mee met Ludwig vreesde, zou voor hem een voldoening zijn, niet anders dan een rechtvaardige straf.

- De goeie-naam van Vader, Max!

- Zijn gòeie naam lijdt daar niet onder, integendeel, erken zijn schuld, máák het goed, neem jij het kind bij je, met háár natuurlijk als je zuster; zij kan meer voor je worden dan Hermien! Dan breek je maar met allemaal, wat heb jij met die geldduivels te maken! Ga met me mee, kom ook naar München en laat die Antje met 'r mormel je achterna reizen.

Het borrelde in Eva's borst. Zij met hem mee, hem tot een hulp, in dezen zijn strijd van erop of eronder; ze kon hèm tot een zuster zijn, wat had ze hier, nu Vader dood was?.... Maar Martha - hoe zou Martha het opnemen, die wist hoeveel ze hield van Max?

- 'k Zal zien, of het kan.

Meer dorst ze niet zeggen.

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCXXX.

Als knaap staêg mijmrend, voelde ik wijd-gemoedlijk me één reeds: brug
Naar allen uit mijn Zielsgrond slaan wou 'k, in mooi stuwen-willen,
Maar peinsde als Ziener, Zwijger, streng steeds, tot 'k in psychisch rillen
Diep-in voor 't geestloos-grove zuchtte pijnlijk. Ja, als Thug

Stond by mijn breed bestreven martlend Rede, en dies haast stug,
Ofschoon onnoozel-goedig, ging 'k met velen om, vol stillen
Ver-affen weemoed, zoodat 'k, jong nog, soms in drang tot gillen
Om 's Levens leelken leugen rasch en barsch mijn rechten rug

Toekeerde aan wie 'k naïef had goedgekeurd of dom verspillen
Mijn Eeuwge Geesteskracht mooi durfde in ruischend dondren, vlug
Verwisseld dan voor 't wijde Weten, dat zoo'n mensch toch maar een mug

Geweest was, die moet steken, dwaas-fataallijk. En trotsch tillen
Ging 'k heel mijn stalen Diepte in hooge Rust. Want 'k weet, o, Kille
Alwezendheid, Mystieke, eens neemt Gij gansch me in U terug.

CCCXXXI.

Ja, Diepste Alwezendheid, die blijft ook steeds de mijne.... als meeuw'ge
Vlieger zwier 't weetloos om Uw droef Mysterie, sinds 'k, als kind,
Teêr-wild van binnen mijmrend, lief-naïef dus mooi-gezind
Voor alle Wezens, die 'k ontmoette in een aldiepst-zacht-heev'gen

Aandrang - van waar? - mij keerde naar den reedloos-leelijk-schreeuw'gen
Verzeekringswaan, die de Aarde omzwalpt, gelijk de leege Wind
Zich wentelt om al Beez'gen en al dingen, dor, gezwind...
Ja, 'k weet: steeds alles zijt Ge, en mij ook eigen: 'k voelde in beev'ge

Vreugde mijns armen harten, door al jaren, dat mij bindt
Onzichtbaar snoer van waar-diep voelen met onbreekbaar-steev'ge
Kracht aan Uw Wezen, dat Zichzelf is, en geen uitkomst vindt

In de Al-oneindge, nooit-geslaagde worstling van Uw Eeuwge
Begeerte om te bevreedgen Uw diepst Wezen, nooit bemind
En nooit begrepen, 't Eéne, dat zich zoekt, maar nimmer vindt.

CCCXXXII.

Ja, hoe uit 't Eeuwge, Oneindge viel 'k? Als klare Straal? De zware
Beweging weeër Aardschheid, die heen-weer woelt, Oceaan
Door ijzren wil gezweept, die heel zijn wezen als een waan
Van uitkomstlooze Denkgevaarten voortstuwt, bruut gevaren

Van brein-verdoffende versuffing om zich breidend Staren
Bleef staêg mijn sterke Geest, mijn vaste Heul, daarheen, begaan
Met heel dees Droom des Levenswaanzins, in een diep verstaan
Ziend 't langzaam-aan steeds naderdreigende Gestuw der Baren,

Die weer verdelgen alles wat er was eens willen gaan,
Indien de geestlijk-stoeren niet als Rotsen blijven staan.
O, Ziel, mijn Ziel, die 'k als mijn Inzijn voel, weleer bedaren

Kondt ge als mijn wil, mijn levenslange steun, der Aard gevaren,
Dus Gij, mijn vriendlijk-sterke, blijf uw eigen onderdaan!
Als stuwer dan der zuiver-zienden moogt gij blijven waren.

CCCXXXIII.

O, Ziel, die liên van vroeger, wolven koele om 't zware spoeden
Uws diepsten Wezens, dat mij wiegend draagt en zwiept tot gaan!
Van vroegste jeugd mij leert gij 't Eenge Weten en zacht-aan
Mij leiddet gij, waar 'k staan mag als standvastig-eerlijk goede,

Die zelden, door der Dwazen smading, hoog-uit slaand aan 't woeden,
Gewoonlijk rustig voortschreed zonder omzien op zijn Baan
En ook geen stervling, die niet valschlijk deed 't onschoone, ooit schaên
Wou met zijn strengen wil, al ging men domlijk-fel met roeden,

Niets wetend van de Waarheid of den Leugen, pijnlijk slaan
Mijn uit Zijn's Ziel geboren werken, daar 'k mij voel in Hoede,
Sinds de eerste jongensjaren, van 't Eene, Eeuwige Bestaan.

Dat, onbenoembaar-diep mij telkens dagend, vreemd zich raên
Laat en onvatbaar wijken blijft, hoe hersenen ook broeden....
Ik weet slechts: 't is 't Al-eenge en 'k zal er eens weer in vergaan.

CCCXXXIV.

Stil-vriendlijk voelde als knaap reeds diepe Stem ik, die mij zeide
Bij elk nieuw leed, dat groot leek, en waar 'k stug op zat te broên:
Zóó, Eigne, rustig-sterk is 't mooiste en 't wijste om steeds te doen
Wen gij niet gauw vergaan wilt door onmeetlijk, eeuwig lijden.

Je bent een stille jongen, maar een goede.... en wàt geeft strijden?
Dus spreek met niemand, géén voelt andren, allen stilkens woên,
Loopend in eigen engheid en, met scherp-gespitste roên
Kastij'n zij, wie hun domheid niet als goed en juist belijden.

't Naïef gewaan der Menigt vindt zich 't Waarste en dies bescheiden
Ging 'k later ook zachtmoedig eigen gang, onbuigbaar-koen,
Want wijd in 't Diepste voel 'k steeds Kracht, fijn-lichte, die mij leiden

Onwrikbaar blijft in 't Leven en gelaten voort doet spoên
Door ruigten over rotsen, op al dingen steeds bereide,
Totdat 'k op 't laatst ontvang des hoogsten Vrede's heilgen Zoen.

CCCXXXV.

En zie, zoo sta 'k nu, heel mijn leven door, dezelfde als ooit:
Ik kon nooit anders diep-in wezen dan 'k reeds was in jaren,
Toen om mij heen zich vele onzaalge vreemden gingen scharen,
Die thans door strengen Dood of strenger Leven weggegooid

Ver van mij wierden: 'k leerde menschen proeven, schoon vermooid
Door mijn naïefheid, ach, zij praalden met hun prachtig-klaren
Zielswil - doch, 't was maar aardsche Ambitie meest - en o, zij waren
Zoo vriendlijk, dat mijn diep-vast Wezen werd een poos ontdooid.

Laas, allen wierden thans door de' Eeuwgen Geest, Die delgt, gerooid
Gelijk de landman doet met heele reeksen hazelaren
Waarmede een welige akker ongewenschter wijs zich tooit.

O, Ziel, die eerste, mij nog lieve maar alwreedste jaren,
Toen aardsche schimmen u in 't Allerdiepste als heilig waren....
Goede, gij zaagt hen óók als goeden.... Maar toch haat 'k hen nooit.

CCCXXXVI.

Wie schept al wat 'k mag schrijven? Is 't mijn Aardschheid? Diep ik weet,
Dus voel 't, dat 't is mijn stoflooze Eigenheid, die plots verschijnend
Telkens voor 't oog der rassche wereld (maar ook plots verdwijnend,
Wen diep soms werd gehoond haar blij-droef droomend Aanzijnsleed

Over des Levens reedloos roddlen) zwalpt zich op in heet
Begeeren naar 't Oneindig-Eéne, waar zij naar verkwijnend
Blijft heel haar leven hier op aarde, ofschoon toch nooit nog dreinend
In weeke klachten zij zich zelf verzaakte. Neen, Gij streedt.

Mijn vreemde Ziel, die 'k, rustige Aardling mag regeeren, deinend
Of stormend mede, schoon 'k soms lijd, alsof mij zwaard doorsneed,
Zoodat 'k verwezen lag soms even door Leed's slagen kwijnend,

Nadat gij snel me, als waar 'k uw slaaf maar, naar een Heigrond smeet.
Maar toch, uw Meester ook weer rijs 'k dan, lieve Ziel, gij pijnend
Fel-diep mij hier, zoolang ik duur, o dierbre Anachoreet....

Droomen van Hélène Swarth.

I.

Ik wandelde op een zonnig pad
Toen 't liefdekind mij tegentrad;

't Gedroomde kind, mij eens beloofd -
Het hief tot mij zijn gouden hoofd,

Een engelknaapje slank en blond.
Ik dankte God, die hem mij zond.

Hij lei zijn handeke in mijn hand.
Wij togen zwijgend door het land.

Mijn oogen mat, zijn oogen klaar,
Verzaligd smolten ze in elkaar.

Ik hield maar stil zijn handje vast.
- ‘O kind! mijn hart was uitgevast!

‘O kind! mijn hart was dor van dorst!
Mag 'k je eindlijk koestren aan mijn borst?

‘Mag 'k mee je nemen als mijn buit?’
Mijn lippen gaven geen geluid.

Plots vóor mijn voeten de aarde spleet -
En 'k zag hoe 't kind er in vergleed,

Als ingezogen door een mond,
Of loerde een monster in den grond

Ik zag hoe slorpend de aarde omsloot
Zijn lijfje rank, zijn mondje rood,

Tot niets van hem meer overbleef
Dan 't blonde haar, dat bovendreef.

Ik wou hem scheuren uit den grond.
Mijn hand omgreep zijn haren blond -

Toen voelde ik dat geen haar het was,
Maar herrefstgeel van kerkhofgras.

II.

In duister, huivrend, duizlend, daalde ik af
Veel duizend treden, tot geen treê mij droeg.
Aan klammen wand een vleermuis vleugelsloeg.
- 'En zoo gij hier verzwondt, mij trof geen straf!'
De dreiging hoorde ik en mijn hart, dat joeg.
Ik zweeg. Toen sprak die hoonstem weer en loech:
- 'En géen zal rozen brengen naar uw graf!'

En 'k zag van verre een kleine ronde poort,
Gelijk een oog vol stralend hemelblauw.
Door schemergang tot vrijheid ijlde ik voort -
Gelijk een schim verdween die booze vrouw.

God, wenkt uw licht mij uit spelonk van rouw?
Zal 'k veilig komen waar mijn ziel behoort?

III.

Toen riep een droom mijn schijndood wreed Verleden
Uit d'afgrond op, waarin mijn ziel het dreef.
'k Wou vluchten. - ‘Blijf!’ gebood hij. En ik bleef -
En weder leed ik ál wat 'k heb geleden.

'k Sloeg bang de handen voor 't gelaat. - ‘Neen! leef
Uw leven over, eer 't is héel vergleden
En ge ómziet, droef, als naar 't verloren Eden!’
Hij nam mijn hand, bevelend: - ‘Schrijf!’ En 'k schreef.

Toen winterschemer kleurde grauw de ruiten
En schel de haan zijn wekroep zong daarbuiten,
Begeerig bevend, greep ik naar 't gedicht.
't Moest mooi wel zijn, wou 't zóoveel smart vergoeden!
Waar bleef het blad, waar 'k liet mijn hart verbloeden?
Als kille hoon zag me aan het grijze licht.

Pralaya der aarde door J.K. Rensburg.

De roode Zon-Bol
onder zware wolken van sneeuw
zwelt op den horizon
ten laatsten male
over de zeven vastelanden van Poesjkara[1],
de werelddeelen van de toekomst,
twee groote Yoega's[2] ver,
der oude, moede, uitgeputte Aarde,
die niet meer wentelen kan gelijk weleer,
wier vaart vertraagt.

Een hooge rots
met mos op gleuf en rib
als ongenaakbaar steile burcht
van vogelscharen
bestaart, beslagen door dien rooden brand,
laaiend aan de kim,
de Zon, die ondergaat voor goed.

De holen in dien wand van een gebergte
zijn oogen, donkere oogen,
die staren tot een laatst vaarwel,
die staren, staren eenmaal nog, slechts ééns
naar gloed van vuur, dat neerstort uit de Zon,

1) Poesjkara, gezamenlijke naam der zeven werelddeelen in het toekomstige, sextaire, geologische tijdperk. Ook thans zijn er zeven: N.-Amerika, Z.-Amerika, Groenland, Afrika, Euraziè, Australië, Antarctica (Zuidpoolland, 1½ maal zoo groot als Europa).
2) Yoega's, hier: het quinquaire en het sextaire, geologische tijdperk na het quaternaire, het tegenwoordige.

een lichtcascade op bevroren meer,
dat in een woestenij ligt, eens een zee,
maar uitgedroogd als nu reeds die op Mars
als scheiding tusschen vruchtbaar vasteland,
in grijs van ijs voor goed verstijfd.
Nog vliegen zwermen vogels angstig rond
onder de zware wolken, langs dien vuurval, -
waarin de roode Zon-Bol met zijn stralen
de Aarde eens nog liefdevol omvaamt -
vermoedend, wat thans komt zoo snel: het einde.

Nu dwarrelt eerst één sneeuwvlok uit de wolken,
dan langzaam tien en twintig, dan een schare
steeds sneller in een wentelenden val.
Zij weven netten, zinkend door de lucht,
zij pakken saam tot nevels, die bewegen
in deining van hun pluimen, altijd lager,
waarin de steilte van de rots verzwindt.
Reeds is de Zon gezonken voor het laatst.
Nog stijgt een straal en 't licht daarvan gelijkt
een stervenskreet van d'Aarde naar den hemel.

En in die donzen vachten gaat zij in
tot een Pralaya[1)], tot een zoeten slaap
voor honderdduizenden van jaren.
En in die sneeuw omzinkt vergetelheid
de pleinen, straten der verlaten steden,
al wat de Mensch aan kunst, techniek en kennis
schiep op zijn glorierijke wereldbol
in gruwb're strijd met dieren, soortgenooten:
luchthavens, monumenten, bruggen, tempels,
theaters en musea en paleizen,
al wat het Menschdom daarop zag verdwijnen
met wouden, velden, bergen en rivieren
in vlucht door d'aether naar een andere wereld,
een jongere in den Zonne-Archipel.

1) Pralaya, periode van rust na zes tijdperken van schepping.

De sneeuw daalt in al zwaarder sluieringen
Rots en woestijn verdwijnt gelijk de Zon.
De weemoed van den laatsten avond week,
vervaagd reeds in een dikke duisternis,
waarin vergeefs de donkere oogen staren
der holen
en als een doodenwade nu de sneeuw
daalt om de Aarde, in een slaap bevangen.

Sneeuwsluiers zinken altijd dichter voort.
Na eindeloozen kamp
Door honger en door sexueele drift
gaat thans er 't Leven in tot de Pralaya.
Nog krijscht een vogel even angstig na.
Dan wordt het stil, doodstil.
In stommen val dier sluiers daalt de rust
alom van pool tot pool
rondom de Aard-Ster.
Millioenen jaren zijn vergleden nu
van een Manvántara.[1)] Het is voorbij.
Haar groene gloed wordt aan het hemelruim
wit als de bleeke glorie van de Maan.
Vrede.

Amsterdam, 30 Dec. '26.

1) Manvántara, periode van 4320 millioen jaar of m.i. misschien 500 maal korter.

Oudejaar door Nico Molenberg.

Toen Willem Wolving was gestorven, en zijn ouders het testament openden dat al een poos in een bovenlade van zijn schrijfbureau gelegen had, lazen zij als voornaamste bepalingen dat hij hen tot erfgenamen van de aandeelen in zijn gramophoonzaak had verklaard - dat hij niet gecremeerd, gelijk vroeger zijn wensch was, maar begraven, en wel te Ermelo, verlangde te worden, en dat men den geheelen inhoud van zijn correspondentieladen ongelezen moest verbranden.

Bij het testament zelf was echter een brief ingesloten, geschreven te Ermelo toen hij er een paar maanden tevoren had vertoefd. Deze brief luidde aldus:

Ermelo, 31 December.

Lieve Vader en Moeder.

Je hebt het bepaald onhartelijk gevonden, neen je bent er van geschrokken, van mijn on-fijngevoeligheid, dat ik ditmaal zelfs Oudejaar niet bij je doorbreng, in het gezellige warme Delftsche huis met jullie goede zorgen, maar er de voorkeur aan gegeven heb het elders te zoeken, terwijl je nu moet vernemen dat ik in een naar pensionkamertje zit met een merkwaardig smakelooze voorraad fossiele portretten en photo's aan de wanden.

Laatst op een avond, een oogenblik alleen zijnd in je huiskamer, kreeg ik ineens een ingeving wat ik op Oudejaar bij je zou moeten doen. Om half twaalf opstaan en het woord nemen: verklaren dat de dag en het jaar echt prettig waren geëindigd.... dat 'k de gelegenheid te baat nam om mijn getroffen-zijn door de liefde die je me altijd toedroeg (blijkend uit kleine dingen weer elken

keer dat ik bij je kwam eten) uit te drukken.... en dat ik me nou ineens gedrongen voelde me eindelijk eens uit te spreken, opdat je niet langer hinderen zou al wat je maar niet in me begrijpt. Ik had je in een half uur op een heel andere wereld willen uitzicht geven, de twee voornaamste zijden van mijn leven blootgegeven waarvan je eigenlijk alleen de derde kent: de liefde voor mijn vak: voor de zaak en de muziek.... ik had het willen hebben over de beide groote, mijn échte leven uitmakende dingen: het eeuwigheidsverlangen, en de belangstelling in elk meisje, elke vrouw, die onder leed gebukt gaat.

Bij nadenken heb ik het plan toen heelemaal verworpen. Ten eerste was het zeer waarschijnlijk, dat ik op den bewusten avond de behoefte me te uiten niet meer zou hebben, tot tijdelijke verzadiging gebracht door de behaaglijkheden van je overdadige gastvrijheid. En verder zette de overtuiging zich in me vast, dat jullie je eigen (en heel andere) levensquaesties hebt, of hebt gehad, en je dus met de mijne toch niet vertrouwd kon maken En als er naderhand dan over nagepraat zou moeten worden, had dat me pijnlijk aangedaan.

Vanavond voel ik echter weer den drang om tóch te spreken, te schrijven dan, wat feitelijk beter gaat - al werd het slechts om duidelijk te maken waarom 'k de Zondagen altijd in Amsterdam ben, dan nooit bij jullie kom. Je weet dat ik niet van de Haagsche menschen hou, en raadt me steeds dit niet aan de groote klok te hangen, met het oog op de cliënten van de zaak.... maar in de argumenten van mijn afkeer kan je niet gelooven. Ik móet ze nog eenmaal beredeneeren.

Zuid-Holland is de naargeestigste provincie van het land Er ontbreekt grootsche natuur: de vlakte heeft geen atmosfeer, geen opwekkenden waterovervloed, als Friesland en Zeeland, het is geen klei en ook geen zand, maar veen - geen vleesch en geen visch. Op den geest mist het bosch de sfeer van bosch, het duinland is armetierig, het strand nergens machtig breed. Daar kon zich geen bevolking met een mild innerlijk ontwikkelen, ontroering door het landschap als ze nooit onderging, geen punten als dit had om er de natuur stemming aan vast te doen hechten - aangewezen als het volk was in karakterlooze omgeving een karakterlooze

grondsoort te bewerken. Het kreeg niets van de gemoedelijkheid van zandbewoners, niets van de fierheid en het eergevoel van kleibewerkers. Het werd een menschensoort die innerlijke beschaving miste, die het tekort aan karaktervastheid met eigendunk en zelfzucht kreeg aangevuld. In streken waar men niet uitsluitend op dit onsympathieke landschap was aangewezen om aan den kost te komen, maar zich er van verwijderen kon, als aan de rivieren en in de visschersdorpen met hun nu eens krachtig dan weer stemmig water, stak de bevolking direct veel menschelijker af.

Voor Den Haag is er bij gekomen dat het Hof, niet om zich spreidend warme kleur van praal en feesten, doch eeuwenlang strenge etiquette en oud-Hollandsche deftigheid betrachtend, zijn stempel sterk op de stad heeft gedrukt. Ten slotte hebben in Indië gereüsseerden, maar al te vaak van lagere ontwikkeling en kom-af, door het klimaat er geestelijk afgestorven, door 't heerschen over inlandsch personeel indolent en arrogant geworden, het hunne er toe bijgedragen dat er een geest ging hangen die de blijmoedigheid uitsloot.

Dit is de reden, ouders, dat ik de stad, wanneer 'k maar kan, ontvlucht - dat ik er nimmer een levenskameraad zal vinden.

Amsterdam is vol opwekkende beweging, in een atmosfeer van lichte melancholie. Het water glanst er zacht, de bouwstijl is er zacht en toch vol leven,.... de menschen geven er zich heelemaal. Naar Amsterdam richt zich zoo al mijn vriendschap en genegenheid - dáár voel ik me echt leven, doet alles prettig aan.

Maar 'k dien nou juist te schrijven over het on-prettige van het bestaan, en over het veel diepere dan 't prettige.

Amsterdam was heerlijk deze paar dagen na Kerstmis. 'k Heb me gekoesterd in zijn vochtig licht en aan zijn vochtige klanken, en me gewarmd in de sfeer van vriendschap. Doch eer ik in de Januari-troostelоosheid van Den Haag zou moeten weerkeeren, met het samenstellen van de balans als eerste divertissement, heeft me de Veluwe voor twee dagen opgenomen, om aan mijn eeuwigheidsbesef, de overtuiging van ziele-onvergankelijkheid door het geroes van het werkleven heen (gelijk de hemel rustig schoon blijft ondanks het er voorlangs strijken van flodders zwervend wolkschuim) kracht te geven. En ben ik nu in Ermelo.

Vanmorgen was het buiten blauw en zonnig; het ritselde in de massa's bruine bladeren die er nog zijn. Vanmiddag zetten donkere luchten op, en 'k toog blij naar den heuvel, vanwaar je in de diepte den grauwen molen van het dorp kan zien op-angsten onder de spookwolken. In Maart was ik er ook. Stikzwarte sneeuwluchten stonden als bergen overeind; langs één dof-groen dennebosch haastten zich fijne stuifvlokken, maar een bochtige zandweg met zware wagensporen lag droog in het halfduister tusschen hoogten, recht op de torenknot aan, die door een gril van belichting schrikwekkend kwam te zien. God! wat prachtig, wat prachtig! moest ik toen hardop zeggen. En je voelt de onmetelijkheid in je dringen als koude lucht diep in je longen, en er vliegt een vreugde in je op omdat niets op de wereld je meer een sikkepit kan schelen, je liefhebberijen en je werk niet, je bloedverwanten en je vrienden niet; je zou je portefeuille, beurs en horloge kunnen weggooien; dat het te laat wordt kan je heelemaal niet schelen, je kijkt zoolang je kan! Ik stond wel 's middags vier uur achter elkaar te kijken, alleen soms languit in de beide jassen-over-elkaar op de sneeuw gaand liggen om de dorst te lesschen.

Maar dézen middag was er niet die worsteling tusschen voorjaar en winterdreiging. 't Seizoen was te neutraal, het had geen kleur. De hei zag er vervelend uit, 'k werd moe, en toen ik aan een kuil vol brem kwam, overviel me een ontzettende melancholie. De keer dat ik met Edmay op die plek stond was in het minst niet tragisch, maar de herinnering er aan deed me haast smoren van verdriet. 'k Was niet op haar verliefd, en zij schijnt heel gelukkig te zijn.

Ik had haar kunnen trouwen. Dan waren we nu een vulgair gezin, en was er een stuk romantiek, voor mijn gevoel tragiek zelfs, minder - mijn gemoedsleven dus minder rijk, missend intense gewaarwordingen; leefde 'k dus niet zoo sterk. 'k Blijf liever al mijn jaren hunkeren, naar phantasieën in toekomst of verleden, dan zonder wenschen voort te gaan. 'k Geloof dat zóó de ziel levend blijft - dat alleen de hunkerenden, die elke onvolkomen bevrediging van het verlangen afwijzen, naar een volgend leven worden doorgelaten.

Edmay was een Amerikaansche, uit Penn, Pennsylvane, op een Amerikaansch kantoor in Amsterdam. Een koninginnehouding met een haviksneus en blinkend gebit, breede grijze banen onder de vonkelend zachtbruine oogen, raveblauw haar - om een diadeem te torsen. Ik luisterde graag naar alle afwijkingen van het Engelsch bij haar taal, verruimende mijn geest met het vernomene over de toestanden ginds, zag het land vóór me zooals zij het beeldde, en had slechts verwondering over het vrijuit vertellen hoe ze haar jaloerschen verloofde steeds prikkelde en tergde en razend maakte, wat eindigde met huilbuien en omhelzingen in zijn armen, maar wat toch het verbreken van de verbintenis tot eind had. Nooit heb ik me zoo kalm gestemd gevoeld als aan háár zijde; kans op verliefdheid van haar kant was uitgesloten, daar zij als ideaal had een Amerikaansch standaard-echtgenoot als hij. Nooit beantwoordde ik de vraag: 'gelooft ge aan vriendschap tusschen man en vrouw?' zoo vast bestendigend als in die dagen. Ze had met een driftigen kop na ruzie thuis de positie aan de afdeeling in Holland van haar maatschappij aanvaard, en vertelde van het zelfverwijt daarover en de tranen vergoten over de verschillende kosthuizen. Eens ging ze naast me zitten schreien op den vloer. Ik dacht dat ze mij apprecieerde om het belangstellen in haar en het aanvaarden. Ik heb haar wel eens meegenomen op den motor naar de hei, opdat de stilte op d'r in zou werken. 't Gelukte - doordat ze nauwelijks naar bed geweest was in dien nacht: van Zaterdag op Zondag danste ze altijd, het liefst met jongelui van de groote vaart die de 'States' wat kenden.

Toen ik een maand in het buitenland verbleef, is ze met een van hen getrouwd. Ze zou ook 'ja' gezegd hebben zoo *ik* 'er had gevraagd, vernam ik met verbazing daarna langs een omweg.

Die dolle, vreemde Ed. Van terzijde gezien, kijkend guitig onder haar hoed uit, leek ze kleiner dan ze was, een inpalmend dapper jong ding uit een vreemd land. Een kiek aldus zou me meer waard zijn dan het mooiste schilderij. Maar 'k zie het in herinnering nog vaak. Ze heeft me verzocht haar nooit meer te ontmoeten: dan zou haar man jaloersch worden....

Ik kan niet anders dan op het huwelijk neerzien, wanneer het zúlk een aanslag op de persoonlijke vrijheid is, wanneer het zóó inbreuk maakt op de primaire rechten van de menschenziel, op het kostelijkste wat ze kent: ware vriendschap. De persoonlijkheid

verlangt volgroeiing, en krijgt die nooit volkomen zonder de wisselwerking van den geest van beide sexen, zonder het beïnvloed worden door onderling zeer verschillenden van het andere geslacht. Het huwelijk in de voorgeschreven opvatting is daarom onaanvaardbaar voor wie zijn persoonlijkheid wil voltooien. Dat Ed aldus plotseling aan mij ontrukt is stemt me droevig. Al betreur ik die droefheid niet.

Lieve ouders, dit is verleden jaar gebeurd (Ed heeft nu al een baby van acht maanden) - laat me nu trachten te ordenen wat er d i t jaar is voorgevallen.

Hoe heb ik Januari omgekregen? Ik zie me aan de balans werken in de zaak, me verkouden wat in bed liggen, en op m'n eentje uitgaan in Amsterdam naar dancings waar Ed wel kwam en me er wat bedrinken. Zij die daar nu nog leeft in Amsterdam gaat me niet aan, ik denk nooit aan die dame, maar aan het paarse manteltje van vroeger.

In Februari, op den eersten voorjaarsdag, tijg ik naar Bussum naar de familie S., om er op een peerd te klimmen, voor het eerst weer sinds de laatste opkomst onder de wapenen. Rijden met Rie, uit m'n Zondagsche Amsterdamsche tennisclub. De tocht ging naar het Spanderswoud; ze wist veel te vertellen van hun boerenbedrijf voorheen in Canada, en ik, tot haar verrassing, over het buitenleven in de States. Het was een kostelijke rit; we spraken af, hem weldra te herhalen.

In Maart ben ik toen met vacantie in Ermelo geweest, onweerstaanbaar aangetrokken door het anarchistische van hei, heuvels en wilde luchten. In Den Haag is toen toch óók iets gebeurd.

Een avond naar huis fietsend rijdt een luid neuriënde jongedame me achterop, ik neem haar op, 't is Gonnie, uit m'n conservatoriumtijd! Sinds een paar dagen uit Brussel terug, en woont in het pension naast dat van mij! Ze is gediplomeerd, en of ze nou gaat lesgeven? Het zal de moeite wel niet loonen, meent ze, verlatend denkelijk weldra weer het land, ‘voor een ander werelddeel’, gelijk ze er veelbeteekenend glimlachend aan toe voegt. Dit soort theosofische geheimzinnigheid, om het vertrek naar Indië aan te duiden, is niet bizonder origineel, maar het verborgen-willenhouden, bij haar zonnig donker uiterlijk, bekoort verbazend. Mij vallen in de volgende dagen dingen op: een telegrambesteller belt

geregeld 's avonds aan bij haar pension; daarna speelt zij op haar kamer enkele, steeds dezelfde, stukken op de viool met een élan waarin ze heel haar temperament en hart legt - ik hoor het gemakkelijk door de muren - en zoo ze me dan nog ontmoet, groet ze meer dan spontaan: haar ziel liggend op haar gezicht te stralen. Ze is een Zeeuwsche, ziende de wereld wat al te eerlijk en vertrouwend in.... en ik vermoed nu wel het een en ander. En op een avond schertsend over haar goede stemming, krijg ik ineens het geheim te hooren: ze is verloofd met een Belgisch officier, nog wel niet officieel - zijn regeering zou nú bezwaar kunnen maken - hij moet eerst op zijn standplaats in den Congo terugkeeren, dan zal-i 'er laten overkomen! Ik wensch haar uit mijn binnenste geluk, maar zeg dat daar ze nu tóch gelukkig is ze moet probeeren het wat te onderdrukken: de wereld gunt iemand niet veel geluk, en alleen dát kan van duur zijn dat niet te groot is. Ik preek het lachend, maar zij antwoordt ernstig in mijn oogen kijkend: ze is nu jong, wil vóelen dat ze jong is, ze wil haar jeugd niet leeg laten voorbijgaan! Ze doet me daardoor aan Ellie denken - Ellie die ik altijd voorhield: offer je gouden hartje niet voor elken jongen die je sympathiek is; een man waardeert niet lang wat hij zonder veel moeite won! Uit het vertrouwen van háár zijn me toen ontstellend de oogen opengegaan welke zelfzuchtigen er leven. Door een meisje van negentien....

Ellie heb ik destijds voorgesteld den band tusschen ons te breken. Haar brieven zijn de teerste die ik heb, met het beverige schrift en hier en daar een gedroogd bloempje. Maar ik voelde, of méénde te merken, dat er een inzinking intrad, dat wat we elkaar hadden uit te wisselen raakte uitgeput en we in herhalingen vielen. Om dat afsterven te verhoeden, waarbij, rechtuit gezegd, ook zaken kwamen die vóór 't meisje gingen, heb ik het einde van de kennis toen verzocht.

Ze schreef een roerenden brief terug, den mooisten dien 'k ooit heb gelezen, nauwelijks te ontcijferen door beverigheid en vlekken. In beroerde buien vallen heele passages er van me weer in. ‘Ik ging juist vandaag zoo heel opgewekt je brief halen, om hem rustig op mijn kamer te lezen, en barstte daar in snikken uit.... Jongen, ben jij nu al uitgepraat? ik zou je nog zooveel van mij kunnen vertellen, jij kent nog maar zoo enkele kanten van mij,

ik zou mij nog in zooveel gedaanten kunnen laten zien! Maar je weet, wat ik je de vorige week schreef: wij vrouwen brengen graag een offer aan wie wij genegen zijn. Maar nu is het mij of ik alles heb verloren, of ik weer van voren af moet beginnen, en ik ben zoo bang voor de toekomst. Allen hebben mij verlaten, nadat ik ze het beste in me gegeven had. Ik durf haast geen nieuwe kennis meer aanknoopen. Nu moet ik weer huilen, terwijl het zoo slecht voor me is en jij, lieve vriend, juist opwekking noodig hebt. Ik heb zoo'n rugpijn en toch wil ik nog schrijven, steeds nog verlengen dezen laatsten brief. Vergeef het slechte schrift, deze vlekken zijn van tranen. Het bloempje van mijn plantje valt net ook af, ik laat het op den brief liggen....

Maar jongen, je weet wel dat je Ellie het hoofd niet zal laten hangen, ik wil weer vroolijk worden en je een adres geven waarnaar je altijd zult kunnen schrijven, wáár in de wereld ik mij ook zal mogen bevinden, en hoop het toeval ons nog eens te zamen brengt!'

Ze was een klein persoontje met treffend milde kijkers, heel helder en blond, en had maar één behoefte: zich weg te geven aan wie haar sympathiek was. Ze kon schalksch zijn. 'Mijn man zal één oog dicht moeten kunnen doen', placht ze te schertsen: 'zoolang je bezig bent elkaar te leeren kennen ontdek je telkens nieuwe dingen aan den ander waar je dan dagenlang vol van bent - maar zoo gauw het vieux jeu wordt, kan ik niet laten een aardigen jongen ineens toe te lachen. Ik verlang dol naar een kind, maar kan me niet voorstellen dat ik m'n leven lang trouw zou kunnen blijven aan den vader, waar zelfs de hoogste, zuiverste verhouding tusschen menschen, vriendschap, meest niet langer dan enkele jaren duurt.'

In Mei van dit jaar kon ik het niet langer harden - werd door een ziekmakend verlangen naar haar steeds erger getempteerd, en schreef naar het adres. Om te weten of ze nog leefde allereerst, waar ze zich mocht ophouden, en hoe het haar zou gaan, getrouwd of niet getrouwd. Na ongeduldig wachten kwam het bekende kleine envelopje met de kriebelhand. 'Het tweede bedrijf speelt vier jaar later', stond er bovenaan den brief, en dan: 'Mijn goede, oude Wilm. Wat was dat een verrassing dien brief te krijgen van een vriend (en van zoo'n dierbaren!) dien ik voor mij verloren waande!' 't Was me een vreugde het relaas

te lezen, al stemde het diep-binnenin weemoedig. ‘De jaren hebben je gelijk gegeven, mijn eenige trouw gebleven vriend - ik heb me niet in acht genomen voor de menschen, ze hebben veel van de vroegere onbevangen Elliemeid bedorven.’ Ze was nog niet getrouwd, maar had toch een donker kindje, een fijne jongen, naar ze schreef, en werd bij haar ouders thuis nu streng bewaakt: de vader van haar kind zijnde van een ander geloof en ras, en zij bezat den moed niet meer met héél haar familie, die ze liefhad, te breken, allen en alles op te geven, om zich bij den man te voegen. Ze werkte en spaarde voor het kind, vergat het leven in muziek, nog meer dan eertijds. Hij wist nu weer van allerlei; een ontmoeting zou niet mogelijk zijn; hij moest er maar op rekenen dat ná het sterven de beletselen weg waren, zijn ziel en de hare in vrije verbinding zouden treden....

Lieve ouders, in Juni werd ik driemaal opgeroepen, als een soort eerste-hulp bij ongelukken. Ja, dit is wel een bizonder jaar geweest.

Precies een jaar tevoren was ik verblijd door een juichkreet: ‘Wil, ik ben verloofd!’ - van Lies, en innig had ik er haar mee gelukgewenscht. ‘Ik zal je hoe alles zich heeft toegedragen uitvoerig vertellen zoodra we weer eens wandelen!’ had ze geroepen; zes maanden later schreef ze op m'n verjaardag: ‘Vreemd. De rust die ik bij jou altijd had kan ik bij hem niet vinden’ - en nu in Juni kwam er een telefoontje uit Amsterdam om dádelijk te willen overkomen: ze moest zich bij mij uitstorten. Het huwelijk bleek voor de deur te staan, ze meende niet terug te kunnen voor haar man, maar voelde zich geworgd worden. Ik heb het huwelijk haar aangeraden. En geen kik meer van haar vernomen. Het is me of een moeras zich over haar gesloten heeft.

Norma, de vroegere leidster van onze particuliere Jazz-band, een Engelsche gestalte, schreef me, eens aan te komen op den motor als ik in Overijsel toerde. Destijds had ze nooit een vrije minuut voor conversatie, lid van een rééks tumultclubs en vereenigingen als ze was; nu kwam ze, een jaar met een fabrikant getrouwd, nooit meer het huis uit, lezend meest, welke ontspanning ze tien jaar lang uit den gezichtskring had verloren. Ik kon me haar niet scherp meer voorstellen, maar na een kwartier bezoek had ze meegedeeld dat niet elk huwelijk gelukkig is en z i j niet

van haar echtgenoot hield. Ze zei het eerste met een hoofsch, fijngeestig-éven-ondeugend sterretje in haar ree-oogen; het tweede met een zachten, vasten blik. Wij voerden een lang, den geest zeer veruimend en het gemoed vrijmakend gesprek - als een zoele herfstwind werkte het op hersenen en zenuwen in - en voelden ons ten slotte volkomen onafhankelijke wezens, als twee planten in het veld zoo onbelemmerd. Na een reeks dorstlesschende kussen gingen we rustig-blij uiteen.

Nog deed er die maand een minder gewoon feit zich voor. Een kennisje schreef me dat ze afscheid nam, omdat haar moeder ernstig ziek was. Over drie maanden zou die er wel niet meer zijn - dan gingen vader en zij te Nice wonen, alwaar ze met het oog daarop pas een villa hadden gekocht. Tegenwoordig is de moeder het gezondst van het gezin.

Augustus maakte ik een wandeltocht in Frankrijk, naar ge weet. Waar blauwe heuvels, nevels en blauw soms, wijdere horizonten afzoomden dan hier, en met de sfeer van een rivier er voor. Ik zat er vaak tijden aan-één-door naar te staren, beseffend dat het er net zoo lag als eeuwen eerder, zag met schrik soms in een droomwaas historische tafereelen er voltrokken worden.

Terug in Den Haag begroette mij m'n dame-de-pension met het bericht: de juffrouw die hiernaast in kost is heeft óók een rare smak gemaakt! Vluchtig verwonderde 't me dat Gon hier nog verbleef - meteen vernam ik: een auto had haar aangereden: de fiets en een been verbrijzeld! Zoo spoedig mogelijk begaf ik me naar haar - ze verleende audiëntie op een divan. 't Viel mee: het linkerbeen was alleen tamelijk gekneusd. Zwaar in gedachten, was ze op de auto ingereden, zei ze; en met een weemoedigen glimlach: dat ze nou een heele poos niet van haar plaats zou kunnen. Van het vertrek naar het andere werelddeel werd niet gerept.

Laat in September stond ik na middernacht een keer op mijn balcon in doodsche stilte naar de sterren op te kijken. Peinzend hoe vóór vijf duizend jaar de wichelaars op de platten der paleizen van het nachtelijk Babylon dezelfde gonzende verre werelden gadesloegen - doch dat het mysterie even onontraadselbaar en ontzagwekkend was gebleven.

Toen er dicht bij me eensklaps iets verschoof. En er een lange

vrouwengestalte stond, met losse lange haren, verwezen in de oneindigheid op-schouwend, lijkend een Indiaansche en waanzinnig.

'Gonnie'.... sprak ik zacht-duidelijk haar aan.

Ze schokte licht van schrik, wendde zich dan gedwee op haar balcon naar mij. Verbazing latend merken over haar lang rechtopstaan aldus en op dit uur, terwijl rust voor haar been toch onontbeerlijk was, vroeg ik haar naar den staat van haar herstel. Stil klonk het antwoord: 'Mijn been alléén is niet gekneusd.... mijn bórst is veel ernstiger beschadigd.' Na even zwijgen:

'Heb je dan niet begrepen hoe ik onder die auto ben geraakt?'

Ik had niet nagedacht en niets vernomen, en had toch het besef dat in het onderbewuste alles me al duidelijk was. Hoorde haar voortgaan en heel nieuwe feiten melden, maar 't deed me aan alsof ik het al jaren geleden had gehoord.... of gisterennacht gedroomd.... in elk geval het reeds een keer goed had geweten, en me dat nu herinnerde. Het was:

Verblind, verdoofd, had ze zich voelen over straat zweven vóór het ongeluk, omdat ze elken greep met haar verstand op de menschenwereld dien dag was kwijtgeraakt. Alles was los en zweefde, suisde als in een zeeschelp. Ze wist wel met een heel klein deeltje van haar hoofd dat er iets ontzaggelijks had plaats gegrepen, maar niet wát. Slechts dat ze daardoor was losgesneden van den samenhang op aarde, van al wat in elkaar gezet was om tot een resultaat te komen, en ze als aan een draad nu duizelsnel door dampen werd getrokken. Het was misschien als nadat men met een hamer een slag op het hoofd gekregen had

Dat houvast-aan-de-grondslagen-van-de-samenleving-verloren-hebben kwam ineens voort uit de mededeeling van een familielid van haar verloofde, gestaafd door portretten, dat deze in den Congo een echtgenoote had en een groot gezin. Later had ze den mond wel open gedaan om huilgeluiden uit te stooten, maar geen klanken waren er uit haar keel, geen druppels uit haar oogen gekomen. Het eenige wat er ten slotte had plaats gevonden, was dat haar borst als het ware plotseling was ingestort. Ze kon er niet meer mee voelen, zoo weinig als ze met haar leeg hoofd kon begrijpen. Ze wist niet hoe dat moest eindigen.

Ik stond bij haar als naast iemand wien beide beenen zijn afgereden en die op straat ligt dood te bloeden. Maar: tegelijk

was het zoo verbazend gewoon en me vertrouwd - als strafregels die ik duizend maal had moeten schrijven. Dat gemengde maakte me onmachtig een sterk-zuivere gevoelsplaats in te nemen en haar in 't zadel te zetten; maakte me kwaad. ‘Je lijkt wel gek dat je hier staat je te vermoeien, terwijl ontzien noodzakelijk voor je is!’ snauwde ik haar toe. En, minder ruw doch dringender: ‘Voor jóu is 't niet het ergste, maar denk er aan dat je de kinderen tekort doet die je toch eens zult willen hebben!’

Ze reikte me de hand als een somnambule, het hoofd afgewend. Afwezig zeggende: ‘Mijn been moet rusten, en ik ook; slaap wel.’ Wij trokken ons terug.... twee balcondeuren klepperden.

In Amsterdam zei me een jonge moeder, een Skandinaafsche, wat later een merkwaardig iets. ‘Veel menschen zijn mal met een baby en doen er daarom druk mee en gek tegen. Als je er echt van houdt, verzorg je het kalm en leert het zich te beschouwen als aangewezen op zichzelf. Een kind is bovendien niet álles in je leven: er is zóóveel wat de aandacht waard is en veel voor je kan beteekenen.’

Einde October vond ik een bericht van Gon, waarin ze me goedendag zei om ergens een rustkuur te ondergaan. Ze nam afscheid voor het geval de rust van eeuwigen duur mocht worden, waar ze niet tegen opzag, maar evenmin naar verlangde. Ik schreef terug dat ik, in mijn zaak zittend en van het werk soms opkijkend in den blauwen hemel, eensklaps een kostelijke gewaarwording kon ondergaan: hoe de gedachte aan de belofte van het sterven en het opstijgen in de hoogte mij dan ineens dompelden in een sterke droom over vroeger, den dag dat de groote vacantie inging en het me was of 'k in een overvloed van zon op een blank jacht een schitterend blauw meer opzeilde!

Begin November maakte ik weer met Rie een langen rit te paard door 't Gooi. De natuur was volop in ontbinding, de bladeren hadden teringblossen, de grond geurde teer-frisch naar verrotting, ik leefde heelemaal op. Ik praatte heel veel over Gonnie, al mijn denken was aan haar gewijd. Bij het afstijgen stelde Rie me er mee in kennis, dat dit ons laatste gemeenschappelijk tochtje was geweest. Speurend op haar gezicht naar scherts, verweet ze mij: ‘Ik dacht dat *jij* wel gemerkt zou hebben dat ik jou langzamerhand met andere oogen ben gaan zien!’ 'k Steeg af en stond een

oogenblik verbluft te kijken, ontsteld allengs, en dan dooreen verbitterd en bedroefd. Rie stond met een rustig gezicht die wisselingen waar te nemen, zonder een hand ter tegemoetkoming uit te steken. Ik wou wel tegelijk voldoen aan allerlei impulsen: mijn rijzweep tegen den grond slaan, tegen een boom schoppen, met mijn beenen in een sloot gaan zitten zuchten.... eindelijk nam ik diep den hoed af, zei: 'Elk verder woord is nonsens', en liep met groote stappen naar 't station.

Vlak nadat ik met Sint-Nicolaas bij je in Delft was, vader en moeder, heeft het bericht me bereikt dat Gon was overleden Daar heb ik dagen over nagedacht, geroerd, en toch heel rustig. Niet om het jammere van haar einde in de eerste plaats, maar om het feit dat ze een paar maanden tevoren zingend over straat reed, en zich een vaste toekomst bouwde, zoo vast als een verleden.

Mijn wereldbeschouwing is daardoor voltooid. Het leven, denkelijk door de opmerkelijke beperktheid van blik der menschen, kan geen geanimeerd bedrijf zijn. Zoo heeft de smart er een voorname taak gekregen, waardoor het tevens niet aan grondelooze verveling ten onder gaat, maar blijft. Het zich vrij gevoelen van smart, die in de nabijheid is, vormt oasen - en zoo verklaar ik het dat ik vrijwel instinctief den omgang met diegenen heb gezocht die onder een verdriet gebogen gingen.

Maar in wèlke smart het me-vrij-voelen oasen vormde? Iemand heeft eens geschreven: la mélancholie c'est la tristesse de la chair. En deze droefheid is bij mij door huwelijk niet op te heffen: daar ik het *ook* als een géestelijke harmonie verlang, een innige geestelijke band - terwijl het diepste geluk me juist ten deel valt bij het me ongebonden-voelen door de grootst denkbare vrijheid van ziel, los-zijn van elk en alles! Tot het met elkaar in overeenstemming brengen van deze hunkeringen zie ik geen kans. Althans niet, zonder de vrouw te kort te doen.

Ik hoop nu sterk, lieve ouders, dat je de verklaring van de verdrietigheden die ik je moet hebben aangedaan zult kunnen aanvaarden. Dan is dit afmattende schrijven niet voor niets geweest.

Met hartelijke groeten dus, en de beste wenschen,

Je toegenegen Willem.

Emeric Crucé door Mr. M. Koppius.

In de zeventiende eeuw treffen wij een groot verlangen in de verschillende maatschappelijke kringen van de Europeesche landen naar een eeuwigdurenden vrede aan.

Van Moerkerken gewaagt hiervan in zijn boek ‘In den lusthof Arkadië[1)], waarin grootmoeder Josine vertelt over den algemeenen vrede, over het boek van Grotius, ‘de jure belli ac pacis’, over een in Frankrijk gedrukt boekje ‘Vermaning tot den Koning’ en waarna Floris Ogierz zich in het gesprek mengt en Dante's oordeel over den wereldvrede verhaalt. Maar grootmoeder Josine bespreekt ook ‘het Fransche boek van een monnik, die de middelen beschreef om een algemeenen vrede te brengen en vrijheid van handel. Le Nouveau Cynée was opgedragen aan de monarchen en souvereine vorsten van dezen tijd. Eerzucht, ijdelheid, hebzucht en wrok noemde de schrijver als oorzaken van den duivelschen krijg.’

Het is begrijpelijk, dat het boek ‘Le Nouveau Cynée’ een grooten opgang maakte in grootmoeder Josine's kring, immers het is één van de meest merkwaardige boeken, die ons uit de geschiedenis van den Wereldvrede bekend zijn. De schrijver ervan, Emeric Crucé, die in 1623 het bovenaangehaalde boek uitgaf, is de eerste schrijver geweest, die de vredesbeweging getracht heeft te leiden in nieuwere banen.

Zijn voorgangers, die evenals Crucé soms reeds een Volkenbond voorstelden, deden dit niet zoozeer met de bedoeling tot wereldvrede te geraken, maar wilden een Christen-eenheid stichten, die in de eerste plaats in korten tijd de Turken zou kunnen overwinnen. Hun vredesideaal was dus verre van zuiver.

1) Pag. 126 e.v.

Ook na het verschijnen van Crucé's boek hebben nog verschillende pacifisten aangedrongen op een afzonderlijke Christeneenheid.

Crucé wil den ‘algemeenen’ vrede zonder eenige bijbedoeling, en hij begrijpt, dat in zijn Volkenbond voor Christen en Heiden plaats moet zijn. Hij wil den vrede alleen in 't belang der geheele menschheid. Hij propageert den vrede om des vredeswille. Crucé is, zoover wij weten, de eerste zuivere pacifist geweest en wij kunnen hem als den stichter van de moderne vredesbeweging beschouwen. Maar van dezen merkwaardigen man, die zooals we later in dit artikel zullen zien, in vele van zijn opvattingen verre zijn tijd vooruit was, is ons helaas weinig bekend. Van zijn volgelingen in de achttiende eeuw als Saint Pièrre en anderen weten wij veel, van Crucé zoo goed als niets. Dat is zeer te betreuren, omdat wij zoo gaarne ook iets van het leven van dezen Franschen monnik zouden willen weten, maar gelukkig is althans zijn kostelijk boek ‘Le Nouveau Cynée’ voor ons bewaard gebleven. En niet alleen kan men nog in enkele bibliotheken een exemplaar aantreffen, maar Thomas Willing Balch, de ijverige Amerikaansche navorscher van de historie der vredesbeweging heeft in 1909 ‘Le Nouveau Cynée’ volgens den ouden tekst uitgegeven met een Engelsche vertaling.[1)] Daardoor is dit belangrijke boek weder aan de menschheid als 't ware teruggegeven. Voor den modernen pacifist bevat het groote schatten en men kan het alleen betreuren, dat dit voortreffelijke boek in vroegere eeuwen zoo weinig invloed op de menschheid heeft uitgeoefend. Het had een beter lot verdiend.

Maar vóór wij het boek zelf aan een nader onderzoek onderwerpen, moeten we ons een oogenblik bezig houden met den schrijver. Zooals reeds boven gezegd, veel is ons niet van dezen bekend, maar toch door de volhardende nasporingen van verschillende geleerden, waaronder de Belgische geleerde Ernest Nijs de eerste plaats inneemt, weten we wel iets van zijn leven.

Crucé werd te Parijs in 1590 geboren. Voordat hij ‘Le Nouveau Cynée’ schreef publiceerde hij in 1613 een lofdicht op Hendrik IV. In later jaren hield hij zich bezig met een studie over den Latijnschen dichter Statius, waarvan hij in 1618 de

1) ‘The New Cyneas’ of Emeric Crucé.

werken uitgaf voorzien van noten, gevolgd in 1620 door een tweede boek over Statius. Deze beide publicaties wikkelden Crucé in een fellen pennestrijd met den Leidschen hoogleeraar Gronovius. Gronovius, die ook speciale studiën gemaakt had over Statius en een grooten naam als kenner van Statius had, viel de werken van Crucé in 1637 heftig aan. Crucé bleef het antwoord niet schuldig.

Hoewel de kwestie van Statius voor ons in 't algemeen van weinig belang is, weten wij toch hierdoor iets meer van Crucé. Want Gronovius schrijft o.a. ‘is est Emericus Cruceus-monachus-et, nescio, in quo collegio Parisiensi paedagogus’.[1)] Dat Crucé monnik was, wordt nog bevestigd, doordat in één der exemplaren van zijn ‘Nouveau Cynée’ met inkt achter zijn naam staat geschreven ‘des Celestins de Paris’,[2)] zoodat hij vermoedelijk behoorde tot de orde van Saint Bernard. In 1623 gaf hij het boek uit, waardoor hij terecht beroemd zou worden (zij het helaas nog in beperkten kring) getiteld ‘Le Nouveau Cynée ou Discours d'Estat représentant les occasions et moyens d'establir une paix générale et la liberté du commerce par tout le monde. Aux Monarques et Princes Souverains de ce temps. Em. Cr. Par. A Paris, chez Jacques Villery, au Palais, sur le perron royal MDCXXIII. Avec Privilège du Roy. In het volgende jaar verscheen een nieuwe uitgave met den volledigen naam van den schrijver. Welk onthaal ondervond het boek bij zijn verschijning? Helaas hiervan is ons weinig bekend. Vermoedelijk heeft zijn werk grooten invloed uitgeoefend op den abbé de Saint Pièrre. Vesnitch[3)] verwijt het Saint Pièrre, dat hij nergens vermeldt, dat hij zijn ideeën heeft ontleend aan Crucé, maar dat hij ten onrechte beweert, dat dezen afkomstig zouden zijn van Hendrik IV. Drouet zegt over Saint Pierre sprekende ‘Le titre d'ancêtre que lui donnent les pacifistes, conviendrait mieux à Emeric Crucé, dont il n'est que le continuateur’.[4)] Het verwijt van Vesnitch is onbillijk. Saint Piere heeft nimmer het voorgesteld, alsof hij de door hem gepubliceerde vredesdenkbeelden zelf had ont-

1) Ernest Nijs. Revue de Droit International 1909.
2) Un plan de Paix Générale van Pierre Louis Lucas, pag. 9.
3) Revue d'Histoire Diplomatique 1912, ‘Le Cardinal Alberoni pacifiste’.
4) Drouet, pag. 345.

worpen. Hij deed het voorkomen, alsof hij geïnspireerd was door het plan van Hendrik IV '(inventé par le roi Henri IV)' omdat hij oordeelde, dat daardoor de vredesgedachte meer kans van slagen zoude hebben. Een plan bedacht door Crucé of Saint Pierre zou op de menschheid veel minder uitwerking gehad hebben. Maar men moet toegeven dat Saint Pierre's geschriften veel overeenkomst vertoonen met Crucé's denkbeelden. Leibnitz heeft er Saint Pierre over geschreven. 'Etant fort jeune' zegt hij 'j'ai eu connoissance d'un livre intitulé: Nouveau Cyneas dont l'auteur inconnu conseilloit aux souverains de gouverner leurs Etats en paix et de faire juger leurs différends par un tribunal établi; mais je ne saurois plus trouver ce livre et je ne me souviens plus d'aucunes particularités. L'on sait que Cyneas étoit un confident du roy Pyrrhus qui lui conseilla de se reposer d'abord, puisqu' aussi bien c'étoit son but, comme il le confessoit, quand il auroit vaincu la Cicilie, la Calabre, Rome et Carthage.'[1)]

Saint Pierre's invloed op latere pacifistische schrijvers is buitengewoon groot geweest, zoodat wij veilig kunnen constateeren, dat de door Crucé ontwikkelde denkbeelden grooten invloed op het pacifisme hebben gehad. Bovendien heeft het boek in twee jaren twee uitgaven beleefd, waaruit men de gevoltrekking mag maken, dat het vrij grooten opgang in den eersten tijd heeft gemaakt.

Heeft Grotius Crucé's werk gekend en heeft het invloed gehad op zijn 'de jure belli ac pacis?' Ziedaar een vraag die velen heeft bezig gehouden. En dat ligt voor de hand. Grotius' groote werk verscheen eenige jaren na 'Le Nouveau Cynée', beide schrijvers woonden in Parijs en beiden werkten voor een internationale gedachte. Verschillende schrijvers betoogen, dat Grotius zeer waarschijnlijk het boek gekend heeft. Zij toonen aan, dat Grotius bevriend was met Gronovius en dus vermoedelijk door dezen wel over Cucé was ingelicht.

Het is bovendien aannemelijk dat Grotius van een boek, dat tijdens zijn verblijf te Parijs verscheen en dat zoozeer het onderwerp raakte dat hij bestudeerde, met belangstelling heeft kennis genomen. Maar of de invloed groot is geweest, betwijfel ik ten zeerste. Het mag waar zijn dat een enkele passage in het werk

1) Revue de Droit International, 1890, pag. 375.

van Hollandsch beroemdsten jurist sterk doet denken aan Crucé, men zal in de eerste plaats moeten bedenken, dat beide schrijvers feitelijk niets gemeen hebben. Crucé heeft op ethische en oeconomische gronden een plan tot bereiken van den Wereldvrede voorgesteld, Grotius daarentegen heeft ons geschonken een beroemd boek over het internationale recht. Grotius mag men noemen ‘le fondateur du droit public’, de stichter van de vredesbeweging is hij zeer zeker niet geweest. Beide werkwijzen, het streven naar een plan om tot wereldvrede te komen, en de beoefening van het internationaal recht hebben langen tijd naast elkander gestaan.

Ook in de eeuwen na Crucé en Grotius, zien wij geheel zelfstandig de beoefenaren van het internationaal recht naast ontwerpers van plannen om tot eeuwigen vrede te komen, voortwerken. Van eenige samenwerking is weinig te bespeuren. Toen door Wilson's toedoen de Volkenbond gesticht werd, kon men eindelijk constateeren dat de vredesarbeid in de Middeleeuwen begonnen, maar in nieuwe banen geleid door Crucé een belangrijken stap vooruit was gekomen. Eindelijk was de daad verricht. Maar toen kwam tevens duidelijk uit, dat de ontwikkeling van het internationaal recht ten achter was gebleven. Het was in de studeerkamer van de juristen ijverig beoefend, maar de menschheid in haar geheel was er onkundig van gebleven. De moderne pacifist tracht de kloof te overbruggen door er voor te ijveren, dat ook het internationaal recht evenals het nationale een plaats in de menschheid zelve vindt. Een sterk ontwikkeld internationaal recht is een levensvoorwaarde voor den Volkenbond. In de Assemblée kan de menschheid een uitstekend orgaan vinden waar de internationale rechtsgedachte tot uiting kan komen. Betreuren kunnen we intusschen, dat Crucé en Grotius, deze beide tijdgenooten die in eenzelfde plaats woonden niet hebben samengewerkt. Welk een schitterend werk hadden zij te samen kunnen leveren voor den wereldvrede. Crucé's breede visie, zijn vooruitziende blik, zijn ethische en oeconomische denkbeelden en Grotius geweldige kennis van het internationale recht hadden te zamen iets buitengewoons aan de menschheid kunnen schenken. Het is helaas niet geschied en merkwaardig kan het genoemd worden, dat Grotius een wereldnaam verkreeg

terwijl Crucé spoedig werd vergeten. En toch Crucé's werk spreekt meer tot de menschen dan dat van den stichter van het Volkenrecht. Wij mogen dankbaar zijn, dat Ernest Nijs en vele anderen in het laatst van de 19de eeuw begonnen zijn op Crucé de aandacht te vestigen.

Behalve 'Le Nouveau Cynée heeft Crucé over den vrede zoover bekend is, niets geschreven. In hoeverre hij getracht heeft zijn plannen te verwezenlijken weten wij niet. Voor zoover tijdgenooten over hem geschreven hebben, werd meestal alleen de schrijver over Statius beschreven, en deze mocht zich in het algemeen niet in de sympathie verheugen. Het eenige wat wij nog van dezen merkwaardigen monnik weten is, dat hij begraven werd te Parijs den 6den December 1648 op het kerkhof bij de Cardinalitios na een leverziekte en dat hij zelf zijn grafschrift heeft gemaakt dat als volgt luidt:

'Spes christiana quae dedit nomen mihi,
Det nunc salutem: vota jam testor mea;
Junge his, viator, si vacat, preces tuas:
Sic sospitet te, vo ta fortunans tua,
Spes christiana que dedit nomen mihi.'[1)]

Weten wij van Crucé zelf zeer weinig, zijn 'Nouveau Cynée' is ten volle waard aan een nadere beschouwing onderworpen te worden.

Wanneer men verwacht in 'Le Nouveau Cynée', een uitvoerige uiteenzetting van de inrichting van een Volkenbond te vinden, komt men bedrogen uit. Crucé wil de menschheid gelukkig en tevreden maken en het spreekt vanzelf, dat de eeuwige vrede daartoe in het bijzonder moet bijdragen. Het duidelijkst blijkt dit uit zijn voorbericht, waarin hij schrijft 'Or ce petit livre contient une police universelle, utile indifféremment à toutes nations et agréable à ceux qui ont quelque lumière de raison et sentiment d'humanité.' Zijn boek geeft veel meer dan het ontwerpen van een Volkenbond, hij heeft het vraagstuk van vrede op aarde van zeer verschillende kanten beschouwd en bestudeerd. Niet een Volkenbond alleen kan den vrede brengen. Ik meen, dat het juist de groote verdienste van Crucé is, dat zijn

1) Vesnitsch, Revue d'histoire diplomatique, 1911, pag. 66 e.v.

Volkenbond maar een klein gedeelte van ‘Le Nouveau Cynée beslaat, en dat in het overige gedeelte het vredesvraagstuk van zeer verschillende zijden door den schrijver wordt belicht.

Crucé heeft zijn boek genoemd naar den raadgever van koning Pyrrhus. De Beaufort schrijft hierover:

‘Cynée, ou plutôt Cinéas, qualifiée par Boileau, dans un passage très connu de son Epitre au roi Louis XIV, comme Conseiller très sensé d'un roi très imprudent, était l'homme de confiance du roi Pyrrhus et, selon Plutarque, s'efforçait vainement à contenir les passions belliqueuses de son maître. Il avait été dans son temps l'homme qui travaillait avant tout à prevenir les guerres et c'est à ce titre que Crucé se servit de son nom pour plaider la cause de la paix.[1)]

Het boek vangt aan met het opsporen van de verschillende oorzaken, die tot oorlog aanleiding kunnen geven. Vier hoofdoorzaken bestaan er volgens het inzicht van den schrijver, namelijk ‘l'honneur, le profit, la réparation de quelque tort, en l'exercice’.

De twee eerste oorzaken loopen dikwijls in één en zijn niet steeds scherp te onderscheiden. Wat l'honneur betreft betoogt Crucé met tal van voorbeelden uit de historie, dat de grootste eer den vredevorst toekomt. Maar ook uit de leer van te zijn koning bij de gratie Gods volgt, zegt Crucé, dat de vorst den oorlog moet verafschuwen. Van de vorsten sprekende zegt hij ‘Ce sont images de Dieu, tuteurs du peuple, destinés pour guérir, non pour blesser, pour bastir non pour destruire.[2)] Hoeveel vorsten in vele eeuwen, die zich als vorst ‘bij de gratie Gods’ beschouwden, hebben in naam van God gemeend den oorlog te moeten prediken! De tweede oorzaak is van iets minder belang, omdat Crucé oordeelt, dat een verstandig vorst spoedig zal inzien hoe gevaarlijk het is op veroveringen uit te gaan. Hoe gemakkelijk kan het veroverde weer verloren gaan. Voor de vorsten is de oorlog finantieel nadeelig en het risico groot, voor de krijgers zelve is het nadeel en het risico nog grooter. ‘Car pour deux soldats qui s'y enrichiront, on en trouvera cinquante qui n'y gaigneront que des coups ou de maladies incurables.’[3)]

1) De Beaufort, Revue d'histoire diplomatique, 1902, pag. 353.
2) Le N.C., pag. 12.
3) Le N.C., pag. 13.

De derde oorzaak (la réparation de quelque tort) bestrijdt Crucé op verschillende manieren, waarbij hij er op wijst, dat de op te richten Volkenbond de geschillen die ontstaan moet oplossen. Daarbij gaat hij uit van de stelling, dat iedere vorst het grondgebied en zijn rechten en verplichtingen zal houden, welke hij op dit oogenblik bezit. Dit eenmaal aangenomen en door de vorsten bezworen, kan er moeilijk sprake zijn van oude twisten. En deze stelling verdedigt hij dan weder met een beroep er op dat het koningschap rechtstreeks van God komt. Lorsqu'un prince est totalement privé (de son pays), et que pour son impuissance, il ne se peut réhabiliter, il doibt céder, je ne diray pas aux hommes, mais à Dieu.... (qui), n'est pas tenu de continuer sa bénédiction en un endroict.[1)]

De vierde hoofdoorzaak is l'exercise.

Hier uit Crucé de verzuchting ‘Reste la quatriesme à laquelle je confesse qu'il est plus difficile de remedier, attendu que les hommes sont naturellement impatiens de repos, et sur tous les gens de guerre.’[2)] Ik ben geneigd deze verzuchting ook in den modernen tijd te herhalen. Maar een practische oplossing geeft de schrijver. Hij wil zooveel mogelijk de krijgers afschaffen. Slechts een zeer klein deel is noodzakelijk om de orde te handhaven. Wanneer deze oorlogszuchtigen voor geen ander werk deugen, wil de schrijver van ‘Le Nouveau Cynée’, ze gebruiken tegen de zeeroovers.

Naast deze vier hoofdoorzaken worden nog twee oorzaken genoemd, namelijk ‘L'inimitié et s'il faut ainsi parler, l'antipathie qui se trouve entres plusieurs peuples ou pour leurs vieilles querelles ou pour la diversité de leur religion. De rassenhaat keurt hij krachtig af, en hij kan ook niet inzien waarom hij nu een anderen landsman zou moeten haten. ‘Pourquoi moy qui suis François voudray-je du mal à un Anglois, Hespagnol et Indien?[3)]

Maar op zijn best toont Crucé zich wanneer hij over de godsdienstoorlogen spreekt. Welk een helderheid van geest, welk een ruimen blik, welk een verdraagzaamheid toont hij hier. Het zou

1) Lucas, pag. 97.
2) Le N.C., pag. 19.
3) Le N.C., pag. 48.

mij te ver voeren zijn geheele beschouwing over te nemen. Sprekende over de vier verschillende godsdiensten zegt hij ‘Or toutes ces Religions se fondent sur preuves, allguent leurs miracles et chacun presume que la sienne est la meilleure. Je n'ay pas entrepris de vuider ce differend. Vu plus suffisant que moy y seroit bien empesché. Seulement je diray qu'elles tendent toutes à une mesme fin, à sçavoir à la recognaissance et adoration de la divinité.[1)] En daarbij wordt opgemerkt, dat de oorlog den waren godsdienst afbreuk doet in plaats van dien te versterken. Een reden te meer voor hem den godsdienst-oorlog af te keuren. Het voorbeeld van Karel V in zijn strijd tegen het Protestantisme is naar zijn oordeel het bewijs, dat een oorlog in de gelijke zaken weinig vermag.

Crucé's opsomming van de oorzaken van den oorlog en de bestrijding daarvan is mogelijk niet geheel volledig. Maar wij treffen toch in dit boek voor het eerst een ernstige poging aan om de oorzaken van den oorlog op te sporen. En bij de beschouwingen over die oorzaken (die in den modernen tijd wel eenigszins gewijzigd zijn, maar die in Crucé's tijd zeker als de voornaamste en misschien wel als de eenige oorzaken konden gelden), zijn wij steeds weer getroffen door zijn scherpen geest. In de moderne oorlogen speelt l'honneur wel geen groote rol meer. Maar ‘le profit’ en met de groote moderne legers ook wel ‘l'exercise’ doen hun invloed op den oorlog nog geducht gelden. En ook den rassenhaat kennen wij helaas nog in erge mate. Na deze beschouwingen trekt Crucé het gebouw van den nationalen en van den internationalen vrede op. Ik zal den schrijver daarbij niet op den voet volgen, reeds daarom niet, omdat vele middelen die Crucé ons noemt, bij hem een tweeledige bedoeling hebben, namelijk het nationaal en het internationaal geluk te bevorderen. Een voorbeel daarvan is de vrijhandel. Sprekende over den vrijhandel zegt hij ‘Car la condition du trafic doibt estre par tout esgalle, principalement en une paix universelle, où is est question de sa manintenir en bonne intelligcence avec tout le monde.’ Op een andere plaats verdedigt Crucé het stelsel van den vrijhandel in het belang van het nationale geluk.

Hoe stelt Crucé zich den nationalen vrede voor en waarom

1) Le N.C., pag. 50.

heeft hij zich in zijn boek dat in de eerste plaats, gelijk uit den titel blijkt, den wereldvrede zou prediken, zich zoozeer met het privéleven van de burgers bezig gehouden? Ik geloof, dat hij hiervoor twee redenen had. In zijn staat moesten de militairen verdwijnen, en moesten plaats maken voor eenige politietroepen. De positie van den vorst, die vroeger dikwijls op geweld steunde, werd verzwakt. Wilde hij de vorsten overhalen aan zijn plannen mede te werken, dan moest hij dezen een andere veiligheid of zekerheid aanbieden. Welnu, hij wilde dit doen door een in braafheid en goedheid opgevoede burgerij. In een staat waarin de burgers tevreden waren, had de vorst weinig gewapende bescherming van noode. Inderdaad is dit volkomen juist. En wat in Crucé's tijd voornamelijk den vorst persoonlijk gold, geldt thans in dezelfde mate den Staat. Uit vrees voor oproer tegen den Staat door ontevredenen, is in ons land de bekende vrijwillige landstorm opgericht. De tweede reden is hierin gelegen, dat gelukkige en tevreden burgers niet naijverig op burgers van andere volken zullen zijn, zoodat er des te minder reden voor oorlog zal ontstaan. De diepere zin van Crucé's denkbeelden is deze, dat men de menschheid moet opvoeden om de weelde van den wereldvrede te kunnen genieten. Inderdaad meen ik, dat deze opvoeding zoo spoedig mogelijk en met kracht ter hand genomen moet worden. Het kost nog moeite de regeerders van de moderne wereld van deze waarheid te doordringen. Intusschen spreekt het vanzelf, dat we Crucé in zijn middelen om dit doel te bereiken en in zijn middelen om de burgers op te voeden, dikwijls niet zullen kunnen volgen.

Maar het loont zeer de moeite om dezen nader te beschouwen. De landbouw, de handel en de industrie moeten krachtig aangemoedigd en gesteund worden, betoogt de schrijver van ‘Le Nouveau Cynée’. De nationale rijkdom wordt dan grooter, of om met moderne oeconomen te spreken, het welvaartstekort wordt kleiner.

Op twee wijzen kan dit bevorderd worden, in de eerste plaats door den vrijhandel, in de tweede plaats door het maken van goede wegen (speciaal waterwegen). Het heffen van invoerrechten op de eerste levensmiddelen keurt Crucé ten sterkste af, en hij houdt een warm pleidooi voor het vrijhandelsstelsel.

'Crucé mérite', zegt Lucas, 'vraiment le nom de fondateur de la doctrine libre-échangiste en France. Sa conviction lui est toute personelle; il ne droit rien qu'à sa clairvoyance.'[1] Door het stelsel van den vrijhandel te willen invoeren raakte Crucé aan de inkomsten van den vorst. En deze inkomsten zijn niet alleen noodig voor den vorst persoonlijk, maar ook voor den aanleg van wegen, en voor de geheele sociale voorzorg die hij wil invoeren. Te dien einde stelt hij voor een inkomstenbelasting te heffen volgens een proportioneel stelsel. Het voorstel om een inkomstenbelasting in te voeren, werd door Crucé in 1623 gepubliceerd en werd in Frankrijk wet in 1914.[2] Op het gebied van het internationalisme dringt Crucé aan op éénheid van munt, maten en gewichten. 'Il faut des monnaies simples, faites d'un seul métal. Et il faut l'adoption par tous les pays du même étalon.[3] Op nationaal gebied wenscht hij bestrijding van overbodige luxe, verbod van het duel, bestrijding van de armoede, het steunen van handel en nijverheid, de ontwikkeling der wetenschappen, het brengen van de kunst aan het volk, het in goede banen opvoeden van de jeugd. Ziedaar zijn sociaal program, waarmede bijna iedere tegenwoordige politieke partij voor den dag zou kunnen komen.

Het beste middel om tevredenheid te brengen is werken, aldus Crucé. Het niet werken acht hij de grootste oorzaak van ontevredenheid. Waar een groot aantal wegen moeten worden aangelegd, kan ieder werk vinden. Ook in den tegenwoordigen tijd is men bevreesd voor werkschuwheid en verlangt de uitvoering van productieve werken als remedie tegen werkeloosheid. Maar zij, die niet meer kunnen werken wegens ziekte of ouderdom wil hij hulp verleenen.

In 'Le Nouveau Cynée' wordt de moeilijkheid erkend van het vraagstuk der armoede en wordt opgemerkt 'Il est plus facile d'empescher la pauvreté de venir que d'y remedier quand elle est venue'[4]. Crucé verwacht echter, dat de wereldvrede de armoede belangrijk zal doen afnemen.

1) Un plan de paix générale par Lucas, pag. 82.
2) Lucas, pag. 184.
3) Ibidem, pag. 87.
4) Le N.C., pag. 156.

In slechte en moeilijke tijden moet tegen lagen prijs het graan verkocht worden. Crucé ziet er niet tegen op in tijden van nood prijsregelend op te treden.

Van tooneeluitvoeringen maar nog meer van muziekuitvoeringen verwacht hij een verzachting der zeden. Vandaar ook dat geregeld het volk van de muziek moet kunnen genieten. En wij zijn geneigd daarbij aan onze volksvoorstellingen en volksuitvoeringen te denken.

Het ontwikkelen van de wetenschappen zal het geheele volk ten goede komen.

Dit artikel zou te lang worden, wanneer ik hier Crucé's geheele systeem van sociale wetgeving zou uiteenzetten. Echter op een bizonder voorstel wil ik nog wijzen, namelijk op het instellen van een censuur. Deze heeft een dubbele taak, namelijk de vreemdelingen te beschermen, en daarnaast een zeer uitgebreid toezicht op de burgers uit te oefenen en als 't ware voor dezen te waken. De slechtheid zal door den censor worden tegengegaan en gestraft, en hij zal in 't algemeen de burgerij moeten leiden. Dat Crucé deze censuur ook op geschriften wil uitoefenen blijkt uit het feit dat hij betreurt dat ten tijde van Luther en Calvijn zijn censoren er nog niet waren. Anders hadden deze zeker hunne geschriften verboden. Een voorstander van de vrijheid van drukpers is Crucé zeker niet geweest. Zijn liberaal standpunt tegenover de andere godsdiensten komt hier even in de verdrukking.

Deze censor zal ook fungeeren als een soort burgerlijke stand o.a. met het oog op de belasting. De meest merkwaardige taak van den censor is de opvoeding der jeugd. Crucé stelt als 't ware een leerplichtwet voor tot 18 jaar. ‘Il faut que la republique entreprenne cette charge, et qu'elle commette des magistrats pour savoir soing particulier de ces jeunes plantes, afin qu'elle produisent de bons fruicts.[1)]

Zijn boek schenkt ons een volledig leerplan, waarvan ons o.m. treft het leeren van vreemde talen. In bijna alle beschaafde landen is tegenwoordig een leerplichtwet ingevoerd. De schrijver acht de verplichte leergangen noodzakelijk, omdat ‘dans ce temps la puissance des peres est aneantie.[2)]

1) Le N.C., pag. 185.
2) Le N.C., pag. 184.

Is er dan niets nieuws op deze wereld vragen we ons af. Was de 17de eeuw ook reeds de eeuw van het kind? Klaagden in de 17de eeuw ook reeds de ouders over hun kinderen? Crucé geeft ons het antwoord ‘Que rien ne se voit noveau soubs le Soleil?[1)]

En Lucas wijst op de groote overeenstemming die er heerscht tusschen Crucé's plan, en de Fransche leerplichtwet van 1882.[2)]

Hoe verleidelijk het ook is Crucé's sociale politiek volledig uitéén te zetten, ik moet mo niet te uitvoerig te worden met deze niet volledige uiteenzetting volstaan, om nog een enkel woord te wijden aan zijn Volkenbond.

Zooals ik reeds boven zeide is deze Volkenbond buitengewoon eenvoudig. In zijn gedachtengang kon het ook moeilijk anders. De werkzaamheden zouden niet talrijk zijn. De Volken waren, dank zij de uitgebreide sociale maatregelen gelukkig. De vorsten zijn over 't algemeen goed en een enkele slechte zou gemakkelijk door andere vorsten in toom gehouden kunnen worden Eén moeilijkheid zou slechts kunnen ontstaan tusschen den slechten vorst en zijn eigen onderdanen. Voor oorlog zal geen groot gevaar te duchten zijn, maar hoe moet het volk zich tegen dezen slechten vorst gedragen? Crucé die een aanhanger is van het koningsschap bij de gratie Gods en die de republieken geen goed hart toedraagt zegt ‘Il faut en tel cas proceder par humbles remonstrances, et representer au Prince la consequence de ces abus, non pas en demander reformations les armes au poing.[3)] En bovendien troost hij ons met de mededeeling “La tyrannie se passe.” Il faut donc endurer de telles gens’ zegt hij ‘comme on souffre la sterelité d'une année, en attendant un meilleur temps’.

De Volkenbond moet opgericht worden door de vorsten en de legers behalve een politiemacht om de binnenlandsche orde te handhaven en zoo noodig een vorst te dwingen, die zich verzetten zoude tegen de besluiten van den Volkenbond, moeten worden afgeschaft.

In ‘Le Nouveau Cynée’ wordt de eisch gesteld, dat alle vorsten lid moeten zijn van den Volkenbond. Crucé noemt ze

1) Le N.C., pag. 183.
2) Lucas, pag. 18.
3) Le N.C., pag. 110.

allen op en het treft ons, dat hij in afwijking met zijn voorgangers o.a. le Roy de Chine, le Roy de Perse, les Roys du Japon, de Maroc, le Grand Mogol et autres Monarques tant des Indes que l'Afrique een plaats in den Volkenbond wil geven. Geen onderscheid van godsdienst dus. Wel is hij zich bewust dat zijn sociale wetgeving niet zoo spoedig in die vreemde landen zal doordringen, maar juist doordat in die landen de volken de vorsten blindelings gehoorzamen, is het voldoende de vorsten voor de plannen van den vredesbond te winnen. De republieken zijn in den Volkenbond weinig in tel en zullen minder invloed hebben dan de monarchiën. Toch heeft hij als plaats van den Volkenbond een republiek gekozen en wel Venetië. Zoowel om haar ligging, als om het feit dat geen enkele monarch aanstoot er aan kan nemen dat in zijn land de Volkenbond niet is gevestigd, acht hij Venetië de aangewezen plaats. Kleine republieken kunnen geen lid worden van Crucé's Volkenbond. Bij den Volkenbond is dit ook eenigszins het geval, al worden daar voorloopig althans, natuurlijk niet de kleinste republieken, maar de allerkleinste staten geweerd.[1)]

Indien zich een kwestie voordoet wordt deze bij meerderheid van stemmen beslist door de ambassadeurs van de vorsten. De vertegenwoordigers der republieken stemmen alleen in bizondere gevallen mede. Deze achterstelling van de republieken hangt samen met Crucé's oordeel over vorst zijn bij de gratie Gods. Wanneer ten slotte een vorst zich zou verzetten tegen de beslissing van den Bond zullen de overigen hem dwingen, zoo mogelijk met zachtheid, maar indien het niet anders kan, dan met geweld. Lucas is geneigd uit Crucé's woorden ‘Que si quelqu'n contrevenoit à l'arrest d'une si notable compagnie, il encouvroit la disgrace de tous les autres Princes, qui auraient beau moyer de la faire venir à la raison’, te lezen dat hij hier oeconomische maatregelen bedoelt. Ook de moderne Volkenbond kent het systeem van oeconomische sancties. Te Genève heeft de Assemblée in 1921 een resolutie aangenomen getiteld ‘Arme Economique’, welke resolutie een uitwerking is van artikel 16 van het Pacte.[2)]

1) Verzijl, Volkenbondsverdrag, pag. 9.
2) Verzijl, Volkenbondsverdrag, pag. 54.

De voorrang in den Bond zal de Paus hebben zoowel wegens zijn positie, als uit eerbied, tegenover het oude Rome. ‘l'Empereur des Turcs’ krijgt de tweede plaats. De vierde plaats is eerst weggelegd voor den Franschen Koning. Hierover maakt Crucé zijn verontschuldiging. Als Katholiek en Franschman had hij den Franschen Koning liever een hoogere plaats gegeven, maar zijn objectief inzicht, dat niet alleen de Europeesche Christenstaten de eerste plaatsen moeten bekleeden, heeft hem tot deze rangverdeeling die overigens niet veel waarde heeft, gebracht. Zijn uitvoerige beschouwingen over den rang die de verschillende vorsten in den Volkenbond zullen bekleeden, doen ons eenigszins vreemd aan bij dezen monnik die in zoo vele opzichten zijn tijdgenooten zoover vooruit is. Er is wel eens op gewezen, dat Crucé deze beschouwingen over de positie der vorsten wel daarom zoo uitvoerig behandeld heeft, omdat hij volkomen terecht inzag, dat zonder de medewerking van dezen niets te bereiken zoude zijn. Dit is niet zoo onwaarschijnlijk, daar hij zijn boek ook richt ‘aux Monarques et Princes Souverains de ce temps’. Daarenboven zal men steeds moeten bedenken dat het boek uitgegeven werd in 1623, toen het absolute koningsschap in vele landen nog bestond.

Zooals men ziet is Crucé's Volkenbond zeer eenvoudig. Zijn navolgers hebben meestal een uitgebreider instituut bepleit. Zoo heeft de abbé de Saint Pierre in 1712 een veel grootscher Instituut voorgesteld. Saint Pierre heeft niet zoo sterk geloofd in de deugd van vorsten en volken. Duidelijk blijkt het verschil tusschen beide schrijvers hieruit, dat Saint Pierre de steun der vorsten om een Volkenbond op te richten wilde koopen door hun een gedeelte der bespaarde militaire uitgaven te schenken als belooning voor hun medewerking, terwijl Crucé het den plicht der vorsten acht geen oorlog te voeren op grond dat zij de macht van God gekregen hebben. Crucé neemt de vorsten een gedeelte hunner inkomsten af door het afschaffen der invoerrechten, maar stelt hen schadeloos door het invoeren van een inkomstenbelasting. Saint Pierre heeft beter dan Crucé de zware taak van den Volkenbond gevoeld.

De moderne Volkenbond heeft een geheel ander aanzien dan die van Crucé. Met drie belangrijke factoren heeft Crucé mis-

schien niet voldoende rekening gehouden, namelijk met de machtige positie van sommige landen, die zeker niet voetstoots daarvan zouden willen afstand doen, met de leer van de staatssouvereiniteit en met het internationale recht.

Maar bovendien heeft hij ten onrechte aan het voortduren van het absolute koningsschap geloofd, en aan de machige positie van republieken niet voldoende aandacht geschonken. Men kan toegeven dat Crucé zich de taak van zijn Volkenbond te licht heeft gedacht, maar men moet daarnaast bedenken, dat bij Crucé de volken werden opgevoed tot hoogstaande en tevreden volken, zoodat hij verwachten mocht, dat in zijn Volkenbond zich weinig moeilijkheden zouden voordoen. Ieder bleef souverein in eigen staat, slechts een enkele internationale kwestie zou een oplossing behoeven. Aannemende dat de vorsten, althans in meerderheid goed waren, zou er weinig kans op conflicten bestaan. Crucé wilde de menschheid leeren elkander te waardeeren en te verdragen, hij wilde elke grensmoeilijkheid wegnemen, hij wilde de jeugd opvoeden in een soort internationalisme. Men zou vreemde talen leeren, de vrijhandel zou de saamhoorigheid bevorderen, de censor waakte voor de belangen der vreemdelingen. Over het recht is Crucé weinig te spreken en hij laat zich minachtend uit over de Fransche rechtspraak. Maar in zijn Statenbond zou het internationale recht en ook in bizonder het internationaal privaatrecht een belangrijke rol moeten vervullen. Crucé heeft dit in tegenstelling met Saint Pierre niet voldoende ingezien. Reeds in den beginne zeide ik, dat een samenwerking van Crucé en Grotius voor het nageslacht van groote beteekenis zou zijn geweest.

Crucé is in bepaling van de verhouding van vorst en volk niet altijd zeer consequent gebleven. Verdedigt hij aan de eene zijde de absolute monarchie, daartegenover stelt hij een in alle opzichten zeer ontwikkeld volk en legt hij aan het koningsschap zeer beperkende bepalingen op tegenover het volk. Lucas zegt hierover ‘Le libéralisme monarchique de Crucé se traduit par un libéralisme politique et par un autoritarisme social.[1)]

Wat is er van Crucé's denkbeelden verwezenlijkt? Inderdaad

1) Lucas, pag. 143.

weinig. Zeker de Volkenbond is er, ook, gelijk Crucé het eerst als pacifist heeft verlangd, niet voor de Europeesche Christenheid alleen. Maar onvolmaakt is deze nog in hooge mate. Crucé's opvoedingssysteem werd echter nimmer beproefd, en evenmin werd in lateren tijd in die richting gewerkt. Integendeel in de op Crucé volgende eeuwen werd het nationalisme als het hoogste geprezen. De twintigste eeuw heeft het verderfelijke van dit stelsel ondervonden. Zal men wijzer worden en zal men inzien, dat de menschheid zelve in de eerste plaats de draagster van de vredesdenkbeelden moet worden? Wij zullen, wanneer wij tot dit inzicht komen Crucé niet blindelings kunnen volgen, maar wij zullen toch in die richting moeten werken, die hij aangaf.

De moderne Volkenbond is een veel kunstiger en ingewikkelder instituut dan Crucé heeft bepleit, en men kan toestemmen dat het zijne al te eenvoudig was. Maar Crucé's Volkenbond zou steunen als 't ware op de menschheid, terwijl de moderne Volkenbond bij de menschheid geen voldoende steun nog kunnende vinden, moet trachten veelal zich zelf te helpen. Dit heeft hem vele moeilijkheden berokkend, en dit zal hem ook in de toekomst nog zeer vele moeilijkheden baren, tenzij men tijdig de menschheid tot meer objectief inzicht en tot groote saamhorigheid kan brengen. Het lichtende voorbeeld, dat Emeric Crucé ons in de zeventiende eeuw heeft gegeven, zij voor ons een aansporing.

Misschien heeft Crucé te veel willen regelen, en misschien heeft hij, ondanks zijn groote historische kennis niet voldoende ingezien, dat de ontwikkeling der volken doorging en dat het keurslijf waarin hij de menschheid wilde persen, spoedig te nauw zou blijven. De taak, die hij den censor wilde opdragen, zou ongetwijfeld dikwijls tot groote moeilijkheden en botsingen aanleiding gegeven hebben. Hij wilde alles regelen en vastleggen, naar zijn, voor zijn tijd zeer vooruitstrevend inzicht. Het past ons echter niet daarover te veel critiek uit te oefenen. De sociale wetgeving van den modernen tijd huldigt immers evenzeer de ideeën, dat om het geluk van alleen zooveel mogelijk te bevorderen zeer strenge bepalingen dienen te worden gemaakt.

De groote verdienste van zijn werk - en deze overtreft vele keeren zijn fouten - is, dat hij ons niet eenvoudig een inrichting van een Volkenbond heeft geschonken, maar dat hij er de

aandacht op gevestigd heeft, dat naast een Volkenbond er nog heel wat meer noodig is om de wereldvrede deelachtig te worden. Helder en klaar heeft ons Crucé zijn ethische en oeconomische beschouwingen uitéengezet, en wanneer wij het onderscheid dat hij tusschen volk en vorst maakt uitschakelen, en regeerders en volk als één beschouwen, dan moeten wij tot de overtuiging komen, dat bijna de geheele vredesbeweging in al haar onderdeelen, in 'le Nouveau Cynée' terug te vinden is. Langzamerhand komt het menschdom tot het inzicht, dat het vredesvraagstuk veel ingewikkelder is dan men zich veelal heeft voorgesteld. De oeconomische conferentie onder de auspiciën van den Volkenbond kort geleden gehouden, is het bewijs dat men thans inziet, dat de oeconomie een belangrijke factor is, waarmede rekening moet worden gehouden, wil men den wereldvrede bereiken. Nog niet lang geleden zeide Mussolini: 'de Marine moet versterkt worden en onze luchtvaart moet zoo talrijk en machtig zijn dat de oppervlakte harer vleugels de zon verduistert. Dan zullen wij morgen, dan zullen wij tusschen 1935 en 1940, wanneer wij op één van de gewichtigste oogenblikken van de Europeesche geschiedenis zullen zijn, onze stem doen hooren en eindelijk onze rechten erkend zien'. Aldus sprak de dictator van één der machtige staten, die lid is van den Volkenbond.

Zoo zien wij dat aan den modernen Volkenbond nog veel, zeer veel ontbreekt. Aan ons de taak den Volkenbond te voltooien. De historie kan ons daarbij in vele opzichten behulpzaam zijn.

Ik heb daarom gemeend, dat het zijn nut kan hebben op de beteekenis van Crucé als pacifist in ons land ook de aandacht te vestigen. Deze, gedurende langen tijd vergeten schrijver verdient in de moderne vredesbeweging in eere hersteld te worden. Emeric Crucé is niet alleen een belangrijke vredesfiguur in de zeventiende eeuw, hij is de vader van de moderne vredesbeweging.

De verborgen bron (en nóg iets wat daarbuiten omgaat) door Willem Kloos.

(De Verborgen Bron, door Kees Meyer. Uitgave 'Het Nieuwe Leven', 1927. Een dwaling van Henriëtte Roland Holst.)

Alles wat Kees Meyer schrijft, loont de moeite, dat men het leest. Maar met dat woord 'moeite' wil ik toch geenszins aanduiden, dat deze belangwekkende auteur eenigszins 'kunstigingewikkeld', of, zooals men het in onliterairen eenvoud ook wel eens genoemd heeft, 'duister' schrijven zou.

Integendeel, meestal schijnt de heer Meyer alles wat er in hem leeft, en wat hij meedeelen wil onmiddellijk onder woorden te brengen, zooals men dat óók doet, wanneer men praat. En dat ik dus van moeite spreek, die men ondervinden zou als men hem leest, deed ik uitsluitend en alleen met de ernstige bedoeling om alle nijvere penners, die zich voorstellen, dat zij kritiseeren kunnen, er met vriendelijken nadruk op te wijzen, dat het objektieve lezen van iets, dus zonder dat men zich in zijn slotsommen vergist, waarachtig geen kinderwerkje heeten kan.

Ja, goed en zuiver lezen, zeg ik, zoo dat men alles precies begrijpt, is een geweldige kunst: onze diepste, dus inwezenlijkste, onze boven alle aardsche dingen uit levende Psyche, die bij de meeste menschen maar hoogst zelden naar boven komt, is daarvoor absoluut-onmisbaar, en wie nog niet zoover is kunnen komen, dat hij deze gewichtige waarheid heeft leeren inzien, doet eigenlijk beter, met nooit in het publiek over geestelijke aangelegenheden, dus ook niet over anderman's letterkundige scheppingen en beschouwingen en evenmin over wijsgeerige kwestie's te schrijven, daar het dan tien tegen één is, dat hij zich schromelijk aldoor vergist.

O, ik heb het nu, mijn reeds vijf dekaden durend en altijd inwendig arbeidend denkleven door, waarin ik hoogst zelden, en dan nog alleen door ongunstige uiterlijke omstandigheden daartoe gedoemd, geheel en al leeg heb gezeten, tot mijn mij vaak stil gemaakt hebbenden weemoed moeten merken: de brave menschen, in het algemeen, die over literair-psychische kwestie's schrijven, of meenen te schrijven, verbeelden zich al te vaak, komieklijk over zichzelf tevreden, dat recenseeren, dus goed- of afkeuren, een even lichte bezigheid als boterhammen-snijden is. Want men beziet dan eenvoudig vlug-weg het zeer voortreflijke zoowel als het minst-beteekenende, en gaat dan onmiddellijk leukjes aan het ‘hakken’ in kortweg-hoogdoen, of ook wel eens aan het botersmeren als men wat beter in zijn humeur is tegen datgene wat onder zijn mes komt, terwijl men, daar altijd onder door, toch evenzeer oneindig-ver-weg blijft van de Verborgen Bron (waarover Kees Meyer het heeft, en waaruit alle Kunst en Wijsheid, al het denken en voelen, en dus ook schrijven vloeit) als de brave wagenduwer doet, die 's morgens door de straat langs de huizen schuift, om te probeeren het een en ander te slijten van zijn meer of minder bruikbare waar.

Ja, lijnrecht tegenover de met haar allereerste, meestal subjektieve indrukken naïef-gauw tevredene ondeeglijkheid, heeft als allereerst beginsel der eenig-ware en dus altijd blijvende kritiek te gelden - een beginsel, waaraan ik nu reeds 49 jaar lang, door alles heen, gestand mocht blijven -: Beijver u-zelf, om, vóórdat gij uw naam bij de dieper-zienden er aan waagt, ieder woord van elk werk, dat gij leest, tot op zijn diepsten grond te peilen met uw allerinnigst geestelijk Wezen, dat uw Onbewustheid wordt genoemd, om daarna met u aangeboren-zijn-moetende gewetensvolheid, alle woorden tezamen te zien en te voelen in hun onderling verband. Want eerst, nadat gij op die uitsluitend waarde hebbende wijze algeheellijk dus volkomen in het werk, of uw onderwerp zijt doorgedrongen, kunt gij u beschouwen als eenigerlei recht tot spreken te hebben verworven omdat gij dan in dezelfde geestlijke atmosfeer leeft als de auteur-zelf deed, toen hij schreef, en dus in staat zijt geworden, om na te gaan, of hij zoo volmaakt mogelijk heeft uitgedrukt wat er diep in hem bewoog, want in mysterievollen groei uit de Eeuwige Diepte, die achter alle

menschen schuilt, puur-schoon of geweldig in zijn hersens rijzen ging. O, alleen door zoo'n opperst-sekure wijze van psychisch werken, dus handelen, kunt gij u langzaam-aan gaan beschouwen, als geworden te zijn een soort van makker, een gelijkwaardige en alleen maar wat meer objektieve en dus tot oordeelen eenigermate bevoegde, van zoo'n waarachtig door den Diepsten Grond der Dingen gezegend Kunstenaar of Philosoof. Ja, dán eerst, als gij dát begrijpt, en dus een het ernstig bedoelend kritikus zijt te noemen, moogt gij gaan denken en beslissen over schrijvers en hun voortbrengselen, omdat dan uw diep-zuiverste Persoonlijkheid, die evenals die van den Kunstenaar of Wijsgeer, een deel van het altijd levende Inzijn van al het Bestaande mag heeten, en die natuurlijk ook in uw vroegste jeugd, schoon toen nog maar heel vaag, tot uw menschelijke Daagschheid heeft gesproken, zich tot de geestlijke Hoogte waarop de Beoordeelaar staan moet, opgewerkt heeft door de Macht van zijn eigenen, of liever door Die van den Eeuwigen, den zijne in zich bevattenden Levenswil.

Zóó nu, zeg ik volkomen-rustig en kalm-eenvoudig, zonder ook maar eenigerlei zelfingenomenheid in mij te voelen, waar ik trouwens heelemaal vrij van ben, heb ik mijn heele leven in al mijn kritieken gedaan.

Sinds ik mijn schooltijd achter mij had, ben ik steeds bij alles wat ik in proza schrijf, gewend geweest mij in te spannen. En werk ik geregeld en hard, behalve, zooals ik hierboven al zei, wanneer het mij onmogelijk werd gemaakt; maar toch was ik in dit laatste geval nog altijd diep van binnen werkzaam met mijn altijd-bezigen Geest, en deed ik dus, van tijd tot tijd, zoodra ik maar een oogenblik de kans er toe kreeg, tòch wel iets, al produceerde ik niet, als thans weer, zonder moê te worden, iedren dag. Ja, geestlijk-ingespannen - en vandaar mijn nooit zoo heel veel spreken - voel ik mij altijd en overal, en die inspanning bestaat in stilkens vordrend denken over alles wat mij ter harte gaat, evenzeer als in letten op alles in de buitenwereld, en soms ook op de menschen, met wie ik vroeger omging, zoodra ik iets minder-gewoons, dat mij aantrok of afstootte, in hen gewaar geworden was.

Ja, ik leef, en schrijf ook, altijd van uit mijn onbewuste

Achteraf-diepte, die ik steeds heb gevoeld als datgene wat mij kracht gaf en geven blijft in alle moeilijkheden, waarin het leven mij, zoogoed als alle andere menschen, telkens weer plaatst, - de Achteraf-diepte, herhaal ik, die in zichzelf werkende en steeds maar in mij voortgroeiende, mij als de naaste Buur van mijn Daagschheid, gelukkig altijd bijgebleven blijkt te zijn O, ik weet tevreden want bescheiden Haar altijd in mij, en vooral sterk voel ik Haar en blijf ik Haar voelen, wanneer, zoodra de gunstige geestesgesteldheid daarvoor kwam - en dat overvalt mij tegenwoordig, gelukkig, tienmaal vaker dan vroeger - wanneer ik, zeg ik, zooals altijd, voor mijn schrijftafel zittend, om het onderwerp te doorgronden, waar op dat oogenblik mijn Geest mij toe bepaalt, plotseling de pen neem en schrijven ga. Want dit laatste doe ik dan, omdat ik dat Verste en Echtste op eens als aan den horizon van mijn wachtend Binnenste zie rijzen als de vreemde, verre Macht, die altijd, ook onder de zwaarst-te-dragen levensgebeuringen met mij in verband bleef, en die ik dan naar mij heenlok met mijn psychischen wil, iets wat mij, hoe ouder ik word, ook hoe langer hoe vaker, en ook spoediger gelukt.

Ik zeg dit alles alleen maar, om te laten merken, dat ik niet zoo geheel vreemd tegenover het Binnenwezen van den heer Meyer sta, neen, dat ik integendeel in mijn geest het een en ander met hem gemeen heb, en dus eenigermate bevoegd ben om te oordeelen over wat hij schrijft. Want al ben ik en voel ik dus in sommige opzichten anders als hij - geen mensch, die zich niet englijk door anderen, in een door hen verzonnen abstrakt systeem heeft laten opsluiten, gelijkt volkomen op alle anderen - toch staat er genoeg, waar ik het mee eens ben, of tenminste eenige sympathie voor voel in zijn boek, om het wenschelijk te vinden, dat ik over hem spreek. En ik kan dit laatste het beste doen, door het een en ander van hem aan te halen, en dan in weinig woorden voelbaar te maken, wat ik er van vind.

Hij ziet bv. in de ‘okkulte’ verschijnselen een wezenlijke kern van echtheid, en in tegenstelling tot de 19e-eeuwers en van hen, die in hun engere opvattingen nog geheel en al zich laten besturen door de beperkte zienswijze der vroegeren, ben ik dat volkomen met hem eens. Al het Bestaande verbergt een dieperen Ingrond, en wiens begrip niet zoo diepgaat, dat hij tot dit allerbinnenste

wezenlijk kan dalen, en dus de tot dusvere gevondene natuurwetten als het laatste, ja, eenige woord der menschlijke wijsheid beschouwt, zoodat hij blijft spreken van en werken met de begrippen Stof en Geest, die toch niets dan menschlijke bedenksels zijn, - immers nooit de Kracht zelve, maar alleen wat als haar uitwerking geldt, valt waar te nemen, terwijl ook de Materie, als men haar maar diep genoeg onderzoekt, heel iets anders als Stof blijkt te zijn - de Diepere Ingrond van al het Zijnde, herhaal ik, blijft eeuwig verborgen en niet alleen de eenig-echte wijsgeer, maar zelfs de strengste geloovige kan het daar mee eens zijn, omdat ook de laatste erkennen moet, dat God in zijn diepst Wezen een Mysterie blijft.

Doch laat ik maar liever, zooals ik ook van plan was, bij Meyer zelf blijven. Zijn stuk over Swedenborg, zoowel als dat over Napoleon en wezenlijk ook alle andere in dit boek behoorden door ieder gelezen te worden, door ieder nl., die belang stelt in het Inzijn van der Dingen Wezen, van den diepsten Grond des Zijns.

Maar nu ten slotte een paar aanhalingen, en daar ik in het vorige Meyer's hoofdopvatting heb duidelijk gemaakt, die ook in mij altijd leefde, kan ik volstaan met die citaten waar hij spreekt over de Dichtkunst, die, al blijft zijn beschouwing natuurlijk eenigermate in het zeer algemeene zweven, toch niet wezenlijk in hun inhoud verschillen van de bevindingen, waartoe ik zelf, door mijn levenslang vervuld zijn van haar, eveneens komen moest.

Als volgt bv. definieert hij de Poëzie: ‘Als de Dichter zingt, ook al bezingt hij het Buitene, steeds toch bezingt hij zijn eigene Ziel: zijn ziel en de ónze zingt hij uit: de eeuwige menschenziel. Niet in de dingen, die hij zegt, maar in de innerlijke bewogenheid, die uit zijn verzen zingt, zit alle waarde.’

En wat hij een paar regels later zegt, is óók volkomen juist

‘De taal der Ziel is muziek. En dus niet wat de Dichter verstandelijk zegt in zijn vers, maar het is, dat wat hij zegt, tot muziek geworden is.’

Ik zelf heb deze waarheid ook menigmaal - zij het op andere wijze - te kennen gegeven. Maar Meyer, die geen Dichter wil

wezen, doch alleen een Weter en Denker zijn, kwam, uit zichzelf, tot hetzelfde resultaat.

Ik heb hier niets bij te voegen: het feit spreekt voor zichzelf.

En als verder citaat kan ik nog het volgende geven, dat precies aansluit bij mijn eigene, op levenslange ondervinding berustende theorie:

Wij zeggen: er is poëzie in ons, en wat wil dat dan zeggen? 'Dat we, evenals de Dichter, de dingen niet meer zien in relatie tot ons-zelf, en of ze zijn voor ons belangrijk of voordeelig, ze niet meer zien in tijd en ruimte en causaliteit, maar zooals ze in zichzelf zijn, dat wij de ziel der dingen voelen, het leven voelen in zijn eeuwigheid, zijn stille schoonheid van eeuwigheid.'

Ik wil hier eindigen, want ik moet het nog even over iets anders, en iets luchtigers hebben.

Deze opstellen van Meyer zijn waardevol, en wie ze niet leest, doet stellig aan zijn eigen ontwikkeling iets te kort.

II.

De altijd manhaftig-revolutionnaire Dichteres, mevrouw Henriëtte Roland Holst, maar wier onverschrokkene uitingen, zooals men weet, zich niet overal binnen de grenzen eener zichzelf beheerschende redelijkheid weten te houden, heeft het plotseling in haar van tijd tot tijd geniaal maar ook wel eens geheel uit den band springend hoofd gekregen, om terwijl zij haar ook door mij betreurden partij-genoot en vriend Herman Gorter bespreekt, een eenigszins zonderlingen uitstoot te wagen naar een mijner jongelingsverzen, dat ik 46 jaar geleden schreef - och, ik hecht thans niet zoo bijzonder veel meer aan die knape-uitingen: mijn wat latere en ook mijn huidige staan nóg veel dieper dan die eerstelingen, gegrondvest in den waarsten Bodem van het Psychische, maar ik wil voor dat eene gedicht wel even opkomen, omdat mevrouw Holst zich in haar meening er over volslagen vergist. Immers, waarschijnlijk, omdat ik geen socialist ben, heeft zij dit nog wel wat jongensachtige, maar heusch niet zoo minne produkt alleen maar vluchtig bekeken en oordeelt nu luk-raak. En ik kan haar des te gemakkelijker weerleggen, omdat ik nu reeds sinds 50 jaren gewend ben geweest, om alle dwaze aanmerkingen,

die ik over mijn productie zag maken, in mijzelf te overdenken, mij telkens afvragende: schuilt er eenige waarheid in wat ik daar las? Doch geregeld-door kon ik dan - ik ben tegelijkertijd heel spontaan en toch reflektief - tot de slotsom komen: de mensch, die hier meende over een vers te spreken van mij, heeft het eigenlijk over heel iets anders, want hij las niet eens haar-fijn precies wat er wezenlijk staat. En zoo kon ik mij ten slotte heenzetten over den weinig intellektueelen, en letterlijk niets voelenden noch zienden weerstand, die alles wat ik op schrift bracht en uitgaf, in den beginne ondervond. Ja, men ontzeide mij lange jaren niet slechts elk spoor van dichterlijke begaafdheid, maar ook, ondanks dat ik van nature gewend ben, om alles ernstig en degelijk te volbrengen, zelfs de geringste mate van wezenlijk inzicht, ja van kennis ook, en als ik er eindlijk soms in slaagde om ergens iets geplaatst te krijgen, werd ik onmiddellijk door andren weersproken met redenatie's die heelemaal niet raakten, want niet sloegen op datgene wat ik had gezegd. En als ik verzen uitgaf, dezelfde waar men nu mee weg beweert te loopen, werden ze flauw-moppig geparodieerd.

Maar, daar ik, tot mijn genoegen, nooit wat men noemen kan, eerzuchtig was: ik arbeidde en arbeid nog, alléén maar om zoo volmaakt, als in mijn vermogen ligt, uit te kunnen spreken, wat er aan gedachten en waarachtige zielsbewogenheid in mij leeft, bleef ik maar altijd bedaard mijn gang gaan, geregeld doende datgene, waar de innerlijke Geest mij toe drijft en toen reeds dreef, nl. om mijn Holland te leiden uit de gezellig-knusse opkamer, waar het vriendelijk-bedaardjes zat te rijmen en het te leeren zich psychisch te bewegen in de wijdten en diepten der waarachtige Poëzie.

En zoo scheen er allengskens - alles gaat langzaam hier - een omzwaai te komen in de opinie van velen: men begon mij zoo'n beetje te waardeeren: men vond, dat ik eigenlijk geen ongelijk had in wat ik zei. Doch, zooals het gewoonlijk gaat met brengers van het nieuwe, die op hun eigen weg voortdurend verder schrijden en voetje voor voetje vooruitkomen, tegen alles in; ik had natuurlijk, daar ik altijd mijzelf bleef - ik ben gelukkig geestlijk-stevig en daardoor wel logisch, maar ook zachtmoedig, behalve een enkle keer, een menschengeslacht geleden, toen ik plotseling opstuiven

moest - daar ik altijd mijzelf bleef, herhaal ik, had ik een klein aantal, wat men noemen kan, persoonlijke vijanden gemaakt, en het gevolg van hun actie was dat er een nieuwe waan over mijn innerlijk Wezen bij velen opgeld ging doen. Ja, men veranderde van taktiek: men moest toegeven, dat ik, als jonge man, een tijdje lang aanleg getoond had, maar sneerde dat het allemaal op niets was uitgeloopen, en ik sindsdien geestlijk leeg en dus machteloos geworden was. En inderdaad schreef ik in die dagen, onder den neerdrukkenden invloed van moeilijke uiterlijke omstandigheden, waardoor ik mij inwendig egaal-grijs ging voelen, niet zoo heel veel. Ja, sommigen gingen zelfs, wat ik als jonge jongen had mogen schrijven, op een voetstuk zetten, waar het volgens mijn binnenste weten, - ik ken tháns als 68-jarige mij zelf en mijn eigen kunnen volkomen - als men het vergelijkt met mijn latere werk volstrekt niet op thuis behoort. Al kunnen die verzen mijner jeugd, als zuivere poëzie beschouwd, toch stellig den toets doorstaan, ja, mogen zij zelfs voor den nog al drogen tijd, waarin zij verschenen, iets bijzonders worden genoemd. Mevrouw Roland Holst echter blijkt het met die algemeene opinie niet eens te wezen: om haar thans zalig rustenden vriend Gorter in de hoogte te steken, verzekert zij, dat ik toen wel eens rhetorisch zou zijn geweest, terwijl haar ook door mij gewaardeerde, ja, menigmaal bewonderde makker zich nooit aan dat euvel zou hebben schuldig gemaakt. En ik laat nu haar appreciatie van haar voortreflijken strijdmakker natuurlijk geheel en al voor wat zij waard is. Want hij rust nog niet zoo langen tijd onder de vrede-gevende aarde, en ik acht het dus beneden mij, om haarfijn aan te wijzen al de gedichten of plaatsen van gedichten, waar de arme Herman, door zijn cerebraal vervuld zijn van heel andersoortige kwesties, in zijn latere werk, als poëet, beneden zichzelf gebleven lijkt.

Neen, mijn eenige bedoeling is, om aan mevrouw Roland Holst goed duidelijk te maken, dat zij beter voor zichzelf zou doen, indien zij voortaan nooit meer zoo wild-weg wou gaan beslissen over kwestietjes, waar ik uit den aard der zaak beter van op de hoogte ben, dan zij dat vermag te zijn.

Immers, zij spreekt hier over een vers van mij, waarvan ik nog precies weet, hoe het is ontstaan. Ja, ik kan nog duidelijk naar voren halen, uit mijn Achterdiepte, het oogenblik, waarop het

kwam. Het was het jaar 1883: ik leefde eenzaam en dood-eenvoudig, als student in de oude letteren, op een kamer met alkoof in de Amsterdamsche ‘Nieuwe Buurt’, en werkte voor mijn candidaats. Verzen schreef ik maar hoogst zelden, want dat heb ik altijd alleen gedaan, wanneer ik door een vreemde, een mystiek te noemen, want verre, innerlijke ontroering, die destijds maar schaarsch bij mij opkwam, merkte dat er een bij mij aan het rijzen was, heelemaal spontaan-weg, uit mijn dieper Zijn. En zoo zat ik dan ook, op een stillen avond voor het raam van mijn kamer op de tweede verdieping aan de straatzijde van het huis. Voor mij stond mijn antiek bureautje, een erfstuk van den reeds in 1845 overleden vader mijner goede moeder, (die zelf in zijn tijd óók verzen schreef en gedrukt kreeg) dat ik thans nog bezit. En over het opengeslagen blad van dat, meen ik, eindachttiende-eeuwsche meubelstuk gebukt, had ik reeds een paar uur gezeten, bezig met een of anderen Griekschen auteur te ontcijferen die vóór mij lag, toen ik op eens, ver uit mijn Diepte, een onbepaalde en vreemde emotie voelde stijgen naar mijn hoofd. Ik, een beetje verwonderd geworden, want merkende, dat ik niet meer mijn volle aandacht bij mijn werk kon houden, haalde mijn gordijn op en keek op, door het raam, naar de lucht, die vol met sterren stond, met hier en daar wolken er tusschen door.

En zie, terwijl ik zoo zat te kijken, aldoor die zachte emotie in mij voelend, terwijl ik toch volstrekt niet kon nagaan, waardoor zij veroorzaakt zou kunnen zijn, kwamen, zooals dat met mijn verzen altijd gaat, plotseling de regels in mij op, onder het hooren in mijn psychisch Wezen van een zacht melodiëerend geluid:

> Ik weet niet of de starren weenen,
> 't Licht hun gezicht in zilvren tranen baadt,
> Of Liefde's lach is over 't klaar gelaat
> Van wie zichzelf alleen hun lust ontkenen

De rest van het gedicht zal ik maar niet aanhalen: ieder, die wil, kan het in mijn eersten Bundel vinden, en evenals dezee eerste vier regels, kwamen ook de 10 andere van zelf in mij op, terwijl ik mijne zeer gewaardeerde opponente, maar die toch geenerlei psychisch-kritischen kijk op de poëzie van anderen blijkt te hebben, in volle waarachtigheid de verzekering kan geven, dat er gedurende

de wording en de in-woorden-koming van dat vers zelfs niet het flauwste spoor van iets wat rhetorische koude opwinding heet, in mij aanwezig is geweest, en dat deze evenmin in de uitdrukkingswijze kan worden gevonden, wat mevrouw Roland Holst zelf gemerkt zou hebben, als zij maar gewend was het werk van andersdenkenden te lezen met den psychischen ernst en de objektief-blijvende toewijding, die elken kritikus past. Zij vindt vermoedelijk de voorstelling, dat sterren zouden gaan weenen, niets meer dan een frase. Maar heeft zij wel eens, als zij zich geëmotionneerd voelde, waardoor dan ook, en haar oogen dus, zonder dat zij toch stellig ging weenen, een heel klein tikje vochtig wierden, naar den hemel en dus ook naar de sterren gezien? Dan zal zij moeten gemerkt hebben, zooals mij dat zelf toen overkwam, dat een enkele ster, waar zij toevallig haar aandacht op vestigde, korte lichtstraaltjes om zich heen scheen te werpen, alsof die glans tranen vergoot.

Heusch, mevrouw Roland Holst, ik zeg het met passende eerbiedigheid, zou wijzer doen, indien zij bij eventueele verdere kritische beschouwingen van haar-zelf over andren, beginnen wou met strenglijk uit haar hoofd te bannen elke gedachte aan het feit, dat degene, wiens werk zij beoordeelen wil, altijd van een heel andere overtuiging over maatschappelijke en staatkundige kwesties geweest is en blijft, als die welke zijzelve, met een kleine wisseling van nuance soms, er op na te houden moeten meent.

En weet zij zich daartoe niet in staat, omdat zij krachtens de voorschriften van de Richting, die macht over haar innerlijken Geest heeft gekregen, altijd moet blijven denken: Iiemand die het in de hoofdzaak, nl. de kwestie der sociale revolutie niet met mij eens is, heeft als noodzakelijk gevolg van die volgens mij, kardinale dwaling, ook in alle andere dingen ongelijk, - de socialisten en andere ‘isten’ zijn gewend om zoo te wanen, dan geef ik natuurlijk eenvoudig alle verdere discussie met haar op. Want elk onderhoud met menschen, die - mevr. Holst vergeve mij - aan een idée fixe lijden, moet uit den aard der zaak, altijd en eeuwig blijven zonder eenig resultaat. En daar, meen ik, mevr. Roland Holst in die - buitenom elke hoonende scherts gezegd natuurlijk - onvoegzame positie verkeert, meen ik hier afscheid van haar te mogen nemen, haar alleen beleefd aanradende, om eens te willen nadenken over alles wat ik hierboven zei.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is den volken gemakkelijker gebleken van het Engelsche het parlementaire regeeringsstelsel over te nemen dan er onder hun eigen mannen (en vrouwen) personen voor te vinden, die er voor hun nationale gemeenschap een heilzame toepassing aan konden geven. De pas overleden Britsche staatsman Herbert Henry Asquith behoorde tot die lange reeks onovertroffen Engelsche parlementsleden, die van de politiek tegelijkertijd een hooge en edele levenstaak hebben gemaakt en een gezelschapsfunctie: liberaal natuurlijk, omdat 'Liberalität Anerkennung' is, en noch de regeering van een land noch het gezellig verkeer mogelijk is zonder wederzijdsche waardeering en erkenning van verkregen rechten.

Engeland is groot geworden omdat zijn eilandvolk uit eigen groeikracht tot een regeeringsstelsel heeft kunnen komen, waarin geschiedenis en overlevering konden worden geëerbiedigd en het nieuwe, het groeiende kon worden aanvaard en in het oude, zich langzaam wijzigende staatsverband opgenomen. Misschien was de grootste politieke overwinning van den gestorven staatsman, die na zijn aftreden als politicus, een afscheid voor goed, *lord* Oxford en Asquith werd, niet slechts dat hij, de oorlog uitgebroken en België door het Duitsche leger onder den voet geloopen, zijn volk tot meedoen vermocht te bezielen, want mee doen was ook voor Engeland een vraag van er op of er onder. Maar dat hij het wist te winnen voor den in dat geval noodigen algemeenen dienstplicht. Hoe zeer dit een overwinning was blijkt duidelijk uit het feit, dat er de dienstplicht weer is afge-

schaft, omdat, Groot-Britannië een eilandenrijk, een groot staand leger niet noodig lijkt. Maar om aldus zijn landgenooten te kunnen winnen voor een plichtsvervulling, waarvan zij meer dan eenig ander volk, zelfs het Nederlandsche, afkeerig zijn, persoonlijk militairisme, waarbij hij-zelf zijn oudsten zoon verloor, moest de liberale staatsman wel beschikken over een gezag, dat steunde op een schitterend staatkundig verleden, en een gewonnen vertrouwen als geen ander staatsman van zijn volk bezat.

In Engeland is de politiek iets heel anders dan op het Vasteland. Sinds koning Willems tijd, den stuggen Hollander, die de eerste constitutioneele koning was van 'Engeland, Schotland en Ierland', met Frankrijk toen als sieraad er bij genoemd, neemt hoog en laag er aan deel met een belangstelling, welke aan het Engelsche volk het bewustzijn schonk, dat de vraag 'hoe ons land geregeerd wordt?' door ieder, man of vrouw, moet kunnen worden beantwoord. Reeds lang voor de 'suffragettes' er streden voor haar stem- en kiesrecht, een strijd, in ons land ook reeds gewonnen, doch in vele andere landen nog slechts aan zijn voorgevechten, toonde de Engelsche vrouw van opvoeding en stand, ook die der Britsche *society,* een medeleven in de staatkunde van haar land, dat haar voortdurend verhief tot minister zonder portefeuille. Het is geen toeval, dat de geëerde, pas gestorven staatsman Asquith tot (tweede) echtgenoote 'Margot' Tennant had, politieke vrouw van geest, elegantie en moed, zooals geen ander volk er een in al haar aantrekkelijke en afstootende eigenaardigheden heeft aan te wijzen. Ook in ons land, dat in zijn staatkundig leven zoo dicht bij zijn model komt, en geen ander volk kon het Engelsche model zoo uitnemend toepassen als wij, ook in ons land neemt de vrouw deel aan het staatkundig leven van haar man, indien deze een politieke betrekking bekleedt. Maar als twee hetzelfde doen, doen zij toch niet hetzelfde. De Nederlandsche vrouw cijfert zich veel meer weg, treedt niet, waar het noodig is, voor haar man of vader als verkiezingsagente op, denkt er nauwelijks aan om een andere politieke zienswijze te doen kennen dan die van man of vader. De Engelsche vrouw is veel zelfstandiger, immers langer dan de onze staatkundig opgevoed: trouwens in het Britsche staat-

kundig leven is meer ruimte voor gevoelsleven, wat er soms de kracht en soms de zwakheid van uitmaakt. Ik wil ook dit zeggen: de Britsche staatsman, of hij werkman is of *lord,* een mijnwerker der laatste decenniën of een hertog uit vroeger eeuwen, streeft in zijn parlementair leven naar goede manieren. In het Lagerhuis is het 'mijn achtenswaardige vriend' voor en na. De kaaimanieren van elders, welke het staatkundig leven der volken tegelijkertijd ondermijnen en tot een belachelijke ergernis maken, zijn in het Britsche Lagerhuis zoo goed als met doorgedrongen. Het doet goed den pas overleden staatsman te hooren huldigen door Clynes, den Arbeidersleider, als 'zeer verdraagzaam voor zijn tegenstanders en een trouw en hulpvaardig leider en collega voor zijn vrienden'. 'Liberalität ist Anerkennung': bij den dood van Herbert Henry Asquith blijkt het, dat ook in het tegenwoordig staatkundig en publieke leven van het groote Engelsche volk de echt-liberale beginselen, waardoor het is geworden wat het is - geweest? - in werkelijkheid nog steeds worden gehuldigd en toegepast.

Asquith was een groot en sympathiek staatsman aan wien ook Nederland dank is verschuldigd. Ongetwijfeld zou een overwinning van de Duitschers op het Vasteland op den duur noodlottig zijn geworden, ook voor onze buren aan de overzijde der Noordzee. Maar een leidende staatsman met geringer vooruitziend vermogen, nationaal zelfbewustzijn, moed dan hij zou zijn eigen wijsgeerige levensspreuk: 'wacht en kijk toe', welke hij in dat gewichtig moment, als gevaarlijk en onmannelijk ontrouw werd, ook toen hebben kunnen toepassen. Maar Asquith wachtte noch bleef toekijken. Hij riep zijn volk op ten oorlog en bezielde het tot een overwinning: den algemeenen dienstplicht, waarvoor deze liberale en wijsgeerige staatsman zich eerst zelf te overwinnen had. Zonder deze zelfoverwinning van Asquith en zijn volk ware het door de overwinning der Duitschers ook met ons onafhankelijk volksbestaan gedaan geweest.

Het parlementaire stelsel heeft Groot-Britannië machtig gemaakt, doch daarom doet het dit niet andere volken. Integendeel, voor andere volken blijkt het meer en meer een kern van zwakheid en verwording. Ongetwijfeld zijn er geen gemeenebesten achtenswaardiger dan de drie Skandinavische, en zoo er

ooit ergens in de geschiedenis een omwenteling is geweest, welke algemeene toejuiching vond, dan was het in 1905 de omwenteling zonder bloedstorting of verwoesting, welke van Noorwegen een zelfstandigen staat maakte onder een eigen koning. Zij toonen duidelijker dan andere volken aan, dat het er in het wezen van een volksbestaan weinig toe doet of het hoofd van een staat gekroond is of niet, erfelijk aangewezen of door een volk benoemd. Behalve, dat er voor het erfelijk gezag van het staatshoofd alles te zeggen is door ieder, die in het verleden van zijn volk een kracht erkent ten goede. Maar al zijn dan de Skandinavische volken achtenswaardig en sympathiek, dit wil nog niet zeggen, dat zij in hun staatkundig leven en streven steeds verstandig zijn. Ook zij hebben het Vertegenwoordigend regeeringsstelsel van het Engelsche volk overgenomen, doch allerminst zijn staatkundige opvoeding en inzicht. Zoo komt het, dat in Noorwegen veertien dagen lang een sociaal-democratisch bestuur nominaal aan de regeering is geweest en ten val is gebracht omdat het geen kracht had te blijven staan. Een regeering, optredende niet namens een politieke, maar namens ‘de Arbeiderspartij’, welke bekende uitsluitend te zullen letten op de belangen der arbeiders. De ‘arbeiders’ in Noorwegen - in het midden wordt gelaten wat daar onder die benaming wordt verstaan: natuurlijk Jan Proletariër en zijn maat - zijn hevig rood van kleur en dat is hun recht. Maar zij zijn verstandig genoeg om te beseffen, dat een kleine socialistische staat in zijn eentje nog niet mogelijk is. Deze arbeidersregeering was dus wel geneigd veel water in zijn rooden wijn te doen, maar ongelukkigerwijs of gelukkig, al naar men wil, staan ‘de arrebeiers’ in een staat niet alleen. Er is ook nog zoo iets als kapitalisme, hoezeer ook door ‘de rooien’ verfoeid. Zijn invloed deed deze arbeidersregeering, welke niet staan kon, vallen. ‘Ik heb in beginsel niets tegen een arbeidersregeering’, zei de linksche politicus Mowinckel, die thans een kabinet heeft gevormd, dat waarschijnlijk ook geen lang leven heeft, ‘maar deze regeering verdient geen vertrouwen, wijl zij geen vertrouwen wenscht’. Is sterker veroordeeling uit te spreken over een groep personen, wien het door de karikatuur van het parlementair bewind in hun land gelukt is aan het hoofd te komen van hun gemeenebest,

wetende dat ze voor hun volk, dat toch niet enkel bestaat uit wat zij ‘arbeiders’ noemen - en allen weten wij welk een kleingeestige opvatting de politieke-strevende arbeiders van dezen eeretitel doen blijken - niets kunnen doen? Ernst, ernst en nog eens ernst is de kern van elk staatkundig streven. Wanneer de leiders van een volk dit niet inzien, zijn zij misleiders.

Men kan niet zeggen, dat het met de werkzaamheden van het zesde ‘Al-Amerikaansche’ congres, dat, door president Coolidge met een stoet van de invloedrijkste politieke leiders van Noord-Amerika te Havannah werd geopend, hard opschiet. Misschien is dit verblijdend. De Noord-Amerikaansche Unie voelt niets voor den Geneefschen Volkenbond, schoon deze zijn bestaan dankt aan den braven Woodrow Wilson zaliger nagedachtenis, president ook hij. Zij wenscht de hegemonie over de wereld, en daarvoor zoekt zij haar eigen Al-Amerikaanschen Volkenbond op te richten, opdat zij daardoor al vast over de Zuid-Amerikanen haar zegenende handen kan uitstrekken om die Zuid-Amerikaansche buren te vormen naar haar beeld en gelijkenis. Vooral Argentinië is daar niet op gesteld en Pueyrredon, zijn vertegenwoordiger op het Congres, zet er de puntjes op de i, en heeft op het oogenblik, dat Noord-Amerika in Nicaragua, zij 't ook in overeenstemming met de bestaande regeering, troepen en bewapening heeft gezonden om tegen ‘rebellen’ te strijden, het beginsel verkondigd dat ‘geen staat recht heeft met wapenen, of zelfs slechts langs diplomatieken weg, zij 't ook voor kort, in de zaken van een anderen staat of op diens grondgebied tusschen beide te komen.’ Dit is allerminst wat Noord-Amerika bedoelt, en het zal dus wel met die Al-Amerikaansche Volkenbond op niets uitloopen. Deze voldoening heeft de regeering van Washington echter, dat het verdrag van nimmer oorlog te zullen voeren enz. enz. met Frankrijk, is gesloten. De dichter van ‘de Boodschap aan Maria’, die eigenaardig genoeg Fransch ambassadeur is in het land, het minst-poëtisch geneigd, Paul Claudel, heeft er - in proza, want evenals ‘m'nheer Jourdain’ spreekt ook deze dichter wel eens proza - een loflied op gezongen. ‘Laten wij er maar niet teveel ophef over maken’, zegt Pertinax in de ‘Echo de Paris’, niet van het loflied maar van

het verdrag. Als er ooit weer een nieuwe wereldoorlog ontstaat, zal dit verdrag, 'vodje papier' te zijner tijd, niet voorkómen, dat Noord-Amerika tegen Frankrijk strijdt, als het dit noodig acht. 'Indien wij voortgaan langs den weg dien wij nu bewandelen is oorlog volstrekt onvermijdelijk', merkte een Noord-Amerikaansche vlootvoogd in een tafelrede op. Zulke onderwerpen van gesprek lijken in de Vereenigde Staten uitnemend geschikt als tafelconversatie. Volgens hem leidt de internationale mededinging op handels- en nijverheidsgebied onafwijsbaar tot oorlog.

Dit is hier ter plaatse reeds vroeger gezegd, en wijl admiraal Plunkett waarschijnlijk niet 'De Nieuwe Gids' leest, althans niet het 'Buitenlandsch Overzicht', immers zelfs zij, die in onze dagbladen de taak beweren te vervullen hun lezers op de hoogte te houden van wat belangrijks te lezen staat in onze maandbladen, slaan het met geringschattende haast over, heeft het toch eenigen zin, dat de volstrekt onbeteekenende schrijver en de Noord-Amerikaansche vlootvoogd gelijk inzicht toonen. De toekomstige oorlog? Is hij waarlijk mogelijk? Waarschijnlijk? Is dan het streven der menschheid, dat zich onder alle volken op verschillende wijzen openbaart, het streven naar 'nooit-meer-oorlog', slechts de drang van goedwillende dwazen? Of zal Stalin, de tegenwoordige Soviët-Czaar van Rusland, in zijn dreigenden zwijmel, waarom Ivan de Verschrikeklijke hem zou benijden, gelijk hebben, als hij beweert, dat zijn land zooveel giftgassen kan voortbrengen, dat het elk volk, dat Rusland den oorlog zou willen aandoen, binnen vier-en-twintig uur van den aardbodem zou verdelgen?

'Er sprach ein grosses Wort gelassen aus.' Het beste lijkt mij er de schouders bij op te halen. Deze Aziaat spreekt op Aziatische manier, welke 'de Manke Timoer' en Djengis-chanhem niet zouden verbeteren, over het verdelgen van andere volken, 'binnen een etmaal', zooals men in Azië niet spreekt over het verdelgen van schadelijke sprinkhanen. Maar in een internationale conferentie te Brussel maakte men zich over den mogelijken giftgassenoorlog toch ernstig ongerust. Men overlegde reeds hoe en voor hoeveel personen bijeen men ondergrondsche betonnen schuilplaatsen zou hebben te maken. Voor ons

volk bijvoorbeeld een getal van 700.000. Welnu, wanneer dit de toekomst is, dan is het menschengeslacht, dat haar niet weet te voorkomen, waard om van het oppervlak der aarde en voor het aangezicht der zon te verdwijnen. Indien dan de ongeluksprofeten gelijk hebben, die beweren dat het 'Abendland', dat Europa, zal ondergaan, overheerscht worden door Aziaten of door Noord-Amerikanen, de Menschheid zal toch blijven, en wat er eeuwig en verheven is in de menschelijke taak voortzetten. Een Europa, een Westersche menschheid, welke zulk een gruwel als een giftgas-oorlog niet weet te voorkomen, is niet waard, dat zij langer leeft.

Maar zij zàl dien gruwel weten te voorkomen. Er is een Volkenbond, en uit alles blijkt, dat haar streven gelijk is aan dat der artsen, die in een ziek menschelijk lichaam de ziektekiem of de lijdende plek weten, wat zij noemen te 'capsuleeren', te omringen en op te sluiten door voorbehoedmiddelen, welke den groei der ziektekiemen tegen gaan, deze zelfs uitroeien. Internationale geschillen worden meer en meer door een 'capsule' van preventieve maatregelen tegengegaan. Terwijl dit wordt geschreven vergadert te Genève de Commissie van veiligheid en arbitrage in een tweede bijeenkomst. Het is niet mogelijk, dat de vreedzame evolutie, welke van den Volkenbond uitgaat, door haar niet belangrijk wordt versterkt. Niemand hoeft zich vrees te laten aanjagen door de Russische bedreiging met giftgassen, welke geheele volken in een etmaal uitroeien. Zelfs de Aziaten, die op het oogenblik in Moskou regeeren, zijn niet krankzinnig. Zij beginnen zelfs blijken te geven van een overwinnend gezond verstand. Het is mogelijk, dat hun geest eens in West-Europa overheerscht. Het is ook mogelijk, dat de geest van *'Efficiency'* uit Noord-Amerika in West-Europa zal overheerschen. Het is niet mogelijk, dat het 'Abendland' nog eens beproeft zelfmoord te plegen, ditmaal door giftgassen.

Bibliographie.

André Siegfried. Amerika. Vertaling van Mr. F. Hage. - Van Holkema & Warendorf, Amsterdam, 1927.

In het laatste hoofdstuk van zijn uitgebreide studie vergelijkt professor Siegfried de Europeesche met de Amerikaansche beschaving; hij komt tot de conclusie, dat er zich daarginds een nieuwe phase in het bestaan der menschheid ontwikkelt, een phase, gekenmerkt door een ongekenden bloei op technisch en materieel gebied, waarin van een individueele beschaving nagenoeg geen sprake meer is. Amerika moet volgens hem opnieuw ontdekt worden.

Tallooze boeken zijn in de laatste jaren over het leven in de groote republiek verschenen, doch ik geloof niet dat één schrijver er in geslaagd is zulk een scherp omlijnd beeld van die groote conglomeratie te teekenen, als deze scherpzinnige Franschman. Welk een fijn opmerker, welk een psycholoog is deze André Siegfried; hoe uitnemend is hij er in geslaagd, het moderne, na-oorlogsche Amerika ten tooneele te voeren, het Amerika met zijn groote, ruime opvattingen en met zijn kleinzielige, bekrompen ideeën. Want in een land van uitersten bevinden wij ons hier; het land van het New-Yorksche vrijheidsbeeld duldt in vele staten niet, dat er onderwijs wordt gegeven in de evolutieleer. Naast ontzaggelijken rijkdom vindt gij in de groote steden een in Europa nagenoeg ongekende armoede.

Ondanks den grooten voorspoed heeft men ook daarginds zijn problemen, die om oplossing vragen. Laten wij slechts noemen de negerkwestie, het drankverbod, het Aziatisch gevaar, de immigratie, enz. Nu weet elkeen in Europa wel iets van al die problemen af en denkt in staat te zijn, zich een oordeel te vormen over het pro en contra, het hoe en waarom van al die vraagstukken. Indien hij echter dit merkwaardige boek bestudeert, zal hij tot geheel andere inzichten komen. Hij zal er een

uiteenzetting vinden van de ontwikkelingsgeschiedenis der moeilijkheden, glashelder, zooals men zulks van een Franschman kan verwachten. Geen zwaarwichtige, 'gründliche' beschouwingen, geen zelfgenoegzaamheid van een zoon van het oude Europa, doch een zakelijke kritiek van het geheele leven in zijn verschillende uitingen, waarbij wel heel sterk het verschil tusschen schijn en wezen, tusschen geldbeschaving en geestelijke ontwikkeling in het oog springt. Geen ander volk is zoo moeilijk te doorgronden, dank zij de ingewikkelde samenstelling van zijn diepste zedelijke overtuiging. Wat de moeilijkheid voor den psycholoog nog vergroot is de omstandigheid, dat het nivelleeringsproces de individueele persoonlijkheid opheft. Standaardiseering van de industrie, doch ook standaardiseering van het geestesleven.

Indien men iets meer wil weten omtrent de verhouding van wetenschap en kerk, omtrent de eigenaardige bekrompen godsdienstige opvattingen, welke men in de Unie koestert, omtrent de wordingsgeschiedenis van het drankverbod, de Ku-Klux-Klan, de ingewikkelde politiek, de redenen van den ongekenden voorspoed op financieel gebied, de Amerikaansche betrekkingen met het buitenland, kan de lezing en bestudeering van dit uitnemend vertaalde boek warm worden aanbevolen.

Wie neemt het initiatief om professor Siegfried uit tenoodigen, eens een studiereis door onze Oost te ondernemen? Allicht zou hij een zeer lezenswaardige studie aan de Indië-literatuur toevoegen.

A.M. de Jong. Naar zonnige landen in donker getij. - Querido, Amsterdam, 1927.

De serie Reisbeschrijvingen van Querido's Uitgevers Maatschappij is thans verrijkt met een oorspronkelijk werk, welks titel ons bewoners van een zonloos land, wel zeer aantrekkelijk moet voorkomen.

Een belangwekkend, boeiend geschreven reisverhaal heeft de heer De Jong samengesteld, nadat hij met een toeristenjacht Monaco, Italië, Egypte, Palestina, Griekenland, Malta en Corsica heeft bezocht. Het eenige wat ik er op tegen heb, is dat de schrijver bij het verhalen van zijn ondervindingen wel

eens wat te zeer in bijzonderheden afdaalt; de omvang van het boek is daardoor wel wat te groot geworden.

Met verontwaardiging wordt ons o.a. verteld van het zinlooswreede tijdverdrijf in Monte-Carlo, waar als sport weerlooze duiven op een geraffineerde wijze om het leven worden gebracht. Het schijnt, dat een zeker soort menschen nooit behoefte hebben aan hoogere genietingen van geestelijken aard; hoe zou men anders als 'beschaafd' mensch zich kunnen verlagen tot een dergelijke, mensch-onteerende handelwijze? Geestig is de beschrijving van het bezoek aan Napels; ook hier blijkt wederom hoe weinig de meeste toeristen van de verheven pracht der natuur genieten.

Het bezoek aan Palestina geeft den schrijver velerlei meditaties in de pen over verleden, heden en toekomst van het Heilige Land. Op een zeer sympathieke wijze uit hij zich over het werk der Zionisten.

Interessante bladzijden worden gewijd aan een beschrijving van het beroemde Egyptische museum van oudheden in Caïro. Inderdaad moet een bezoek aan Egypte den denkenden mensch van deze tijden wel op een bijzondere wijze tot mediteeren brengen. Wij meenen wel eens, dat onze beschaving superieur is aan al hetgeen ooit op deze aarde bestaan heeft. Onze cultuur is echter nagenoeg uitsluitend van intellectueel-materialistischen aard; zij maakt naast de grootsche gedachtenwereld, waarin de groote geesten dier langvervlogen tijden leefden, slechts een pooveren indruk, te meer als men denkt aan de ontzaggelijke wijsheid der geheimzinnige oer-bewoners van deze aarde. Want niet door evolutie heeft de mensch dit geestelijk standpunt bereikt, zooals een waan-wijze wetenschap wel eens beweerde. Egypte, Griekenland, Indië: al deze beschavingen waren slechts zwakke afschaduwingen van de hooge geestelijke cultuur, welke bloeide in die tijden, toen de mensch in een verblindend Licht op aarde wandelde. Onbegrijpelijke kronkelwegen moet de menschheid gaan in haar kruistocht naar het doel; perioden van hooge beschaving wisselen af met tijden der grootste verwildering. Een bezoek aan het Egyptische museum van oudheden kan ons, vergroofde Westerlingen, in een deemoedige stemming brengen....

J. Huizinga. Amerika levend en denkend. - Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zoon. z.j.

Prof. Huizinga, welke zich in zijn vroeger werk: 'Mensch en Menigte in Amerika' reeds als een uitnemend kenner van de Amerikaansche psyche heeft doen kennen, biedt ons in deze gebundelde 'losse opmerkingen' andermaal een reeks beschouwingen over het leven en het denken der Amerikanen.

In deze korte schetsen wordt het een en ander verteld van den ongekenden materieelen voorspoed, van den ontzaggelijken vooruitgang der techniek, doch ook van het nivelleeringsproces, hetwelk het geheele leven daarginds ondergaat. De courant is voor de groote massa het eenige dagelijksche geestelijke voedsel; interessante beschouwingen over de pers komen in dit boekje voor.

Terecht doet de schrijver uitkomen, dat de kunst van adverteeren in Amerika een groote hoogte bereikt heeft. De advertentie wordt 'een kunstvorm van zelfstandigen aard, waarin schatten van vindingrijkheid, oordeel en kunstvaardigheid zijn op rente gezet'. Wie maar eens een maandblad als 'The Ladies Home Journal' heeft ingezien, weet dat de advertenties in elk opzicht veel meer waarde hebben dan de letterkundige inhoud; de advertentie schept illusies van weelde, gemak, natuurgenot zij voedt de fantazie en.... de beurs van den adverteerder.

De Amerikaansche cultuur is echter van geheel anderen aard dan de West-Europeesche. Het is bovenal een leven aan de oppervlakte; echte geestelijke beschaving zal men er veelal tevergeefs zoeken. Men dient niet uit het oog te verliezen, dat materieele voorspoed nagenoeg nooit samengaat met een bloeiend geestelijk leven. De Amerikaansche wetenschap staart zich blind op de wereld der verschijnselen, zij is 'naief anti-metaphysisch'. Men wil daarginds een paradijs-staat op aarde vestigen: een vlucht uit het heden wordt verworpen. Van 'jenseits' moet de Yankee niets hebben; het 'diesseits' vervult hem geheel en al. Welke dwaze pogingen een andere, minder wetenschappelijk ontwikkelde categorie aanwendt om den godsdienst te steunen in zijn stuggle for life, hebben de evolutieleer-processen bewezen. Waar blijft de zoo zeer geroemde Amerikaansche vrijheid?

Niet alle ‘losse opmerkingen’ zijn even belangwekkend; echter als een inleiding tot de studie van het gedachtenleven in de groote republiek aan de overzijde van den Oceaan, waar de massa-suggestie schering en inslag vormt, verdient het boekje alleszins aanbevolen te worden.

Ir. R. Loman. Walt Whitman, ‘Een Kosmos’. Dichter van komende tijden. **- Uitgave Servire, Den Haag, z.j.**

Zooals de ondertitel van deze studie reeds aanduidt, behoort de heer Loman tot de velen, die in Walt Whitman een dichter, een profeet van universeele beteekenis zien.

De laatste decennien wordt de groote Amerikaan ook hier te lande meer bekend. De Nederlandsche vertaling van zijn ‘Leaves of Grass’ door Maurits Wagenvoort, heeft velen doen kennis nemen van een zeer bijzonder geestesproduct der jonge Amerikaansche cultuur.

Whitman's gedichten kunnen in het geheel niet gerangschikt worden onder het begrip ‘woordkunst’. Alle rijm, alle versmaat is hun vreemd. Hij behoort tot het jonge volk aan de overzijde van den oceaan, hetwelk in zoo menig opzicht een frisschen kijk op de dingen des levens heeft; wars van de onnatuurlijkheid, welke vooral in de tweede helft der vorige eeuw in Europa de levensvisie der menschen zoo zeer vertroebelde.

De studie, welke de heer Loman aan dezen merkwaardigen man gewijd heeft, getuigt van een groote liefde voor Whitman, doch bovenal blijkt er uit, hoe de schrijver zich in de gedachtenwereld van den dichter thuis gevoelt.

Een korte levensschets, verhalende van dit veel-bewogen en tragisch eindigende leven, gaat aan de bespiegelende beschouwingen, betrekking hebbende op des dichters werken, vooraf. Niets menschelijks is Whitman vreemd gebleven; ellende en ziekte waren rijkelijk zijn deel, doch zijn onoverwinnelijke ziel openbaarde haar groote menschenliefde, haar onverzwakt Godsvertrouwen, met te meer luister naar mate de moeilijkheden van het leven-in-den-tijd toenamen.

Grootsche vergezichten opent deze profeet op den nimmer eindigenden ontwikkelingsgang der ziel; eeuwigheden van Tijd

en onpeilbaarheden van Ruimte doemen voor ons op, onvatbaar voor het beperkte menschelijke verstand. Zijn rotsvast geloof, zijn mystische verzekerdheid omtrent de goddelijke afkomst van den mensch, doen hem dit tijdelijke leven in het licht der eeuwigheid beschouwen, met op den achtergrond een verheven, ofschoon voor ons beperkt inzicht onkenbaar Doel.

De heer Loman wijdt enkele bladzijden aan een bespreking van Whitman's levensopvatting. Meer in het bijzonder wil ik ook nog even attent maken op de wijze, waarop de dichter indertijd het sexueele probleem durfde aanroeren. Men vergete niet, dat een meer natuurlijke beschouwing, wars van alle huichelarij, van dit groote probleem, een vijftigtal jaren geleden de gemoederen in heftige beroering moest brengen. Heden ten dage begint het licht der wetenschap ook op dit gebied te gloren, om ons de verhevenheid der schepping in al haar openbaringen te toonen. Welk een zeldzame durf vereischte het echter in de tijden, toen huichelarij de geesten nog meer dan thans had aangetast, om openlijk tegen het waanbegrip der ‘erfzonde’ te durven uitvaren.

Een merkwaardige studie, waard om gelezen te worden door allen, die belang stellen in Walt Whitman als mensch, dichter en profeet.

D.A. Vorster. Mystiek. - Zeist, J. Ploegsma, 1927.

Welke onjuiste begrippen er bij het groote publiek bestaan omtrent het wezen der mystiek, bleek mij dezer dagen wederom tijdens het lezen van een verslag eener voordracht, door een geneesheer voor studenten gehouden. Daarin werd ons o.a. verteld, dat de menschen als uitvloeisel van den naar het geheimzinnige hunkerenden tijdgeest, zich somtijds wenden tot personen, die er een ‘mystieke’ geneeswijze op na houden.

Inderdaad, men noemt gemakshalve alles wat zweemt naar het occulte maar ‘mystiek’, aldus dit woord gebruikend om een gaping in zijn kennis, wat de geestelijke stroomingen van onzen tijd betreft, te bedekken.

De heer Vorster heeft een goed werk verricht door voor de vele zoekende zielen in onze ontwrichte wereld een boekje samen te stellen, hetwelk bedoelt uiteen te zetten, welke taak en roeping

de mystiek in het geestelijke leven heeft te vervullen en tevens, een leidraad wil zijn voor de velen, die krachtens hun aard een sterke neiging hebben tot het mystieke leven.

Of de schrijver daarin geslaagd is? Naar mijn meening kan deze vraag in bevestigenden zin beantwoord worden. Dit is geen boek om eens vluchtig door te lezen; er wordt terdege een gespannen aandacht en een hang naar het abstracte voor vereischt, een, zij het ook tijdelijk besef, dat alleen de onvergankelijke goederen der onzienlijke wereld blijvende waarde bezitten.

In alle tijden heeft de menschelijke intuïtie gevoeld, dat er achter deze wereld der verschijnselen een eeuwige Werkelijkheid aanwezig moest zijn, voor ons verstand onkenbaar, doch welke ook reeds in dit leven door het geloof benaderd kan worden. De mystiek, als zijnde het streven, om door te dringen tot den grond van het leven en dus tot den grond der ziel, wil ons in verbinding brengen met den oergrond van het Zijn, met de geestelijke machten, waarvan de natuur op velerlei wijzen doortrokken is. Zij vormt, zooals de schrijver terecht opmerkt, een bron van bemoediging voor levensvermoeide menschenkinderen, voor diegenen, die (om met Goethe te spreken) hebben leeren inzien, dat al het vergankelijke slechts een gelijkenis is.

Het is in onzen tijd van intellectueel-materialisme en van technischen vooruitgang zoo goed als onmogelijk, om de geheele zintuigelijk-waarneembare wereld te ontvlieden en zich terug te trekken in de diepten van zijn eigen Zelf. Dit boekje bedoelt ook in geen enkel opzicht den stoot te geven tot een soort levens-ontvluchting, welk streven dikwijls (ten onrechte) aan tot een mystieke levensopvatting geneigde menschen verweten wordt. Doch wel wil ook deze inleiding tot de mystiek ons wederom doen beseffen, dat de materieele wereld tenslotte niet meer is dan het beeld, dat zich in ons op een onnaspeurlijke wijze gevormd heeft van een overigens geheel onbekende goddelijke werkelijkheid, en voorts, dat de eene voorwaarde voor het tot stand komen van dat wereldbeeld, die andere goddelijke werkelijkheid is, die in ons woont en ons de wereld zoo doet waarnemen. Deze transcendentale persoonlijkheid kent noch Tijd, noch Ruimte; zij belichaamt den stillen vrede en de serene

rust van datgene, hetwelk boven de wisselingen van het tijdelijke leven verheven is.

De heer Vorster doet zich kennen als een zeer betrouwbare gids door de geheimzinnige gebieden van het ontastbare. In onzen tijd van te ver-doorgevoerde uiterlijkheid en van geestelijke armoede dient zijn werk warm aanbevolen te worden.

Ik betreur het slechts, dat de Oostersche mystiek, welke toch zeker evert belangrijk is als de Westersche, in dit boek niet besproken wordt.

F.S. BOSMAN.

Charivarius. *De geschiedenis des vaderlands* (tot den dood van Karel V). - Haarlem, 1927. H.D. Tjeenk Willink en Zoon.

Terecht komt Charivarius er in de Inleiding van zijn werk tegen op, dat zijn 'Vaderlandsche geschiedenis' op te vatten zou zijn als eene parodie. De historie is, evenals de schrijver het, zooals hij zelf aangeeft, Shakespeare's Tempest deed, 'losbandig' bewerkt; het anecdotische is op den voorgrond geschoven, en de droog-komieke berijming leidt vaak de aandacht van den lezer af van de eigenlijke onderwerpen naar de manier, waarop ze behandeld worden. Maar de groote trekken van het geschiedenisbeeld zijn niet verwrongen of geforceerd, en van geen enkel historisch persoon is een caricatuur gemaakt, al heeft de schrijver het caricaturale, dat historisch bij bepaalde personen behóórt, kwistig te pas gebracht. Dit is voor mij juist het aardige van het boek: dat het bij deze schijnbaar zoo nonchalante manier van bewerken, in de wijdloopige beschouwing van die onderdeelen, die voor den humorist het aantrekkelijkst moesten zijn, een kwantum kennis bijbrengt, zooals men die uit een gewoon, niet eens zoo erg elementair, leerboek kan putten.

De wijze lessen, die Charivarius tusschen zijn berijmde geschiedschrijving door geeft, en meestal ook aan het slot van de hoofdstukken, doen denken aan den humor van den Schoolmeester In de litteratuur van dezen tijd is zijn werk eenig; als humoristisch paedagoog weegt de schrijver tegen verscheidene moralisten-met-de-pen op.

HERMAN MIDDENDORP.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). George Sand in haar werk.

Algemeen Overzicht.

In haar lang en arbeidzaam leven heeft George Sand een aantal romans geschreven, dat de zestig overtreft. Daarbij zagen ook van haar drie dikke deelen tooneel het licht!

'Je travaille comme un nègre', schreef zij aan Gustave Flaubert, toen zij reeds over de zeventig was. Is het niet om eerbied te hebben voor de vrouw, die, nadat zij het familiegoed Nohant voor haar zoon had terug-gekocht, het hem ook steeds mogelijk maakte, het te bewonen?

Het eenige gedicht, dat met recht aan George Sand zelve kan worden toegeschreven, is een ballade La reine Mab getiteld; ik vond deze toevallig in een *keepsake* (letterkundige almanak van 1832, en een korter vers *'Les soirées littéraires',* levendig, aardig, frisch. De zeer mooie stanza's, welke Sténio zingt in Lélia zijn, naar alle waarschijnlijkheid door Alfred de Musset geschreven.

Het is te begrijpen, hoe George Sand, met haar veelbewogen jeugd en latere romantische omstandigheden, met haar afkomst (een vermenging van allerhoogsten en allerlaagsten stand) en haar hartstochtelijk temperament, uitnemend in staat was, het *leven* na te beelden, het leven, dat zij in alle mogelijke toestanden en met haar geheele zielskracht had geleefd!

(Het was Madame de Genlis, die eens ondeugend opmerkte, dat men aan haar boeken altijd bespeuren kon, welke speciale vriendschap George Sand op het oogenblik koesterde; nu eens was de hoofdpersoon een dichter, dan weer een componist of een officier!)

Hoe het zij, George Sand was de liefdevrouw bij uitnemendheid, en, zooals de bekende bibliophiel Paul L. Jacob het uitdrukt:

L'oeuvre de George Sand pourrait s'appeler *L'histoire de l'Amour,* c'est à dire, de tous les caractères et de toutes les situations en amour. Le long de cette galerie romanesque, nous ne rencontrerons que de grandes amoureuses, des figures étranges, qui ont toutes dans le regard un signe de passion. Celle-ci aime par faiblesse ou par entraînement, celle-là par une admiration réfléchie; une autre par haine de l'oppression ou par tempérament, ou par poésie, ou par charité, la plupart sans savoir pourquoi, - toutes parceque l'amour est la destinée des femmes.

Niemand minder dan Busken Huet heeft aan George Sand een uitvoerige studie gewijd, waarin hij o.a. zegt:

'Na mevrouw de Staël is George Sand buiten vergelijking de grootste vrouw, welke Europa in de 19e eeuw heeft voortgebracht: groot niet alleen als kunstenares met de pen, maar ook als geest en bovenals als gemoed.'

'George Sand is lang jong en belangwekkend gebleven, doch, al bleef haar werkkracht onverminderd, zij is niet ten einde toe in het bezit gebleven van het warme bloed en de opgewekte verbeelding harer jeugd. Geen der romans van haar tweede of derde periode heeft een storm tegen haar doen opgaan. Aan niemand heeft zij, gedurende de laatste twintig jaren van haar leven meer aanstoot gegeven!'

'In de twintig laatste jaren van haar leven is George Sand misschien niets anders en niets meer geweest dan een buitengewoon begaafde schrijfster, bewonderenswaardig vruchtbaar, voorbeeldig arbeidzaam, een onvermoeide werkster, en zichzelve nooit te eenemale ongelijk. Maar die twintig laatste jaren bepalen hare beteekenis niet. Zij is ten einde toe een edeldenkende vrouw gebleven, een Française met een groot hart, getuige hare *Lettres d'un voyageur pendant le siège,* (1871) wellicht de diepst gevoelde en waardigste uitdrukking van het Fransche zelfgevoel dier dagen. Doch, om haar ten volle te waardeeren, moet men terug-gaan tot voor 1848. Onder de populaire Fransche schrijvers uit dien tijd, wien de sociale

kwestie een levenskwestie was, komt aan George Sand de eerste rang toe.'

'George Sand, afgescheiden van hare excentriciteiten, zoodat er van de toenmalige werkelijkheid alleen de ideale tweelingzuster overblijft, geeft in al haar eerste boeken: Indiana, Valentine, Lélia, Jacques enzoovoort, een onbestemden, en toch onmiskenbaren zielekreet; en allen tezamen getuigen zij van een zoo echte en krachtige bezieling, van zulk een diep gevoel, zulk een sterken drang naar het hoogste levensgeluk, dat men, nog afgezien van de ongeëvenaarde heerschappij over de taal, waarin zij geschreven zijn, zich verwonderd en bewonderend afvraagt, hoe een vrouw, van niet veel meer dan vijf en twintig jaren, zonder andere litterarische opleiding dan haar hart en haar genie in staat is geweest, die meesterwerken te scheppen!'

Het staat vast, dat om voort te brengen wat George Sand, gedurende de eerste periode van haar auteursleven heeft voortgebragt, eene vereeniging van gaven noodig is geweest, als alleen bij dichterlijke geesten van den hoogsten rang wordt aangetroffen.'

Deze oprechte lof van een zoo scherpzinnig man als Busken Huet, doet het voor haar betreuren, dat zijn doorwrochte studie eerst na George Sand's overlijden, (in 1877, bij G.L. Funke te Amsterdam) verscheen. Maar tegelijk vragen wij ons af: *waren* George Sand's latere romans, (waaronder b.v. Consuelo) werkelijk minder dan haar eerstelingen, of.... raakte het publiek, zooals dat altijd gaat, aan haar werk gewend, en was niet ieder boek opnieuw een 'verrassing'?

In het begin van haar loopbaan bezat George Sand het onstuimig élan der jeugd, haar roekeloozen durf, haar onomwondenheid, haar zegevierende onverschilligheid tegenover het oordeel der menschen.

Later stond daartegenover een diepere menschenkennis, een grootere bezonkenheid, een omvangrijker routine, een beheerschter techniek, een philosophischer wereldaanschouwing, een rustiger levenswijsheid. Equivaleert dit alles het vroegere niet?

Ik zou zeggen van ja. Maar het is nu eenmaal zoo: een auteur, die debuteert met onmiddellijk inslaand werk, met boeken, die druk bediscussieerd worden (hetzij in gunstigen of afkeurenden

zin) kan daar zelden ‘boven-uit komen’. Volgende boeken geven natuurlijk niet meer dat onverwachte, dat treffende, dat verrassende, zooals ik al zei, en het publiek, dat minder geïmpressioneerd wordt, en dus minder emotie ondervindt, is maar al te zeer geneigd, te spreken van ‘achteruitgang’, al is later werk inderdaad *niet* minder van intensiteit en beteekenis.

(Is het bijvoorbeeld bij ons zoo niet met Couperus gegaan? en is hij niet voor velen slechts de schrijver van Eline Vere, en overigens weinig er op aankomende werken?)

* * *

Het leven van George Sand en haar talent doorgaan vrijwel dezelfde phasen. Haar leven, zou men kunnen zeggen, is, meer nog dan in haar ‘Histoire de ma vie’ geschreven in haar boeken.

Men kan levensherinneringen van haar vinden in Indiana, Valentine, Jacques, Lélia, Consuela, in de Lettres d'un voyageur, in Spiridion, in Horace, in Le compagnon du tour de France. Haar eerste boeken bewegen zich in de ‘wereld van het gevoel’, der poëtische aspiraties, der onrustige passies; later voelt men, hoe haar levensstroom in kalmere bedding is gevloeid, en dat de schrijfster meer meester is over haar gedachten en haar stijl. In haar jeugd werd zij meer door haar sentimenten, later meer door haar verstandige intelligentie beheerscht.

Het wijsgeerig inzicht gaat zich mengen in haar fantasie, en geeft aan haar verbeeldingen meer diepte, belangrijkheid, kracht. George Sand's latere werken zijn de uiting der veelbeteekenende transformatie, welke zich langzamerhand in haar innerlijk voltrok.

* * *

Indiana, George Sand's eerste, alleen-geschreven roman (want Rose et Blanche was, zooals men weet, in samenwerking met Jules Sandeau verschenen) werd aan den uitgever verkocht voor.... 400 frs. en het boek verscheen onder een pseudoniem, dat het publiek nog niets zeggen kon. Evenwel was dit werk een evenement; het zag het licht, toen de *Intimes* van Michel Raymond, *La peau de chagrin* van Balzac opgang maakten, en

onmiddellijk was het *en plein succès.* Indiana maakte éclat; men zeide, dat de schrijver tot in de diepte de roerselen der menschelijke ziel begreep; men vond het zeer goed geschreven, en ontdekte er een ‘nieuwen geest’ in. George Sand had het zeldzaam voorrecht, naast de gevoeligheid en de gratie der vrouw een mannelijk instinct te bezitten; zij was fijn en spiritueel, gepassioneerd en melancholiek; zij verdedigde het recht der liefde, zij vertolkte op roerende wijze het lijden eener vrouw, en zij toonde prompt de drijfveeren, zoowel van den onscrupuleusen als van den nobelen, zelfopofferenden, respectabelen man.

Het is zeer goed gezien van George Sand, en geeft aan het boek een tragische kracht, dat zij de goedkoope *happy ending* versmaadt. Hoe gemakkelijk zou het niet zijn geweest, om Indiana *ever after* gelukkig te hebben doen leven met den getrouwen Ralph! Maar, neen, George Sand's werkelijkheidszin is zóó groot, dat zij de onmogelijkheid van een dergelijke verbintenis inziet, en de ongelukkigen tezamen een einde aan hun leven doet maken. Jane Austen b.v. (een overigens zéér door mij gewaardeerde schrijfster!) zou er niets in gevonden hebben, allen psychologischen uitleg te vermijden, en eenvoudig te schrijven: ‘*In due time* ging Indiana houden van Ralph’, er volkomen onverschillig voor, hoezeer hier de realiteit geweld werd aangedaan!....

Op Indiana volgde Valentine. George Sand's déscriptief talent had nog gewonnen in de details; en gaf Indiana vele *scènes d'intérieur* in Valentine kreeg men meer gevarieerde, maar allen bekoorlijke natuur-tooneelen te aanschouwen, terwijl de intrige van het drama niet minder pakkend was dan in Indiana.

Toen verscheen Lélia.

Lelia kan misschien beschouwd worden als een soort van spiegel, waarin de ziel van George Sand wordt weerkaatst. Vele jaren werd zij innerlijk verscheurd door de vele levensproblemen, die, in haar roman, Lélia tot een wijsgeerig, hartstochtelijk stoïcisme voeren.

In 1834 schrijft George Sand in haar *Lettres d'un voyageur:*

Je suis bien fâchée d'avoir écrit ce mauvais livre, qu'on appelle Lélia: non pas que je m'en repente. Ce livre est l'action la plus

hardie et la plus loyale de ma vie, bien que la plus folle.... à cause, des résultats.

Si je suis fâchée d'avoir écrit Lélia, c'est parceque je ne puis l'écrire. Je suis dans une situation d'esprit qui ressemble tellement à celle que j'ai dépeinte, et que j'éprouvais en faisant ce livre, que ce me serait aujourd'hui un grand soulagement de pouvoir le recommencer. Malheureusement, on ne peut pas faire deux ouvrages sur la même pensée sans y apporter beaucoup de modifications. L'état de mon esprit, lorsque je fis Jacques, me permit de corriger beaucoup ce personnage de Lélia.

Ce livre si mauvais et si bon, si vrai et si faux, si sérieux et si railleur, est bien certainement le plus profondément, le plus douloureusement, le plus âcrement senti, que cervelle en démence ait jamais produit. C'est pourquoi il est contrefait, mystérieux et de réussite impossible.... Ceux-là seuls qui, souffrant des mêmes angoisses, l'ont écouté comme une plainte entrecoupée, mêlée de fièvre, de sanglots, de rires lugubres et de jurements, l'ont fort bien compris, et ceux-là l'aiment et en pensent absolument ce que je pense: C'est un coeur tout saignant mis à nu, objet d'horreur et de pitié.

In het jaar 1838 verscheen Lélia opnieuw, thans echter geheel omgewerkt en uitgebreid. Deze tweede Lélia (ik vermoed, dat slechts weinigen van ons de eerste zullen hebben gelezen!) vertegenwoordigt niet meer de trotsche opstandigheid, maar een gelaten hoop op een verre en vage toekomst.

Het bewijs, dat men Lélia kan houden voor een ideaal portret van George Sand zelve, kan men hierin vinden, dat de auteur aan haar heldin een *ander* karakter gaf, toen haar eigen smarten waren bedaard. Is het haar ooit in het hoofd gekomen, wijzigingen aan te brengen in een ander boek van haar? Zij heeft ze allen precies zoo gelaten, als haar eerste aandrift hen schiep. Maar aan Lélia, aan *dit* vrouwenportret heeft George Sand wèl retouches aangebracht: zij heeft het vuur der oogen wat getemperd, den ironischen trek om den mond verzacht, en de hoogmoedige houding wat milder gemaakt.

Het boek heeft, zegt men, aan schoonheid gewonnen, maar het vrouwenkarakter is min of meer uitgewischt. Vroeger symboliseerde zij de wanhoop, thans de resignatie, - voelt men het

onderscheid? en voelt men tegelijk, dat het niet mogelijk is deze twee tegengestelde typen in één persoon te vereenigen?

Lélia is gedeeltelijk geschreven onder den Venetiaanschen hemel. De periode, waarin George Sand in Italië reisde, is ongetwijfeld de meest gepassioneerde, de meest eclatante en rijkst gekleurde van haar talent. De dichteres in George Sand, die zich reeds zoo enthousiast toonde over de natuur van het departement Berri, werd hevig geïmpressioneerd door de grootsche bergtooneelen, de lichte en weidsche landschappen van het zonnige Zuiden.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Een dringende vraag aan wie het weten kan.

Naar aanleiding der publicatie van eenige brieven van Marcellus Emants aan Smit Kleine heeft de familie Emants een actie tot schadeloosstelling van 10.000 gld. ingediend.

De Rechtbank heeft deze actie ontvankelijk verklaard, *en op verdere publicatie boete gesteld.*

Nu is mijn vraag:

Blijven brieven, die A. aan B. geschreven heeft, het *eigendom* van A. en na diens dood zelfs van de *familie* van A.?

Welk wetsartikel bestaat er, dat straf stelt op de publicatie van brieven door dengene, die ze ontving? Of beslissen in een dergelijk geval President en Rechtbank naar hun persoonlijk inzicht? Dertig jaar na den dood van een schrijver vervalt het auteursrecht; is dit niet ook met brieven het geval?

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 4]

In memoriam Jan Toorop door L. van Deyssel.

Welk een menschen-levenspracht heeft nu opgehouden tusschen ons te zijn. Welk een groei, welk een mensch. Van een ras, ouder, machtiger, grooter dan het onze. In die gestalte, met dien geweldigen, in schoone natuuropenbaring oprijzenden en in zwarte, in ouder levenstijd grijs-zwarte, fonteinvormen weder nedervallenden haargroei, met díen voorhoofdsvorm, met díe oogen, - in die gestalte een ernst van ongerepte verhevenheid. Tusschen het strenge, architecturale, theologische voorhoofd, en de weekere, vriendelijk mensch-gezinde gelaatsdeelen daar beneden, gevat in hun fijne-asch- en licht amberkleurige omgeving, de bruine oogen, op zich zelf schoon door den geestelijken gloed in hun kleur, en die, aldus verbindend het goddelijke en het menschelijke, in de afwisseling hunner uitdrukkingen, den ernst van het voorhoofd en de liefdesvriendelijkheid der lagere gelaatsdeelen toonden. Tusschen de Noordelijke en Westersche menschen een mensch, zoo als is het ver Oostersche oerwoud gedacht naast Europeesche planten- en boomenbosschen.

Een mensch in wien, even zoo alsof zij bloed ware, de warme, liefelijke gedachte, die de poëtische gedachte is, permanent leefde. Figuur, die al wat den geest in haar aanraakte, omzette tot dichterlijke schoonheid. Sprak men in een op het practische gerichte burgersvergadering over het verlichtingsvermogen van de maan, - dan trof hen, - achter-over geleund en reeds lang met de gedachte afwezig, reeds lang in een heldere mijmering vertoevend - het woord maan. Hij begon dan te spreken en

sprak, - het karakter van het samenzijn geheel vergeten - over de stille zaligheid van den zomernacht-maneschijn.

Zag hij, midden-in een grauwe industrie-wijk, een zeer leelijke prent, waarop bloemen voorkwamen, - dan vond hij dat een zeer mooi stuk, - zijn toch bloemen niet iets bizonder moois?

Ofschoon Jan Toorop - zijne werken uit de verschillende levenstijdperken, en uit de verschillende opvattingen voortgekomen, te zamen overzien, tot de aller-beste schilders van de wereld van de laatste vijftig jaar behoort, dat wil zeggen van de hoogste bewegingen met zijn penseel en etsnaald heeft volbracht, welke in die schilderkunst voorkomen, - is toch bij hem de geest in de gestalte, de geest ácher het werk grooter nog dan hetgeen in het werk werd uitgedrukt. Voor ons onhoorbaar en onzichtbaar leefden in dien geest uit het oude Indië afkomstige gedachte- en gevoelsvormen, die een ouder geslachtsboom en een inniger en weidscher leven hebben dan de latere Westersche en wij moeten dankbaar zijn, dat dit geestesleven zich heeft genuanceerd zóo, dat het deel kon nemen aan het gedachten- en gevoels-spel, in zijn hoogste zônes, van ons, late Westerlingen.

Afscheid van Jan Toorop op 26 februari 1928 door Hein Boeken.

Hoe spoordet gij, uw voorbeeld aanziend, ze òp
De vaadren, moedren uit vervlogen tijden,
Peilend wat mocht nog 't blijd ontkiemen beiden,
Peilend wat nooit zou halen wasdom's top.

En als in klaren kelk één kleur'ge drop
Tot eindlooze schakeering zich kan spreiden,
Zocht gij den hemel-drop, die 't al kan wijden,
Maar onverholenst uitstraalt in den kop.

Zoo maaktet gij dit aardsche leven mee
Met macht'ge hand uw visioenen zettend
Op 't blad, steeds meer den blik uws geestes wettend.

Hoe zag 'k u, Vriend, wegzinkend in de zee
Des doods, ik staande hooploos nog aan 't strand,
Voelend voor 't lest den forschen druk dier hand!

Schetsen en beschouwingen door L. van Deyssel.
Dorpshôtelletje.
(Fragment.)

Breed en langzaam stroomde de rivier, tusschen twee zijner bochten, waarmede hij achter de bergen ging en onzichtbaar werd, op een afstand langs de huizen van het dorp. Hij was maar zeer ondiep en nauwelijks bevaarbaar. In den zomer en in het begin van het najaar, als zijn gezwollenheid van de gesmolten sneeuwmassaas, geslonken was, lag aan beide zijden, opglooyend naar de oevers, een deel van zijn bodem, bestaande uit grauwe aarde en kleine donkere steenen en leischerven, bloot.

Het dorp bestond aan de éene zijde, uit een rij vrij nieuwe kleine huizen, meerendeels winkels, van het station tot aan den brug; aan de andere zijde uit enkele huizen, aan den hoek bij den brug een hôtel, en overigens werkplaatsen en werkplaatserven.

De brug was zwaar en al oud, licht grauw wit, en overboogde de rivier met vijf bogen, waarvan de middelste de grootste was.

Het plaveidsel van den brug bestond uit den ouden grintweg, die langs de rivier van het station af uitlag, met een bocht over den brug ging en dan bergopwaarts, om, geheel boven, langs het Kasteel van Monte Grazie te gaan, en zoo verder.

Uit de nabijheid van het station óver de rivier vooruitkijkend, keek men pal naar het Westen en als het dan in Juli een mooye dag was geweest, zag men omstreeks acht uur des avonds de zon in het verschiet als een gouden schijf te midden van een roode lucht ondergaan, en, nader bij komend, zag men, dat er op den geheelen brug maar één mensch was, midden daar op, een gestalte van middelbare grootte, stevig, breed, gezet, een

man die op zijn vierkanten schouders droeg een groot hoofd, met fel donker-rooden-baksteen-kleurig gelaat, met fijnen blauwachtig sneeuw-witten knevel en, boven er op, een geweldige muts van opgerezen dik glanzend wollig blauw-achtig sneeuwwit haar, als uitgekamde vacht van pas gewasschen schaap. Deze opzien-barende kop stond daar dan zoo in den elliptischen koepelbouw van den achter hem rood en goud gloeyenden hemel.

Deze man, altijd blootshoofds, was de eigenaar en houder van het tweede hôtel, vóór den brug en daarnaar genoemd.

Behalve de twee hôtels, vóór en ná den brug, was er nog een, boven-op den berg, iets hooger van rang. Maar noch met dat hôtel noch met het kasteel van Monte Grazie kwam Coude, - zoo heette de beschreven hotelhouder - ooit in aanraking. Die bestonden als 't ware voor hem niet. En dus was zíjn hôtel wel het grootste huis van het dorp en hij de voornaamste persoon.

Coude had een vrouw en eene dochter. Hij zelf was vijftig en reeds tien jaar zoo wit van haar. Zijn vrouw was veertig en verschilde zeer in kleuren met hem. Zij was niet groot van gestalte, bruin van haar, van een onbeduidenden tint bruin, en bleek van gelaatskleur. Zij was bruin ook van oog, terwijl Coude, uit zijn geheel róód gezicht, met kleine grijsblauwe oogen de wereld in keek. Híj was, behalve de vier wintermaanden, heel veel buíten; zíj was bijna altijd ín huis.

Aan hun dochter hadden de Coudes een zeer nette opvoeding gegeven, zoo als dat een hôtelhouderspaar, dat zich zelf eerbiedigt, betaamt. Zij was op een Kostschool geweest en speelde nu Klavier.

De logeerkamers van het hôtel konden niet verwarmd worden. Dit droeg er toe bij, dat, behalve in twee en een halve a drie zomermaanden, de kamers meestal onbezet waren.

Línks in het gangetje achter de voordeur, was de deur naar ‘het Café’, een zeer klein café, waar in het midden het biljart stond en waar gedurende wel zeven wintermaanden het leven der bewoners over-dag zich samen trok. Althans dat van het hôtelhouderspaar. De dóchter zag men uiterst zelden in het café. Zij was groot gebracht tot eenigszins een hooger wezen dan haar moeder. Een moeder blijft altijd een moeder. Zij heeft

ons de grootste weldaad, het leven, geschonken. Men is haar eerbied en liefde verschuldigd. Maar ook een hoogere beschâving, al is het in nog zoo'n jong persoon, heeft men te eerbiedigen en niet aan te tasten. En onder andere dáarom, had Emilie, de dochter, een keurige kamer boven in huis, waar allerlei kleedjes, kussens, kleine sopha's en gemakkelijke-stoelen waren, op den, naar 's lands zede, overigens open en blooten, uit geschilderde planken bestaanden, vloer. In deze kamer waren ook romans en muziek-cahiers, verder vriendinnen-portretjes in lijstjes aan de met licht groen behangsel beplakte muren, en de verdere kostschool-souvenirs. Zoo een kostschool-tijd kan men bijna een heiligen tijd heeten, - zoo heel anders dan híer, althans in het gewone winterleven, was alles dáar; en daarom konden de souvenirs ‘gerust’ reliquiën worden genoemd.

Iederen ochtend der zeven wintermaanden kwam de moeder van Emilie in deze zitkamer van haar dochter de kachel aanmaken en verder nog vier a vijf maal per dag daarnaar zíen.

Behalve den enkelen keer, - dit hôtel was niet een handelsreizigers- of andere zakenlieden-, maar alleen een touristenhôtel - dat er buiten de zomermaanden eens een enkele gast was, werd, tenzij dan op Emilie's kamer, alleen in het café gestóokt.

Des ochtends ten zes uur werd de kachel al aangemaakt, want uit den tijd, dat het hôtel alleen nog maar een herbergje was, - met een enkele slaapkamer boven - had de gewoonte stand gehouden, dat werklieden van de steengroeve aan de andere zijde van den spoorbaan, op hun gang naar den arbeid even aan het buffet een borreltje kwamen pakken. En ofschoon men er prijs op stelde een nèt café te houden, waar alleen keurige héeren kwamen, zoo zijn en blijven toch zaken zaken, en al zal men niet door bizondere lokmiddelen een toestrooming van volksmenschen bevórderen, - menschen, eigenlijk wíe dan óok, die iets komen vertéren, áfwijzen, - dát doet men toch óok níet.

Coude was 's winters den geheelen dag, op de maaltijd-uren na, in het café. Hij biljartte met elken bezoeker, die wilde biljarten en geen tweeden liefhebber had medegebracht. Hij praatte, dronk en rookte met de bezoekers, gezeten aan een der drie of vier tafeltjes, die zijn gezelschap wenschten. En in de

vele winter-, vooral ochtend- en avonduren, dat er niemand wás, zat Coude aan het venster aan de wegzijde, en hield zich, al rookend, bezig met figuur-zagen. Hij had eens een volledige pendule op deze wijze vervaardigd, waarbij de dorps-horlogemaker het uurwerk had geleverd, die op een tentoonstelling van houtsnijwerk in de groote stad was geweset, en die nu op een afzonderlijken hangenden kleinen stellage aan de muur in de eetkamer als een zeer eigen net pronkstuk verbleef.

Mevrouw Coude droeg het haar zoo eenvoudig als mogelijk is. Eene scheiding in 't midden en dan plat en glad naar links en naar rechts, over de ooren heen, en aan het achterhoofd samengebracht in een toetje. Emilie had een meer modieus en steedsch kapsel. Het kopje keek van onder iets, dat een en al kleine doffe krulletjes was. Haar gezichtje was van nature groezelig, deels door een wat goren teint en gedeeltelijk door de bezetting met leelijke sproetjes zóo, alsof zij door een gieter met lichtelijk modderachtig water was besprenkeld.

Als er in den stillen tijd eens buitengewoon nette bezoekers waren, en een Maartsche sneeuwstorm woedde buiten, zette soms Emilie zich aan het Klavier en zong fransche liedjes, waartoe er een behoorde met de regels:

> La nuit, dans ses voiles
> D'azur et d'étoiles....

In het zelfde avonduur zat dan wel een stok-oude vrouw uit het volk in het café te rusten, Emilie's grootmoeder van moeder's kant, met een gezicht zóó gerimpeld als het binnenste van een berkenstam is, en zeide, luisterend naar het geloei in den schoorsteen,: ‘ah! oui, oui, les giboulées de Mars.....’, willende uitdrukken: ‘het is nu eenmaal niet anders, dat moet in dezen tijd van het jaar verwacht worden’. Intusschen vloeide aan de buitenzijde van het huis de rivier, dag en nacht, altijd door. En had, boven het huis en de rivier, de groote kleuren- en vormenbeweging van de lucht plaats.

* * *

Eens, in de maand Maart, kwamen des avonds twee zeer nette jeugdige Heeren uit Holland de hôteldeur, en toen het café,

binnen. Mevrouw Coude stond juist achter den buffet-toonbank. Tusschen den kachel en het buffet zat een kleine-rentenier uit het dorp met een heel klein glad hondje op zijn schoot. Coude zelf oefende zich in zijn eentje op het biljart. Het was warm in het lokaal. Toen de vreemdelingen zich aan een tafeltje zwijgend hadden nedergezet, daarop kamers voor den nacht gevraagd en een glaasje drank besteld hadden, aan mevrouw, vervolgde Coude zijn spreken met den, blijkbaar nog niet lang aanwezigen, rentenier, en zeide, ook om te toonen, hoewel zonder hinderlijke nadrukkelijkheid, dat het gewone spreken in het lokaal door de komst der wel een weinig on-gewoon, zoo een beetje voornaam, doende nieuw aangekomenen niet beïnvloed moest worden:

'Eh bien, et qu'est ce que vous faites donc, monsieur Cantin,... vous allez bien?'

'Eh bien, oui, monsieur Coude', sprak de rentenier, 'tout doucement,.... je me chauffe, hein?'

Hij wilde door als zijn levensbezigheid de verwarming van zich zelf te noemen, op de vreemdelingen den indruk maken niet de een of andere postambtenaar of kleine zakenman, maar een wel-gesteld rente-trekkend 'eigenaar' te zijn.

Coude zelf had een gemakkelijken omgang met de lieden. Hij was met ieder-een onhinderlijk kameraadschappelijk. Hij was niet beleefd of vormelijk, - niet zoozeer om dat hij, dáar tegenóver, het gemoedelijke en 'ongedwongene' zoû vóorstaan, maar eenvoudig om dat hij nooit in omgevingen was geweest, waar het eenigszins vormelijk toe-ging. Hij kènde dat dus niet. Hij was altijd maar op zijn dorp geweest, - nooit volontair in het groot hôtelbedrijf in een stad of zoo - op zijn dorp, waar hij alle dorpsgenoten kende en geëerd was als een vermogend, hoogontwikkeld en vrij-denkend ingezetene, van uiterlijk wel wat opvallend maar van een opvallendheid die oud en jong allengs als een pracht, een schat voor de gemeente, welhaast als een bezienswaardigheid zoo als een grot of waterval en waarnaar de plaats zoû kunnen heeten, was gaan waardeeren. 's Zomers gingen de menschen van het Kasteel in hun rijtuigen voorbij; onzichtbaar, hoog achter hem op den berg, was het hôtel van iets beteren rang, dat een kèllner had; maar hij voor zich had van doen alleen met de genoten van het dorp hier in de laagte

en 's zomers, met de menigte, prettige, eenvoudige touristenvrijgezellen en touristen-families, onderwijzers, menschen van nette winkelzaken, die zijn hôtel te klein maakten, met alle kamers dicht bezet en de groote vensterrijke eetzaal óver-bevolkt.

Zoo een hoofd, zoo als Coude had, daar was eigenlijk niets tégen te zeggen. Want er was immers niets kùnstmátigs aan. Er was geen brillantine en weinig kam-toedracht in zijn ongedwongen snor en hoe wil men het hoofdhaar gewoner behandelen dan door het zijn gegeven groei te laten bot-vieren en het met het gereedschap alleen rein en uit de war te houden?

En dat het dan toch zoo buitengewoon, buitengewoon, móói, was, - 'la belle tête, n'est ce pas?' zei hij er soms, met den rechter wijsvinger er op wijzend, en dan niet geheel in kortswijl, zelf van - ja, door kon híj toch niets aan doen!

Want het wás iets buiten-gewoons. In de geheele provincie, zoû men geen tweede ook maar lichtelijk der-gelijk, hoofd aantreffen. En het had iets, - dáárop alléen geléek het dus - van den hemel, waaronder hij er meê stond, wanneer die soms een kap van dikke kleine krullerige blauw-witte wolkjes had, boven het avondrood en de als blikken uitwerpende onder-gaande-zon.

En hij was een denker, dat is dus natuurlijk een vríj-denker. Tegen-over de gestelde machten, het Kasteel aan de eene zijde van de dorps-streek, het betere hôtel en het Kerkje met zijn toren aan de andere zijde, tegenover de architctuur van het maatscháppelijk stelsel, en van het géestelijk in de geesten der abbés, die men soms langs de straat zag gaan, - vertegenwoordigde, verpersoonlijkte híj het landschap, de natuur, het natuurlijke in den mensch, - een vrij en schoon denkende geest, die zich stoffelijk in de vormen en kleuren van het schoone hoofd uitdrukte.

* * *

Met de jeugdige Hollandsche heeren, die enkele weken bleken te blijven, maakte Coude wandelingen over de met sneeuw bedekte bergen. Hierbij kwam Coude niet voordeelig uit. Want in de verhoudingen tot de omgevingen, waarin men hem meestal zag, in de rommelige-ruimte van het donkere café, op den brug

vóor het avondrood onder den wijden hemel - dacht men, zijn hoofd ziende, aanstonds aan wolken en aan sneeuw. Maar vlak bíj de sneeuw werd zijn haardosch mat en voor het gezicht alsof die een geklonter van eenigszins vuil ijs ware. Hij verminderde dan onvermijdelijk in de waardeering zijner gezellen. Iemand móét dan toch ook zoo mooi mogelijk trachten uit te komen, niet waar?; want wat kan ten slotte een man-mensch zijnen medemenschen beters áandoen dan ze te doen zien een schoon mensch, een mooi-bizonder en dus bizonder mooi uiterlijk, en dat op zijn best zich vertoonend?

De gelaatskleur van Coude was er zoo een, zooals te weeg gebracht wordt door het veelvuldig, hoewel niet volstrekt óvermatig, gebruik van Bordeaux-wijn, samen met de inwerking van veel frissche buitenlucht. Het groote aangezicht was daarbij ruig, met veel rimpels en putjes, en de oogen schenen onder het voorhoofd uit alsof in het hoofd de zwaarste geestelijke onweêren hadden gewoed en in den laag neder-gevlaagden voorhoofdvorm daarvan het gevolg hadden achtergelaten. Hij had ook iets van een vrouw, een manlijke vrouw, een hartstochtelijke beroemdheid, met een zieleleven en diens geschiedenis, en die een milde, mensch-lievende, den vrede voorstaande, het menschengeluk bevorderende levensbeschouwing en levenshouding eindelijk voor-goed had gevonden na dat alle hartstochten, - gedachtig aan het 'Home sum, nil humanum a me alienum puto' - met hun wildste verheffingen in deze ziel hadden uitgeraasd. Het gelaat, dat het hoofd deed zien als een bergzijde, een roode steengroeve, was ook veel-beteekenend wat aangaat inzichten en opvattingen, en wanneer men het hoofd zag denken, meende men, dat eens, en wellicht reeds spoedig, diepe gedachten, ongekende samentrekking van wereldkennis en wijsheid, door den mond zouden worden uitgesproken; zoo dat men hem bijna euvel begon te duiden, dat het nooit gebeurde en de uitspraken zich tot zeer algemeen blijvende en óver-bekende opmerkingen aangaande het biljartspel, den cassis-borrel, en het weder in verband met het seizoen, bepaalden.

Na een middag, besteed aan zoo eene wandeling over de met sneeuw bedekte bergen, zaten des avonds, wanneer het avond-

maal verorberd was, de twee jeugdige Hollandsche Mijnheeren dan wel in de kleine eetkamer, de een op den kleinen, ouden, zwarten canapé, waarvan het leder vrij wat donker beige barsten had; de ander op een rieten stoel bij de ronde tafel, in hun Engelsche touristenpakken, terwijl de dochter des huizes met haar rug naar hen toe, - lichtelijk voor-over-gebogen en met eenigszins ter zijde afgezonken rechter schouder, waarboven het hoofdje, - onwillekeurig de door de muziek te weeg gebrachte en tot de muziek gerichtte gemoedsbeweging, van sympathie-vollen aandacht, van gepast-sobere verteedering, uítdrukkende - dan bovendien nog schuin naar rechts nederhellend stond en het fransche lied zong:

La nuit.... dans ses voiles....
D'azur et d'étoiles....,

met het zingen iets doende, dat men niet in haar gezócht zou hebben. Emilie toch behoorde, door hare oogenschijnlijke schuchterheid en door hare zwijgzaamheid, tot die jonge-dames, die, gevraagd naar hun doen aan muziek, antwoorden:.... ‘non... oh non!, je ne chante pas.... de temps en temps je joue un peu, mais seulement pour moi-même,.... jamais devant des auditeurs...., non, non, vraiment, pas même devant mes parents’....

Even min als uit haar vader de grootsche begrippen omtrent de wereldgeschiedenis los kwamen, die zijn uiterlijk het recht gaf van hem te verwachten, betoonde Emilie de onrust en afwering, die uit bloôheid plegen voort te komen. Zij zong voor de vreemdelingen alsof dat iets dood-gewoons ware. Zij liet ook het lied uit Gounod's F a u s t hooren, het vermaarde:

Faites luí mes aveux,
Portez mes voeux,
Fleurs, écloses près d'elle,
Dîtes-lui qu'elle et belle,
Que mon coeur, nuit et jour,
Languit d'amour....

In het tweede gedeelte van den avond gingen de Hollanders nog wat naar buiten. Hoog boven hen bevond zich de nacht-

hemel, die over-vol sterren was. Over de witte sneeuw loopende, keek de jongste der twee na een tijdje, na dat zij alle huizen achter zich hadden gelaten, dan naar boven, en neuriede de liedjes na:

La nuit, dans ses voiles
D'azur et d'étoiles....

en:

Faites luí mes aveux,
Portez mes voeux....

Hij was verloofd. Zijn meisje had hij in Holland achter gelaten.

* * *

Datgene, wat het gelaat van mevróuw Coude eigenlijk te zien gaf, was een lichtelijk bolle openheid, waarin men de bezigheid van denken nauwlijks gaande zag. Zij ontving indrukken, waaraan zich dan gedachten verbonden, maar deze werkingen waren bijna niet bespeurbaar. Het geleek er naar, dat haar gelaat een kleine ovale spiegel ware, die door het lichaam, als een bewegenden standaard, van de keuken naar het café-buffet, en zoo naar andere plaatsen, werd gedragen. Naast haar stond dan soms Emilie, wier geest uit het lichaam keek als een wat angstige rat om het hoekje van zijn rioolpoort.

Ofschoon mijnheer Coude, mevrouw en Emilie alle drie nagenoeg even groot waren, drukte de gestalte van mijnheer zulk een machtige voortreflijkheid uit, dat hij buiten stond als een reuze-groot gekleurd tempel-beeld en in zijn huis als een god in een hol, waaromheen twee vrouwelijke honden snuffelden.

Emilie, door hare opvoeding verschillend geworden van haar dorpsvriendinnen uit den lagere-school-tijd, en dus meer dan op omgang op roman-lectuur aangewezen, - verwachtte in haar leven nu den roman. Ofschoon het balcon, aan een der gastenkamers, laag bij den grond was, nam zij de mogelijkheid aan, dat eens een betooverende vreemdeling in een nachtelijk uur beneden bij het balcon zoû staan en zij langs een zijden ladder tot hem af zoude glijden, om te zamen de wijde wereld in te gaan.

Zij had in zich geen enkel spoor van een denkbeeld, een waandenkbeeld, aangaande schoonheid van haar; maar men las zoo dikwijls van een geheime of verborgen bekoring, die van een vrouw of meisje uitgaat, zonder dat die er zelve iets van weet. Men kon dus veel voor mógelijk houden....

Bloemen.

Ik was naar de Bloemententoonstelling. En ofschoon de geheele tijd van dien uitgang een onafgebroken reeks onaangenaamheden uitmaakte, - men ís nu eenmaal zoo als men ís, niet waar, en heeft zich zelf niet alleen niet gemaakt maar ook niet verzocht om geboren te worden - is er toch een verrukking gekomen over mij.

Van alle bloemensoorten heb ik het liefst: anjelieren, azalea's en anemonen en anemonen het liefste van alle. Tulpen en rozen, - o, ja; viooltjes, vergeet-mij-nietjes, boterbloemen en madeliefjes, - mooi; maar het liefst toch die anemonen.

Liever dan hortensia's, rhododendron's, begonia's, geraniums, fuchsia's en lathyrus.

Liever dan chrysanthen en orchidaëen, heb ik anemonen en azalea's.

Want tulpen zien er uit als lederen of rood-ivoren kleine bekers en rozen zoû een klein kind, voor het eerst ze ziende, zeker kleine koolen noemen; maar anemonen zijn maar dunne, lichte, zeer weinig gewichtig doende, losse blaadjes, kleine, roode, violette, zijde-vloeipapieren stukjes, kleine prullen, waarin zijn gekomen spatten, vlekken, streepjes van meer dan eene, geheel andere, kleur.

Anemonen zijn zeer dunne, fijne huidjes, wier soepelheid ze beweegbaar maakt door de kleinste briesjes, die zij in het leven ontmoeten, losser dan een vlinder, die meêdeint op een bloementak in den wind. Hun zilver is zoo bleek, dat het dichtbij is een zekere, zeer teêr-bleeke vrouwenkleur.

En de spatten, de vlekken, de streepjes van geheel andere kleuren, op hen, *doen denken,* doen *denken aan* een deel van een veel gezien zeldzaam vrouwengelaat, waar in het bleeke men zag

het verschillende bruin, van de wenkbrauw-veêr, van de sterrebeeldjes der kleine zomerzonne-vlekjes, van het ronde edelsteenwater van het oog.

Monarchie en republiek.

Men moet aan alle leden eener natie bijbrengen het idee, dat het de plicht, het prettigst, het heerlijkst, en het best is, het redelijkst en verstandigst, om gemeenschappelijk van die natie het beste en mooiste te maken; en dat het beste en mooiste is b.v. een constitutioneele monarchie en *waarom* dat het beste en mooiste is.

Een monarchie is de beste Regeeringsvorm onder andere redenen om deze, dat die het metaphysische principieël stelt, vertegenwoordigt, en, door hare zichtbaarheden, het metaphysische uiterlijk be-teekent.

De monarchie-vormen zijn het bloeyen in zichtbaarheden van de metaphysische gedachte.

Staatsphilisophisch is de Monarchie het tegenovergestelde van de Republiek. De Republiek-gedachte berust op, of is in overeenstemming met, de materialistische, positivistische gedachte.

De praktijk bestaat altijd uit beginsel of theorie, èn opportuniteit. Bij constitutioneele monarchie is de monarchie vertegenwoordigend het beginsel, en het constitutioneele de opportuniteit.

Men moet, zoo niet rechtstreeks van Staatswege, dan door de werking van door den Staat aangemoedigde particuliere vereenigingen, de op Regeeringsvorm-verandering gerichte meeningen van onderwijzers ondermijnen, door met voor hun denkvermogen gepaste middelen de redelijkheid en schoonheid van den bestaanden Regeeringsvorm in hun denk-stelling te brengen.

Keyserling, Reisetagebuch.

De op-stelling, de geestes-houding, van Keyserling, waarmede hij in den letterlijken zin op reis gaat om ‘de waarheid’ te zoeken, is verkeerd.

Hij gaat met niets anders op reis, met geen andere voor-opstelling in den geest, dan een volstrekte voor-oordeel-loosheid en ontvankelijkheid.

Nu heb ik hier het bezwaar tegen, dat bij het aannemen van deze houding niet wordt ingezien, dat er geen enkele waarborg is, dat men zoo doende meer kans heeft ‘de waarheid’ te ontmoeten dan indien men op reis gaat van uit b.v. de Mohamedaansche ‘geloofsovertuiging’.

Indien men de vooroordeel-loosheid en blanke, geheel ledige en open, ontvankelijkheid het meest geschikte toestel acht om de waarheid in op te vangen, miskent men practisch de werkelijkheid, want er bestaat niet, en kan niet bestaan, volstrekte vooroordeel-loosheid en ontvankelijkheid; en miskent men theoretisch den aard van de menschengedachte, die men als afzonderbaar en op en in zich zelf bestaande zich voorstelt en dan het vermogen toe-dicht uit zich zelve ‘de waarheid’ te vinden.

Nu is echter de gedachte, afgescheiden van elken inhoud, - verondersteld dat zij in den toestand van zonder inhoud te zijn gedacht kan worden - niet anders denkbaar dan als een complex van bewegingen, eene als ware het etherische machine, die iets maakt van hetgeen er in gebracht wordt, maar uit zich zelve, ledig zijnde, niets kan voortbrengen.

Aangezien er geen volstrekte voor-oordeel-loosheid en volstrekte ontvankelijkheid kan bestaan, en de geheel ledige geest in dien toestand van ledigheid dan toch van zijn eigen gevormdheid moet uitgaan, dat is dus van iets, dat, krachtens zijn eigenschappen zelve, op zekere wijze, op de te ontmoeten objecten, moet reageeren, met de zelfde noodzakelijkhied als een geloovig-Mahomedaansch gevormden geest het op andere wijze moet doen, - zoo is er, *wat betreft de vooroordeel-loosheid en de volstrektheid der ontvankelijkheid,* geen onderscheid tusschen den geloovig-Mahomedaansch gevormden èn den godsdienst-vrij gevormden geest.

Indien men de stelling, dat hoe vooroordeel-vrijer en hoe meer naar de volstrekte ontvankelijkheid toe ontvankelijk men is, hoe meer kans men heeft de waarheid te vinden, moet laten vallen, - kan er wel geen andere stelling voor in de plaats komen, dan

deze, dat hoe schooner de geest bezet en met hoe dichteren rijkdom die gevormd is, hoe meer kans hij heeft de waarheid te zullen opnemen.

Ik moet dan dus de verschillende menschengeestelijke gevormdheden keuren en dan den schoonsten kiezen, en kiezen met bij dat kiezen iets als doel, en niet met als doel mijn geest, zoo als die op het oogenblik der keuze is, zoo aangenaam mogelijk, en met de hoogste voldoeningen voor mij zelf, te laten leven; maar kiezen met als doel de vorming van een zoo schoon mogelijke menschheid (gemeenschap, natie, volk, ras).

Om de waarheid te vinden, moet men ten eerste los laten de gedachte, dat de menschengedachte op en in zich zelve een primair en primordiaal vermogen of natuurkracht zoude zijn met als functie het produceeren van de waarheid uit kracht en als voortbrengsel van haar zelve alleen.

Om de waarheid te vinden, moet men ten tweede zich los maken van, uit de gewoonten van ons gedachten-leven voortkomende, zelve gewoonte geworden, sympathieën en antipathieën. Men moet inzien, dat men *moet* een geestes-houding kiezen alsof het een voorwerp ware, om vervolgens, wanneer men zich binnen dat voorwerp bevindt, het schijnbaar verwerpelijke in de gelijkstelling van geesteshouding en voorwerp te vergeten en zich alleen de toenmalige noodzakelijkheid van die handeling, van die keuze op die wijze, te herinneren.

Indien men in het humanisme, in de vrije-gedachte, in het moderne, te huis is, met onze vertrouwde inzichten, onze genegenheden en onze hebbelijkheden, zooals in zijne familie, en de gedachte eener scheiding daarvan doet ons onaangenaam aan en doet ons datgene, waartoe wij zouden overgaan, onredelijk, potsierlijk, en onmogelijk voorkomen, dan moeten wij ons daardoor niet laten misleiden.

Indien wij iets mooyer vinden dan de vrije-gedachte, dan moeten wij de vrijheid onzer gedachte gebruiken om dat mooyere te kiezen.

Indien wij tot een familie behooren en te midden daarvan leven, en de gebruiken in de wereld zouden zóo zijn, dat wij, deze onze familie voor onzen keurenden geest opstellende naast andere familiën, en achtende dat andere families schooner waren,

wij de vrijheid hadden te midden van een dier andere familiës te gaan leven, ten einde deel van een schooner geheel te zijn, - dán zoude het mooyer, dán zoude het voor ons gevoel meer weldoende kunnen zijn, indien wij, in een opstijgende aandoening van zich uitvierende liefde, gehechtheids- en saâmhoorigheidsgevoel, met de voor het oor-zintuig onhoorbare gemoeds-stem uitriepen: liever, duizend maal liever dan al dat schoonere en edelere, dit leelijkere, armere, eigene en innige. Maar welke overeenkomst wat aangaat de vertrouwdheid, de gewendheid, de bij-behoorendheid, er tusschen eene werkelijke familië en de groep onzer denk-gewoonten en dagelijksche denkvoldoeningen moge zijn, - indien het geldt de positie van onze levensbeschouwing, indien het geldt de keuze van een religieus, philosophisch, historisch geheel, waartoe wij zullen behooren, kan onze geest een dergelijke wending niet nemen.

Zouden wij al, met den Batavieren-koning Radboud, op het oogenblik, dat de Christendoop aan hem voltrokken zoude worden zich aan dien Doop onttrekkende, toen hij vernam, dat zijn ongedoopte stamgenoten alle verdoemd zouden zijn, roepen: liever in de verdoemenis met de mijnen dan in den hemel zónder hen, - aldus de liefde voor soort-gelijke mede-menschen, voor zijne familië en de overige zijnen, boven alles stellende, - ten opzichte van de eene lévensbeschouwing tegenover de andere, gaat, door den aard der hierbij aanwezige grootheden, noch voor het gemoed noch voor den geest een dergelijke gevoelswending op.

Novalis.

In Die Lehrlinge zu Saïs komen zoowel zeer fraaye als belachlijke passages voor. Belachelijk is de passage, waar de zon gezegd wordt in een zeker geval haar scepter te zullen neêrleggen en een gewone ster worden.

Niet zoo belachelijk maar toch slecht is in Heinrich von Ofterdingen de, in het werk hoofdzakelijke, passage van de Blauwe Bloem. Men zoude uit de door Schlegel en Tieck bezorgde uitgave de goede deelen moeten lichten en deze afzonderlijk uitgeven.

In 't algemeen is de geest van Novalis belangrijk door een zekere bewustheid aangaande de hoogste dingen van den menschengeest. Hij bezit werkelijk de kiem van een aesthetica, overtreffend alle, die er geweest zijn. De kiem van een wetenschap van het goddelijke, in den zin van experimenteele, mechanische of chemische, wetenschap. Een kiem van de wetenschap van het beste dichten.

Niet aan den vaag en algemeen weêrgegeven inhoud zijner uitspraken, maar aan de woordenopeenvolgingen, waarin hij die uitspraken geeft, bemerkt men, dat hij werkelijk die kiem in zich had. De kiem van het vermogen om met 'het geniale' willekeurig te werken zoo als met een chemische stof.

Niet alleen heeft hij niet kunst voortgebracht zoo goed als er nog geen geweest was; maar ook niet, zij het slechts eenige bladzijden, eenvoudig zeer goede. Maar aan zijn manier van spreken over die hoogste kunst wordt bespeurd, dat hij er van wist en ze waarschijnlijk had voortgebracht indien hij langer geleefd had. Wat bedoeld wordt is een welbewust manoeuvreeren met de menschen-geestes-factoren of gedachtekrachten zoo als een ander het met voorwerpen buiten zich doet.

Waar Novalis over 'het Genie' of over 'Geniën' spreekt, is het steeds alsof hij over iets spreekt, dat er nog nooit geweest is. Dat is echter niet zéker. Mócht hij zijn kenschetsingen van het genie met voorbeelden uit de bekende werkelijkheid kunnen verduidelijken, mocht dat, wat hij zegt, de uitkomst zijner overwegingen over bekende kunstwerken zijn, - dan zoude het mínder waard zijn.

Het is eigenlijk zóo, dat hij zich een denk-beeld bouwt van het genie, zonder er bepaald diep ingaand over te denken of er zoo iets reeds al of niet geweest is.

Waar hij goede dingen schrijft, vindt hij zelf uit, terwijl echter niet volkomen zeker blijkt, dat dit uitvinden en dit uitgevondene niet reeds van zelf besloten was in groote werken van toen voorheen en ook in die van zijn tijdgenoot Goethe, bij voorbéeld. Zoo als er is een physica, wenscht hij en acht mogelijk een phantastica, dat is de mechanica van de hoogste kunst.

Hij gaat uit van de gedachte dat aangezien deze phantastica niet bestaan heeft, deze phantastica tot gevolg zal hebben het

ontstaan van hoogere kunstwerken dan tot nu toe ontstonden.

Maar het is nu juist de vráag of deze phantastica niet bestaan heeft, het zij wijl zij niets anders ware dan het practisch aequivalent van, dus in zekeren zin ident aan, de klassieke theoretische schoonheidsleer; hetzij als een in de groote kunstenaars werkende, hoe zeer dan ook nimmer geformuleerde, overlèggende gedachte betreffende hun ontstaande composities.

Novalis veronderstelt, dat tot dan toe de inspiratie door den kunstenaar ondergáan is en dat indien, daarentegen, de kunstenaar deze inspiratie tot zijn willekeurige beschikking zoude hebben, hij er een tot dusver ongekende macht meê zoude ontwikkelen.

Dat is echter alles de vráag. Hoeveel betuigingen van kunstenaars, dat, wat aangaat het hoogste in hun werk, niet zíj werken, maar iets anders, iets hoogers en algemeeners, werkt dóor hén héen, - betuigingen zoo talrijk, dat er zeker een enkele bewering van het tegendeel, zoo als vervat is in Poë's *Philosophy of Composition,* niet tegen opweegt; - hoeveel zulke betuigingen men ook aanhale, - van álle grootste kunstenaars staat dit toch niet vast. Door eenige der grootste kunstenaarsgeesten kan dus, wat betreft het hoogste in hun werk, overleggend zijn gehandeld, welk overleg niet door hen is geformuleerd en geformuleerd geweest zoude zijn in eene, niet bestaande, phantastica, zoo als Novalis die bedoelde.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCXXXVII.

(Nagedachte aan een koel-knap-fijn en te vroeg besweken Kunstenaar.)

Gij wenddet áf U, hoor 'k vreemd schampren bij Uw tragisch sterven.
Mensch, deêdt gij 't, dan versta 'k u dieper nog: te schrale geest,
Lijk de Uwe, o, arme Doode, toen hier streefdet ge, is geweest,
Bleef, wijsdoend, waarste Ziening toch in wijdste Zielen derven.

Gij mocht U, wat de daagsche lieden wenschen, vlot verwerven:
Behoedzaam en behendig ge u, tot waar gij staan kondt, heescht,
Maar voor niets aêrs, dan voor 't Indiepst der eigne Ziel, bedeesd,
Liet 't eêlste ge onontgonnen... Want, o goede Vriend, te kerven

In Leven beide en Dood, voor geen verschrikking klein-bevreesd,
Neen, staeg zwaar-voelend, zacht-trouw haken naar 't Oneindge... o, Feest
Van Hel en Hemel samen in hartstochtlijk-aêmend zwerven
Naar alle Onzienbaarheên, wierd nooit U eigen... Wee, met Leest
Beweeglijk, gleedt glad heen langs 't Zwaarste ge... Ai, nu ligt ge in scherven...
't Verst Nageslacht mag keuren, wen 't dees kalme woorden leest.

CCCXXXVIII.

(Voor denzelfde en een paar evenzoo of nog vreemder geaarden.)

Waar zijn de Dwalers, vraag 'k, weemoedig soms, die, hoog in 't Noorden,
Mij stillen jongen, zuiver-ziel'ge, rezen eens, en waar
-, Zij leken diep me als mijn arm Zelf - 'k op bouwde, kalm en klaar?
'k Zag open ieder aan, hen wétend, waande ik, lette op woorden,

Die 'k trouw ze op psychische echtheid, leegheid proevend, hoorde,
Terwijl 'k naar glimlach speurde en al manieren van gebaar,
Waarmeê 'k vlug mat dan hun's bedoelens mooiheid. Ach, 'k voel zwaar,
Dat 'k, in stil goed-zijn, al te vaak droef-vreemd vermoeden smoorde...

Dies, nu die Weemlaars vielen, weet 'k, is 't wèl mij; 's Levens raar
Gewentel, waar 'k, stille andre Ixíon lig op 't Rad, nooit stoorde
Mijn diepst mij-zelf-zijn, 't simple, dat door 's Aanzijn's grove koorden,
Waaraan 'k mij voel geketend, niet bezweek toch. Wee, 't gevaar,
Van al die vlakke Vlotten week, en 'k bléef. Sterk-vreedzaam staar
'k Vooruit ten hoogen Einder van dees Leven's scheemrende Oorden.

CCCXXXIX.

(Aan de Nagedachtenis van een onsterflijk Nederlander.)

Naïef-weg waart gij wijzer dan al de andren, Breitner: kind
In al het goede en gekke leefdet ganschlijk Gij, en speeldet
Uw Leven voor U-zelf, vervuld van Schoonheid en dan beelddet
Gij, wat Gij zaagt, zóó heerlijk, dat Gij wierdt door elk bemind.

Men schouderschokte soms, maar ieder eerde U, schoon geen's Vrind
Noch Vijand waart Ge ooit, voelend vol en diep, in Zieleweelde 't
Prachtige Leven, lijk een Ziener, wien alleen verveelde 't
Onmooie en dorre, waar gij leuk mee spottet. Dies, schoon bindt

Slechts vaag vèr voelen, vreemde George, als mensch me aan u: gij steeldet
Met Werk en Wil in blijdren Bodem dan al 't mijne, en deeldet
Licht slechts in 't leed van andren, gansch U zelf genoeg, toch vind
'k Breed-diep gelijk-zijn tusschen U en mij: 't is 't halfverheelde, 't
Innig-naïeve van uw psychisch Willen, 't puur-gekeelde, 't
Sijsje Uwer vrije Ziel, dat zwierde lichaamloos-gezwind.

CCCXL.

Neen, niet bij menschen moet men 't zoeken, want, och, door een gauwe
Stormvlaag des Levens of des Doods verdwijnen ze om ons heen.
Velen, die 'k eerde en die mij hartlijk mochten, naar 't mij scheen,
Hun onaanschouwbre Resten liggen lang-gestrekt in nauwe

Duistre, ijzige Bestekken onder de Aarde nu: stil-lauwe
Herinnering is alles was mij bleef van 't blij Verleên,
Toen 'k rustig voelde en lievend wat zij woû'n en waarlijk deên,
Liep naast hen langs de straten, wijl 'k, wijd-inziend naar den blauwen

Aether mijns goeden Meenens, waande mij in stil-getrouwen
Eenvoud van meê-begrijpend kameraad-zijn met hen één.
Niets nam 'k hun euvel, 'k bleef hen diep-in puur zien, ook wen grauwe

Nevel van wanen plots soms tusschen hen en mij dreef heen,
Zooals dat ook den Besten wel geschiedt, daar elk aan touwen
Zijns eignen Levens-Zijns zich sterk-gedwee blijft toevertrouwen.

CCCXLI.

Staêg streefde ik diep-inwendig naar 't Eéne, Eeuwige Geschieden,
Dat altijd voortzwiert, neen, steeds stil-staat in Oneindge Pijn
Als 't Onbepaalbre, Ondenkbare, uit Zichzelf gesteegne Zijn,
Dat streng het Verdre zoekt, maar toch Zichzelf blijft, in weer vlieden.

Ach, 't wenscht niet in Zijn alles willend, koel-begeerend zieden,
Dat kleine deelen van Zijn Wezen langs onwrikbre Lijn,
Hun eigen gang gaan naar 't Oer-schoone, in zalig eenzaam-zijn,
En stil-berustend heel hun Diepte en 't Eeuwge Zijn bespieden.

En dies wierd 'k soms gedwongen, daar mij stemmen, stille rieden,
Te blijven staan als Ziel, koel-hooge, die als zuivren Wijn
Moet proeven 't Eeuwge in donkre Diepte, alvorens 't weer te bieden
Aan 't luchtig Heir van door elkander babbelende lieden,
Die, eindloos-ver verwijderd van 't Alzuiverst-ware Zijn,
Hun grapp'ge krachten wijden aan vast-voorgenomen wieden.

CCCXLII.

'k Bemoei mij praktisch nooit met politiek. Want weet: 'k voel Eén
Verloorne Geest me op de Aarde, die kwam droef uit verre Streken,
Vreemde, waar nooit gedaan wordt aan 't aldwaast moedwillig breken
Met één stem Meerderheid van 't waarlijk wijzre Willen. Neen,

De Menigte wist nooit nog wat is 't Juiste, daar teleen
Zij kreeg haar Denken steeds van anderen. Als brave leeken
Onwetend, uitgezonderd in de kleinre dingen, steken
Zij louter naar den ring om 't eigen Voordeel. En ik meen

Dus; 't Beste voor een Rijk is, dat één hooge Geest, ja, één
Sterk-willend Zielszijn, dat al dingen weet, met diep-in weeken
Maar uiterlijk koel-vasten Wil, die nooit nog zwak gebleken
Zou wezen, waar hij sterk moet zijn, dus vrij van ijl geween
Doet wat gedaan moet worden voor de Wereld, onbezweken
Staand, en alleen door 't Diepste Moeten als een Riet te breken.

CCCXLIII.

Waar komen al dees verzen uit? Ik schrijf spontaan ze, als leefde
Diep-in me een wijdre Geest, die me alles klaar doet zien. Zelf blijf
'k Steeds eender, als in knapejaren, toen 'k bleek, schraal en stijf
Reeds onbewust naar 't vast vervullen van mijn Zijnstaak streefde.

O, Ziel, 't is àl beslist wat ieder doet: uw Teêrheid beefde
Nog nooit terug voor wat gebeurde soms door 't dom gedrijf
Van grovren, die u steengen wilden, daar 'k gelaten schrijf
Wat voor al tij'n omhoog staat. Ja, toen haast ten Afgrond dreef de

Waan mij der Wezenloozen, hielp mij de innig mij verkleefde
Diep-wezendheid, die alles weet steeds en Wie 'k mijn gerijf,
Mijn menschlijk, levenslang vaak offer, onderwijl ik weef de
Gedachten uit de Oer-eenheid, diep-gestreng van Geest en lijf,
Totdat 'k op 't laatst, ondanks der Wereldlingen dwaas gewrijf
Diep-kalm gebleven, weet ik, vredig als een licht-spoor sneefde.

Sonnetten door Hélène Swarth.

I

Voor Antoon van Welie.

De priesterknaap, die in den tempel sliep,
Gewekt door Jahwé's roepstem uit den droom,
Tot Eli snelde en greep zijn kleederzoom.
- ‘Hier ben ik, Heer!’ in waan dat Eli riep.

Doch zie, 't was God - En bevend, bleek van schroom.
Wijl eerbiedhuiver door zijn lokken liep,
Sprak zacht de knaap, in deemoed stil en diep:
- ‘Spreek, Heer! uw dienstknecht hoort!’ en wachtte vroom.

Zoo, in zijn tempel, vond en riep u God
En uitverkoor u, gevend u 't gebod
Dat héel uw leven schoonheid zij gewijd.

De hemelvonk, die van Gods lippen viel,
Genadevlam ontbloeiende in uw ziel,
Doorglanst uw werk met licht van de Eeuwigheid.

II

Voor Willem Royaards.

Heil, Royaards, gij die schoon den dichterdroom doet leven
   En schept in elk een beeld van ons drievoudig lot:
Adam, door 't eten der verboden vrucht verdreven
   Uit vredig Paradijs van kinderrein genot -
En trotsche Lucifer, die boven God verheven
   Zich waant, in overmoed, en strijden durft met God -
En stervende Elckerlijck, bij 't open graf aan 't beven,
   Wijl elk hem laat alleen en met zijn lijden spot.

Veelzijdig rijk genie, dat beeldt de looze vonden
   Van listig geldbejag in strijd met eer en wet,
Dat voor Saïdja's leed heeft liefdezang gevonden,
   Voor Vondels êelste rei de extase van 't gebed,
Zij, Royaards, u mijn dank de dank van duizend monden,
   De zegen van ons land, dat gij door schoonheid redt.

III

Voor Stijn Streuvels.

Mijn wintered kwam frissche wind doorvaren.
De stugge wanden weken - en ik zag
De maaiers zwoegen, in den blauwen dag,
In zongeweld en zee van blonde baren.
'k Hoorde als een bel een hellen meisjeslach,
'k Zag vroolijk menglen goud van meisjesharen
Met blauw van vlas en geel van korenâren.
'k Zag bloemgestrooi en 't wappren van de vlag.

Ik rook aroom van akker, vlier en linden.
Ik zag een dorpje ombloeid van hagewinden.
Ik hoorde een leeuwrik juichen boven 't land.

't Was ál uw gaaf - Hoe zal ik woorden vinden
Om rond uw schoon mijn krans van dank te winden,
O Zonnedichter, Aarde's zielverwant?

De vischvrouw door Jac. van Looy.

Als door een kinkhoorn galmend: ‘bakschol vorsch!’
kwam Aal het straatje binnen, zonbruin en forsch,
al op haar veerende beenen, struisch en vlug,
de ben met krimpe visch hoog op haar rug,
en op haar willige heupen
de handen ruggelings uitgezet en bij het leupen
lijnend haar bloote voeten naar de hobbelkeien.
Ze liep er in het midden met haar wije
en blauwe oogen, sturend haar heldere glensters
naar alle deuren en vensters,
van onder de schulprand van haar hoed,
gelijk een stern of meeuw wanneer de vloed
een prooi laat op het strand,
zoo speurde ze naar een mogelijke klant,
neigend haar jonge en zwangere tors,
galmend haar ‘bakschol vorsch!’

De rok wit-blauw gestreept en voor de schoot geschort,
hield Aal haar stappen kort,
haar ingehouden draf,
zooals ze ging haar ouden duinweg af.
Ter halverweg van de achterstraat of steeg,
waar 't licht het breedste viel, ze zweeg,
want bij haar leurende, neurende roep
was op een glooiende klinkerstoep
en voor een werkplaats met glazen deur
een juffrouw komen staan, lijvig, zonder kleur,

een plooimuts op, houdend een witte schaal
en had als met haar neus gewaarschuwd Aal.
Aal had de lis van het draagzeel, bij het gaan staan
al dadelijk van het houten steunpootje los gedaan
en had de teenen ben, met de lage mand,
dubbel geöord, gekruld van rand,
met zeil gedekt, beschuttend heel de ben,
gelijk een wanne, schuddemand of wen,
die vol soms was: ‘gekookte garrenalen!’
en in de herfst van ‘mooie duinbramen!’ vol, gezocht langs hellen en dalen
en met een bakje of schoteltje erin tot een maatje,
had met haar gulle groet en vrije vischvrouwpraatje
lenig de zilte vracht langs 't rugzeil laten zakken,
de mand ontbloot en licht verschoven en had gevraagd: ‘is het om te bákken?’
‘Ik weet wel wat je meugt,’ zangerde Aal,
in haar aanhaalge taal
en deunende zeedorpwoorden,
alsof er de zee bij hoorde,
‘nee, goeie mens, er was bij de afslag niet éene poon,
kies zelf je gading maar, ik maak ze wel weêr netjes voor je skoon,
kaik zelf maar onder de mande,
al vleesch wat er an is, voor menschen zonder tanden,
wanneer je maar je vuurtje een beetje matig houdt
en dat is jou wel toe ertrouwd,
je waart al 'n klant van móeder, hebt een streepke veur,....
ja, moeder maakt 't, goddank, nog bestig, heur,
mot je niet nog es weêr een wagentje inwijen,
de neie veertjes inrijen?
kom je niet nog es e kommetje koffie halen?
het tij is nou zoo skoon, er is een volk van gasten en je hoeft er niet veur te betalen;
je zelt jouw oogen uitzien, bij zukke pracht en praal,
jeweelen en diamanten... Duisers, ja, Duisers,’ antwoordde Aal,
en meistal vrundelijke menschen,... 't leupt Zondags mijn te dròk,

dan lijkt 't bij ons wel kàrmis,' en als op goed geluk,
knikte ze naar het blozende knechtje, een griffermeerde wees,
die half voor de ruiten in zijn mouwvest rees,
uitkeek met gretige oogen,
of zou hij zelf van de visch meeëten mogen.
'Wind mot er zijn, zeit me Aari, veur alle menschenslag
maar niet bij alle uur en dag,'
keuvelzong Aal, onderwijl buurvrouws kat
groette met ronde rug, schuurde Aal's beenen glad,
staart in de lucht, en aldoor kopjes gevend.
De juffrouw, kiezend en keurend, telkens als wederstrevend,
bleef in de mand de glijende visch ontdekken,
ze keerde ze op hun ruggen met oranje vlekken,
ruilde ze, wisselde, onder toezicht van Aal,
die kijkend van de mande naar de schaal,
de ben voor 't sullen met haar knie hield tegen, een hand ter zij,
en zoo het plankje bloot lei, met afval en ingewei,
wat vinnen, blinde koppen neêr liet glijen
naar 't streelende beest bijzijen.
'Der!' knorrelde Aal als thuis, ''t is om de smeer
dat de kat lekt de kendeleer.'
'Ze zijn niet groot van stuk,' pruttelde de juffrouw ontevreê,
toen Aal met reeë armen er heel de mand afdee.
'De zee geeft wat ze heeft,' zangerde Aal,
'dan weinig en dan veul,' zei Aal,
'die binnen zijn beter te koken dan om te bakken,
je meugt gerust een paar er mee van pakken,
ik zei je niet al te krimmeneelig beditten,
want aârs blaif ik met de kleinen zitten.'
De juffrouw zag mistroostig, bleef haar neus ophalen,
lichtte de visschen bij hun steert, bleef aan het talen,
ze bukte tot den bodem, graaide in de ben met afgenepen zorg,
waar Aal haar schoenen borg,
haar zwart sayette kousen en dan in steê,
haar stadsche boodskappen droeg in mee
naar 't opene, duinzanderige straatje,
waar tusschen schuttingen van schuitenplanken was een hobbelpaadje

en waar de scharren aan hun lijn te drogen hingen,
van daakje naar rooie daakje, allerlei geriefelijke dingen,
potten lagen en pannen, groot en klein,
zoo enkel maar in strandgehuchten zijn;
en waar een schelpkar rees, hoe kwam die daar zoo hoog?
met allebei zijn boomen de lucht-met-meeuwen in toog.
Het knechtje glaarde telkens door het glas,
alsof hij weêr bij Aal met zijn teekenboekje was,
of in een windvrij hoekje bij het zand,
de brekers hoorde ploffen op het strand.
De juffrouw kon het niet vinden, ze dobberde in haar geest,
ze lodderde langs Aal's wassende leest,
snufte en zei: ‘is het weêr zoo laat?’
‘Mens!’ spookte daadlijk Aal, ‘waar is het kwaad?
het wier toch tijd,
ons Marretje wordt al twee, wordt al aorig e meid,
deuze wordt de darde, en ik zelf,
ben er een van elf.’
Schuivend haar mand roerde zich Aal,
wegkijkend van de schaal,
‘een visschersvrouw die is zoo veul alleen,
ik ben, goddank, niet van hout of steen,
ik heb an me kerel geen hekel,
komt hij van de vaart, met in zijn haar de pekel,
dan haal ik hem in, dan ben ik tevreê,
dan is het of de baren van de zee
in je laif kommen rollen;
méns, wat wil je? er valt hier niet te grollen,
het huis is groot genogt, krijg ik me zin,
dan zel het e zeuntje zijn, het neie gewin,
mens, wat maak je je moeilijk,’ grommelde Aal,
ziende weêr naar de schaal,
‘jij hebt toch ook je tijd ehad, hebt ook gekinderd, help me losmaken,
ze zellen bij 'n kroppie slaai je volk best smaken,
de visch is nou niet zuinig, wanneer ik jou was nam
'k er nog wat bij, veur bij de boteram,
Kaik es, wat e visschen, wat e vleesch.
neem anderhalve snees,

en bak er veur die stakker bij de glazen een mee,
laat 'm maar es kommen weêr bij me an de zee,
hij ziet me veul te sippies om ze neus,
mens, je zijt teugen je eigen, komt tot e keus,
wie er dan leeft, wie er dan zorregt,
ik heb ze niet estolen of geborgt,
werachtig, ik maak het je schaplijk, mag er geen cent meer afdoen,
nie veur me eigen fesoen,
dat most je me toch begrijpen,
je hoeft er niet zoo dikkels in te knaipen,
je hoeft er niet zoo dikkels an te ruiken,
ze kommen zoo uit het groote water en laten zich over-over-morrege, best nog gebruiken,
't is god-geklaagd,
hebben we ooit van ons leven, bedrogen je of óvervraagd?
moeder, zoowel as ik, bedienen je al zoo lang,
mens, je maakt me bang,
wat doe je je nou ierst kennen an mijn,
kan ik het verhelpen dat er zoo weinig middenslag bij zijn?
Wat hewe we hier te viezen en te vazen,
ik mot lós!' zwoegde Aal en oogde wijd naar de glazen
en wimperde naar de kat,
die de kop van een schol heen en weêr te knauwen zat,.....
'Dèr!' spookte Aal,
'ik ben rejaal!
ik zei je je zoodje laten, neem jij je schaaltje maar mee!'
lalde Aal als de zee,
'en gun me dan ten minste e kommetje koffie, mens,
eer dat ik ga en "smaaklik eten" je wensch'.
'Dat zá je hebben,' praatte de juffrouw onaangedaan,
had heel den stortvloed over haar hoofd laten gaan,
ze had den naam van goed te kunnen dingen,
liet Aaltje maar weêr aan haar ooren zingen;
'dat kan.' praatte ze amper en als ter loop,
al vingerschikkend aan haar goeie koop,
liet zij één oog naar boven, naar het spionnetje wijen
en weêr naar onderen glijen,
blikte het knechtje tegen, die op stond,
omdat hij juffrouw's zwijgende spraak allang verstond,

weg naar de nieuwe loopjongen keek, achterin,
wachtend zoo poepenooderig en allerakeligst min.
‘Dat kán,’ zei nog eens de juffrouw, ‘ze staat nog op het vuur,
ik zeg: Aal is een frissche vrouw, komt vast op het goede uur.’
‘En waarom zou ze niet?’ zangerde Aal
en bijna weêr in haar gewone taal,
‘het zei er toch ook van kommen en wie kwam aârs gereed?’
terwijl ze 'r hand haar groote bandenzak in deed,
er juffrouw's geld uitwisselde,
hem onder haar rokkeschort bedisselde.
Aal toen haar plankje en mes van uit de mande nam,
uit juffrouw's neêrgezette schaal de gladde visschen nam,
ze stuk voor stuk aanvatte in de ruwe kieuwen,
en nu zij langer niet te kribben had of te krieuwen,
grómde de visch, er de gel uithaalde, kop en staart afsneed,
en soms langs om de vinnen snoeide, eer ze in de schaal ze deed,
haar vingers bleek bebloed,
van 't kouwe visschenbloed,
alsof ze verfde,
ribbelings door de ruggen van de schollen kerfde.

Toen dus de handel buiten, gansch was afgedaan,
de jongen met de koffie er bij was komen staan,
bleef Aal de leut staan proeven, smak na smak
en kallen met de juffrouw op haar dooie gemak.
De laatste droppels ze in het schoteltje goot,
het met het omgekeerde kopje erop terug den jongen bood
terwijl ze naar het knechtje zag en lachte,
als of hij daar allang op had staan wachten.
Aal maakte fluks haar boeltje weêr in 't even,
het knechtje kwam op straat en mocht haar helpen opgeven,
de zware mars, met mande en al,
en als met de laatste schal
van een ongewoon verhaal,
‘gebruik ze in gezondheid!’ hoorde wenschen Aal,
en met de ben weêr op haar tors,
haar henen hoorde toeteren, het straatje uitbuigen, galmend haar ‘bakschol vorsch!’

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van blz. 291.)

VI.

Twee dagen later bleek, dat het niet kon.

'Martha seinde, ik moet weg' - zoo telegrafeerde Max aan haar. En Eva haatte de telegraaf, als een marteltuig dat twee slagen opeen sloeg. Zij doorleefde eensklaps den ouden strijd weer, het woedend verzet, het wanhopig verlangen, op te dringen aan zijn verstand de zekerheid van haar gevoel, dat Martha niets dan onheil aanbracht. Toen was zij bezweken met te erkennen: 'Je hebt gelijk, je doet wat moet.' Nu ramde zij nog weer daartegen in. Martha was dus toch weg geweest, ze wilde weg, moest van hem af, of dreigde ze om te folteren? Hij was niets verder. kwam nooit verder. Waarschijnlijk was er nu even verzoening, schonk ze die aalmoes, één nacht van rust, terwijl ze zon op nieuwe kwelling. Verandering was hier niet mogelijk - zoomin als in hare liefde voor Max.... Ach, de droefheid voor altijd, toen ze 't waarlijk moest gelooven: hij mag me graag, als kameraad, maar nooit neemt hij mij tot vrouw. Het leek iets bijzonders, tusschen hen tweeën, bij de gestadige ruzies en standjes onder de familieleden en in de gezinnen elk op zichzelf, al klisten de joodsche klieren aaneen, zelfs bij het getrouwd zijn met gojim-dochters. Zij beiden waanden zich minder jood, hun band leek louter genegenheid, een liefde als van broer en zuster, die dus toch uit het bloed kon worden verklaard. Haar gaf die gehechtheid de lange illuzie, waartegen ze vocht nu al vijftien jaar - sedert dat ééne woord, dien avond, toen ze zich dicht bij het geluk dacht Misschien, als Papa met haar had gesproken, zou de waan korter hebben geduurd; maar hij zag Max nooit voor heelemaal vol aan en zijn

dochter was toch te goed voor een Max! Ach, dat de wereld beheerschende geld - als Papa niet zoo alles ervan verwacht had! Zijn kinderen konden natuurlijk goed trouwen; en Max, de zoon van zijn lievelingszuster, had als vader - een jood, maar een stommeling, die het geld van zijn vrouw verspilde: dus was Max wel heel ongevaarlijk. Zoo liet hij hen neef-en-nichtje spelen, in volle vrijheid spelen met vuur.... Vuur was het spel althans voor haar, die dorst geloof slaan aan haar hoop. Sinds den dood van oom Benjamin keerde Papa aan zijn zuster een jaargeld uit; ook betaalde hij jaren lang alles voor Max, maar die verkocht zijn vrijheid niet: schilder werd hij, kunstenaar! en trouwde niet-joodsch en een schildersdochter en ergerde daar in dat vrije München Papa en al de anderen met spotprenten waar de familienaam op stond. Dacht hij zich wreker van de wreedheid, waarmee de heele familie om geld vocht? Slachtoffers had ook Vader gemaakt, goedig, gul - máár zaken zijn zaken. En oom Heinrich èn oom Jozef èn grootvader èn overgrootvader, ach, hun groote èn kleine klanten!.... 't Was altijd Max' lievelingsthema geweest, wáár hij het plaatsen kon oververteld met spot vol nijd die zelfspot insloot, hoewel hij er bij hield de gedachte: ook ik ben jood, máár anders dan zij.

Want om zijn werk had hij het arm en nu al vier geslachten Bergmann deden niet anders, dachten niet anders, dan geld verdienen al maar meer, om de aanvankelijke schamelheid van den uit Duitschland aangezworvene door het Rotterdam waar hij eens strandde te doen vergeten. Geduurd had die armoede trouwens niet. 't Was het mooiste uit al wat Max als de familiekroniek verhaalde: zijn voorstelling hoe de eerste Ludwig naar het kelderhuis van de Nauwe Marktsteeg, pal in dien donkeren hoek der Hoogstraat, de boertjes van het eiland lokte. ‘Nooit gierig op een paar el stof’, tooide hij allen naar ééne maat; bij de mageren kneep zijn vrouw, uit een Rotterdamschen lompenkelder geboortig, daar ze achter den klant stond den rug bijeen, en in een spiegel van voren gezien paste de jas altijd precies. Nog tijdens het leven van Overgrootvader ontstond aan de Hoogstraat op en rondom de oude plek, door geduldigen aankoop van pand na pand, de Maatschappij voor Kleedingstoffen, als een rustige trots van straat en buurt, waar Grootvader het fortuin in maakte, met eerst en

gros den handel van Overgrootvader voort te zetten en uit te breiden over en buiten Nederland, daar de uniformen voor halve legers er waren geleverd, bemanningen er vast werden gekleed, velerlei uitrusting hier verstrekt, en tallooze kleermakers bij makkelijk voorschot stoffen er kochten; tot er toch weder afdeelingen voor détail-levering waren ontstaan, eerst van kleeding met al wat erbij behoorde voor de Koloniën, later een huis voor dames-kleeding, dat weliswaar bleef op een tweede plan, maar waar Tante Lea tot aan haar late huwelijk toe, toch telkens voor ging naar Parijs of Londen en in 't geniep het vaakst naar Duitschland: made in Germany, paid in Holland.... Nu was het alles al vele jaren in zeer verschillend genaamde vennootschappen verdeeld, die ondanks hevige geschillen toch altijd bleven samenwerken, met een op en neer gaande rubber-branche en het Automobielen-paleis aan de Markt, waar Ir. Jacob Bergmann een Fransche en een Engelsche firma sedert den zomer van den Vrede deftig-sportief representeerde. Zijn hoop was nu op de Olympiade van Amsterdam gevestigd: Max had dat ook al voorgeteekend: Olympia in Elis, met de heiligdommen van Zeus en Hera als deftigen achtergrond; terzij, daar de Olympiade bij ons kwam, aan den eenen kant de Amsterdamsche Synagoge uit 1671; en aan den anderen Rotterdam's Marktplein met het beeld van Erasmus-den-eeuwigen-lezer en op zijn naamplaat Lof der Zotheid; en dan op den voorgrond een Jacobs-ladder waaraan, even sierlijk als door de sport-reclame gemeenzaam, het bondig monogram J B. Max spotte geestig en teekende knap, maar met dat schampen van verwanten deed hij ook Eva soms wel zeer. Kon ze hem een verwijt ervan maken? Max' houding was begrijpelijk, 't gevolg van de hooghartigheid, waarmee heel de familie altijd over zijn dommen vader, over hun achteruitgang bij eigen welvaart, gesproken en geoordeeld had. Daarnaast de veel dieper smart over Martha, Martha die hij liefhebben mòest. Want ook zijn liefde was *natuurlijk,* klein radertje in het Spel der Natuur, dat liefdewreedheid noodig heeft. Zij zond een Max af op een Martha: een man met de behoefte te geven. Maar zijn slavernij werd ten minste aanvaard! In zóóver had Max het beter dan zij; al ontving hij minder dan niets. Want de zelfzucht die wedt op meer dan één paard, zooals Ludwig zulk doen eens satanisch uitlei, ontbrak den

door gewillige modellen en andere vriendinnen omzwermden schilder volkomen. In zoover was hij Papa's antipode. Zij.... ja, vréémd was het toch ook in haar: terwijl ze zoozeer van Max vervuld was, had het terugdenken aan Papa en zelfs aan heel den groei der familie haar iets als een vergoeding gegeven voor het eigen leed en de deernis met hem. Er was overeenkomst tusschen hen drieën, immers dezelfde sterkte van aandrift, die het geslacht tot welvaart gevoerd, Vader tot een heerscher gemaakt, Max geleid had tot een slaaf-zijn, waar hij zelfs zijn werk aan te offeren wist en haar vervoerde tot durven verlangen, tot dit ondanks alles den prikkel behouden. - Zij zou, het zou, maar als Martha niet weg-ging?.... Kon zij iets wezen zonder Max?

VII.

Haar liefde voor Max had den doorslag gegeven, schoon ze meer dan ooit hem voor zich wist verloren. Uit liefde volgde zij zijn raad, al zou hij nooit de voldoening vermoeden, die het haar gaf naar zijn inzicht te handelen. - 'Eva, zoo had hij gezegd, ga weg.' En zonderling-bruusk was zij uit haar huis en uit Rotterdam vertrokken. Toch had ze gehandeld met overleg Alleen Antje wist wat ze van plan was. Vertrouwen had zij geëischt voor vertrouwen en toen het meisje haar eenmaal begreep, was ze zeker van haar bereidvaardigheid. Zoogenaamd voor een verandering in de houding van kleinen Piet, bij de tentoonstelling op Sint Lukas noodig gebleken, waren moeder en kind nog eenmaal als modellen ontboden; met een uurtje werkens kwam dat in orde. Hierna had zij met Antje gesproken en de arme overgehaald Piet aan Willem's vrouw te laten, zelf in te trekken bij de nicht die over de zuigeling had gebakerd en daar te wachten, enkele weken. Ook Trui bleef van de afspraak-voor-later onkundig, anders werd die maar jaloersch en ze moest op het huis blijven passen en niets kunnen klappen aan Willem's vrouw.

Al drie mooie Juni-weken had Eva alleen op de hei achter Nunspeet geleefd, waar ze twee jaar geleden zoo prettig werkte in gezelschap van Lize Bosch. En met den trein van half drie zou Antje nu dan waarlijk komen: de arme Antje, zonder Piet. Eva wou het eerst zóó probeeren. Ze had al genoeg verwijten gekregen!

Na het telegram over zijn terugroeping en terugkeer, had Max geen levensteeken gegeven. Uit een brief aan zijn moeder wist zij, dat Martha hem mee had gesleurd naar Weenen - voor een onbepaalden tijd uit zijn werk en uit zijn vrienden! Dat hij zweeg, verbaasde haar niet; het verontrustte haar des te meer. De bisbilles met Hermien en andere lieverds van de familie over haar niet verbroken belangstelling in ‘die meid van Papa’ - zelfs het eene laatste bezoek aan het atelier was ruchtbaar geworden en een motief tot verwijt - waren eigenlijk niet anders dan een afleiding voor haar geweest en een aansporing om te doen wat zij billijk vond. Hermien's uitgebazuinde verontwaardiging had de inmenging van verwanten doen uitdijen tot iets haast openbaars en dat terwijl heel de ergernis over haar handelwijs voort heette te komen uit de vrees, dat ‘men’ zou opmerken, ‘men’ zou weten. Ludwig had er trouwens al dadelijk in zijn eersten schrik iets aan Alfred over gezegd: den broeder die zijn compagnon was, met wien hij dus heel den dag verkeerde. En Alfred had haar denken te grieven door in presentie van zijn vrouw haar, bohémienne! toe te snauwen: - ‘Merkwaardig toch, Eef, dat zoo'n meid van de vlakte alleen dorst bedelen bij jou.’ Maar dank zij die overduidelijke Schadenfreude van Hermien in het bemodderen van Papa's reputatie, waarvoor ze een veilig voorwendsel vond in Antje's betrekking tot hun chauffeur, wisten nu Theo èn Cornelis èn Lize met d'r man; en voor een kwebbel als den laatste, die zijn schoonvader nooit het geringe vertrouwen in zijn financieel beleid had vergeven, was de geschiedenis van het vierjarig zwagertje een prachtnummer om op de Beurs te debiteeren. Misschien dat zijn vrouw dezen Klatsch had voorkomen, doch het door Ludwig geducht gevaar werd met al het gezwets van Hermien in elk geval niet minder dan 't was en dan het kon geworden zijn bij dat ééne laatste bezoekje van Antje aan het atelier!

Dat Eva haar nu naar Nunspeet liet komen.... ja, daar zou de familie wel fel over toornen! 't Was een vergoeding voor de wreedheid, ter wille van Willem's schijnheilige vrouw begaan met een moeder haar kind af te nemen. Want de heele bende wilde - en wie bemoeide zich er niet mee - dat Antje weer in betrekking zou gaan; Hermien kankerde over het kostgeld; dat verblijf bij die nicht mocht maar tijdelijk zijn! Hagar, zònder Ismaël uitge-

dreven in de woestijn.... En gisteren nog zag Eva een voorbeeld van het hardvochtige in zulk scheiden, toen een joodsche veekooper uit het armelijke hoeveke der Grosheide's een pasgeboren kalfje meenam, dat, hoe jong nog, erbarmelijk aanging.

Omdat zij 't heele dorp door moest, dat zomervogels nu al ontrustten, had zij zich voor dezen gang naar het station steedsch gekleed. Zij wist zich dikwijls nagekeken, door dorpelingen en logees, en toen zij zich mengde tusschen de vrij talrijke wachtenden op het nauwe perron, onderging zij de gewone gewaarwording van met antipathie in het oog te vallen. Ja! ze voelde nu eenmaal joodsch, ze hield van kleur, kind van haar vader, en vergunde zich die in haar kleeding, ondanks haar tred en haar leelijk gezicht: ze deed het immers voor eigen plezier, zonder aan conquêtes te denken, waar gindsche giegelende meisjes, met 'r evenmin dorpsche maar ordinaire tierelantijntjes, ongetwijfeld wel op hoopten.

Daar kwam de trein; nu moest zij Antje de ontmoeting vergemakkelijken. Uit de vele rijtuigen stapten nog al wat menschen - geen gestalte deed denken aan Antje. Reeds sloegen de meeste portieren weer toe: als 't kind maar wist dat dit Nunspeet was! Natuurlijk zat ze derde klasse; - uitwijkend tot den rand van het perron, tuurde Eva door venster aan venster en verwenschte haar korte lichaam. Nu liep zij langs tweede en eerste wagens; kon 't kind verkeerd zijn uitgestapt? Een plotse angst beklemde haar; maar o, daar waren nòg wat derde's.... doch nu zette de trein zich al in beweging!.... Hè?! - Ze stond vlak achter Antje, die als versuft ook naar den trein keek! - Eva schrikte van het figuurtje, zóó verschrompeld, vaal, armoedig. In een opwelling van teederheid omhelsde ze haar. Uit de hooge zwaarte van het voorbijdreunende zag een spottend jodegezicht op hen neer. Bij 't verlaten van het station werd ze verwondering gewaar, welke gezichten tot spot vertrok, over haar kleurige weelderigheid naast de schamele verbleektheid van Antje. En zij schaamde zich over haar pralen, zooals ze 't nooit deed in de stad, hoewel de schampscheuten der broers en duidelijk als spot bedoelde complimentjes van kameraden, zoowel in Pulchri als op Sint Lukas, haar vaak genoeg eraan hadden herinnerd, dat dit lichaam geen tooi verdroeg. Maar behalve met eigen verlangen hield ze immers, als tijdens zijn leven, rekening met den smaak

van haar Vader, die zijn dochters als zijn huis graag fleurig, desnoods overdadig getooid zag en nooit de wreedheid had te zeggen, dat zij daaraan niet mee kon doen. Zijn laatste liefde liep nu zóó naast haar! Zou het een liefde zijn geweest? Hoe was dat met het verlangen van mannen, wanneer het langer dan een oogenblik duurt? Hartelijkheid had hij Antje betoond, goedheid die meer dan goedhartigheid was, dankbaarheid voelde hij, ijdelheid zelfs, gevleid dat hij zonder twijfel geweest was met den op hem lijkenden laten zoon. Er waren natuurlijk moeilijkheden in die liaison met een kind gekomen, maar die had hij misschien wel erger gekend, de drieste onverzadelijke, die anders toch geen cynicus was.... Aan de trouw dezer laatste beminde had hij niet behoeven te twijfelen: - zou hij die overgegevenheid met iets dat op liefde leek hebben beantwoord, daar hij niet enkel geldelijk zorgde, maar belangstelling bleef toonen, weliswaar in het geniep?.... O, de vieze, de laffe noodzakelijkheid bij dergelijken minnehandel, immers ook de sterkste factor om de vrouwen tot slinkschheid te brengen, zooals zelfs Antje ertoe kwam te luisteren naar dien vunzen gluiper, wien 't om de tienduizend gulden te doen was. Doodde zulke geheimzinnigheid liefde? Mannen konden vaak zonder gemoedsbezwaar meer dan ééne vrouw beminnen, en soms haast met eenzelfde warmte. Monogamie is niet natuurlijk en Papa was oosterling. Eva had Antje nog nooit een woord tot zijn nadeel hooren zeggen. Zou hij, als zestiger, na die eigenaardige, bijna onbegrijpelijke overgave van dit kind, dat met zijn oudste kleindochter weinig jaren scheelde, getroffen zijn in zijn fijner gevoel, anders, of misschien zelfs meer dan door wat Mama hem gaf?....

Om midden tusschen de dorpelingen niet te beginnen over Piet - en wat viel er anders te praten? - bleef Eva bijna gestadig zwijgen. De man aan het station, die ook haar bagage placht thuis te brengen, had beloofd voor den koffer te zorgen en voor een valies, dat naast Antje op het perron had gestaan - zeker nog een geschenk van Papa.... Aan het eind van hun gang door het dorp, op een hoek van den straatweg, liet Eva Antje even alleen, om bij Kloosterman versche koekjes te halen, en terwijl ze er wachtte op het gevraagde, ging haar blik naar het schrale wezentje buiten, dat toch geen honger had hoeven te lijden, dat

uit die geldelijk-goede dagen overvloedig kleeding moest hebben, dat jong was en ook werkelijk mooi en dat daar, zielig midden op straat, uit huisjes van den overkant hondsch-vrijpostig en kritisch begluurd werd, of ze uit de hier zoo gehate woonwagens was.

- Dat mag jij nu eens dragen, zei Eva en duwde haar den zak in de linkerhand, terwijl ze de rechter door haar arm lei, om de dorpsvlegels te beschamen. Maar ze wist: men vond haar ook hier een malloot en prettig werd het pas tusschen de sparren, toen ze Antje tot lachen bracht door met een grapje den zak te nemen en haar de koekjes voor te houden. Schuchter dorst het kind toen vragen: - Waar gaan we eigelik heen, juffrouw? - Naar mijn huis, stelde Eva gerust, doch de verbazing bij dit antwoord maakte een aanvulling wel noodig. - Heelemaal alleen op de hei, maar wees niet bang, de boschwachter woont vlak bij De Hut en op beschreeuwbare afstand is een boerderij met een nijdas van een wachthond, die aan de ketting uit mijn hand eet en dus 's nachts ook wel oppast voor ons.

Antje's schichtige verwondering ging over tot een verrast-zijn dat 'r deed glimlachen, en nadat Mientje van den boschwachter, als het factotum van De Hut, haar op 'r kamertje had geholpen, kwam ze opgefrischt in de met den punthoek van het stroodak afgeschutte veranda terug. Daar stond thee met het restant van de koekjes. Later verscheen er het middagmaal, door Eva om Antje's late aankomst naar het begin van den avond verschoven. En toen Antje, na met haar gastvrouw over de heuvels der hei te hebben gewandeld, bij maanlicht thuiskwam en vóór het ongesloten, door Mientje overgelaten huisje, haar koffer en haar valies vond wachten, kreeg ze een beslissenden indruk van deze vreedzame eenzaamheid. Toch duurde het uren, voordat ze sliep. Eva hoorde het daarvoor van ouds beruchte ledikant kraken en voelde mee met het leed van het meisje. Want aan 't moment van afscheid-nemen waren dagen, waren weken van beschimpt en bekeven worden voorafgegaan. Zelfs Nicht was op het laatst niet vriendelijk meer, wellicht omdat ze kostgeld ging derven. Dina had bijna het gansche bedrag, vroeger voor moeder en kind betaald, voor zich weten te behouden: ze torste nu immers de zorg voor den jongen!

Zooals ze 't altijd gewild heeft, dacht Eva.

(Wordt vervolgd.)

Een aanslag op de Nederlandsche taal door Alfred A. Haighton.

In het derde nummer van het jonge tijdschrift ‘Nu’ - December 1927 - breekt de heer A.M. de Jong een lans voor de Kollewijnsche spelling-bederverij. Zijn Excellentie de Minister van Onderwijs, de heer Waszink, wil zoowaar officieel een vereenvoudigde spelling toestaan, die wel niet zóóver gaat als Kollewijn's extremisme, maar toch in die richting. Een echt typeerend verschijnsel voor een land-in-decadentie als Holland. In geen enkele gezonden staat - Frankrijk, Italië, de United States, Spanje, Brazilië, etc. - wordt met de spelling geknoeid, slechts met rood vergif doortrokken volken als het Russische, Duitsche en - helaas - Nederlandsche lijden aan dit euvel. Gelukkig zijn wij voorloopig van die drie nog het minst aangetaste, zoodat tegen het boos opzet weêrstand gerezen is. Met name heeft de heer Cornelis Veth, secretaris van de Vereeniging van Letterkundigen, een kreet van protest doen hooren in den vorm van een artikel in ‘de Telegraaf’. Bravo! Dat doet den burger goed. Het toont, dat er nog lieden met smaak en nationaal besef in Nederland bestaan en dat de literatuur dezulken onder haar adepten telt.

De heer de Jong denkt er natuurlijk geheel anders over. Hij geeft den heer Veth een schrobbeering, zooals wij die in ‘Nu’ gewoon zijn. Hij verwijt den heer Veth domheden. Om die stelling te belichten, zet de heer de Jong een redeneering op touw, die wemelt van domheden - maar wie daarop let, is een kniesoor, volgens ‘Nu’ - of eigenlijk één groote domheid is.

Eén groote domheid, want de heer de Jong toont ontbloot

te zijn van het meest elementair begrip van ‘taal’ en dezelver categorieën. Hij beweert in hoofdzaak:

1. De schrijver maakt de taal niet. Hij *gebruikt* haar slechts. Het *volk* maakt de taal en maakt haar dagelijks verder af.
2. Het eigenaardig taalgebruik der literatoren heeft met het *maken* der taal niets van doen. De woordkunst der sensitivistische letterkundigen heeft bijv. geen ‘spraakmakende’ beteekenis gehad.
3. Spelling heeft met taal niets te maken.
4. De spelling is enkel een *afspraakje*, dat ons het afbeelden der taal met letters en woorden mogelijk maakt.
5. Ieder volk, dat een taal begon te schrijven, bedacht een, naar zijn opvatting zoo zuiver mogelijk, phonetisch stelsel.
6. Noch grammatica, noch spelling zijn dingen, die onveranderlijke wetten proclameeren. Hun wetten zijn vlottende elementen, die zich wijzigen, naarmate de taal zich verder ontwikkelt, rijker wordt aan woorden, armer aan vormen, dus ‘afslijt’.
7. Geen enkel spellingssysteem kan een taal verarmen of verrijken.

Alvorens deze zeven misvattingen te weêrleggen, een korte bespiegeling over het begrip ‘taal’. Op een zeker peil van beschaving, vervalt elke ‘taal’ in twee hoofdafdeelingen: de gesproken en de geschreven taal. Elke hoofdafdeeling bevat natuurlijk weder vele onderafdeelingen, maar dat doet er in dit verband niets toe. Noemen wij die hoofdafdeelingen kortheidshalve spreektaal en schrijftaal. De spreektaal bestaat uit klanken, de schrijftaal uit teekens. Of die teekens elk een geheel woord voorstellen, zooals in het Chineesch, of slechts een onderdeel daarvan - letter of lettergreep - is een tweede. Bestaan blijft het feit, dat de spreektaal uit hoorbare klanken, de schrijftaal uit zichtbare teekens - optische signalen - opgebouwd is. Dit brengt vanzelf een verschil in uitdrukkingswijze mede. Niemands woordenkeus en zinsbouw is in spreek- en schrijftaal gelijk, wat men ‘populair’ kan formuleeren als: niemand spreekt, zooals hij schrijft en niemand schrijft, zooals hij spreekt. 's Menschen stijl is, schrijvend, heel anders dan sprekend en vice versa.

Oorzaak: het verschil in substraat: dáár de, in geluidstrilling te brengen, lucht, hier papier en inkt. Verder kost schrijven meer moeite dan spreken; dientengevolge staat de schrijftaal hooger dan de spreektaal: wie schrijft, besteedt meer zorg aan zinsbouw en redelijke gedachtenordening dan wie spreekt. De sprekende mensch uit zich bijv. zoo:

'Het is belabberd weêr.... Tenminste, het waait.... Nu ja, belàbberd.... Niet erg mooi in elk geval.'

Zwart op wit zou dezelfde gedachte bijv. aldus worden samengevat:

'Het is tamelijk slecht weêr.'

Dit is slechts een primitief voorbeeld, doch het geeft m.i. toch aan, waarom het gaat. In schrijftaal worden de gedachten exacter uitgedrukt dan in spreektaal. Ook al reeds, omdat men in schrijftaal zijn uitingen niet telkens kan herroepen en overdoen.

Naast deze superioriteit der schrijftaal boven de spreektaal staat een andere. Het gesproken woord verdwijnt onmiddellijk, het geschrevene blijft. Onder zekere omstandigheden kan het zelfs de eeuwen trotseeren, bijv. als het in druk vermenigvuldigd is. De schrijftaal is dus blijvend, de spreektaal vergankelijk. Daardoor wijzigt zij zich tamelijk snel en zou zich nog veel sneller wijzigen, als er geen schrijftaal naast haar stond, om de continuïteit er in te houden. In het leven eener natie speelt de schrijftaal dus de grootste rol: zij en zij alleen is het, die een band vormt tusschen voorouders en nageslacht. Vandaar het groot respect der meeste volken voor geschreven schrift. Een teekenend voorbeeld van de geweldige beteekenis, die de schrijftaal voor een natie kan erlangen, ontleen ik aan een geschrift van den heer de Jong. In zijn reisbeschrijving 'Naar zonnige Landen in Donker Getij' vertelt hij - wat ik tevoren ignoreerde - dat de Joodsche immigranten in Palestina het Hebreeuwsch weêr als omgangstaal (spreek- en schrijftaal) hebben ingevoerd. Let wel, het Hebreeuwsch, dat talrijke eeuwen door geen Jood gesproken werd, een 'doode' taal was, gelijk het Latijn. Moraal: zoolang een taal nog zwart op wit staat, is zij hoogstens schijndood, ook al spreekt niemand haar meer, want er is slechts wil toe noodig, om het gelezen woord ook weêr te gaan spreken. Het omgekeerde ware natuurlijk

onmogelijk: wie zou een taal kunnen gaan schrijven, die eens gesproken, maar nooit opgeteekend was? Wel een scherp bewijs voor de superioriteit der schrijftaal! Eeuwen door hebben de Joden de meest uiteenloopende talen *gesproken,* maar zij bleven, als natie, hun ééne schrijftaal trouw, en nu er een nationale opleving onder hen gaande is, kost het weinig moeite, uit de eene schrijftaal ook weêr een spreektaal te destilleeren. Conclusie: voor het bewaren van het nationaal-besef eens volks door de eeuwen heen, is de schrijftaal *bijna alles,* de spreektaal *bijna niets.*

Een wijziging der spelling verzwakt noodzakelijk de continuïteit der schrijftaal en benadeelt daardoor de sterkte van den nationalen band tusschen nageslacht en voorouders.

Bezien we nu eens de zeven mis-stellingen van den heer de Jong.

Ad 1. Het volk maakt en hermaakt de spreektaal. Maar de schrijver - in den ruimsten zin - maakt de *schrijftaal,* die de belangrijkste der twee is. En hij alleen. Per definitione.

Ad 2. Het eigenaardig taalgebruik der literatoren heeft geen 'spraakmakende' beteekenis; allicht niet, want 'spraak' is een synoniem van 'spreektaal'. Maar het taalgebruik der literatoren heeft *schrijftaalmakende* beteekenis. Wat het voornaamste blijkt.

Ad 3. Spelling heeft met schrijftaal *alles* te maken. Het heele uitzicht der schrijftaal verandert door een verandering der spelling. Hetgeen zeer belangrijk is, want schrijftaal is een *zichtbaarheid,* een verzameling visueele symbolen. Met spreektaal, die een *hoorbaarheid,* een verzameling acoustieke symbolen is, heeft spelling natuurlijk niets te maken, gelijk vanzelf spreekt.

Ad 4. Het begrip 'afbeelden van de taal met letters en woorden' is erg aanvechtbaar. De eenige 'afbeelding' van een 'taal' zijn phonogrammen, zooals de natuurkundigen die maken of zooals in gramophoonplaten gegrift zijn. - Letters en woorden zijn geen 'afbeelding' van klanken. - De beteekenissen, die de mensch in zijn hoofd heeft, worden verbeeld op twee verschillende manieren, in principe onafhankelijk van elkaêr, eerstens in klanken, (spreektaal of spraak) en tweedens in teekens (schrijftaal). Dat deze teekens misschien in den beginne gerangschikt zijn parallel aan de klankopeenvolging -

iets wat in vele talen, o.a. het Chineesch, niet het geval is - doet niets af aan de waarheid, dat de (zichtbare) teekens een even zelfstandige representatie der beteekenissen zijn als de (hoorbare) klanken. Trouwens het *omgekeerde,* n.l. klanken rangschikken parallel aan de voorhanden teekens, geschiedde onlangs met het Hebreeuwsch. Het *afspraakje* wijst dus allerminst in de richting van superioriteit der spreektaal of een onbeduidendheid der spelling.

Ad 5. Ik betwijfel, of ieder volk, dat begon te schrijven, een *phonetische* 'afbeelding' zocht. Ik meen bijv. wel eens gehoord te hebben, dat het Egyptische hiëroglyphen-schrift oorspronkelijk veeleer een *optische* afbeelding van de aangeduide zaken zocht. En zou de heer de Jong willen beweren, dat de Chineesche karakters phonetisch bedoeld of bedoeld geweest zijn?

Ad 6. Grammatica en spelling, mits juist opgevat, n.l. als middelen om de continuïteit in schrijf- en spreektaal te houden, moeten *juist wel* onveranderlijke wetten proclameeren. Bij het 'afslijten' der taal betaamt het den grammaticus niet bij de pakken neêr te zitten; hij moet integendeel het afslijten naar vermogen tegengaan, dat is zijn roeping als hoeder der taal. Een roeping, waarin de literator en.... de Landsbestierders deelen. Al worden zij haar wel eens ontrouw. - In wat de heer de Jong zegt over 'rijker aan woorden, armer aan vormen' lees ik een toespeling op de antieke talen. Hoe echter kan iemand, die het goed meent met onze taal, zulk een toespeling maken, zonder er onmiddellijk aan te voegen: 'laat ons in 's Hemelsnaam de weinige vormen, die ons nog resten, trachten te behouden en hen daartoe tegen verdere afslijting hoeden.' Gebrek aan vormen toch beteekent eentonigheid van uitdrukking. In een vormarme taal moeten alle woorden angstvallig in een zekere volgorde staan, gedicteerd door hun functie in den zin, anders ontstaat misverstand. Zoo *moet* de Hollander zeggen: 'Jan slaat Piet', want alleen de plaats van 'Jan' in den zin geeft aan, dat deze onderwerp is. Zeggen wij: 'Piet slaat Jan', dan krijgt Jan de klappen. De Romein kon echter onderwerp en voorwerp van plaats laten verwisselen, want de *uitgangen* der woorden duidden de object- of subjectfunctie aan. Vandaar een rijkdom aan uitdrukkingsmogelijkheden (Vergilius, Tacitus,

Cicero!), waar geen enkele moderne taal bij halen kan, behalve de Slavische; zoo Russisch, dat nog een grammatica als de Antieke talen bezit. Vandaar ook de zeldzame exactheid der Romeinsche juristen, die sindsdien nimmer meer benaderd is, zeker ook wel ten deele bij gebrek aan adequaat (schrijf)taalinstrument. - Comisch is, dat hetzelfde derde nummer van 'Nu' een frappant voorbeeld bevat van de schade, welke de vereenvoudigde - lees: bedorven - spelling aan het Hollandsch toebrengt. Op pag. 269 staat in een artikel van den heer Henri Bruning de volgende zin:

'Gij zult dit wel alreeds begrepen hebben: de vaardige jongeman (alsmede de "dichter" met veel "erudisie") vervalt juist het tegenovergestelde noodlot van deze verworpene.'

De zin hapert, nietwaar? Men heeft bij eerste lezing neiging, het woordje 'in' te voegen tusschen 'juist' en 'het'. Dit is evenwel niet de bedoeling. Bij nader inzien blijkt 'de vaardige jongeman' een datief te zijn. De bedoleing is dus: '*aan* de vaardige jongeman'. Deze onduidelijkheid is geheel het gevolg van de verknoeide spelling; volgens de Vries en te Winkel zoude er staan: 'den vaardigen jongeman'. Alsdan geen misvatting. Wat zoo een schijnbaar onbeduidende slot-n toch een waarde kan hebben! Heusch, de Vries en te Winkel wisten het wel, en Kollewijn met zijn trawanten slaan de plank glad mis. De verknoeide spelling noopt tot overmatig gebruik van woorden als 'in', 'aan' e.d., d.w.z. tot verslapping, ontaarding van onze Moedertaal. Het feit, dat onze taal reeds slijtage vertoont, is toch geen reden, om die slijtage te bevorderen? Moeten wij belanden bij een petit Nègre, een stunteligheid als het Zuid-Afrikaansch - 'ons spreek' - of het Maleisch - 'saja poenja perempoean' voor 'mijn vrouw'? De 'volkstaal', dat is de, onder de lagere klassen der maatschappij gebruikelijke, spreektaal, gaat daar reeds heen, getuige uitdrukkingen als Vader zijn pet', vrijwel analoog aan 'saja poenja perempoean', inplaats van 'Vaders pet'. Ook de genitief-s is er niet voor niets. Laten wij trachten, deze te behouden!

Ad 7. Dat het spellingssysteem de taal, in den zin van uitdrukkingsmiddel, verarmen kan, heb ik zooeven sub 6 aangetoond. Echter verarmt een spellings-verknoeiing de taal - ditmaal

in den zin van nationaal-bezit - nog op heel andere wijze, namelijk door het nageslacht te vervreemden van de werken der voorvaderen. Dezelve brengt een breuk in de continuïteit der taal.

Een ‘phonetische’ spelling ware dus allerminst ideaal, want van tweeën een: men houdt haar aan haar zelf gelijk, maar dan blijft zij niet lang ‘phonetisch’ tegenover de veranderende spreektaal, òf men laat haar geregeld de ‘spraak’ volgen, maar dan gaat het groote voordeel van de continuïteit der schrijftaal te loor.

Bovendien.... het Kollewijnsche monster kan zich er niet eens op beroemen, een phonetische spelling te zijn! Een phonetische spelling ware toch[1)] een stelsel, dat voor elken erkenden klank der (beschaafde of standaard-) spreektaal één letter en voor elke letter één klank zoude hebben. Zulk een stelsel, hoezeer m.i. verwerpelijk op de in vorige alinea vervatte overweging, ware althans consequent. Op het Hollandsch toegepast, zou men letters moeten aanwijzen ter voorstelling van o.m. de volgende klanken: à (bak), è (bek), ò (bol), ò (bok), oe (koe), eu (deun), ê (eer), ô (oor), eû (deur), eu (freule), û (zuster), ng (jongen), ch (kachel), gu (fransch ‘garde’, zachte k, bij ons bijv. in ‘zakdoek’), sj (‘charge’, bij ons in vele leenwoorden), zj (‘Jeannette’, bij ons in vele leenwoorden). Daarentegen zou er m.i. geen afzonderlijk teeken behoeven te wezen voor de z.g. stomme vocaal, die in het Hollandsch gelijkwaardig is met de u van zuster (vergelijk op het gehoor ‘akelig’ met ‘brug’, ‘voortreffelijk’ met ‘buk’) en daarom vermoedelijk door Kollewijn wordt geschreven met i, aangezien de gesproken vocaal van ‘ik’ *niets* lijkt op de stomme van ‘akelig’ of ‘voortreffelijk’. Men zou natuurlijk enkele, thans gebruikelijke, letters, welker bijbehoorende klanken in het phonetisch stelsel op andere wijze vertegenwoordigd kunnen worden, een nieuwe bestemming kunnen geven, zoo de x, y (y grec), de q en de c. Bijv. de eerste voor de harde g (ch in het huidig systeem), naar

1) In een oude jaargang van ‘De Natuur’ stond eens het - schertsend bedoelde - denkbeeld, de phonogrammen der natuurkunde als ‘phonetische teekens’ te bezigen! De schrijver voegde er natuurlijk aanstonds bij, dat het niet voor verwezenlijking vatbaar is, omdat geen twee personen eenzelfden klank - bijv. ‘a’ - gelijk uitspreken.

analogie van de oud-Grieksche en Russische X, de tweede, à l'instar van het Zweedsch, voor de û van ‘zuster’, de q, zonder eenige, mij bekende, analogie voor de g (‘garde’, zakdoek’), de c gelijk in het Italiaansch voor sj. Doch dat zijn maar vier van de zestien. Een consequent phonetisch stelsel zoude minstens twaalf nieuwe teekens vergen, dus het alphabet op 38 letters brengen, een hervorming, welke aan publiek in het algemeen en drukkerijen in het bijzonder den grootst mogelijken last bezorgen zou. Kollewijn schrikt er dan ook voor terug. Hij pleit voor halve maatregelen. Ja, hij neemt zelfs halve maatregelen als daartoe geen rücksicht op den last voor het publiek noopt, want wat ter wereld heeft dien schrijftaal-nieuwlichter er toe gebracht, voor éénzelfden klank twee teekens ei en ij, aan te houden, aan welker onderscheid toch ook ‘slechts’ historische waarde toekomt?

De spelling van de Vries en te Winkel is *historisch juist,* d.w.z. zij is er nu eenmaal, zij heeft een groote plaats veroverd in de geschiedenis des Nederlandschen Volks, een gansche literatuur is in haar geschreven en het belang van de continuïteit der taal (schrijftaal) vergt haar aan te houden. Een phonetische spelling ware *acoustisch juist.* De Kollewijnsche is *onjuist.* Vanuit elk redelijk gezichtspunt. Zij is een noodeloos ingrijpen, een hopeloos knoeisysteem, dat visch is noch vleesch en de uitsluitende verdiensten heeft, luilakken in het gevlei te komen, die zich de moeite niet getroosten willen, om hun Moedertaal te leeren schrijven.

Wanneer de heer A.M. de Jong ons, tegenstanders van het Kollewijnisme, dan ook voor de voeten werpt, dat onze tegenzin voortspruit uit *gebrekkig taalinzicht* en *onoverwinnelijk conservatisme,* wijzen wij het eerste verwijt als ongegrond terug en aanvaarden het tweede als een compliment. Ja, wij, die onze Taal, het hoogste bezit der Natie, liefhebben en die daarom tegen alle spelling-geknoei gekant zijn, wij zijn ten deze *onoverwinnelijk conservatief.* Wij kunnen niet passief dulden, dat onze dierbare Moedertaal door onwaardigen verhaspeld wordt, wij verzetten ons met hand en tand tegen hen, die haar willen schenden, wij zijn te dezer zake vóór het behoud van het schoone uitingsmiddel, dat wij in onze schrijftaal bezitten en tegen een zoogenaamden

vooruitgang, welke een vooruitgang naar het graf zou zijn. Wie *dit* conservatisme toegedaan is, is geen 'benepen gewoonte-mannetje', gelijk de heer de Jong in euvelen moed den heer Veth noemt, doch een goed Vaderlander. Alle verandering is geen verbetering, zoo ooit, dan geldt dit spreekwoord zeker in dit geval.

In tegenstelling met den heer de Jong, geloof ik dan ook bepaald, dat de heer Veth volkomen bevoegd is als 'spellingkundige' (uitdrukking van den heer de Jong) en hoop ik van harte, dat het bestuur van de Vereeniging van Letterkundigen en derzelver secretaris[1)] *wel* zullen worden uitgenoodigd, om meê te beslissen over het vraagstuk der spelling. Het zou namelijk bij kunnen dragen tot vermindering van de verwarring op het gebied der spelling, een verwarring, waarvan de heer de Jong terecht zegt, dat er al genoeg is, maar waartoe *hij en zijn geestverwanten* den stoot hebben gegeven. Gelijk trouwens zijn geestverwanten op ander gebied - de heer de Jong is vurig sociaal-democraat - den stoot hebben gegeven tot de politico-sociale verwarring, waaronder Nederland zucht. Een omstandigheid, die bij mij zelfs de vraag doet rijzen, of de voorliefde der Rooden voor spelling-bederverij, mitsgaders de, daaruit onvermijdelijk voortvloeiende, taalverarming (zie boven het voorbeeld sub 6) niet opgevat moet worden als een uiting van hun anti-nationaal streven.

Tenslotte spreek ik den wensch uit, dat zijne Excellentie zich nog eens tweemaal moge bedenken, eer hij tot dezen aanslag op ons heiligst Volksbezit, de Taal, het sein geeft.

Nice, December 1927.

1) Een merkwaardigheid. De heer de Jong schrijft letterlijk: 'Ik hoop van harte, dat het bestuur van de Vereniging van Letterkundigen en *zijn* sekretaris in 't bizonder, *niet* zal worden uitgenoodigd, om mee te beslissen over het vraagstuk van de spellingsvereenvoudiging.' (Eerste cursiveering van mij.) Weet de heer de Jong niet, dat het woord 'vereeniging' vrouwelijk is? Of is dit een staaltje van 'vereenvoudigde' grammatica?!

Fransche letteren door Frans Erens.

I.
Nog eens Moréas.

Nog eens heb ik Moréas ter hand genomen, en wel de ‘Stances’ in de schitterende uitgave van Charles Nypels. Ik las, herlas.

In mijn ‘Parijsche heugenissen’ heb ik over dezen Griek en Fransch dichter gesproken. Te sterk heb ik daar misschien den nadruk gelegd op het vele holklinkende in zijn verzen; doch nu ik hem heb herlezen en getracht dieper in het wezen van die poëzie in te dringen, heb ik menig vers, dat mij vroeger als een hol geluid voorkwam, in volle realiteit waargenomen.

Neen, Morèas is niet overal hol. Enkele van zijn verzen mogen leeg zijn van inhoud, vele, zeer vele zijn wel ter dege gevuld met zware sentimenten, die hem drongen zich te uiten, aan wier uiting hij geen weerstand scheen te kunnen bieden. Sentimenten en gedachten, waar aan hij weerstand *wilde* bieden door zijn krachtige persoonlijkheid, maar die zich met geweld naar buiten drongen. Zijn leven was een tragedie. Beter dan menig lezer weet ik, dat zijn bestaan een strijd was tegen het ongeluk, dat zich heeft afgespeeld in zijn binnenste tot zijn finalen ondergang. Gevochten heeft hij tegen zijn lot. Hij gaf zich nooit gewonnen. Zoo deed hij in zijn dichtkunst, zoo deed hij in het gewone dagelijksch leven.

Baas wilde hij blijven, zijn persoonlijkheid handhaven. Zijn hoofd trachtte hij boven den wilden golfslag te heffen, den omvang zijner diepe beroeringen wilde hij overzien. Dat was de

strijd, de onophoudelijke strijd, dien hij had te voeren. Wanneer vele dichters de omringende werkelijkheid op zich laten inwerken van buiten naar binnen, dan arbeidde hij voortdurend aan de in zijn binnenste opkomende werkelijkheid van binnen naar buiten. Hier ligt het verschil tusschen hem en vele andere zangers. Hij was de voortdurende kampvechter met zich zelven, tegen zich zelven. Hij voorzag zijn naderenden ondergang, hij kende zijn zwakheid, zijn naderend tragisch einde.

Met horten en stooten begon hij zijn gang door het leven. Hoe kon het ook anders? Moest hij niet nederlaag op nederlaag lijden in het streven naar zijn doel, de glorie? Zijn vaderland had hij verlaten, een vreemd land wilde hij veroveren. De dichters en prozaschrijvers der Fransche litteratuur hadden hun invloed doen gelden, niet alleen in het Westen, maar ook in het Oosten van Europa. Hij wilde een plaats naast hen, onder hen. Waarom zou hij het niet kunnen? Zelden of nooit was het gebeurd, dat een vreemdeling buiten zijn vaderland in een andere litteratuur een eigen zetel had bemachtigd. Hij durfde het bestaan en het is hem gelukt. Hoeveel heeft hij moeten lijden om er te komen? Maar hij werkte er zich boven op.

In de ‘Stances’ heb ik menig schoon vers ontmoet en de bekoorlijkheid daar van dieper ondergaan:

> Qu'importe à la rose superbe
> Le vent qui l'effeuille sur l'herbe!
> Qu'importe à l'aigle étincelant
> Le plomb qui l'abat tout sanglant!
> Qu'importe aux accents de ma lyre
> Le plus injurieux délire,
> Et qu'importe à ma vie encor
> D'avoir si mal pris son essor!

Over al die zangen ligt een diepe melancolie; smart, weemoed, wrevel, wrevel over zijn ongeluk. Zijn leven had hij verkeerd ingericht, dat wrong hem dag en nacht en hij vond geen rust. Hij omhulde zijn bestaan met duisternis, hij weerde af de onbescheiden blikken van het vulgus. Hij wilde lijden, lijden in afzondering, in stilte.

Ik denk, dat veel wat Moréas heeft gedicht zal blijven bestaan. Al was zijn terrein beperkt, hij heeft de voor ieder duidelijke klaagtonen zijner ziel op het papier geworpen. Met oprechtheid heeft hij zijn smarten bekend. Wel zijn hier weinig variaties te vinden, maar zijn simpele, doorvoelde, sombere geluiden klinken met overstelpenden weemoed. Hij was geen dichter, die maar zoo wat kwam declameeren; vele zijner verzen staan op een door den drang der omstandigheden geconstrueerden ondergrond. Wij moeten hem niet miskennen. Hij heeft menig lied gezongen, dat diep bij den hoorder heeft kunnen ingrijpen en al is hij niet zoo rijk als Baudelaire, hij heeft een ontroerende eentonigheid. Ook Verlaine was rijker dan hij, doch in Moréas is meer helderheid bij zijn somberen toon. Vele verzen van den dichter van 'Sagesse' zijn duister; bij den Griek zijn maar weinigen, die niet producten zijn van een helder intellect.

Niet zoo als Baudelaire in zijn 'Fleurs du Mal' zocht hij zijn onderwerpen naar alle zijden van het leven. Hij had slechts één smartelijken blik van zijn binnenste uit, slechts één somberen toon hief hij aan. Voor hem was de natuur beperkt tot de eenvoudigste dingen: de eindelooze vlakte, het groote bosch, de zilveren schijf van de maan, het kerkhof, de nacht, de onbewegelijke cypressen. Dan zijn het rozen, dan de myrten, de stormende winden, de herfst en zijn gouden bladeren. Geneigd is menigeen over deze verzen, die geen groote verscheidenheid schijnen te bieden, luchtig heen te lezen. Ik zou hem willen toeroepen: Geef acht, geef acht. Er doet zich hier open de tragiek van een menschenleven, die menigeen zou drukken, het hoofd zou doen buigen in mismoedigheid. Doch steeds heft deze dichter zijn hoofd in de hoogte, hij wilde het slagveld overzien, waar hij zijn nederlaag heeft geleden. Hij ontvlucht Parijs en verbergt zich in de eenzaamheid van een onbekend provinciestadje:

Que je suis las de toi, Paris, et de l'automme!
Que je languis souvent
De voir le champ qui ploie et la mer qui moutonne
Au souffle d'un bon vent!

Mais quel philtre jamais, Paris, de quelle sorte,
Me vaudra ta rancoeur?
O novembre, tu sais que c'est ta feuille morte
Qui parfume mon coeur.

Toen hij ten slotte was aangekomen op den top van zijn roem, kwam hem zijn leven leeg voor en mislukt. Tot verder genot was hij niet meer in staat. Het leek hem nu alles hol. Hij had de ijdelheid gezocht en hij wist het niet. In verblinding had hij zijn vleugels geschroeid als de vlinder, die kringelt om de brandende kaars.

Daarom zijn de ‘Stances’ van Moréas zoo vol inhoud en het tegenovergestelde van leegen klank. Hij was een beperkte, maar op zijn terrein voelde hij diep en veel.

Gekleed zijn al zijn uitingen in welluidenden toon. Nooit aarzelt hij of laat aarzeling blijken, maar schoon is altijd de klank van zijn vers, kunstig de snee van zijn volzin. Wanneer men de eentonigheid er van heeft aanvaard, blijft het een genot deze verzen te lezen, dit schoone spel van woorden voor zich op te voeren.

Hoe de toekomst er over zal oordeelen, wij weten het niet. Wij die dicht bij hem hebben gestaan, hebben zijn smartkreten kunnen vernemen. Of deze zich in de nevels der tijden zullen verliezen, wij weten het niet. Menig verdwenen dichter heeft in zijn tijd melodieën gezongen, die wij niet meer kunnen begrijpen en die wij houden voor holle klanken, terwijl zij dat toch waarschijnlijk niet zijn geweest. De meeningen in de litteratuur veranderen en de begrijper van schoonheid kan veel verbeteren, kan veel aanwijzen, dat niet werd opgemerkt. Bij Moréas heeft menigeen aan rethoriek gedacht om den trotschen toon, die hij dikwijls aanneemt en dien de luisteraar niet duldt. Doch waarom niet? Iedereen heeft zijn manier van spreken of mijmeren. Vergeef den auteur van de ‘Stances’ zijn soms arrogante wijze van zeggen. Wanneer gij hem beter kent, zal dat u lichter vallen; *tout comprendre c'est tout pardonner.*

Moréas was de pure dichter. Gij moogt hem groot of klein nomen, hij zong voor zich zelf. Hij had geen sociaal streven. De maatschappij der menschen kon hem niets schelen; naast

zijn dichterschap had hij geen ander levensdoel. Hij minachtte alle politiek. Hij wilde geen sociaal dichter zijn maar hij was het bij uitnemendheid, omdat hij bezong de voor ieder begrijpelijke en tastbare dingen om zich heen, de algemeen menschelijke gevoelens, de beelden, die iedereen kent.

Wanneer ik naar dit boek grijp, ben ik telkens voldaan. In de eerste oogenblikken komt veel mij vreemd voor wat ik lees, maar wanneer ik mij concentreer, dieper nadenk, dan moet ik stilstaan bij menig vers, het nog eens lezen, het nog eens bekijken. Niet dat hij zoo moeilijk is. Hij is meer helder dan menig ander dichter, dan Verlaine b.v. maar de stof ligt bij hem meer in de diepte verborgen. Ik moet ze met moeite te voorschijn halen, ze van alle kanten beturen, betasten; maar dan is het ook alsof ik telkens een ontdekking maak van schuilgaande sentimenten. Het eenige wat men tegen zijn poëzie zou kunnen hebben is, zoo als ik reeds heb gezegd, de aanmatigende toon van zijn uitzendingsvermogen, om een radio-term te gebruiken. Maar wij doen verstandig die eenvoudig te aanvaarden. Hij is nu eenmaal zoo. Aanmatiging is iets, dat in de meeste gevallen zonder consequentie is en waarom wij in den grond kunnen glimlachen, wanneer wij er ons maar niet door laten verbluffen. Wel is zulk een aamnatigende toon zelden noodig. Waarom zich hooger stellen dan een ander? Laat anderen stellen den een boven den ander, maar laten wij het ons zelf niet doen.

En hier kom ik aan het groote litteratuur-euvel van onzen tijd, waarin de poëzie en dikwijls ook het proza, geworden is tot een wedstrijd. In den tegenwoordigen tijd is alles een wedstrijd, de een wil altijd den ander overtreffen. Men verwacht alleen kracht-prestaties. De sport-manieren zijn ingedrongen in de litteratuur, in het proza en in de poëzie. Laten wij niet te veel vergelijken. Alle genot is enkelvoudig en zoo ook het esthetische. Hier is de beweging van het eene naar het andere uit den booze. Ik wensch bij een dichter te rusten in stille, onbewegelijke contemplatie. Hij moet mij daar toe brengen. Drijft hij mij op allerlei paden, dan is hij onvolkomen in zijn wezen. Slechts de stabiele, de in scherpe concentratie gevonden voortreffelijkheid is de moeite waard.

De illustraties van ‘Les Stances’ zijn van Bernard Essers.

Zij gaan aan de verschillende afdeelingen vooraf. Het zijn fijn gestyleerde visioenen van donker-zwart: ploegende ossen, het omhakken van een boom, een landschap in vollen bloei. Zij verhoogen den indruk der gedichten. De graveur geeft blijk den grondtoon daar van te kennen.

De uitgevers van 'La Connaissance' hebben aan deze prachtige verschijning van de 'Stances' nog een plaquette toegevoegd. Het bevat eenige gedichten, die reeds door Moréas in zijn bundel 'Les Cantilènes' waren uitgegeven. Deze plaquette is met de Erasmus-letter gedrukt, 'sur papier de Hollande de Pannekoek'. ....Le portrait du poète est d'apres un dessein de Sierk Schreuder.'

Dit portret geeft niet de juiste gelijkenis van Moréas, hij was anders. Wel is er de monocle en ook de omhoog gedraaide snor, maar hij die hem persoonlijk heeft gekend, vindt hem hier in niet terug. Doch moge het portret dan al onjuist den man weergeven, de plaquette op zich zelf is buitengewoon gedistingeerd. Het is een boekje van zesentwintig bladzijden. Het geeft 'Le pur Concept', 'Le Ruffian' en 'Nocturne', gedichten, die wij met verhoogd genot kunnen lezen in deze volmaakt-schoone uitgave.

II.

Charles Nodier. '*Franciscus Columna*'. - Paris. 'La Connaissance'.

Hij die een der beste novellen van Charles Nodier wil leeren kennen, neme 'Franciscus Columna' ter hand in de fijn verzorgde uitgave van Charles Nypels. De auteur daar van is, het is algemeen bekend, een der vroegste Fransche romantici. Zijn novellen zijn juweeltjes van keurig gestyleerde verhalen, nooit vervelend door langdradigheid, maar steeds zich onderscheidend door hun vluggen gang. Alleen zijn de gesprekken, die er in voor komen, voor onzen tijd wel wat ouderwetsch en vol van ideëele braafheid. Wanneer men deze manier van vertellen en van te laten spreken niet hinderlijk vindt, blijft er nog genoeg van de bekoring van een novelle van Nodier over. Hij heeft in zijn tijd een groote populariteit gekend, populariteit in den goeden zin des woords, en omdat hij een fijne stijlist en een keurig verteller is geweest,

kan hij ook vandaag nog worden gelezen. Hij was zelf van meening, dat van zijn romans *Thérèse Aubert* (1819) het best gelukt was.

Charles Nodier werd te Besançon geboren in 1780. Als kind heeft hij de schriktooneelen der Revolutie meegemaakt en deze gebeurtenissen hebben in zijn jongen geest zulk een sterken indruk gegrift, dat hij ze later dikwijls heeft gebruikt als achtergrond voor zijn novellen, die veelal op herinneringen uit zijn jeugd en op door hem zelf beleefde gebeurtenissen zijn gegrond. Hij bleef zijn leven lang uiterst, zelfs kinderlijk gevoelig.

Misschien kwam zijn groote gave van intuitie mede uit deze gevoeligheid voort. Intuitie was hem in hooge mate eigen. Zijn oordeel over Hugo's jeugdwerk, ‘Han d'Islande’, is een buitengewoon juiste kritiek, vol van het fijnste begrip voor den jongen schrijver, wiens kunnen er zoo naar waarheid in wordt geteekend, als of Nodier zijn geheele latere oeuvre had gekend; en er behoorde meer dan gewone scherpzinnigheid toe om dat alles uit *Han d'Islande* te halen. Deze bespreking was de aanleiding van een blijvende vriendschap tusschen de beide schrijvers.

Nodier was een romanticus; hij is een der vóórmannen van het Fransche Romantisme geweest, ja, hij was eigenlijk het Romantisme twintig jaar vooruit. Zijn novellen zijn dikwijls geweldig fantastisch maar zijn taal is eenvoudig en helder. Zijn eerste roman is *Jean Sbogar.* De hoofdpersoon, naar wien het werk is genoemd, is een Illyrische rooverhoofdman, die druk filosofeert. De auteur legt zijn heldt allerlei sofismen en paradoxen van het latere communisme in den mond, die hij lang vóór Proudhon had uitgevonden. Veel realisme is in dezen roman niet te vinden. Uit Napoleon's aanteekeningen blijkt, dat de keizer hem op St. Helena aandachtig heeft gelezen.

Nodier was ook een natuur-historicus, hoewel hij deze tak van wetenschap meer als dilettant heeft beoefend en hij was een knap filoloog. Hij stelde verschillende woordenboeken samen en had een groote liefde voor de klassieken, wier invloed op zijn klaren eenvoudigen stijl zeer goed is te herkennen.

Toen hij dertien jaar oud was, zond zijn vader hem naar de universiteit van Strassburg om in de Rechten te studeeren. De gebeurtenissen der Revolutie dreven hem naar Besançon terug,

waar hij in 1791 een aanstelling bij de bibliotheek verkreeg. Hij verwaarloosde zijn rechtsstudie en deed letterkundigen arbeid, schreef *Stelle, ou les Prescrits* en *le Peintre de Salzbourg.* Voor de voortbrengselen der achttiende eeuw had hij niet veel respect, maar hij zocht het bij oudere schrijvers; voor Ronsard had hij een groote bewondering.

Daar zijn republikeinsche gezindheid begon te verminderen, ging hij de royalistische clubs bezoeken en schreef een tegen den keizer gerichte ode *La Napoléone.* De royalisten werden van het auteurschap verdacht, waar op Nodier zich zelf als de schrijver er van bekend maakte en naar de Jura vluchtte; van daar ging hij naar Zwitserland, waar hij als corrector zijn onderhoud moest verdienen. Na dit avontuur vestigde hij zich te Laibach, waar hij stadsbibliothecaris werd en door Junot en Fouché met de hoofdredactie van het blad *Le Télépraphe illyrien* werd belast.

In 1814 kwam hij naar Parijs. Hij bleef er zich vijandig uiten tegenover de keizerlijke regeering, wat hem gedurende de Restauratie een ridderorde, een adellijke titel en in 1824 een aanstelling als bibliothecaris bezorgde. Sedert 1819 deed hij de tooneelkritiek aan de *Journal des Débats,* hij schreef onder het pseudoniem Dr. Neophobus in de *Revue de Paris* en had de leiding der redactie van de *Voyage pittoresque dans l'ancienne France.* In 1833 begon hij zijn groot historisch woordenboek, dat hij echter niet kon voltooien. Hij stierf in 1844.

Hij was een groot boekenliefhebber en boekenkenner en had een waardevolle biblotheek. Door geldgebrek gedwongen verkocht hij tijdens zijn leven tweemaal zijn boeken, waar na hij ze telkens weer op nieuw begon te verzamelen. Hij maakte voor de verkoopingen zelf de zeer gedetailleerde cataloog op. De onlangs door den heer Charles Nypels uitgegeven novelle *Franciscus Columna* is er een ontstaan uit de blibliofilie. Clement Janin zegt er van in zijn voorrede:

‘Ce conte délicieux ne pouvait être écrit que par un bibliophile doublé d'un bibliographe. Lui seul pouvait connâitre *Le Songe de Poliphile*, rarissime en sa première édition avant la réimpression de Lisieux, qui traduisit et vulgarisa cette oeuvre en 1883; lui seul en pouvait parler avec l'enthousiasme qui convient. L'abbé Lowrich, mais c'est Nodier! Tournez la page et vous en serez convaincu.’

F. Erens.

III.

Petrus Borel. '*Le trésor de la caverne d'Arcueil*'. Paris. 'La Connaissance'.

Men weet, dat onder den verzamelnaam van *Le Rayon du Mandarin* een serie van oude, vergeten Fransche gedichten en novellen is verschenen, die door René Doyon is tot stand gebracht en die door de zorgen van den heer Charles Nypels, *mâitre imprimeur à Maestricht* in keurige boekjes is uitgegeven. Zij zijn uitgevoerd in dof roomkleurig papier. Het zwart der gedrukte pagina's wordt nu en dan onderbroken door roode hoofdletters en cijfers. Het titelblad laat een smaakvolle vlakverdeeling zien. Om den boom der kennis, het enbleem der uitgevers, staan de opschriften gegroepeerd in rood en zwart op het fraaie papier.

Aan ieder deeltje gaat een kort woord vooraf. In deze serie is verschenen Petrus Borel, *Le trésor de la caverne d' Arcueil* en Aristide Marie heeft er een prélection voor geschreven.

Deze novelle is van grooten omvang. Zij verscheen het eerst in de *Revue de Paris* in 1843. Zij is een mengsel van fantasie en werkelijkheid. Het verhaal loopt vlug ten einde. Op enkele bladzijden is het wat langdradig, maar dit gebrek kleeft meer aan den tijd dan speciaal aan dit product van den auteur van *Madame Putiphar.*

Zij die zich voor de vroegste Fransche Romantiek interesseeren, zullen zich den naam van Petrus Borel wel herinneren. Hij was een der meest opzienbarende figuren uit den eersten tijd der Romantiek en zijn levensloop kan men ook min of meer romantisch noemen. Zijn hoofdwerk, *Madame Putiphar,* werd herdrukt op het einde der vorige eeuw. Veel lezers heeft die roman zeker nooit gehad, noch bij zijn eerste uitgave, noch bij zijn latere verschijnen. Hij blijft een curiositeit, de lezing daar van voldoet niet meer. Zij die Petrus Borel willen leeren kennen zonder daar aan te veel tijd te besteden, doen goed deze novelle te lezen. Zij behoeven de twee volumen van *Madame Putiphar* dan niet te doorworstelen. Smaakt hun 'de Trésor de la caverne d'Arcueil' naar meer, welnu dan kunnen zij den langen roman opslaan.

Het leven Petrus Borel heeft een tragisch verloop gehad. Door zijn gebrek aan voegzaamheid en zelfbeheresching kon hij zich

nergens aanpassen of zich neerleggen bij bestaande toestanden. Hij weigerde steeds te transigeeren en leed aan een ongenezelijke morositeit. De arme Petrus, die zich te pletter liep tegen de hem omringende onvolmaaktheden, vergat waarschijnlijk zijn eigene.

Hij was het twaalfde van de veertien kinderen van André Borel en Marguérite Garnaud, diens vrouw, die te Lyon een winkel hadden in *Rue des quatre Chapeaux.* Hij was gelboren den 30sten Juni 1809.

Op zijn 16de jaar deed zijn vader hem op het architectenbureau van Garnaud, een bloedverwant van zijn moeder. Het was de tijd van de pseudo-Grieksche bouwkunst, die overal de imitaties van Hellas heeft verspreid. Petrus vond dit ondragelijk en brak uit in een oproerigen tegenstand. Toen hij twintig jaar oud was, trad hij zelf als architect op. Hij wilde op *zijne* wijze bouwen, maar kwam in botsing met zijn bouwheeren, die meenden, dat waar zij hun geld gaven, zij ook hun zin konden krijgen. Hij haalde zich processen op het lijf en zijn vierde huis brak hij heldhaftig af, liever dan den weinig kunstzinnigen cliënt te believen. Zoo wil het de overlevering.

Geheel geruïneerd zei hij de bouwkunst vaarwel en ging teekenen op het atelier van zijn vriend Devéria. De schilderkunst kon hem op den duur niet vasthouden en toen hij in 1832 er toe kwam een klein boekje uit te geven onder den titel van *Rhapsodies*, kwam hij, waar hij eigenlijk thuis behoorde, in de litteratuur. Hij had aan dit werkje een voorrede laten voor af gaan, geschreven in een aanvallenden, stekeligen toon. Hij verklaarde geen meester of model te willen, *nul ne pouvait le dire son apprenti.* Hij wil zijn de onbuigzame, de onomkoopbare:

> C'est un oiseau le barde, il doit vieillir austère,
> Sobre, pauvre, ignoré, farouche, soucieux,
> Ne chanter pour aucun et n'avoir rien sur terre
> Qu'une cape trouée, un poignard et les cieux!

Het volgend jaar liet hij zijn *Champavert, contes immoraux* verschijnen, een bundel novellen vol somberheden van moord en bloed en macabere scherts. Het boek had geen succes, maar toch blijkt er hier en daar een origineel vertel-talent uit en op menige

bladzijde wordt het sentiment der verschrikking op pakkende wijze gegeven.

In dien tijd speelde Petrus een rol onder de litteraire jeugd en trad op met de uiterste zonderlingheid. Hij stichtte een weekblad *La Liberté, journal des Arts,* dat zich kantte tegen de academische richting. Het opende met een woest laaiende rede van den oprichter, maar moest een half jaar later ophouden te verschijnen. De fiere dichter van *Rhapsodies* kwam in nood. De ellende dwong hem voor geld redevoeringen in elkaar te zetten voor officieele gelegenheden. Zijn armoe was zoo groot, dat hij zijn hond geen eten meer kon geven; hij moest het dier dood maken en begroef het met eigen hand.

Dan gaat hij naar Baizil, een dorp in de Champagne, woont er in een barak, zoekt zijn voedsel op de akkers, loopt er rond in een kiel en op klompen en werkt op die manier drie jaar aan zijn roman *Madame Putiphar,* een pessimistische, vreemde historie.

Het boek waar van hij groote verwachting had en dat hij voor 200 francs aan een uitgever had verkocht, werd bij zijn verschijnen met minachting ontvangen. Jules Janin brak het af in de *Débats.* Toch bleef de romanticus werken, vertaalde voor zijn broer, die uitgever was, *Robinson Crusoe;* hij schreef eenige onschuldige novellen *Jenniquette, Daphné, le feu du Roi de Suède, le Capitaine François de Civile, la Famille de Wakefield, Miss Hazel,* maar zijn sombere, fantasie komt weer te voorschijn in *le Croquemort* en *le Gniaffe.* De eerste van deze twee brengt hem in een geschil met zijn uitgever, dat door bemiddeling van Balzac wordt bijgelegd. Hij schrijft in dien tijd ook eenige gedichten en de twee novellen *le Trésor de la Caverne d'Arcueil* en *Gottfried Wolfgang,* waar in zijn voorliefde voor zonderlinge geschiedenissen uitkomt.

In 1844 richtte hij een dagblaadje op, *Satan* geheeten, een nieuwe spuier voor zijn gal, dat na twee jaar werd samengesmolten met *le Corsaire.* Met Deschères stichtte hij *La Revue Pittoresque* en voegde er in samenwerking met Gérard de Nerval een litterair blad aan toe *L'Ane d'or* geheeten. Deze beide tijdschriften moesten spoedig verdwijnen.

Door al deze mislukkingen raakte Petrus zijn laatste illusies kwijt. De wilde tijd van het Romantisme was voorbij en de hart-

stochtelijke schrijver, die zich de ‘Weerwolf’ noemde (zijn pseudoniem was le *Lycantrophe)* kon in vreedzame litteraire verhoudingen niet aarden. Eens had hij verzucht:

> Quand finira la lutte et qui m'aura pour proie,
> Dieu le sait, du Désert, du Monde ou du Néant?

Het was de woestijn, die den ongelukkigen dichter opslokte. Hij trouwde en verkreeg een post van inspecteur der kolonisatie in Algiers. Maar de Weerwolf bleef ook daar om zich heen bijten. Hij begon er allerlei beschuldigingen tegen zijn chefs uit te brengen, beschuldigingen waar voor hij in het geheel geen bewijzen had. Ten gevolge daar van verloor hij zijn betrekking en moest zelf met kolonisten-arbeid in zijn onderhoud voorzien. Oppositioneel gezind tot het laatste weigerde hij bij zijn veldwerk onder de onbarmhartige Afrikaansche zon zijn hoofd te bedekken, kreeg een zonnesteek en bezweek aan de gevolgen. Hij was toen vijftig jaar oud.

Hij heeft enkele mooie gedichten gemaakt, hoewel de meeste zijner verzen onsamenhangend zijn en uiting geven aan een woest en onbeteugeld gevoel en in rethorisch pathos overslaan. Een fraaie strofe kan men vinden in zijn gedicht *Le Désespoir*:

> Comme une louve ayant fait chasse vaine,
> Grinçant les dents, s'en va par le chemin,
> Je vais, hagard, tout chargé de ma peine
> Seul avec moi, nulle main dans ma main;
> Pas une voix qui me dise: à demain.

De bundel *Rhapsodies* werd nog eens uitgegeven te Brussel in 1868 en *Madame Putiphar* in 1878 met een voorrede van Jules Claretie.

Vóór zijn dood was hij vergeten en het is aan Baudelaire te danken, dat er weer licht is uitgegaan van zijn werk. Zijn streven en wezen vielen in den smaak van den dichter van *Les Fleurs du Mal.* Dat hij heden niet geheel is vergeten en nu en dan door litteratuur-liefhebbers nog wordt ter hand genomen, heeft hij aan Baudelaire te danken.

F. ERENS.

The novel in the Netherlands: a comparative study by J.A. Russell, m.a., Ph.D., *University of Glasgow.*

(*Vervolg van blz. 277.*)

V. Belgian realists and symbolists.

About the middle of the nineteenth century, as has been seen, the legacy of Scott to Europe was definitely challenged, and though he was never dispossessed, other novelistic aims began to make themselves felt, especially the portrayal of contemporary manners. If the new species of novel-writers were not realists according to present standards, it can be said that their efforts made for realism. It was the age of Science, the age of material things, the age of what we must call ‘progress’; and soon even words, with that facile elasticity that is in them, came to perform miracles in the exact reproduction of everything that visibly existed, exactly as it existed. Yet, only in the case of a Dickens was the product of the new artistic principles, to begin with, of the first grade. In Holland at this period the renaissance of feeling, as expressed in the humanitarian novel of Dickens continuing the aims of Richardson, was apparent chiefly in the modifications wrought on the historical mould by meliorist writers like Mev. Bosboom-Toussaint. In Belgium in the '50's, however, there occurred a definite breakaway from the narrative literature of passionate romance as written by Conscience; and realists and humorists like Thackeray and Dickens became the great protagonists for the interpretation of daily life with fidelity.

But Belgian writers did not know as yet at all precisely how to study their social *milieu,* and no one can say that the first attempts at writing the *roman de moeurs* were conspicuously successful. The new English novel, with its philanthropic motive, was in any case, the result of specifically English conditions, bearing the impress of specifically English ideas; it was little comprehended by the foreigner, and its complete importation to Belgian soil was not possible. Yet, as a counter-move to Conscience's puerile conception of literature, the work of D. Sleeckx, R. Snieders, and Emile Greyson was of importance. Sleeckx in particular may be said to have initiated there the novel compounded of descriptive sketches, which Belgian, and to a lesser extent Dutch, writers have never outgrown; but the group - in the main, optimistic, realistic writers - can hardly be said to have acclimatised what was to be the true novel of manners of their country; a more extraordinary circumstance was necessary to annex that, and this was supplied by the spreading Naturalism of France.

A rapid change undoubtedly came upon the Belgian novel when the aid of French Realism, or Naturalism, as it came to be known in its later stages, was invoked; it was as though a spring had been released for the photographic reproduction of ordinary things. Until this time Belgian literature had been but a tributary of French; but though the development of the novel in Belgium was now determined by the course of literary evants in France, it became at once, paradoxically enough, distinctively national. For one thing, the note of the new realism never deteriorated into a mere reproduction of fact; it was pre-eminently a case of observation *a travers un temperament.* For another thing, there was less preference for the disagreeable; the Belgian novel has never been in the same sense as its neighbour of France ‘the fruit of maturity addressed to maturity’,[1)] perhaps because it had not the morals of the Second Empire to draw upon, and certainly because it retained the vivid, pictorial energy of the race.

This profoundly national character disengaged itself only gradually, but since 1880 it has been strikingly evident. It had

1) Winifred Stephens, ‘French Novelists of to-day’, First Series, Preface.

been contended that Belgian writers ought to take their direction from Paris and so keep their French free from all provincial disfiguration, but against this view - which would have denationalised literature in Belgium - there was opposed the creed of 'La Jeune Belgique', expressing sympathy with the Latin genius but declaring that language in itself mattered little if the writing but smacked of the soil. Because of their selection of the French language for their expression, the founders of 'La Jeune Belgique' were somewhat unfairly attacked by 'L'Art Moderne', the supporters of which, through their social theories, held that art should be national, that a Belgian should think as a Belgian, and write as a Belgian. How little irreconcilable the doctrines of the rival forces were is shown by the fact that it is these same writers, no matter in what camp enlisted, who have given to their small country a remarkable place in the recent literature of Europe. And the fact that all the great writers of this time of re-birth wrote in French and steadily advanced to the production of an undeniable national literature seems to make little of the contention that French inevitably denationalises a Belgian.

For this happy consummation Belgium owes most to the labours of Camille Lemonnier, who, though he had written a number of novels prior to 1880, really belongs to the period beginning then. Though no one was ever more opposed to the French traditions of sobriety and restraint in matter and style, Flaubert and Baudelaire were his first exemplars. Zola came later when the Naturalist school was at the height of its power in Paris. Of none of them, however, was he a complete disciple, but in his mystico-sensual leanings, in his pious materialism, with its tendency towards pantheism, in his Rubens-like fertility and love of colour, dash and force, emphatically Flemish. And though he may rightly be accounted a realist, his realism was not French, but Belgian. He belonged, by temperament and manner, as closely as Zola to the romanticists, but even in his one literary period where the influence of the high priest of Realism was at work, he never really wedded the romantic style to the realistic matter as he did, but was by turns and unitedly naturalist, lyrist, and symbolist.

The complaint is often made that while everyone notes the historical precedence of ‘Germinal’ (1885) over ‘Happe-Chair’ 1886), no one is concerned to point out the long start ‘Les Charniers’ (1881) has over ‘La Débâcle’ (1892). Such captiousness proceeds from a complete misunderstanding of the work of the greatest of French and Belgian realists, from the belief that they had everything in common, and that even their faults proceeded from an analogous source. It is unlikely that ‘Les Charniers’ made any difference to Zola when he came to write his version of Sedan, but it can be said that ‘Happe-Chair’ would prehaps not have been written at all if Zola's epic of the coal-mine had not been present as a model for that of the rolling-mill. Recognizing this, we can at once arrive at the salient difference in the characteristic of the work of each.

In ‘Les Charniers’ - an immature but typical novel - where Zola's guidance was scarcely available, we have not impressions of the great investment noted with the exactitude of an analyst, as in ‘La Débâcle’: no interest in points of Von Moltke's and Macmahon's strategy, in documentary evidence, in the topographical features of Bazeilles, Le Calvaire d'Illy or the peninsula of Illy, but simply a threnode of overwhelming pity for the victims of the colossal carnage. In Zola there is as much implied tenderness and regret for their frightful sacrifice, but never unrelated to the political and social implications of warfare, nor to recorded history. In a word, then, Lemonnier's is not the descriptive novel, as Zola's is; science is not his *ignis fatuus* as it is Zola's. He inclines to the sensitivists, for like them he paints his imagination in the form of ever-sensitive emotions; he is too overladen with emotion to see things steadily and in their scientific whole; reflection is displaced by a disarray of confused feelings.

Though just as little as the much-misunderstood Zola is he a mere pornographer, he does not, like that reforming zealot, preach a precise social evangel for all the major ailments of mankind. His ideas are akin, not to the logical conclusions of a systematic thinker, but to the imaginative speculations of a visionary, for whom the larger problems and movements of his time have become genuine sources of inspiration. The result is

a vast lyricism but an incapacity to apply abstract principles, the absence from his work of doctrines and metaphysics and the abnegation of all critical outlook. Yet, in this, Lemonnier is seemingy true to racial type, for this inferiority in the logic of action characterizes all Belgians.

Lemonnier has been admirably described as a ‘terrien conscient’; as in the work of all his countrymen we find a love of life rather than a love of form, a love of nature than a love of man; nature is his great theme, and plunging into fantasies of art, he reformulates from a naïve and superficial naturalism the theories of Rousseau. He is one of the first of the painter-poets who so largely fill the record of fiction in Belgium and Holland: in seeking to blend the real and the ideal the poet gains the day. Can Lemonnier, then, be described as a realist? Except in one or two of his thirty novels, in a Zolaesque sense, no! Work mellowed by such poetry as we have in ‘Un Mâle’ and ‘Le Vent dans les Moulins’ is not even the modified realism that is found in Arnold Bennett, George Moore and Louis Couperus. But it probably comes as near to realism as the Belgian mind can approach. It is not the stark, unsparing collation of the Balzac of the Second Empire, but how far advanced from the trite romanticisation of Conscience! Plenty of Frank, Flemish sensuality, but not the rigorous, logically-pursued, reformatory zeal of ‘L'Asommoir’, or the temperance-tract moralising of ‘De Plaag der Dorpen’: only the vehement and mystical tendencies proper to a Belgian of the Belgians, ever aware thats man is far more likely to be moved by a sentiment than by a formula.

Lemonnier, it need hardly be said, is not a novelist of European magnitude; only a foolhardy admirer would seriously insist that his work has the great qualities of Nietzsche, Ibsen, Tolstoi, Zola, the dominating literary quartette of the last quarter of the nineteenth century. To a sensitive and sensual love of nature, there is coupled a minimum of thought, leading to a voluptuous feeling for words that sometimes renders him unnecessarily arcane; like most other great Belgian writers he is a person of extremes (as though unbalance were part of the national heritage). Yet, in the final analysis, he must be looked on as the

novelist of Flanders, much as Verhaeren is the *poet* of Flanders. With that compatriot he would have echoed:

> 'Hommes de Bruges et de Courtrai, hommes de Gand,
> Avec mon vouloir âpre, avec mon coeur vorace
> Certes suis-je profondément de votre race.'

Within his own country he had but two precursors in literature, Conscience and de Coster. The low romantic tendencies of the former he was forced to reject, nor was he able, despite his admiration, to accept the allegorical and preternatural elements in the work of the latter. And if he turned to France for inspiration, he certainly made his acquisitions Belgian by more than mere adoption; his worship at the altar of the goddess of Science was neither so adulatory nor so regular as to make the epithet, 'The Zola of Belgium', one of reliable application; he could really claim, after much toil and some extravagance, that he had fashioned his own medium for the expression of his ideas, that he was 'one of the first to cross the frontier with literature that was not contraband.'[1)]

Keats, it will be remembered, says that poetry should 'surprise by a fine excess'. Lemonnier, it might seem, applied this dictum to prose also, for with him even excess becomes a conscious aesthetic principle, the basis of a new dynamic force. It has led him, like Carlyle and Emerson, to perceive heroism in everyday life and employment, and to discover an aesthetic of modernity; exultantly he seems to say,

> 'Le Rêve ancien est mort et le nouveau se forge.'[2)]

He too faces the ugliest and most degrading aspects of the struggle for existence in 'the Octopus city', with its tentacles of roads and railways; and though he lacks Verhaeren's epic solutions, he has acquired, through the insight of enthusiasm, an unphilosophical share in his apocalyptic vision of a new source of beauty in the trend of human effort.

From the death of de Coster until the revival in the early '80's, Lemonnier remained a solitary figure in Belgian letters. But he

1) C. Lemonnier, 'La Vie Belge', p. 261.
2) E. Verhaeren, 'Les Villes Tentaculaires': 'L'Ame de la Ville'.

had seized the flag of insurrection as it fell from de Coster's grasp, and during those years he was working away quiety but steadily, and was, in truth, the advance guard of the new writers - ‘the Awakener’ he has been well named. The ebullition at that time was due proximately to the fermentation in the minds of Max. Waller and his comrades, but this was in large measure due to Lemonnier's pioneering endeavours. Admittedly, it was in poetry that the new schood - as in Holland - made its most pronounced success, but in prose there were higher individual triumphs, if we except Verhaeren: not every Belgian man of letters went over to Baudelairism and the Parnassians of Paris. The *naturalistic* deities of France claimed the worship of more than Lemonnier, who was joined soon by Georges Eekhoud, though the two were not exactly in step with each other.

Like Zola, Eekhoud is a rebel, but his revolt takes neither the reasoned form of that of the father of the Rougon-Macquart nor the healthily exultant of Lemonnier's. His books teem with prurient and brutal, often revolting, images, but it is passionate admiration - not corrective hope or boundless pity - that he offers characters drawn, as they always are, from the want only depraved, the outcasts of society, and the abnormal. With such determined zeal are these patibulary types exploited that, in order to treat life artistically, it seems necessary for him to go to the criminal classes; always he abandons himself to resurgent instincts; to him ordinary life seems vulgar and flat; it is the intransigent utterance of one who is the greatest enemy of tradition and convention among the novelists of the Netherlands. But the extreme violence of this temperament, which reason so little governs, precludes us from giving ourselves up freely to the emotions of such outrageous art. Even in Zola we find the necessary equilibrium between ideas and sentiments to admit of noble idealization, and in Lemonnier, another rebel, we obtain plenteous relief from lust and blood in fragments of dream and visions of sylvan beauty. But to Eekhoud life seems wholly tragic, febrile, exterminative of weakness; possessed of hope in neither God, Nature nor Man, a pessimist he is bound to be,

'like every egoist, who writes his work with his own blood.'[1)]

But this creature of unbalance and morbid extremes is only part of Eekhoud. There is also the man who has a passionate love for his country, its customs and its ways of living, who reveres the Kempen peasant, not corrupted, but as he is, with his familiar characteristics of prudence and tenacity. And the combination is a writer, in some ways, the most fundamentally Flemish of the whole group. Even in his avowed partiality for the excesses of language and imagination in the plays of Webster, Otway, Marlowe, Fletcher, he shows himself more Flemish than English, for they, like himself, have only done in prose what Jordaens and Rubens have bacchanalised on canvas. A race which has always well liked eating and drinking can let itself go unrestainedly in this forced, exaggerated work, which has been fittingly called the *kermesse* of literature. Eekhoud belongs so much to this rude, plebeian race that it is known that he has sought additionally to consecrate his work to it by adopting a style harsh and heavy, that the guttural sonorities of Flemish may be reproduced in French.

The pioneer work accomplished by Lemonnier may have been sustained by Eekhoud; he has scarcely augmented it (though it must be remembered that for Lemonnier is has been claimed that the germ of all the later developments in Belgian letters may be traced in his work). In the first place, the source of his inspiration is more concentrated; he has not the crowded psychological domain of Lemonnier nor that writer's joy in his creations; and, secondly, in his greater vigour of style, he has carried his formlessness to ridiculous lengths. Yet these two have fashioned the prose of modern Belgium, a prose-form so highly coloured and so fitful as to be essentially a poetisation of pictures. Both are realists, but their realism in nearly always a dream-realism, in which filth itself ferments with poetry. There is nothing in them of the clearness and precision, proceeding from well-disciplined imagery, of the French realists. Dreamers and colourists they are, with the art of description taught to them, not by scintillation of ideas, but by painting and sculpture (that feature lingers in the Netherlands' novel, for Streuvels, Timmermans, Van

1) G. Turquet-Milnes, 'Some Belgian Writers', p. 109.

Looy, and others indulge it almost as assiduously as ever). In no sense is Eekhoud a contructionist; he is, fact, like many Belgian writers, both on the Flemish and Walloon side, incapable of writing anything but short stories, so that what appear to be intended as novels are no more than collections of independent impressions. This remark applies even to his finest piece of work, 'La Nouvelle Carthage', which is a series of descriptive essays on modern Antwerp, leavened by autobiography. 'Kees Doorik' is also a curious kind of novel really a short story spun out by descriptions of festivals. Yet, this does not indicate that the novel in Belgium is in decay, for it is no mere expansion of the short story but a new impressionist form of art that is involved, an art in which the sensations are increased to the point of paroxysm, until the writer shares the frenzy of Dionysus, throbbing with the pulsations of the forest or quivering with the tender sadness of a nodding flower.

It has been observed that Realism in Belgium assumes a form different from that of France, that it is not marked by the French love of clearness and order, but shows by its mystic philosophy and its taste for the strange and horrific the other side - the Germanic - of the Belgian nature. The Belgian poets, indeed, never put the principles of Realism into practice at all, but by bringing to light all that is obscure and inexpressible in the life of their souls, created the true Symbolism, that reflects and repercusses every vision, in which, as Carlyle has said, 'there is concealment and yet revelation.' The prose-writers were only a shade less lyrical when, under the influence of inward or external excitement, reflection was eliminated; even the most realistic of them, Lemonnier and Eekhoud, but dabbled in objectivity, while in Georges Rodenbach the affective faculties became almost as predominant as when given free rein by the will of the poet, making it impossible to criticise his prose apart from his poetry.

Rodenbach is of course, 'the Singer of Bruges'; his work is almost all an evocation of silence and solitude related to the calm, grey beauty of the capital of West Flanders; no other writer has apotheosized so matchlessly any city. A pre-established harmony seemed to exist between his soul and the city of his

youth; haunted by Flemish images - of a land drowned in mists, of creeping canals with swans gliding noiselessly along, of quaint houses with red-tiled roofs he so read himself into the *Stimmung* of the town that he aimed at evoking it as a living being, associated with the mood of the spirit. He wanted us to believe that his soul was like this quiet city of the past, whose inner life is accessible only to those who know its secret; and he was kept Flemish to the end by this unique *genius loci.*

The writing of Rodenbach is in no sense descriptive; he paints for us neither the *moeurs* nor the *paysages* of Flanders; the world to which he introduces us is not so much Bruges and West Flanders as abstractions of them that his horror of prosaic realism presents to the imagination; he was making a work of art out of a visionary interpretation of fact, he was creating a symbol. When it is reflected on that in this city Rodenbach saw only its silence and its mystery, we have a striking revelation on the working of a poet's mind. Actually, *Bruges-la-Morte* is often *Bruges-la-Vivante* - sometimes even *Bruges-la-Bruyante,* when clumsy market-carts rumble across the *Grande Place;* for Rodenbach it was perpetually (to use his own words) the ‘grand catéchisme du calme’; he was a poet living in a world of dreams, obsessed almost to the point of morbidity, wishing only to know his own soul.

Truth to tell, Rodenbach's work bears the taint of the decadent. His ‘wooing of sorrow as a bride’ was a primary distinction of his literary individuality, but it displaye a soul frightened of life, that consoled itself with morose dreams and nostalgias, and sterilized thought in the search for vain subtleties. Anatole France has well said of him, ‘Ce ne sont pas les choses, c'est l'âme des choses qui l'occupe et l'emeut.’ Mood and imagination often played so great a part in the perception of a thing that the picture it inspired seems to be about something strangely different from the object we know, reminiscent of it certainly, yet more than half fictitious; and the constant exercise of this arbitrary power tended to become a form of hallucination, blinding him to our more commonplace view. This want of robustness, of concreteness even, is his main defect. Even in ‘Le Carillonneur’, which of his novels is the one in which topography

is least sentimentalized, there are portrayed the promptings to action of an environment more melancholy than that of ‘The Return of the Native’ or ‘Dr. Adriaan’: always the same ominous absorption with impending fatality.

Rodenbach belonged to no literary group, but was an independent symbolist, writing admirable poems in prose. Though he was a greater artist than Lemonnier or Eekhoud, he cannot be said to have accomplished nearly as much for the advance of the novel in the Netherlands as they did, and chiefly because he turned his eyes on death instead of on life. Nevertheless, this complete dreamer and sensitivist, dissociating himself from living, triumphant, or suffering society, is representative of a main current of Flemish literature and art.

The Belgian temperament, as interpreted in the traditional art of painting is found in dual varieties which appear, with ever more emphasis, in the new literature of the Belgian renaissance, and reveal the Flemish side of the race at least as at once the most religious and the most material of peoples. For Verhaeren it was sufficient proof that he could name together Bruges and Antwerp, Van Eyck and Rubens.[1)] Of no writer can it be said that he represents entirely the one aspect or the other, but it is obvious that although, as generally happens, the two characters may exist side by side in the same personality, one of them will always dominate over the other. This applies with less force to Dutch writers, who have more of the poise that Rembrandt had; but among Flemish artists there have always been pure naturalists like Jordaens, displaying their national quality in boisterous vigour, breadth and expansiveness, and pure mystics like Memlinc, evidencing an intensity of spiritual and imaginative feeling. Rodenbach's work is clearly related to that of Memlinc and Van Eyck, and in this way alone he is a thoroughly representative Fleming.

The truculent and fatalistic sides of Belgian character are found in Lemonnier's and Eekhoud's work, its reserved and found in Lemonnier's and Eekhoud's work, its reserved and mystical side in the filigree work of Rodenbach. In that of Eugene Demolder we now come to the material *joie de vivre,* rather coarse and unruly,

1) ‘Parmi les Cendres’, p. 36.

which inhabits in that same character. Demolder is the last of the four great symbolists of Belgium. Like the others he is above all a painter, by far the most lavish word-painter of the four, his style from first to last consisting in a most cunning transposition of pictures. He produces not merely the outlines and colours of a picture, but the very soul of its meaning; he is truly a colorist working in verbal pigments and plastic images; he has studied the methods of the Dutch and Flemish masters and has found the secret of their art. His boisterous love of all forms of life and his special excellence in painting scenes of *ripaille* are remarkably reminiscent of Jan Steen and of Rubens' 'Kermesse'; but though he tends to multiply as for pleasure descriptions of the *diableries inmondes,* his work as a whole is saved from vulgarity, thanks to an indescribable epic ardour and to something youthful and genial in its strength.

Flemish art is full of the subtle modernisation, by means of a delicate symbolism, of the gross realism of mediaeval ignorance. Demolder, 'the last of the Gothic Flemings', is in literature a synthesis of this method. He is a descriptive writer *par excellence,* but he does not content himself by describing pictures symbolising the past; he makes them live in the present. His historical reconstructions are full of the quaintest contortions, especially in 'La Légende d'Yperdamme', where the events narrated in the Gospels are transferred in a series of grotesque and naïve anachronisms to an unreal, yet realistic, Flemish city. In his later reconstitutions of historical periods - that of Rembrandt's day in Holland,[1)] of a legendary Netherlands in 'Les Patins de la Reine de Hollande', of eighteenth century France in 'Le Jardinier de la Pompadour', he was more skiful in hiding the process of his labour, but aimed still at producing a kind of *clair-obscur,* in which the external appearances of life might be give with the monotony of the contemporary world veiled. There is little else in Demolder's conception of the novel than in this coupling of patriotic and religious symbolism with Rabelaisan imagination. But in making whatever his pen touched assume the aspect and colour of a Rubens' picture he was keeping alive the heart of 'Mère Flandre' to the glory of her greatest artists.

1) 'La Route d'Emeraude'.

In the work of the writers just considered we have the first completed part of the modern novel in Belgium. Of these ‘Four Wheels of the Novel Wain’ only Georges Eekhoud survives, and actively as he is of the present in some ways,[1] his age and the definitive nature of his previous novels make him really a writer of the last generation. Of the four, Lemonnier is probably the greatest, but in proving the inception of a national literature - above all, in showing that the diathesis of renaissance was nation-wide - they need not be discriminated. All four happened to write in French, but that dualism of natural and spiritual tendencies which is held to be the birth-right of every true Fleming was their's in full degree; their strange mixture of sensuality and mysticism was quite foreign to modern French spirit and taste, though perhaps not unalien to that Spanish endowment of which we are reminded in Victor Hugo's couplet:

> ‘Noble Flandre où le nord se réchauffe engourdi
> Au soleil de Castille et s'accouple au midi.’

We may go still further and apply to them all the proudets words that Lemonnier used about himself: ‘Ni Flamand, ni Wallon, toute la terre belge est ma terre.’[2]

All the characteristics determined in the Belgian novel to date have been given it by Lemonnier, Eekhoud, Rodenbach and Demolder, even if M. Liebrecht's comprehensive description of it is taken as the basis of the test. C'est d'abord’, says this critic, ‘- et c'est cela impérieusement - un roman terrien, un roman qui vient de la nature et qui y retourne sans cesse, c'est un roman large, puissant, lourd parfois et qui se refuse aux analyses subtiles de finesse pychologique; il est pleine d'une force neuve qui fleure bon la vie et qui regorge d'une sève ardente. Roman souvent triste, done la rare gaieté se voile de mélancholie, c'est l'oeuvre d'un peuple du Nord qui a beau avoir emprunté une forme latine pour exprimer sa pensée.’[1]

These Belgian novelists, then, reveal towards life a serious

1) In 1923 he published ‘Le Terroir Incarné’, the first novel of a trilogy, the second and third parts of which are ‘La Patrie Ambiguë’ and ‘L'Humanité Intégrale’.
2) ‘Histoire de la Littérature belge d'expression française’, p. 269.
1) In 1923 he published ‘Le Terroir Incarné’, the first novel of a trilogy, the second and third parts of which are ‘La Patrie Ambiguë’ and ‘L'Humanité Intégrale’.

and thorough attitude, derived from a theory of socialism based on natural culture, hostile to all ecclesiasticism, and yet relying in practice on a sort of religious fervour, with claims to be the religion of the future. They did not, like Haeckel, pin their faith to a rational solution of the riddle of the universe, nor like Zola, support themselves with the positive science of Darwin and Comte. Passing continually from one mood to another, the doctrine of individualism forbade the erection of their iconoclasm into new dogmas, in which respect they resemble their neighbours of the North Netherlands. On both sides the principle of free-thought, in addition to their common heritage of power for description and inspired sense of colour, has carried into the most modern expression of the novel, marking an attitude to life as definite as the classical or the romantic. All the resources of verbal orchestration were at their command, and if they oversounded very often, it was in attempted escape from the unloveliness, and insipidity of life in a horribly overpopulated country. But for the most part, in a century the ugliest in history, which laid a deposit on the human imagination generally, they refused to let it be thought that such deprivation of beauty is in the nature of things; and contrived there by to give to life as much adoration as the Dutch and Flemish masters.

(Wordt vervolgd.)

Verzen van E.M. Jaarsma - de Lange.

Herinnering

't Was avond....

Een rustbank, een tuin - de maan, die nog steeg.
Beklemmende stilte geheimen verzweeg.

Nevel-blauw waas, in bedwelming, verzonk
en schemerzwart vijvertje, flikkerend, blonk.

Oud landhuis rees statig en grauw en doodsch:
de oogen geloken - contouren te grootsch.

Dicht bosch weerszijden lag somber en kil,
in droomen berustend, verlaten en stil.

Weer slopen zacht aan - ze kenden mij goed -
trouwe trawanten: Verlangen en Weemoed.

En spraken geen woord en staarden me aan.
Ver weg in het dorp ving een klok aan te slaan.

Droef-galmende klanken - kreunend alom:
Wat eenmaal voorbij is, keert nimmer weerom.

O, wáárom te wekken die oude smart?
Ze drongen zoo pijnigend-diep in mijn hart.

De nacht bleef te zoel - geen blaadje bewoog.
Zoo verre - zoo verre - die sterren omhoog.

Smeekende oogen - zoekend verdwalen.
Zeeën vol lichtjes - deinende stralen.

Stil en verheven berusting verscheen;
wijl één met de Godheid het heimwee verdween.

Passie.

Eensklaps verrezen, fel rood - lijk een plots ontvlamd hart - de paddenstoel
schittert in 't donkere loover, temidden van 't drukke gewoel,
tot de schendende wensch
van een mensch
- in dien zucht tot vernielend ontleden - zich wanend volkomen vrij,
heel 't stralende wonder vermorzelt tot gruwzame, zwarte brij.
En de mensch kan voldaan
verder gaan.
Alzoo zal het tevens de liefde - de passie op aarde vergaan,
fnuikend, zoolang nog God's schepsel geen Schoonheid erin leert verstaan,
Er schuilt in uitpluizen:
verguizen.

Hoe een vrouw soms liefheeft.

Ik wíl niet meer komen en mag niet meer komen.
Wakende blijf ik nog droomen, steeds droomen
van jou - van jou -

Kan liefde ooit slecht zijn, de zonde zoo zoet?
'k Zie alles dan anders: heel mooi en heel goed,
door jou - door jou -

Weet je nog in het bosch onder de twijgen
mijn innig geluk - te zwijgen - te zwijgen
met jou - met jou -

Moet ik die liefde verloochnen, bedriegen?
zou ik dan willen of kunnen gaan liegen
tegen jou - bij jou -

Ik kniel bij je neer. Vergeef me mijn schromen.
Laat me toch komen - toch eindelijk komen
bij jou - bij jou -

Ik kan niet meer strijden en nu ligt mijn lot
in je liefde besloten; 'k zie slechts mijn God
in jou - in jou -

O, thans ben ik sterk en zoek geen vergeven.
Wen ik alleen maar mag geven, mijn leven,
voor jou - voor jou -

Begrijp je hoe 'k smacht en zie je me beven?
Ik kán niet meer leven - dat doode leven
zonder jou - zonder jou -

In Holland.

Holland, groen en frisch en blijde
Zon en water, flikker-trillend;
koeien, log, in vette weide,
vredig-loom den honger stillend.

Zwierig wapprend smalle wimpel
siert een vaartuig in den vliet.
Schoon in eenvoud, o, zoo simpel,
't wijde landschap, wáár men ziet.

Rosverbleekte, roode zeilen,
domineerend heel het schip,
op den horizont toe ijlen -
stil verglijden - verre stip.

Droomverloren, kleine woning;
felle kleurtjes - oude boomen;
geurend vlier vol zoeten honing.
Moge 't hart tot rust hier komen!

Een avond - de Amstel.

Spiralen - spiralen -
vurige, flikkrende stralen -
diep en al dieper in 't water dalen.
Ze zinken - ze zinken -
lekkende vlammen verdrinken
en in rekkenden doodsstrijd verminken.
Opalen - opalen -
dekken het water en pralen,
lijk azuren juweelen verhalen
van tranen - veel tranen -
smartelijk ijdele wanen,
edel gelouterd in weedoms banen.

Betooverd Amsteloord,
ik toef - ontroerd - té fel bekoord,
maar 't water vloeit, als immer, onverstoord,
en wiegt in deining zacht
dees fier verzonken lichtschijnpracht,
waar d'Amstelstad haar petemoei afwacht.
Zacht lokkend smacht de nacht.
In scheemring werd een dag verkracht
en kille avond, kleumend, droevig lacht.
Onvervulde droomen
deden niet in opstand komen.
Schoonheid wist de smarten in te toomen.

Weemoeds teere verven
trillen bevend door de nerven
van dit hartsverlangen naar versterven.
Moest hij koestring derven,
zomeravond mocht verwerven;
Rust - verheven - Zóó te mogen sterven!
Stille broze gratie,
wijkend tot reïncarnatie,
omzweeft in raadselen U, wat ik voorzie,
of voelt ge in trance niet,
hoe stil aan U de ziel ontvliedt,
wijl gij Uw les leert uit dat ruim verschiet.

Een ster straalt - de nacht daalt -
Het water wordt zwart en verstaalt;
goudene tongen gelijken verdwaald;
en zingen - ze zingen:
Eeuwen en eeuwen vergingen
in den kringloop der keerende dingen;
't is ál schijn - 't is ál schijn -
ook gij zult er eens niet meer zijn.
Draag in heroïsch berusten de pijn.
't Wordt later - steeds later -
tintelend vuur in stil water -
Amstelodamia's Alma mater.

Jan Veth en Willem Kloos door Willem Kloos.

(J. Huizinga. Leven en Werk van Jan Veth. - Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zn. 1927.)

In prof. Huizinga's overigens, zooals van zelf spreekt, waardehebbende studie over Jan Veth's Leven en Werk zag ik een maal of wat ook mijn naam in verband met dien van zijn Held gebracht, en wel, tot mijn spijt op een eenigszins kort-affen, ja soms half-wreveliglijkenden toon. En al komt het mij nu ook ten volle toe, om te zeggen, dat dit minder-prettige gebrek aan minzaamheid m.i. volstrekt niet wordt gerechtvaardigd door wat er een vijf en dertig jaar geleden tusschen mij en Veth is voorgevallen, bedoel ik hiermede geenszins van mijn kant scherp jegens den heer Huizinga te zijn. Integendeel, ik vind het vergefelijk, dat een ernstig man zich eenigszins vergist, die een kwestietje slechts van één zijde vernam, omdat hij die bron, nl. den geest en den mond van een braven en vertrouwbaren Vriend voor zóó objektief en dus juist-oordeelend houdt, dat er geen titel of jota op de uitspraken van dien verteller af te dingen vallen zou. En daarom zij het mij vergund, om door de noodzaak der Waarheid, zooals ik deze zelf weet, gedwongen, dit niet zeer verkwikkelijke zaakje in het licht te stellen, niet, gelijk de Heer H. dat doen moet, uit de tweede hand, maar zooals het wezenlijk in elkaêr zit, want ik zelf het heb beleefd.

Ten eerste dan: dat Veth, in 1888, ontstemd omdat er iets van hem geweigerd was, voortaan niet meer wenschte mee te werken aan De Nieuwe Gids, valt geenszins te wijten aan mijzelf. Want ik trad in deze slechts op als volbrenger van een besluit der

Redactie-vergadering. Uit mijzelf besliste ik niet over kwestie's van beeldende Kunst, en wel omdat ik mij te weinig geverseerd wist in dat vak. En aan Veth's weggaan uit De Nieuwe Gids had ik dus inderdaad part noch deel. En wat de bijkomstige reden betreft, van welke prof. Huizinga gewag wil maken: ik woonde in dien tijd, najaar van 1888 en begin van 1889, te Londen, samen met mijn vriend Willem Witsen, Camden Park Road 11, Camden Town aldaar. Maar de Redactie verzocht mij of ik naar Holland terug zou willen komen, omdat zij meende het op den duur beter met mij te zullen kunnen vinden, dan met dengene, die gedurende mijn buitenlandsch verblijf, zorgde voor de dagelijksche besognes van het sekretariaat.

En dat ik Veth zijn weggaan van ons tijdschrift, al deed het mij leed, niet geweldig kwalijk nam, kan blijken uit het volgende: ongeveer 4 jaren na het hierboven vermelde konflikje maakte ik toevallig kennis met een jonge dame uit Zeeland, met wie ik daarna een eenigszins regelmatige literaire correspondentie onderhield. Dat meisje nu ging bij Veth logeeren en in den beginne klonken haar brieven uit Bussum aan mij - ik woonde toen in Amsterdam - letterlijk opgewonden van blijdschap; alles vond zij verrukkelijk bij de familie Veth. Maar na een poosje begon ik uit den veel meer kalmen, ja teruggetrokken-koelen toon harer mededeelingen wanneer zij over haar gastvrije huisgenooten sprak, te merken, dat niet meer, zooals in den aanvang, alles botertje tot den boôm was gebleven tusschen haar en het Gooische gezin. Ja, op een kwaden morgen ontving ik zelfs een nog al opgewonden-klinkend epistel, met allerlei mij vrijwel duister blijvende mededeelingen, en die eindigde met het dringende verzoek, of ik alsjeblieft dadelijk over wou komen. Want dan zou ik - zoo stond er geschreven - door rustig-ernstig, als vriend tegen goeden vriend, alles met Veth te bepraten de moeilijke kwestie misschien nog in orde kunnen brengen voor haar. Maar wou ik niet, of kon ik niet aan dien wensch voldoen, dan zou ik, zoo voegde zij er bij er zeker van kunnen wezen, dat alles spoedig spaak zou zijn geloopen tusschen haar en het Bussumsche gezin.

Ik, die toen vaak tot mijn schade en verdriet, alle dingen, die mij weervoeren wel diep-in rustig maar tevens geweldig-heftig voelen moest vond dit briefje natuurlijk alleronprettigst. Immers, ik kon

uit de nerveuse, maar zeer onbepaalde mededeelingen in den brief, van welke ik eigenlijk niet veel begreep, alleen maar afleiden, dat ik verwacht werd, maar zonder dat ik precies te weten was gekomen, wat ik nu eigenlijk zou moeten zeggen aan Veth. Ik voelde mij eenigszins als een blinde voor een muur, die geen poort er in vinden kan. De echtelieden V., wist ik, waren een beschaafde en fatsoenlijke familie, en dus niet in staat, om een meisje dat bij hen logeerde, uit te schelden of te mishandelen, al bleek die jonge dame dan ook eenigszins anders van temperament en levensopvatting, dan hun eigene, alle aardsche dingen volkomen-nuchter en effen en koeltjes beschouwende en behandelende hersenen te zijn.

Doch na een poosje psychisch nadenken zei ik tenslotte tot mijzelf: als ik maar een half uurtje of een drie kwartier met den gentleman Jan Veth dit zonderlinge raadsel op vriendelijke wijze en vreedzaam bespreek, komt alles vermoedelijk wel weer in orde tusschen hem en die jonge dame, die blijkbaar hulp van mij verwacht. Want hij kent haar familie, die gastvrijheid voor haar bij hem heeft aangevraagd, en buitendien is hij, evenals ik, een verstandig en welmeenend en ernstig man, die boven zulke blijkbaar een beetje opgeblazene dames-moeilijkheidjes staat, over welke en waartegen men maar even behoeft te glimlachen, en - wip! - dan zijn ze weg voor goed in de ijle lucht.

Na dit mij nog al embeteerende aangelegenheidje op die manier eenigszins voor mij tot klaarheid te hebben gebracht - in mijn nog een beetje jongensachtige, want niet zeer wereldwijze, schoon reeds drie-en-dertig-jarige naiefheid verbeeldde ik mij dat tenminste - stapte ik welgemoed naar het spoor, kocht mijn derde klas retourtje en nam, nog altijd peinzend, plaats in een waggon. En te Bussum aangekomen liep ik resoluut maar gemoedelijk naar Jan Veth's huis. Doch nauwlijks had ik daar het deurtje van het tuinhek opengeduwd, en kwam ik dus op het grindpaadje, dat naar de voordeur leidde, of ik vernam, zonder dat ik iets zag, doch het leek wel in den tuin te wezen, een driftig-druk-sprekende mannenstem die met hartstochtlijk-verwijtenden nadruk te betoogen scheen, waartusschen door dan, als in zelfverdediging, een schelle vrouwestem klonk. Maar ik wist toen nog niet, wie daar zoo vreemd aan den gang waren, want de klank der stemmen kon ik, waarschijnlijk doordat ik hen door de open lucht uit de

verte naar mij heen komen hoorde, niet goed thuis brengen, en wat er gezegd werd, verstond ik evenmin.

Maar toen ik, na een oogenblik, voor de huisdeur staande, mijn hand juist naar de buitenschel wou verheffen, keek ik onwillekeurig rechtsaf een ander laantje in, vanwaar de geluiden schenen te komen en zag daar tot mijn verwondering den ongelukkigen Jan Piet staan: zijn hoofd, dat rood-opgewonden leek, hield hij met flikkerende oogen vooruit, en een zijner armen lag ingetrokken met de vuist tegen de borst, terwijl de andere, als van een redenaar, boven zijn haren uitstak in de zomerlucht. Maar het meisje, blijkbaar ook niet vandaag of gisteren, week geenszins van haar plaats; zij was daar, en bleef onverschrokken rechtstaan onverwrikbaar, al veegde zij met haar hand soms een paar tranen uit haar overigens, evenals dat van den schilder, resoluut maar niet woest kijkend gelaat. Natuurlijk schrok ik een beetje van dien onverhoedschen aanblik, en zonder aan de schel te trekken - want dat behoefde hier blijkbaar niet - liep ik met snelle stappen dat zijpad in, om op de hoogte tekomen van de reden van dien twist. En op twee passen afstand van de beiden bleef ik toen kalm staan, zonder dat Veth mij echter scheen op te merken, want hij hield niet op met zijn nadrukkelijk luid verzekeren, zonder dat ik goed begreep wat hij tegen het meisje zei. En dus na een korte, vriendschappelijke gevoelsaarzeling, trad ik nog maar een stap nader zoodat ik tusschen de juffrouw en hem in kwam te staan en mijn eene hand bedaard op zijn arm leggend, zei ik hem gemoedelijk wel, maar ernstig: ‘Kom, beste Veth, nu zal het wel genoeg zijn, want zooals jij daar staat te spreken, doet niemand tegen een gast, en allerminst tegen een vrouw. Vertel mij nu maar liever bedaard even, wat er aan de hand is, want van jullie wilde woorden begrijp ik geen steek. En alleen wil het mij voorkomen, dat dit heele kooltje de sop niet waard is inderdaad.’

Vriend Veth echter, met wien ik tot dusver nog nooit ongenoegen had gehad (integendeel, ik mocht hem, ondanks zijn weggegaan zijn van De Nieuwe Gids, nog altijd graag lijden) Veth, zeg ik, draaide zich bij die woorden-van-mij, als schrok hij eenigszins, plotseling om op zijn hielen, en holde, als ware hij een jongentje geweest, dat achter na gezeten werd, de 10 à 15 stappen

terug, die hij verwijderd was van zijn huis. En de voordeur, die blijkbaar aan had gestaan, en die dus door een duwtje van zijn hand, makkelijk openvloog, sloeg hij, eenmaal binnen, met een harden bons achter zich dicht.

Over dit mij natuurlijk volkomen ongemotiveerd lijken moetende optreden van den blijkbaar sterk-bewogenen jongen kunstenaar tegen mijzelf en een jonge dame, die hoogstens, als zij ik weet niet wat voor verschrikkelijks gedaan zou hebben, zoo'n drift zou hebben verdiend, stond ik, stom van verbazing nadat Veth weg was, een oogenblik voor mij uit te kijken en zei toen kalm tegen het meisje, dat luid aan het snikken was gegaan: ‘Huil nu maar niet langer, maar vertel mij liever precies wat er vóor mijn komst hier is gebeurd, en waarom dus de anders altijd zoo kalme Veth zoo opgewonden kwam te doen. Want alles wat ik in de laatste 10 minuten van hem heb bij moeten wonen, maakt den indruk op mij, dat hij letterlijk van boosheid buiten zichzelf is geraakt terwijl ik toch zelf daar in geen enkel opzicht de schuld van kan zijn’.

Door de suggestieve kalmte mijner stem herstelde het meisje zich gelukkig gauw en zij deelde mij toen mede, dat er in de laatste drie à vier dagen telkens zulke ellendige tooneeltjes hadden plaats gegrepen, maar dat het nog geen enkele maal zoo fel daarbij was toegegaan als vandaag. En zij had dan ook gisteren aan haar papa geschreven, dat zij maar liever weer bij hem thuis wou zijn.

En nu was de scène begonnen, doordat zij, misschien een uur geleden, tegen haar gastvrouw had wagen te zeggen: ‘ik zal je vandaag maar niet helpen met het wasschen van de bordjes en de kopjes van de afgeloopen lunch. Ik ga liever een beetje omloopen in het mooie weer.’

Immers, zij had mij tegemoet willen komen op mijn wandeling van het station naar Veth, om mij gedetailleerder dan zij dit in een brief wou doen, nog wat nader in te lichten over wat zij, volgens haar, had te lijden in dat huis. Maar zij had toen nog niet eens de hekopening bereikt, toen de jonge kunstenaar even zoo snel, als hij later, in mijn bijzijn, weer naar huis terug zou vliegen, uit de huisdeur was komen stormen, waarna hij haar, bij een der armen, binnenheksch gehouden had, onder de een beetje

driftige betuiging, dat zij, de logée, bij de vrouw des huizes had te blijven om deze te helpen in alle dingen, waarin zij helpen kon. En toen het meisje, met haar reeds eenigszins moderne vrouwe-ideeën, zich niet onmiddellijk wenschte te voegen naar zijn verlangen en dus door wilde loopen, om het hek uit te komen, greep Veth haar nogmaals bij den arm en bracht haar met zacht geweld terug tot waar ik hen had aangetroffen in den tuin.

En de woordenwisseling was toen begonnen, die juist haar meest hartstochtelijk toppunt had bereikt, toen ik er op aanloopen kwam.

Wie nu in deze - men zal het mij toegeven - volstrekt niet belangrijke kwestie het meeste gelijk heeft gehad - Veth of de jonge dame - wist ik natuurlijk niet, en het is mij ook onbekend gebleven, in de brieven had ik maar heel vage verre aanduidingen van een steeds sterker wordende oneenigheid gevonden, en het meisje zelf kende ik nog maar heel kort, en dan nagenoeg geheel uit schriftelijke mededeelingen van haar terwijl ik Veth zelf, al vond ik het geen groote daad van hem, dat hij De Nieuwe Gids had verlaten, toch daarom volstrekt niet ongenegen geworden was. Integendeel, toen ik gehoord had, dat het meisje bij Veth in huis zou komen, dacht ik dadelijk: wie weet waar dat goed voor is? misschien zie ik hem dan wel weer eens en kan ik dus allerlei dingen met hem bepraten, zoodat de kwestie tusschen hem en de N.G. weer langzaam in orde komt. Doch, ach, nu was weer alles en ook geheel buiten mijn toedoen anders geloopen als ik had gehoopt. En letterlijk gedesillusioneerd reisde ik terug naar Amsterdam.

Ik, die toen een idealist was, zooals ik dat nog gedeeltelijk ben, al leg ik nu het mooi-zien van andere menschen, gelukkig, wat kalmer aan, dan ik steeds gewend was in mijn jonge dagen te doen, - ik hield, zeg ik, mijn fraaie verbeeldingen over de menschen, met wie ik omging, toen onwillekeurig nog voor een echt-bestaande werklijkheid, terwijl ik thans, door bittere schade wijs geworden, weet, dat ik menschen niet moet afmeten naar mijzelf, neen, dat ik hen moet zien, zooals zij waarlijk zijn, geheel en al buiten mijn idealiseerlust om.

En zoo moet ik bekennen, dat ik met een soort psychische

malaise over wat ik dien middag gezien had van de menschen, op mijn Amsterdamsche kamer terugkwam, waar ik dadelijk neerviel in een stoel. Daar bleef ik een paar uur zitten denken diep in mijzelf geschokt door de vreemde hardheid en ruwheid des aanzijns. Buiten mijn schuld om, voelde ik mij geheel vervreemd van Veth, doch ik gaf geenszins de schuld daarvan aan hemzelf, neen, ik voelde slechts: alles gaat, zooals het gaat, zonder dat de mensch het kan helpen: het Fatum is de Baas.

En eindlijk moê-geworden door die hopelooze overweging zei ik tegen mijzelf: ga nu maar rustig naar bed. Doch den slaap kon ik niet goed vatten, ik lag maar aldoor te soezen, totdat ik eindlijk midden in den nacht op eens klaarwakker geworden uit een halve sluimering een behoefte voelde, om op te staan en een vers te voltooien, waarvan de twee eerste regels op eens waren komen zoemen in mijn hoofd als een bij. En dus stapte ik op den vloer en stak mijn lamp aan - het zal drie of vier uur 's nachts zijn geweest en de rest van het vers kwam toen van zelf, waarin ik het gebeurde en geziene van dien middag beschreef of liever, waarin de geheimzinnige Boven- en Binnenmacht, die ik bij alles wat ik schrijf, in mijn diepst Wezen voel bezig zijn en hoor werken, het treurige geval voor mij onder woorden bracht.

Ik beschreef in het bovenstaande, zooals ik mij haar nog precies kan herinneren, de wijze, waarop dat vers tot stand kwam dat de definitieve breuk tusschen mij en Veth ten gevolge heeft gehad.

En dat dit vers in mij opkwam, kon ik waarlijk niet helpen, gedichten vervaardig ik nooit expres, neen, zij worden van zelf in mij, wanneer de innerlijkste Geest dat wil en dan schrijf ik neer, wat Hij zegt omdat ik als Dichter niet anders weet te zijn, dan de besturende meester maar tegelijkertijd de onderdaan mijner Psychische Diepte, die ik weet dat het eenige van mij is, wat eenigszins belangwekkend heeten kan. En nu zal men misschien zeggen, al kwam dat vers spontaan in u op: gij hadt het toch niet behoeven uit te geven, want dan zou Veth niet zoo geprikkeld zijn geworden, en zou hij natuurlijk rustig zijn arbeiden voor de Nieuwe Gids hebben hervat. Doch tegen wie zoo spreekt, zou ik willen zeggen: gij praat wel heel nuchter, doch verkeer eerst maar eens zelf, als hartstochtlijke jonge man

van even dertig in een soortgelijk geval. Deedt gij zelf op dien leeftijd altijd even praktisch-wijs?

Ik brak door dat vers met Veth, en hij kon dus moeilijk anders doen dan ook te breken met mij.

Doch er zou niettemin in de onderlinge verwijdering tusschen Veth en mij nog een lichte verandering komen.

In 1917 nl. ontving ik opeens bericht, dat mijn goede vriend Wim Witsen in een ziekenhuis te bed lag: door het gebrek aan voldoend avondlicht, waar ieder toen door te lijden had, was hij bij het opgaan van een trap naar beneden gevallen, en het droevige resultaat was een gebroken pols.

Onmiddellijk ging ik met mijn lieve vrouw naar de inrichting, waar hij verpleegd werd, en samen met Haar, die hem eveneens graag mocht lijden, gingen wij daar zitten aan zijn bed. En nadat wij daar een poos gemoedelijk met zijn drieën hadden zitten te babbelen en te schertsen, want het ongeval wat Witsen had getroffen was wel verschrikkelijk vervelend, maar gelukkig niet zeer pijnlijk, hoorde ik op eens eenig gerucht in het vertrek. En onwillekeurig keek ik toen van Witsen weg op zij om te zien of er nog iemand aanwezig was, dien ik eerst niet had gezien. En inderdaad uit een donkren zijhoek van het vertrek zag ik op eens een lange gestalte op mij afkomen met een uitgestoken hand en een lachend gezicht. En maatschappelijk-vluchtig drukte ik die hand, zonder onmiddellijk het scherpe, bleeke gezicht te herkennen, dat mij, terwijl de handen in elkander rustten, een oogenblik, als in afwachting, aankeek. Maar Witsen, die dit merkte, zei plotseling lachend van zijn bed uit: Kom, Willem, herken je Jan Piet niet meer? Waarop deze hem onmiddellijk opvangend, eveneens lachend zei, terwijl hij met zijn linkerhand over zijn absoluut kalen schedel streek: ‘Ja, dat zal komen, omdat ik geen enkel haar meer op mijn kop draag. Maar jij, daarentegen, Kloos, ziet er nog ongeveer nèt zoo uit, als dertig jaar geleên’.

Het ijs was daardoor gebroken, en Veth zette zich bij ons neder en maatschappelijk-amicaal brachten wij verder met zijn vieren een gezelligen middag door. En toen mijn vrouw en ik eindelijk

weg moesten, namen wij met een hartelijken handdruk afscheid van Veth. Ja, toen ik, terwijl zijn hand en de mijne een oogenblik in elkander rustten, vroeg of hij ons bij gelegenheid, als hij weer in den Haag moest zijn, eens op wou komen zoeken, knikte Veth kort-weg gemoedelijk van ‘ja’.

Na dien tijd wisselden Veth en ik nog van tijd tot tijd brieven: o.a. bij mijn 60en verjaardag en ook in 1923, toen Witsen ter Eeuwigheid was gegaan, zond ik aan Veth overdrukjes van mijn verzen op onzen gemeenschappelijken vriend en ontving ik bedankjes van hem, met interessante mededeelingen over en opmerkingen over andere kwesties.

Hij en ik waren dus in de laatste jaren van zijn leven goed met elkaêr, al was er natuurlijk geen sprake van, daar wij beiden heel ver van elkander woonden, dat er weer een gevoelige vriendschappelijke verhouding tusschen hem en mij zou kunnen ontstaan. Dat had hoogstens alleen gebeurd kunnen zijn door elkander geregeld zien.

Ik deelde deze op zichzelf niet zeer belangrijke bijzonderheden slechts mede, om duidelijk te maken, hoe 'n zonderlingen indruk het op mij maken moest, toen ik prof. Huizinga in zijn boek over Veth over de onderlinge verhouding tusschen deze en mij zag spreken, alsof hij en ik geslagen vijanden waren, en dat uitsluitend door mijn schuld.

Zeker hebben ik en hij een menschengeslacht geleden, minder vriendelijk tegenover elkander gestaan, doch dat voorwaar niet door mijn schuld. In zijn jongemanne-heftigheid deed hij vreemd tegen mij, zooals ik dat hierboven beschreef: ik beantwoordde die daad met een vers, dat hij minder pleizierig heeft gevonden en tengevolge waarvan er een scheiding kwam. Dat gebeurt meer tusschen letterkundigen in alle landen der wereld, maar toen hij zoowel als ik meer dan volwassen waren, hebben wij beiden ons onbevangen weer met elkaêr verzoend. Dus waarom die stokoude kwestietjes nu weer door dezen auteur moesten geaccentueerd worden, waarbij het mooie licht geheel op Veth-zelf valt en de zwartheid op mij, vermag ik niet in te zien.

Veth heeft door brieven en daden getoond, dat hij zoomin wrok tegen mij had behouden, als ik tegenover hem. Hij noch ik voelde geestdriftig voor den ander, maar wij mochten elkander toch wel

ten slotte, omdat elk van ons begreep, dat de ander het op zijn eigen wijze goed had gemeend. En zoo roep ik hem naar de overzijde toe, 't zij deze bestaat of een menschendroom is: Gij hebt, evenals ik, uw heele leven hier gewrocht en gehandeld met uw beste vermogens, uw foutjes waren de menschelijke, waar geen sterfling heelemaal vrij van blijft, doch als er nog iets na dit leven komt, ontwikkel u dan hoe langer hoe verder, of anders geniet den heerlijken Vrede der Nooit eindigende Rust. En uit de Inleiding tot uw Verzen, die ik volgens uw wensch mocht schrijven, zullen ook de verdere geslachten kunnen gewaar worden, dat ik u heb weten te voelen, ja hoog te stellen, als een der fijnste dichters van Uw en mijn geslacht.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Alle begin is moeilijk! Er is deze maand zooveel te noteeren van wat in de laatste weken aan wereldgebeuren belangrijks is geschied, dat de arme overzichtschrijver niet weet waaraan het eerst recht te doen. Hem is het liefste onderwerp van behandeling de Volkenbond, de Vrede: de Volkenbond, waarbij de twee, kort geleden pruilende natiën, Spanje en Brazilië, zich eerlang weer zullen aansluiten. Dit terug komen strekt haar zeker tot grooter eer dan het kort geleden, geraakt, wegloopen. De Volkenbond en de Vrede: beiden belaagd ook door hen, die beweren deze twee goed gezind te zijn. Daar heeft bijvoorbeeld Kellog, de Noord-Amerikaansche minister (staats-secretaris) van Buitenlandsche Zaken, een tafelrede gehouden over Vrede, en oorlog aan oorlog, dat eenvoudige zielen wel moesten gelooven, dat 'oom Sam' de verpersoonlijkte vredesduif was. Maar....!!! De heer Kellog vergat een kleinigheid, welke 'over there' steeds wordt vergeten, dat Europa onmogelijk en nooit de eenheid van gedachte en streven kan bezitten, welke met eenigen goeden wil in de Vereenigde Staten is waar te nemen. Om de eenvoudige reden, dat de volken-familie in dit werelddeel een natuurlijke schepping is, terwijl de samengeloopen Noord-Amerikaansche natie een mengsel is van de verschillendste individuen, allen geworpen in een voorbeeldelooze smeltkroes en door het Yankee-Engelsch herschapen tot een kunstmatige natie, met bewonderenswaardige eigenschappen, doch tevens met hebbelijkheden, waarover wij soms lachen en ons vaak ergeren, hebbelijkheden, waarom wij den hemel danken, dat zij ons, Europeanen, niet aankleven, althans niet in zulk een grotesken vorm.

De Volkenbond bestaat. Zijn langzaam voortgaan naar den wereldvrede, welke allerminst het einde behoeft te zijn van allen strijd, doch wel van verfoeilijken oorlog, is niet te ontkennen. Soviët-Rusland heeft, men weet het, opnieuw een zijner onmogelijk te verwerkelijken voorstellen ter algemeene ontwapening binnen vier jaar gedaan, welke het zoo gemakkelijk afgaan. Het heeft daar immers alles bij te winnen en niets te verliezen. Zijn tegenwoordig staatswezen, verkernd in een hoog en schoon ideaal, op dit oogenblik echter nog toegepast op een wijze, welke het droevig vertroebelt, zou het staatkundig, tot de machtigste volksgemeenschap maken, indien de volken, thans nog beheerscht door het economisch stelsel, waartegen het een strijd op leven en dood wil voeren, zich materieel ontwapenden.

Het is hun onmogelijk dit te doen, Het is reeds veel, dat allen met meer of minder oprechtheid, zelfs zij wier onoprechtheid in dit geval het duidelijkst blijkt, zooals het geval is met Mussolonië en zijn fascistisch volk, beweren, dat ook zij streven naar wapenbeperking, misleidenderwijs ‘ontwapening’ genoemd. Waartoe, bijvoorbeeld, dient de verfoeilijke officieele drang tot verwekking van een zoo groot mogelijk getal kinderen uit tot elken prijs, onder elke omstandigheid, gesloten huwelijken, ànders dan om een zoo groot mogelijk aantal proletariërs en hongerlijders te verwekken, die straks vleesch kunnen worden om er kanonnen-gehakt van te malen? Groote gezinnen moeten er voor dit systeem wezen, overal, terwijl de volken geen raad en geen weg weten, nu reeds, met hun overbevolking. En zelfs de kleine natiën doen onder misleidende en schijnheilige frasen aan deze volksmisleiding mee. Waartoe anders dan ter toepassing van het oude ‘das Vaterland braucht Männer’?

In dezen gedachtengang behoeft niet van vrouwen te worden gesproken, omdat de vrouwen zich toch reeds van zelf vermannelijken, en er dus voor een toekomstigen oorlog geen de minste reden meer is haar om het ‘Ewig Weibliche’ te ontzien. En wanneer er ook in ons volk individuen zijn, waartoe de schrijver soms zelf behoort, die de Fascistische gedachte tegenover de steeds wassende demagogie toch nog niet zoo onaantrekkelijk vinden, dan hebben zij slechts te bedenken, dat deze onafwijsbaar tot imperialisme en veroveringsoorlog leidt. Zoo zij dit ver-

geten, dan hebben zij slechts te lezen wat dezer dagen in de Romeinsche 'Tribuna' stond: 'De nieuwe fascistische mentaliteit, zoowel op godsdienstig, zedelijk, nationaal als geestelijk gebied, wil dat wij, Italianen, volgens het gebod van God en Italië, ons voortplanten. Voor het Fascisme heeft de Natie een zending in de wereld te vervullen en voor de zending zijn er, volgens Gods gebod, kinderen noodig'.

En niettemin is de Volkenbond in haar voorbereidende ontwapeningscommissie haast in duurzame zitting bijeen om het Vredesvraagstuk en het vraagstuk der ontwapening van alle kanten te bekijken, te beoordeelen, te wikken en te wegen, te passen en te meten, te behandelen en uit te stellen, Ruslands radicaal voorstel niet onmiddellijk af te wijzen omdat het republikeinsche Duitschland, thans bij den Volkenbond aangesloten, het steunt, en haar daardoor in een hoek heeft gedreven, waaruit zij zich niet kan loswerken voor zij het met aannemelijke redenen heeft.... verworpen. Want toch ook dit Soviët-Rusland heeft een zending in de menschheid, en waarlijk, lijkt het, een heilzamer zending dan zijn tegenvoeter, het zoo vaak sympathiek gevonden Fascistisch Italië. Het geeft aan den arbeid der Geneefsche Ontwapeningscommissie al dadelijk een nieuwen impuls: een injectie van verjongend bloed, welke echter voor het oude Europa met zijn kapitalistische kwalen gevaarlijk zou kunnen worden. De Vereenigde Staten willen er, verklaarbaar genoeg, niets van weten. Maar ook het nog steeds krachtige en toch ten ondergang neigende Engeland is er afkeerig van, en lord Cushendun, die thans zijn natie in deze Commissie vertegenwoordigt, het tegenovergestelde van een vredesdroomer, deed den Rus Litwinof, die voor de moeilijke taak staat, het Russische voorstel in de Commissie te verdedigen, eenige lastige vragen.

Wij bezitten niet zoo heel veel echte waarheid omtrent den gang van zaken in dat nog steeds onoverzienbare Rusland. Doch het schijnt wel, dàt er een latente burgeroorlog heerscht, welke soms door een over de grenzen ontploffende bom, sensatie brengt in de deels vijandige, deels welwillend-gezinde wereld buiten den Soviët-staat. Die burgeroorlog - maar natuurlijk ontkent de Soviët-regeering, dat er binnen haar heilstaat iets gebeurt, dat met dien hatelijken naam mag genoemd worden, - wordt aan-

gemoedigd, onderhouden zelfs, zegt zij, door het vijandige kapitalistische buitenland, en het is aannemelijk, dat dit er niet geheel vreemd aan is. Immers de echt-Russen, lieden van Oostersche afstamming, zijn meer intellectueel dan intelligent, meer kunstenaars dan lieden van de practijk, krachtiger in de vernietiging dan in den opbouw, en reeds het Czarenrijk zou hulpeloos zijn geweest zonder de intelligente medewerking van Duitschers (eerst Hollanders), Franschen, Joden en Armeniërs. Het bewustzijn, dat zij deze menschen noodig hadden en hebben om hun land in Westerschen zin te besturen en tot materieere ontwikkeling te brengen, dat zij niets waren en zijn zonder hen, gaf en geeft den Russen een minderwaardigheidsgevoel, waarom zij die vreemdelingen wantrouwen, voortdurend verdenken van samenzwering en verraad, haten en vervolgen. Zooals andere, door het Westen overheerschte Oostersche volken, om een voorbeeld, dat ons voor de hand ligt, te noemen, onze zoogenaamde 'Indonesiërs', haten zij hun overheerschen, die in een zoo betrekkelijk gering getal bij hen den baas spelen, en zonder wie zij het voorloopig toch niet kunnen stellen, al beweren zij luid van wel. In Rusland noemt men hen de 'Intelligentsia'. Nog steeds weet de volstrekt ongeletterde meerderheid der Russische bevolking niet wat de 'Intelligentsia' eigenlijk is. Doch ook geen 'moesjik' in de verste en afgelegenste streek of hij heeft er wel eens van gehoord. De een ziet haar aan voor een nieuwe incarnatie van de Heilige Maagd, de ander voor een tweede Katharina II, maar allen weten, dat de 'Jonkvrouw Intelligentsia', hoe dan ook, in Rusland sinds lang de lakens uitdeelt, welke daar trouwens gewoonlijk smoezelig, zoo niet morsig zijn.

De gebeurtenissen in het mineraalrijk Donetsz-bekken met de gevangenneming der Duitsche ingenieurs, door de Russen beschuldigd, dat zij verraders en spionnen zijn van kapitalistische buitenlandsche vijanden, gevangenen van wie er echter op aandringen der Duitsche regeering reeds enkele op vrije voeten zijn gesteld, deze arrestatie is zulk een bom buiten de grenzen ontploft van den Russischen latenten burgeroorlog, naar het heet door uitgeweken Russen en buitenlandsche kapitalisten aangewakkerd.

Lord Cushendun zinspeelde er op, toen hij Litwinof opmerkte, dat er twee soorten van oorlogen waren: de internationale en de

burgeroorlog, van welke de laatste de verschrikkelijkste is. Algemeene en radicale ontwapening, volgens Russische gedachte? ‘Was de Soviët-regeering dan werkelijk van plan haar politiek te wijzigen? Was zij nu besloten, zoowel tegen burgeroorlog als tegen internationalen oorlog te zijn? Zou zij zich niet langer bemoeien met de aangelegenheden van andere landen? Tenzij zij bereid was die wijziging in te voeren, zou zij, hij was er zeker van - “hahaha”! van den schrijver dezes - zelf erkennen, dat haar standpunt een der grootste beletselen was voor de vèr strekkende ontwapeningsvoorstellen, welke zij zelve had gedaan’. Intusschen, het zoo goed als ontwapende Duitschland, dat echter volstrekt niet van plan is om in alle eeuwigheid ontwapend te blijven en van zijn ‘zending’ in de wereld voor goed afstand te doen, het trotsche volk van vóór den oorlog, dat beweerde dat de menschheid door het ‘Deutsche Wesen’ genezen moest van haar ontaarding en haar vele kwalen, dit Duitschland heeft zich bij het Russische voorstel aangesloten, openlijk maar misschien niet zonder geheime bedoeling. Doch waarom, indien het waar is, volgens Kellog, dat de Vereenigde Staten zelfs geen verdedigingsoorlog willen toestaan, omdat een natie, welke oorlog voeren wìl, zoo gemakkelijk de schuld er van op den rug van de tegenpartij kan gooien, en beweren, dat zij zelve slechts handelt omdat die haar belaagt, waarom, als de Vereenigde Staten zoeken naar een formule om den oorlog onder alle omstandigheden te verdoemen, waarom steunt de heer Kellog dan niet het Russische voorstel, zooals de Duitschers het deden? Omdat Soviët-Rusland een antikapitalistische Staat is? Doch van deze verkeerdheid zijner jeugd komt het mettertijd langzaam tot inkeer. Noord-Amerika daarentegen is de heilige tempel van de kapitalistische godheid. Maar Duitschland is toch een ‘fatsoenlijke’ kapitalistische republiek. In dit opzicht zelfs nog ‘fatsoenlijker’ dan de reeds aan ouderdomsverzwakking lijdende Fransche, welke nogtans Marianne in haar oude furie doet kennen, als haar veel verschillende en toch op één punt vereenigde vele ‘isten’ maar aan haar spaarkous durven raken. In kapitalistischen zin is Duitschland hoogst ‘fatsoenlijk’, al is er dan aan zijn fatsoen wel eens een bedorven luchtje. Volgens den heer Kellog echter mogen de volken onder geen voorwaarde onderlinge verdragen sluiten om in tijd van nood, als zij

‘aangevallen’ worden, elkaar bij te staan. Nooit zullen de Vereenigde Staten daaraan meedoen. Als er ooit oorlog uitbreekt, moet ieder volk maar zien hoe het er komt, zonder Amerika's hulp. Maar als allen zeggen, dat er nooit oorlog meer komt, dan komt er ook geen oorlog meer. Met een beetje andere woorden ried ook wijlen de gezegende Coué den lijdenden menschen aan zich zelf wijs te maken, dat zij eigenlijk in blozenden staat van gezondheid verkeerden. De gezegende heer Kellog is een politieke Coué. Zijn formulier is: ‘iedere dag en in alle opzichten voel ik mij meer en meer ongeschikt om ooit oorlog te voeren’. Brave Coué! Het kan mij toch niet van het hart om ook te zeggen: ‘brave Kellog’! Ik geloof namelijk niet aan dat Yankee'sche vertrouwen op de edele en wilskrachtige eigenschappen der menschheid.

En toch zijn er steeds in het betrokken zwerk der wereldpolitiek heldere plekjes van harmonie onder de over velerlei verschilpunten, verdeelde natiën. Frankrijk en Zwitserland bijvoorbeeld zijn het eindelijk eens geworden in zake de beruchte ‘Geneefsche zône-kwestie’. De Fransche grens strekt zich uit tot onder den rook der stad van Clavin en van den Vredebond, maar in Gex en een deel van Savoye had dan Genève lucht voor zijn longen en tolvrij verkeer voor zijn maag. Het geschilpunt dateerde van den tijd, toen Hendrik IV geld noodig had en aan den bisschop van Genève het bestreden stuk grond in onderpand gaf, dat Napoléon echter terug nam met nog wat er bij. Poincaré wilde van geen toegeven aan Genève's wenschen weten, doch moedig bleef de Zwitsersche regeering op haar punt staan. Over en weer zijn de twee regeeringen nu overeen gekomen, dat het Haagsche Internationale Gerechtshof de zaak zal beslissen, zooals reeds lang van Zwitserschen kant werd voorgesteld.

Ook het vraagstuk van Tanger, door Frankrijk en Spanje, over en weer bestreden, belooft tot een oplossing te worden gebracht, waarbij Spanje dan bereikt wat het er graag heeft: oppergezag, terwijl de overige mogendheden, die er te zeggen hebben, doch zich bescheidenlijk, hoewel niet zonder een waakzaam oog, op den achtergrond hielden, deze hare schoone deugden zullen blijven beoefenen, als Italië de harmonie niet verstoort, dat thans geen vraagstuk, waarbij de Middellandsche Zee gemengd

is, laat bepraten, zonder dat het stemgeluid van den grooten ‘Duce’ er bij wordt gehoord. Voor zijn deel overheersching in het Rifgebied, waarvoor het meer bloed zijner opofferingsgezinde zonen heeft geofferd dan eenig ander bij Marokko betrokken volk, om niet te gewagen van zijn millioenen schats, kan Spanje het nièt doen zonder het onbestreden bezit van Tanger. Het wilde zich zonder veel liever geheel uit Noord-Afrika terug trekken, zei het. IJdele bedreiging, want zijn trots had dit nooit toegelaten. Overeenstemming dus.

Maar tegenover deze kleine lichtende plekken in het duistere politieke zwerk zijn er gedeelten waar onweer dreigt. De overeensteming tusschen Engeland en Egypte, welke een oogenblik mogelijk scheen, dreigt uit te loopen op een *status quo ante* van het oude gehaspel der Egyptische zoogenaamde ‘Nationalisten’, voor vijf-en-negentig ten honderd halfwas-schooljongens, en dan nog slechts die in twee of drie groote steden van het land. Engeland was met koning Foead en Sarwat-pasja, den intusschen afgetreden Egyptischen eersten minister, voor een periode van tien jaar zoo ver gegaan als het tegenover zijn onafwijsbare politieke belangen kon gaan. Egypte zou dadelijk kunnen toetreden tot den Volkenbond; nog tien jaar zouden Britsche troepen op de reeds beperkte strategische punten verblijven; Engeland zou Egypte steunen om de capitulatiën der overige volken - en natuurlijk zijne eigene in de eerste plaats - af te schaffen; de hooge Commissaris zou ambassadeur worden; het Egyptische leger zou slechts in de moeilijkste gevallen Britsche officieren tot opleiders kunnen hebben. Dit waren de voornaamste bepalingen waarop Engeland concessiën deed, want, afgescheiden van de vraag of zijn condominium met Egypte over den Soedan volstrekt verdedigbaar, en van een Britsch standpunt noodzakelijk is, dat het het oppergezag zònder Egyptische bemoeienis wil behouden over het Suezkanaal, het is duidelijk, dat het op dit punt geen haarbreedte achteruit mag gaan. Ook niet in het belang der overige zeevarende volken, waarvan Nederland in dit opzicht een der belangrijkste is. Er komt voorloopig niets van. De ‘studenten’, anders gezegd de ‘nationalisten’ - opgeschoten jongens! - zijn er tegen, en ziedaar dan weer een voorbeeld van ongewenschte demagogische inmenging in 's lands bestuur, waar een

volk, volkomen ongeschikt om geregeerd te worden door het parlementaire representatieve stelsel, de zegeningen er van heeft verworven.

Het gaat voor Groot-Britannië ook niet goed in andere landen van het Oosten, en hiermeê wordt niet eens gedoeld op zijn steeds toenemende moeilijkheden in Hindoestan. Want daar is het, zooal niet in eigen huis, het kan er, als het noodig is, doen wat het wil en heeft er met niemand anders te maken. Doch dichterbij, in Irak, met Ibn Saoed, den koning der fanatieke Wahabieten, wat is daar gebeurd, wat dreigt daar te gebeuren? Heeft de fanatieke en heerschzuchtige Wahibi-hoofdman den ‘heiligen oorlog’ verklaard tegen Irak, dat met eigen vorst en eigen bestuur, onder Britsche soezereiniteit staat, en dit terwijl Ibn Saoed vorig jaar nog een verdrag van vrede en vriendschap sloot met Engeland? Ibn Saoed verklaart niet aan een ‘heiligen oorlog’ te denken, maar de benaming komt er niet zooveel op aan. Hij is een volkenleider in den grooten Oosterschen trant, en hij heeft met veel wijsheid, inzicht en een ijzeren vuist zijn anarchistisch gezinde Wahabi's, voor een groot deel Nomaden, roovers als de gelegenheid zich voor doet, tot rede, orde en rust weten te brengen, doch niet om op zijn ‘diwan’ te rusten met al de geneugten van een Oosterschen vorst uit den legendarischen tijd. Hij is eerzuchtig en de door Engeland ingestelde politieke verdeeling in dit gedeelte van Arabië bevalt hem maar half, of voor een kwart, of in 't geheel niet. Het ligt in den aard zijner persoonlijkheid om bij de eerste de beste gelegenheid, als Engeland met zijn gevaarlijke oorlogs-vliegmachines een anderen kant uit geroepen is, zijn slag te slaan.

Er zou nog veel meer te vermelden zijn, vooral minder haastig dan deze laatst-vermelde punten van gebeuren hier werden behandeld. Maar waar zou dan het einde van dit overizcht zijn?

Bibliographie.

‘De Thuisreis’, van Herman Robbers.

Met ‘De Thuisreis’, Robbers' jongste werk, heb ik op eigenaardige wijze kennis gemaakt. Aan de leestafel van een muziek-doorruischte cafézaal vond ik op zekeren avond eene aflevering van ‘Elsevier's Maandschrift’. Zoo bladerend - zoekend naar wat aantrekkelijke lectuur - ontdekte ik het eerste hoofdstuk van ‘De Thuisreis’. En, inderdààd, het is voor mij een ontdekking gewòrden. Dit zuivere diep-menschelijke verhaal heeft mijne belangstelling onverzwakt vastgehouden. Trouw iedere maand greep ik naar het vervolg. En thans - nu de roman in boekvorm op mijn schrijftafel ligt - vind ik er bij herhaalde lezing weer telkens nieuwe waarheid en schoonheid in.

Ik herinner mij - wie het gezegd heeft is mij ontgaan - dat eens beweerd is, dat men ‘volkomen’ schrijven kan, zònder te bekoren, terwijl het evenzeer mogelijk is ‘onvolkomen’ te schrijven en toch buitengewòòn bekorend te zijn. Robbers' recentste roman levert van de waarheid dezer laatste uitspraak in zekeren zin het bewijs. ‘De Thuisreis’ mist de zorgvuldigheid van ‘Bernard Bandt’ en ‘De bruidstijd van Annie de Boogh’, terwijl hij evenmin bogen kan op het grootscheepsche van ‘Eene gelukkige familie’, en niettemin is ‘De Thuisreis’, naar mijn gevoelen, oneindig ontroerender.

Klaar en lijnstrak stelt Robbers ons in eenvoudige taal verschillende levensphasen voor oogen. Eerst de vóóroorlogsche periode, waarin nog getwijfeld worden kon aan de mogelijkheid van een Europeeschen krijg; waarin de socialisten ten stelligste overtuigd waren, dat ‘de georganiseerde arbeider niet langer tegen zijn buitenlandschen kameraad zou vechten’; waarin de beoefenaren verschillender kunsten het brein vol hadden van regenereerende plannen en ideeën: de opkomst van het kubisme, futurisme, kortom al die geestesrichtingen, die - hoewel onlevensvatbaar soms gebleken - tòch getuigenis

aflegden van een drang tot uiting, van eene over-gevuldheid van hart en hersenen. Op een middag in een rook-donker café laat Robbers die ‘enthousiasten’ - die, gewapend met frissche denkbeelden en ontembare wilskracht, de wereld zouden heroveren en haar een nieuw evangelie brengen - samenkomen. En deze réunion is een symbool van de worstelende groep, die Europa van vóór 1914 deels bevolkte, op allerhande gebied. De beeldhouwer... de schilder... de journalist, zij zijn allen ‘vertegenwoordigers’.

Maar temidden van het socialistisch optimisme en ongeloof in de mogelijkheid van den vuurwapenstrijd der volkeren komt, als een klap in het aangezicht der vertrouwende menschheid, het overmoedig Oostenrijksch ultimatum, acht en veertig uur later gevolgd door de oorlogsverklaring. Eerst sluimerde nog de hoop, dat het mensch-onteerend moordbedrijf beperkt zou blijven tot Oostenrijk en Servië, maar weldra ook bleek die illusie ijdel. Duitschland, België, Engeland, Frankrijk - geheel Europa schier - weerschalden spoedig van het daverend geschut. De onthutste ‘homo sapiens’ werd op pijnlijke wijze uit zijn droom tot de realiteit teruggevoerd.

Met enkele, juist-getroffen zinnen, doet Robbers ons die eerste schrikperiode her-beleven. Zijn taal is hier, in al haar eenvoud, buitengewoon suggestief.

Het is allerminst Robbers' doel geweest eene historische ontwikkeling te geven van de catastrophe van 1914. De schildering van Europa's verwording is slechts het imponeerend décor, waartusschen hij zijne belangwekkende figuren ten tooneele gevoerd heeft. Huib en Pauline - de bezonken literator en de nog niet tot rijpheid gekomene medische studente - lijden, ieder op eigen wijze, aan het jammerlijk fiasco der menschheid. De oorlog ‘grijpt’ hen.... vervormt hen ten deele. Wij zien met stijgende beklemming bij Pauline het conflict groeien: haar wil tot individueel geluk en het begeeren om de lijdende menschheid haar hulp te bieden. Meesterlijk doet Robbers ons dien ontzettenden huiver van de jonge vrouw voor het verdoembare wereldgebeuren kennen in die enkele grootsche visie:

‘En 't was in October van dat jaar, 1916, een nacht van woesten storm en regen, lat Huib, wakker wordend in hun dompe kleine slaapkamer, bij 't zwakke schijnsel, dat langs de randen der gordijnen waasde, zijne vrouw zag zitten, schimmig in haar witte nachtjapon, op een gewonen stoel, wat voorovergebogen, onbeweeglijk schijnbaar. Schrikkend schoot hij overeind. ‘Lieneke.... wat is er?.... waarom ben je niet in bed?’

‘Sst.... stil!, kwam het fluisterend antwoord. ‘Denk aan Bertje hiernaast.... laat me maar, toe.... ‘Ik kon het in bed niet langer uithouden.... ik kòn niet meer!’

‘Maar je zult zoo koud worden, liefste!.... wat een weêr aldoor!’

‘Ja, ja.... o, vreeselijk!’

‘Is er wat? Ben je niet goed, zeg? Heb je pijn?’

‘Nee-nee.... och!.... 't is niets anders dan anders.... Die benauwde visioenen.... Aldoor maar zie ik ze staan in de loopgraven, in de modder.... bij dit noodweer.... En dan die bommen....’

Het dampende oorlogsveld wordt de uiterst-sensibele Pauline een niet weg te vagen obsessie. Háár lijden is - in tegenstelling met dat van Huib - van een staag-zich-verhevigende activiteit. Ook Huib wordt aangetast door den strijd, maar hij - berustender - aanvaardt: ‘Ja, ja.... Maar.... hoor nou, 'is mijn schat. Wij kunnen nu toch eenmaal.... zoo niets en niets.... Heel het menschdom zou tenslotte overspannen worden, krankzinnig van overspanning....’

Het contemplatieve voor het levensgebeuren is de kern van Huib's wezen, die sterk contrasteert met die van Pauline, wier kenmerk de ‘wil tot daden’ is. Hoe blijkt dit reeds wanneer Huib het zielige in-zwijm-gevallene oudje bij Pauline Hermans binnendraagt. Zij philosopheert niet, maar handelt, onmiddellijk! Hij daarentegen verliest zich in beschouwingen over die wreede wereld, waarin een stokoud mensch van ontbering op straat kan sterven.

Raak, met inderdaad soms benijdenswaardige virtuositeit, teekent ons Robbers zijne sujetten. Huib, de man van gelijk-

matige bewogenheid, die temidden zijner luidruchtig-zich-uitende vrienden zijne zeker-afwachtende houding in al haar superioriteit te bewaren weet en juist dáárdoor imponeert, méér dan zijne wild-theoretiseerende trawanten. Eene groote ‘passie’ voor eene vrouw heeft hij nimmer gekend; en waarschijnlijk ook nooit gewekt. Vriendschap en teederheid zijn de schatten, die hij in zijn leven geoogst heeft. Innige genegenheid - eerst voor zijn lievlingszusje Cootje, dàn voor zijne eerste vrouw, de teer-tengere Til; beiden vroeg gestorven, en daarna voor zijn eenig dochtertje - is, naast de vreugde van zijn schrijvers-arbeid, steeds zijn lichtend perspectief geweest. En ook - ondanks het plotseling laaiend liefdebegeeren - is in laatste instantie zijne liefde voor zijne tweede vrouw, Pauline, eene diep-innige genegenheid. Het leven van Huib Hoogland, zooals Robbers ons dat geteekend heeft, blijft zichzelf in wezen volmaakt gelijk; het is van eene zeldzaam-zuivere logica. En ook hierin schuilt één der groote verdiensten van Robbers' laatsten roman.

Ik zeide het reeds zooeven: Huib aanvààrdt. Zijne vroegere teleurstellingen heeft hij aanvaard, zooals hij het tenslotte ook Pauline's vertrek naar het oorlogsterrein deed. Verzet - dààdwerkelijk verzet - is iets, wat hij niet kent. Zijne levenshouding is diametraal-tegenovergesteld aan die van zijne tweede vrouw.

Wanneer men Robbers' boek teneinde gelezen heeft, dan zou men licht geneigd kunnen zijn tot het trekken van twee verkeerde conclusies. Ik heb het hier en daar trouwens reeds hooren doen. Pauline - als verpleegster naar de Fransche hospitalen getrokken - heeft een jongen gewonden artist leeren kennen. Zij verpleegde hem en bleef, na haar terugkeer bij Huib, met hem in correspondentie. Er was reeds een ‘kiem’ en door die brieven kwam de groeiïng. Zij gaat, na een tijd van stage onrust en innerlijke woeling, ten tweeden male naar de ambulance. Pauline keert echter van dezen tweeden liefde-tocht niet bij haar man terug, maar blijft bij Marcel, den langzaam-herstellende, die haar zorgen niet meer ontberen kan.

‘Natuurlijk! - zegt de één - jeugd zoekt jeugd; dat

huwelijk met dien véél ouderen man móést op eene mislukking uitloopen!'

'Wispelturige dwaze vrouw, vonnist de ander, die eerst persé een ouderen man wou trouwen, dàn hem tijdelijk in den steek laat om naar het oorlogsterrein te gaan en zich tenslotte in "een jongen" verlieft!'

Beide oordeelvellingen zijn van eene tergende oppervlakkigheid en dáárdoor van eene absolute onjuistheid. De tragische figuur in Robbers' verhaal is in de allereerste plaats Pauline. De schrijver had zijn roman - zoo deze geen deel uitgemaakt had van den cyclus 'Een Mannenleven' - in plaats van 'De Thuisreis' beter 'De Dienende' kunnen noemen. Want overheerschend leeft in Pauline de drang om zich 'dienstbaar' te maken. Het blijkt onophoudelijk. Het milde medelijden met het arme in-lompen-gehulde moedertje.... het besef, dat Huib haar 'noodig' heeft.... de onbedwingbare wil om den bebloeden soldaten de ellende te lenigen en tenslotte haar vaste overtuiging, dat 'Marcel' zonder haar steun te gronde zou gaan.

Pauline wordt onweerstaanbaar gedreven naar de-haar-hulpbehoevenden. Wellicht is dit haar ingeboren noodlot; wij weten het niet met zekerheid, want de volgende aera's van haar bestaan heeft Robbers ons niet doen kennen.

Naast de bewondering en deernis voor Huib, voelt men toch twijfel rijzen of zijne houding tegenover Pauline wel de juiste geweest is. Een beetje minder passief-zijn zijnerzijds had haar leven misschien eene andere, constantere, richting kunnen geven. Zijne veel-omvattende diepe genegenheid had hem daartoe zeker de middelen verleend, want 'Lieneke' toch is zijne grootste liefde geweest. Prachtig weet Robbers dat uit te drukken als de moede Huib Hoogland na een tijd van bittere vereenzaming door een beroerte getroffen wordt:

'Hijgend greep hij een stuk papier, dat naast zijn cahier lag, schreef een paar woorden: "Lieneke ik wil...." Toen ging ook dat niet meer. Een ontzettende benauwdheid, een floers voor zijn oogen. Hij heesch zich duizelend overeind - en sloeg voorover, dwars over zijn schrijftafel; opzijknikkend bonsde zijn hoofd op het hout....'

Het diep-ontroerende in deze passage zijn de woorden: ‘Lieneke, ik wil....’ Aangeland reeds bijna aan den oever van den dood, is zijn allerlaatste gedachte gewijd aan ‘Lieneke’, de vrouw, die hem verliet, maar wier daad hij wist te verklaren. Van Huib Hoogland heeft Robbers een waarlijk prachtige figuur gemaakt. Wij *zien* hem leven, van het oogenblik af, waarop hij als jonge gymnasiast de studeerkamer van zijn vreemd-somberen vader betreedt, tot het moment, waarin hij, vergrijsd en vermoeid, voor zijn schrijftafel een plotselingen dood vindt. En na lezing schijnt het of wij een leven rijker zijn geworden.

De ‘Thuisreis’, beschouwd als een op-zich-zelf-staanden roman, verwerft zijn scherpst-gemarkeerd relief door de licht-vergeestelijkte en vreemd-gecompliceerde figuur van Pauline Hermans; zijne grootste waarde echter krijgt het boek, gezien als deel van de trits ‘St. Elmsvuur-Op Hooge Golven-De Thuisreis’, waarin Robbers ons - en tot heden is hij de eenige Nederlandsche auteur, die zich daartoe aangetrokken gevoelde - het volumineuse leven geteekend heeft van een man, die eerst streed den vaak wrangen strijd om eigen persoonlijkheid, daadwerkelijk medebelevend de geestelijke reorganisatie van ons land na 1880; en dáárna het groote verwordingsproces, dat sedert 1914 de menschheid aantastte. Robbers' roman-trio - beëindigd met het hier besproken werk - is in menigerlei opzicht dan ook inderdaad van cultuur-historische beteekenis en verdient, vooral in dezen tijd, de belangstellende aandacht. Ik aarzel geen oogenblik het verschijnen dezer boek-trilogie een evenement te noemen in de geschiedenis der Nederlandsche romankunst.

Dit zijn, in groote trekken, mijne conclusies over Robbers' schitterend en diep-in menschelijk boek, dat bij aandachtige lezing en liefdevolle overgave een schat van levenswijze waarheid blijkt te bevatten.

Dat er anderen zullen zijn, die eene analytische visie, afwijkend van de mijne, op dezen roman zullen hebben, ik twijfel er niet aan. Maar algemeen zal erkend dienen te worden, dat met ‘De Thuisreis’ Robbers weer onafwijsbaar bewezen heeft tot onze beste en meest-zuiver-menschelijk-voelende schrijvers te behooren.

HANS P. VAN DEN AARDWEG.

Jo van Ammers-Küller. Mijn Amerikaansche Reis. - Den Haag, Leopold, 1926.

Toen enkele maanden geleden een Amerikaan mij eens met zijn auto bezocht en ik hem na afloop van onze bespreking naar de 'car' begeleidde, vroeg zijn echtgenoote, hoe veel moving-picture theatres er wel in ons woonoord waren. Toen ik antwoordde, dat er geen enkele bioscoop in den omtrek te bekennen is, hetzij dan dat men zich de moeite wil geven, om naar Utrecht te trekken, was hun verbazing grenzeloos en vroegen zij, of wij ons in zulk een plaats niet erg verveelden. Mijn antwoord was, dat er ook in de winteravonden thuis volop gelegenheid is voor lezen en studeeren en dat de hoogere genoegens van den geest ook zelfs in het meest afgelegen oord gesmaakt kunnen worden....

Dit gesprek herinnerde ik mij opeens, toen ik het aardige en vlot geschreven boekje (eigenlijk een verzameling van in de Haagsche Post verschenen reisbrieven) van Mevrouw van Ammers-Küller doorlas. Dat was ook mijn meening, toen ik indertijd wederom uit de New-Yorksche hel verlost was: 'interessant, maar niet om er te wonen'. Het diepere leven, ware geestescultuur, ontbreekt er nagenoeg geheel.

Uit den aard der zaak maakt de schrijfster er geen aanspraak op, een volledig beeld van het veelzijdige Amerikaansche leven geschetst te hebben. Het land is zoo ontzaggelijk uitgestrekt en bovendien bedenke men, dat New York geen Amerika en de Unie geen New York is. Deze reuzenstad is een soort smeltkroes, waar al de heterogene bestanddeelen ingeworpen worden, om er als volbloed Yankee uit te voorschijn te komen. Gelukkig ook zijn er oorden, waar men niet eeuwig haast heeft en waar de mooie natuur wel zooveel invloed uitoefent, dat de Dollar voor een wijle op den achtergrond gedrongen wordt.

De schrijfster behandelt uitvoerig het Amerikaansche tooneel en natuurlijk ook de verhouding van man en vrouw. Of zij met de moderne stroomingen in alle opzichten mee kan gaan? Wie het antwoord op deze vraag wenscht te weten, leze zelf het aardig-geïllustreerde boekje, waarin ook met een enkel woord

van het reizen, van de reclame en natuurlijk van de auto gesproken wordt.

Wat jammer, dat onze voor de schoonheden der natuur zoo gevoelige romancière niet in de gelegenheid is geweest, mooi-Amerika te zien, het Rotsgebergte en de talrijke National Parks, den Grand Canyon van Arizona en die andere wonderen der schepping, welke allicht op haar meer indruk gemaakt zouden hebben dan al het 'largest of the world' in New York.

C.K. Elout. Indisch Dagboek. - Santpoort, C.A. Mees, 1926.

De bekende Handelsblad-medewerker, de heer Elout, heeft voor dit blad een reis naar 'Nederland in de Oost' gemaakt en zijn indrukken weergegeven in een aantal brieven, in het Algemeen Handelsblad opgenomen.

Verlucht met een aantal fraaie foto's, zijn deze couranten-artikelen thans gebundeld verschenen als eerste uitgave van een 'Oostersche Bibliotheek', gebonden in een smaakvollen band van dloewargpapier, dat de schrijver heeft zien maken op Java.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat in ons land de belangstelling voor Indië ontwaakt. Niet alleen in economisch, doch ook in politiek opzicht zouden wij zonder Indië al bitter weinig te beteekenen hebben. Nederland-in-Europa zou zonder Nederland-aan-den-evenaar een pooveren indruk maken onder de volkeren der aarde. De laatste jaren zijn een aantal voortreffelijke werken verschenen over Indië, zoodat wij langzamerhand over een Indische bibliotheek gaan beschikken.

Indien ik dit boek met nadruk aanbeveel, dan geschiedt dat niet, omdat de wijze van uitgave zoo buitengewoon mooi is, (het papier glanst wel wat te erg) of omdat de heer Elout andere dingen in Indië heeft gezien dan gewoonlijk aan Europeanen getoond worden. Zijn waardeering voor de Indische kunst, voor het Indische natuurschoon, voor onze eigen grootsche scheppingen op economisch gebied, als de Staatsspoor, de Koninklijke Paketvaart, de Bataafsche Petroleum, enz., dat alles vindt men ook, zij het in eenigszins gewijzigden vorm, bij andere schrijvers.

Doch wel beveel ik dit boek aan, omdat het ons op een zeer

bijzondere wijze de ziel van Indië en van het geheele Oosten doet aanvoelen, omdat het ons, Westerlingen, tot bescheidenheid stemt en het groote probleem van de verhouding Oost-West helder belicht. Want wat de toekomst ook moge brengen: een ding is zeker: het Oosten ontwaakt. De wereldoorlog beteekende een keerpunt in de geschiedenis der menschheid; de geweldige strijd tusschen geest en materie schijnt wederom op een zijner cyclische hoogtepunten te komen. Het Oosten moge ons matiging leeren in onze waanzinnige jacht naar materieel voordeel.

De heer Elout behoort tot die menschen, welke bij den Boroboedoer een mysterie van esoterische aanwezigheid voelt, die gelooft in de kracht der bezieling van de stof door de gedachte. Hij verkondigt als zijn meening, dat dit Indische volk nog lange en diepe teugen drinkt uit het Tijdelooze. Welk een dwaasheid van ons, om een soort geringschatting te voelen voor de Balische levensbeschouwing, omdat die menschen aan de alomtegenwoordigheid van geestelijke goden gelooven. Want wij (Wij!) gelooven immers aan de alomtegenwoordigheid van een God en geven de uitingen van dien diepsten wereldgrond namen als natuurkrachten, enz. Alsof die volken niet een even diep religieus gevoel, d.w.z. het besef van afhankelijkheid, eeuwigheid en onsterfelijkheid, bezitten als wij, Westersche niet-heidenen!

Deze volkeren zijn niet, gelijk de Westerling, verslaafd aan de materie, zij leven, bewust of onbewust, met de eeuwigheid in het hart. De natuur van Indië verkondigt het, bergen en luchten, vlakte en wouden: er is een Geest der natuur, welke men daar in het Oosten temidden van een religieus-gestemde bevolking eerder kan benaderen dan in onze verwilderde ‘beschaafde’ wereld. Het Westen kan alleen zijn innerlijke onrust, zijn geestelijke onevenwichtigheid trachten op te dringen aan een ras, hetwelk innerlijk in vele opzichten beschaafder is dan het eigenlijke volk in ons land. Doch ware cultuur kan noch de Zending, noch wie ook uit het Westen aan het Oosten meer brengen.

Ik heb de gedachten van den heer Elout slechts zeer beknopt weer kunnen geven; voldoende echter, naar ik hoop, om te

hebben aangetoond, dat hier een journalist aan het woord is, wiens inzichten een merkwaardige overeenkomst vertoonen met verschillende levensbeschouwingen van onzen tijd. Dit Dagboek verdient een eereplaats in de Indische afdeeling van onze boekenkast.

F.S. BOSMAN.

***Th. Rutten. 'Felix Timmermans'.* - J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij, Groningen-Den Haag.**

Zelden of nooit verschijnt een proefschrift, dat zijn stof zoo uitvoerig en ingaande behandelt als dit. Dr. Rutten heeft het gewaagd de figuur van Felix Timmermans in de Nederlandsche litteratuur van heden zoo te plaatsen, dat niet alleen de schrijver, maar ook de mensch voor ons duidelijk wordt. Dit proefschrift is dan ook bizonder interessant om de levensbizonderheden, die het geeft, in verband gebracht met het werk. Feitelijk moet men den auteur met de keuze van zijn onderwerp geluk wenschen, want Felix Timmermans, meer dan ieder ander Vlaamsch schrijver, kan een nazaat heeten van de groote Vlaamsche artiesten uit vorige eeuwen. Niemand is een zoo karakteristiek product van den Vlaamschen bodem, van den Vlaamschen geest, als hij. De diepe goedmoedige humor, het onmiddellijk aanvoelen van het Vlaamsche land, dat is wat hem van alle andere anderen op de meest gelukkige wijze onderscheidt. De geest van Memlinck, zoo wel als die van Breughel, schijnt in hem gevaren. Wanneer men zijn werken leest, staat men versteld over de echtheid van dit productievermogen.

Daar waar hij de realiteit in haar variaties en rijkdom blootlegt, waar hij eenvoudig opschrijft, wat hij ziet, is hij op zijn best. Zijn vertelling is altijd sappig en dwingt tot luisteren. Doch verlegen zouden wij staan, indien wij in dit groot oeuvre het boek moesten aanwijzen, dat wij voor het beste houden, want het goede is hier tamelijk gelijkmatig verspreid.

Ik kan niet zeggen, dat in deze dissertatie de biografische bizonderheden altijd op gelukkige wijze met het critisch overzicht van Timmerman's boeken zijn verweven. Dit door elkander mengen van biografie en critiek leidt soms tot een zekere ver-

warring bij den lezer. De twee dingen hadden iets methodischer naast elkander kunnen zijn geplaatst. Maar laat ik Dr. Rutten niet te veel verwijten, want zijn proefschrift is onderhoudend en leert ons veel, niet alleen over Timmermans, maar ook over de Vlaamsche litteratuur van heden. Over Timmermans is het 'het boek' en wij komen er door op de hoogte van diens werk en wezen. Wij hooren ook veel over personen, die op het oogenblik in België op den voorgrond staan en wij kunnen den weg volgen, dien de schrijver van *Pallieter* heeft afgelegd om te komen, waar hij nu is. Hij stuurde b.v. in zijn begintijd, in 1905, een 'Begijnhof-sproke' *Ecce Homo en het bange Portieresken* aan de *Nieuwe Gids*. Deze sproke was te zamen geschreven met Anton Thiry, een jong stadgenoot van Timmermans. 'Een groote vreugde, een triomf was het voor de jonge Lierenaars, dat hun werk in de *Nieuwe Gids* werd opgenomen door Kloos, wiens naam als kriticus in Vlaanderen toen klonk als geen andere. Altijd is Timmermans er Kloos dankbaar voor gebleven; daarom bleef hij later ook publiceeren in de *Nieuwe Gids.'* Zoo zegt Dr. Rutten op pag. 51.

In de verschillende hoofdstukken van dit proefschrift zijn veel opmerkingen te vinden, die getuigen van een goeden kijk op het behandelde onderwerp. B.v. waar de auteur het eigenaardige van Streuvels en Timmermans met elkaar vergelijkt;

'"De liefde voor alles wat men doet, de afkeer eigenlijk van het realisties-zonder-blije-innigheid-van-gevoel gegevene kenmerkt Timmermans naast Streuvels. Is de natuur de kern van Streuvels" visie op het landleven, bij Timmermans acteert als een deel van de natuur de mensch.' (pag. 46).

Het is ook belangwekkend om de wordingsgeschiedenis van Pallieter te leeren kennen, die ons door Dr. Rutten wordt verhaald:

'Vier jaar heeft Timmermans aan het boek gewerkt voordat het verscheen in den vorm, zooals wij het nu kennen. En die vorm is al schrijvende gegroeid. Het is niet uitgejubeld ineens, het is een aangehouden kreet van heimwee. Vandaar dat men in de beweging der zinnen niet de driftige innerlijke bewogenheid vindt. Hij bezat de gave niet, voordat de inspiratie kwam en de inwendige schepping uitwendige gestalte moest ontvangen.

Dit eischte een geduldig, moeizaam uitwerken, de visies moesten langzamerhand worden samengebracht, gegroepeerd en met angstvallige zorg worden geschreven. Er moest voortdurend gesnoeid worden, telkens afzonderlijke hoofdstukken omgewerkt, uitgezonderd De Horen van Overvloed, die in één geut is geschreven. Uit grote manuscripten, door verkernen, verpuren, "veramandelen", zoo als de schrijver het noemt, is Pallieter gegroeid. Bij Kimpe en elders werd er uit voorgelezen en Timmermans nam gaarne raad van allen aan.

De naam "Pallieter" is niet anders dan een klankverbinding: "ik begeerde", zoo vertelt de schrijver, "dat het boek een persoonsnaam zou dragen, waarin als het ware iets van de geur van het verloop te vinden was"; hij koos uit: Pallieter, Pagadder, Kadots; ieder oordele verder zelf.

De afzonderlijke hoofdstukken had hij reeds bijna alle gegeven in de Nieuwe Gids tusschen Augustus 1912 en September 1914. Iets gewijzigd kwam het na meerdere vergeefsche onderhandelingen met uitgevers, uit in 1916. Zelf had hij er niet veel hoop op, omdat het geen roman was. De joyeuse entrée, die Pallieter in Holland deed, heeft hem verrast.'

Degene die de oorspronkelijke, onbesnoeide Pallieter wil leeren kennen, zal zijn toevlucht tot de Nieuwe Gids moeten nemen, daar wij op een andere plaats vernemen, dat dit werk eenigszins gekuischt in een heruitgave zal verschijnen.

Over de manier van Timmermans' schrijven zegt dr. Rutten:

'Schilderend vertellend gaat Timmermans te werk; veel onderdeeltjes krijgen een eigen beteekenis, en juist die details doen dikwijls karakteristiek de atmosfeer van het gebeurde aanvoelen. Doelbewust kan hij dit niet overal hebben gedaan (in de memoriën van den koninklijken schrijver ongetwijfeld wel); het zou al te scherpe doordachtheid en bedachtzaamheid van zijn geest hebben gevergd en deze zouden zich op andere plaatsen in sterkere konsekwenties moeten verraden. Speelsche bewustheid is er zeker wel aan te wijzen. Het valt onmiddellijk op, dat de vignetten bij voorkeur bij details staan, het prentje van monnik Lucas, koning David, Jonas, De Zoete Inval, het wandtapijt in Herodes' paleis, e.a., waar ze juist oude volksheid nadoen.'

Wij mogen ons met dit boek gelukwenschen. Wij komen daardoor zeer veel van Timmermans en zijn oeuvre te weten en het groote aantal illustraties, die veelal reproducties zijn van zijn eigen werk, verhoogen er de aantrekkelijkheid van. Het is jammer dat de manier van drukken: geen ruimte tusschen de regels, zoo dat er veel tekst op één pagina worden samengedrongen, het lezen er van tot een vermoeiend werk maakt.

Ook wenschte ik nog een vraag te stellen: Zou dr. Rutten niet beter hebben gedaan zijn boek hier en daar iets te bekorten om het overzichtelijker te maken? Besprekingen van Timmermans' werk indertijd in de pers verschenen, hadden voor een deel achterwege kunnen blijven en wij hadden inplaats daarvan gaarne wat meer uitvoerig eigen oordeel van den promovendus en vooral meer detail-kritiek gezien.

Maar heeft men ook al iets aan te merken op dit proefschrift, in zijn geheel blijft het, wat de Duitschers noemen, een ‘Fundgrube’, waarin men alles kan vinden, wat den grooten Vlaming betreft.

F. ERENS.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
George Sand in haar werk.
Algemeen Overzicht.
(Vervolg van blz. 370.)

Werd Lélia door George Sand geschreven onder den invloed van het Zuiden, ook vele andere boeken van haar ontstonden op dezelfde wijze, te weten: Le secretaire intime; de bekoorlijke novellen Lavinia, Métella, Matea, la Marquise, Leone-Leoni (een meesterwerk, zooals dit boek bij de verschijning aanstonds werd genoemd) en de eerste Lettres d'un voyageur. En verder nog:

André, een soort frissche oase, temidden van veel harden arbeid; Jacques en Simon werden eveneens in deze periode geschreven, die zich uitstrekt van 1833 tot 1837.

Maar, o, hoe triest voelde George Sand zich, toen zij terugkeerde uit Italië! Hoe pijnlijk schildert zij haar verdriet en pijn in de Lettres d'un Voyageur! Een wanhoop, bitterder dan in Lélia, omdat deze eenvoudiger, onomwondener en meer direct wordt uitgesproken. De arme jonge schrijfster gaat zelfs zóóver van naar den dood te verlangen. Er zijn bladzijden in, waarop zij afscheid schijnt te nemen van hare vrienden:

> J'ai retrouvé, après deux aus d'absence, toute cette ancienne vie, avec un plaisir d'enfant, avec une joie de vieillard. Tout cela est entré une journée entière dans ce coeur usé et désolé, mais ne l'a ni guéri, ni rajeuni. C'est un mort que le galvanisme a fait tressaillir, et qui retombe plus mort qu'auparavant. J'ai le spleen, j'ai le désespoir dans l'âme. Je me suis dit tout ce que je pouvais et devais me dire; j'ai essayé de me

> rattacher à tout; je ne puis pas vivre, je ne le puis pas. Je viens dire adieu à mon pays, à mes amis. Le monde ne saura pas ce que j'ai souffert, ce que j'ai tenté avant d'en venir là.....

Het is mogelijk, klaagt zij voort, dat mijn hoofd en hart te veel vermoeid zijn door een te avontuurlijk leven en te overspannen ideeën, - maar ik sterf er aan, weet ge, en aan degenen, die van me houden, vraag ik slechts deze gunst: leg me liefderijk en behoedzaam in mijn graf.... En strooi enkele bloemen zonder doornen op mijn tombe, en spreek een paar woorden vol droefheid en medelijden....

Wat er zich in mij in de laatste tien jaren voltrekt, die walging van alles, cet ennui dévorant qui de plus en plus me gagne et m'écrase, - is dat een soort van hersenziekte, of een fatum van mijn lot, dat ik niet kan ontgaan?

Heb ik gelijk het leven te verachten? Of is het een misdaad, die ik bega, het niet langer te willen accepteeren!

Soms schaam ik me over mijn lafheid, die me doet aarzelen er onmiddellijk een eind aan te maken. Kan ik dan tot niets besluiten? Kan ik niet leven en niet sterven?....

Soms verbeeld ik me, geestelijk uitgeput te zijn door mijn arbeid, door mijn liefde, door mijn lijden.... en dat ik tot niets meer nut ben op deze aarde. Maar.... bij de geringste aanleiding merk ik wel, dat dit het geval niet is, en dat ik nog al mijn ziels- en lichaamskrachten bezit. O, neen! het is niet de kracht, die me ontbreekt, om te kunnen leven, of om opnieuw te hopen, - c'est la foi et la volonté....

Er is in de heele natuur een stem, die mij van overal toeroept, uit het gras, uit de bladeren, van den horizon, van dichtbij, uit den hemel, van de sterren en van bloemen, van de zon en de schemering, van de maan en van den dageraad, en van alle menschen, een stem, die me toeschreeuwt:

Va-t-en, tu n'as plus rien à faire ici!

Het was ook in dezen tijd, dat allerlei materieele moeilijkheden George Sand kwelden; huiselijke onaangenaamheden, zaken, het proces, dat haar huwelijk zou ontbinden.

De schrijfster had zich reeds een grooten naam verworven, maar de vrouw had zich nog niet geheel vrij gemaakt. J'étais un

oiseau des champs, klaagt zij, et je me suis laissé mettre en cage; une liane voyageuse des grandes mers, et on m'a mis sous une cloche de jardin. Mes sens ne me provoquaient par à l'amour, mon coeur ne savait ce que c'était. Mon esprit n'avait besoin que de contemplation, de lecture et de mélodies....

De *Lettres d'un voyageur* zijn stellig een der meest curieuse boeken voor de kennis van George Sand, om te weten te komen, welke innerlijke strijd haar bewoog, en hoe zij reageerde op wat haar in het leven wedervoer.

Dit boek gelijkt een wegwijzer opgericht in een ster van verschillende wegen, en op welks armen men de namen leest, waar men terechtkomen moet.

In dit boek vindt men een overzicht van George Sand's verleden, en verschillende indicaties, waarheen haar toekomst leiden zal. Het eerste deel is vol melancholie, het tweede toont alweer een herleefde energie en een sterke levensaanvaarding.

Ook treft men in de Lettres d'un voyageur aanduidingen aan over haar vroegere boeken:

Vous dites que la haine du mariage est le but de tous mes livres? Veroorloof mij dan daarvan een stuk of vier, vijf uit te zonderen, onder anderen Lélia. Ook Indiana lijkt mij alles behalve een pleidooi voor de echtbreuk. In dit boek speelt de minnaar *(ce roi de mes livres,* zooals men hem noemt) een leelijker rol dan de echtgenoot. De Secretaire intime heeft tot onderwerp het geluk der echtelijke trouw. André is niet *tegen* het huwelijk, en niet *voor* huwelijksontrouw. Simon eindigt met een huwelijk, in den zoeten geest der sprookjes van Moeder de Gans. In Valentine kan de heldin in haar tweede huwelijk het geluk niet gemeten, dat zij in haar eerste te ongeduldig was, om te ervaren. In Leoni komt de huwelijksquaestie evenmin op den voorgrond als in Manon Lescaut, (waarvan ik artistiek gesproken, getracht heb een pendant te leveren). En Jacques? In Jacques kan men zoowel de voordeelen als de nadeelen van het huwelijk ontdekken....

En later lezen wij deze werkelijk mooie apotheose der waarachtige liefde:

Cet amour est grand, noble, beau, volontaire, éternel; mais cet amour, c'est le mariage tel que l'a fait Jésus, tel que l'a expliqué St. Paul, tel encore, si vous le voulez, que le chapitre 6 du titre V du Code civil en exprime les devoirs réciproques.

Na de Lettres d'un Voyageur verschenen de een na den ander de romans: Mauprat, een boek, vol nobele opvattingen; dan La dernière Aldini (een caprice uit Venetië) voorts: les Frères Mosaïstes, een knap verhaal over de groote Italiaansche artiesten der Renaissance. Toen L'Uscoque, een, wel een beetje geforceerd drama, waarin de schitterende kwaliteiten van de auteur evenwel voldoende tevoorschijn komen. En Spiridion, waarin een nieuwe gedachte tot uiting komt.

In de Lettres à Marie (verschenen in Le Monde, geredigeerd door Lamenais) geeft George Sand blijk van een godsdienstige gezindheid. Deze Brieven (welke nooit afezonderlijk het licht zagen) toonen duidelijk den invloed aan van Lamenais' Paroles d'un Croyant. Maar George Sand, met haar bewegelijke en avontuurlijke ziel, kon nooit lang bij één ding bepaald blijven. Weldra zocht zij het weer in een philosophie van wat jonger datum, misschien gedurfder, maar ook vager omschreven. Spiridion is het drama van den intellectueel, die door allerlei vraagstukken wordt gekweld, en niet vermag er eenheid en klaarheid in te brengen. De auteur beschrijft er achtereenvolgens de verschillende wijsgeerige stelsels en godsdiensten in, en voorspelt tenslotte een nieuw geloof, completer, heilzamer en rationeeler dan de oude dogma's.

Spiridion was een te ernstig boek, om het gemakkelijke en populaire succes te verwerven, dat George Sand's overige boeken zoo gul te beurt viel, ofschoon deze roman een fond van degelijkheid bezit, dat aan vele andere boeken dezer schrijfster niet eigen is, en ofschoon zij de verschillende systemen serieus blijkt te hebben bestudeerd. Moeilijk zal men een boek vinden, waarin allerlei kwesties van moraal en geloof duidelijker worden te boek gesteld. De auteur was hier gedoubleerd met een denker, en dit boek geeft ons een hoog idee van George Sand's intellectueele vermogens.

Na Spiridion heeft George Sand het nogmaals beproefd, haar denkbeelden gemeen goed te doen worden, bijvoorbeeld in: les sept Cordes de la Lyre, en in Gabriël. Maar men voelt in deze boeken, dat de Schrijfster op dit terrein niet zoo volkomen thuis was, als op dat van fictie en fantasie.

De ‘Sept Cordes de la Lyre’ slaan ook alweder ontroerende

en harmonische tonen aan, maar deze melodie schijnt niet doorgedrongen te zijn in het gemoed van het publiek. Laten we eerlijk zeggen, dat de bedoeling van dezen roman ook niet geheel helder is: het verhaal is een weinig vaag en verward gebleven.

Le Compagnon du Tour de France, geschreven in dezelfde gevoelsfeer, lijkt tenminste weer meer op een gewonen, begrijpelijken roman.

Na den Compagnon du Tour de France heeft George Sand nog vele romans gepubliceerd in de Revue indépendante, waarvan zij zelve de redactie voerde met Pierre Leroux.

Horace is een der romans, die opnieuw zeer in den smaak vielen, maar Consuelo vooral sloeg weer geweldig in, en behoort dan ook inderdaad tot George Sand's allerbeste romans.

Consuelo is eigenlijk een geheele serie romans in één: het is een verhaal in drie dikke deelen, met een vervolg in twee, en twee aanhangsels in één deel. Naturlijk krijgen wij daarin nog andere hoofdpersonen naast Consuelo (Jean Ziska, Procope le Grand, la Comtesse de Rudolstadt enz.) maar Consuelo is degene, die ons natuurlijk het meeste belangstelling inboezemt.

Busken Huet ziet in Consuelo ‘de ideale George Sand, de George Sand, die bovenal kunstenares is geweest, en die van de hooge en heilige roeping der kunst een zeer levendig besef heeft gehad, om die verheven opvatting voor te stellen onder een liefelijk beeld.

Consuelo is een zangeres geweest, George Sand was een schrijfster, en dus kan, wat voor de eene geldt, natuurlijk niet in alle opzichten van de andere worden gezegd. Maar de kunsten hebben onderling vele eigenschappen gemeen; en de opvatting der kunst, die George Sand in het algemeen in Consuelo geeft, toont ons, hoe hoog zij de vrouw als artieste hield, wanneer zij in waarheid een kunstenaresse verdient te worden genoemd.

Aan háár komt de verdienste toe, in haar Consuelo de rechten der kunst zóó hoog te hebben gesteld, dat niemand moedwillig beneden dien standaard blijven kan, zonder zichzelve te vonnissen.

Busken Huet meent, dat de beroemde tragédienne Rachel voor George Sand het prototype harer Consuelo is geweest, en hij voert hiervoor aan:

‘....óók een kind van de straat, óók eene geniale kunstenares,

en dier schoonheid, evenals die van Consuelo zich eerst laat ontwikkelende'.

Doch zou George Sand met Consuelo niet Pauline Garcia kunnen hebben bedoeld?

Louis Viardot huwde in 1840 de negentienjarige Pauline Garcia, (een zuster van de beroemde zangeres Malibran-Garcia) die op muzikaal gebied uitmuntte. In 1841 richtte hij de Revue Indépendante op, waarvan George Sand later mederedactrice werd. Alfred de Musset bewonderde Pauline als hoogste zangkunstenares. We kunnen dus begrijpen, dat Julian Schmidt, in de Deutsche Rundschau schreef:

'Model (voor Consuelo) gesessen hat eine jüngere Freundin Sand's, Pauline Garcia.'

Laat ons dit gedeelte eindigen met de woorden van Busken Huet:

'Wij moeten erkentelijk zijn, dat Amantine Lucile Aurore Dupin, dame Dudevant, al mag zij soms beneden onze verwachtingen zijn gebleven, nogthans op schitterende wijze de magt der letteren vertegenwoordigd heeft, en, ondanks haar vrouwelijke zwakheid, aan geheele scharen van mannen een roemrijk spoor heeft gewezen'.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 5]

Wilh. van der Horst-van der Lugt Melsert (in memoriam) door Frans Mijnssen.

Indien ik aan het graf van Mevrouw van der Horst-van der Lugt Melsert gesproken had, zou ik hebben gezegd: ‘Als een dergenen, wier ideaal het is geweest, een nationaal tooneel te doen bloeien, wortelend in den eigen Hollandschen aard, sta ik hier om te getuigen, nu Herman Heijermans dit niet meer doen kan.’ En ik zou iets gezegd hebben van hetgeen thans volgen gaat.

Doch ik heb gezwegen, want mijne tooneelspelen zijn, door een of meer oorzaken, boeken geworden.

En toch heeft Mevrouw van der Horst ons, anderen, in wezen niets minder gegeven dan aan Heijermans. Aan den blijden tijd, toen Heijermans zijn beste werk schreef, en de massa zoowel als de enkelen voor een eigen Nederlandsch tooneel ging winnen, blijft haar naam, voor wie dien tijd meemaakten, onafscheidelijk verbonden. Wij kunnen niet gelooven, dat er ooit een Jo (Hoop van Zegen), een Rose (Ghetto), een Lotte (Zevende Gebod), een Rita (Allerzielen), een Sytske (Ora et Labora) kan opstaan, die hare uitbeelding van elk dezer jonge vrouwelijke hoofdrollen zal evenaren. Meesterlijke uitbeeldingen waren het, warm-levend menschelijk, uitnemend van vorm. Doch gaf zij haar sterk gevoelig begrip, haar helder beeldend vermogen, haar hart aan de rollen van Heijermans - die voor een deel haar roem hebben gevestigd - niet minder volkomen gaf zij zich aan het werk der niet zoo gelukkige Hollandsche schrijvers, gaf zij ook dan zich weg aan de rol, en nam zij de rol in zich op.

Er kon in zulk werk een tekort zijn aan onontbeerlijke eigenschappen voor het tooneel; er konden problemen in behandeld worden, die de belangstelling van het publiek niet wekten:

misschien - door de wijze van behandeling - ook niet verdienden; er konden omstandigheden bestaan, vijandig aan de mogelijkheden van het werk - Mevrouw van der Horst speelde haar rol, indien deze slechts vrouwelijk aanvaardbaar, en niet valsch was, op hare edelste innerlijke en uiterlijke krachten.

En het was niet enkel gedurende de première, dat zij haar rol zoo speelde. In de derde of vierde, tevens laatste voorstelling van een stuk, dat werd opgegeven, was haar spel niet anders.

Maar ook in Heijermans en de buitenlandsche stukken die lang repertoire hielden, bleef haar spel, zelfs na honderden voorstellingen, op deze hoogte. Het bleef altijd diep-innerlijk en glanzend plastisch; nimmer heeft Mevrouw van der Horst op hare techniek alleen gespeeld, nimmer werd haar werk iets dat geleek op cliché. Zij had eerbied voor haar werk, eerbied voor de kunst van tooneelspelen. En hare oorspronkelijke visie op een menschenfiguur, was zij bij machte levend vast te houden.

* * *

Het was interessant, ja boeiend, haar te zien repeteeren. Sommige acteurs beginnen correct-onbeduidend, andere nonchalant, weer andere brengen al dadelijk een figuur-schets uit.... die dan later wel eens verflauwt. Mevrouw van der Horst ving wat onwillig en prikkelbaar aan, in eene stemming die méér kunstenaars kennen, als het begin er nog niet staat, een begin waar men op voort kan bouwen. Doch hoe zienderoogen - mag ik wel zeggen - ontwikkelde zich de figuur, als het wezenlijke contact met de rol eenmaal verkregen was, in haar stem, op het gelaat. Het begon als iets voorloopigs, nog zwak; doch zonder weifeling. De lichte plekken vermeerderden zich, het gevoel verdiepte zich, het geheel der figuur verduidelijkte zich. De stem werd warm en geschakeerd, het gelaat werd schoon in zijne uitdrukking van diepe bewogenheid, en dan ontstonden de houding en het gebaar. Het was voor den schrijver ontzaggelijk ontroerend, deze twee-eenheid te zien ontstaan: eene figuur uit zijn eigen wezen opgebouwd, te zien ontvangen worden door een ander wezen, dat haar herschiep tot déze werkelijkheid.

* * *

Heijermans heeft den roem van Mevrouw van der Horst voor een deel gevestigd. Voor een groot deel zelfs, zou men kunnen meenen. Doch als tooneelspeelster ‘gemaakt’ heeft zijn werk haar niet. Haar, zoomin als Mevrouw de Boer, die in tooneelkringen als eene echte kunstenares, eene buitengewone actrice bekend stond, lang vóordat toeschouwerskringen haar in de rol van ‘Kniertje’ ontdekten.

Wat Mevrouw van der Horst betreft, vóór den glorieuzen tijd van Heijermans' opkomst en overwinning, den tijd dat Adriaan van der Horst het hoofd en de vaste hand was der ‘Nederlandsche Tooneelvereeniging’, had de oude Chrispijn, door de vertooningen van o.a. Max Halbe's ‘Jeugd’ en Hauptmann's ‘Eenzamen’, den weg voor nieuwe mogelijkheden geeffend. En toen reeds gaf Mevrouw van der Horst spel, dat onvergetelijk blijft. Haar ‘Anna’, het meisje in ‘Jeugd’, was het hunkerende verlangen in de lente, dat toch niet zorgeloos, niet lichtzinnig was, daar het reeds iets als eene voorspelling van het einde in zich droeg. En tragisch was, in ‘Einsame Menschen’, hare Käthe Vockerat, de verwaarloosde jonge vrouw, met hare groote, niet meer beantwoorde liefde. Käthe Vockerat, met hare groote niet meer beantwoorde liefde: terwijl het niet onmogelijk is, dat de schrijver in Käthe slechts een simpel, maar wel héél zielig vrouwtje heeft gezien. De Käthe van Mevrouw van der Horst kwam echter niet in strijd met den schrijver, en het spel trad zeer zeker niet buiten het ensemble - de persoonlijkheid der actrice gaf eene treffende innigheid aan de figuur.

En nu is tevens de voornaamste reden genoemd, waarom wij niet gelooven kunnen, dat eene andere actrice de Heijermans-rollen nog eens spelen zal, zóó als zij dit deed; zij werden gedragen door hare bijzondere persoonlijkheid. Het blijven uitnemend geschreven, en, althans voor Hollandsche actrices, niet zoo moeilijk te spelen figuren. Doch het was de persoonlijkheid der tooneelspeelster, die gemaakt heeft, dat deze figuren ons in hare uitbeelding thans nog klaar voor oogen staan, zooals wij nog helder voor oogen hebben de ‘Anna’ en de ‘Käthe’ van bijna vijf-en-dertig jaar geleden.

* * *

Halbe, Hauptmann, Heijermans. Mevrouw van der Horst heeft ook, en vooral in den lateren tijd, vrouwengestalten gespeeld van grootere verhoudingen, van diepere dracht. Hare rol in 'Passiebloem', die ik helaas niet zag, moet er zoo een geweest zijn. Een andere was hare 'Onbekende Vrouw' ('La femme X'), prachtige uitbeelding eener geheel verloren en verwoeste vrouw, die in eene oneindige verrukking stervend herboren wordt. Schoon was deze vaste compositie van een mensch, die door de kracht van het hart tevens iets als eene personificatie van een gevoel werd, het moedergevoel; en steeds bleef het spel, zelfs in zeer pijnlijke situaties, binnen de grenzen der kunst.

Op deze hoogte stond ook hare meer dan levensgroote 'Aase', in 'Peer Gynt'.

* * *

Wij spraken in het bovenstaande herhaaldelijk over het gevoel, waarmede Mevrouw van der Horst hare rollen bezielde. Doch ook den humor kende zij. Nog onlangs, in 'De Groene Amsterdammer', heeft Mevrouw van Rhijn-Naeff aan hare kostelijke uitbeelding in het Amerikaansche blijspel 'De Opschepper' herinnerd. En ook de lach was haar niet vreemd, de lach van de struische Jo in 'Op Hoop van Zegen', en de lach òm de lach: in Molière.

* * *

Wij zullen deze voortreffelijke tooneelspeelster niet vergeten. Hare gestalten zullen eerst verbleeken, als alles in onzen geest verbleekt. En de herinnering aan hetgeen wij innerlijk beleefden, als wij haar volgden in haar spel, zal tot het bezit blijven behooren, dat ons leven heeft verrijkt.

Wie Mevrouw van der Horst persoonlijk hebben gekend, zullen haar ook als mensch niet vergeten; wie haar gekend hebben, hielden van haar. Zij was de vrouw van haar werk, in alles: echt. En hoe bijzonder was de bekoring, welke van hare persoonlijkheid uitging, deze sterke eigen-persoonlijkheid van eene tooneelspeelster, die eene eenvoudige vrouw gebleven was. Zij was eene edel-eenvoudige vrouw, die veel begrepen had; zij was een warm, groot, Hollandsch hart.

Liefdesbrieven door Joannes Reddingius.

Liefdesbrieven gewisseld tusschen Willem Kloos en Jeanne Reyneke van Stuwe, van Juni 1898 tot 7 September 1899. Uitgave van H.P. Leopold's Uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage, 1927.

‘Der Unruhe und Angst zu widerstehen, dazu gehört die höchste Geduld. Es ist aber auch das beste Hilfsmittel dagegen’, zegt Novalis ergens, en een dag later schrijft hij de woorden neer: ‘Jede trübe Stimmung ist Illusion’....

Dat moet Willem Kloos telkens en telkens gevoeld hebben, toen hij zijn brieven aan Jeanne Reyneke van Stuwe schreef, ongeveer dertig jaar geleden. Want in de jonge dichteres, die er naar snakte ‘het eenig ware oordeel’ over haar werk te vernemen, leefde een groote onrust. Zij had hem van uit den Haag verzen gestuurd voor ‘De N. Gids’. In haar eersten brief schrijft zij: ‘Zijn ze waardeloos, mag ik ze dan zoo spoedig mogelijk terug ontvangen? Dan hoef ik niet lang vergeefsch in spanning te zijn’. - (Juli 1898).

Het antwoord van den redacteur liet eenige maanden op zich wachten, en klonk, na rijp beraad: ‘.... Maar het was eenigszins moeilijk voor mij, u te antwoorden, omdat er zoo'n groot verschil is tusschen de verzen, die mij van *Uw* hand gewierden, en de vele, die mij van andere zijden ter beoordeeling worden gezonden. Het artistieke willen Uwer verzen is zóó gedistingeerd, er staan dingen in, die van zoo delicaat zien en voelen getuigen, dat ik in het onzekere bleef verkeeren, of ik uw inzending zou opnemen of niet’.... En iets verder: ‘Om te toonen, dat deze

brief niet is een hoffelijk complimentje, zooals gij er misschien wel eenige zult ontvangen, veroorloof ik mij hier te citeeren, wat ik *bijzonder* mooi vind in Uwe verzen.'

Na een zevental aanhalingen vervolgt de schrijver: O.a. deze plaatsen vind ik ronduit-gezegd magnifiek en ik houd mij wel zéér aanbevolen verdere proeven van U ter inzage te mogen ontvangen' (9 Nov. '98).

En warm-blij klinkt haar antwoord: 'O, wat hebt u me innig, innig gelukkig gemaakt met uw brief....' In datzelfde schrijven deelt zij hem mede, dat er nú al een dichtbundeltje van haar zal uitkomen. ''t Is niet goed en verstandig, dat voel ik wel, - maar ik kan 't nu eenmaal niet laten, altijd te handelen naar den eersten impuls.... Dat is de factor, die mij totaal ontbreekt: - misschien de hinderpaal, om óóit iets groots te kunnen worden, - geduld.... Ik kan niet wachten.... En dan, als een uitgever mij zegt, dat verzen zoo moeilijk te plaatsen zijn, en ze dan tóch aanneemt en er zijn best voor wil doen, - dan ben ik zoo blij, dat ik in mijn vreugde niet vérder denk. Ik schrijf u dit, opdat u niet denken zou, dat ik uw raad niet zou willen aannemen, als ik kon. Ik wéet, dat het beter zou zijn, veel beter.... en als ik dat weet, waarom kan ik dan toch niet? Het is iets zoo akelig-onrustigs in me, dat ik al maar voort wil en voort, zonder te vragen naar het half-klare of onvolkomene.... Ik wou, dat ik kalmer kon zijn en verstandiger....'

Hier reeds legt de jonge dichteres haar gemoed open, een kijk gevend op de roerselen van haar innerlijk leven, intuïtiefvoelend, dat de groote, wijze dichter van 'Het Boek van Kind en God', van 'Rhodopis', van 'Okeanos', en van de sobere, smartelijk-doorleefde, magnifieke verzen, dat de diep-in-de-dingen doordringende, waarheidlievende geest van dezen bizonderen mensch haar zou willen helpen.

Willem Kloos schreef over haar eersten dichtbundel, 'Impressies', onmiddellijk een beoordeeling en vóór het ter perse gaan zijner 'Literaire Kroniek' getuigde hij in een brief: 'De algemeene geest dier aankondiging wordt het beste weergegeven door de volgende zinsnede er uit, die ik mij veroorloof hier voor U te citeeren: 'Het boekje is eerbiedwaardig van echtheid en tot ontroerens toe sympathiek....'

De schrijfster zond hem witte bloemen, met verzoek er niet voor te bedanken.... En deze wensch werd, hoewel ongaarne, geëerbiedigd, maar de dichter stuurde haar, in gecorrigeerde drukproef, een vers, waarboven hij een opdracht stelde (die *niet* in druk verscheen)....

Zóó kwamen deze geesten, als van binnen-uit gedreven met elkander meer en meer in aanraking. Er was een aanvoelen-op-afstand. Er was zekerheid bij de een dat de ander van plan was iets te volvoeren. Wij menschen vertrouwen niet altijd op een dergelijk voelen, maar als dan de simpele feiten later getuigen, weet men, diep-in, wel degelijk goed te hebben gezien. Willem Kloos bewaarde het concept van een schrijven waarin hij Jeanne Reyneke van Stuwe om nieuwe verzen vroeg, hij sloot het later bij een langeren brief in waarin hij sprak over het aanvoelen van háár plan hém, uit zichzelve verzen te zenden. Kloos logeerde toen te Ede bij zijn vrienden Willem Witsen en diens vrouw.

Al spoedig vertrekt hij weer naar Bussum, want de dichteres-uit-den-Haag zal hem komen bezoeken. ‘Neen! ik zal mij niet bedenken! Ik zal werkelijk komen’.... luidden haar woorden.

En de dichter antwoordde: ‘Mag ik het zeggen, wat ik meen? U is een magicienne, - 't juiste Hollandsche woord weet ik hier niet voor op het oogenblik. Want uw briefje kwam zoo even en heeft mij onderste boven gekeerd. Ik was eerst vanmorgen kalm en inwendig stil, alleen met een zacht tikje weemoed nu en dan, omdat ik zoo lang niets had gehoord uit “den Haag”. Maar nu is Uw brief gekomen en ik ken mezelf niet meer.’....

Uit deze inleidende correspondentie voelt men onmiddellijk hoe zuiver deze menschen tegenover elkaar staan, ieder spreekt van binnen-uit, diep-ontroerd. Het was het begin van een liefde-ontluiken, van een geluks-ontwaking, van een steeds meer zich onbevangen openstellen en zich geven.

Juist door de echtheid der sentimenten, door de liefde-bewogenheid, die machtiger werd, ontstond angst-om-liefde, angst-om-die-ooit-weer-te-zullen-moeten-missen.

En toen werden die Liefdesbrieven geschreven, uitingen over-en-weer van wat er leefde in hun diepst-wezen. Zij bevatten alle schakeeringen van een menschengemoed, herinneringen aan oude

dagen, schoonheidsontroeringen door het wonder, dat Liefde heet en óók mededeelingen over kleine voorbijgaande dingen. Gelijk de golven der zee, bij vloed, geweldig komen aanrollen, schuimkop na kop en dán machtig de rijen, breed-uit, rijzend en deinend neerploffend met donderend geweld, en achter rijen wéér rijen, als stormloopende paarden, zóó stormen gevoelens in 't wereld-ruim hart en dán op eenmaal wordt alles stil als bij een mooien helderen maannacht met véél sterren.... Maar het nog onevenwichtig meisjeshart wordt weer door angst gegrepen en vraagt in nood om hulp. En hulp wordt gegeven, rijk-handig, ja, rijk-hartig, want met eindeloos geduld weet Willem Kloos alle gevaarlijke stormen te stillen, voorbereidend met rustige zekerheid een tijd van geluk. En Jeanne Reyneke van Stuwe gelooft in hem met een eindeloos vertrouwen op zijn diepste mensch-zijn.

Met schertsen-soms weet hij haar in uren van gedroomd leed een glimlach te ontlokken en óók die scherts wordt door haar gezien in 't juiste licht, als vluchtige rimpelingen over een vijvervlak. Zij weet, in dat gemoed liggen schatten verborgen en die schatten zijn voor háár. En hij weet, dat háár leven en werken hém gewijd zal zijn in voorbeeldige overgave en trouw.

Ergens zegt zij: ‘O Willem, o, éénig-goede en liefste Lief! Wat hebben je brieven me zalig-veel goed gedaan!’ En hij getuigt: ‘O Lief, ik ben zoo blij, dat je zoo standvastig bent. Het eerst is mij die konsekwentie van jou heerlijk-duidelijk en prachtig-voelbaar geworden, toen ik je dien brief uit Ede had geschreven, en ik ten antwoord kreeg van je: “Ik zal komen”. Toen ben ik zoo diep-blij geworden, want toen wist ik opeens, toen sloeg het plotseling bij mij in, dat ik in jou niet te doen kreeg met een capricieuse vrouw, maar met een waarlijk-compleet mensch, een mensch, die handelde logisch-gevoeld.’....

In zijn brieven vertelt de dichter van zijn pension-leven te Bussum en wat hij ervan vertelt is grappig-juist. Niet alleen heb ik persoonlijk die dame met haar dochter Lize (die den dichter vergastte op onophoudelijk pianospel) gekend, met Lize ging ik zelfs te Bussum op school, en nóg herinner ik me haar als heel jong kind, in een bokkenwagen, maar óók den onvergetelijken kunstzinnigen, fijn-geestigen heraldicus, C. Verster,

die met Kloos bevriend was. Verster kwam mij op een dag, in opwinding zeggen, dat Kloos verloofd was.

Even moet ik duiken in eigen-herinneringen. Op een middag ging ik Kloos bezoeken, ik wilde hem gelukwenschen met zijn verloving. Zijn anders niet vroolijke pension-kamer stond vol bloemen, 't was er genoeglijk, door iets onnoembaars, een sfeer van geluk. Plotseling stond de dichter op en trad op den schoorsteenmantel toe, daar stond in een lijstje het portret van een jonge dame. Met een sierlijk gebaar en met blij-stralende oogen reikte hij het mij toe: ‘Mijn meisje.... Jeanne Reyneke van Stuwe’.... Ik mocht het portret even in mijn hand houden en toen zette hij het haastig weer op de oude plaats met een keurenden blik, of het wel precies stond waar 't staan moest....

Hem zóó blij te zien deed mij goed.... en 't tafereeltje bij dien schoorsteenmantel bleef in mijn herinnering bewaard....

Deze Liefdesbrieven zijn na een tijdperk van ongeveer dertig jaar in druk gegeven, als een *geschenk aan de natie.* Zij werden door de acteurs-zelf gerangschikt in juiste tijd-orde. In een voorwoord geven deze rekenschap van hun daad. Langer dan een kwart eeuw werden deze Liefdesbrieven trouw bewaard. Men kan staren als over een afstand en dat neemt het gevoel van voorbarige uitgave weg. De auteurs der Brieven leven nog, maar treden op den achtergrond, want zijzelf staan als luisterend naar de stemmen, die ópklinken uit dien verren tijd....

Op bladzijde 408 haalt Jeanne één van haar verzen aan:

> Mijn leven ligt in úwe hand besloten,
> *Gij* kunt het heffen tot de hemelsfeer,
> Of 't wreed en koud in 't diepste duister stooten,
> Al naar úw oppermachtig hoog begeer....

en Willem Kloos getuigt op bladzijde 673:

‘Doe met me, wat je wilt, ik geef me willoos aan je over, maar, o, mijn Liefste, mijn Jean, stoot mij nooit van je weg! Ik zal je verheugen, ik zal je verrukken, met alles wat een mensch den mensch kan geven, ik zal je diepste ziel doen ontbloeien, in zooverre die nog niet uit zichzelf ontlook!....’

En uit zijn laatsten brief op bladzijde 705:

‘De jaren zullen voorbij-gaan, maar altijd zal ik dezelfde voor je blijven’.... Achter dezen volzin heeft Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe als kantteekening op dezen brief geschreven: ‘Nu, na zes-en-twintig jaren, erken ik innig, dát je inderdaad, in *alle* opzichten, altijd dezelfde goede, lieve, trouwe voor mij bent gebleven, lieve man’....

Op de keerzijde van één zijner brieven aan Diotima schreef de dichter Hölderlin eens de woorden:

> Reines Herzens zu sein
> Das ist das Höchste,
> Was weise ersannen,
> Weisere taten.[1)]

In dat licht moeten deze Liefdesbrieven gelezen worden, dán glimlacht men om eenige kleine overdrevenheidjes, op het andere, het diepe, het mild-stroomende alléén komt het aan.

1) Hermann Hesse. Hölderlin, Dokumente seines Lebens, bladzijde 118.

De sjees. Door Jac. van Looy.

Alsof het een arreslee was, stond de bak van de sjees op schragen, getild van zijn hooge en ranke wielen die naast elkaàr den muur van de werkplaats aanleunden. Een leêge glaskist stond er als een tafeltje bij, waar al de spullen uitgestald op lagen voor het vergulden noodig.

Jacob van Genderen, tot een vast knechtje geworden, als altijd het boveneinde van zijn glazenmakers-diamant met de gruizer uit zijn borstzak toonend, had de arbeid van den baas moeten overnemen omdat die op karwei moest werken. Sinds den dag dat de oude baas was uitgedragen, was alles bij het oude gebleven en als er niets in den weg kwam, zou het zoo blijven, tot ook de jonge juffrouw trouwde, dan kwam de jonge baas er wonen met zijn gezin en zou de oude juffrouw Geesterage zich inkoopen in een goed Hofje.

'Wanneer bij geval, Jonkheer van Swieringa,' had de baas gezegd 'naar zijn sjeesje mocht kommen kijken, zal jij hem wel weêr te woord staan.'

De sjees was er reeds een paar maanden; de wielen hadden eenige nieuwe spaken en velgen gekregen en stonden reeds te wachten op de laatste lak. Nu was de sjees zelf aan de beurt, waarvan het lofwerk hier en daar met de gutsbeitel was oogestoken geworden of van eenige nieuwe krullen voorzien. Het werk moest voor Paardenmarkt afgeleverd worden en al zaten nu de buren buiten de krant te lezen en was het een vroege kermis geweest, het kon toch lang voor Kerstfeest wel eens sneeuwen gaan, dan moest het rijtuig als ar kunnen dienen.

Het onderstel en de omlijsting van de bak was donker olijfgroen

geschilderd en afgezet met vergulde biezen en strepen, op de hoogsels der ornamentatie. De naven en de voorneuzen van de spaken waren ook gebeeldhouwd en het afzetten daarvan moest met oordeel geschieden, opdat het bij het draaien als zonnetjes wezen zou. Het was een geduldwerk en vorderde niet gauw. Wanneer het olijfgroen goed hard en glad was, was het gewenscht het op de ornamenten vooral, eerst dun met eiwit te bestrijken, wat later weggewasschen worden kon en dan het overtollig verguldsel wegnam meteen, want bladgoud kleeft op een adem en op de vochte druk van een vinger. Eerst werden dan de biezen, strepen en streepjes er op getrokken of gepenseeld met gele verf waarin een weinig standolie was gedaan voor het hechten van het dunne bladgoud, niet te veel, want als de verf te geil is, wordt het goud mat. Rijke menschen vragen daar niet naar, die hadden het maar voor het bestellen; je schoot partijtje op na partijtje en daarom duurde het lang.

Er waren drie soorten bladgoud: antimonie-, rozenobel- en ducatengoud; rozenobel was het warmst, ducatengoud het koelste en beproefdste.

Bij zijn voorzichtig bewegen kon Jacob, zooals hij bij het ouder worden werd genoemd of enkel van Genderen, niet laten, telkens naar de zwierige sjeesbak te zien met zijn ombuigende, gegolfde paneelen. Aan die paneelen mocht nooit iets worden gedaan, ze werden wat dof geslepen en dan opnieuw gelakt. Door de algeheele bewondering die het knechtje voor schilderijen had, moest hij er telkens naar oogen; al wist hij door de vriendschap met meester Juulsen en door de eerste lessen in het kunstschilderen die hij Zondagsmiddags in zijn ‘atelier’ van hem was begonnen te krijgen en door zijn liefde voor de natuur die hij van hem leerde en door het graag willen blijven volgen van de teekenlessen aan de Burger-avondschool, na het eindexamen, dat de paneelen geen práchtige schilderijen waren, het was zoo zoet om er naar te zien, diep achter de vernis, als bij bloemblaadjes achter glas geplakt. Op het eene zijpaneel zaten figuren te visschen en werd gejaagd in de verte, op het andere reden ze schaatsen en werd geärd en het groote, uitgezette achterpaneel stelde een landschap voor, waarop een heer uit vroeger dagen aan de voeten zat van een dame tegen een glooiïng en met een witte hond aan haar zijde.

Rond de standplaats der sjeesbak lagen op den steenen vloer de snippers papier van de boekblaadjes waar tusschen het bladgoud ligt besloten en plat wordt gehouden; ze daalden onder de verguldende handen van den werkman weêr neêr als sneeuw. De voordeur mocht niet open om het dadelijke waaien en rimpelen van het vliesje goud, zooals de gevoelige blaadjes deden van de 'electroscoop' in Physica.

Bladgoud wordt in heele boekjes verkocht, is duur, en de oude baas bewaarde het boven in zijn kabinet. Voor dit werk werd zoo een boekje en het liefst met de scherpe schaar van de juffrouw, in smalle bundeltjes gedeeld en dan geklemd in het eikenhouten goudpersje, om stuk voor stuk er uit genomen te worden. De reepjes mochten niet te smal zijn, want anders dekten zij de verf niet en waren ze te lang, dan knipte je de bundeltjes nog eens door. Het knechtje hield telkens zoo een bundeltje boven de gele verf, hij asemde soms op de verf om te zien of ze droog genoeg was, natte verf beslaat niet, wachtte tot het optrok, blies een reepje bladgoud, dat bij het buigen van het bundeltje niet los wou, even vrij; dan liet hij het onderst papiertje vallen, belegde de verf met het bloote vliesje, liet weêr een reepje vallen en zoo vervolgens tot al het goud besteed was. Dan nam hij de zachte, volle das-penseel, drukte en dobde het verguldsel voorzichtig aan, stofte het aandachtig af en dan stond het er dikwijls al scherp op, of het dadelijk met goud was gebeurd.

In de weêrschijn van de straat werkte zoo het knechtje met zijn donker-rooie haar om alles te vergulden wat hij gisteren met verf had geteekend. Wanneer een bundeltje was verbruikt, maakte hij de kurk uit het krammetje van de goudpers los, nam een ander bundeltje, drukte de veerende kurk weêr in de sluiting en kon dan weêr niet laten naar de bloemige korf te zien die de sjeesbak leek. Voor twaalven kon het gedaan zijn, want dan moest weêr een volgend partijtje voor morgen klaar gemaakt worden.

Uit den mond des koetsiers van jonkheer van Swieringa wisten ze dat de sjees een geschenk moest vormen voor freule Miranda. Jacob zag van zelf bij zijn arbeid soms het aanzienlijke meisje, zooals ze in haar dogkar of panjee reed door de groote straat, rechtop zelf sturend en bleek als marmer. Het ging weêr heen en kwam terug en altijd ongenaakbaar, het streng gezichtje en altijd

overbogen door de groote veêr van haar hoed. Wie had er van alle meisjes zulk een fijne neus, hij zag het soms zoo duidelijk of zag hij het in de spiegelingen van de sjees.

Het was in de werkplaats stil; in de achterwinkel was Tinus aan het verfmalen. Jacob had even naar den kalkmuur gekeken waar hij met houtskool van allerlei op teekende, tot den pleistervoet toe van een vroegere godin, die door hem was nageärceerd op school voor het eindexamen en dat de baas liet staan en toonde aan de andere knechts of aan bezoekers. Daar had hij ook neuzen op geteekend en niemand wist dat het de neus verbeelden moest van freule Miranda.

Het knechtje vergulde door, het weêr was droog en dan ging ook het drogen van de verf sneller.

Na de schaft stond hij aan den wrijfsteen naast Tinus die hortte aan de maalstok, om zijn paletje weêr in orde te maken voor het verder afzetten van de sjees. Hij had de afkeer die hij in den beginne had gevoeld voor den grauwen jongen wel niet geheel verloren, doch maakte zich niet meer zoo dadelijk driftig tegen hem en snauwde hem niet meer af. Tinus had zich aan hem gehecht, vroeg bijna nooit wat aan de baas of aan andere knechts, kwam met zijn vragen bij hem. Wanneer de jongen hem aankeek voelde Jacob zich week worden, al bleef hij het een schuw wezen vinden. Tinus, zei de baas, stond bij Jacob in de gunst en hij wilde hem leeren. Tinus was met twee vingers te weinig aan zijn linkerhand geboren, maar draaide de stok van de molen er even goed mee als met zijn rechter. Hij had een hondje, dat hij dikwijls meebracht en dat soms uren lang voor de winkeldeuren kon liggen wachten, kwispelde zoodra hij hem zag, tot zijn baas uit vrees voor de juffrouw die het een smerige hond vond, het verjaagde, dan droop het beest af, dwaalde in de buurt, zoop aan een goot, hunkerde bij de slagers voor de deur, maar was om twaalf uur weêr voor de winkel aanwezig. Tinus sprak ook een weinig gebrekkig, dat kwam er niet op aan, hij hoefde geen dominee te worden en het was gelukkig niet zijn rechterhand. Zijn vader werkte aan de spoor, daar konden zij hem niet gebruiken; hij deed al zijn boodschappen goed en was een poosje van te voren bij een apotheker in dienst geweest om drankjes rond te brengen.

Het knechtje had wat van dezelfde goud-gele verf getemperd

en op het paletje gezet, hij haalde zijn trekkerpenseelen uit de olie, deed toen wat terpentijn in de tinctuurdop, gaf Tinus zijn werk op en ging naar de voorwinkel.

Daar was het dadelijk aangenamer en veel voller. Jacob nam zijn steenen pijpje met de golvende lijn van de hoorn des overvloeds uit het voorstuk van de sjees en stopte het halfvol. Meester Juulsen rookte ook een kromme, lange houten pijp, met een groote dop aan een kettinkje voor het storten van de asch. Meester Juulsen had allerlei pijpen en allerlei sigaren op het bovenste plankje van zijn kleerenkast, hij had een sigarenpijp van hoorn, waarbij de rook door zeven stralen ging als orgelpijpjes naast elkander; hij vond het rooken voor jonge menschen nadeelig, maar 't smaakte hem toch maar lekker; hij rook naar de tabak, schilders ruiken altijd naar de verf en daardoor merkte je dat niet zoo meteen.

Toen Jacob bij het einde der cursus aan de avondschool niet van de derde naar de vierde klasse was overgegaan, ofschoon hem wel de prijs voor het handteekenen toegekend was geworden, had meester Juulsen gezegd: ‘als jij, bij dit en dat, je best niet doet, trek ik mijn hand van je af.’ Hij was toen erg verschrokken, maar je wou toch ook wel eens spelen.... Hij had verscheien maal de lessen verzuimd; ze hadden ergens een onbewaakte handkar genomen, die naderhand weêr op zijn eigen plaats gezet en daar was om de beurt een jongen in gaan liggen; dan duwden de anderen en schreeuwden langs de straat: ‘ze leven nog,’ alsof het visch was; dan trappelde gelijktijdig de jongen in de kar om zich te laten hooren en schelden ze in het donker bij de menschen aan; daardoor ging je dan niet over....

Het volgende leerjaar was hij wél overgegaan, had alle prijzen behaald op één na, van de ‘Wiskunde’, waar hij vast op had gerekend, want hij hield van de Wiskunde veel. Jacob had zijn ‘vuurslag’ met tonder weêr in zijn onderste vestzak geborgen en stond zijn rook uit te blazen. Wat was het toch plezierig te kunnen doen wat je wou en altijd te kunnen teekenen. Meester Juulsen had Zondag gezegd: zij die gelooven haasten niet; meester Juulsen schilderde fijn, geen mensch kon zoo fijn schilderen, zijn hand beefde nooit, al steunde hij zijn hand altijd op een schilderstokje wanneer hij schilderde, want hij schilderde alleen wanneer

hij goed gestemd was. Hij had van hem nog een aparte prijs gekregen: ‘penseel en beitel,’ en toen het eindexamen gelukkig was afgelegd, had hij aan hem zijn fotografie ten geschenke gegeven, waarop hij had geschreven: ‘aan mijn zeer geliefden leerling Jacob van Genderen.’

Bij de lessen in de Staathuishoudkunde gebruikten ze in de vierde klas het boekje van van Tellegen en bij het eindexamen was de burgemeester zelf in de klas tegenwoordig geweest en had vragen gesteld. Bij een vraag had toen Jacob geantwoord: ‘de koning staat boven dit alles en is aan niemand verantwoording schuldig.’ Toen had de burgemeester raar opgekeken en hij was er met glans door gekomen. Alleen had de Directeur gesproken, gezegd: zijn opstel was goed maar zijn schrift nog niet deugde en dat was waar, want hij schreef een veel minder mooie letter dan sommigen en had daar genoeg saggerijn van. Zuster Door had bij de fotografie gehuild en zij kende den man niet eens, groote menschen moeten niet huilen, huilen maakt een aangezicht leelijk.

Al rookend drentelde het knechtje de bak eens om en moest weêr aan een bloemkorf denken en aan de schulprand der hoed van Aal de vischvrouw en zoo was hij vanzelf aan een nieuw partijtje begonnen.

De schoolkinderen kwamen hard naar huis geloopen en hij had den beminde van juffrouw Gonna, den onderwijzer met zijn hooge hoed op, het deurtje aan de overkant zien binnengaan, waar hij in de kost lag. Jacob was toen naar Tinus gegaan of die hem noodig had en de klok had boven al vijf geslagen toen hij weêr door iets duisters voor de ramen van zijn penseelwerk opzag en jonkheer Swieringa in eigen persoon door de glazen heen zag staan. Jacob kledderde zijn penseel op het paletje neêr, maakte de deur gauw open, trok meer dan dat hij nam zijn pet af en liet die naast zich vallen en merkte toen dat mijnheer Swieringa zoo pas uit de societeit kwam.

Voetstoots kwam hij binnen, peutte zijn stok verder en stond zoo voor de glazen wat te wiebelen. Hij droeg zijn hooge lichtgrijze hoed met een breeë rouwband, droeg lichtgrijze lange handschoenen ook, die niet dicht bij de polsen waren. Hij had de bocht van zijn horlogeketting zwaar op zijn vest met hoekjes boven zijn

holle buik en aan de hoornen haak van zijn sterke stok goud ook was; knorrig keek hij en slaperig, half naar beneden en half naar de sjees en had wat paarse adertjes in zijn treurig grijs gezicht.

'Is dat loeder,' vroeg hij met een knoop er bovenop, maar zonder veel zijn stem te verheffen, 'nou nog niet klaar?'

'Néen, mijnheer,' had Jacob hem ferm en grover pratende te woord gestaan, want je moest soms de menschen goed weten aan te pakken, 'het is een heel stuk werk, de sjees, en het moet naar uw zin worden, mijnheer.'

Mijnheer Swieringa helde zijn bovenlijf achteruit, steunde rechts op zijn wandelstok, knipperoogde en zei:

'Zoo!'

'Is die baas van jou er niet?' vroeg hij, struntelend de winkel wat verder in.

'De baas is op karwei, mijnheer,' antwoordde het knechtje.

'Zóo!' zei wêer mijnheer Swieringa, 'wat heeft hij daar van noode?' Hij deed op nieuw een stapje, gevolgd door het knechtje met glinstertjes bladgoud in zijn haar, loende als over de sjees heen en zei:

'Maak jij me dan dat het eindelijk klaar komt, dat....'

'De wielen zijn al bijna klaar, op de laatste lak na, ziet u maar, mijnheer,' ijverde Jacob.

'Dat zie ik,' zei mijnheer Swieringa, schommelend naar de verte en met zijn hoofd en hoed zijn tevredenheid te kennen gevend: 'ze zien er goed uit.'

'De sjees zal door ons op tijd geleverd worden, ik geef er u de heilige verzekering van,' praatte vast het knechtje, 'het gaat niet gauw, maar goed.'

'Heilige verzekering,' knorde mijnheer Swieringa, hij keerde op zijn stok, keek even aan, tilde zijn stok, maar stootte hem weêr dadelijk op den vloer.

'As jij,' zei hij met een potje-met-blommen weêr, 'die jonge dame van mij teleurstelt, breek ik je de hals.'

'Liever niet, mijnheer,' antwoordde haastig het knechtje, omdat hij bijna had moeten lachen.

'Zoo,' zei weêr mijnheer Swieringa met dezelfde schorrige nadruk, hij draaide zijn dunne hals in zijn liggende boord, hield zijn mond wat los en vroeg:

‘Ben jij die jongen die zoo bliksems mooi kan teekenen?’

‘Om u te dienen, mijnheer,’ antwoordde het knechtje blozend en dadelijk gedempter sprekend, zooals een jongen op de slaapzaal wanneer hij hardop droomt, naar een die niemand kan zien dan hij.

‘Zoo,’ herhaalde mijnheer Swieringa, ‘dan heb je goeie vooruitzichten’; hij liep voorbij, morrelde aan de klink van de winkeldeur, wiebelde en keek opnieuw zoo om.

‘Wat zeg jij van de schilderijen?’ vroeg hij bedoelend de kromme paneelen.

‘Schilderijen behouden hun waarde, mijnheer,’ praatte Jacob meester Juulsen na.

‘Zoo,’ zei mijnheer Swieringa, ‘maak me die dondersche deur even los; dus reken ik er zeker op en wil je gaarne de verzekering van mijn hoogachting geven.’ Na dit te hebben uitgesproken ging mijnheer Swieringa een beetje krom loopend heen.

Het knechtje alleen gebleven in de voorwinkel leek het warm te hebben. Hij bleef naar den grond ook staan kijken, zag zijn pet, raapte die op, ging hem in de voetenschulp van de sjees neerleggen; hij bracht zijn handen op zijn rug en stond er zoo weêr stijfjes en met zijn knap gekamde kuifje.

‘Ik zeg de baas er niets van,’ dacht hij, nam treuzelig zijn penseel van het paletje om het partijtje nog voor donker af te kunnen maken.

Bij de najaars-paardenmarkt is altijd een harddraverij. Jacob had zijn opknappertje aangedaan, waardoor zijn broek nog spikkeliger kwam te verschijnen. Hij had met Tinus een uurtje na schafttijd vrij gekregen om naar het harddraven te gaan kijken. Tinus had zijn hondje meegebracht en hij had aan Tinus geraden zijn eigen weg maar te volgen en had aan hem nadrukkelijk gezegd om uiterlijk half zes weêr aan de winkel te zijn. Er was dan altijd veel rechtstreeksch verkeer, veel gerij in de groote straat naar buiten.

Jacob wandelde altijd graag door het groote Hek naar buiten en in de Dreef waar meestal de harddraverijen gehouden werden. Hij hield van die bijna kubieke huisjes aan de Vest, waar de barrière met kromme lijnen aan was verbonden, als het hek van een

buitenplaats tusschen zijn postamenten; hij hield van hun opgaan uit wal en water en fijne profileering. Ze stonden er gekeerd naar elkander, met de open boog-portaaltjes, het ópstapje, de donkere, grijze zuiltjes en de deurtjes er binnenin, als broertje en zusje, want als er maar één wachthuisje had gestaan, ware het lang zoo treffend niet geweest en zouden de vele wet-ontduikende menschen veel gemakkelijker hebben kunnen ontsnappen aan de waakzame oogen van de kommiezen of douanen.

Vroeger had er ook een vestingpoort gestaan en daarom praatten oude menschen nog altijd van de Groote houtpoort. Die poort was zwaarder nog geweest dan de Kleine. Was je eenmaal over de Brug, dan was je al eigenlijk buiten, zag je over het Plein, recht in de rechte lanen of dreven, met de Koekamp opzij, met zijn eeuwenoude boomen en kwam je aan het Paviljoen waarin het Museum was van schilderijen. Bij het Paleis of Paviljoen leken de bruggehuisjes te behooren, want dat was ook blokkig verrijzend eenigszins boven de golvende oprit en van dezelfde okergele kleur en mooi vooral wanneer het vochtig najaarsweêr was.

Het paleis had paarse, bizondere ruiten en groote afsluithekken ook. Daardoor heen zag je het eerst de groep van de Laokoon, van smart verwrongen en met de slangen worstelend.

Ging je over de kromme oprit naar boven, moest je eerst de steenen dorpelwachter langs en kwam op de gaanderij waar andere pleisterbeelden sierden op hun pedestals en kwam je voor de glazen middendeur die den ingang vormde tegenwoordig. Dan kon je in alle stilte ‘de slag van Waterloo’ zien door Pieneman geschilderd en ‘de Barmhartige Samaritaan’ en bloemstukken van van Os als meester Juulsen maakte en landschappen van Koekoek en van Schelfhout.

Stond je weêr op de gaanderij dan zag je over de heele Hout en over de Hertenbaan door Zocher aangelegd en daar kon je gerust met Hemelvaartsdag wel een uur staan blijven kijken.

En ging je door de Dreef weêr en langs het Plein, dan stond er wel eens Aal op de kleine steentjes achter haar ben met scharren en zag je tusschen de gele huisjes door de stad terug, zooals je door de lijst van een schilderij, de voorstelling zag van de schilderij.

Meester Juulsen werd kwaad als iemand iets ten ongunste van die oudheden zei, van al die sta-in-de weg's en vloekte achter zijn groote ezel zittend tegen de doordrijvers en betweters die het stadsgezicht bedierven en niet zouden rusten voor alle grachten waren gedempt. Hij had een booze brief aan Thorbecke geschreven die in de Tweede Kamer had gezegd: dat Kunst geen regeeringszaak was. Jacob hield ook veel van de witte brugleunings, zooals hij van de witte paaltjes hield, die schuin bij den ingang van donkere lanen den grond uitstaken, om 's avonds de weg te wijzen en hij kon van dempen meepraten ook. Want toen de smalle gracht gedempt was, hadden al de scholieren van de stadsscholen en die van het Weeshuis, al hadden die daar nooit mee te maken gehad, mee in de reek mogen loopen en ieder met een vlaggetje in de hand:

> ‘Zij zag tot meenger ongerief
> Diens pet in het water rollen,
> Ze was een echte knikkerdief
> En kaapte bal en tollen.
> Maar ze is gedempt, de pet omhoog,
> Hoezee, hoezee, de gracht is droog.’

Jacob was tusschen de steenen palen doorgestapt met witgeverfde koppen, doorboord van gaten om de kabeltouwen er door te kunnen rijgen. Er lagen al veel dorre blâren; de zon scheen lekker, het weêr hield zich goed. Hij had wel een uur al in de volle Dreef gedrenteld, van de staart naar de kop, van de kop naar de staart van de baan en dikwijls bij het keeren naar de paarse ruiten van het Paleis gekeken. Hijs had zoo goed als geen weesjongens gezien, altijd gemakkelijk herkenbaar aan hun rooie en blauwe mouw, ‘eens een wees altijd een wees,’ was Tinus ook niet tegen gekomen. Tinus moest zijn hond vasthouden, was zeker naar zijn grootvader gegaan in het Geldelooze Pad. Eigenlijk kon hij van die heele draverij niet veel zien, omdat hij niet bij de lijn was gebleven; wanneer er onstuimig gedrongen werd, snelde hij mee naar het doorbuigend touw en zag dan het scherpe gele of nationaal-gekleurde petje van een pikeur en soms zijn blauwe of wit zijen

mouwen uitgespannen, meer hoorend dan ziende het harde gedraaf, het snorren van de tilburie's en dan was het wêer voor een kwartier gedaan. Soms hoorde hij een echte poehahmaker die schuin oprekkend zoo ver mogelijk was blijven kijken, zeggen: 'hij hét hem weêr' en wist dan dat pikeur de Boer de winner was. De Boer won het bijna alle jaren en was met al de eerste prijzen in de Rijp er weêr van doorgegaan. De Boer was al een ouwe kerel; wanneer maar je paard goed was en je sjeesje goed gesmeerd, zei de jonge baas. De baan was in de middelste laan van de Dreef, wanneer je op een leêg geworden plekje post had gevat, zag je de afgereden paarden langs de tribune stappen en waar het Bestuur was gezeteld en vele equipages weêr beginnen te rollen. Zonder het eigenlijk te willen, was hij eer de laatste rit, om de prijzen, verreden werd, op weg weêr naar de winkel gegaan, want niets doen maakt je maar moe en al dat gewriemel en gelol van de burgerjongens en meiden verveelde Jacob nu erg.

Bij de Brug was hij voet voor voet gaan loopen en was toen langs de leuning nog langzamer blijven gaan, want hij had uit de diepte van de groote straat de sjees aan zien komen van mijnheer Swieringa, die ook in het hoofdbestuur zat van de harddraverij, op haar groote en ranke wielen, freule Miranda hoog-gezeten en achter haar Isabel. Jacob had zijn borst voelen gaan kloppen toen hij het zag. Freule Miranda was al voorbij de inrijpoort van de Manége, had haar hoed met de kromme veêr op, haar streng gezichtje overschaduwend. En hoe ze stuurde. Freule Miranda zat opgeheven, in de veerende sjees te wiegen, geheel in het zwart en als een heer met een staand boordje, nauwsluitend aangekleed en hoe zij de leidsels voor zich in haar strakke handschoenen hield, haar hobbelende, groote, blanke paard bedwong, uit de bloemige bak opgerezen, van haar nieuw vergulde sjees.

Freule Miranda leek nog hooger uit de straat op te stijgen; iedereen moest kijken, de heele wereld bleef staan om naar het rijke span te zien, toen ze doorreed tusschen de gele huisjes. Jacob was ook blijven staan, hij had een overvol, gelukkig en toch benauwd gevoel gekregen en had zijn pet afgenomen en niemand anders.

Freule Miranda reed niet hard en liet de zweep in den koker staan. Jacob zag haar gezicht op zij nu en haar neus aan profiel.

De wielen draaiden, het straalde rond de naaf als een zonnetje, de heele sjees was als een dooie lantaren die aangestoken is geworden. Met opgetilde schouders zag Jacob het aan, hoe freule Miranda haar lippen fijn hield en over de trotsche hals heenstaarde, recht tusschen de ooren door van de Isabel. De rose bast van het gladde dier, met zijn opgehupte korte staart als een soort penseel, bewoog zich niet in stappenden gang maar dans-zwevende, haar hoedeveêr geleek te wuiven en toen was Freule Miranda voorbij en rolde de sjees de statige Dreef te gemoet.

Het knechtje had zich omgewend of wilde hij volgen, bleef onbesloten staan, naziende; hij drentelde dan om, gaande naar de eenzaamheid van de werkplaats, met gloedende wangen of had hij hard geloopen.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCXLIV.

Als raar, wijd-reikend jongske was ik diep reeds. Dood-alleen
Droomde ik, gelaten-hakend onder hatende figuren,
Kort-droog gebiedende, en dacht schaarsch eraan, hoe lang dit duren,
Noch of iets aêrs mij eens geschieden zou, wen dát verdween.

Al dagen liepen eender en vreemd leed ik, want geween
Noch wôen ooit toonde ik, hoe getergd ook, ja, streng-vrij van kuren,
Wist 'k mijn diepst Zelf mijn eignen, stillen Vriendeman, schoon turen
'k Wijd-blij naar pret van steevgen kon, die haast begeerlijk scheen

Mij, meest weemoedgen, bleeken, wen ik, strikt op tijd, weer heen
Naar huis moest, waar 'k onhoorbaar had te schuiven, zonder schuren
Langs iets of iemand; zelfs niet praten mocht 'k, en dorre, gure

Tronie's, leêg-oogig, kort-weg bitsten, wen mijn radde leên
Even iets rasscher liepen dan men goedvond... Geest... uw zure
Verstijving haast tot Mummie, twintig jaren lang doorleên...

CCCXLV.

Soms zuchtte ik, broos klein kind, half bloode jongen: 'k scheen te kwijnen,
Daar 't stug geduw van strikte als-doôn me aan eigen Duister bond...
O, door schriel voedsel - de eeuwee stiefmoêr achtte 't wijzer - vond
'k Wel pijn, doch ook genoegen, in een wijd-weemoedig deinen.

Maar - Fransch wat - woelde 't hartje woest me, al bleef ik langs de lijnen
Mijns staegen lezens stevig-strevend glijden, waar verzwond
't Vreemd voelen door van mijn eerst laat begrepene Aanzijns-wond,
Die 'k zalig-wijd, wen 'k eenzaam zat, zacht wist als 't Hoogste, 't Mijne.

Al makkers zag 'k heel anders als mijzelf doen, tot verdwijnen
Opeens mij ging 't bang Raadsel, toen, in nooit vergeetbre Stond,
Een vloeiend Duitsch gedicht zich aan mijn drooming wild ontwond,
Al las ik nog maar schaarsch in Goethe, Platen, Schefer, Heine.

'k Weet: midden-Duitsch ben 'k ver in 't Diepste, en die wijde, eigne Grond
Draagt, naast 't West-Friesche en 't Fransche, mij, als Sterver, sterk-stil rond.

CCCXLVI.

Ik kwijnde, klein-fijn, maar stil-ferm, en hoog, vol fiere Intentie's,
Kwam 'k, jonge Hoper, stil in 't Leven: blij, breed, vrij zag 'k rond.
‘O, hier’ plots peinsde ik, gul-naief en goedig-breed steeds, vond
'k Nu toch veel betre lieden, want echt-ziende Intelligentie's,

‘Diep-zuivre en wijze, inmooie Willers’, lijk mijn jonglings fancies
Mij deden wanen, en melodiëus hief 'k hoog den mond
Mijns moedigen, subtielsten Wezens, dat zich openwond
En zong, bezield, wat verzen, of schreef, zelfbeheerscht, recensie's.

Maar, stoelend hoog, kalm wierp men 't weg, als duistere Pretentie's,
Half-dwaze, eens haast-onnoozlen, daar 'k, iets-stijve, slecht verstond
't Komplimenteus komedie-spel van vlotte reverentie's.

Doch trouw bleef 'k streven, want stoer schrijf 'k wat rijst uit wijden Grond
Mijner Oneindge Ziel, die eenzaam streeft in streng Verbond
Met de Eeuwge Diepte, als simpèle Eenling, wars van kleine wenschjes.

CCCXLVII.

Ben 'k blijvend of verganklijk? Och, wat raakt mij 't? De eindloos-zware
Ziel, die als Nacht-uil klagend, teêr doorzwiert mij, zuchtend draagt
Al 't zuur-geproefde dezer Aarde, uit 's armen Menschzijn's laagt',
Omhoog naar 't Eéne, waar zij 't, als haar wijs Bezit, blijft sparen.

Ai! steeds straf-stuwend door 't diep-zinneloos Verloop der jaren,
Hoe langs zoo meer niets aêrs zij dan een wijs, wijd Mijmren vraagt....
Ja, heil! mijn hooge Levensvreemdheid is op 't eind geslaagd.
Alleen naar 't Diepst-in durende, waarin zij zweeft, te staren.

't Bestaat wel, maar beweegt niet: 't is 't Eén-Wezende, en niet waagt
Mijn arme Ziel zich te uiten over dat Al-Eeuwge, al daagt
God boven al aardsch Wanen uit, als Droom, Dien wij bewaren
Blijde in ons innigst haken, zonder dat ons hart ooit klaagt.
O, 'k voel: ook 't Hart is sterfelijke Schijn maar, en als garen
Zijn's Geest ons aan Zijn borst gaat, wijken we, als een Waan, vervaagd.

CCCXLVIII.

Is 't Aanzijn tragisch? Ziel, wat zou 't? Onthoud u streng van streven,
Op leêg rumoerende Aard, naar iets dan naar 't Al-Eéne Wezen,
Dat boven alles droomt, en waar geen Wijsheid over lezen
Zich liet, die niet weerlegd schijnt door wat wild geschiedt in 't Leven.

'k Heb vaak me in veler goedge Stelsels vaag gepraat begeven,
Doorvoeld àl droomen heb 'k des Tijds en ook van lang voor dezen,
En eindlijk is uit veel diepst Denken mij de Kern gerezen,
Die zeggen doet mij vredig, boven alles uit geheven,

Dat allen, die zich vlot-warm aan 't vaag-vast verzeekren geven,
Toch niets meer mogen heeten dan een vlucht lief-luide Meezen,
Die weemlend vliegen over de Aarde, in trotsch-gelukkig wezen

Met eigen waarde, maar niets goeds verstaan ooit, wen gedreven
Niet worden zij door 't Innigste, dat fluistert: Schoon arm sneven
Eens gaat gij, vrees alleen 't vlug vlak-zijn, 't ijzige, ijdlijk-vleeschen.

CCCXLIX.

'k Ben goed, en hoop alleen maar op 't Koel-Hooge om kalm te werken,
Met heel mijn wijde Stuwkracht nederduikend in de vele
Mysteriën des Schijn-zijns en diep-peinzend meê te deelen
Al 't waarste wat mijn Geest daar leerde. Ach, jong reeds, breidde ik vlerken

Mijns fijnst-gevoelgen Willens naar 't Al-Eéne, als vreedzaam-sterke
Peinzer en Peiler. Ja, wen 'k, knaap nog, trachtte meê te spelen,
Trok toch veelmaals terug 'k mij weer, daar 'k, licht-verbaasd, vergelen
Mijn bloeiend wild-doen zag in mijmring wijd. Dies bleef 'k beperken

Door alle tij'n mijns Levens stil mij tot 't Eén-waarste. Merken
Hoe leêg mijn makkers leefden, deed 'k in pijn, wen luid hun kelen
Ze en wild hun leesten weerden; blij wou 'k meêdoen maar vervelen
Ging 't bruuske gauw mij weer. Verlegen heette ik, wist 'k me. En Kerken
Bezocht 'k ook láng, stil voelend daar 't verdoembaar Wee der zerken.
Neen, nooit liet, Ziel, door iets ge U aan 't Al-wezend-wijdste ontstelen.

CCCL.

Mijn verzen zijn 't wijd jublen der droeve Al-ziel, waaruit wond
Dit vliedend Menschdom zich omhoog eens, als een fier Verschijnen,
Maar dat gedwee beweegt zich langs streng-vastgestelde lijnen
Van vroegre Raders, als men niet in 't rulle Diepste vond,

Zelf, wijdste Wezendheid des Aanzijns, die onbreekbaar bond
Als kind ons reeds aan 't Eeuwge, dat naief men dan het ‘mijne’
Durft noemen, daar men weet niet 't alfijnst samenspel van lijnen,
Dat ons tezamenhoudt met 's Leven's nooit ontdekbren Grond.

Ach, knaap, spontaan al wist ik: denk-systemen zijn slechts schijnen
Gebouwd door hersenen met doffe Wilskracht, maar, ach, mijne
Vreemd-eeuwge, diep-bezielde Inwezendheid, die nimmer vond

In andren iets als 't Uwe, uw ver-in wetende, eenig-reine
Vollevendheid, die stroom krijgt uit God's Alziel, doet klaar kond
Van kind-af, dat Waar Zien is wiegling zwaar op 't Eeuwge Deinen.

Lente door Hélène Swarth.

I.
Maartmorgen.

Als grauwe blokken halfgesmolten ijs
De wolken drijven door den hemelplas.
In bleeke lucht, doorsneeuwd van nevelasch,
De stammen blanken, rank als wilgerijs.

Veel boomen sluimren op 't berijpte gras:
De laan wordt rustwijk na de levensreis.
En groen doortuilt den weemoed van dat grijs,
Waar 't hoopvol droomde in teeder struikgewas

Nu tot die boomen, voor den slaap geveld
Van menschen, werpt verborgen zon een lans
En hult de laan in zilvren hemelglans.

En, hef ik de oogen naar het wolkenveld,
'k Zie, in een kolk van afgronddiep azuur,
Een Engel met een kelk vol lentevuur.

II.
Aan 't venster.

Het open raam omlijst een blauw vierkant.
Ik drink azuur met blij ontloken mond.
Een zonnestraal lekt me als een lieve hond,
Wind streelt mij zeegnende als een engelhand.

In vlamrood mouwvest, keert den grijzen grond
Met blanke spâ, een boer op 't akkerland.
Vóor 't blauw kanaal verrijst, een gouden wand,
De popelrij, van jonge blaadjes blond.

Een zwaluw zwiert, een merel fluit en zoet,
Zoo roerend teeder dat ik weenen moet,
Roekoet een woudduif in de knoppenlaan.

En 'k voel hoe 't ijs, dat in mijn hart woog, smelt,
Mij wild doorstroomt en breekt zich met geweld
Als tranenregen door mijn oogen baan.

III.
Slangen.

Gifgroene slangen heffen glinsterkoppen
   En dreigen fel, gezwollen van venijn.
   'k Gedenk de beet, 't onbluschbaar vuur van pijn -
Bang ren ik 't bosch in, blond van lenteknoppen.

Uit blauwen hemelkelk stroomt gouden wijn
   Van zuivre zon - O laat uw heulsap droppen!
   'k Voel 't hart van de aard mij reddend tegenkloppen
En 't woud beschermt me en héel de heide is mijn.

O Slangendooder Zongod! werp uw stralen!
Verdelg de slangen! Kronklend ópspiralen
   Voel ik ze in mijn borst en vlucht bevrijdt mij niet.

Wat rest mij nu dan overwonnen zinken,
Mijn hoop, mijn kracht, mijn leven laten drinken
   De slangen, die 'k in slaap zong met mijn lied?

Verzen van Giza Ritschl.

O wat een zwerm vogels vliegt langs mij heen!
Waar komen zij vandaan? waar gaan zij heen?
Wien zullen zij nog meer ontmoeten
En op hun wegen blijde groeten?
Wien en waar? Ach! ach! zij vliegen maar....
Hoog, hoog, o zoo hoog haast onzichtbaar!
En steeds maar vooruit den storm weerstaan. -
Dan weer heen over den oceaan...
Met een fijn en zacht tjilpend gerucht
Op de golven en hoog in de lucht!
En dan opeens weer in een grooten kring.
En ik sta maar en kijk vol verwondering.

II.

Gij die heelhoog daarboven zijt,
En ik hier stil beneden. -
Gij die mij vaak hebt verblijd
Met liedjes en gebeden. -
Gij zijt veel te hoog gegaan,
Ik kan u niet bereiken. -
En blijf ik hier uren staan,
Te zoeken en te kijken. -
Ik zie u niet - hoor u niet, -
Moeder! verschijn toch even. -
En zie wat een groot verdriet
Ik torsen moet in dit leven.

III.

Ik wil dansen, ik wil zingen.
En echt blijde zijn!

Ik wil leven, ik wil geven,
En even gelukkig zijn. -

Ik wil spelen, ik wil winnen,
Mij vermaken in 't spel!

Ik wil drinken, ik wil droomen,
En minnen vurig en fel!

Ik wil bidden, ik wil danken,
En stil tevreden zijn. -

Ik wil rusten, ik wil sterven,
Doch in mijn land begraven zijn.

In eenzaamheid door Annie Jaarsma - de Lange.[1)]

Zoo stil te mogen luisteren,
wen Lente wekt natuur.
In deemoed te gaan fluisteren -
gezegend, heilig uur -

Dan diep te durven ingaan
tot eigen, scheemrend licht.
In ootmoed, los van zinwaan,
belijden - God, ik zwicht. -

Mijn heimwee, huivrend smachten
omsluit een vast verwachten. -
O eenmaal weer gemeenzaam
de ziel in d' Eeuwigheid. -
Zoo dool ik, dwaallicht, eenzaam
door 's levens eenzaamheid.

1) Ook bij de verzen, verschenen in de April-aflevering, behoort in plaats van E.M. Jaarsma - de Lange gelezen te worden *Annie* Jaarsma - de Lange.

The novel in the Netherlands: A comparative study by J.A. Russell, M.A., Ph. D., *University of Glasgow.*
(*Vervolg van blz. 450.*)

VI. New guides in Holland.

By 1880 Dutch letters, as clearly as Belgian, stood in need of some revivifying force, for they had again lapsed for the most part into the pedestrian gait that had characterized them in the very orthodox '40's. The novel of the time was at once petty and provincial, with the crass sentimentalities and undistinguished banalities of the 'Kailyard' school; it merely continued the easy-going tradition of 'De Pastorie te Mastland'. Even in Professor Prinsen's comment on Vosmaer's erstwhile classic 'Amazone', as 'een goed boek voor het Holland van 1880,[1)] there is a wealth of implied depreciation. Under these ambling conditions a new canon of art was so urgent a necessity that Dutch literature now witnessed the remarkable phenomenon of an aesthetic revolution cleverly engineered by a group of young and daring innovators. 'It would perhaps be difficult', says Sir Edmund Gosse, 'to point to another European example so well defined of the vicissitudes which keep the history of literature varied and fresh.'[2)] The natural style of Douwes Dekker and the critical insight of Busken Huet were probably the great influences in this awakening, but

1) 'De Oude en de Nieuwe Historische Roman in Nederland', p. 49.
2) 'The Encyclopaedia Britannica', Vol. VIII, p. 728.

the weapon by which the transmogrification was actually wrought was ‘De Nieuwe Gids’ itself, when its editor - to-day the *doyen* of Dutch poets - ranked among the revolutionaries.

The great renaissance, to paraphrase Professor Prinsen's remarks on it,[1] was the outcome of a passionate desire for beauty - hitherto not very conspicuous in either Dutch prose or poetry - for beauty not merely as the highest, but as the only, aim of art. Like the corresponding movement in Belgium, it was primarily a revival in poetry, but, as there, the new literature did not leave the novel neglected. At first this was an avid reproduction of French Naturalism, so that, to quote Sir E. Gosse again, ‘the new Dutch literature became a sort of mixture of Shelley and Zola, very violent, heady and bewildering.’[2] Frans Netscher and Marcellus Emants at least marched deliberately in step with the French naturalists, in satisfying an ardent and voluptuous curiosity and making their pictures out of the enumeration of an infinity of detail; but extremism reached its climax in Lodewyk van Deyssel's ‘Een Liefde’. Like Netscher and Emants, Van Deyssel was - to begin with, at least - in sympathy with Naturalism, and especially with Zola's work, but on him Zola's influence was merely to shed some light on the road; the mixture of Grecian classicism and lush sensuousness, which was the result of *their* interpretation of Zola's attachment of the novel-interest to supposed fact, was not for him. He saw that in its objectivity and style Zola's conception often came nearer to science than to art, and sought for *his* painstaking, factual fidelity an ‘inward-seeking’ phase, formed by observation, impression, and sensation, to which he gave the name ‘sensitivism’. ‘It is a development of impressionism, grafted upon naturalism’,[3] but it escapes the vagaries of the former and does not descend to the brutalities of the latter. One of the greatest exponents of the method in criticism and fiction is, of course, the famous American writer, Henry James, who says that ‘a novel is in its broadest definition a perception, a direct impression of life: that, to begin with, constitutes its value, which is greater or less according to the intensity of the

1) ‘De Oude en de Nieuwe Historische Roman in Nederland’, p. 87.
2) ‘The Encyclopaedia Britannica’, Vol. VIII, p. 728.
3) E. Gosse, Introduction to ‘Foosteps of Fate’, XIV.

impression.'[1] Dutch sensitivism, it will thus be seen, is not at all unlike Belgian symbolism,[2] and, in considerable measure, it was also a reaction to naturalism, a reaction that has operated even in France, in the novel of manners of Anatole France, the sociological novel of Barrès, the psychological novel of Bourget. A certain amount of fatigue had been produced alike in the artistic and the public mind by the exaggerations of the naturalistic and ultra-scientific schools; as George Ebers wrote at the time, 'We might call Realism the headache which has followed the intoxication of Romanticism.'[3]

Strictly speaking, the realist is like a photographer who can make no distinction between one detail and another and gives a crude impression of all; the impressionist, on the other hand, does not describe *all* that he sees, though he too describes *only* what he sees; this is art. As original adherents of the impressionist school, we must couple the names of Jac. van Looy and Ary Prins, although their respective chef-d'oeuvres[4] were not ready until 1917 and 1913. The work of these writers, though not borne of even plausibly romantic imagination, is yet too much aglow with poetic fire and too richly endowed in the plastic art so emphatically of the Netherlands to be held rigidly to realism. But it was in Louis Couperus that the new novel fructified most immediately and most lavishly, though he was not one of the official 'Nieuwe Gidsers' during the actual *maelstrom*.

The place of Couperus in the evolution of the novel in the Netherlands has been already considered in detail in these pages[5] by the present writer, so that only the chief conclusions with regard to him need be recapitulated here. Couperus is named a realist, but he was, like Balzac, 'a realist haunted or attacked by phantasms and nightmares of romance.'[6] Like his friend and first English admirer, Sir Edmund Gosse, he seems to have realized quite early in his literary career that 'the limits of realism

1) 'The Art of Fiction': 'Partial Portraits', p. 265.
2) In the Preface to his 'The Symbolist Movement in Literature', Arthur Symons writes, 'I am told of a group of Symbolists in Russian literature, there is another in Dutch literature.'
3) Introduction to the English edition of 'Amazone', 'The Amazon'.
4) 'Jaapje': 'De Heilige Tocht'.
5) 'De Nieuwe Gids', Mei, 1927.
6) E. Dowden in 'French Literature', p. 404.

had been reached.'[1] According to the critic-poet, Couperus 'thought that Dutch literature was overcrowded with bourgeois tragedies, and that he himself had been too passive under the influence of Flaubert. He began to revolt against social realism, and to lead a reaction in favour of individualism and romance.'[2] His best works, 'De Boeken der Kleine Zielen' and 'Van Oude Menschen. De Dingen die voorbijgaan', have their scene and surrounding in Den Haag, but as Couperus often felt the notion 'to stare Reality out its brassy countenance', he went to the pleasanter land of phantasmagoria, or reconstructed the romance of antiquity on the model of the new historical novel.

The artist is not formed by the *milieu* and the race, but only by being true to himself. Couperus was certainly most true to himself in his novels that deal with that upper society of Den Haag which he knew so well. But even there he was not always absolutely so, being disposed to dally with this and that fancy, and to sacrifice verisimilitude in the process. He was disposed far too much to play the part of the dilettante or to pose as the superior ironist, being too easily reconciled to remaining baffled by the spectacle of life's processes, instead of heroically facing their implications, like Zola, Dostoievsky, Hardy. Not all the elegance and flourish of his style can hide the absence of the epic note or atone for the lack of that 'high seriousness' which the supreme novelists, as well as the supreme poets of the world, possess; the cleverness of the construction may be admired, but it is impossible to guess for what object the structure has been raised. Had Couperus always been true to himself, he might, indeed, have justified Arnold Mulder's prediction. 'I had been priding myself,' wrote this American admirer, 'on the thought that I could pick the winner of a Nobel prize some years before the judges found him. And I had picked Couperus.'[3] The novelist himself had almost certainly no such high anticipations, but after 'De Boeken der Kleine Zielen' and 'Oude Menschen', the potentiality was undoubtedly a receding one.

It has been urged against him that he is too effeminate, and

1) Quoted by W.L. Phelps in 'The Advance of the English Novel', p. 142.
2) E. Gosse, 'Silhouettes', p. 264.
3) In 'The Outlook', 28 Nov., 1923, p. 549.

it must be allowed that he is so to some extent, even a little ‘deliquescent’, as Dr. Walch phrases it.[1] Yet, this decadent strain, this want of robustness, this ultra-refinement of detail, arose from the extreme sensitiveness of the aesthete; his prose was erected on the substructure of his poetry And this was probably responsible also for a definite and rather distressing stylistic fault - the notorious extent to which he carried the habit of verbal repetition. The result is a stock of hackneyed locutions, single words and *tours de phrase,* which have been repeated until they have deteriorated from *trouvailles* almost into *clichés.* Yet, despite such mannerisms, despite the fact that Couperus was not a creator of universal types like Hugo, Dickens and Tolstoi, he may be said to rank in his conscious art as the Henry James, in his classical fancy as the Flaubert, in ‘the air of reality’ he lends to his work the Arnold Bennett, of Holland.

A more direct product of *De Nieuwe Gids Beweging* is Dr. Frederik van Eeden. From then until now he has been in the forefront of Dutch literature, though his versatile talents in prose, poetry and drama have long ceased to be at the disposal of any coterie, however much he may have been fostered by the group in the ascendant in the middle '80's. As he has given most of his time in recent years to dramatising - the last of his occasional novels having been published before the death of Couperus - his novelistic productivity may be considered here in its entirety.

Right off it may be said that Dr. van Eeden is more of a lyric poet than a philosopher, more of a philosopher than a novelist; he is neither a creator of characters nor an inventor of plots. He is an altruistic dreamer and thinker about life, and his personages are simply the reflections of his own ideas at different periods of his existence, with ‘vague mental gestures’ for all narrational mobility. His novels are a personal allegory, co-terminous with the crises of the poet-soul. They represent his attempts at working out the enigma of life, ‘a series of practical tests, as it were, of casuistry’,[2] but their peculiar technique, deriving from his philosophic media, differentiates them even among *romans-à-thèse.* The first of these products of the author's spiritual evolution, ‘De Kleine Johannes’ takes the old form of the *märchen;* its

1) In ‘Le Mercure de France’, 1 Oct., 1923.
2) M. Robinson in the Introduction to ‘The Deeps of Deliverance’.

continuation, ‘Johannes Viator’, is a short, lyrical-didactic sketch: ‘De Nachtbruid’ is a set of metaphysical memoirs; ‘Sirius en Siderius’ forms another ‘Kleine-Johannes’ history; and ‘Het Roode Lampje’ is a piece of Catholic mysticism.

As has been said of Tolstoi, ‘he went through life searching for truth’, for the *zoeker* in it all is, of course, the writer himself, first of all at the threshold of life and asking Nature her secrets, by passing ‘the data and forms of the child's imagination’[1] through the mature intellect, advancing to investigate the different systems, rejecting them all and taking temporary refuge in sophistry; ending the search finally at the lamp of Catholic sanctuary. Well may we ask what part the novel plays in this unravelment of personality, which appear to postulate definite antithesis to the admitted conception, with its divagation from the ordinary conditions of experience and its failure to sustain a story with some pretence at objectivity. It may be answered that the novel is newer in nothing more than in this occupation with the independent and inscrutable workings of the subconscious self, and that there is vitiation of value only if the auhor, in choosing to be ‘ego-centred’, fails to give expression to ideas that are universal. It is just such failure that we have to record here; the novelist has not become the striver after primal truth that is in all of us, but with the easy penetration of his disguise as the Kleine Johannes, as Sirius, as Dr. Vico Muralto, stands revealed merely as Frederik van Eeden.

It is curious that so unimpassioned a novelist, whose ondriving to Catholic orthodoxy is rather unmotivatedly registered in his life's work, should have shaped that work into what may be regarded as the two fashionable philosophies of the hour, Bergson's metaphysics and Freud's psychology, unconsciously and independently, of course, for his own more hazy speculations can claim to have preceded both. But in Dr. van Eeden these elements have never fused; his best novel, the melancholy but haunting ‘Van de koele meren des Doods’, reads like a case selected for illustrative purposes in a Freudian treatise, and though it commends itself to modern minds - for the year 1900 it was decidedly ‘modern’ - its medico-scientific nature requires the relief of more actual interests. Had one so well-equipped technically as Dr. van Eeden

1) Andrew Lang in the Introductory Essay to ‘Little Johannes’.

been more alive to realities than to unreality, his speculative mind might have earned for him, indeed, the title of 'the Dutch Tolstoi' which is bestowed with the discrimination that counts for lefthanded compliment than for guidance (unless the comparison is restricted to his social experiments). As it is, he must be looked on as something of a 'lost leader'. His power of vision cannot be called intense or keen, and he lacks the steadfast force of will which goes to make a complete artist; he chooses characters unable to bear their own dramatic burden and in substituting for the *scène-à-faire* revelatory records he sheds the objectivity that even the newer conceptions of the novel require. So much, indeed, is the artist obscured by the mystagogue and moralist that it is not unlikely that his best work will yet count for psycho-analysis and the others be claimed for Catholic theology.

Of the other products of the new novel whose work can be finally assessed, there are none so prominent as Couperus. Mention of Maarten Maartens, however, can hardly be avoided in such a study as this, however anomalous it would be to give one writing in English a place in *non-comparative* Dutch literature. With few exceptions, however, the novels of this count of Holland deal with aspects of Dutch life, and they are infinitely more faithful pictures than his accounts of English and Rivieran modes. He was wise to keep close to his native soil, though I am aware that it is precisely these Dutch stories that are least accepted by his own countrymen, who affect to find distasteful, even untrue, the often sordid details of peasant life and the contrasted rendering of crassly prosperous 'Koopstad' burghers. Such criticism may be applicable to certain of his more realistic short stories, but it is certainly unfair to his novels. These, where they introduce 'unpleasant' elements, do so in no cynical or irresponsible vein; such things are but made the dark background against which the author throws into relief nobility and self-sacrifice; characters like Lis Doris, Joost Avelingh and Suzanne in 'An Old Maid's Love' can but go to re-inforce opinion of Dutch national character, for though not a very masterful writer, Maartens was at least a gracious and sincere one. After perusing his work, we feel no less than Thackeray 'that a Dutchman is a man and a brother'.[1)]

Like Joseph Conrad, Maartens is distinguished by his cosmo-

1) 'Roundabout Papers', p. 116.

politanism. Both, again, are subjective writers, but Maartens has nothing like the intensity of imagination of the other. Nor has he Conrad's amazing mastery of English style, though he was able to affirm, as Conrad said of himself, 'The English seemed to me a part of my blood and culture.' The Polish writer could be betrayed into linguistic *gaucheries,* but Maartens' English, - stiff and staccato and infinitely les adventuresome, - was little more than that of the 'correct' foreigner. Conrad, of course, can never be extradited from English literature, but Maartens seems to be too complacently left to both British and Dutch claims, and he is not great enough to stand for division of value. To me, it seems that it is in Dutch literature that he most merits a place, for at heart he always remained a true and loyal *Hollander,* never freeing himself from the idiom of his native tongue and not at all from his own people.

Women-writers at this time also buttressed the new psychological novel, but, despite their greater numbers, scarcely so brilliantly as in the past; the feminist question occupied them principally, but no 'Anne Veronica'[1] was forthcoming. Champions of women's rights like Mev. Goekoop de Jong van Beek en Donk, Anna de Savornin Lohman and the ill-starred Cornelie Huygens, however, were forerunners of the host of ladies who to-day make the novel the vehicle for opionating on every social and domestic matter. They showed a starker realism than Couperus, since more didactic, and whenever their treatment of aspects of real life was romantic, it was only so in the colloquial sense. Yet, Professor Phelps' somewhat misleading definition that 'at its best realism was made up of afternoon teas; at its worst it was garbage,'[2] was never fulfilled to the letter in Holland. Naturalism's orgy there was surprisingly mild, but, nevertheless, it definitely emancipated the novel by the democratic tendencies towards social and psychological effects to which it gave rise under Couperus. The mission of the novel, it was finally recognized, is the study of life, the interpretation of life, the one ineluctable law imposed upon the artist being 'that he shall dominate the prodigal wastefulness of life.'

(Wordt vervolgd.)

1) The great feminist novel of Mr. H.G. Wells.
2) 'The Advance of the English Novel', p. 135.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van blz. 413.)

VIIII.

Op het zien van dien marskramer vóór de deur bleef Antje ontsteld in het gangetje staan. Dat de juffrouw nu net niet thuis en Mientje naar d'r moeder was! Astrant keek hij het meisje aan en haar: ‘we koopen niet an de deur!’ deed hem nog genoeglijker lachen. Hij had toch zulke mooie bloesjes en prachtige pantoffeltjes - meteen ging hij in de veranda zitten. Antje wist niet wat te doen; om het huis uit te kunnen vluchten, moest ze vlak langs dien kerel heen.

- Slaap jij in het zolderhokje? vroeg hij. Kraakt dat bed nog zoo?

Verbaasd viel Antje uit: - Hoe weet jij dat?

- Meid, ik heb d'r toch ook gelegen!

Toen begreep ze er niets meer van. Gelukkig kwam Mientje juist terug en de mensch, in wien Antje een leurder gezien had, bleek een kameraad van de juffrouw en wat hij droeg een schilderkist.

- Vertel me nu 's, wat jij hier doet. Je begrijpt dat ik die beleediging van me leven niet vergeef.

Antje bloosde tot in den nek; met een: - ‘Och!’ liep ze naar de keuken, want hij had om koffie gevraagd. Toen ze weg was, moest hij van Mientje weten, waar de juffrouw dat lieve schepsel vandaan had.

- Meeëbroch'. - Meer hoorde hij niet. En nu lieten ze hem alleen. Lang duurde het eer de koffie kwam, daarna verschenen

de twee tegelijk en daar hij het vroeg vernam de schilder, dat de juffrouw vóór twaalven niet thuis zou zijn.

- De juffrouw schildert d'oue vrouw, ze zit achter de boerderij.

Met handgebaar en met een hoofdknik verduidelijkte Antje deze aanwijzing zoodanig, dat meneer Kramer - Mientje had zijn naam geweten - vadsig opstaand concludeerde:

- En jij wilt dat ik naar d'r toe ga. Op me gezelschap gesteld ben je niet, maar je ziet me straks terug. Mientje, is er brood in huis? En bak dan een paar eieren voor me.

Dit was nu in twee dagen tijds het derde bezoek, dat de juffrouw kreeg.

- 's Zomers bin d'r altoos veul schilders, lei Mientje uit.

Het was een nieuwe wereld voor Antje en het was alles wel vreemd maar mooi. Toch bleven angst en heimwee nijpen. De juffrouw was vol goedheid voor d'r; eiers, melk, méér dan ze lustte kreeg ze; aan 't huisje en 't eten was weinig te doen en Mientje bleef haast heel den dag. Zij zat maar net als een dame te lezen; de juffrouw had 'r een boek gegeven, *Sprotje,* 't leven van 'n meisje; 'n prachtig verhaal, maar hoe zou ze d'r hoofd er bij houden, daar ze aldoor denken moest aan d'r jongen en bang zich vroeg, wat verwacht werd van haar. Nu weer.... terwijl ze daar makkelijk neerzat onder het verandastroo en in dien heerlijken geur van sparren, was het of haar adem stokte; opensmonds keek ze zonder te zien; dezelfde benauwdheid-en-holheid van 's nachts in die verstikking van den zolder, waar ze niet dan met moeite den slaap vond; waar het uren lang zwart en bedompt was; ja tegelijk bedompt en leeg; een leegte waar zij hulpeloos in lag. Want dicht om zich heen wist ze vijandschap. Tegen haar ging Dina's haat. Willem had al vóór zijn trouwen telkens moeilijkheid met Dina. Als toen hun kind was blijven leven, had dat 'r misschien wat zachter gestemd; nou gaf ze alleen om d'r huis en d'r kleeren en om het geld, altijd het geld. Willem had toch een prachtig loon en dat voor een huishouden zonder kinders, maar Dina vond het nooit genoeg: zóó was die vrouw gesteld op geld, dat de schande, met de geboorte van Piet over de femilie gekomen, vergeven leek en als vergeten, toen zij het kostgeld kreeg in handen. Teminste in de eerste weken! Toen

het onverwacht voordeel verzekerd leek, begon 't getreiter van voren af aan. Ze kon nu tusschen twee slachtoffers kiezen, het derde liet ze nog ongemoeid. Maar die twee waren broer en zuster, allebei waren ze van de femilie die zij haatte sinds ze derin was getrouwd. Om de beurt kon zij hen sarren, Antje als de zuster van Willem, Willem als den broer van haar, die de schande over het huis bracht. Weer keerde dit plagen en schimpen terug. Het kind liet ze met rust, voorloopig. Misschien werd die foltering uitgesteld, tot ze den jongen alleen zou hebben.... Maar ze had nu tenminste een kind in d'r huis, al was het dan het kind van een ander. Ook kon ze d'r alles mee doen dat ze wou, als 't 'r maar niet werd afgenomen. De moeder te kwellen, was zonder gevaar, weerloos was die, lamgeslagen, nadat ze zich door Gerrit Rooiers als 'n onwijze had laten nemen. Willem, d'r man! dat bleef als vroeger, daar kwam nooit meer verandering in. Alleen voor het kind moest ze zich beheerschen. Het maakte de huiskamer vuil of slordig, het brak eens wat, zat overal aan of liep de straat op als het de kans kreeg; en daarbij bléef ie het kind van 'n ander; maar zij had te minste n'en kind in huis; moederen kon ze of 't van haar was en alle maanden streek ze 't geld op; neen, voor het kind zou zij wel goed zijn, al was het óók om de moeder te tergen, daar die haar recht niet kon laten gelden - want die was rechtloos, d'r was geen vader.... Woù Dina kwaad, ze had Piet alleen; heel den dag had ze het kind alleen! Trouwens, Willem kon immers nooit tegen d'r op, wat zou hij kunnen of durven voor 't kind! En dan nog, - wat ziet een man aan zoo'n worm of dat z'n eisch krijgt, en dan een die geen kind gewend is, die enkele maanden een zuigeling zag....

Antje wist te kunnen zeggen, dat ze nooit één mensch gehaat had. Maar Dina, ja haar haatte ze! Afkeer had zij al van die meid, toen er nog niets was met haar en Willem. Aan de schoonzuster kreeg ze een vinnigen hekel. En dat die nu haar jongen hield, dat kind dat alles voor d'r was, zóó alles dat ze diep in d'r hart iets was gaan voelen voor den ouwe, wiens vreemde verlangens het hadden verwekt.

Hoe zou Piet het zonder haar stellen? Zou hij haar missen, om 'r roepen? Het mensch zou n'tuurlijk d'r uiterste best doen om hem van haar te vervreemden, zoodat hij bij het wakker worden

niet eerst naar zijn moetje uitzag en 's avonds insliep zonder d'r nachtzoen. In den namiddag gaf het mensch hem een koekje; ze zou wel toezien op z'n kleertjes en 's Zaterdags verschoonde zij 'um - als ze teminste het alles nog deed, niet 'm overliet, niet 'm verslonste.... God! als ze dàt dee, Dina wàs lui! Alles werd haar te veel op het end. Niet in d'r huis, niet aan d'r kleeding; maar wat had z' ooit over voor Willem? Zou ze, enkel omdat het een kind was, omdat ze spelen kon dat het haar kind was, wèl genoeg over hebben voor Piet? Zou al de verzorging haar niet vervelen? Zou de gierigheid niet drijven om Piet als meer te kort te doen? Ze kon zoo weinig drukte hebben, zoo heelemaal geen last van 'n ander. En Piet was dwingerig, ‘kind van zijn vader’, zooals de ou'e heer graag zei. Hoe had die hem daarom verwend! Zij had geperbeerd het tegen te gaan. Al tijdens de ziekte en later vooral; 't kind had het kunnen, moeten merken; was 't uit geweest met dat bederven. Misschien was 't net op tijd veranderd, was 'et sterven in zooverre nuttig voor Piet.... Maar hoe zou het nu gáán, hoè zou hij wézen? Hoe zou hij wezen. M'n God, háár kind! Niet te weten wat met 'um gebeurde en 't was toch haar eigen jongen, alles, alles wat ze had, dat ze betaalde met zóóveel tranen. Nou, bot, zoo maar opeens van d'r af! Waarom had ze toegegeven, wat maakte 't uit dat zij het goed had, als een dame d'r tijd verbeuzelen mocht....

Dat de juffrouw toch alsmaar niks zei! De juffrouw beloofde: je krijgt 'et kind en nou was zij al twee weken hier! Zou ze vragen? Och, als ze maar weg-kon! Weg-kon?.... 't Mensch zou d'r ginder zien komen! Machteloos kon ze nergens heen....

Zij schrikte op uit haar gedroom door de plaagstem van meneer Kramer. Hij en de juffrouw stonden vóór d'r. Dat ze niks gezien, gehoord had! Zoo vonden die haar vadsig zitten en zij had Mientje laten tobben, of niet de heele koffieboel klaar moest. Wel keken geen van beien boos, maar och heerejee, de toestand; zij, die daar zat net of ze ziek was, 'n pesjent uit het Teebeecee-huis! Vol schaamte was zij opgerezen, graag zou ze zijn beginnen te huilen, zoo akelig vond ze de sittewasie; maar de juffrouw, nooit 'es boos, zei goejig dat het haar plezier dee, zóóveel beter als zij d'r uitzag.

- Ze had 'et noodig! hoorde ze haar tegen meneer Kramer zeggen. De stadslucht was niet goed voor haar.

IX.

Eva beleefde plezier aan Antje. De vrouw-geworden naïeveteit. Geknipt model voor een Madonna: kindvrouwtje, omgetooverd tot moeder, zonder te weten wat met 'r gebeurd is. Ook nu was ze een en al schroomvallige verwondering, vol goeien wil om te begrijpen, om mee te leven met dit vreemde, want bij geen plagen werd ze boos, op alles zei ze ja en amen; alleen blonk verbazing haar droomoogen uit. Die oogen en dat blonde hoofd, gedragen door den blanken hals, rechtstandig op het slanke lichaam, ze vormden 't vrouwelijk evenbeeld van den kop van 'r broer den knappen chauffeur, plichtsgetrouw aan het stuur der auto.

'Bezonder', meer had ze niet weten te zeggen onder de haastige preparatieven voor deze spoorreis naar Harderwijk, waar Nico Kramer en Kees Luiken 'de beide dames' toe kwamen nooden, juist op het moment dat Eva zou uitgaan voor haar taak op de boerderij. Maar Antje wist ook verstandig te zwijgen onder de dwaasheden van het tweetal. De hulde in Kramer's de hei over gegalmde: 'Aennchen von Tharau' ging langs haar heen. - ''k Versta geen Fransch', was het bescheid, toen de schilder-zanger vroeg, of een hulde zóó welgemeend, geen zoen, geen lonk, geen woord zelfs waard was. Zij ontbolsterde in den trein, toen Luiken tot een two step noodde tusschen de banken van 't leege rijtuig. Natuurlijk kwam er niets van terecht, maar in den ernst waarmee ze staan bleef of hosseboste door de ruimte, vond Eva iets van het plechtstatigs terug, dat in de vrouwen en meisjes vaart, wanneer te Rotterdam op den Dijk een orgel tegen de gevels opschatert. Zóó weinig was dit kind gewend, haar dagen werden nu alle bezonder - maar of het moederhart rustig klopte?

Nico fuifde op dezen uitstap. Eva moest de stad van zijn kinderjaren zien; 'n schandaal dat zij er nooit was geweest, al die Nunspeetsche weken met Lize Bosch; de stad der jeugd eens grooten schilders en die der Poort, waar Eva's afgod, die ze haar best deed niet te kopieeren, het bestgeslaagd model in vond....

Het bleek nog een wandeling, van het station af, maar 't was een mooie wandeling, een inwijding, een voorbereiding tot al de schoonheid van de stad, zooals Nico declameerde. Zonder op de voorbijgangers te letten, begon hij weer, de hand op het hart:

- ‘Antje, mooi Antje is 't, die me bekoort’.... Een pummel riep hem vlegeltaal toe, maar zoodra hij, met een gelaat vol boosheid, deed of hij hem na wou zetten, rende de kwajongen weg. Dit was zijn eerste overwinning; de mooiste, zei hij, moest nog komen; en teeder keek hij Antje aan. Eva vroeg even zich af, of deze grapjesmakerij het meisje in haar omstandigheden misschien onaangenaam kon zijn. Maar Nico deed zoo goedig-dwaas en zag er zoo lachwekkend uit, met dien zwarten flambard diep over de lange dichte krullen getrokken; zoovéél leek hij op den kermiskwant dien Antje aanvankelijk in hem gezien had, dat ook zij, nu ze met hem vertrouwd raakte, blijkbaar zijn vroolijkheid onderging. Aan den rand van de stad, bij de zee, fuifde hij op morgenkoffie, ook morgenbaden bood hij aan, doch aangezien niemand hiervan gediend bleek, zou hij het geëerd gezelschap dan nu geleiden naar de Poort. Het gebeurde met zulk een omweg, aldoor langs den werkelijk bekoorlijken rand van het stadje, dat de wandeling Eva lang viel. Nico haastte zich hoffelijk, een ouwe juffrouw aan te spreken met de vraag, waar het dichtstbijzijnde station van den Stedelijken Taxidienst was en toen het mensch zonder antwoord doorliep, bad hij vergeefs om Antje's meelij. Eindelijk kwamen ze aan de Vischmarkt en wees hij naar het monument.

De poort te zien, ontroerde Eva, bij haar eerbied voor Suze Robertson, die met zoo menige deernis-gestalte nog krachtiger tot haar gevoel had gesproken dan Käthe Kollwitz placht te doen, dank zij meer eenvoud, een oprechtheid die het opzettelijke meed. Ook in de Poort-schilderijen was deernis, met het ontzag voor een verweerdheid die het karakter verduurzaamd, versterkt had. Geruimen tijd bleven zij bij het gebouw en bekeken het op verschillende afstanden. 't Bevreemdde Eva door vriendelijkheid of door een heldere gewoonheid die 't niet had op de schilderijen - misschien was 't later schoongemaakt. Zij voelde iets als vrouwetrots op deze tragisch-forsche visie.

Het vierta wandelde over het plein en ging daarna onder de poort door. Nico maakte nu geen grapjes. Langs zee koersten zij naar het midden der stad. Eva liep voorop met Nico. Van de visschers vertelde hij en van de kolonialen vroeger: wat zijn Grootvader, lie hem had opgevoed, hier vroeger als nog jong

predikant, de eerste tien jaar van zijn verblijf, in twee zóó schril verscheiden milieus aan deerniswekkends had meegemaakt - de visschers met hun door wreedheidsbesef geslagen vroomheid, hun angstig ontzag voor den God der vergelding, den God van schipbreuk en van armoe; de kolonialen, louter mislukten, nu tot kanonvoer afgestempeld, op een handgeld van enkele honderden guldens, dat hier verbrast moest in weinige weken. Een rechts en een links voor wien bij het Stadhuis stond en tusschen uitersten de kern, de nette burgerij van 't stadje, die van de kolonialen trok en hierom de verpesting gedoogde. Want de fuivers bevuilden alles. De beste straten duldden kroegen, lawaaihuizen waar met het geld werd gesmeten, waar geen bedrog beteekenis hield, omdat de rijkdom immers op moest; en trok in een zijstraat een huis de aandacht door zonderlinge weelderigheid, dan was 't natuurlijk een bordeel.

- Heijermans, zei Nico dof, had bij de visschers kunnen hooren, dat God de Heer het zoo besteld heeft, maar dat de visch wel duur betaald wordt. Als hij in een tooneelstuk, beter dan ‘Het Pantser’, het militaire en het koloniale gedoe tegelijk had willen treffen, dan zou de ellende van deze verdoemden die korte weken vóór de bootreis, hem krachtiger hebben geïnspireerd. En kijk me nu dit rustig stadje! Ook de Vischmarkt is vriendelijkmooi. Er wonen innig-brave menschen; 't gevaar van hun beroep maakt somber; die triestheid, die rouw van geslacht op geslacht, uit zich in vreesachtige vroomheid, hartstochtelijk weten van: ‘Mij is de wrake’. In het verdere Harderwijk is de blijmoedige kalmte hersteld, die door de jaren van 't Werfdepôt als door een ziekte was ontheisterd....

Vóór een melkinrichting bleven zij staan, wachtende op de andere twee, die hier en daar hadden halt gehouden. Toen aten allen brood en beschuit bij de koffie of chocolade. Vermoeidheid deed hen veelal zwijgen. Na 't noenmaal liepen zij langs de kerk, langs een oumannenhuis vol karakter en kwamen toen weer bij de zee. Over een gezellig pad om den eeuwenouden stadsmuur heen bereikten zij een brokje duin, waar zij zich uitstrekten en Antje tot verrassing der anderen bot in slaap viel.

Nadat die al ginnegappend wat van haar af zich hadden gelegerd, vol eerbied voor zoo'n gezonde rust, deed Eva haar

vrienden het heele verhaal van die ze het kinderlijk moedertje noemde; waarbij zij, niets voor hen verzwijgend, over de gedachtenis van haar vader waakte met de verklaring verzekerd te zijn, slechts te handelen in zijn geest door de moeder en het kind als verwanten te beschouwen.

Kramer die, bij vrienden toevend, na een ontmoeting op Sint Lukas, Eva een jaar of zes geleden had bezocht in haar atelier, toen dit nog aan den Westersingel bovenin het ouderlijk huis was; zag den reusachtigen ouden heer vóór zich, die daar even was binnengeloopen en niet weinig uit de hoogte den kameraad van zijn dochter bekeek.

Er rees eenige twijfel in Kramer.

(Wordt vervolgd.)

Een liefde in Spanje[1)]
(vergeten schimmen uit het zuiden) door Henri van Booven. (fragmenten)

Eerste hoofdstuk.

In den laten ochtend naderde de nachttrein uit het Noorden Madrid. De kunstschilder Frans Oldhove, bij het aanbreken van de morgenschemering sluimerend in den hoek van zijn coupé, ontwaakte, toen de trein aan het voorlaatste station ruw tot stilstand geremd, zijn snurkenden, in voddigen, bruinen mantel gewikkelden reisgenoot, bijna van de bank slingerde.

De man zag hem van onder zijn barret, met zijn door slaap half dicht genepen, zwarte oogen, verschrikt wantrouwend aan, en wikkelde zich daarna opnieuw in zijn mantel, het pukkelige, bruine gelaat in de vuilgrijze zitting gedrukt.

Voor Oldhove lag er zooveel zorgelooze onverschilligheid en verwildering in dezen ruigen, smerigen kerel, die, midden in den nacht, met luid gesmak zijn maal van uitgedroogd, verkruimeld brood, rauw vleesch en knoflook had geknauwd en die daarna liggend, oogen half dicht, een sigarette rolde en rookte.

Het was ál verwaarloozing van vormen en gebruiken, welgekoesterd in het Noorden, en daarvoor in de plaats lag er tegenover hem, vonken strooiend en asch uit zijn sigarette, op den planken vloer, deze knoflookwalmen ademende stoppelige....

Dien nacht, uren achtereen uitkijkend door de raampjes, had

1) Roman. Zal in dit najaar bij de ‘Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur’ te Amsterdam, verschijnen.

Oldhove vast in zich opgenomen het beeld van eindeloos voorbijtrekkende, schemerige hellingen en vlakten.

Daarin stonden als wachters de lage parasoldennen, spreidend de scherpte hunner ovale schaduwen op den bodem in den blauw zilveren toover van het hooge maanlicht.

Vaag aan dit gezicht verbonden, kwam in zijn vermoeide wezen menige verwardheid der tafreelen van het verbeelde, van het geschilderde Spaansche landschap, verbleekt en veronduidelijkt nog door zijn leven van ontzegging der laatste maanden, met bitter gebrek dreigend in de naaste toekomst.

Hij voelde zich mat en zwak na acht en veertig uren onafgebroken reizen. De vroeg gekomen warmte in Frankrijks Zuiden, kille wind en sneeuw in de Pyrénéeën, de snel toenemende zachtheid der lucht in zuidelijker dalen en valleien en eindelijk de koelte opnieuw, voorbij de Sierra de Guadarama, op de hoogvlakte, dat al had hem aangegrepen.

Doch daar was telkens weer de blijde, opbeurende gedachte aan de komende weken in het appartement bij zijn vriend Joris van Ree, kunstschilder en Prix de Rome-winnaar, die hem een maand lang ging huisvesten. Dat zou een zorgeloos tijdperk zijn; aan wat daarnà komen moest dacht hij niet.

En nu, in het scherpe, zonnige licht, las hij nog eens Joris' brief, zonderling gesteld schrijven, zooals alle brieven van Joris waren. Deze was vol beklag over zijn eenzaamheid, over de heete dagen en ijskoude nachten van Madrid, waarin de Guadaramawind hem als een wild dier naar de keel greep.

Van zijn Prix de Rome winnen had hij geen voldoening meer, de brieven van zijn aanstaande, de doffe nuchterheid van Jan Lebrette, de zakenman, die thans zijn verdieping in de Calle de la Concordia met hem deelde, de diefachtigheid van hun keukenmeid Pacca, 't was álles te zamen te veel voor hem geworden en dan had hij in een ‘casa de confianza’, waarheen Lebrette hem wel meenam ‘de vrouw zijner verwachtingen’ ontmoet. Oldhove ook moest haar zien, dát alléén loonde reeds een reis naar Spanje. Hij eindigde in diep neerslachtigen toon:

‘Kom haastelijk want wij vergaan’....

* * *

Voor het *Estación del Norte* stonden een rij voertuigen, die Oldhove den indruk gaven, alsof zij daar opgesteld waren om als zeldzame oudheden of curiositeiten te worden verkocht. Doch hij begreep dat deze nog als huurrijtuigen dienst moesten doen en waarschuwde een der koetsiers, die in gescheurde en groen verschoten jas, tegen een muur geleund, een sigarette rookte.

In felle vlagen neerzwierend sloeg het licht van dien Mei-ochtend over de groote, puntige keien van de stijgende straat, vol diepe, wijde golvingen.

Toen het zwiepende rijtuig, moeizaam door een half kreupele, beenige knol getrokken, den breeden weg langs het paleis des konings ophotste, laaide het zonlicht zóó vervaarlijk van hooge, witte paleismuren terug, dat Oldhove een neiging voelde om de oogen half te sluiten. Over wijder, lichter, schroeiend heete pleinen reed hij nog, waar fonteinen sprongen, zij passeerden de drukke, breede Alcala naar den Passeo de Recoletos, waar boomen een weinig schaduw gaven.

Even daarna, langs een muur, waarvan honderden zoet geurende blauwe bloemtrossen afhingen, geraakten zij in de *Calle de la Concordia,* voor het huis waar Joris van Ree op de vijfde verdieping woonde.

Korten tijd later begon hij er de steenen trappen van te beklimmen, moeilijk zijn zwaar handvalies en hoedenkoffertje zeulend. Op de hoogste verdieping eindelijk gekomen, schelde hij verscheidene malen, doch de deur bleef gesloten. Oldhove keek op zijn horloge en zag dat het reeds bijna half twaalf was. Er scheen niemand in huis te zijn, van af de straat klom het verwarde gerucht der over de rommelige keien zwaaiende vehikels en het doffe, ijzeren geratel der trams. De schaduwstreep van het laaiende zonlicht, dat door een venster viel, schoof traag over de bruin-grijze steenen van het portaal....

Eindelijk kwam het schuifelen van voetstappen hooger en hooger gestegen en een klein, kortgebouwd, zwartharig vrouwmensch, wantrouwig met groote, donkere oogen glurend, trad langs hem en stak den sleutel rap, geruischloos in het slot der deur.

‘Kom binnen Señor’, zeide zij kortaf en daarna:

‘Mijnheer van Ree heeft mij gezegd u te laten wachten in de antichambre tot hij thuis komt, omstreeks twaalf uur.’

Met wijden zwaai deed zij in den corridor de deur open van een kamer op de zonzijde, waar voor de nauwe vensters jalousieën en gordijnen waren neergelaten, om het zonlicht en de staag meerderende hitte buiten te sluiten.

Na een wijle begon Oldhove in den schemer van dit vertrek te denken aan Joris en aan den moedeloozen toon zijner brieven waarvan de laatste zoo erbarmelijk eindigde: ‘Kom haastelijk want wij vergaan.’

Was dit de toon van Joris? Van zijn meestal laatdunkenden, schamperen vriend? Was hij werkelijk ziek, of vorderde een begin van ziekte, en wie was de vrouw waarover hij had geschreven, wie was Mercedes? Zou zij uiterlijk zijn zooals de vrouwen die hij in den fellen zonnebrand dien ochtend zag, de meeste in het zwart of donker bruin, met mantilla's over de glanzende, gladgekapte haren, half verhullend de matte, ovalen gelaten. Al vager voorstellingen maakte hij zich van het ‘casa’ waarover Joris had geschreven, en van Joris' huisgenoot Jan Lebrette, de man-van-zaken. Hoe kon dát samengaan, een zakenman en Joris? Dat was onmogelijk. Wie kon durend samenleven met Joris, den lichtgeraakten, luimigen, bitteren sarcastischen artiest, met zijn te kritischen geest, die zich overal stootte, overal anderen kwetste, nooit ontzag, soms tegen zijn wil, doch meestal met opzet.

Hoe wonderlijk klonken door die loomheid van Oldhove's gewaarworden heen de geluiden der straat omhoog en die van uit een dichtbije keuken in het appartement, waar die korte, gezette, stuursche dienstmeid thans haar werk deed.

Onverhoeds ging de deur open van den corridor en daarmede zwaaide de hartstocht van een nijdig gesprek binnen het huis.

Oldhove herkende Joris' stem en hij hoorde een zwaar, donker geluid, juist vóór de deur der antichambre opengedraaid werd, zeggen:

‘Neem haar dan mee als je kunt, maar zij zal niet willen, haar hart is te ruim, daarom blijft zij bij Mathilde!’

En terwijl de deur openging klonk wrevelig heesch ten antwoord, Joris stem:

'Als ik het wil zal je haar zien.'

Op dat oogenblik trad Joris het vertrek binnen.

Hij was mager geworden en zijn gelaat was vaal en beenig, meende Oldhove, wiens oogen aan den schemer waren gewend geraakt.

Toen begroetten zij elkander en Joris was, vond Oldhove, hartelijker dan gewoonlijk. Hij stelde hem aan Jan Lebrette, zijn huisgenoot, voor en zeide Oldhove veel vriendelijks met zijn vermoeid, schor geluid. Hij vertelde van zijn dagelijkschen gang naar het Prado, waar hij copieerde en van zijn zwerftochten des nachts door Madrid met Lebrette.

Dat was een forsche, jonge kerel met donkere oogen en zwart haar, boven een schoon gebouwd, hoog voorhoofd.

Alles aan Lebrette's wezen scheen teruggetrokkenheid. In de uitdrukking van zijn vermoeide oogen, meende Oldhove, was een wonderlijke mengeling van achterdocht, verdrietigheid en verlangen toch naar vertrouwen en warmte van anderen.

Lebrette nam Oldhove's uitgestoken hand en greep deze met kracht een wijle, vraagde toen of Oldhove voor de eerste maal in Spanje reisde. Joris maakte op dat oogenblik een der luiken los, om meer licht in de kamer te doen schijnen en hij verliet de antichambre, toen de dienstmeid, Pacca, waarschuwde dat het middagmaal gereed was....

Aan die eerste uren in Joris' huis dacht Oldhove later dikwijls met een mengeling van triestheid en vage vreugde om velerlei door vermoeidheid omfloerste, nieuwe, lichte gewaarwording.

Daar waren ook: het éérste felle twistgesprek van Joris met Pacca, dat heel het appartement door verklonk, kort daarop hun maaltijd in de kamer, naast Lebrette's slaapvertrek, en de woede zijner gastheeren tegen Pacca, die in den korten tijd na haar terugkeer in het huis, haastig wat rijst, met vet daarin gemengd, gekookt had.

Oldhove, vermoeid en uitgehongerd, at met gretigheid zwijgend de ongare rijst en de broodjes en dronk van den zwaren, donkeren Rioja. Joris en Lebrette echter, waren buiten zich zelf van kwaadheid. Lebrette schelde eenige malen. Eindelijk verscheen Pacca en onmiddellijk laaide het twistgesprek op met een

verwoedheid, die Oldhove voor een laatste uitbarsting van verwijten hield. Nú zou Pacca wel voor goed weggestuurd worden, dézen middag nog.

Niet gewend aan de taal kon hij het gesprek slechts gedeeltelijk volgen en hij was dan ook bijna verwonderd, dat Pacca, na zich even buiten het vertrek te hebben begeven, nog met een groot stuk brood en boter terug kwam.

Nog even hervlamde de twist tusschen Joris en de meid, totdat Pacca met een boosaardig-onverschillig, herhaaldelijk optrekken harer breede schouders, minachtend de kamer verliet.

'En dít zet het beest ons voor! Hoe durft ze!' tierde Lebrette.

Een plotselinge begeerte om Lebrette te hinderen, besloop Joris en hij zeide langzaam:

'Die lange bezoeken bij Mathilde Diaz putten uit.' Ondanks zijn vermoeidheid was Oldhove's aandacht opnieuw gewekt, doch hij wachtte vergeefs op Lebrette's antwoord.

Joris, ironisch gekscherend met Lebrette's innige vriendschap voor een nieuwelingetje in Mathilde Diaz' casa, plaagde opnieuw:

'Een geestig ding Lebrette, die kleine Rafaelita! Jammer dat ze haar trouw tusschen Mazantini en Bombita Chica en nog een paar stierenvechters en jou, verdeelt.'

Lebrette in woede verbleekend, vloog op:

'Wat gaat jou of een ander dat aan? Is jou Mercedes beter of trouwer dan de eerste de beste in Mathilde's huis?'

'Mercedes is *mijn* vrouw, ze is meer, ze is mijn vorstin!' antwoordde Joris met een zekere plechtstatigheid, doch zonder ironie nu, en hij vervolgde voor zich heen:

'Op haar vorstinnehoofd bloeien bovendien zulke mooie, zwarte haren....'

Lebrette barstte in een schamper gelach uit. Hij stond driftig op, blies, zijn sigarette opstekend, de rook onverschillig voor zich heen en, Joris die verder wilde spreken, heftig in de rede vallend, schreeuwde hij:

'Met of zonder haar "vorstinnehoofd", blijft je Mercedes, die jij opeischt, precies zooals alle andere meisjes bij Mathilde Diaz en dán, ze is véél érger! Wacht maar, de tijd zal 't je wel leeren!' En daarna, zich naar Oldhove wendend:

'Als u het goed vindt mijnheer Oldhove, wijs ik u den weg

naar mijn kamer, dat zal een maandlang ook de uwe zijn. Van Ree's kamer is niet groot genoeg voor twee bedden.'

In Joris richting zeide Oldhove nog, vóór hij de eetzaal verliet: 'Ik pak mijn valies uit en rust daarna een poos.'

Joris ten antwoord, mompelde voor zich heen:

'Tegen den avond zien wij elkander hier wel terug....'

Lebrette verliet kort daarna haastig het huis, veel werk wachtte hem op zijn kantoor in de stad.

* * *

Frans Oldhove, vermoeid, afgemat schier, keek even in de kamer rond die hij thans met Joris' huisgenoot een maand zou bewonen. De lichte maaltijd en de wijn hadden hem nog slaperiger gemaakt. Hij trok zijn jas en vest uit en begon zijn valies leeg te pakken, traag en nauwelijks kracht behoudend om zijn moede gedachten op dit werk saam te vatten. Hoe lokte het bed dat stond tegenover een hoog, gordijnloos venster, waardoor hij over den blinden muur en het platte dak van een aangrenzend huis, een vierkant stuk van den donkerblauwen hemel kon zien.

Toen hij alles weggeborgen had en geordend, nam hij het schrift, waarin hij die laatste jaren uit zijn al moeilijker en moeilijker wordenden leertijd velerlei ervaring had genoteerd.

Hij maakte enkele aanteekeningen en bleef daarna willoos met zwaarder wordende oogleden voor zich uitstaren, ternauwernood bedwingend de begeerte, om, met het hoofd in zijn hand op de tafel steunende armen, over zijn dagboek gebogen, te slapen.

Daarna doorbladerde hij het schrift en herlas er de eerste zinnen van. Zonder dat hij het bemerkte sloot hij de oogen en zijn hoofd zonk omlaag over de tafel. Dit wekte hem weder.

Nu rees hij overeind, wankelde naar het bed en, nauwelijks daarop uitgestrekt, greep de slaap hem en trok hem als in diepe bezwijming neer....

Omstreeks vijf uur dien namiddag keerde Lebrette terug. Joris en ook Pacca waren uitgegaan. De gangen door stappend naar zijn kamer floot Lebrette zachtjes eerst en neuriede daarna een liedje dat Rafaelita hem geleerd had:

Si mi corazon tuviera
ventanitas de cristal
tu te asumaras, y vieras
lo dolorido que está....

Ziende dat Frans Oldhove gekleed te bed lag en in diepen slaap scheen, trad hij behoedzaam door de kamer en boog zich over hem.

Dit was dus de vriend van Joris van Ree; hoe ellendig vermoeid en mager zag de man er uit. Toch een heel ander wezen dan Joris, de bitse, bittere, altijd gereed op te komen voor eigen belangen, de luimige, kurige, nooit te bevredigen, plagerige artiest. Van Ree had hem veel van Oldhove's talent verteld, en van diens zware ziekte die hem ook na zijn genezing belette, zich geduldig en aandachtig met eenig werk bezig te houden, en die hem in steeds vertwijfelder toestand bracht en in een voortdurend wanhopen aan de toekomst.

En nu moest Lebrette weer aan zich zelf denken. Was hij er beter aan toe dan deze Oldhove? Had hij, Jan Lebrette daarenboven niet misbruik gemaakt van het geld van anderen? Geld dat anderen hem voor handelsondernemingen hadden vertrouwd, had hij er niet van genomen, had hij het niet voor zich zelf aangewend en voor Rafaelita? Het was zijn eigen afschuwelijke zwakte geweest en zijn groeiende hartstocht voor dat kleine, geheimzinnige kind in Mathilde's casa, voor de teere Rafaelita. O! De tijd was niet meer ver af dat hij haar voor goed bij zich nemen zou. Wat er ook ging gebeuren, zij zou bij hem blijven, al moesten zij wegtrekken samen, vluchten, als eindelijk al het geld verbruikt zou zijn. Het was níet alles zíjn schuld, maar de omstandigheden dwongen hem. Neen, zijn toekomst was duister ook en bijna hopeloos.

Dadelijk na zijn aankomst in Madrid was hij ziek geworden, hij had weken lang te bed moeten liggen, toen was een keeloperatie noodig geweest en hij had voor het eerst van dat geld uitgegeven. En daarna, het geleek of wil en verantwoordelijkheidsgevoel in hem verlamd waren, was zijn geestkracht verminderd.

Wéér nam hij van dat geld, herhaaldelijk, zich telkens

sussend met de gedachte: ‘Later, láter zal ik het zéker terug verdienen en al mijn schulden betalen.

Doch in hem bleef zijn wil als uitgedoofd en meer en meer hechtte hij zich aan Rafaelita, dieper en dieper zonk hij in zorgen neer....

Lebrette hoorde onverhoeds Oldhove woorden mompelen en hij ontwaarde hoe de slapende zich een weinig bewogen had en nu, moeizaam ademend, hem het ten halve in de kussens gedoken gelaat een weinig meer toewendde.

Lebrette trad een wijle omtrent het bed en luisterde naar dat ademen... Hoe zwaar sliep Oldhove, hij moest wel erg zwak en vermoeid zijn.

Ondanks zich zelve, hij hield niet van artiesten, voelde Lebrette belangstelling voor Oldhove, die door zijn zwijgzaamheid geheimzinnig scheen en in alle opzichten van den voortdurend op hatelijkheid peinzenden Joris van Ree verschilde.

Lebrette ontwaarde Oldhove's geopend cahier op tafel. Hij herkende dadelijk het handschrift van de brieven die Joris wel uit Holland had ontvangen, en nu, plotseling hevig nieuwsgierig geworden, ging hij behoedzaam zitten, bladerend wat in dit opteekenboek.

Hij aarzelde een oogwenk, keek nog even naar den slapende en dacht er aan dat dit schrift stellig veel over Oldhove zou ophelderen; toen begon hij de lezing der eerste bladzijden:

Lebrette schrikte op....

Onverhoeds kraakte het op het parket in de gang van het appartement, snel naderden nauw hoorbare, driftige schreden.

Ha! Dat was Pacca weer, de ellendige, gluiperige meid! Altijd opende en sloot zij geruischloos de deur van de woning, om dan op de van dik touw gevlochten zolen harer espadrilles naar haar kamertje te sluipen. Wát voerde zij toch in haar schild, de diefegge, de brutale bedriegster? Lebrette sloot Oldhove's cahier en keek in de gang; hij kon de korte, breede figuur van Pacca om den hoek der eetkamer zien verdwijnen en wilde zich weder naar binnen begeven, toen de voordeur opnieuw opendraaide. Nu ontwaarde hij een vrouw in het zwart met zwarte mantilla, achter haar volgde Joris.

Aan hare gestalte zag Lebrette dat het Mercedes was.

Hij had nog wel een oogwenk willen kijken om te zien waarheen zij zich zouden begeven, in de antichambre of naar Joris' werkplaats, doch met een bruuske beweging trok hij zich terug.

Wat ging het hem aan of Mercedes nu reeds weder Joris opzocht, hoogstwaarschijnlijk kwam zij nu om voor hem als model te zitten.

En werkelijk traden beiden door de gang voorbij Joris' slaapvertrek, hij hoorde hen de trap opgaan en daarna hunne behoedzame schreden op de bovenste verdieping in Joris' atelier.

Zij loopen voorzichtig, dacht Lebrette, om Oldhove niet te wekken.

En nu trok zijn denken terug naar den stillen, vermoeiden, nieuwen gast, die, hij had het daareven toch in diens dagboek gelezen, in zorgen leefde als hij, die maanden lang reeds in bittere ellende, geestelijk ontredderd, leed, ziek door gebrek misschien en allerlei duistere ontbering.

Dus vond hij zich reeds in gemeenschappelijken nood aan Oldhove verbonden en voelde hij zich in zijn eenzaamheid door deze vage gelijkgestemdheid gekoesterd, nog vóór hij Oldhove eigenlijk had leeren kennen. Een lichte duizeling deed Lebrette een wijle op den rand van zijn bed neerzitten en herinnerde hem aan zijn gebroken krachten na zijn ziekte; ook was hij dezen middag veel vermoeider dan gewoonlijk. Daarom gaf hij enkele oogenblikken later toe aan zijn begeerte, om, geheel uitgestrekt enkele uren te rusten.

Toen hij na korte sluimering ontwaakte, was de groote stilte nog in het huis. Hij stond op, rekte zich, staand midden in de kamer, en ging nog even aan de tafel zitten, hier en daar Oldhove's opteekenschrift inziend. Daarna bleef hij, de handen op het geschrevene gevouwen in gedachten, en toen hij in de richting van Oldhove keek, ontwaarde hij hoe deze, rustig wakker liggend, hem aanzag....

'Het is niets van belang wat daarin staat,' hoorde hij Oldhove opmerken, nadat hij zich verontschuldigd had: 'Ik had het even goed ongezegd kunnen laten, maar dergelijke kleine ervaringen op te schrijven kan de eenzaamheid doen vergeten, wanneer die onduldbaar wordt.'

Lebrette zweeg verlegen en zeide toen:

‘Nu ik, eigenlijk zonder het te willen, iets van uw intiemste leven weet, zal ik u ook van het mijne vertellen. Vergeef mij dat ik het doe, maar ik kan niet schilderen en evenmin schrijven en nu ik zie hoe vriendelijk u mijn onbescheidenheid opvat, heb ik er behoefte aan om u iets te zeggen over dingen die mij hinderen. Misschien vindt u het wel erg vreemd maar ik heb een on-beredeneerd vertrouwen in u; als ge het dus toestaat....

Oldhove maakt een geruststellend gebaar:

‘Goed, wanneer het u verlichten kan, dan luister ik graag.

Lebrette verhaalde daarna alles uit zijn leven der laatste maanden, zijn liefde voor Rafaelita en hun bezoek aan Mathilde Diaz' Casa de Confianza in den afgeloopen nacht, waar hij eenige weken geleden, Rafaelita voor het eerst ontmoet had.

Dien ochtend was daar, kort voor hun vertrek uit dat huis, iets vreemds met Joris gebeurd. Hij had enkele weken geleden een lichte sublimaatvergiftiging gehad, omdat hij achteloos zijn dorst stilde met water op Lebrette's kamer, waarin een heel zwakke oplossing van dat gif. Dezen ochtend, nadat hij bij Mercedes in Mathilde Diaz ‘Huis van Vertrouwen’ uit een waschtafelbeker had gedronken, verbeeldde hij zich plotseling dat hij opnieuw vergiftigd was.

Oldhove zou ook wel kennis maken met de mooie Mercedes van Mathilde, bovendien was zij op dat oogenblik in hun huis, meende hij, want een uur geleden ongeveer had hij haar met Joris naar boven naar zijn atelier zien gaan.

Zij spraken nog langen tijd met elkander, totdat het schijnsel der lager staande zon den muur tegenover hun gemeenschappelijke kamer donker oranje kleurde en Joris, nadat hij van Mercedes afscheid genomen had, bij hen in de kamer kwam en het plan opperde om dien avond bij ‘Fornos’ op de Alcala te avondmalen.

Tweede hoofdstuk.

I.

Iederen ochtend kon Oldhove, wanneer hij ontwaakte, over den blinden muur van het aangrenzende huis in een deel van den hemel schouwen. Ouder gewoonte keek hij, zoodra hij zijne

oogen opende, naar buiten, gelijk hij dat deed in Holland, om te zien of de dag zonnig of grijs zou zijn. Doch onveranderd was in Spanje iederen morgen de bestendigheid van een diep azuur boven het zon bestraalde wit der gevels en de tegenstelling van dat wit en het hemelblauw, scheen bij zijn ontwaken als een bezegeling der verwachtingen van den dag, den Spaanschen dag, dien hij zich dan voorstelde, overstelpt van hitte en zonlicht, in dien nieuwen, ongekenden toon van geheimzinnige aantrekking.

Alles in Madrid was zóó voor hem.

De binnenplaats der aangrenzende huizen ving als in een oorschelp verscheidenheid van straatgeluiden. Daarin geleken bepaalde, wonderlijk ruischende klanken voortdurend te overheerschen.

Dat waren zingende stemmen, gitaarspelbegeleid.

Zelfs wanneer hij midden in den nacht ontwaakte en den roep van den *sereno* hoorde, scheen daarna door de stilte toch gedempt te waren een heenstervende echo van verre muziek, die hing te droomen in het duister, zooals wind door zomersch geboomte vaart.

En in dat geluid dwaalde het verlangen naar de gelaten en de gestalten terug van vrouwen, die Oldhove had zien dansen in kleine teatro's en albergo's, vrouwen die hij zag buigen over balkons om de geldstukken neer te strooien in de straat voor de sjofele muzikanten, van vrouwen, voorname, die des avonds met hunne welgekleede begeleiders de schouwburgen bezochten, die van uit de hooge palco's in de Plaza de toros de lidiadores toejuichten en met bloemen bestrooiden.

En voortdurend werd door dien geur van klanken en die wemeling der beelden heen, één gemis sterker gevoeld in dat huis: het gemis der vrouw, der vriendinne, der minnares, gemis heviger en onduldbaarder door de aanwezigheid der diefachtige bedriegster Pacca, de dienstmeid, die driester en driester werd met den tijd.

Pacca was een driftige, onbeschaamde, kort gebouwde zwaarlijvige, hare pekzwarte oogen konden als die van een roofvogel oplettend-wantrouwig glinsteren. Toen zij bij Joris en Lebrette in dienst kwam, gaf zij erg op van haar kookkunst, doch het bleek dat zij zelfs geen ei koken kon. Zij werd eerst voor

zwakzinnig gehouden, omdat zij nimmer antwoordde, wanneer haar aanmerkingen werden gemaakt op het ontbreken van vleesch of eieren bij de maaltijden, waarvoor zij geld ontving. Dan grimde zij alleen boosaardig en liet hare korte, gele, puntige tanden zien. Een week na haar komst antwoordde zij, na een berisping, voor den eersten keer met een stroom van woedende woorden, volhoudend: de eieren waren in de soep gedaan, het vleesch was uitgekookt, het nat had zij door de rijst geroerd, dat was versterkend, en zelfs de honden aten geen uitgekookt vleesch.

Zoo verging het iederen dag. Op tafel zette Pacca dunne, geelachtige soep, waarin enkele rijstkorrels, voorts ongare, waterige rijst of kleine, half rauwe boontjes. Naast de borden legde zij meestal een klein broodje. Den wijn sloot Joris weg en meermalen betrapte hij Pacca bij hare pogingen om de kast te openen.

Dus voedden zij zich met wijn en brood hoofdzakelijk en wat rijst en boonen of erwten, somwijlen werd in een restaurant geavondmaald, een enkele maal, heel laat, in Mathilde's casa.

Oldhove, lang aan ontbering gewend, klaagde niet, doch zijne huisgenooten woedend, bedreigden Pacca gestadig met al heviger en heviger misbaar. Dat *gemis* juist der vrouw dreef hen naar Mathilde Diaz' casa, wanneer zij, doorgonsd van de donkere, Moorsch getinte wijzen, de volksliederen en dansen, en als bedwelmd in den geur der lentenachten, alléén stonden in de straten der zuidelijke stad, boven hunne hoofden de altijd wolklooze hemel vol van de fonkelende pracht der sterren.

Inmiddels naderde het feest van Madrids schutspatroon en daarmede de Romeria van San Isidro.

Oldhove, ondanks Pacca's slechte zorgen, vergat de dagen van ontbering die achter hem lagen, omdat hij thans beter gevoed was en nu en dan met Joris en Jan Lebrette in ‘Inglès’ of ‘Fornos’ at. Als in een mist lagen de vervlogen, trieste wintermaanden gebed. Om den welgezinden, dankbaren toon herlas hij dikwijls den brief van zijn broer Will. Het vooruitzicht dat hij bij hem op zijn landhuis in Frankrijk de Junimaand en langer wellicht nog, zou doorbrengen, hergaf hem een weinig hoop en vertrouwen in de toekomst.

Zijn vriend Rhede had hem geschreven dat hij naar Indië vertrok als officier van gezondheid, diens boot voer reeds voor het einde van Mei.

Elshout was op dienstreis in Schotland; hij toefde er tegelijkertijd om zijn nichtje Aline, de eenige dochter van zijn gestorven broeder, die weduwnaar was, af te halen van een kostschool te Edinburgh, waar zij twee jaren verwijld had. Aline, achttien jaren nu, zou bij hem in huis komen wonen.

Wanneer Oldhove die brieven las, brachten zij hem slechts heugenissen als van bijna onwezenlijke, doch hóe wèlgezinde en trouwhartige gestalten uit het schimmige, mistige Noorden.

Het wèrkelijke bestond thans voor hem alleen in het oogenblik.

Nu plukte hij de dagen in een Zuidelijk land, overstelpt van zon en warmte, het was hem alsof hij schielijk opbloeide gelijk een bloem, die onbewust verlangd heeft naar de koestering van het volle zonlicht om hare bladen geheel en al en wijd open te sluiten en die, ontplooid, den lust zwelgt van dit nieuwe, sterke, álles eischende leven.

Tien dagen na zijn aankomst in Madrid, bezat Oldhove geen geld meer. Toen hij het een avond zijn vrienden zeide, leende Jan Lebrette hem terstond tachtig peseta's.

Het vooruitzicht dit geld eens te moeten teruggeven, zou Oldhove somber gestemd hebben thuis, in de Hollandsche sfeer. Hier hinderde het hem niet, zorgen en getob over velerlei, waren in Spanje ver van hem weggedreven. Alhoewel zij meestal laat in den nacht thuis kwamen, stond hij vroeg op en trok er op uit om in de stad of in de omgeving daarvan te schetsen en te schilderen, ook bezocht hij Toledo voor eenige dagen en hij nam zich voor daar eenmaal voor een langer verblijf terug te komen. Dat werden voor hem de nieuwe en gelukkige dagen van verwondering over zijn werklust en scheppingsdrift, een blijde tijd van luchthartige gereedheid om de mogelijkheden van welslagen nabij te zien. Ook daarom drukte zijn schuld bij Lebrette hem niet.

* * *

Den dag waarop zij naar de Romeria van San Isidro zouden gaan, bleef Joris op zijn atelier. Oldhove zocht hem daar kort voor het almuerzo op en vond Joris bezig om de laatste hand te leggen aan een portret van Mercedes.

Oldhove prees dien arbeid, doch Joris was in een mismoedige stemming en haalde de schouders op.

'Bedoel je nu dat je er zelf geen waarde aan hecht?' vraagde Oldhove.

'Ja en neen', antwoordde Joris. 'Ik heb er met vreugde aan gewerkt en vind 't misschien 't beste wat ik ooit maakte, maar ik ben mismoedig Frans, ik ben ziek en verdrietig, alles dreigt naar een ramp met mij geloof ik. Die vrouw daar, Mercedes.... Ach! Je weet niet.... En hier liggen de brieven van Madeleine. In een van jou laatste brieven heb je mij beloofd naar haar toe te gaan en haar te zeggen hoe somber ik mij voelde, ik had haar willen voorbereiden.... maar je hebt 't niet gedaan, je hebt het eenvoudig vergeten.'

Na een wijle antwoordde Oldhove: 'Ik kón niet, je weet nu zélf, wat het beteekent eenzaam te zijn en schuw en ontwricht in alles. Dán zoek je de menschen niet meer, dan wácht je op ontmoetingen en laat de een na den ander door je leven dwalen. Wanneer ik zelf nu aan Holland denk, dan zie ik de menschen daar als vage gestalten, onreëele wezens, uit een voorbij, triest tijdperk. Rhede, Elshout, Leentje, Agnes en hare ouders, mijn kamer, mijn atelier op den nauwen zolder, tegenover de kweekerijen aan de vaart en dan die woeste stormen uit zee of de zeldzame, roerlooze, noordelijke nachten....

Ja, ik begrijp je wel', viel Joris hem in de rede. 'Je bent vereenzaamd geweest, zooals ik, en zonder geestkracht en werklust, en nu werk je weer, en goèd heb ik gezien.

Diè periode heb ik hier ook gehad, maar ik ben verbitterd door mij zelf. Zie je dien stapel brieven daar? O! Die brieven van Madeleine, één er van heb ik in vage termen beantwoord, omdat ik haar de waarheid niet durfde schrijven, durf zeggen, dat het eigenlijk tusschen ons uit moet zijn. Nû zal zij het wel vermoeden en begrijpen, maar de pijn die ik haar heb aangedaan, voel ik iederen dag scherper op mij zelf terug branden. O! Frans! Hóe kan ik, met mijn waanzinnige passie voor

Mercedes nog langer een rustige genegenheid voor dat arme, vertrouwende kind in Holland bewaren? Hoeveel malen heb ik op het punt gestaan om den fatalen brief aan haar te verzenden, maar ik heb hem weer verscheurd.... Ik ben laf, ik durf niet....

Als je wist wat het mij kost zóó te moeten zwijgen om die andere hier, die vrouw uit een casa de confianza.'

Joris liet Oldhove, die hem als een meestal fellen, schamperen cynicus had leeren kennen, in stijgende verwondering over dien weeken toon van klagen.

Toen zijn vriend bleef zwijgen, vervolgde Joris, beschaamd misschien na dit zwakke oogenblik en blijkbaar om van het onderwerp der bekentenissen áf te raken:

'Maar laat mij er niet meer over praten. Er moet nu iets gebeuren, er *moet* iets gebeuren....

Hoe vond je *La Bohême* gisteren? Het viel mij niet al te erg tegen van die Spaansche artiesten.'

'Ik vond het lang niet kwaad,' antwoordde Oldhove. 'Ik heb *La Bohême* verscheidene malen gehoord. Nà *Carmen* heeft *La Bohême* op mij een indruk gemaakt die wel heel mijn leven zal doorwerken. De muziek van Pucini geeft de volmaakte benadering van wat Murger schreef. Niets ontbreekt er in: nóch de stemmingen der zorgeloosheden van den kunstenaar in de oogenblikken, dat het hem welgaat, noch de spooksels van verdriet, van honger, ellende, ziekte en dood, die achter al die kortstondige vreugd en achter elke roes dreigen.

Het is de teekening van ons bestaan, gedrieën, hier; wij ook zijn de wezens van onbestendigheid en van ongewisheden in wat komen *moet*, en na gisteren gelijkt ons leven meer dan ooit met de droef spellende wijzen van *La Bohême* omgeurd.'

'Dát is het juist! Dát *is* het juist, wat je daar opmerkt,' stemde Joris onmiddellijk toe. 'In dit atmosfeer, in die mengeling van hoop en van verdriet en kortstondige vreugd en allerlei mogelijke ontreddering en gedroomde verlossing en zegepraal, daarin koester ik mij hier in Madrid. Maar het is een koestering die meetrekt naar ondergang als je niet oppast, en helaas, met mij schijnt het zoover....'

Op dat oogenblik klopte Pacca aan de deur van het atelier,

en waarschuwde met harde stem, dat het almuerzo op tafel stond en dat zij nog éven in de straat een boodschap doen moest.

'Haar truc,' zeide Joris, 'dat "even een boodschap doen", dan vermijdt zij het om ons te bedienen, wanneer wij haar noodig hebben. Nù zullen *wij* háár eens laten schellen, straks, aan de voordeur, want Lebrette heeft haar van ochtend den sleutel van de huisdeur afgenomen.'

Enkele minuten later zaten zij in de donkere, koele eetkamer verslagen aan tafel.

Pacca had dien ochtend beloofd een smakelijke Portugeesche ommelet te maken waarover niet te klagen zou zijn, en zij vonden op tafel slechts een schotel rijst, glinsterend van vet. Oldhove at er van. Joris en Lebrette namen wat zij het eenige eetbare achtten: de droge broodjes. In verwenschingen tegen de meid smoorden zij hun woede. De geur van den rooden rioja in de glazen maakte hen hongeriger.

'Waarheen van avond?' vraagde Lebrette: 'Wéér naar *Fornos?'*

'Inglès is beter,' mompelde Joris. 'Den stier en het andere afval uit de Plaza hebben zij er in den ban gedaan.'

'Eerst zal Pacca weg!' stelde Lebrette voor.

'Laten wij het toch nog een paar dagen met haar aanzien,' meende Joris. en hij zeide het klaarblijkelijk om Lebrette te ergeren.

'In elk geval krijgt ze haar dikke huid vol als ze thuis komt,' besliste Lebrette.

'Doe jij het dan maar,' plaagde Joris. 'Jij kan van ons drieën het best schelden in het Spaansch.'

Toen zij hunne glazen hadden leeggedronken, na er de oudbakken beschuitjes in gedoopt te hebben die Joris in een hoek van het buffet vond, wilden zij hunne sigaretten aansteken.

Van uit de straat drong eensklaps gonzend omhoog: gitaarmuziek en gezang van blinden....

Plet was alsof het geluid de hitte van de zon hun toevoerde die buiten onbevangen scheen in de witgloeiende straten, en wijl zij, ondanks hun ongestilden honger, opgewekt gestemd waren, om de komende verlossing van Pacca's willekeur en dieverij, begonnen zij te dansen.

Het was een vreemd gehuppel en gestamp.

Joris, met wuivende, zwarte haren zwaaide de beenen een na een over een stoel en liet de panden van zijn jas flapperen. Lebrette danste een Murciana op de tafel, sprong met luiden bons weer op den vloer. Zij omvatten elkanders handen, maakten kniebuigingen, tripten hoog op de teenen rond de tafel. Joris struikelde over een gat in het versleten karpet, viel voorover, rukte de anderen mee, en een oogwenk later zat elk hunner in een hoek van de kamer, nabootsend het begin van een Fandango, vingertikkend of knippend zooals Fandangodanseressen doen, wanneer zij hare breedgerande hoeden naar achter afgemept hebben. Zij hitsten elkander aan met korte, hijgende ‘Anda's!’ en zongen soms even de wijs mee die nu heel duidelijk hoorbaar was.

Zij bespeurden niet dat thans het grijze stof, opgedreven door hunne woeste bewegingen, gelijk een nevel de kleine kamer vulde, hoewel zij hoestten, Joris zóó soms, dat hij even steunend op een stoel bij het raam, voorovergebukt bleef staan. Maar zij hervatten het uitbundige slingeren en zwieren, uitstooten en wiegen en kronkelen van armen, beenen en rompen, hijgend, hoestend, terwijl het beklemmende stof, dichter opgejaagd, één vuilgrauwe wade van dikke vlokken het vertrek doorwemelde.

Lebrette bemerkte dit het eerst.

‘Kijk eens, we worden vergiftigd in stof!’ schreeuwde hij. Joris verwenschte de meid.

Allen tierden hijgend; een smeet de deur open, een ander rammelde aan het venster dat wellicht nog nimmer door Pacca geopend was.

Er werd gescheld.

Snel traden zij naar de ontvangkamer, vlak bij de voordeur.

Joris, woedend, ging Pacca binnen laten.

Hij liep haastig met haar naar de keuken; daar was het aldra een helsch tieren en kijven, totdat plotseling het hoesten van Joris weer begon, terwijl Pacca niet met razen ophield.

Domp verklonk het gerucht door de lange gang.

Lebrette en Oldhove keken elkander aan, nog niet besloten wat te doen. Het misbaar duurde en zij draalden luisterend bij de deur.

Door de kieren der gesloten luiken drong de zon en trok drie helle strepen op het roode vloertapijt.

Buiten bleef de straat vervuld van de dof gonzende wijzen der blinde muzikanten....

Eindelijk hoorden zij hoe het plotseling stil werd in huis en Joris' voetstappen naderden de antichambre.

Hij trad binnen, het ingevallen, doorgroefde gelaat ganschelijk ontzet en purper gezwollen, met uiterste moeite scheen hij zijn hoesten in te houden. Heesch, fluisterend sprak hij:

'Ze blijft nog tot van avond, dan kunnen we beslissen, haar maand is om geloof ik. Laten we ons klaar maken om naar de Romeria te gaan....'

Omstreeks één uur in den namiddag verlieten zij het huis in de Calle de la Concordia om naar de weiden aan den overkant van de Manzanares te wandelen. Joris scheen hersteld. Hij was nu zeer bleek, doch opgewekt en tot scherts geneigd....

Letterkundige dagboek-aanteekeningen door L. van Deyssel.

Mr. C. Vosmaer.

Amazone.

Het boek van een ‘érudit’ met kunstenaars-aspiraties.

Er staan verschillende aardige opmerkingen in en het geheel is zeer wel leesbaar, en min of meer nuttig voor iemant, die met zijn gedachten, hoe dan ook, in de buurt van Rome en Griekenland wil blijven.

De verzen er in toonen eenige bekwaamheid, maar zijn zonder poëzie.

Inwijding. - Vogels van diverse pluimage.

Amazone betreft Rome, *Inwijding* betreft Florence.

Vogels van diverse pluimage zijn allerlei ‘proeven’, in proza en dichtmaat.

Het is een aangename geest, die Vosmaer. Ik lees die boeken met veel genoegen. Het zijn allerlei aanvoelingen in de richting van eene ‘levensbeschouwing’.

Sheridan.

Sheridan, ‘*De Rivalen*’.

Een zekere proeve van karakter-afbeelding is wel in de aangeving der, aan duur gebonden, opgewondenheid, die sommigen noodig hebben om ‘moedig’ te zijn, terwijl bij normalen en harmonischen de ‘moed’ van zelf aanwezig is.

Ook in de te-leur-stelling van het meisje, die meende zich in

een romantisch liefdes-avontuur begeven te hebben, wanneer zij verneemt, dat met dengene, met wien zij zich in het avontuur meende te bevinden, nu een normaal en niet romantisch huwelijk gesloten zal worden, en in het verdwijnen harer liefde voor den zelfde daarom, is, als gegeven, iets aardigs.

Ook is op te merken, hoe dit weêr een der kunstwerken is, waaraan latere *opéretten* hun motieven ontleend hebben.

Overigens is het niet veel zaaks.

Gyp.

Le Friquet.

De schrijfster denkt niet zóo, of bijna geheel zóo, als eene lady haar ladyschap zoude uit-denken indien eene lady 'denken' konde; maar zóo, als een geringe litterator of journalist, die door haar geboorte, opvoeding en betrekkingen meer kennis heeft van de 'elegante' of 'rijke' wereld en ook iets van den geest dier wereld, op zijn grofst en oppervlakkigst, in zich heeft.

Le Petit Bob.

Is beter dan *Le Friquet.*

Mademoiselle Ève, nogal aardig. Het motief van een 'vrij', 'natuurlijk' kind, midden tusschen meer 'conventioneele' lieden, komt bij Gyp, meen ik, nog al eens terug. Een soort van zedelijke 'clou' domineert; namelijk dat Ève niet wil huwen met iemant, die haar niet volstrekt, in den denkbaar meest volstrekten zin van het woord 'volstrekt', vertrouwt. Dit is echter een malligheid bij Gyp, die alleen iets beteekent als de vrouw der journalistisch vlugge en juiste perceptie der geestige conversatie van een genre van nette lieden.

Leblanc, Maurice.

In het, lage, genre heeft de roman 'Arsène Lupin' door Maurice Leblanc nog wel iets aardigs, maar de roman, genaamd '813', is een prul in zijn soort. Toch zijn beide romans voortreffelijk als 'spoorweg-lectuur'. Er is namelijk in den trein, in vergelijking met hetgeen er in de studeerkamer is, maar weinig aandacht of

een oppervlakkige aandacht, mogelijk. Deze aandacht nu wordt geheel bezig gehouden door het pueriele goochelspel dezer boeken, zoo dat de reis óm is vóor men het weet.

Schaukal, Richard.

Leben und Meinungen des Herrn Andreas von Balthesser, eines Dandy und Dilettanten, Mitgeteilt von Richard Schaukal. München und Leipzig, 1908.

Merkwaardig begrip van het dandylike-gentlemanlike in een litterator-artiest. Toch gevoelt deze schrijver niet zoo als een gentleman gevoelt, maar zoo als de reproductie is van het gentleman-gevoelen binnen de, op zekere wijze in den menschengeest aanwezige, eigenaardig beperkte, gevoels- en begrips-sfeer van den hedendaagschen litterator.

De beste gentleman leeft zoo, dat hij het denken, waarmede zijn levenswijze correspondeert, niet kan onder woorden brengen, noch denken, - om dat zijn leven geheel is in ‘de sfeer van de daad’. Het beste wat, in dezen, een schrijver of man der gedachte kan doen, is de sfeer, waarin de gentleman, onbewust, leeft, zich eigen en zich bewust maken en daar-in denken en schrijven.

Helvetius.

Traité de l'esprit, par Helvétius (1715-1771).

Vooral het eerste der twee deden is goed. In het tweede deel is ook nog een enkele goede passage (in Discours III, Chapitre IV). De auteur schijnt zich echter niet te houden aan het in den beginne door hem bedoelde thema.

Eufemia von Adlersfeld-Ballestrem

‘Komtesse Käthe in der Ehe’, een boek van deze schrijfster, is zeer goed als voorbeeld van in den toon en van uit de opvattingen der zoo-genaamde ‘nette lieden’ geschreven werken.

‘Die Dame in Gelb’ of ‘The lady in yellow’, van de zelfde schrijfster, is een, in haar soort betrekkelijk goede, spookgeschiedenis, waarin echter weinig blijkt van den boven-genoemden toon.

Stendhal.

Stendhal's *Vies de Haydn, Mozart, Métastase*, is niet veel zaaks.

Men merkt op: *a*) het nadrukkelijk en voortdurend verlangen om vooral goede, ware, echte, schoone kunst als als zoodanig ontzachlijk verschillend van kunst, die niet goed, waar, echt, schoon is, te doen aanzien, - voortkomend uit heete en sterke 'liefde voor de kunst';

b.) aardig vertellen van levensbizonderheden van groote kunstenaars, eigenaardigheden, anekdoten, en z.v.

c. psychologische opmerkingen over menschenrassen, enz.

Dit laatste is de hoofdzaak. Van deze blijkt het dan echter juist telkens, dat de schrijver niet geheel kán zeggen wat hij zoû wìllen zeggen.

In 't algemeen vindt men in Stendhal het streven naar een wetenschap van de kunstgenieting, op beperkten, sensueelen en materieëlen, grondslag eenigszins in den trant van de wetenschap betrefende ziels-verheffing der mystici.

Het blijft echter bij afzonderlijke, dilettantische aanvoelingen, en wel eens bij zeer vage aangevingen.

Van De Stendhal's *De l'amour* geldt min of meer het zelfde als van *Vies de Haydn, Mozart, Métastase.*

Er is in dit boek niet de minste compositie en niet de minste stelselmatigheid.

De vergelijking van 'de liefde' bij de 'cristallisation', die plaats heeft om een dorren of bladerlozen boomtak, dien mijnwerkers te Salzburg in verlaten ruimten in de mijn werpen, is niet bizonder aardig en is tevens niet geheel duidelijk. Op dit oogenblik weet ik althans niet of het de beminde of de beminnende is die bij den boomtak wordt vergeleken.

Het gebrek aan stelselmatigheid komt vooral uit in de novelle *Ernestine,* die toch op uit-een-zetting van het verschijnsel *Liefde,* volgens een den groei der liefde in een bepaald aantal tijdperken verdeelend stelsel, was aangelegd.

Toch is deze novelle het beste gedeelte van het boek, en is dit proza het goede Stendhal-proza.

De novelle *Ernestine* ‘doet denken’ zoo wel aan proza van Mme de la Fayette (la Princesse de Clèves) als aan proza van Geel.

Daar is iets voortreffelijks in.

Het is een empirische psychologie, die vlak onder de mystische philosophische ‘psychie’ van Maeterlinck en z.v. komt.

De bundel *De l'Amour* is overigens in 't algemeen een zak met kruimeltjes zonder veel waarde.

Het is wel waar, dat door juistheid en diepte het geestesleven van De Stendhal tot zônes reikte, die zijne tijdgenoten, de gezwollen dichters, niet kenden; maar over 't algemeen schijnt hij toch zóo hoog gesteld te kunnen worden als men wel gedaan heeft, alleen door lieden, die weinig anders kenden dan de fransche literatuur der 19e eeuw, en die dan nog niet volledig, en die dan ook nog van één bepaald en eenigszins beperkt standpunt bekeken.

Friedr. Wilhelm Joseph Schelling.

System des transcendentalen Idealismus.

Dit is strakker, krasser, fijner, abstracter, beter, dan Hegel.

Men kan philosophische werken beöordeelen alsof zij muziek-of schilderwerken waren.

Het werk van Schelling lijkt mij een fijne ets, de beste deelen van Hegel meer uitgebreide maar doezeliger teekening.

Een charme van Schelling is ook het causerie-achtige of pratende in het overigens zoo mathematisch systematische werk. Dit causerie-achtige en niet volkomen stelsel-matige doet zich voor in een tusschen-zin zoo als bij voorbeeld deze:.... ‘om nog verder te gaan’.... of in het bezigen der uitdrukking ‘Deutlicher’, om over te gaan tot een volgend verhandeling-deel, waarin ‘duidelijker’ uit-een-gezet zal worden hetgeen ons in de vorige dus reeds gezegd was en waardoor de vorige dus min of meer overbodig wordt zoo als een vóor-schets.

Dergelijke bekoorlijke afwijkingen in den toon vermeerderen den indruk van begeesterd praten, van improviseeren, van het levensbedrijf van ‘uitvinden’ zelf te zijn, dien het werk geeft.

Het is hinderlijk wanneer in-eens aanzienlijke philosophische begrippen zoo als ‘Wollen’ of ‘Ewig’ in den text worden gebracht, terwijl men niet anders dacht of het denk-spel zoû zich voltrekken tusschen de, betrekkelijk weinige, begrippen, waarmede men min of meer vertrouwd was geraakt, en men niet weet welke beteekenis aan de nieuw aangebrachte te hechten.

De zwakke plaatsen zijn waar het gaat over de kunst en het genie, achter-in het werk.

Door wat daar ergens gezegd wordt over een verband tusschen philosophie en mythologie, althans over mythologie, blijkt plotseling een zeker positivisme of materialisme, waarvan het interessant is de aanwezigheid na te gaan in de, zeer veel betere, meer abstracte deelen van het werk.

Bij een onderzoek wat dit aangaat van het werk van Schelling, in vergelijking met die van de vroegere grootste philosophen, blijkt, dat Schelling zich kenmerkt door eene positivistische of materialistische opvatting van, of liever ín, het transcendentale, metaphysische of ideëele. Voor Schelling is niet het positivistische of materialistische de waarheid, *maar het transcendentale en z.v.,* doch dit op positivistische of materialistische wijze begrepen.

De wijze waarop Schelling (in zijn *System des transcendentalen Idealismus*) over kunst, genie, aesthetica en mythologie schrijft, en de kern van het stelsel, waarbij alles op ‘Het Ik’ wordt betrokken, doet blijken, dat het zich, - van éene zijde beschouwd - tot de metaphysica, de theologie en de mystiek der Middeneeuwen verhoudt als een subjectief individualisme, een realistische, materialistische of positivistische behandeling van metaphysisch, supranaturalistisch of ideëel denk-bedrijf.

Hij beschrijft niet de mechanica van het empirische, passive, latente denken, niet de oorzaken der feitelijke op een volging van gedachten en voorstellingen, en z.v. - hetgeen tot de materialistische natuurkunde van het denken behoort.

Zijn boek is een bedrijvig, geest-driftig denk-spel ter ontleding van het als eerste en laatste en alles-omvattend zich voordoend philosophisch denk-phenomeen.

Het blijft tot de hoogere, ideale philosophie behooren, maar maakt die realistisch door die tot een geometrisch of ideëel-mechanisch procédé te transponeeren.

Het is verwant aan een analyse in active speculatie van het ‘sensatie’-phenomeen.

Overigens is het werk grootendeels philosophische ‘rhetorica’.

Goethe, Werther's Leiden.

Werther's Leiden. Fragmenten, voortkomend uit een geest van groote proporties, grootere proporties dan na 1830 worden gevonden in de kunst en letterkunde. De gewaarwording is, dat de lezer nu, na 1830, treedt buiten de denk- en gevoel-, buiten de besef-verhoudingen, waaraan hij gewoon is, zoo als of het uitspansel, dat wij als den grens van ons zien gewoon zijn te begrijpen, uit één week en in der daad slechts een ‘uitspansel’ bleek te zijn, waarachter men een grooter Heelal dan het tot dus ver voor ons zichtbare gewaar werd.

Een enorme ruimte of atmospheer dus, in *Werther's Leiden*, maar geen *licht* zoo zeer.

De gedachte-bewegingen zijn *grooter* dan die waaraan wij gewond zijn. Waar iets den lezer van na 1830 afgedacht schijnt, denkt Goethe er nog op door. Daar, waar de lezer meent te gevoelen, dat de schrijver op het treffende, waarom het hem in een passage te doen is, zal neêrkomen, doet de schrijver dat niet maar gaat, om dat punt heen, met het behandelde door....

Verder wordt in den indruk waargenomen het persisteeren van iets stoffigs over het als schilderij, of althans als voorstelling, geziene kunstwerk, - het zelfde wat bij de Goethe-lectuur van vroeger tijd werd bespeurd; terwijl tevens, even als toen ter tijd, in den geest een vraag blijft of dat stoffige inhaerent is aan het werk en eenvoudig aangeeft datgene, wat dit werk doet verschillen van bij voorbeeld de oude modellen, die dan volkomen zonder dit ‘stof’ zouden zijn, òf dat dat stoffige veroorzaakt wordt door de oudheid van Goethe's werk, door dat namelijk, hoe zeer ook ‘eeuwig’ wellicht, zekere, meer oppervlakkige, eigenaardigheden het werk ‘ouderwetsch’ zouden maken.

De laatstgenoemde mogelijkheid wordt niet waarschijnlijk geächt om dat bij andere oude schrijvers, zoo als b.v. Vondel, het stoffige of iets dergelijks in den indruk niet werd waargenomen.

De impressie, dat het werk van Goethe zich beweegt in verhoudingen, die niet begrensd worden door onze denk- en gevoel-gewoonten, bepaalt mede aard en wezen van ons critisch standpunt. Zien wij het als iets groots buiten onze van zelf aanwezige denk-spheer, dan beoordeelen wij het misschien daarom anders dan een tijdgenoot van Goethe het zoude beöordeelen en misschien is dat mogelijke standpunt van den tijdgenoot beter dan het onze.

Goethe.

1. Die Laune des Verliebten. 2. Die Mitschuldigen. 3. Pandora.

1. Een aardig ‘Schäferspiel’, waarin, in weinig samengedrongen, gemakkelijke verzen, een ‘menschkundig’ ‘gegeven’ ‘wordt verwerkt’. Hier en daar, bij name door de wijze waarop de gezegden der verschillende personen zich aan elkaêr hechten, door dat de een de woorden van den ander weder opneemt, als anderszins, is in de manier van dit jeugdwerk van 1767-68 de invloed van Racine en Corneille waar te nemen.

2. Die Mitschuldigen is een, in de zelfde onsamen-gedrongen taal geschreven, blijspel in 5 bedrijven van 1769, waarvan het voornaamste motief verwant is aan hetgeen veel uitgebreider is gegeven in Shakespeare's Comedy of Errors.

3. Pandora, fragment van een ‘Festspiel’ van 1807, in de meer samengedrongen stelwijze van Iphigenie auf Tauris en dergelijke werken, waarin ook technisch aardige kort-regelige strophen voorkomen, maar overigens zonder bizonder interesseerende eigenschappen.

Goethe.

1. Die Wahlverwandtschaften. 2. Wilhelm Meisters Lehrjahre.

1. Romantisch-classisch, mémoire-achtig.

Altijd een en al gedistingueerde taalkunst, ware en wijze opmerkingen.

2. In de mooiste, hartstochtelijke, verheffingsrijke, passages van Wilhelm Meisters Lehrjahre, b.v. het einde van het eerste Boek, wordt men getroffen door de soberheid, die een bijna oneindige hartstochtelijkheid vergezelt. In bijna onovertrefbare mate is men buiten het bonte en verwarrende romantische gebleven, waartoe een dergelijke ontzachlijke verheffing anderen allicht hadd' verlokt.

Erkennende, dat hier een groot mouvement in den menschengeest, of in den menschheidsgeest, - een der grootste van de laatste.... twee honderd vijftig jaar - zuiver plaats heeft, - ziet men, - in de na-gedachte de keerzijde zijner eerste impressie, en ziet dan hoe hier boven-op een ontzachlijke golf van het puurste en innigste gevoel enkele nietige ingrediënten drijven, die alles zijn wat er is om het voorstellingsvermogen of de verbeelding van den lezer bezig te houden.

Daardoor ontstaat de eerste schemering van een kijk op de verhouding tusschen de verschillende bestanddeelen der kunst bij Goethe.

Men krijgt namelijk eenerzijds den indruk van het groote, machtige, te gelijk warme en sobere, en z.v. - maar anderzijds, dat er niets anders reëel of eígenlijk was, dan een jongen man in een stad, met wien gewoon alledaagsch weg eenige gewoon geringe dingen gebeurden, terwijl er een ontzachlijke begeleiding van gevoel *bij wordt gemaakt* (eenigszins gelijksoortig aan hetgeen bij de R ö m i s c h e E l e g i ë n wordt bespeurd (namelijk: *feitelijk* een gewoon gering geval, maar dat antiek-grootsch wordt ‘behandeld’)).

Let wel!: men gevoelt wel deugdelijk dat, in dien laatsten passage van ‘W.M.'s Lehrjahre’, tweede boek, uit de onbewuste helft van den schrijver het gevoel van zelf is komen opzetten, dat hem zoo hoog heeft opgeheven; datgene, waarop men wijzen wil, betreft de incohaerentie of heterogeniteit of inadequaatheid der bestanddeelen van Goethe's kunst of vermogen, zoo als die zich hier en daar vertoont, - hier thans onbeslist gelaten in hoe verre die kunst of dat vermogen als een natuurkracht of wel als iets bewust samengestelds bij den dichter moet gedacht worden.

De quaestie is deze: in W i l h e l m M e i s t e r's L e h r j a h r e, einde v/h. eerste boek, is dat-en-dit gevoel of die-en-die aandoening en die-en-die voorstelling, of 'plastiek'.

In R e i n e k e F u c h s, daarentegen, bij: voorbeeld, is dat-en-dat andere gevoel en die-en-die andere voorstelling.

In R e i n e k e F u c h s is meer cohaerentie, homogeniteit of adaequaatheid in het geheel van 'gevoel' en 'voorstelling' of tusschen het gevoel en de voorstelling.

Goethe.

1. Prometheus. 2. Was wir bringen.

1. Dramatisch fragment. 1773. Niet veel zaaks.

Even in 't klein een nietige en grove wijsgeerige toespeling: 'Ich bin, Also bin ich ewig' en z.v.

2. *Was wir bringen.* Vrij mat gelegenheids-stuk (ter gelegenheid der opening van een nieuwen schouwburg). 1802.

Hierin komen voor de veel aangehaalde regels:

> In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
> Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

Goethe - Winckelmann.

Mooi en opmerkelijk, ook aardig verdeeld naar de verschillende onderwerpen, is Goethe's 'boekbeöordeeling' over 'Winckelmann's Briefe', 'getiteld' 'Winckelman'.

Wells, H.G.

The Time Machine, An Invention.

Behoort tot de, van de letterkundige beschouwing uit gezien, als 'serieuze' of 'betere' werken aan te duiden geschriften van het laatst der 19e eeuw.

Dichter bij Poë dan bij Verne. Misschien beter dan Poë. Veel beter dan Verne.

Vroeger gelezen *The War of the Worlds* en
The Island of Doctor Moreau,
beide ook zeer goed.

Oorda.

In *Jong Dietschland,* 14e jaarg. No. 1, Septr. 1911.

Oorda over Rubens.
Zeldzaam voorkomende lyrische-proza-kracht.
Deugd van het artikel als c o m p o s i t i e : de *voortduring* van het motief der vlammen het geheele opstel door. De v e r b i n d i n g van dit motief met een natuur-historisch-philosophischen, cosmologisch-theosophischen, aan de denklevens van Hello en dergelijke herinnerenden, ondergrond, waaruit het, overigens oppervlakig, lyrisch, motief, zoû voortkomen, toont zich onsolide.

De plaatsing van Rubens binnen het Katholiek stelsel geschiedt met onvoldoend vermogen.
Ook de verklaring, in verband hiermeê, waarom, in zekeren zin, alles aan Rubens geöorloofd is, is niet geheel afdoende.

Thackeray, W.M.

The Newcomes.

Goede, hollandsche vertaling v/d uitgeversmaatschappij ‘Elsevier’.
Dit is, zonder twijfel, ‘goede literatuur’; maar een zoo overvloeyende hoeveelheid van deze soort humor, - alles in den zelfden, zij 't dan goeden, humoristischen toon -, maakt telkens eenigszins wee, zoo dat men er niet veel van aan éen stuk kan lezen.

Björnstjerne Björnson.

Paul Lange und Tora Parsberg.

Min of meer in den trant van Ibsen (behandeling van ‘zedelijke’ of ‘gewetens’-quaesties); maar - het zij vooral in deze vertaling hetzij ook even zeer in het oorspronkelijke - zonder de eigenaardige ‘atmospheer’ van Ibsen (Nora, Rosmersholm.).

Hebbel, Friedrich, 1813-1863.

Judith (1841), - Genoveva, - Der Diamant, - Maria Magdalena (1844), - Ein Trauerspiel in Siciliën, - Julia, - Demetrius. - Die Nibelungen (1862). - Mutter und Kind (1859).

Judith - gelezen. Hierin een zekere kracht van voorstelling. Geen psychologie. Geen philosophie. Geen 'psychie'. - Hoogte van Georg Ebers, Jan van Beers (den schilder) en z.v., Leys (decorateur van het Antwerpsch stadhuis).

Cazotte.

Jacques Cazotte. 1720-1792.
Commissaire général de la marine.
Olivier, poëme heroï-comique.
le *Diable amoureux; l'Honneur perdu et recouvré;*
Rachel, ou la belle Juive.
la Brunette Anglaise.
Oeuvres complètes. Paris, J.F. Bastien, 1817. 4 vol. in -8°.
Aangename, zoet-vloeyende taal....
Prettig om te lezen. Niet eerste-rangsch, maar een zeer goede stand, gratie, zwier, zinnelijkheid. Mooi achttiende-eeuwsch.

Fontenelle.

Dialogues des morts, suivis du Jugement de Pluton.
Heel aardig, wat aangaat de *Dialogues des morts.*
Het *Jugement de Pluton (sur* les Dialogues des morts) is heelemáál niet aardig.
Entretiens sur la pluralité des mondes is ook een aangenaam werk, (edel en geestig).
Du Bonheur is ook aardig.
Verdere werken: *Aspar, tragédie; Thétis et Pelée, poëme; Les lettres du chevalier d'Hero****, roman; *Histoire des Oracles; la Géométrie de l'Infini; Histoire de l'Académie des sciences; Histoire du Théâtre-Français jusqu'á Corneille; Discours sur la patience; De l'origine des Fables; Réflexions sur la poétique.*

Humphry Ward, Mrs.

The Marriage of William Ashe. Om dat mijn jonge dochter er zoo meê is ingenomen, kan ik moeilijk een zoo-genaamd aesthetisch of literair-critisch oordeel over dezen roman thans nederschrijven.

Bloem, Walter.

Das Eiserne Jahr - zeer goed.

Der Krasse Fuchs - goed!

Zwakke deelen zijn: daar, waar Scholz of Wichart aan Werner Achenbach uitlegt, wat eigenlijk studenten-'eer' is; verder het slot van het boek. Ook de ergens zich bevindende gedachte (naar aanleiding eener menschenhersenmassa in de 'Anatomie') of het niet veel mooyer is indien dit alles zoo 'geworden' is dan indien 'een God het gemaakt had', en z.v., is zeer ordinair.

Ordinair eveneens is de passage, waar de vraag behandeld wordt of de dood van Scholz nu in 'symbolisch' verband zoû staan met den dood van Lenchen Trimpop.

Opmerkelijk over 't algemeen is het samenzijn in het werk van het verhaal van het subjectieve 'gevoels'-leven van Werner Achenbach mèt het verhaal van het studentenleven van allen, zoo als dat reilt en zeilt, en de verhouding dier twee verhalen tot elkaâr. Het is namelijk niet volkomen duidelijk of de gemoedsbezwaren van den jongen Werner tegen het meer de volwassenheid naderende leven, waarin hij nu is gekomen, door zijn gevoel voor dat leven nu geheel zijn overwonnen of niet. Afgescheiden hiervan, dat het juiste bizonderheden over een voor sommige interessante wereld bevat, is dit werk mooi, om dat het een heel echt schoon gevoel omtrent het leven inhoudt, dat, meen ik, bovendien, nationaal is en b.v. Franschen en Engelschen van dezen tijd niet kennen.

Le Sage, 1668-1747

(Spaansche invloed)

Gisteren gelezen de blijspelen *Crispin rival* en *Turcaret.* Deze zijn aardig, maar meer ook niet.

Deze zijn niet door Spanje beïnvloed, zoo als *Gil Bias de Santillane, le Diable boiteux,* en *le Bachelier de Salamanque.*

De blijspelen *Crispin rival* en *Turcaret* zijn eerder beïnvloed door Molière. Zij zijn minder goed dan de blijspelen van Shakespeare en Molière. Zij zijn echter beter dan Marivaux.

In een blijspel van Marivaux is iets van knutselwerk, van nietige samenstelling, dat bij Le Sage niet wordt gevonden. Bij Le Sage

niet een merkbaar weefsel of intrigue. Bij Le Sage een reeks van natuurlijk uit elkaâr voortkomende en elkaâr opvolgende tafereelen, waarin *van zelf* dan min of meer ‘intrigue’ is. En of, op 't eind, dan juist de oplossing een weinig ‘plomp verloren’ is, wel, dat doet er niet toe, daar de deugd van het stuk elders dan in de behendige samenstelling zich bevindt, namelijk in de hoog gestemde levendigheid der samenspraken.

Malherbe.

1585-1586-1606-1626-1628.

Poésies.

Stellige, stevige dichter van minderen rang. Als metaal of touw. Iets goeds gevonden in *Les armes de Saint Pierre,* Stances imités du Tansille. - 1587. Luigi Tansillo (1510-68).

Overeenkomst in metrum enz. met de liedjes van Hooft.

De vorm der gedichten is speciaal Italiaansche Renaissancevorm.

De eigenaardigheid van dezen vorm bevindt zich in bizonderheden zoo als zijn, dat *de eerste en de tweede* regel van een lang gedicht van zes-regelige strophen telkens op elkander rijmen, en verder *de derde en de zesde* en *de vierde en de vijfde regel,* in verband met het te gelijk min of meer statig èn vloeyend zingende van het rhythme.

Het is juist dát stellige, met dié onderdeelen in het werk, die men bij *knoopen* in een touw-werk zoû vergelijken, die de rijmen aan de regeleinden zijn, dat aan Pieter Corneliszoon Hooft en aan de Italiaansche Renaissance doet denken.

Massillon.

Petit Carême.

Talentrijker dan vele andere predikers; maar voor den liefhebber van ‘geestelijke dingen’ of ‘kunst’, ‘welsprekendheid’, of ‘poëzie’ in 't algemeen, niet veel zaaks.

Sandeau, Jules.

1811-1883.

Mademoiselle de la Seiglière. (1848).

Grof negentiende-eeuwsch fransch werk, op de wijze van Dumas fils, Augier, enz.

Degelijkheid en volmaaktheid van grof tooneelspel-weefsel.

Het is een afzonderlijke, grove, gave, om zoo iets in elkaâr te kunnen zetten. Er is geen spoor van zielkunde, wijsbegeerte, karakter-afbeelding of wat van dien aard ook in. De schrijver zegt eenvoudig: als er zoo en zoo een toestand is en er gebeurt dan dat en dat, - wat zal daar dan verder het gevolg van zijn, gegeven - heel globaal genomen en oppervlakkig beschouwd - deze en gene karakters.

Tolstoy.

Anna Karénine is voortreflijk, tot aan de 'ontknooping', dat is tot aan de plaats, waar de verhouding tusschen Anna Karénine en Wronsky erg onaangenaam wordt.

Sommige passages over het landleven zijn zwak.

De karakter-beschrijving van *Levine* komt als iets met het overige ongelijksoortigs in het boek voor. Wel zijn de beschrijvingen zijner schroomvalligheden, verrukkingen en angst, treffend juist. Maar - waarschijnlijk om dat *Levine* een zelfportret van hem is - de schrijver wilde wel gaarne *Levine* tegenover de anderen gelijk geven of als een fijne uitzondering tegenover hen stellen, maar kon dat niet zonder dat hij bij wijlen lyrisch zoude geworden zijn en dus de stijleenheid van zijn objectief werk zoude hebben verbroken.

Les Cosaques.

De persoon Olenin is de zelfde als Levine in 'Anna Karénine'.

Les Cosaques is ook een zeer goed boek.

De fout is waar plotseling op een zekere subjectieve manier wordt partij getrokken voor een soort van dichterlijk 'gedachte- en gevoelsleven', dat Olenin blijkt te leiden en waarop wij in 't geheel niet waren voorbereid.

In les Cosaques is, ook door de vertaling heen, een zware noodlotsgloed te bespeuren, die het tot 'kunstwerk' kenmerkt.

Hugo, Victor.

Les Misérables.

Zeer onderhoudend. Muziek gelijk, zij 't muziek, niet van de beste soort. Op de manier van Sherlock Holmes-romans in verbeterd genre, en waardoorheen en waar onder allerlei hoogere lyrische en philosophische stroomingen. De romantiek verpopularizeerd. De ideëen en verbeeldingen van het Christendom in vermaterializeering herleefd.

In moraal-philosophie aanhangend het dogmatisch geveelsprincipe eener absolute rechtvaardigheid, die het schoone en ware is. Het zelfde principe - eenvoudig een onjuist, een inferieur gezichtspunt - dat in de Dreyfus-zaak de Dreyfusards inspireerde, principe, culmineerend uitgedrukt in Hugo's bekenden regel:

'Un pourceau secouru pèse un monde opprimé'.

Suttner, Bertha von.

Briefe an einen Toten. Dresden, 1905.

Ongenietbaar als een pudding van wee ulevellendeeg.

Renan, Ernes T.

D i a l o g u e s . Paris, Calmann Levy, 1876.

Philosophisch causeur of journalist.

Ethisch materialisme. Poëtisch liberalisme.

Schnitzler, Arthur.

Das Weite Land. Tragikomödie in fünf Akten. Berlin, S. Fischer, 1911.

Scherpe karakteristiek van personen, hoofdzakelijk in het Eerste Bedrijf. De fout is, dat deze karakteristiek juist geen 'verband houdt' met de dramatische mouvementen.

Zoo toont het jonge-meisje Erna Wahl een eigenaardige beslistheid en doorzicht; maar haar betrekking met Friedrich Hofreiter wordt door dit karakter onwaarschijnlijk en niet waarschijnlijk.

Het is gegrond op studie van de Elisabeth-dramatisten,

'laat-middeneeuwsch' of 'vroeg-Renaissance' dus (Thomas Otway, etc.); de hoofdzakelijke momenten of motieven zijn ten slotte voortreflijk negentiende-eeuwsch werk.

Carlyle, Thomas.

On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History.

Een zedelijke hartelijke schoolmeester, die tegen het 'materialisme' is.

Mooi is aleen de eerste dezer 'Lectures', over den Noorschen god *Odin*.

De volgende, over Mahomet, is minder.

Weêr minder de daarop volgende, over Dante en Shakespeare, en de volgende, over Luther en Knox. Weinig zaaks ook over Johnson, Rousseau en Burns.

De zesde en laatste Lecture behandelt Cromwell en Napoleon. Over Cromwell is weêr mooi, hoewel niet zóo mooi als over Odin.

Een groote gloed van innige hartelijkheid, soms geestdriftig, onder de gemeenzaamheid, de gezellige eenvoudigheid der taal, die aan veel lezers erg aangenaam moet zijn.

Toon-overeenkomst met Emerson en Ruskin.

Restif de la Bretonne.

Louise et Thérèse - vrij aardig, oppervlakkig.

Week sentimenteel en wellustig.

Le Joli pied. - Aardiger. Tegelijk spoorweglectuur en 'literatuur'.

'Le Joli pied' lijkt eenigszins op een fabel of op een verhaal met aardigen 'knoop' of aardigen kern; maar mist daarvan toch het eigenlijke. Het is lustig, luchtig en baroque; maar met aardige opmerkingen.

Lectuur.

Indien wij leven naar, ons gedrag richtende, beginselen, dat is: naar de door onze gedachte gevonden waarheid, of indien wij leven, namelijk wanneer ons geestesleven wisselend en groeyend is, naar de het laatst als hoogste erkende waarheid, - moeten

wij ons leven in die richting bevestigen door daar meê samen gaande lectuur en door wering, althans in een tijd dat onze geest niet sterk is, van niet er mede samen gaande lectuur.

Zoo moeten wij namelijk handelen indien wij lieden zijn wier leven, meer dan dat van anderen, van hun bedrijvige, en zich meer dan bij anderen als een afzonderlijk werkende levenskracht voordoende, gedachte, afhankelijk is. Want zulke lieden zijn gevoeliger voor den invloed van lectuur dan andere.

Ina Boudier Bakker.

Opmerkelijk van den roman *Wat komen zal* door Mevrouw Boudier-Bakker, is, dat de dialoog, die overal in het boek gelijksoortig is, zoo als hij zich voordoet in vergelijking met meer realistische en met meer gestyleerde dialogen, en die zich in het algemeen kenmerkt door wedergeving van de gedachten der menschen in samenspraakvorm zonder dat daarbij hoofdzakelijk gestreefd wordt naar treffende overeenkomst der volzinnen met die, welke in de natuur voorkomen, - opmerkelijk is, dat deze dialoog, in dit zijn karakter, soms goed is en soms verkeerd.

Hij is meestal goed, waar hij de groote gemoeds-bewegingen en harts-tochten onmiddelijk betreft. hij is meer dan eens verkeerd waar het om kleine bijzaken gaat.

Bij de bijzaken was er een andere verhouding tusschen den aandacht der schrijfster en het object van dien aandacht dan bij de hoofdzaken.

Met de hoofdzaken, de groote gemoeds-bewegingen en hartstochten, had de geest der schrijfster zich vereenzelvigd. Het in zekeren zin onnatuurlijke van den dialoog, waar deze de groote innerlijke bedrijvigheid der personen betreft, is in harmonie met de andere, omgevende, deelen van den text. De lezer hoort, dat de schrijfster niet wil doen uitkomen, hoe de menschen in het leven spreken, maar alleen de wendingen van het gemoedsleven wil doen kennen, hier nu eens in samenspraak-vorm, zoo als het elders verhalend geschiedt.

Het verschil tusschen de volzinnen der gesprekken in de natuur en de volzinnen, welke de schrijfster haar figuren laat zeggen, is daar, waar die volzinnen het diepste van gemoed en hart betreffen, een ander verschil dan daar, waar zij bijzaken gelden.

Bij de gesprekken tusschen T r e e s , de voornaamste figuur van het boek, en haar goeden vriend, d o k t e r B o l k e , ziet men, dat Trees in het leven, wat aangaat de woorden en volzinnen, heel anders zoû spreken, dat het feitelijk de schrijfster is, die, in een zekeren samenspraakvorm, te kennen geeft, wat de personen tot elkaâr zeggen, dat het de geestes-taal der schrijfster is, die men verneemt, en dat de schrijfster zoû afwijken van haar beste bezigheid door meer natuurgetrouwheid wat aangaat de opeenvolgingen der woorden, daar zij dan zoû prijs geven haar eigen taal, die zoo goed is in de groote gemoeds- en hartebewegingen juist wijl de schrijfster door haar gevoel met de diepe innerlijkheden der figuren zich heeft vereenzelvigd.

Aart van der Leeuw door Willem Kloos.

(Aart van der Leeuw. Ik en mijn speelman. Een luchthartige geschiedenis. Rotterdam, 1927. Nijgh en v. Ditmar's Uitg.-Mij. En verder: Mededeelingen uit mijn letterkundig leven.)

't Is zeker, dat deze schepping van den modernen auteur Van der Leeuw een der leukste, maar tevens verwonderlijkste boeken is, die een precies het naadje van de kous weten willend lezer onder de oogen krijgen kan. Want is dit werk een roman te noemen, welks stof uit de realiteit kwam, zij het dan al, dat de Schrijver de door hem waargenomene materie nogal vrij heeft behandeld, of is 'Ik en mijn speelman' eigenlijk alleen maar te beschouwen als een gedicht-in-proza, waarin een verdienstelijk poëet eenvoudig zijn verbeelding den vrijen loop heeft laten gaan?

Ik zou hier waarlijk geen beslissing durven geven. Immers, tegen de eerste opvatting kan, dunkt mij, pleiten, dat de wel wat vreemde, aangenaam-drukke inhoud, met zijn boeiende reeks van telkens wisselende en snel op elkander volgende avonturen en gebeurtenisjes, hoogstens door een uiterst-gemoedelijke lichtgeloovigheid beschouwd zou kunnen worden, als precies zoo te zijn voorgevallen in ons weinig-romantische vaderland met zijn, tenminste wat den hier vertoonden deftigen maatschappelijken stand betreft, over het geheel nog al egaal-gestemde bevolking, die zich altijd langs de gewone lijnen voort beweegt. Terwijl de andere veronderstelling, n.l., dat dit aantrekkende vertelsel niets anders zou zijn als een reeks spelingen van v.d. Leeuw's fantasie, zoodat deze auteur dan gewerkt zou moeten hebben ongeveer op dezelfde manier, als waarop de groote Duitsche romanticus Achim von Arnim (1781-1831)

dat, in zijn tijd, gewend geweest is om te doen, te niet schijnt gedaan te worden door het feit, dat het verhaal daarvoor toch weer te veel op het strikt-reëele, daaglijksche plan blijft, terwijl ook de inwendige, en dus alleen met 's lezer's fijnste geestlijke zintuigen te radene psychische Ondergrond daarvoor te verstandig-zakelijk lijkt, zoodat de meegedeelde feitjes te veel op een vlak van vlotte bedenking schijnen te liggen, daar men ze niet diep-melodisch te voorschijn hoort ruischen uit die innerlijkste Bron van fijne, mysterievolle emotie, die de thans zeldzaam-gewordene komplete werken van v. Arnim voor ieder, die deze na ontzaglijk veel moeite in zijn bezit heeft weten te krijgen, tot een schat van vreemdsoortig-geestlijke schoonheid maakt.

Inderdaad, onze allerprettigst-knappe, ja, hier en daar, wezenlijk door de gratie zijner kunstig in woord gebrachte ‘luchthartigheid’ op een niet genoeg te waardeerene wijze bekorende tijdgenoot, een realist in den zuiveren, den letterlijken zin des woords, schijnt hij wel *niet* te kunnen heeten, maar een ver, in zijn Onbewustheid, zacht-spiritueel-vlammende, die dan op eens die psychische bewogenheid van hem-zelf met een sterkwillenden zwaai op het stil te beloopene en alleen hier en daar door wat struikgewas versperde zijpaadje van een slechts uit de oogen en een lichten hoofdknik blijkende, dus beschaafd-bescheiden scherts zet, zooals Von Arnim dit voortdurend zoo uitnemend weet te doen, en waardoor hij, in zeker opzicht, de subtiel-geniale voorganger van den veelal meer robuusten en dus gewoonlijk onmiddellijk ieder treffenden Heinrich Heine is geweest, zie, zóó is de Hollander Van der Leeuw toch eigenlijk óók weer niet. Neen, het beste zou men hem nog kunnen definiëeren, door te zeggen dat hij in 't midden van de eerst-beschrevene soort en van de laatste staat.

Mededeelingen.

Ik meen, dat ik, in het voorgaande, een niet verkeerd uitgeloopene poging deed, om het karakter van v.d. Leeuw's kunst, zooals het uit dit boek valt op te diepen, zuiver-objektief te bepalen. En al weet ik nu wel, zonder eenige pedanterie gesproken (van welke gekke eigenschap ik gelukkig altijd vrij was en bleef) dat het innerlijkste Wezen van al mijn literaire

beschouwingen en uitspraken uit de algemeene psychische Achterdiepte der heele Menschheid naar mijn persoonlijken geest rees en doorgaat te rijzen, ik kom er toch maar zelden meer toe, al voel ik zeer zeker nog de volle kracht er voor in mijn geest, om kordaat-weg als een kemphaan, onmiddellijk te gaan kraaien: ‘Zóó is het en anders *niet.*’ Want ik vind wezenlijk, dat zoo'n parmantige houding een beetje uit den tijd is geraakt, al schijnen er thans nog een zeker aantal recensenten te zijn, die, in kinderlijke navolging van die reeds 40 jaar oude methode, er groot mee willen doen.

Immers in de vroegere periode van 1885 en de daarop volgende jaren, was zoo'n autoritair optreden van onzen kant natuurlijk en zelfs wenschelijk in menig geval, daar alles wat zich toen ‘kritiek’ meende te mogen noemen, het waagde, in zijn ontstentenis van waarachtig-geestlijk voelend psychisch-aesthetisch begripsvermogen, zoover te gaan, dat het aan de destijds opkomende jongeren, die tegenwoordig, hoewel nog niet oud, toch de ouderen zijn, zelfs de minste mate van aanleg, ja van kennis en verstand ontzeggen wou. De gevestigde reputatie's van dien oppervlakkigen tijd bleken heelemaal geen ‘flair’ te bezitten voor wat toen in aantocht was, en thans reeds bijna een halve eeuw aan het rijzen is gebleven, zoodat het allengskens omhoog ging staan als een nieuwe, van al de vorige verschillende periode onzer Nederlandsche letteren, die door de Tachtigers in dien tijd reeds voorspeld werd, en door enkelen hunner op stevige geestlijke grondslagen gezet is en voortgezet.

Wezenlijk de auteurs van vóór '80, voor zoover ze in onze jeugd nog overgebleven waren, of juister en precieser gezegd, de zich beoordeelaars noemende, die destijds geheel en al in de voetstappen der vorigen wenschten te blijven loopen, wisten hoegenaamd niets van ons te verstaan: zij hoonden ons met hun proza of soms zelfs met niet zoozeer geestige rijmstukken, en ook de toen gezaghebbende redacties, als wij bescheiden iets bij hen instuurden - 't was hetzelfde eerste werk, wat thans, dwaaslijk boven al ons latere in de lucht wordt gestoken - gaven ons koelschriftelijk, ja ook wel eens, maar dan op meer gemoedelijken toon, mondeling, te kennen, dat wij eigenlijk geen letterkundigen waren, want dat zij geen gave en zelfs geen redelijkheid in het door ons aangebodene hadden ontdekt.

Ik kan mij dat alles levendig herinneren, als ik mijn vroeger leven naga, en dan komt wel eens de vraag bij mij naar boven: die, zooals nu wel gebleken is, volstrekt-oninzichtige talenten en niet-talenten van het vorige geslacht, die niets, maar dan ook letterlijk *niets* wisten te bespeuren van de nieuwe poëzie, zoomin als van de prozakunst, die toen aan het opkomen waren, en die thans de heerschende zijn geworden, ja, wat zouden diezelfde zich voor de letterkunde interesseerende en haar door-en-door te verstaan meenende goede menschen wel gezegd hebben, indien zij thans plotseling uit den dood verrezen waren, en dus weer lezen konden, van de tegenwoordige jongste auteurs en hun werken, die, na een grooter of kleiner aantal jaren, vermoedelijk de plaatsen zullen mogen innemen, waar wijzelf nog, gelukkig, in volle geestlijke kracht omhoog mogen blijven staan? En als antwoord moet dan luiden: ik houd er mij overtuigd van, dat een zeker aantal dier thans verlorenen, zij n.l., die niet, tot in hun diepst Inzijn zelfs, van al aanvoeling voor het eenig-echt literaire, het psychisch-geziene verstoken zijn geweest, alsdan een oogenblik de beide handen voor het nederig-neerbukkend gelaat slaande, zich voor zichzelf zouden gaan bekennen, dat zij zich gedurende hun vroegren levenstijd in zeer vele opzichten schromelijk vergist hadden over wat in hun ouderdom bedaard-krachtig opkwam en, maar tevergeefs, diep-in begrijpende waardeering bij hen zocht. Ja, en als zij dan eindelijk de handen voor de oogen wegnemende, rond zich zouden gekeken hebben, voordat zij onze thans in alle opzichten bloeiende literatuur waren gaan zien, zouden zij ongetwijfeld tot de bekentenis komen, dat het vak der echt - letterkundige, der psychisch-aesthetische kritiek, waarin zij zich eenmaal fiertjes echte Meesters waren gaan wanen, in waarheid niet zoo'n makkelijk baantje is, als zij zich dat eenmaal in hun naiefheid hadden verbeeld.

Zoo als ik hier wel in 't algemeen maar toch duidelijk genoeg aangaf, zouden de tallooze kleinere kritische woordvoerders van het vorige geslacht, die in de dagen onzer jeugd zoo'n laatdunkenden toon lieten hooren over de toenmalige jongelieden, die nu allen zelfs officieel-geëerde schrijvers zijn gebleken te kunnen worden, ja, zóó, zeg ik kalm, zouden die eenmaal wildweg beslist-hebbende lieden tegenwoordig te beschrijven en te

beoordeelen zijn. Zij stonden in zuiver-geestlijk opzicht nog minder hoog dan de eerste de beste wandelaar op straat, die alleen maar van zijn eigen onmiddellijk-praktische belangen weet en aan niets anders denkt, maar die dan ook wijslijk in het publiek zijn mond houdt over alle literaire problemen, en er hoogstens, als hij wat loslippig is geworden, met zijn goede kennissen over babbelt in het een of andere café. Waarna al de anderen, uit den aard der zaak, weer dadelijk vergeten, wat hij beweert. Inderdaad: en ik zeg dit met kalmen nadruk, omdat nog zoo uiterst weinigen onder allen, die zoo maar weg over literatuur schrijven willen gaan en het dan ook doen, ten volle doordrongen blijken te wezen van de ernstige waarheid, die thans uit de verste Verte van mijn innerlijksten Geest naar boven gaat komen, daar zij op het papier wenscht te worden gebracht voor dezen maar niet minder ook voor den volgenden tijd:

Wezenlijk en waarachtig, dus objektief en ernstig d.i. indiepst waardehebbend spreken over literatuur, dus 1°. de eenig juiste theorieën over die allersubtielst-geestelijke scheppende productie uit de Achterwezendheid, de boven-psychische, ophalen en exakt-precies te boek stellen, zoowel als dan krachtens dezelfde diepere Zielsmacht, waaruit ook die grondbeginselen zijn gerezen, juist den spijker op den kop tikkend schrijven over alle auteurs en hun werken, is een der allerbelangrijkste, maar ook allermoeilijkste intellektueele werkzaamheden, die men zich denken kan. En om hier ook aan anderen, voor zoover zij goedwillend zijn, die overtuiging bij te brengen, kan ik niet beter doen, dan kort-weg te vertellen, hoe ik zelf, in mijn jeugd, tot de letterkunde kwam. Misschien kunnen dan de in veel lateren tijd geborenen, want nog niet eens hier op aarde verschenenen, er een les uit trekken, en dus wijzer worden voor zichzelven, wanneer zij eenige neiging in zich gaan voelen, om te gaan ‘doen aan’ kritiek.

Welnu: ik was Hoogere-Burger-scholier en volgde in den aanvang - ik begon met de 2e klas - alleraandachtigst en met grooten ijver de lessen in de, wat men noemen kan, zakelijk-verstandelijke, exakte leerstoffen, en daar ik, gelukkig, helderder hersens en meer vlijt dan vele anderen bleek te hebben, had mijn rustige oplettendheid in de klas voortreffelijke resultaten en vorderde ik dus geleidelijk op den wat nuchteren en

drogen weg, dien ik mij vóórgeteekend zag. Ik hield toen wezenlijk van wiskunde, physica en chemie, en arbeidde er, naar behooren, hard in, want ik stelde mij zonder tegenzin voor, dat ik zooals mij was voorgespiegeld, na welvolbracht eindexamen naar Delft zou verhuizen om mij daar te bekwamen voor ingenieur, dus verder onderricht te worden in dezelfde vakken, of soortgelijke tenminste als die, waarin ik nu reeds, als schoolknaap, veel genoegen vond.

Doch al spoedig, en met die fraaie plannen eigenlijk geheel en al in strijd, begon ik langzamerhand een onbedwingbaren lust in het lezen van mij in heel andersoortige sferen verplaatsende boeken te krijgen, daar, zooals ik het thans in weet te zien, een blijkbaar van nog dieper-uit komende onbewuste stuwing mij daartoe dreef.

En, in verband met dien geweldigen aandrang, haalde ik dan ook, te beginnen met mijn 14e jaar, iedere week een aantal boeken uit een leesbibliotheek in de Warmoesstraat, waar de eigenaar, de heer Eelkema, een iets kleiner-van-stuk dan ik zelf toen was reeds, zijnd en zooals ik uit den opslag zijner oogen afleidde, scherpgetongd, maar tegenover mij daar hij nooit last met mij kreeg, altijd kort-af minzaam mannetje, mij, zonder naar mijn leeftijd te informeeren, ieder boek gaf, dat ik vroeg. Wat dan ook de reden is, dat ik hem mijn heele leven in erkentelijke herinnering gehouden heb. En zoo las ik alle mogelijke en onmogelijke romans, Fransche, Duitsche en Engelsche, doch de laatste in vertalingen, want al leerde een lief-hartige tante mij reeds vroeg de beginselen van die taal, deze laatste deed zich toch zooveel moeilijker als de beide andren aan mij voor, waar ik misschien door mijn afstamming gauwer in thuis wist te komen, dat ik eerst op mijn twintigste jaar door mijn toen woord voor woord lezen en vertalen van Grote's 12 deelige History of Greece, er voldoende bedrevenheid in kreeg. En zoo genoot ik dan, mijn heelen H.B.S.-tijd door, dus tot 1877, een paar honderdtallen romans van de meest verschillende schrijvers: uit den aard der zaak, het is vijftig jaar geleden, weet ik niet of weinig meer van hun inhoud, en alleen ken ik nog een aantal namen van auteurs, die mij bijgebleven zijn, b.v. in het Engelsch, Dickens, Thackeray, Wilkie Collins, Mrs. Wood, George Eliot, en in het Fransch,

om te beginnen: Eugène Sue, vooral Le Juif errant, waar ik diep-in mee gedweept heb, want wat mij zóó ontroerde, dat ik, als de kleine jongen, die ik nog was, hoog tegen den schrijver ging opzien en hem in mijn knape-naïefheid hield voor een reusachtig-groot auteur. Immers ik hield zijn in sommige onderdeelen natuurlijk wel reëel zijn zullende beschrijvingen en mensch-voorstellingen voor een getrouwe weergave van iets, waar ik heelemaal nog niets van wist, n.l. hoe het wezenlijk in de wereld toeging. En ook van Victor Hugo's Notre-Dame en niet het minst van L'Homme qui rit, die ik op 17-jarigen leeftijd las, behield ik ontroerende indrukken, al begon ik mij toen toch reeds met de nuchtere buitenhelft van mijn Wezen af te vragen: kan dit allemaal wezenlijk zoo gebeurd zijn? ik houd het voor niet onwaarschnijlijk, dat die meneer Hugo alleen maar opschrijft, wat hij verzon, maar dan verstaat hij die kunst lang niet zoo goed als Eugène Sue. Want hij doet veel vervelender dan deze, immers bij al die beschrijvingen in Notre Dame, ga ik me precies voelen, alsof ik op school een van mijn leerboeken lees. Maar toch bleef ik bewondering voor Victor Hugo behouden, vooral omdat ik in dienzelfden tijd Hernani las, en mij daardoor verplaatst ging voelen in een sfeer van schoonheid en edelmoed, waar ik tot mijn spijt wist, dat ik, altijd nuchter-doen moetende Amsterdamsche scholier, nooit in vertoeven en aan meedoen mogen zou. Ik sla de andere Fransche schrijvers, die ik las: D'Arlincourt, George Sand en hoe ze verder mogen geheeten hebben, maar over: ik herinner mij er niets meer van[1)] want kreeg er geen sterken indruk door. En ik moet nu dus ten slotte tot de Duitsche boeken komen, waarin ik, als onbewust-strevende knaap, eveneens vergoeding voor mijn mij gestadig-door behalve in de schooluren, ontzettend schoon kalm-weg neerdrukkende omgeving zocht. De Duitsche boeken, die ik huurde en dan van a-z gedurig las: Ebers, Freitag en Gutzkow en tal van anderen, deden mij niet zooveel. Zij leken mij om hen met één woord uit mijn later vocabulair te kenschetsen vrijwel allen nog al zwaar-op-de-hand. Maar tòch was er één auteur onder - de meesten zullen er nu om glimlachen - die mij in hoog-diepe, zoowel als in langdurige ‘geestdrift’ bracht. En dàt was: (ik hoop dat ik me niet in den voornaam

1) Behalve van Lélia door G. Sand, waar ik toen een Fransch versje op maakte.

vergis) Eugenie Marlitt, en vooral ‘Die Zweite Frau’ van deze nu, meen ik, vrijwel vergetene, is voor mij een heelen tijd lang, een mijzelf en mijn eigen diepst gevoel voor mij klaarmakende openbaring geweest. Niet, dat de daar geschetste omstandigheden veel leken op de door mijzelf doorleefde of bijgewoonde, maar de onder dat alles doorzwevende en heel heftig door mij aangevoelde psychische atmosfeer had, eindloos-ver in de verte, iets van dat wat in mijzelf bestond en wat door dat boek bij mij tot bewustzijn kwam.

Zóó nu, n.l. door al die boeken-lectuur - ik noemde er hier slechts enkele -, tusschen mijn wel niet meer met den vroegeren hartstochtlijken ijver volbrachte, maar toch vrij goed bijgehoudene schoolstudie door, kon ik mijn sombren jeugdtijd, waarin ik altijd diep-in rustig-hijgend en verlangend stil moest voortleven tusschen ijskoele en weinig intelligente menschengeesten, uithouden zoo goed en kwaad als dat wou gaan.

Ik las dan geregeld-door romans, zooals ik zeide, want om verzen gaf ik heel weinig - ja ik kan en durf 't lachend bekennen nu ik zelf, - op mijn eigen wijze - een Hollandsch dichter ben geworden, letterlijk-gezegd niets. De Hollandsche rijmstukken, die ik vond, in mijn school-bloemlezing, ik kan niet bezweren, dat ik ze allen heelemaal er bij zijnde gelezen heb, maar als ik er een stuk of wat onderhanden nam, en goed trachtte te begrijpen, wat er eigenlijk in stond, voelde ik mij, als ik ze uithad, zoo gruwelijk-verveeld en suf, want absoluut onbewogen, dat ik mij - ik was 16 jaar - heel stellig ging verbeelden, dat de dichtkunst een vak was, waar ik liever maar nooit mee te maken hebben wou. Al die dichters zeiden mij heelemaal niets, want ten deele kon ik door hun, zooals ik dat nu kan bepalen - ongeziene, stereotiep-oratorische beeldspraak slechts met heel veel moeite uit hun bedoelingen wijsworden, en als ik eenmaal, bij geluk, achter die bedoeling meende gekomen te zijn, dan moest ik mijzelf bekennen, dat ik aan het daar geproefde niets belangrijks vond, want dat ik datzelfde reeds honderdmaal ergens elders en veel duidelijker gelezen had, ja, dat het mij ijskoud liet, dus tegenstond, want dat ik er geen enkele andere gewaarwording als die van een tamelijk glad vloeiende eentonigheid, die aldoor maar weer hetzelfde herhaalde, door kreeg. Ik zeg dit natuurlijk alleen maar om duidelijk te maken, waarom

ik op de H.B.S. niet hield van Hollandsche poëzie, al schreef ik ook reeds zelf wel eens heelemaal spontaan, dus zonder dat ik er bij nadacht, Hollandsche schertsversjes op schoolkameraden van welke er een stuk-of-wat zooals ik een heelen tijd geleden vernam, toevallig bewaard gebleven zijn, en in het Haagsche Archief gedeponeerd.

Doch al gaf ik toen niets om wat door de meesten van het vorige geslacht voor echte poëzie werd gehouden - zóó diep, allerdiepst in mijn Binnenste, was ik er toen zelfs tegen gekant, dat ik met innige pret de satire van Multatuli tegen Mr. Pennewip las - toch ontwikkelde zich, in dat opzicht, toen ik de Hoogere Burgerschool, 5-jarige cursus, na behoorlijk-geslaagd eindexamen, had afgeloopen, en ik ondanks den stil-wreveligen tegenstand mijner huisgenooten, bezig was mij de eerste beginselen van het Grieksch en Latijn in te stampen, om op de Akademie te kunnen komen - toch ontwikkelde zich, herhaal ik, een geheel onverwachte omzwaai en opbloei, in dat opzicht, bij mij.

Immers, toen gebeurde op eens het volgende, mij verrassende feit. Ik had nog maar heel weinig Duitsche verzen, want alleen het een en ander van Heinrich Heine, Leopold Schefer, Goethe en August von Platen gelezen, maar al werd ik door enkele gedichten, die ik bij hen vond, in tegenstelling tot de veel talrijker Hollandsche verzen, die ik op de H.B.S. gelezen had en nagegaan, bijzonder sterk getroffen, meer bedreven in die vreemde taal dan andre jongens van mijn leeftijd, was ik natuurlijk toch *niet.* Doch zie: op een goeden morgen - ik zat als stille achttienjarige knaap bij druk-bezige en pratende menschen - een jeugdige dienstbode en een andere vrouw, die ik mijn moeder waande - want een afzonderlijke kamer op een der hoogere verdiepingen van het huis, toen ik er eens schuchter om vroeg, was mij stug geweigerd - ik was juist bezig, mij de verschillende vormen van het bekende werkwoord ‘bouleuoo’ in te stampen, toen ik mij onverwacht een beetje vreemd ging voelen. Ik kon, met den besten wil, mijn aandacht niet langer bij dat droge werkje bepalen, en zonder het mij, op dat oogenblik, goed bewust te worden, wat ik eigenlijk doen wou, nam ik mijn pen en schreef op het zelfde papier, waarop ik die voor mij toen nog moeilijke

Grieksche vervoegingsvormen een uur lang netjes had zitten uit te teekenen, op eens een gevoelig rijmstukje in de Duitsche taal. Ik die nu reeds, zoolang als ik mij herinneren kon, gewend was geweest in huis, om slechts het allernoodzakelijkste met een paar korte woorden te zeggen of te vragen, en die daardoor van zelf - want ik voelde mij den heelen dag van binnen bovenmatig gevoelig, ja vaak zelfs wild-hartstochtlijk - aan mijn buitenkant geheel en al stoïsch-reflektief was geworden, ik, zeg ik, bekeek natuurlijk het versje, toen het netjes geschreven op mijn papier stond, verscheidene malen hoogst verwonderd. Want ik vroeg mij af, hoe kom ik, die toch een Hollandsche jongen ben, er zoo opeens toe, om zonder dat ik het wilde of er mij moeite voor gaf, een Duitsch vers te schrijven? Zou ik dan tòch misschien een dichter zijn, zooals ik mij vroeger wel eens op school verbeeld heb, één klein oogenblikje maar, als ik pas zoo'n grappig rijmpje neergekrabbeld had op het omslag van mijn cahier? Enfin, ik zou wel zien, dacht ik, moed gehouden maar. En ik borg mijn Duitsch produktje dus maar weg in een binnenzak van mijn jasje en dacht er niet meer aan.

Maar den volgenden dag herhaalde zich, en, even vlot, datzelfde, voor mij, zeer vreemde. Een tweede Duitsch gedicht, of vers, zooals men het noemen wil, kwam even snel te voorschijn. Maar toen ik dit overlas, scheen het mij een beetje vaag: een oogenblik later kon ik er niet goed meer uit wijsworden: het leek mij precies, of ik niet alles er in gezegd had, wat in mij bewoog en naar boven kwam, toen ik het schreef. En plotseling voelde ik toen de neiging - waar kwam die vandaan, wie gaf mij dat in? om allerpreciest te onderzoeken, hoe een sonnet in elkaêr zit, zooals ik er reeds verscheidene in Heine, maar ook en vooral in Platen gelezen had. En nadat mij dit, binnen het half uur, gelukt was, en ik mij scherp dien mij toen nog gekompliceerd lijken-moetenden vorm in het hoofd had geprent, ging ik onmiddellijk, dus op dienzelfden tweeden dag, een derde vers op het papier brengen. Ik had er wel een beetje meer moeite mee dan met de twee andere pogingen, maar ten slotte kreeg ik toch, precies zooals het in elkaêr moest zitten, een regelmatig-gebouwd sonnet op het voor mij liggende reeds gedeeltelijk met Grieksche woorden beschreven blad. Ik, zooals van zelf spreekt, door dat succesje inwendig dol-blij, maar toch,

zooals ik toen, als jonge jongen reeds bijna altijd was, naar buiten volkomen-rustig, dacht heel ver in mijn Diepte: Hoera! nu ben ik toch wis en wezenlijk in staat, om een waarachtig, immers heelemaal-echt dichter te worden, want anders zou dat ingewikkelde rijmenspel mij niet zoo spoedig zijn gelukt. De zinnen loopen vlot na elkander en ieder woord er in geeft precies te kennen, wat ik zeggen wil.

En in de daarop volgende 14 dagen - het sonnettenschrijven ging mij hoe langer hoe makkelijker af - de gelijkluidende rijmklanken kwamen na de eerste vier etmalen, van zelf met zijn allen tegelijkertijd in mij naar boven - schreef ik iedere vier en twintig uur een of twee Duitsche verzen, zonder dat ik mij zwaar had in te spannen om rijmen te vinden, of te zoeken naar de echt-Duitsche uitdrukkingswijs. Doch daarna, dus nu reeds 50 jaren lang, is die zonderlinge aandrift niet meer in mij naar boven gekomen, zoodat ik thans, al ken ik de taal onzer Oosterburen natuurlijk 10-maal beter dan toen ik eigenlijk nog een kind was, geen kans zou zien, om ook maar vier wezenlijk-dichterlijke Duitsche regels te rijmen aan elkaêr. En waarom ik dit werklijkheidsgetrouw, thans meedeel hier? Och, eenvoudig, om duidelijker dan dit in de laatste dekaden door de vele over dichtkunst pratenden blijkt te worden ingezien, te doen begrijpen, dat de eenig-echte, dus ook in latere eeuwen bestaan-blijvende poëzie geen bewust-gewild werkje is, dus geen bezigheid van onze daaglijksche, verstandelijk-denkende en willende hersens, maar, vierkant daartegenover, wèl een waarachtige en mysterieuse spontane schepping van ons volkomen-onbewust allerdiepst, verborgen Wezen, waar de levengevende Kern van ons fijnst en hoogst, dus meest-echt menschlijk Aanzijn, datgene wat men de Ziel of de Ikheid noemt, stil-weg verscholen in wegduikt maar streeft. Ja ik vertelde deze ontstaanswijze mijner Duitsche verzen,[1)] natuurlijk niet om mij iets interessants bij te zetten, want daar heb ik gelukkig nooit aan gedaan - maar eenvoudig, om er eenig begrip van te geven, hoe mijn in druk gebrachte werk reeds in dien eersten tijd geboren werd, en sindsdien, door al mijn levensjaren heen, geboren worden bleef en blijft tot op den huidigen dag uit den achter mij liggenden

1) Toen ik 17 jaar later mijn eersten Bundel kon gaan uitgeven, of liever reeds kort daarvoor, toen ik ze in *De N.G.* plaatste, heb ik de minst-onvolmaakte er uitgezocht.

Psychischen Grond. Het komt, noch kwam ooit uit mijn daaglijksche hersens, die altijd heel gewoon rustig voelend werkten en werken blijven, maar uit een diepere streek in en achter mij, die ik wel mijn eigene voel te zijn, om, dat ik haar steeds gewaarword, zoodat ik haar als mijn allerwaarst-Ik, mijn Reëelste Wezenlijkheid heb leeren beschouwen, maar van welke ik toch nooit iets stelligs merk, behalve als ik schrijven, of ernstig-spreken of daadkrachtig handlen ga. En dan voel ik altijd heel precies, als zoo'n uiting, of daad weer achter den rug is, dat niet mijn gewone vreedzame menschlijkheid, maar de diepere stuwing van mijn eigenlijkst Wezen dat alles heeft verricht. Want, och, ik sprak nu over mijn verzen: ik wees aan, hoe die er komen: want tot ook door andren waargenomen worden, kunnende Levendheid raken. Maar ook in al mijn proza zit ik nooit - ik zeg ook dit met al het gelijkmoedige en bescheiden bewustzijn van mijn volkomen-volwassenen leeftijd - zit ik nooit, zeg ik, te werken met meeningen en uitdrukkingswijzen, die ik uit mijn rijkverscheiden lektuur mijzelf eigen zou maken, neen, reeds als jeugdig literator heb ik altijd alleen willen schrijven; het dan zoo precies mogelijk uitdrukkend, in mijn als de eenig-juiste gevoelde en geziene woorden, wat ik wist, want klaar bespeurde, dat op mij daalde, tot mij omhoogrees - wat is hier de meest-juiste uitdrukking? - uit de eindloos-wijde Psychische Sfeer, die ik achter mij heb liggen, en wier buitensten Kring ik met mijn hersens tezamen vloeien voel. En wil ik weten, wat die Binnensfeer, die ik mijn eigne noem, maar die ik toch tegelijkertijd weet, dat ver buiten en boven mijn daaglijksch Zijn uit reikt, mij te zeggen heeft over de een of andere reëele kwestie van studie of van het Leven, dan ga ik eerst werken, heel gewoon-weg, dus degelijk en akkuraat, in het onderwerp of de kwestie, waar ik op het oogenblik belang in stel, en dan voel ik langzaam-aan uit die Achtersfeer de gedachten komen, de alles heldermakende gedachten en algemeene stellingen, waardoor elke stof, waarin ik werkte, en waar ik dan met mijn meer daaglijksche hersens ernstig over reflekteerde, op eens een grootere klaarheid voor mij krijgt, en eindlijk tot een lichte en dus duidelijke Eenheid voor mij wordt gemaakt, door den nieuwen glans, die wel niet mijn daaglijksch Zijn is, maar er toch mee in verband te kunnen komen blijkt. Zóó nu,

want op die zuiver-psychische Wijze heb ik al mijn literaire grondstellingen ontdekt, waar sommige lateren, die niet zóó te werken wisten en dus nooit zoo diep gingen - (zij praatten eenvoudig maar zoo'n beetje op goed geluk af, als ze tegen mij in schreven, zooals ik dan ook telkens met de feiten wist aan te toonen) tegen foeteren maar welke grondstellingen niettemin allen, omdat zij de subtiel-psychische, aleenige Waarheid zijn, en bij de werkelijkheid, de diepere zoowel als de uiterlijke, der literaire Kunstwerken deze juister dan vroeger gedaan werd, bepalende, geheel en al aansluiten, recht-omhoog zullen blijven staan, zoolang de Menschheid zich voor de Dichtkunst, en voor het waarste Wezen van deze interesseert. En daarom kon ik ook altijd-inwendig-rustig blijven, zonder mij op te winden, en met exakte argumenten antwoorden, als de een of andere niet veel nadenkende, en haastig-gebakerde met allerlei vlug-bedachte, dus ondegelijke redenatie's, en meer of minder onduidelijk-stellend ertegen te keer wou gaan.

Want ik voelde mij dan telkens, als ik aangevallen werd, rustig weer bezielen door de Stille Kracht, dat in mij leeft, die mij nu 43 jaar geleden tot het besluit bracht om De Nieuwe Gids op te richten, want er de noodzaak van aantoonde, en die mij verder mijn heele leven door gesteund heeft, want mij steeds recht heeft blijven doen staan, mij telkens daartoe weer nieuwe middelen verschaffend, tegen allen weerstand der minderwetenden en toch maar grifweg opponeerenden, ja, soms op heelemaal-onjuiste wijze hoonenden in.

Enfin, ik voel mij, gelukkig, ondanks mijn jaren, nog volkomen krachtig en jong, en hoop dus met eenig vertrouwen, dat ik nog een langen tijd zoo door zal mogen gaan, werkende, want studeerende en denkende, en als ik me, zooals men dat altijd genoemd heeft, geïnspireerd voel, ook dichtende, totdat ik ten langen leste naar dat country, from whose bourne no traveller returns terug moet keeren.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De onverklaarbare, immers onlogische aanslag op het leven van den koning van Italië, bij de opening van de Jaarbeurs te Milaan, is een bevestiging van het feit, dat de aard van een volk niet onder den invloed staat van een regeeringsstelsel. De werkelijke heerscher van Italië van het oogenblik is niet de goedige Victor Emanuel III, die, constitutionneel koning, eigenlijk nooit eenige macht heeft gekend, maar de 'Duce' Benito Mussolini: volksleider, volkshervormer, volksbedwinger, Ziel en bezielend Woord Mensch geworden, van dat deel van het Italiaansche volk, dat na den oorlog terug schrikte aan den afgrond, waarheen de razend geworden demagogie het geleid had. Hij heeft het zelf gezegd: op dit oogenblik geschiedt er in zijn land niets of hij moet het goed vinden. Deze man schrikt voor de uiterste en zwaarste verantwoordelijkheid niet terug, doch weet, dat hij, achter de millioenen van zijn volk, die in hem gelooven, hem vereeren tot aanbiddens toe, hem volgen 'door dik en dun', een getal vijanden bezit van meer of minder, dichtbij of ver, theoretisch of actief gevaar, die hopen, door hem zelf uit den weg te ruimen, zijn stelsel te kunnen vernietigen en daarmee hun land opnieuw aan hun ondermijnende inzichten te kunnen overleveren.

Hier zal geen woord gezegd worden ter verdediging van het fascistische stelsel zoo min als ter verdediging der demagogische maatschappij. De demagogische vrijheid echter schijnt wel overal haar laatste orgieën te vieren. Het is dwaasheid te be-

weren, dat een stelsel van regeeren als door Mussolini gevormd, 't welk steeds dieper het nationale leven van een volk doordringt, zoodat er welhaast geen uiting meer zal zijn van zijn zuurdeesem nièt doortrokken, aanleiding geeft tot staatkundige misdrijven van verfoeilijke dwaasheid als dat, waar aan een twintigtal onbekende menschen nu te Milaan ten offer viel. Het fascistische stelsel onderdrukt elke van zijn normen afwijkende uiting. Met cynischen moed heeft Mussolini erkend op het lijk van de Vrijheid te dansen. Zelfs is hij nu over de opvoeding der Jeugd in botsing gekomen met de normen der Heilige Moeder de Kerk Roomsch en Katholiek, hij die begon het Kruis in de scholen terug te brengen als erkenning harer hooge beteekenis voor de opvoeding. Maar boven de Katholieke Kerk staat voor hem de Natie, het Italiaansche Volk en zijn roeping en plaats in de moderne wereld. Alles wat internationaal is met allen, die internationaal denken en doelen, zijn hem verdacht, al ware het ook de Heilige Vader zelf, dien hij wil eeren als Italiaan, hoofd eener dogmatische gemeenschap, welker voornaamste bekoring voor hem is, dat zij, internationaal van strekking, toch Italiaansch is van ontstaan en bestaan. Zou echter het fascistische stelsel erger aanleiding geven tot politieke misdrijven dan het goede, oude, doode Liberalisme, dat geen jaar kon zien voorbijgaan zonder vorstenmoord of politiek misdrijf, meestal door Italianen gepleegd, ook buiten Italië, ook op niet-Italiaansche vorsten, ook, zooals nu te Milaan, op personen, de keizerin van Oostenrijk bijvoorbeeld, volkomen vreemd en onschuldig aan welk politiek gebeuren ook? Het heet, dat er tezelfdertijd als op den koning een bomaanslag is gepleegd op den ‘Duce’-zelf: één meer of minder, wat komt het er op aan? Het zal de laatste niet zijn. Geen regeeringstelsel toch kan voortaan, wat men dan de Vrijheid noemt dermate onderdrukken, dat Jacques Bonhomme of Sijmen Betaal opnieuw wordt ‘*tailable et corvéable à merci*’, zonder dat deze op zijn geweldige, schoon dan onberedeneerde en vaak verfoeilijke wijze daartegen reageert met middelen aan de moderne wetenschap ontleend.

Wie zal op den duur het sterkste blijken: het Fascisme of de Curie, Mussolini of de Paus, de nationale gedachte of de internationale? Ziedaar een vraag vol beteekenis, welker ant-

woord voor elk volk van belang is. De Vrijmetselarij, de Sociaal-democratie met haar onafwijsbaar gevolg van Communisme en Bolsjewisme, Mussolini heeft ze in zijn land machteloos weten te maken. Maar daarmede de gewetens niet gebluscht, welke brandden door haar vuur, dat ook in zijn land blijft smeulen. Doch er zijn twee internationale invloeden, waartegen hij mogelijk zijn machteloosheid zal moeten erkennen, wijl zelf bewust van hun noodzakelijkheid en Westersch-maatschappelijke deugd: de godsdienst en het kapitalisme. Voor hem niets hoogers dan de nationale gedachte, Italië en zijn roeping voor het nieuwe leven, misschien opnieuw een wereldheerschappij van Rome uit, gevolgd door een *Pax Romana,* waaronder de Bolsjewistische tijger zal rusten naast het kapitalistische schaap. Schoone droom, waarin de Heilige Vader een gelijk doel opvraagt voor het veel oudere Fascisme van Sint-Petrus, wiens opvolger hij is. De zoogenaamde Romeinsche questie, de vraag, reeds zestig jaar oud, van het Wereldlijk gezag van den Paus, leek kort geleden haar oplossing nabij. Alles wat in de laatste eeuw vijandigs was opgekomen tegen Paus en Kerk leek door den ‘Duce’ voor Italië uitgebannen, en opnieuw zou de Italiaansche jeugd weer opgevoed mogen worden in het Roomsch-Katholieke dogma. Maar voor Mussolini moest dit zijn ten bate der nationale gedachte met haar materialistische en oorlogzuchtige verkerning, en voor den Paus ten bate der internationale Kerk met haar ideaal van Vrede op aarde, in alle menschen een welbehagen.

Wie de Jeugd beheerscht beheerscht de toekomst. De in Engeland ontstane beweging der Padvinders vond genade in Mussolini's oogen op voorwaarde, dat zij, Italiaansch tot in haar naam van ‘Balilla’, ter eere van een moedigen, sportieven jongen Genuees, die zich voor het Vaderland opofferde, zich volkomen door het Fascisme liet herscheppen. Knapen, ook meisjes, militair ontwikkeld en geoefend lang voor de laatste in het leger zouden worden ingedeeld van het volk, dat, voor zooveel het niet van de internationale gedachte is vervreemd, een haast vrome toewijding, een elders haast niet gekenden opofferingszin voor het Vaderland bezit. Maar ook de Kerk streefde naar het bezit dezer Jeugd, deze Toekomst, de Kerk

met haar internationale kern, internationale bedoeling. ‘Alle andere jeugdorganisaties naast die van den fascistischen staat zijn niet alleen noodeloos, maar kunnen ook niet meer worden toegelaten’, decreteerde de ‘Duce’, maar in een allocutie kwam de Paus daar met klem tegen in verzet, en zei, met wat andere woorden, dat de fascistische jeugdorganisatie uit den Booze is, en worden de katholieke ouders er tegen gewaarschuwd. Trouwens ook voor Frankrijk betuigt de Heilige Vader zich een vijand van het hyper-nationalisme der *Action française.*

Aldus is de verzoening tusschen Paus en Koning van Italië opnieuw gestrand, en vraagt men zich af wie van de twee op den duur het sterkste zal blijken: de Kerk en haar internationaal streven of de Italiaansche staat in zijn tegenwoordige fascistische koorts, welke soms tot ijlen overslaat van nationale zelfverheerlijking.

Even belangwekkend als de herschepping van Italië door Benito Mussolini is die van Turkije door dien anderen Geweldige, Moestafa Kemal-pasja. Misschien is diens werk nog titanischer, immers Mussolini tracht, naar oude voorbeelden, Italië machtig en groot te maken, zoo mogelijk in verbinding met den bestaanden godsdienst en door diens geestelijken invloed. De ‘Ghasi’ (Overwinnaar) Moestafa Kemal echter heeft wat Turkije door oude overlevering in het Chalifaat aan internationale kracht bezat, al was die dan niets in vergelijking met den geestelijken invloed van den Roomsch-katholieken godsdienst, te niet gedaan, en aan den godsdienstigen grondslag van zijn rijk een anderen uitleg gegeven, waarbij Allah en de Profeet Mohammed deerlijk hebben geleden. Oude gewoonten, zeden, denkbeelden toegepast op het leven, welke van het Turksche volk een zooal niet eerbiedwekkende dan toch beminnelijke natie maakten, en van den Turk in nederigen stand de ‘gentleman’ van den Levant, hebben hij en zijn medestanders te niet gedaan. Zij streven er naar van hun land een modernen Westerschen staat te maken, welke, ofschoon niet vrij van Bolsjewistische sympathieën, zich zal aansluiten bij de Westersche maatschappelijke opvattingen. In zoover als een gelijk streven merkbaar is in Perzië met zijn dictator Riza-chan Pahlavi, en in Afghanistan met zijn modern geneigden heerscher Aman-oel-lah-chan, wiens wonderlijke reis door

Europa nog steeds niet is geëindigd, en de drie staten, Turkije, Perzië, Afghanistan, ieder op eigen wijs en door den invloed van een eigen Provoost-Geweldige, modern en in Westerschen zin hervormd, met meer of minder nawerking er in van de oude Islamietische gedachte, een toekomstig maatschappelijk, geestelijk en militair 'blok' kunnen vormen tusschen Oost en West, Bolsjewisme en Kapitalisme, de autonomistische beweging der overheerschte volken en dier verdere ontwikkeling onder Westerschen invloed: het is een vraag van brandend belang voor de komende tijden. Wel bijzonder daarbij is het te constateeren, dat in deze dictatoriale ontwikkeling der drie Oostersche volken, waarvan er althans twee hun heil hadden gezocht in een zotte parlementaire vertooning, van een voortbestaan eener zoogenaamde Volksvertegenwoordiging geen sprake meer is. Wat men van Mussolini en zijn fascistische schepping ook zegge, hoe men beide ook beschouwe, men kan niet ontkennen, dat zij sneller school hebben gemaakt dan het Engelsche Parlementarisme, dat wel is waar reeds in zekeren zin bezig is door te dringen zelfs tot het Nederlandsch Overzeesch bezit, omdat ook in ons land de dwaling heerscht, dat wat goed en gepast is voor één volk óók deugt voor alle anderen, maar daarentegen dagelijks aan gezag verliest bij de volken, die er 't eerst door werden verleid.

Wat ook de toekomst zij voor dat gedeelte der wereld, waarvan tot nu hier sprake was, de Volkenbond en zijn streven naar toekomstigen vrede gaat van conferentie naar conferentie, voorstel naar voorstel, bespreking, omschrijving, verdrag langzaam in de gewenschte richting, ook door de zijdelingsche medewerking der Vereenigde Staten, waar men dan, schoon afzijdig van Genève, en bevreesd om door den Volkenbond gedwongen te worden verder te gaan dan men gaan wil, in gelijken geest arbeidt. Hoewel soms met verdachte bedoelingen. Het veelbesproken anti-oorlogsverdrag tusschen Frankrijk en de Staten, door deze ook voor andere groote mogendheden gewenscht, en door Frankrijk dan voor ieder, die er zich bij wil aansluiten, lijkt toch wel geheel te liggen in de lijn der Volkenbonds bedoelingen. Wat komt het er eigenlijk op aan of het doel bereikt wordt door of langs dien Bond? Niettemin is het verdrag nog

verre van in goed gekuipte vaten. Niets is gemakkelijker te zeggen dan ‘anti-oorlogsverdrag’; geen aantrekkelijker leus dan ‘oorlog aan oorlog’, of den ‘oorlog in den ban doen’ en daarmee het volk, dat oorlog voert. Het moeilijke, welna het onmogelijke is om formules te vinden, welke op alle volken, alle belangen, alle mogelijkheden passen. Te meer wijl de neiging, de drift, de noodzakelijkheid om oorlog te voeren schijnt samen te hangen met het subtielste van de menschelijke geaardheid, zooals deze zich in nationale volksgemeenschappen doet kennen. Er zijn weinig menschen, zelfs onder hen, die er geestelijk en maatschappelijk op gespitst zijn, de militairen, die den oorlog niet het denkbaar ergste menschelijk kwaad achten. Er zijn weinig volken, er is er misschien niet een, dat dit kwaad niet vergoelijkt, wanneer zich bepaalde omstandigheden voordoen. Misschien kan men met meer succes tot eenig mensch zeggen: ‘beheersch tot het uiterste de voorwaarden van uw dierlijk leven’, dan tot een volk: ‘zweer den oorlog voor alle mogelijk gebeuren af’.

Niettemin, dat er over gesproken wordt een algemeen verdrag te sluiten om af te zien van den oorlog als instrument van nationale politiek, en nooit, anders dan door vreedzame middelen, een oplossing te zoeken van geschillen onder de natiën, dit feit reeds, het eenvoudige beraadslagen, is van buitengewoon verblijdende beteekenis. Frankrijk mag vasthouden aan zijn verplichtingen tegenover den Volkenbond en het verdrag van Locarno, van Noord-Amerikaansche zijde wordt gezegd, dat een overeenkomst als hier wordt bedoeld, ook wanneer Duitschland, Groot-Britannië, Italië en Japan, en welke natie ook, er zich bij aansluiten, geen volk verhindert zijn eigen belang behoorlijk in acht te nemen, zoowel als die der geheele volkenfamilie. En zeer terecht zegt de Noord-Amerikaansche minister van Buitenlandsche Zaken, Kellogg, bovendien te gelooven, dat het sluiten door Frankrijk, Britannië, Duitschland, Italië, Japan en de Ver. Staten van een verdrag, waarbij plechtig van oorlog wordt afgezien ten gunste eener vreedzame regeling van internationale geschillen, een geweldig moreelen invloed zou hebben, en er ten slotte toe zou moeten leiden, dat alle andere volken ter wereld er zich bij aan sloten.

Het geschil tusschen Engeland en Egypte is in een slop

geraakt, waarin geen voortgang mogelijk is. In 1922 heeft Engeland Egypte's ‘onafhankelijkheid’ erkend onder voorbehoud van de volgende bepalingen: nakoming door Egypte van de verplichtingen, door Engeland gewaarborgd, tegenover andere mogendheden, Groot-Britannië inbegrepen; waarborg door Engeland van Egypte's veiligheid ten behoeve zijner imperiale verplichtingen - de vrijheid van het Suez-kanaal - en beveiliging van den Soedan. Op deze punten waren de twee regeeringen het eens geworden, toen de ‘nationalistische beweging’, geleid door heethoofden, gevormd door Caïreensche schooljongens, genaamd ‘studenten’, een kink in dezen politieken kabel brachten, en het succes had van een nieuw ministerie onder Nahas-pasja. Maar dit was heel het succes dier ‘nationale beweging’: Engeland wil niet wijken, en blijft ook zich verzetten tegen het voornemen der nieuwe Egyptische regeering om het verbod van het dragen van wapenen en het houden van politieke vergaderingen en betoogingen op te heffen.

Ongetwijfeld is dit verzet van Engeland een inmenging in de binnenlandsche politiek van een als ‘onafhankelijk’ erkend land. Maar hoezeer heeft de Britsche regeering gelijk als zij er tegen protesteert, dat iedereen in Egypte gewapend zou mogen loopen, iets wat in alle wèl geregeerde landen verboden is, schoon de bevolking van vele landen er zich toch niet aan stoort. Dolk en scheermes bijvoorbeeld in de volksklasse van Italië, moderne revolver in de voornamere, plegen nog in geen mannenjas of -broek te ontbreken, schoon het wettelijk niet is geoorloofd een gesloten zakmesje bij zich te dragen langer dan een paar centimeter. Doch er is verschil tusschen een volkszede en een overheidsverlof. Zelfs de geringste politieverordening-overtreding wordt in Italië onder ‘verzwarende omstandigheden’ gestraft, wanneer het blijkt, dat de ‘overtreder’ naar de wet ‘gewapend’ was. En nu zou Engeland, dat nog steeds borg staat voor de veiligheid der vreemdelingen in Egypte, het goed vinden, dat de door heethoofden en schooljongens gevormde regeering van het land ieder, die het wilde, verlof gaf om gewapend te gaan? Men ziet inderdaad niet in hoe de ‘nationalistische’ regeering van Egypte onder Nahas-pasja het tegenover de Britsche voorbehouden zal bolwerken.

Hebben inderdaad alle volken recht op ‘onafhankelijkheid’? Aan de volken van den Balkan, met Griekenland mee, die in bloedige oorlogen tegen den Turkschen, achterlijken overheerscher voor hun onafhankelijkheid hebben gestreden, moest in een tijd van zoogenaamde liberale denkbeelden, welke echter overal hun bezielende kracht hebben verloren, dit recht wel worden toegekend. En waarom, wanneer deze Oost-Middellandsche Zee volken ‘onafhankelijk’ zijn, of liever autonoom, want geheel ‘onafhankelijk’ is zoo min natie als individu, waarom zou het volk van Egypte in minder gunstige positie moeten verkeeren? Aan den Nijl is het getal analphabeten niet zooveel grooter dan in den Balkan, en het beetje lezen en schrijven van den proletariër elders maakt hem niet zooveel geschikter om mee te spreken in het bestuur van zijn land, dan een Egyptenaar of een Bulgaar. Maar indien al de Westersche Maatschappij geleid door Westersche denkbeelden heeft willen meehelpen om voor de volken van de Oostelijke Middellandsche Zee ‘vrijheid’ te winnen van Turksche overheersching, dat is van een in menig opzicht slechte en corrupte regeering, dit beteekent nog niet, dat zij thans onder alle omstandigheden dit recht op autonomie voor alle overheerschte natiën behoeft te erkennen. Er is een ‘Liga tegen koloniale onderdrukking’, maar er is nergens iets van ‘koloniale onderdrukking’ te bespeuren. Allerminst waar het Westersche gezond verstand van een overheerscht volk zou moeten eischen, dat het vaste waarborgen geeft, in staat te wezen zijn land naar de tegenwoordige normen van goede administratie, hygiëne, rechtszekerheid en verstandelijke ontwikkeling te regeeren. Zonder deze waarborgen voortaan geen autonomie, nèrgens. Al bestonden er honderd liga's tegen ‘koloniale onderdrukking.’ Autonomie voor 'n kwartje, misschien voor dertig centen. Maar niet voor 'n dubbeltje meer, tenzij de Westersche Maatschappij geneigd is zelfmoord te plegen door Aziatisch-Bolsjewistisch gas.

Bibliographie.

De drie levens van Nina Vesper, door Jet Luber. - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Sinds den tijd, dat ik met veel belangstelling fragmenten uit dit werk las in 'Vrije Arbeid', heb ik den naam van Jet Luber onthouden. En daar is dan nu haar boek, en het mag er zijn.

Hoe eindeloos lang schijnt het al geleden, dat Annie Salomons' *Meisje-studentje* verscheen. De heele oorlog ligt er tusschen, en daarna hebben wij rekening te houden met de zóó veranderde mentaliteit van het jonge meisje. *Dit* boek, ofschoon de (zeer goed gekozen) titel al heel wat zegt, geeft nog véél meer, dan men recht heeft te verwachten; het brengt ons in contact met nog vele andere meisjes, en het is in de hoogste mate de moeite waard, om het moderne meisjesleven aan de hand van deze goed-opmerkende en goed-weergevende schrijfster van nabij gade te slaan.

Ik heb dit boek met groote aandacht gelezen, en ik geloof wel, dat het ieder interesseeren zal, wien het probleem van het moderne jonge meisje (want hier bestáát een probleem, en een zeer moeilijk en ingewikkeld tevens) ter harte gaat. Hier is, en mij dunkt een zeer geslaagde, poging gedaan, om dit vraagstuk wat nader tot de oplossing te brengen.

(Even een kleine opmerking; de quotatie van Alfred de Musset luidt aldus: Ninon, Ninon, que fais-tu de la vie, comment vis-tu, toi, qui n'a pas d'amour?)

Kruissteek-patronen, door D. van Gelder. - Elsevier, Amsterdam.

Een poging, om het aloude tapisserie-werk te doen herleven, en een zeer geslaagde. De geestige ontwerpen van den heer v. Gelder

zijn een ‘temptatie’, om ze eens op stramien uit te voeren. In kleuren zullen deze herten en eekhoorntjes, kalkoenen en papagaaien, paarden en poesjes wel heel ‘echt’ lijken, want ze zijn, naar me dunkt, ‘pris sur le vif’.

Reidansen, nieuwe bundel. Verz. door W. Brom-Struick. - Rotterdam, W.L. en J. Brusse.

Toen de eerste bundel verscheen, heb ik dezen in *De Nieuwe Gids* ten warmste aanbevolen. Deze tweede verzameling zal niet minder welkom zijn. De ‘levende’ teekeningen van Pol Dom verluchten het boek op aangename wijze, en zoo duidelijk heeft mevr. Brom alle dansen uitgelegd, met voetzetting enz., dat het voor niemand een bezwaar zal zijn ze uit te voeren. Probeer het eens, jongelui, in plaats van Yale Blues en Charleston, *et vous m'en direz des nouvelles.*

(Even een vraag. Ik vind hier ook opgenomen het lied van het kwezelken, dat zoo graag een man wilde hebben. iDt vers kan men, al naar men aangelegd is, vreeselijk comisch.... òf vreeselijk tragisch noemen. Is het geschikt voor jonge menschen? speciaal voor de *moderne* jonge menschen, die heusch niet meer zoo argeloos en onergdenkend als vroeger zijn?)

Van stad en land, door G. Fuldauer. - Uitg. firma Plantijn, Velsen.

Dat een auteur graag een overzicht heeft op zijn geheele werk, is begrijpelijk, en daarmee is de uitgave van dit kleine, eenvoudige bundeltje voldoende verklaard. We vinden hier een aantal pretentielooze schetsen van een goed opmerker bijeen, van zeer verschillenden aard: beschouwend, beschrijvend, realistisch; aandoenlijk is de novelle der arme Hélène, met fijn sentiment nagevoeld, en humoristisch daarentegen weer de schets van het paard, dat gevangen moest worden. Met genoegen kunnen we constateeren, dat de heer Fuldauer voor hetgeen hij had te zeggen, een eigen uitdrukking heeft weten te vinden.

Herman Middendorp. *In het Moeras.* - Amsterdam, Allert de Lange.

Een boek als een biecht. Een boek, zooals er méér moesten worden geschreven, om mede-zoekenden in het leven een weg, een uitweg te wijzen in het o, zoo ingewikkelde labyrinth dat het huwelijk is. De schrijver stelt ons personen voor, die volstrekt niet vallen buiten de gewone maat en dáárdoor juist is het beeld, dat hij van hen geeft, zoo levend en zoo reëel. Gedenkschriften, memoires, dagboeken, confessioneele herinneringen van allerlei aard, ze zijn tegenwoordig aan de orde van den dag; het publiek schijnt hoe langer hoe meer te gaan begrijpen, dat door *deze* de belangrijkste historische gegevens worden verstrekt, niet alleen de geschiedenis, wat het uiterlijke leven betreft, maar ook en vooral: de geschiedenis van het psychische leven. En dáár kunnen we nooit genoeg van weten, dát alleen brengt ons verder in het begrijpen van menschenzielen, en van de roerselen, waardoor deze worden bewogen....

Wel zeer suggeestief heeft Herman Middendorp in de laatste bladzijden de sfeer van onheil voelbaar gemaakt. Dat het boek gelukkig eindigt, wat zullen we daarvan zeggen? *The happy ending* schijnt weer meer en meer in de mode te komen. En er is ook niets tegen, alleen, waar Nico's ommekeer heel verklaarbaar is, wordt die van Clara m.i. niet voldoende duidelijk gemaakt.

Emmy van Lokhorst. *De Zonnewijzer.* - E. Querido, Amsterdam.

Al geruimen tijd zagen we met verlangen uit naar een nieuwen roman van deze, ons zeer lieve schrijfster. En ziedaar nu onze wensch vervuld. *De Zonnewijzer* is een nieuw staal van Emmy van Lokhorst's serieus en krachtig en heel eigen talent. Haar personen staan levend voor ons; en de onderlinge omgang der figuren, hun innerlijke ondervindingen, - alles doet zeer doorleefd en echt-gevoeld aan. Als moderne schrijfster verkiest Emmy v. L. het, om niet alles breedvoerig te vertellen, maar liever haar lezers ook iets te laten raden (hr. van Eijk, mevr. IJsselstein, Edith).

Ook in dit boek weer de tegenwoordig gebruikelijke *happy ending*, en daar op dit slot al sinds de eerste bladzijden is gepreludeerd,

kunnen we er vollen vrede mee hebben. (Alleen is Claudia's reageeren op het waaiertje van Edith in Wouter's kamer wel wat heel schetsmatig behandeld; had hier niet even moeten worden opgemerkt, dat Claudia vergeven en vergeten *kon,* omdat zij zoo waarachtig van Wouter hield?) Overigens een zeer prettig-leesbare, onderhoudende roman.

Successie, **door Alfred A. Haighton. - Leidsche Uitg. Mtsch., Leiden.**

Dit is een wel zeer zeldzaam en merkwaardig boek. Omdat het door een Hollander geschreven is, en op de Nederlandsche boekenmarkt zijn gelijke niet vinden zal. Geen enkele andere onzer auteurs zou bij machte zijn geweest, een dergelijk werk te scheppen, dat zóó stevig is opgetrokken, steen voor steen, tot krachtig en forsch het gebouw oprijst voor onze verwonderde oogen. Niet het kleinste detail is verwaarloosd, met de nauwkeurigheid en de plastiek, die een Kafka hem niet verbeteren zou, zendt deze jonge schrijver zijn eersten roman in het licht, en we zijn waarlijk verbaasd in dezen *coup d'essai* al direct een *coup de maître* te ontdekken. De auteur is zoo *self-possessed*, zoo absoluut-zeker van zijn zaak, dat hij aarzelloos en feilloos voort-gaat, totdat zijn doel is bereikt. Dit verhaal, spelende in de kringen der *haute finance* en der groot-industrie, is boeiend van het begin tot het einde. Met vaste hand leidt Dr. Haighton ons rond, en heldert ons allerlei dingen op, verklaart vele raadselen, legt de machinatiën der geldkoningen bloot; en wie er van houdt, een spannend schaakspel gade te slaan, waar zet en tegenzet het gevolg is van een scherpzinnig overleg, zal door dit boek, dat het resultaat is van veel *zaken*kennis en veel *menschen*kennis, ongetwijfeld in onverdeeld-waardeerende aandacht worden vastgehouden.

Zeer knap stelt de auteur ons voor oogen, hoe in een zoon, die feitelijk een artiest is, en geen zakenman, toch atavistische invloeden werkzaam zijn, zoodat het dezen Lionel mogelijk is, een waardig opvolger van zijn vader te wezen.

Het is wonderbaarlijk, hoe goed de schrijver de Amerikaansche zakenwereld kent, ook het intiemere leven, en vooral de natuur. (Zeer suggestief is b.v. de tocht van Lionel naar Anaconda.) Wie

denken mocht, dat een roman uit de handelswereld noodzakelijk droog en hard moet zijn, wijs ik op de ontroerend-teere bladzijden, die de liefde tusschen moeder en kind verheerlijken.

***Een nieuwe komeet aan den literairen hemel*, door Dr. Alfred A. Haighton. - Leidsche Uitg. Mtsch., Leiden.**

Een uiterst lezenswaardig pleidooi voor het goed recht der letterkunde, om *letterkunde, en niets anders* te mogen zijn. Dit betoog is afkomstig van iemand, die ernstig heeft nagedacht, in staat is, zich een eigen, persoonlijk oordeel te vormen, en die uitstekend voelt, om welke hooge belangen het hier gaat. Rustig, zonder eenige opwinding, zonder eenige drift, zijn argumenten met redelijke bewijzen stavend, niet geleid door een specialen voorkeur, maar enkel lettende op de zuivere, intrinsieke waarde der literatuur, stelt de schrijver zijn troepen tactisch in slagorde, en trekt met succes te velde tegen alles en ieder, die een vijand is der ware, eenige, eerlijke letterkunde.

Hij, - zèlf een jongere, is loyaal genoeg, om te erkennen, dat àlle tegenwoordige jongeren voortbouwen op de grondslagen, door ‘Tachtig’ gelegd, en dat deze vaste, betrouwbare basis het eenige is, wat aan het verdere bouwwerk reden geeft van bestaan.

Laat ik den schrijver, in een aantal citaten, even zelf aan het woord laten.

1. ‘De omwenteling of renaissance van Tachtig heeft in hare drie grondstellingen: “l'Art pour l'Art”, “Vorm en Inhoud zijn één”, en, voor de poëzie: “de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie” even zoovele onvergankelijke waarheden uitgesproken, die gelden voor *alle* literatuur in elk tijdstip der geschiedenis.’

2. ‘Een onsterfelijke verdienste der Tachtigers is geweest, dat zij aan de ‘Nederlandsche beschaving het begrip “literatuur” hergeven hebben, dat teloor was gegaan in rederijkersontaarding en dominésschrijverij.’

3. ‘Ten overvloede herhaal ik nog eens, dat het *niet* de gezindheid eens auteurs is, waartegen bezwaar bestaat, zelfs niet als die gezindheid duidelijk uit het werk spreekt; *het verkeerde vangt*

aan, wanneer en zoodra de auteur zijn literaire gezichtspunten ondergeschikt maakt aan overwegingen van buiten-literairen aard. (Cursiveering van mij. J.K.) En de schrijver verduidelijkt zijn zienswijze met deze aardige, suggestieve metaphoor:

4. 'Brood moet zuiver wezen, verontreinigingen schaden de gezondheid. En de aard der verontreinigingen doet niets ter zake. Zelfs met goudstof vermengd brood ware onverteerbare kost.'

Ten slotte:

5. '..... En met dankbaarheid mogen wij erkennen, - aan eerste-klas-talenten ontbreekt het der Nederlandsche letteren niet. Op de breede baan, die door Tachtig voor onze literatuur geopend is, evolueert zij geleidelijk, maar ononderbroken; zij levert haast jaarlijks aangename verrassingen en gaat maar zelden zichzelf te buiten. Het eenige haar dreigende gevaar schuilt in een mogelijk uit het oog verliezen van de grondbeginselen, waarop alle literatuur rust....'

Marie Schmitz. *Moeders.* - Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Een verzameling van drie verhalen, waarvan we het eerste, *De verloren Zoon,* reeds om zijn knapheid waardeerden, toen het in Elsevier's verscheen. Het tweede: *Het langzame afscheid,* hoewel de figuur van de oude mevrouw van der Molen zéér goed is gegeven, lijkt me wat lang, maar het derde, met den fijn-sarcastischen titel *In den koesterenden familiekring,* heeft al mijn liefde en al mijn bewondering. Hier vinden we Marie Schmitz op haar best.

Fenna de Meyier. *Vergeefsche vlucht.* - Baarn, Hollandia-Drukkerij.

Dat dit boek bij de aanbieding reeds uitverkocht was, zoodat er pas bij den 2en druk recensie-exemplaren konden worden rondgezonden, kan ik me goed begrijpen. *Vergeefsche vlucht* is een heel, heel mooi boek. Met groote innigheid is de figuur van Julie gegeven, - als vrouw, als moeder, als minnares. Deze lijdensgeschiedenis van een gevoelige vrouw is met roerende subtiliteit gedaan, en zoolang we lezen, *leven* we Julie's bestaan in alle

phasen mede. *Vergeefsche vlucht* behoort tot Fenna de Meyier's diepste, gevoeligste, meest waardevolle werken.

Dora Musbach. *Het onbereikbare.* - G.J. Slothouwer, Amersfoort.

Het is prettig te kunnen constateeren, dat een auteur steeds vooruitgaande is. Dit is het geval met Dora Musbach. Zij leert gaandeweg beter schrijven, haar stof gelijkmatiger verdeelen, haar karakteruitbeeldingen logischer en waarschijnlijker maken. Het beeld, dat zij in *Het Onbereikbare* geeft van Nini, is uitstekend geslaagd; wij zien het meisje, scherp belicht, ten voeten uit, en haar psychologie is geheel aanvaardbaar. We wenschen mevr. Musbach werkelijk geluk met dit boek, waarvan me menig tooneeltje (b.v. het kleine logement in de bergen) in onze herinnering zullen blijven behouden.

Minca Verster-Bosch Reitz. *Gij, die mijn schreden leidt.* - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Als een vlieg om de kaars was een heel mooi boek, en dikwijls verlangde ik naar een nieuwen roman van deze schrijtfster. Nu ligt dan daar een nieuw en lijvig werk, en we namen het vol verwachting ter hand.

Gij, die mijn schreden leidt is met groote, groote toewijding geschreven. Men voelt, hoe mevr. Verster haar personen heeft liefgehad; zeer ernstig en nauwkeurig heeft zij de karakters opgebouwd, en aan elk een eigen aanzijn gegeven. Mooi worden de verschillende vrouwenfiguren tegenover elkaar gesteld in fijne analyse. De leidende persoonlijkheid is Paul, die, het goede doend om het goede, door het leven gaat, door zijn eigen leven en dat van anderen, als een tweede Franciscus, zijn individueel wezen verzakende, en steeds de stem volgende van den hoogeren plicht. Levendige familie-tafereelen wisselen af met tooneelen in de open lucht; de schrijfster is goed op de hoogte van het moderne maatschappelijke leven, en geeft daarvan een zeer realistisch en veelbewogen beeld. Ook hier weer ‘the happy ending’; na veel tribulatiën vinden de voor elkaar bestemden elkaar: Susy Arnout, Madelaine ‘Arl’, en Paul Evelyn.

Men voelt, dat dit boek er een is, waar lang en met liefde op is gewerkt.

Ingrid, door G. van Nes-Uilkens. - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Ingrid is de dochter van Duikelaartje, welker levensroman ik niet heb gelezen, daar *De Nieuwe Gids* dit boek niet ter bespreking ontving. Toch ken ik, door andere recensies, het karakter van Duikelaartje, - een temperament, dat telkens weer ópveert na iedere smart. Haar laatste beproeving was een blind dochtertje.

Ingrid is thans opgegroeid tot een twaalfjarig meisje, en nu heeft de schrijfster het zich tot taak gesteld ons 'de wereld der duisternis', waarin de blinden leven, te openbaren. Hoe is zij in die opgave geslaagd? Prachtig, in één woord. Een wereld zonder gestalten, met enkel stemmen, zonder licht, zonder kleur, wij kunnen ze ons niet voorstellen, maar na lezing van dit boek kan men dit wel. Dit verhaal is op het precies-juiste peil gehouden; niet te zwaar en niet te oppervlakkig, niet te tragisch en niet te luchthartig; en zéér mooi is de episode van het weer-ziende-worden van één der vriendinnen, terwijl de andere het gezichtsvermogen ontberen blijft. Een boeiend en bizonder boek.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 6]

Tharaud over Barrès door Frans Erens.

Dit is een boek, merkwaardig niet alleen om het onderwerp, dat daar in wordt behandeld, maar ook om de wijze, waar op dit hier wordt gedaan. Het onderwerp is Barrès en het is zijn vroegere secretaris, de roman-schrijver Tharaud, die hier het beeld van den auteur van ‘Les Déracinés’ den lezer voor oogen voert. Hij kiest van Barrès de meest karakteristieke uitingen, zoo dat wij met behulp van deze gezegden een duidelijk beeld van den man vóór ons hebben.

Dit weergeven van een geestes-konterfeitsel is moeilijker dan men denkt en omdat Tharaud daar in zoo voortreffelijk is geslaagd, hebben wij hier te doen met een boek, dat een meesterstuk mag heeten. Van deze soort mensch-beschrijvingen bestaan, zoo als bekend is, er enkele voortreffelijke. Alhoewel deze in manier veel verschilt van Eckermann's ‘Gespräche’, komt zij er toch dicht bij.

Niet zoo ingaande in den rijkdom van het gesprokene is wat Tharaud over Barrès ons meedeelt. Maar dit was ook niet wat de schrijver zich had voorgenomen. Hij geeft wat hem in de tien jaren van zijn secretariaat, van den man duidelijk is geworden. En het is bewonderenswaardig met hoeveel juistheid en scherpte de Barrèsiaansche geest hier wordt weerspiegeld. De grootste kracht van dezen man, ik heb het reeds dikwijls vroeger gezegd, zat hem in zijn conversatie, die ieder oogenblik een prikkel was tot nieuwe gedachten. Tharaud heeft dit gevoeld en het zou mij niet verwonderen, dat, wanneer ik aan deze zou vragen, wat hij het hoogst stelde, wat hij het meest bewonderde in Barrès of zijn boeken of zijn conversatie, hij dan voor deze laatste zou opteeren.

Interessant is het boek, niet zoo zeer om de enkele levensbizonderheden, die er in zijn verteld (zij worden meestal ter loops gegeven) maar vooral wegens de uitingen en gezegden, die hier worden aangehaald. Zij laten zien welk een eigenaardigen kijk Barrès op de menschen en op de dingen had, hoe hij het leven beschouwde, hoe hij oordeelde over zijn confrères in de litteratuur en ook over de mannen der politiek. Dat oordeel is dikwijls geheel vernietigend en niettegenstaande de wreedheid van menige uitspraak, is men geneigd zich bij zijn zienswijze aan te sluiten. Somtijds is dit wel hard, maar veelal is het een gelukkige opruiming, die schoonschip maakt. Zijn wijze van beschouwen liet meestal een helder, scherp en verblindend licht vallen over het onderwerp zijner keuze. Hij zet dit in een schel licht, waardoor de donkere uitwegen naar andere beschouwingen openbaar worden en wordt gewaarschuwd zich niet lichtzinnig in afwijkende bespiegelingen te begeven. Zeer instructief is dan ook het florilegium van gezegden, die Tharaud in zijn boek rond strooit. Ik laat er hier eenige uit volgen:

'Racine! Racine! me dit Barrès, ces gens-là ne comprennent pas que ce n'est qu'un mot de ralliement...!! ...Avec leur haine du romantisme, c'est à la sensibilité, à l'imagination, qu'ils déclarent la guerre, à l'art en somme....'

Met de klassieken hield hij zich niet veel bezig en toen een boek van Lafontaine hem toevallig in de handen was gekomen en hij een fabel had gelezen, zeide hij:

'Mais vous savez, Tharaud, La Fontaine c'est merveilleux!'.

'De tous les écrivains du dix-septième siècle, Pascal, le Pascal des *Pensées,* était le seul qu'il eut vraiment fréquenté.'

'Je l'ai vu de plus en plus incliné vers les formes de l'art classique, bien qu'il eut le sentiment, et je l'avais comme lui, que cet art ne correspondait pas à sa nature profonde, et qu'en voulant trop s'y plier, il se diminuait lui-même.'

En dan vervolgt Tharaud:

'Quant à ses contemporains, jamais je ne l'ai vu lire de bout en bout aucun de leurs ouvrages.... Barrès s'isolait. On ne peut pas dire qu'il fût rival ou jaleux de ses contemporains, il les ignorait plutôt. Ce n'est pas que sur chacun d'eux il n'eût une idée personelle, et en général fort juste, mais le détail de

leur oeuvre le laissait indifférent.... Lorsqu'il recevait un livre, il 'ouvrait, lisait une page, distinguait tout de suite s'il y avait là du talent. Répondait-il à l'auteur (ce qu'il faisait presque toujours), il était ingénieux à trouver une idée plus ou moins apparentée à l'ouvrage, et par laquelle il s'exprimait lui-même, de sorte que sans flagornerie il savait se rendre agréable, car il aimait à plaire. Mais dans sa conversation il se montrait sans indulgence.'

Een voorbeeld hiervan is de rake opmerking van Barrès over Anatole France: 'France n'a pas assez de tendresse pour aimer les êtres, il en a juste assez pour aimer les choses. Lui-même, c'est un fabricant de bibelots, un ouvrier du faubourg Saint-Antoine.'

Tharaud werkte met Barrès in diens studeer-kamer. Na dit vertrek te hebben beschreven gaat hij aldus voort:

'Il y avait dans ce cabinet un charme pour lequel je ne trouve pas de mot, car il était unique, il était le charme même de sa personne, ce charme qui l'accompagnait partout, et qui faisait que lorqu'on se promenait avec lui dans Paris, tout amusé de suivre les caprices de sa causerie, on ne songeait pas à se distraire aux curiosités du chemin.'

Tharaud weet de juiste dingen te zeggen om het wezen van zijn onderwerp vast te leggen:

'Les familiers de la maison étaient rares. Barrès était d'un abord très aimable, mais il était peu liant, et il avait un grand souci de défendre son travail.'

'Dans l'oeuvre de Victor Hugo il n'admirait rien tant que le volume des *Choses Vues,* et dans notre littérature que la littérature des Mémoires, parcequ'on y voit au naturel le don propre aux gens de chez nous de pénétrer les caractères et le sens des évènements.'

'Quant aux volumes qui garnissaient les rayons de la bibliothèque, on ne s'en occupait jamais. Ils formaient dans le cabinet une compagnie de muets qu'on laissait à leur silence, à l'exception toutefois de la *Grande Encyclopédie* et du *Dictionnaire de Littré*, qui se mêlaient sans cesse au travail.... 'Consultons notre mémoire, disait-il en tirant un des tomes de *l'Encyclopédie.* A quoi bon de s'alourdir d'un bagage inutile, quand les spécia-

listes sont là pour nous fournir au moment opportun tout ce qui nous est nécessaire. Il faut apprendre le moins possible et ne pas encombrer son esprit.' C'est du même ton qu'il me disait: 'Voyez Gothe: il savait très bien le français et ne l'employait jamais. Comme il avait raison! Un écrivain ne tire aucun bénifice de connaître d'autres langues que la sienne. Laissons cela aux portiers d'hôtel. Les langues étrangères, cela n'a jamais servi qu'à dire les mêmes bêtises de deux ou trois façons différentes.'

Over de manier van werken van Barrès zegt Tharaud:

'Il s'entourait toujours d'une documentation abondante, et le plus souvent, quand il faisait un livre, il avait dans l'esprit quelque chef-d'oeuvre auquel il se référait comme à un grand modèle, quitte à ne plus s'en soucier par la suite, une fois qu'il était devenu tout à fait maître de son sujet. Mais ce modèle l'avait aidé dans sa première recherche.'

De volgende karakteriseering is zeer juist en interessant:

'Cet homme qui si souvent parlait de solitude, et qui était bien en effet un esprit solitaire, détestait être seul. Il lui fallait toujours un compagnon de promenade. Mais cette présence étrangère ne détruisait aucunement la solitude autour de lui. Très vite, pour ne pas dire tout de suite, son compagnon était réduit au silence. Il n'était là qu'un bâton, une canne qui l'aidait à marcher, un je ne sais quoi qui écartait de lui l'impression physique d'être seul, une oreille attentive, une forme du hasard qui orientait son esprit vers tel ou tel ordre de pensées..... On vante toujours la conversation de France, mais ses histoires bien filées, déja imprimées dans sa cervelle, auquelles seul un bégaiement, qui lui-même semblait artificiel, donnait un imprévu illusoire, ne faisait que répéter celles qu'on trouvait dans ses livres. Elles n'ajoutaient rien ou presque rien à l'idée qu'on avait de lui. Pour Barrès, au contraire, on était loin de le connaître si on ne le connaissait que par son oeuvre.'

'Plus il avançait en âge, et plus le fait d'être, d'exister prenait de valeur à ses yeux, lui apparaissait capital, la vertu des vertus, la justification suprême. Voir détruire n'importe quoi, un arbre, une pensée, une institution quelconque, qui avait poussé quelque

part, lui était insupportable. Il en avait comme un dégout physique!'

Wanneer men dit boek met groote attentie leest, daarvan iederen zin overweegt, nergens vluchtig over het gezegde heen glijdt, dan verrijst uit al deze bizonderheden, uit deze groep van karakteristieken, uit deze aanwijzingen, uit de aanhalingen der door Barrès gesproken woorden, een scherp beeld van zijn manier van denken. Dan zien wij uit de verte zijn geest naderen, dan zien wij de sprongen van zijn fantasie, sprongen, die steeds uit het onverwachte voortkomen, sprongen, die meestal verrassend zijn en den lezer verfrisschen, hem door een bizondere behendigheid opwekken. De gedachten vertoonen hier de fijn geslepen facetten van een schitterend intellect. Bij iedere wending der idee komt men voor iets nieuws te staan, al is dit dan ook niet in werkelijkheid, het is toch naar den schijn. Daarom is dit boek een kaleidoskoop van den Barrèsiaanschen geest. Men versta mij wel: den mensch Barrès leert men er niet uit kennen, niet zijn hartstochten en levens-avonturen; doch alleen de structuur van zijn intellect, alleen de voortgang van zijn wil, zijn grijpen naar mogelijkheden en onmogelijkheden, somtijds naar eene vluchtende realiteit, geïroniseerd door een lachende of sarcastische zelfkennis.

Wanneer wij in Barrès' denken en spreken indringen, staan wij voor een merkwaardige levensbeschouwing, waar uit elke banaliteit is verbannen. Hij die hem in zijn jeugd heeft gekend en gade geslagen, zal hier vooral waardeeren het juiste inzicht van Tharaud en opmerken, dat de auteur van *Les Déracinés* in den grond op lateren leeftijd slechts weinig was veranderd. Daarom is dit boek zoo belangrijk, omdat het geeft niet een litteraire kritiek, ook geen simpel biografisch relaas, maar slechts een serie van meeningen en inzichten, die allen te zamen genomen doen versteld staan en zeggen: dit moet een merkwaardig man zijn geweest, zoo als er weinigen worden gevonden.

Iemand die de persoonlijke ondervinding van zijn conversatie heeft mogen hebben, vindt hier de kronkelingen en wendingen van Barrès' geest terug. Het karakteristieke daarvan is het onverwachte. Dat onverwachte slaat den toehoorder met verbazing. Dat was zijn streven: den mensch, den toehoorder

onvoorziens, onverhoeds aan te grijpen. Het spel van gedachten was dikwij-s een onophoudelijk vuurwerk, waarbij kleuren fonkelden opborrelend uit den donkeren achtergrond.

Tharaud heeft het voorercht gehad jaren lang getuige te zijn geweest van deze gedachte-spelingen en hij heeft ze opgeteekend. Doch het zou mij niet verbazen, wanneer hij uit zijn geheugen eerstdaags nog meer te voorschijn haalde, dat hij bij het schrijven van dit boek heeft vergeten. Hij heeft zeer goed de bizonderheid van den Barrèsiaanschen geest begrepen. Hij heeft ingezien, dat die man een gedachte-uitvinder was, niet een aaneenschakelaar van op elkander volgende redeneeringen, maar iemand, die voortdurend wilde verbazen, die de oogen deed open gaan tot steeds nieuwe verwondering.

Om een juist denkbeeld te geven van dit boek van Tharaud, heb ik meer dan gewoonlijk daar uit geciteerd. Zoo meen ik bij den lezer, die zich hiervoor interesseert, een juister en treffender gedachte te hebben opgewekt. Dit kon alleen door enkele letterlijke citaten geschieden.

Het is zeker dat Barrès het buitengewoon goed had getroffen met zijn secretaris, maar ik vraag mij af: wie was die secretaris, was het Jérome of was het Jean Tharaud, of waren het beiden? Deze twee broeders geven hun boeken in collaboratie uit. Dit mag goed zijn voor de romans, maar voor een boek als dit, is het hinderlijk niet te weten of dit in samenwerking is geschreven en of beide broeders secretaris waren.

Niettegenstaande dit onopgeloste raadsel blijft het een prachtig boek.

Alphons Diepenbrock door E. Diepenbrock - de Jong van Beek en Donk.

Dat de veelzijdigheid van Diepenbrock's rijke natuur aanleiding geeft tot verwarring kan ons niet verwonderen, en dat ieder het recht heeft de hem meest vertrouwde eigenschappen scherper te belichten, spreekt van zelf; de principieele eenheid eener levensconceptie moet echter onaangetast blijven.

Daar de beide aesthetici, die hem belangrijke artikelen gewijd hebben, deze eenheid volgens mij te veel uit het oog hebben verloren, meen ik, na lange aarzeling, dat het mijn plicht is, eenige misvattingen te weerleggen, al ben ik mij bewust niets te kunnen stellen tegenover hun stijl en uitdrukkingswijze.

De heer Pijper[1)] geeft in zijn bewonderenswaardig geschreven analyse van de bestanddeelen van Diepenbrock's geest op pregnante wijze een ‘plattegrond’ van de verschijning Diepenbrock, en ontleedt deze in drie beginselen: den Musicus, den Philoloog, den Katholiek.

Van den Musicus zegt hij: ‘de componist Diepenbrock was opgegroeid onder de hegemonie van Bayreuth,’ en: ‘hij is nooit geheel ontkomen aan die fixatie.’ Hier moet reeds terstond een splitsing gemaakt worden, welke zeer juist is weergegeven door Dr. Hol[2)]: ‘Om Diepenbrock's muzikale afkomst te bepalen, mag men wel van Wagner doch niet van Bayreuth uitgaan’. Voor de jonge generatie is deze tegenstelling misschien zinledig, maar voor wie nog het door Wagner beheerschte tijdvak der vorige eeuw meemaakten, zij het zelfs vluchtig of uit directe over-

1) W Pijper: Alphons Diepenbrock. Gids Juli 1926.
2) Dr. J.C. Hol: Alphons Diepenbrock. Vragen des Tijds. Dec. 1926.

levering, is het inderdaad vanzelfsprekend dat de naam van Richard Wagner, dien ‘negentiend-eeuwschen minnezanger’, zooals de heer Pijper hem noemt, voor het nageslacht iets heel anders beteekent dan van de stichter van Bayreuth.

Men zou van Nietzsche kunnen zeggen dat hij, al is het slechts kort, in de ‘fixatie’ van Bayreuth heeft geleefd, toen hij in Wagner den nieuwen Aeschylus bezong en geloofde in de herschepping van het alles beheerschende, alles omvattende ‘muzikale drama’, maar Diepenbrock heeft deze verwachtingen nooit gedeeld; voor hem was Bayreuth niet het ‘aanknoopingspunt’ waarvan de heer Pijper spreekt.

Reeds uit brieven van 1893 blijkt dat Diepenbrock alleen critisch en sceptisch stond tegenover het nieuwe theater, van den beginne af Parsifal als een mislukking en het ‘muzikale drama’ volstrekt niet als de eenige oplossing voor latere muziek beschouwde. Hij heeft zelfs nooit een poging gedaan om zich in dien vorm uit te spreken en in ‘De terugkeer tot het oude in de muziek’ (1898) schrijft hij: ‘Zoo bestaat de ware navolging van Wagner niet daarin dat men op “Wagneriaansche” wijze gaat componeeren (dat wil zeggen dat men de procédés van Wagner copieert), maar dat men zijn eigen weg ga, evenals Wagner zijn eigen weg is gegaan.’

Indien men echter Wagner Diepenbrock's ‘promotor’ wil noemen (W. Pijper), dan kan dit alleen gelden Wagner, den ‘schepper der moderne muzikale kunst’ waarvan het kenmerk is ‘sonoriteit en harmonische subtiliteit’, zooals Diepenbrock schrijft in zijn grafrede op Verhulst, dan is het omdat ‘hij ons gehoor vervormd en onze gehoorssensibiliteit verscherpt heeft, omdat ‘wij zijn opgegroeid tusschen zijne klanken’.

Maar in dit opzicht was Wagner de ‘promotor’ niet alleen van Diepenbrock, maar van al zijn tijdgenooten, van allen, die na hem kwamen en nog bezig zijn te komen. Door hem zijn niet alleen mogelijkheden van muzikale uitbeelding gevonden, zoowel psychisch als naturalistisch, waarvan Debussy, zij het op verfijnder wijze, even goed geleefd heeft als Strauss; maar de door Wagner gebrachte gehoorsverscherping is immers van alle moderne muziek het uitgangspunt.

* * *

Waarschijnlijk tengevolge van de meening dat Diepenbrock steeds geboeid bleef onder de ‘fixatie’ van Bayreuth, heeft de heer Pijper deze visie ook overgebracht op de staatkundige sympathieën van den toonkunstenaar, en ze in twee afdeelingen gescheiden: de eerste germanophiel tot 1914, de tweede francophiel vanaf den oorlog.[1)]

Aangaande deze zoo diepgaande vraagstukken is die opvatting wel zeer simplistisch. Laten we ook hier een ‘metaphysischen plattegrond’ teekenen.

Door zijn vader was Diepenbrock Westphaler, Amsterdammer door zijne moeder, door voorkeur en studie en door zijn Katholicisme was hij Romaansch georiënteerd; hij was er zich ten volle van bewust, dat hij de muzikale potentie, die hem tot ‘een volkomen onhollandsche verschijning in den kring onzer vaderlandsche muzikanten deed zijn’ (Willem Pijper) aan zijn Duitsche afkomst te danken had; hij groeide op met Goethe, met de Duitsche romantiek, waaraan hij zooveel prachtige teksten ontleende; bij zijn grootvader vond hij nog herinneringen aan Brentano en aan de vrienden van zijn oudoom, den bekenden Kardinaal en letterkundige. Maar hij was veel te veel Amsterdammer, in den zin van vrijheidlievend burger, om zich ook maar eenigszins aangetrokken te voelen door de Pruisische en Hegeliaansche idolatrie van den Staat, of om zich aan te sluiten bij de Pan-Germaansche gedachte en het moderne industrie-complex, dat Duitschland genoemd wordt.

In 1899 schreef hij over de 16-stemmige koren en over ‘Also sprach Zarathustra’ van Richard Strauss: ‘Men zou kunnen zeggen, dat in deze laatste werken van Strauss de geest van het nieuwere Duitschland, van het Duitschland van na den oorlog van '70 tot uiting gekomen is, in zooverre als beide door een verbinding van rustelooze “productiviteit” en materialisme gekarakteriseerd worden.’[2)]

En in een brief gedagteekend 20 September 1906 uit Keulen klaagt hij: ‘Als ik hier in Mofrica moest wonen, zou ik op het

1) De heer Pijper is hier trouwens in conflict met zichzelf, daar hij erkent, dat Diepenbrock hoorde tot ‘den kring van Mallarmé’, wat duidt op een begrip der Fransche kunstenaars tusschen 1880 en 1895.

2) ‘Het monumentale karakter der toonkunst’.

laatst dol worden. Het wordt al leelijker. De industrie heeft al het andere verslagen.' Dezelfde critiek vindt men overal verspreid in zijn correspondentie met W.G. Hondius v.d. Broek in de jaren 1895 tot 1913, en de voorstelling alsof Diepenbrock zich eerst in 1914 tegen Duitschland gekeerd zou hebben, is even onjuist als de andere, dat hij daarna eerst voor de Franschen zou hebben gevoeld. De heer Pijper meent dat Diepenbrock bij het uitbreken van den oorlog 'een nog grootere phase van zijn leven' verloochende, en besluit niet zonder pathos: 'hij offerde alles, zijn Duitsche afstamming, zijn jeugdliefde voor Wagner, zijn eigen vroegere orkestcoloriet op het altaar zijner overtuiging'.

Maar zooals we zagen, behoefde Diepenbrock 1914 niet af te wachten om vijandig te staan tegenover het Duitschland van 'na '70', en zijn jeugdliefde voor Wagner is hij door alles trouw gebleven. Tegen de theoretische beschouwingen van Wagner was hij al vroeg gepantserd, maar zijn warme bewondering voor Tannhäuser, Rheingold en die Meistersinger is ook in de laatste jaren van zijn leven nooit verbleekt. Zijn orkestcoloriet begon hij reeds in 1902 te herzien, na de eerste uitvoering van het Te Deum, waarvan hij de partituur geheel omwerkte om scherpe en lichte contouren aan te brengen. Een streven zóó duidelijk, dat Dr. Hol meent hem er een verwijt van te moeten maken.

De heer Pijper vraagt zich ook nog af waarom Diepenbrock zich na 1914 toch niet 'doovelings en blindelings' aan Debussy heeft overgegeven en waagt dit te verklaren door de scherpe critiek van Debussy op Wagner. Hierop kan ik antwoorden dat Diepenbrock die geestige spotternijen heel aardig vond, maar dat ze noch zijn appreciatie van Wagner, noch die van Debussy beïnvloedden.

Bij de eerste uitvoering van Pelléas et Mélisande in Brussel is Diepenbrock tegenwoordig geweest met een belangstelling die later enthousiasme werd, maar hier rijst de vraag of tijdgenooten[1)] plegen 'doovelings' in elkaar op te gaan, of niet altijd de voorbeelden gezocht worden bij wat vlak of verder

1) Debussy en Diepenbrock zijn beiden in 1862 geboren.

achter ligt, zooals b.v. Reger zich in de lijn Bach voortbeweegt, en sommige jongeren zich eerst aansloten bij Mahler.

Voor wie Diepenbrock van nabij kenden, is er na den oorlog in zijn denkwijze niets veranderd; den inval in België heeft hij in zijn felste woorden gebrandmerkt, maar diezelfde woorden gebruikte hij al vroeger voor de Pangermanisten, en zijn liefde voor de Fransche letterkunde blijkt wel duidelijk uit zijn artikelen, die daarvan geheel doordrenkt zijn, evenals uit zijn enorme Fransche boekerij, uit de belangstelling in Frankrijk's politiek, die hij jaren lang in Fransche dagbladen bestudeerde, reeds van 1897, uit zijn teederheid voor het oude Parijs, waar hij in 1892 het eerst mee kennis maakte. De tegenstelling en differentiatie der volken had steeds zijn bijzondere belangstelling, daar hij het bloedconflict zeer bewust en objectief in zichzelf beleefde, terwijl zijn tijdgenooten aan deze kwestie nog weinig aandacht schonken. Eerst nu dringt het besef door van hoe onmisbare waarde de kennis der volkerenproblemen voor de geschiedenis en voor de toekomst zal zijn, eerst sedert kort geeft men er zich rekenschap van b.v. dat de Pruisen uit Azië stammen, van Slavischen oorsprong zijn en eeuwen bij het Westen ten achter in cultuur, waardoor reeds de hegemonie van Pruisen over Centraal-Europa als een abnormaliteit te beschouwen is, omdat de Grieksch-Latijnsche beschaving, waarop Europa gegrondvest is, niet bij hun aard past en zij er naar streven die te vernietigen.[1)] Voor Diepenbrock waren dit vraagstukken van de hoogste waarde en hiermede hangt ook samen wat men zijn antisemitisme noemde. In tegenstelling met zijn landgenooten, die gewoon zijn het Jodenvraagstuk als een godsdienstig verschil op te vatten, zag hij het, evenals de Joden zelf dit doen, als een verschil van rassen.

Dat een zoo scherpzinnig jong kunstenaar als de heer Pijper zegt, dat ‘het plaatsnemen in de gelederen (het partijkiezen in den oorlog) voor Diepenbrock eene noodzakelijkheid, voor ons die later gekomen zijn van buitengemeen geringe beteekenis moet heeten’, doet werkelijk verouderd aan. Het zou voor Diepenbrock onverklaarbaar zijn geweest dat iemand zich zoo

1) Zie in dit verband de terugkeer naar Aziatische philosophie o.a. van Keyserling en verder b.v. Spengler. Ook de groote Duitsche pers.

buiten het leven kon plaatsen, waar het hier ging over de hoogste geestelijke waarden, en men vraagt zich af: wat is dan van meerdere beteekenis?

* * *

De hartstochtelijke bewondering die de jonge philoloog Diepenbrock al in zijn studententijd voelde voor zijn ouderen broeder Friedrich Nietzsche, aan wien zoovele bladzijden in zijn geschriften gewijd zijn, hangt niet samen met Nietzsche's philosophie. Diepenbrock zelf heeft verklaard 'het positieve gedeelte van Nietzsche's leer niet te begrijpen noch te gevoelen en het negatieve, (de critiek op het Christendom), te verwerpen.' Wat hij bewonderde was het meesterschap over de taal van hem dien hij noemt 'den onvergelijkelijken en eenig competenten rechter over de moderne cultuur, die bovendien die wancultuur in zichzelf heeft overwonnen' en in zijn artikel 'het Classicisme' zegt hij: 'Het wezen der Socratische en Alexandrijnsche cultuur te hebben omschreven zal de onvergankelijke roem van den philoloog Nietzsche blijken. De door hem over die wereld ontslotene inzichten zullen het best in staat zijn de beteekenis en waardeverhouding van den critischen en scheppenden geest te verklaren en het juiste inzicht in deze verhoudingen is wellicht hetgeen de philologie het meest behoeft, opdat er van haar wederom een werkelijk opvoedende kracht kan uitgaan.' Ter verduidelijking plaatst hij boven dit artikel het motto aan T. de Wyzéwa ontleend: 'L'éducation classique ne doit pas servir à donner des connaissances, mais à façonner les esprits capables de connaître et de créer.' Daar Diepenbrock wat hem aan Nietzsche bindt zoo scherp gedetermineerd heeft, is er geen plaats voor verdere gissingen. De heer Pijper meent dat Diepenbrock zich 'op het voetspoor van Nietzsche heeft afgewend van het avondlandsche denken', dat daardoor 'de drang naar den oriënt machtig in hem werd', en verklaart daaruit de 'plannen' voor Faust, de Vogels en Electra. Een vreemde en onverklaarbare legende tegenover de nuchtere en aan tallooze tijdgenooten bekende feiten.

Ten eerste was er Diepenbrock niets antipathieker dan het dillettantisch sollen met Oostersche wijsheid en het dooreen-

haspelen van ‘morgenlandsche’ en ‘avondlandsche’ levensbeschouwingen; hij vond het onzinnig om teksten van Tagore te componeeren, en wees ook om deze reden een samenkomst met den oriëntaalsch geïntoneerden graaf Keyserling, toen deze in bevriende kringen logeerde, als volkomen doelloos af. De in 1927 verschenen studie van Henri Massis ‘la défense de l'Occident’ geeft precies de opvattingen, die ook Diepenbrock huldigde, weer.

Tot ‘plannen’ voor dramatische illustraties is hij nooit gekomen, ze werden hem eenvoudig besteld. Het eerst werd hem door Willem Royaards muziek gevraagd bij Verhagen's Marsyas, later voor Faust (eerste deel) en het is ook voor zijn tooneel, dat Diepenbrock meerdere uitbreiding gaf aan zijn reeds in 1893 begonnen partituur van Gijsbreght van Aemstel. Met warme dankbaarheid en waardeering moge hier het initiatief van Dr. Royaards herdacht worden, die de eerste was om aan Diepenbrock een werk op te dragen en zich voor de uitvoeringen groote uitgaven getroostte.

Later vroeg een groep muzikale gymnasiasten om muziek bij ‘de Vogels’ en ten laatste kreeg hij van het bestuur der Haagsche Volksuniversiteit, ook op instigatie van Dr. Royaards, de opdracht voor ‘Electra’.

Evenzeer vergist zich Dr. Hol als hij meent dat Diepenbrock zijn geloof verloren heeft door ‘den blik te slaan in de afgronden door Nietzsche gepeild’. Een bewijs hiervan vinden we in eene compositie op woorden van Nietzsche zelf: ‘Im grossen Schweigen’. Daarin verwijt Nietzsche aan de Zee en den Avond slechte leermeesters te zijn, en te midden der kwelling van het zwijgen der natuur, hoort hij de klokken luiden, ‘das Ave Maria, jener süsse aber törichte Klang’ en als antwoord op die critiek heeft Diepenbrock aan het einde van het groote orchestrale gedicht dat hij om dezen tekst componeerde, de oude kerkelijke melodie van het ‘Ave maris Stella’ ingelascht, waarmede Maria bedoeld is. Toen een hoorder hem vroeg, na de uitvoering, of het geoorloofd was in een compositie den tekst van den dichter te weerleggen, zei Diepenbrock uitdrukkelijk, dat hij dit zijn goed recht vond.

* * *

De meening van Dr. Hol, dat Diepenbrock evenals Kloos niet verder in de klassieke talen had moeten studeeren dan tot het candidaatsexamen, berust op een dubbele vergissing. Ten eerste psychisch, daar het juist een van de markante eigenschappen van Diepenbrock was om nooit iets onafgemaakt te laten en hij buitendien in de studie voor het doctoraal en voor zijne dissertatie zooveel nauwer contact kreeg met de groote schrijvers; ten tweede economisch. Door veranderingen in handelsaangelegenheden, ten deele beïnvloed door de oorlogen in het midden der vorige eeuw, was de finantieele toestand van Diepenbrock's ouders minder gunstig dan in vroegere jaren en er waren zes kinderen. Hij moest dus in zijn eigen onderhoud voorzien en dat zou met muziek onmogelijk zijn geweest, want het eenige, waartoe hij geschiktheid had, het vak van componist, is ook het eenige waarmee niets te verdienen is, tenzij men toevallig naast een groot talent voor muziek ook een groot zakentalent bezit, hetgeen echter schaarsch is. Bovendien hoe kan men zich het leven van Diepenbrock denken zonder die jaren in Den Bosch,[1] zonder de Kathedraal, zonder der Kinderen, zonder de indrukken van een zuidelijker leven, zooals hij die daar kreeg, zonder de stille teruggetrokkenheid waarin hij zich zelf vond, zonder de compositie der Mis, die alleen dáár ontstaan kon. Laten we met Arkèl besluiten: 'Il n'y a peut-être pas d'évènements inutiles'.

* * *

'Ten derde was hij geloovig katholiek. Uit overtuiging, met heel zijn ziel.' Deze van zoo juist inzicht getuigende uitspraak van den heer Pijper zou ieder commentaar overbodig maken, indien hij niet in latere restricties teruggenomen had, wat hij hier met zoo wijze hand geeft.

Daarna is hij aan het fantaseeren gegaan. 'Diepenbrock', zoo schrijft hij, 'wist zich eeuwig' en verder: 'doch Diepenbrock voelde zich anderzijds volkomen begrensd. Hij besefte het Christendom, het Katholicisme, als een nog betrekkelijk jonge vorm van religieus bewustzijn, een in den tijd geprojecteerde cosmogonie, waarvan wij de originen weten en de voltooiïng kunnen vermoeden.'[2]

1) Hier was D. van 1888-1894 docent aan het gymnasium.
2) Ommegangen, bl. 54.

Hier ontbreekt alle werkelijkheid. Niets was verder van Diepenbrock, dan dat hij, ‘zich eeuwig zou weten’, daar hij van alle grootten zoozeer het betrekkelijke besefte, en evenmin had hij een oordeel over het Christendom als al of niet geprojecteerd verschijnsel. Als philoloog had hij geleerd bescheiden te staan tegenover andere gebieden van wetenschap en hij wist dat elk vak zijn geheimenissen heeft en de studie over de originen en de voltooiïng van het Christendom aan theologen moet worden overgelaten.

De aanleiding tot die verwarring is echter begrijpelijk, zelfs bij een zoo schrander lezer als de heer Pijper: zij ontstond door den aanhef van Schemeringen: ‘Nog eenmaal moge, vóórdat de oude occidentale, de oude latijnsche wereld, het wrak van het oude heilige Roomsche rijk wegsomberen zal’ enz. waaruit de heer Pijper heeft opgemaakt, dat daarmede het Katholicisme bedoeld is. Het is niet gemakkelijk den zin dier woorden anders te formuleeren, maar zeker is, dat zij niets te maken hebben met de Roomsche Kerk. Diepenbrock dacht daarbij aan het geheele beschavingsproces, zooals het zich ten laatste uitsprak in de Renaissance, waarvan in enkele onderdeden de 19de eeuw een verstarde verslapping was, aan een samenhang met groote schoonheid, die hij huldigt door haar te zetten ‘in roerenden glans van guldene luchten op de hoogvlakten der verledene eeuwen’. Hij wil die schoonheid eeren in een ‘teedere mijmering’, nu hij haar nakijkt als van ‘een Fuga de coda’.

Deze gedachtengang, uitgedrukt in het breedvloeiende proza van Diepenbrock, is gemakkelijker te verstaan voor hen, wier jeugd met de zijne samenviel en die niet bij een fragment zijner beschouwingen stilstaan, maar den ondergrond kennen van zijne artikelen, want hoe persoonlijk de wijze van denken ook is, deze houdt toch natuurlijk verband met de stroomingen in de litteratuur, met tijdschriften als de ‘Mercure de France’ en ‘de Nieuwe Gids’. Het is dan ook van Dr. Hol zeer juist gezien, dat men Diepenbrock niet kan zetten buiten den kring zijner vrienden. Zijn intieme omgang met Kloos, Boeken, Gorter, der Kinderen, zijn vriendschap voor van Looy, van Deyssel, Breitner, Veth en zooveel anderen uit den kring der ‘tachtigers’ heeft hem natuurlijk sterk beïnvloed. Zonder dien samenhang

zijn zijne artikelen moeilijk te verstaan en zouden zij ook nooit geschreven zijn, want zij ontstonden door den aandrang dier vrienden en berustten op de wedergeboorte, die zij brachten aan de Hollandsche taal. Hiermede hangt ook samen zijne critiek op Verhulst, in wien hij, zooals de heer Pijper terecht gevoelt, den Beckmesser treft, daar hij evenals de jonge dichters en schrijvers een steen wilde gooien in een stilstaanden poel.

Allen waren bezield door hetzelfde verlangen om op te ruimen en op te bouwen en in vroegere beschavingen de levenwekkende kiem op te zoeken.

In dit verband ook prijst Diepenbrock Nietzsche als ‘den dooiwind en bruggenbreker’ en denkende aan het nieuwe geluid, ook in ons land, zegt hij: ‘een lente is reeds gegaan over ons! Wellicht zal ook eenmaal de zomer komen’.

Van dien zomer zag hij het begin in de wandschildering van der Kinderen met haar teer-violette kleuren, dien zomer trachtte hij voor te bereiden met zijn ‘Missa in die festo’, die zomer zal er zijn als het ‘Weten teruggekeerd is van zijn overmoed, als het van berouw gelouterde Weten stil-verrukte zangen zal mijmeren’, als niet meer de Wetenschap het laaste woord meent te kunnen spreken, als de verheerlijking van het Leven, van de Natuur, van de Materie en het bewustzijn van den Enkeling weer gebonden zal zijn door het besef van het Goddelijke.

Tegenover de ‘zelfexaltatie van den eenling’ stelt hij den ‘troost’ zich te verdiepen in de Christelijke mystiek en ‘stil te staren in ingekeerdheid naar de visioenen van hen, die eenmaal de genade bezaten van hun arme Ik in de oneindigheid der goddelijke liefde en de overweging der eeuwige dingen te doen opgaan’. En met een voorgevoel van dien zomer haalt hij Thomas à Kempis aan: ‘de Wijsheid en de Schoonheid, wier moeder de Liefde is, die rust boven alles in het eene hoogste, waaruit alle goed vloeit en voortkomt, stichten het Nù, de wijdstralende Rust, den volmaakten drieklank des Levens, dit leeft nu vol weer en diep in de zielen der jongeren, wier hart zwaar is van de liefde der toekomst, en die God zoeken gaand door de hagen der uren en dagen en de duistere tunnels der nachten.’

En met dien God meende hij den God van het Katholicisme,

want er heeft nooit een andere God voor Diepenbrock bestaan. Dit geloof heeft hij in zijne werken beleden, in zijn Mis, het Te Deum, in de prachtige Novalisteksten; hij heeft het ook gevonden in de ongeëvenaarde schoonheid der dorische melodie van Beethoven op de woorden: 'Et incarnatus est', in Palestrina, jaren lang zijn lievelingslectuur.

* * *

Dr. Hol meent zich een anecdote te herinneren, een gesprek tusschen Mahler en Diepenbrock, naar aanleiding van Mahler's derde Symphonie, waar een tekst van Nietzsche is ingelascht en hij vertelt, hoe Diepenbrock gezegd zou hebben: 'als ik iets componeer geloof ik het', en merkt niet, dat, indien deze anecdote juist ware weergegeven, - en voor Dr. Hol is zij dat,[1] - daarmede ipso facto zijn standpunt zou vervallen, de meening, die hij aldus in tegenstelling met den heer Pijper formuleert: 'een geloovig katholiek zou ik Diepenbrock niet noemen, vooral niet met geheel zijn ziel'. Want ware deze geloofsbelijdenis inderdaad gesproken, dan zou het feit dat Diepenbrock een 'Credo' componeerde, reeds afdoende bewijzen dat hij wèl een 'geloovig katholiek' was 'met geheel zijn ziel'.

Om het tegendeel te staven, voert Dr. Hol echter nog aan: 'Voelt men niet hoe men Diepenbrock kleineert door hem onder de geloovige Katholieken te rangschikken?'

Op dit misverstand behoeven we wel niet in te gaan, Dr. Hol weet ook wel, dat de beschavingsgeschiedenis van Europa onder de allergrootste namen 'geloovige Katholieken' aanwijst en dat het niemand verminderen kan daartoe gerekend te worden, maar hij schijnt een onderscheid te maken tusschen een 'huidig' en 'niet-huidig' Katholicisme.[2] Voor een Katholiek, zooals ook Diepenbrock was, bestaat dat onderscheid niet: het Katholicisme is Een, al openbaart het zich in duizend facetten van ieder levend organisme. Zijn geschiedenis is de geschiedenis van alle menschelijke instellingen, gaat door martelingen, vervolgingen,

1) Het zou te ver voeren het gesprek, waarop Dr. Hol doelt, in zijn waren vorm weer te geven.
2) In zijn uitstapje op het gebied der heologie is Dr. Hol niet erg gelukkig, waar hij de onbevlekte ontvangenis van Maria een 'lastering der liefde' noemt, en niet schijnt te weten, dat dit dogma met de geboorte van Christus niets te maken heeft.

tijden van macht, van grootheid, van verval, van zonde en afdwaling, van herstel, zuivering, nieuwe vernedering, nieuwen bloei en nieuwe vervolging - het Beginsel is onaangetast, het Beginsel des Levens, dat eeuwig is.

* * *

Een negatief bewijs tegen Diepenbrock's gehechtheid aan de Katholieke kerk ontleent Dr. Hol aan het feit, dat hij geen Requiem geschreven heeft, maar dit zegt niets, want vele geloovigen, zooals Franck, d'Indy, Bruckner, Liszt, om maar enkelen te noemen, hebben geen Requiem gemaakt. Voor Diepenbrock was de aloude z.g. Gregoriaansche melodie van het 'Dies irae' onovertrefbaar. Dat hij in de praktijk in botsing is gekomen met kleinburgerlijke en kleinzielige opvattingen der Katholieken, kon immers voor iemand met den wijden en diepen blik van Diepenbrock de kern der zaak niet aantasten. Zoo is ook de afkeuring zijner Mis en de onmogelijkheid om haar uit te voeren enkel een groot verdriet voor hem geweest, maar hoe zou zulk een bijkomstigheid zijn liefde voor de monumentale pracht en wijding der liturgie en andere instellingen der kerk hebben kunnen beïnvloeden? Dan had hij zelf kleinburgerlijk moeten zijn. Of zal een kunstenaar de kathedraal van Chartres minachten omdat hij er een slechte preek hoort? Dat ware inderdaad 'Menschliches, all zu Menschliches'. Bovendien heeft het edelmoedige initiatief van Mgr. J.A.S. van Schaik, die alle kerkelijke en technische bezwaren wist te overwinnen en een uitvoering der Mis in 1916 in de Kathedraal te Utrecht voorbereidde (niet na 1921 zooals Dr. Hol meent), volkomen de vroegere tegenwerking gecompenseerd.

Als Dr. Hol aanhaalt wat Mgr. van Schaik over de Mis zei: dat zij was het werk eener 'onverloste ziel', ziet hij daarin de veroordeeling van een 'gewonen parochiaan', maar het is integendeel de fijne opmerking van den psychologischen priester-kunstenaar. De Mis is ontstaan uit heriditair affect, misschien evenzeer als uit overtuiging: de onrustige triolen, de overwoekerende klankenstroomen in het orgel geven al het beeld van de ziel, die het licht zoekt, maar nog in hare windselen verwikkeld is. Hoort daarnaast de klare zekerheid van het latere Te Deum.

In Diepenbrock's leven is het gegaan zooals het gaat bij de meesten en men kan zeggen bij de besten. Zij evolueeren van het persoonlijke tot het algemeene, van de egocentrie tot het universeele. Zoo ging het Barrès. Toen Diepenbrock aan zijn Mis werkte verscheen ‘Le jardin de Bérénice’ en ‘l'Ennemi des lois’ en ook Barrès bleef niet staan bij dit pessimistisch epicurisme, noch bij zijne verheerlijking der anarchie. Zijn egocentrie werd nationalisme en in het gevoel der samenhoorigheid met zijn volk hervond hij de traditie van Frankrijk en daarmede het Katholicisme, waardoor hij zooveel werken kon geven van mannelijke kracht. Zoo is ook in Diepenbrock het inzicht in de beteekenis van het Katholicisme steeds sterker geworden. Het is dan ook onjuist dat de heer Pijper ‘de groote, de vernietigende tragiek in Diepenbrock's leven’ noemt ‘zijn religieuse besef’. In ieder groot leven is tragiek, maar in Diepenbrock's leven ligt de tragiek niet daar waar de heer Pijper die vindt: ‘in het Tijdelijke, Al-te-tijdelijke van zijne concepties’ waarmede hij doelt op Bayreuth en op het Katholicisme.

Voorzoover het Bayreuth betreft, kunnen we het buiten beschouwing laten: Diepenbrock bouwde niet op Bayreuth; voorzoover het Katholicisme ermede gemeend is, schijnt de vraag gewettigd: wat is dan tot dusverre duurzamer gebleken?

In steeds sterker mate is het geloof zijn grootste troost geworden tot in de laatste smartelijke maanden, en wat hij hoopte in 1899, toen hij over Verdi's ‘Ritorniamo al antico’ schreef, dat verwachtte hij met grooter zekerheid, nu het Materialisme verwezen is naar de groote dwalingen der 19de eeuw: dat ‘het groote Volkslied (*Te Deum laudamus*) eenmaal weder op aarde weerklinken zal’.

Amsterdam, 1928.

The novel in the Netherlands: A comparative study by J.A. Russell, m.a., Ph. D., *University of Glasgow.*

(Vervolg van blz. 537.)

VII. The novel to-day.

'So now, and for a long time to come, it would seem, the novel is the preferred form of artistic utterance. In the novel the century has found that for which it passionately yearned.'[1] This was written, not yesterday, but so long ago as 1894, and the novel, the most mobile and variable of artistic modes, is now clearly established in proud predominance. There are always some, however, prepared to dissent from the view contained in the added comment, 'In the novel the century has found that for which it passionately yearned,' and to hold 'that the books which live are the books which express, not the current ideas and attitudes, either positive or negative, but the personalities of the writers.'[2] Yet, while it may be conceded that it is not necessarily the function of the novel to furnish material for the social historian, the fact seems to remain that most good novels do make their time and place important, do invoke life and the world for their characters and situations. To imagine otherwise may appear to dispense with 'trends' in literature. But does it really do so? We can aver, Maeterlinckian-wise, that 'nothing happens to us which is not of the same nature as ourselves,' but do we thus easily escape from the shadow of the age in which we live? Personality is not a

1) J. Gray, Introduction to 'Ecstasy'.
2) Elizabeth a Drew, 'The Modern Novel', p. 27.

lesser thing than the *Zeitgeist,* but one must be expressed in terms of the other, no matter what subject is dealt with; the chief material of literature, human nature, may not change, but the fashion of expression does vary, implicit in changing conditions.

The important intellectual changes of last century certainly did not occur apart from the successive and profound social, economic and mechanical changes of the time. In a broad sense they may be traced back to the Industrial Revolution and to the increasing exactness of science since Darwin's advent, when, through the failure of the century's triumphs to continue to provide spiritual regeneration on transcendentalist lines, men's thoughts were driven to bestow first consideration upon Man.

> 'Glory to Man in the highest, for Man is the master of things,'

was the fearless chorus of the poet,[1] for literature, eager for instruction, had been watching science. One result of this was that the novel aimed at scientific exactness of perception, or, as Professor Cross puts it,, 'by theory or practice or both, insisted that imagination should be subordinated to observation.'[2] Even Meredith, a somewhat unwilling product of science, declared that 'art is the specific', which is precisely what Henry James, the critic's novelist, detected in the new fiction: 'An appetite for closer notation, a sharper specification of the signs of life, of the consciousness of the human scene, and the human object in general than three or four generations before us had been at all moved to insist on.'[3]

Undoubtedly the quality which introduces value into the fiction of the time is an intense humanity, an apparent obsession with human beings and human character. By the 'nineties this realistic reaction was in full swing under the guise of Naturalism in France, of Psychology in England, of Impressionism in Holland, of Symbolism in Belgium, and it is to those crowded years that the widespread popularity now enjoyed by the novel is due. It is true that less may be heard of realism than then, but it is not that there so much less of it that it is negligible, but that there

1) A.C. Swinburne.
2) 'The English Novel', p. 263.
3) 'Notes on Novelists', p. 254.

is so much more of it that the word has grown idle as a distinguishing term; ‘The Prisoner of Zenda’,[1] which was a good enough book for *fin-de-siècle* England, had become an impossible one for the next decade. The novels which then tended to supplant it, works like ‘The Old Wives' Tale’[2] and ‘Tono-Bungay’’[3] are, however, still good and typical books for the 'twenties.

By the Netherlands' novel to-day is meant the novel as written by the younger generation and those older writers to have not so far been mentioned, because they still count as active contemporaries. As only a very general survey of this latest period is possible, it must, obviously, omit many sections, deal scantily with many worthy names, and if an opinion more than tentative be admitted, it is only because the novel in the Netherlands is at that restraining stage or two behind which has always characterized it relative to Franco-British progress. Holland and Belgium have as yet no Tchekov, no James Joyce, no Dorothy Richardson; the novel, in the traditional sense, is not yet for any of their writers an effort which involves too wide a departure from the vivid moments of the novelist's own consciousness.

Dutch literature - so far as the novel is implicated in it - which began in a renaissance of feeling, passed through a phase of adventure, reverted in Dekker, as in Dickens, to a literature of feeling, is again in the manner of Richardson. But there has been added the trained perception which comes with science, an attitude ‘subservient to its object.’ The writers who dominate the novel to-day - Herman Robbers, Israel Querido, Johan de Meester, Jac. van Looy, and most of the others - would undoubtedly be called realists; all are preoccupied with the great problems of human society; they have abandoned ruined castles and dreaming cathedrals for Amsterdam and Rotterdam slum-life and The Hague's middle-class apartment-houses; they have assumed the instructional and prophetic mantle of such accredited reformers as Bernard Shaw and H.G. Wells, and quite ostensibly undertake the post-scholastic education of the intelligentsia of their generation.

1) Anthony Hope, 1894.
2) Arnold Bennett, 1908.
3) H.G. Wells, 1909.

Mr. Edwin Muir speaks of two types of present-day artists: 'those who desire to escape the environment and those who desire to escape from it.'[1] The D.H. Lawrence outlet of scouring the globe to find some order of life sufficiently primitive to be the antitheses of contemporary Europe'[2] does not commend itself to any brother-novelist in Holland. But a number certainly strive to escape the consequences of not making their eyes 'aver their ken from half of human fate,' by expressing towards the environment an uncompromising opposition. In the case of the painter-novelist, Jac. van Looy, this attitude has led, through his own early experiences, to a closer study of the child-mind, in Herman Heyermans - the Zangwill of Holland, in drama as well as in fiction - it induced a revolutionary conviction through 'a minutely detailed study of proletarian life,'[3] for De Meester it has come to mean an intense hatred of respectability, and an ironical style of presentation, the object of his hostility being the *bourgeoisie* as the upholders of an effete economic and ethical system. 'Zijn rubriek' (in de N.R.C.) says Mr. Robbers deservedly, 'was het hechtste bolwerk der nieuwe kunst.'[4]

This 'rubriek' of De Meester was made by Israel Querido more like the conspicuous moral marking of Zola (whose method, be it said, has never captured Holland and England as it has France, Germany, Russia and Sweden). Even in Querido's case it seems unlikely that it was a conscious attempt to make literature proceed altogether like science, by experiment or 'provoked observation'. More probably it was simply the result of experiences during the impressionist years in the less salubrious quarters of Amsterdam. In 'Levensgang' and 'De Jordaan' we have certainly the most realistic descriptions ever penned of phases of Dutch town-life, while 'Menschwee', the Dutch 'La Terre', takes rank with the stories of Coenen and Van Hulzen as one of the most vivid and terrible portrayals of those who subsist in appalling peasant fashion. These books all have the painful force of knowledge; their purpose is never to amuse, but always to reveal and so assist the cause of social progress. This is done simply by drawing what

1) 'Transition', p. 15.
2) Ibid., p. 15.
3) Ashley Dukes, 'Modern Dramatists', p. 257.
4) 'De Nederlandsche Litteratuur na 1880', p. 63.

is there, but, paradoxically enough, because they have not Zola's added didactic deduction, a pessimism adheres to them that most of the French writer's works escape; it is certainly Dutch to be hard-headed and matter-of-fact, but it is un-Dutch to be morose and unhopeful. Yet, Dr. Persyn is able to pronounce on these books that they 'are perhaps too lyrical for being realistically true in their pictures of human misery.'[1)]

If we consider 'Menschenwee' it will be apparent that Querido has no interest in the superficialities of country life, which for so long constituted country life in the urban mind; pretty milkmaids, buttercups, and ploughmen plodding home their weary way: in his work there is little of pastoral loveliness; he is often brutally frank in description as in speeches. This recurring sentence may be taken to summarise the whole: 'The workers, absorbed in their heavy toil, sang no more.' There is lyric beauty in this, but it is an infinitely sad beauty, 'which accentuates the ugly contrast to nature of degrading human conditions. Such a spontaneous sentiment as

> '....I have found
> That English fields are splendid in their growing,
> And night comes with a golden sunset crowned,'[2)]

is a vain expectation from the brooding Querido. Nature's panoply can go unnoticed if 'the course of life' (to use Querido's own phrase) does not permit man, amid his blind or half-blind but gigantic toilings, to reciprocate its beauty.

'Zijn realisme is aanvankelijk verwant aan dat van Zola,' says Professor Prinsen, but adds that 'de realistische waarnemer wordt visionnair.'[3)] This is very true of his epic cycle 'De Oude Wereld', a gorgeous dream-panorama after the fashion of 'Salammbô'. Yet, just as his alternate frigidity and riot of fancy in his novels of the homeland are due to the misfit of an Oriental genius with Occidental forms, we now have a Teuton's inability to wear with grace the borrowed robes of Oriental romanticism; he seems more true to himself after all in these earlier novels, and

1) 'A Glance at the Soul of the Low Countries', p. 88.
2) E.W. White, 'By the Touch of Life'.
3) 'Geïllustreerde Nederlandsche Letterkunde', p. 273.

Professor Prinsen is right in referring to him as ‘een artist van het echte Hollandsche ras’ who is merely ‘doorzond van de Oostersche natuur.’[1)]

Like many other moderns Querido is often branded as a disillusioned pessimist; but like so many of his time he is agnostic rather than actually pessimistic,, for the standpoint of the intellectual modern rests more on doubt than on a conviction of evil triumphant; it is simply that he questions profoundly the confident and glib assurance of the old standard truth, which, to him, enjoins poverty and acquiescence in the existing order, and respects property and discredits remedial discontents. Whether or not these opinions are accepted, we can ask no more of any artist than that he be sincere, and of the sincerity of the emotional Querido - this ‘man van hartstocht’, as Professor Prinsen calls him -[2)] no one makes question.

Markedly different from Querido is the other central pillar of the Dutch novel to-day, Herman Robbers. He is distinctly more optimistic and humorous, and though not given over unduly to these attitudes, he might well be attached to the English school which comprehends Arnold Bennett, Hugh Walpole, Sheila Kaye-Smith. If anything, he tends, not to the sordid, but to the banal, descending too frequently to expressing commonplaces (if a fault is to be urged against both Querido and Robbers, it is in the prominence they allow to elementary ideas and humdrum conversation, when the flat-footed domestic style disperses artistic theories of selection).

Like Querido, Robbers writes principally of the city, but whereas the former wields his pen as the chronicler of the lower-classes, the latter stands in the same rôle to the middle-classes, and the British reader cannot fail to be struck with the approximations of his studies of domestic, business and student life to the corresponding phases of British society. Only in the greater freedom of his ideation - or perhaps merely of his expression, such being British diffidence - does he strike a note more distinctively of the Netherlands. There is nothing in his work that ought in any way to offend, for Robbers brings into his work what English

1) ‘Geïllustreerde Nederlandsche Letterkunde’, p. 273.
2) Ibid., p. 273.

writers banish on moral and conventional rather than essential grounds; it is simply, then, that there is less aversion ‘to face the difficulties with which on every side the treatment of reality bristles.’[1] Zola's unshrinking fortitude in face of nightmare horrors is not necessarily a symptom of the moral passion, but neither is the absence of discussion.

Much of Robber's work is patently ‘founded upon fact’. His greatest composition, the long novel, ‘De Roman van een Gezin’, is especially of an autobiographical nature. In this closely-detailed study of the family of a well-to-do Amsterdam master-printer the incidents are so well-devised and inevitable as never to give the impression of mere padding. It is undoubtedly a contribution of the first magnitude to the Dutch novel. By a curius co-incidence it was published in the same year[2] as Arnold Bennett's ‘Clayhanger’, which is likewise ‘a history homely and rude’ of a master-printer and his family in an industrial town. But it is rather for the similarity of its treatment - really a difference that is unseizable - than for its resemblance in subject-matter that ‘De Roman van een Gezin’ is a relative of the celebrated ‘Clayhanger’ trilogy[3] which is not to be despised.

Since Dutch correspondences have been found for Richardson, Scott, Dickens, George Eliot, George Moore,[4] we may go further and allocate the title of ‘the Bennett of Holland’ to Mr. Robbers. His achievement proves that at no time during the century and a half in which the Dutch novel has been moving alongside the English has it come so near it in spirit, which, considering the insularity and racial prejudice of the English variety, is little short of marvellous. The Dutch novel has not yet winged its flight to the art of a Hardy - even in the English-speaking world no one can possibly be acounted his rival - but in qualifying unmistakably to enter the company of representative writers of the next grade, it may be said to have taken a decided step towards a general levelling.

At no time, then, has the standard of novelistic attainment in Holland been higher than it is to-day, with sociological writers

1) Henry James, ‘The Art of Fiction’ in ‘Partial Portraits’, p. 405.
2) 1910.
3) ‘Clayhanger’, 1910; ‘Hilda Lessways’, 1911; ‘These Twain’, 1916.
4) Wolff and Deken, Van Lennep, Beets, A.S.C. Wallis, Frans Netscher.

of the calibre of Querido and Robbers, Van Looy and De Meester, and with the 'necessities of history' so well safe-guarded by such excellent romanticists as Arthur van Schendel and P.H. van Moerkerken. The number of women-novelists whose success is worthy of note has also never before been so imposing - even in a country where they have always maintained themselves in the fore-front of literature. Their prepossessions are generally along realistic lines, though often on account of their intentness on objectivity, there is little place for a wide philosophy of life; a number of them make a speciality of the psychology and the dependent social position of their sex, but here again it is rare to find the emotional intensity of this literature supported by a commensurate wealth of ideas. In their bleak and often bitter realism we discern a reading of life, but we see also a preoccupation with life's less important things. We would well wish that they performed their worthy function by marrying their art to a wider wisdom.

'Een Huis vol Menschen', the accepted masterpiece of Margo Antink and Carel Scharten, is without doubt a constituent of the emancipated modern novel, and their novels generally - whether written about Paris or Italy or Spain - convey a 'Dutchness' by their restrained handling of the theme of sex - Dutch seriousness being opposed to French and Belgian insouciance - and by their admixture of loftiness and lightness which yet just fails to achieve the middle course of spacious humour. The tendency to a particularist parochialism is evident in the writings of Top Naeff, Ina Boudier-Bakker and Carry van Bruggen, though, if their thoughts do not 'wander through eternity', they have compensatory moments of sublimity. Of the first-named Mr. Robbers is able to assert: 'Top Naeff, zeker niet minder dan Johan de Meester, is een geboren litterair artiest.'[1] 'Carry van Bruggen,' says Dr. Walch, 'is inclined to indulge in one-sided argument,' but adds that 'her sketches.... are mostly masterpieces of observation, full of subtle humour.'[2] As interesting as any among the contributions of these feminine writers are the 'theatre' novels of Jo van Ammers-Küller, the product of interesting experiences

1) 'De Nederlandsche Litteratuur na 1880', p. 91.
2) 'The Encyclopaedia Britannica', Supp. Vols. No. 1, p. 884.

as a play-wright, the ‘tendencious’ novels on the aspirations of the modern woman of this same authoress and of Ada Gerlo, and the stories of Jeanne Reyneke van Stuwe, who fuses in her manifold works styles so dissimilar as those of Zola and Conan Doyle.

Turning now to contemporary Belgian literature, the traditional dividing-line of French and Flemish confronts us as still the most difficult hurdle to be surmounted. For the first time since Conscience's day it is Flemish that is in the ascendant, for though there may be more writers of French, the three novelists of most moment all compose in Flemish. During the nineteenth century Flanders enjoyed but a mediocre literature, with Conscience, the Snieders and Sleeckx as very local and limited leaders,[1] and the liberation of the Vernacular from antiquated traditions and stupid prejudices was brought about in much the same way as that of its French and Dutch associates - by the founding of a critical journal. ‘Van Nu en Straks’ became for the renaissance of Flemish letters, as André de Ridder says, ‘the *foyer* of light that “De Nieuwe Gids” was for the youth of Holland and “La Jeune Belgique” for our writers of French.’[2]

With Cyriel Buysse, the most distinguished of the early editors of the new review, the novel of Flanders soon commenced its more meritorious development, though in the novels of his first period - 1893 until 1905 - he was far too violently swayed by indignation at the miserable and brutalised state of Flemish life, of peasants oppressed as much by the cure as by the patron or proprietor,’[3] to do justice to his art. When his talent lost a little of its outrageous force, when he railed less at ‘whatever brute and blackguard made the world,’[4] when he found consolation in witnessing man toiling on indomitably, when he acquired serenity from contemplation of the quiet pasturages of Scheldt and Lys, where always

1) In 1868 Hyppolyte Taine could write, ‘Philosophie de l'Art’, Vol. 1, p. 35: ‘To-day their literature is almisa nil. They cannot cite any of those creative minds that impose great original views upon the world or enshrine their conceptions in beautiful forms capable of commanding universal admiration.’
2) ‘La Littérature Flamande Contemporaine’, p. 39.
3) Ibid., p. 64.
4) A.E. Housman, ‘Last Poems’, IX.

'Les villages songeaient au fond des avenues,'[1)]

he was ready for the masterpieces 'Het Leven van Rozeke van Daelen' and 'Het Ezelken'. And the resignation that had come with his realization that 'you cannot swerve the pulsion of the Byss,'[2)] has continued into his latest work.

With Buysse there has, however, been excessive productivity (and he ranks as a *conteur* as well as a novelist). It ought to have taken him three years instead of three months to write some of these books, and because this was all the time apparently that he could spare, there is in them a greater unevenness of style and a lesser depth of thought than one would expect to find, even allowing for the fact the Buysse belongs irrevocably to the vigorous but erratic Flemish race. His *métier* is the *roman rural,* but it is the rustic population that he sees first, and only in an indeterminate way the wide landscape melting in a haze of beauty and mystery around it. The story is more his concern than the circumjacencies or the style; he follows neither the devious Flaubert nor the recording Zola; he tends far too much to keep within the measure of the perceptions of his characters. Flaubert, the supposedly 'impersonal', constantly 'must intervene with his superior knowledge,'[3)] to render a sufficient account of the world he is describing. But Buysse, relying on the rudimentary conceptions of rustic minds themselves created by the surroundings, reveals the life of his province as inadequately as Yonville would be revealed if we had to depend on Emma's vision, as distinct from Flaubert's. Perhaps Buysse lacks the humour that is needed to give shape to this outstanding factor in the individual case, for too frequently the ostensibly noble object of shedding light on the lamentable lot of the Flemish peasants and workmen is defeated by the sheer grim-visaged sternness of the narration, when the artist's love for his story is consumed by his frenzied solicitations for the dispensations of even-handed Justice.

The Netherlands' novelists have not hunted in couples so much as their English *confrères,* but with Buysse it is, of course, impossible not to partner Stijn Streuvels, in especial the novelist

1) E. Verhaeren, 'Les Visages de la Vie': 'L'ivresse'.
2) T. Hardy, 'The Dynasts'.
3) P. Lubbock, 'The Craft of Fiction', p. 65.

of West Flanders as Buysse is of East Flanders. Yet Streuvels provides a distinct contract to his fellow-leader of the Flemish group. In his work nature assuredly has the capital rôle; he is emphatically the product of his *milieu;* with him the story is always slender, he is concerned merely with the impression, the reproduction of the mood. He himself has declared that he has ‘ni modèles, ni maîtres en dehors des peintres de l'école flamande.’[1] And A. de Ridder has admirably described his greatest work, ‘De Vlaaschard’, as ‘the rythmical march of the seasons, the synthesis of the innumerable beauty of the natal earth.’[2] This paramount difference between the work of Streuvels and of Buysse has been well summarized by Professor Vermeylen. ‘Streuvels,’ he says,, ‘is lyrischer, Buysse meer dramaturg. Streuvels ziet de natuur, met de menschen daarin, als brokken van de natuur.’[3]

Yet, though Streuvels has chased away Buysse's ‘ferocious primitivism’ for a very judicious realism - in which his descriptions of the flat countryside and the people that so heroically inhabit it succeed in being poetic - the freshness of nature has not freed him wholly from pessimism. Life, he seems to think, is regulated by a force obscure, and thus he always makes the environment determine in some way the action. It is the sombre view of Dostoievsky and Hardy in face of ‘the giant agony of the world,’ but though Streuvels is courageous, he has not the ‘heroic humanism’ of these great philosophical realists; he quickly compromises with approaching disillusion on the futility of existence by idealising his characters.

> ‘Whence comes Solace? - Not from seeing
> What is doing, suffering, being,
> Not from noting Life's conditions,
> Not from heeding Time's monitions;
> But in cleaving to the Dream,
> And in gazing at the gleam
> Whereby gray things golden seem.’[4]

1) Quoted by P. Hamelius in ‘Introduction à la Littérature Française et Flamande de Belgique’, p. 294.
2) ‘La Littérature Flamande Contemporaine’, p. 57.
3) ‘Van Gezelle tot Timmermans’, p. 99.
4) T. Hardy, ‘Poems of the Past and of the Present’: ‘On a Fine Morning.’

Streuvels, then, despite his powerful rhythms and his pictorial energy, does not get anywhere near to the epic note; he juxtaposes his types, but fails to unite them into a synthetic whole - a weakness much insisted upon by Mr. Querido[1] at the very outset of Streuvels' literary career. Like Buysse he buries himself in a single kind, instead of following Balzac, Dickens, Tolstoi, Dostoievsky; and his novel, with more colour and less precision is no more than the embryo of theirs. Yet if it be the common fault - or perhaps simply shortcoming - of both these intense but fitful Flemings that the sphere of their spiritual observation is not wide enough, their excuse - or, if none is needed, their justification - must be that the alluring and indefinable distances of unlocated Flanders fields - of what Verhaeren calls 'les au-delà mystérieux des plaines' - are dearer to them than literature or even life itself.

We now come to the third of the great Flemish trio of to-day, Felix Timmermans, the exuberant leader of the younger school, and the truest inheritor among them all of the spirit of 'Van Nu en Straks'. His 'Pallieter' was hailed on its appearance[2] as a masterpiece, but it was in the explosion of the plenitude of youth after the war that 'Pallieterism' became a regular cult, an irrepressible and irresponsible *joie-de-vivre*. 'It was,' as André de Ridder states, 'the revenge of life on death and sadness.'[3]

It would be true to call Pallieter himself a mixture of Thyl Ulenspiegel, Falstaff and John Buncle; he lives as carelessly and as gaily as the animals on his farm, with no thought of the morrow; he is a child of the open fields and the broad skies. He lives in a way that soars above the tumults and anxieties of modern town life; we see the far-stretching lands of Flanders, we smell the magic scents of evening and see the mist rising from the Nethe beside Lierre. But to the sophisticated intelligence, so frankly jocund and vagabond a life would seem to carry with it the abrogation of all ratiocinative conduct, would even hint at that deplorable 'Belgianism' of which Arnold Bennett speaks,[4] and,

1) In 'Litteratuur en Kunst', Amsterdam, 1906.
2) In 'De Nieuwe Gids', November, 1912.
3) 'La Littérature Flamande Contemporaine', p. 185.
4) 'From the Log of the Velsa', p. 164.

'the first, fine, careless rapture over,' are we not constrained to demand if Pallieter's rubicund countenance is really that of health and strength, and not the flush and febrile excitation of the *kermesse?* But even if we admit the possibility of this being the reflection, not of shameless sensuality, but of sheer, youthful abandon, we do not remove 'Pallieter' from the list of true Flemish writings. Here is no mere opportunist work; this sparkle of spirit, this originality of tone, 'this Rubens-like excess of sensual strength,'[1] and this mystical tenderness borne of the beguinage, is Flemish through and through. Such a book need bring no 'message', simply to its sprightly autor[2] has it fallen to be identified with the most essential of tasks, 'the great cause of cheering us all up,' in which respect he is surely the supreme 'Card' of grey Flanders.[3]

Even with Streuvels, Buysse and Timmermans, the Flemish genius in this latest period shows few signs of exhausting itself, for these three are admirably supported by writers of uniform merit like H. Teirlinck, A. Vermeylen, M. Sabbe. So abundantly, indeed, does it flow that it has burst beyond its linguistic boundaries, for many French-writing novelists of Belgium (not to mention the poets Maeterlinck and Verhaeren) are Flemish in every other important respect. The best-known perhaps is Georges Virrès,[4] who really belongs to the older generation of Lemonnier, Eekhoud and Demolder, but who remains an active post-war writer. It is customary to bracket Virrès with Eekhoud as a chronicler of the Kempen, and though he is not like that forceful writer, a rebel against all authority, but a pious Catholic, his conception of its primal race agrees surprisingly well with his. This is shown above all in 'Les Gens de Tiest', in which the little town of Tongres is painted with Balzacian precision and a delicate irony, realizing the ideal that 'Literature is the expression of Society.'

The work of the other French-writing Belgians is hardly so

1) D. Pissens and J. Festraets, 'Vlaamsche Weeld', p. 51.
2) B.W. Downs and H.L. Jackson write in 'A Manual of the Dutch Language', p. 23: 'Felix Timmermans.... shows promise of becoming one of the most considerable figures in European literature.'
3) 'Card' is colloquial English for a person who acts in non-conventional fashion. It is the title of a book by A. Bennett.
4) The *nom-de-plume* of Henry Briers.

good as that of Virrès. The one of whom most was expected, Edmond Glesener, has not yet justified expectations, due perhaps to the poor opinion he holds of his countrymen, of whom he is quoted as saying, 'To Belgians the finest idea in the world was never worth a crown piece.'[1] His 'Monsieur Honoré' and its sequel, 'Le Citoyen Colette', give us a sorry picture of Belgium. To these navels of Liége Glesener gives the secondary title of 'Chronique d'un Petit Pays,' but he is only one of numerous writers 'regional' *à l'outrance.*

The black gulf of the years 1914 to 1918 yawns across the work of all Belgian writers of to-day-and of many Dutch ones too. The war, naturally, inspired - or, more accurately, provoked - a great amount of literature, but of satisfying novels very few. The invasion left Eekhoud aghast; Streuvels, isolated in his village-retreat at Ingoyghem, took to recording notes, banal and uncritical;[2] Buysse in Holland remained nearer the heart of his country, and produced one poignant novel in 'De Strijd',[3] but subject like most of its calamitously-produced kind to the 'emotional escape.' No Belgian war-novel, then, discloses the unity of mood and the steady vision of Barbusse's 'Le Feu' or Mottram's 'Spanish Farm Trilogy'; all are 'tendencious', like the wonderful, Essex-written 'Mr. Britling Sees It Through.'[4] Accepting this as inevitable, much credit should go to Henry Davignon, who, previous to the war, sought the reconciliation of the two races of his country,[5] and since then has done much to cement Anglo-Belgian friendship.[6]

It is foolhardy to attempt to proceed any further in our trespass into present-day preserves. The novel itself is only a creation of modern times - foreshadowed perhaps in Italy, approached in the sixteenth and seventeenth centuries, and not formed until the eighteenth- - but already what a far cry it seems from Richardson to Wells, from Wolff and Deken to Scharten-Antink! Every generation, every decade, has witnessed a wider and wider latitude

1) Quoted by J. Bithell in 'Contemporary Belgian Literature', p. 311.
2) 'In Oorlogstijd', 1915.
3) 1918.
4) H.G. Wells, 1918.
5) In the much-discussed novel, 'Un Belge', 1913.
6) Chiefly in 'Jan Swalue', published in English in 1918.

in the *genre* of Marivaux and Fielding, of Scott and Dickens, so that to-day it might seem that, as we started out with something not *yet* the novel, we finish with something no *longer* the novel. But the acumen of Henry James sorted out this crux for us by his witticism. 'There was,' he said, 'a comfortable, good-humoured feeling abroad that a novel is a novel, as a pudding is a pudding.'[1] More so even than in his hey-day the novel has grown to be the epic of common life, so that now there is no study of human character, human motive, there is nothing within reach of man's knowledge or of his imaginataion, that cannot be presented in this form. This 'disorientation of the novel' Mr. Middleton attributes to the great Russian writers of last century, but comments that, despite 'their impatience of a minor perfection,' - the formal perfection of a Flaubert or a James - they had a form of their own.[2] It seems certain that the supposedly-threatened 'break-up of the novel' is still so seldom in evidence in a work of power 'that the old art of the long story seems likely to go on developing through its traditional forms.'[3] As Mr. Eden Phillpotts says, 'The art of the novelist embraces every sort of mental interest,'[4] but these interests, although they make or *are* the all-important 'story', must still be built in, not emptied from a cart; formlessness as such is never a virtue.

The Netherlands, with their immense vitality, have sprung tardily into activity with a great company of novel-writers. And if these, for the major part, are markedly limited in scope and cannot fairly be compared with the masters of their art, the Netherlands can make answer that their poetry and drama have at all times been above the level of their fiction. That fiction is still untouched by the artistic subjectivism of books like 'Pilgrimages' and 'Ulysses', but though Mr. Lubbock's dictum that 'the novelist must state, must tell, must narrate - what else can he do?'[5] holds good even of them, it need argue no weakness of the creative fancy on the part of Netherlandish writers that they do not share in such remarkable developments of the species. The

1) 'The Art of Fiction' in 'Partial Portraits', p. 376.
2) 'The Break-up of the novel' in 'Discoveries', p. 136.
3) Cornelius Weygandt, 'A Century of the English Novel', p. 478.
4) 'The New York Times', 22 August 1915.
5) 'The Craft of Fiction', p, 63.

method of seeing and feeling everything through one consciousness may be a symptom of the time, but the resulting books are still isolated exceptions, and the novelists of Holland and Belgium can again make answer that *they* seek the same sense of proportion that governs the daily life of the twentieth century. In spite of subjective moments their novel has largely 'externalised' itself by conscientious and careful painting of life; it may have provided no 'War and Peace', no 'Les Misérables', no 'Vanity Fair' - even de Coster, the most 'European' of all - has not produced a 'Don Quixote' -[1] but though it has not captured the world's press as the drama of Norway or Ireland, for example, has done, it is enough that it has found its inspiration around it, in places where the average Britisher feels more at home than anywhere else on the continent, and among strata of society by which a nation's manners can be judged, for as E.M. Forster truly says, 'Perfect knowledge is an illusion. But in the novel we can know people perfectly.'[2] Yet, how little reckons the tourist, who rushes by night past the roaring conurbations of Belgium or who casually surveys the green pastures of Holland from the arched back of a canal bridge, that the novel will enable him to penetrate to the secrets of these small but renowned nations! Here we have the work of a people like ourselves, who love home and country supremely - and, be it added, who also relish smoking and the table supremely - a people to whom a perpetual struggle against the sea and against avid neighbours - has given the predominant characteristics of firmness, patience and high courage. These Dutch and Belgian peoples I have considered as one, in view of their *rapprochement* on the basis of a common civilization, realizing de Coster's sublime ideal:

> 'North, 't is the Netherland:
> Belgium is the west;
> Girdle is alliance,
> Girdle is friendship.'[3]

1) Lest this opinion be thought too severe, I would draw attention to the statement of De Hoog in his 'Studiën' that 'even the best authors of Dutch literature, like Vondel, Bilderdijck, Cats, Tollens, Da Costa, Van Lennep and Beets do not belong to world literature.'
2) 'Aspects of the Novel'.
3) 'Adventures of Tyl Ulenspiegel', p. 349.

As cultured countries, the Netherlands remain at the front of Europe: Belgium with her imperishable heritage of art, Holland to whom, proportionately, most Nobel prizes are awarded. But however nuch we ought to be flattered at the amount of tutelage the novel there has received from England, the eminence attained by Holland and Belgium in other branches of art surely indicates a higher destiny yet for the *genre.* Lemonnier, Couperus and Streuvels were at one time or another held to be in the running for the coveted, if somewhat capricious, Swedish award, and, though no big enough novelist may at the moment be descried for it, may we not hope confidently that there is someone writing to-day in Bruges or Arnhem, in Malines or Breda, who will bring the honour to the Netherlands, as Knut Hamsun and Ladislas Reymont have done to their small, co-lateral countries, or that among the elect of Dutch authoresses there is someone who will emulate the recent example of Italy![1)] It is impossible surely to overlook the chances of Holland and Belgium in Mr. Laurie Magnus' prophetic utterance in viewing the prospect for post-war literature. 'Possibly,' he says, 'the new renaissance will spring in one of the smaller countries, redeemed or restored in recent years.'[2)] Nowhere would such a reviving touch be more deserved, nowhere would it be better received, than in quiet, plodding Holland or on the smooth, green plains of Belgium, whose story is now so much our own.

(Wordt vervolgd.)

1) Signora Deledda.
2) 'A Dictionary of European Literature', Preface.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCLI.

Waarom 'k zoo schaarsch soms dichtte in de oude dagen? Och, 'k heb nooit
Iets willen zingen dan 't Indiepst mijns weel'gen zielzijns. De eigen
Psyche bespiedde ik stil, en vredig zweeg ik, wen stug zwijgen
Bleef die geheimste Bodem, schoon hij zwoegde. En dies vergooid

Nog nooit mijn naam heb 'k met leeg rijmgeklater, noch getooid
Mijn menschlijk-diep en simpel Werk met fraaien Schijn. 't Staêg dreigen
Van kleinen Haat ontgaf 'k me en elken Laster, schoon zwaar hijgen
'k In diepen Weemoed moest soms om dien smaad. Spontaan gerooid

Heb 'k, indiepst kind reeds sterk al donkre opstuwingen, en stijgen
Dus voelde ik, in 't zware Aanzijn, langzaam steiler mij; maar krijgen
Wat veelal deed 'k voor Kunst en Studie, schoon 'k, nog nooit geschooid

Op wien ook hebbend, wrochtte? Lach van 't Geestloos-smalle. O, tijgen
Blijf 'k tòch maar zielvol-wijd naar 't Waar-subtiele, tot 'k eens neigen
Voor-goed mij voel, verzinkend breed in 's Eeuwgen Eén-zijn's Mooit'.

CCCLII.

Of komt er ná 't aardsch Strijden een nog ijdler Worstling? Boeken
Na boeken las 'k staeg-gretig maar mijn slechts in schijn haast-veege
Oerwezendheid, die ver steeds voelt, vroeg stil zich af, verlegen
Diep-turend in al meeningen die mieren, en mij koeken

Vaak leken van maar vaag-gerezen meel, waarin men zoeken
Moest naar een enkle zoete krent van zuivre Waarheid: Stegen
De zielen al dier Zoekers, vrij van alles, en genegen
't Eén-juiste alleen te dienen in een nooit-gesproken vloeken

Van elk fraai Wanen, naar de aleindloos-wijd en hoog-gelegen
Waarheid der Waarheên, die geen luchtge Sterfling, hoe gedegen
Hij moge schudden aan dees Aanzijns dicht-geslagen Doeken
Vermag te zien: 't Al-Eéne, dat geen weet? Als schelle roeken

Schelden ze elkaêr om 't Diepste. Vreedzaam-ziende voel 'k gezegen
Neer steeds me in 't Eéne, van dat 'k jong was, en waar 'k, innig-kloeke,
Al wat ik schreef, uit schiep. 'k Heb 't allerdiepst-diskreet verzwegen.

CCCLIII.

Zeg 'k hier reeds alles wat ik voel want weet na jaren speuren?
Neen, slechts wat als gedegene Openbaring rijst me, als 'k staar
Naar al mijn vroegre levensjaren, waar ik steeds puur-waar
Als thâns nog, hóógstond met mijn Diepte, in 't Leven en streng keuren

Mijn in-verst Zielszijn alles durfde wat mij plots gebeuren
Ging als geheim Verheugen of als donker-dondrend zwaar
Neerduizlen doend dwaas toornen van de nooit-voldane schaar
Der weetlooze Onbezielden, die maar aldoor wilden zeuren

Eerst in zichzelf en dan met andren; dat ik leek een raar
Wezen, daar 'k meestal anders schreef als zij. Toch ging 'k niet treuren:
Ik wist, wat in mijn fel Geweten krachtig leefde, en beuren

Dus bleef 'k mij hoog in 't Aanzijn, door mijn Zielskracht, die gevaar
Na wild gevaar wegwerkte, zonder dat ik ooit besmeuren
Behoefde mij met iets, wat 'k haat, want laag is of onwaar.

CCCLIV.

Als kind reeds moest 'k mijn Zelf zijn: stil meest peinsde ik, vreedzaam-fijne
Knaap, lang, schraal, vaal van wang, maar klaar-diep-oogig, en ik vond
Voelend, wen 'k plots bewust soms wierd: och, al die lui in 't rond,
Die staeg diep-in eentonig-eng, want nimmer weiflend schijnen,

Waarom toch geven ze allen me, of 't expres waar', weetloos pijnen?
Want nauw doe 'k open, tegen één, mijn strak-gesloten mond,
Of daadlijk hoor ik: ‘Zwijg!’ en, als 'k niet gauw genoeg verstond,
Word 'k naar een hoek verwezen, waar 'k bewegingloos moet dreinen.

Zóó bracht 'k mijn jeugd door, dus wat klaag ik? 't Was een bittre, kleine
Verwittiging van 't Fatum, Dat me aan 't aardsche Leven bond:
'k Moet vastlijk voelen blijven slechts 't Eén-Diepste, Dat mij zond,

En zijn mijn Zelf gestrenglijk als een Deel Zijn's hoog-uit reinen
Betrekkingsloozen Gloeds, Die in der Eeuwen laatsten stond
Eindlijk Zichzelf zal weten in Al-versten Wezensgrond.

CCCLV.

Waar denk en dicht ik voor? Mijzelf beroemd te maken? Spant
Mijn Geest zijn wijde Diepte in, van mijn jeugd, om hoog te rijzen
Boven al andren, als de Al-eerste? Och, 'k wil slechts zijn de wijze
Verstaner van al Raadslen, die mij, haast van allen kant,

Sinds mijn al-eerst Bewustzijn, zwaar besprongen. Zielebrand
Doorwoei mij, sinds 'k, als kleine Knaap, nooit al te veel naar prijzen
Of laken luistrend, mijn heel stillen gang ging, daar 'k mij hijschen
Door eigen Kracht wou boven Dwaasheid. Zwakker veel van hand,

Van duw, van sprong was 'k dan mijn vriendjes en, verlegen kwant,
Leefde ik dus op mijzelf meest, deed niet mede aan 't wilde krijschen
En schoppen van de ruwren, maar de fijnren mochten me: eischen

Nooit stelde ik iemand, en geen enkel oogenblik pedant
Hielp ik en steunde, wie me om raad vroeg bij zijn werk. Mijn Land,
Waar 'k rustig leef, half vreemde, 'k blijf u stil de Waarheid wijzen.

CCCLVI.

O, nu 'k stil na ga, ver uit vroeger leven, hoe zoovelen
Kwaad spraken van elkander, als 't zoo vóórviel, weet 'k mij mooi
Neen, goed, daar 'k zelf vroom zweeg en nooit nog scherp ging mededeelen
't Ellendge wat 'k beleefde. Pralend maakte ik nooit tot prooi

Een mensch van mijn steeds krachtig voelen en geen gauwen gooi
Deed ik met scherpe felheid naar belagers. 'k Wacht tot kweelen
Hoog gaat mijn diepste Ziel, die weet, van uit de simple Kooi
Mijns lichaams, waar ze in woont met vreugde, omdat zij daardoor spelen

Melodisch kan haar diepste Zelfheid uit. Och ijdlen tooi
Versmaad 'k steeds streng in al mijn woorden en mijn daên, want velen
Kan 'k steeds alleen wat stiptlijk-juist is. Dies als Haan, die 't hooi

Doorzoekt naar lekkre hapjes, lees 'k elk mensch en boek, en telen
Ga 'k dáár dan mijn gedachten, die mij psychisch kunnen schelen,
Want waar 't Al-waarste in leeft, en 'k 's Duivel's Domheid strikt mee rooi.

CCCLVII.

Hoe langer 'k toef en werk op dees vreemde' Aard-bol, meer steeds blijkt
Me in 't diepst mijns inn'gen Inzijn's, dat van kind-af peinzend leefde
En al wat 'k waarnam door 't subtiele gaas der hersnen zeefde,
Dat niets volkomen vrij is, maar dit hoogstens even lijkt.

Wij liggen hier als wieren, neergesmeetne, wijd omdijkt,
Weg van de Zee, in plasjes, waar wij drijven en schoon streefden,
Heel 't Aanzijn dóór, we om 't Groote Water weer te vinden, kleefden
Steeds half we aan eigen Willing, waar de wind ons wreed bestrijkt.

Eens als 'k stil oud ben, Oceaan, neem wijd mij meê: staêg kijkt,
Neen, keek ver golvenschuim mij aan, als vreemd omhooggezweefde
Verrukking, waar 'k naar reikte, maar 'k onthield mij, want hoog beefde

Mijn diep groot Hart voor nog een weeër schijn, als de Aard me ontwijkt.
Maar, och, geen Sterver vliedt zijn Fatum, en wat Dit mij weefde
Volvoer ik, tot mijn donkre Kracht op 't eind als droom bezwijkt.

Kinderjaren door Hélène Swarth.

I.
Gedroomde speelnoot.

Den lieven speelnoot moet ik vroom herdenken,
Den vriend, die enkel in mijn droom bestond.
Doch hoopte ik heimlijk dat ik éens hem vond.
'k Zou hém mijn liefde en héel mijn leven schenken,
Alom hem volgen als een trouwe hond.
Beschermen zou hij en mijn hart niet krenken -
Omboogd van boomen, zag 'k van ver hem wenken
En 't was of God beloofde en hem mij zond.

Herkende ik hem? Hoe rende ik opgetogen!
Maar hij was 't niet. En 'k vlood met stroomende oogen.
Hoe kon ik lieven wie niet leek op hem?

Als bleeke schimmen zijn in 't Niet vergleden
De vele beelden van 't geliefd verleden -
'k Zie zíjn gelaat nog en hoor nog zíjn stem.

II.
Verlangen.

Hoe toog ik blij, klein meisje aan Vaders hand,
Als naar een feest, naar 't heengaan-zien der treinen,
Zóo diep ontroerd door stoomwolk, fluit en seinen
Of elke trein vlood naar een sprookjesland,
Waar vreugde bloeide en áltijd zon bleef schijnen!
En als een vogel aan zijn traliewand
Mijn ziel klapwiekte, vol verlangenbrand,
Wen 'k zag den trein - een donkre slang - verdwijnen -

Gedwee en zwijgend, met een diepen zucht,
Ging 'k mee naar huis, het kopje moe gebogen,
Van bloemen droomende en azuren lucht.

Heb 'k dáar als gif dien weemoed ingezogen,
Die de avondtrein met gouden vensteroogen
Nog áltoos wekt, mij lokkende als ten vlucht?

III.
Visioen.

Ik zag haar naadren, in de hofkapel,
Als 't mijne 't peinzend hoofd terzij gebogen,
In 't bleek gelaat mijn trekken en mijn oogen,
Haar kleed als mijn kleed, mijn tred zwevend snel.

Zij leek mijn spiegelbeeld - En angstbevlogen,
De borst doorhamerd van mijn hartklop fel,
Stil wachtte ik of mijn dubbel dood voorspell, -
Gelijk een schim werd ze aan mijn blik onttogen.

En 'k leefde als één, ten dood gedoemd door 't lot,
Wijl wie zichzelf ontmoet zal weldra sterven.
Doch ik wou leven, liefde en roem verwerven,
Op aard de roepstem volgen van mijn God.

En God, die 't hoopvol argloos kind zag beven,
Liet mij 't geleend geschenk van 't leedvol leven.

De gedroomde zoon door Willem de Mérode.

I.

Ik ben geen vader en ik hèb geen zoon.
Niets dan een sage is zijn zacht bestaan.
Toch groeide hij gelijk de nieuwe maan
In grootte en glans en werd volwassen-schoon.

Nevens mij, glorieus en monotoon,
Verging de kringloop van zijn kort bestaan.
Mijn hand is streelend door zijn haar gegaan
En langs het kloppend halsje van mijn zoon.

Ik weet niet hoe hij werd en mij ontviel.
Ik ken alleen de klare periode
Van bloei die boven mijnen schouder rees.
Nog spiegelt zijn hel lachen in mijn ziel.

God weet, wij hebben soms een droom van noode,
Maar doodsbedroefd is die den droom ontrees.

II.

O droom, die in een slapeloozen nacht
Verschenen zijt voor wakkre brandende oogen.
Gij naamt uit mij vorm en bestaansvermogen.
'k Heb u verwekt en smartlijk voortgebracht.

Eindelijk zie ik, bang, de late pracht
Van uw gelaat, o zoon, mij toegebogen:
Trillende wimpers over tintlende oogen,
Zoo warm en diep en donker als de nacht.

Er moet veel eenzaamheid en lijden komen,
Eer wij ons troosten mogen met de droomen,
Die als een lichten uit ons molm ontstaan.

Wij liggen machtloos in het rustig duister,
En, moede, zien wij moedig naar den luister
Die uit ons opglanst...., maar wij zijn vergaan.

III.

Ook deze droom was schoon: ik zag u spelen;
Een goede makker, werd ik u vertrouwder.
Ik voelde 't hartlijk duwtje van uw schouder
En mocht in al uw heerlijkheden deelen.

Gij zeide, en kondt een lachje nauw verhelen,
Gij waande u 't grootst en mij maar weinig ouder,
Van hoofd iets wijzer maar van hart niet kouder,
En heel geschikt om over te bevelen.

En uw geheimen, nauwelijks ontloken,
Werden, verrukt, zacht in mijn oor gesproken
Bij blinkende oogen en verhoogde blos.

O wenschen, in een ijdle droom gegleden,
Nevelen, tusschen heden en verleden,
O zoon, mijn ziel laat uw bestaan niet los!

IV.

Ik vrees zijn spelen in de drukke straat,
En zijn aanbidlijke onvoorzichtigheden.
Ik ren hem na, en ben niet eer tevreden,
Voor, hijgend hondje, hij zich vangen laat.

Hij groeit, 'k vermoed wat gloeiend hem doorzijgt
Als blauwe schaduws om zijn oogen trekken,
Wanneer zijn leden krachtiger zich rekken,
En haar en huid zijn gaafste glansen krijgt.

Ik ben geen vader, en ik hèb geen zoon....
O vreugd, ik kan zijn leven nooit verliezen.
O leed, ik worstel nooit om zijn bezit!
Ik sidder nooit om wat zijn hart zal kiezen.

Zie, op de plaats van mijn gedroomden zoon
Glanst zon, en niets is smartlijker dan dit.

V.

Wie durven deze weelden met mij deelen,
Luchtspiegelingen eener eenzaamheid?
Slechts die tot veel versterven zijn bereid
Vermogen met den waan als kind te spelen.

De koorts van hitte en dorsten is begonnen.
Bloeds oergeruisch spreekt met zijn jonge stem.
Met blinde oogen zien wij stralend hem
In 't onbarmhartig barnen van de zonne.

De heete hemeltintling houdt zich verre
Van dit delirium; de loutre sterren
Verbergen zich in onaantastbren gloed.

Wij momplen: geef mijn zoon een weinig water!
Geef mij te drinken!.... en een weinig later
Ontwaken we aan de doodheid van ons bloed.

VI.

Ik draag als schuld dit groot verdriet,
Dat ik u nergens weet te vinden,
Dat ik u niet genoeg beminde
En niet tot 't leven komen liet.

Buiten het wereldsche gebied
Verwijlt ge, en daalt soms tot de zinnen,
Die onnaspeurlijk u gewinnen.
Gij wilt bestaan en kunt het niet.

Dan voel ik weder hoe uw lange
Geruste adem mij, bevangen,
Met uw aanwezigheid verbindt.

Mijn hand wil teêr uw haar betasten,
En zwaar uw schouderen belasten,
En dwaalt ter plaats waar gij verzwindt.

VII.

De wereld en de tijd zijn moede als wij.
Seizoenen schuiven door elkaar en tanen,
En ons schoon glimlachen en onze tranen
Van zaligheid en wanhoop zijn voorbij.

Wij werden stil: geen leven is meer vrij,
Men vangt 't geluid in willekeurge banen.
En ieder zíet de golf van mijn bestaan en
Het golven van elks wezen trilt naar mij.

Het zongelaai en 't donderen der stormen
Ontleedt men; maar wie kan nieuw voorjaar vormen?
't Is herfst, God doet de wereld ondergaan.

En nog, o zoon, in zegenende goedheid,
O druiventros vol late rinsche zoetheid,
Laat Hij mij droomen van uw zacht bestaan.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van blz. 545.)

X.

Eva legde de laatste hand aan 't schilderij met de oude vrouw. ‘De laatste hand!’ dacht zij ontmoedigd. Weer was haar werk niet goed geworden. En hoe vol hoop was zij begonnen, toen Gimberg, sprekende voor zijn moeder, met een ‘joa, da ken’ permissie gaf tot het poseeren. Gimberg was een gegoede boer, althans voor een, tegen de hei aan gevestigd. En meer dan zijn vrouw die nog mee moest sloven, gaf de moeder het beeld dier bemiddeldheid, waarvoor ook zij met haar man had gesloofd. Haar zitten was rust, die rust was welstand, maar hoe verweerd was het oude gelaat! Zoo moest zij als de hoogbejaarde in haar even ouden armstoel, beschaduwd door de grauwe deel, een beeld zijn van 't harde Vaal-Ouwe-bestaan. ‘Een moeder der Veluwe’ zou ze wezen. ‘De moeder op de Veluwe’. Om die termen heen draaiden Eva's gedachten, telkens wist ze een wijziging, maar keek ze naar 't werk, dan wist ze weer: ach, enkel zoo iets te verzinnen, uit mensch'lijk meegevoel ontstaan, dat kan iedereen, dat is immers niets, máár het neer te zetten op doek, de werkelijkheid gezien-en-doorvoeld, weergegeven met expressie.... Eerst werd het heelemaal te mat; daarna, dien gelukkigen Donderdagmorgen, terwijl zij in een roes gewerkt had en, toen de vrouw weg moest voor het eten, nog schilderde aan stoel en omgeving, meende zij er waarlijk te zijn. Maar 's avonds al na een woord van Luiken, zonder booze bedoeling gesproken, was zij opgeschokt uit een

droom. Haar roes was slordigheid geweest, òf slordigheid òf imitatie. En toen ze het doek den volgenden morgen uit den donkeren keukenhoek haalde, wist ze: grog van Robertson, dus èn slecht èn niet-van-haar. Tot verbazing van den boer, die dàt toch noemde tijdvermorsen, kwam ze met een nieuw, schoon doek en begon van voren af aan, na een kleine wijziging in den stand. Nu was ook dit werk bijna klaar en och, voor háár geen slecht probeersel, maar hoe weinig had het van wat ze bedoelde! Want ja, ze wou wel degelijk eigen gevoel of gedachte geven: het harde bestaan van het Veluwe-volk, gelijkende op het eindeloos zwoegen, 't getrapt zijn en het herrijzen van joden, als eens de Bergmann's leden en deden. Van deze hardheid stamde zij; ze voelde haar met opstandige deernis, zooals ze nog, bij wat Hermien en andere niet-joodsche verwanten of niet-joodsche pseudo-vriendinnen met min of meer voorzichtigheid van hunne parvenuïgheid zeiden, gevoeld, geweten, toegestemd had: jawel! ze hadden ten deele gelijk, máár hoeveel lichter was het leven van al die zelfvoldane smalers en hoeveel meer beteekenden zij door de inspanning die het slagen gekost had!

Op de markt te Middelburg had ze een jongen Zeeuw gezien: achter hekwerk naast de straat stond hij, trotsch-alleen met zijn stier. Twee stieren waren het geweest. Twee jonge reuzen van rijken huize. Uit weelde geboren, in weelde levend met een kracht die bij beiden van zelf sprak. Op het Veluwsche drukte de schraalheid haar stempel. Hoe verschrompeld was het gelaat van die eens zeker knappe boerin! Men zag verwording - toch was er behoud en dat nu rust gekregen had. De deernis- en eerbiedwekkende hardheid van het leven, die had zij willen schilderen. Zou iemand dat zien, dat voelen aan 't werk?.... Of was zij, wàs zij impotent? Schrijf 't liever op, had Max gezegd, toen hij haar ‘Manke Witkiel’ zag. Van 'r besten vriend deze wreede kritiek, al kwamen zijn woorden dan als antwoord op wat zijzelf zei over haar werk, terwijl hij het stond te bekijken en zweeg. Vóór die uitlegging zei hij niets, na haar uitlegging zei hij dat. Was ze tot géén goed werk in staat? ‘Droeve Moeder’ was gunstig beoordeeld, al bleek 't in twee van die recensies faliekant te zijn begrepen. ‘Het Dagblad’ sprak van ‘een kloek, krachtig doek’, nu ja, wat zeggen zulke woorden! En de ‘vrienden’ op

Sint-Lukas? Eigenlijk zei niemand iets. Rogmans alleen had een hartelijk: - ‘Goed, Eef!’.... Knakte kritiek het zelfvertrouwen? Niet als je dat had, het werkelijk had. Maar hoe behield je lust in werken? Door aan lof noch blaam te hechten. Zoo was de theorie van Max. Je werkt om te werken, verder niets. Dat hij nù heelemaal niet werkte en aan zijn moeder moest schrijven om geld, bewees het tegen zijn beginsel of was het enkel de schuld van Martha? 't Bewees dat ook hij nog iets anders had, iets dat hem meer dan zijn werk kon schelen. En naar dat andere smachtte zij! O, aan één wezen te zijn gebonden, zooals Antje aan haar jongen! Hoe radikaal was die veranderd in deze ééne laatste week, nu ze niet langer van Piet was gescheiden!

Het warrelde pijnlijk in Eva's ziel. Wat deed haar aan die ontmoeting denken, niet eens een ontmoeting, de vluchtige aanblik van een mal doende oude vrouw. Maar ja, dat leek haar toen *de* tante, die juffrouw met de wrat aan haar neus, uit met kinders die om 'r lachten. Kleine Piet bespotte háár niet. Maar zou ze ooit iets zijn voor den jongen omdat ze, tot woede van broers en zusters, hem met de moeder bij zich in huis had, hier op de afgezonderde hei?

Zóózeer was Antje al veranderd, dat ze ruzie met Mientje gemaakt had en nog wel om een kleinigheid. Maar die moeial dééd Piet ook zeer en 't moederdier kwam op voor haar welp! Zij.... zeker, ook zij verdedigde hem, trotseerend twee giftige briefjes van Ludwig. Deed ze dat werkelijk om het kind, uit schuldbesef als Vaders dochter? Dus *niet* uit ‘een zonderlinge, bijna ongepaste belangstelling in scheeve verhoudingen’? Zij moest zich dit laten verwijten door.... Ludwig! Nu, ze had hem oprecht geantwoord. Zou het een blijvende brouille geven? Juist nu, bij de regeling van de scheiding.... Maar ze vertrouwde Notaris Van Wishoeck en alles gebeurde met twee accountants. Bovendien, wat kon het haar schelen, ze was financieel onafhankelijk! Dit beteekende.... niet véél, voor heel een leven waarlijk weinig, maar ze maakte er nu ten minste gebruik van - en voor haar diepste besef, uit plicht.

Zou ze Van Wishoeck volmacht geven en niet naar de scheidings-bijeenkomsten gaan? Dat zou dom zijn en lafhartig. Ook met Trui moest zij ernstig praten, die wijzen op haar eigenbelang, want

haar houding bij 't brengen van Piet was onmogelijk geweest. Trui, kampioen voor de moraal, dank zij het vunze stoken van Dina! En al de Bergmann's, Vaders kroost, op één na meedoend met de vrouw, die in-wou tegen wat ongetwijfeld de bedoeling van Vader geweest was: dat Piet, *zijn* kind, *bleef* bij de moeder. Dit, om ten minste den schijn te redden, den naam te behoeden voor een geklets, dat immers weinigen zou bereiken....

XI.

Laat thuiskomend van de wandeling - het bleek waarlijk lang over tienen - vond zij een brief onder de deur, die er dus meer dan drie uur lag, om Donderdag, dat was overmorgen, voor de eerste algemeene bespreking van de scheiding over te komen naar Rotterdam. Het was zoo zalig geweest op de hei, na die warmte als vóór onweer. Tevredenheid deed allen zwijgen, in dankbaar genot van de plechtige rust. Het vooruitzicht van deze ontmoeting verstoorde Eva's kalmte niet. Wel hield heel iets anders haar bezig, doordien ze geen oordeel er over had. Nico was blijkbaar verkikkerd op Antje, van wier wezen en toestand hij alles wist. Kon dat werkelijk een oplossing worden? Een oplossing zonder noodzakelijkheid. Dit, voelde ze sterk, moest allereerst vast staan. Antje's bestaan was immers verzekerd, zij zou Van Wishoeck orders geven tot vrijwaring voor elke mogelijkheid. Maar dat regelde enkel het geld. Buiten haar had Antje niemand die genegenheid voor d'r voelde. Willem.... maar hij mocht niets toonen. Nico begeerde een lief jong meisje. Dat hij haar mooi vond, sprak van zelf. En hij voelde ruim genoeg, ook wist hij zich voldoende vrij, om geen bezwaar in Antje's afkomst of in haar verleden te zien. Toch mocht zij geen overijling gedoogen. Dat vaderschap over andermans kind, was iets om rustig te overdenken.... Antje hier weg, nu? Dan beter hij. Als hij die reis naar Bretagne eens maakte? Als zij niet over Antje begon, maar doende alsof ze niets gemerkt had, den kameraad van vele jaren met iets van: ‘het kan er nu bij me af’, het geld bood om een paar maanden te zwerven? Bij de valuta werd het niet duur. Kalm, zonder één woord over Antje, na haar terugkeer uit Rotterdam: de ‘kunstzuster’ die den ander wil helpen. Zou hij toehappen? Hij was trotsch. Ook kon hij zònder

haar hulp op reis gaan! Haar gulheid zou hem verrassen, bevreemden. Maar in den vooravond had hij geklaagd: - ‘Heel mooi, Nunspeet, maar elk jaar wéér, het is nu al mijn vierde zomer’.... Ja, daar moest ze 't maar op gooien en dan morgen dood-gewoon doen, niets laten blijken van: ik doorzie je.

Nog vóór den afgesproken tijd, waarop de oude vrouw kon zitten, wilde ze den volgenden ochtend naar de boerderij gaan, om zonder model aan het doek te werken. Geen acht slaand op gegiechel achter, pakte ze haar dingen bijeen, toen ze de stem van Kramer hoorde.... Och, was hij daar alweer zoo vroeg?

Kregel hinkte ze hem tegemoet, opeens zich haar lichaamsgebrek bewust.

- Stoor ik? lachte hij haar tegen, maar toen ze hem aanzag, verdofte zijn blik en voor Eva was dat een bekentenis.

- Storen? Mij? Ik ga aan het werk.

- Een vrouw is duizend mannen te erg en ik ouwe man ben een luilak.

- Ouwe man? Wat een zelfbewustzijn!

- Zelfkennis lijkt me juister woord.

- Loop je méé op?

- ....Ik?.... Ja, graag.

En zich omwendend, riep hij: - Dag Antje! Dag Mientje! Denk er aan: straks krijg ik twee kopjes koffie!

Zwijgend gingen ze naast elkander, het sparrenbosch langs en over den heirand. Eva hinkte maar langzaam voort.

- Niet goed geslapen? plaagde Nico.

- Jawel, maar ik heb liggen denken aan jou.

- Dierbaarste zuster-in-kunst, wat een eer!

- Juist, ik dacht als een zuster in kunst. Je weet, waarvoor ik naar Rotterdam moet. Mag ik je sans façon wat vragen, als een welgezind kameraad? Wil je me het groote genoegen doen, je op vier of zes weken zwerven en werken in Bretagne te laten fuiven?

- Hè? Maar Eef!

- Ik meen het, Nico. Je klaagde gisteren: vierde zomer, nooit iets anders bekijken dan Nunspeet.

- ....Moet ik hier weg?

Ze bleven staan. Vóór hen was de eenzame hei in 't fijne feestlicht van zomermorgens.

- Laten we gaan zitten, hè?

- En ik dacht dat jij wou werken!

- Dat kwartier heb ik voor je over! We begrijpen elkaar volkomen. Je moet niet weg, 'k vind alles goed, maar je moet er de tijd voor nemen. Ik vraag, ik eisch, enkel bezinning. Dan alleen maak ik geen bezwaar. Je riskeert er niets mee, integendeel. Zes weken in een ander milieu, waar je werkt en onder het werk van zelf de toestand leert overzien; denkt aan haar, maar ook aan het kind, dat onafscheidelijk is van haar, een jongetje van joodschen bloede, van wie jij de vader moet worden. Tot je dood zou dat je plicht zijn en met een moeder die mooi is en lief, maar zonder opvoeding, zonder beschaving. Die volle liefde van je zou vragen, maar zonder dat ze ooit iets zou begrijpen van wat jou geest het meest kan schelen.... Nico, zie je dáár geluk in? Je huishoudster, je.... bedgenoot, maar als jullie kinderen krijgt, *die* moeder.... Zou zij je niet gaan ergeren? Je bent goedhartig, maar lichtgeraakt; denk toch eens aan het *alledaagsche* in 't samenleven met zulk een vrouw. Nu vergeet je, wat haar ontbreekt.... En dan dáárbij alle dag Piet, die jou misschien ziet als een vijand, jaloersch op wat hem aan liefde ontgaat....

Nico had zich omgeworpen, hij lag roerloos, den rug naar haar toe.

Toen, ongeduldig:

- Moet je niet opstaan? Je wou aan het werk. Je laatste dag!

- O, er komen nog andere dagen!

- ....Hoe lang blijf jullie nog in Nunspeet?

Eva hoorde angst in de vraag.

- Zeker tot jij hier terugkeert. In die weken verandert hier niets. Antje gaat één nacht met Mientje mee, samen houden zij De Hut schoon, jij haalt er je koffie, je tapt er je grappen, maar zegt haar niets; versta je, niets. Vrijdagavond ben ik terug, met Fransch geld en mijn Gids van Bretagne en Zondagavond neem je afscheid, want de volgende morgen vertrek je.

- Mag ik het van je aannemen, Eef?

- Je moet. Het beslist over onze vriendschap, die dan alleen intact kan blijven, wat er verder gebeuren mag na je reis.

XII.

Eva werkte dien morgen niet veel meer en na den middag bleef zij thuis, in gedachten broddelend, prutsend, aan teekeningen, een oude studie en dan lang talmend vóór baar kleerkast, totdat ze last kreeg van de warmte en Mientje's hulp riep voor een zitbad.

's Avonds kwamen Luiken en Terpstra en toen 't al donkerde ook Nico. Het leek, of de benauwdheid toenam nadat de zon was ondergegaan. Kwam er maar onweer! Niets bewoog. De loome gloeiing lag ondoordringbaar. Eva wist: dat was slapeloosheid, uren woelen zonder rust.

Inderdaad werd de nacht één kwelling. Eerst onder het dompe begin van den schemer klonk dof gerommel van den landkant. Met het licht begon het waaien; om 't gerinkel deed Eva het raam dicht. De droge hitte die haar omprangde, dreef haar de kamer uit naar de veranda; daar was de wind als een valsche streeling. Toen ze ten laatste weer in huis ging, leek de warmte er opgesloten. Zij plonsde zonder baat met water en zat lamgeslagen aan het ontbijt, dat Mientje vroeg voor haar bereid had. Geurt, Mientje's broertje, droeg het valies.

Na maar juist het station te hebben bereikt, schrikte zij even terug van de hitte, in den coupé als saamgepropt. Vooruitrijdend, beide raampjes open, loomde zij weg in een broeienden slaap. Te Utrecht weinig verkwikt gewekt, stapte ze met hoofdpijn over. Weer kreeg zij gelukkig een leegen coupé en veel frischheid drong daar binnen. Toen klaarden haar blik en gedachten op, blij aanzag ze het Hollandsch landschap; met een lachje van meelij dacht ze aan Piet, die 's avonds in den slaap gekreund had, voor 't eerst gefolterd door Veluwsche hitte. Opeens drong het met haat tot haar door, wat haar wachtte, nu, dezen dag: de krankzinnige werkelijkheid, dat men nurksch zou doen tegen haar, omdat ze goed was voor 't kind van hun vader. Terwijl haar vingers zich kromden van ergernis, zag ze zich straks op den Westersingel, met den notaris tusschen de broers, allen gerijd aan de groote tafel in de eetkamer, waar midden aan den wand breed boven het driedeelig buffet Jozef Israëls' schilderij ‘Hagar in de woestijn Ber-Séba’ hing: de waterput, de engel Gods en Hagar haar jongen te drinken gevend. Dáár zou zij naar wijzen, zoo iemand waagde, haar om hun Ismaël te smaden.

Voordat zij te Rotterdam in een taxi stapte - men wist dat zij kwam, doch er wachtte geen auto - talmde ze op het stationsbordes. Het woei er: het was of de wind haar opnam. Ze stond ontlast van alle moeheid. Gulzig, als dorstend, snoof ze de frischte. Haar oogen werden vervuld met glans uit die onmetelijke klaarte, haar ooren met menigvuldig geluid, dat de wind scheen te strooien, te mengen in 't licht. De rivier was één vloeibare zonneschijn, één verrukking van krinkelend zilver. Lang poosde haar blik in de wijde bocht, het statig rivierbed vóór de Plantage. Tegen den hemel aan d'overzij lag nog een teere laag wit gespreid, al wat hier restte van regen en onweer; daarvóór bliezen fabrieksschoorsteenen hun pluimen uit, die de wind onstuimig uiteenjoeg; zij telde de weer talrijker geworden kranen, die grappig-fijn contourden als boven alles uitgeheven admiraalssteken.

Met Eva's zinnen genoot haar geest. Haar hart was boordevol dankbare vreugde over het weerzien van Rotterdam. Dit was haar stad, de stad haars vaders. Aan dezen arbeid had hij deel. Deze geestdrift was de zijne. De hemel welfde als een koepel, smetteloos, van deze spankracht. 't Was alles groot, 't was alles sterk. Dankbaar was Eva voor 't Nunspeeter onweer, waardoor deze aanblik in dubbel opzicht verfrisschend werkte bij wat haar nu wachtte.

Met een vlugheid die 'r voldoening gaf, tripte ze naar de eenig nog restende taxi. Benauwdheid sloeg uit den wagen tegen; zij verzocht den chauffeur, die het valiesje er in had gezet, het tweede raampje te openen en haar aan de andere zij van het plantsoentje te wachten. Want dat wou ze nog even te voet door! Even van het groen genieten, fijn en frisch bij het spel met den wind. Toen stapte ze in en jetzt ging's los. Zij sloot de oogen; het zou, het moest; rustig wilde ze binnenkomen, de dingen zien *van boven af,* naar den lievelingsterm van Vader.

(Wordt vervolgd.)

Tien jaren Finsche onafhankelijkheid door H.Ch.G.J. van der Mandere.

Daar hoog in het Noorden van Europa ligt een uitgestrekt gebied, schraal bevolkt, maar rijk aan bosschen en meren. Een gebied, dat niet kan gezegd worden te behooren tot het eigenlijk Scandinavië, waarvan het geografisch wel de karaktertrekken bezit, maar waarvan het verschilt in geschiedenis, afstamming en ook in tal van uiterlijke hoedanigheden. Dat evenmin kan worden ingedeeld, althans zonder meer, bij de z.g. Baltische landen, die zich, na de ineenzinking van den Russischen kolos, van den vroegeren overheerscher hebben weten vrij te maken, ook al vindt het met deze het ontstaan zijner vrijheid in dezelfde oorzaken. Dat nog minder kan worden gerekend te zijn een deel, hoe indirect ook, van den Russischen kolos, waartoe het nauwelijks een eeuw heeft behoord; waarvan het door een meerendeels politieke grens over honderden kilometers gescheiden is, maar waarmede het geenerlei karaktertrek gemeen heeft. Dat land, het is het in 1918 in den waren zin des woords vrijgevochten Finland; een land, dat hoezeer het ook van Nederland, van West-Europeesche Staten in het algemeen moge verschillen, toch met ons land en andere Staten gemeen heeft die eigenaardige zucht naar vrijheid, waarvoor het, in nog zoo recenten tijd, een goed deel van het dierbaarste wat het had, offerde. De afstanden tusschen de verschillende landen zijn enorm veel kleiner geworden; de berichten van wat er in elken uithoek der wereld gebeurt, bereiken ons veel sneller dan vroeger, maar dat alles kan niet verhinderen, dat wij van de drama's, die zich in onze onmiddellijke nabijheid afspelen,

dikwerf onbewust zijn, althans uiterlijk zoowel als innerlijk onbewust ervan voortleven. Wie heeft voldoende in de jaren 1917 en 1918 beseft welk een bloedigen strijd Finland in eigen boezem doorstond; wie heeft er begrepen aan welke folteringen een korten tijd Hongarije ten offer was, tengevolge van de roode terreur; wie heeft in de warme zomerdagen van 1920 voldoende gevoeld, dat de Bolsjewisten stonden tot voor de poorten van Warschau en dat hun verder voortdringen tot een overrompeling van het toen nog steeds tusschen orde en wanorde weifelend Duitschland had kunnen leiden! Neen, wellicht gebeurt er voor den tegenwoordigen tijdgenoot te veel om het naar juiste waarde te kunnen schatten, maar zeker is wel, dat alles wat gebeurt in de directe inzichten van den tijdgenoot niet de juiste waardeering vindt.

Het is een fout de Finnen in te deelen bij de Scandinaviërs; het is nog meer een fout ze te rekenen tot de Russen. De Finnen vormen een tak, weliswaar een verre tak van het oorspronkelijk Mongoolsche ras, en wel die tak, die Finnen, Esthen, Lappen en de vrijwel geheel verdwenen Lijven, naar wie Lijfland werd geheeten, omvat. De Finnen behooren zoodoende tot de groote volksfamilie, waarvan eenerzijds de Magyaren, anderzijds de Bulgaren afstammelingen zijn. Maar de gemeenzaamheid ligt in dat verre verleden, toen de aanraking met meer beschaafde volken de nomadenziel, die er in geheel de familie huisde, nog moest wennen aan den regelmatigen arbeid van landbouwer en veeteeler. De volksverhuizing heeft op de leden dezer familie een zeer verschillenden invloed geoefend: de Finnen vermengden zich, gedeeltelijk met Duitsche, gedeeltelijk met Slavische stammen, en zelfs Noord-Siberische volkeren namen aan deze vermenging deel. Vandaar, dat de lichaamsbouw van den Fin sterk is, maar met geringe lengte, met een rond hoofd, met een sterken hals, dikke lippen, zwart haar, dat echter bij velen in bruin, rood of blond overgaat; een uiterlijk kortom, dat hoewel geheel naar de Westersche cultuur gewijzigd, toch zekere Oostersche kenmerken vertoont. Eerlijkheid, gastvrijheid en trouw zijn deugden, die bij het Finsche volk sterk spreken; wellicht door hun persoonlijken zin naar onafhankelijkheid worden overtroffen; aan deze deugden paren zij echter naar het oordeel

van kenners van het volk een zekere mate van koppigheid en wraakzucht, die ongetwijfeld onder den invloed van aanraking met Westersche volkeren van Europa zijn gematigd. Finnen in meer beperkten zin zijn diegenen, die hun land Suomi (Finland) noemen; deze eigenlijk Baltische Finnen dragen van hun verkeer met Germaansche en Slavische volken duidelijk de kenmerken met zich. Opmerkelijk was reeds vroegtijdig hun woonwijze; in tegenstelling met bijna alle andere volken woonden zij, en wonen zij voor een deel nog, weinig in dorpen, laat staan steden bijeen, maar hebben hun hofsteden, hun woningen verspreid staan over geheel het land.

Zijn er wel eens tijden geweest, dat men het innerlijk van een Finsche boerenwoning moeilijk te betreden achtte vanwege de innerlijke vervallenheid, waaraan zij was overgegeven, thans valt dat moeilijk meer te zeggen. Integendeel, de zindelijkheid is een typische Finsche karaktertrek; in geen Finsch huis, zelfs niet de kleine boerenwoningen, ontbreekt de badkamer, terwijl het baden in Finland geheel een opeenvolging van ingewikkelde ceremoniën vormt, waaraan de vreemdeling moet wennen, voordat hij ze ten volle kan waardeeren en doorstaan! Het Finsche volk is voor een deel nog gebleven het eenvoudige volk van vroeger, met eigen, typische en nationale gewoonten, die b.v. bij bruiloften en kerkelijke feesten sterk op den voorgrond treden. De overheerschende godsdienst in Finland is de uit de tijden van Gustaaf Adolf overgebleven Luthersche leer, en zelfs de sterke russificatie, waaraan het land gedurende bijna een eeuw werd overgegeven, heeft niet tot een groot aantal aanhangers van de Grieksch-orthodoxe kerk kunnen leiden. Finland is, wat de natuur aangaat, het land van bosschen en meren; wat zijn bewoners aangaat een land van landbouw, veeteelt en visscherij, maar ook van industrie, die door de natuurkrachten, welke hier maar voor het grijpen zijn, vanzelf wordt bevorderd!

Huizen in het tegenwoordig Finland de zoo karakteristieke Lappen geheel in het Noorden; sterft hun stam zoodanig uit, dat hun aantal op niet veel meer dan twaalfhonderd wordt gerekend, eens was er een tijd, dat de Lappen geheel Finland

bewoonden. Maar in 1157 landde Erik IX, de Heilige bijgenaamd, aan de kust van Finland; hij bracht Finland onder het Christelijk geloof, en bisschop Henry van Upsala, van geboorte een Engelschman, was de eerste bisschop die in het door Erik gebouwde Abö zetelde. Merkwaardig, reeds in de onmiddellijk daaropvolgende jaren deden zich vijandelijkheden voor tusschen de Zweden van Erik en de bewoners van het vorstendom Novgorod, dat later deel van het Russisch keizerrijk zou uitmaken. In 1249 heeft Birger Jarl, die Tavastland en Tavastborg stichtte, den Christelijken godsdienst sterker geschraagd, terwijl zijn kleinzoon, de Zweedsche veldheer Kautson, toen hij Carelië veroverde, dien volledig bevestigde. In den loop der veertiende eeuw werd Finland tot hertogdom, later tot grootvorstendom verheven; een Zweedsche prins voerde er het bestuur, en Finland werd tot de Zweedsche koningskeuze toegelaten. Zelfs moest Novgorod in 1323 de Zweedsche heerschappij erkennen, wat inmiddels niet wegnam, dat ruim anderhalve eeuw later de strijd met de Russen werd hervat; dat Iwan III voor Wyborg het beleg sloeg en het handelsverkeer voor deze plaats, gelijk met dat van zelfs de machtigste Hanzesteden, bedreigde. Ja, in 1509 werd Abö door de Denen, die van de andere zijde op Zweden's val aasden, vernield en geplunderd. Eerst onder het meer krachtig bestuur van den Zweedschen koning Gustaaf Wasa, den eenvoudigen boerenzoon, die op zoo karakteristieke wijze het beheer van het land in handen nam, beleefde Finland een nieuw tijdperk van bloei; niet slechts werd de uiterlijke macht van Zweden en Finland bevestigd, maar ook werd het noodige gedaan teneinde te geraken tot opheffing van kunsten en wetenschappen, van landbouw en handel. Ter zelfder tijd deed de Hervorming haar intrede; de latere Luthersche bisschop Michael Agricola leverde de eerste vertaling van het Nieuwe Testament, en ijverde voor de invoering van het nieuwe geloof. Intusschen bleven de Russen hun aanvallen voortzetten; tientallen jaren bedreigde voortdurenden strijd Finland, welks Zweedsche prins Johan III tevergeefs trachtte zich als hertog van Finland onafhankelijkheid te verschaffen.

Geheel aan het einde der zestiende eeuw had, tengevolge van

het bewind van Karel IX, de verschrikkelijke boerenopstand plaats; toch was het later deze zelfde koning, die Wasa, Uleaborg en andere steden grondvestte. Een nieuwe oorlog met de Russen leidde in 1617 tot den vrede van Stalpovo, bij welken Carelië aan Zweden kwam. De Finnen streden onder Gustaaf Adolf op de Duitsche slagvelden; na zijn dood en gedurende de minderjarigheid van koningin Christina was het de bekwame graaf Per Brahe, die als onderkoning van Finland den grondslag legde voor de Universiteit van Abö en den eersten gedrukten bijbel in de Finsche taal deed verspreiden. Onder Karel X en Karel XI ontwikkelde Finland zich voorspoedig, maar het beleid van den heerschzuchtigen Karel XII en de door hem ontketende Noordelijke oorlog teisterden Finland niet minder dan zijn andere gebieden. Zelfs had de zeeslag bij Hangö-Udd het gevolg, dat Finland geheel ten gelieve van de Russen kwam, die voortdrongen tot voorbij de Alandseilanden. Geen wonder dan ook, dat in 1721, tengevolge van het tractaat van Nystadt, Zweden nevens de Baltische provinciën ook Carelië, ja zelfs het typisch Finsche Wyborg aan Rusland moest afstaan. Tengevolge van den z.g. hoeden-oorlog, die in 1743 met het verdrag van Abö eindigde, werd de Russische grens tot aan de rivier Kymmene verlegd. Zoo ontstond bij de Russische staatslieden het voornemen om Finland geheel van Zweden los te maken; een voornemen, waarvoor het steun ontving van ontevreden Finsche edellieden, onder aanvoering van Sprengtportten, maar hun verraderlijke overwegingen werden tijdig ontdekt; Gustaaf III waagde zelfs een aanval op Rusland teneinde den door hen gevormden Anjalabond te verbreken. Veel bereikte hij daarmede niet, want het verdrag van Abö van 1743 bleef behouden. Nog kwader verging het zijn opvolger Gustaaf IV Adolf, die in 1808 de Russen de grenzen van zijn rijk zag overschrijden, en wiens zoon Karel XIII in 1809 bij het tractaat van Frederiksham Finland, inbegrepen de strategisch zoo gunstig gelegen Alandseilanden, aan Rusland moest afstaan. Daarmede echter werd Finland geenszins Russisch gebied; integendeel, uitdrukkelijk werd overeengekomen, dat Finland zou blijven het onafhankelijk Grootvorstendom, hetwelk het naast Zweden altijd was geweest. De Russische Czaar

zou grootvorst van Finland worden, maar hij bezwoer de politieke en godsdienstige rechten, die Finland zich in den loop der eeuwen had verworven, te zullen handhaven. De Finsche Rijksdag, die te Borga, het typisch Finsche plaatsje, waarheen ieder, die Finland bezoekt, niet nalaat te gaan, samenkwam, werd door Alexander I toegesproken, en aan dezen werden zoodanige verzekeringen gegeven, dat het Finland moest gelijken, als zou het van den overgang van Zweden naar Rusland weinig of niets bemerken. De ervaring zou wel anders leeren, en in dit verband kan het waarlijk niet verwonderen, dat Finland, slechts enkele jaren geleden, bij den Volkenbond en vervolgens bij het Hof te 's-Gravenhage de vraag aanhangig maakte of niet de navolging van de door Rusland bij het Vredestractaat van Dorpat van 1920 gegeven belofte om aan het onder Russisch bewind staande Oost-Carelië, bewoond door Finnen van den Finschen stam, zekere zelfstandigheid te geven, een internationaal-rechterlijke verplichting in zich sluit, waarvan de nakoming ook langs internationalen weg kan worden afgedwongen!

Het kan niet anders worden getuigd dan dat het in den loop de eerste driekwart eeuw, die Finland onder Russisch bewind doorbracht, scheen als zou Rusland, in tegenstelling met zijn gewoonte, het gegeven woord nakomen. Finland werd inderdaad als geheel afzonderlijk Grootvorstendom behandeld en geregeerd; de Czaar beschouwde zich terecht als door een persoonlijke Unie met Finland verbonden, dat echter zijn eigen rechten behield, die, in tegenstelling met de rechten van de inwoners van het Russische rijk, wel zeer uitgebreid mochten worden geheeten. Toen de oude Landdag van Finland op 19 Juli 1809 afscheid nam, was het niet dan na een reeks besluiten te hebben goedgekeurd, waaronder ook dat betreffende de instelling van een slechts uit Finnen bestaanden Regeeringsraad, die den naam van Keizerlijken Senaat verkreeg. Een speciaal Finsch Staatssecretariaat werd ingesteld; te Petersburg, bij den zetel der Regeering, werd een comité opgericht ter voorbereiding en onderzoek van alle Finsche aangelegenheden. Voor de constitutioneele, maar ook voor de economische ontwikkeling van

Finland was van belang het inderdaad liberaal besluit van den Czaar, krachtens hetwelk de in den loop der achttiende eeuw aan Rusland afgestane Finsche gebiedsdeelen weder met Finland als één geheel werden vereenigd; ware dit besluit niet genomen, dan zou ongetwijfeld het tegenwoordig onafhankelijk Finland gedeelten missen, die ethnologisch daartoe behooren.

Mocht Nicolaas I ook in Finland trachten een zekere politieke reactie in het leven te roepen, dit leidde er niet toe, dat de opleving van de Finsche cultuur werd tegengehouden. Onder de regeering van Alexander II werden verschillende hervormingen ingevoerd; tengevolge daarvan werd in 1869 de periodieke samenroeping van den Finschen Landdag voorgeschreven, onder verwijzing naar de uit den Zweedschen tijd bestaande verordeningen en bepalingen. Zelfs kwam in de Landdagzittingen van 1877-1878 een wet tot stand, die de oprichting van een Finsch nationaal leger voorschreef, op den grondslag van den algemeenen dienstplicht gelijk die in Rusland bestond. Aanvankelijk leidde de troonsbestijging van Alexander III niet tot eenige verandering in het Finsche staatsbestuur. Maar op dezen, gelijk op meer dan een zijner voorgangers, heeft het drijven der nihilisten een invloed geoefend, omgekeerd aan hetgeen men wenschte te bereiken. Werd nog in 1885 aan de Finsche stenden het recht verleend om wetsontwerpen aanhangig te maken; werd in 1887 zelfs de jarenlange strijdvraag betreffende het gebruik van de Finsche taal als ambtelijke taal naast de heerschende Zweedsche ten gunste van de eerste beslist, aan het einde der tachtiger jaren kwam het Pan-Slavistisch drijven, dat in Rusland zelf zijn oorsprong vond, zijn eerste schaduwen vooruitwerpen. Zoo verkreeg reeds dadelijk een in 1890 door den Finschen Landdag aangenomen strafwet niet de keizerlijke goedkeuring, en werd zij pas in 1894, na belangrijke veranderingen te hebben ondergaan, ingevoerd. Het Finsche postwezen werd in datzelfde jaar onder Russisch oppertoezicht gesteld; het Petersburgsch comité voor Finsche aangelegenheden een volgend jaar ontbonden; in Wyborg werd in 1892 een Grieksch-orthodoxe aartsbisdom opgericht; de vroeger reeds scherpe, op Russischen leest geschoeide perscensuur nog aanmerkelijk verzwaard; kortom, alle kenteekenen waren aanwezig, die reeds konden doen ver-

onderstellen, dat de Russische staatslieden het met de internationaal-rechtelijk vastgelegde onafhankelijkheid van Finland niet al te ernstig zouden nemen.

Intusschen, zij deden hun aanslag op de Finsche onafhankelijkheid op een tijdstip, dat een periode van tientallen jaren opleving van Finsche cultuur, van Finsch volksleven haar invloed reeds had doen gelden. In den loop der eeuwen was, tengevolge van den nauwen band, die tusschen Zweden en Finland bestond, de eigenlijke Finsche taal geheel op den achtergrond geraakt; zij werd niet alleen niet meer geschreven, maar zelfs nauwelijks gesproken. Een overzicht van de Finsche literatuur valt dan ook in twee deelen uiteen: in een zuiver Finsch en een Zweedsch, welk laatste parallel loopt met een groot deel van den tijd, dat Zweden en Finland nauw waren verbonden, hoewel het geenszins gezegd kan worden daarmede op te houden. Michael Agricola, in 1506 als de zoon van een armen visscher geboren, in 1557 als bisschop van Abö gestorven, heeft door zijn A.B.C.-boek en zijn kerkelijke leerboeken zorggedragen voor de ontwikkeling van het volk en de geestelijkheid, en zette door, dat zijn Finsche vertaling van Oud- en Nieuw-Testament ook werkelijk gebruikt werd. Maar, als reeds gezegd, toen de banden met Zweden steeds nauwer werden aangehaald, geraakte het Finsch in onbruik, en eerst in het begin der negentiende eeuw, een tijdperk, waarin nationale denkbeelden en gedachten overal ontwaakten, is zij uit haar sluimering gewekt. Dat is zeker voor een groot deel het werk van Elias Lönroot, die het bekende nationale epos ‘Kalevala’, waarin ons van Finland's sagen en mythen wordt verhaald, samenstelde. De Finsche Vereeniging voor letterkunde, die krachtige nationalen steun ondervond, heeft het niet alleen Lönroot mogelijk gemaakt zijn onderzoekingen voort te zetten, maar heeft ook tot de verbreiding van zuiver Finsche gedachten èn op letterkundig èn op wetenschappelijk gebied veel bijgedragen. Het ligt niet op onzen weg om de namen te noemen van de vooraanstaande Finsche letterkundigen en geleerden, die zich hierbij hebben onderscheiden; eerst de latere tijd zal hun blijvende waarde kunnen vastleggen. Naar alle zijden greep de Finsche opleving om zich heen, en in dit verband mag zeker niet de naam worden

verzwegen van Snellmann, die weliswaar zich als dichter-philosoof en staatsman in het Zweedsch uitdrukte, maar die machtig veel deed voor de ontwikkeling van de Finsche taal, de cultuur en de letterkunde; die ook invloed oefende op het onderwijs en ertoe medewerkte, dat Finland niet langer verborgen bleef in zichzelf, maar zich ook toonde tegenover de buitenwereld. Op allerlei gebied ontwaakte in Finland in den loop dezer negentiende eeuw het rustelooze leven en ten goede van de Russische heerschappij, voordat deze door het Pan-Slavistisch streven in verkeerde richting werd geleid, dient zeker geschreven, dat men in Finland deze ontwikkeling toeliet, tegelijkertijd, dat men in het toch zoozeer nabije Rusland alle gelijke ontwikkeling onderdrukte.

Wie een oogenblik de hoop gekoesterd had - en het waren er velen - dat het optreden van keizer Nicolaas II eerder zou beteekenen een verlichting van Rusland's druk, op Finland uitgeoefend dan een verzwaring, bleek zich al spoedig te vergissen. Weliswaar hielden aanvankelijk de Pan-Slavistische aanvallen op Finland op; werd de perscensuur wat verlicht en werd zelfs de in Finland zetelende generaal-gouverneur Von Heidn, die er niet bepaald populair was, teruggeroepen. Maar op 19 Juli 1898 gaf Nicolaas II het keizerlijk rescript uit tot bijeenroeping van de Finsche stenden teneinde zich te beraden over een wijziging in de geldende bepalingen op de weermacht, met het uitgesproken doel deze in overeenstemming te brengen met de grondslagen, waarop de weermacht in geheel het keizerrijk was gevestigd. Toen spoedig daarop generaal Bobrikof tot gouverneur-generaal werd benoemd, bleek de opzet tot russificatie duidelijk, ondanks het feit, dat een nieuw keizerlijk rescript het deed voorkomen als lag het in de bedoeling om de nieuwe wet op den weerplicht zooveel mogelijk aan de plaatselijke behoeften aan te passen. Men begreep dan ook van Russische zijde tegenstand te moeten duchten, en Nicolaas II werd gedreven in de richting van wat men jegens Finland's rechten zonder meer een staatsgreep kan noemen. De Czaar verklaarde, dat, waar er nauwe samenhang was tusschen de meeste Finsche vraagstukken van wetgeving en die van het keizerrijk in het algemeen, het hem noodzakelijk was voorgekomen om nieuwe bepalingen in het

leven te roepen, die betrekking hadden op zoodanige onderwerpen als voor de belangen van het Rijk in het algemeen golden. Meer dan een half millioen Finsche mannen en vrouwen mochten een petitie onderteekenen, tot den Czaar gericht; niet minder dan een duizendtal van de meest vooraanstaande vertegenwoordigers der Europeesche cultuur mochten zich tot Petersburg wenden - de Czaar bleef wetens en willens doof, en aan de plechtige verklaringen, nog niet ten volle een eeuw geleden te Borga door zijn beroemden voorvader Alexander I afgelegd, stoorde het zich niet meer.

Op den grondslag der Russische voornemens werd de vroeger wetgevende Finsche Landdag veranderd in een vergadering van stenden, van wie slechts goedkeuring verwacht werd; het op deze wijze van Finland verkregen contingent, verhoogd tot 12.000 man, zou voortaan ook buiten de grenzen van Finland mogen worden gebruikt, terwijl de reserve-diensttijd van twee tot zeven en de ouderdomsgrenzen van 40 tot 43 jaar werden verhoogd. Toch verkreeg de Regeering te Petersburg van den Finschen Landdag niet de volledige goedkeuring, die zij gewenscht had; zelfs werden twee aanvullende ontwerpen, als met de Grondwet van Finland in strijd, zonder beraadslaging ter zijde gelegd. Lang duurden de beraadslagingen in den kring der Russische Regeering; een man als Witte wilde den strijd niet tot het bittere einde voeren; verschillende grootvorsten traden voor de Finsche rechten in de bres, hetgeen intusschen Nicolaas II in dit als in zoovele andere gevallen dreef in de armen van die raadgevers, die zijn slechtst denkbare gidsen waren. Zoo hield het nationale Finsche leger op te bestaan; zoo werd de zittingstijd van den Landdag van drie op vier jaren gebracht; zoo kwam het sedert 1811 steeds door een Fin bekleede gewichtige ambt van staatssecretaris voor Financiën in handen van den lateren Russischen Minister van Plehwe; zoo werd de censuur op de pers in al haar strengheid hersteld, de Universiteiten zoowel als de spoorwegen onder directe Russische contrôle gebracht; zoo werd het cadettencorps in Frederiksham ontbonden. Finsche postzegels werden door Russische vervangen, ja tenslotte werd zelfs Russische gendarmerie in Finland gelegerd, terwijl eindelijk,

overigens reeds in 1900, de Russische taal als ook voor Finland geldend werd afgekondigd.

De uitvoering van de nieuwe wet op den weerplicht bleek op onoverkomelijke moeilijkheden te stuiten; het uitgestrekte Finsche land leende zich uitnemend tot het onttrekken aan den op onwettige wijze gevorderden dienstplicht, en de lange kustlijn van Finland maakte, ondanks alle Russische voorzorgsmaatregelen, het emigreeren van de beste deelen der Finsche jongelingschap gemakkelijk. De strijd tegen den Russischen overheerscher werd door het Finsche volk aanvaard met al zijn vastberadenheid, die daarin aanwezig is. Een Fin vergeet niet licht datgene wat tegen zijn vrijheid is gedaan; Rusland en zijn vertegenwoordigers hebben het moeten ervaren. Generaal-gouverneur Bobrikof werd in 1903, toen men in Petersburg geen ander middel meer wist dan over te gaan tot de invoering der dictatuur, benoemd tot hoogsten vertegenwoordiger van het staatsgezag in Finland en oppersten chef van de burgerlijke administratie; zijn macht was onbeperkt, en hij heeft niets nagelaten om zelfs dat gedeelte van Finland, dat zich ten einde toe in den onaangenamen toestand wenschte te schikken, van zich af te stooten. Een keizerlijke ordonnantie maakte het verder mogelijk om Finsche burgers aan den eigen rechter te onttrekken en hen naar het binnenland van Rusland te verbannen. Al de wreedheid, al de gruwzame onrechtvaardigheid, die in naam van den Czaar in Rusland is begaan, werd naar Finland overgebracht. Geen wonder dan ook, dat het tenslotte aan misdadige aanslagen niet ontbrak; dat Bobrikof viel als een offer van de door hem voorgestane politiek tot het uiterste; dat Finsche ontevredenen gebruik maakten van het verblijf van den Czaar in Darmstadt om dezen een protest-adres te overhandigen, dat echter, gelijk te verwachten viel, niets uitwerkte. Reeds in 1902 was het aantal Finsche emigranten, dat in de negentiger jaren gemiddeld een 3000 of 3500 bedroeg, tot 25.000 per jaar gestegen, en in den loop der daaropvolgende jaren werd Finland zooal niet ontvolkt, dan toch zeker van de beste krachten zijner bevolking beroofd. Maar al was er eenheid in het verzet van Finland tegen deze denationaliseering, er was tweedracht in de middelen om het Russisch geweld te

breken. De arbeiderspartij, ontstaan tengevolge van den vrij snellen opbloei der Finsche industrie, ontwikkeld tengevolge van enkele, door werkgevers geleide arbeidersvereenigingen, kreeg aanraking met de Russische revoluionaire kringen. Zij leerde de voor Rusland wellicht begrijpelijke practijken der vernietigingspolitiek kennen, en nam een deel der revolutionaire strijdmethoden over om haar doel te bereiken. Dat kwam tot uiting bij de groote algemeene werkstaking in 1905, oen het zoover kwam, dat de Russische generaal-gouverneur op een pantserschip ter reede van Helsingfors moest vluchten. De arbeiderspartij wilde Finland's, in haar oogen verouderde systeem van volksvertegenwoordiging veranderen. Zij stond daarbij tegenover de burgerlijke partijen, die het oogenblik gunstig achtten om 's lands vrijheid te herstellen. Reeds in die jaren is ontstaan de eigen garde der arbeiders, die, tengevolge van den rooden band, dien zij droegen om den arm, de roode garde werd genoemd.

(Wordt vervolgd.)

Guido Gezelle en de Engelsche letterkunde door Dr. J. Decroos.

In ‘Het Leven van Guido Gezelle’ door Aloïs Walgrave wordt op blz. 252-254, deel I, uitgeweid over Gezelle's beoefening der Engelsche taal en zijn geestdrift voor de Engelsche letterkunde. ‘Die nadere kennismaking’ zegt de levensbeschrijver terecht ‘met dat andere - maar verwant - volk, deed hem beter het tekort inzien van ons volk aan eigen willen en leven. En de vreemde taal werd hem een uitkijk tot hooger en breeder uitzien over eigen taal’.

Men kan m.i. de inwerking ten goede die de Engelsche literatuur op Gezelle heeft geoefend niet licht overschatten. Dat Gezelle als West-Vlaming zich tot Engeland en de Engelsche Poëzie aangetrokken gevoelde is niet te verwonderen. De uiterlijk ietwat koele, naar binnenlevende West-Vlaming, in wiens aderen het zware Saksisch en Friesch bloed vloeit, is nader aan de Angelsaksische volkeren verwant dan de Nederfrankische, levenslustigere, luidruchtigere en zinnelijkere Vlamingen uit andere gouwen. Deze laatsten lijken meer bloed- en zielsverwant met de luchthartige, ook meer naar buitenlevende, Duitsche Rijnlanders, die insgelijks overwegend Franken zijn.

Daarbij komt dat de Engelsche poëzie toentertijd van veel grooter beteekenis was dan de overige gelijktijdige West-Europeesche dichtkunst en dat het meevoelen-met-de-natuur niet alleen in de Engelsche literatuur een veel ruimer plaats innam maar er ook veel fijner, veel meer verbijzonderd was dan in de onze. Daar kon de geniale tuinmanszoon die van zichzelven getuigde:

Mij spreekt de blomme een tale,
mij is het kruid beleefd,
mij groet het altemale,
dat God geschapen heeft!

zijn hart ophalen aan tot in de kleinste bijzonderheden afdalende, in een ‘schuldeloos blommeken’ of een nietig ‘kruideken’ zich verdiepende natuurbeschouwing zooals wij die ook in zijn eigen verzen zoo dikwijls aantreffen.

Als Engelsche schrijvers die Gezelle gaarne las worden in Walgraves boek vermeld: *Shakespeare,* ‘voor Gezelle de grootste dichter na Homeros’, *Longfellow,* wiens *Song of Hiawatha* hij overgedicht heeft, *Moore, Wiseman, Newman* en *Faber.* Gezelle heeft echter nog veel meer Engelsche schrijvers gelezen. Onder zijn eerste, onuitgegeven dichtproeven komt bijvoorbeeld een vertaling voor van een gedicht van *Felicia Hemans.* Hugo Verriest vertelt dat hij voor zijn leerlingen *Burns* verklaarde. In zijn ‘Een Uitstap in de Warande’ heeft Gezelle overigens een stukje opgenomen getiteld: Jan Geerstegraan. Dit is niets anders dan een zeer getrouwe vertaling-in-proza van Burn's ballade: *John Barleycorn.* Gezelle moet, naar mijn meening, dagelijks Engelsch gelezen hebben, anders had hij zich niet zoo'n meesterschap over die vreemde taal kunnen eigen maken: we weten immers dat hij zelfs Engelsche verzen geschreven heeft en het is niet mogelijk in een taal te dichten die niet, alsof 't ware, met onze ziel vergroeid is. We kunnen ook gerust aannemen dat hij, zoo hij wellicht niet geheele dichtbundels van dichters van beteekenis als *Burns, Wordsworth, Walter Scott, Lord Byron, Shelley, Keats* en *Tennyson* bezat, dan toch enkele van hun mooiste gedichten in bloemlezingen zal hebben leeren kennen. En als hij toen van Wordsworth las:

My heart leaps up when I behold
  A rainbow in the sky:
So was it when my life began;
So is it now I am a man;
So be it when I shall grow old,

Or let me die!
The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.

ofwel:

One impulse from a vernal wood
May teach you more of man,
Of moral evil and of good,
Than all the sages can.

moest het hem dan niet te moede zijn alsof de Engelsche dichter Gezelles eigen innigste gevoelens vertolkte? Zullen gedichten als *'To a mouse'* van Robert Burns waarin deze met zoo hartelijk medelijden de kleine verschrikte veldmuis toespreekt wier nest de ploegschaar van den landbouwer-dichter naar boven had gekeerd, er niet toe bijgedragen hebben dat Gezelle zijn eigen hart en geest, zijn aard en wezen ontdekte? Immers evenals Burns zichzelf een

poor earth-born companion
An' fellow mortal!

van het 'wee, sleekit, cowrin', tim'rous beastie' noemt, zoo ook is Gezelle in zijn gedichten slechts het medeschepsel van al het geschapene, slechts een

arme, klagend, kranke riet!

En doen de volgende verzen van Tennyson:

Flower in the crannied wall,
I pluck you out of the crannies; -
Hold you here, root and all in my hand,
Little flower, - but if I could understand
What you are, root and all, and all in all,
I should know what God and man is.

ons niet denken aan:

> O wilde en onvervalsche pracht
> Der blommen langs den watergracht, enz.

en menig ander gedicht waarin Gezelles poëzie van de geringste geschapenheid opklimt naar de ‘eerstigheid’ van den Schepper?

Op onbetwistbare wijze blijkt overigens uit de nauwkeurige vergelijking van de hierondervolgende Engelsche en Vlaamsche verzen dat Gezelles wondermooi en zoozeer voor zijn natuurgevoel kenmerkend ‘kleengedichtje’ *Als de ziele luistert,* een, zij het dan ook geniale, bewerking is van *C.F. Richardson's If peace be in the heart.* Ik schrijf ze hier achter elkaar af:

> If peace be in the heart
> The wildest winter storm is full of solemn beauty,
> The midnight lightning-flash but shows the path of duty,
> Each living creature tells some new and joyous story,
> The very trees and stones all catch a ray of glory,
> If peace be in the heart.

> Als de ziele luistert
> spreekt het al een taal dat leeft,
> 't lijzigste gefluister
> ook een taal en teeken heeft:
> blâren van de boomen
> kouten met malkaar gezwind,
> baren in de stroomen
> klappen luide en welgezind,
> wind en wee en wolken,
> wegelen van Gods heiligen voet,
> talen en vertolken
> 't diep gedoken Woord zoo zoet....
> als de ziele luistert.

Doch, zooals we overigens uit de laatstgeciteerde verzen reeds hebben gezien, niet alleen de denkbeelden en gevoelens

die Gezelles poëzie bezielen zijn verwant aan die der genoemde Engelsche dichters, doch ook de vorm van zijn gedichten toont weleens sporen van Engelschen invloed. Ik wil hier alleen op enkele gevallen wijzen waarin inwerking van Burns' rhythmus en rijm op het rijm en op den rhythmus van Gezelle duidelijk waar te nemen valt.

Burns is wellicht de welluidendste dichter die ooit heeft bestaan. Zijn verzen hoeven niet getoonzet te worden, ze zijn zelve muziek. James Douglas in zijn inleiding tot Burns' *Poems and Songs* (uitgave Everyman's Library) zegt van hem: ‘He has no rival in the art of singing the soul into song and setting the heart to music.’ Het kon dus niet anders of de klank van Burns' liederen moest het oor bekoren van den ‘zoetgevooisden vinder’ wiens beste verzen ook wonderen van taalmuziek zijn. Een paar gedichten van Gezelle zijn, wat rijm en rhythmus betreft, blijkbaar van Burns' techniek afhankelijk. Burns had een voorliefde voor de uitroeping *O!* of *Oh!* als rijmklank. Hij heeft een tiental liederen gedicht waar hij die uitroeping regelmatig in laat terugkeeren. Gezelle heeft die eigenaardigheid nagevolgd in zijn gedicht:

Rammentati

Aan Domenico de' Pisani.
‘Oh! open the door to me; oh!’
Burns.

Rammentati onthoudt 'et wel,
de wereld is een zee, oh!
met baren, rotsen, winden fel
en nog al ander wee, oh! enz.

Het motto is een aanduiding te meer dat Gezelle hier in het zog van den Schotschen dichter vaart. Hier moge ter vergelijking een strophe van het gedicht volgen waar het motto aan ontleend is.

O, open the door, some pity to shew,
   If love it may na be, O.
Tho' thou hast been false, I'll ever be true,
   O open the door to me, O.

In een paar andere gedichten herhaalt Burns, in steê van het O! der bovenaangehaalde verzen, een of anderen eigennaam b.v.:

They snool me sair, and haud me down,
   An' gar me look like bluntie, Tam;
But three short years will soon wheel roun',
An' then comes ane and twenty, Tam.

Bij Gezelle hebben we iets dergelijks in

Pas op Mon

Aan Edmond Van Hee.

Wijl gij ligt en rust en slaapt, Mon,
   op drie stapkes maar van mij,
zit ik dikwijls en betraap, Mon,
   't vluchtig vliegske, poësij;
'k binde 't in een zijden draad, Mon,
   en ik zende 't u terstond;
of gij door mijn ruw beraad, Mon,
   't vliegske nooit gekrookt en vondt! enz.

In ‘Dien avond en die rooze’ is het inplaats van den eigennaam Mon, een ander woord dat telkens herhaald wordt. Hetzelfde procédé dus, lichtelijk gewijzigd. Ook hiervan zijn trouwens voorbeelden bij Burns te vinden.

'k Heb menig uur bij u
   gesleten en genoten,
en nooit en heeft een uur met u
   me een enklen stond verdroten.
'k Heb menig blom voor u

gelezen en geschonken,
en lijk een bie, met u, met u,
er honing uit gedronken; enz.

In het diepdoorvoelde gedicht ‘Ik misse u’ verneemt hij die Burns' liederen gelezen heeft eveneens een naklank van Burns' zangerig en gaarne met rijmen spelend vers.

Ik misse u waar ik henenvaar
of waar ik henenkeer:
den morgenstond, de dagen rond
en de avonden nog meer!

Wanneer alleen ik tranen ween
't zij droevig het zij blij,
ik misse u, o ik misse u zoo,
ik misse u neffens mij! enz.

Het binnenrijm dat we in deze verzen aantreffen wordt door Burns zeer dikwijls gebruikt, b.v.:

But, Peggy dear, the ev'ning's clear,
Thick flies the skimming swallow,
The sky is blue, the fields in view,
All fading-green and yellow:
Come let us stray our gladsome way,
And view the charms of Nature;
The rustling corn, the fruited thorn,
And ev'ry happy creature.

of

The wintry west extends his blast,
And hail and rain does blaw,
Or the stormy north sends driving forth
The blinding sleet and snaw:

While, tumbling brown, the burn comes down,
And roars frae bank to brae;
And bird and beast in covert rest,
And pass the heartless day.

Ik vraag me verder ook af of het voorbeeld van Burns, die zijn volksliederen bij voorkeur in zijn Schotsch dialect schreef, Gezelle niet op het denkbeeld heeft gebracht om, insteê van hetgene hij 'officieel gerâbraaksel' noemde, zijn kleurige en zoetluidende gewesttaal te gaan gebruiken? Indien Burns' poëzie hiertoe wellicht niet de rechtstreeksche aanleiding is geweest ligt het toch voor de hand dat het lezen van Burns' springlevend Schotsch dialect Gezelle zal gesteund en gesterkt hebben in zijn voornemen om zijn Westvlaamsch boven de doode boekentaal van dien tijd te verkiezen.

Het is allesbehalve gemakkelijk den invloed te omschrijven door een dichter op een anderen geoefend, althans wanneer deze, zooals Gezelle, een persoonlijkheid is die vast op eigen beenen staat. Gezelle heeft nooit slaafs nagevolgd, maar hij heeft daarentegen wèl, zooals alle dichters, zijn eigenaardigheid moeten ontbolsteren, zijn smaak louteren, zijn dichterlijke begaafdheid voeden en ontwikkelen. Uit de Engelsche literatuur heeft slechts datgene op hem vat gehad wat met zijn gemoedsgesteldheid en geaardheid strookte. Evenals de plant uit den rijksten bodem slechts die stoffen in zich opzuigt welke zij kan verwerken en die haar wasdom zullen bevorderen, zoo heeft Gezelle uit de Engelsche poëzie datgene opgenomen en zich eigen gemaakt wat met zijn levens- en natuurvisie en met zijn eigen aanleg overeenkwam. Maar dit is dan ook de groote beteekenis geweest die het vertrouwd worden met de Engelsche fraaie letteren voor Gezelle heeft gehad: dat ze hem zijn eigen weg als dichter gewezen hebben.

Het is overigens wel merkwaardig dat juist van de Engelsche poëzie zoo'n bevruchtende invloed op de letterkunde in de Dietsche zoowel als in de Duitsche landen is uitgegaan. Lessing, Schiller en Goethe zijn bij de Engelschen, inzonderheid bij Shakespeare schoolgegaan en Emerson zegt terecht van den grooten Engelschen dramadichter dat hij de vader is der negentiendeeuwsche Duitsche literatuur. De individualistische Hollandsche woordkunst die omstreeks het jaar tachtig werd ingeluid heeft veel aan de schoonheidsvereering van een Keats en Shelley te danken, terwijl aan de meer volksaardige Vlaamsche literaire opleving, die we vooral in Guido Gezelle

belichaamd vinden, de poëzie van den genialen volksdichter Burns, benevens het werk van een paar andere Engelsche schrijvers, in meerdere mate dan gemeenlijk wordt aangenomen, tot voorbeeld gestrekt heeft.[1)]

1) Bij de leerlingen van Guido Gezelle: Karel de Gheldere en Eugeen van Oye zou men wellicht bij nader onderzoek eveneens Engelschen invloed kunnen onderkennen. De Gheldere's werk is me niet bekend, maar ik meen ergens gelezen te hebben dat hij Engelsche kinderliederen heeft nagedicht. Van van Oye heb ik slechts enkele gedichten gelezen; één daarvan dat ik eens in ik weet niet meer welke bloemlezing aangetroffen heb, het mooie:

Duizend oogen heeft de nacht
De dag maar één, enz.

is niets dan een vertaling van een stukje van *Brandillon:*

The night has a thousand eyes
And the day but one;
Yet the light of the bright world dies
With the dying sun.
The mind has a thousand eyes,
And the heart but one,
Yet the light of a whole life dies
When love is done.

Shakespeare's sonnetten en nog wat anders door Willem Kloos.

Dertig Sonnetten van Shakespeare, door J. de Croos, 'De Sikkel te Antwerpen'. 1927.

De uit de Natuur-der-Dingen-zelve reeds bijna 50 jaar geleden omhoog-gestuwde, want toen wij, als psychisch-peinzende jongelieden nog in den aanvang onzer logisch-bestuurde zielsontvouwing verkeerden, ons uit de Diepte des Algemeenen Geestes die achter alle Wezens en Dingen werkt, als ingeblazene en sindsdien hoe langer hoe meer verfijnde en verwijde beoordeelingsmethode, of m.a.w. de letterkundige beginselen der meestintellektueele en zuiverst-voelende Tachtigers, waaronder te verstaan zijn de stuk-of-wat onder hen, die thans nog stevig te arbeiden, want te voelen, te denken en te schrijven vermogen, kan, vóór alles, de inwaarst-psychische en ook de precies-juist-aesthetische worden genoemd, en onderscheidt zich dus wel eenigermate van al wat in vroegren tijd ook door de besten, beschouwd is geworden als de eenig-geldende kritiek van Poëzie te zijn.

Ik schrijf dit met mijn gewone, zich vrij van alle verwaande bevliegingen houdende, want eerlijk-echte, diep-in levende en wetende Vastheid, die persoonlijk-menschlijk bescheiden en los van elke zelfzucht, alleen maar om de zaak geeft en altijd haarfijn geestelijk wist en weten blijft wat zij als de wezenlijkste Waarheid zeggen kan dus moet.

En nu ik dit heb mogen vooropstellen, zooals het mij door mijn levenslange degelijke en daaglijks-voortgezette studie van

de Dichtkunst, die mijn hoofdvak is en blijft, hoe langer hoe klaarder is geworden, kan ik er toe overgaan, om de eigenlijke reden aan te geven, waarom onze kritiek, van 1880 tot den huidigen dag, in belangrijke opzichten anders als die van '40 luidt, en tevens, waarom zij meer wezenlijk-letterkundig en dus beter ter zake dienend, ja, wezenlijk zonder eenig spoor van zelfverheffing gesproken, vrijwel bovenpersoonlijk-objektief heeten kan.

En ik kan dien literair-historischen plicht niet beter vervullen dan door de onderling ver van elkander gelegene uitgangspunten te bepalen, van waaruit de vroegere beoordeelaars zich bewogen bij hun hoofdzakelijk op den inhoud lettend en daarover dan redeneeren gaand bekijken van rhythmische uitingen, en wat wij-van-heden, daarentegen, beginnen met in ons vast te houden en als diepliggend 'startingpoint' te bezigen, zoodra het een of andere vers is komen te liggen onder ons oog.

Wij toch, van nature, door de bank heen, uiterlijk-kalm, maar niettemin altijd diep-in krachtig reëel-psychisch levend, naderen alles wat door zijn uiterlijken vorm zich aan ons vóór wil doen als dichterlijke kunst, niet in eerste instantie, met onze meer aan den buitenkant liggende dagelijksch-menschlijke Rede die zich door studie en nadenken zoowel als door het Leven, allerlei voor-ons-juiste overtuigingen heeft gevormd over dat en over dit.

Bij het lezen van iedren dichter beginnen wij geenszins met te vragen, wat hij eigenlijk beweert, en of wij 't daarmee eens kunnen zijn, en evenmin letten wij er op, onder welke stijlsoort de gewone literatuurbeschrijvers zijn uitdrukkingswijze zouden moeten rangschikken, neen, wij streven er bij ons onderzoek, dat geheel en al psychisch wil wezen, gewetensvol naar, om alle verworvenheden van ons daaglijksch Verstand en Beseffen vergetend voor een poosje, niets anders te zijn als zuivere kinderlijke zielen, die zonder eenigerlei achtergedachte, alles wat er gedrukt of geschreven staat tot in zijn kleinste bijzonderheden waarnemen, omdat het ons alleen interesseert wat er in den dichter onbewust bewogen heeft, en of hij dit met de hem eigene uitdrukkingswijze, voelbaar heeft gemaakt. Maar om dit naar behooren, want met kans op succes te kunnen doen, moeten wij natuurlijk

onze eigene meest-subtiel-psychische Inkracht te werk stellen, omdat alle waarachtige gedichten eveneens subtiel-psychisch zijn van oorsprong en aard, en dus vèr boven het zakelijke daaglijksche Verstand uitreikend, wel door dat verstand op een malle manier kunnen worden betutteld, of onverschillig voorbijgegaan, maar nooit in der eeuwigheid erdoor kunnen worden gekritiseerd.

Ja, om dien in waarheid hooger te noemen, want allerfijnsten en allerzuiversten psychischen toestand, waartoe de kritikus moet zien te stijgen, wil hij gedichten kunnen beoordeelen, inwendig te bereiken, heeft hij natuurlijk te benaderen zijn eigen indiepst, boven alle betrekkelijkheden uit zich bewegend en waarnemend Inwezen, en daarop dan sterk post te vatten, om het te kunnen bezigen als waardebepalenden versten Ingrond van hem-zelf en van 't Al. Ja, en ik herhaal dit op een andere wijze, omdat het altijd en door nagenoeg allen vergeten is en vergeten worden blijft: wij kritici, hebben uitsluitend te oordeelen en te beslissen over dichterlijke gewrochten met het Allerpuurste, het Psychisch-fijnste gedeelte van ons zelf, dus met onze diepste Inwezendheid, die altijd in ons leefde en leven zal blijven, en die ik zelf altijd in mijn werk, zoowel als in mijn leven, en inzonderheid in de allermoeilijkste perioden van dit laatste, toen snelbereide Ondiepen zich zonder reden en dus ook zonder succes, over mij heen gingen werpen, altijd in mij ben blijven weten als de krachtgevende en bezielende, onbewust of bovenbewust te noemene Essentie, die in haar allerdiepst energisch Achterzijn eeuwigdurend heet, maar tijdeloos is.

* * *

Welnu, wat ik hier verder ontvouwen ga, zal misschien op het eerste gezicht, eenigen, die nog door de ijskoude Macht der Gewoonte aan oude letterkundige vergissingen blijven hangen, zonder hen op den tand te voelen, allicht eenigszins paradoxaal in de ooren klinken, maar wie zelf fijn, breed en ver weten te zien en te denken, daartoe rustig in hun eigen diepst Wezen dalend, totdat het Eenig-juiste hun ten slotte gaat toeschemeren als van uit het Einde eens langen geestlijken corridor's of m.a.w.

de intellektueel te bevroeden wetenden zullen het ten slotte met mij eens moeten zijn.

De kritici van '40 en niet het minst de wat lateren, die zich verbeeldden in de voetstappen dier vroegere Grooten te kunnen voortschuiven, maar die niets van de waarachtige gaven hunner Meesters bezaten, zoodat ze wel meer of minder netjes wisten te pennen, maar zonder suggestieve uit hen zelf gekomene Kracht, zij allen tezamen, zeg ik, velden veelal oordeel over de Poëzie en haar scheppingen met en van uit het grootendeels of volslagen naar den buitenkant gelegene gedeelte van hun geestelijk Geheel.

En om nu de naloopers onder deze maar kalm te laten wegvaren op den stroom der eeuwige vergetelheid, en mij dus te beperken tot de wezenlijk dikwijls veel beteekenende, want een eigen Binnenste bezeten hebbende Hoofdfiguren: ik blijf altijd, in mijn diepste Diepte, een waarachtig respekt, ja, in sommige opzichten, een innige bewondering behouden voor Everardus Potgieter, en dat niet alleen om zijn ernstigen en degelijken innerlijken Zielswil maar evenzeer om zijn allersubtielst-kunstigen en toch nooit ongevoelden Stijl: - zij het dan ook, maar wat er niet zoozeer op aankomt, dat zijn wendingen en uitdrukkingswijzen niet overal voor den eersten den besten vluchtigen lezer, zooals de meesten zijn, onmiddellijk dus zonder eenige moeite begrijpelijk zijn. Want och, welk auteur van altijd blijvende waarde, niet alleen in het buitenland, maar zelfs bij ons, schrijft zóó gauw-verstaanbaar, dat een zich met de letterkunde niet of nauwlijks bemoeiend mensch, hem even snel zou kunnen peilen als hij dat het radde gepraat der Pers kan doen over het een of andere gebeurde Feit?

En evenzeer als voor dezen voornaamsten en in alle opzichten sympathieken beschouwer en dichter van '40, voel ik echte, zij het dan wel eenigszins andersoortige waardeering voor den zijn veelverscheiden lektuur op zijn manier doorwerkt hebbenden en menigmaal kranig-rationeelen Busken Huet, met diens maklijklevende en vaak raak-slaande intelligentie. Zoodat ik er mij dan ook meestal, al voelde ik er sterke neiging toe, gestrenglijk van onthield, om met felle afkeuring over hem te gaan spreken, ook

al schoot hij, door zijn wel wat al te groote mate van uitsluitend koelscherpe verstandelijkheid in diep-juiste aanvoeling van het zuiver-poëtische wel eens, natuurlijk zonder het zich ooit bewust te zijn, dus zich nimmer rattrapeerend te kort.

Ja, ik waardeer Huet ernstig om zijn vele en groote verdiensten als menigmaal juist-ziend en ook geestig essayist, en ik houd hem niet alleen voor een zeer talentvol, maar ook voor een behoorlijk doorsnee-mensch, zij het dan al, dat hij, als man van de praktijk, want daartoe genoodzaakt door den drang der omstandigheden, meer als een nuchter wereldling schijnt gedaan te hebben, dan als een zichzelf in alles en altijd gelijkblijvende Psychische Entiteit.

Maar niettemin met al hun blijvende verdiensten, moeten toch deze beide nooit-banale auteurs eer, ieder op zijn eigen wijze, treffende letterkundig-historische beschouwers genoemd worden dan precies-juiste keurders van dichterlijke scheppingen of van wat in hún tijd daarvoor door wou gaan. En wel omdat zij, als zakelijke lieden, het hen onmiddellijk-interesseerende van den inhoud als juisten waardebepaler beschouwden, bij hun mooi of onbeduidend of vervelend vinden van een gedicht. Ja, door de geaardheid hunner cerebrale vermogens, als deze soms naar hun eigen Diepte, dus naar den binnensten oorsprong van hun geestelijk bewegen speurden, wisten zij niet ver-genoeg door te dringen, want niet door de zakelijke stof hunner gedachten heen de onbewust-stuwende Energie, die de Ziel genoemd wordt, te benaderen en dus werden zij haar niet gewaar, eerst intuïtief en later meer bewust als hun indiepst en wezenlijkst Zijn. En omdat die diepste Streek in henzelf een niet alleen door hen niet geweten, maar zelfs niet door hen vermoede Sfeer in hen bleef, gingen zij zich dan ook in hun letterkundige studies geregeld door bepalen tot de in de gedichten behandelde of aangeroerde Stof, zonder met hun eigen diepst en fijnst, hun in zijn oorsprong en eersten staat geheel en al onbewust Wezen, dat waarlijk naar hun eigen diepste Ingronden strevende naturen, als een hun behoorend licht aan hun Binnenhorizon weten te merken, zich af te vragen: Komt datgene, wat deze auteur, wiens boek hier vóór mij ligt, schrijft, in eerste instantie dus

nog heelemaal buiten zijn onderwerp om, uit den eindeloozen Achtergrond van zijn Wezen, of is dit werk daarentegen slechts een diepteloos produkt van zijn redenaarsachtig opgewonden doenden menschelijken Wil?

De overigens altijd hoog te stellen Potgieter b.v. zag Onno Zwier van Haren, die zich nimmer bijster thuis kon voelen in onze Hollandsche versmaat en die vaak ook nog al koud-ongezien beeldsprakig, met zijn uitdrukkingswijze moest scharrelen, aan voor een ook bij de lateren bewondering en liefde verdienend poeet, terwijl Huet, van zijn kant, zóó'n onvolledig aanvoelingsvermogen voor het waardeeren van poëzie bezat, als het onderwerp hem niets zeide, dat hij de thans terecht veel gelezene en ook genotene gedichten van Jacques Perk voor een weinig belangwekkende beginnerspoging hield. Ja, deze kurieuse dwalingen - ik noem er hier van elk slechts ééne - van deze in andere opzichten zooveel voortreflijks in zich hebbende, maar in het kritiseeren van gedichten zich op een volkomen averechtsch standpunt plaatsende Geesten kwamen in hen naar boven door de niet met het waarste Inwezen der Dichtkunst te maken hebbende opvatting, die zij hun heele leven naieflijk volgden, zonder dieper na te denken over het wezen der dichterlijke Kunst, dus evenmin over dat der Kritiek.

Deze beide belangrijke Nederlanders toch, hun eigen boven-psychisch Binnenwezen vrijwel onontgonnen latend, gingen zich steeds, eenigszins oppervlakkig-persoonlijk, bij ieder boek, dat zij lazen, afvragen: Behoort dit werk tot dezulken, die ik als hoogstaand negentiende-eeuwer, met dit en die verlichte denkbeelden, het liefst onderzoek, omdat ik er iets in vinden kan wat op één lijn ligt met mijn eigen geestlijk Niveau?

En dit was dan ook de reden, waarom het heerlijk dichterlijke werk van Jeremias de Decker, zoowel als dat van Josef Alberdingk Thijm, ja, en ook de heele Middeleeuwen, de moeite van het zuivere meevoelen eigenlijk nièt waardig werden gekeurd. Ja deze beide overigens ook door mijzelf hooggestelde schrijvers bleven in hun kritiek, zoowel als in hun productie, zich te uitsluitend bewegen in hun tijdlijk menschlijk Zelf, d.w.z. in hun een beetje daaglijksch-zakelijk dus minder diep-reikend want eenigszins gewoon-verstandlijk blijvende en dus geenszins de

Subtielste Essentie van alle mogelijke dingen met geweldige zielskracht bevroedende buitenste Ikheid, waar van tijd tot tijd, vooral bij Potgieter, wel iets van het Allerfijnst en Diepst-Psychische door heen kwam stralen, en dus door den modernen diepen Lezer gevoeld kan worden, maar die toch geenszins in staat bleek, om den versten, innerlijksten Bodem te genaken van zichzelf noch van andere auteurs.

Ja, de voor ons Aardelingen tenminste, onbewust voelende en denkende, want altijd intensief voor en in zichzelve levende en in haar aanleg, ook intellektueele Ziel, die den Bezitter ervan maakt tot wat men een Individualiteit noemt, al blijkt zij Potgieter, vooral in diens Florence vaak kracht tot heerlijk, onsterfelijk werken te hebben geschonken, haar bestaan werd toch aan dezen overigens grooten en altijd met eerbied te beschouwen Auteur niet zoozeer bewust, en hij dus, zoomin als de veel-verscheiden schrandere Huet, hield er in zijn kritische beschouwingen rekening mede, zooals de beste Tachtigers daartegenover dit in hun letterkundige theorieën en studiën altijd gedaan hebben en zullen blijven doen tot aan hun laatste geschrift.

En wat ik hier nu voor het eerst, daar mijn geest natuurlijk hoe langer hoe rijper en dus meer bewust is geworden, grondig uiteen kon zetten, is in verband met dat feit, geenszins een vluchtige opwelling, waar geen diepere Wezenlijkheid aan ten gronde zou liggen, dus zooals ieder mensch wel eens kan spreken in het snel weer vervlogene daaglijksche gepraat.

Immers zoo heb ik noch in mijn verzen, noch in mijn proza ooit gedaan. Integendeel, ik voel, als ik schrijven moet gaan, een diep-innerlijk geweldige en toch rustige beweging, en dàn bekijk ik iedren zin, die vanzelf in mij naar boven wil komen, wel zesmaal naar den inhoud, zoowel als naar de uitdrukkingswijze, en ga hem ten slotte alleen op het papier zetten, als hij mij blijkt, de letterlijk-juiste weergave te wezen van datgene wat ik in mijn wijdbewogen Binnenste langzaam aan in verst-vage Gevoeldheid geestlijk groeien voelde, en wat dan hoe langer hoe nader dus duidelijkst naar mij heen schijnt te schrijden, totdat het eindlijk volkomen-klaar in mijn Bewustzijn gaat staan.

Ja, wat ik hierboven exakt en toch subtiel kon melden over de innerlijke wording van alle waarachtige Dichtkunst, en waarde hebbende Kritiek, die beiden bij mij denzelfden Oorsprong hebben, wordt niet alleen, uit mijn eigen inwendige ondervinding, door mij hier meegedeeld, maar bewaarheidt zich óók door wat alle diep-in echte Dichters van alle tijden hebben geweten, en dan op meer beeldrijke manier, dan ik zelf hier doen wou, onder woorden gebracht, omdat zij het met hun psychisch indringingsvermogen uit Zichzelf opdiepten en dan dadelijk plastisch gingen aanschouwen als zijnde het waarste diepste Inwezen van henzelf en van hun Kunst.

En zoo hielden zij vol, waar een diepe literair-wijsgeerige Waarheid in stak, maar die zij niet abstrakt konden of wilden te kennen geven, dat de Goden (of later God en de Heiligen) hun hadden ingeboezemd, wat zij door hun letters bestendigden. Zij achtten zich geïnspireerd door Bovenaardsche Wezens, maar in die fantastische bewering school toch een diepe Waarheid, want als zij dichten gingen, voelden zij zich gegrepen en bestuurd door het Boven-Psychische, zooals de moderne Kunstenaar, als hij door en door een Dichter is, zich dat evenzeer voelt, en als een vaste Waarheid weet.

En alle zich kritici wanende Beschouwers dus, die als zij gedichten beoordeelen willen, niets anders doen dan den inhoud bekijken, om te weten te komen, of de Dichter precies zoo denkt als zij zelf, en als dat niet het geval blijkt te wezen, hem daarom af gingen keuren, zooals dat zoo vaak - risum teneatis - gebeurd is, zijn geen waarde hebbende kritici te noemen, maar in waarheid alleen zweerders bij hun eigen, zich boven alle andersdenkenden dwaaslijk verheffend Ik.

De Tachtigers, en inzonderheid ik zelf, die dit schrijf hier, zijn nooit de Ikzuchtigen geweest, die zichzelf op een voetstuk willen plaatsen, al doe ik mij natuurlijk, zooals ieder redelijk mensch, in alle gevallen gelden, waar dit absoluut-noodig blijkt, maar wèl zijn ikzuchtig te noemen zij, die zonder eenig fijnstgeestelijk aanvoelingsvermogen voor het waarachtig diep-in psychisch-levende, grappiglijk-hoovaardig willen oordeel spreken over wat zij, volgens hun eigen naïeve verklaring, niet hebben willen leeren kennen, daar dit hun niet noodig leek.

Ik heb in de hieraan-voorafgaande bladzijden het een en ander gezegd, wat de hyper-geestlijke Ruimte, die ik, tot mijn blijde verrassing, telkens sinds mijn kinderjaren, duidelijk tot mij spreken hoor, zoodat ik nu eens een meer dringende en dan weer een vagere behoefte voel om te schrijven, mij ingaf om het, zooals het wezenlijk in elkaer zit, naar buiten te brengen en te beredeneeren kalm-waar. En ik hoop dus, voor henzelven, dat enkelen, die in een aandrang om zelf naar voren te komen, ten onrechte willen afgeven op wat vóór hen reeds bestond, en tegelijk met hen zijn opperste Best blijft doen, zich voor hun verdere leven van alle menschelijke kleinheid losmakend, zullen willen gaan werken uitsluitend van uit het diepst-eeuwige Psychische, dus op de eenige wijze, die voor waarlijk-degelijke literatoren, ook als zij kritici willen wezen, past.

Zelf heb ik, in mijn jeugd, over het werk mijner onmiddellijke voorgangers in Poëzie en in Kritiek, al kon ik het soms moeilijk, ja heelemaal niet eens zijn met veel van wat zij zeiden en dichtten, nooit hoogmoedig-smalend geoordeeld, want de diepste stem, die ik altijd hoor, raadde mij stilkens aan, er voor op te passen, om een meening op schrift te brengen, in mijn steeds stil-zwaar hartstochtlijk voelen, die ik later misschien nog eenmaal herroepen moeten zou.

Doch laten wij nu zulke tijdelijke dingetjes liever maar verder over het hoofd zien. Want ik heb mij te wenden tot deze vertaling van 30 van Shakespeare's sonnetten, die als men in aanmerking neemt alle moeilijkheden van stijl en zegging, welke de vertolker te overwinnen heeft gehad, zeer zeker goed-geslaagd heeten kan. Want ieder die deze hier en daar een beetje vreemdlijkende, want alles-behalve duidelijke toespelingen bevattende, en bovendien in een als hiëratisch-plastischen stijl geschrevene verzen evenals ik zelf, goed kent, zal het, onder het lezen, erover eens moeten worden met mij, dat de heer De Croos er genietbare Hollandsche gedichten van heeft gemaakt. Wie dat vermag kan stellig iemand van talent en inzicht worden genoemd.

De Figuur van Shakespeare is, zooals men weet, in allerlei opzichten, een Raadsel, en de 154 sonnetten, die hij schreef, zijn

stellig niet het makkelijkst oplosbare Deel van dat probleem.

Allerlei verklaringen zijn er dan ook voor aan de hand gedaan, die 't ieder voor zichzelve, bij 't rechte einde meende te hebben. Maar ik houd het voor zeker, dat als de Auteur dezer met uiterst-subtiele woordkunst in elkaer gezette schoonheden, weer op de Aarde kon terugkeeren en dus al de boeken en boekjes doorzien, die over zijn levensgeheim beweren te handelen, hij hoogstens zijn schouders zou gaan schokken met een oogenglans en een glimlach, waaruit de zelf-fijn-psychischen zouden hooren:

'Wat weten jullie allemaal er eigenlijk van? Dit zaakje heeft heel anders in elkander gezeten, dan iemand ter wereld begrijpt.'

En Shakespeare zou gelijk hebben, als hij dit, zonder spreken, te kennen ging geven.

Want al zou hij thans, als weer in 't Leven geroepen mensch, er in een onberaden oogenblik toe komen, al zijn lotgevallen meê te deelen, ja haarfijn-psychisch en precies naar waarheid, te boek te stellen, wat er in hem en door hem en met hem is gebeurd, wat zou het eenige gevolg van die openhartigheid voor hem zijn?

Wel hoogst-waarschijnlijk, zooals de anarchistische tijden van heden zijn, alleen maar dit: alle lieden, die thans over hem redeneeren, of de meeste tenminste van deze, zouden na meer of minder aandachtig kennis te hebben genomen van zijn waarheidlievend en op zuivere feiten gegrond relaas, weer rondom hem gaan opstaan, om hem vriendlijk-schamper toe te voegen:

'Dank u zeer voor uw berichten, maar toch zijn die dingen, zooals gij zelf ze zien wilt, geenszins zoo gebeurd. Neen, integendeel, zij hebben zich toegedragen, zooals wij, hier, ze moeten beschouwen met ons eigen brein. En aan die opvatting van ons kan je niets veranderen, al zou je ook - ik weet niet wat - kunnen waarmaken. Want wij staan zelf natuurlijk buiten dat geval, en zijn dus de ware objektieven, die uit zichzelf in staat zijn, om mathematisch-juist te beslissen over wat er met u is gebeurd en wat gij zelf hebt gedaan.'

Maar Shakespeare, die nonsens-repliek vernemende, en merkende, dat zijn toehoorders, zonder veel notitie te nemen, van wat hij zelf ernstig en gewetensvol op het papier had gebracht, maar doorgingen om te babbelen, daar zij hun eigen fantasie voor de waarste Waarheid hielden, Shakespeare, zeg ik, zou dan volkomen-rustig en met een gebaar van onverschilligheid van de aarde verdwijnen, om terug te keeren naar de Sfeer, die hij ten onrechte voor zijn zelfonthulling, verlaten had. En in zichzelf zou hij dan - dat weet ik - zachtjes mijmeren: Wat heb ik te maken met die Wezens, die zich grappig verbeelden, waarachtiglijk te leven, zooals ik dat nu mag doen? Die Menschheid, die maar een vlottende schaduw is, is nog precies eender, als toen ik zelf haar moest bijwonen, dag aan dag. Want ieder meent grappig, dat hijzelf de alles wetende niet alleen, maar ook de alles begrijpende en dus de verstandigste is. Ja, zelfs beschouwen zij zich zoo, in hun oordeel over dingen, waar zij absoluut niets van weten kunnen, want die eeuwen lang vóór hen zijn gebeurd. Immers, dan gaan zij luisteren naar de praatjes van andren, die er evenmin iets van weten, in plaats van naar de betuiging van den eenige, die weten kan. Dus ik ga nu maar liever weer weg, en laat dien chaos van fantastische beweringen over aan zijn eigen Lot.'

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

China, ten opzichte waarvan een bekend Nederlandsch journalist ons eens heeft willen doen gelooven, dat het een bijzondere hoeveelheid bijzondere schoonheid en wijsheid bevatte, omdat zijn volk zich eens zonen des hemels waande, is sinds een kwart eeuw een verfoeilijke hel van dwaasheid en misdaad. De vroegere zonen des hemels hebben zich doen kennen als dolzinnige verworpelingen. Nadat zij, afgemat door onderlinge moord- en brandschattingen, de aandacht van het Westen een tijdlang rust hebben gegund, zoodat wij, gelukkig, van hun wijsheid en schoonheid niets meer vernamen, zijn zij bezuiden Peking weer los gebroken. Maar gelukkig ter plaatse waar een binnengedrongen sterk volk, het Japansche, door ons in Westersche staatsmethoden opgevoed, hen dadelijk in bedwang heeft kunnen houden.

De lezers van dit overzicht zullen het den schrijver dank weten, dat deze niet hun aandacht oproept voor dit onoverzienlijk gekkenhuis in oproer. Het is, goddank, zoo ver weg. De veel geplaagde menschheid in West-Europa, wordt, dichter bij honk, zoo moeizaam bezig gehouden. China heeft overeenkomst met Krakatau: de uitbarstingen, de verwoestingen, het geweld en de verduisterende solpher- en vlamdampen zijn niet van de lucht. In de verte gezien levert het een schouwspel van stilmakende ontzetting. Maar in West-Europa hebben wij eindelijk het recht gewonnen de schijnbaar zoo belangwekkende Oosterlingen met hun veel geroemde schoonheid en wijsheid - ofschoon ik ontken, dat Chineezen en Japanners Oosterlingen zijn; Oosterlingen noch Westerlingen zijn zij - die er van

droomen in staat te zijn een behoorlijke staatsgemeenschap te vormen, cynisch te beoordeelen, nadat zij volop getoond hebben het Westersche woord: 'Er zij licht', niet te verstaan. Laten zij elkaar naar de keel grijpen, wurgen, brandschatten, moorden, verarmen: het Westen zal er voor zorgen, dat er in hun woedenden waanzin geen besmettingshaard ontstaat, waaruit het gevaar overslaat naar ons leven. Japan is aan den eenen kant een sterke hygiënische en maatschappelijke afbakening, het Russische gevaar is voor het Westen wèl latent en dreigend, maar er ligt reeds een mentale neutrale zône tusschen Azië, waartoe Moscovië behoort, en ons.

Wij houden ons hier bij voorkeur bezig met den Volkenbond en de alom, schoon zeer langzaam veld winnende vredesgedachte. Deze is heel ons hart, heel ons denken, heel ons streven waard. Doch zoo zeer moeilijk te verwerkelijken. Als wij bedenken hoe ieder volk, groot of klein, zijn eigen leven, inzichten, belangen heeft te verdedigen, en deze telkens in niet steeds ongevaarlijke botsing dreigen te komen met die van elk ander volk, dan bestaan de schoonheid en wijsheid van China voor ons niet langer en zeggen wij genoeg te doen te hebben met de handhaving onzer eigen-geboren schoonheid en wijsheid, Westersch en jong, en daardoor van onberekenbaar meer beteekenis dan welke Oostersche ook.

Voor de geheele Menschheid is de Volkenbond een kostbaar bezit, welks groeiende waarde niet is te onderschatten. Goed, Noord-Amerika staat er feitelijk buiten en Brazilië is er nu voor goed uit heen gegaan. Maar het is nu wel duidelijk dat 'the States' eenzelfde streven doen blijken als dat van Genève uitgaat, en erkennen, dat dit het schoonste is sedert de Betlehem-roep werd gehoord. Eindelijk dan is 'Vrede op aarde' iets meer dan een gelegenheidswoord. Zoo blijkt dan de verklaring van den Braziliaanschen minister van Buitenlandsche Zaken waarheid te bevatten, dat het zeer wel mogelijk is aan den Volkenbond medewerking te verleenen zonder er lid van te zijn, en is dit afscheid van Brazilië, dat aangesloten blijft bij het Haagsche Hof van internationaal recht, slechts de uiting van een ietwat kleine nationale ijdelheid, gekrenkt, wijl zij geen vasten zetel in den Raad kon innemen.

Niettemin, het is nog wel zeer teer, dat lieflijke Geneefsche vredesplantje. Elk oogenblik dreigt het door zware nationale grenadierslaarzen onder den voet te worden geloopen. Ook zelfs, waar alle beschaafde volken er om heen staan om het te stutten, te besproeien, op te binden en zijn uitwassen te snoeien. De Noord-Amerikaansche minister van Buitenlandsche Zaken, Kellogg, is er nu de hoofdtuinman van. Hij wenschte de zes groote mogendheden: de Vereenigde Staten, Groot-Britannië, Frankrijk, Duitschland, Italië, Japan vereenigd te zien in de versterking harer onderlinge goede betrekkingen, ook ter voorkoming van oorlogsgevaar tusschen alle andere natiën ter wereld om den oorlog als instrument van nationale politiek *ad aeternum* te veroordeelen.

Dit lijkt zoo gemakkelijk. Maar de wonden van den grooten oorlog bloeden nog overal na. Overal zijn zij in een onoordeelkundige wondheeling door staatslieden, die, tezamen gekomen, niet met elkaar konden spreken omdat zij elkaars taal niet verstonden, tot verettering gekomen door een onverantwoordelijke uitwissching der nationale grenzen. Voor één Italiaansche ‘irredenta’ zijn er thans tien gekomen van verschillende rassen en verschillende belangrijke volksminderheden. Die groote oorlog met zijn dreigende daarop gevolgde Bolsjewistische volksopstanden, heeft over ons werelddeel veel giftige verwarring gebracht. Zeker, hij had dit goede, dat de denkende volken eerst nu hebben ingezien waartoe hun zoogenaamde gewonnen vrijheden en het particulier initiatief hen hebben geleid. Taine heeft in zijn ‘Origines de la France contemporaine’ overtuigend aangetoond, dat oorlog, waartoe thans ieder, zonder onderscheid, kan worden opgeroepen, het afschuwelijk geschenk was van den in de Fransche revolutie opgekomen Staat, waarvan de Koning heden niet meer kan zeggen: ‘dat ben Ik’. Voorheen werden de oorlogen bevochten door de koningen en prinsen vooraan, met een leger beroepssoldaten achter hen, die er voor betaald werden en wisten waarvoor zij elkaar doodden of verminkten. Thans is de Staat - wij zien het aan Mussolinië - uitgeroeid tot een allesomvattenden despoot, misschien een verlicht despoot, die van wetten en grondwetten medelijdend glimlachend durft zeggen, dat zij zijn een heilig,

maar ledig graf. De koningen maken geen oorlog meer. Maar de bankiers doen het, de journalisten in hun dienst, en de grootindustrieelen roepen er arbeiders voor op, die sedert vijf kwart eeuw veelal ten strijde trekken zonder te weten waarom.

Doch men ziet in, dat dit zóó niet veel langer kan duren. Voorheen zei men: 'als gij den vrede wilt, wapen U dan ten oorlog'. Het is dwaasheid te gelooven, dat deze oude waarheid heden niet meer geldt. Maar men vult haar aan door te zeggen: 'als gij vrede wilt, leer dan kiezen tusschen Vrede en Oorlog door te beseffen wat de een beteekent en de ander.' Dit beseffen de volken nog niet ten volle, beseffen zelfs niet alle door eigen belang en baatzucht, verblindheid en kortzichtigheid tegen elkaar opgehitste individuen. Het is dat kleine plantje te Genève, dat, ongekend wonder, geen lieflijken geur maar heilzaam licht verspreidt, dit lichtgevende kleine plantje, dat thans aller oogen tot zich trekt en door aller volken liefde wordt omheind en gekoesterd.

De oorlog buiten de wet stellen, ziedaar de heilzame bedoeling der Vereenigde Staten geformuleerd door Kelloggs voorstel aan de zes groote mogendheden, waarbij alle anderen zich kunnen aansluiten. Maar de debatten daarover in het Engelsche Lagerhuis en Hoogerhuis waren toch wel leerzaam ten opzichte van dien vredeswensch, waardoor alle volken bezield heeten, juist in verband met den Volkenbond. De Vereenigde Staten zijn daarvan geen lid, en iedereen weet waarom. Zij zijn eens in een oorlog in Europa gewikkeld geworden, en zìj althans hebben daarvan voor goed genoeg. Geen 'entanglements' meer voor Oom Jonathan. Voor hem geen gevaar meer om door het groote vliegwiel der Wereldpolitiek of door het ingewikkelde raderwerk der Europeesche volkennaijver en vijandschappen te worden meegesleept. Eéns, maar nimmer meer! En of Oom Jonathan gelijk heeft. Maar Groot-Britannië is niet zooveel een eiland, ligt niet ver genoeg van dat gevaarlijke Vasteland van Europa af, om er niet het grootste belang bij te hebben, dat althans in het Westersche Westen de dingen blijven, zooals zij zijn. Daarom is het een der invloedrijkste leden geworden van den Volkenbond. Het zit daaraan vast en het zit aan het Tractaat van Locarno vast, maar.... het heeft ook verdragen gesloten

daarbuiten, om bepaalde gebieden te verdedigen als zij worden aangevallen. Deze verdragen zijn door den Volkenbond zelfs goed gekeurd. Beschouwt men dus Kellog's voorstel om den oorlog in ieder geval buiten de wet te stellen uit dezen Britschen hoek van den Volkenbond, dan blijkt het lichtgevende plantje van Genève plotseling te verduisteren tot een ouderwetsch olienachtpitje. Het is zoo gemakkelijk gezegd: de oorlog buiten de wet te stellen. Zelfs noemde een lid van het Hoogerhuis het een gemeenplaats. Maar *lord* Reading, de vroegere onderkoning van Britsch-Indië, heeft welsprekend betoogd, dat wat Noord-Amerika thans beoogde geheel hetzelfde is als wat in het Handfest van den Volkenbond en door het verdrag van Locarno werd vastgelegd, met de overige verdragen incluis, dat lord Cushendun, de tegenwoordige nuchtere vertegenwoordiger van Groot-Britannië, die den geestdriftigen Volkenbondsvriend *lord* Cecil vervangen heeft, net deed alsof ook hij vuur en vlam was voor Kelloggs voorstel, doch dit slechts gebrek aan preciese omschrijving verweet. Niettemin stelde *lord* Reading een motie voor om het Noord-Amerikaansche voorstel te aanvaarden, en het Hoogerhuis nam die met algemeene stemmen aan. Het ouderwetsche olie-nachtpitje werd weer een lichtgevende bloem. Groot-Britannië verklaart zich bereid om op Kelloggs voorstel in te gaan.

Dat Bela Kun, de geweldige dictator van èèn dag van Hongarije, er te Weenen is ingevlogen, is van geen belang meer. Bela Kun! Wij waren hem en zijn misdaden al vergeten. Er wordt echter in het internationale Bolsjewisten-kamp drukte gemaakt over hem en zijn mogelijke uitlevering aan Hongarije, dat dorst om den knaap in zijn knuisten te voelen, en het is wel eigenaardig, dat eenige leden van de monarchische partij in Oostenrijk aan den Hongaarschen gezant te Weenen een brief hebben overhandigd met het verzoek, dat zijn regeering bij haar wensch om dit individu uitgeleverd te zien, zou volharden en indien er door den invloed der sociaal-democraten een weigering op zou volgen, daar een *casus belli* van te maken. Dit is niets minder dan een poging tot hoogverraad, maar zij is belachelijk. Toch is zij wel óók een symptoom, dat vele individuen door den grooten oorlog niets, volstrekt niets hebben geleerd. Over de

mogelijkheid, dat hun volk opnieuw in oorlog zou geraken, nog wel dat zoo jammerlijke Oostenrijk, dat geen kracht meer heeft om te leven en teveel kracht om te sterven, denken zij lichtelijk.

Is het verblijdend, dat de jongste algemeene verkiezingen in Frankrijk Poincaré's krachtige regeering met overtuiging hebben gehandhaafd? Uit een oogpunt van Frankrijks financieel herstel zeer zeker, afgescheiden van het feit, dat ook dit herstel een naar buiten werkende kracht bezit, welke niet in alle opzichten heilzaam is. Henri de Jouvenel heeft in 'De Telegraaf' kort en duidelijk uiteengezet, hoe alles, ook de uitslag dezer verkiezingen, met alles samenhangt. 'Het stabilisatievraagstuk', zeide hij, 'is niet te scheiden van dat der intergeallieerde schulden; het schuldenvraagstuk is niet te scheiden van het herstelvraagstuk; het herstelvraagstuk is niet te scheiden van dat der betalingen in natura; het vraagstuk der betalingen in natura is niet te scheiden van dat der "groote werken"; het vraagstuk der "groote werken" is niet te scheiden van dat der Fransch-Duitsche samenwerking; het vraagstuk der Fransch-Duitsche samenwerking is niet te scheiden van dat der ontruiming van het Rijnland; het vraagstuk van de ontruiming van het Rijnland is niet te scheiden van dat der veiligheid, en het vraagstuk der veiligheid is niet te scheiden van dat eener vredes-consolidatie in Oost- en Zuid-Europa.'

Juist, en heel goed! Want hierop komt het neer: neem aan, dat het Italiaansche volk naar Fascistische bezieling den vrede wil: het moet erkend worden, dat die bezieling er oorlogszuchtig uitziet. Door het streven van den 'Duce' en zijn 'Staff' wordt Italië herschapen tot een Sphinx: een geheel nieuwe volksgemeenschap, waarvan men niet kan zeggen of zij heil of gevaar zal blijken te zijn voor heel de Westersche wereld. Dààr geen volkssouvereiniteit langer, geen volksvleierij van den 'machtigen arm', die het heele raderwerk kan doen stil staan; dààr slechts een parlement in naam en een Grondwet vergeleken met een 'heilig maar ledig graf'. Denkt men bij deze vergelijking door den 'Duce' niet aan de verrijzenis van Christus, den Vredesvorst? Maar wàt Benito Mussolini is of wordt of waant te zijn: het valt hem niet in zich een Vredesvorst te noemen. Hij is de 'Verlichte Despoot', van wien velen voorheen droomden en dien zij in hun wenschen aanriepen, toen hij nog een weldadige,

maar onmogelijk te materialiseeren schim werd geacht. Nu zien zij hem in Italië voor zich, en de kennismaking valt voorloopig nog niet mee.

Zelfs groeien in den tegenwoordigen tijd 'Verlichte Despoten' ook elders, en evenals in Italië op demagogischen bodem. Niet dat prins Carol van Roemenië, als troonopvolger door wijlen zijn vader vervallen verklaard, er veel van heeft. Hij is een ridder van droevige figuur, die, door eigen dwaasheid buiten zijn nationale gemeenschap gebracht, niet weet wáár zich te wenden, in vreemde landen bedreigd met uitzetting als de eerste de minste 'ongewenschte vreemdeling'. Maar het had er een oogenblik veel van of een herhaling van de Italiaansche fascistische revolutie zou zich in Roemenië hebben voorgedaan, toen de Boeren van het land, vereenigd tot een machtige politieke partij, naar het 'Heilige Alba Julia' trokken om zoo mogelijk van daar uit naar Boecharest te gaan, en er de bestaande regeering, aan wier constitutionneel hoofd een kind-koning met een Voogdijraad staat, Carols zoontje Michael, omver te werpen. Wel zou dan niet Carol-zelf als een tweede 'Duce' zijn opgetreden. Hij is niet van het basalt, waaruit het gevaar Mussolini heeft gewrocht. Integendeel de Boerenleider Maniu leek des 'Duces' voorbeeld te willen volgen. Doch de vriend van mevrouw Lupescu, had dan gaarne koning van zijn land geworden, naast zijn wettige koningin, met dame Lupescu waarschijnlijk als 'maitresse en titre', zooals in het oude Fransche koningschap. Voor dergelijke toestanden is het echter niet meer de tijd. Prins Carol werd met zijn vrienden in Engeland tegen gehouden om naar zijn land te vliegen en zich aan het hoofd te stellen van de opmarcheerende boeren, en de geheele beweging eindigde met een jammerlijke mislukking. Deze Roemeensche episode is echter een bewijs, dat Oost-Europa nog steeds een latente bedreiging is van de vredesbeweging, en dat, wat in ons land en elders ook door goedwillende, doch kortzichtige volksleiders betoogd wordt om te doen gelooven, dat er met 'oorlog aan den oorlog' àlles gezegd wordt, de mentaliteit van vele volken, men wie dan toch rekening moet worden gehouden, er zelfs in een belangrijk deel van ons werelddeel niet rijp voor is. Zelfs al maken ook hun regeeringen deel uit van den Volkenbond.

Bibliographie.

'La Parte': Het Duel. Romanzo di Peppina Dore. - Uitgever: La Societa Cardinal Ferrari 1928, Milaan. Holland: Boekhandel Dante Aleghieri, Honthorststraat I, Amsterdam.

Dit boek werd mij onder de oogen gebracht door een Hollandsche: Maria Favai-Kievits, die het in haar taal zal vertalen. Van haar vernam ik dat Peppina Dore een zeer jonge Sardinische is. Ik heb het boek van morgen in vier uur gelezen en in mij bewaar ik er nog een groot oordeel over, hetwelk ik wenschte, dat niet verloren zou gaan.

Het is geen roman maar het zijn aanteekeningen in antibiografischen vorm: de kindsheid en de jeugd van een meisje Martha Effre, te midden van grootmoeder, moeder, tante, - deze laatste haatdragend - in een arm huis in een arme streek; de dood der grootmoeder, de verdeeling van het brokje grond, het vertrek der tante naar de stad, dan een kortstondige terugkeer, voldoende om in de ziel van Martha, een verlangen naar 'hooger op te gaan', te doen ontluiken, haar reis naar de stad, het huis der tante aldaar, dat in den komenden winter gesloten wordt wegens gebrek aan middelen, Martha's bittere armoede, gedeeld met een gevonden kind; de dood van haar aangenomen kindje en het moederlijke lijden van Martha, haar terugkeer naar het arme, vertrouwde huis.

Geen verwikkelingen, enkel feiten; een opeenvolging van gedachten, opmerkingen, gevoelens, waarin op den achtergrond de haat tusschen tante en nicht staat. Om duidelijk te zijn: de omgeving uit de romans van Federigo Tozzi, de geur van 'Wuthering Heights' van Emily Bronte. Maar niets van die dierlijke en overmeesterende hartstochten. Een rauwheid van verzwegen haat maar spaarzaam geuit, verborgen alsof hij over-

bodig ware, terwijl hij inderdaad de leiddraad van het boek is, waarvan het einde juist dáárom is, wijl Martha's hart ontdooit, zich ontheft aan het gevoel van vijandschap, als zij, na haar terugkeer, langzaam geneest van haar eerste groote smart.

De kunst van Peppina Dore bestaat in een scherp aangeven, in vluchtige penseelstreken. Het huis en het stukje land, het dorp met zijn kerk en zijn brokje moestuin, de stad met haar groote straten, de markt en het huis van toevlucht, - edele verwantschap tusschen het armenhuis van Gorki en 'La Ruche' van Viviani - staan voor ons met groote vastheid en een zeer Sardinisch karakter. De physionomie der hoofdpersonen en bijfiguren worden met een niets aangegeven. Wij komen tot een mager, beenig vertellen, dat soms wat zwaar van vorm is.

Iemand heeft in 'La Parte' dezelfde sobere grootheid uit 'Pan' van Knut Hamsun opgemerkt. Er is iets van diezelfde kracht en beeldende argeloosheid in. Maar boven alles een innige geloofsrichting die nauwelijks bovenkomt, maar die haar groote klaarheid verbreidt, daar waar zij, zooals b.v. in het laaatste hoofdstuk, de hoofdtoon aanneemt. Schoone en italiaansche gave, deze innige godsdienstzin, sober en fundamenteel, die aan Papa Manzoni doet denken; geestelijke evenwichtigheid die verdedigd moet worden, waar nu de godsdienstige letterkunde van gene zijde der Alpen haar hoogtepunt vindt in de geestesverwarring van Bernanos.

Dr. M.T. DAZZI.

Bibliothecaris der Querini Stampalia te Venetië.

Bloei, verzen van Marie W. Vos. **- Uitgave van Em. Querido, 1927.**

Dit werk is goed van bedoeling, maar literair-zwak. Als men weet hoe gewetensvol de groote dichters er naar gestreefd hebben, uit te beelden door 't levend woord de diepste en fijnste ontroeringen van 't menschenhart, nu eens voortgestuwd door het machtig rhythme, als uit oer-diepten ópkomend, dan weer zacht aangeblazen door de teere zucht, die uit verten komt en naar verten gaat, dan raakt men wel eens

aan 't peinzen over 't feit dat zoovelen lichtvaardig aan het dichten slaan, zonder zich rekenschap te geven van de groote verantwoordelijkheid, die in het algemeen een dichter op zich neemt. Ik stel mij voor, dat het werk van mejuffrouw Marie Vos gelezen zal worden door velen van haar partijgenooten, door de jongeren, die zich warm maken over onrechtvaardige toestanden, welke dringend verbetering behoeven, die in hun jong heerlijk willen, verlangen een gelukkiger wereld, welnu in een gelukkiger wereld zal óók moeten klinken het zuivere woord, zal moeten blinken het klare beeld. Wie zich dus opwerpt als woordvoerdster van de jonge arbeidersklasse, zal, als dichter moeten beschikken over een beeldkracht die nooit faalt, over een sublieme woordkeuze en een rhythme vol betoovering; zóó alleen zal het lied de harten raken en de geesten bevredigen. Juist in de tijden van wereld-nood, nu de mensch als zoodanig gesteld wordt voor groote vragen, zal de kunstenaar, wil hij slagen, moeten beschikken over alle eigenschappen, groote dichters eigen; het Verleden kennend en het Heden ziend, zal hij zich richten naar de Toekomst en zijn taak zal zijn, zingend belemmeringen van groei weg te nemen, dus in algeheele overgave ruimte te maken voor de Vrijheid, die men vindt op het pad naar boven, waar de geest getuigt.

Mejuffrouw Marie W. Vos, het spijt mij dat ik het zeggen moet, uit zich bij voorkeur in valsche beelden, zij geeft zich niet voldoende rekenschap van hetgeen zij eigenlijk zegt. Hiervan een voorbeeld:

> Daar komt uit verre kerken
> Een orgelzang geruischt,
> Waarop de zwaluwvlerken
> Zich heffen onbesuisd.....

Wie luistert en voelt en nadenkt, beseft onmiddellijk, dat de dichteres hier maar wat zegt, tot scha van haar lezers, tot scha van haar eigen waarheidsgevoel, want die orgelzang en die zwaluwvlerken hebben in de groote natuur geen handeling gemeen.

Van de groote Duitsche dichteres Annette von Droste -

Hülshoff, zou Marie Vos kunnen leeren welk een lange weg van inwijding er afgelegd dient te worden, voor men mooie, diep-doorvoelde verzen kan schrijven als Annette von Droste het geluk had te kunnen doen. Haar verzen leven voor de Eeuwigheid, want men voelt de adem van waarachtige bezieling en haar woorden klinken na in ons gemoed, doen leven in een schoonheidsontroering en dat is het wonder van waarachtige Poëzie. Tot dit mysterie is mejuffrouw Marie W. Vos, tot dusverre, nog niet genaderd.

Agatha Seger, Verzen. - Uitgave van C.A.J. van Dishoeck, te Bussum, 1926.

Een verzameling kleine liederen, gevoelig en bekoorlijk, als alles wat jong is. Hier is het stil peinzen op blijde kinderdagen, toen moeder's gelaat was altijd nabij. Hier is het geluid van het levensecht lied, dat welt uit de diepte van 't hart. Wie goed luistert hoort soms even den toon van de Lovelingen, van Nahon en een enkele maal van Kloos, maar die navolging is onopzettelijk, want op eigen wijze voltooit de dichteres haar liederen, de Schoonheid, welke zij geeft, is van haarzelve. Deze liedjes zijn van een teere fijnheid, de beelden zijn zuiver, er is blijheid van vinden, er is zekerheid van zegging:

> En altijd dat beminnen,
> en altijd weer die pijn
> van lieven en nooit binnen
> der liefde haven zijn.
>
> En steeds dat vreemde vragen
> van 't hart dat niet berust,
> dat door de bonte dagen
> blijft mijmeren naar rust,
> tot Heer, het U behage
> dat Gij het welkom kust....

Het echte geluid van het lied hoort men telkens en telkens weer, en dat maakt het lezen van deze verzen tot een werke-

lijke vreugde. Er staan verwonderlijk schoone en diepe kleen dichtjes in dit bundeltje. Het zijn gebeden, meditaties, trillend van emotie, gedragen door het simpel woord:

> ‘Laat mij’, bad zij en ik liet
> bei haar handen los,
> ‘Laat mij’, bad zij wederom,
> 'k liet haar ziele los,
> ‘Laat mij’, voor den derden keer,
> 'k liet haar harte los, o Heer...
> Zalig steeg zij hemelwaart,
> vrij en los van al op aard,
> maar ik bleef, verblind als geen,
> weenende alleen....

In deze verzen leeft het aanvoelen van 's levens onmeetlijke verten, leeft de pijn van eigen leed. Soms voelt de dichteres angst om de geheimenissen, die zijn....:

> Ik kan niet slapen, nu de nacht,
> door 't ruischen van den diepen wind
> de lindeloovers en de pracht
> van bloesem op de donkre gracht,
> de fonkelstille sterrewacht
> klaarwakker vindt.....

Ruusbroec, de Wonderbare, getuigt in ‘Het Sieraad der Geestelijke Bruiloft’ van dat schoone gebod, dat den mensch werd gegeven, bij het betreden van het innerlijke pad: ‘Ziet!’... Aan dit woord moest ik denken na het lezen van haar lied op bladzijde 39, getiteld ‘Troost’:

> Daar is een zaligheid die blijft,
> een zekerheid die eeuwig is,
> een lied dat nimmer overdrijft
> al stokt de stem door droefenis.

Die zaligheid, dat elke dag,
ofschoon gemis m'n kele snoert,
toch in den avond einden mag
die sneller mij U tegenvoert...

E.v.L. Sonnetten en andere gedichten. - Uitgave van N.V. Boekh. v/h van Stockum en Zoon, Den Haag.

Deze gedichten werden geschreven tusschen de jaren 1888-1894, door een dichter, die zich bescheiden verbergt achter een ondoorzichtig pseudoniem. Geheel veilig is hij evenwel niet, want eenige dezer sonnetten verschenen destijds onder 's dichters eigen naam in twee bekende tijdschriften of werden afgedrukt in weekbladen, voorzien van een pseudoniem, samengesteld uit de letters van zijn naam. Als jongen van vijftien jaar was ik geabonneerd op een weekblad, dat van tijd tot tijd gedichten bevatte van jeugdige medewerkers en zoo leerde ik verlangend uitzien naar nieuwe pennevruchten van den Nijmeegschen dichter, die verrassend productief was en anderen tot een aansporing. Ik was toen leerling van Instituut 'Gooiland' te Bussum, waar ik klaar gestoomd werd voor de Marine. In zekeren zin gelukkig voor mij werd ik afgekeurd door bijziendheid. Veel moeilijke uren op dat instituut van den ouden stempel, waar een ijzeren tucht heerschte en veel mooi jeugdleven werd onderdrukt, werden mij verzacht door de wekelijksche komst van het jongensblad, dat zeer onderhoudend was en dat zooals ik reeds zeide ook werk van bovengenoemden dichter bevatte. Dat gevoel van dankbaarheid is mij levenslang bijgebleven en daarom is het mij een vreugde een korte bespreking te wijden aan de kleine verzameling, die hij, na zooveel jaar, heeft laten verschijnen als boek.

Deze verzen treffen onmiddellijk door schoonheid van vorm. Zij zijn geweld uit een gemoed, dat mijmeren lief is, zij zijn sober en gaaf, er is gevoel voor de natuur, de beelden komen op en verglijden, er is melodie en fijnheid van klank.

'Rusteloos' is de titel van het volgend sonnet, dat als voorbeeld van zijn zuiverste kunnen kan dienen:

Hoog boven de aarde, in 't lentezonlicht, drijven
De wolkgevaarten langs het maatloos ruim,
Aschgrauw van tint of wit als zilverschuim
De donzen ruggen en de reuzenlijven.

Hen jaagt en dringt der winden gril of luim,
Die nimmer hen op eene plek doen blijven,
Doch mocht hun logheid plots hen als verstijven,
Voortstuwen toch, verstoord om 't kort gezuim.

Gelijk de lucht door 't wijde luchtgebied,
Zoo - rustloos - moet de mensch door 't leven zwerven,
Gedreven ook door een onzichtbre macht.

Vanwaar? waarheen? waartoe? - Hij weet het niet,
En moet hij eens zijn strijd, zijn streven derven,
Of dan de Rust hem troostvol tegenlacht?....

Van zijn zangen zegt hij ergens (alleen voor een fragment der terzinen is hier plaats):

Als uchtendgloor na 't somber nachteduister
Zijn mij hun woorden, wijl 'k aandachtig luister....
En 't is mij als voorheen, zoo vreemd, zoo wel!

Ja, menigeen zal dit boekje wat te zeggen hebben, er klinkt de stem van een belangrijk mensch uit op, die zich wijdend aan zijn maatschappelijken arbeid, toch gelegenheid vond een deel van zijn tijd te geven aan het lied, naast ander literair werk van grooteren om vang (onder eigen naam verschenen). Het mijmeren over zijn verzen bleef hem lief:

Mijn scheepjen met uw lichten verzenlast!
Dobber vrij rond ten speelbal van de winden,
Die suizend gieren dwars langs zeil en mast.

Doch zoo te hoog een golf uw kiel omplast,
Moogt gij dan ook een veil'ge reede vinden
En daar verwijlen, als een welkom gast!

***Richard de Cneudt. De stille bloei. Vlaamsche Bibliotheek.* - Uitgave van de Wereldbibliotheek, Sloterdijk.**

De heer de Cneudt is geen onbekende, ik herinner mij eenige gevoelige verzen uit een vorigen bundel waarvan vooral de ondertoon mij trof, er sprak een diep mededoogen uit voor allen die lijden, schamele lieden uit Vlaanderen; óók waren er natuurindrukken, innerlijk op dichterlijke wijze verwerkt. In dezen nieuwen bundel is de dichter zichzelf gelijk gebleven; er is geen nieuw geluid, geen nieuwe visie, maar er klinkt een menschelijke stem:

> Een kille najaarsregen schudt de blaren
> van 't welkend loover der kastanjelaren,
> die druipend langs de doode lanen staan....
>
> In vale verten hoor 'k de klokken zuchten,
> en tragisch-groot onder de grauwe luchten
> zie ik den stoet der werkeloozen gaan.....

De dichter heeft geloof in de magische macht van het lied; na tijden van nood en ellende zingt hij:

> De droomen zijn gegaan, de weemoed is gebleven,
> de blijde lente is droefst van al.
> O zon, wek aan de puurste bronnen van mijn leven,
> mijn lied, dat mij weer redden zal.

Het volgende is een fragment uit een groot gedicht, dat tot zijn beste werk behoort:

> Ziet, alle vlerkjes waren uitgespreid en 't werd
> een ruischend vuurwerk van levend smaragd,
> dans van miljoenen vlindren in de pracht
> der zonnestralen, die als lentegoodjes licht,
> meedansten vóór des hemels aangezicht,
> en, rond den fonkelenden vlinderstoet,
> die vlammend trilde in gouden zonnegloed,

voerden, op trippelend vogelengefluit,
de windekens een speelschen reidans uit,
en 'k zag het groote wonder vroom en stil.
Zóó gaan de blaarkens open in April.

Een land van dichters en schoonheid, dat Vlaanderen; door de eeuwen heen klinken de liederen en ieder dichter heeft op zijn wijze wat te zeggen. Als Richard de Cneudt luistert in de groote stilte naar de woorden die in hem ópklinken en alleen dan schrijft als hij waarlijk iets te zeggen heeft wat belangrijk is voor de menschheid en belangrijk voor hemzelf als scheppend dichter, zal hij steeds beter werk leveren en uitstijgen boven zijn weemoed in de klaarte.

JOANNES REDDINGIUS.

H. Lenormand. 'A l'Ecart'. - Paris. E. Flammarion.

Dit is een bundel van sterke schetsen en novellen. Met 'sterke', bedoel ik hier die novellen, waarin het sentiment door spontaan opborrelenden drang zich baan breekt. Men heeft indertijd veel misbruik gemaakt van de qualificatie 'sterk', toegepast op een litterair product. Zola was een sterke, maar hij was niet alleen sterk; hij bezat de macht om zijn sentimenten over groote oppervlakten uit te spreiden.

De auteur H. Lenormand, de schrijver van dezen bundel, is ook een sterke, doch zijn kracht geeft hij op andere manier dan Zola indertijd deed. Hij boort in de diepte. Hij slaat met kundige handigheid een toon aan, die ontroert en meesleurt. Hij grijpt den lezer, den toehoorder, en laat hem niet los. Wanneer men hem heeft gehoord, heeft men inderdaad het gevoel van stevig te zijn geboeid. De kracht, die van dezen verteller uitgaat, kan men als iets voortreffelijks beschouwen, daarom vooral omdat deze forsche greep zoo zelden bij een auteur wordt gevonden. In deze novellen is de lezer onder de onmiddellijke macht van een geest, die hem doet leven in de buiten hem gekozen sfeer van feiten en voorstellingen. Leven niet alleen, maar *intens* leven. In deze intensiteit zit dan ook de onderscheidende waarde van den auteur. Dit is niet wat men noemt aardig of mooi, maar het is hevig en juist getroffen.

Hier zijn alle schoten raak, waardoor de verveling op de meest energieke wijze wordt geweerd.

Dit is trouwens de beste manier van schrijven, maar zij komt zelden voor. Gewoonlijk worden wij vergast door de auteurs op vloeiende zinnen, waarbij het feit slechts eventjes, aan de oppervlakte wordt aangeraakt en verder luchtig er over heen wordt gegleden. De indrukken door een verhaal op deze laatste manier teweeggebracht zijn bij den lezer even vluchtig verdwenen, als zij zijn gekomen. Dat is wel is waar de wijze van vertellen, welke de meeste menschen tegenwoordig zoeken; het is die, waardoor zij aangenaam worden bezig gehouden en hun tijd op de prettigste manier wordt verkort. Zoo doende behoeven zij zich niet al te veel aan de indrukken der litteratuur over te geven, maar blijft zij een aangename afwisseling bij de voor hen meer serieuse sportoefeningen. Immers de schoon gestyleerde verhalen, die vroeger den mensch mee sleurden, mogen bij den moderne niet te ver in de wereld zijner sentimenten ingrijpen. Maar de insnijdende en harmonische vermelding van feiten, sentimenten en uitspraken dat is toch wat de goede, de ontzagwekkende literatuur uitmaakt.

De auteur, van dezen bundel is ook de schrijver van vier deelen drama's, die van veel beteekenis zijn.

De langste novelle, die in dit boek voorkomt, is die waar mee het begint en heet *A l'écart.* Zij beslaat bijna honderd bladzijden. Zij is de geschiedenis van een componist, die voor zijn arbeid noodig heeft, dat hij zich van de andere menschen afzondert om zoodoende zijn individualiteit te bewaren en te kunnen produceeren. Hij acht dit het noodzakelijke van een menschelijke existentie. Daarom vlucht hij den omgang. Hij vindt een vrouw:'.... j'épousé assez distraitement Thérèse V. Sa voix m'était chère, mais elle, je ne savais pas si je l'aimais. Elle le savait probablement. Elle me comprenait mieux que moi-même. Nous vécumes retirés, pauvres et dans une grande indépendance mutuelle. Ma femme s'ingéniait pour ne pas devenir un obstacle à mon travail. Son amour avait choisi la forme la plus difficile du sacrifice: l'absence. Nous nous voyions aussi peu que des amants clandestins. Je me souviens que plusieurs fois, comme je m'attardais avec elle, elle se sauva sans rien dire. Thérèse n'avait pas tardé à reconnaître

combien mes habitudes errantes étaient liées à ma faculté d'écrire de la musique. Aussi me poussait elle à voyager. Quand nous avions économisé quelques centaines de francs, elle me disait: Pars mon chéri.'

De verhouding van deze twee menschen is heel fijn geanalyseerd. De vrouw is in staat tot abnegatie in den hoogsten graad. Zij stemt er in toe, dat haar man haar zou verlaten of tot andere vrouwen gaan, wanneer hij dit noodig zou oordeelen voor de instandhouding van zijn wezen.

De auteur laat de componist zelf het relaas van dit huwelijk doen aan een vriend, die hem in een café in Marocco heeft ontmoet. Zijn gewaarwordingen geeft de man duidelijk en met groote beknoptheid en nadrukkelijkheid bloot. Zijn bekentenis blijft steeds harmonisch. Hij pluist zijn sentimenten niet uit in een behagelijkheid van overvloedige analyse, maar hij vindt steeds het woord en het gevoel, dat het hem doet. De man lijdt eigenlijk aan een ziekelijke vervloeiing van zijn wezen in dat van andere menschen. Daar tegen kan hij zich alleen verdedigen door de vlucht. In contact met anderen voelt hij zijn eigen persoonlijkheid verdwijnen. Het geven van een dergelijken psychischen toestand is aan Lenormand bizonder goed gelukt. Het is een geval, dat meer voor komt en waar bij veel menschen te gronde gaan omdat zij geen gunstige omgeving hebben gevonden en zich hun eigen zielegesteltenis niet bewust zijn geworden, zoo dat zij niet reageeren tegen het kwaad. Menig lezer zal hier worden getroffen door feiten en bekentenissen eigen aan zulke toestanden. Het probleem der persoonlijkheid is een zeer moeilijk probleem. Men kan daar over uitvoerig redeneeren en hier wordt een geval gegeven, dat op deze questie praktisch veel licht werpt.

Op het einde van de novelle wordt verhaald, dat de musicus bij het uitbreken van den oorlog als soldaat deserteerde. De vlucht is instinctmatig; hij kan de ontwrichting van zijn wezen niet verdragen. Men nam echter aan, dat hij een principieele dienstweigeraar, een anarchist was. Hij liet zich deze beschuldiging aanleunen, want hij had ook hier niet de moreele kracht zich tegenover zijn beschuldigers te handhaven en te zeggen: 'Je ne suis pas cet homme-là.'

De beweegredenen van deze artiesten-natuur zijn zeer samen-

gesteld en hij kent zelf niet den weg in het labyrint zijner ziel. Wanneer hij later in de gevangenis (want hij wordt gegrepen aan de Italiaansche grens) zijn vriend over zijn vlucht vertelt, zegt hij: '....Il me semble.... C'est comme si j'avais voulu me faire prendre.'

La Piémontaise is een heel kort verhaal, doch uiterst aangrijpend. Een man met zijn zoon en een nicht, arme menschen uit een dorp van Piemont, willen in het einde van Januari over de bergen naar Frankrijk afdalen. Het is eigenlijk nog te vroeg in het seizoen voor zulk een tocht, maar zij zijn arm en in hun dorp is niets te verdienen. De nood drijft hen op weg. Vader en zoon verongelukken in een sneeuwstorm; alleen het meisje komt in het Fransche dorp aan en wordt er opgenomen in een herberg, waar zij haar geschiedenis vertelt.

Hoe het sneeuwen begint en toeneemt is hier op meesterlijke wijze gegeven. Eerst is het niets, een tikje koud op de wang, dan sneeuwt het heel weinig en steeds klimmen ze. Het meisje en de jongen willen omkeeren, maar de man lacht ze uit en zegt, dat hij dat wel kent en heel wat moeilijker tochten heeft doorstaan. Het sneeuwt kalm voort. Onvoorziens steekt de wind op en nu verheft zich ook de sneeuw van den bodem en omsluit de drie menschen als met een laken. De man lacht niet meer, hij neemt het meisje bij de hand, roept tegen den jongen, dat hij moet volgen en draaft met alle kracht den berg af. Maar aan den Franschen kant ligt de sneeuw nog veel hooger, de mist is dik en zij komen maar langzaam vooruit. De man laat het meisje uit zijn veldflesch drinken, en draait zich om naar zijn zoon om hem ook wat te geven, maar de jongen is er niet meer.... Zij roepen hem, geen antwoord. Zij gaan hem zoeken, maar kunnen hem in den sneeuwstorm niet vinden. Zij dwalen en schreeuwen Marco, Marco..... Eindelijk kunnen zij geen geluid meer uitbrengen en volkomen uitgeput moeten zij den jongen opgeven. Daarna verongelukt ook de man en het meisje komt alleen in het Fransche dorp aan.

Het is verwonderlijk hoe de simpele woorden, waarmee deze gebeurtenis is gegeven, een diep-ontroerenden indruk achterlaten. In deze zinnen zit de vreeselijkheid van het berg-drama

en de geweldige macht van de sneeuw. Wanneer men dit verhaal vergelijkt met vele in de litteratuur meer beroemde stukken, dan wint dit het in kracht. Geen enkel woord is hier te veel, iedere bizonderheid slaat de ontroering dieper in. Het geheel bestaat uit een achttal bladzijden, maar deze kortheid geeft even veel als menig boekdeel. Zoo een vertelling is waard als klassiek te worden beschouwd en in iedere bloemlezing te worden opgenomen.

Niet alleen deze twee, maar alle novellen van den bundel zijn belangrijk. *Le Col,* eveneens een bergdrama, is ook een stevig in elkander gezet verhaal. Ook hier geeft de auteur blijk het woest geweld van het hooggebergte te kennen. De indruk, dien wij daar van ontvangen, wordt eigenlijk in hoofdzaak teweeggebracht, door dat hij laat zien hoe een Russisch meisje; wier broer bij een bergtocht verongelukt, daardoor wordt aangegrepen. In een soort helderziendheid maakt zij het drama mee, dat op een grooten afstand plaats heeft.

La plus malheureuse, is een griezelige geschiedenis. Het verhaalt hoe een jong Engelschman de wereld rond reist om overal een guinea uit te deelen aan de prostituée, die hem het ongelukkigst voorkomt. Op een eiland van de Antillen vindt hij in een afgelegen hut een vrouw, wier gezicht geheel door kanker is verteerd. Het zien daarvan grijpt hem zoo aan, dat hij er van moet braken en in de gloeiend heete atmosfeer den volgenden dag sterft aan de gele koorts.

Printemps marocain geeft een geval van zoogenaamde ‘stille kracht’. De kleine vertelling *le penseur et la crétine* heeft een diepen zin. Zij spreekt de bewering tegen van den filosoof, wiens levenstaak de uitwerking is der stelling, dat het geluk ‘onfeilbaar ontstaat uit de verstandelijke ontwikkeling’.

Wij hebben hier een verzameling verhalen, waarvan elk met voldoening kan worden gelezen. In deze vertellingen vindt men nooit een aarzeling, maar met een onmiddellijkheid, die alles mee sleept, gaat de auteur op de evenementen af.

F. Erens.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
(*Vervolg van bladz. 492.*)
George Sand's vrouwenfiguren,

Indiana en Noun.

De roman Indiana, - de eerste manifestatie van George Sand's talent, - bevat twee vrouwenfiguren, die beiden de belangstelling overwaard zijn.

'Indiana', zegt de bibliophiel Jacob, 'est devenue un type bien exploité depuis, mais la délicieuse et poétique Créole est restée inimitable'.

Wanneer de schrijfster ons met Indiana laat kennismaken, is deze 19 jaar, en reeds psychisch geheel gebroken, en zeer zwak van gestel. Zij is getrouwd, maar zij poseert niet als 'femme incomprise'; het is veeleer, dat zij zichzelve nog niet kent; onbewust voelt zij, dat zij vele schatten weg te geven heeft, maar welke die schatten zijn, daarvan heeft zij geen vermoeden. Zij weet wel, dat het leven, zooals zij het nu leidt, haar niet bevredigen kan, maar hoe zou het dàn moeten wezen? op deze vraag zou zij geen antwoord kunnen geven.

Het château de Lagny, met zijn zware atmosfeer van trieste eentonigheid, is de verblijfplaats van het jonge vrouwtje; en George Sand (volgens de mode dier dagen de lezers in haar verhaal betrekkend) zegt: 'Si vous l'eussiez vue, toute fluette, toute pâle, toute triste, le coude appuyé sur son genou, elle toute jeune, à côté de ce vieux mari, semblable à une fleur née d'hier, qu'on fait éclore dans un vase gothique, au milieu d'un vieux ménage, vous eussiez plaint la femme du colonel Delmare.'

De oude kolonel, lijdende aan zijn gezondheid, wat de aangeboren despotische gemelijkheid van zijn karakter nog verergerde, werd hevig geïrriteerd door den voortdurend droefgeestigen toe-

stand zijner vrouw, en in plaats van te begrijpen, welke reden hiervoor bestond, namelijk, dat er geen sympathie kon heerschen tusschen hem, den oud soldaat, en een zoo jonge, uiterst gevoelige vrouw, maakte zijn ergernis daarover hem driftig op het brutale af. Een neef van Indiana, Ralph, die als huisgenoot alle scènes meemaakte, had al zijn kalmte en tact noodig, om de jonge vrouw telkens weer tot berusting te brengen.

Het openingstooneel van den roman is door de schrijfster zeer boeiend in elkaar gezet. Indiana, zooals alle impressionabele vrouwen, is bijgeloovig. Op een avond voelt zij zich onrustig, gejaagd, gekweld door onbestemde, maar bange voorgevoelens, alsof een beslissend moment in haar leven ophanden ware. ‘Je ne sais quelle catastrophe se prépare autour de nous. Il y a un danger, qui pèse sur quelqu'un.... sur moi sans doute. Je me sens émue comme à l'approche d'une grande phase de ma destinée.... j'ai peur....’

Dan wordt er een gewonde man het kasteel binnengedragen. De kolonel heeft hem over den muur zien klimmen, en, hem voor een dief houdende, heeft hij op hem geschoten. Evenwel, naar zijn uiterlijk en kleeding te oordeelen, kan hij onmogelijk een inbreker zijn. Indiana bewijst hem alle zorg, en de achterdocht doet den echtgenoot zijn vrouw naar diens naam vragen. ‘Je l'ignore absolument!’ antwoordt Indiana, ‘avec une froideur, pleine de fierté.’

Raymond de Ramière, tot bewustzijn terug-gekeerd, weet zijn aanwezigheid in het park voldoende te verklaren. Hij verlaat het kasteel, slechts een vluchtigen indruk van Indiana medenemende, ‘d'une douce apparition, bientôt oubliée au milieu du bruit et du monde’.

Maar in het stille, eentonige leven van Indiana was dit een zeer gewichtige geubeurtenis, en de heugenis aan Ramière's kortstondige verschijning liet zich niet uit haar brein verdrijven.

Eenige maanden later ontmoet Raymon Indiana op een bal ‘environnée de tout le prestige du succès et de la beauté’. Zij trok dien avond aller blikken tot zich, want zij was ‘merveilleusement belle’. Raymon wendde zich tot haar; hij maakt haar het hof, en Indiana, zoo weinig gewend aan mannenhulde in haar

voortdurend isolement, laat zich door hem betooveren. Ofschoon zij wel altijd vermoed had, wat liefde was, had zij de liefde toch nooit in werkelijkheid gekend. Zij was in de koloniën opgevoed door een bizarren vader, ze was jong gehuwd aan een man, door dezen voor haar uitgekozen, en kwijnde weg aan een onbestemd verlangen. Nu evenwel ontwaakte haar hart, en zij gaf zich hartstochtelijk over aan het zoozeer verlangde geluk. 'Je donne un coeur vierge et entier' zegt zij tegen Raymon, den geblaseerden egoïst, die haar toegewijde liefde in geen enkel opzicht waardig is. Maar Indiana voelt zich, voor de eerste maal van haar leven, gelukkig.

Ralph echter, die Indiana zoo goed kent, en alles begrijpt, die weet, welk een koude, harde egoïst Raymon is, tracht nog de jonge vrouw te redden. Hij vraagt haar, of zij zich nog wel den avond herinnert, waarop zij zeide, het voorgevoel te hebben van een dreigend gevaar? 'Dien avond, zegt hij, was je een profetes, een groot gevaar bedreigde je.' Indiana wil evenwel niet naar zijn waarschuwingen luisteren, behandelt hem zeer koel, en hoort alleen naar Raymon's liefdebetuigingen.

Dan gebeurt er een catastrophe. Handelszaken hebben den heer Delmare geruïneerd, hij wil naar het eiland Bourbon terugkeeren, en natuurlijk zijn vrouw meenemen, maar deze verzet zich daartegen met een 'résistance inflexible'. Op zekeren avond ontvlucht zij het huis van haar man, en begeeft zich naar Raymon's woning. Deze bereidt de arme Indiana allesbehalve een 'bon accueil'. Zeker, hij hield van haar, maar oppervlakkig en zonder de consequenties daarvan te willen dragen. Nu hij ziet, hoe de tot dusver zoo kuische en deugdzame Indiana overgaat tot dezen stap, en daardoor bewijst, hoe hartstochtelijk en boven alles zij hem liefheeft, vindt hij haar lastig; *hij* is het nu, die praat van haar 'plichten', van de convenance, van haar reputatie. Hij is er allesbehalve op gesteld, om zijn eigen bestaan in de waagschaal te stellen, voor wat hij noemt haar 'folle passion'.

Zeer mooi is dan beschreven, hoe Indiana, van hem heengegaan, haar weg langs de Seine neemt, hoe het water haar lokt en roept, en hoe vreemd haar eigen omgeving zich voordoet aan haar verbijsterde oogen.

‘Elle vit Paris derrière elle et la Seine, qui fuyait sous ses pieds, emportant dans sa masse huileuse le reflet blanc des maisons et le bleu grisâtre du ciel. Ce mouvement continu de l'eau et l'immobilité du sol se confondirent dans ses perceptions troublées, et il lui sembla que l'eau dormait et que la terre fuyait. Dans ce moment de vertige, elle s'appuya contre un mur, et se pencha, fascinée, vers ce qu'elle prenait pour une masse solide.

Het denkbeeld van den dood verschrikte haar niet - elle s'était fait du suicide une sorte de volupté tentatrice.

Op het beslissende oogenblik wordt Indiana gered door Ralph, die trouw haar schreden heeft gevolgd, en geheel gebroken naar de ziel laat Indiana zich door haar man naar Bourbon medevoeren.

In het land harer geboorte voelt zij zich verteren van heimwee en verlangen. Zij had zich door Raymon laten overtuigen, maar zij hing nog met haar geheele hart aan hem, en zij schreef hem, lange, hartstochtelijke brieven, terwijl zij haar kwijnend leven leefde van volkomen vereenzaamde vrouw. Raymon, in de idee, dat Indiana veilig en voor goed weg was, deed haar, in een opwelling van goedhartigheid, een hartelijk schrijven toekomen. Onmiddellijk werd Indiana aangegrepen door een vurige hoop; zij was er vast van overtuigd, dat Raymon nog van haar hield, en zij vatte het plan op.... naar Frankrijk terug te keeren, en zich tot haar minnaar te begeven.

Wederom zeer mooi heeft George Sand Indiana's innerlijk gevoelsleven voor ons aangeduid. Wij ondergaan mede haar hoop en verlangen, haar smachten en verwachten; en spannend is de zeereis beschreven, als Indiana den tocht naar Frankrijk aanvaardt op een vrachtboot, waarin zij, door de goedheid van den kapitein in het geheim een plaats heeft gevonden. Alle moeite scheen haar gemakkelijk te overwinnen, het weten, dat zij spoedig met hem samen zou zijn, sterkte haar.

In de zekerheid, dat zij hem door haar komst gelukkig maakte, begaf zij zich naar zijn woning, doch hier moest zij de bitterste aller teleurstellingen ervaren: zij vond hem met een andere getrouwd.

Het is te begrijpen, dat het leven voor Indiana nu ten einde

was. Opnieuw wordt zij, door den eindeloos toegewijden Ralph opgespoord en in een zware ziekte verpleegd. Maar als hij haar, na zooveel geduld en zooveel trouw, eindelijk zijn liefde, die hij zoo heroïsch verborgen heeft gehouden, bekent, en haar smeekt met hem een nieuw bestaan te beginnen, antwoordt zij hem, dat dit haar onmogelijk is; alles is in haar verscheurd en vernield, zij wenscht nog slechts den dood. Dan besluit Ralph, voor wien het leven ook niets aanlokkelijks meer biedt, met haar samen te sterven. Zij vertrekken tezamen weder naar Bourbon, want Indiana wil in den dood met haar geboorteland vereenigd zijn, en daar stort Ralph met de, al haast niet meer levende, want geheel weg-geteerde Indiana zich in een afgrond.

Dit slot van den roman (ik merkte het reeds eerder op) is voortreffelijk van logische echtheid. Het leven was voor Indiana inderdaad practisch onmogelijk geworden. Na de vernedering en ontgoocheling, die zij had ondergaan, zou zij nooit meer in staat tot een terugkeer in de wereld zijn. Ook voor Ralph was het leven gedaan. Met vaste hand drijft George Sand haar verhaal naar dit beslissende, onontkoombare einde, zonder eenige aarzeling, omdat het immers niet anders kan. Ware zij een schrijfster van lageren rang, zij had ongetwijfeld de werkelijkheid geweld aangedaan, en gezorgd voor een ‘gelukkig’ slot, zooals het bovendien in die dagen ‘mode’ was om te doen.

George Sand durfde de rauwe, onbarmhartige realiteit onder de oogen te zien en dit is een van haar vele verdiensten. Hoe gemakkelijk had zij Indiana uit ‘dankbaarheid’ of uit zelfopoffering, of uit welke quasi-plausibele reden ook, de hand van Ralph kunnen doen aanvaarden. Maar haar geheele karakter, zooals het van den beginne af geteekend werd, is daar niet naar. Indiana zoekt naar vergetelheid, rust, en zij had nog den troost, dat een onverbreekbaar aan haar verknochte ziel, mede met haar in den dood wilde gaan.

Pauvre Indiana! aurez-vous enfin trouvé le bonheur?....

Noun.

Noun verschijnt slechts een korte wijle in den roman Indiana, doch zij speelt een zeer beteekenisvolle rol. Zij is de zoogzuster van Indiana, en de beide jonge vrouwen, tezamen opgevoed,

hadden elkander innig lief. ‘Noun, grande, forte, brillante de santé, vive, alerte, et pleine de sang créole, ardent et passionné effaçait de beaucoup, par sa beauté resplendissante, la beauté pâle et frêle de madame Delmare’, maar Noun's verknochtheid aan haar meesteres, maakte elke ‘rivalité féminine’ tusschen die twee onmogelijk.

En deze Noun was het, die het eerst de aandacht van Raymon de Ramière tot zich trok, en deze Noun was het, voor wie Raymon des nachts den muur van het buitengoed der Delmare's overklom....

Maar toen de jonge man met zijn ‘âme commune sous les plus nobles dehors’ Indiana had gezien, ging hij Noun verwaarloozen. Zij leed in stilte, en waagde het eindelijk een brief te schrijven. Die brief van het ‘kamermeisje’ besliste over Noun's lot. Raymon wilde niets meer van haar weten, maar eindelijk stond hij haar, bij de afwezigheid harer meesteres, een onderhoud toe, om afscheid van haar te nemen.

De arme Noun, in haar naïeveteit wist niet beter te doen, dan hem in de kamer harer meesteres te ontvangen, en ook gehuld in de kleederen van deze. Raymon echter blijft onwrikbaar, en hij zegt Noun adieu. Terwijl hij nog in de kamer van mevrouw Delmare vertoeft, keert deze terug; Raymon verbergt zich, doch, ontdekt zijnde, doet hij het aan Indiana voorkomen, alsof hij zich in dit vertrek ophoudt, terwille van háár. Indiana, in haar deugdzame verontwaardiging, zegt hem heen te gaan, en verwijt Noun in de hevigste bewoordingen, dat zij haar meesteres aan den heer Ramière had willen overleveren. (Dit was natuurlijk in den eersten aanvang, toen Indiana nog streed tegen haar liefde.)

Noun begréép den toestand. En 's avonds verscheen zij niet, om haar meesteres bij haar toilet te helpen. En ook den volgenden morgen niet. Noun is wel wat erg susceptibel, dacht Indiana, om mij mijn toch zeer gerechtvaardige verwijten zóó kwalijk te nemen.

Zij begaf zich voor een wandeling in het park, en zette zich op het gazon aan den oever der rivier.

‘Comme elle suivait, d'un oeil mélancolique le cours rapide de l'eau, elle vit flotter, entre les roseaux, comme un morceau

d'étoffe que le courant s'efforçait d'entraîner. Elle se leva, se pencha sur l'eau, et vit distinctement les vêtements d'une femme des vêtements qu'elle connaissait trop bien. L'épouvante la rendait immobile, mais l'eau marchait toujours, tirant lentement un cadavre des joncs où il s'était arrêté, et l'amenant vers madame Delmare.

Un cri d'horreur attira en ce lieu les ouvriers de la fabrique, madame Delmare était évanouie sur la rive, et le cadavre de Noun flottait sur l'eau devant elle.'

Indiana denkt niet anders dan dat haar harde behandeling Noun tot deze wanhoopsdaad heeft gedreven. Zij betreurt haar diep, en zij geeft zich over aan waarachtig berouw, totdat haar ilefde voor Raymon de Ramière haar al het andere doet vergeten.

Later, toen alles uit was tusschen Raymon en háár, begreep zij de ware positie, en leerde er te meer de valschheid en onbetrouwbaarheid van haar minnaar door kennen.

Door de schildering der vrouwen-temperamenten en de verscheidenheid in de mannenfiguren: de ellendige Raymon, de egoïste Delmare, de nobele Ralph, heeft George Sand een boek samengesteld, dat zich ook nú nog uitstekend laat lezen. Een der grootste qualiteiten van George Sand is, dat zij zich nooit door sentimentaliteit tot een onnatuurlijke situatie laat verleiden. Streng houdt zij zich aan de werkelijkheid vast, en met onverbiddelijke logica componeert zij hare verhalen. Zij deinst niet terug voor de tragiek van het leven, en verzacht en vergoelijkt niet, zooals vele andere schrijfsters harer dagen deden. Dit is een der redenen waarom George Sand zal gelezen *blijven* worden in haar eigen land en daarbuiten.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 7]

Tien jaren Finsche onafhankelijkheid door H.Ch.G.J. van der Mandere. (*Vervolg en slot van pag. 688*).

In de jaren, die Finland scheidden van het oogenblik van het uitbreken van den oorlog, nam de scheuring tusschen beide groepen van Finsche ontevredenen toe. De Finsche Rijksdag werd in 1907 veranderd in een Volksvertegenwoordiging, bestaande uit een Kamer van 200 leden, gekozen door alle mannen en vrouwen, die den leeftijd van 24 jaren hadden bereikt. De Arbeiderspartij verkreeg in deze Kamer een tachtigtal zetels, en meermalen was de strijd tusschen haar en de burgerlijke partijen fel en hartstochtelijk, wijl juist deze burgerlijke partijen scherpen tegenstand en energiek optreden wilden vermijden, en anderzijds een steeds krachtiger Russische verdrukkingspolitiek op den achtergrond dreigde. Gelijk de Regeering te Petersburg tegenover Polen een welwillende houding aannam, nadat de oorlog in 1914 was uitgebroken, deed zij het ook tegenover Finland. Toch verhinderde dit de speciale commissie, naast den Ministerraad belast met de behandeling der Finsche zaken, niet om een programma van hervorming te publiceeren, dat meer nog dan tevoren ertoe zou leiden om administratie en politie, school en kerk te russificeeren. Toen de herfstzitting van de Doema in 1915 werd geopend, heeft het der Arbeidersgroep de grootste moeite gekost om de dertig, daartoe noodige handteekeningen te verzamelen op een verzoek, strekkende om de maatregelen, ten koste van de Finsche Grondwet wederrechtelijk genomen, te doen opheffen. De Russische Regeering ging voort om in Finland, zonder zelfs de Doema erin te kennen,

uitzonderingsmaatregelen toe te passen, die eigenlijk geleken op den staat van beleg over het geheele land. Weliswaar waagde men het niet Finsche troepen voor de Russische legers op te roepen, maar anderzijds legde men in Finland talrijke en versterkte Russische garnizoenen teneinde te voorkomen, dat vanuit Finland eenige vijandelijke daad jegens Rusland zou worden begaan; teneinde elk contact tusschen Finland en den vijand in den oorlog te voorkomen. Dat zoodoende de revolutie, die in 1917 te Petersburg uitbrak, ook door Finland als een verluchting is gevoeld, behoeft wel nauwelijks betoog. Wie echter gedacht had, dat daarmede voor Finland de werkelijke vrijheid zou zijn aangebroken, vergistte zich. Dat zou het geval zijn geweest, indien de revolutie van 1917 ware gebleven onder den invloed van een prins Lwow, van een Kerenski; het kon niet het geval zijn sedert het Russische staatsbestuur in handen kwam van een Lenin, die voor zijn communistische bedoelingen niet minder de eenheid van het vroegere Russische Rijk noodig had dan de Czaren en hun volgelingen het noodig hadden voor de uitoefening van eigen macht.

* * *

Prof. Rafael Erich, hoogleeraar aan de Universiteit te Helsingfors, een bekend figuur - gelijk Michelin - op het gebied van het internationaal recht, heeft, korten tijd nadat de revolutie Rusland had bevrijd van den druk der Czaristische Regeering, een geschriftje gewijd aan wat hij noemde de ‘Finsche questie’. Hij heeft daarin in den breede betoogd, dat de oplossing van deze quaestie moest worden beschouwd allereerst als een internationaal vraagstuk; het tractaat van 1809 had Finland zijn grondwettige rechten gewaarborgd; het gold hier een verbintenis van volkenrechtelijken aard, die niet eenzijdig kon en mocht worden verbroken. Zijn streven was om te onderzoeken op welke wijze het best aan Finland de voortdurende uitoefening dezer grondwettige rechten kon worden verzekerd. De arbitraire maatregelen, waaronder Finland voor en gedurende den oorlog was gebukt gegaan, werden door hem ter zijde gelaten; beschouwde hij als geschiedenis, pijnlijke geschiedenis, maar die ten aanzien van de toekomst geen gewicht in de schaal mocht leggen. Hij erkende, dat de Russische

revolutie in zooverre reeds op Finland haar invloed had geoefend, dat door de nieuwe Russische regeering de Finsche constitutie opnieuw was erkend en in alle vrijheid hersteld, zij het ook met enkele, overigens belangrijke uitzonderingen, tengevolge waarvan voorschriften, gedurende den oorlog jegens Finland uitgegaan, voorloopig, tot het einde van den oorlog, van kracht bleven. En tegelijkertijd bleven de 800.000 Russen, die zich gedurende den oorlog in Finland hadden gevestigd, daar; bleven ook de Russische garnizoenen bestaan, die op de Finsche bevolking een duidelijken druk uitoefenden. Reeds toen was er sprake van een oplossing van het Finsche vraagstuk in dezen zin, dat Finland als onafhankelijke Staat zou treden in een grooten federalen Russischen Staat of wel, hetgeen naar Erich's oordeel minder bezwaren zou opleveren, zich rechtstreeks zou verbinden met een aldus uit andere Staten gevormde Russische federatie. Tegenover de Staten van Europa rekende Erich - volkomen terecht - Finland gerechtigd om voor zijn zelfstandigheid op te komen; de internationale zijde, rechtens en ook practisch-politiek, van het Finsche vraagstuk viel z.i. niet te ontkennen.

Rusland had zich duidelijk onbekwaam getoond om Finland te regeeren binnen de perken van de grondwettelijke bevoegdheden van dat land; voortzetting van de gedwongen Russische overheersching zou, als geheel in strijd met de Finsche verlangens van vrijheid en billijkheid, ter zijde moeten worden gesteld; gedurende den oorlog had men trouwens duidelijk kunnen waarnemen hoezeer de Russische overheersching voor Finland's economische en sociale ontwikkeling gevaren opleverde. Maar, gesteld eens, dat de Staten van Europa tot interventie bereid zouden zijn, dan nog zou op die wijze Finland's onafhankelijkheid niet kunnen worden gegarandeerd; nieuwe onrust zou ontstaan, en de belangen van het Europeesche evenwicht brachten ongetwijfeld mede, dat de Russische overmacht, zoo onmiddellijk nabij de Finsche grenzen en over geheel het land, politiek en practisch zou worden uitgeschakeld. In dit opzicht zou militaire tegenstand niet, zeker niet voldoende, baten; een politieke oriëntatie van Finland, die, zelfstandig aangegeven, naar het Westen ware gericht, zou niet voldoende

uitwerking hebben; tenslotte kon aan het bestaan van Finland als z.g. kleine Staat waarde worden toegeschreven geheel in den geest van andere kleine Staten in andere deelen van Europa. Alle deze overwegingen leidden Erich ertoe om te constateeren, dat Finland, tenzij men het van Rusland scheidde, een niet-souvereine staat zou vormen, ondanks zijn uitgestrektheid, ondanks zijn zin naar vrijheid en onafhankelijkheid. Het zou wellicht, zoo erkende hij, gezien het groote verschil tusschen beide landen, moeilijk vallen deze geheel op gelijken voet te behandelen. Maar indien een vorm van reëele Unie, gegrondvest op de volkomen gelijkheid der beide partijen, kon worden gevonden, zou zij de juridisch meest aanlokkelijke oplossing vormen. Zou Finland als souvereine Staat worden erkend, zij het ook door een politieke Unie met Rusland verbonden, dan zou het niet langer afhankelijk blijven van het gevaar eener Russische opslorping; de eigen persoonlijkheid van den Finschen Staat kon zich ook naar buiten toonen, alhoewel ook in dat opzicht voorrechten aan Rusland zouden kunnen worden toegekend. Maar toch, ook deze vorm bracht moeilijkheden met zich mede, en niet onduidelijk valt uit het slot van Erich's betoog, dat door de toenmalige Centrale Organisatie voor een Duurzamen Vrede in het licht werd gegeven, te concludeeren, dat hij reeds toen slechts één oplossing zag: die van de volkomen onafhankelijkheid van Finland.

Spoediger, maar tegelijk bloediger dan men het destijds kon verwachten, is het daartoe gekomen. De Arbeiderspartij kreeg in 1916 bij de toen gehouden verkiezingen met 103 vertegenwoordigers tegenover 97 burgerlijke leden de meerderheid. Deze meerderheid heeft haar geleid om zich ten tijde der Russische revolutie te verbroederen met de extremistische elementen. Ook toen duidelijk bleek, dat de Russische communisten niet van plan waren om de Finsche onafhankelijkheid te herstellen, bleef de Finsche arbeidersbeweging haar trouw, en de nauwe verbintenis tusschen Russische soldaten en Finsche arbeiders deed zich overal gevoelen. Het waren maanden van onrust en moeilijkheid, die over Finland gingen; maanden, waarin de verdrukking, die tevoren slechts van Russischen kant kwam, nu

van het eigen volk moest worden verwacht. Toen echter in October 1917 de verkiezing voor den nieuwen Landdag plaats had, bleek hoezeer men afkeerig was van het optreden der Arbeiderspartij; de meerderheid van nauwelijks een jaar tevoren werd in een minderheid van 92 tegen 108 vertegenwoordigers der burgerlijke partijen omgezet. Dit geschiedde onder de wet, die men de meest democratische van alle kieswetten had geoordeeld. Verbitterd greep de Arbeiderspartij in Finland naar het wapen der revolutie. De roode gardes van vroeger werden opnieuw gemobiliseerd; zij werden bewapend met Russische geweren, die zoo straks in den strijd van broeders tegen broeders zouden dienst doen. Immers, toen in Rusland de verwarring tot het hoogtepunt steeg; toen de gematigde, ook de socialistische kabinetten vielen en moesten plaats maken voor het ongebonden communistisch gezag, kondigde de Finsche Arbeiderspartij den 13den November om 12 uur des nachts de algemeene werkstaking over geheel het land af en luidde daarmede de groote revolutie in Finland in. De staking duurde slechts een week, gedurende welke week de roode gardes van de haar z.g. gegeven bevoegdheden een apert misbruik maakten. Korten tijd daarna slaagde de Finsche regeering erin om - het geschiedde op 6 December 1917 - de onafhankelijkheid van Finland in den Landdag plechtig uit te roepen. Maar wie verwacht had, dat nu de Russische troepen vrijwillig het land zouden verlaten, vergiste zich. Zij bleven in het land, en zij werden versterkt door een aanwas van de roode gardes, die vanuit Rusland, waar het communisme geheel de overhand had gekregen, met geweren en munitie en andere versterkingen werden gesteund. Geen wonder dan ook, dat tegen einde Januari 1918 het masker werd afgeworpen, een z.g. revolutionaire contra-regeering werd gevormd, en deze Finland verklaarde te zijn in revolutionairen staat van oorlog.

Er viel der wettige regeering niet anders te doen dan Helsingfors te verlaten, maar zij dook weer op in Wasa, een symbolieke plaats voor haar gezag, dat een nieuwe dageraad voor het gemarteld Finland beteekende. De wettige regeering kreeg hulp van buiten; hulp, die noodig was teneinde Finland voor zichzelf te redden. Hoe gruwelijk is er niet gemoord in

de straten van Helsingfors door eigen volk; wie herinnert zich niet het door mevr. Anna Neys-Ekker nog eens naar voren gebrachte verhaal van den bekende millionair, die slechts voor 's lands en 's volks welzijn leefde, wiens testament daarvan de algeheele bevestiging bleek, en die niettemin op klaarlichten dag gruwelijk overhoop werd gestoken. Reeds vroeger had Duitschland bij het vredestractaat, dat het met Rusland aanging, het bekende en weinig gelukkig verdrag van Brest-Litovsk, Rusland verplicht om de troepen, die het in Finland behield, terug te roepen. Rusland was deze verplichting niet nagekomen; Duitschland was daardoor moreel ontheven van verdere onzijdigheid in het Finsche conflict. Het kon Duitschland - wie één blik op de landkaart werpt, zal het begrijpen - niet onverschillig zijn welke macht zich in Finland nestelde. Vandaar, dat niet vergeefsch het verzoek tot de Duitsche regeering werd gericht om troepen ter hulpe te zenden; ter hulpe aan de witte garde, die zich, teneinde Finland van den rooden terreur te verlossen, onder den Finschen generaal Mannerheim had georganiseerd. Hij was al bezig, voordat de roode revolutie uitbrak; hij had al burgerlijke vrijcorpsen georganiseerd, al kon hij niet verhinderen, dat in het Zuid-Westen en in het Zuiden, de industrieel meest beteekenende streek van Finland, de roode gardes haar overwicht uitoefenden. Wie iets wil begrijpen van den korten, maar veelbeteekenenden tijd, dien Finland toen doormaakte, iets wil begrijpen van den haat, die er wederzijdsch was, hij leze het voortreffelijk door den heer Schmal uit het Finsch vertaalde boek: ‘De getuige’. Verhaal, spelend geheel in deze vreeselijke dagen van wantrouwen. Het verzoek om Duitsche hulp kwam op het oogenblik, dat Duitschland nog geenszins machteloos was; op 3 April 1918 landde een Duitsche hulpexpeditie onder Von der Goltz te Hangö aan de Zuid-Westkust van Finland. Tegelijk rukte generaal Mannerheim vanuit het Noorden op naar het Zuiden; strijdende tegen een overmacht, die zich al te zeer overmacht waande, kwam hij voet voor voet nader tot het doel. De inname van het industrieele centrum Tammerfors was een overwinning van beteekenis; op 16 Mei eindelijk werd de tegenstand der roode gardes geheel gebroken en kon de intocht in Helsingfors

plaats hebben. De oude regeering werd hersteld en vanaf 1918 kon Finland als regelmatige Staat functionneeren. Prof. Stahlberg werd Finland's eerste president, gekozen met als tegencandidaat generaal Mannerheim. Tien jaren is dat nu geleden, en voor het eerst in deze tien jaren heeft thans Finland opnieuw een zuiver socialistisch ministerie.

Want ook in dit opzicht heeft de jonge Finsche Staat den moeilijken doop ondergaan: de thans functionneerende regeering is de veertiende, die in deze tien jaren tijds Finland bestuurt. Geen wonder, dat de herinneringen aan den bloedigen burgeroorlog voorloopig te sterk leefden om een zuiver sociaal-democratische regeering mogelijk te maken. Zij is ten leste ontstaan uit het feit, dat de Zweedsche partij erin geslaagd was om op grond van het verwijderd argument van zekere knoeierijen bij legerleveranties, de los verbonden agrariërs en de Finsche verzamelpartij ten val te brengen. De coalitie tusschen deze beide was een zonderlinge; de agrariërs toch klaagden over de verdrukking, die zij niet minder dan de Zweden heetten te ondergaan. Het optreden van het socialistische ministerie, waartoe president Relander het initiatief nam, vormde aanleiding tot verwondering, want tenslotte steunde het op een minderheid, die niet meer dan ruim 60 van de 200 leden van den Finschen Landdag bedroeg. De politieke omstandigheden maakten echter een andere oplossing onmogelijk en de rust in Finland is - gelukkig - in zooverre geconsolideerd, dat met deze socialistische regeering zonder bezwaar een proef kon worden genomen. Een proef, die geen onverwachte moeilijkheden heeft opgeleverd, al kon met de uitvoering van het regeeringsprogramma, dat vermindering van den militairen dienstplicht tot negen maanden en betere behandeling van de Zweedsche minderheid voorschreef, niet te veel voortgang worden gemaakt. De geschiedenis wreekt zich in zooverre in Finland, dat de vroegere Zweedsche meerderheid, thans minderheid geworden, een niet gering gewicht in de politieke weegschaal werpt. Dat is reeds dadelijk tot uiting gekomen toen, na de onafhankelijk-verklaring van Finland, Zweden, maar niet minder het buitenland zich interesseerde voor de vraag wat er met de Alandseilanden zou gebeuren. Groote eilandengroep van

wellicht honderd kleine en groote eilandjes; strategisch zoo buitengewoon gunstig gelegen aan den ingang van de Bothnische Golf; eilandengroep historisch behoorende aan Finland, maar ethnologisch behoorende tot Zweden, welks taal daar grootendeels wordt gesproken. Finland en Zweden, in welke beide landen booze en harde woorden vielen, gaven het goede voorbeeld; Engeland's initiatief bracht de zaak voor den Raad van den Volkenbond, en beiden aanvaardden de uitspraak, die de Alandseilanden aan Finland heeft toegewezen, maar op Finland verplichtingen heeft gelegd betreffende de uitoefening van rechten door de Zweedsche minderheid op deze eilanden. Zoo is men, met de boot van Stockholm naar Abö of Helsingfors gaande, reeds dadelijk in de Finsche wateren, zoodra men tusschen deze verspreide, maar talrijke eilanden doorvaart!

* * *

Finland is een groot land, een land tegelijk, dat echter schaarsch is bevolkt. Het heeft een om vang van 378.624 K.M.^{2}; het is zoodoende grooter dan de totale oppervlakte van de Britsche eilanden, en zou meer dan twee derden van Frankrijk kunnen bedekken. Het meest Zuidelijk punt van Finland wordt van het meest Noordelijk door een afstand van 1160 K.M. gescheiden; de grootste breedte bedraagt 600 K.M. Finland bezit naar het Westen, waar de Bothnische Golf de kusten, die een sterke overeenkomst vertoonen met het aangrenzende Scandinavië, zoowel als naar het Zuiden, natuurlijke grenzen van ook strategisch groote beteekenis. De grens tegen Zweden wordt verder gevormd door de belangrijke Lapland-rivier Tornio en de daarvan uitgaande zijrivieren; deze grens bestaat reeds sedert het vredesverdrag van Frederiksham van 1809. Noordelijker, op het punt, waar deze grens eindigt, bij het meer Kilpisjärvi, eindigt zij om in de Finsch-Noorsche grens over te gaan, die ook voornamelijk door de natuur wordt gevormd, al is zij niet zoo gemakkelijk herkenbaar als met die van Zweden het geval is. Deze grens is van nog ouderen datum, want grootendeels werd zij te Strönstadt in Zweden in 1751 vastgelegd, en slechts voor een klein gedeelte in Oslo in April 1924. Maar, wordt Finland in het Noorden omspoeld door de wateren der arctische zee, de grens in het Oosten, tegen het begeerige

Rusland aan, is voor het grootste deel politiek en door tractaten gemaakt. Finland dankt het aan de beschikkingen, die in den aanvang der negentiende eeuw door zijn toenmaligen Grootvorst, tevens Keizer van Rusland, zijn getroffen, dat stukken, die in den loop der oorlogen door Rusland op Zweden waren veroverd, weer tot het Finsche gebied zijn teruggekeerd. Dat is het geval met een niet onbelangrijk deel van Carelië, ook al heeft Finland bij het verdrag van Dorpat in 1920 Oost-Carelië aan Rusland moeten laten, onder belofte nochtans, dat dit eigen vorm van regeering zou verkrijgen. Is het wonder, dat Finland, gedachtig aan het eigen lot en de verkrachting van eigen rechten, bij den Volkenbond en bij het Hof te 's-Gravenhage is in de bres getreden voor de nakoming door Rusland der belofte, ten opzichte van Oost-Carelië gedaan?

Hetzelfde had Zweden jegens Rusland kunnen doen op grond van het tractaat van 1809, maar er was in 1809 geen Volkenbond, en er waren geen rechters in Den Haag. Slechts daar, waar de Russisch-Finsche grens loopt door het Ladoga-meer, een der grootste, die in het Finsche gebied voorkomen, is deze grens natuurlijk; voor het overige is zij van politieken aard, en dit temeer, omdat er sterke overeenkomst bestaat tusschen de Finsche bevolking aan de eene zijde van een deel dezer grens, en de Carelische bevolking aan de andere, de Russische zijde van die grens. Nog niet zoo lang geleden heeft in het meest Noordelijk gedeelte dezer grenslijn een verandering van eenige beteekenis plaats gevonden. Rusland heeft bij den Vrede van Dorpat in 1920 - eindelijk - de belofte ingelost, welke het reeds in 1864 aan Finland deed, toen het de steeds toenemende economische activiteit van Finland aan de kusten der arctische zee erkende. Zoodoende heeft Finland het Petsano-district aan dezen Oceaan verkregen, waardoor niet alleen de Finsch-Russische, maar ook de Finsch-Noorsche grenslijn is veranderd en verlegd. Hier, geheel in het Noorden, huizen de Laplanders of Lappen, die gedoemd schijnen te zijn om uit te sterven, zonder dat zij nochtans bereid blijken om iets van hun natuurlijk nomadenleven prijs te geven. De Lappen, in welke velen de Finnen van den alleroudsten tijd terugzien, bewonen een mooi, maar niet gemakkelijk bereikbaar land; het

denkbeeld van den Laplandschen spoorweg is nog steeds niet, althans niet geheel, ten uitvoer gebracht. Is dit eenmaal geschied, dan mag men aannemen, dat de vele reizigers, die reeds nu hun blikken naar Finland werpen, zich door de paar dagreizen, die hen dan van Lapland en zijn natuurwonderen scheiden, niet zullen laten weerhouden om dit land te bezoeken. Maar vermoedelijk tevens om het 't restant zijner karakteristiek te ontnemen, in te lijven bij dat groote touristisch gebied, dat zich langzamerhand, en steeds meer, over geheel de wereld gaat uitstrekken.

Finland is het land van de meren, het land van de bosschen. Men spreekt van de duizend meren van Finland en men spreekt bij een dezer, het meest karakteristieke meer, van de duizend eilanden, die het bevat. Het eene getal is even fictief als het andere; naar schatting zijn er zeker een 35.000 meren in Finland. Totaal wordt het water geacht ruim 44.000 K.M^2. van den Finschen bodem te vergen, d.i. ongeveer 12% van de oppervlakte van het geheele land. Daartegenover staat, dat 73% van Finland geacht wordt met wouden te zijn bedekt; ongeveer 25,3 millioen H.A. zijn met boomen beplant, en van deze oppervlakte behoort iets meer dan een derde gedeelte aan den Finschen Staat. Het zijn juist de wouden, die ertoe bijdragen, dat Finland, ondanks het feit, dat het een Noordelijk land is, over een mild klimaat beschikt. Maar deze overvloed van bosschen geeft aan Finland zijn uitgesproken economisch karakter. In de jaren, die onmiddellijk aan den oorlog voorafgingen, viel 72% van den totalen uitvoer op timmerhout en papier. Dank zij de verschillende vormen van houtuitvoer, bedroeg in 1924 Finland's export 252 millioen Mark meer dan zijn invoer; deze laatste toch was 4713 millioen Mark, terwijl daartegenover een uitvoer van 4965 millioen Mark stond. Dit is temeer opmerkelijk, omdat Finland, nadat het zijn onafhankelijkheid en zelfstandigheid had herwonnen, tegenover geheel nieuwe en nieuw te scheppen economische toestanden stond. Immers Rusland, dat tevoren een gemakkelijk te bereiken markt was geweest voor den uitvoer van hout, in het bijzonder timmerhout, moest voortaan practisch worden uitgeschakeld, terwijl voor den invoer van tal van artikelen, die tevoren uit Rusland

kwamen, nieuwe leveranciers moesten worden gezocht. Ongetwijfeld is het resultaat, dat de economische bemoeiingen der Finsche regeering hebben verkregen, te danken aan de qualiteit van hetgeen door de Finsche markten wordt afgeleverd. Thans zijn de papierfabrieken in Finland de grootste, die de wereld kent; thans heerscht zoowel in het Zuidelijke, meer bevolkte als in het Noordelijke, minder bevolkte gedeelte over het algemeen welvaart en voorspoed. Finland heeft, tegelijk met het verkrijgen zijner zelfstandigheid, die het in de mate als het deze thans heeft, zelfs in de eeuw zijner nauwste verbintenis met Zweden niet bezat, den vuurdoop ontvangen; vuurdoop, die heviger is geweest dan landen met schrikbarende revoluties dien hebben gekend. Maar vuurdoop, die ongetwijfeld Finland heeft gehard en gestaald, en ertoe heeft geleid om het land te maken tot wat het thans is.

Finland wordt - de landkaart, die in den loop der laatste jaren zoovele en zoo groote veranderingen heeft ondergaan, is er om het te leeren - bespoeld zoowel door de Bothnische als door de Finsche Golf. De kusten van Finland zijn rijk aan baaien, die diep in de kust invreten en beschermd worden door kleinere of grootere eilandengroepen, die een archipel op zichzelf vormen. Geheel iets anders zoodoende dan de Noorsche fjorden, welker karakteristiek in de stijl opgaande rotsen is te vinden, een beeld, dat slechts vrij kleine kustgedeelten van Finland aan de arctische zee, geheel in het Noorden, biedt. De grootste archipel van de Golf van Finland wordt geheel in het Westen, bij Wyborg, gevonden; langs de Zuidkust van Finland strekken zich de eilanden uit als vormen zij een brug over de zee, die reikt tot aan de groep der Alandseilanden in het Westen. Ten Noorden van Abö (Turku) vermindert deze archipel in dichtheid en belangrijkheid, en de Bothnische Golf heeft haar smalste gedeelte ter hoogte van Wasa, waaraan zich thans niet alleen Zweedsche, maar ook zuiver Finsche herinneringen vastknoopen.

Het Zuidelijk en het Westelijk deel van Finland bieden wat men zou kunnen noemen een lieflijken aanblik; het land is er bedekt met ontelbare heuvels. Helsingfors (Helsinki) met 190.000 inwoners, de hoofdstad van Finland en de zetel van alle de

hooge administratieve ressorten van het land, zetel ook van de grootste Universiteit, is in dit Zuidelijk deel, aan de Golf van Finland, gelegen. Aan de Zuidzijde wordt het beschermd door het fort Sveaborg, wel eens het Gibraltar van het Noorden genoemd, door Ehrenswärd in 1749 gesticht, van welk fort op 12 Mei 1918 de vlag van het onafhankelijk Finland voor den eersten keer werd omhooggeheschen. Komt men ten Westen van Helsingfors, dan treft men weliswaar slechts kleine stadjes aan, maar een vrij dichte bevolking, die gewoon is op het land te leven, in dorpen van grooten omvang. In dit gedeelte is Abö gelegen, de vroegere hoofdstad van Finland, met blijvende herinneringen, te vinden in zijn kasteel en in zijn kathedraal, de zetel zoowel van een Finsche als van een Zweedsche Universiteit. Oostelijk van Helsingfors daarentegen zijn aan de Golf van Finland tal van kleine, welvarende plaatsjes gelegen; hier vindt men Borga, Runeberg, het sterk industrieel ontwikkelde Kotka, Frederiksham en het lieflijke Wyborg (Viipuri). Deze laatste stad is inderdaad een centrum van Finsche cultuur; het kasteel, dat zich hier bevindt, heeft eigenlijk vanaf de dertiende eeuw gediend om de Westersche cultuur te verdedigen tegen de Aziatische, die Rusland langs dezen weg trachtte te doen binnendringen. Finland heeft in dat opzicht een andere rol vervuld dan Polen; Finland sloot zich, door zijn nauwe verbintenis met Zweden, geheel bij de cultuur van het Westelijk Europa aan, en had deze te verdedigen tegen de uit het Oosten komende Aziatische opvattingen, kunst en beschaving; Polen had een gelijke taak, maar bezat een cultuur, die zich weer van die van Westelijk Europa onderscheidde, al kan zij in geenen deele - gelijk een verkeerde opvatting wel eens doet gelooven - geassimileerd worden met die van het Oosten. Zelfs, nadat het typisch Finsche Oostelijk deel van Carelië aan Rusland was gekomen, bleef Wyborg, wellicht sterker dan tevoren, de verdedigster van de Westersche cultuur, die in de rechters van haar Hof van Appèl sprekende getuigen bezat.

Ten Noorden van de kust, gevormd door de Finsche Golf, gaat het landschap langzaam omhoog; het centrum van Finland bereikt een gemiddelde hoogte van 100 à 200 M. boven den zeespiegel. In Carelië zijn de bergen hooger; de Koli-keten

bereikt zelfs een hoogte van 360 M. Carelië verschilt echter aanmerkelijk in het Noordelijk en het Zuidelijk gedeelte; is het Noordelijk gedeelte wild en bergachtig, de natuur in het Zuiden is van zachter en meer gecultiveerden toon. Het centrale deel van Finland wordt door het water, dat een zoo belangrijke plaats in Finland's liederen en sagen inneemt, bijna geheel beheerscht. Het landschap toont den reiziger niet anders dan een netwerk van water en land. Wie centraal Finland bezoekt zonder de kaart in de hand, moet meenen reeds aan de andere zijde van het land te zijn gekomen, en een nieuwen archipel, rijk aan eilanden, te zijn binnengevaren. Men heeft gedeelten als dat van Rantasalmi, waar het water-areaal 63% van geheel de oppervlakte inneemt. De waterwegen vormen lange reeksen van onderling verbonden meren, die voor het grootste deel bevaarbaar zijn. Al deze meren zijn vol met eilanden; er zijn meren, waarvan het in de volkstaal heet, dat zij evenveel eilanden hebben als er dagen zijn in het jaar, en meer dan eens gelijken zoodoende de meren op kronkelende rivieren. Geheel in het midden van Finland is het Saima-watergebied in het Oosten, het Pyhäjärvi-gebied in het Westen. Toch wint het Oosten het aan rijkdom van water; het Saima-gebied is door een kanaal van voor de scheepvaart groote beteekenis met de zee, de Finsche Golf, verbonden; geheel het gebied omvat een 60.000 K.M^2., waarin de beroemde Imatra-watervallen gelegen zijn. Naar het Noorden, bij Nyslott, een stadje dat rond de vesting Olofsborg, de meest schilderachtige wellicht van geheel Finland, opgroeide, wordt de verbinding tusschen water en land reeds zeldzamer. Toch ligt hier het belangrijke Kuopio, een plaats, die niet alleen als belangrijk industrieel centrum bekend staat, maar ook typische oude Finsche cultuur te bewonderen en te waardeeren geeft.

Het Päijänne-gebied met een omvang van ruim 36.500 K.M^2. correspondeert door de Kymi-rivier met de Finsche Golf; het Pyhäjärvi-gebied correspondeert door de breede Kumo-rivier met de Bothnisch Golf. Hier zijn de eilanden kleiner, maar talrijker dan in het middengedeelte. Aan de watervallen, die door de samenvloeiing van twee rivieren worden gevormd, ligt Finland's Manchester, het nijvere Tampere of Tammerfors; het

heeft niet alleen industrieele, doch ook historische beteekenis, want rond Tammerfors was generaal Mannerheim's witte leger gelegerd, dat eerst na een reeks van kleinere en grootere veldslagen zich naar het Zuiden baan kon breken. Het landschap van West-Finland met opgewekte kleuren, met lachende tinten, gaat langzaam in het meer sombere van Ostrobothnia over, om vervolgens het Laplandsch karakter, dat aan de arctische zee herinnert, aan te nemen. Ostrobothnia is overigens rijk aan grootere en kleinere plaatsen; hier is het reeds genoemde Wasa; hier is Uleaborg; hier is Jacobsstad; hier is Tornia. Het grootste meer in Ostrobothnia, geheel in het Noorden, is dat van Oulujärvi, met een oppervlakte van niet minder dan 23.000 K.M^2.; het heeft ook den snelsten val van Finland, die geschat wordt op 197.000 paardenkrachten; de val is 37 M. hoog en strekt zich over 20 K.M. uit. Ook hier in Ostrobothnia waren historische herinneringen van een vroeger en een later verleden om den reiziger; herinneringen zoowel uit den oorlog van 1808-1809 als uit den oorlog van 1917-1918, toen hier de witte legers zich vereenigden om de ware vrijheid aan Finland te brengen. De bevolking van Ostrobothina is bekend om haar vrijheidslievend karakter; niet toevalligerwijze vluchtte het wettig Finsch gezag hierheen; hier vond deze regeering bescherming en hulp en steun.

Naar het Oosten intusschen krijgt Ostrobothnia reeds een geheel ander karakter dan in de Westelijke kustgedeelten. Langzaam, bijna onmerkbaar gaat het over in Lapland, dat een veel grooter gedeelte van Finland inneemt dan men, door een enkelen blik op de kaart, geneigd zou zijn te gelooven. Lapland strekt zich uit tot geheel in het Noorden, waar Finland in de haven Petsano, ijsvrij gedurende den geheelen winter, een belangrijke aanwinst heeft gekregen. Geweldig is in dit gedeelte van Finland de kracht der rivieren; onouitputtelijk schijnt de voorraad hout in de wouden. In het Westen van Lapland is de hoogste berg, die Finland heeft, de Haltia, die 1353 M. boven den zeespiegel omhoog rijst. De Oostelijk gelegen bergen zijn lager, maar toch komt hier het typisch Laplandsch karakter reeds meer tot uiting. Naarmate men het Noorden nadert, gaan de wouden verdwijnen; op ongeveer 20 K.M. afstand van de

kust is de denneboom geheel verdwenen, is het landschap kaal, eentonig, gelijk dit in deze regionen niet anders is te verwachten. Lapland is ook lang niet zoo rijk aan eilanden als het overig Finland. Er gaat echter van Lapland, zelfs in den tijd, dat men het - in den zomer - kan bereizen, een sfeer van melancholie, van onbegrepenheid, van onzegbare eenzaamheid uit. Het land is schraal, uiterst schraal bevolkt; geheel in het Noorden vindt men de eigenlijke Lapsche stammen, voornamelijk visschers en rendier-Lappen, die er naar hun oude gewoonten leven in vrij onooglijke en onzindelijke hutten.

Wie zou meenen, dat Finland, wijl het een Noordelijk gelegen land is, ook een bar klimaat zou hebben, vergist zich. De golfstroomen, waaraan Finland is gelegen, doen haar invloed gelden, maar bovendien zijn de dichte bosschen daar om de kracht van den wind te breken. Finland is dan ook een land met een langdurigen, maar in het Zuidelijk en centraal gedeelte niet overmatig kouden winter; met een korten, maar in het algemeen warmen zomer. Het heeft een soort midden-klimaat, dat, in elk geval voor de bewoners, aangenaam is te verdragen, al wordt het reizen in Finland erdoor beperkt tot een enkele maand, die men sneeuwvrij zou kunnen noemen. Dat het vele water, de snel stroomende rivieren, de vele kleine en groote watervallen, aan Finland een geweldig vermogen van paardenkrachten verleenen, behoeft nauwelijks te worden gezegd. De berekening is deze, dat Finland totaal 2½ millioen paardenkrachten heeft, welke bij hoog water tot 11 millioen paardenkrachten wordt opgevoerd. Het Saima-gebied bevat er niet minder dan 500.000 van; daarna komt de Oulu-rivier met haar 3000; vervolgens de Kymi- en de Patsjoki-rivier, deze laatste geheel in het Noorden van Finland. Aan bevaarbare kanalen heeft Finland een 3600 K.M.; aan kanalen, die uitsluitend voor booten, maar niet voor grootere vaartuigen bestemd zijn, een 2900 K.M.; aan hoofdwaterwegen, die vrijwel uitsluitend dienst doen voor den afvoer van hout, een 10.000 K.M. Maar tegelijk kan worden gezegd, dat het spoorwegwezen in Finland, al voldoet het niet altijd aan de eischen, die bij voorkeur snelreizende reizigers het stellen, voordeelen in zich bergt. In 1862 waren er nauwelijks 100 K.M. spoorlijnen; nu zijn er een

4600 K.M., die maken, dat Finland van het Noorden naar het Zuiden door drie hoofdlijnen doorsneden wordt, waarop rechthoekig staan de lijnen, die van het Westen naar het Oosten en omgekeerd voeren. Men behoeft maar een blik op de kaart te werpen om zich te overtuigen, welk een reis het is geheel van het Zuiden naar het Noorden van Finland, naar het schijnbaar onherbergzame Lapland, dat echter lang niet zoo onherbergzaam is als het lijkt. Finland is een van de landen, die aan den grooten oorlog van 1914-1918 zijn volledige vrijheid te danken heeft; hier kan men niet als bij Polen en Tsjecho-Slowakije gewagen van een herrijzing uit slavernij tengevolge van verbroken kluisters. Neen, zelfs al gaat men tot de oudste tijden terug, dan vindt men Finland niet als geheel onafhankelijk koninkrijk of grootvorstendom. Het was achtereenvolgens met Zweden en Rusland verbonden, verbonden in vrijheid, maar toch zoodanig, dat een vorst, zetelend in een ander land, leiding gaf aan Finland's toekomst. Nu echter is het land geheel vrij; het legt er zich op toe om van zijn oude cultuur te herwinnen wat het kan verkrijgen; het tracht eigen karakteristieken door te voeren in elk onderdeel zijner samenleving. Wie ziet naar de snelle ontwikkeling van de Finsche industrie, wie bedenkt welke schatten Finland in zijn meren en bosschen verbergt, gelooft aan de toekomst van dit land.

En wie met Finland en de Finnen heeft kennis gemaakt; wie hun vele deugden heeft leeren waardeeren naast hun gebreken, die zij hebben gelijk elk ander volk; wie hun, bijkans onuitputtelijke gastvrijheid heeft genoten, die koestert den oprechten wensch, dat het Finland, dit land zonder pretenties, maar met een sterken wil om te leven een eigen leven, wel moge gaan in de groote familie van de volkeren der wereld!

Uit mijn gedenkschriften door L. van Deyssel.

Eerste bezoek aan Parijs, 1883.

Des hommes magnifiques.....

In de 'Princesse de Clèves' zegt Madame De la Fayette tot haar dochter, dat zij aan het Hof zal ontmoeten.... *des hommes magnifiques....*

Zóó is het. Dat wil zeggen: dát is het beste, wat een man zijn kan. Het mooiste paard, - de mooiste mensch. Lach niet, want ga een oogenblik na wát het beteekent. Wees een oogenblik, zoo mogelijk, niet een uit de millioenen ordinaire mentaliteiten. Gij wildet zeggen, dat men een paard niet met een mensch gelijk kan stellen, dat een mensch een ziel heeft, religieuse aspiraties, en zoo verder. Neen, zeker, maar met de betuiging, dat even als men zal spreken van het mooiste paard men moet spreken van de mooiste menschen, wordt niet bedoeld, dat men in díer voege mensch en paard gelijk zoû stellen. Maar daar wordt meê bedoeld, dat even als men het mooiste paard zal noemen dát paard, in hetwelk de beste dingen van een paard, alle in de grootste mate, in harmonische vereeniging voorkomen, men den mooisten man zal noemen hem in wien de beste dingen van een mensch op de zelfde wijze worden aangetroffen, objectief, zoölogisch-anthropologisch constateerbaar. Karakter-adel, dienen der gemeenschap, eenvoud, bevordering der beschaving, uitbreiding der wetenschap, - het zijn alles niet zoo zeer phrases, ter aanduiding van begrippen, waartoe de hooge geestelijke menschheidswaarden worden geliquideerd, als wel verschijnselen, die beslóten zijn in dié hoogere begrippen en menschheidsvormen, die de courante hedendaagsche geestesgesteldheid niet als zoodanig beseft en daarom geneigd is te misprijzen,

in tegenstelling tot de lofprijzing van Wetenschap, Beschaving, Eenvoud en Dienen der Gemeenschap.

Ik wil eenvoudig zeggen, - dát hadt gij nu juist niét gedacht, wellicht! - dat ik de leden van het geslacht Van Hamel, die ik ontmoet heb, tot de *hommes magnifiques* reken, die ook in de laatste vijftig jaar, en in Nederland, voorkwamen. Het zoû mij ontzettend spijten indien uwe gedachte antwoordde, dat gij het niet vermoed zoudt hebben, nu toch een of twee leden der familie Van Hamel in mijn praatje over Parijs in 1883 eenigszins bespot werden. In den Nieuwen Gids van Juli 1927. Dit zoû mij zoo zeer spijten wijl, met uw verlof, daaruit de zoo even vermeldde mentaliteit weder zoude blijken. Want bespòt niet; eerder wat schertsend gekenschetst werden zij. Wat hadt gij er aan, indien ik schreef, dat Prof. van Hamel te Parijs studeerde in middeleeuwsch Fransch aan de *École des Hautes études,* en zoo verder. Aan de behandeling der deskundigheid van Van Hamel in het oude Fransch, heeft men alleen iets indien die deskundigheid speciaal scherp wordt beschreven, in samenhang met een kleurig en geestrijk historisch overzicht der beöefening van de oude Fransche Taal- en Letterkunde.

Veroorlooft, dat ik mijn gedachte geheel voor u open leg. De bekwaamheid van Prof. Dr. A G. van Hamel in het oude Fransch ken ik niet. Van eenige zijner praestaties in de Hóllandsche Letterkunde, die ik wèl ken, heb ik géén hoogen dunk. Dat is waar. Maar dat hij een magnifique man was, en dat dit de hoofdzaak is, is óók waar. Een man is voor mij een bewegend beeld, ik zie hem en ik beöordeel hem. Ik heb juist telkens betreurd, dat mannen, zoo als de Groningsche letterkundige Professor van Hamel en zoo als zijn neef, de Hooge Commissaris te Dantzig, niet méer, in Nederland, voor kwamen. Lévendigheid, grátie.... Nóbele, van innerlijke jeugd doorschenen en met de trekken daarvan beteekende, aangezichten....

Ook moet ik nog even terugkomen op den indruk, wellicht gegeven van het pension, waar ik den heer en mevrouw Van Hamel ontmoette. Al paste het fijn en levendig causeeren in der daad nog beter in de vertrekken b.v. van Ernest Renan, den dichter en denker, en van Alfred de Mézières, den letterkundige en senator, die men toen te Parijs bezoeken kon, toch was het gezelschap hier

op den Boulevard Hausmann voor een pension ongewoon goed. Aan de zelfde tafel maakte men, zooals ik het volgend jaar deed, kennis met de geschiktste Amerikanen, Polen, Oostenrijkers, met een man als Maurice Paléologue, den toekomstigen gezant van Frankrijk in Roemenië en Rusland, ook bekend auteur.[1)] Maurice Paléologue, die toen, in 1884, ambtenaar aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs was, was een lange, slanke jongeman, echter met iets te stijf-vierkanten kleine schouders. Hij had niet bepaald hóóge-schouders, maar schouders, die te weinig geleidelijk afglooiden, waardoor het bovenlichaam iets kreeg van een kastje, dat door de beenen hier en daar heen wordt gebracht. Zijn gelaatskleur was bruin, de hoofdhaar- en kleinen-knevel-kleur zwart, en hij had een paar oogen, bruin-zwart, als kleine kooltjes, waarin een geestelijk vuur hevig en innig brandend bewoog. Hij had dat eigenaardige gestyleerde in houdingen en bewegingen, dat men het meest bij jonge hooge ambtenaren vindt. Een gestyleerdheid, die voor een gedeelte uit overschatting hunner positie en daardoor ontoegankelijkheid voor gemeenzaamheid bestaat.

De vrouw des huizes van dit boardinghouse was eene wat men noemt zeer nette, beschaafde Dame. Zij voerde in huis het hoogere gastvrouwschap, terwijl haar huishoudster, aan wie de techniek der lichaamsverzorging door voeding en huisvesting der gasten was toevertrouwd, mede aan de maaltijden aan zat. De heer Paléologue had steeds aan de rechter zijde der gastvrouw zijn plaats. Hij was natuurlijk een Griek van afkomst, maar aan de enorm felle en innige smeuling zijner oogen was toen reeds te zien dat hij het in het land, dat niet zijn vaderland was, veel verder zoû brengen dan menig Franschman.

Dat dat toen reeds te zien was, is juist. *Ik* heb het echter tóén níet gezien. Toen ik later van zijn carrière hoorde alleen, heb ik gedacht: o juist, dat hij iemand was om 't van commies tot gezant te brengen, dát was dus het bizondere in zijn oogen.

Van de oogen van den heer Paléologue zei ik zoo even, dat zij waren als kleine kooltjes, waarin een geestelijk vuur hevig en innig brandend bewoog. Dat is echter niet zoo juist als het maar kán. Zij geleken feitelijk noch zwarte noch gloeyende, noch doove steenkool. Zij geleken meerder-kleurige glas-achtige knikkers van

1) In Mei 1928 benoemd tot lid der Académie Française.

edelsteen-goed, die soms, veelkleurig dan, schuin néêr-schenen en dan hoofdzakelijk mooi waren om te zien, maar geen bedrijvig naar buiten gerichtte gedachte afgaven, en soms, pik-zwart, aan het geheel opgeslagen boven-ooglid stonden en dan letterlijk een heele bui straaltjes uitzonden, waarmede scherpzinnige vondsten doende erg-denkendheid ten opzichte van een anderen aanwezige werd kenbaar gemaakt.

Wat er met oogen is precies te zeggen, is heel moeilijk. Men spreekt van het oogen*licht.* Boven-dien gelijkt, wat men in oogen ziet, licht, bij voorbeeld een vlam van daglicht in een lantaarntje. Toch is het geen licht, want licht is iets, dat iets anders verlicht. Men kan het ook niet alleen *glans* of *vonkeling* noemen, want *het geestelijke* ziet men er in. De oogen zijn niet alleen het zintuig van het gezicht zoo als de ooren dat van het gehoor. De oogen zijn het éenige aan den geheelen mensch, waardoor hij zijn geestelijke individualiteit aan den anderen mensch beteekent en waardoor zijn geest in aanraking komt met den geest van den ander. Men zal meenen, dat ook de geesten door de woorden der monden met elkaâr in ontmoeting komen. Maar met de oogen gebeurt veel meer. De een ziet niet alleen den ander en de gedachten van den ander; maar ziet dat de ánder weêr hèm ziet en dus ook zíjn gedachten in zíjn oogen. Het hooren van den menschengeest in de stem is iets aanmerkelijk minder levends en meer machinaals dan alles wat geschiedt is en met dat zeer speciale voorwerp, dat het oog is.

Het is in zulke boardinghouses of pensions werkelijk dikwijls aardig. Juist het zitten aan éen tafel heeft tot gevolg, dat minder prettige gasten, namelijk hetzij eenigszins vlegelachtige, hetzij eenigszins te burgerlijke zich er niet te huis gevoelen.

Nog zie ik den heer en mevrouw Van Hamel daar tegenover ons zitten. Ofschoon niet oogen als rijk- en veel-kleurige, lichtende, met hun blikken een stralenschijnsel uitwerpende, edelsteenen, zoo als de heer Maurice Paléologue, had Van Hamel er toch een paar effen pittige zwarte, althans zeer donkerbruin-zwarte (volstrekt zwarte oogen, waarbij dus de geheele appel als éen groote pupil zoude zijn, bestaan, geloof ik, niet) als twee precies even groote en even ronde git-bollen in het blank-bleek gezicht. Hij had ook iets van een zanger, een franschen zanger; maar aller-aangenaamst

gerust stellend lag het kunstenaarachtige in een kader van hooge fatsoenlijkheid. Hij had zwart haar als een muts van krul-lokken om het hoofd en een fijne kleine zwarte snor. En mevrouw, - een lieve vrouw, - en dat zal men lang niet in de eerste plaats van alle vrouwen kunnen zeggen. Een lieve, en daarom zeer vrouwelijke vrouw. In tegenstelling tot een man behoort een vrouw vóór alles *lief* te zijn. Dus niet een pittig snuitje, een interessant voorkomen, hoogheid, adel, intelligentie, maar lief, lief, *lief*. Mevrouw had bevallig glooyende schouders, die uitmuntend harmoniëerden, om dat het daaraan gelijke vormen waren, met de rondingen van het hoofd, waarover de haren, in het midden van den schedel door een scheidingsstreep van elkaâr af gevlijd, vlak neder lagen met op het voorhoofd de bekende van vrij hóog opgenomen zijden haargordijntjes. Zij was donker blond.

Wij stonden intusschen des ochtends vrij laat op en gingen bijna elken dag zoo wel des namiddags als des avonds naar de schouwburgen. Het grootste deel van ons wakende leven werd dus bij kunstlicht doorgebracht, hetgeen ons ook toescheen zoo echt bij Parijs te behooren. Eigenlijk behoorde men nooit goed het daglicht te zien. Dán was het pas echt groot-steedsch, hoog-huizig, ingebouwd, en kunstmatig, wèreldsch, weidsch en piquant.

Het is bekend, dat reizen ontwikkelt, den ‘blik verruimt’, en zoo voort. Ik herinner mij dit ook zelf wel eens gevoeld te hebben. Maar precies aangeven, wat in mijn leven anders zoude zijn geweest, hetzij in begrippen, opvattingen of gedragingen indien ik in 1883 niet met Van der Goes naar Parijs ware geweest, zoû ik toch niet kunnen.

Van de absinthe wilde ik u dit nog zeggen. Het is mij met verschillende steeds geroemd wordende dranken gebeurd, dat ik maar niet kon begrijpen, waarin het aangename er van bestond. Verschillende malen, op verschillende plaatsen, werden zij mij voorgezet. Ik nam ze tot mij om meê te doen, voor de gezelligheid dus, of, nog zéer jong zijnde, uit ijdelheid, met een air dan als of men dáar al lang aan gewend was, of om dat men een aanbieder, die ze prees, niet wilde grieven, of uit onverschilligheid om van het nadenken en beraadslagen àf te zijn, - maar eígenlijk vond ik iedere teug náar in plaats van prettig. Tot eindelijk, soms na

jaren, mij eens de zelfde drank werd ingeschonken, en toen.... o, wat is dát?.... oh! juist!.... nú begrijp ik waarom men over dezen drank ‘zoo roept’! Nóóit had ik hem ontvangen van de eenig goede hoedanigheid of nooit op de juiste wijze behandeld,.... maar toen eindelijk dan toch wel, eindelijk dan toch een merk, of een deskundigheid bij de bereiding, waarvan men zich dan nu op de hoogte kon stellen.

En nu wilde ik u mededeelen, dat ik het met absinth niet zoo ver heb mogen brengen. Wij gingen zoo omstreeks vijf, zes uur des namiddags nog al eens het café de la Paix bezoeken en vroegen een glas absinth. Wij ontvingen dan een schoteltje, waarop de prijs der consumptie, in het aardewerk gebakken, vermeld stond; een groc-glas op voet, op den bodem waarvan zich eenige groene vloeistof bevond en waar boven-op een nickelen vergietje of zeefje met handvatsel lag; een karafje water, een bakje met klontjessuiker; en een theelepeltje. Wij plaatsten dan enkele klontjes op de vergiet en goten op de klontjes water. De bedoeling was, dat de suiker ich zoude vereenigen met het water en dan druppelsgewijs nederstorten op het groene daar beneden. Waren de klontjes aldus verbruikt, dan werd er nog een weinig los water bij geworpen en was de drank voltooid.

Als ik nu dronk vond ik het zeer gelijkend een teug water met dus geheeten groene-poeder uit de apotheek en bepaald, hoewel niet ontzèttend, ónaangenaam van smaak.

Tot nu toe is het mij nog niet mogen gebeuren absinth te ontmoeten, die mij deed denken: ah! nu begrijp ik eindelijk waarom absinth zoo een beminde drank is.

Gij houdt misschien wel van telkens weêr uitvoerig gepraat over onze woning. Kijk, dat ís meestal ook veel aardiger dan over groote dingen. Wie zoû het niet eens zijn met Isaäc Israëls, die tijdens een bezoek, dat ik met hem aan den Dom van Keulen maakte, zeide, dat hij het aangenaamste van zoo eene tijdsbesteding altijd vond het déjeûner, dat er op volgde. Nu ís daar iets waars in; maar daaruit volgt nog niét, dat het déjeûner zónder het daaraan voorafgaand bezoek even aangenaam zoude zijn. Al bedoelde Israëls het níet zóo, toen hij aldus schertste, en al was zijn gezegde oneer de uiting van zijn niet historisch-religieuse maar realistische

schilderkunstenaars-opvatting, - zoo dat hij werkelijk méende, dat een déjeûner iets aardigers is dan een bezoek aan een dusgenaamde beroemde bezienswaardigheid, (waar men wèl oppervlakkig en conventioneel en voor de ervarings-ijdelheid, maar níet reëel en innig en eigenlijk iets aan heeft) - al bedoelde Israëls het dus níet zoo, toch is het déjeûner na het bezoek aardig, ja wellicht het aardigste deel van het complex bezoek-déjeûner, óm dát het bezoek, dat ons al of niet eene geestesverheffing, ja eene ziele-ontroering heeft verschaft, in elk geval leerzaam is geweest en in elk geval iets strengs in vergelijking met het frivole van een Restaurant-déjeûner, om dát, zeg ik, het bezoek bij het déjeûner ná-werkt als een zoo juist goed volbrachte ochtend-taak, als iets min of meer inspannends, vermoeyends en honger-opwekkends, dat de verkwikking, nu, na den volvoerden plicht, dubbel weldadig maakt. Als vreemdeling, als toerist, als cultuur-mensch, heb ik mijn bezigheid volbracht, ik heb aan mijn uit-bouw als hoogeren-wereldburger geärbeid, mijn geest heeft zich verheven, mijn kennis heeft zich verrijkt, mijn begrip heeft zich verruimd, - nú mag ik weêr den lieven zinnetjes hun goesting geven nu mag ik weêr kijken naar, ruiken, proeven, de radijsjes, de gebakken tong en den châteaubriand. Ja, wij namen toen uit den Dom komend een châteaubriand, om dat deze spijs genoemd is naar den Franschen diplomaat en dichterlijken prozaschrijver, den auteur van L e g é n i e d u C h r i s t i a n i s m e .....

Maar ik ben aan ons boardinghouse te Parijs in 1883 en wilde zeggen, dat hetgeen men later de binnen- of binnenhuis-architectuur der huizen oude noemen, te Parijs toch zoo anders was dan in Holland. Het eetzaaltje van dit pension was geheel betimmerd, zoo wel de muren, - van den vloer tot de zoldering, - waren met hout bekleed, als de zoldering; de zoldering met kleine, meestal ruitvormige opengelaten ruimten, waarin sierende vormen waren geschilderd; de muren tusschen de donker bruin houten bekleeding groote vierkanten vakken, zeer hoog aan den muur zich bevindend, met donker groene stof bespannen. Op die stof kan men dan koperen schotels, of ivoren beeldhouwwerk hangen Hier waren de oppervlakten echter ledig gebleven en toch was het voldoende zóo. Het misstond niet, om dat de kleuren en vormen goed waren,

om dat het sober was, - als een vrouwenkleed zonder sieraden - en niets bepaald leelijks vertoonde.

Een dergelijke kamerbetimmering is beter dan een kamerbekleeding met een ordinair papieren behangsel tot aan de plint bij de vloer of tot aan een lage lambriseering. Een dergelijke betimmering maakt van een kamer een zuiver geheel, iets, dat duidelijk niets anders is dan een groote doos, waarin de menschen, die immers toch slechts een soort poppen zijn, dit als het ware onderling erkennen en dan als zoodanig knus bij elkaâr vertoeven. Vervolgens geeft de algemeene betimmering, zoo als die hier was, door de wijze van aanbrengen der paneelen, lijsten en andere onderdeelen, die de effenheid der vlakte van het geheel onderbreken, een voorkomen van hóógheid aan de wanden, doet ze het begrip hoogheid uitdrukken of de gewaarwording van hoogheid geven onafhankelijk van hun werkelijke afmeting, even als zeker zich in houding en gelaat uitdrukkend zelf-bewustzijn de werkelijke hoogheid van een wat de uitgemeten gestalte aangaat eerder middelmatig zoo niet klein te noemen man doet uitkomen. Men is dus gezeten veilig geborgen in een doos bij-een, terwijl te gelijk de wanden te kennen geven, dat hetgeen aanwezigheden van hún karakter omsluiten onmogelijk het eerste het beste kan zijn.

Dus nu ook een beetje vormelijk, als 't u belieft. Nu, in deze, kleinere, verhoudingen niet het effect maken van een Republiek-presidenten-huishouding in een voormalig keizerspaleis, die onwillekeurig door den gezant van een ver exotisch Rijk, voor 't eerst in de moderne wereld, aan den Republiek-president zelf, zoû doen vragen wannéer de heer des huizes, blijkbaar uit, weêr terug zal zijn. Nu dus een weinig vormelijk. Maar daarom niet in 't overdrevene. Daarom niet vormen en plichtplegingen uit de zeventiende-eeuwsche Hofwerelden, of deze ten minste zeer in 't afgekortte. Maar nu niet neuriën, niet gapen, geen ellebogen op tafel, niet smakken, niet slobberen, kleine hapjes nemen, onhoorbaar slikken, bij kleine teugen drinken, handen altijd boven de tafel, soms ook er óp, maar nooit wanneer zij lepel, mes of vork houden, vóor èn ná iedere drankteug met het servet den mond afwisschen. Het wijnglas bij den voet-stengel houden. Ook niet met de hand uw aangezicht aanraken, op geen enkele manier. Ook het overige hoofd niet. Ook niet spelen met eetgereedschap,

messenlegger, glas of brood. Ook niet met de hand trommelen op tafel. Kaars-recht zitten.

Ja, de poëzie is iets moois. Ik moet er nu aan denken om dat de gedachte nu in dat Fransche boardinghouse verwijlt en men nagaat met wat al Fransch' men vóór dit bezoek aan Parijs in aanraking was geweest. Het zal toen, in 1883, vijf jaar geleden zijn geweest, dat in het ouderlijk huis te Amsterdam het bezoek ontvangen werd van den Vicomte Henri de Bornier met zijn vrouw en dochter, Parijsch letterkundige, schrijver van het drama *La fille de Roland.* Zij logeerden in Hôtel Neuf in de Kalverstraat, dat, hoewel het toen een beter tijdperk doorleefde dan soms in later tijden, toch waarschijnlijk door een misverstand was uitverkoren. Vermoedelijk had De Bornier gedacht: in zoo'n afgelegen oude stad als dat Amsterdam in Holland doe ik het best met voor huisvesting te nemen ‘Het Nieuwe Hôtel’.

Maar hoe dit zij, na een eerste ontmoeting zouden zij een ávond komen en ik ging ze afhalen aan het logement. In *La fille de Roland* komt voor het sonnet van De Twee Zwaarden. Mevrouw de Bornier was eene blondine, de dochter had een van die vrouwenhaarkleuren, waarvoor, en dit nuchter, niet lyrisch, bedoeld, geen naam bestaat. Het is niet zwart en het is niet bruin. Men kan het ook niet een schakeering van zwart heeten. Immers is het niet blauw-zwart, grijs-zwart, bruin-zwart of rood-zwart. De tinten, die de kleur vormen, zijn zoo intiem vermengd, dat geen de hoofd-kleur kan genoemd worden. Het donker touwkleurige van het bovenvlakje van een hazelnoot is er, maar héel éven, in, maar deze woorden klinken en staan reeds zoo grof, dat ik ver van het ware van deze haartint er mede blijf. Kortom, de dochter - zestien, zeventien jaar - stelde zich in de nabijheid van onzen schoorsteenmantel op en reciteerde het gedicht haars vaders *Les deux glaives.* ‘L'un s'appelait Joyeuse et l'autre Durandal’.

Wanneer een bevallig jong meisje in een kamer des avonds, in de zachte warme kameratmospheer, goed een gedicht heeft opgezegd, is er poëzie geslopen in die kamer-atmospheer.

Trouwens de laatste woorden van mijn oud-oom, den beeldhouwer Louis Royer, - lang gesmaad, door de geslachten en scholen van beeldhouwers van 1850 of '60 af, - hij was de beeldhouwer van Willem den IIen en auteur van nagenoeg alle standbeelden tusschen

1820 en 1868 voor Nederland gemaakt - maar tot mijn groot genoegen, in de nu laatste tien jaar, weder erkend door Jan Veth en door den schilder Monnickendam - de laatste woorden van dat familielid op zijn sterfbed, in 1868, waren geweest ‘la poésie ne finit pas’....

Ja, vader ook had in ons huishouden de traditie medegebracht en gehandhaafd uit zíjn ouderlijk huis, waar veel Fransch aan tafel werd gesproken.

Boven-dien had Professor Allard Pierson een soirée gegeven voor den Franschen dichter François Coppée, een timiden kleinen man, - die ook op zíjn beurt ging strijken met den lof voor dien ‘eenvoud’ in zijn optreden, die de stereotiepe bekoorlijkheid van groote-mannen uit maakt voor couranten-verslaggevers, die met gepaste innerlijke voldoening bespeurd hebben, dat zíj wellicht van nog beter áfkomst zijn dan de hoog-geplaatste of gevierde, omtrent wien zij verslag doen; - over welken eenvoud Coppée echter een prachtige zegepraal behaalde door te midden van het gedein der schoonste Amsterdamsche vrouwenschouders en het gewemel van de zwart-en-witte hoogste vertegenwoordigers van den Koophandel en het Bankwezen onder de ontvlamde vonkelende kaarsenkroonen om een oogenblik stilte te laten verzoeken en, het glas opheffend, te spreken: ‘Je bois à la santé de ces messieurs Verteim et Van Alle (de dichters Alex. Wertheim en Mr. J.N. van Hall), qui.... qui.... ont eu la bonté de traduire de mes pièces.’

Verder hadden wij den Franschen zanger Faure dien zelfden zomer in Amsterdam, en Sarah Bernhard, onder andere met Frou-Frou, die ik in den Parkschouwburg achter de coulissen had gesproken; en eindelijk was het vorig jaar (1882) in Amsterdam geweest Jean Aicard, die een boek over Holland schreef.

Ik had een Fransch sprekende, Belgische gouvernante gehad, mej. Sophie Gelissen. En in 1878 hadden wij een Fransche logée, vriendin mijner zuster, mej. Mathilde Monnard uit Menton; terwijl op mijn kostschool Rolduc het Fransch de taal was geweest, die te spreken men verplicht was.

Vrij wat Fransch dus reeds in het verleden.

Verblijf te Esneux, 1887.

In de tweede helft van Maart 1887 ging ik met mijn broêr Frank eenige weken te Esneux bij Luik verblijven. Hij was tien jaar ouder dan ik. Hij woonde sedert 1878 te New-York, waarvan hij éens over was geweest in 1884 en het nu voor de tweede maal was. Al dadelijk bij de aankomst bleek Esneux goede eigenschappen te hebben. Als men van Luik komt, vindt men het station Esneux onmiddellijk bij den uitgang van een langen tunnel, hetgeen het idee van in een andere wereld te komen, terwijl de vorige volkomen afgesloten achterblijft, versterkt. Bovendien lag er sneeuw, harde. Een heerlijke zuivere wind kwam ons te gemoet toen wij van het station naar het hôtel liepen, en de sneeuw knerpte onder onze stappen. Onder den rand van zijn warm en slap touristenhoedje keek Frank, met zijn glansende groote bruine oogen, blijmoedig en vertrouwend naar de verte vóor ons, niet door de omstandigheid, waarin wij hier nu waren, maar om dat hij bijna altijd zoo keek.

Die Frank was een bizonder ‘knappe’ man. Dat kan niet iedereen van zijn broeder zeggen. Maar ook niet ieder-een zoû dat ook maar wènschen! Menig-een zoû dat niet eens wíllen! Want hij was niet knap in de beteekenis, dat zijn gelaatsvormen zegepralend zuiver-wijsgeerig, of staatkundig-wijsgeerig, of ethisch-staatkundig, of zuiver-ethisch of geniaal-commerciëel denken zouden uitdrukken. En hij was ook niet knap op de wijze der late nakomelingen van oude oostersche Dynastiën, in hun uiterlijk tot enkele aristocratische hoofdzaken verstard. Trouwens, dit een en ander nóémt men ook eigenlijk niet knap. Lao-tse, Lodewijk XIV, Hendrik VIII noemt men niet knappe mannen.

Knap is een hoofd, waarvan in de eerste plaats het gelaat bestaat uit deelen, die elk op zich zelf zóó zijn, en die een geheel te zamen uitmaken zóo, dat er een menschen-schóonheid aanwezig is. De deelen van een gelaat kunnen niet samen eene schoonheid uitmaken of zij zijn plastisch geworden ínnerlijke schoonheid. De uitdrukking ‘een onbeduidend mooi gezicht’ heeft geen zin; want uit de omstandigheid, dat een gezicht te gelijk mooi en onbeduidend is *blijkt* de *schoonheid der ‘onbeduidendheid’,* die men ook vindt in een vrucht of bloem. Ziet gij niet liever een bevallig kind dan

Baldwin? De vraag is niet wie meer invloed op het lot der menschheid heeft; maar wat gij líever *ziet.* Gelooft gij niet, dat de onbeduidendheid van een bevallig kind een grooter waarde heeft, dus iets méérs ís, dan de belang-rijkste en beteekenis-volle vormen en trekken van een groot staatsman? Gelooft gij niet, dat het onbeduidende bevallige gelaat meer overeenkomst heeft met het Christuskind, met Christus zoo als wij ons dien na de Hemelvaart voorstellen zouden in den hemel, en met Apollo, dan het gelaat van Bismarck of Berchtold?

Een knappe kop geeft te kennen dus noch iets van ras, van aristocratisme, noch iets van sterk of verheven geestesleven, noch van wilskracht. Maar iets van rustige schoonheid. Wat er nu met den tot de ontwikkeling dezer schoonheid geborene in zijn leven gebeurt, heeft met zijn waarde niets te maken. Als hij geen talent, geen karakter, en dus ook geen wilskracht heeft, kunnen de ergste dingen met hem gebeuren. Dit doet aan zijn waarde op zich zelve even min af als het verblijf in den modder aan die van een kleinood. Eerst wanneer het leven zoodanig met hem solt, dat zijn oog minder van diepen gloed vervuld, dat zijn wang kwabbig, zijn voorhoofd groezelig en doorgroefd wordt, éerst dan, maar ook dán alléen in die, altijd kleíne, mate, waarin de uiterlijke schoonheid werkelijk wordt aangetast, vermindert zijn waarde.

Het is eigenaardig, dat ik met mijn vriend Frank van der Goes b.v. in zoo een geheel andere, aanmerkelijk veelvoudiger, krasser, sterker relatie was dan met Frank mijn broêr. De omgang met mijn broêr had geen eene der onderscheidene onaangenaamheden van dien met v.d. Goes. Hij was goedhartig, lief, meêgaande; hij zei mij nooit iets naars. Van der Goes, daarentegen, was pittig, mij vermanend, mij vernederend; maar dit alles te zamen was zóét-zuur, rinsch, oude Rhijnwijn, jà, te gelijk zoet, prikkelend èn rinsch, zoo als zekere champagnes sec of champagne met een tik (-je Angostura).

Aan het hôtel te Esneux gekomen, ontmoetten wij het eerst de jonge blonde dienstbode, een breeden mond met - ditmaal in de verticale opvatting van breed - iets breeder onder- dan bovenlip, welke lippen, vooral bij een lach, met de kleine puntige uiteinden

naar boven wezen; en daarboven een ware, maar lief-leuke, wipneus, ook, betrekkelijk, puntig aan het uiteinde. Een blank vel, blonde wenkbrauwen, boven licht-grijze oogen. Verder een hoofdvorm en haar-tooi, die, zonder eenige harmonie met het gezicht, zonder eenige correctie van den hoofdvorm door de haanbedekking, maar integendeel zoo ingericht dat het argeloos zoo maar wat opgestoken haar den leelijken hoofdvorm zoo veel mogelijk liet uitkomen, het aangezicht aan zijn lot overlieten.

Frank gedroeg zich steeds stelsel-matig, naar een begrip van 'tenue' en wèl-leven. Met nauwelijks een spoor van misnoegen er over dat hij, met zijn, in de Amsterdamsche côterie vroeger om hun schoonheid vermaarde, handen dit nu weêr zèlf moest doen, - opende hij onmiddellijk, op zijn slaapkamer, een valies, waaruit hij de toiletvoorwerpen nam en die in een strikte orde, onweêrhouden door de belabberde gedaante van dit meubel, op de rustieke en verweerde, de als ware het oorlogs-, kleine waschtafel, en op een plankje daarnaast, uit leî. Daarna wiesch hij zijn handen. Daarna ontpakte en hing hij in de enorm tegen-stribbelende kast, wier deuren open vielen als zij toe moesten zijn en toe, nadat men door een schuifsel onder de pooten te hulp was gekomen, als zij open gewenscht werden, waaruit buitjes wurm-stuifsel schoten bij de luchtverplaatsing door een jaspand, en booze spinnen renden, - ontpakte hij en hing op zijne kleêren.

Eigenlijk verpersoonlijkte Frank het veertig jaar later door Hermann Keyserling in het 'Reisdagboek van een wijsgeer' ontwikkelde denk-beeld, dat *'zijn'* méér is dan *weten, kunnen* en *doen.* Hij hield niet van werken en ook niet van denken. Hij vertelde, dat meer dan een kennis een tijd na de kennismaking hem had toevertrouwd vóor de kennismaking soms van hem gedacht te hebben: 'waar zoû dié man wel aan denken?' - zóo prachtig kon hij voor zich uit kijken. 'En toch', zeî Frank, 'denk ik dan meestal aan niets.'

Hij liep recht en statig. In de huizen meestal langzaam. Buitenshuis wat sneller. Hij gedroeg zich zeer bepaald naar een levensideaal. Men moest, bij voorbeeld, nooit anders of meer rooken dan twee maal per dag de eerste helft van een zéér goede sigaar, éens na den lunch en éens na het dîner. Den levens-stijl, dien men als

den besten voor zich had uitverkoren, moest men altijd handhaven, *zoo veel mogelijk,* naar gelang der omstandigheden. Hij dreef dit zoo ver van, wanneer hij, in zijn voortreffelijk nachthemd, helder gewasschen, geschoren en gekamd, des avonds naar bed ging, de sprei op de dekens vol-uit te laten liggen niet alleen, maar zelfs zóo het bed te betrekken, dat de sprei zoo veel mogelijk even glad bleef als hij gedurende den dag op het ledige bed geweest was. Eenmaal in bed, bewoog hij zich weinig of niet, sliep spoedig in, op zijn rug, en ontwaakte meestal den volgenden ochtend precies zoo als hij ingeslapen was en zonder dat de sprei één kreukel er bij had gekregen.

Hij meende b.v. ook, dat men, eenmaal te voet op straat, zijn zakdoek niet moest gebruiken. Zoû zich, op den winterdag, een druppel onder aan den neus vormen, dan liet men die vorming toe tot de druppel, ten slotte, even een peervorm aannam, - gelijk een diamanten oorbel of waterkleurig peerendrupsje - en aldus van de neuspoort ter aarde stortte. Zijn zakdoek moet men trouwens nóoit in gezelschap voor den neus gebruiken. Bij een zekere mate van verkoudheid houdt men zijn kamer. En in het ónverkouden leven schikt men het zoo, dat tijdstippen van afzondering gebruikt worden om voorbehoedend den neus te verzorgen.

Een levensbeschouwing zoo als die van Frank leidt tot ongelukken; maar is de ideale. Daarom is die waarschijnlijk ook zoo sympathiek aan kunstenaars, wier opvattingen, in disharmonie zijnde met hun vermogens, ze altijd tegen de levenspractijk hebben doen botsen.

Frank meende, dat híj alleen te maken had, dat híj in ieder oogenblik van zijn leven zoo mooi mogelijk was.

Zoo wel de handen van vader als die van moeder waren karakteristieker, ‘edeler’ in zekeren zin, namelijk edeler als met meer, vrij hoog, ras daarin; maar Frank's hand was mannelijk lief. Zonder verweektheid, zonder iets van een meisjeshand te hebben en dus misselijk te staan aan een mannenarm, - en dán zóo mooi als maar mogelijk was.

De geheele bouw van de hand, de blankheid van het vel, de wijze waarop en de mate van zichtbaarheid waarmede de aderen blauwden aan den handenrug, was even volkomen als de ròse schelpachtige vingernagels en het dood-stille gloeyen van het lichte,

warme en teedere rood binnen de in losse-vuist-vorm nederliggende hand.

Nadat de installatie op de slaapkamers aldus had plaats gehad, - ik voor mij had slechts een stuk zeep en een borstel ontpakt, lust missend nu reeds meer te doen; mijn gedrag werd meestal zeer door lust en onlust bepaald en dit was dubbel moeilijk te veranderen wijl de philosophie of logica zoo dikwijls de gevoeligheid gelijk kwam geven; de redeneering is dan deze: 'ik heb geen lust mijn valies uit te pakken en dit is redelijk, want het is een onjuiste bezigheid, daar ik toch ook, bij voorbeeld, niet zelf mijn schoenen poets'; na afloop dezer installatie dan, daalden wij af naar het souper in het kleine winter-eetzaaltje, dat ons op de trap reeds ontving door zijn vooruitgezonden braadgeur.

Tegenover elkaâr aan die tafel daar toen zoo gezeten, keken wij elkaâr eens aan, en lachten eens zwijgend om het dwaze bestanddeel van den toestand (die er ook prettige, zegen-rijke, en vele van andere soorten nog had), waarbij Franks prachtig gebit onder zijn bovenlip en knevel te voorschijn kwam als rijen ivoren schaakspelstukken in met rood gevoerde doos. Wij waren pas in Aken geweest en nu 'zaten' wij weêr hier. In Aken hadden wij gelogeerd in het hôtel *Zum groszen Monarchen,* dat twee binnenpleinen had en waar schildwachts stonden zoo wel buiten aan den voorgevel als onder aan een der staatsietrappen binnen, om dat er een Duitsche veldmaarschalk logeerde. Frank had er den magnifieken gérant gesproken. Een vréése lijke kerel, die gérant. Het ploertige zal men bij alle naties aantreffen; maar de combinatie van uiterlijk de keurigste eerwaardigheid en in den geest de gemeenste handelsreizigers-opvattingen, lijkt in 't bizonder Dúitsch. De witte bakkebaardjes van den gérant en zijn wit hals-linnen waren zóó overtroevend rein en wit, dat zoo wel de eenen als het andere iets onnatuurlijks, ja, iets bovennatuurlijks hadden, iets zóó, als of de boord geen linnen en de bakkebaardjes geen haar waren; maar beiden van één zèlfde, hóógere stof, een stof uit sprookjesland, althands een stof ontnomen aan door banketbakkers gebeeldhouwde Kerstnacht-voorstelling. Boven het overhemd- en tusschen het kroezende baardjes-wit zag men de ròse kin, geschoren, zoo prachtig, als men, meen ik toch werkelijk, alleen in Duitschland het deed.

De te groote schoonheid, in de beteekenis van reinheid, van het linnen, de kin en de bakkebaardjes, was een vertegenwoordiging van onschuld. En daar bij zag men, iets hooger-op, den adelaarsneus, de witte wenkbrauwen, het witte hoofdhaar, en de lichtblauwe oogen. In deze laatsten fonkelde dan die handelsreizigersgeest, die door den mond uiting gaf aan de grofste, de walgelijkste levens-opvatting.

Dat Duitsche scheren was iets uitnemends. In later jaren eens en pension zijnde bij een consuls-weduwe op den Hohenstaufenring te Keulen, werd ik geschoren door een mannetje van den overkant, van wien ik de heerlijkste behandeling onderging. Het was, - omstreeks 1911 zal het geweest zijn - iets van het volkomene, zoo als zoo veel in Duitschland volkomen was. Het was ontstaan uit een doordènking, door en door, van wat geschoren moet worden, van wat scheren is, van hoe dus het gereedschap moet zijn, waarmede men scheert, en van hoe men dat gereedschap hanteert. De menschenwang is een soort leder - werden er niet wel eens van de huiden van geguillotineerden te Parijs elegante porte-monnaies gemaakt? - een soort leder, waarvan het daaruit opgroeyende haar moet verwijderd worden.

Ik weet *op dít oogenblik* niet, - en ik weet op dít oogenblik ook niet of ik het op andere oogenblikken weet - of er scheerscholen bestaan en welke methoden daar gedoceerd worden. Mij komt het voor, dat een der oefenwijzen moet zijn om stukken dierenhuid van een soort zóo, en met natuurlijke of kunstmatige haren daarin zóo, dat zij gelijk zijn aan menschenwangen, te scheren. Men moet dan leeren of men bij dézen huid meer, bij génen minder, met dít soort mes méer met dát minder, op den huid moet drukken. De zoete en kleine jongeling, die mij te Keulen schoor, drúkte in 't geheel niet op het mes, het was of het mes de wang nauwelijks áanraakte, het streek, met zachte, korte, dat is over een klein stukje wang zich telkens maar uitstrekkende, en langzame, haaltjes, over de wang heen, en liet zoo doende de wang zoo glad achter, dat het was of de haren met wortel en al er uit verdreven waren. Dat noem ik perfect scheren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCLVIII.

'k Behoef u niet te zeggen meer, mijn Ziel: wees vèr-ziend zoel
Met ieder: reeds als diepste jongen, waart gij zóó, breed-zedig
Ja, goedig met wie puur u leken, omgaand, schoon nooit ledig
Zaat ge in uw Diepte: o, veêr-fijn zaagt Gij, peilend 't voos gewoel

Dat om u henenzwiepend als ijl vloeien met gespoel
Van ijdle woordjes, gladde daadjes vlakjes zwalpte. Gretig
Woogt ge op onzichtbre schalen 't, maar 't bleek schuim u meest en vredig
Gingt dan, door 't Eenzaam Leven, maar weer voort ge, als Wolking, zwoel

Van zwaar energisch stralen over heel dien duistren Boel
Van, zonder waar-diep voelen, dwaas schijn-fórsch doen, dat zinledig
Met klanken vlotjes praalde in niet diep-reedlijk, neen, fraai-redig

Zinnengeroddel, lijk nooit stroomde uit fijnster Juistheid Stoel.
O, Ziel, zou 't zijn.... is heel dees Aarde niets dan deel van 't breed zich
Als schijnbeeld, breiden van der droomende Alziel Ziening koel?

CCCLIX.

Koel wees dies, Ziel, ook Gij.... ‘Laas, laas, dat gáát niet....’ 't Moet, mijn Beste,
Want elk haast, op dees Aarde, is als elk's Vijand, lijk Gij weet:
Van dat gij klein, zwak, moederloos, op bleeke lippen beet,
Deên vlotten, zonder dieper weting, moeite om u te ‘pesten’.

Maar, heil! uw zuiver-goede Verte bleef, als heil'ge Veste,
Wijd-boog zich heffen, wijs verhelend 't vreemde Levensleed,
Daar stille gloed, dus kracht, staeg naar uw Brein omhoog zich streed
Van dat teêr reest Ge in 't Oosten tot weer stil verzwindt ge in 't Westen.

En daarom niet ontzet u, dat uw sterfelijke Resten,
Waaraan Gij, stoer steeds strevend, nooit veel aandacht hadt besteed,
Eens de Aarde, dáar vergaande, met hun weedom zullen mesten.

Dees leên zich voelen jong want diep-gezond nog: dies, tot smeet
De Al-Geest hen neêr, hoog-oud dan, houdt Gij, hoop 'k, in 's Leven's Keet
Uw vasten wil, uw wijd-gaand zien, uw onbedachte gesten.

CCCLX.

Moeder, 'k wist achttien jaren nooit, dat Ge eens geweest waart: wanend,
Dat moeders zijn dof-hatend, zwijgzaam-ijzig, durend-zwoel
Van fijn-verholen dreiging zat 'k op mijn Bestek, een stoel,
Waar 'k schaarsch vandaan kwam, want onmiddlijk sufjes-stuursch vermanend

Bij 't minst beweeg vernam ik stugge stem. Ach, vèr, als tanend,
Bleef 't Leven: wat ik had, was Dood, en 'k wist geen Aanzijnsdoel
Dan trouw-zijn aan mijn eenzaam Zelfje, neen aan 't wijd gevoel,
Waar 'k steeds in stilte op dreef, en lievend langzaam-aan diep-banend

Mijn weg in zoeken wou. Waarheen? 'k Zag vóór me als wijde lanen 't
Donkere, latre Leven, waar 'k zou werken. Och, een boel
Onmooglijkheden hief 'k omhoog ook. Kind nog was 'k, kalm-koel

Maar diep-hartstochtlijk tevens hakend eindloos, lijk de zwanen 't
Eveneens vaag-bewust bestreven, om zielspuur 't gewoel
Stevig te ontdrijven van der Dwazen steentjes en gejoel.

CCCLXI.

Gij wenktet vaak mij vaaglijk, Dooden, maar ik weet: 't is Waan...
Zoomin als wij, zijt Gij, lijk bleek me op al de onmeetbre Reizen
Die, kind, knaap, man, 'k aanvaardde naar 't Oneindge, want waar wijzen
Me op blijft des Ziel-zijn's wijd Mysterie, dat 'k als 't eigenst gaan

Door al mijn leden voel, zóó dat 'k moet zingen, en ook daên
Doen mag, wen 't verre Onweetbre grijpt me, want op stille wijze
Teêr-heftig me aanblaast, tot 'k fier-recht en sterk 't zachtblij te prijzen
Werk bouw voor later, want dat, wen ik week reeds, blijft bestaan.

Mijn Ziel, om 't Waarste zweeft ge, in-eerlijk wentlend lijk de Maan
Door wolken breed omduisterd, schijnt Gij voort steeds, tot eens grijzen
Gansch gaan dees nú nog donkre haren en geleidlijk-aan

't Leenge, gelaten lichaam en 't stoer-strijdend Zielszijn deizen
Weg uit Zijn's schijnspel, waar 'k getrouw aan 't Diepste, sterk mag staan
Luistrend naar 't vreemd, hoog, wijd als stem-miljoenen zwierend Peizen.

CCCLXII.

Zien menschen juist? Mijn Diepte staart steeds sterk. 'k Onthield van streven
Naar iets me: ik wil alleen 't Wijd-zwevende, Eenzaam éene Wezen,
Dat stuurt, voel 'k, ook mijn Geest, maar waar geen Wijsheid over lezen
Zich laat, die niet weerlegd schijnt door wat staêg geschiedt in 't Leven.

Och, 'k heb me in àl kalm-trotsche Stelsels stil-diskreet begeven,
Doorspeurd heb 'k wijde Droomen van dees Tijd en van voor dezen,
Maar toch uit eigen Diepte alleen is 't Wisse mij gerezen,
Dat leert me, en zingen doet mij, wreedlijk voelend, in teêr Beven,

Dat wij, die ons dol-koel, als in Extase, aan 't Aanschijn geven,
Toch méér niet mogen heeten dan een troepje schrille meezen,
Dat piepend vliegt een laag klein eindje in stout verzekerd-wezen

Van eigen waarde, maar niets juist verstaat ooit, wen geheven
Niet worden wij door diepste Voeling, die ons zegt, dat sneven
Wij moeten doen al Engheid, geestlijk-grove, geestloos-vleeschen.

CCCLXIII.

O, vreemd rond Vlekje in 't Reuze-Al, waar thans kreten uit al hoeken
Gaan naar de Lucht om méer nog dan men kreeg. Mijn ziel zich vraagt,
Van haar al-eerst zich voelen: wáárom heb 'k mij hier gewaagd.
Wat ging 'k, op de Aard, waar wilde woordenleegte waait, ooit zoeken?

Och, 'k heb mijn heele leven, vreedzaam hakend, zware boeken
Na boeken diep doorworsteld, maar geen Waarheid is gedaagd
Me ooit over 't ijl Mysterie, 't Aanzijn, waar de Menigt jaagt
Naar 't Niet, want vroeger, later ligt zij koel in witte doeken.

Ik, die geen eigen winst bejoeg, maar als steeds-gloênde kloeke
't Hopen van andren, waar 'k vermocht, bescheiden heb geschraagd,
Terwijl veel dwazen later me, in hun nijdje, gingen vloeken,

Omdat mijn klare Geest zich steeds in sterken Vrede draagt....
O, buiten op de velden, hoor ik 't rauw gekrijsch der roeken,
Dat jammrend scherp, ja, hoonend schel, om 't Wee der Aarde klaagt.

CCCLXIV.

Trotsch deên zoovelen, die zich Dichters vonden. Ik, gewoon,
Verhief mij nooit, want 'k voel me alleen door 't echtste Zelf gedrongen,
Lijk dees alwijdste Macht mij drijft, die sterk steeds streeft. Nooit sprongen
Waagde ik in 't Vage: fijn steeds volgde ik 't Diepst der Ziel. O, hoon

Zou 'k wanen 't, door mijn daagschen wil gedaan me, om voor wat loon
Of lof te rijmen zonder diep-zwaar voelen, daar steeds dongen
Mijn edelste, eenge wenschen naar 't Eene, Eerste. Maar wen zongen
Heil! nu reeds lang de rhythmen der Ontroering, vol en schoon,

O, dán ga 'k aarzlend mede: ik voel me in 't Eeuwge: al klare tongen,
Die 'k in mij jublen hoor van ver, zacht nadren ongedwongen.
Maar hooge wil, die reeds mijn kinderhoofd zich koos ter woon

Gebruik ik slechts voor wat ik wetend doe: me in sluwe wrongen
Te wenden uit-mijzelf verwierp ik: 'k Voel slechts gramofoon
Van 't Diepst des Zijns mij, dat zacht zingt me op veel-verscheiden toon.

Demonen door Hélène Swarth.

I.

In zwarten nacht zijn toornend losgebroken
Wie 'k sloeg in keetnen, donkere Demonen.
Zij lachen luid, ze omdringen mij en hoonen:
- ‘'t Lam lekt de hand, die 't hart hem heeft doorstoken!’
- ‘Lafhartig kind, dat liet uw liefde loonen
Met spot en haat en leeft nog ongewroken!’
- ‘Onnoozel kind, dat zou geen riethalm kroken
En niets meer wil dan in den Hemel wonen!’

In nevelgrauw zie 'k vlamrood hun gelaten.
- ‘Rijs óp!’ - ‘Berust niet meer!’ - ‘Leer eindlijk haten!’
- ‘Neen, laat mij vrij! Geen wraak, die mij bevredig'.
'k Bedwelm u wel met wierook van gebeden.
Hij drijve u uit, die heeft voor ons geleden!’
- ‘Uw Heiland? machteloos! uw Hemel? ledig!’

II.

Zoo 'k naai voor de arme een kleed - ‘Geen heil in goede werken!’
Zoo 'k louter de avondcel met zuivre wierookwalmen:
- ‘Hoe laat ge uw zondig hart door ijle damp verkalmen?’
Strooi 'k bloemen op een graf - ‘Wie zoekt gij onder zerken?’

Blijf 'k voor apostel, Heiland of Maria talmen:
- ‘Verleidt uw zinnen 't ijdel beeldenspel der kerken?’
Bekruis 'k me - ‘Onnoozel kind! De lucht met kruisen merken!’
Kniel neder 'k voor gebed - ‘Zoo buigt de wind de halmen!’

O zoemend spotrumoer der stemmen, die me omkrielen
Gelijk een vlinder, wentlend stof van wagenwielen!
- ‘Verheft ge u boven ons, in hoogmoed van Demonen?’

Geliefde, aanzie mijn deemoed! Laat voor U mij knielen!
Leg 't zwijgen op de stemmen, die mijn leven hoonen.
Laat me in de blanke sfeer van uw genade wonen.

III.

Toen raapte Satan, sluw, met grijnzend mom,
Van de aarde een steen, dien hij den Heiland bood.
- ‘U hongert zeer! Nu van dien steen maak brood!’
Doch, hem versmadend, zag niet éenmaal om
De Heiland, rijzend blank in avondrood,
In woestenij gewijd tot heiligdom.

En hoe durf ik nu Christus vragen: ‘Kom!
Buig U tot mij en red mij van den dood?

‘Voor brood van liefde kreeg ik steen van haat.
Mij hongert zeer - De steen ligt koud en hard
Gelijk een grafzerk op mijn leedvol hart.

‘Volbreng voor mij uw wonder! Neen, versmaad
Mijn noodroep niet, waar 'k handen wring en ween!
In brood des levens toover óm dien steen!’

Avond in 't stadje door Dr. H. Gerversman.

Voor mijn Vader.

De schemering kroop over heuvelkop
en dalweg door de stille straat
- waar hier en daar aan buurmans deur
van blijë menschen was wat klein gepraat -

en vulde dan het rustig-breede plein,
wrong zich door straatjes verder, bochtig-nauw,
en heesch zich langzaam hoog langs 't oude lijf
van zwaar-gebouwden toren, grauw

van eeuw na eeuw, die langs zijn flanken ging.
Toen werd het donkerder. Ver, van 'n laten trein
kwam wat gerucht; een lang, heel hoog gefluit
sneed door de lucht: een allerlaatste sein....

En hoog-rondom schreef God in ster naast ster
het eeuwig raadsel zijner waarheid op....
Maar 't stadje sloot zijn kinder-oogen toe
en rustig dreunde, uur na uur, dof-zwaar z'n harteklop....
.. ..
En dan: als Moeder nog bij 't gele licht
der lamp met nijv're handen wat te werken zat,
viel schrikkend van de deurschel soms een klank
door 't stille huis, dat elk geluid verzwegen had....

En onder 't sterren-raadsel van Gods schrift
stil, Vader, gingen wij en praatten zacht
van toekomst, hoop, toén reeds van wat er wás,
en voelden één: mijn jeugd, uw mannekracht.

Maar 't allerdiepste, wat ons samen bond,
beefde als een rhythme door ons leven heen:
wanneer wij gingen, zwijgend, arm in arm,
en 'k zag het raadsel Gods, dat in Uw oogen scheen....

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(*Vervolg van blz. 674.*)

Werkelijk kalm reed Eva het hek aan den Westersingel door en betaalde den chauffeur, nadat die op den belknop gedrukt had.

- Dag Arie.

- .... Juffrouw Eva, is u er toch?

Luchtig lachte ze: - Wat bedoel je?

- Meheer Ludwig was bang dat de juffrouw niet kwam.

Bij het binnentreden begreep ze dit zeggen, zij viel midden in een vergadering. 't Bleek, dat men vroeger was begonnen, om eerst te beraadslagen zonder notaris.

- Ik heb je getelegrafeerd.... kwam Ludwig; er klonk onzekerheid uit zijn stem - het telegram was gisteravond verzonden!

- Dan is het nu wel bezorgd, zei Eva kalm. Na handjesgeven kwam ze te zitten; er was een stoel voor haar midden aan tafel; Ludwig zat aan het boveneinde: het was in den fauteuil van Vader. Hermien zat links van hem, Lize rechts, ze waren er allen, de schoonzusters ook, zelfs Mr. Max, die met zijn: - Dàg Tante!' blijkbaar bedoelde: - 'Zie je me wel?' De rechtsgeleerde tusschen de kooplui!

- Het spijt me, bond Ludwig duidelijk in, ik dacht dat me telegram je nog zou hebben bereikt. Hij jokte, maar deed ten minste beleefd. - Nu zal ik dus even herhalen voor jou, wat ik, ook uit naam van Hermien, heb voorgesteld. Toe Max, zeg jij even aan Arie, dat hij Van Wishoeck en zijn handlangers in de zaal laat, ze moeten als het noodig is, dan maar even wachten. En nu

weer met den blik naar Eva: - Dit is een beraadslaging onder ons.

- Kan je 'n notaris laten wachten? vroeg Alfred.

- Het moet wel, zei Ludwig, ik zal kort zijn, maar jijzelf maakte bezwaar.

- Bezwaar, bezwaar, kwam Alfred kregel. Je overvalt ons....

- Dat kon niet anders. Laat ik het nu aan Eva voorleggen.

Eva, de linkerhand onder tafel, kneep die tot een vuist en dacht: net als vroeger, wanneer Papa iets te bevelen had onder het eten! Maar zij was geen kind meer en Ludwig Papa niet, al deed hij alsof: ‘Napoléon Trois’, zooals Max, de andere Max! hem eens met moordenden spot genoemd had.... In een vleug van ergernis luisterde zij, doch werd ontroerd bij wat zij hoorde, vreemde ontsteltenis, ergernis ook; maar toch vooral een zonderlinge, eigenlijk een blije verrassing. Want Ludwig sprak over den wil van Papa, die 't huis gemaakt had tot zijn paleisje, dat hij had ingericht, bijgebouwd, al maar aangevuld, verrijkt, met een nooit ontmoedigde liefde. 't Pand was vergeefs in veiling gebracht, wie dorst of wie wilde zoo'n woning aan, ondershands was er geen aannemelijk bod gedaan - hierom kwam Ludwig nu, ook uit naam van zijn vrouw, met een voorstel. Hij was bereid het huis te bewonen en een billijke huur te betalen, mits de broers en zusters geneigd bleken te erkennen, dat dit een offer zijnerzijds was, een voldoen aan den wensch van Papa. De anderen moesten hun instemming toonen, door hem, wel te verstaan niet alles, maar het eigenaardig bij de inrichting behoorende na zorgvuldige inventarisatie te laten, hetzij in bruikleen, hetzij tegen prijzen, lager dan de taxatie van Vloemans.

- Nog lager! schreeuwde Alfred meer dan hij sprak.

- Wat vindt jij, Eef? Nu alleen in principe....

Haar blik flitste over het muurvlak tegenover haar. En een antwoord drong zich op. Doch zij bedwong zich: nu niets doen blijken. Toch, wat dof, bracht zij er uit:

- Het lijkt me een oplossing, die wel goed is; alleen....

Zij zweeg onthutst, daar ze al te veel zei; drie koppen keken haar uitdagend aan.

- Alleen? vroeg Ludwig.

- Och nee, dat straks wel.

- Nee', da' gaat niet, viel Theo barsch in, as we allemaal zeggen straks.

- Straks is de notaris d'r.

- Onder voorbehoud zeggen we allemáál ja! kwam Alfred zelfvoldaan met een spotlach.

- Juis', vond Cornelis, dat is het juis'. Maar Ludwig wil dadelijk 'n decisie, opeens, nog vóór de komst van Wishoeck.

- Zóó zet j'iemand 'et mes op de bors'....

Eva hervond zich, zij dacht aan haar Vader.

- Dàn zeg ik verheugd en van harte ja. Eén wensch van me hoop ik dat Ludwig zal inwilligen.

- Zie je, ook zij houdt 'n slag om d'r arm.

- Je vroegere kamer neem je natuurlijk mee, viel Lize, schijnbaar vriendelijk, bij.

- Och, dat heeft er toch niks mee te maken. 't Gaat om de zaal en de kamers benee!

Getergd, kon Eva zich niet meer bedwingen.

- Ik stem in elke regeling toe, die de notaris sanctionneert, maar vraag voor mij die Israëls.

- Die wat?

- Wàt wil ze?

- De Israëls wil ze!

- Waarom nou juis' dàt schilderij?

- 'n Israëls!

- Józef Israëls!

- Laag getaxeerd. Heef' Vader 'n schat van 'n geld gekos'!

- Ja en da's 'n modekwestie, véél meer waard, deed Theo haastig.

- Museumsjtik.... joodschte Cornelis mee.

Het was opeens een ware heibel, waar zich aller bedwongen zenuwen althans even in konden ontlasten. Dit kruisvuur van uitroepen maakte Eva sprakeloos. En nu snerpte de stem van Hermien:

- Eva denkt aan dat zoontje van jullie vader.

Plomp viel er als door een schrik een zwijgen. Ook Eva's rechterhand werd tot een vuist onder tafel, den blik hield zij strak naar het schilderij. Zij wist zich buiten verband met allen en niettemin aan hen gebonden, aan hen, aan het huis, het familie-complex: wat diep in haar voortleefde was Papa en allen waren zij immers van hem, zooals hier alles uit hem voortkwam. Wel-

bewust deed ze een glimlach gaan over beide zijden der tafel, toen keek ze rustig Ludwig aan.

- Ik herhaal, sprak ze, dat ik alles goed vind, natuurlijk onder contrôle van Wishoeck, maar ik verzoek me dat doek te laten tegen nog te bepalen prijs, bijvoorbeeld na een nieuwe taxatie, door Frederik Muller of een ander....

Daar klopte Arie: - De Notaris!

Die domheid van den verkindschenden huisknecht brak een bezwaarlijke situatie: de kinderen van wijlen Ludwig Bergmann Sr. konden niet aan zichzelf worden overgelaten, er moest iemand over hen worden gesteld, een man meer heerscher, want meer heer, dan één hunner vermocht te zijn, een die besliste: dat wel, dat niet. Immers, erger dan Eva vermoed had, kankerde afgunst aan bijna allen. Ook zij zou niets hebben vermocht over iemand. Nochtans zag ze nu wel in, dat zij zich te veel op een afstand had gehouden bij heel de erfenis-regeling. 't Kon haar eigenlijk niet genoeg schelen - toch wou ze zich niet laten trappen.

De binnenkomst van den notaris, door de heeren accountants Rutgers en Lagerwij op den voet gevolgd, gaf geen ontspanning, doch een eigenaardigen schijn van kalmeering. Toch veroorloofde Alfred zich een oprecht: - Wel verdomd! toen Mr. van Wishoeck op de hoogte bleek van Ludwig's wensch en bedoelingen met het huis. De oudste verzekerde, ‘uit delicatesse’ zijn plan op deze wijze te hebben voorbereid en ingeleid. En Eva zag het Theo haar overbuur, zoowel als Cornelis die naast hem zat, duidelijk aan, hoezeer zij als Joden, zij het onbesneden Joden, Ludwig's sluwheid bewonderden. Mr. van Wishoeck dorst zich de woorden ‘familiebelang’ en ‘natuurlijke eendracht tusschen broeders en zusters’ veroorloven. Fiks maakte hij gebruik van ‘den tijd’, als vol onzekerheid en depressie. En toen, tot groot vermaak van Eva, nam hij ‘die Israëls daar’ tot voorbeeld.

- Ja, maar die wil me zuster Eva hebbe! beijverde Ludwig zich den doceerenden functionaris in te lichten.

- Als kunstzuster, begreep Van Wishoeck galant; wat een nijdige voor van scepticisme trok om den mond van Ludwig's vrouw.

- Dergelijke verlangens omtrent een of ander stuk uit de boedel zou ik de uitzonderingen op de regel willen noemen, ging de notaris onverdroten voort, indien de door meneer Ludwig mij

kenbaar gemaakte bereidvaardigheid tot de oplossing brengen mag van een ook door mij maar al te gemakkelijk besefte en bij de nadere beschouwing van uw belangen nog sterker gevoelde moeilijkheid.

En hij herhaalde, wat iedereen wist, dat zoowel het huis als een groot gedeelte van den inboedel niet gemakkelijk zouden verkocht worden. Voordeelige toestanden in de nalatenschap, hij gebruikte zelfs het woord verrassingen, stonden daar tegenover. Ook sprak hij van ‘den indruk naar buiten’, juist bij die toestanden van waarde, welke een vlotte regeling-in-der-minne zou maken. Eva hoorde het alles aan als iets dat haar niet veel kon schelen. Ik sta er toch feitelijk buiten, dacht ze, veel meer dan de andere dochters of schoondochters. Geld is ongetwijfeld iets goeds, maar niet van een beteekenis om je zoo overstuur voor te maken als enkelen hier aan de tafel blijkens hun vertrokken gezichten doen. Hoe graag zou Max dat teekenen!.... Alle goden, daar werd hij genoemd. ‘Papa's legaatjes!’ smaalde Cornelis. ‘Nog zoo'n strop’, dorst Alfred klagen.

- Moète we dit honoreere? vroeg Theo.

- Ze staan in het testament, meneer Bergmann, en uw vader is ook hier ver beneden zijn bevoegdheid gebleven.

- O zoo! riep Eva en knikte haar broer toe met fonkelend oog.

Op dit zeggen en doen van haar viel nu de gemompelde afkeuring neer, die niemand voor de woorden van den notaris of voor den wil van den doode dorst toonen. Over vele cijfers werd lang gesproken, soms in hartstochtelijk debat. De lijsten ervan waren rondgegaan. Mr. van Wishoeck had alles keurig voorbereid. De accountants hadden ontzaglijk gecijferd. En weer dacht Eva: - Zat Max er toch bij, al was het alleen om de burleske geslepenheid, door zijn naamgenoot den jurist der familie tentoongespreid, op papier of op steen te brengen. Mr. Max, die Max den schilder kort na het trouwen had durven plagen met het voorstel, de stukken voor zijn echtscheiding bijeen te brengen. In echtscheidingen was Advokaat Bergmann specialist. Zijn moeder gaf hoog op van de sommen, die hij voor zijn hulp dorst vragen. Maar zooals hun achter-achter-neef Leo Bergmann in Duitschland, van straatarm schatrijk geworden met Bergmann's Elixer tegen maaglijden, zonder ophouden aan de spijsvertering sukkelde; zoo zat Mr. Max aan een ega vast, voor wier fantastische toiletrekeningen zijne advokatie nog nooit genoeg opbracht.

Teekenaar Max zou zijn naamgenoot waarschijnlijk hebben gezien als een vos, want daar leek hij uiterlijk wel op. Naast den tantezegger zat Jacob, eens hun neef en nu hun zwager, als een graag nog niet oud lijkend mannetjesschaap. Zag men hem nooit zonder courant, ook nu had hij er weer een bij zich, die naast het erfenispapier lag en het was natuurlijk de ‘Times’. Al had hij den neus van de meeste Bergmann's, de besten met de fijn-spitsende neuzen, door de resolute geslotenheid van zijn grooten mond over de bultende bovenkaak deed hij denken aan een rustig-zelfvoldanen ram en werkelijk was hij verstandig en rustig. Wat een succes met zijn sigaretten! Zelfs Engeland rookte dit Hollandsch ‘Queen Mab’! O, die malle gewaarwording, toen ze te Parijs in het Grand Hôtel logeerden en, tegen den avond aangekomen, bij het eerste uitgaan als een van de felste reclames lazen ‘Cigarettes Queen Mab’! Heel Nederland had eerst gedacht er Engelschen import mee op te snuiven, tot de sigaretten-fabriek Jacob Bergmann om een noodzakelijke groote uitbreiding van de Hoogstraat naar de Baan werd verplaatst en 't Queen Mab ook op het dak kreeg, dat men te voren al op het Witte Huis en aan den overkant van de Maas in den nachthemel kon lezen. Jacob hàd vindingrijkheid en moed....

Maar nu Jacob's buurman - die ‘zoon van zijn moeder’.... Tòch had ook Siegfried joodsche oogen.... Léefde voor en op liefhebberijen. Je zag hem in de nieuwste auto's, meest na een voordeeligen ruil veroverd, waarom zijn beste vrienden hem plaagden door hem reclame-rijder te noemen. Van de Diergaarde was hij de trouwste bezoeker. Daar kende hij alle dieren en alle kinderen kenden hem. De dubbele genegenheid kostte dagelijks dubbel geld. De kinderen mochten ‘van’ hem apen, papegaaien en leeuwen trakteeren en hij trakteerde de kinderen. Ongestraft gebeurde dit niet. Om de beurt informeerden de broers en zusters naar zijn jongste conquête onder de kinderjuffrouwen. Toch was het waarlijk goedigheid; ook had Papa hem altijd verdedigd, die goedhartige coquetterie begrijpend. Maar zelfs Papa had meegeplaagd, toen Siegfried, zonder dat het zijn schuld was, dat pedante patriciërszoontje Gerard van Rinsum had aangereden en deze, ook door den agent in het ongelijk gesteld, zich had gewroken met smalend te klagen: ‘aangereden door een jóód’....

Ach, Vader kende zijn kinderen goed; hij leefde werkelijk mee met allen. En nu werd hij zóó beschimpt!? Om die niet bedwongen dwaasheid van zijn huis tot museum te maken, een domheid die tevens ijdelheid was, immers wraak op het verleden en juist hierin onverstandig - want de daad van een parvenu. Over het middenstandsleven van Grootvader zouden de Bergmann's heen geraakt zijn, eerder zelfs en zeker beter, zonder deze pronkerij. Sedert Oom Jozef van zijn leertijd te Londen terugkeerde met een juffrouw Sutro Jepson als vrouw, had het grootste gedeelte der joodsche deftigheid, zoowel in Den Haag als hier, hem als oudsten van een gezaghebbend geslacht erkend. En Papa kwam daarna verder door, zonder met één enkelen israëliet, althans merkbaar, te breken, een Rotterdamsche kassiersdochter van remonstrantschen huize te trouwen. Ondanks veel aanvankelijken tegenstand bij haar familieleden, van wie er hem vierkant den rug toe keerden, was ieder ook daar ten slotte gezwicht voor zijn, zoo lang het moest geduldig, maar het liefst en het best kloek er op los stormend veroveringstalent. Hoewel hij Oom Jozef, althans in de lange jaren dat Grootmoeder als weduwe daar inwoonde, voor den vorm als oudste erkennen bleef, werd Papa het wezenlijk middelpunt. Getrouwd op de verdiensten van een papierzaak, die hij zonder noemenswaardigen steun van zijn vader en zelfs tot ergernis van ouders en grootouders was begonnen, door te Leipzig, enkel op de naamsovereenkomst aan te binden met een niet-joodschen papierhandelaar Bergmann, die ook weer door zijn zelfbewusten glimlach was ingepalmd; had hij hoe langer hoe grooter invloed gekregen in de belangen van zijn schoonvader, tot hij hem voldoende de baas was om de oude firma, ondanks de woede van een zwager, te vervormen tot Bergmann's Bank, aan welke zeven jaren later, daags na een schrikwekkend faillissement, een succursaal werd geschonken te Dordrecht, die dáár het kapitaal den weg wees. Een middelpunt werd Papa op de Beurs, een raadgever, een drijvende kracht, de ziel van nieuwe, doch vooral ook van gekalefaterde ondernemingen. Tot verbazing van oude kantoren, kraaide zijn optimisme victorie; zijn sluwheid en zijn behaagzucht samen wonnen financiers en fabrikanten die in den knoei zaten, door met dien scheepsterm een hem welvertrouwd blijkende werkzaamheid aan te duiden. Praallust, zelfs met woordafleiding! Was hij geen Hollander door geboorte, doch tevens Oosterling door afkomst? ‘Qalafa’ is een

Arabisch woord, maar wat zouden wij Hollanders waard zijn geweest, als we niet altijd óók hadden geweten dat, zoo de teerkwast dient om te breeuwen, reten nog anders gestopt kunnen worden? Ook in zulk doceeren was Vader koket!

Een vraagbaak waarlijk, elken middag, begon hij vijf der zeven dagen door van acht tot half negen, maar meestal werd het negen uur, in het een-raams-vertrekje achter zijn privé-kantoor, dat een toegang had door het souterrein langs de portierswoning, de raadsman te zijn der tallooze hulpbehoevenden van beiderlei kunne en elken leeftijd, velerlei stand en den meest verschillenden nood die, een beroep doend op zijn beurs, nooit wat hij het kombofje noemde mochten verlaten zonder, vaak na aanvankelijken onwil, ook van zijn praktisch inzicht en zijn opwekkende voortvarendheid iets te hebben opgestoken. Daar was ook Willem Engelaar als vroegtijdigste klantje binnengeslopen, door zijn vrouw bepraat om hier te probeéren, wat hij niet wagen dorst bij zijn patroon - maar Antje was daar nooit geweest: aan zijn zelfzucht schonk Vader er geen gehoor. Ach, de goeiert, zijn rijke leven had hij wel voor een deel bedorven; maar wat hij om en voor anderen deed, was door zijn tallooze benijders schandelijk als ijdelheid, als joodsche druktemakerij, zelfs als reclame uitgelegd. Ook in de stugge regentenmilieus had men, na zijn huwelijk, zijn werkkracht en zijn kijk-op-zaken als heel bijzonder moeten erkennen; maar hij bleef er de Jood, de Duitscher en natuurlijk de parvenu. Zelfs de naaste verwanten van Moeder, hoe dikwijls, hoe mild de meesten hunner werden geholpen wanneer er iets misliep, hadden zijn vriendschap nooit waardijk aanvaard. En Moeder?.... nadat zij over de charme van zijn onweerstaanbare, door niemand en niets ontmoedigde hoffelijkheid vol fijn-gevoeligs was heengeraakt?.... Schuldig aan ontrouw was hij geweest; maar zou zij, ook in het begin van hun huwelijk, met hem hebben meegevoeld, het diepere in hem hebben begrepen, hem óóit de warmte hebben geschonken, die een weelde-natuur als de zijne behoefde? ‘La nature est exigeante, lorsqu'elle est prodigue’....

Bij een zelfkritiek die haar dikwijls lamsloeg, 't besef van een minderwaardigheid die met een lichaam als het hare nooit kon worden overwonnen, droeg Eva de verzekerdheid met zich - een schat in haar ziel die geen sterveling kende, daar ze hem zelfs voor Max geheim hield; dat niemand Papa had begrepen als zij, in al

de drukke roerselen zijner gecompliceerdheid, ook Ludwig niet, geen van de broers en nog veel minder een der zusters. Daar zij zich in niets zijn evenbeeld waande; slechts een namaaksel, zonderlingleelijk, wist; kwam dit bewustzijn voort, geenszins uit hoogmoed, maar uit het gevoel dat niemand hem liefhad, zóó volledig, met een eerbied, waardoor zijn wezen in stralend licht stond. Ook zijn vergrijp tegen Antje begreep zij. Dit meisje bracht hem het groote offer, daar ze, een kind, hem was ter wille, alweer gevleid door zijn hoffelijkheid. Hierom was Eva Antje dankbaar, al benijdde ze haar, dat zij iets had te geven....

- En u, juffrouw Eva?

- Eva, jij!

Iemand had haar aangestooten, 't was Jozef en Eva werd zich bewust, dat de notaris haar toe had gesproken. Ze zag meesmuilende gezichten.

- Sliep je? vroeg Ludwig, op een toon van geringschatting, als bedoelde hij: jij bent tot alles in staat.

Eva mompelde: - Och wel nee, doch ze voelde dat ze bloosde en nu werd er ook gul gelachen.

- U vertrouwt het wel, zei Van Wishoeck en knipoogend knikte hij goedig haar toe.

Had ze geslapen? Ze had gesoesd, over vroeger, over Vader, over Antje's betrekking tot hem.... Was ze toen toch ingedut? O, die ellendige hittenacht!

De meesten waren opgestaan. Nu kwam Van Wishoeck naast haar zitten en zei op iets gedempten toon:

- Ik vrees toch dat u niet alles gehoord hebt. Natuurlijk van de vroege reis. Trouwens er is niets beslist. Ik zal u nog eens moeten dagvaarden! Maar wat u ook mocht gemist hebben van de beraadslagingen, opgeschoten zijn we wel. Het plan van verdeeling is goedgekeurd, in beginsel gaan allen mee met de werkelijk zeer te waardeeren wensch van uw oudste broer om dit huis en de verzamelingen tegen taxatie over te nemen, behoudens wat hij er uit zal afstaan.

En, daar Eva hem vragend aankeek:

- Ja, ja, u krijgt uw Israëls. Maar dan hebt u toch heusch een klein uiltje geknapt, juffrouw Eva!

(Wordt vervolgd.)

De salon van 1928 door R.A.D. Cort van der Linden

Baudelaire heeft herhaaldelijk aesthetische beschouwingen gewijd aan de schilderkunst. Hij schreef ook eenige malen over den Salon. In de eerste van zijne brieven over den Salon van 1859 doet hij het voorkomen alsof iemand hem verzocht had eene beschouwing over die tentoonstelling te geven, met de aanbeveling: ‘Wees kort, maak geen catalogus maar een algemeen overzicht, zoo iets als eene vlugge philosophische wandeling langs de schilderijen.’

Als iemand mij vroeg om eene beschouwing over den Salon van 1928 zou hij mij eenzelfde program mogen voorschrijven.

Een algemeen overzicht. Alleen al daarom, omdat het godsonmogelijk is 3000 schilderijen stuk voor stuk in oogenschouw te nemen en al die stukken afdoende te beoordeelen. Er zijn tegenwoordig twee Salons in Parijs. De oude, in het Grand Palais van de Champs Élysées, waar de jaarlijksche exposities zijn van de Société des Artistes Français en van de Société Nationale; en de nieuwe, de z.g. Salon des Tuileries, sinds 1924 jaarlijks gehouden in de speciaal ervoor gemaakte houten loodsen, het z.g. Palais de Bois aan de Porte Maillot. In elk van die twee Salons hangen 3000 schilderstukken. Elk is met zijn vele zalen en kabinetten zoo wijdloopig, met zijn onoverzichtelijke wandvlakten vol kunstproducten zoo afmattend, dat men na een rondgang niet veel lust meer voelt opkomen er nog eens in den breede over uit te weiden.

Ik had het ongeluk - het geluk volgens sommigen - de Salons beide op den dag der Vernissage te bezoeken, den dag van de opening. Heeft men zich op zoo'n dag naar binnen gewaagd, heeft men in die volle zalen door het gewemel heen van menschen een

glimp gekregen van de tentoongestelde schilderijen, heeft men zich voorzichtig en moeizaam door de drukte en de correcte herrie heengewerkt en eindelijk den uitgang bereikt, dan komt men er ook doodop uit, verwenscht de kunst en de menschen, herademt zoodra men in de frissche lucht buiten is, geniet van het jonge groen der boomen, van de blauwe lucht, het heerlijke zonlicht, de geuren en kleuren van de natuur.

Daarbinnen de kunst, en de kunstmenschen. Eene massa-productie, beoordeeld door massa's menschen met een massa-oordeel.

Duizenden van die menschen, het publiek, in nieuwe voorjaarskleeren, schuifelen en scharrelen er langs de schilderijen en langs elkaar. Ze komen om kunst te zien en het eerst gezien te hebben, om zelf gezien te worden, om kunst en anderen te critiseeren: mode-menschen in uiterlijk en in oordeel. Het is een onmogelijk gewirwar en gekrioel, een voortdurend geloop en gedraai en blijven stilstaan en weer doorgaan, tegen-elkaar-aan-gebons en ge-pardon, iedereen staat en loopt iedereen in den weg, voor het schilderij, dat anderen willen bekijken, en anderen gaan of staan voortdurend voor schilderijen die men zelf wil zien. De lucht is er benauwd, menschenlucht, menschenluchtjes, vernis, parfums, olieverf. De menschen zijn druk, iedereen zegt zijn oordeel, praat openlijk, luistert en praat na, iedereen kijkt, lacht, kijkt om, bewondert en becritiseert, babbelt, spreekt en zegt wat, alles ‘en passant’. Iedereen schuift voort in de menigte en wordt in de menigte voortgeschoven. Merkwaardigerwijze is het ook zoo met het oordeel: iedereen geeft zijn oordeel ten beste in het publiek, en geeft op zijn best een publiek oordeel.

Die modieuze, nieuwsgierige menigte is er alleen op den première-dag. Na dien is het minder vol, en zijn er heel wat meer schilderijen dan kijkers. Veel schilderijen trekken heelemaal geen kijkers, want men komt gauw tot de ontdekking dat het geen doen is alle stukken te gaan bekijken en men beziet dus de meeste niet. Een snelle blik doet ons een minderwaardig stuk doorgaans afkeuren en een oogopslag moet ons in staat stellen een beter stuk voorloopig goed te keuren. We beperken ons in ons oordeel, het is noodzakelijk vanwege den tijd en ons uithoudingsvermogen. Ieder maakt eene selectie, naar zijn smaak en zijn aanleg, het onderwerp dat hem boeit, den schilder of de opvatting waarmee

hij sympathiseert. Maar als we met onszelf te rade gaan weten we heel goed, dat ons afkeuren en ons goedkeuren niet beslissend was, niet voor onszelf, dat het best mogelijk is, dat we in der haast de goede stukken zijn voorbijgeloopen.

Het is dan ook een onmogelijk iets, zoo'n Salon. En daar is ook vrijwel iedereen het over eens. Doch men moet niet denken, dat dit groote aantal schilderijen iets is van den lateren tijd, b.v. een verschijnsel in verband staande met de groote toename van bevolking van een wereldstad als Parijs, of met de democratiseering van de kunst. Een eeuw geleden hingen er ook al 3000 schilderijen in den Salon en was er ook al algemeenheid en democratie. Na de revolutie van '48, toen men de Jury opdoekte, die zich onsterfelijk had gemaakt met schilders als Corot, Decamps, Rousseau te weigeren, werden er in dat jaar niet minder dan 5.180 stukken aangeboden en ze werden alle tentoon gesteld. Maar dat was schijnbaar wat te veel, want men stelde het volgende jaar weer een Jury in, en die reduceerde het aantal tot 2.586, dus toch nog een onmogelijk groot aantal. In een artikel over den Salon van 1846 schrijft Th. Thoré over de dwaasheid van die groote hoeveelheid schilderijen, die een Jury toentertijd moest beoordeelen: ‘On s'est rassemblé 14 fois, pendant 4 heures environ, pour examiner près de 5000 ouvrages; soit à peu près 100 par heure, 2 tableaux par minute. C'est juste le temps de passer devant la file des tableaux sans s'arrêter.’ Dat is dus hetzelfde ongeveer, wat een nauwgezet kunstbeschouwer van tegenwoordig zou moeten afkijken: als hij 100 schilderijen per uur ziet en 6 uur per dag aan het werk is, bekijkt hij er 600 per dag en heeft hij 5 dagen noodig voor elk van de beide Salons. De schrijver voegt er nog bij in zijn artikel: ‘Si le nombre des exposants vient à augmenter, il faudra employer des machines à vapeur. La chaise curule de chaque académicien (dat was het Jury-lid) sera fixé sur une locomotive’ Dat overmatig groote aantal stukken is dus niet iets speciaals van onzen modernen tijd. Alleen het aantal bezoekers is wat grooter geworden in den loop der tijden.

Doch het oordeel van die bezoekers is wezenlijk niet veranderd. Het is nog altijd slechts het algemeene, het publieke oordeel.

Om dat oordeel, juist met het oog daarop, is de Salon in 1663 op aanraden van Colbert door Lodewijk den Veertienden ingesteld.

(De expositie heette toen nog niet Salon. Die naam stamt van later tijd, van den Salon Carré in het Louvre, waar onder Lodewijk den Vijftienden de tentoonstelling werd gehouden. Het aantal werken was zeer beperkt en er werden ook maar een bepaald aantal toegelaten. Eerst in de 19de eeuw komt die overgroote hoeveelheid.) Men kan bij Diderot (Les Salons, 1796) eene éloge lezen op den koninklijken stichter van die jaarlijksche schilderijententoonstelling, die, zooals hij zegt: 'excita l'émulation entre les artistes, prépara à tous les ordres de la société, et surtout aux hommes de goût, un exercice utile et une récréation douce, recula parmi nous la décadence de la peinture et rendit la nation plus instruite et plus difficile en ce genre!'

Wij zouden - weliswaar om een andere reden als Diderot het deed - achter dien zin ook een uitroepingsteeken hebben geplaatst. Want het lijkt heel mooi wat hier gezegd wordt, maar het zal toch moeilijk vallen na een paar eeuw kunstgeschiedenis zulke beweringen nog te beamen: dat al dien tijd de publieke opinie aan de kunst ten goede zou zijn gekomen, dat de kunstenaars bij hun onderlingen wedstrijd om de publieke waardeering meteen beloond werden met schoonheid in hunne kunstwerken, dat alle klassen van de maatschappij in den Salon nuttig en aangenaam werden bezig gehouden, dat de mannen van smaak, die vooral, er zooveel genoegen zouden hebben gesmaakt, of dat het verval van de kunst zou zijn tegengehouden, doordat het publiek de décadence belette! De geschiedenis leert ook, dat het publiek de genieën in zijn midden niet als zoodanig weet te herkennen, en niet tijdig eert. Als een genie beroemd werd bij zijn leven, dan werd hij dat niet, omdat het groote publiek hem die beroemdheid toekende, en meestal was een groot meester goed en wel dood, wanneer de gewone menschen hem begonnen te begrijpen en te waardeeren. Dat het volk zoo moeilijk zou zijn geworden in het genre schilderkunst, men loope eens den Salon binnen en oordeele zelf. Misschien is het volk gebaat geweest bij de openbaarheid van de nieuwe kunst, - maar de kunst?

Het oordeel van de bezoekers is wezenlijk niet veel veranderd, het is nog steeds het oordeel van 'het publiek', en dat is en blijft het algemeene oordeel, door den algemeenen smaak en door de mode beheerscht, het eigen-gekozen en eigen-gewilde oordeel van

de massa. De publieke opinie is eene algemeenheid, door massawerking bepaald: binnen die algemeenheid bewegen zich de vele persoonlijke opvattingen en de verschillende meeningen en gevoelens. Op den dag van eene Vernissage krijgt men eene bevestiging van die algemeenheid en die beperking van het oordeel, al die uitingen en openbare opmerkingen, die men hoort, zijn oppervlakkig en laag bij den grond, al zijn ze soms geestig, begrijpelijk, gangbaar, voor ieder open, sarcastisch soms, maar niet boven het gewone niveau. Wisselend naar smaak en opvatting, maar blijvend binnen de perken van mode en tijdgeest. Datzelfde oordeel geven en prepareeren de kranten, min of meer juist, min of meer gedetailleerd, min of meer rechtvaardig. En dat maakt ook elke Salon, zooals Baudelaire het zegt, ‘un article ennuyeux’, d.w.z. gewoon, beperkt, algemeen en vervelend.

Men had moeten begrijpen, dat een Salon niet hetzelfde is, nooit hetzelfde zijn kan als een blijvend museum met schilderijen. Elk schilderijen-museum is uit den booze, omdat er te veel schilderijen in hangen. En alle kunstmiddelen, die men tegenwoordig wel toepast om er wat van te maken zullen niet veel helpen, want de overdaad, die er is, neemt men niet weg. Dat is echter een fout van bijna elke tentoonstelling en van bijna elk museum, dat er veel te veel is, vermoeiënd veel. Doch hier nu van afgezien. De moeilijkheid in dezen is, dat de Salon bestemd is voor de nieuwe kunst, en niet voor de oude, en aan die bestemming kan geen enkele Salon voldoen, geen publieke opinie. Voor de oude kunst n.l., die reeds mooi is gevonden, daar is de traditioneele en algemeene bewondering van het publiek dikwijls de bevestiging van schoonheid, eene qualiteit dus, eene werkelijke erkenning van schoonheid en een behoud. Voor de nieuwe, de andere kunst, die veranderen wil en vernieuwen, daar is de openbare meening eene vervelende politie, die toeziet of een groote quantiteit stukken wel gehoorzaamt aan algemeene schoonheidswetten, of ze wel zijn overeenkomstig het algemeen gewenschte schoonheids-normale. Daar is het publiek oordeel een openlijk beletsel van vernieuwing en verandering. Want het nieuwe, dat het publiek misschien aarzelend wil, omdat het vermoedt dat de moderne richting er toch heen gaat, dat is niet het nieuwe, dat het genie zeker en beslist wil. Het publiek wil het gemakkelijke, het genie het

moeilijke. En dit is juist het onderscheid: het publiek is algemeen, het genie bijzonder; het algemeene is massaal, langzaam, gebonden, behoudend, het bijzondere is vrij, impulsief, ongetemperd, eigenmachtig, vooruitstrevend.

Maar leeft de kunst alleen door genie, de schoonheid alleen door het bijzondere? Heeft het publiek dan geen invloed op schoonheid, behoudens bevestiging van wat reeds mooi is gevonden?

Kan de kunst niet volstaan met klassieke schoonheid?

Neen, want ook die klassieke schoonheid verbeeldt het ontstaan, duidt zelf op vooruitgang, leven. De goddelijke kunst, onsterfelijk, leeft voort steeds door eeuwige jeugd, door eeuwige vrijheid. Vrijheid, in schoonheid, nieuw leven. Oud èn nieuw is het leven, beide, en in beide is schoonheid, volmaking en wijsheid en verzoening. Doch alle klassieke schoonheid, hoe volmaakt ook, is tijdelijk, hoe lang zij ook duurt: slechts het leven erin is eeuwig, niet de stof, niet de vorm. Het leven duurt voort: in wat nieuw is. De kunst kan met wat eens tot stand kwam niet alléén volstaan, maar moet voortduren met wat buiten het tijdelijk zijn altijd nieuw wordt gevonden. Niet de schoonheid die is, de schoonheid die wordt en ontstaat maakt voortdurend de kunst uit. In de schoonheid die is ligt een beeld slechts van het leven zooals het eens was. Doch het werkelijke leven wordt eerst verwezenlijkt in het oneindige, zoo als het leven wordt, vóórtdurend, buiten alle tijd en weten, de schoonheid die vóór ons ligt, de nieuwe vrijheid.

Die schoonheid behoort bij de jeugd en die vrijheid telkens weer vindt het strevend genie.

De menschen, de massa samen, aaneengesloten in het heden en gebonden aan het verleden, hebben genoeg aan een oude kunst, die in verband met hun eigen bestaan reeds mooi is, en ook blijft, zoolang zij leeft. Voor hen, klein gehouden in een groot geheel, uit noodzaak, levensdwang, zwak van pogen en beperkt in vrijheid, is het mooie in de bestaande kunst voldoende. Het genie, onafhankelijk van geest, streeft vooruit. Ver vooruit, ver van levensdwang en levensnoodzaak en beperking, vrij uit, verheft hij zich hoog boven de voor mooi gehouden oude wereld van het schoone. En het onbereikbare vormt hij tot kunst.

En zelfs in de werken van de oude meesters leeft ook die herinnering: de erlangde vrijheid, de verlossende kracht, de jeugd

erin treft ons nog, iets, dat nieuw is, door genie. Neen, ook het oude, de kunst van vroeger, doet ons het nieuwe verwachten, de toekomst met nieuwe schoonheid. De herinnering aan wat mooi is doet ons uitzien naar genie.

Wie schoonheid zoekt in onze moderne kunst zal dit ook betrachten op eene tentoonstelling als de Salon: uit te zien naar genie. Hoewel overtuigd van de nuttelоosheid of van de ongenoegzaamheid der publieke opinie zal hij toch hier moeten zoeken naar schoonheid en nieuwe schoonheid. Want in zoover is zelfs die publieke Salon toch bevorderlijk nog voor de moderne kunst, dat de kunstenaars er exposeeren, in hun hoop steeds op erkenning.

Eene vlugge philosophische wandeling door den ouden Salon, dien van de Champs Élysées, deed mij daar niet veel kunstschatten vinden. Een pakhuis met middelmatige schilderijen, een mode-show in olieverf. G. de Pawlowski schrijft erover in de Journal van 27 April: ‘Dans cette foire immense de la peinture et de la sculpture qui emplit maintenant le Grand-Palais tout entier, on chercherait en vain quelques révélations d'école nouvelle ou de tempérament fougueux; tout s'est assagi, tout est à vendre, si tout n'est pas à acheter.’ (In het algemeen staat de beeldhouwkunst op een hoog peil in Frankrijk; ons oordeel beperkt zich tot de schilderkunst.)

Om nu te zien of zoo'n verbazend groot aantal onbeduidende kunstwerken werkelijk nog eens op dezelfde manier in een tweeden Salon werd tentoongesteld, begaf ik mij naar de Porte-Maillot. Doch ook nieuwsgierigheid dreef mij ertoe die tentoonstelling nog apart te bezoeken. Het ware immers zeer goed mogelijk, dat juist in het Palais de Bois, in het eenvoudige houten verblijf van de kunstenaars zèlf, beter kunst was te vinden dan in het tentoonstellingspaleis van de Republiek. Het toeval deed mij den hupschen secretaris van den nieuwen Salon ontmoeten en hij was zoo vriendelijk mij in kennis te brengen met Elie Vidal, den directeur-stichter van het Palais de Bois. Albert Besnard heeft van hem getuigd in eene rede, die hij ter gelegenheid van de opening van den eersten Salon des Tuileries hield: ‘Nous avons eu de la chance. Sur notre route, le hasard voulut bien mettre un homme qui nous a fait confiance, qui s'est donné corps et âme à notre programme, et

dont je me félicite aujourd'hui d'être l'ami. M. Vidal a été la vraie réalisation du Salon des Tuileries.... M. Vidal croit possible la création d'une Maison des Artistes; création qui, pour notre part, nous rendrait indépendants du bon vouloir de l'État, en le débarrassant du souci de distribuer les locaux officiels du Grand Palais à trop de sociétés existantes, et, où nous serions chez nous, entre nous et maîtres absolus de nos destinées.' Zoo sprak Besnard en hij gaf precies in weinig woorden de bestaansreden van dezen Salon der onafhankelijken, en hij prees den praktischen leider. Men vindt de bovenstaande woorden afgedrukt in den catalogus. Op het eerste gezicht leek mij deze lofspraak op den man, dien ik zag, al begrijpelijk, en wat hij mij zeide bevestigde dien indruk: 'Gelooft u niet, mijnheer', zoo ongeveer vroeg hij mij, 'gelooft u niet dat als een groot aantal menschen samen, met vele meeningen en vele woorden, samen delibereeren en bedisselen en regelen en willen uitvoeren, dat er dan groote kans bestaat, dat de boel in het honderd loopt, terwijl, als één man de leiding neemt, die zich krachtig voelt, die het vertrouwen heeft en die het goede wil, dat er dan iets tot stand komt?' Dit was juist wat ik geloofde en mijn antwoord was haast vanzelf: 'Zeer zeker, mijnheer, en u bent ook, nietwaar, u bent ook eigenlijk de Mussolini van den Salon?' Doch het antwoord hierop was een glimlach.

Leiding aan de verwezenlijking van veler wenschen ontbreekt dus niet. Het systeem van beoordeeling der ingezonden werken is hier ook anders dan bij den ouden Salon. Er is wel een Jury, maar niet aangesteld om streng te beoordeelen, maar om aan elke richting eene gelegenheid te openen. Het systeem is decentralisatie. Er is een bepaald aantal schilders beschikbaar van elke richting, wie men ieder apart kan vragen een ingezonden werk te willen beoordeelen: men kiest dus vrij zijn eigen beoordeelaar. Deze vrije keuze bewerkt eene selectie van de schilderkunst, en de kans, dat de besten worden geweigerd, of dat de meesters in dezen Salon niet genoeg bekend zouden worden, is zeer gering.

Zelfs eene vlugge philosophische wandeling doet ons dadelijk veel moois ontwaren. Weliswaar veel te véél stukken, veel vergankelijke kunst, maar daarbij ook veel blijvende schoonheid, frisch werk met nieuwe gezichtspunten, gedurfde, nieuwe perspectief en veel variatie. Oorspronkelijkheid. Want hier gaat het ook om in moderne

kunst, - in alle kunst, schilder- of beeldhouwkunst, muziek, architectuur, dans en poëzie is er per slot maar één kwaliteit, die de waarde bepaalt: de oorspronkelijkheid. Maar die oorspronkelijkheid is een betrekkelijk iets. Elk kunstenaar, klein of groot, imiteert de natuur, en hij doet dat op eene wijze en in eenen tijd, die hem binden. Wat hij ziet, gevoelt en weergeeft, is wat ook zijn medemenschen, in eene bepaalde kunstperiode, zien en gevoelen en begrijpen. En wij kunnen slechts tot eene bepaalde hoogte stijgen in onze kunstappreciatie. ‘L'homme n'est capable que d'une certaine durée d'attention et n'a qu'une certaine mesure de capacité’, zegt Diderot. Elk kunstenaar maakt dus van de natuur, buiten zich en binnen zich, iets wat maar betrekkelijk mooi is. Doch behalve dat geeft hij meer: hij beseft dat hij veel, het meeste niet kan uitdrukken, hij gevoelt in zich en om zich als kunstenaar een natuur, oneindig veel machtiger en schooner dan de zijne. Ook dat bewustzijn wil hij in zijn kunst brengen. ‘Seule compte, au point de vue de l'Art, l'oeuvre qui éveille dans notre esprit un sentiment de qualité non mesurable et dont aucune théorie scientifique ne saurait rendre compte. En ce sens la connaissance de la nature et du métier, indispensables à l'artiste, ne peuvent constituer qu'un moyen et jamais un but. - Combien peu nombreux sont aujourd'hui les artistes qui ne savent s'élever au-dessus de la réalité....’, zegt G. de Pawlowski.

En dit nu is de grootste oorspronkelijkheid voor den kunstenaar: de natuur, de werkelijkheid, betrekkelijk als zij voor ons is, te kunnen weergeven mèt het besef van haar absolute wezen: schijn en wezen, den indruk door de uitdrukking, het eeuwige in stoffelijke schoonheid. Dit is zoo voor elk kunstwerk, en hoe beter die dubbele natuur uitkomt, des te beter, des te hooger de kunst. Baudelaire zegt in zijn ‘Peintre de la Vie Moderne’, in het eerste stuk waar hij spreekt over schoonheid en mode: ‘....le beau est toujours, inévitablement, d'une composition double, bien que l'impression qu'il produit soit une; car la difficulté de discerner les éléments variables du beau dans l'unité de l'impression n'infirme en rien la nécessité de la variété dans sa composition. Le beau est fait d'un élément éternel, invariable, dont la quantité est excessivement difficile à déterminer, et d'un élément relatif, circonstanciel, qui sera, si l'on veut, tour à tour ou tout ensemble,

l'époque, la mode, la morale, la passion. Sans ce second élément, qui est comme l'enveloppe amusante, brillante, apéritive, du divin gâteau, le premier élément serait indigestible, inappréciable, non adapté et non approprié à la nature humaine. Je défie qu'on découvre un échantillon quelconque de beauté qui ne contienne pas ces deux éléments.'

Nu is het merkwaardige van den Salon des Tuileries dit: dat er zoo veel schilderijen zijn en dat er tevens zoo veel oorspronkelijkheid is. Dat maakt het niet gemakkelijk. Want kan men in het Grand Palais nog zeggen dat het heusch niet noodig zal zijn al die middelmatigheid gade te slaan, in het Palais de Bois komt men dra tot omzichtigheid. Er hangen natuurlijk te veel schilderijen en er is veel wat zwak is en raar, - maar ook veel wat oogenschijnlijk geïnspireerd is, oorspronkelijk. En het is interessant, die oorspronkelijkheid is gevariëerd. Dikwijls maakt het moderne stuk een vermetelen indruk, bijna altijd is de opvatting of de behandeling van het onderwerp frisch, soms indrukwekkend, soms kennelijk nieuw, soms domineert het coloriet, een ander maal de teekening. Een enkelen keer staan we voor iets geniaals. Maar over het algemeen is die gevariëerde oorspronkelijkheid eene uiting van volkskunst. Wat die kunst voorstelt is ook alles wat de natuur en wat het moderne leven biedt, alles wat de moderne mensch, wat haast ieder van de natuur kan zien en genieten en van het leven kan opmerken. Er is eene algemeene bekentenis van schoonheid in de realiteit van de voorstelling, men geeft weer wat men begrijpt en wat aantrekt en bekoort, en men doet het naar zijne beste krachten en zonder schroom. Niet ieder denkt hetzelfde en gevoelt hetzelfde, en lang niet iedereen bezit voldoende meesterschap om er wat van te maken, maar er is veel talent en ieder geeft en werkt op zijn manier. Van futuristische geestverduistering merkt men niet veel meer, het is weer de natuur, die het medium is, waardoor de kunstenaar zich uit. Men ziet niet een speciale school, het genre van één groot meester, niet zoozeer de groote vlijt van peuterig werk of een nijvere kunst van bedriegelijk nabootsen.... maar er is eene vrije en gezonde oorspronkelijkheid van velen, de frischheid van eene nieuwere, algemeenere kunst. En het merkwaardige is dus dat al die kunstenaars, behoorend tot het groote publiek en met hun groot aantal kunstwerken, toch zoo weinig

afhankelijk zijn, van publieke opinie, school, richting of overlevering, dat zij zichzelf willen zijn en oorspronkelijk zijn geworden! O, lang niet allen. Niet eens de meesten, maar velen. Bij ons uitzien naar genie werden wij getroffen door zoo veel talent, ja zelfs daaronder genialiteit.

Is dit niet een heuglijk teeken?

Eene korte philosophische wandeling te midden van talentvolle moderne kunst is verfrisschend. Er is daar eene oorspronkelijkheid en schoonheid, die ons het alledaagsche en het leelijke doet vergeten. Het moderne leven echter, de vooruitgang, is aanwezig, mèt de mode, de hartstocht van heden, de tijdgeest, de nieuwe moraal. Misschien niet de beste, maar zeker de tegenwoordige werkelijkheid van een vooruitsnellend leven. Doch daarachter schijnt tévens het onveranderlijk licht van eeuwige schoonheid. Het eeuwige element in de oneindige kunst. Hoe verfrisschend, geruststellend in onzen vermoeiënden, materialistischen tijd. In iets nieuws genieten wij nu toch weer de rust van een blijvende schoonheid, het ware wordt mooi, vanaf de ijdele werkelijkheid verheft zich opnieuw onze geest ongemerkt tot de sfeer der verbeelding.

Wij ontdekken weer een nieuw vergezicht.... vreemd, buiten bereik van ons eigen licht, van den schijn van dees wereld, verblijdt ons stil een schijnsel van eeuwig wezen. Hoe mooi wordt alles in dien glans van schoonheid.

Dit is de vertroosting van de kunst: ons te verzoenen met een wereld, waarin wij leven. Die wereld anders voor te stellen dan zij is, maar dan ook schooner dan zij ooit in dit leven zijn kan.

Naar dien troost moet men zoeken. Omdat de beproevingen van het leven ook duiden op een vreugd, die buiten ons eigen bestaan waarschijnlijk te vinden zal zijn. En dus eene bevestiging als 't ware te zien van ons eigen geestelijk streven in de schoonheid van andere dingen, dat is voor den mensch steeds het geheim van de kunst.

Dit ook doet ons berusten, - in de voortdurende verandering, en gelooven in den geest van het nieuwe in de kunst.

De laatste scheepsdominee van Michiel de Ruijter door Joh. H. Been.

Wie was toch eigenlijk die ds. Theodorus Westhovius, die de Ruijter in zijn laatste uren bijstond en een paar maanden later dwars door een vijandelijke zee heen naar Napels en vervolgens naar Rome en door Tyrol en Duitschland heen de hulp van het vaderland ging inroepen voor onze in nood verkeerende zeemacht, om vervolgens met den schout-bij-nacht Philip van Almonde langs denzelfden toenmaals zoo bezwaarlijken overland-weg terug te keeren, en alweer na vele maanden zwalkens langs de zee het lijk van onzen grootsten zeeheld in behouden vaderlandsche haven te helpen brengen?

Een Fransch geschiedschrijver[1)] die hem in 1666 laat aanzitten aan de tafel in de kajuit van 'De Zeven Provinciën', schetst hem als een man van ongeveer 50 jaar, met een ernstig en deftig uiterlijk. Indien dit zoo ware, zou hij bij den dood van de Ruijter, op 29 April 1676 een goeie zestiger geweest zijn, dus niet zoo heel veel in leeftijd verschillende van den admiraal. Niets is echter minder waar. Naar de mededeeling toch van Gerard Brandt kwam Westhovius eerst in 1673 op de vloot, nadat eenige Leeraars, waar de Ruijter ''t oog op wierp', bedankt hadden, omdat zij niet 'tot zulk een gevaarlijken dienst konden besluiten'.[2)] Toen dan de Ruijter op het punt stond om zonder predikant in zee te gaan, hetgeen hem zeer ter harte ging, was er opeens uitkomst gekomen, doordat ds. Westhovius, 'hierdoor

1) Eugène Sue: 'Histoire de la Marine française' (1835), 1e dl., pag. 185 en 213.
2) Gerardt Brandt: 'Het Leven van de Ruijter', uitgave 1686, pag. 775; uitgave 1835/37, IV pag. 274 v.v.

geroerd en bewogen', zichzelven aanbood, 'hebbende geen beletselen van vrouw of kinderen, die hem weerhielden'.

Hij was, deelt Gerard Brandt mede, predikant te Hekelingen, 'een dorp in 't eiland Voorne bij Spijkenisse', en vergist zich op zijn beurt, want die beide gemeenten liggen in 't eiland Putten. Volgens de Acta van den Classis van Voorne en Putten, waarin hij meer dan eens eenvoudig ds. Westhof genoemd wordt, werd hij den 26 Juli 1671 in zijn eerste gemeente, Hekelingen, als predikant bevestigd. In de vergadering van 26 Juni 1673, evenals de andere in den Briel gehouden, vindt men in art. 16 vermeld, dat, nu hij op zee is, zijn dienst in Hekelingen door den proponent Steen wordt waargenomen.

Hoe kwam nu zoo'n dorpsdominee ertoe, om dit stoute stuk te bestaan? Want vergeet niet, dat hij uitvoer in de dagen, toen ons land letterlijk als de Zeeuwsche Leeuw worstelde om den kop boven water te houden, toen den 14en Febr. in het Engelsche parlement over ons het doodvonnis was uitgesproken, het machtige jaar 1673, waarvan deze scheepsdominee vooruit niet kon vermoeden, dat het 'twee groote Koninkrijken, tot driemaal toe de trotsche vlag (zag) strijken', het jaar van de twee worstelingen bij Schoonveldt en van den nooit door een Nederlandsch hart te vergeten zeeslag bij Kijkduin, toen het doffe gedonder der kanonnen uit de zee overwaaiend den ondertoon uitmaakte voor het sombere gebrom der kerkklokken, allerwegen ten bedestond biddend.

De heer Ulbo Mijs, oud-burgemeester van Gouda,[3)] aan wien ik ten opzichte van dit artikel zeer veel verplicht ben, uitte de mijns inziens zeer aannemelijke veronderstelling dat het gekomen is, doordat de Ruijter en ds. Westhovius elkaar meer dan eens

3) Voormaals van Middelharnis, als hoedanig hij een zeer belangrijke studie uitgaf over 'De Vischafslag van Middelharnis' (1577-1856), uitgegeven bij W. Boekhoven te Sommelsdijk, z.j.
Hierbij dient vermeld, dat het de heer Ulbo Mijs was, die mijn aandacht vestigde op ds. Th. Westhovius. Aan een omvangrijke studie daarover bezig, wendde hij zich tot mij om te weten, wat de Acta van den Classis van Voorne en Putten dienaangaande inhielden. Dat onderzoek interesseerde mij toen zoodanig, en bracht zooveel interessants voor den dag, dat ik de verleiding niet kon weerstaan om den heer Ulbo Mijs te verzoeken, of ik dat artikel mocht schrijven. Niet alleen gaf hij mij daartoe met de meeste bereidwilligheid zijn toestemming, maar stond mij bovendien met groote gulheid al zijn aanteekeningen af, gelijk uit den tekst, vooral in het laatste gedeelte van het artikel, blijken zal.

in datzelfde Hekelingen ontmoet hadden, omdat de Ruijter daar een hofstede bezat en dus in de tusschenpoozen dat hij landkrab was, daar meer dan eens vertoefde. Nu is het bekend, dat de Ruijter zelden of nooit een kerkgang oversloeg, ja zelfs, toen hij in 1658 zich in de Deensche wateren bevond, zich des Zondags naar wal liet roeien om een preek te hooren.[4)] Evenals Maerten Harpertszoon Tromp, wien dit in de schotschriften dier tijden verweten was,[5)] ging hij gaarne met predikanten om. Wie dat soms onder de Nederlanders vergeten mocht zijn, moet dat maar eens in Hongarije gaan onderzoeken, waar tot op den dag van heden de herinnering daaraan nog voortleeft.

Het ligt dus voor de hand, dat de dominee van Hekelingen vele malen in gezelschap van bestevaer Michiel is geweest, en dat hij, zooals ieder die in de nabijheid van den grooten vlootvoogd verkeerde, van hem ging houden, en als men jong is wordt dat heel spoedig een dwepen. Hebben wij, zelfs op een afstand van eeuwen, in onze jonge jaren niet met Michiel de Ruijter gedweept?

Bij dezen predikant beperkte zich dat niet, gelijk het bij oudere meer bezadigde menschen het geval is, tot woorden en beschouwingen. Neen, het nog warme, jonge bloed dreef hem ertoe, om, toen vergeefs een oproeping gedaan was tot, (zooals de Ruijter dat den 20en April in zijn verzoek aan de Staten van Holland had uitgedrukt): ‘een bekwaam predikant beide in leer en leven tot stichting van zijn scheepsvolk’, zichzelf ertoe aan te bieden en de hel van een oorlog ter zee in te gaan. Vergeet niet, dat een predikant niet in een verborgen hoekje kon wegkruipen, als de uren, ja soms dagen van verschrikking gekomen waren, want dat zijn hut vlak bij de kruitkamer gelegen was. Zijn aanbod was wel een uitkomst voor de Ruijter. Want omdat de vloot al in zee gegaan was, moest de jeugdige predikant per adviesjacht daarheen gevoerd worden.

De Classicale Acta van Voorne en Putten geven ongedacht een teekenend staaltje van de verhouding van de Ruijter tot de

4) Zie mijn ‘Historische fragmenten’, uitgave J.M. Bredée, te Rotterdam, uitgave 1912, pag. 190.

5) Zie mijn ‘M.H. Tromp, een Zeemanszoon uit de 17e Eeuw’, uitg. L.J. Veen te Amsterdam, 3e druk, pag. 114 v.v. en pag. 144.

predikanten, en omdat het bij mijn weten nooit gepubliceerd is, geef ik het hier in zijn geheel terug, zij het dan, ter meerdere duidelijkheid in de tegenwoordige spelling. Het is te meer kenmerkend, omdat wij, Nederlanders, nogal eens de gewoonte hebben, om een groot man pas na zijn dood te eeren, mits men wèl verzekerd is van zijn dood.

Onder 'Particularia' vindt men dan opgeteekend in het verslag van de vergadering van 25 September 1673, dus ruim een maand na de beslissende zegepraal bij Kijkduin:

'De Scriba Classis Guillielmus Ackersdijck heeft de E (erwaarde) vergadering gerelateerd dat hij van D(s) Theod. Westhovius verzocht was uit den naam en vanwege den manhaften, victorieuzen en wijd beroemden Zee-Held den Hoog-Edelen Heer Luitenant-Admiraal Michiel Adriaensz. de Ruijter deze Vergadering bekend te maken, dat Zijn Hoog-Edelheid den E. Classis van Voorne en Putten doet groeten en zijn dienst aanbieden. Welk teeken van toegenegenheid en eerbewijzing van den Hooggeduchten Heer Luitenant-Admiraal de Ruijter de E. vergadering met beleefde dankzegging verstaan en aangenomen en de wederaanbieding van allen schuldigen dienst aan den meergemelden Zee-voogd uit den naam des Classis door hem Scriba gedaan, zich laten welgevallen heeft.'

Een goed half jaar later zou de Eerwaarde Classis voor een heel andere geschiedenis komen te staan. Een afgevaardigde van den kerkeraad van Dordrecht overhandigde verscheidene brieven, waaronder er zich een bevond geteekend door Jacobus Lijdius en Johannes Vrechemius, predikanten te Dordrecht, alles betreffende een trouwbelofte, welke ds. Westhovius aan Anna de Meijer aldaar gedaan zou hebben. We hebben immers al doen uitkomen dat de predikant van Hekelingen nog jong bloed door de aderen voelde bruisen? Ook hij was in die vergadering tegenwoordig, maar verzocht uitstel, omdat hij niet wel gewapend was deze beschuldiging met stukken of getuigen te bestrijden. Wat hem werd toegestaan. Meteen werd aan Dordrecht verzocht bij nadere gelegenheid een beleefder en bescheidener bode te zenden. Die bode heette Hendrik de Meijer,

de vader van het meisje, aan wie de trouwbelofte gegeven zou zijn, en was koperslager te Dordrecht.

De Acta van de vergadering van 25 Juni d.a.v. zijn bij al haar lengte zoo verward en onduidelijk, dat het mij, zelfs na herhaalde lezing, nog niet heel duidelijk is, wat er toch eigenlijk geschied is. Dit kan althans gezegd worden, dat ds. Westhovius eerlijk erkende de trouwbelofte te hebben afgelegd, ‘maar zegt, daartoe door bedrog en bedreiging geprest te zijn’. Zooveel ik er verder uit begrijp, had hij vaak het huis van Anna de Meijer bezocht, zoodat de menschen daarover gingen babbelen en op ‘een gemeenschap tusschen hun tweeën speculeerden, die buiten vrijage niet kon bestaan’. Ook was het hem door den vader gemakkelijk gemaakt geld te leenen, van welk aanbod hij gebruik had gemaakt, naar het schijnt meer dan eens, ‘bij welke gelegenheid hij als railleerende beloofd hadde met een schriftletterken deze geleende penningen niet anders als met zijn lijf te zullen betalen’. Tot voldoening waarvan hem verschillende bedreigingen zouden zijn gedaan. Ook bedenke men, dat Anna Mennoniet was.

't Was vooral de kerkeraad van Dordrecht, die erachter zat en als een zwaard van Damocles hing de censuur boven zijn arm hoofd, waar omheen de Engelsche en Fransche kogels van Schooneveldt en Kijkduin gefloten hadden. Zelfs dreigde het een wereldlijke zaak te worden, want in die vergadering verscheen ook een procureur. De heer Mijs deelde mij uit de Huwlijksregisters van Hekelingen mede, dat ds. Westhovius aldaar met haar ondertrouwd is op 21 April 1675, maar hij is te Bleskensgraaf getrouwd en wel op 1 Mei d.a.v. Natuurlijk was zij eerst tot de Gereformeerde gemeente overgegaan.

Dat de jonge dominee in heel deze geschiedenis geen met voordacht gemeene rol gespeeld heeft, vindt wel hierin zijn bewijs, dat de streng zedelijke de Ruijter hem wederom als scheepsdominee medenam, nu op ‘de Eendragt’ van welks campagne de 69-jarige zeeheld als een verminkte zou neerstorten en een lijdensweek ingaan, waarin ds. Westhovius hem op ontroerend trouwe wijze heeft terzijde gestaan.

Ach ja, ds. Westhovius had een vrouw noodig, al was het dan alleen maar om ervoor te zorgen dat de boel in Hekelingen goed marcheerde tijdens zijn afwezigheid. In de September-

vergadering van 1675 komt namens haar een bericht in, dat, nu haar man ‘met den Heer Admiraal de Ruijter en 's lands vloot in zee gegaan is’, en de proponent Steen, die den dienst waarneemt, tegenwoordig nog al eens absent moet zijn omdat hij op beroep preekt als anderszins, het noodig zal zijn, dat Hekelingen door de ringbroeders bediend wordt. Die krijgen daartoe de opdracht en de vrouw van ds. Westhovius een lijstje, zoodat ze zelf kan nagaan, of daar wel in goede orde aan voldaan wordt.

Nu wil een dominee wel preeken, maar de arbeider is zijn loon waard. Ds. Westhovius deed het op de vloot ook niet voor niemendal, dus hoefden de Broederen dat ook niet te doen, maar wie zou dat betalen? Ds. Westhovius? Ik geloof, dat hij in zijn vrouw iemand had aangetroffen, die daartoe den boel te goed bij elkaar wist te houden, want eerst in dezen tijd begint de kwestie over de vergoedingen. En dat zijn ambtgenooten dat niet geheel ‘om Godswil’ geliefden te doen, mogen alleen zij hun kwalijk nemen, die onbekend zijn met den inderdaad afschuwelijken staat, waarin toenmaals in het najaar en in een natten winter landwegen konden verkeeren. Ook waren er fietsen noch autobussen; men was aangewezen op de welwillendheid van een boer, die paard en hotskar beschikbaar wilde stellen, of van de paarden waarvan zich indertijd de heilige apostelen bedienden, dat wil zeggen: z'n eigen voeten.

Dat smeulde en smeulde aldoor bij de predikanten in den Lande van Voorne en Putten, tot opeens de vlam eruit sloeg. En dat werd veroorzaakt door een krasse aanschrijving van de Staten van Holland en West-Vriesland aan den Eerwaarden Classis, ‘behelzende een strikt bevel aan de respectieve predikanten des Classis, om den persoon van ds. Westhof, predikant in Hekelingen, tegenwoordig op 's lands vloot, niet alleen ongemoeid te laten, maar ook zijn dienst, gedurende zijn absentie, buiten zijn kosten en lasten waar te nemen’. Deze aanschrijving werd in de vergadering van 28 September 1676 (artikel 8) behandeld, dus wel na den dood van de Ruijter, maar toen diens lijk nog verre van het vaderland was. De Eerwaarde vergadering kon hierin geen besluit nemen tijdens de afwezigheid van den Hekelingschen predikant, maar beval toch ieder,

wien het aanging, zich naar den inhoud van deze aanschrijving te gedragen. Hoewel, in art. 24 kwam men daar nog eens op terug, zich afvragende, ‘waar de Broederen hun onkosten vinden zullen?’ Zonder daarop een antwoord te kunnen geven.

Dat klinkt nu alles heel mak, maar ds. Westhovius zou ondervinden, dat zulks maar voor het uiterlijk was. Men verdacht hem, dat hij en hij alleen de aanstichter was van die scherpe aanschrijving, en toen de Broederen hem in de vergadering van 26-28 April 1677 in hun midden hadden, moest hij antwoord geven op de vraag, ‘of hij zich bij request beklaagd had over de Broederen, alsof zij onwillig waren’. Wat hij ontkende, ‘maar dat hij gegaan was door de order van Haar Ed. G. Mogenden naar 's lands vloot zeer haastig’ en daardoor geen tijd had gehad om met de gedeputeerden van den Classis te spreken over 't waarnemen van zijn kerkdienst, ‘en dat hij vreezende, dat (vermits ds. Steen beroepen was tot predikant op de Made) zijn kerk niet naar behooren mochte worden waargenomen, deze zijn ongelegenheid schriftelijk aan hun Ed. Groot Mogenden had geremonstreerd’. Dezen hadden hem gezegd, dat hij vrijelijk kon vertrekken, want dat zij wel voor zijn kerk wilden zorg dragen, en diensvolgens de bewuste missive aan den Classis gericht.

Neemaar, in dat ‘relaas’ van ds. Westhovius ‘schepte’ de vergadering geen genoegen! Zij wilde zwart op wit hebben wat hij aan de Staten geschreven had, hetgeen hij beloofde te zullen inleveren in de volgende vergadering.

Nu zij men zoo vriendelijk om zich even in herinnering te brengen het verschil in titulatuur tusschen Hun Edel Groot Mogenden, waarmede toentertijd de Staten van Holland en West-Vriesland bedoeld werden, en Hun Hoog Mogenden, dat wil zeggen de Staten Generaal. Dan zal men er even vreemd als de Eerwaarde Broederen van opkijken, dat ds. Westhovius in de volgende vergadering van 28-30 Juni 1677, gesommeerd om zijn request aan de Staten, waarvan in de April-vergadering sprake was geweest, over te leggen, aankwam met zekere Remonstrantie en Memoriaal te voren overgelegd aan de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, doch met zijn bijgaande expresse loochening van ‘ooit ofte ooit’

eenig request te hebben gepresenteerd aan de Ed. Gr. Mogenden, ‘betuigende, dat daarvan in de Acta zeer verkeerdelijk en kwalijk aanteekening gedaan was zoodanig Request bij hem beloofd den Classis te zullen worden vertoond, alzoo (zoo hij zeide) nooit in wezen geweest was’.

Wel, de Broederen ‘verwonderden zich ten hoogste over deze zijn loochening’. Uit zijn eigen mond was aangeteekend wat in de notulen der vorige vergadering stond, en bovendien herinnerde men zich nog duidelijk dàt hij het gezegd had, bij het gevoelen blijvende, dat zonder een request zijnerzijds aan de Staten, van dien kant nooit zulk een scherpe aanschrijving had kunnen komen. En omdat men daar nu eens nader haring of kuit van wilde hebben en dat in den Briel, waar men als gewoonlijk vergaderde, ook dadelijk krijgen kon, omdat de Vrijheidsstad stem had in de Staten van Holland en West-Vriesland en daarheen, met een of meer burgemeesteren, een pensionaris afzond ter dagvaart, werden drie dominees, tot wie heel eerlijk ook ds. Westhovius behoorde, afgevaardigd, om staande de vergadering over deze zaak eens even nader het oordeel in te winnen van burgemeester Keijser en den pensionaris der stad (toenmaals mr. Markus). Het rapport dezer commissie kwam hierop neer: ‘dat Doudijns den Heer Raadpensionaris Fagel uit den naam van ds. Westhovius had geklaagd over den E. Classis, omdat dezelve onwillig was diens kerk buiten zijn kosten waar te nemen en te bedienen en ook verzocht (had), dat daarover de E. Classis scherpelijk zou worden beschreven en het waarnemen zijner kerk buiten zijn E. kosten belast. De Raadpensionaris had daar toen bij de Staten op het ernstigst op aangedrongen, wat des te meer indruk had gemaakt, omdat het anders zijn gewoonte niet was ‘zaken te verzwaren, maar zware zaken te faciliteeren’.

‘Op welk gehoord ds. Westhovius antwoordende, zeide, dat alhoewel de heer Raadpensionaris zijn zaak zoo ernstig had voorgesteld, dat desniettegenstaande hij nooit dien heer daartoe had verzocht, ook nooit eenige klachten tegen onzen E. Classis had ingebracht, maar alleen maar had zoeken zorg te dragen, dat zijn kerk buiten zijn kosten zou mogen worden waargenomen. Hetwelk, dewijl het geschied was, zoo was hij nu den E. Classis bedankende van harte voor diens diensten omtrent zijn kerk in dezen bewezen.’

‘Waarop, alhoewel de E. Classis wel gewenscht had, dat ds. Westhovius te voren zich wat ronder en duidelijker had gelieven te verklaren en te openen, nochtans gehoord hebbende (zijn) antwoord bovengemeld, en wel bijzonder zijn ronde betuiging van nooit iets tot klachte tegen den E. Classis te hebben ingebracht, en daarnevens komende zijn dankbaarheid, heeft geresolveerd zich hierbij te vergenoegen en de zaak verder te laten berusten.’

Onzerzijds willen wij hier opmerken, dat toen de Hekelingsche predikant nog ongehuwd ter zee voer, er geen kwesties over vergoeding gerezen waren. Eensdeels zal dit gekomen zijn, omdat hij toen bijna alleen te doen had met ds. Steen, den proponent die zijn dienst waarnam en dien hij vermoedelijk uit eigen zak betaalde, waarbij het onze opmerkzaamheid trekt, dat hij geld ter leen moest vragen bij zijn lateren schoonvader Hendrik de Meijer. Na zijn huwelijk eerst is hij beter op zijn financiën gaan letten, gelijk men uit het onmiddellijk voorafgaande heeft kunnen opmaken. Zoodat zijn huwelijk, ten minste in dit opzicht, een zegen voor den niet ruim met aardsche middelen bedeelden dorpsdominee is geweest.

Maar om tot de Eerwaarde Broederen terug te keeren, die schijnen ten minse voor het meerendeel ook gehuwd te zijn geweest. Want onmiddellijk na de zaak van ds. Westhovius kwam de vraag aan de orde, waaruit de kosten van de waarneming zijner kerk gevonden zouden worden en ook die voor een anderen dominee, die nu wel niet op de vloot, maar dan toch in 's lands dienst was, n.l. in het leger. Men besloot nu door een te benoemen commissie een request te presenteeren aan den Raadpensionaris, met dien verstande echter, dat men hem eerst zou polsen, of het bij de Staten ‘een goeden ingang’ zou vinden. Tevens zou hem mondeling worden overgebracht, hoe ds. Westhovius verklaard had, dat de Classis geheel onschuldig aan het verzuim was, ‘en ook betuiging worden gedaan van onze gestadige en gedurige gehoorzaamheid aan onze Overheden, gelijk al haar bevelen, zoo bijzonder in haar last omtrent het waarnemen van de kerk van ds. Westhovius’.

Nu, die Commissie heeft wel een lijdensweg moeten afleggen. Te Delft informeerde zij bij een afgevaardigde der Synode, ‘wat

andere Classes trokken voor het bedienen der kerken, welker predikanten den legerdienst waarnamen, en vernam ‘dat Haar Ed. Grootmogenden daar niet toe contribueerden’. Vervolgens had zij ettelijke dagen in den Haag vertoefd om met den Raadpensionaris te spreken, wien zij eindelijk het request kon overhandigen, dat wel in de Statenvergadering kwam maar om advies naar Gecommitteerde Raden verhuisde, om vandaar weer naar den Ontvanger-Generaal Bleijswijk te gaan, die te Delft woonde. Pas had de Commissie dit vernomen, of ook zij ging naar Delft en verzocht een onderhoud met den heer Bleijswijk, die er hun opmerkzaam op maakte, dat een getuigschrift van den kerkeraad van Hekelingen ontbrak over het goed waarnemen der kerk aldaar. Daarom naar Hekelingen, waar men echter ‘geheel ongenegen’ daartoe was. Door tusschenkomst van eenen ds. Bockelman kreeg men eindelijk na veel moeite het attest. En toen sukkelde de Commissie weder naar Delft, wat toenmaals ook al niet zoo vlug ging als thans. Helaas, men kon wederom ongetroost heengaan, want Bleijswijk wilde, dat precies opgegeven zou worden, wanneer ds. Westhovius thuisgekomen was. Weer naar Hekelingen, en daar zocht zij extract uit het diaconie-boek te krijgen, tot bewijs, dat ‘de kerk niet heeft leeggestaan van den tijd van het aanschrijven van den manhaftigen Heer de Ruijter zaliger’. Nog meer verlangde men, zooals de lijst van predikbeurten, opdat de Commissie ‘wel voorzien en gewapend zich zou presenteeren voor den Achtbaren Heer Bleijswijk’. Maar de achtbare Heer Bleijswijk antwoordde, dat het hem speet vergeten te hebben aan hun Eerwaarden opgave te vragen van den tijd van ds. Westhovius' vertrek, en dan moest hij ook nog hebben den brief van de Staten van Holland, vermoedelijk die aan ds. Westhovius geschreven was.

Waarom de Commissie aan den Classis machtiging vroeg, om over de door den Ontvanger-Generaal gestelde eischen met ds. Westhovius te onderhandelen. Toen dit geschiedde, antwoordde deze, gaarne buiten deze zaak te willen blijven. Immers 't ging over de financieele vergoeding aan hem voor zijn kerk. Overigens gaf hij de gevraagde inlichtingen, zoodat hierin alles tot aller genoegen werd overeengekomen.

Evenwel, daarmee was men er nog niet. De twee onvermoeibare reizigers waren weer naar Hekelingen gegaan, om gedaan te zien te krijgen, dat in de attestatie volgens den wensch van den Ontvanger-Generaal ‘invloeien moest de tijd van ds. Westhovius' begin en einde in de reis met den Heer de Ruijter zaliger naar Messina’. Aanvankelijk was daartoe de kerkeraad zeer genegen, en de twee dominees gaven het attest over, omdat er nog een oud-ouderling in gekend moest worden, die alweer een noodlottigen invloed in deze zaak scheen uit te oefenen, want het tweetal kon het attest niet meer terugkrijgen, ‘alleenlijk na vele instantiën, persuasiën en dreigementen’, mits den eerstvolgenden Zondag de Kerkeraad eerst er nog over zou vergaderen eer het vereischte in de attestatie zou komen te staan, en verder, dat de twee hun ‘een akte van indemnatie geven zouden’.

Op den bestemden Zondag verschenen de twee deputaten alzoo te Hekelingen, om te hooren, dat ds. Westhof hun de resolutie van den kerkeraad zou mededeelen, ‘dewelke dan deze was’, dat men eenparig weigerde het verlangde te geven, tenzij daartoe gerechtelijk gedwongen.

De deputaten hadden toen besloten, daar niet verder in te treden. Veel aangenamer was het voor hen om (in de Classicale Vergadering van 27-29 Juni 1678 art. 11) mede te deelen, dat zij een beter ontvangst te Delft gevonden hadden, waar de ontvanger een gunstig advies beloofde te zullen geven, tevens hun den raad gevende zelf nog een goed woordje te doen bij hen, die te beslissen hadden. Waarna ds. Roelandus, een der deputaten, er nu alleen maar op uittrok om ‘zoo bij de E. Gecommitteerde Raden, alsmede bij de Staten van Holland alle moeite’ (aan te wenden), totdat eindelijk de zaak een gewenschten uitslag genomen heeft, namelijk een som van.....’

Ja, nu geef ik u toch te raden, voor welk een geldsom al die moeite was geweest, dat reizen en trekken, die booze woorden en die ellenlange notulen. Het is waar, dat ónze duizenden ten opzichte van de eeuw van Michiel de Ruijter in honderden kunnen getransporteerd worden. Om uw nieuwsgierigheid niet langer te prikkelen, kan ik u mededeelen, dat die som zeshonderd gulden bedroeg.

En wat kreeg ds. Westhovius daarvan?

Eerst uit artikel 9 van de volgende vergadering, gehouden op 11 April 1679 verneemt men dat. Er was nog een Commissie-benoeming daartoe noodig geweest, en die Commissie had alweer ‘geconfereerd met ds. Westhovius, die in dienst van 's lands vloot naar Sicilië is geweest, over de onkosten en het waarnemen van zijn kerkdienst’. 't Was compleet, of hij in een met zeep besmeerden cocagne-mast moest klimmen, om met de uiterste inspanning een prijsje te kunnen wegritsen!

‘Hem wordt veertig gulden toegekend, waarmede hij zich tevreden stelt’ berichten de deftige notulen.

Maar hebben de deputaten, die wel een paar schoenen bij dat heen en weer reizen versleten zullen hebben, geen bedankje, en de kerkeraadsleden van Hekelingen geen uitbrander gehad?

Zeker! Dat hoorde er zoo bij, en was al geschied in de vorige vergadering. En nu kan ik het heusch niet nalaten, dit in het kleed dier dagen, dus in de toenmalige spelling te laten:

‘De E. Classis dit verhael en (de) vuijle werck vanden kerckeraedt tot Hekelingen hoorende, neemt daerin een seer groot misnoegen en (de) billickt jae bedanckt D.D. Deputatos ad illum causum in alle debvoires soo onvermoeijt gespendeert, edoch, resolveert het daerbij te sullen laten’. -

Nog slechts een paar keer komt ds. Westhovius in de Acta van den Classis van Voorne en Putten voor. In de Juli-vergadering van 1680 (art. 5) wordt hij genoemd onder degenen, bij wie attestaties waren ingekomen ten nadeele van een beroepen predikant te Spijkenisse. Reeds in September van dat jaar lezen wij, dat een ander in die Commissie moest benoemd worden, omdat hij naar Zevenbergen was vertrokken. In zijn plaats was te Hekelingen beroepen, ds. Godefridus Broeckhuijsen, ‘S.S.M. candidaat’, staat er in de Acta.

Verloor ik hier den laatsten scheepsdominee van Michiel de Ruijter uit het oog, de onvermoeide nasporingen en onderzoekingen van den heer Ulbo Mijs hebben hem weer in mijn gezichtsveld gebracht. En daar ben ik zeer blij mee, omdat er zoowaar nog heel wat belangwekkends van dezen bevaren predikant te vertellen valt.

Hij heeft nòg eens een zeetocht medegemaakt, hoor! En nu

een, die ook in de Engelsche geschiedenis als een zeer bijzondere en merkwaardige staat opgeteekend, n.l. die van November 1688, welke prins Willem III overbracht naar Engeland en aldaar aanleiding gaf tot ‘the glorious revolution’.

Den 24 October van dat merkwaardige jaar toch besliste de kerkeraad van Zevenbergen met eenparigheid van stemmen op het volgende verzoek, dat den 21 October 1688 uit den Haag verzonden was; geteekend door Albertus Woodwoord, gedeputeerde van de Synode van Zuid-Holland.

‘Eerweerde, Godsalige Heeren en medebroederen in Christo, - Overmits Sijn Doorluchtige Hoogheit begeerig is, dat door de Suit- en Noort-Hollantse Synodus gedespicieerd sullen worden ses predicanten om met de militie van den Staat mede te gaan op de vloot; Soo ist dat wij onder andere mannen van vereischte qualiteiten en gaven na de begeerte van Sijn Doorluchtige Hoogheit versocht ende verkoren hebben den persoon van D. Theodorus Westhovius, den seer Eerwaardigen predicant tot Sevenbergen, bewust sijnde van Sijn E. bequaamheit ende noodige hoedanigheden. Ende nadien in dit extraordinaris geval alle ordre niet kan worden geobserveert ende de predicanten vanwegen dese schielijke expeditie tegen de eerste bequame wind gereet moeten sijn, Soo is dan ons versouk dat het Ul, goedheit doch sij den voorsz. D. Westhovius gunstelijk op ons versouk ende in den name van Sijn Doorl. Hoogheit te laten volgen tot het voorsz. hoogaangelegen oogmerk, daar den gantsen Staat en Kerke in dese calamiteuse tijd ten hoogste aan gelegen is, sullende wij niet nalaten aan de E. Classis van Dordrecht hiervan aanschrijving te doen, ten einde Uwe kerke wel ende wettelijk mag waar genomen werden, verseeckert sijnde dat hierdoor niet alleen een pieus werk bij Ul, sal worden toegestaan, maar ook bij Ul, Eerw. predicant onder Godes Segen uitgevoerd. Gerust dan sijnde op Uwe toegenegentheit, verwachten wij de versochte dimissie. Ende nadat wij alle heil en segen over Uwe personen en bedieningen gewenst hebben, sullen segen blijven die wij sijn - Ued. onderdanige dienaren en medebroederen in Christo’ (volgt de handteekening).

Dat was zeker een eervolle onderscheiding voor ds. Westhovius, die over 't algemeen bij hoogere autoriteiten, dan leden van kerkeraden of van Classes uit den aard der zaak konden zijn, goed aangeschreven stond, gelijk uit hetgeen wij omtrent hem reeds mededeelden, voldoende gebleken is. Waarbij wij hier nog voegen, dat, toen hij nog te Hekelingen woonde bij den doop van zijn oudsten zoon op 11 April 1677 als getuige vermeld wordt ‘den Doorluchtigen en Hooghgeboren Heer Frederick Wilm, Graeve tot Limburg Bronckhorst en Stirum’ enz., volgens den heer Ulbo Mijs dezelfde, die eens als Graaf van Stirum met Westhovius aanwezig was bij het sterfbed van de Ruijter, en toenmaals kapitein van ‘de Leeuwen’, waarop hij zich in dien noodlottigen zeeslag heldhaftig van zijn plicht gekweten had, en in 1692 tot den rang van Luitenant-Admiraal opklom. De verhouding van ds. Westhovius tot dezen edelman was zoo vriendschappelijk, dat het gedoopte kind de voornamen van dien edelman ontving, dus als Frederick Wilm werd ingeschreven.

Toen ds. Westhovius van den beroemden zeetocht naar Engeland was teruggekeerd, was hij vol dank ‘voor de getrouwe zorg en veelvuldige moeiten, welke (de Eerw. Kerkeraden) voor de gemeente genomen hadden terwijl hij uit was geweest’. En die goede verstandhouding bleef nog eenige jaren bestaan. Vanaf zijn komst te Zevenbergen in 1680 tot die omkeering, vond de heer Ulbo Mijs in de kerkeraad-acta dier gemeente niets anders vermeld dan huishoudelijke aangelegenheden, rapporten omtrent huisbezoek enz. Hij schreef mij:

‘Bij het huisbezoek werd in het bijzonder opgetreden tegen de Rhetorijkers, die in een slecht blaadje schenen te staan. Zij, die zich aanmatigden deel uit te maken van het gezelschap dezer “ongerijmde rijmers”, ontvingen onverbiddellijk de boodschap, dat hun de gemeenschap des H. Avondmaals zal worden ontzegd, zoolang zij daarin blijven’. -

Maar tegen dat de groote 17e eeuw op haar einde begon te loopen, werden de bordjes verhangen.

Op den eersten Kerstdag van 't jaar 1696 kwam hij in een

voltallige vergadering van den Kerkeraad met twee nieuwigheden voor den dag, waarmede men zich niet kon vereenigen.

De eerste lijkt van niet veel beteekenis. 't Betreft het geven van cathechetisch onderwijs aan de kinderen, hetwelk tot nu toe plaats had nadat de kerk was uitgegaan, maar voortaan plaats zou vinden in de consistoriekamer en wel 's namiddags om vijf uur, waartoe het luiden van een klok het sein zou geven.

Waarom de Kerkeraad zich daartegen zoo heftig verzette? Men zal daaromtrent wijzer worden, wanneer men van de tweede nieuwigheid kennis heeft genomen.

Tot nu toe was de gewoonte geweest, dat de Roomsche of zooals het toenmaals heette: ‘de paepsgesinde’ personen, die trouwen wilden, dat in de Gereformeerde kerk moesten doen vlak na de predicatie in 't bijzijn der gemeente. Zoo niet, dan werd het huwelijk niet als geldig erkend. Welnu, ds. Westhovius stelde voor, dat dergelijke personen voortaan apart in de consistoriekamer zouden mogen trouwen, enkel in het bijzijn van twee of meer leden van den Kerkeraad.

Dáár kwam heel die Kerkeraad tegen op; vooral omdat ds. Westhovius er in drift had bijgevoegd, dat als de leden van den Kerkeraad onwillig bleken bij zulk een trouwpartij in de consistorie tegenwoordig te zijn, hij wel anderen zou weten te krijgen en het den Kerkeraad zou laten aanzien. En hij deed het ook en wel herhaaldelijk in het begin van het volgende jaar 1697.

Wel, dat was verschrikkelijk! Begrijpt ge nu, waarom de kinderen 's avonds in de consistorie moesten komen? Dan was, indien noodig, dat vertrek verwarmd. En denk eens aan: door turven, waardoor aan de armen schade werd gedaan, aan wie men er daardoor minder kon uitdeelen! In zoo'n verwarmde consistorie was het en passant goed trouwen voor een paepsch paartje. Schande was het om dat buiten het Gereformeerd kerkverband te doen. Want als het in de kerk geschiedde, moesten bruidegom en bruid den geheelen dienst bijwonen en de preek aanhooren ‘waardoor de Heere zoodanigen bij wijlen zou kunnen tot waarheid brengen’. Dat was ‘odieus en aanstootelijk voor deze gemeente’. En omdat men zich toch niet kon voorstellen, dat de vlootpredikant van den verdraagzamen

de Ruijter óók vedraagzaam kon zijn, moest het uit geldzucht wezen, dat hij het deed. Natuurlijk zouden die Roomschen hem wel de handen stoppen.

Het werd nu hard tegen hard. In 't begin van April 1697 geschiedde het, dat de organist Jan van Waes in de consistorie verzocht om zijn vierendeel jaars traktement. Ouderlingen en diakenen vonden het goed, maar ds. Westhovius, die de ordonnantie had te schrijven, weigerde dit, omdat hem nog niet het geld betaald was, dat hij van den Classis ontvangen moest. Hem werd onder het oog gebracht, dat de kerkekas dit niet lijden kon en men niet gezind was 't hem voor te schieten uit het geld, dat voor de uitdeeling aan de armen bestemd was, te minder, voegde men er venijnig bij, omdat ‘Zijn E (erwaarde) hetgeen vóór dezen door eenige personen, die kwamen te trouwen, daaraan gegeven werd in zijn privé beurs stak’.

Daar verbrak de ronde zeemansaard van dezen Eerwaarde al die hem omstrengelende banden. ‘Openlijk en met veel assurantie (geliefde(!) hij te zeggen zulks niet te ontkennen en dat (hij) van geen 900 gld. 's jaars leven kon en dat hem zijn tractement niet voor het trouwen van (wege) de Staten gegeven werd en dat hij, als de Commiezen, buiten zijn tractement zijn profijt wel mocht maken en dat, die den outer diende, daarvan wel leven moest.’

Vermoedelijk zal deze predikant, die jaren lang met het zelden een blad voor den mond nemende zeevolk had omgegaan, dat nog wel wat krasser gezegd hebben. Immers dat ‘met veel assurantie’ spreken staat niet voor niets in de acta, die toch altijd een beetje in den plooi moet blijven. Maar dat bij dergelijke gelegenheden een eerlijk en rond zijn meening kenbaar makende persoonlijkheid als deze predikant niet altijd vermocht. Want in die van 14 Febr. 1679 vindt men het volgende neergeschreven:

‘Eenige woorden over de rekening van den gewezen ouderling de Ligt door ds. Westhovius gemoveerd werdende, heeft Zijn E. den ouderling Dingmans vele impertinente bejegingen en choquis gegeven, te meer malen zeggende dat hij de grootste buffel en (het) onbeschoftste beest was, die er in de stad is, met andere injurieuse woorden meer’.

Met andere injurieuse woorden meer! Verstaat men dat? Ja, dominee kende het Onze Vader van onze zeelui wel van buiten!

Wat in het bovenstaande ook onze aandacht moet trekken, is de rondborstige verklaring, dat hij er van 900 gld. per jaar niet komen kon. Nu is het hoogst moeilijk om de tegenwoordige koopwaarde van onze munt in die van het einde der 17e eeuw om te zetten. Men zou van juffrouw Westhovius (omdat haar man geen theologisch doctor was, kon zij, volgens de zeden van dien tijd, geen mevrouw heeten) een dergelijk huishoudboek moeten hebben, gelijk het Brielsche Gemeente-Archief dat van de echtgenoote van kapitein Sasse van den Bossche bezit.

Een klein gezin was het vermoedelijk niet, dat van dezen predikant. Te Hekelingen waren hem drie kinderen geboren, terwijl zijn eerste Michaëlia, naar bestevaer Michiel genoemd, in Dordrecht gedoopt was. Ook in Zevenbergen moet zijn gezin vermeerderd zijn, tenminste in het lidmatenboek dier gemeente trof de heer Ulbo Mijs aan, dat in 1703 op afgelegde belijdenis als lidmaat was toegelaten Everhardus Westhovius. Nog kan met zekerheid gezegd worden, dat een zijner zonen voor predikant studeerde, gelijk straks blijken zal. Of en wie er van die kinderen overleden zijn en of er, behalve dan Everhardus, te Zevenbergen hem nog meer geboren werden, is mij tot op heden nog onbekend. Doch het feit door hemzelf ruiterlijk erkend, bestaat, dat zijn huishouden hem per jaar meer kosten veroorzaakte, dan hij met 900 gld. dekken kon. Waren zijn huishoudelijke uitgaven opgezet naar de jaren, dat hij er als vlootpredikant een duitje bijverdiende, of was, langs hem heen, in dat huisgezin de royaliteit, eigen aan het zeemansleven, gekomen? We zouden de opgaven van andere dominees-huisgezinnen uit dien tijd moeten weten, om in deze een rechtvaardig oordeel te kunnen uitspreken.

Keeren wij nu terug naar den grooten strijd, dien hij tegen zijn Kerkeraad had te voeren, waarbij het voor allen, die ook maar eenigszins bekend zijn met de verhoudingen in een kleine gemeente, meer dan duidelijk moet zijn, dat hier wel wat, zelfs héél wat gebrek was aan een frissche zeebries. Maar als een Janmaat die, hoe het schip ook slingeren moge, vast op zijn zeebeenen blijft staan, bleef hij bij zijn weigering om al wat de Kerkeraad

mocht beraadslagen of besluiten, in het Acta-boek in te schrijven.

Tot.... ook deze Jan Pieterszoon Coppelstock zijn starren kop moest buigen voor een geestelijk gezag, dat boven hem geplaatst was.[6)]

Dat hoogere kerkelijke gezag werd vertegenwoordigd door den Classis, en tot dat gezag wendde zich de Kerkeraad, die bij dit en dat dan wel eens zien wilde, of in een goed Gereformeerde gemeente als de Zevenbergsche, die paapsche stoutigheden zoo maar, of het waarachtig niets was, konden voortgaan.

Toen kreeg ds. Westhovius een brief.

Eens jaren geleden had hij er ook een gekregen, neen twee, toen hij met Michiel Adriaensz. de Ruijter kruiste in de Middellandsche zee, waar wijd uitwoei het rood-wit-blauw, waarnaar nog heel de wereld opkeek in eerbied en ontzag. Die in het Latijn gestelde brieven, uit Napels verzonden, kwamen den invloed inroepen van den Scheepsdominee, om 23 Hongaarsche predikanten, die om den geloofswille aldaar aan de galeien waren geketend, uit die harde en onduldbare slavernij te verlossen, en nog voor de andere lotgenooten, die roeiden op de Spaansche galeien in Sicilië. Het was toen de Luitenant-Admiraal van Holland en Westvriesland, een Nederlandsch gezag in die wateren vertegenwoordigend, waarvoor men na eeuwen nog in stillen eerbied het hoofd buigt, neen, juister: het Nederlandsch hart nog voelt kloppen, dat ds. Theodorus Westhovius naar den Onderkoning van Napels werd gezonden, om de invrijheidsstelling dier predikanten te bewerken. Groot Nederland!.....

Nu, in het jaar 1697 ontving diezelfde ds. Theodorus Westhovius een aanschrijving van zijn Classis om geen kinderen meer in de consistorie te cathechiseeren en geen Roomsch huwelijk meer daarin in te zegenen... Welk Nederland was dat voor hèm, om wien langs de wijde wateren Gods vrije winden hadden gewaaid, voor hèm, die van kleine, poovere scheepsjongens in den doodsstrijd roepend om hun moeder in het verre vaderland, tot den grootsten admiraal in onze machtige historie, bij het doorwaden van de doodsrivier het hoofd boven dien donkeren

6) Zie ‘De Veerman van den Briel’ uit ‘Historische Fragmenten, uitg. J.M. Bredée, Rotterdam; 1e bundel (1911) pag. 51, en ‘Spekkie, de Pijper der Zeesleepers, 3e druk, Gebr. Kluitman, Alkmaar.

waterstroom gehouden had, gelijk Hopende uit eens Pelgrimsreis naar de Eeuwigheid het Christen deed?

Kom, laat ik u kennis geven van deze aanschrijving, die ge ook bewaren moet in uw hart, opdat ge ons verleden in al deszelfs schakeeringen moogt kennen. Laat ik ze u geven, ganschelijk onveranderd, letterlijk dus in de spelling dier dagen.

'En wat belangt de beschudiginge tegen ds. Westhovius ingebragt door den E. Kkraed van Sevenbergen, de E. vergaderinge gelast ds. Westhovius alle de voorgaende genoemene Resolutien des E. Kkraeds die nog ongeboukt souden mogen sijn en die indertijt souden mogen genomen werden bij pluraliteit van stemmen, te bouken en sig nog aen alle genomene en nog te nemene resolutien des Kkraeds te onderwerpen en daarna te gedragen en specialijk omtrent het herstellen van den trouwtijd ende catechisatie als na ouder gewoonte in de kerke van Sevenbergen gehouden en sal hij aanstaande Classe schriftelijk bewijs of mondeling door Gedeputeerden en de E. Kkraed (sooals sij lui dan sellen goed vinden) hebben over te leveren aan dese E. vergaderinge dat sijn E. sulks werkstellig gemaekt ende gedaen heeft ende bij ontstentenisse van dien soo wert Sijn E. voor de facto gesuspendeerd gehouden.'

Wat kon de man, die een huisgezin had te onderhouden en kinderen de Maatschappij had in te zenden, anders doen dan het hoofd in den schoot leggen?

Toen is Westhovius een heel rustig predikant geworden, naar wien de rustige gemeente elken Zondag zat te luisteren om gesticht te worden....

En nu komt het einde van dezen zeevogel.

Hebt ge er wel eens over nagedacht, waar al die vogels, zoowel die van het land als van het water, toch blijven? Zoeken zij, als ook tot hen de Engel des Doods komt, ergens een verborgen hoekje op, waar zij hun laatste oogenblikken onttrekken aan al wat leven is? Ze vallen niet uit de lucht, noch het land, noch de zee is door hunne veelheid bedekt, en toch zijn zij velen.

Déze zeevogel was een mensch. Ten opzichte van zijn uiteinde zouden we haast zeggen, helaas!

Laat nu weer het Acta-boek spreken, dat van zijn manlijke kracht, zijn worsteling, zijn onderwerping getuigd heeft.

Den 4en October 1705 ‘heeft ds. Westhovius in de consistorie voorgedragen, dat hij vanwege zijn zware toevallige zwakheden zich niet in staat vond om den dienst langer naar behooren te verzorgen, verzoekende daar een voorschrijven aan de heeren Raden van onzen Heer en Baron, ten einde door Haar Ed. Mo. autoriteit en hulpe op de beste wijze mochte geholpen worden door deszelfs zoon’.

Ingevolge waarvan den 5en October dat schrijven verzonden is, waarin, na mededeeling van zijn ziekte, vermeldt wordt:

‘En naardien de kerk in 't vervolg van tijden veel zou moeten sukkelen, vinden wij met UEdMog. welbehagen, geen beter middel als dat de zoon van onzen leeraar, die de gemeente hier en elders goede diensten gedaan heeft, daartoe wierde aangesteld, wanneer het UEdMog. goed geliefde mocht zijn hem met een acte van tweeden predikant of met een acte van survivance, zoo UEdMog. best zullen oordeelen, gunstiglijk te voorzien en alzoo 't gebrek van den predikdienst te vervullen, waartoe ook gemelde zoon aan ons niet ongenegen voor gekomen is.’

Of er op dit verzoek nog een schikking gekomen is, wordt niet vermeld. 't Was niet meer noodig. Want vijftien dagen later had zijn hart opgehouden te kloppen.

‘Den 20en October 1705, zijnde Dinsdagsmorgens, is na een lange uitterende ziekte dezer wereld komen te overlijden de Godzalige en welgeleerde ds. Theodorus Westhovius, gewesen predikant in Christi gemeijnte hier tot Sevenbergen.’

Hij stierf juist op den dag, dat hij aldaar 40 jaar predikant was. Zijn zoon is hem niet opgevolgd. Den 7 October 1706 werd te Zevenbergen beroepen ds. Henricus Ruijsch, predikant te 's-Gravenmoer, die de beroeping aannam.

The novel in the Netherlands:
A comparative study by J.A. Russell, M.A., Ph. D., *University of Glasgow.*
(Vervolg en slot van blz. 648.)

English bibliography.

When in 1824 Sir John Bowring, honorary correspondent of the Royal Institute of the Netherlands, put forth his 'Anthology of Batavian Poetry' he prefaced it with the remarks: 'There is a country within sight of the shores of our island, whose literature is less known to us than that of Persia and Hindustan; a country, too, distinguished for its civil and its imperial contributions to the mass of human knowledge.' Eighty years later an American critic is still able to write: 'Most of us know that Holland is somewhere in Europe; and we all know that Queen Wilhelmina takes a beautiful picture; but to how many of us has it occurred that the land of Spinoza and Rembrandt is still running a literary shop?'[1)] Even among the intelligentsia of England and America there is, admittedly, large disinterest in the literature of the Netherlands, despite the educative aims of Dutch authors and English translators. The English mind has scarcely been disturbed by these painstaking endeavours, but it should not be overlooked that in English there exists a body of excellent and often scholarly material on Dutch literary modes and movements far more considerable than might be gauged from the apathetic attitude just noted. Unfortunately, these materials of study are so much dispersed as to defy any attempt at co-ordination, for the contributions

1) Hubert Evans in the Preface to 'Walter Pieterse', New York, 1904.

made by individual English writers to the criticism of Dutch literature have rarely been more than occasional studies. In a ‘Letter from the Low Countries’, published in ‘The London Mercury’ in July, 1921, there is the corroborative remark that ‘Mr. E. Gosse is the only English scholar who ever went so far as to study some periods and authors of Dutch literature. I think that a complete history of Dutch-Flemish literature does not exist in English.’ This is very true and rather sad.

Of all literary forms it is the novel that has most chance to be reproduced in a foreign tongue, and today the novel is surely the *lingua franca* of literature. The number of such translations from Dutch and from the Belgian variety, whether written in Flemish or French, is surprisingly large. Altogether I have been able to note the presence in English of 40 Dutch and 8 Belgian works of fiction. For the most part the work of translation is well done, and a number of the translators have appended preliminary studies of the work of the authors concerned. But at best these essays - even when written by men of eminence like Andrew Lang and Edmund Gosse - are fragmentary and inconclusive, since commissioned by contemporary assessment. For the reader of Dutch, of course, numerous reliable text-books are available, but these do not enter into our considerations here, for if ever Dutch literature is to be popularised in English it would seem that access to some critical works in the native language is imperative.

It is still correct to say that there is in English no standard history of Netherlands' literature; the time for such a work is scarcely ripe. But sectional works continue to make their appearance. The Cambridge Press, for example, has just announced the approaching publication of a comparative work by Mr. W.J.B. Pienaar, ‘English Influence in Dutch Literature’, while only the other day I received from Holland an enquiry as to the English prospects of a certain Dutch critical work. Coming now to existing texts we find that the chief of the histories of European literature published in English give a fair degree of prominence to the literature of the Netherlands. First and foremost we would put ‘Periods of European Literature’, under the general editorship of Professor Saintsbury, which in appropriate volumes treats of

the main developments in Dutch literature. Another useful, though much less detailed work, is Mr. Laurie Magnus' 'Dictionary of European Literature.' But the most accessible fund of both fact and criticism is perhaps to be discovered in 'The Encyclopaedia Britannica', to which the late Sir Edmund Gosse contributed lengthy articles on Dutch and Belgian literature. Even Sir Edmund - sound critic as he is on most of the literatures of Northern Europe - is, however, by no means infallible; he errs violently in including 'Charlotte van Bourbon' among 'romantic *stories* of mediaeval life', while Beets he emphasizes as a great *novelist* - apparently from lack of personal acquaintanceship with his work. Elsewhere this voluminous critic confesses that 'life is too short' for him to have found time to read many of Couperus' novels. These articles have now been brought up-to-date by extensions in the post-war volumes, contributed on the Dutch side by Dr. J. Walch and on the Franco-Belgian side by M. Emile Cammaerts, and on the Flemish side by Professor Vermeylen. Other general studies that may be cited are Dr. Persyn's 'A Glance at the Soul of the Low Countries', B.W. Downs' and H.L. Jackson's 'A Manual of the Dutch Language', Johan de Meester's 'A General View of the Netherlands', de Vries' 'The Influence of Holland upon English Language and Literature'.

Considering how scanty is the general English bibliography on the Dutch novel, it is not surprsing that individual writers enjoy little critical attention - in fact the *lacunae* in this respect are almost more numerous than the links. The early novelists in particular suffer almost total eclipse. We can hardly look for English works on Van Heemskerk and Heinsius, Feith, Loosjes, but the same cannot be said about Wolff and Deken; unfortunately, these great authoressses have been no more introduced to an English public than have their celebrated novels. For the writers of the next period, however, an excellent piece of criticism exists in English: this is Dr. H. Vissink's 'Scottt and his Influence on Dutch Literature', which deals copiously and altogether admirably with the romantic tendencies in the work of Van Lennep, Oltmans, Bosboom-Toussaint, Drost, Schimmel.

Eduard Douwes Dekker receives more liberal, though still inadequate, attention than falls to the lot of most Dutch writers. Most

apposite is Dr. H. Evans' ‘Who is Multatuli’, but there is an excellent study in A. Werner's ‘The Humour of Holland’, and in the prefaces to the English versions of ‘Max Havelaar’ Baron Alphonse Nahuys and Mr. Stephen MacKenna supply much interesting data.

Of another great writer of this period, Charles de Coster, it is strange that, save for the prefatory criticism in the English edition of his ‘Thyl Ulenspiegel’, there is no satisfactory ‘outside’ work. Even in his own country, of course, de Coster has never received his due, and only a few years ago the Bibliothèque Royale in Brussels did not even possess a complete set of his works. Great, but still inferior, Belgian writers like Camille Lemonnier, Georges Eekhoud, Eugene Demolder, Georges Rodenbach have been accorded noteworthy English homage. Mr. Jethro Bithell's comprehensive work, ‘Contemporary Belgian Literature’, deals particularly with these four writers along with Verhaeren and Maeterlinck. G. Turquet-Milnes' ‘Some Modern Belgian Writers’, published in 1916, also pays greatest attention to Lemonnier, Eekhoud and Rodenbach. In the English translation of ‘Escal-Vigor’, published in Brussels, there is an able vindication of this recalcitrant but courageous novelist and his conception of his art. For additional works on Rodenbach the reader may be referred to T. Duncan's lengthy ‘Critical Introduction’ to the English translation of ‘Bruges-la-Morte’, and to V.M. Crawford's excellent essay, ‘The Singer of Bruges’, contained in her ‘Studies in Foreign Literature’, London, 1899.

It is a notable achievement that almost half of Couperus' thirty novels should be available in English, but the work of the critic is here in no way commensurate with that of the translator, for A.T. de Mattos confined himself almost wholly to rendering Couperus worthily into English. The student of Couperus should not omit, however, to read the remarks of Sir Edmund Gosse and Mr. Stephen MacKenna in ‘Footsteps of Fate’ (Noodlot) and ‘Old People and the Things that Pass’ respectively. Gosse's well-known ‘Silhouettes’, published in London in 1925, also contains a polished essay on Couperus, inspired professedly by a visit paid by the equally polished novelist. For the little data that exist in English upon Dr. van Eeden we must go to his own

‘Happy Humanity’, issued in New York in 1912, and to the criticisms of Andrew Lang and W.H. Dorcks that are appended respectively to the English renditions of ‘Little Johannes’ and ‘The Deeps of Deliverance’ (Van de Koele Meren des Doods).

With regard to contemporary writers the English reader whose interest is aroused must depend primarily upon his own critical perspective, for almost literally there is no ‘help’ save in himself. In England there is perhaps a lesser proportion of people than elsewhere in North Europe who possess a wide acquaintanceship with European literatures, and even these make French and German, with a dash of Danish or a sprinkling of Spanish, all-sufficient; the people in Britain who have any acquaintanceship with Dutch might almost be singled out as units. The result of this insularity of appreciation and this linguistic inaptitude is that even in periodical literature there are few efforts to engender an interest in Dutch literature other than of the most fragmentary order. America is slightly more fortunate in this respect, for the number of her population of Netherlandish extraction makes it certain that a sympathetic chord will be struck somewhere - in New York at any rate, if not now by the Haarlem river. The work done by the ‘American Review of Reviews’, ‘The Outlook’, ‘The Bookman’, ‘The Dial’ and ‘The Living Age’ (Boston) is wholly commendable; it must have served to give many their first glimpse of the beauties of Holland's literature. Of English journals that contrive to stimulate a like interest ‘The London Mercury’, ‘The Times ‘Literary Supplement’ (for reviews chiefly), ‘The Westminster Review’, ‘The Saturday Review’ should be placed in the forefront. This list is not great and possibly it is by no means exhaustive; doubtless there are still to be unearthed from both English and American archives masses of useful material for the research worker on Dutch and Belgian literature. Before me as I write, for example, I have an enticing heading, ‘A Young Dutch Realist who is Creating a Sensation in Europe’. This is a reference to Querido, but as it is from an extinct American periodical, ‘Current Literature’, for February, 1910, the difficulties of distance have contrived to eliminate it as a possible source of usefulness. Daring judgments are also suggested in another article in this same journal for July, 1910; this is entitled

'The Restorer of a National Literature', and Lemonnier is the writer so hailed. From the British Museum catalogues I also note up-to-date articles which have appeared in a New York periodical, 'Current Opinion'. The earlier of these relates to Stijn Streuvels, who is indicated as 'The Flemish Maupassant', while the second one names itself 'A Vindication of Belgium's Greatest Writer' - in this case Georges Eekhoud. Unfortunately, the British Museum is not a repository for these attractive-reading reviews.

In the course of these remarks I have purposely refrained from touching, even indirectly, upon the Dutch bibliography of the subject, in comparison with which the English sources indicated are quite infinitesimal. But while these Dutch texts are admittedly praiseworthy and comprehensive, it is not invidious to remark on the purely adventitious aids supplied by English scholarship. Quite frequently I have enquiries from correspondents in Holland - Mr. Kloos among others - about recently-published English critical works or about rare editions of little-studied authors. It cannot be altogether a tribute to English scholarship that there is practically no reciprocity in this respect, though it is at least gratifying to know that English writers can acknowledge their obligations to their Dutch *confrères*. In the 'Review of English Studies', for example, I remember to have read of Professor Herford drawing attention to an interesting article appearing in a review published in Holland. To a Dutchman it may savour of British naïvety to refer to this as an apparently isolated phenomenon, and to those who know how systematically and how exactly Dutch newspapers and periodicals cater for the most catholic tastes in literature, the item calls for no special comment. For myself I can say that the finest essay I ever read on James Stephens, the Irish poet, was in the pages of 'English Studies'. The time for a corresponding journal published in London is clearly not yet, but this article will have served its purpose if it demonstrates that only when such an event transpires will the relations between Holland and England, which have always been close and mostly cordial, be as complete as they ought to be.

Over romantiek door Willem Kloos.

(De Romantiek in Duitschland, door Dr. F.H. Fischer, 1928. 'De Spieghel', Uitgeversbedrijf, Amsterdam.)

Zoodra ik dit boek in mijn hand had, dus den titel er van las, voelde ik er een zekere mate van belangstelling voor. Maar dit toch in geenen deele, omdat mijn dieper menschlijk Wezen, dat altijd krachtig leeft, of mijn letterkundig werk - want die twee zijn één - 'romantisch' zou kunnen worden genoemd, zooals een minder-inzichtig, want door het benauwende keurslijf zijner sociale theorieën niet ver genoeg komen en dus ook maar weinig benaderen kunnend auteur wel eens heeft willen fantaseeren, dat de Tachtigers zouden zijn.

Immers, al is mijn zuiver-geestlijke, en stil in mijn achterhoofd door mij gevoelde, want nu reeds een paar menschengeslachten lang pensieve wezenlijkste Wezenlijkheid, die ik mij plotseling op mijn 4e jaar, toen ik met mijn oog op den rand van een stoof kwam te vallen, voor het eerst bewust begon te worden, en die ik wel eens mijn Ziel noem, van dag tot dag altijd ijverig in mij geweest, en heb ik atavistisch eenige reden om te vermoeden, dat zij energiek zal blijven, totdat ik eindlijk, op zeer hoogen leeftijd, naar het Onweetbre, terugkeeren moet (en door die psychische bewogenheid van uit het Diepere kan ik misschien in den goeden zin des woords eenigszins 'romantisch' lijken) toch voel ik, in tegenstelling met de naar waarheid zoo geheeten Romantici, naast, neen boven die gevoeligheid uit, een als super-rationeele Rede in mij aanwezig, die al mijn opwellingen beheerscht en mijn uitingen leidt, want hen aesthetisch kontroleert, zooals dat ook het geval

is geweest met de antieke Grieksche dichters, die ondanks dat ze in hun echtste Binnenste, niet minder diep bewogen dan de grootste Romantici waren, toch, in tegenstelling tot deze, de er niet op aankomende vluchtigheidjes hunner heen en weer warrelende Psyche, strenglijk in toom hielden, zoodat zij, in hun werken, uitsluitend dátgene zeiden, wat waarlijk gezegd worden *moest*, gelijk ik zelf naar dit laatste óók steeds gestreefd heb, en tot het uiterste moment mijner levenskracht, van nature streven blijven zal.

In het voorgaande gunde ik den niet maar, zooals men dat tegenwoordig veelal ziet geschieden, losweg als van voor den mond weg beslissenden, neen, maar den het diep-in ernstig bedoelenden lezer een kijkje op het verschil tusschen de romantische en de klassieke ziel, of liever op de onderling zeer verschillende wijze waarop de eerste dier twee zich uit en waarop de laatste dat doet. En ik hoop dus, dat alle verstandigen, want diep-in psychisch levenden, die belangstellen in de dichtkunst, en er iets van weten willen, met behulp van mijn aanwijzingen eens na zullen gaan denken over de hier aangeduide fijnere puntjes van het verschil, maar ook van de overeenkomst tusschen de romantische en de klassieke poëzie.

Want ik meen - lijkt Aischulos niet soms een beetje romantisch, en Euripides nog wat méér? - ik geloof, zeg ik, dat het antwoord op sommige literaire vraagpuntjes, die hun tot dusverre tamelijk duister waren gebleven, hun dan meer duidelijk voor oogen zal komen te staan.

En, in elk geval, zullen zij, door het hierboven gezegde, beter kunnen begrijpen, als het hen interesseert, hoe ik zelf mij verhoud tot de Poëzie, en hoe ik ook van den kant, van waaruit ik op het oogenblik spreek, haar wezen heb doorgrond. Ik ben - en dát is juist, zeg ik zonder ophef, het typische van mijn kritisch werken - er van den beginne, dus reeds van mijn 20e jaar, op uit geweest, om tot de diepst-verborgen Diepte onder en in de dichtwerken te geraken, en wel omdat ik zelf iederen dag in hoofdzaak psychisch leef en leefde, al ben ik daarom volstrekt niet anti-aardsch gezind want geenszins een mij exklusief om het allerdiepstgeestlijke bekommerend en al het overige apathisch aanziend Anachoreet. Integendeel, al werkt mijn innerlijkste Essentie, buiten

mijn Daagschheid om, altijd van uit zichzelve zeer krachtig door - ik let daar toch alleen maar op, om er dan akkuraat naar te luistren als ik aan mijn schrijftafel zit, maar als ik bv. met anderen ben, denk ik er zelfs niet aan; en het Bestaan van die Diepte, al gaat dan deze, zooals ik later wel eens bespeurde, door, voor zichzelve te werken, lijkt mij dan vreemd geworden, want heel ver-af. Mijn Bewustzijn kan dus, als het ware, dan leeg van alle Letteren heeten, zoodat ik, als ik in gezelschap ben, er bijna nooit over spreek. Maar toch, gelijk ik reeds aangaf, mijn diepste Ingrond blijft dan blijkbaar arbeiden, al word ik mij dat op het oogenblik niet bewust, want als een van de bij mij zittenden iets zegt, wat strijdt met mijn dieper psychisch Voelen, dus onweerspreekbaar weten, en mijn kalme Rede wijst mij er plotseling op, dat ik hier, of anders nooit, te opponeeren heb, dan laat zij mijn Binnenste de vrijheid, dat dan rustig naar boven komend, duidelijk te verstaan geeft, wat het door levenslange studie zoowel van het buiten mij als van het in mij bestaande vastlijk-voelend weet, de Waarheid te zijn. Doch dit, nl. dat ik iemand tegenspreken ga, gebeurt maar zelden: ik luister liever rustig naar alles, wat ik zeggen hoor, en hetzij het mij juist of onjuist lijkt wat anderen beweren, ik blijf alles even vreedzaam aanhooren, zoodat ik ook als gezelschapsmensch het tegenovergestelde van een geëxalteerd romanticus heeten kan. Ik was als kind reeds, en ben het sinds ik volwassen wierd, gelukkig altijd kunnen blijven, een mensch, die nooit wild praat, al woelt het ook hartstochtelijk in mij - reden, waarom ik door mijn nu gestorvene vrienden wel eens schertsend ‘Willem de Zwijger’ werd genoemd, want ik wou nooit iets anders zeggen als uitsluitend datgene waar ik het ook na lange jaren nog mee eens zou kunnen zijn. En dát - naast mijn ongunstige uiterlijke omstandigheden, die mij mijn toekomst steeds heel zwaar deden inzien en waarin, zooals de wereld zich toen voordeed, geen verandering viel te brengen door mij, dit, zeg ik, is eveneens de reden, waarom ik vroeger soms weinig schreef. En ik was mij toen zelf ook nog niet volkomen klaar geworden over alles wat ik te zeggen had. Ik was altijd bang iets te zetten in drukletters, wat in mijn spontaanheid wel in mij opkwam, maar wat ik dan later misschien weer herroepen moeten zou. En dus zweeg ik maar gelaten, al werd er ook onvriendelijk en onjuist door vele nu reeds

geheel en al of ook soms alleen geestlijk-gestorvenen in de wereld verbreid, dat ik machteloos zou geworden zijn.

Het wil mij voorkomen, dat alles wat ik hier over mijzelf mededeelde, als mensch en als schrijver, volkomen onromantische eigenschappen van mij zijn.

En toch houd ik van de Romantiek zooals ik van alle echte literatuur houd. Ja, slechts een klein beetje minder houd ik ervan, dan ik doe van het klassieke. En waarom ik nog méér op het klassieke gesteld ben, waarmede ik bedoel de antieke Grieksche en Latijnsche poëzie?

Och, ik ben altijd een logische geest geweest (ik was dit reeds als kleine jongen) die regelmatig werkt en schrijft volgens de vaste lijnen, die ik mij door de hoogere Rede voorgeschreven voel, zóódat ik niet anders kan doen, dan hen volgen, daar zij mij, naieflijk gesproken, wijzen mijn eigenen weg. Welnu, de groote Antieken schreven óók zoo; al verloren zij zich soms schijnbaar in de opwellingen hunner vlugge verbeelding - denk maar aan Propertius - en al kunnen wij alle onderdeelen van den tekst van Aischulos' koren of Pindaros' reizangen niet zoo haarfijn precies meer genieten dus, al schijnen die grooten ons hier en daar een beetje duister, dan komt dit toch alleen door het feit, dat ondanks het vele schoone, wat gelukkig gespaard gebleven is, er toch slechts een zeer klein gedeelte van de Helleensche letteren en geleerdheid en kunst tot ons overkwam, zoodat wij door een vraagteeken bij sommige passages te zetten onze pijn moeten verbergen dat daar niet achter te komen valt. Maar toch, ondanks die niet diep-in-verstaanbaarheden voelen wij uit al het overige, dat de onbewuste, verste Ingeest van de Grieken en Romeinen steeds geweten moet hebben wat hij wilde, en dat het genie hunner dichters een Eenheid was, die zichzelve van nature beheerschte, en dus ieder oogenblik alleen datgene schreef, wat geschreven worden moest, terwijl hij toch tezelfder tijd nooit nuchter was, maar zoo diep, als, bij manier van spreken, de grondelooze Verten van 't Heelal. Terwijl daartegenover de Duitsche romantici, al waren en schreven sommigen hunner, inzonderheid Achim von Arnim, niet minder psychisch-diep dan de Ouden, toch in hun uitingen veel grilliger, want veel meer van den hak op den tak springend lijken, waardoor zij, al

ging er nog geen volle eeuw voorbij, sinds zij verdwenen, en al schreven zij in een moderne taal, een enkele keer nog minder gemakkelijk verstaanbaar dan de moeilijkste Grieken geworden zijn. Neen, zij hielden de vaste lijn van hun scheppen willend Binnenste niet streng-stevig vast, maar schijnen telkens op zijwegjes te springen, waar zij dan vlot-weg over hun kop buitlen, wat wel leuk soms is om aan te zien, maar waardoor toch de aandacht van den lezer voor de hoofdzaak van het werk gaat verflauwen, evenals dit bij de schrijvers-zelven het geval schijnt geweest te zijn.

En dat is dan ook de ware reden, dat de overigens wezenlijk eerste-rangsche Duitsche romantische Poëzie bij de thans-levenden zoo in diskrediet is geraakt. Arnim bv. is subtiel-gevoelig, en fijn-geestig, ja vertoont die eigenschappen op soms nog veel subtielere en fijnere wijze, dan de, overigens in mijn jeugd vooral mij sterk-getroffen hebbende, en ook thans nog altijd, maar meer objektief dan toen ik twintig jaar was, door mij, vooral om zijn latere werk, hooglijk-gewaardeerde Heinrich Heine dat vermocht. Ik mag Heine nog altijd heel graag, en zijn jaren lang moedig gedragen lijden totdat de dood er op volgde, kan hem slechts te sympathieker maken voor ieder die menschlijk weet te voelen, maar toch mag ik niet nalaten te erkennen, dat de ook door dien grooten geest naar waarde geschatte Arnim, al had deze niet zoo'n intellektueele wijdte, toch in zijn ziening en voeling en stel-wijze vaak nog fijngeestiger en meer echt-psychisch verbeeldingsvol dan zijn bijna 20 jaar jongere en, anders als hijzelf, wereldberoemd geworden tijdgenoot is geweest.

En Arnim's vriend en zwager, Clemens Brentano, wiens eveneens levendig-springende genialiteit soms iets intiem-warmers dan die van von Arnim had, zoodat hij dan ook later Katholiek werd, terwijl zijn schoonbroeder altijd streng-protestantsch gebleven is, Clemens Brentano, zeg ik, is ook een van de groote romantici, die hier te lande echter evenmin de aandacht trok, omdat het zuiver-Nederlandsche temperament daarvoor te louter-abstrakt-betoogend zonder genoeg-diepen Achtergrond lijkt te zijn. Want om die twee uitnemende dichters in vers-maat en proza tot op een haar afstands te kunnen benaderen, moet men natuurlijk zelf iets in zich voelen van de psychische velden en afgronden, die zij achter zich hadden.

en van waaruit hun diepste geesten schreven tot een bezit van de betrekkelijk weinige gelijk-georganiseerden als een vreugde voor altoos. Arnim en Brentano behooren volstrekt niet, en hebben ook nooit behoord, tot mijn in alle opzichten, telkens als ik hen ter hand neem, diep-bewonderde, want geheel en al meegevoelde lievelingsschrijvers, zooals de evenals ik, volstrekt niet romantische, want meer psychisch-intellektueele Shelley dat heeten kan, maar niettemin zijn zij de schrijvers te noemen, die hun periode op haar mooist laten zien, dus deze het best vertegenwoordigen kunnen, en daarom spijt het mij dat Dr. Fischer, al noemt hij hen wel terloops, hen niet in het volle licht heeft gezet, dat hun groote waarde voor hun periode ten volle verdient.

Een overzicht van de Duitsche romantische school moet onvolledig heeten, als hun werk er niet in behandeld is geworden, en zoo hoop ik, dat Dr. Fischer, bij een tweeden druk van zijn boekje, dien ik hem van harte toewensch, zijn niet letten op hen herstellen zal door een overzichtelijke weergave van het vele voor de romantiek karakteristieke, wat zij hebben gewrocht.

Die studie is, dat weet ik wel, niet zoo gemakkelijk te volbrengen: de komplete werken van die twee geniaalste romantici zijn niet meer in den handel; en slechts door ijverig jarenlang naslaan van antiquarische catalogi kreeg ik de vrijwel volledige werken van den eerste bij toeval in mijn bezit. Maar van beide auteurs bestaan toch (bij ‘Hesse’) bloemlezingen, die een aantal van de fraaiste stukken bevatten, en Dr. Fischer kent die natuurlijk zelf óók.

Dus een afzonderlijk hoofdstuk aan hen te wijden, zou hem niet moeilijk gevallen kunnen zijn. Doch waarom deed hij 't dan niet?

Zou dit vrijwel ter zijde laten van zulke belangrijke romantische auteurs, als Arnim en Brentano, als oorzaak kunnen hebben, dat Dr. Fischer, zij 't dàn onbewust, nog eenigszins wordt beïnvloed door de nu reeds bijna 100 jaren lang van geslacht op geslacht overgeleverde antipathie, of liever minderachting, die men zoowel in hun land zelf, als overal elders tegen de Duitsche romantici heeft gevoeld, en die samenliep met het kwasi-realisme, dat ná hen kwam, en dat beter overeenstemde met den smaak van den zich veel liever want gemakkelijker op den beganen grond der door ieder aanschouwde feiten voortbewegenden dus tamelijk diepteloozen mensch? Ik weet het niet: ik ben altijd en overal - al

voelde ik mij soms gedrongen, om precies de psychische Waarheid te zeggen, zooals deze intuïtief in mij opkwam en samen met mij leven bleef - steeds, ik herhaal het want weet het, ben ik altijd zeer voorzichtig geweest met mijn literair-kritische beslissingen, zoodat ik dan ook nooit, omdat ik later het een of andere vraagpunt je anders zou zijn gaan inzien, een letterkundige oordeelvelling van mij, naar recht en rede, te herroepen heb gehad.

Ik heb - en zonder eenige zelfverheffing mag ik dat zeggen, want ik was nooit, wat men noemt, pedant - ik heb altijd, herhaal ik, diep-in peilend niet gerust, vóórdat ik de literaire aangelegenheid, die ik kennen wou, tot haar Bodem had doorproefd, dus tot in de fijnste puntjes onderzocht, niet met mijn daaglijksche nucherheid, maar met mijn fijnere Rede en Gevoel. En dat eenig-ware want als hyper-geestlijke doorgrondingsvermogen van mijn allerbinnenste en zuiverste want van alle persoonlijke, dus allicht wat eigenzuchtige belangetjes en wenschjes eindloos-ver verwijderde Diepte, die Kern van mijn innerlijkst Wezen heeft mij nu reeds een 40 jaren lang, dus sinds ik hen het eerst kennen leerde, het besef gegeven, dat het allermooiste werk van Arnim en ook van Novalis (van dezen laatste inzonderheid Die Hymnen an die Nacht tot het allerechtst-psychische behooren wat ooit in Duitschland op schrift werd gebracht. Neen, de romantiek, de Duitsche tenminste, is niet zoo verwerpenswaardig als in onzen levensvol genoemden, maar in waarheid alleen maar nadenkensloos en zonder Diepte over letteren en lieden in drukletters-babbelenden tijd, gewoonlijk losweg wordt beweerd.

Men leest niet, men denkt niet, men voelt niet objektief; iedereen vindt het veroorloofd druk te doen op schrift, zooals hij dit ook met den mond doet, terwijl men onder al dat - passez-moi le mot - antipsychisch, dat is met zijn binnenste Ziel niets bijwonend gedaas, niet afgaat op eigen diep-peilend en aesthetisch onderzoek van de werken-zelve, maar koeltjes-hoog, zonder iets van zijn onderwerp te weten, kort-af beslist op grond van een geheel en al buiten de literatuur liggend doel en met behulp van de andersrassig redeneerende theorieën, die om dat ekonomische voornemen tot werklijkheid te maken, in omloop worden gebracht. Ja, ik herhaal het: ik ben volstrekt geen romanticus, want met de intellektueele helft van mijn innerlijk Wezen veel te scherp-sterk alles koel

doorspeurend daarvoor, maar als ik naga, hoe die diep-in echtvoelende en mooi-schrijvende Kunstenaars door de later komende en meer vlak-alledaagsch reëel ziende en toch niet wezenlijk realistisch daardoor wordende Duitsche auteurs zijn teruggedrongen, dan kan ik alleen blij zijn, dat Dr. Fischer tenminste van een deel der Duitsche Romantiek waarlijk-intelligent, dus just-inzichtig kennis heeft genomen en dit boekje als het resultaat van zijn studie in het licht gezonden heeft.

Zooals ik reeds aangaf, het boekje is lang niet kompleet genoeg: behalve Arnim en Brentano heeft Dr. Fischer ook Fouqué verwaarloosd, die ondanks dat hij menigmaal langdradig wordt, waardoor hij dan ook thans alleen nog maar door de literatuurkenners wordt gelezen, toch menigmaal zich een fijn-gevoelend Kunstenaar toont. En ik hoop dus van harte, dat de auteur spoedig een tweeden druk van zijn werkje moge beleven, waarin hij zijn tekortkomingen dan goedmaken kunnen zal.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Sinds een maand popelt het hart der menschheid van angst en deernis voor een groep mannen, meerendeels Italianen, die, met een luchtschip uitgevaren ter Noordpool, in dat oord der verschrikking schipbreuk hebben geleden. De levendigste verbeelding kan zich nauwelijks de jammeren van hun lot voorstellen. In heel de wereld gaat het dagelijksche leven van ernstigen arbeid en meestal lichtzinnige verpoozing dóór. Het kan niet anders. Het leven moet geleefd worden zooals het is. Doch slechts zij wier geestelijk bewustzijn onder de middelmaat doorgaat, vragen zich daarbij niet telkens af: 'hoe is het met Nobile en zijn mannen? Is redding mogelijk? Zijn er misschien reeds dooden? En zij, die gewond of gekwetst zijn, hoe is hun lot?' En de redders, zullen die, zooals het laatste bericht ten opzichte van Amundsen meedeelt, niet zelf in nood komen? Deze mannen, schoon slechts een zeer klein getal menschen hen van aangezicht tot aangezicht heeft gezien, deze misschien roekelooze, maar in ieder geval moedige mannen, uitgevaren voor een idéeel doel, jammerlijke schipbreukelingen thans, zijn door hun ongeluk plotseling nader gekomen tot ons hart. Wij gevoelen, dat zij onze broeders zijn. Wij verlangen naar hun redding, en het visioen van den dichter, dat eens alle menschen broeders zullen zijn, vindt in hun ongeluk een begin van verwerkelijking.

Dit medegevoel van heel de intellectueel-levende menschheid met Nobile en zijn makkers is een der schoonste en bemoedigendste overwinningen der dagbladpers in haar nieuwste toe-

passingen der radio-techniek. Zij is daardoor het geestelijk bloed der menschheid geworden. Door haar wordt het haar oneindig geschakeerde lezers vergund de dagelijksche gebeurtenissen en de lotgevallen der menschen, die de algemeene aandacht trekken, te volgen tot in hun ademen en in hun kramptrekken. De menschheid is aldus één gezin geworden. Er lijken geen nationale afscheidingen meer te bestaan. De gevoelens vervangen de talen, de begrippen de verklaringen. Wij juichen mee bij overwinningen, waar ook en door wie ook; wij scharen ons met onze liefde en met onzen angst om de nabestaanden van hen, die in nood zijn of schipbreuk lijden. Ook zij zijn onze broeders en zusters. Wij leven hun leven.

Schoone, verblijdende, bemoedigende invloed der dagbladpers. Menschelijk ook zij, kan zij zich echter niet steeds op deze loutere hoogte handhaven, dienares vaak van strevers der duisternis. Niet lang kan zij den fakkel ophouden der toekomstige verbroedering. Heel vaak wordt zij door het innigst leven der tegenwoordige internationale Maatschappij gedwongen vijandschap te stoken, haat te zaaien, krijg voor te bereiden, waarin volken en individuen op krijgen en verkrijgen uit zijn. Zonder te bedenken hoeveel van het kostbaarste leven er bij verloren gaat. Maar zelfs dan nog neigt zij door haar openbaarheid ten goede. Zij althans werkt niet in het geheim. De misdaden, welke men haar verwijt, pleegt zij openlijk en dit is haar verontschuldiging, want geneesmiddel voor het kwaad, dat zij kan veroorzaken. Mits de lezer in staat zij nadenkend te beoordeelen wàt hij leest. Laat ons hier dankbaar erkennen, dat de Nederlandsche dagbladpers, in vergelijking van die van andere landen, voornamelijk die van de machtigste natiën, zeer hoog staat. Niettemin vervalt ook zij soms in noodlottig gestook, dat de volken eer van elkaar scheidt dan met elkaar verbindt. Een voorbeeld daarvan is de houding onzer pers in de ietwat gespannen diplomatieke betrekkingen tot België. Waarom wordt daarbij telkens door haar notitie genomen van de kinderachtige hatelijkheden van een zeker deel van het Waalsch of liever Franskiljonsche Belgische publiek en zijn bladen? Is het de moeite waard, dat wij er ons ook maar kriegel over maken? Het Nederlandsche volk acht zich veelal zwakker dan zijn sterke aard

meebrengt. Vooral in verband met zijn overzeesch bezit is het geneigd spoken te zien op helderen dag. Het is niet machtig door zijn leger en vloot, doch door zijn geestelijk evenwicht. Maar zijn dagbladpers moet dan ook vermijden het te prikkelen door ‘zenuwachtige’ berichten, wanneer er, waar ook, over zijn leven en doen wat gedrukt staat, dat ons maar half of in 't geheel niet bevalt.

Een eigenaardig voorbeeld van wat hier bedoeld wordt was kort geleden in een onzer groote bladen te lezen. Vorig jaar hebben twee Italiaansche *‘grands-seigneurs’,* die tevens rijk zijn en wel gaarne hun geld voordeelig en soliede willen beleggen, een rondreis door de Nederlandsch-Indische eilanden gemaakt en zijn daarbij door gindsche autoriteiten ontvangen op een wijs als hun toekwam, om hun plaats in de Italiaansche samenleving. Daarover en over de wijze waarop Nederland zijn koloniaal bezit beheert, waarbij het de economische hulp kan gebruiken van alle volken, die in vriendelijken zin met ons willen meewerken, waren de twee reizigers vol lof. Niettemin heeft een hunner in een Italiaansch vakblad de onvriendelijkheid gehad om nog eens de vergissing te uiten, dat het Nederlandsche volk bij den jongsten oorlog zoo bijster veel zijde had gesponnen, en voorts gaf hij uiting aan het voor een Italiaan toch ook wel onaangenaam bewustzijn, dat zijn volk, zooveel talrijker en minder welvarend dan het onze, in vergelijking van ons, met koloniale goederen slecht bedeeld was. Het zou bijvoorbeeld Borneo zeer goed kunnen gebruiken. Nog al onschuldig, dit! Heel begrijpelijk tevens, die Italiaansche spijtigheid! Waarom nu moest dat groote Nederlandsche dagblad er met bedenkelijk gezicht melding van maken? Is er waarlijk eenig gevaar, dat Mussolini en zijn fascisten ons den oorlog zullen aandoen om Borneo van ons af te nemen, dat immers nog voor kapitaal en arbeid van heel de wereld open ligt? Noch Borneo, noch de wereld zou er mee gediend zijn, dat dit uitgestrekte, grootendeels nog braakliggend bezit, Italiaansche ware. Immers dan zou dit kostelijke eiland voor andere volken gesloten zijn, terwijl het in onze handen voor allen open staat. Zoo wij zelf dan al onmachtig zouden wezen om Mussolini, die ongetwijfeld wel aan nader liggende mogelijkheden denkt dan om Borneo in bezit te nemen, toe te

roepen: ‘hola, blijf er af’! dan zouden machtiger volken dit voor ons doen. Er is niet de minste reden, tenzij er opnieuw een wereldoorlog uitbreekt, om zenuwachtig te worden voor ons koloniaal bezit. Allerminst wat het communistisch gekuip van zoogenaamde intellectueele inboorlingen betreft. Het is in goede handen en deze hebben het goed vast.

Een wereldoorlog? Is hij nog mogelijk, waar het blijkt, dat juist door de heerlijke, schoon deels onbewuste roeping der dagbladpers de Menschheid wordt gebracht tot eenheid? De verschrikkelijke ontploffing van zoogenaamd phosgeengas in de buurt van Hamburg, kan geen vergeefsche les zijn geweest om geheel de Menschheid de zooveel erger verschrikkingen te doen vermoeden van een toekomstigen oorlog, waarin, allen ‘vodjes papier’ ten spijt, zulke oorlogsmiddelen zouden worden gebezigd. De kracht der Westersche wereld, haar recht om Oostersche volken te besturen, ontleent zij aan haar genie van gezond verstand. Zij is China niet! Westerlingen, waar ook, zijn geen Chineezen! De Westersche mentaliteit keert zich met afschuw van de zoogenaamde ‘Wijsheid en Schoonheid’ van China in haar toepassing op het leven af. China is het land, waar niets eindigt omdat er van niets een begin bekend is. De fortuinlijke straatroover, Tsjang-tso-lien - o, die tegen alle Westersche redelijkheid vloekende Chineesche namen! Welk Christenmensch kan die uit elkaar houden? - heet dan heden eindelijk dood. Maar misschien leeft hij nog. Want wat Chineesch is kan niet meer leven en het kan ook niet doodgaan. In China komt telkens alles terug, doch niets terecht. Immers de Chineezen houden er niet van een eind te maken aan ièts. Het kan hun niet schelen aan iemand een einde te maken. Het menschelijk leven is hun even veel waard als dat hunner luizen. Maar aan ièts maken zij liever geen eind. Allerminst aan den chaos, welke in dat Hemelsche rijk heerscht.

Sinds een jaar of vijftien lijken de Chineezen dan een republiek te hebben in de plaats van hun keizerrijk, maar in werkelijkheid hebben zij noch de een noch het ander. Wat er nu is, is er altijd geweest. De eene partij en de andere overwinnen 's morgens, 's middags verliezen zij, en tegen den avond overwinnen zij nog eens, om, als het middernacht is en niemand

ter wereld in wat er voorvalt, een hand voor oogen kan zien, van elkaar te vertellen, dat de tegenpartij vermorzeld is. Maar die is den volgenden dag viever en bloeddorstiger dan ooit en begint het lieve leventje opnieuw.

Is Tsjang-tso-lien dan nu werkelijk dood, of behoort hij tot de dooden, wien men, zooals het Fransche spreekwoord zegt, eerst moet den nek om draaien voor zij werkelijk dood zijn? Het komt er weinig op aan àls hij werkelijk dood is, al verdiende hij ook in de bladen zijn uitluider. Merkwaardig man, merkwaardige levensloop, ontegenzeggelijk. Tsjang-tso-lien heeft geleefd, zooals een Westerling nauwelijks zou durven droomen. Maar zoo iets is een gewoon verschijnsel bij volken wier maatschappelijk leven in chaotischen toestand verkeert. De Chineesche chaos is zoo erg, dat zelfs de Bolsjewieken er van terug schrikken. Gelukkig voor de elders bestaande orde, schoon ook deze een kankerachtige kern van verwording bevat, is het krachtige Japan in de nabijheid om als een goede brandwacht te zorgen, dat de brand niet overslaat, niet naar Mandsjoerije tenminste, waarmee Japan toekomstplannen heeft, al worden deze door andere groote mogendheden, in het bijzonder de Vereenigde Staten, niet gunstig beoordeeld. Bezit China een regeering, welke dezen naam mag dragen? 't Doet er weinig toe: Japan heeft, wijl dan Peking, de stad der eeuwenoude geheimen, als Chineesche regeeringszetel voor goed schijnt afgedaan te hebben, en Nanking als zoodanig een nieuwen vorm geeft aan den Chineeschen warwinkel, aan beiden bekend gemaakt, dat het geen Chineesche militaire verrichtingen in Mandsjoerije zou dulden. Volgens Kellogg, Minister van Buitenlandsche Zaken in Washington, is dit een inmenging in de inwendige aangelegenheden van China, maar de regeering van Tokio heeft zeer terecht zich vergeleken bij de brandwacht, die, al treedt zij een brandend huis binnen, daarmee niet bewijst, dat zij er in wil blijven wonen. Japan, is Tokio's antwoord aan de regeering te Washington, maakt op geen enkele positie in Mandsjoerije aanspraak, welke niet door het Volkenrecht wordt goedgekeurd en overeenstemt met het verdrag te Washington gesloten. Het heeft echter te groote belangen bij dit uitgestrekte en schaarsch bevolkte grondgebied, waarin het de spoorwegen heeft aangelegd, en ligt er te dicht

bij, om geen recht te hebben te zorgen, dat die belangen er niet worden geschaad. De heer Kellogg heeft goed praten, al is hij ver weg, maar Japan heeft goed doèn, want het ligt dicht bij.

De lezer van dit overzicht zal wenschen, dat zijn aandacht hier wordt betrokken bij wereldgebeuren dichter bij huis. Het dichtste bij is dan wel, dat onze tegenwoordige minister van Buitenlandsche Zaken, Jhr. Mr. Beelaerts van Blokland, zooiets, dit keer niet voor zijn pleizier, naar Genève is gegaan. Staatsman van algemeen erkende competentie, vertegenwoordiger van een in het wereld-overleg steeds méér geëerd volk, was hij uit een Commissie van drie rapporteur in twee netelige vraagstukken: dat van de verdachte wapensmokkelarij uit Italië naar Hongarije, en het ontijdig vernielen door de Hongaarsche autoriteiten van elk bewijs der betichting, en tevens, nog neteliger, den strijd tusschen Polen en Lithauen over de stad Kovno, intusschen door laatst-genoemd ruziezoekend volk zoogenaamd grondwettig tot zijn gerechte hoofdstad verheven, schoon het voorloopig een hoofdstad is buiten zijn grenzen. De afkeuring, over 's heeren Beelaerts rapporten, in sommige Fransche kringen zelfs verontwaardiging, treft zeker niet onzen minister alleen, doch ook de andere leden der Commissie van Onderzoek. In het bijzonder t.o. der wapensmokkelarij. Het is wel een vaderlandsche eigenschap van ons ras bang te zijn de vingers te branden aan koud water, en derhalve verwijt men den heer Beelaerts, hoezeer men hem in staatkundige kringen, vooral in die van den Volkenbond hoog schat, te veel deze Hollandsche eigenschap in zijn rapport te hebben doen uitkomen. ‘Laat men, roept de nijdigaard ‘Pertinax’ in de ‘Echo de Paris’, die, nationalistisch, het land heeft aan den Volkenbond, ‘laat men ons niet meer aankomen met die mooie onafhankelijkheid der neutralen (bedoeld wordt nog steeds onze vaak doch steeds onredelijk verweten neutraliteit in den oorlog, M.W.) ‘en met hun diep besef van internationalen plicht. Thans, net als gedurende den oorlog, hebben zij maar één wachtwoord: zich niet te compromitteeren’. Ook in Engeland wordt het rapport te toegevend voor Hongarije geacht, al bracht minister Chamberlain ook hulde aan Jhr. Beelaerts' talenten, nu zijn tijdelijk ambt in den Raad van den Volkenbond staat te eindigen. Voor het door onzen minister

over de quastie Polen-Lithauen uitgebracht rapport kwam hem het woord ‘mager’ over de lippen.

Nederland wordt wel eens een klein land genoemd, wijl het zich 't liefst doet vergeten, maar het wenscht zijn voorbeelden niet te ontleenen aan den kwâ-jongens moed van Lithauen om een grooten buur duurzaam te pesten, in de overtuiging, dat de overige Mogendheden Polen geen afstraffing aan den lijve van Woldemaras en zijn schreeuwende kliek zullen gunnen.

De jongste Rijksdagverkiezingen in Duitschland, waarbij de sociaal-democratische partij zoo aanzienlijk heeft gewonnen, dat zij aangewezen is de leiding op zich te nemen, heeft overal een goeden indruk gemaakt ten opzichte van de oprechtheid van het Duitsche volk in zijn verzoening met de republiek, welke beteekent een tot vrede geneigde verhouding tot zijn nog steeds wat argwanenden buurman, Frankrijk. Het eigenaardige feit doet zich voor, dat terwijl Duitschland linksch koos, de algemeene verkiezingen in Frankrijk Poincaré, dat is rechts, hebben versterkt. De twee, ofschoon van tegenover gestelde richting komende, zijn geneigd den zelfden weg te gaan tot vreedzame nabuurschap. Als dit gelezen wordt zal echter de Fransche ‘Franc’ op zijn tegenwoordige goudwaarde, dit is 1/5 van de nominale, zijn vastgesteld, en deze stabilisatie blaast wind in de zeilen der linksche oppositie! Neen, overwinning in een oorlog is tegenwoordig voor de volken geen goede gelegenheid voor geldbelegging. Ook de Nederlandsche bezitters van Fransche schuld beseffen dit. De volken beginnen in te zien, dat oorlog in ieder geval een slechte speculatie is. Ongelukkigerwijs zijn, zoo min als alle individuen, alle volken even verstandig.

Moderne Duitsche literatuur door Jan J. Zeldenthuis.

I.
Stefan Zweig: *Verwirrung der Gefühle*; Insel Verlag; Leipzig, 1927.

Voor jaren verscheen van de hand van Stefan Zweig een inleiding tot de vertaling van de werken van Arthur Rimbaud. Hij deed zich kennen als een ernstig essayist, een man van fijne beschaving en goeden smaak.

Sedertdien is Zweig zich gaan toeleggen op oorspronkelijk letterkundig werk: zoo verscheen van zijn hand een novellenreeks ‘Die Kette’, waarvan het hierboven vermelde boek de laatste drie verhalen bevat. De geheele reeks tracht het eerste erotische ontwaken (Geschichten aus Kinderland), de bewuste strijd met de hartstochten (Novellen einer Leidenschaft) en daarna, beschouwend, de verwarring door oudere rijpere ervaringen eenerzijds en hartstocht anderzijds weer te geven. Ter karakterizeering van de ‘Verwirrung der Gefühle’ gaat dit sonnet van den auteur aan de eerste vertelling vooraf:

> Lockst du mich abermals vom linden Lichte,
> Verwegne Lust des schöpferischen Spiels,
> In dein Tiefunten, in das dornendichte
> Gestrüpp des Herzens, Wirrnis des Gefühls?
>
> Nur dort, nur dort, in tödlichen Verstrickung,
> Ich fühls, sind unser Zweiheit wir entrafft.
> Was wehren wir uns gegen jede Schickung
> Und fürchten feig den Sturz zur Leidenschaft.

Blut glüht und Geist uns kalt geteilter Flamme.
Das Schicksal erst, gewölkt n dunklen Jahren,
Schlägt mächtig sie in seinen Sturm zusammen.

Wir sind nicht wahr, solang wir uns bewahren,
Und nur der Blitz, von dem wir ganz entbrennen,
Läszt Blut im Geist und Geist im Blut sich kennen.

Stefan Zweig is in deze novellen een opmerkelijk stylist, ik zou hem willen vergelijken vaak met den zeer fijnen R. van Genderen Stort, maar dan met dit verschil, dat er iets meer gevoel achter het subtiele, ironische denken ligt van Van Genderen Stort dan achter het zich toch ietwat boven de zaak zelve verheffende beschouwen van Stefan Zweig.

Maar hoe geserreerd zijn deze novellen geschreven! Stefan Zweig kent het vak, om het nu eens zoo uit te drukken. Hoe latijnsch klaar is zijn stijl, hoe zuiver zijn zinsbouw, hoe eenvoudig zijn schrijftrant. Hoe verwant aan een Guy de Maupassant is ten slotte toch ook weer een modern verteller zooals Stefan Zweig.

Zij, die naar feiten, daden, geestelijke en lichamelijke hoogspanningen zoeken, zij die dus de modernste ‘dinamische’ kunstuitingen waardeeren, zullen bij Stefan Zweig wederom ontdekken de waarheid van het oude: ‘In der Beschränkung zeigt sich der Meister’.

II.
René Schickele: *Das Erbe am Rhein*; Kurt Wolff Verlag; München, 1927.

Begonnen met impressionistische verzen, kort voor den oorlog zich wendend tot het expressionisme, gedurende den oorlog in Zwitserland pacifistisch werkzaam, na den oorlog de woordvoerder van de Elzasser dichters, wier leider hij is. Een auteur, die belangstelt, meeleeft met en meedoet aan het politieke leven van thans. Vooral hierdoor eenerzijds zeer bestreden (o.a. door den fellen Duitsch-Nationalen Adolf Bartels, die te pas en te onpas Duitschlands nederlaag wijt aan de Joden), anderzijds hemelhoog geprezen (o.a. door Kasimir Edschmid, die van René Schickele zegt: ‘den

bedeutendsten Elsäszer Dichter seit Gottfried von Straszburg: es gibt schlechthin in Deutschland nichts, was an spiritueller Bewegtheit, an Buntheit, Geist und Weisheit auch annähernd nur die maskuline Eleganz dieser gallisch-allemannischen Figur erreichte.'

Wat nu 'Das Erbe am Rhein' betreft: door den dichter is deze roman bedoeld als een tegenstuk tot 'den nationalistischen "Bastions de l'Est" von Mauriche Barrès - allerdings ohne die politische Ideologie, die dieses Werk belastet.' Dus direct een stelling nemende politieke roman! Ik heb een hekel aan politieke schrijverijen; zij vertroebelen het dagelijksche leven, brengen den schrijver tot een onechte opwinding en verwarren de denkbeelden der lezers.

Maar voor dezen politieken roman heb ik een zwak. Waarom? Door de fascineerende, klare schrijfwijze, die de helderheid, de kortheid van Nietzsche nabij komt? Door het gaan van de eene geestelijke spanning in de andere, die den lezer tot een bezetene maakt? Door het vermijden van elke mooi-doenerij, door het weglaten van alle beschrijvings-excessen, door den glashelderen stijl?

Dit zijn alles factoren, zeker, maar er is toch nog iets geheel anders, dat juist dezen roman zoo belangrijk maakt.

Het is de, ik zou baast zeggen zuivere menschelijkheid, die achter dit proza leeft. Het is Goethe, ontdaan van elk classicisme, overgebracht in ons feller, erotische aanvoelen van het leven. Er is veel doorleefde hartstocht in dit boek, maar er is meer dan een egoïstisch beleven. Er is een fijne spot, een zachte ironie in menig hoofdstuk, maar deze worden opgeheven door een menschelijk mededoogen. Er is politiek in dit boek, zeker, maar alleen om het doen en laten zijner menschen te rechtvaardigen, om te laten zien waartoe politiek in slechten zin leiden kan.

Het boek begint met:

'Ich habe ihr geschrieben und sie gebeten zu kommen. Der Brief liegt verschlossen vor mir. Ich entsinne mich kaum seines Wortlauts: 'So behält man von einer tiefen Liebesstunde nur die Erinnerung an eine traumhafte Begebenheit.... Ich bitte sie in dem Brief, zu mir zu kommen, soviel ist gewisz. Werde ich ihn absenden.'

Hier voelt men reeds de doordringende felheid van René Schickele's schrijfwijze. Zoo gaat het verder, nergens verslapt de stijl. Een bijzonder boek, 'Das Erbe am Rhein'.

III.
Hans Grimm: *Volk ohne Raum*; Albert Langen Verlag; München, 1927.

Een twee-deelige roman, van ruim 1300 bladzijden druks, waarvan een verkorte uitgave reeds aangekondigd is. Ook dit boek heeft zeer sterke politieke tendenzen. Het gaat historisch na, - dikwijls redeneert de auteur gezellig-weg tusschen de handeling door, - hoe het Duitsche Rijk geleidelijk aan te klein werd; d.w.z. dat de bodem niet langer de zich steeds uitbreidende bevolking te eten kon geven. Hoe de bevolking gelokt door het hooge loon de dorpen verliet om werk te zoeken, - en te vinden, - in de steden, die weldra door hun vermaken het volk vervreemdden van eigen land en stam.

Het boek zoekt de oorzaken waarom Duitschland zoo ongelukkig was met zijn Afrikaansche kolonisatiepolitiek.

Zoowel de boerenoorlog als de wording van Duitsch Zuidwest-Afrika worden in dit boek daadwerkelijk tot ons gebracht. Het zijn de zorgen, het is het hart van den echten Duitsch-nationalen dichter, - want dat is Grimm door menige schoone bladzijde in dit boek zeer zeker, - die ons een beeld geven van de Europeesche strubbelingen, belangen en overspanningen, welke tot den wereldoorlog geleid hebben. Toch zou ik niet gaarne beweren, dat dit een *historische* roman is; daarvoor is de auteur te veel partij, al is hij een bezield, en daardoor als dichter echt, partijganger. Dit boek zou ik willen noemen een belijdenis van een dichter, die zijn land boven alles lief heeft, die de ellende zelf heeft beleefd, die de verwording gezien heeft naast de ideale bedoelingen.

Het boek heeft vele fouten, het is beperkt, doordat het slechts tot een zeer bepaald publiek, het duitsche, spreekt; de schrijver heeft zich zelf veel te vaak (eigenlijk is één keer reeds te veel) het woord gegeven tot het houden van zuiver staathuishoudkundige beschouwingen, de stijl is vaak van een ondoorzichtige strooperigheid, maar ondanks dit alles: er spreekt zooveel waarachtig gevoel uit dit boek, er zijn bladzijden, die van een bekorende lieflijkheid en teederheid, die nergens slapheid wordt, zijn, dat ik de aandacht vraag voor dit buitengewone boek.

De geweldige conceptie moge hier en daar conceptie gebleven

zijn, over het geheel genomen bereikt de auteur vaak wat hij bereiken wilde, en dat was niet weinig.

Dat het boek echter een soort bijbel voor de politiek der Duitschers zal worden, - door den uitgever wordt deze verwachting ernstig geuit, - betwijfel ik echter om zijn uitgesproken Duitsch-Nationaal karakter ten stelligste.

Het is een boek, dat men als literair, historisch document lezen moet. Vergeten zal men het dan wel niet meer, maar in zijn geheel herlezen ook niet. Voor hen, die het Duitsche landschap bewonderen, is in dit boek veel moois, er zijn beschrijvingen, die zoo de stemming wekken van Duitsche bosschen en bergen, heiden en stroomen, dat alleen daarvoor reeds de lezing van deze dikke deden de moeite loont.

Toch opvallend hoe in Duitschland de belangstelling gewekt is voor het tijdsbeeld, dat ons beheerscht. Thomas Mann, Heinrich Mann en zoo vele andere duitsche romanschrijvers hebben zich thans tot den politieken roman gewend. De psychologische roman leeft nog wel, maar wordt ernstig bedreigd door deze werkelijk partij kiezende romans.

IV.
Bruno Franck: *Trenck*, *Roman eines Günstlings*; Ernst Rowohlt Verlag; Berlin, 1926.

Zoo omvangrijk als de histoires galantes zijn in de fransche literatuur, zoo beperkt zijn zij in de duitsche. Het toch min of meer schwerfällige der Duitschers heeft hen, al bond Frederik de Groote ook vele fransche geleerden aan zijn hof, - al heeft hij zijn eigen taal en literatuur daarmede een kwaden dienst bewezen, - weerhouden van de spiritueele levenshouding der romaansche volken.

Bruno Franck, - die in het tooneelstuk ‘Das Weib auf dem Tiere’ een weg op het tooneel insloeg, die na allerlei pessimisme en overspel naar het groote tooneel*spel* leek te voeren, heeft in ‘Trenck’ getracht de bekende épisode uit het leven van Frederik den Groote tot een galanten, historischen roman te verwerken.

De gunsteling Trenck is de hoofdpersoon, Frederik de Groote en zijn hof, zijn leger, zijn staatsinstellingen zijn de achtergrond van dezen roman.

Er is werkelijk iets lichts in den stijl van dit boek, maar er is in de 'tüchtige' wijze van behandeling iets zeer duitsch. Het boek is meer dan een mislukte poging, maar een geslaagd kunstwerk is het toch ook zeker niet.

Hélène von Böhlau heeft in hare Weimarer Erzählungen iets dergelijks geprobeerd, haar ontbrak het spiritueele, zij had te veel van het, - zij het waarachtige, - gevoelige element in zich. Franck blijft te veel bij het historische, Hélène von Böhlau bij 'het geval'. De franschen hadden het vluchtige, het even-vibreerende, dat toch een werkelijkheid aan ons nabij bracht.

Voor hen, die zich voor dit genre interesseeren, is Trenck een belangwekkende roman.

V.
Carl Zuckmayer: *Der Baum, Gedichte*; Propyläen Verlag; Berlin, 1927.

Zuckmayer debuteerde met een blijspel getiteld: 'Der fröhliche Weinberg', een stuk vol humor en levenslust. Dus eindelijk weer eens een optimistische dichter? Néén, het is een terugval. In een volgende kroniek hoop ik enkele der nieuwste duitsche bloemlezingen te bespreken, gezegd zij hier slechts dat het zeker is, dat hetgeen kort na den oorlog bewonderd werd, reeds heeft afgedaan. Maar dit werk was als overgangs-uiting de moeite waard. Zuckmayer is echter een geforceerd terugvaller in een poëzie, die reeds omstreeks 1885 haar einde gevonden had. Deze verzen zijn geen expressionisme, zij zijn geen impressionisme, néén, zij zijn berijmde beschouwingen, van iemand, die de stem van velen om hem in zich heeft hooren weerklinken.

Waarom ik dan de aandacht op hem vestig?

Omdat hier en daar, in een enkele regel vaak, de toch in wezen geforceerde Lebensbejahung, iets van het oude natuur-krachtige gevoel, dat de dichters uit Luthers tijd kenmerkte, naar boven komt. Het is dit oer-sterke, dat de poëzie weer tot haar wezen, het lied-geworden leven van een volk, terugvoeren kan. En daarom is een dichter als Zuckmayer van belang.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek). (*Vervolg van bladz. 735.*) George Sand's vrouwenfiguren,

Juliette.

Men heeft, en met reden, wel eens opgemerkt, dat de roman Léone Léoni eigenlijk het evenbeeld is van den roman Manon Lescaut van den Abbé Prévost. Bij George Sand's verhaal zoowel als bij Manon, vinden wij de constante, onwrikbare liefde, die fataallijk gehecht blijft aan een ontrouw, veranderlijk karakter, aan een onevenwichtig temperament; een liefde, die, zuiver en onweerstaanbaar, ondanks alle ontgoochelingen en teleurstellingen, blijft bestaan, ondanks ellende en ongeluk, gevangenschap, en welke andere verschrikkelijke calamiteit óók.

Maar bij den abt Prévost is het de man, is het de Chevalier Desgrieux, die ons het voorbeeld geeft van een liefde, zonder maat en zonder grens; in Léone Léoni is het de vrouw, is het Juliette, die van den vrouwelijken kant de getuigenis aflegt, dat de menschelijke natuur werkelijk in staat is tot zulk een nobel, volmaakt gevoel. Eigenaardig, dat in de achttiende eeuw, na de Régence en de regeering van Lodewijk XV. een schrijver dit mannentype heeft kunnen scheppen, zoo tegengesteld aan de mannenfiguren van zijn tijd! En eigenaardiger misschien nog, dat in de negentiende eeuw, de eeuw van gemakkelijke echtscheidingen en van vrouwen-emancipatie, van losse zeden en oppervlakkige philosophie, een vròuw een gestalte kon concipieeren als van Juliette, een voorbeeld van bovenmenschelijke liefde en bijna waanzinnige trouw!

En welke romancière was het, die dit deed? De schrijfster van o.a. Indiana en Jacques en zooveel andere gedurfde boeken, waarin

de ‘heiligheid’ van het huwelijk op de meest verschillende wijzen wordt geattaqueerd!

Wat compositie betreft kan men Léone Léoni gerust een der voortreffelijkste werken noemen van George Sand. De aandacht van den lezer wordt nergens verbroken. Dit boek schijnt geschreven *d'un seul jet*, en ondanks de gelijkenis, waarover ik hierboven sprak, hoeveel hooger staat de ontknooping van Léone Léoni dan van Manon Lescaut! Desgrieux, die Manon overleeft.... is dit niet een fout in de waarschijnlijkheid der historie?....

Tot haar zestiende jaar was Juliette, opgegroeid aan de zijde eener frivole moeder, onbezorgd over haar heden en haar toekomst; haar natuur was zacht en vertrouwensvol, en weinig bekommerde zij zich over haar verder leven. Zij wist niet, wat hartstocht was, want alle groote emoties waren haar tot nu verre gebleven. Zij kende ook de liefde niet, totdat Léoni naar Brussel kwam.

Het begin was eenvoudig: de natuurlijke blijdschap van het jonge meisje, om uitverkoren te worden door een schitterende persoonlijkheid, die aller aandacht tot zich trok, en zonder ophouden van zich liet spreken. Allengs al meer en meer raakte Juliette onder zijn invloed, en ten slotte geraakte zij geheel door hem bekoord.

Léoni was een man van robuste lichaamskracht, en zijn ziel leek wel grenzeloos ruim. Alle ondeugden en deugden, alle loutere en misdadige passies schenen er tegelijkertijd plaats in te vinden. Hij was superieur boven andere mannen, zoowel in het goede als in het kwade; voor iedere gelegenheid leek hij een ander gezicht, een andere taal, een ander.... hart te hebben.... De vrouwen beweerden, dat een bloem, door Léoni aangeboden, geuriger was dan een andere; en zoo was het met alles; hij gaf een bizonderen glans aan de eenvoudigste dingen, alles werd anders bij hem.... en Juliette leerde hem liefhebben met al haar vermogens: de vrouw was in haar ontwaakt.

Juliette zou met Léoni in het huwwelijk treden. Alles was in orde, - maar op het laatste oogenblik komt onverwacht een vreemdeling naar Brussel, die bekend is met Léoni's vroeger leven, waardoor deze genoodzaakt wordt, de stad onverwijld te verlaten.

En Léoni houdt een rede tegen Juliette, met allerlei drogredenen doorzaaid, om haar te vragen, of zij een ‘gewone’ vrouw is, of

een engel des hemels, en of zij den moed heeft, om alles te trotseeren, en met hem mede te gaan, om hem te redden van wanhoop en ondergang?

Juliette antwoordt hem, dat zij met haar wil en haar verlangen hem met lichaam en ziel toebehoort, en sinds dat oogenblik was Juliette de zijne.

Zij vertrekken tezamen, en trekken zich terug in een eenzame, vreedzame streek in Zwitserland. Daar leiden zij een idyllisch leven, - *et quelle est la femme qui n'accepterait avec reconnaissance toutes les souffrances à venir pour ces six mois de bonheur?*

Maar de winter verjoeg hen uit hun aardsch paradijs, en zij vestigden zich te Venetië, in het paleis van Léoni, dat een schitterend encadrement vormde voor zijn éblouissante persoonlijkheid.

Maar weldra werd Léoni hier weer meegesleept in een bandeloos leven; hij liet Juliette alleen, bracht geheele nachten door bij het spel; en de arme Juliette dwaalde verloren door de groote zalen en over de terrassen van het paleis.... en lang, helaas, duurde het niet, of Juliette kwam volkomen op de hoogte van wat Léoni eigenlijk was: een speler, een débauché, een roover, een moordenaar!

Zij wilde hem ontvluchten, - maar hoe kon zij! zij had hem lief, en hij bepleitte zijn zaak zoo welsprekend!

Ik erken, zeide hij, dat mijn gedrag misdadig is, maar hoe verkeerd zou je doen, mij aan je verreinenden invloed te onttrekken! Geloof me, mijn hart is, ondanks alles, ontvankelijk gebleven voor wat goed en schoon is, en jouw geduld, jouw engelachtige verdraagzaamheid en vergevensgezindheid zal niet nalaten langzamerhand mijn verbetering te bewerkstelligen. Wanneer je me verlaat, ben je even wreed als dwaas, - en bovendien zal je ongelukkig zijn zonder eenig respijt, - terwijl, als je blijft, je ten goede op me kan werken, en ik je mijn liefde kan toonen, want je weet niet, hoe lief ik je heb.

Wat kon Juliette anders doen dan blijven? Zij bleef.... maar Léoni verbeterde zich niet.... en tenslotte was zij een verlaten vrouw.

En sindsdien zag zij hem nimmer terug, tot voor het allerlaatste moment van haar leven.

In eenzaamheid dacht Juliette zich te hebben gerenseigneerd; zij luisterde zelfs naar de liefdesbetuigingen van een nobelen man,

dien zij had leeren kennen. Zij kon zich niet begrijpen, dat zij ooit een man als Léoni had liefgehad; het verleden was voorbij; en zij wilde er liefst nooit meer aan terug-denken.

Met haar nieuwen geliefde Bustamente ondernam Juliette een gondeltocht. Zij droeg een violet fluweelen kleed en een wit satijnen hoed omgaf haar altijd bleek, maar toch zoo liefelijk gezicht, dat na acht jaren van onduldbare smarten, *tout le monde lui donnait dix-huit ans au plus*. Juist passeert haar een gondel; een man buigt zich en roept: 'Juliette!'.... Juliette antwoordt: 'Léoni!', stort zich in zijn armen, en tezamen verdwijnen zij in de diepte.

Men vraagt: hoe een vrouw als Juliette er toe kwam, een man als Léoni, *un escroc, un assassin,* lief te hebben, zóó lief te hebben. Maar geeft de ziel zich rekenschap van haar gevoelens? *L'âme aime les mystères.* En toch, hoe vele vrouwen zich ook zullen afvragen, waarom Juliette haar gevoel niet beter beheerschte, er zullen toch ook anderen zijn, die bij zichzelve denken, als zij zich de fascineerende persoonlijkheid van Léoni voor den geest halen, - *moi aussi, je l'aurais aimé!*

Geneviève.

André is de geurigste en frischte van George Sand's romans. Het is, van het begin tot het einde, alsof er een welriekendheid uit de bladen opstijgt van thijm en wilde kruiden en als van versch bedauwd gras. De landschappen uit André doen aan schilderstukken van den Fluweelen Breughel denken, waarop het licht zoo fijn is, de lucht zoo transparant, de vogels zoo fraai gekleurd, en de bloemen zoo levendig en veeltintig zijn; en vele der tooneelen herinneren ons aan de scènes van Watteau, zonder de al te groote precieusheid van dezen artiest.

De roman André houdt ongeveer het midden tusschen George Sand's eerste pogingen, die getuigen van drift en ongeduld, en haar latere werk, dat getuigt van een meer ontwikkeld gevoel en een rijperen geest. André is evenwel reeds met een groot gemak en een klare helderheid geschreven; alles is in dezen roman natuurlijk, zonder eenige gemaaktheid, en hoe reëel ook, toch overwaasd door een poëtische bekoorlijkheid.

Geneviève, het gracieuse bloemenmaakstertje uit een klein dorpje in Berri (George Sand's landstreek, die zij zoo goed kende),

onderscheidde zich van haar kameraadjes door een groote ingetogenheid en een onberispelijk gedrag. Zij was klein van gestalte en *plutôt jolie que belle*; met een blank, regelmatig gezichtje en intelligente oogen. De kunst van bloemenmaken had haar geleerd, haar voorbeelden in de natuur te zoeken, en eens op een dag, toen André de Morand, de zoon van een landedelman, langs den oever van een rivier wandelde, zag hij een jong in het wit gekleed meisje, met een groenen shawl en een klein strooien hoedje op. Zij was verdiept in de beschouwing van een bouquet veldbloemen, dien zij had geplukt.

André was een jongeman met een droomerige, romantische ziel, en hij ontvlamde onmiddellijk voor dit liefelijk visioen. Vele malen na dien eersten keer ontmoetten zij elkander, en tusschen hen ontstond *une chaste intimité.* André onderrichtte het jonge meisje in de botanie, en hij deed dit met zooveel overtuiging en welsprekendheid, dat zij haar aangeboren *pudeur farouche* vergat.

Toen het winter werd, waagde André eenige timide bezoeken in het eenzame kamertje der grisette. Doch hoewel het woord ‘liefde’ nooit tusschen hen werd uitgesproken, de buren begonnen te babbelen, en de reputatie van Geneviève ging er onder lijden. Nauwelijks echter bemerkte André dit, of hij stelde voor, haar te trouwen.

Doch Geneviève had hem nog niet lief; en toen André bij het afscheid nemen eerbiedig haar lokken met zijn lippen beroerde, zeide zij in zichzelf *en rougissant: Qu'il est singulier*, *est-ce qu'on a jamais baisé des cheveux?* Niet minder vreemd vond zij het, dat de zoon van den markies de Morand een eenvoudig bloemenmeisje wou trouwen!

André, niet opgewassen tegen den toorn van zijn vader, huwde Geneviève in het geheim; samen verlieten zij de streek, maar vervielen weldra in armoede en nood, totdat de markies er eindelijk in toestemde, zijn schoondochter in zijn huis te ontvangen. Maar zijn tegenzin in de jonge vrouw toonde hij op de meest brutale wijze. Geneviève verdroeg alles met engelengeduld: beleedigingen, wantrouwen, enzoovoort; aan André had zij weinig hulp; maar zij had hem liefgekregen, en zij duldde alles om zijnentwille; maar haar zwak gestel leed te veel, en met berusting, haast met vreugde, bemerkte zij, *qu'elle ne devait pas souffrir longtemps.*

André zag haar achteruitgaan, maar begreep niet, dat hij haar verliezen ging. Hij schreef alles toe aan haar 'omstandigheden', en maakte zich niet al te ongerust. Maar na een grove scène met den markies wist Geneviève, dat haar kindje gestorven was. Ook zij voelde zich ter dood veroordeeld; zij legde zich te bed, en liet zich bloemen brengen, die zij overal om zich heen strooide. Zij boog er zich over heen, en fluisterde:

- Bloemen, ik heb jullie een geheim toe te vertrouwen. Het is dit: *que je vous ai toujours préférées à tout.* Langen tijd van mijn leven heb ik alleen de bloemen liefgehad, en als ik van André hield, was het alleen *parce qu'il me semblait pur et beau comme vous. Quand je souffrais je me suis reportée vers vous; je vous ai demandé de me consoler, et vous l'avez fait bien souvent, car vous me connaissez; vous avez un langage, et je vous comprends: nous sommes soeurs.*

Ma mère m'a souvent dit que, quand elle était enceinte de moi, elle ne rêvait que de fleurs, et que, quand je suis née, elle m'a fait mettre dans un berceau semé de feuilles de roses.

Quand je serai morte, j'espère qu'André en répandra encore sur moi, et qu'il vous portera tous les jours sur mon tombeau, o, mes chères amies....

Wie denkt bij dezen aandoenlijken, poëtischen dood niet aan het door bloemen sterven van Albine in Zola's verrukkelijk boek: *La faute de l'abbé Mouret?*

Zooals Geneviève de bloemen liefhad, met een bijna alles overheerschend gevoel, zoo ook had Albine de bloemen lief, en voor beiden was het een zoete voldoening temidden van hen een zoo schoonen dood te sterven.

Men ziet, het onderwerp van André is zoo eenvoudig, dat het haast niet simpeler kan. Waarom dit boek dan toch zoo charmeert? Door de subtiliteit der beschrijvingen, door de naïeve voorstelling van deze 'bloem onder bloemen', door het frissche élan, waarmee ook deze roman *aus einem Gusz* is geschreven.

De groote verscheidenheid der onderwerpen, welke George Sand achtereenvolgens behandelde, maakte, dat zij bleef boeien, ondanks het enorme aantal harer werken, en men haar algemeen bleef lezen.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE

Ontvangen herdrukken, vertalingen, brochures, schoolboeken, bloemlezingen, studieboeken, enz.

S. Undset. Kristin Lavransdochter, vert. Dr. A. Snethlage. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
J.F. v.d. Mast. Vreemde verhalen.
F. Schuyt. De filosoof van 't Sashuis. C.A.J. v. Dishoeck, Bussem.
Dr. Th. v.d. Velde. De bestrijding v.d. echtelijken afkeer. Leidsche Uitg. Maatschappij, Leiden.
Dr. v. Schelven. De idee v.d. vooruitgang. J.H. Kok, Kampen.
Dr. Loman. De sage van Atlantis. E.J. Brill, Leiden.
Joh. E. Kuiper. Thomas van Aquino. H.J. Paris, A'dam.
H. v. Veldeke in het Nederl. herdicht door André Schillings.
D.G. Mukerji. Kari de Olifant. Servire, Den Haag.

B. Barton. De man, dien niemand kent. Servire, Den Haag.
J. de Haas en *Ph. Battefeld.* Het damspel, 2e dr. G.B. v. Goor Zonen, Gouda.
J. v. Vondel's Gijsbrecht van Aemstel, A.A.M. Stols, Maastricht.
E. Knuttel-Fabius. Kinnie. G.B. v. Goor Zonen, 3e druk.
W. v.d. Hout. Over de krant. W.J. Thieme, Zutphen.
E. Phillips Oppenheim. Samenzweerders.
E. Phillips Oppenheim. Geldkoningen.
E. Phillips Oppenheim. De wraak van Wingrave.
(Allen Seyffardt, Amsterdam.)
Vicki Baum. Veemgericht. N.V. Ontwikkeling, A'dam.
E. Wallace. Valsch Geld. Seyffardt. A'dam.
H. v.d. Mandere. De vredesbeweging en hare geschiedenis. A.W. Sijthoff,
Dr. G.A. Brands. Bloeml. uit Ned. proza-schrijvers der 17e eeuw. (Wolters, Groningen-Den Haag).
Josine Reuling. Siempie, 2e dr. Holl. Drukk. Baarn.
N.S. Ljeskow. De Russische Lady Macbeth.
Anatole France. Crainquebille.
Tjechow. De zwarte monnik, (allen Seyffardt, Amsterdam).
Dr. Melchior. De scheepvaartweg van Amsterdam naar den Bovenrijn.
H. de Vries de Heekelingen. Het fascisme en zijn resultaten. Centr. Uitg. Oisterwijk te Oisterwijk.

Dr. H.N. ter Veen. Van Anthropogeografie tot sociografie. Noordhoff, Groningen.
J.H. Bolt, Messias-verwachting in onze dagen. De Orde v.d. Ster i.h. Oosten.
Erfelijkheidstheorie. Theos. Ver., A'dam.
R. Kuiper. Herman Gorter. Maatsch. Ontwikkeling, A'dam.
Cor van Osenbruggen. Wilde Jo, 4e dr., G.B. van Goor Zonen, Gouda.
Prof. Veldhuizen. Paulus en zijn brief aan de Romeinen, 3e druk.
Prof. van Nes. Paulus Brieven, 2e druk.
Prof. van Leeuwen. Het evangelie van Mattheus, 3e dr. Wolters, Groningen-Den Haag.
V. Margueritte. De metgezellin. Vert. Mevr. E. Schuurman. J. v. Oirschot, Breda.
Claude Anet. De ondergang eener wereld. Vert. Fenna de Meyier, Wereldbibliotheek, A'dam.
H.J. de Wolff. Kanker. Een nieuwe theorie. 's-Gravenhage.
G.J. Staal. Ned. Guyana. Uitg. G. Nederland, A'dam.
M.J. Leendertse. Een volk in nood. W.-B., A'dam.
Vereeniging Oranje Nassau Museum. Jaarverslag. W.P. v. Stockum, Den Haag.
C.S. Adama van Scheltema. Meidroom, 3e dr. Brusse, R'dam.
Reidansen. Vert. door Mevr. Brom-Struick, 2e dr. Brusse, R'dam.
C.W. Leadbeater. Aan hen, die hun dooden betreuren. Theos. Uitg. Maatsch., Amsterdam.
Jan Feith. Wat is Olympische Kunst? Uitg. Afd. Kunst v.h. Olymp. Comité.
A.C. Thierens. Geestelijke en Maatschapp. Stroomingen. N.V. Theos. Uitg. Maatsch., A'dam.
L'école libre et les sciences politiques, Paris.
Lentenummer van De Kampioen, 1928. A.N.W.B. Toeristenbond.
M.J. Monrad. De Mysteriën des Christendoms. Vert. Prof. Dr. B.J.H. Ovink, Zutphen, W.J. Thieme en Co.
La grande Misère des Traductions littéraires. Hors Commerce.
Manifeste du groupe International des poètes nouveaux et des poèmes. La Renaissance d'Occident, Bruxelles.
Lijst der Fransche Badplaatsen. Office national du Tourisme, A'dam.
Leo Lauer. Olympische sport. Wielrennen, Athletiek. D.A. Damen, Den Haag.
S. O'Sullivan. Shelley u.d. Bildende Kunst. M. Niemeyer, Halle.
Aage Krarup Nielsen. China. Vert. Cl. Bienfait. E. Querido, A'dam.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 8]

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(*Vervolg van blz. 47.*)

XIII.

In een eigenaardige stemming spoorde Eva naar Nunspeet terug. Had zij zich in Ludwig vergist? Of veinsde, loog hij nu uit schraapzucht? - ‘Je doet aan dat vrouwtje een nobel werk!’ - deze woorden uit Ludwig's mond! Hermien had over Antje gezwegen, maar was heel vriendelijk geweest. Of Eva niet een paar dagen bleef en dan natuurlijk bij hen kwam eten?

Na het stormpje over het schilderij, was haar niets onaangenaams meer gebeurd. Toch voelde zij zich nòg meer dan vroeger van allen vervreemd. Zooals er over Vaders enkele legaten was uitgeweid met detail-vragen die smalend waren en opmerkingen die nog onaangenamer klonken! Maar de venijnigste kritiek hadden heeren erfgenamen zich veroorloofd over het huis, alsof 't er aan bestede geld uit hun zak was gekomen toen het gebouwd werd. Er werd berust in Ludwig's voorstel, niet uit eerbied voor Vader's stichting, maar uitsluitend omdat niemand voordeel zag in de verwerping. Alfred had twee keer van ‘strop’ gesproken: eens bij de legaten, eens over het huis. Dus tweemaal zijn vader met groven term de teleurstelling van een bedrogene verweten. Wie wàs hij, wat kòn hij, wat zou hij geweest zijn, zonder zijn vader? Geweest zijn in stand of handelsaanzien, geweest zijn door fortuin en verdiensten? Op z'n best kon men zeggen: hij zet méé de zaak voort, maar Vader had haar gesticht en grootgemaakt. Geen van de broers en zelfs geen zwager toonde zich een bruut als Alfred, maar wat hen allen

bezighield, het was aldoor, uitsluitend het geld. Over Papa was niet anders gesproken dan in verband met wat hij naliet. Ging het altijd zoo, in alle families? Leefden ouders maar zóó kort voort? Hoe dan zij die kinderloos sterven!.... Eva dacht aan Juffrouw De Grave. Wie was er zoo bemind geweest bij hare leerlingen, op de school en na de school de vriendin van geslachten meisjes? Na haar pensionneering van de H.B.S. leefde zij vijf of zes jaar in Den Haag en bij haar graf stonden nog geen twintig oud-leerlingen. Hoeveel liefde had 'Graaf' gegeven; hoe innig leefde zij mee met de meisjes; hoe fijn, hoe volkomen begreep ze háár leed: 'jodinnetje met ongehoorzame beenen'.... Onder de door een neef-executeur geteekende advertentie had gestaan: 'overeenkomstig den wensch der overledene geen bloemen'. Toch waren er twee kleine tuiltjes geweest! Eva had niets durven sturen. Met enkelen, van vroeger en later, had zij in de week na de begrafenis over een eenvoudigen grafsteen gesproken, maar iedereen vond dàt overdreven en 'Graaf' raakte nu wel vergeten.... Zou 't lieve mensch zoo iets hebben verwacht? Moest men geven, alleen om te geven? Zuchtend dacht Eva aan de droeve les in een Stance van Jean Moréas:

> Hélas! n'as-tu point vu ta plus chère amitié
> Etaler à tes yeux la face du vulgaire?
> Tu ne sais pas languir et souffrir à moitié:
> Quand tu reprends ton coeur, c'est qu'il n'en reste guère.

Met haar volle gevoel ging zij denken aan Piet. Uit verweer tegen de onverschilligheid der anderen had zij hun beduid, dat de zorg voor den jongen hun aller plicht tegenover Papa was. Wat haar zelve betrof, dit kind was wel te goeder ure op haar eenzamen weg gekomen, als door een nooit genoeg te waardeeren samenwerking van omstandigheden: een jongetje dat haar noodig had, dat althans haar hulp behoefde om op te groeien *naar zijn bloed.* Plotseling lag er een levenstaak vóór haar! Ze mocht zich niet opdringen, wou het niet wagen; maar als het huwelijk waarlijk doorging, zou Nico haar evenmin wegdringen als Antje dit zou begeer en te doen.

Er herleefde een blije geestkracht in haar, 't besef te kunnen handelen. Wel was voorzichtig beleid daarbij noodig. Want de toekomst lag nu goed, maar één onvoorzichtigheid kon die beder-

ven. Ze wist een weg. Den weg? Misschien. Maar het gevaar bleef in haar tempo.

De spoortrein raasde geduldig voort. Nu en dan kwam er even een schok. Eva, 't was een dom genoegen, maar ze had er telkens pleizier in, de maat te prevelen, of ze een kind was, van dezen rusteloozen gang. Oók te voet vooruit te komen, met haar schommelgang toch naar geluk. Het was een wensch, niet meer een verzuchting.

XIV.

In dien vreemden, verren tijd, toen Eva éénmaal had volgehouden, tegen den wensch, den eisch van haar Vader, door waarlijk uit Rotterdam te gaan, door het schilderen tot iets zoo ernstigs te maken, dat ze ervoor naar Amsterdam moest; en toen ze zich daar neergeploft zag, begluurd, bespot en nagebootst, omdat ze mank liep en zich kleedde, meer dan de hobbezakken rondom haar; was Nico Kramer de vriendelijke, die in dubbelen zin uit den hoek kwam om haar af te helpen van de onthutstheid. Nooit drong hij zich naar den voorgrond, doch zijn invloed was voldoende om haar te behoeden voor plagerij. Ook toen deed hij de dingen met grapjes. Er waren geestiger jongens dan hij, guitiger en met veel fijner vernuft; doch niemand had zoo'n geduldig humeur en hoe weinigen waren even oprecht. ‘Gewichtigdoeners’ haatte hij: zij ‘vergaten het relatieve van alles’. Die lievelingswoorden kenschetsten hem in zijn ruimheid en zijn zwakheid. Ook zijn werk bracht hem niet naar den voorgrond. Van de Normaalschool naar de Academie gekomen, werd hij nooit een volledig schilder, maar zijn aquarellen van bloemen, voor wetenschappelijke werken en voor kinderboeken bestemd, beteekenden veel meer dan de kameraden plachten te erkennen. Geringe waardeering verdroot hem zelden - ook daarbij verloor hij ‘het relatieve van alles’ nooit uit het oog. Zijn betrekking als leeraar Middelbaar Onderwijs liet hem voldoende vrijen tijd, doch de illusie bleef een vrij man te worden en hiertoe had het vorig najaar de mogelijkheid met een leed geopend, toen hij zijn grootvader naar het graf bracht. De helft van diens nalatenschap was plotseling zijn bezit geworden en daarmee bleek hij ‘genoeg een Rothschild’ om zich van de school te verlossen. Met de nichthuishoudster, die Grootvader had bijgestaan om hem de jong

verloren ouders te doen vergeten, was hij in het oude huis te Amersfoort blijven wonen, ‘net als Lioba tusschen de bloemen’. 't Verzorgen van den tuin ging Nicht, ook toen zij aan het kwakkelen raakte, evenzeer als hem ter harte; 't was van haar fel-beleden vroomheid het gevoel dat Nico deelde, een godsdienstige liefde voor bloemen. Ook restte er nog wel iets meer in hem van Grootvaders fijn-bijbelschen zin, al leerde Amsterdam hem vloeken; en tot zijn vertrek in Juni naar Nunspeet, dacht hij zich geen andere toekomst dan een voortzetting van het bestaande in 't oude huis der knapejaren.

Nu was Antje daartusschen geschoven. Eva gaf hem volmondig toe: hij was een man om getrouwd te zijn, al had ‘de burgerij aan de Eem’ hem schuw voor 't huwelijk gemaakt. Eva wist er nog iets meer van: hoe deze Germaan leed te Parijs, toen hij van een model dorst hopen, dat ze van zijn verlangen om haar lief te krijgen iets zou begrijpen. Antje?.... Eva hield van beiden, gunde beiden het groote geluk. Hierom ontzegde ze zich een meening over de mogelijkheid van hun trouwen. De vriendelijkheidjes, zoo min als de grapjes, waar de veertien jaar oudere schilder het aanvankelijk verlegen meisje mee overlaadde, hadden, juist doordat alles haar vreemd was, eenig vermoeden bij Antje gewekt, dat er hofmakerij mee bedoeld werd. En nu was hij opeens verdwenen! Eva sprak een paar maal uit, dat het stil werd in De Hut, nu meneer Kramer niet kwam om koffie en meneer Luiken zich zelden vertoonde. Antje antwoordde eerlijk: ‘Hè ja’, maar een gemis bleek ze niet te voelen, uitsluitend van haar kind vervuld. En Eva wachtte zich voor elke andere opmerking of toespeling, de beslissing bleef aan de toekomst en gevaar voor een onverwachten concurrent was er niet. Vertoonde Luiken zich nu en dan en bracht hij Terpstra wel eens mee, geen van beiden scheen door Antje's lieftalligheid sterk getroffen.

Overeenkomstig de afspraak, had Nico Nunspeet daags na Eva's terugkeer verlaten, doch het Fransche geld was er blijven liggen. Het zou hem van geen nut geweest zijn, want Bretagne leek hem opeens te ver; immers, wat daar had aangetrokken, kon hij ook in de Kempen vinden. Eva, dus stelde hij rustig vast, moest er nu maar niet nijdig om worden, al had hij door even te telegrafeeren haar de moeite van het wisselen en nu die van het terugsturen

kunnen besparen. Natuurlijk werd zij geen oogenblik boos. Onder dien flambard vol krulhaar scholen geen gekrulde zinnen. Hij was oprecht en deed verstandig. Hoe zou hij - 't waren zijne woorden - waarlijk durven denken aan trouwen, indien hij zich als vrijgezel nog geen uitstapje naar de Kempen kon permitteeren? Zijn dankbaarheid bleef even groot, immers haar vriendschapsdaad ongerept. Verlegen-vluchtig nam hij afscheid en zond de beloofde briefkaarten niet. Doch plotseling volgde brief op brief. Aanvankelijk was het plaatsbeschrijving. Hij zwierf door 't land van Jacob Smits, den door Vlaanderen geadopteerden Hollander van prachtige bedoelingen. Eén nacht had hij te Gheel geslapen en, blijkbaar schrijvend niet enkel voor Eva, weidde hij met spot en deernis over dat oord van kosthuizen voor krankzinnigen uit. De welvaart kwam er van de verpleegden; men hield die, net als de boeren koeien; ouders gaven een dochter drie trouwde ‘eenen zot’ mee tot verhooging der bruidsgift. In den eersten patient dien Nico aanschouwde, terstond bij 't stappen uit de tram, moest hij een kameraad van de Amsterdamsche Academie, een zoon der Keizersgracht herkennen. Men zag er vrouwenmodes weer, van langer dan een eeuw geleden, die de schepsels met zwierige staatsie over het stoffige kerkplein sleepten. Toen hij een dag later te Westerloo aankwam, passeerde hem daar een bewoner van Gheel, die dagelijks, met handschoenen aan welke wit moesten geweest zijn, de wandeling vice versa deed naar het kasteel van Graaf de Mérode, waar hij een paar uur pal naast de brug zat, wachtende op een gestorven gravin. ‘Een grooter dwaas dan andere minnaars of veeleer door trouw een ieder tot voorbeeld?’

Eva las voor uit wat Nico schreef, ook de zinnetjes over dien wandelaar; doch den brief die nu volgde hield zij voor zich. - De Kempen deden aan Gelderland denken, aan de Veluwe en de Graafschap; maar ook zonder deze gelijkenis zouden, zoo schreef hij, de gedachten telkens zijn gegaan naar Nunspeet - naar die kans (of die hoop?) op geluk.... Mocht hij op deze kans blijven staren? Moest hij zich dit geluk niet ontzeggen? Nooit zou hij goed kunnen maken aan Antje, wat zij door mansdrift had geleden. Hetgeen de menschen haar schande noemden, maakte haar niet minder voor hem, maar het maakte hem minder voor haar, in zoover ook hij een man was.

De brief bracht Eva wat van streek, zelfs wekte hij haar ergernis. 't Was ongezond, sentimenteel. En zij die uit zijn kriebelschrift, met moeite lezend van ‘kan het?’ en ‘mag het?’ het eerste oogenblik begreep, dat hij bezwaar maakte Antje te trouwen, na wat er met haar was gebeurd!

Ze wist niet, wat te antwoorden; doch daags erna kwam een nieuwe brief. De vorige moest haar hebben bevreemd, zelfs zou hij haar misschien hebben ontstemd, daar zij er een schijn van verwijt aan haar vader in kon lezen. Maar Eva moest hem uitsluitend beschouwen als een uiting van zelfverwijt. Wellicht vond ze dat onnatuurlijk, maar was het natuurlijke niet vol wreedheid? Om de stemming te doen begrijpen, waaruit de heele brief ontstaan was, haastte Nico zich haar te vertellen, wat hij in den namiddag aanschouwde, voordat hij haar 's avonds schreef. Achter het park te Westerloo van de Mérode's aan een laan waar iedereen wandelen mocht, verrees tusschen sparren opeens een heuvel, die den vorm had van een halve hoofdkaas met aan den afgeknotten voorkant een uit ongelijke keien gemetselde grot, waarin een beeld van de Heilige Maagd. Toen Nico er langs zou gaan, kwamen van den anderen kant der laan veertig of vijftig jonge geestelijken uit de Abdij van Tongerloo aanwandelen, Norbertijnsche Witheeren. Zij knielden in ongelijke rijen vóór de grot en zongen er een litanie, een zingen dat zacht bidden was, van jeugdige, hooge, teedere stemmen. Na hun vertrek was Nico er nog lang gebleven. Boven het wel mooie beeld straalden als een banale guirlande van vergulde letters de woorden: ‘Ik ben de onbevlekte ontvangenis’. De verpersoonlijking van deze gedachte hadden al die jonge mannen, een korte wijl stilhoudend op hun langen ontspanningsmarsch, aangebeden met gezang. Naar een leven van eenzame kuischheid geordend, kwamen zij op den zonnigen zomermiddag te midden der luie genieters van gezinsleven en andere gezelligheid, in dit prachtige dorp van door de eeuwen tot een park gemaakte natuur, zich verootmoedigen vóór het onthoudingsbegrip. Hun zwijgen was lyrische instemming geweest, deemoedig voldaan. En het waren gezonde jongelingen uit een klooster van praemonstratenzer intellect. De kracht in dergelijk overtuigd-zijn had Nico overstelpt met eerbied, als een victorie van den geest over het machtigste instinct.

‘Ik heb je wel eens van mijn verleden verteld, Eva. Te Parijs heb ik meer dan een jaar samengewoond met een model; ik had haar niet wezenlijk lief, zij dacht er nooit aan van mij te houden, al heette ik dagelijks “mon chéri”; veel ruzie maakten we overigens niet; zij verliet me voor een Franschman en ik liet haar gaan zonder verzet; zelfs vond ik het eigenlijk goed dat ze ging, want ik kon dat vie à deux niet bekostigen. Nuchter? Ja, dat is het juist. Wij mannen doen hierin afgrijselijk nuchter, doordat alleen dierlijk instinct ons drijft; we zoeken naar een bijzit zooals naar een eethuis. Tot het toeval ons soms bezinning aanbrengt. We zoeken niet, we vinden toevallig, na jaren van een onvoldaanheid, die in den grond slechts dierlijk was. Dit is het schandalige in ons bestaan. Hemelhoog staat de vrouw hier boven, met haar verlangen naar moederschap. En aan een Antje wordt dat niet gegund! Dank zij jou, ons beider vriendin, is haar moedergeluk nu veilig. Mag ik haar rukken uit deze rust, ik die bereid ben, natúúrlijk bereid, de zorg voor den jongen met haar te deelen, maar daartoe word gedreven door zelfzucht, immers door verlangen naar haar? Ik vecht om dit te boven te komen, vecht door te werken en te lezen, maar ik blijf aldoor van haar vervuld en dat bijna nooit zonder begeerte.’

Eva glimlachte bij de lektuur; herlezing wekte ergernis, meer dan de vorige brief gedaan had. Denzelfden dag nog begon ze een antwoord en schreef vijf groote vellen vol; maar dit protest bleef onvoltooid en alleen de gedachte dat Nico haar zwijgen zou kunnen uitleggen als een bewijs dat zij gegriefd was door de toespeling op den laten hartstocht van haar vader, dreef haar na twee dagen tot een nieuwen brief, veel minder spontaan erneer gegooid dan de eerste, niet-afgemaakte. Voor haar gevoel stond zij plotseling ver van Nico af. Er was in zijn brief iets dat haar pijn deed als een onverwachte beschaming. Voor de gedachtenis van haar vader was zijn vorige brief niet werkelijk beleedigend geweest. Maar groote God, wat was er met hem? Was hij waarlijk oprecht voor zichzelf? Die zelfbeschuldiging over begeerte, beteekende zij misschien, dat hij voor het meisje zonder ontwikkeling niets voelde dan fyziek verlangen? Een werkmansdochter en met een kind! Zelfs onder dat soort kameraden, waar collages talrijk zijn, zou Nico's trouwplan met schouderophalen worden vernomen. Indien hij aan een

model was blijven hangen, zou meer dan een hem beklagen als ‘niet de eerste wien dit gebeurt’. Maar nu er niets was tusschen Antje en hem, zouden maar weinigen hem begrijpen. Eva zelf had hij verrast. Toch was zij niet hevig verwonderd geweest. Nu viel hij haar tegen.... Of wàs hij oprecht? Kon het zijn, dat een man zóó voelde? De blijkbare mogelijkheid folterde haar. Zulk een teergevoeligheid was nog weer heel iets anders dan de tot alle getrapt-worden bereide overgegevenheid van Max. Dezen begreep zij, Nico niet. Haar innigst wezen verzette zich en niet uit eigen onvoldaanheid, uit wat *het* lijden van haar bestaan bleef, doordat haar lichaam geen man kon boeien; maar uit een volgens haar diepste overtuiging gezond begrip van het leven. Hoe kwam Nico zóó overdreven-kiesch? Nog altijd Grootvaders dominees-invloed? Eva wist het niet te verklaren en haar antwoord kreeg hierdoor iets stroefs.

‘Ik ben van joodsch, van oostersch bloed en in deze tijden van nog altijd fel anti-semitisme past het me bescheiden te zijn! Anders zou ik met al de indiscretie van een mijn denken beheerschenden eerbied voor de éénige godheid die zich ooit heeft geopenbaard, de Natuur die immers Het Al is, tegenover de geestelijk-ongezonde en maar schijnbaar nieuw-testamentische priester-onthouding het voorschrift stellen uit Genesis, volgende kort na het scheppingsverhaal: “Vermenigvuldigt u.” Dit eerste en laatste gebod der natuur doet den man naar de vrouw verlangen. Kan de begeerde vrouw zijn gevoel aanvaarden, dan wordt voldaan aan den sterksten wil, die ooit geweest is, die eeuwig zal duren. Daaruit ontstaat alleen iets leelijks, als niet beiden volkomen oprecht, of bijmotieven drijfveer zijn. Indien Piet broertjes krijgt of zusjes, zal dit voor niemand een ongeluk wezen. De moeder is een wezentje, dat de ontwikkeling mist van vrouwen en meisjes uit jou stand. Is zulk een ontwikkeling meestal vernis, zij géeft een glans, schijnbaar zóó echt, dat er iets ontstaat als een glimp, lichtende over elke verschijning van de vrouw en van de moeder. Beschaving is wat: een verzachting, die hinderlijke hoekjes afslijpt, juist bij den uiterlijken omgang, sfeer wevend om het gewone leven. Antje heeft natuurlijke gratie, maar aan goede manieren ontbreekt haar veel en het spreekt vanzelf, dat er een menigte jou interesseerende dingen zijn, waarover je niet met haar kunt spreken. Je hebt gemeend, dat dit geen

bezwaar was, om je voor goed aan haar te binden. Welnu: alleen als je hierover anders gingt denken, zou je slecht doen met haar van liefde te spreken.'

Nico's antwoord kwam weer spoedig. Och ja, Eva had gelijk! Haar straffend vermoeden van mogelijke minderwaardige gevoelens bij hem was welverdiend. Toch kon hij haar geruststellen. Als Antje bereid bleek zich aan een zooveel ouderen man te binden, als ze dit werkelijk kon en wilde doen, vroeg hij niets liever dan haar zoo spoedig mogelijk tot zijn wettige wederhelft te maken en de papa van den lieven dreumes te worden. Dat hij vaak wat kleinmoedig was in alle dingen van de Min, moest Eva toeschrijven aan zijn kindsheid, zóó droevig, dat hij er haar nog nooit over had gesproken. Zes jaar oud, verloor hij zijn moeder, doordat zij zijn vader, zee-officier, ontrouw werd tijdens een lange dienstreis. Met den vader van het kind dat zij wachtte, trouwde zij zoodra het mocht (Vader nam 'de schuld' op zich, een offer dat onbeschroomd werd aanvaard!). Zijn metterdaad maar halve-broeder droeg Vaders naam volgens de wet en hij kreeg al Moeders liefde. 't Had Vader aan den drank gebracht en op een volgende zeereis stierf hij. Zonder Grootvader en Nicht zou er van Nico's jeugd en opvoeding waarschijnlijk niets zijn terecht gekomen.

'.... Zulk een verleden maakt vreemd-gevoelig. Lang bleef ik schuw voor ieder trouwplan, vooral nadat ik te Parijs bij het gemakkelijke toegeven aan mijn hunkeren gevoeld heb: dat is miserabele sinecure. En nu ik eindelijk durf hopen een gezinsdak boven m'n hoofd te krijgen, was er niet meer noodig dan die indrukwekkende onthoudings-demonstratie vóór de Grot van Westerloo, om me nog te doen mijmeren: Nico, pas op!

'Eva, doe jij wat je kunt. Ik weet dat mijn geluk in De Hut ligt. Wil over deze brieven zwijgen: wat Antje, indien ze ja zegt, daarvan moet weten, zal (zou) ik haar zelf zeggen op het daarvoor geschikte moment.'

Eva raakte nu overtuigd, dat dit moment wel komen zou. En zij besloot, het vuur bij Antje te openen.

In haar gevoel bleef echter iets schrijnen, hoe welbewust ze zich verzette. Kon zij haar ik dan nooit overwinnen? Niet in haar werk. dat juist al dezen laatsten tijd meer uiting aan haar levensleed gaf dan een streven toonde naar schoonheid, naar het weergeven van

in-zich-verantwoord gevoel. Maar overwon zij zich in deze dubbele vriendschap? Ach, zij herlas haar groote vellen en vermocht het maar moeielijk te verkroppen, dat zoovéél daaruit voor Nico was verzwegen gebleven. De onbevlekte ontvangenis! Mocht zij aan een vriend niet zeggen dat het verguizing was van een natuurkracht, een toegeven aan het diepst instinct met dat woord bevlekking te hoonen? Was het geen huichelen, niet te bekennen, dat zij smachtte naar die ‘bevlekking’? Zij liet de belijdenis na uit conventie. Hem gaf zij den onwaren indruk, uitsluitend zich bezig te houden met hem en zelfs voor zichzelf niet het recht te vragen om één keer vierkant neer te zetten, wat aldoor blijft bengelen tusschen de seksen, bij geveins dat een vorm is van den geslachtsstrijd. En dit, nu er tusschen hen beiden géén strijd was, enkel theoretisch betoog.

Spijtig verscheurde zij deze papieren, als een onaangehoorde biecht.

(Wordt vervolgd.)

Jules Schurmann door Joannes Reddingius.

Aan Marguerite Schurmann.

I
Inleiding

'Het heeft den heelen nacht gesneeuwd; nog speelt de fijne jachtsneeuw over witte daken, witte boomen, witte velden. Het dorp gezien door mijn hoog venster ligt daar in den uchtend vredig en stil, verkwikkend en in zijn sneeuwen helderheid als gewijd. Sneeuw en dichterziel, vermooien zij niet beide het uitzicht der dingen?'

Deze woorden van den dichter kwamen in mij leven, toen ik schrijven ging over zijn werk en duikend in oude erinneringen, hem trachtte te zien, helder, als Kunstenaar en Mensch. Van binnen-uit kwam al wat hij zeide. Vandaar die rustige zekerheid van zegging, óók bij innerlijke bewogenheid. Door deze zijn woorden krijgt men een kijk in zijn zieleleven, een kijk ook op zijn plastisch vermogen. 'Het dorp gezien door mijn hoog venster....' schreef hij, en deze beeldende uitdrukking verruimt de atmosfeer. Wij zijn als met één stap in 's dichters land en vóór ons ligt het besneeuwde dorp en in ons hart tintelt een fijne vreugd om schoonheid en wijding.

Wij, moderne menschen, leven snel, jachten door onze dagen heen, moeten indruk na indruk verwerken en hebben in het algemeen maar weinig tijd in een andere sfeer te leven en helder de beelden te zien, die rijzen voor ons geestesoog. Die edele oogenblikken van contemplatie, meditatie, zijn betrekkelijk zeldzaam en daar beleven

wij onovertrefbaar geluk. Maar in het leven van den dag zijn wij bij wijlen als verbijsterd door de veelheid van indrukken, die ons onrustig maakt. Maar de ernstig-strevende, diep-in gevoelige mensch - die strijden bleef en geestelijke schatten won, door tucht en geduld en onmetelijk vertrouwen op de eeuwigheids-krachten, die werken ook in hem - is begenadigd met den terugblik en op het veld van zijn schouwen rijzen de schoone beelden van het Verleden.

Gelukkig hij, die mag vereeren, liefhebben, want daardoor is hij nimmer alleen. Ik zou nu wel schoone muziek willen maken van tinkelende woorden om daarna als met gewijde schreden te gaan tot de dagen mijner jeugd, toen ik Schurmann leerde kennen. Met sommige facetten van zijn gecompliceerde natuur raakte ik spoedig vertrouwd. Ik zag in hem cosmisch-verwerkt raseigenschappen van verschillende volken en elk dezer eigenschappen had een achtergrond. Het samenkomen dezer verschillende uitloopers deed in zijn ziel leven een verwonderlijke melancholie, die plotseling week voor een helle vreugd. Die zachte melancholie sidderde door mij heen, ik genoot van zijn lachen-weer, en zijn prachtige plastiek en innige woord-muziek brachten mij in verrukking.

Waar hij stemmingen uitbeeldde was hij gewoon de natuur als achtergrond van zijn verbeeldingsleven te nemen, en zijn gehechtheid aan wat hij eenmaal noemde ‘geanimeerde dingen’, oude meubels, zeldzame boeken en intieme kostbaarheden, deed hem liefdevol de dingen bezingen, die in zijn onmiddellijke nabijheid waren. Vandaar zijn verzen, geinspireerd door zijn oude klok, zijn oud bureau.

Mijn eerste bezoek aan Schurmann in Laren, toen nog een ongeschonden, heerlijk boerendorp, waardoorheen de herders hun kudden dreven, bijgestaan door een waakschen hond, zal ik nimmer vergeten. Vanaf den landweg zag ik hem zitten in den boerenhof, in een rieten leunstoel. Hij zat in de schaduw van een olm, met zijn rug tegen den muur en in zijn nabijheid waren zonnebloemen en duizendschoonen. Toen ik aankwam, was de inkt nog nat van het vóór hem liggende blad papier. Hij leefde in zijn werk en elk nieuw lied had zijn volle aandacht. Elk nieuw lied moest weer beter zijn dan het vorige, fijner, dieper, inniger, een Kunstenaar mocht nooit tevreden zijn....

Op onze wandelingen vertelde hij mij vaak uit zijn jeugd. In Rotterdam nam zijn vader de kinderen al vroeg mee naar den schouwburg. Zij moesten altijd verslag uitbrengen van wat zij gezien hadden en de karakters in het stuk beschrijven. Door het paedagogisch inzicht van den ouden heer Schurmann wend bij de opkomende jeugd al vroeg de opmerkingsgave gescherpt en liefde gewekt voor het tooneel, wat hun later zoo ten goede kwam.

In het ouderlijk huis stond een groote kast met boeken, meest fransche, van zijn oudsten broer. Die boeken hadden door de jaren heen een grooten invloed op zijn geestelijke vorming. Door zijn prachtig geheugen kwam hij in het bezit van een rijke en diepe literatuurkennis. Als jongmensch was zijn liefste bezigheid boeken op te sporen en boeken te lezen en altijd wilde hij anderen laten genieten van zijn schatten. Langs de boekenstalletjes zwervend in Rotterdam kwam hij op een keer in aanraking met August P. van Groeningen, den zeer begaafden schrijver van *Martha de Bruin* en onuitwischbaar bleef diens tragische verschijning in zijn erinnering bewaard.

De oude heer Schurmann drong er bij Jules op aan een bepaald beroep te kiezen. Hij gaat zich wijden aan zang en bestudeert tooneelspeelkunst. Hij leert spelen en begrijpt, dat het talent van een acteur voor een groot deel gesteund wordt door physieke gaven, als stem en lichaamsbouw. Als opera-zanger studeert hij te Parijs bij fransche en italiaansche meesters en verkeert er onder literatoren. Het beeld van Paul Verlaine, strompelend door het nachtelijk Parijs, met moeite gaande over een maan-verlichte brug met op den achtergrond een hooge donkere kathedraal, ontging hem nimmer meer en dikwijls in zijn stille uren van mijmering kwam de wensch in hem op dat dichter-silhouet van groote tragiek uit te beelden in een gedicht.

In Parijs ontmoet hij in een kring van literatoren een jonge fransche schrijfster, medewerkster aan ‘La Plume’, die later zijn vrouw werd. Zij, hartstochtelijk kind van Zuid-Frankrijk, leerde hem het wezen van den franschen geest kennen. Zij schreef o.a. de volgende werken: ‘Impressions et souvenirs’, ‘Incarnations’, ‘Ombres Chinoises’, ‘Mektoub ou la nuit imprévue’, ‘Iril et quelques autres’ en ‘Pivoine de Kossovo’.

In haar ‘Impressions et souvenirs’ vinden we dit beeld: ‘Le Poète’:

‘La lumière de la lampe adoucit le visage, où les yeux clairs fixés vers une vision fuyante brillent étrangement. Il est calme, pourtant ses mains frémissent.... et sur l'énorme front nimbé d'or la pensée flotte comme un halo....’

Schurmann leerde als zanger en als acteur meer en meer muzikaal aanvoelen en kwam tot een welbewust plastisch uitbeelden, zijn mimiek werd zeer geroemd. Dit voortdurend werken, dit gestadig omkneden van de stof deed hem later als dichter verzen schrijven merkwaardig van onderbouw en in alle deelen verzorgd. Op eigen wijze sluit hij soms zijn sonnetten af en bij het napeinzen in de stilte, voelt men de groote teederheid, die in hem leefde. Zelfs de worsteling met de Nederlandsche taal ontroert; door zijn vele zwerven in den vreemde, door het dagelijksch gebruik van een vreemde taal, waarin hij gewoon was te denken, legde hij soms het accent verkeerd. Ik erinner mij brokstukken, prachtig van klank en rhythme, en die toch niet in dien vorm gedrukt konden worden, daar het nederlandsch oor een ander accent verlangde.

Hiervan een voorbeeld. Schurmann had geschreven, als sonnetregel:

> Magdálena en Maagd Maria, kuisch....

maar de Nederlander accentueert Magdaléna en vandaar het groote conflict. Maar die moeilijkheden werden spoedig overwonnen. Zijn eerste verzen verschenen in het Zondagsblad van *De Telegraaf*. Zij toonen nog zijn worsteling met de taal, maar zijn talent had een uitweg gevonden. Van woorden zeide hij dit:

> Maar woorden zijn te grof om mee te zingen,
> Scheemrende smarten en zacht zieledroomen;
> Met woorden kan men naderen slechts dingen,
>
> En stemmingen zijn lucht als bloemaromen.
> Geen woorden ooit in 't allerdiepste dringen,
> Daar zijn nooit woorden tot de kern gekomen.

Later werd hij medewerker aan De N.G. Hij schreef fijne liedjes, epische stukken en sonnetten en gaf blijk van zijn dramatischen aanleg. Hij kende het werk van de groote Franschen en van de fransch-schrijvende Belgen. Hij las de oude Hollanders uit de zeventiende eeuw en de Tachtigers. Als de drang naar levens-begrijpen in hem woelde, greep hij naar Shakespeare, dook in oude mémoires of verkwikte zich aan den werkelijkheidszin van Tacitus. En ondertusschen las hij talrijke modernen, wier beste werken onder zijn bereik lagen, romans, essays en tooneel. En dan weer Homerus, Dante, Shelley, Keats en Hölderlin....

Vele uren bracht ik bij hem door en altijd waren er boeken in zijn nabijheid, gelijk op dien zomermorgen, toen hij zat bij de bloemen, tegen den muur van het lage boerenhuis.

Souvenir, souvenir, que me veux-tu?

zou ik nu in gedachten willen vragen, bij mijn zien zoover terug. 'k Weet nóg dat ik sneller liep om des te spoediger bij hem te zijn. O enthousiasme der jeugd, wat bracht gij een warmte en geluk, wat deedt gij het hart sneller kloppen en hoe schoon deedt gij de dagen en avonden zijn, daar wij, droomers en van binnen rijklevende menschen, dachten, dat geen leed ons zou kunnen neerslaan, daar wij met onstuimige vaart het leven waren in gegaan - en zongen....

In Laren, het dorp met de schilderachtige boerenhutten en landelijke wegen, akkers witte boekweit en golvende korenvelden, afgewisseld door vloeiend haver-smaragd, waarboven de leeuwerikken zingen, Laren met de verre blonde heuvels op de eenzame hei en met de donkere bosschen aan den horizont, bracht hij met zijne vrouw gelukkige dagen door. Straks zou hij weer zwerven in vreemde landen, in vrijheid of in de uitoefening van zijn beroep.

Nu schreef hij verzen en artikelen. Over Jacques Perk uitte hij zich als volgt:

‘Toen de halfgoden en laatste helden der Oudheid der wereld afgestorven waren, was het zoo treurig en duf op het ondermaansche geworden, dat Zeus meelij kreeg met de stervelingen, die niet meer leefden, gelukkig, in den schijn van 't hemelsche licht, dat straalde uit de daden en gedachten dier grooten. En om weer wat geestdrift,

wat verlangen naar het hemelsche licht te wekken in de harten der kleine menschen, wierp de Olympiër een bal hemelsch vuur met forschen armzwaai omlaag. Met geweldigen slag plofte de bal terneer en spatte uiteen, in lichtende vonken over de wereld. Uitverkorenen bekwamen een gloeiende vonk, anderen een weinig sintel, maar op ieder had de glans een diep vermogen. Wie de vonken kregen, werden genieën en talenten genoemd, al naar heur grootte, en zij, die de sintels kregen, kunstminnaars.

Eenige genieën kregen zooveel van het goddelijke vuur, dat het hun te zwakke aardsche hulsel vernietigde. Homerus en Milton werden er blind van; Mozart, Chopin, Keats, de Musset, werden er door verteerd, zoodat zij stierven op jeugdigen leeftijd, "de Goden namen hen jong tot zich" - maar allen, die de gloeiende gouden vonk hadden, brachten schoonheid of vreugde aan de menschen, zelve gaande te treuren, door hun aardsche leven, in verlangen naar het groote vuur, waarvan zij een deeltje hadden.

Jacques Perk had de vonk en stierf jong....'

En een weinig verder lezen wij in hetzelfde dagblad-artikel:

'Genieën sterven niet, zij blijven leven met de levenden, en verscheidene nog levende dichters zijn voor ons meer dood dan zij, lichamelijk-afgestorvenen. Het werk, de uitingen van individueele artiesten, kunnen mettertijd verouderen, jongere geslachten het werk der voorgangers verfijnen; de taal moge meer geslepen worden in het verloop der tijden; de figuren der scheppers zelve, der uiters, blijven rotsvast staan in de verbeelding der gaande en komende geslachten. Hun werk moge lateren hier en daar wat rhetorisch, ietwat gezwollen schijnen, hunne persoonlijkheid blijft, lang nog nadat hunne decadenten, die individualiteit misten, vergeten zijn. Zoo zal de Musset, ondanks veel wat deze generatie reeds van hem verwerpt, ten allen tijde blijven de dichter der liefde, en zoo zal Jacques Perk, hoe ook lateren over zijn werk oordeelen, blijven een altijd levende figuur in de literatuur.'

Er was nóg een jong-gestorvene en ook diens verbeeldingswerk werd door Schurmann op waarde geschat, want Frits Roosdorp, de schrijver van het bundeltje 'Kinderen', was komen te vallen...

Door zijn langdurig verblijf in Nederland was Schumann's liefde voor het Nederlandsche woord-schoon gegroeid en gerijpt. Als de inspiratie over hem kwam, was verzen-schrijven hem een genot. In

gedachten zat hij met zijn vingers te spelen, rhythmeerend het liedje, dat in hem opkwam. Dan werd hij één en al beweging. Ik heb dikwijls de kleur van zijn oogen zien veranderen, als hij geestdriftig voorlas, wat hij juist op papier had gezet. Dit werken was zingend opbouwen in geluk van geven. In de wonder-sfeer van het als in hemelvlucht gegrepene, gekristalliseerd in het Lied, las hij met verteedering van stem.

Soms deed hij historische gestalten herleven. Deernis doorgolfde hem en dragend in zich de smart, die hij peilde, werden zijn woorden fluweelig-zacht en zuchtte in de melodie de stem zijner Liefde. Deze Liefde deed hem bleek worden van ontroering, zij leefde in zijn machtig gevoel, stroomde in zijn Lied, waar de beelden zichtbaar worden, klaar in den dag, of verteederd in 't avondrood als de boomen, in lange rijen, staan donker in het vaag-verdroomde landschap. Mannen keeren uit de velden, vermoeid van den arbeid. Dán is het goed naar het veilig huis te gaan en mee te dragen geur van het land en blij te zijn om al het genotene, dat leeft in de sfeer van het hart en te zoeken den zachten schijn van de lamp en uit te rusten en na te droomen en te luisteren naar een mooie stem, die voor ons geestesoog doet rijzen de Gestalten van Da Vinci, van Michel Angelo....

Zoo weet ik Jules Schurmann leven in mijn Erinnering en ik dank hem edele uren van Schoonheid en Vriendschap. Gaf hij als dichter verzen, doortrild van leven, zuiver als vogelzang als maar even luw het lentebriesje waait en geur van bloemen, verwonderlijk-zoet, zweeft door de lucht - of deernis-rijke verzen, bij het denken aan hen die leden in tijden, lang-voorbij, als mensch was hij de diep-indringende, gewetensvolle, heerlijk-spontane, die met enkele blijde woorden moed-gevend sprak tot een ander's hart....

Hij had lief het vluchtig schoon der dingen, omdat de fijnste trillingen van leven hem ontroerden, gelukkig te leven en te laten leven.

In zijn nobelen eenvoud dacht hij, dat ieder mensch voelde wat hij voelde, vandaar zijn zich geven, zonder voorbehoud, aan menschen, die hem nog vreemden waren. Menigmaal werd hij niet begrepen, maar wie hem mocht leeren verstaan, werd innerlijk rijker. Zijn fijne kennis gaf hij om niet en in het dagelijksch leven wist hij om te gaan met ieder.

Hij dwaalde met den schaapherder over de verre heiden en deed vraag op vraag en liet hem vertellen van zijn dieren en van zijn vader en grootvader en overgrootvader, die óók herders geweest waren. Dan was er een sfeer van vertrouwelijkheid tusschen dezen laatsten herder en den dichter, die veel te leeren kwam van den eenzamen man, die gelukkig was met zijn dieren op de wijde hei.

Eenmaal heeft hij hem uitgebeeld, toen de oude man te breien zat, bij zijn schapen in de schaduw van een boom, daar waar het bosch begon:

> De herder is een oude man, 't verbruind gezicht,
> Met de licht-blauwe onschuldige oogen, is omweven
> Door zilver haar, dat langs de slapen krult.
>
> En edel als hij zit in 't grijze kleed gehuld,
> Lijkt hij een van die Wijzen uit heel oud gedicht,
> Die in hun eenvoud steeds door Goden zijn omgeven.

Vaak zagen wij het goudzand blinken in de zon waar de heuvelen rijzen. Na lang dwalen was het goed te liggen onder het loover van het kreupelhout en van geen tijd te weten of zorg, want wij waren sterk en jong en verwachtten, dat de Goden ons zouden geven overvloed van heil, want wij vertrouwden op het leven en dachten, dat wij strijdend en zingend al wereldsche ellende zouden doen wijken door het wonder van ons Lied.... Elk Lied was een geschenk, elk vinden een vreugd en zoolang er liederen in ons klonken, en wij de gave hadden ons te kunnen uiten, dachten de Goden in ons....

II
Uit de stilte

Een van zijn eerste gedichten was ‘Kermis’, daarin hoort ieder, die luisteren kan, onmiddellijk den ondertoon van zijn ziel. Zonder sentimentaliteit, maar met sentiment, geeft de dichter uiting aan een, uit de diepte van zijn innerlijk wezen rijzend gevoel, dat, tot schoonheid verinnigd, menschelijk-ontroerend, tot ons spreekt.

Het orgel met de droeve melodie
doet in mijn ziel dë oude weemoed wellen;
de klanken drijven vol melancholie
gebroken, als de caroussellen bellen.

En 'k weet niet wàarom ik de menschen vlie,
wat mij het eenzaam laantjen in doet snellen,
te hooren naar de weeë wijze, die
klagend uit druk gehuchtjen aan komt zwellen....

En droevig droom ik van mijn doode jeugd
en denk aan hen, voor eeuwig mij ontvallen,
'k denk aan mijn kinderblije kermis-vreugd,

Als ik met hen de schoten hoorde knallen....
En in mijn keel voel ik de smart zich wringen
en tranen, tranen in mijn oogen dringen.

In dit sonnet geeft het woord caroussel een vreemd-weemoedige bekoring aan 't geheel. In dit lied trilt een kreet van smart, 't is of we staan voor een tafereel van jeugd, eens zonnig-blij doorleefd, maar nu vergleden naar het Verleden, voorbij voor altoos, maar niet voor het dichterhart, dat niet vergeten kan en pijn lijdt om het gemis van 't zielekind, Illusie....

Maar denk nu niet, dat de dichter een voorliefde heeft voor vreemde woorden, o neen, dat woord kwam in hem op als vanzelf, en in dat woord ‘caroussellen’ verinnigde zich op dat oogenblik zijn diep levensgevoel. Hij weet uit te beelden, telkens en telkens, in mooi gaaf Nederlandsch:

Dwalend in 't bosch door 't laatste licht beschenen,
hoor ik de gladde tonen van een fluit....

In deze zuivere melodie staat ieder woord op zijn plaats. Hier zingt en speelt, denkt en voelt en luistert een man, die, figuurlijk gesproken, zijn vingers maar langs de snaren der lyra heeft laten te glijden, om wonderschoone muziek te doen klinken. Zijn gedachteharp is edel gestemd, en de hand geoefend, die speelt. Diep voelen,

rustig denken en de genade van eindelooze Liefde voor al het levende en levengevende vereenigt hij in zich. Plotseling, als in droomvisioen, rijzen zijn beelden:

> In avond staan de donkre ranke pijnen,
> een sombre reuzenrij uit oude sage....

Hoe muzikaal dat zacht-voortrollende van ‘ranke’ en ‘reuzenrij’ en het vervloeien als in een zucht.... ‘uit oude sage’....

‘Square in Londen’ is doorsidderd van smartelijk levensgevoel, dat zich uit in een kreet om erbarmen:

> Maar plots een kraai krast krijschend schel en schriel
> en 'k voel een weerklank schrijnen door mijn ziel....

't Is ons te moede alsof accoorden plotseling werden afgebroken. Dan weer treft een vers, droom-teer en licht-doorvloten, maar niet door gloeiend zonnelicht, dat straalt en glanst, neen, licht als een doodentooi van zilver:

> Het was als voelde ik maanlicht in mij blinken....

Wij denken aan Goethe's ‘An den Mond’:

> Füllest wieder Busch und Thal
> still mit Nebelglanz,
> lösest endlich auch einmal
> meine Seele ganz.

'k Heb wel eens hooren vertellen, dat Goethe dit lied schreef, toen hij een overleden vriend meditatief herdacht.

Herdenking's weelde leeft in Schurmann's werk.

> Mijn oud bureau waarop mijn boeken staan,
> een rij van ouds bekende vroede vrinden,
> met dierbre kleinigheden als belaân,
> versierd, vervroolijkt, door de welbeminde.

Hier in een kelkje, bloemen, half vergaan,
vergeet-mij-nietjes en wat witte winden;
daar bij het schrijfgerij beschreven blaân,
die lila linten tot een bundel binden.

't Mysterie van uw laden doet mij droomen....
Hoeveel geheimen zijt gij trouw gebleven?
Meer dan een eeuw hebt ge in u opgenomen,

De tijd heeft u dien warmen toon gegeven....
Ik houd van u, als nimmer nog van dingen....
Leeft gij als ik niet in herinneringen?

Ook naar het onsterfelijk licht ging zijn verlangen uit. De lichtfonkeling, de aanwezigheid der Goden, trok hem onweerstaanbaar aan:

Wanneer gij Goden in nabijheid weet,
Spreek dan niet over hen....

zingt hij in een sonnet. Dit is een erinnering aan Homerus en wel aan 't gesprek tusschen den op Ithaca teruggekeerden Odysseus en diens zoon Telemachos, als zij de wapens in de zaal hebben gebracht en de aanwezigheid der onsterfelijke Godin Athene zich aankondigt door een lichtglans op de muren, op de balken en tusschen de uitdiepingen der wanden.

Stil, en houdt het terug in uw geest en tracht niet te vorschen...

luidde de waarschuwing, die Homerus Odysseus over de lippen laat komen en deze hexameter inspireerde den Nederlandschen. dichter bijna drie duizend jaar later, tot het hier volgend sonnet:

‘Wanneer gij Goden in nabijheid weet,
spreek dan niet over hen’, zoo zeiden de Ouden;
zij kenden hen aan 't ruischen van hun kleed
en vreesden, dat zij weer verdwijnen zouden.

Zoo zingt de dichter in zijn lied van leed
of vreugde, wonderbarig, niet der gouden-
lokkige Goden, die hij steeds beleed
en die, devoot, hij wil geheiligd houden.

Maar verzen zijn méér dan wat mooie woorden
voor wie gewoon zijn met hun ziel te leven:
zij voelen achter hun bewegen, 't zweven

Der lichte schreden, die zijzelf vaak hoorden,
en zien den goudglans, die om 't hoofd der Goden
nog lang na-lichten bleef, nadat zij vloden.

Was het wonder, dat de figuur van den blinden zanger hem machtig aantrok, dat hij hem zag, als in een schoone droom-verbeelding, Grieksch zeker, want de lijnen zijn plastisch-scherp getrokken, maar Grieksch, opgebouwd uit het innerlijk voelen en zien van nu. Niet voor niet is de menschheid door zoovele beschavingstijdperken heengegaan. Wij dragen in ons onderbewustzijn de erinnering aan de prachten ééns aanschouwd, toen de wereld nog niet zoo oud was geworden en het morgenrood van het vierde na-Atlantische tijdperk heerlijk was opgegaan. De Homerische tijd was een einde, geen begin, maar wat een goddelijke glans straalt er ons uit tegemoet. De Odyssea is een nog prachtiger boek dan de Ilias. Homerus als rhapsode laat zien het eerste oplichten van mededoogen en verwondering, gesymboliseerd in de schoone koningsdochter Nausikaä. Dat Homerus, terugschouwend, Egyptische bronnen heeft geraadpleegd, is zeker; het geeft nog meer diepte aan zijn prachtig werk, dat blijft glanzen door de eeuwen heen.

Toen de goddelijke zanger voor het innerlijk gezicht van Jules Schurmann verscheen, zag deze hem zoo:

Zwaar steunend op zijn staf de grijsaard schreed,
moeizaam in mijm'ring voort op vreemde kust,
en tastend zocht hij naar een plek tot rust,
toen plots een schaduw 't voorhoofd overgleed.

't Juichen van dart'le knapen was 't, dat deed
hem huiv'ren, hem, door Goden vaak gekust....
Dan hief hij 't zilver-lokkig hoofd, bewust
als een, die heeft geleden 't diepste leed.

De knapen naderend den blinden man
boden een dronk hem en eerbiedig dan
zoet vleiend vroegen hem een helden-zang.

En dankbaar sprak Homerus uren lang
van held Odysseus en de jeugd bewogen
zag zijn vèr-ziende ziel in zijn doode oogen.

Uit dienzelfden tijd dagteekenen ‘In den nacht’, droomerig en teer wiegelend als zacht-verglijdende fransche muziek; ‘Wanneer een visschersvrouw’, droevig van pijnlijke aandacht, en ‘Hangklok’, met dien bizonder fraaien regel:

Een uur geteld.... in de eeuwigheid gezonden....

Daar in het Oude Laren heeft hij geluk gekend, dat leeft in zijn lied, als lichte muziek:

Heel uit de verte heldre toontjes klinken
van schapebellen, met een fijn geweld....

en met dit slot:

En van het landschap waar ik loop te droomen
voel 'k diep in mij de heil'ge stilte komen.

Maar aan het rustig buiten-wonen kwam een einde, de dichter reisde met vrouw en dochter naar het oude Brugge. Daar in het oude Vlaamsche land ging een wereld voor hem open. Daar ontstonden ‘Mijmering’, ‘De kroeg’, ‘De klokken’, en jaren daarna, in een plotseling terug-erinneren het ontroerende ‘De blinden’.

De episch-lyrische stemmings-poëmen ‘Uit Brugge’ zijn door-

glansd van een gouden schijn. De dichter verlangde naar rust en dwaalde moedeloos door de oud-verweerde stad. Wie als vreemdeling in Brugge komt, wordt aangegrepen door een ondefinieerbare melancholie, men voelt de oude tijden en stil-geheimzinnig duurt het mysterie van hun pracht, en toch lijkt alles onwerkelijk als gestorven. In Brugge kan men verdriet hebben en droomen en verlangen naar gestalten in edele gewaden en naar droom-zoete mystiek, waarvan een naglans leeft in de gewijde heiligdommen, met de heerlijkste kunstschatten.

Ook Schurmann zwierf door Brugge rond en zei zacht voor zich zijn verzen, vervloeiend als het rimpelend water van de maanbeschenen gracht, 't water dat trilt langs de oude kaden en onder de geboogde bruggen. En de gevels der oude huizen stil, verloren in droom:

> 'k Liep op de kade waarlangs 't water glanzend gleed
> Onwerkelijk als in een droomenland, het deed
> De omgekeerde huizen zacht gebroken deinen
> Met gouden gloeisels waar ik lampenlicht zag schijnen.
> Toen gleed een witte zwaan met kalme roeiing aan,
> Een driehoek trekkend, breedend in de waterbaan....
> Het was of grootscher werd en dieper d'eenzaamheid
> Der doode stad, daar nu op eens d'eentonigheid
> Van 't ritsel-ruischend water even werd gebroken....
> Dan zag 'k een zwarte vrouw, 't gelaat in kap gedoken
> De brug opkomen, langzaam schrijdend in den nacht,
> Een ‘Zwarte Zuster’ was 't, die laatste diensten bracht.

Na zijn verblijf te Brugge en na 't vaarwel aan zijn opera-leven woonde hij een tijdlang in den Haag, waar hij zanglessen gaf en aan tijdschriften medewerkte. Langzamerhand was er een serie gedichten ontstaan, die hij ‘Gestalten’ noemde, een verzameling van kleurige sonnetten, ieder op zichzelf, naar inhoud en uitbeelding, een treurspel met een aangrijpende tragiek.

Hoe moet hij zich in die oude tijden ingeleefd hebben, hoe moet hij in ziel en zinnen hebben opgenomen de geheimste gedachten dezer gestalten, hoe moet hij kennen heel de historische atmosfeer. Neem ‘Escuriaal’, ‘Leonardo da Vinci’, ‘Michel Angelo’, en

‘Ahasveros’, of de later geschrevene ‘Karel de Negende’ en ‘Dante in Ballingschap’, ieder sonnet is kostbaar als een oud schilderij, dat door de jaren heen zijn glans behoudt.

Wij laten hier vier sonnetten uit de reeksen der ‘Gestalten’ volgen.

Escuriaal.

Waar keizer Karel's zoon in 't Escuriaal,
Geknield voor 't kruisbeeld prevelde gebeden,
Kwam 't stervend licht der zon flauwlijk gegleden
Mystisch door 't boograam van de sombre zaal.

Een vreemde glans waarde op de trekken vaal
Des konings, denkend aan verwoeste steden,
Aan martelingen, die verdoemden leden,
Door vuur en rad en helschen folterpaal.

En 'wijl zijn maag're vingren staêg bevoelden
Devootlijk, kraal na kraal der rozenkrans,
Voor zijne ontstoken oogen wirlend woelden

Schroeiende ketters in woest-dollen dans.
En tot den Christus zijn gebeden stegen
Om 't Heilig werk te kronen met zijn zegen.

Michel Angelo.

Ik zag hem staan in nacht, 't koortsig gezicht,
Grillig in schemer van een kaarsenschijn,
In 't spannend zoeken naar kleuren en lijn,
Strak de oogen op zijn fresco-werk gericht.

Of uit blank marmer dreunend onder 't wicht
Der forsche slagen, in vlijm-felle pijn
Van opperst scheppen, zijn zielsbeelden rein,
In eeuwge vormen heffen tot het Licht.

Ik zag hem zitten, oud, eenzaam gebogen
Over vergeeld papier sonnetten dichten,
Een weeke droefheid in de hoornkleurge oogen,

Waarin door 't weemoedswaas toch kracht bleef lichten.
En uit de hand, vervormd door reuzenkneden
De gouden strofen van zijn treurnis gleden.

Dante in ballingschap.

Statig in bruin, ruim-plooiend kleed, roode kaproen
Strak om den scherpen kop vermagerd door veel lijden,
Ging Dante langzaam langs den Seine-oever schrijden,
Zijn oogen brandend fel in koorts van wreed visioen.

Florence! - dacht hij - door uw twisten en uw woên
Vermoordt ge Uzelf ten leste in 't onderlinge strijden,
Mijn stad! Hoe zult ge U heffen uit deez' zware tijden
Nu Guelf en Ghibellijn elkander bloeden doen....

Doch lichtend gleed een glimlach om den strengen mond,
Toen hij naar 't water tuurde en hoorde 't vredig ruischen
En als een golf van jeugd ging door zijn wezen bruisen,

Daar hij in held'ren droom den gelen Arno zag
En Folco's Beatrijs, Eén, die te peinzen stond
Groetend met klaar-blauwe oogen, waarin onschuld lag.

Leonardo da Vinci.

En doodsibedroefd Da Vinci zat te droomen
In stille werkplaats voor 't voltooid portret
Van Mona-Lisa, in zijn hand 't palet,
Peinzend aan haar, die afscheid had genomen.

Hij wist, dat nimmer meer zij weêr zou komen,
Dat nimmer meer haar stem, haar lach, haar tred,
Hem vreugde brengen zou, en een gebed
Rees in hem op, de werklijkheid te ontkomen....

Tot turend in de droevig-mijm'rende oogen,
Die van het doek leken naar hem te staren,
Zoo wonder, of 't haar eigen oogen waren,

Hij zag wat beider ziel diep had bewogen:
Hun blanke liefde, voor elkaar verzwegen,
Voor eeuwig treurend in dien blik gelegen.

Schreef Schurmann vele sonnetten, niet altijd gebruikt hij dezen dichtvorm, ook in het meer eenvoudige lied weet hij zich uit te drukken:

Te schreien, maar zonder snikken
Om de zeldzame oogenblikken
Van edele eenzaamheid....

Wat moet er veel in hem zijn omgegaan; 't is zoo waar wat Charles Baudelaire eenmaal zong:

Le poète est semblable au prince des nuées
qui hante la tempête et se rit de l'archer;
exilé sur le sol au milieu des huées,
ses ailes de géant l'empêchent de marcher!

In den Haag had zijn werkkamer het uitzicht op een groot plein. Eens toen ik stil bij hem zat, schreef hij op het bewasemde vensterglas het volgend liedje:

De regen valt, de lucht is grijs,
't Straatorgel speelt een oude wijs,
De regen valt.

Mijn hart is vol melancholie,
Is 't door die droeve melodie?
Mijn hart is vol....

Waarom, waarom, weer 't oud verdriet
Gewekt wordt, door dat kleine lied,
Waarom?.... Waarom?

Weer in Laren terug, in een wat afgelegen boerenwoning aan een landweg, schreef hij eenige fijne liederen, weldadig van teederheid....

Hoort ge dien vogel daar buiten niet fluiten
Zijn liedeke klein?
Lieve, wil nog de ruiten niet sluiten
Voor wonderen fijn.

Zweeft met zijn zingen geen geur van seringen
In ons kleine huis?....
De ziel der dingen lijkt binnen te dringen
Met boomengeruisch.

(*Wordt vervolgd*).

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCLXV.

Geboorne, wreed-verloorne op de als-verdoemd-doende Aarde, vraagt
Mijn Ziel zich, met wie 'k vroom verkeerde als kind reeds: Weet 'k, o wijde
Heemlen, die wijken, iets verheugends in 't vlot-wisslend glijden
Van al die vreemden, vrienden, haters staêg-maar-door? Dies waag 't

Alleen, te doen al 't Verre, wat ge in 't Diepste voelt. Dát slaagt.
O wees als staal, koel-goed, al-eigenst sterk, schoon telkens lijden
Wel zult gij vaaglijk moeten door uw Vastheid. Ach, mijn blijde
Momenten zijn de diepste, wen - weet één van waar? - plots vlaagt

Een storm in me op, die laat vergeten me álles, wat me ooit plaagt,
Want met Onwrikbre Kracht mij stuwend wijst: hier moet gij strijden,
Omgordend u met stilsten wil ter Schoonheid, die trouw draagt

Al Pijn.... O, metaphysisch zijt ge en ziet ge, en wijd te spreiden
Vreedge Energie vermoogt ge ook, door aan 't Eéne u slechts te wijden.
Ja, zóó mijn gloênde Geest staat sterk tot de Eeuwge Nacht hem vaagt.

CCCLXVI.

O, liên, met wie 'k, als kalme vriend, flink-trouw heb saamgegaan,
Duldend uw donkre luimen zonder grievend-scherp verwijten,
Daar 'k zag u, in mijn Eenvoud, als diep-psychische Entiteiten,
Die 'k vreedzaam eeren bleef, al hadt ge op eens heel-vreemd gedaan.

Want, och, als peinzend Kind reeds wist 'k in pijnen pal te staan,
Blijvend gelaten alles dragend zonder woede of krijten,
Diep-peilend reeds des Zijn's diep-kwellend spel van feiten,
Dat vaak plots me aangreep, of 't me, als met een hamer, neer wou slaan.

Goê-liên, zeg 'k, die nu ligt in 't suffe Leed van vreemden waan,
Of vreemdren Dood, die heel uw Aanzijn ruw van-een ging rijten,
'k Vergeef u, schoon uw foutjes soms mij nog tot weemoed bijten,

Wen 'k denk aan uw me eens lief, maar thans voorgoed voorbij Bestaan.
'k Voel bitter, dat niet waart gij wat gij scheent: als speelbal smijten
Wou 't Lot in 't IJle u: tragisch moest gij, mooie Schijn, vergaan.

CCCLXVII.

Kunt, Ziel, niet blijder zien in 't Eéne Aleeuwge, Dat u voedt?
Och, wie 't te wanen waagt, laas, draait in een dier woord-systemen,
Die, haatlijk haast, elk 't aêr op hoogen toon in 't ootje nemen,
Wat zacht dan 't Diepste van den schrandren Ziener schudden doet.

Zeg nooit iets meêr, mensch, dan gij diepst-in peinzend voelt: de Gloed,
Zwoelend in 't Wijdst des Alzijns, is ook de uwe, en wie niet temen
Noch laaglijk schampren, mogen stilkens soms iets waar's vernemen
Van wat in sombren Grond der Eeuwge Psyche klagend broedt,

En in genadige Onbewustheid naar de schaarschen spoedt,
Die zelf in wijd-uit willen naar 't Eén-waarste Wezen zweemen,
Zooals een weerschijn op den wand, wanneer men samen zoet

Gezeten is bij 't vuur in 't duister, lijk een rassche gloed
Vreemdlijk kan glippen.... Och, mijn arme Geest, wat zoudt ge u fleemen,
Dat méér Gij zijt, dan klare Glans, die weer verglimmen moet?

CCCLXVIII.

Weet, steeds zoo vreedzaam leef 'k, als Mensch maar doen kan. Nooit verhief
'k Me op iets, en als 'k diep schreef, en vlug-weg andren dan met drukke
Bewegingen van pennen dwaaslijk smaden, ga 'k nooit bukken
Mij voor wat vlot zij hoogste Wijsheid wanen, neen, stil-lief,

Lijk men 't mag noemen, laat vaak gaan ik 't, want mijn diepst gerief,
Waarvan ik heel mijn leven proefde, is, om (wat stil gelukken
Mij mocht hoe langs zoo vaker), heel behoedzaam-sterk te plukken
De vrucht mijns fijnsten bloesemenden Zijns, wen ze eindlijk vief-

Bewegend, stevig-levend, hoog-op bengelt, zóó dat 'k Dief
Nooit nog te zijn van andrer Geest behoefde. Ja, te smukken
Mij met niet-eigne vondsten kalm versmaadde ik, schoon te krukken

Ik lijk dies velen Radden, wen mijn Geest diep droomt. Doch grief
Maakte ik nooit iemand van dat niet-verstaan. Alleen ‘wa' blief?’
Zei 'k in mijzelf, en als 'k dan nádacht, lachte ik haast me aan stukken.

CCCLXIX.

Diep-ziende in weelge Wijdten van 't Oneindge, als intensieve
Knaap, liep 'k, steeds eenzaam, stille wegen om mijn luide stad,
En, wijl 'k schraal-beenig-bleeke met ziels-steevge spieren trad
Langs wijde weiden, aan wier eind de leege heemlen hieven

Zich als mijn dierst Mysterie, waar een paar gewiekten klieven
De meest-nabij zijnde IJlten mochten, voelde ik me, of ik bad
Van uit mijn's harten weemoed naar 't Onpeilbre: ik vroeg me, of zat
Daar 't Onverstaanbre, waar 'k naar haakte, als Heul van al mijn grieven.

Och, 'k was een diep-in teêre, maar stug-sterke, stroeve. En lieven
Deed 'k alles, wat vèr-goed leek me en dus mooi, want, laas, ik had
Geen vasten weet nog, dat naar buiten voelen slechts naïeve

Waan is der Wezens, die hier wijlen, tot, van alles mat,
Op 't laatst zij vallen, niets meer willend. O, staêg geestlijk-vieve,
Onbuigbaar-jonge, klim 'k, vaak zwaar-wreed mijmrend, dán licht-rad.

CCCLXX.

Wen plots onze eêlste Diepte, een stille Zee, in wijdte deinend
Muziek-vol mystisch ons ontroerend ruischt, tot we eindlijk voelen,
In breede zuiging van ons buitenst Wezen, dat die koele
Verst-wezendheid, ons Zelf, omhoog-wiegt, zoodat vreemdlijk-kwijnend

Ons uiterlijk Verschijnen niets dan haar-fijn af zich pijnend
Gedroomte schijnt te blijven, dan gebeurt stil 't Wonder: spoelen
Gaat tegen 't rotsig strand van ons daagsch Menschbeeld, lijk een zoele
Aanwaduwing, Zijn's Oergrond, Die, zich open-mooi omlijnend,

Als Ziening onzer Ziel, ten Leven rijst. 't Waarste Ik omheinend
Met wijzen, goeden wil dan zijn wij langer niet. Neen, doelen
Nog kunnen maar alleen we op 't wijd verkondgen van 't verreinend

Breed voelen, dat bezaligt: ‘alles is hier slechts verschijnend.
't Al-wezende is 't Al-Eenge’, O, Ziel, mijn ziel, gij, eindloos-zwoele
Door God's groot Willen, schrijf! Eens zult ook gij gedwee verkoelen.

CCCLXXI.

Zeg 'k in dees verzen 't, àl wat 'k voelend merk? Wie mág dat? Wegen
Met stille Zielskracht doe 'k steeds alles, óók wat 'k diep-vast weet.
Er is geen algemeenheid, die 'k niet proefde, en psychisch leed
'k Dies, sinds 'k mij Mensch weet, lijk dit past den waarsten Dichter. Zegen

Voelde ik dit jong reeds, zij 't dan Vloék ook. Peinzend heb 'k gelegen,
De nachten door, als diepe jongling, en dan, 's morgens, deed
'k, Nog droomend wel, wat 'k doen moest, maar toch helder. Hoog ik reed,
Diep-in stil dóór op 't steigrend Ros van wat ik vond. Verlegen,

Gelijk ik altijd was, hield 'k echter goedig-sterk verzwegen
Voor ieder dát, wat zag mijn waarste Ziel, 't geen nooit mij speet.
'k Wist droef, dat 'k zijn moest met mij zelf-alleen, want daadlijk tegen
Spraken mij leege sputtraars, als 'k wat zei, lijk thans nog heet
Als van den rooster doen de velen, die te schrijven plegen
Zóó gauw, alsof een knaap met doode steentjes òm zich smeet.

Liefde door Hélène Swarth.

I

O voelde ik lievend leven in 't Heelal
Een wijze Vader, die mijn schreden leidt,
Die eindlijk 't bang, in donker moegeschreid
Verlaten kind in de armen nemen zal!

Zijn blauwen mantel zag ik wijdgespreid
In lucht en zee, zijn oogen zonder tal
In sterren, ver in 't hemelenkristal
En door zijn adem werd de wind gewijd.

Maar wijl mijn eeuw wou leven zonder God
En grijze twijfel, grijnzende in den nacht,
Mij wees op ijzren wet van ijskoud lot,
Viel, hoe 'k hem haatte, ik in zijn duistre macht
En riep, in vreeze, om Liefde - En Liefde bracht
Mij in haar doolhof, met een lach van spot.

II

Wild woei de wind, dien gouden najaarsmorgen.
'k Wierp weg mijn pen, versmeet mijn liefste boeken,
Toog hoopvol uit, een lievend hart te zoeken,
Waaraan mijn hart zou veilig zijn geborgen.

De menschen lachten: 'k moest mijn hart verkloeken.
Zij hielden wijs hun vreugde en staart verborgen.
Zoo moest ik doen met de angsten, die mij worgen -
In 't gelend woud klonk somber roep van roeken.

Toen vond ik hem - Wij poosden, opgetogen,
En héél den hemel zag ik in zijn oogen.
Mijn hand lag blij versmeltende in zijn handen.

't Was droef en zoet. Hij zei met zachte woorden
Hoe, moe van leed, wij bij elkaar behoorden -
Dan liet mij los en toog naar vreemde landen.

III

Ik dronk de ziel van bosch- en heidelanden -
't Bosch had beloofd, met ruischlied mij te sussen,
De heide, koel in bloemenzee te blusschen
De smartehel, die me in het hart bleef branden.

Plots voelde ik zoel een mond mijn lippen kussen
En over de oogen streeling zoet van handen.
En Liefde sloeg me in zachte zijden banden -
Rond borst en polsen knelden fel de lussen.

't Verkalmend ruischlied moest ik wel verlaten
En 't balsembad van bosch- en heidegeuren.
En 'k schreide wild: - ‘O Liefde! ik moest u haten!’

En Liefde lachte - En weerloos liet 'k mij sleuren
Naar 't oord van wanhoop, gister bang ontvloden,
Waar 'k eenzaam dwaal, als in een stad der dooden.

Verzen uit den cyclus ‘Ons geluk’ door A. van den Boer.

Aan mijn vrouw.

VI

O, dat méér dan overgelukkig samen zijn
In eigen welverzorgde woon;
Verloren voor de wereld
En het leven der nieuwsgierige menschen.
Dat gaan en staan, als buiten je zelf,
Niets zoekend en vindend dan elkaar.
Minuten, uren, dagen,
't Was alles droomen maar....
Daar was iets droefs, ongenotens,
Een zoete onvoldaanheid
In àl dat wonderlijk genieten.
Een mystieke reflexie van leven,
Die geen andere uitwerking had,
Dan elkaar's allerdiepst innerlijke aanraking;
Het grijpen naar dàt, wat niet te grijpen was....
.....
Wij zochten elkaar, terwijl we elkaar omklemden,
En onze oogen, fel bewogen, speurden met verdwaasd verlangen
Naar hetgeen niet was te vangen,
Nooit, nooit in eeuwigheid niet.
Het was de zuivere, geestelijke liefdeshonger,
Waarvan Jan Ruusbroeck ons verhaalt;
‘Hoe meer aanroering, hoe meer honger en begeering’;

Het was een zoet ineenvloeien, en weer uitvloeien,
En overvloeien, bij een eeuwigdurend zinnestoeien;
Een uitgaan en terugkeeren vàn en nààr het zoo begeerig ledige,
.....
Wat heeft onze ziel, in die goud omschenen dagen,
Van haast bovenaardsch geluk,
Ons hart en lichaam geslagen
Doordat ze, in diepsten zin, niets anders wilde,
Dan overwonnen te worden dóór de liefde,
Bezeten te worden dóór die àndere liefde
Om zoo tot de waarachtige twee-eenheid te geraken.
.....
Wij waren als verdwaasde kinderen,
Speelden ongeweten met het leven,
Werden gedreven en gedragen
In stormen van geven en van vragen.
Onze hersens, oogen, ooren, handen en voeten,
Kwamen telkens weer met nieuwe stoeten
Van gedachten en dingen,
Onder het lokkende liefdezingen
Der ziel, en het zuchten van het hart....
En dat bleef zoo maar duren,
Terwijl dagen en nachten schenen uren.

VIII

Dronken was ik, dronken van gedachten....
Ik voelde in de donkere schachten
Van mijn diepst doorleefde wezen,
Het angstig woelen van een vreezen,
Alsof er plots, door vreemde krachten
Iets droefs gebeuren ging; 'k was niet bij machte
Te zoeken of te onderscheiden
Wàt of daar knaagde, als een lijden....
Zóó als een woeste horde koortsen
Iemand duizelen doen, met toortsen
Van brand in de oogen, geslagen
Het lijf, met moeheid, niet te dragen,
Dat vol van ingehouden zuchten
Kampt en vecht.... zóó was mijn duchten
Nu ik niet grijpen kon, het woelen,
Dat daar binnen werkte, als 't voelen
Van heel groot leed, dat heimelijk schuilen
Ging.... O, ik had wel willen huilen....
Dronken was ik, dronken van gedachten....
Ze warrelden onheilspellend mij voor de oogen en brachten
Vrees.... vrees.... zielsomklemmende vrees....
.....

X

Een perelmoere beving op heur wangen;
Een licht doorschenen gloed van haar verhit verlangen,

Alsof een zon van binnen uit naar buiten scheen,
En heel haar lichaam maakte tot elpenbeen;

Zóó zat ze uren in zich zelf verloren,
Als scheen zij 't groeien van haar kindeke te hooren.

En ik, die eenzaam van verre stond in hoog vereeren,
Kon de ontroering niet van mij weeren.

XI

Zoo boetseerde zij in haar zachte denken
En heilige vereering van dat wonderlijk zoete,
Het devoot begeerde beeldje van haar kind.

Zij kon zoo vredig weg zijn in die oogenblikken,
Als een bloem, subtiel haar blauwe kijkers richten
Recht voor zich uit....

Soms vloeide er een traan warm-innig
Uit haar moe verdwaalde oogen,
En greep ze fel mijn hand.... mààr liet me alleen....

Ik mocht met àl mijn trouwe liefde en genegenheid
Niet binnengaan, in die geheimenis van leven....
.....
Een zwangere vrouw is 't medium van Gods liefde tot de menschen,
De man, de eenzame, droeve wachter van zijn eigen, eeuwige heimwee.
.....

XIV

In den kamerhoek,
Met een zijden doek
Omhuifd, stond de wieg;
Bang, dat zelfs een vlieg
Zou binnendringen in zijn cel,
Waakten wij...., hoe snel
Ging alles toen voorbij
In haar en mij....
Wat hebben wij gestoeid,
Wat zijn er tranen gevloeid
Op kindekens blanke deken,
Als wij zoo zoekende keken
Op wie hij zou lijken;
En hij vredig lag te kijken
Plots lachend; zijn mondje scheef,
Zijn oogskens dicht geknepen
Tot een fijn pitteke van licht; hoe begrepen
Wij dan elkaar's diepst eigenst binnen;
Het ontvangen en geven zonder bezinnen
Van àl onz' eigenaardigheden
Die ons kindeke scheen te ontleden,
Als een kiektoestel van binnen-uit
Gesteld, veel dingen ongezien ontsluit....
Zoo gingen oogen dan tot oogen,
Kwamen guitige woordjes tot elkaar gevlogen,
Vielen zilte tranen-zoentjes op zijn wangen
Waar àl onze liefde op bleef hangen,
Of opbloeide als een nieuw verrukt beleven
Van 't hoog geluk, ons in dit kind gegeven.

XVII

Moeder was uit....
Ik zat bij de wieg;
Hij sliep.
Ik schoof, in weerwil van moeder's vast besluit,
De zijden huif
Onhoorbaar zacht op zij.
Mijn harte klopte....
Ik was zóó blij
Zoo dicht bij hem te mogen zijn,
Geheel alleen, met àl het mijn....
En met mijn handen
Op de wiegesprei,
Waarop mijn hoofd ging rusten,
Zochten mijn oogen
Als gingen ze in droomen
Verwijlen, bij het licht,
Dat nevelig teer
Om zijn mondje speelde,
Heen en weer....
't Was stil, héél stil; zalig stil....
Maar even kon ik zijn adem hooren;
Mijn hoofd zonk telkens meer naar voren....
Toèn scheen het wel,
Want er gebeurde iets,
Waarvoor geen naam bestaat,
Of beider zielen heimelijk kwamen uitgevlogen,
Als jonge-duivenpaar in Meie-zon,
En een geheimvol fluisteren begon,
Dat buiten ons bewustzijn ging verloren,
Want hij bleef aldoor slapen zacht,
En ìk was buiten elke macht....
.....

Maar in de blanke wieg,
Daar viel een weerschijn van geelrood licht,
Alsof er ergens een felle brand uitsloeg.
Hij hing als een wondere boog
Van oog tot oog,
Van mond tot mond....
Het sloop over zijn neusje, en oogjes en oortjes rond
En sprong dan weer op mij, als een electrische vonk.
Ik kon er doorheen zien
Als door een kristallen kom.
En overal was goud en blauw
En geel en zacht vervloeiend rood....
.....
Op eens...., ik wist niet, ik wist niet,
Wat het was,
Kwam daar een groot verdriet
En ik weende....
Er had een engelenhand mijn ziel gevangen,
Er was een zachte streeling op mijn wangen
En in mijn haren....
Doch op mijn oogen, die dichtgeschoven waren
Buiten mijn weten, voelde ik plots bewogen
Den zachten brand van Moeder's zoen, die drogen
Deed mijn tranenregen....
En toen ik opkeek, verwonderd, vreemd verrast,
Hield hij mijn haren stevig vast,
Alsof hij zeggen wou: ‘Ik heb je, zeg!’
En lachte schaterend mijn blijde droefheid weg.

Betrekkelijkheid door Cornelis Veth.

De ex- en waarschijnlijk toekomstige minister van Berkel was incognito in zijn geboortestad. Hij was er niet om zijn tijd te dooden, want er was, in dit intermezzo tusschen zijn twee regeeringsperioden, misschien geen machtiger en geen beziger man in het land dan hij. Maar de familie-zaken waarvoor hij gekomen was, waren afgedaan, de oude nicht, bij wie hij had koffie gedronken, placht 's middags te rusten, en hij had nog een paar uur vóór hij den trein kon nemen, die hem met een sneltrein verbond. Het was hem niet onaangenaam, wat door de oude stad te loopen, de dingen die gebleven waren te herkennen, en zich over de veranderingen te verbazen. De rust in de kleine stad deed hem goed, hij slenterde, en keek half gedachteloos naar de namen op de deuren, en voor winkelramen.

Het was stil op straat, hoewel er nu niet bepaald gras tusschen de keien groeide. In die kleine steden kan het 's middags tusschen twaalf en twee en van vier tot zes aardig druk wezen, vooral van fietsers, maar nu, ongeveer half vier had je haast den indruk van een doode stad. Vorige jaren - niet elk jaar - was hij wel meer geweest, en had dan gelogeerd bij zijn vriend Sanders. Die was nu dood en het gaf hem een vreemde leegte en opeens een diep gevoel van het vergaan van alle dingen. Iemand op een afstand, dien men zelden ziet, mist men niet op dezelfde wijze als den gestorvene in de nabijheid, met een trage pijn die went. Men mist hem fel, na langen tijd soms, en men mist met hem een wereld.

Maar nu hij er zoo niets meer had, dan de oude nicht, met wie traditie meer dan genegenheid hem bond, miste hij in de

stad zelf al wat hem niet meer bekend voorkwam. Hij had aldoor het gevoel van veranderingen; de weinige die hij kon vaststellen, waren als een verraad. Hij die zich gewoonlijk weinig aan het oude liet gelegen liggen, bedacht dat hij lid van Heemschut wou worden, toen hij een oud poortje, waar zijn school was geweest, verdwenen zag, en de school, in een ruimer omgeving, als ontwijd. En hij herinnerde zich bijzondere aspecten van de dingen. Een huis, waar hij eens op een groote kinderpartij was geweest, scheen hem hopeloos nuchter en armlijk, omdat niet, als toen, de deur er wijd open stond, en palmen in de gang te zien waren, en een prachtige looper.

De straten bleken den bewoner van de groote stad smaller en korter dan in zijn herinnering. Hij was ze alle uit voor hij het wist, elke afstand was kleiner dan hij zich had voorgesteld, en inhoudloozer. Zoo kwam hij in een buurt, dicht bij het station, die hem minder familiaar was, en hij was er niet rouwig om.

Zoo vond hij zich voor een drogisterij staan, en den naam op de ruit lezen: George Imhoff. Hij wist dadelijk hoe hij dien naam kende, al had hij er misschien in dertig jaar niet aan gedacht. ‘Sjors’ Imhoff was, op de lagere school, de knappe jongen geweest, het voorbeeld, het wonder. Hij had een onbestreden prioriteit in alles genoten, niemand kon naar zijn plaats en zijn cijfers dingen. Hij was een ijverige kalme jongen geweest, niet ongezien, niet benijd, want jongens benijden knapheid niet. Eerst in de hoogste klas, tegen het examen voor H.B.S. of Gymnasium, had een middelmatig leerling, speelsch en licht afgeleid als van Berkel er een was, wel eens gedacht dat het toch maar makkelijk was, zoo te wezen als Imhoff, altijd alles te weten en bijna altijd nul fouten te maken. Een onderwijzer noemde hem wel een schertsend professor, en dat hij professor zou worden, wie kon daaraan twijfelen. Het was een vreemde gewaarwording, dien zelfden naam op een kleine drogisterij te vinden; maar waarom moest het nu juist dezelfde man zijn? Zou hij binnengaan, en zou hij hem herkennen, als het dezelfde was?

Van Berkel ging binnen. Hij twijfelde geen oogenblik, toen hij den man in het witte jasje achter de toonbank zag. Het was dezelfde George Imhoff; geen baard of snor bedekte het placiede gezicht, dat even ernstig stond als vroeger. Het schoot van

Berkel te binnen dat George nooit een echt jongensgezicht had gehad. Hij verzon gauw een boodschap, kocht pepermunt, en kon toen, daar er niemand anders in den winkel kwam, niet nalaten te zeggen: (want er was, dien dag in de kleine stad zijner jeugd, een zekere gemoedelijkheid over hem gekomen) ‘U kent mij zeker niet meer?’ De drogist keek hem wat verbaasd aan. ‘U kennen? Neen meneer!’

‘Wij hebben samen schoolgegaan.’

‘Ja, meneer?’ Wat was er weinig verbazing of belangstelling in den toon, niets dan beleefdheid, dacht van Berkel.

‘Ik zag uw naam’, zei hij, ‘en toen herkende ik U dadelijk. Ik heet Willem van Berkel’.

De naam, dien men wekelijks een paar maal in de krant kon vinden, zei den winkelier blijkbaar niets.

Hij dacht na. ‘Ja, ik heb met een van Berkel schoolgegaan. Was U dat? Maar U bent natuurlijk erg veranderd. 't Is lang geleden, meneer.’ Altijd even beleefd, de onpersoonlijke beleefdheid van een winkelier die zijn best doet, - meer niets.

‘Ik herinner me nog’, zei van Berkel - hij voelde dat het geen kwaad kon dit te zeggen - ‘dat U zoo knap was op school.’

‘O ja?’ Alsof hij het zelf niet meer wist, en altijd op denzelfden beleefden toon. Meteen keerde hij zich even half om, en deed en bus dicht, die achter hem stond. Goede God, dacht van Berkel, verbeeld je dat je bijna je geheele leven door moet brengen in een ruimte tusschen een toonbank en een muur met planken, zoo, dat je je ternauwernood om kunt draaien. En het ging hem door het hoofd: Alzoo zullen de laatsten de eersten zijn en de eersten de laatsten....

Maar de man was zoo rustig-zelfverzekerd, in zijn beleefdheid zelf was genoegzaamheid en zelfs trots.

Van Berkel wilde reeds heengaan, hij wist niet of hij zich ontnuchterd voelde, of gerustgesteld. Hij had een soort van medelijden gevoeld, dat zeker misplaatst was. De deur ging echter open, en een vrouw met een klein kind kwam binnen. Het was dadelijk te zien dat dit Imhoff's vrouw en kind waren, de vrouw groette den klant, en wilde doorloopen. Toen zei, tot van Berkel's verbazing, de drogist opeens: ‘Zeg, vrouw, deze

meneer heeft bij mij in de klas gezeten, als kind.' De vrouw was veel meer verrast dan haar man zelf was geweest. 'Is 't waar!'

'Ja' zei van Berkel, en noemde zijn naam. 'Ik herinner me, dat Uw man zoo knap was.'

'Is 't waar!' zei het vrouwtje weer, en keek bewonderend naar haar lakonieken echtgenoot.

'Misschien wilt U wel een kopje thee?' zei deze.

'Waarom niet?' dacht van Berkel; hij had nog een uur tijd. Hij keek de vrouw aan, die zich haastte te zeggen: 'O, ja, meneer, komt U even binnen.'

Hij deed het. Zelden is zeker een beroemd staatsman op theevisite geweest bij een drogistje, zoo zonder dat een van beide partijen daarin van zijn kant iets nederbuigends zag. Ook de vrouw scheen het veeleer van haar man's kant een gunst te achten dat hij een oud schoolmakker binnen liet komen en onthaalde.

Er waren binnen, in de kamer die op een tuintje uitkwam, nog twee grootere kinderen, kalme kinderen, en goed onder appèl. Een jongen van veertien en een meisje van acht; het jongste was vijf, en er bestonden nog twee ouderen, van twintig en achttien, nu niet thuis.

Het was een eenvoudige burgermanskamer, met affreuze meubelen; aan den muur vergrootingen van fotografische portretten: het echtpaar zelf, en ouders, vaal, strak, wezenloos, - in breede, ronde, glad-zwarten lijsten.

De moeder schonk thee. Er werd weinig gesproken, en dat weinige door Imhoff zelf, die het een en ander vertelde van zijn vestiging in deze straat en van zijn oudste kinderen, waarvan er een op een kantoor was en de ander de Normaalschool bezocht. Wat van Berkel's aangelegenheden betreft, daar hij ze zelf niet aanroerde, bleven ze vrijwel onbesproken, behalve dat Imhoff's vrouw vroeg of hij getrouwd was, en kinderen had. Toen hij op de laatste vraag ontkennend antwoordde, daalde de belangstelling, en het gesprek verliep weer. Het was overigens duidelijk dat Imhoff in zijn gezin volstrekt alleenheerscher was. Ook uit de vermaning, aan het kleine meisje door de moeder toegediend, toen het vroeg en dwong: 'Stil, vader wil niet hebben dat je zeurt, als hij binnen is.'

De winkelbel sloeg aan. Imhoff ging den klant bedienen.

‘Mijn man gaat altijd het liefst zelf, ziet U’ zei de vrouw. ‘Hij weet altijd zoo precies alles te vinden, en ik heb er niet zooveel verstand van.’

Imhoff kwam terug. Hij wreef zich vergenoegd de handen.

‘Die klant moest iets hebben, dat hij bij geen een drogist hier krijgen kon’ zei hij. ‘Haha! Hij deed zoo twijfelachtig, hij was bang dat ik het ook niet had. Maar òf ik het had! Ja ik durf gerust zeggen dat ik de beste zaak hier in.... heb.’

‘Mijn man is zoo goed als een apotheker’, zei nu zijn vrouw. ‘Maar hij leeft dan ook heelemaal voor de zaak. Wilt U wel gelooven dat hij nooit een verzetje heeft, en nooit iets voor zich zelf uitgeeft?’

‘Ik rook een goede sigaar’ zei Imhoff, en kwam gastvrij met zijn koker aan.

Een deemoedige vrouw, gedweeë kinderen, een goed, kalm bestaan, dat had de knappe George Imhoff, de kraan van de school, en toen van Berkel afscheid nam, wist hij een zichzelf volkomen genoegzaam man te hebben aanschouwd, middelpunt en zwaartepunt van een kleine wereld.

In den trein gebruikte hij de rust van de eerste klasse om het dossier te bestudeeren van de netelige kwestie, die den volgenden dag in de afdeelingen zou worden behandeld.

Toen hij die stukken doorgewerkt had, was hij te Rotterdam aangekomen, waar hij een avondblad kocht. Hij viel dadelijk op het politieke hoofdartikel aan. Wat was dat nu? Het was een aanval, een van dien kant, van een partij die hem toch na stond, onverwachte en bijzonder onwelkome aanval, op zijn beleid in de commissie voor ‘georganiseerd overleg’. Hij werd er zoowaar als een soort afvallige beschouwd, en het hinderde hem vooral, dat de hoofdredacteur, een oud vriend en medestander, hem voortdurend met eenigen spot ‘de sterke man’ noemde en deed voelen dat hij zich zwak had betoond en erg was tegengevallen. Curieus genoeg gebruikte de schrijver een beeld dat hem juist nu zeer trof. ‘Tot nog toe, stond er ‘haalde Mr. van Berkel in onze schatting altijd de hoogste cijfers. Wij - en velen met ons - konden ons geen volgend ministerie denken zonder hem. Maar het lijkt wel of wij hem, na zijn slappe

houding in deze commissie, een bank of wat terug moeten zetten. Ditmaal heeft hij, zooals we op school zeiden, een slechte beurt gemaakt. Hij heeft een nul.'

Hij kwam te laat terug om thuis te kunnen dineeren, en gebruikte iets in een restaurant. Om acht uur had hij een conferentie, vermoeiend en onbevredigend. Een mannetje van de tegenpartij, gewikst en zelfs wat plagerig, zat hem dwars met sophismen, en hij werd niet genoeg gesteund door zijn eigen partijgenoot. Een oogenblik verloor hij zelfs, wat hem nooit gebeurde, zijn geduld en moest de rest van de vergadering half beschaamd en geheel ontwapend, trachten dit goed te maken. Want nu nog zijn reputatie als taktvol voorzitter te verliezen...

Hij kwam om half twaalf thuis, op, maar blij nog een uur te kunnen zitten, met een sigaar, en de krant, zijn eigen krant...

Hij liet zich met een sleutel in. Het was reeds overal donker in het groote huis, behalve dat een klein lichtje in de gang brandde. In de huiskamer was het donker. Zijn vrouw was blijkbaar al naar bed. De dienstboden ook, natuurlijk. Hij ging naar zijn eigen kamer. Het was er koud. Een beetje mopperend zocht hij de krant. Ze was niet te vinden, ook in de huiskamer niet. Zijn gestommel maakte eenig rumoer, hij stootte zich, toen hij het licht weer had uitgedaan. Van boven klonk een scherpe verongelijkte stem. Owee! Hij had haar wakker gemaakt. Hij ging maar naar bed, en het was geen medelijden met Imhoff dat hem nog lang uit den slaap hield. De laatsten zullen de eersten zijn en de eersten de laatsten, ging voortdurend door zijn hoofd, maar met een nieuwe toepassing nu.

Per pedes apostolorum door Kees Ursem.

I.
(Fragment.)

> Ach, levensplannen die van 't klein verstand maar maaksel zijt....
> d'oneindige bouwen en wij zijn de steenen ....ik ga, ik ga.
> *Henriëtte Roland-Holst.*

De oude, kinderlijk-eenvoudige frater Pacificus was, mede op eigen zeer dringende bede, ontheven van de hem onoverkomenlijk moeilijke taak van direkteur van het groote St. Andreas-klooster, een opvoedings- en onderwijsgesticht in de Kempensche heide. Tegelijk was hij door de centrale overheid zijner Kongregatie overgeplaatst naar Sint Vincentius, het Moederhuis, waarvan St. Andreas een der vele succursalen was.

Frater Joannes, de jongste onderwijzer, was mede overgeplaatst. Hij maakte in den laatsten tijd een geestelijke krisis door, die gevaarlijk kon worden voor zijn kloosterlijke roeping, niet minder voor de kommunauteit. Andere leiding bij zorgvuldige observatie werden dus noodig geacht.

Monter zitten beide fraters nu voor het laatst aan bij het ontbijt in den grooten stillen refter. Het gouden licht van de ochtendzon stoeit om hun glimlachende gezichten aan het boven- en beneden-einde der tafel. De vele andere fraters zien ernstig voor zich, sommigen zelfs bedroefd. Dezen schijnen het ver-

trekken hunner medebroeders tragischer op te nemen dan de aanstonds afreizenden.

Wie met z'n ontbijt gereed is, staat op, doet stil een dankgebed en gaat dan eerst naar den grijzen direkteur, daarna naar den jongen medebroeder, om - fluisterend, want het heilige silentium mocht ook nu niet worden gestoord en zelfs dat fluisteren was een koncessie, voor 'n geval als dit toegestaan - een afscheidsgroet te brengen. Voor een gelegenheid als deze was ook een handdruk toegelaten -, anders nooit. Allen zijn ten slotte heengegaan. Dan gaat de oude overste naar den refler der kinderen. Daar heeft de tafelsurveillant, frater Honorius, in een wip een ovatie en scène gezet. Niet lang duurt het dan ook, of door het overigens grafstille groote huis zijn van den versten hoek uit de afscheidsliederen van de jongskes te hooren.

Aan de verlaten ontbijttafel zitten nu nog twee fraters bij Joannes. Paulus, de grijze hoofdonderwijzer, leider van het onderwijs aan de gestichtspupillen en de jongens van de parochie, en Lukas, een der helpers. Fluisterend overleggen zij een en ander voor de voortzetting van het werk in Joannes' klas.

Lukas, de onverbeterlijke spotvogel der kommunanteit, was nu, voor zijn doen, wel zeer ernstig gestemd, bij het weekelijke af. Voor hem stond het vast, dat Joannes' overplaatsing wel zeer ernstige gevolgen zou hebben èn - hij voelde zich daarvoor mede verantwoordelijk. Immers: hij had meer dan eens voedsel gegeven aan vrijmoedige kritiek over veel, dat in St. Andreas niet in orde was. Hij meende dit nu zooveel mogelijk goed te moeten maken. Met 'n arme-zondaarsgezicht zei hij dus:

‘Nu nog 'n woordje over wat anders, mon-frère. Ik heb mij wel eens grapjes veroorloofd, waarmee ik u moet geërgerd hebben... Toe, wil mij dit om God's wil vergeven en: er in 't vervolg nooit meer aan denken....’

Goedig, eenigszins weemoedig glimlachend, zag Joannes in het anders zoo uitdagend-vroolijke jongensachtige sproetengezicht. ‘Kom-kom, niet zoo nederig tegenover mij, goeje broer!’ fluisterde hij. ‘Veel-en-veel meer dan u heb ik op mijn kerfstok. God moge 't mij niet streng aanrekenen en (nu zag hij Paulus eventjes strak aan) mij genadig zijn.’ Maar dan maakte hij 'n afwerende beweging met schouders en ellebogen

en gromde lachend: ‘Laten wij nu al het verdrietige aan kant zetten.... 'n Heerlijken dag heb ik in 't zicht.... Wat daarna komt, wel, ik wil er niet aan denken.... Gij hebt daaraan in elk geval geen schuld, hoort ge... Mea culpa, mea maxima culpa.... Voor veel goeds, dat ik van u leerde, blijf ik u dankbaar. En: natuurlijk niet waar, dit geldt nog meer onzen besten papa.’

Paulus zag bedrukt voor zich. Lukas daarentegen toonde zich opgemonterd door Joannes' vergoelijkende woorden. Vertrouwelijk zei hij:

‘Misschien zien wij elkaar wel spoedig als mede-patiënten in St. Vincentius.... We zullen hier visitatie hebben... Dan komt van alles los’....

Paulus zag zijn jongeren medebroeders met wijd opengespalkte oogen aan, schudde 't hoofd zoo nadrukkelijk afkeurend, dat Lukas niets meer dorst zeggen. ‘Vaarwel dan, plezierige reis!’ Hij liet deze woorden door een stevigen handdruk volgen en ging dan den refter uit.

Wat zou er dan wel bij een visitatie in Sint Andreas kunnen loskomen?

Och, niets waarop de booze wereld het recht zou hebben sterk af te geven. Maar onder deze onschuldige menschen was het, menschelijker-wijze-beoordeeld onbeduidende, zoo licht een reden tot niet te dulden ergenis. ‘Zonen van den heiligen Vader Vincentius’ noemden zich, fier, de paters en fraters van deze kongregatie; hun Moederhuis en hun liefdewerken, stonden onder bescherming van dien heilige. Hij moest bij alles hun voorbeeld zijn. Maar eenige meer ontwikkelden en wereldwijzen stonden kritisch, ja skeptisch tegenover veel, dat ganschelijk niet overeen kwam, met wat Vincentius à Paulo bedoelde, toen deze zwaarbeproefde Fransche abbé het dorst bestaan de Christelijke liefdadigheid zoo te organiseeren, gelijk in zestien eeuwen van Christendom nog niet was gepoogd - zelfs niet door de wijsten, door de heldhaftigsten, door de heiligsten onder de zonen en dochteren der Kerk. Tot degenen, die het zoo zagen, behoorden het drietal onderwijzers van St. Andreas, dat nu, in fluisterend gevoerd gesprek, bijeen zat.

Het was geen neiging tot opstandigheid, waardoor zij ertoe kwamen, hun arbeid te toetsen aan de bedoelingen van den Heilige, wiens beeld in alle kapellen der kongregatie de hem toekomende eereplaats had onder de vele andere afbeeldingen van Hemelingen. Zoo echt-menschelijk, waarschijnlijk trouw naar het leven geboetseerd, stond daar op de piedestal het rijzige oude-priesterbeeld, het doorgroefde hoofd eenigszins gebogen naar 'n paar kinderfiguurtjes, van stumperdjes, wegschuilend in de plooien van zijn wijden mantel tegen de koude en verschrik kingen van het nacht-donkere Parijs, zoo wulpsch en wreed in den tijd van den dertigjarigen oorlog. Hij ontfermde zich over deze onschuldige slachtoffertjes van ontucht en verwaarloozing, ook over zieken en al wat armoede leed. De aureool achter de kalot, hem door den paus na zijn dood toegekend, het verguldsel, waarmee het diepe zwart van mantel en soutane was afgezet - dit alles bedierf de sobere plastiek, zooals zijn werk later ontaardde door hem vreemde bedoelingen van zijn geestelijk nageslacht.

Zulke tegenstelling pijnigde menigeen onder de meer ontwikkelde of wereldwijze fraters. Niet om de wereld te verfrisschen door een nieuwen geest, maar om haar bedorven instituten overeind te houden, daartoe zagen zij hun werk dienen. Immers: over beoon van barmhartigheid, niet over de op goddelijk en natuurrecht berustende aanspraak op betoon van liefde - daarvan waren vervuld de harten van de behoudsgezinde vromen, die de fraters in staat stelden hun scholen en pensionaten te bevolken. - ‘Praat toch niet altijd over barmhartigheid jegens de armen, want ge hebt zelf zooveel barmhartigheid van noode!.... We moeten aan hen trachten goed te maken, wat hun is onthouden, ontnomen, hen als gelijkwaardige, gelijk-gerechtige broeders liefhebben!’ Zoo stoof Joannes eens op bij een periodieke bespreking van de liefdewerken. - ‘Neen’, zoo betoogde hiertegen de rektor, ‘de rijken zijn hier de verdienstelijke weldoeners, den armen voegt tegenover hen altijd nederige dankbaarheid. En dat moet gij den kinderen goed inprenten.’ - De wijze Paulus haalde de schouders op en met een hoofdschudden beduidde hij Joannes: ‘Laat hem maar praten, wij weten wel beter!’ - En Lukas mompelde iets over

opzitten en pootjes geven. - Maar Joannes kon zijn gemoed niet het zwijgen opleggen. ‘Dit zijn geen Vincentiaansche denkbeelden’ zoo protesteerde hij. ‘Vader Vincentius, die als boerenzoon het leed van verdrukten en uitgezogenen kende; die als slaaf onder de Arabieren, gevangen en gepijnigd, had geleerd, wat de aanmatiging van machtswellustelingen voor den onvrije beteekent; die als priester een der weinige rechtvaardigen was in het Sodom der Gallikaansche Kerk, waar de diepbedorven adel alles regeerde, - deze heilige oproerling smeekte niet om barmhartigheid voor de armen, maar: om de erkenning van hun menschenrechten.’ - ‘Kom-aan’ spotte de rektor, aanstonds zien wij Vincentius nog gekroond met 'n.... Phrygische muts!’ En, tot zijn schrik vond hij geen lachsukses. Alleen de eenvoudige direkteur zuchtte verschrikt: ‘Och Lieve Heerke, wees ons genadig!’ - Joannes gaf geen kamp en deed den rektor bijna tandeknarsen, door eraan te herinneren, hoe het Parijs van Richelieu en de koninklijke maitressen ongeveer eender over Vincentius oordeelde. ‘Vader Vincentius was een oproermaker tegen de bedorven wereld en het zou hem zuur zijn opgebroken, als de paus niet zijn partij had gekozen.’ - ‘Geen wonder’, zoo viel Paulus hem, stoutmoedig grinnekend, bij, ‘Vincentius erkende geen Gallikaansche Kerk, doch hield zich aan de eene, heilige Roomsch-Katholieke. Beter kon de paus toch moeillijk verlangen!’ - En nu schilderde Joannes den Heiligen Vader Vincentius en de vrome priesters, die zich bij hem aansloten, de eerste paters-Lazaristen, als: de eerste priesterlijke sociaal-ekonomen, die het onweer in 1792 over Frankrijk en heel de Westersche wereld losgebarsten, anderhalve eeuw te voren hebben zien aankomen, dan ook al het mogelijke deden om den adel, de bisschoppen, de rijken, de oogen te openen voor nooden van het volk. - ‘Ge hebt tien punten voor geschtedenis!’ spotte de rektor. - ‘Voor mijn part geeft u mij 'n twee’ beet Joannes af, ‘als u maar wil toegeven, dat Vader Vincentius en zijn paters, en zijn grijze zusterkens der armen, en zijn dames en heeren van de Conférenties, niet bedoelden als Harpagons en filisters tegenover de armen op te treden en de wereld te laten zooals ze was. Welnu, alle liefdadigheid, die zich later als Vincentiaansch aandient, is zoo anti-Vincentiaansch

mogelijk.' - 'Genoeg mon-frère!' gilde de direkteur, onthutst. 'Het past u toch niet als jong frater, den rektor en ons allemaal zoo de les te lezen.' - 'Neen, u heeft gelijk' gaf Joannes toe. 'Vergeef mij mijn heftigheid'....

Intusschen deed 't hem toch goed, zijn overkropt gemoed eens lucht te hebben gegeven. Misschien, zoo hoopte hij, zou zijn betoog een nuttige uitwerking hebben. Inderdaad werd het, min of meer juist, aan den algemeenen overste, pater Vincentius, gerapporteerd. Met het gevolg, dat eindelijk tot Joannes' overplaatsing werd besloten. Wat zou hiervan het gevolg zijn? - Deze vraag hield zijn bezorgde medebroeders, die 't wel eens met hem waren, doch geleerd hadden voorzichtig te zijn, in spanning. Want het was hun wel duidelijk, dat Joannes gedesillusioneerd was, het voor hem een levenskwestie was geworden, of hij nog langer zou kunnen medewerken aan de liefdewerken der Kongregatie.

Geestdriftig, in de overtuiging van een verheven roeping te volgen, had, na een stormachtig jongensbestaan, Klaas van Spaarne, als frater Joannes zich bij deze kongregatie aangesloten. Op raad van zijn biechtvader, die, zeker niet lichtzinnig, beweerde, dat nergens in de moderne kloosterwereld 'de boel zoo goed op pooten stond als in St. Vincentius en zijn succursalen'. Na een zeven-tal jaren van strenge beproeving, zelfverloochening en studie kwam hij ertoe, bij het dagelijks reciteeren van het Psalterium bij de woorden 'Indien Gij Heer, alle ongerechtigheden in aanmerking neemt, wie zal dan voor U bestaan?' te verzuchten: 'Zelfs de beste van alle kongregaties niet!' - En dat zoo iets hem door den duivel werd ingefluisterd, neen, dit nam hij ten slotte niet meer ernstig. Onomstootelijke feiten noodzaakten hem dit te erkennen. Feiten, die 'n gewoon mensch nauwelijks zou opmerken, maar die zwaar moesten wegen voor een iegelijk, die zich tot plicht heeft gesteld te streven naar de christelijke volmaaktheid; het dus moeilijk kan verduwen daarmee de grootst mogelijke onvolmaaktheid te bevorderen: het vleien en dienen van rijken en machtigen, de armen met een bete broods en de geringst mogelijke geestelijke ontwikkeling te helpen knechten.

En zoo bleven Paulus en Joannes dan nog het fluisterend gevoerde afscheidsgesprek voortzetten. Bleek en huiverig was de oude frater, doch met een zelfbeheersching als gaf hij hier instruktie voor het werk in de klas, zei hij het er maar voor te zullen houden. Joannes voor het laatst te zien - voor het laatst in zijn leven.

Volstrekt niet onthutst vraagt Joannes: ‘Wat raadt u mij nu, precies en zakelijk, te doen, mon-frère? U is toch de eenige, die mij volkomen begrijpt en met mij medevoelt’....

‘Zakelijken raad, dien kan of mag ik u niet geven, mon-frère. Daarvoor durf ik geen verantwoordelijkheid op mij nemen. Ik kan alleen den feitelijken toestand konstateeren. Deze valt nu eenmaal niet anders te praten dan hij is. Welnu, ge zoudt nog best aan de theologische studie gezet kunnen worden voor de priesterwijding. Ge weet méér dan alle seminaristen bij elkaar, ge zijt vooral levensrijp.... Maar juist dit is hier het groote bezwaar, zoodat ge geen schijn van kans meer hebt. Ge zoudt dàn ook nog veel moeilijker voor de dingen te staan komen dan nu.... Ge zijt als ik.... geroepen, maar niet uitverkoren.... Maak u daarom niet ongerust. Gij kunt het niet gebeteren, dat in u de dingen anders groeien dan de bedoeling was.... Wij hebben ons best gedaan en meer vermag immers geen enkel sterveling. Nu zal de een wel zeggen, dat God u beproeft om iets van u te maken; 'n ander misschien, dat uw leven 'n vergissing is. Maar: zelf staat ge voor de beslissing, gelijk zoo veel anderen vóór u.... zooals ik, hoe lang reeds geleden’....

Paulus, uiterlijk de welgedane, opgewekte frater, de vleeschgeworden gezondheid en gemoedsrust, hij greep nu krampachtig naar zijn borst, als deed 't hem daar zeer, om dan, diep zuchtend, te vervolgen:

‘En ik heb waarschijnlijk verkeerd gekozen, glad verkeerd... ...Berusten, zwijgen wanneer ik, in andere omstandigheden,... zou moeten spreken... en: als ik o zoo graag zwijgen wilde.... moet ik spreken... Heelemaal mij-zelf niet meer kunnen zijn... dàt is mijn lot, mijn straf. Noem 't zoo ge wilt... 't Eenige, wat ik er voor u op weet is dit: Spiegel u aan mij.... Maar zoek zelf, zoo voorzichtig, zoo tijdig-nog-mogelijk, een weg voor dit-of-dat... 't Is niet aan mij, zoo vreemd geworden aan het

leven, het voor u uit te maken... Godsvrucht, schaamte of vrees voor de wereld, geestelijke gemakzucht... al deze en nog zooveel andere draadjes zitten in ons allen dooreengestrengeld, vormen het stugge koord, dat ons bindt... Tis het in u-zelf uit en handel dan nooit tegen de duidelijke aanwijzingen. En zorg ervoor, hoe 't ook loope, altijd-door 'n beter mensch te worden.'

Met koortsige graagte dronk Joannes Paulus' wijze woorden in. Hij trok de noodzakelijke, de niet te ontloopen konklusie: 'En mijn geloften dan?'

'Ik bid u, mon-frère, stel mij zulke vraag niet!... Dáárover durf ik met niemand anders meer spreken dan... dan... met God... Doe gij dit ook.'

Voor de goedige oogen van Paulus kwam een vochtig, brandend waas. Nauwelijks vermocht hij 'n snik te onderdrukken. Hij stond op en zei: 'Vaarwel dan mon-frère!... God zij met u... Vaarwel tot... in den Hemel.'

Minder forsch dan gewoon, stapte Paulus den refter uit om zich te voegen bij den vertrekkenden overste, dien hij, voorloopig, als oudste, zou vervangen. Er was nog een en ander te bespreken - ook voor de reis, die nog al moeilijk dreigde te worden, wijl men den zuinigen, altijd over geldzorgen klagenden rektor buiten de regeling had gelaten, het zoo goedkoop mogelijk wenschte te doen.

Want per pedes apostolorum, te voet, zou het gaan, vele uren, langs karresporen door de heide, in de blakerende zon. Voor Joannes, den sterken jongen man, dwepend met deze rustieke natuur, geen moeilijkheden van beteekenis. Integendeel, opgetogen was hij door het vooruitzicht op deze wandeling. Maar zijn oude reisgenoot zou het misschien te zwaar krijgen. Deze had echter aan alle opwerpingen een einde gemaakt met de verzekering het eveneens best te kunnen volhouden, het zelfs heerlijk te vinden 'nu eens precies als Ons-Heer en de heilige Apostelen te mogen reizen'. En dan: 'Zijn wij niet kinderkes van onzen heiligen Vader Vincentius? Hij deed immers ook alles zoo sober en eenvoudig mogelijk.... Laat ons dus nu een wandeling doen in den geest van heilige armoede... alleen met God, met onze Engelen-bewaarder... En Onze-Lieve-Vrouwke zal meehelpen.'

Voor deze argumenten was Paulus, die ook anders had kunnen ordonneeren, gezwicht. Joannes zag met eerbied op dat kinderlijk-eenvoudige oude mannetje, dat hij bij vele dingen wel niet ernstig vermocht te nemen, omdat zij nu eenmaal zoo geheel anders waren dan de onwetende ze zag; maar nu, als persoolnijke vroomheid, was ze toch bekoorlijk-poëtisch, ja echt-heilig. Om Paulus aan te moedigen bij diens besluit, argumenteerde hij meer prozaïsch: ‘Och, 't zal een wandeling zijn, niets meer. Ons getijdenboekje weegt niet zwaar en wat frater Aegidius (de kok) ons meegeeft, wel... we zullen er geen kruimel meer van te dragen hebben, als wij moe worden.’

Zoo bleef het bij deze middeleeuwsche reis.

Nauw was Paulus den refter uit, of de rektor kwam daar binnen. 'n Fijne abbé-figuur, niets hebbend van de parochianen, die hij sinds vele jaren onder zijn pastorale hoede had. Van onder zijn driekantig steekje uit golfden weelderig de peper-en-zoutkleurige lokken om een vleeschig gezicht met ondeugend tintelende oogjes achter 'n brutaal haviksneusje. Hij deed nu moeite om den bedroefde uit te hangen; want huilerig luid, als 'n demonstratie tegen het kloosterlijk silentium (waaraan hij als sekulier priester wel niet was gehouden, maar dat hij hier diende te eerbiedigen) klonk zijn geroep:

‘Ik kom afscheid nemen van de vertrekkende fraters. Ik zal beiden eerst 'n eindje wegbrengen... Dit zal voor u den langen, zwaren weg wat bekorten.’

Joannes fluisterde lachend dit zeer hartelijk te vinden.

‘Maar vindt ge 't niet ijselijk St. Andreas te moeten verlaten?’ vroeg de rektor verwonderd. ‘Gijlieden neemt toch alles even gemakkelijk op!... Ik geloof, dat ge zelfs tegen een wandelingetje naar Rome of naar Jeruzalem niet zoudt opzien!’

‘Heelemaal niet, mijnheer de rektor. De wereld is veel te klein, om wandelen zwaar te kunnen vinden met minen lapsack, met minen knapsack, met mine leire van derri-dom-derre, met minen leire laersen ân.’

‘Gij Dietsche zot, ge zult wel anders janken vóór ge vandaag over de helft zijt!’

Spottend, hoonend-vrijmoedig, zooals hij tot dusver nog niet

had gedurfd, zag Joannes den rektor aan, nam hem op van hoofd tot voeten. De anders altijd zoo zelfbewuste priester, slechts gewoon aan dociele, vreesachtige blikken, stond nu beteuterd voor den jongen frater, die zich allang tegen hem voelde opgewassen.

Onbeweeglijk stram bleef Joannes hem aanstaren, als hij, nu vrij luid, hem toevoegde: ‘Monseigneur, u meent dus dat de wandeling onmogelijk zwaar zal zijn?’

Purperrood werd nu de rektor. Als monseigneur verstoutte deze jonge rekel hem aan te spreken! Deze titel kwam hem toe, wijl de paus hem als man, die in zijn armelijke omgeving dingen tot stand bracht, die schatten van geld kostten, benoemde tot apostolisch protonotarius. Maar hij wilde de nederige dorpspastoor blijven, dacht er zelfs niet aan zich in 't dure paars te kleeden. En wie hem wilde plagen had hem slechts als prelaat aan te spreken. Hij voelde wel, dat Joannes dit nu deed, omdat hij zulk betoon van nederigheid niet au sérieux nam. Eens had de oneerbiedige durf-al grappig daarop gezinspeeld met de herinnering aan Diogenus tegenover Alexander.

Joannes genoot van des rektors verwarring en vervolgde, weer even streng:

‘U had dus voor een wagentje dienen te zorgen. ...Niet voor mij, hoor... De wandeling zal mij een feest zijn... Maar onze direkteur is een oud man... Wat moet ik beginnen, in de eenzame heide, als hij niet meer voort kan?’

De rektor zei hierop niets. Zuchtend en kuchend ging hij wat op-en-neer drentelen tusschen de tafels, zoekend naar een behoorlijken mondstopper. Maar hij vond hem niet; want de rekel had nog gelijk ook. Hij, rektor, had voor een behoorlijk vervoer van de fraters dienen te zorgen. Er was immers een goede rijweg, lang ja, met geen mogelijkheid te voet te nemen. Met 'n wagentje echter zou de reis best in één dag afloopen.

‘Ik heb hieraan niet gedacht... Jammer!’ mompelt hij ten laatste, zonder Joannes aan te zien.

Gelukkig voor hem kwam de direkteur, gehoed en geboord reeds, binnendribbelen. Eenigszins zenuwachtig, van streek door de ovatie van de kinderen, maande hij:

‘Kom mon-frère, laat ons nu maar dadelijk gaan!’

Joannes had z'n hoed bij de hand, 'n rood verschoten ding, zette 'm op en was reisvaardig. Onderwijl de rektor eenigszins verlegen nog wat leuterde met den direkteur, zag hij nog eens naar al de bekende dingen in het kale vertrek, waarin zich zoo veel had afgespeeld. Hij vond, dat niets hem hier het scheiden moeilijk maakte. Met z'n oogen op het rustike kruisbeeld boven de deur gericht, lispelde hij: ‘Lieve Heer, ik dank U voor alles, wat ik heb genoten. Maar ik ben toch blij dat ik van hier mag vertrekken... Wees mij en mijn medebroeders genadig en heb medelijden met de arme kinderen, voor wie ik niets kon doen!’

Fluks stapte hij vooruit naar de deur in de elzenhaag. Hij voelde neiging om tegen het doodshoofd op die deur, en de knekels en het ‘Memento mori’ de tong uit te steken. Maar hij had er geen gelegenheid meer toe en zoo deed hij met strak gezicht de deur open, om de anderen door te laten. Toen achter hem de grendel in de klink viel, slaakte hij 'n diepen zucht. Nooit zou hij hier meer kunnen binnengaan - dit stond wel vast.

‘Kom mon-frère!’ riep Pacificus, die met den rektor al 'n eindje vooruit dribbelde. ‘Ge hebt toch niets vergeten, hoop ik?... Offe, hebt ge altemet moeite, op 't laatste oogenblik, om u los te rukken?... Och ja, we blijven toch altijd mensch’...

De wandeling zou rekreatie ad libitum zijn. De direkteur had haar met het gebruikelijke ‘Geloofd zij Jezus Christus!’ ingezet en, nog vol van de hem betoonde hartelijkheid, liet hij er dadelijk op volgen: ‘Ik heb mij wat gehaast om weg te komen, moest hij losrukekn... Juist in de laatste oogenblikskes voelt 'n mensch, hoe zijn arm hart toch wel hangt aan veel... En dit mag niet... Ons-Heer zou 't niet goed keuren.’

Hij keek den rektor eens aan, als vroeg hij om dienst instemming. Maar deze wist niets anders dan gemelijk te foeteren over de beschikkingen in het Moederhuis. De groote lui daar leken wel 'n klap van den molen te hebben gehad, toen zij den direkteur en een onderwijzer zoo maar pardoes weghaalden! Toen hij zag, dat Joannes hem ongeloovig aanstaarde, zei hij met nadruk: ‘Ja, ge zijt wel een vrijpostige Hollandsche vlerk, maar ook u had ik graag zien blijven. Wie weet wat voor lummel ze in uw plaats sturen!’

‘Met alle respekt voor mijn opvolger!’ plaagde Joannes.

‘Pas op, ondeugd! Ziet ge dezen stok? Daarmee hebt ge nog 'n verzoling van mij te goed. Ge zijt 'n echte rakker en...’

‘'n Frater, dien men niet als 'n lijfeigene mag afranselen’, lachte Joannes.

De rektor mopperde verder: Hoe goed konden hij en de direkteur 't niet samen vinden. Deze hielp hem bij alles, had nu juist met zijn tooverkwasten het altaar in de kerk onderhanden genomen. Wie zou het werk afmaken?’...

‘Zonder dat het geld behoeft te kosten!’ meesmuilde Joannes, die het er op gezet had zich nu eens ten koste van den rektor te vermaken.

Deze hield zich echter doof en bleef maar doorgaan met grommen over ‘die kloosterfratsen in St. Vincentius’.

De direkteur zei niets. Als gehoorzaam kloosterling kon hij moeilijk instemmen met de oneerbiedige kritiek op zijn oversten, die trouwens juist gehandeld hadden volgens zijn eigen inzichten. Veel te opgelucht voelde hij zich nu door van zijn zware taak van overste ontheven te zijn, om zich nog boos te kunnen maken. ‘Tuit-tuit, 't eene oor in en het andere uit’ spotte hij bij zichzelf. Maar ten laatste schraape hij eenige malen de keel, waaruit de rektor verstond, dat hij iets in 't midden wilde brengen en dan ook zijn Jobsiade staakte.

‘Nu heb ik een vriendelijk verzoek: Noem mij om God's wil geen direkteur meer... Ik ben nu weer gewoon frater Pacificus... God zij dank... Het overste-spelen is nu afgeloopen.’

‘Hebt ge 't gehoord?’ vroeg de rektor, Joannes streng aankijkend. ‘Ge zult zeker de nederigheid wel willen eerbiedigen?’

Weer zag Joannes hem aan met alles-trotseerende vrijmoedigheid. Want hoe langer zoo meer voelde hij zich verkloeken door de ruimte en het licht, door het gejuich in 't hout en op de heide om zich heen. Hij zwelgde blijde de mousseerende lucht in en werd daardoor overmoedig, geneigd tot al-maar spotten en plagen.

U zegt: de nederigheid eerbiedigen, mons... pardon: heer rektor? Natuurlijk, als ze zoo echt is als bij mijn medebroeder Pacificus.’

De priester keerde zich om, duizelend van dezen klap. Hij had wel dadelijk op zijn schreden willen terugkeeren. Maar hij slofte

weer mee, heftig de bremstruiken met z'n wandelstok geeselend.

Joannes grinnikte victorieus; hij bleef stoutmoedig doorplagen.

‘Ja-ja, mijnheer de rektor, u moet óók maar eens terdege ondervinden wat het zeggen wil 't met fraters aan te leggen. Of ze Pacificus of Paulus of Joannes heeten, houvast heeft u nooit aan dat volkje... Zij hechten zich aan niemand en niets, zelfs niet aan St. Andreas met zijn beroemden rektor!... Zoo iets noemen wij: heilige onverschilligheid... Allen en alles kan men dan ook van mij present krijgen.’

Dit was naar het hart van den eenvoudigen Pacificus, die op geen voeten of vâmen na begreep, waarom 't tusschen die twee eigenlijk ging. Zedig als een oud nonneke viel hij Joannes bij: ‘Zeker, zoo is 't. Zoodra wij ons hart ook maaar aan iets hechten, dan loopt het niet goed met ons af. Maar als wij aan alles verzaken, dan vinden wij de grootste schatten.’

Joannes zwaaide met zijn hoed. ‘Hoera, dan moet ik wel een heilige tot in de perfektie zijn!...Want nog eens: maling heb ik aan alles!... Heel de wereld mag mij gestolen worden!... Behalve dan vandaag de hei en de bosschen!... Leve de generale overste en zijn raad!... 'n Vrijen, vroolijken dag hebben zij ons bezorgd.’

De rektor gaf het op. ‘Welnu dan’, lachte hij. ‘Gij Pacificus zijt direkteur-af, gij Joannes zijt niet te temmen,... ik, oude man ben hier dan ook maar rektor-af... Ik laat mij nog een eind weegs knoeien en knijpen... We zullen dan als goede vrienden scheiden.’

Hij was met al zijn pastorale eigenaardigheden toch een te geestig man, die rektor, om geen plezier te vinden in den jongensachtigen overmoed van Joannes. ‘Ge zijt nog 'n echte vroolijke zot!’ grinnikte hij. ‘Ge zoudt eigenlijk nog beste meekunnen met 'n stelletje in het seminarie... Jammer, jammer, dat ge geen tien jaar jonger zijt’...

‘Dan zoudt u mij met goed fatsoen nog kunnen afranselen!’

‘O gij, ontembare oproerling!’ - Meteen gaf de rektor Joannes een duw in den rug, zoodat de frater op de brem uitgleed en lang-uit kwam te liggen in 'n diepe voor van los zand.

‘U-zelf is nog net zoo ondeugend als 'n bengel van het

seminarie!' riep Joannes, keerde zich op zijn rug om, legde toen z'n hoofd op 'n zacht polletje. 'Ziezoo, hier lig ik, zal eerst al het moois uit de blauwe lucht kijken, vóór ge mij verder krijgt... Hoor mijn oude vriendje weer eens te keer gaan!... O leeuwerik, kleine plaaggeest, hoe benijd ik u!... Wat blauwe diepte!... Onpeilbare zee van licht!... Licht!... 't Is hier te geef bij werelden vol, èn: men houdt hier toch zoo van 't duister!... Kom, o licht... in de koppen van onze arme heikneutertjes en zandhaasjes!'...

'Wilt ge uw goddeloozen mond wel eens houden!' riep de rektor, koddig-streng en zwaaiend met z'n wandelstok. 'En als ge niet een-twee-drie opstaat, zal ik u heusch hiermee wat licht geven!'

Joannes sprong op de beenen en mompelde: 'Ja, het licht er bij de lui inranselen, dit is toch altijd nog "de" methode. Men moest het Veni Creator maar gaan zingen op de maat van 'n roffel op de trom als er 'n soldaat begraven wordt!' Hij nam z'n hoed en trommelde daarop met de vingers de doodenmarsch, parodieerde zelfs Chopin door treurig te zingen: 'Zoo gaat Jantje naar den bliksem toe!'

'Niet zoo wereldsch, mon-frère!' bedilde Pacificus, zedig en schuchter. De rektor glunderde en grinnikte nu van genoegen. 'Hier moest mijn zedig heerke (kapelaan) bij zijn! - Hij zou niet weten hoe hij 't had!' mompelde hij tot Pacificus. Deze raakte dan ook verlegen met zijn houding.

Men kwam aan een ven. Het vrij krachtige briesje deed het heldere water rimpelen. 'Kijk', zei Joannes, 'dit zijn lonkjes van de nayaden, om ons te verleiden'. - 'Tot wat?' vroeg de rektor. - 'Tot zwemmen natuurlijk!... En ik zou graag voor deze verleiding bezwijken.'

'Zoudt ge werkelijk willen zwemmen, mon-frère?!' vroeg Pacificus, geërgerd door zóó veel lichtzinnigheid. Ze werd er niet minder op, toen de rektor lachend zei: 'En eens hèb ik hier gezwommen!' - 'Doet u daaraan?' vroeg Joannes ongeloovig. - 'Nee, maar een pater-Kapucijn heeft mij hier in 't water gegooid.' - 'Foei-foei!' rilde Pacificus. - 'Ja, 't is 'n gemeene kerel, die pater; 'n viezerik!... Hij droeg mij op z'n schouders door het ven, om mij droog aan den anderen

kant te brengen.... Ik had eerst plezier voor tien. Maar midden in den plas vraagt de schooier opeens of ik ook geld op zak heb... Ik, botterik, zeg: “'n Beetje”. Dân mâg ik oe nie draogen, 'eer pastoor’ zegt de huichelaar. En hoe ik mij ook aan z'n dikken kop vastklemde, hij schudde me van zich af en ik stond daar haast tot aan de borst in 't koude water. Of er niets bijzonders gebeurd was, stond de schobbejak me nog kalm te vertellen, dat Vader Franciscus zijn kinderen heeft verboden geld bij zich te hebben’...

Joannes schaterde het uit. ‘'n Aardige grappicus die Kapucijn!... En u mag ik liever hooren vertellen dan mopperen... En vond u zoo'n bad niet heerlijk?’

‘Maar matig... En dan met al m'n goeje kleeren aan... Als 'n dweil liep ik door de hei... En bibberen!... Nee, ik was dan ook echt boos op dien bruinen deugniet...

‘Als we nu gaan zwemmen, dan moeten de kleeren natuurlijk eerst uit!’

Joannes kreeg plezier in het onthutste gezicht van zijn ouden overste. Met smaak haalde hij 'n oude herinnering op:

‘Lieve Hemel, hoeveel jaren is 't al geleden, toen ik mij op 'n dag als deze in God's onmetelijke zee door de branding heenwerkte. Dat staalt zoo heerlijk spieren en zenuwen, frischt op... Zoo'n ven is meer zoet... Daarin kan men zich veel beter wasschen dan in zeewater, want dat is alijd ietwat vettig... Hadden wij nu maar handdoeken en zeep bij ons!... Wat zou ik mijn body frisch onder handen nemen... Voor het eerst in zeven jaren!’...

‘Van heilige onverschilligheid gesproken!’ hoonde de rektor.

‘En van zindelijkheid op wat wij noemen: 'n tempel van den Heiligen Geest!’ sloeg Joannes terug.

‘Gij zijt niet voor de poes, mon-frère’, zei de rektor. ‘Maar ik zal mij de moeite besparen om boos te worden’. - Hij liet zich neer in het gras van den oever, oude-mannetjesachtig stijf.

Joaannes volgde des rektors voorbeeld. Maar lenig nog en speelsch, deed hij 't demonstrief vlug en zat met de handen om de opgetrokken knieën gevouwen.

‘Nu zal ik u een mooi lied voorzingen’ zei de rektor, met 'n ondeugend knipoogje naar Pacificus, die schietgebedjes stond te prevelen.

‘Aan de oever van een ven in de Kempen, daar zaten wij, en weenden als wij aan Zandvoort dachten. - Nu gij.’

Zonder zich 'n oogenblik te bedenken respondeerde Joannes op deze imitatie van de 137e psalm: ‘Daar hangt mijn zwembroek nog aan de lijn te drogen... En hoe zullen wij zwemmen in dit vreemde land!’

‘Ondeugd’ riep de rektor, toen hij Joannes verlangend zag turen over het rimpelende water. Ge verdient, dat we u erin gooien. Kom, zing verder, ik ben benieuwd naar wat ge er nog meer van maakt.’

Joannes tuurde ver weg over den heidehoek en psalmodieerde:

‘O Zandvoort, eer vergeet ik mijn rechterhand dan ik u vergeet met uw goddelijk strand aan de wijde zee, met uw gedroogde scharretjes en uw streelende bokkinggeuren.’

De rektor grinnikte genoegelijk in de richting van den ouden Pacificus, die er bedeesd bij zat.

‘We maken 't toch wel 'n beetje àl te gortig, vindt ge niet mon-bon-frère?’

‘Dit zou ik ook meenen. Wij, kloosterlingen spreken niet zoo lichtzinnig over zulke wereldsche dingen... 't Is bij 't onkuische af!’ - De goede oude huilde bijna over zoo verregaande lichtzinnigheid van 'n priester en 'n frater.

‘Nu, zóó erg is ons grapje toch niet!’ suste de rektor.

‘Zoo erg niet?!... M'n neef is bij het zwemmen in zoo'n ven als dit verdronken... De pastoor weigerde begrafenis en uitvaart, omdat hij in doodzonde was gestorven’...

‘In dit lieve land zijn de gekken niet wijs!’ lachte Joannes uitdagend. De rektor meende ook dat die pastoor 't wel wat vèr zocht, ‘maar hij kon 't tòch verantwoorden... Men kan hier eigenlijk de grens trekken waar men wil. Op den preekstoel zou ik niet durven raden om te gaan zwemmen; verbieden zou ik ook niet willen doen. Want dàn wordt het groote zonde voor de lui.’

(Wordt vervolgd.)

Sinte Elisabeth of De deernis
door P.H. van Moerkerken.

PERSONEN:

ELISABETH, gewezen landgravin van Thuringen.
FREDERIK II, Keizer van Duitsland.
De vijf Bedelaars:
DE MELAATSE,
DE BLINDE,
DE DOOFSTOMME,
DE KREUPELE,
DE ONNOZELE.

MEESTER KONRAD VAN MARBURG, biechtvader van Elisabeth.
GUDA } dienaressen van Elisabeth.
ISENTRUDE } dienaressen van Elisabeth.

Nabij Marburg, in de Meimaand van 1228.

Eerste handeling.

Een viersprong in de bergen.
1. De kreupele komt aanstrompelen, gesteund door den onnozele.

Kreupele:
Waarheen gaat de weg nu? Ik ben moe.... laten we hier rusten.

Onnozele:
Eén dag hebben we gelopen, één nacht geslapen in een hooiberg.... nog één dag gelopen.... en nu daalt weer de zon.

Kreupele:

(zich neerzettend op een steen)

Zouden we nog ver van Marburg zijn?

Onnozele:
Ik zie een burcht op een rots, een beek door de weide, en hutten met stro gedekt.

Kreupele:
Dat is Marburg.

Onnozele:
En grote troepen volk lopen op een weg in het dal....

K r e u p e l e :
Ja, ja, dan zijn wij op 't goede pad!

2. Van de andere zijde nadert de blinde, geleid door den doofstomme.

Blinde:
Ik hoor stemmen.... Wij zijn niet verdwaald!

De doofstomme

laat verheugde klanken horen.

Onnozele:
Een blindeman en een doofstomme.... Die komen ook af op het goede bericht van de barmhartige Elisabeth!

Kreupele:
't Zijn oude bekenden.... Ik heb ze al op veel vroegere wegen ontmoet.... Kom hier maar wat rusten, blindeman!

Blinde:
O, de kreupele! Ik herken je stem wel.... Wie is er bij je?

Kreupele:
De onnozele jongen.

Blinde:
Zijn jullie ook gekomen op het gerucht dat de vrome Elisabeth al haar geld en have verdelen gaat onder de armen?

Kreupele:
Ja, ja.... ik heb gehoord dat zij gronden verkocht heeft, die landgraaf Hendrik haar had gegeven.... en ook al de kostbare geschenken van haar vader, den koning van Hongarije. Joden hebben alles opgekocht voor klinkende munt: gouden vazen en schalen, edele stenen, geborduurde gewaden....

Blinde:
Als vliegen op verse mest zullen duizenden schojers zoals wij van alle windstreken op Marburg afkomen!

Kreupele:
Van vijf en twintig mijlen in 't rond komen zij! Het grimmelt van volk op alle wegen....

Blinde:
Dat gegons in het dal?

Kreupele:
Ja.... Maar er is iets anders dat mij verbaast.

Onnozele:
Wat dan, kreupele?

Kreupele:
Dat de kettermeester Konrad, die de biechtvader van Elisabeth is, dit alles goed vindt!

Onnozele:
Hij is op reis.... Zijn muilezel draagt hem van klooster tot klooster....

Kreupele:
Maar hij weet al wat Elisabeth doet! Heb je gehoord wat ze vertellen over hem?

Blinde:
Nee.... wat vertellen ze?

Kreupele:
Dat meester Konrad haar liefheeft met een ijverzuchtige liefde,.... dat hij haar geselt als zij niet gehoorzaam is....

Onnozele:
Waar vertellen ze dat?

Kreupele:
Bij den Wartburg heb ik het gehoord.... Ja, er gaan zonderlinge geruchten over zijn liefde voor haar!

Onnozele:
Zij is onschuldig!

Blinde:
Ja, zij is onschuldig.... Wees voorzichtig, kreupele! Zwijg daarover! Stenen en bomen luisteren, en de kettermeester zou je kunnen doen verbranden.... Waar hebben wij elkaar het laatst ontmoet, kreupele?

Kreupele:
Dat was dezen winter, bij het pad naar den Wartburg.

Blinde:
O, toen de vrome vrouw Elisabeth verjaagd werd door de broers van den landgraaf zaliger!.... Ach ja, dien avond zaten wij te wachten in de sneeuw.

Kreupele:
En zij kwam met haar vier kinderen, de kleinste op den arm, en zij kon ons niets geven, want zij had zelve niets.... Zij klopte aan de deuren, maar niemand mocht haar inlaten.

Blinde:
Heeft zij geen schuilplaats gevonden in den varkensstal van de herberg?

Kreupele:
Ja, blindeman,.... en weet je nog dat zij ons meer dan zich zelve beklaagde?

Onnozele:
O, ik weet nog hoe zij de wereld prees, die door God geschapen is! Ik weet zelfs haar woorden nog: ‘Laten wij het zonlicht loven, dat morgen terugkomt, en de sneeuw die de zaden in de aarde warm houdt en de bomen die zo stil en tevreden wachten op de lente.... Waartoe zouden wij treuren om vervolging en verachting van mensen?’.... En toen zij den stal binnenging, met den zuigeling op haar arm, sprak zij nog: ‘Waar kunnen wij beter zijn dan hier? Heeft Hij zelf, onze God, nauwelijks op aarde verschenen, niet gelegen in de kribbe van een stal, bij os en ezel? En zouden wij ons te hoog vinden voor een woning van zwijnen?’ En ik weet hoe ik dacht: ‘Wie zich zelven vernedert, die zal verhoogd worden....’

Kreupele:
En konden wij de hogen vernederen! Konden wij de ridders uit hun roofnesten sleuren en laten bungelen aan den noteboom! Ja, broeders in ellende,.... als wij sterk waren! Maar wij vier verworpelingen,.... al waren wij vierduizend, of duizend maal vierduizend, wat zouden die zwakken beginnen tegen de sterken in hun harnassen en burchten! Wat kunnen wij machtelozen?.... Niets, niets!

Blinde:
Toch heb ik gehoord dat in de Ditmarsen, in het noorden, de boeren verleden jaar de edele heren hebben verjaagd en nu als vrije mannen leven....

Kreupele:
Zullen wij daarheen gaan?

Blinde:
Nee, kreupele, de boeren zouden ons met hun dorsvlegels doodslaan.... De baronnen hier laten ons tenminste over aan ons lot.

Kreupele:
't Is overal ellende, oorlogen en verdrukking, honger en ziekte.

Onnozele:
Wij hebben hier de barmhartige vrouw Elisabeth!

Kreupele:
Ach, kon zij maar wonderen doen,.... want de wereld heeft een wonder nodig.

Blinde:
Er zijn toch wonderen gebeurd toen de prinses Elisabeth werd geboren! Voor twe en twintig jaar, bij den zangerswedstrijd op den Wartburg, heeft meester Klingsohr in het oosten een ster gezien die haar geboorte voorspelde.... En hij sprak toen: ‘Een heldere ster rijst op in Hongarije, die vandaar te Marburg zal stralen, en van Marburg over de hele wereld!’

Onnozele:
Dat zal wel dezelfde ster zijn geweest, die aan de Heilige drie Koningen den weg wees....

Kreupele:
Nu gebeuren er geen wonderen meer! Ik ben nog kreupel, en jij nog niet wijs, en hij is nog blind, en de doofstomme kan nog niet praten!

Blinde:
Ach ja, waarom heeft de almachtige Christus geen deernis met ons? Waarom daalt Hij niet uit den Hemel om met Zijn hand mij de ogen aan te raken, zoals Hij bij twe blinden heeft gedaan?

Kreupele:
Waarom maakt Hij mijn been niet weer sterk en gezond?

Blinde:
Hij zou dezen armen stomme weer doen horen en praten!

Kreupele:
Ja, waarom gebeuren er geen wonderen meer?

Onnozele:

Is 't dan geen wonder dat een mens deernis met ons heeft? De vrome vrouw Elisabeth spot nooit met mij....

K r e u p e l e :

'T is waar: zij geeft ons voedsel, terwijl wij niet arbeiden.

B l i n d e :

En zij heeft gasthuizen gesticht,.... en zij loopt in een grauwen mantel, hoewel zij een vorstinnekleed kon dragen,....

en haar gouden kroon heeft zij afgelegd voor het kruis waar Christus de doornenkroon draagt! Nooit at zij spijzen, die waren verworven door verdrukking van 't arme volk....

Onnozele:
Ik heb gezien dat zij de zuigelingen van zieke moeders op haar schoot nam en ze wikkelde in de zelf gesponnen wol.

Kreupele:
Ik weet dat zij waakte bij het doodsbed van menigen dagloner....

Onnozele:
Zij liep barrevoets achter de kist van een kolenbrander en zij ging de verweesde kinderen wassen in de verre woudstulp.

Blinde:
Heeft zij niet bij den hongersnood van twe winters geleden elken dag negenhonderd monden gespijsd? Liep zij niet iederen morgen en iederen avond het ruwe pad van de Wartburg naar de gasthuizen,.... troostte zij niet van bed tot bed?

Kreupele:
De onnozele heeft het gezegd: dit is een groot wonder, dat een mens deernis heeft met ons rampzaligen!

In de verte klinkt een leprozenklokje.

Blinde:
Wat hoor ik daar?.... Wie komt het pad af? Ach! wij kennen dat geluid wel,.... de klep van een melaatse!....

Onnozele:
Die is nog ongelukkiger dan wij.... Ieder schuwt hem als een viezen hond.

Kreupele:
Pas op! pas op! vreselijk is die ziekte.... Wij hebben al genoeg ellende.... Laten wij opstaan eer hij hier is!

Blinde:
Ja, vlug!.... Toen ik nog zien kon, heb ik leprozen gezien,.... en 't is vreselijk!

Hij grijpt den arm van den doofstomme, die ontsteld het pad opziet. Zij gaan heen, gevolgd door den kreupele en den onnozele.
3. De melaatse verschijnt.

Melaatse:
Zij vluchten voor mij!.... Zou ook de gebenedijde vrouwe Elisabeth mijn wonden en zweren vrezen?

Hij gaat langzaam voorbij, de houten klep bewegend.

Twede handeling.

Voor een huisje van hout en leem.
1. Elisabeth, barrevoets, in de grauwe pij der Franciskanessen, op een bankje zittend bij de deur.
Isentrude komt naar buiten.

Isentrude:
Heb je geschreid, zuster Elisabeth? Je verlangt toch niet terug naar den varkensstal binnen Eisenach? Of naar den Wartburg zelf?

Elisabeth:
Nee, nee, Isentrude.... ik voel mij gelukkig hier, met Guda en jou, en sinds ik op 't altaar van de Minderbroeders afstand heb gedaan van alles. Deze arme hut is schoner dan de rijkste burcht.

Isentrude:
Maar 's winters zal de wind er wel eens door de wanden blazen en 's zomers zal de zon fel gloejen....

Elisabeth:
De wind en de zon.... broeder wind, broeder zon, zoals de barmhartige Franciskus riep,.... wat is er heerlijker dan die twe, ons geschonken door den almachtigen Schepper!

Isentrude:
Maar kou en hitte konden toch wel eens te sterk worden voor je zwak lichaam....

Elisabeth:
Ja, zij zijn vaak al te sterke broeders.... Maar ik weet dat God mij in alles helpen zal, ook in het overwinnen van elke andere zwakheid. Heb ik niet zelfs mijn verlangen naar mijn Lodewijk overwonnen, zustertjelief?

Isentrude:
Ach, Elisabeth, zelfs dat grote verlangen!

Elisabeth:
Ik kan mij verliezen in de schoonste herinneringen, mijn Isentrude,.... en toch berusten.

Isentrude:
Ik weet het, edele vrouw.

Elisabeth:
Ik ben zuster Elisabeth,.... ik ben niet meer de edele vrouw van den Wartburg, denk er om, mijn zustertje!.... Ja, soms doe ik het om mij wreed te pijnigen, mij te beproeven, Isentrude,.... die herinneringen oproepen. En dan denk ik: hoe zeer was ik nog gehecht aan de vergankelijke stof van deze wereld..

Isentrude:

Elisabeth,.... gehecht aan de vergankelijke stof van deze wereld?

Elisabeth:

Ja, als een hart verlangt naar een ander hart,.... het lichaam naar een ander lichaam,....
de ogen naar de ontmoe-

ting van andere ogen! Maar 't is voorbij, Isentrude, voorbij en overwonnen! Weet je nog hoe hij op een Sint Jansdag zijn terugreis uit Italië begonnen was, drie jaar geleden?

Isentrude:
Ik herinner mij hoe de vrome Landgraaf later vertelde dat de vuren brandden op de toppen der bergen.

Elisabeth:
O, toen was hij vol vreugde over het verwachte weerzien. En nog geen jaar daarna,.... ach, hoe zie ik dien avond telkens weer! Wij zaten alleen met ons beiden in een vensternis en zagen over de toppen van het woud,.... spelend woelde mijn hand in zijn tas, en opeens trok ik het kruis te voorschijn!.... Toen begreep ik zijn plan,.... vizioenen zag ik van het verre land van overzee, van het Graf onzes Heren en van dreigende gevaren,.... en het duizelde mij.

Isentrude:
Ik weet dat je bezwijmd bent, Elisabeth.

Elisabeth:
Ik heb getracht hem terug te houden, maar hij had zijn gelofte gedaan aan God! En toen heb ik berust en hem afgestaan aan God als een offer. En toch, hoe vaak was daarna mijn wil opstandig tegen Gods wil! Hoe vaak riep ik: waarom neemt de Hemelse Vader zo'n offer aan?.... Op den nieuwen Sint Jansdag werden onze harten van-een gescheurd,.... hij gaf mij dien ring met den saffier waarin het Lam Gods gesneden stond. Dat was het laatste afscheid, Isentrude,.... en toen zag ik mijn Lodewijk nooit meer.

Isentrude:
Nee, nooit meer,.... maar dezen winter, Elisabeth, toen zijn vrienden terugkwamen van den heiligen tocht....

Elisabeth:
En zijn gebeente brachten! O, hoe heb ik toen nog het voorhoofd gekust, waarin eens zijn edele gedachten woonden! God wist wel dat ik het bijzijn van mijn lieveling verkoos boven alle heerlijkheden der wereld,.... dat ik had willen leven in ellende en armoede en bedelen van deur tot deur, als ik hem maar bij mij had.... Maar toch heb ik na veel tranen gezegd: Ik laat hem, o God, aan Uw wil over. Ik zou niet willen, al kon ik het, zijn leven terugkopen tegen één hoofdhaar, tenzij het Uw wil was, o mijn God!.... En zo zeg ik het nog in mijn gebed, Isentrude. Ik weet immers dat hij is teruggekeerd tot den Schepper.... Als een teken van mijn offer heb ik mijn bruidskleed neergelegd op het altaar, en ik dacht: nu is ook al de heugenis weg aan de verrukkingen onzer liefde.... Maar ik vergiste mij,

Isentrude! De heugenis is niet weg,.... maar ik berust, ja, ik berust in den wil van God.

Isentrude:
Zuster Elisabeth,.... God heeft ons nog zoveel gelaten....

Elisabeth:
Ja, ja, onze vriendschap, Guda en jij en ik!

Isentrude:
En denk eens: je kinderen, vier lieve kleinen....

Elisabeth:
Mijn vier lieve kleinen, speelgenootjes die Lodewijk mij gaf,.... mijn Herman, mijn beide Sofietjes, mijn Gertrude. Hoe verheug ik mij over hun korte bezoekjes!.... O, mijn God, ik ben al te zeer gehecht aan Uw aardse weldaden, aan dit verrukkelijk geluk dat mij nog over is! En ik ben te angstig voor het verlies!

Isentrude:
Ook die angst zul je overwinnen, Elisabeth. Maar het kan toch geen zonde zijn, zó lief te hebben je kinderen!

Elisabeth:
Ja, zustertje, het is alles gehechtheid aan de vergankelijke dingen van het leven.... En al die liefde ontnemen wij aan God.

Isentrude:
Maar dan zou ook aan God zijn ontnomen elke barmhartigheid die je aan armen en zieken geeft!.... Nee, nee, zuster Elisabeth, dat kan niet! Heeft Hij niet zelf gezegd: ‘Voor zover gij dit aan één van deze mijn geringste broeders gedaan hebt, hebt gij 't aan mij gedaan’? En ook: ‘Barmhartigheid wil ik, en niet offerande!....’ Morgen in de vroegte komen armen en zieken bijeen, duizenden zeker wel, ginds op de weide bij de beek.... Zou Christus haar niet helpen die zó volgt Zijn leven en Zijn woorden?

Elisabeth:
‘Wie mij volgt, wandelt niet in duisternis,’ zegt de Heer.

Isentrude:
En je hebt gedaan en zult doen wat Hij sprak tot den rijken jongen man: ‘Verkoop Uwe goederen en geef het den armen en gij zult een schat hebben in de hemelen....’ Guda en ik hebben het overal rondgezegd, aan de pelgrims en de bedelaars en de marskramers en de reizende handwerkers en de landsknechten die wij tegenkwamen, en de tijding is zeker wel meegedragen op den wind.... Maar wat zal Meester Konrad zeggen als hij 't hoort?

Elisabeth:
O, nu is hij nog op reis!.... Laten wij de armen en zieken geven van het onze zolang wij kunnen!.... Hoe veel geluk hebben wij nog, zustertje Isentrude! Wij hebben de zon en

den wind en de sterren en de bloejende bomen,.... en onze vier kleine lievelingen, al zijn zij niet hier bij ons,.... en onze broeders de zieken en armen! God heeft ons veel geluk gelaten,.... wij moeten dankbaar zijn.

Isentrude:
Ik hoor stemmen, Elisabeth!.... Zouden er enkelen het pad langs onze eenzame kluis hebben gevonden,.... of zijn verdwaald?

2. De kreupele, de onnozele, de blinde, de doofstomme verschijnen.
De doofstomme, verwarde klanken stamelend, strekt de armen uit.

Blinde:
Waar zijn wij? Wat ziet hij?

Kreupele:
Dat is het huisje van de barmhartige Landgravin.

Onnozele:
De vrome vrouw zelve zit daar!

Blinde:
Heb deernis met ons ellendigen! Mogen ook wij tot u komen, de Kreupele en de Onnozele, de Doofstomme en de Blinde?

Elisabeth:
Ja, gij allen,.... gij moet komen in het dal op de weide, morgen vroeg!

Kreupele:
Wij kennen u, edele vrouwe Elisabeth! Zo vaak hebt gij ons voedsel gegeven, daar ver weg, bij den Wartburg....

Blinde:
En uw woorden hebben ons getroost.

Onnozele:
Gij hebt mij gestreeld over mijn wang, vrome Elisabeth! Als de kinderen mij plaagden, hebt gij hen bestraft en weggejaagd.

Kreupele:
Gij zult ons wel niet kennen,.... want wij zijn er honderden en duizenden zó, verworpen en veracht in de wereld.

Elisabeth:
Wie in de wereld is verworpen en veracht, is het niet bij God. ‘De steen, dien de bouwlieden verworpen hadden, is tot een hoeksteen geworden.’ En denk aan den armen Lazarus in de poort van den rijken man!.... Neen, neen, gij zijt allen kinderen van den Hemelsen Vader!

Blinde:

De erbarming van uw liefde troost mij en ik zie uw gelaat stralen, al zijn mijn ogen blind.... Is 't niet de Meimaand? Dan staan de bomen nu in bloei.... O zalig wie de witte bloesems dan zien!

Elisabeth:

Hoe weet je, blindeman, dat het gelukkig maakt de witte bloesems te zien?

Blinde:
Omdat ik ogen heb gehad die veel schoons zagen,.... en het zien was voor mij bewonderen en aanbidden.

Elisabeth:
Ja, blinde, zó is het! Het waarlijk zien is bewonderen en aanbidden. Maar niets is schoner dan het oog dat ook naar binnen kan zien en aanbidden.

Blinde:
Ach, edele vrouw....

Elisabeth:
Noem mij niet: edele vrouw! Noem mij: zuster Elisabeth. Hoe heb je Gods wereld bewonderd?

Blinde:
Ik was glazenmaker van mijn ambacht en ik heb veel gezworven. Tot binnen Parijs heb ik gewerkt en ik zette in lood de kleurige stukjes glas tot grote taferelen voor de vensters der kerken, zodat het duister van het noorden gloeide en het licht van het zuiden straalde door het werk van mijn handen. Het was heerlijk, uit vele kleuren gestalten te zien ontstaan! Want de wereld is vol zonnige kleuren,.... en daar kan ik nu niets meer van zien.

Elisabeth:
Hoe ben je dan blind geworden, mijn arme broeder?

Blinde:
Ach, een vrouw was 't begin van mijn ellende....

Kreupele:
Zoals altijd.

Onnozele:
Dat is de geschiedenis van Eva!

Blinde:
Maar een vrouw heeft ook de verlossing gebracht: Maria!

Onnozele:
En de barmhartige Elisabeth! Zij is de levende verlossing voor ons armen....

Elisabeth:
Maar waarom liet Adam zich door Eva brengen in de ellende, blindeman?

Blinde:
'T was de begeerte van het lichaam, edele vrouw,.... zuster Elisabeth!.... van de domme stof van het lichaam!

Elisabeth:
Vertel ons verder, broeder blinde.

Blinde:

Het was een voorjaar zoals nu, lang geleden, en ik liep te kijken naar de witte bloesems langs de rivier buiten de muren van Parijs. Een jonge vrouw streek langs mij, raakte mij aan, en wij zagen beiden om. Ik ben haar nagelopen, de stadspoort in, naar haar woning, en een duistere trap op. Den helen dag en den nacht bleef ik bij die vrouw, bedwelmd van begeerte. Maar na enkele dagen bemerkte ik de vreselijke ziekte die zij mij gegeven had. Mijn ogen ontstaken in felle pijn, en toen die langzaam

verdween, stierf ook het licht weg,.... het werd avond, het werd nacht voor goed.... Geen gestalten meer, geen gloed van kleuren.. De bergen in de verte, de sterren in den nacht bestaan niet meer voor mij. Wat moest ik beginnen als deze goede doofstomme mij niet den weg wees?

Elisabeth:
En hij, als jij niet voor hem sprak?

Blinde:
Hij heeft mij zelfs nooit kunnen vertellen hoe hij zo geworden is.... of misschien zo geboren,.... en wie zijn vader en moeder zijn.

Isentrude:
Ik weet wie zijn moeder was,.... een oude vrouw die nu ter ziele is. En ik weet dat zij kort voor de geboorte van dezen zoon door een ridder geslagen en vertrapt werd, en dat zij kreunend lag onder een boom en hem toeriep dat hij zijn kind vermoordde!

Elisabeth:
Als mijn Lodewijk zaliger dat geweten had, hij zou dien ridder hebben gestraft, Isentrude, en hem moeder en kind doen verzorgen.

Isentrude:
'T is lang geleden, en onze vrome landgraaf Lodewijk was nog niet geboren.

Blinde:
O mijn God, heb deernis met ons!

Elisabeth:
Door de harten van andere mensen heeft God deernis met jullie! Door Zijn Zoon, dien Hij op aarde gezonden heeft als den vertrooster. God zelf is mens geworden en heeft geleden.

Isentrude:
En jij, kreupele, waarom zei je dat een vrouw altijd het begin van de ellende is? Zie je niet dat zij ook het einde kan zijn?

Elisabeth:
Heeft een vrouw je kreupel gemaakt?

Kreupele:
Nee, goede zuster Elisabeth,.... maar als de vrouw niet geschapen was, zou ik nu niet kreupel zijn.

Elisabeth:

(glimlachend)

Ach, wij arme vrouwen!.... Vertel ons je ongeluk, broeder kreupele....

Kreupele:

Mijn ongeluk is een broertje van dat van den blinde. En het is ook lang geleden....
Ik was jong en onbedachtzaam en liet mij vervoeren door de drift van mijn liefde.
Toen was ik sterk en recht,.... ik was een vrij man en als jager in dienst bij een edel heer. Maar hij had een heel jonge vrouw, die vaak alleen met mij de bossen in reed....
Ja, dat kun jullie nu

niet begrijpen, nu je mij als een mismaakten ouden schojer ziet, met een vuile grauwe baard en morsige lompen!.... Op een keer lagen wij onder een overhangende rots in elkaars armen. Daar hoorden wij een gerucht boven ons,.... grote steenen raakten los,.... verbrijzelden het lieve jonge hoofd aan mijn schouder, en verminkten mijn benen. Ik hoorde omhoog een afschuwelijk lachen en ik herkende de stem van den ridder,.... maar toen moet ik van pijn zijn bezwijmd. 's Nachts werd ik wakker in de hut van een kolenbrander die mij gevonden had, mij alléén,.... want het lijk van de vrouw was verdwenen.

Blinde:
Aha! de ridder had jullie verrast en hij heeft zich vreselijk gewroken!

Kreupele:
Ach, mijn ziel bleef nog zwaarder verminkt dan mijn lichaam,.... en ik heb later in de hartstocht van man en vrouw niet anders kunnen zien dan een verdwazing door den Boze. Want mijn leven was verder enkel ellende, verachting en armoe.

Blinde:
De Boze die ons verdwaast,.... dat is de domme stof van het lichaam.

Kreupele:
En toch hebben wij het lief,.... wij zijn zo gehecht aan zijn bevrediging.

3. Ongemerkt, onverwacht, is de melaatse verschenen, die de woorden van den kreupele heeft gehoord. Hij blijft op een afstand staan.

Melaatse:
En zolang wij daaraan hechten, zien wij alleen ons sterfelijk deel, ons eindig ik, maar wij zijn blind en doof voor ons dieper wezen,.... wij verlochenen God in ons!

Blinde:

(opgeschrikt)

Helaas, de leproos!.... Ik had zijn klepje niet gehoord!

Melaatse:
.... en wat wij verlochenen moeten, is het eindig deel van onze verschijning op aarde, voor God die in ons lijdt, in ons en in de wereld die door Zijn Woord geschapen werd.

Kreupele:
Kom vlug mee! Die leproos vervolgt ons....

Onnozele:
Waarvoor ben jullie bang? Die melaatse heeft meer wijsheid dan wij vieren bij elkaar.

Blinde:
Maar ook een vreselijker ziekte dan wij vieren bij elkaar!.... Ach God, erbarm U onzer! Vrouwe Elisabeth, erbarm u onzer!

Onnozele:
Hij is ongelukkiger dan wij,.... zouden wij geen deernis hebben?

Elisabeth:
'Zalig zijn de armen van geest, want hunner is het Koninkrijk der hemelen.'

Onnozele:
'Zalig die treuren, want zij zullen vertroost worden.'

Elisabeth:
'Zalig de zachtmoedigen, want zij zullen het aardijk beërven.'

Onnozele:
'Zalig de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden.'

Elisabeth:
Ga nu heen, mijn kleine arme broeder,.... ga met de anderen, want je kunt hen helpen en troosten.

Zij streelt den Onnozele over het hoofd.
Twe aan twe gaan de vier bedelaars heen.
4. Elisabeth, Isentrude, Melaatse.

Elisabeth:
Ga hier zitten, broeder leproos,.... laat mij je vermoeide voeten wassen,.... laat mij verzachten de pijnlijke wonden van je hoofd! Ga hier zitten op het bankje... Isentrude, draag mij water aan uit de beek!

Isentrude neemt een kleine tobbe en gaat.

Elisabeth:
Vanwaar die vreemde woorden, mijn vriend: 'Wat wij verlochenen moeten, is het eindig deel van onze verschijning op aarde....?'

Melaatse:
Herkent gij mij niet, vrome vrouwe Elisabeth?

Elisabeth:
Heb ik je vroeger gezien?

Melaatse:
Ik was de bouwmeester van uw gasthuizen en uw weeshuis in Eisenach.... Gij waart een kind nog, toen ik arbeidde in uw dienst.

Isentrude komt terug met de gevulde tobbe die zij voor den melaatse zet, en gaat dan heen.
Elisabeth knielt er bij neer.

Elisabeth:

Maar jij was al een man! Waar had je vroeger geleefd? En die woorden, niet uit het Evangelie onzes Heren, maar uit de boeken van wijsgeren,.... vanwaar komen zij?

M e l a a t s e :

Eer ik voor u bouwde, barmhartige vrouwe, had ik in Bologna gestudeerd: filosofie, geometrie, astronomie....

Elisabeth:
Ben je daar gelukkiger van geworden? Uit den Prediker heb ik horen lezen: 'Wie wetenschap vermeerdert, vermeerdert smart....'

Melaatse:
Neen, neen, dat zijn vermoeide woorden! In den nacht van onwetendheid is geen geluk.... Ik leerde tussen veel dingen een verband zien dat mij vroeger verborgen was. En nog verder heb ik gereisd, want binnen Parijs hoorde ik spreken den ketter Amalrik, die geleerd was in dialektika.

Elisabeth:
Ik ken zijn naam zelfs niet, broeder leproos. Maar een ketter aan te horen is een groot gevaar.... Vertel mij nu, zoals de blinde en de kreupele hebben gedaan, vertel ook gij armste en verlatenste van allen, hoe je zo geworden bent.... Waar ben je later geweest?

Melaatse:
Toen ik uw hospitalen voltooid had, ben ik weer naar het zuiden gegaan, tot in het Koninkrijk Napels, waar de machtige Frederik heerste en nog steeds heerst, machtig in rijkdommen en in verstand, dezelfde die Keizer is van Duitsland. En daar ik uit deze Duitse landen geboortig ben, werd mij door hem opgedragen het bouwen van burchten en torens, langs de kusten van Apulië, om het land te beschermen.

Elisabeth:
Ach, keizer Frederik! Heb je hem gekend? Hij was een trouw vriend van mijn lieven Lodewijk zaliger....

Melaatse:
Ja, zuster Elisabeth,.... en hun verering was wederkerig. De keizer had eerbied voor de vrome moed en de onwankelbare trouw van onzen landgraaf,.... ook de trouw aan u, vrouwe, en aan het sakrament van het huwelijk.

Elisabeth:
O, ik weet het! Hij was trouw als heel weinigen....

Melaatse:
En graaf Lodewijk had eerbied voor het hoge verstand van den keizer, voor zijn kennis, voor zijn dichterschap,.. want keizer Frederik dichtte lieflijke liederen, zo schoon als wij ze kennen van dien Walther van de Vogelweide die eens zong op den Wartburg, in den tijd dat gij geboren waart, edele vrouw

Elisabeth:
Ja, ja, die ken ik.... Dicht ook de keizer zulke schone zangen?

Melaatse:
Hij heeft alle kunsten lief en beschermt ze.... Zijn paleizen binnen en nabij Palermo stralen van wonderlijke werken in kleurige steen. In de schaduw van altijd-bloejende

tuinen ontmoette ik mannen van velerlei volken, Joden en Arabieren, en ook van hen hoorde ik veel wijsheid die de Paus van Rome niet altijd beamen zou.

Elisabeth:
Maar keizer Frederik ligt onder den ban van Paus Gregorius, omdat hij zijn belofte van kruisvaart niet volbracht heeft!

Melaatse:
Gij weet toch hoe de kruisvaart onmogelijk was geworden door de grote ziekte die het leger en de schepelingen teisterde.... De keizer kon den zwaren tocht niet ondernemen.... Maar dit zijn wereldse dingen, en daarin kan de Heilige Vader dwalen.

Elisabeth:
Het is vreselijk, deze veten en oorlogen tussen hen die de Christenheid moesten leiden in eendracht.... Maar vertel verder van je leven, broeder leproos!

Melaatse:
Ik moest weer naar een eenzaam gebergte aan de kust, om een burcht te bouwen. Bij het gehucht waar ik mijn nachtverblijf had, leefde een jonge melaatse vrouw, die door ieder geschuwd werd. Zij droeg haar gelaat bedekt als eene oosterse,.... maar haar ogen kon ik zien, brandend in donkeren gloed, en ik kon horen haar stem die als tedere muziek klonk. Vaak heb ik haar voedsel gebracht en haar verzorgd,.... en in die eenzaamheid, waar ik alleen sprak met mijn bouwvolk, hechtte ik mij aan haar, en dit arme verlaten wezen hechtte zich aan mij. Kort voor haar dood toonden zich ook op mijn lichaam de harde schubben van zweren. Zij stierf,.... de bouw van den burcht was voltooid.. ik ging terug naar het noorden. Maar de ziekte was erger geworden,.... ik moest mij afzonderen van de mensen die mij schuwden,.... en nu woon ik zelf eenzaam, zoals eens die verlaten vrouw.

Elisabeth:
Waar woon je?

Melaatse:
Ginds, op die vooruitspringende heuvel, waar een vervallen wachttoren staat uit den Romeinsen tijd.

Elisabeth:
En woon je daar al lang?

Melaatse:
Sinds enkele weken, edele vrouw.

Elisabeth:
Ach, dat ik het niet eerder wist! Ik zou bij je zijn gekomen, broeder leproos!

Melaatse:
't Is een steil pad....

Elisabeth:
Toch zal ik komen,.... mijn voeten zijn sterker

dan die van jou. Verlaat je schuilplaats niet meer, want je voeten kunnen je nauwelijks dragen.

Zij kust zijn voeten die zij gewassen heeft.

Melaatse:
O neen, neen! Kust gij mijn voeten?

Elisabeth:
Ja, ja, die arme voeten die zo ver hebben gelopen.... Je had niet hier moeten komen, maar wachten tot ik kwam.

Melaatse:
Ik moest komen, zuster Elisabeth! Het is misschien mijn laatste gang geweest.... Ik wilde u zien, uw zelfverlochening en uw deernis te midden van de duizenden havelozen die niet kunnen leven zonder uw troost.

Elisabeth:
Morgen, bij zonsopgang.... Dan zullen wij elkaar weerzien, op de weide bij de beek,.... ik zal je weerzien, en duizenden van onze arme broeders en zusters. Ach, kon ik hun allen een nachtverblijf geven!

Melaatse:
Wij slapen onder de bomen in 't gras, zuster Elisabeth.... Wij weten niet beter.

5. Van de andere zijde nadert een pelgrim.
De melaatse, hem ziende, ontstelt.

Melaatse:
Die pelgrim!.... Ik heb dat gelaat meer gezien.. Binnen Palermo!.... Wie is hij?.... Nee, nee, dat kan niet zo zijn!

Hij strompelt langzaam heen.
De pelgrim gaat zwijgend voorbij.
6. Van denzelfden weg als de pelgrim komt nu Meester Konrad van Marburg.
Elisabeth, Konrad.

Elisabeth:
Meester Konrad! Zijt gij nu al terug van uw reis?

Konrad:
Ik heb mij gehaast, mijn dochtertje. Ik was nog ver en had veel kloosters te bezoeken,.... maar het zonderlinge gerucht heeft ook mij bereikt en zonder oponthoud ben ik hierheen gereden.

Elisabeth:
Welk zonderling gerucht, meester?

K o n r a d :

Zij vraagt nog: welk zonderling gerucht! Maar,.... al je geld te willen verdelen onder armen en zieken!

E l i s a b e t h :

Doe ik verkeerd, meester Konrad? Moet ik niet gehoorzamen aan het woord van onzen Heer Christus?.... Deden zo niet, naar ik las in de Handelingen der Apostelen, allen die geloofden? ‘Zij waren bijeen en hadden alles gemeen; en zij verkochten hun bezittingen en goederen, en verdeelden het onder allen, naarmate iemand behoefte had.’ En verheugt gij u niet, dat zovele duizenden gelukkig zullen zijn met wat brood en wat geld?

K o n r a d :

Zullen zij tevreden zijn, Elisabeth?.... Maar wat erger is: ik maak mij bezorgd over jou!

E l i s a b e t h :

Over mij? Waarom bezorgd over mij?

K o n r a d :

Is de kleine Elisabeth vergeten hoe zij mij onlangs bedrogen heeft? Eerst heb je inplaats van koperen penningen er zilveren laten munten, die de waarde van een schelling hebben! Toen heb je aan de ontevreden bedelaars, die je gierig noemden, gezegd dat je er maar één mocht geven elken keer als zij kwamen.. En wat deden de vagabonden? Drie keer het hospitaal omlopen en telkens een zilveren penning ontvangen! Ja, er waren er die eindeloos den ommegang maakten en 's avonds een buidel vol zilver hun krot binnendroegen!

E l i s a b e t h :

Ach, meester,.... die arme lieden konden toen wat voedsel kopen voor hun kinderen.

K o n r a d :

Je hebt mij bedrogen, Elisabeth! Je hebt den Christus bedrogen, je hebt je eigen arme ziel bedrogen!

E l i s a b e t h :

(verschrikt ineenkrimpend)

Bedrogen? O mijn God, heb ik U bedrogen?

K o n r a d :

Mijn dochtertje, je barmhartigheid is een te groot genot voor je,.... en dan is zij geen zelfverlochening meer.

E l i s a b e t h :

(de handen gevouwen voor de borst)

Ach, mijn God, is het zondig dat ik troost en liefheb en verzorg onze broeders en zusters die lijden en ontberen?.... Zeg mij wat ik moet doen, meester Konrad!

K o n r a d :

Gods wil is streng, Elisabeth. Bedenk hoe in het eerste boek van Samuel staat: ‘Ziet, gehoorzamen is beter dan slachtoffer!....’ Gehoorzaam!

E l i s a b e t h :

(demoedig)

Ik zal gehoorzamen. Ach, ik had de gelofte van gehoorzaamheid kunnen doen voor een machtigen

bisschop of een rijken abt,.... maar ik heb u verkoren als leidsman en biechtvader, meester Konrad, omdat gij arm zijt als de barmhartige Franciskus was en omdat de Heilige Vader het wenste en ook mijn lieve Lodewijk. Ja, ik gehoorzaam u! En als ik een sterfelijk mens zo zeer vrees, hoeveel meer zal ik niet vrezen God, die de Heer van alles is en alle mensen oordeelt!

Konrad:
Welnu, mijn vrome dochter, matig het geven van aalmoezen,.... laat het geen genot worden in je hart! Voor het laatst zal ik toestaan dat je rondgaat onder dat bedelvolk. Troost hen met gaven en woorden.... Maar strijdig met Gods wil is die roekeloze liefde voor melaatsen....

Elisabeth:
O, meester Konrad, ik heb hen lief omdat ieder hen schuwt en vreest, die meest verworpen schepselen van God.

Konrad:
Zo-even, terwijl ik mijn muildier aan een boom bond, heb ik gezien hoe je de wonden van een leproos hebt gekust! Elisabeth, is dit overgave aan God, aan den Hemelsen Bruidegom?

Elisabeth:
Waarom heeft Hij dan zoveel ellende gezonden op Zijn arme aarde?.... Mag ik nu die armsten der armen niet meer helpen? Heeft God mij dan wel zó lief als ik Hem liefheb?

Konrad:
Hij heeft je lief met een jaloerse liefde, Elisabeth!.. O, als je Zijn wonden kuste!

Elisabeth:
Zijn heilige vijf wonden!.... Kon ik ze zien, ze betasten, ze kussen met al mijn liefde, met al de vlammen van mijn liefde!

Konrad:
O stil, mijn dochtertje! Ik zou het je moeten verbieden misschien.

Elisabeth:
Hoe gelukkig ben ik met die enkele druppels bloed van Franciskus' zijdewond, die de Heilige Vader Gregorius mij uit Rome gezonden heeft....

Konrad:
Zwijg, Elisabeth! Dit is nog de liefde voor de vergankelijke stof! En luister verder....

Elisabeth:
Nog meer, meester Konrad? Heb ik nog meer misdaan?

Konrad:
Neen! maar een beproeving van de Voorzienigheid heeft ons getroffen.

Elisabeth:
Geduldig wil ik alles trachten te dragen.... Zeg het mij!

K o n r a d :

Op mijn reis heb ik vernomen dat de ridders in

Thuringen, je vijanden van den Wartburg, schandelijke geruchten verspreiden....

Elisabeth:
Ach, zij weten niet wat zij doen.

Konrad:
Schandelijke geruchten over ons beiden, Elisabeth! Mijn geestelijk vaderschap noemen zij een aardsen wellust!

Elisabeth:

(de handen samenvouwend)

O, wrede wereld! Maar gezegend zij in alles onze Heer Jezus Christus, die uit mijn handen het geringste offer aannam! Om mij aan Hem als Zijn dienstmaagd te geven, verlochende ik mijn koninklijke geboorte, versmaadde ik mijn rijkdom.... Ik leefde als een bedelares... Alleen één enkel sieraad had ik behouden: mijn eer als vrouw.... Maar nu verwaardigt Hij zich, mij ook die af te nemen, en ik geef ze, als ik Hem ter wille kan zijn door mijn schande.... Maar, mijn God, behoed mijn onschuldige kinderen voor elke smaad die door mij over hen zou kunnen komen!

Konrad:
Zó is het goed, mijn dochtertje! Zó is de zelfverlochening....

Elisabeth:
O, meester Konrad,.... wat een arme dwazen! Een aardse wellust? Konden zij mijn schouders zien, en mijn rug,.... de rode striemen over mijn schouders en rug! Dat zijn de vurige kussen van uw gesel, waarmee gij mij opwekt tot de liefde voor God!

Konrad:
Ja, de liefde is geen zachtheid alleen! De strenge gesel en het zuiverend vuur zijn vaak nodig.... Ga nu rusten, Elisabeth.... Morgen zal 't een vermoejende dag zijn, want grote scharen volk zag ik al naar Marburg over de wegen gaan.

Elisabeth:
Meester, ik zal Christus en Zijn barmhartige Moeder bidden dat Zij mij helpen mogen....

Konrad:
En ik zal ook bidden.... Vaarwel!

Elisabeth gaat haar woning binnen.
Meester Konrad verwijdert zich langzaam, de rozenkrans biddend.

(Slot volgt.)

Hoe 'k mij verhouden heb, en in gestadige ontwikkeling, verhouden blijf tot datgene wat men het metapsychische noemen kan door Willem Kloos.

(Paul Heuzé. Hoe het staat met de Metapsychica (occultisme). Vertaling van M.G. Haighton-Reintjes, met voorwoord en naschrift van Dr. Alfred A. Haighton Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden.)

Toen ik nog weinig meer dan een lange, schrale en oogenschijnlijk konstitutioneel-teêre, want altijd-stille, bleeke, maar vlug-inzichtige jongen van een jaar of zestien was - door de kalme onverschilligheid eener mij altijd ijs-kil zwijgend, zonder mij ooit aan te zien bejegenende stiefmoeder, die evenals mijn andere huisgenooten, bijzonder klein van statuur, niet veel eten gebruikte, had ik nooit iets meer gehad dan een te geringe hoeveelheid van het voedsel dat mijn snel en slankopgroeiend lichaam wezenlijk behoefde - voelde ik mij reeds in al mijn woorden en daden, al ging het diep-van-binnen soms in mij zieden, volkomen zelfbeheerscht. En haast niet sprekend, maar flink-volhoudend, zonder eenig vertoon, voelde ik mij en gedroeg ik mij dan ook als knaap reeds in alle dingen, die ik mij spontaan en diep-in voornam en dan ook rustig-willend en voortwerkend ten uitvoer bracht (hoe lang het dan ook soms mocht duren) omdat mijn daaglijksch op zich zelf slechts aangewezen Ikheidje en mijn menschelijk achter-àf-zijn, die toen reeds vreedzaam want elkander steunend, door wederzijdschen raad en wijze correctie, verstandig met elkander omgingen, het er over eens waren geworden, dat dit of dat gebeuren moest, dus had te worden gedaan. En al wat ik altijd diep naar binnen

levend, waarlijk-echt wilde en dus vasthield, gebeurde dan ook op den een of andren dag.

Maar toch nog iets liever dan praktisch handlen - en ik ben er dan ook veel meer bedreven in - was en blijft mij het psychische denken en zien, dus het eenig-echte, wat steeds kalmpjes bij mij uitging, en uitgaan blijft, van de innerlijke studie niet alleen van het literaire waarvoor ik, van mijn 18e jaar, gestadig heb geleefd, en tot het einde van mijn menschelijk-bewust Bestaan voor hoop te zullen kunnen blijven werken, maar daarnaast en in verband daarmee, ook van het Metapsychische dus van het zich slechts in en door enklen op origineele wijze openbarende, schoon waarschijnlijk, maar minder precies naar voren dringend, achter ieder persoonlijk Aanzijn schuilende, waar 'k mij eveneens haast mijn heele leven lang, want van dat 'k mijn eerste geestlijke doordringingsmacht merkte, voor heb geïnteresseerd.

Ik liep toen, zooals ik dat mijn heele kindsheid door gedaan heb, iedre week een maal of twee, drie, menigmaal met goede vrienden, maar als dat toevallig eens niet ging, en ik mijn plotse teleurstelling daarover ferm verbeten had, ten slotte in eigenlijk nog veel wezenlijker vreugde met mijzelf alleen op verre buitenwegen, Kalfjeslaan b.v., stevig stappend te wandlen, niet vroolijk en niet treurig, maar zwaar-breed voelend en daaronderdoor altijd kijkend met mijn toen haar-fijn scherp alles waarnemende schoon rustig-vaag blijvende oogen in de oneindige Diepten der wijd zich breidende Blauwing boven mijn hoofd. En zóó, als van al het Aardsche weg, peinsde ik dan tevens, zij het natuurlijk nog maar op knapenmanier, over dat mij vreemd-ontroerende, maar nooit sentimenteel of opgewonden makende Mysterie der mooie Heelal-Ruimte, die mij, zoo voelde ik 't, zonder 't nog zóó te kunnen zeggen, een symbool bleek te wezen van 't Eeuwige Aanzijnsgeheim, waar ik mij, als het bijna nooit blij zijn kunnende kind, dat ik zijn moest, altijd als ik niet ingespannen werkte, van voelde vervuld.

Gelijk ik dat Eeuwig-Onverstaanbare, dat overal dus ook achter mijzelf schuilende innerlijk-Hyperpsychische ook thans, maar op een veel vastere en meer bevredigende manier in mij

gewaarword, als ik, soms plots tusschen mijn stevig-doorgezet. dagelijksch werk in, aan een onbeschrijfbaar-diepe en verre inwendige trilling bespeur, dat ik straks dichten moet, want het dan zal vermogen te doen, zonder te vervallen tot koeltechnisch, ijdel gerijm. Immers, versificeeren zonder gevoelde geestlijke Diepte is een onbeduidend grapje, waar ik nooit aan mee heb willen doen.

Heel diep-in, ook als kind reeds, is mijn Wezen altijd serieus en er bestond toen reeds voor mij, zooals dit mijn heele verdere leven, dus nu reeds meer dan 50 jaren lang, is blijven voortduren, een achter alle mogelijke Verschijningen en Gebeuringen, intuïtief door mij als een wazing aangevoelde, en ook heel ver in of achter mijn Zelf bespeurde, maar volkomen-onbenaderbare wezenlijkste Wezenlijkheid, die den een beetje belachelijkwarrelenden, want o zoo dikwijls schijnbaar-dwazen, immers vaak onverwacht tenietgaanden, maar zich dan meestal weer op andere wijze herstellenden Schijn van dit Aanzijn draagt en die ook aan de naar alles in mijzelf stil-luistrende Essentie, die ik thans reeds meer dan vijf dekaden heel ver-in en ook achter mijn Uiterlijke Daaglijkschheid voel leven en zich bewegen, sterk vast inblaast, wat mijn hand, die slechts het Blijvende wil doen, zal hebben te zetten op 't papier.

En ik ben gewend, al van mijn eerste tot redelijkheid ontwakende in-mij-zelf-levendheid, die verste Indiepte van mijn aardsch Zelfje, waar ik nog iets Verders en Diepers achter merk, dat met die Eigenheid soms één schijnt te worden, mijn Ziel te noemen, en ik hield het in mijn jonge knapenaïefheid voor van zelfsprekend, dat die persoonlijke Innerlijkheid, die door mijn Daaglijkschheid, zoodra deze zich verdiepen gaat, gevoeld wordt als iets bestaands, door alle eeuwigheden heen zich als ‘Willem Kloos’ bewust zou blijven, of m.a.w. persoonlijk-onsterflijk zou zijn.

Doch die twee gedachten, die spontaan in mij opkwamen, zonder dat ik er als kleine jongen, die er in huis nooit over spreken hoorde, veel over dacht - alles ging daar zonder veel praten, altijd kort-af nuchtertjes toe - die twee van zelfsprekende vastheden, dat er een opperst Mysterie bestaat en dat ik zelf daar deel aan heb, waarschijnlijk een residu in mij van

de overtuigingen mijner voorouders, en van mijn kinderlektuur, schenen mij in mijn jeugd, toen ik over weinig anders als over mijn schoolwerk, mijn saai huislijk leven, en eenige vriendjes dacht, die 't allen in hun eigen huis zooveel warmer hadden dan ik in 't mijne, zij kwamen mij droog-weg voor, zeg ik, even gewoon te zijn als het theorema van Pythagoras, waar ik, al was de wiskunde een mijner lievlingsvakken op school, natuurlijk evenmin met vreugde of veel belangstelling over dacht.

Iederen Zondag ging ik naar de Kerk, van mijn 6e tot mijn 17e jaar, en zat daar altijd heel aandachtig te luisteren, maar zonder dat ik in het gewone, het kalm-vage uitweiden over Bijbelplaatsen, dat daar van de preekstoelen tot mij nedergleed, heel veel aantrof wat ik als iets suggestiefs onthouden kon. Alleen Ds. F.C.A. Pantekoek, met zijn prachtig-sonore stem, en zijn wijduit waaiende hier en daar glanzende mouwen, die telkens als donkere adelaars uit den preekstoel kwamen te voorschijn vliegen, wekte in mij een warme bewondering en soms zelfs een vreemde, den adem even ophouden doende emotie, omdat ik voelde, als hij sprak: Die man begrijpt het Oude en het Nieuwe Testament, waarin ik zoo dikwijls lees, op zoo'n heerlijke wijze, als ik zelf dat nog niet kan. Doch, als ik maar zorg draag om den heelen Bijbel aandachtig in mij op te nemen, dan zal dat gevoel natuurlijk bij mij óók wel komen: ik zal er nú nog te jong voor zijn. En zóó op een prachtigen middag in de vacantie, als naar gewoonte óók buiten loopend, op den Amstelveenschen weg, voelde ik op eens een heel sterke, maar zonderlinge, want, dat wist ik wel, onmooglijk te bevredigen neiging in mij, om voor altijd, wèg van de Aarde, omhoog te vliegen, en voortaan vrij van al mijn peinzen, waar, als ik soms spreken ging met ouderen of tijdgenooten over wat er in mij leefde, geen sterveling iets van begreep, aldoor maar rond te zwieren in de Onmeetlijkheid van het Al-zijn, en dan met eigen oogen van dichtbij te aanschouwen, al wat zich in dat mysterieuse Diep aan mijn gezicht en besef onttrekkend, mij als ik er met mijn neus maar òp lag, meende ik, ongetwijfeld nóg wijzer zou maken dan mijn koud-pratende en mij dit dus voor zijn onbepaald blijvende mededeelingen ook latende schoolleeraar mij blijkbaar doen kon of wou.

O, ik herinner het mij nog zoo helder, dat beslissende moment in mijn altijd mijmrend, want de verre Diepten van het Aanzijn met mijn sterk-stilbegeerende Geestkracht geheel en al doordringen willend jongensgevoel en -begrip. Het kwam herhaaldelijk bij mij terug en het werd eens doorleden in mijn geest, kan ik het noemen, op den Oetewaler-weg, dien ik destijds nog, daar ik, toen ik als heel klein kind, dien vreemden naam vlugweg vernam, hem verkeerd verstaan had, steeds als Houthaaldersweg in mij betitelde: (er stonden daar overal boomen langs den kant). En de vraag, die mij op dien loop, plots uit mijn Binnen-wezen bewust werd, was: Waar zou toch wel, in die voor mij ondoorspeurbre verte, de Hemel, dat is de woonplaats der zalig-gestorvenen zijn? De predikanten in de Kerken spreken daar altijd over, terwijl zij dan met hun vingers naar de Hoogte wijzen, maar geen hunner heeft ooit duidelijk gezegd, waar precies die verrukkelijke plaats, die, denk ik, ergens in de lucht moet wezen, eigenlijk ligt. Want als ik nu wezenlijk omhoog kon vliegen, wat ik, o zoo graag, voor goed zou willen, weg van alle menschen, die geen van allen hartelijk of iets begrijpend zijn, dan zou ik natuurlijk eerst komen bij de planeten en eindlijk nog hopeloos veel verder, want op millioenen maal millioenen maal millioenen kilometers afstands bij de vaste sterren, die menigmaal heel anders gekleurd zijn, dus ook wel anders van lichtgevend vermogen zullen wezen dan ònze zon, zoodat de levende wezens, die op de om die gekke zonnen draaiende planeten wonen, volstrekt geen menschen zullen wezen als wij, maar heel anders gevormde gedaanten met een allervreemdsten groenen of rooden kijk op alle dingen, en dus ook met een heel anders denkend en voelend hersenstel.

Zóó redeneerde ik dus reeds als wel diep-hartstochtelijk bewogene, en ook alles duidelijk vóór zich halende, maar ook tevens ijskoel-precies ieder ding beredeneeren kunnende knaap. Want o, die allermoeilijkste, steeds maar aan zichzelf overgelatene, en over alles peinzen en alles onderzoeken moetende jaren van mijn jeugd!

Mijn Onbewuste Binnenheid, die levenslang, stil in zichzelve, door blijft werken, en daar reeds als 16-jarige mee begon, en mijn overigens volstrekt niet interessante uiterlijke Aardsch-

heid als haar spreekbuis gebruikt, ik weet, want herinner mij, dat zij zich reeds in mijn eerste jeugd naar boven kwam worstlen, maar zonder dat mijn toen nog kinderlijke maar toch bewuste hersenen, die ook in alle praktische dingen heel naïef, dus onhandig waren, precies wisten te formuleeren, wat uit de verste Indiepte werd opgestuwd naar hun Achtergrond, zooals ik dit thans eerst, na levenslang, streng-logisch streven, om mij alles maar dan ook alles volkomen-bewust te worden, gestadig heb leeren doen.

En daarom schreef ik dan ook in den beginne maar bij vlagen, want het schrijven kostte mij ontzaglijk veel moeite, terwijl ik er toch een sterken aandrang toe voelde, wat dan soms enkele vluchtig-oordeelende doorsnee-menschen, die nu reeds overleden zijn, of, geestlijk verzwakt, volgens hun eigen bekentenis, hun bestaan met moeite voortslepen, gedachteloos deed rondstrooien, dat ik slap of lui zou zijn, of uitgeput, of - 't kan me niet schelen - wat voor dwaze andere eigenschappen zou bezitten, zooals echter gelukkig alle zelf diep-in levenden, die mij dag aan dag bijwonen, kunnen getuigen, dat mij nooit eigen zijn geweest.

Neen, ik heb, tot mijn eigen genoegen, altijd dóór kunnen gaan in mijn vreedzame kracht, nooit iemand iets verwijtend, behalve waar het mij aangedane wezenlijk al te zeer over den boord liep. En ik werk reeds thans 50 jaren door, nu eens wat sneller en dan weer wat kalmer, omdat ik altijd diep in mij, zoowel als ver achter mij, het Metapsychische blijf voelen, dat niet altijd onmiddellijk te ontcijferen valt. En zooals ik mijn heele leven er onbewust naar gestreefd heb, totdat ik er telkens vlak bij kwam, en dan proza ging schrijven of dichtte, hoop ik het ook nog lange jaren te mogen blijven gewaarworden, totdat ik er eindlijk op zeer hoogen leeftijd, moe ten slotte van bewustzijnsdrang, en, ik hoop voor eeuwig, in terugvallen ga.

* * *

Ik gaf in het Bovenstaande, zooals ik dat in het meerendeel van mijn proza, steeds gewend ben geweest, om te doen, het

een en ander kortweg aan, wat dienen kan, om den welmeenenden en zelf-denkenden lezer de overtuiging bij te brengen, dat ik niet vreemd sta tegenover het onderwerp waarover ik hier spreek, want dat ik er krachtens mijn natuurlijken aanleg, dus volgens mijn wil ook, altijd in heb verkeerd.

Ja, ik werkte, zoolang ik reeds bestaan mag, en blijf ook altijd werken, niet met mijn daaglijksch-nuchter en zich dus menigmaal vergissen kunnend verstand en geheugen, gelijk zoovelen doen, maar van uit de Sfeer, die ik achter mij voel, haar altijd voelend en die de Metapsychische kan worden genoemd. Als nog geen twintigjarige had ik reeds voor mijzelf uitgemaakt, dat de Materie geenszins dàtgene was waar de toenmalige, zgn. exakte Wetenschap haar voor aanzag, n.l. iets absoluut-bestaands. Ik praatte daar reeds met Jacques Perk over, maar daar diens geest nog niet aan zulke kwestie's toe was, gaf hij slechts grappige snelle antwoordjes, waaruit ik merkte, dat hij er niets van begreep. Hij vond mij toen blijkbaar te zwaar-op-de-hand, zooals zijn meer voor de schoonheid gevoelige, dan geheel op eigen houtje, subtiel-denkend temperament gewend was zich te verhouden tegenover alles, wat hem te precies-exakt betoogd, dus te droog en daardoor ook te onbelangrijk lijken ging.

Maar ik, zonder mij door Perk's scherts, die allerlei grappen tapte, op het hem vermakelijk-lijkende idee, dat de stof niet iets reëels zou zijn, te laten ontmoedigen, bleef konsekwent doordenken, en kwam langzamerhand tot de overtuiging, die mij mijn heele verdere leven is bijgebleven, en hoe langer hoe meer in mijn Diepte door mij van-zelf ontwikkeld, dat de Materie natuurlijk wel iets reëels kan blijven heeten - waar om zou men dat in de praktijk niet doen? - maar dat wij toch altijd maar van haar, uiterlijk, zinsindrukken krijgen, door ons gezichts- en zinnelijk gevoelsvermogen, dus dat zij in haar diepste Essentie toch niet zoo reëel is, als zij dat aan den in zulke vraagstukken oningewijde lijkt (zie maar b.v. de werken L'Evolution de la Matière en L'evolution des Forces van den wetenschappelijken Dr. Gustave Le Bon. - Paris, Flamma rion.)

En hoe werd ik al in den beginne, dus op mijn 20e jaar, reeds genoodzaakt tot die opvatting?

Wel, ik werd er van zelf toe gedwongen, door mijn rationeele overtuiging, dat de menschlijke aandoening en de daarmee verband houdende Poëzie, die eigenlijk de hoogste en subtielste soort van aandoening is, onmogelijk, zooals de ouderwetsche materialisten dat voorstelden, het gevolg kan zijn van levenlooze stof en dat bruut-werkende krachten, in hun logische onnoozelheid onmogelijk den Geest kunnen produceeren, en alleronmooglijkst, het subtielste resultaat van dezen laatste, de waarachtige, psychische Poëzie.

Van uit mijn ziels-Onbewustheid is deze waarheid reeds in mij naar boven komen dringen, in mijn eerste jeugd en toen ik kort daarop de Geschiedenis van de Leer der aangeboren Begrippen las door prof. Bellaer Spruyt - ik kocht dit op de toenmalige Amsterdamsche Botermarkt van een boeken-Israëliet voor de laatste *f* 1.20 waarover ik in die week, voor mijzelf te beschikken had, - toen ik dat mij interesseerende boek had doorgelezen, zeg ik, wist ik, tot mijn groote zelfvoldoening, dat, wat mijn diepst Inzijn naar mij had opgezonden, geen nonsens kon heeten, want dat allerlei wijsgeeren, Berkeley b.v. tot een met het mijne overeenkomstig resultaat, door hun wijsgeerig onderzoek waren geraakt.

Neen, niet de Stof, zooals dat de exakte maar weinig diepgaande natuurkundige onderzoekers zich verbeeld hebben, is de eigenlijke ondergrond van het Aanzijn, maar wel daarentegen de Geest, de Hyper-Psyche, of hoe men het wil noemen, dus niet uw geest of ziel noch ook in geenen deele, de mijne, maar dat nooit te omschrijvene, want voor onze denkende individueele Zielsessentie's volstrekt Onbepaalbaar-blijvende wat men den Absoluten, van uit Zichzelf alles omhoogzendenden en ook weer in zichzelf opnemenden Algeest, of het Metapsychische noemen kan.

Met een al te daagsch-menschelijk-klinkende uitdrukking heb ik dat eerste en hoogste, neen, dat eenig Aanzijnsbeginsel wel eens den fantaseerenden Wereldgeest hooren noemen, doch ik, zelf in mijn bescheiden eenvoud, zeg: Er zit in zoo'n uitdrukking wel iets voor ons beperkt menschlijk Begrip, maar laten

wij ons liever van zulke uitdrukkingen onthouden, want wij staan niet boven 't Eéne, zoodat wij het op een nuchterzakelijke wijze zouden kunnen definieeren, zooals wij dat, na onderzoek, met alle aardsche dingen doen.

Neen, wij hebben 't eenvoudig te aanvaarden, zooals ik zelf dat mijn heele leven deed, zonder er belachelijkerwijs de baas over te willen worden, want het blijft eeuwig ongenaakbaar als het Eigenlijke Geheim des Levens, en als wij eindelijk vallen moeten, zinken we in dat Metapsychische, dat tegelijkertijd heel dicht bij ons, en toch ook eindloos-ver van ons af is, rustig terug.

Het boek van Paul Heuzé zeg ik hier, is heel interessant: het vecht niet tegen het Metapsychische, eigenlijk zoo geheeten, maar wel met vaak slaande argumenten tegen allerlei Wanen, die er tegenwoordig, dat is in de laatste eeuw, over tot gelding trachten te komen, en het verdient dus ieders aandacht, al kan ik het niet overal, zonder bedenkingen met hem eens zijn.

Ik geef hem volkomen gelijk in zijn twijfel aan de beweringen van de spiritistische, occultistische, theosophistische en andere leeringen: omdat zij allen elkander gedeeltelijk tegenspreken, berust natuurlijk een deel van hun zoogezegde bevindingen op fantasie. Maar er zit natuurlijk in al die richtingen iets waar's verscholen, al is de hoeveelheid van dat echt-ware niet zoo groot, als de aanhangers zich dat elk op zijn eigen wijze verbeelden, en de taak der Toekomst zal dus zijn, om de objektieve Kern van dat alles vast te stellen voor-goed.

Waar allen, die zich, zooals ik zelf dat mijn heele leven onweerstaanbaar in mij gewaarwerd, met het waarachtigste deel van hun wezen, hun Onbewuste Diepte, tot het in zijn waarste Wezen, absoluut-onkenbare voelen aangetrokken, bovenal voor te zorgen hebben, is dat zij daarbij afzien van alle nuchterzakelijke aardsche voorstellingen die natuurlijk niet in het onruimtelijke ontijdelijke Metapsychische op hun plaats kunnen zijn. Neen, koel-brandend heeft de mensch te blijven zoeken met zijn diepsten geest en al zijn vermogens en hulpmiddelen naar de eindlijk-volledige ontraadseling van het Zijnsgeheim die dan ten slotte, al duurt het nog, wie weet, hoe lang, wel eindlijk verkregen worden zal.

Dat is het standpunt van Heuzé, en ik zelf dacht in mijn jongensjaren ook reeds zóó, en ben mijn heele verdere leven blijven speuren. Maar òf hij gelijk heeft, d.w.z. of dat schoone maar in zijn waarlijkst Wezen tragische einddoel wezenlijk te bereiken vallen zal? Ik weet het niet, al acht ik het geenszins volstrekt onmogelijk, dat de Menschheid eens zóó ver zal komen, maar als wij daar dan ten slotte, na ontzaglijk veel inspanning stonden, en het Hoe van alle dingen vertoonde geen enkele geheimzinnige plek meer voor ons, dan zouden wij toch altijd in ons hooren blijven de nooit te beantwoorden vraag: Waarom?

Want achter het onbenaderbare Mysterie van dien onwaarneembaren, misschien slechts veronderstelden Aether in - zou die Aether, aan welk woord nog een soort van stoflijk luchtje hangt, soms niet de Aether zijn, maar de Algeest, wat echter ook niet veel meer is dan een woord voor ons, omdat we er ons niets bij kunnen voorstellen noch ook iets denken, daar alle mogelijke voorstellingen en gedachten, die wij aardelingen kunnen maken, niets anders als de produkten van met betrekkelijkheden werken moetende menschlijke hersens zijn.

Het Absolute, welk woord, als men diep in de beteekenis er van doordringt, alles zegt en toch ook eigenlijk niets-weer, is door zijn allermeest-abstrakte Vaagheid misschien nog het eenige woord wat hier past.

En de eenige Zedeleer, die dan redelijke gelding heeft, moet deze wezen: Sta in uw Zelf, zoo uiterlijk-kalm-mogelijk, en diep-in zuiver, bij iedere te nemen beslissing te rade gaande met uw allerdiepste, meestal onbewuste Zelfheid, die niets van de Aarde moet begeeren waar zij eigenlijk niet toe behoort, en die dus altijd strikt-rechtvaardig van nature dus objektief kan zijn.

Dit is, meen ik, de slotsom, waartoe ieder sterk dus niet tot in zijn diepste Diepte bedorven, neen, altijd door al zijn emotie's heen, intellektueel blijvend mensch kan komen, indien hij dit boek van Paul Heuzé aandachtig gelezen heeft.

J. Hora Adema † door Willem Kloos.

De onverwachts te Bayonne overledene Nederlandsche auteur J. Hora Adema laat, nog afgezien van het vele voortreflijke epische en dramatische werk wat hij scheppen mocht, óók als mensch slechts de onverdeeldst-aangename herinnering bij mij na. Ik zag hem voor de laatste keer in April j.l., bij ons aan huis, waar hij om zijn zuivere Persoonlijkheid, zijn prettigen verteltrant altijd en bij allen zeer welkom was.

Hij woonde, zooals men dat noemen kan, in Den Haag, maar vertoefde meestal in vreemde streken: in vroegren tijd op Madagascar en in Spanje, later telkens in Hongarije en nóg later veelal in Zuid-Frankrijk, waar hij ook weer heen moest, toen hij zeer onlangs van ons afscheid-nemen kwam. Hij was toen reeds 76 jaren maar zag er nog uit als een flinke zestiger, met een gezond-roode kleur en geen enkel zichtbaar gebrek. En toen wij dus elkaar, zonder dat ik het wist, voor 't allerlaatst de hand gingen drukken, zei ik opgewekt tegen hem: ‘Nu, meneer Adema, ik hoop dat wij u na niet te langen tijd even flink en sterk terug zullen mogen zien.’ Maar tot mijn vluchtige verwondering zag ik toen zijn gezicht, terwijl hij zich half afwendde, zeer licht betrekken en hij antwoordde spontaan: ‘Ja, ik hoop het met u, maar ik weet het niet zoo precies.’ ‘Kom’, zei ik, ‘u wordt wel negentig jaar minstens’. En lachend liep hij weg.

Zou hij, ofschoon hij zich goed voelde, en heelemaal opgeruimd was, in zichzelf, bij mijn hartelijken wensch, plots iets te weten zijn gekomen van zijn naderend einde? Hij stond door den toon en den aard van zijn werk, in verband met het Diepste, en onwaarschijnlijk is dat dus niet.

Goede en geniale, want alles uit u zelf hebbende Hora Adema, uw gedachtenis als waarachtig kunstenaar en goede vriend zal nooit uit mijn geheugen gaan, en ook de fijnere geesten in een volgende generatie, zullen u ongetwijfeld blijven herdenken als een der suggestiefste auteurs van ons veelverscheiden geslacht.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Door de radiografie heeft over geheel de wereld het leven een dramatische kracht gewonnen, waarvan de meeste menschen zich nog nauwelijks bewust zijn. Haast op hetzelfde oogenblik, dat ergens, hoever weg ook, een belangrijke gebeurtenis het leven van individu, groep of natie doet trillen, worden deze trillingen sympatisch medegevoeld door ieder mensch ter wereld, wiens ziel niet is afgesloten voor het leven zijner medemenschen. Aldus wordt het individu meer en meer aan zich-zelf onttrokken en, door het leven der geheele wereld mede te leven, verliest en wint te zelfder tijd het zijne aan intensiteit. Wij zijn nog niet over het Noordpooldrama heen, of onze aandacht wordt getrokken door een gebeurtenis even ver weg; Mexico, waar de pas gekozen president Obregon door een geloofsfanaticus werd gedood. Wij vragen ons af: welke gevolgen zal dit hebben op de gebeurtenissen in dat land van primitieven, die sinds kort een politieke jas hebben aangetrokken over hun geestelijke naaktheid? ‘La politique, hélas, voilà notre misère’, verzuchtte een kleine honderd jaar geleden Alfred de Musset, die wel eens mooier wat gedicht heeft dan deze komieke klacht. Bewijs, dat reeds toen ‘de politiek’ haar kanker deed invreten, waar men haar 't ergst moest vreezen: in de poëzie. Die kanker heeft zich sedert in het staatkundig leven der volken verspreid, verdiept: natiën zijn er aan ten gronde gegaan om herboren te worden in een geheel ander leven, dat echter niet veel beter schijnt. Zoo hebben wij in wat Rusland wordt genoemd den Bolsjewistischen, en in Italië den Fascistischen staat zien ontstaan, en het is wel een eigenaardige speling van het toeval, dat in de Nobile-tragédie de eerste als redder optreedt voor de laatste.

De Politiek! Het Parlementarisme, dat overal min of meer in een toestand van ontbinding verkeert. In Zuid-Slavië werden de parlementsleden, natuurlijk die van ‘de’ tegenpartij, ‘stieren en zwijnen’ genoemd en degeen, die aldus zijn hart uitstortte, als overtuigendst parlementair argument, op staanden voet dood geschoten. Maarschalk Pilsoedski, de krachtkerel van het Poolsche nationale leven, noemde de parlementsleden van zijn eigen land, natuurlijk ‘de’ tegenpartij weer, ‘schoften en zwijnen’. En hij voegde er bij: ‘het Parlement gaat met den Staats-president en den minister-president om ‘zooals iemand nog niet met z'n maitresse omgaat’, klacht, welke veel te denken geeft. Want hoe wil maarschalk Pilsoedski, dat ‘men’ wèl en nièt met ‘z'n maitresse’ zal omgaan? Deze Poolsche vuurvreter neemt als vaststaand aan, dat ieder er een heeft.

Maar in de uiteenzetting zijner klacht liet hij het licht over de toestanden in de parlementaire politiek van zijn land nog wat helderder schijnen. ‘Nadat ik den bevrijdingsoorlog had gevoerd - de maarschalk vergat zijn soldaten. Maar gewone soldaten zijn er om na de overwinning vergeten te worden, immers genoegzaam gehuldigd door de monumenten voor ‘den Onbekenden Soldaat’; *Ik* heb den bevrijdingsoorlog gevoerd en niemand anders - ‘Nadat Ik den bevrijdingsoorlog had gevoerd, had ik Polen aan zich-zelf kunnen overlaten. Ik vroeg mij toen af of ik de Poolsche Volksvertegenwoordiging zou behandelen als 'n prostituée dan wel of ik haar een trap zou geven? Het Poolsche parlement is een parlement van geprostitueerden. Met voorbedachten rade heeft het de Grondwet zoo gemaakt, dat het den eersten minister op de ergste gemeenheden kan tracteeren, welke een dom, verwilderd brein kan uitdenken.... De volksvertegenwoordigers gedragen zich in de “Sejm” als in een kroeg. Alleen de ministers moeten hun fatsoen houden. De afgevaardigden daarentegen mogen vrij spectakel maken, brullen en zich gedragen als schoften en zwijnen. In zoo'n atmosfeer kan ik het niet langer uithouden.’

Hum! Een kalm Hollandsch lezer, die zich óók wel eens ergert aan zijn regeeringscollegiën, maar toch dankbaar erkent, dat de taal er van niet zoo is als deze dragonder, zich verbeeldende ‘fatsoenlijk’ te spreken over zijn Parlement, uitslaat,

zal bij het lezen dezer Poolsch-politieke ontboezeming waarschijnlijk denken, dat de maarschalk-politicus, die er zich op beroemt ‘de groote lijnen van Polens buitenlandsche politiek te bepalen’, niet zoo geheel misplaatst schijnt in een omgeving van ‘schoften en zwijnen’. In vergelijking van dezen kazerneman, die dan de buitenlandsche politiek van zijn land leidt, doch tegen de verkankering van de parlementaire politiek niet opkan, is Benito Mussolini, een werkmanszoon en gewoon soldaat in den oorlog, als zoodanig met de ongetelde anderen gewond, die het parlement van zijn land wel degelijk het zwijgen heeft weten op te leggen, of liever het geleerd heeft telkens gehoorzaam ja en amen te zeggen, een politieke reus. Dit zal trouwens zelfs door zijn felste tegenstanders wel niet ontkend worden.

Maar hoe, in Gods naam, moeten de volken geregeerd worden, als de menschelijke dwaasheid en dwaling niet inzien, dat elk volk het genie moet bezitten om zich een geheel eigen regeeringssysteem te scheppen overeenkomstig zijn geestelijke en materieele omstandigheden en zijn natuurlijke verhouding tot andere volken? Zelfs in het Britsche volksleven draagt het daaruit geboren Parlementarisme de kiemen van zijn verval of zijn verwording? De volken zijn steeds geleid door enkelingen, of groepen van enkelingen, onder, 't is waar, steeds zich wijzigende leuzen, welke echter nooit leugenachtiger waren dan toen die enkelingen het deden voorkomen, dat zij het land regeerden namens het volk, dit was voor het volk en door het volk. Want een regeering door het volk is een onmogelijkheid. Waar men in den tegenwoordigen tijd van politieke gisting, verwording en overgang ook rondzie: men ziet overal enkele individuen of groepen, die hun land naar eigen inzichten regeeren. In Italië mogen dit Mussolini en zijn fascistische vrienden en volgelingen zijn, in Rusland Krassin met de zijne, in Mexico Calles of diens pas vermoorde mededinger en medestander naar de persoonlijke macht in het land, Obregon; in de overige landen, ietwat talrijker, de groepen beroepspolitici opgestuwd door de democratie, overal zijn het slechts enkelingen, die de schare leiden naar hun inzichten, welke dikwijls op dwalingen berusten. Zoo werd ook pas in Egypte het Parlement voor drie jaar naar huis gezonden

en de deuren er van verzegeld: er was met de onberekenbare bewoners geen werk te doen.

Maar zelfs een politieke reus als Mussolini, wien het dan gelukt schijnt de staatkundige toestanden van zijn volk dermate te vervormen, dat er eigenlijk van politiek, zooals wij het woord sinds twee-en-een-halve eeuw naar Engelsch voorbeeld hebben leeren verstaan, geen sprake meer kan zijn, zelfs Mussolini moet zich afvragen of wat hij voor zijn land geschapen heeft wel duurzame levenskracht bezit? Misschien niet hij persoonlijk, want hij is een man, dien men slechts fel kan haten, innig vereeren of giftig kan belasteren, doch slechts door omwenteling of sluipmoord kan vallen, zijn schepping, het Fascisme, heeft bij het Italiaansche volk zijn populariteit ingeboet. De tijd om dezen geweldigen volksleider onpartijdig te kunnen beoordeelen is nog niet aangebroken. Men ziet hem nog slechts omgeven door hoog oplaaiende vlammen van liefde, vereering en haat. Maar indien men mag aannemen, dat hij geleid wordt door verheven beginselen in het belang van zijn volk, en zelf intègre is: het komt wel aan den dag, dat zijn voornaamste handlangers dit nièt zijn, en in meer of minder sterke mate eigenbelang voorstaan. In Rome, op den hoek van een straat, vindt men nog steeds het verminkte gedrochtelijke beeld uit de oude tijden, Pasquino geheeten, waaraan de spottende Romeinen in de eeuwen der Pauselijke regeering, toen zij politiek onmondig werden gehouden, hun anonieme spotversjes plakten, pasquinades genoemd. De geest der ‘Pasquinades’ schijnt weer in Rome te herleven nu Mussolini en zijn volgelingen het Italiaansche volk opnieuw politiek onmondig hebben gemaakt. Er is geen vrije pers meer in het land, nog minder een oppositie; de landsregeering berust in handen van den ‘Duce’ en de mannen, die zijn vertrouwen hebben gewonnen, van wie het de vraag is of zij het allen verdienen, en de provinciale regeeringscollegiën en die der gemeenten zijn vervangen door ‘Podestà's’ en een kleine groep fascistische secretarissen. Maar de economische toestanden verbeteren niet: er is geen noemenswaardige buitenlandsche handel, de ‘Lira’ heet vastgesteld maar de duurte neemt toe, de belasting ook en het getal faillissementen. De werkgevers hebben niet het recht om hun

ondergeschikten te ontslaan wegens gebrek aan werk, zij kunnen soms hun bedrijf voortzetten met regeeringssteun, of het aantal werkuren inkrimpen, maar het bedrijf moet gehandhaafd blijven tot het oogenblik, dat het failliet op natuurlijkerwijs ontstaat en de onderneming daardoor niet meer voortkan.

Moet men dan beweren, dat het Fascisme in Italië is mislukt? Zoo min als men recht heeft te beweren, dat het Bolsjewisme in de Soviëtrepublieken mislukt is. Beide verkeeren in een toestand van verwording en wording, zooals in alle overige landen, waar het Parlementarisme nog heerscht de staatkundige toestanden verworden en worden. 'Alles vloeit'. Dit oude adagium is heden van een nog grooter waarheid dan bij het ontstaan van welk leven ook. Maar er komt allengs meer samenleven in de familie der volken. De menschheid verkrijgt een hechter eenheid, en de vraagstukken van het eene volk laten de andere volken niet langer onwetend of onverschillig. Als het eene volk schreit kan het andere niet lachen.

De jongste oorlog, vreeselijker een dan ooit te voren, heeft den Volkenbond doen ontstaan, en schoon twijfel aan de duurzame loutering van den menschelijken geest door de bestaande economische omstandigheden der menschheid nog kan verdedigd worden, en het volstrekt niet zeker is, dat zij voortaan zonder oorlog zal kunnen voortleven, wie zal ontkennen, dat de Volkenbond heilzaam werkt? Kelloggs anti-oorlogsverdrag is dan reeds door de regeeringen der meeste natiën goedgekeurd. Het Handvest wacht slechts op zijn plechtige onderteekening. Wil dit zeggen, dat dit nimmer óók slechts 'een vodje papier' zal blijken te zijn? Allerminst. Maar het lijkt wèl een verheugende omstandigheid, dat dit nieuwe verdrag is uitgegaan van de machtige Vereenigde Staten, zoo bevreesd om opnieuw door het naar oorlog drijvende politieke raderwerk van Europa gegrepen te worden, dat de athletische republiek buiten den Volkenbond heeft willen blijven, om daar nu wat men zou kunnen noemen de Stille Vennoot van te worden. Want hierop komt het nieuwe handvest neer, dat den oorlog buiten de internationale wet stelt, tenzij eenig volk er door zelfverdediging toe gedwongen wordt. Het richt zich tot de volken, in den Volkenbond verbonden, en is het beginsel van dien Bond ter-

zelfdertijd versterking en steun. Een oorlog komt gelukkig nooit op als een cycloon. Zelfs ook deze kan door weerkundigen voorspeld worden. Het is waar, dat de toestanden in Oost- en Zuid-Oost-Europa, in Zuid- en Centraal-Amerika, in China allerminst recht geven om zich thans reeds over den Wereldvrede te verheugen. Maar zooveel de Volkenbond op deze volken eenig gezag bezit, wordt dit thans versterkt door het gezag van de machtige Noord-Amerikaansche republiek. Zij is nog wel niet aangesloten bij den Volkenbond, maar met de volken die hem vormen contractueel verbonden om een aanvalsoorlog, van welk volk ook tegen welk volk ook, buiten de wet te stellen. Dit wil zeggen: het opkomen er van, zoo dat hij eindelijk onvermijdelijk wordt, zooveel mogelijk tegen te werken.

Wat wil men onder de gegeven omstandigheden en verhoudingen meer? Het is waar, dat de volken, met uitzondering van de Bolsjewistische, nog kapitalistisch geleid, door het particulier initiatief, dat van dit stelsel een onaantastbaar beginsel is, dikwijls onbewust speelbal kunnen worden van duistere individuen. Maar terwijl dit het geval is met de meeste volken, kan men het reeds een geluk achten, dat zij allen verschillende en elkaar bestrijdende belangen hebben, zoodat, al mogen dan al individuen baat vinden bij den oorlog, wààr ook, terwijl toch de gemeenschap er schade bij heeft, deze, tenzij door de dagbladpers vergiftigd en verblind, hun drijven kan verhinderen. Er wil hier dit gezegd worden: nu de familie der volken meer en meer neigt tot een gelukkige eensgezindheid tegen den oorlog, ook door dit Handvest, 't welk door de Vereenigde Staten aan het lang wikkend en wegend oordeel der volken is onderworpen en straks door hen zal worden onderteekend, krijgt het zedelijk beginsel, dat de menschheid van den oorlog afkeerig maakt, algemeen grooter kracht. Het is waar, dat de volken zich nog niet kunnen ontwapenen. Er is nog te veel kwade wil, baatzucht, duister drijven onder individuen en groepen. Wat men noemt de ‘beschaafde’ volken staan nog teveel onder den invloed der achterlijke. Wàt, bijvoorbeeld, in China gebeurt, heeft zijn weerslag op Japan, op Rusland, op Engeland, op de Vereenigde Staten. Zoolang dáár wapengekletter wordt gehoord, kan men elders niet zich verbinden voortaan ongewapend door het leven te gaan.

De nationalisten in het verscheurde en verdeelde China schijnen door hun jongste overwinningen op de tegenstanders, waardoor voortaan Nanking en niet langer Peking de hoofdstad zal zijn, zich sterk genoeg gevoelen om aan hun onoverzienbaar land een nationalistische eenheid te schenken. Wat deze op den duur aan kracht zal bezitten moet de tijd ons leeren. Zij zou niet nationalistisch zijn, indien de overwinnaars, aleer te trachten onder hun volk een schijn van administratieve orde te stichten, zich niet dadelijk tot de buitenlandsche regeeringen wendden om zoogenaamde 'eenzijdige' verdragen, door vroegere 'regeeringen' van China aangegaan, op te zeggen om die te vervangen door nieuwe, op voet van volkomen gelijkheid. Volkomen economische en geestelijke gelijkheid van het grootendeels analfabethische China, en zeg: het Engelsche volk, of het Nederlandsche. Niettemin zal deze fictie wel worden aanvaard, en het kan den meesten Westerlingen wel onverschillig blijven. China heeft voor Europa voorloopig afgedaan. Reeds in 1921 te Washington hebben de verschillende regeeringen er in toegestemd, dat de fictie van China's gelijkheid met de andere natiën, àlle andere natiën, zou worden erkend op voorwaarde, dat er een duurzame Chineesche regeering zou zijn met wie elke natie afzonderlijk zou kunnen onderhandelen. De regeering, welke thans Nanking tot hoofdstad heeft verheven, wijl zij haar tegenstrijders heet te hebben vernietigd, beweert zulk een stabiele regeering te zijn. De in China verblijvende buitenlanders, hun goederen en eigendommen zullen dus voortaan onder Chineesche wetten staan, door Chineezen gerecht worden, en de Hemel sta hen bij!

Misschien zal ook dit zich wel ten goede schikken, waarschijnlijk zelfs. De eigenaardige mentaliteit der Chineezen, harde werkers met veel economisch inzicht, doch thans nog met slecht ontwikkeld gemeenschapsgevoel, kan misschien door den invloed der nationale gedachte worden verlenigd in den zin, dat niet enkel zij-zelf economisch aansprakelijk zijn, maar ook hun gemeenschap, zoodra er voor China werkelijk van een nationale gemeenschap sprake kan zijn tegenover andere nationale gemeenschappen. Misschien kunnen de bepalingen van die pas door den heer H. Colijn zoo gelukkig

geleide en tot een bevredigend eind gebrachte economische conferentie van den Volkenbond, dan ook voor hen gelden. De voornaamste economische landen ter wereld, veertien in tal, Nederland inbegrepen, hebben immers een overeenkomst aangegaan om met achttien uitzonderingen, waarvan tien geen noemenswaardig algemeen belang bezitten, aan het bestaande stelsel van in- en uitvoerverboden een eind te maken. Zulk een op economisch gebied zoo competent man als de heer Colijn noemde dit een belangrijke vooruitgang in het internationale handelsverkeer. En al wordt daardoor de bestaande economische strijd tusschen de natiën niet vernietigd, ‘de geest van Genève’ van practische ervaring en overleg heeft er opnieuw door bewezen, dat door besprekingen van de mannen, die op verschillend gebied hun volken voorgaan, vredeswerk kan worden verricht, 't welk ten slotte uit loopt op den algemeenen vrede.

Ook ten opzichte van het moeilijke Tangervraagstuk is er buiten den Volkenbond om een overeenkomst bereikt. Het gold hier voornamelijk een belangenstrijd tusschen Frankrijk en Spanje, waarbij Engeland en het tegenwoordige Italië niet afzijdig konden of wilden blijven. Eerst hebben de twee in dit geval belangrijkste, immers het nauwst bij dit vraagstuk betrokken natiën, Frankrijk en Spanje, zich met elkaar verstaan en zijn tot een bevredigend resultaat geraakt. Het is waar, dat Engeland er slechts ter zijde bij betrokken was, doch in de conferentie zijn woord wilde doen hooren, wijl het voor Gibraltar niet onverschillig kan zijn ten opzichte zijner overburen daar. Spanje wenschte bij het beheer van Tanger van Frankrijk erkenning van zijn gewichtige beteekenis en heeft deze gekregen, doch zijn plaats in het beheer der belangrijke kuststad wordt geneutraliseerd door die, welke het Fascistisch Italië thans heeft gewonnen. Deze Tanger-overeenkomst is wel niet een verheuging voor heel de wereld, maar er is een internationaal stootpunt aan deze uiterste kust van de Middellandsche Zee, nog wel direct aan haar invaart, minder door. Daarvoor behoeft men Spanjaard, Franschman, Italiaan noch Engelschman te zijn om er zich door bevredigd te gevoelen.

Bibliographie.

M. IJssel de Schepper-Becker. Het dwaze hart. - P.N. v. Kampen en Zn., Amsterdam.

Een ernstig boek, dat velen ter overweging wordt aanbevolen. Het behandelt zeer grondig en serieus het probleem van het, bij een scheiding, tusschen tweeden echt en kind uit het eerste huwelijk, wankelend gevoel. En deze omstandigheid wordt ons nu eens niet van de vrouw, maar van den *man* uit getoond. Dit nieuwe werk van mevr. IJ. d. S. is zéér de overweging waard, zooals ik reeds zeide. Al dadelijk bij het begin kennen wij de innige verhouding tusschen vader en kind, en diep laat de schrijfster ons het conflict in de mannenziel meebeleven. De slotzin is van een philosophische gelatenheid, die wel eens wat meer betracht mocht worden, vooral in onzen tijd.

Met leege handen, door Amy Vorstman - ten Have. - Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, Leiden.

Door haar vele kleinere schetsen en novellen had mevr. Vorstman een voldoende voorbereiding, zoodat het haar niet moeilijk moet gevallen zijn, nu ook eens een romen te schrijven. Mevr. V. heeft blijkbaar de bedoeling gehad, niet maar zoo'n 'gewoon' boek in het licht te zenden, maar tegelijk haar medezusters een dienst te bewijzen; tal van brandende quaesties in vrouwen- en huwelijksleven raakt zij aan, en zegt er meermalen voortreffelijke dingen over. Bij vele plaatsen heb ik strepen gezet, om ze nog eens na te zien, en bij herlezing troffen zij mij meestal nog méér. Prouveert dit niet voor der schrijfster goed inzicht, raak oordeel en verstandig nadenken, vóór zij schrijven ging?

Het is mevr. V. er om te doen geweest, de vrouwen met haar boek een hulp, een troost te geven, in het soms zoo oneindig zware en tragische leven, dat zóó zwaar en tragisch niet behoefde te zijn, als.... de menschen het elkaar wat gemakkelijker maakten, elkaar wat meer tegemoet kwamen, elkaar wat beter begrepen.... Op vele plaatsen geeft zij uitmuntenden raad, en indien vele innerlijk ontevredenen en vruchtelooze zelfkwelsters dit verhaal met aandacht lezen, zullen zij ongetwijfeld baat vinden bij dit boek, dat voor hen geschreven is door een vrouw met een warm hart, een sympathiseerend gemoed, een actieven, practischen geest. Tal van aardige vondsten verlevendigen dit werk; hier is er één van: De mensch, die zijn tegenspoeden gebruikt als sporten van de ladder, waarlangs hij naar boven klimt, is eerst in waarheid een overwinnaar.'

Elsa Kaiser. Brieven aan een vliegenier. - De gulden ster. Uitg. Maatschij., Amsterdam.

'Ai, Liebe tötet, - aber keiner fahrt dahin und hat die Liebe nicht gekannt....' deze hartstochtelijke woorden van Elektra kwamen mij onweerstaanbaar in de gedachten, toen ik deze 'Brieven aan een Vliegenier' las. Hier is wederom de 'liefde, die doodt', maar ook Bettie ging niet heen, zonder de liefde te hebben gekend, de liefde in vollen omvang met al haar rampzaligheid en zaligheid, haar genade en haar tragiek.

De Brieven aan een Vliegenier zijn vol, overvol van liefde. Liefde in een zóó algeheele overgave, als maar zelden voorkomt. In onzen tijd van negro-songs en jazz-muziek doet dit boekje aan als een fijne, teedere melodie, waarvan wij de innigheid en den weemoed ons diep in het hart voelen dringen.

M.S. van IJselsteyn. De verborgen weg. - Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden.

Weder een boek over het meisjes-studentenleven, en door een schrijfster, die er blijkbaar midden-in heeft gestaan. We krijgen een voortreffelijk beeld van deze wereld in het klein, en als M. v. IJsselsteyn met dit 'proefschrift' haar eerste letterkundige examen aflegde, dan laten wij haar slagen 'cum laude'.

Maar dit boek is méér dan een, hoe boeiende beschrijving ook van het studeerende meisjesleven. Het raakt het zeer hachelijke en subtiele vraagstuk aan van het te virginale, te cerebrale jonge meisje, dat de consequenties der liefde niet aandurft. Geeft het er ook een oplossing voor? Neen, - de hoofdpersoon sterft, - en nu doelt de auteur er weliswaar op, dat zij eigenlijk aan vergeefsch berouw te gronde ging, maar als Nora was blijven leven, wat dan? Zou het dan denzelfden strijd zijn geweest, of....? Het is jammer, dat de schrijfster haar knap boek op deze onvoldoende wijze laat eindigen, waardoor de verklaring van het probleem (dat een der brandende kwesties van het vrouwenleven raakt) nog even ver van ons is gebleven als steeds.

Naar het land van den vliegenden vuurgod, door Ph. Exel. - G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

Een avonturen-roman van de goede soort. Een geweldig-suggereerende titel voor een geweldig-boeiend boek.... 'Vloog die vuurgod werkelijk....??' En òf! als een modern vliegtuig dreef de Nikéaeros boven de hoofden der aanwezigen, alsof deze niet gedurende den vierden kruistocht, maar in den tegenwoordigen tijd hun interessante reis door Europa en Afrika maakten. Een heerlijk vacantie-boek.

Tusschen Licht en Donker. Verz. door Mevr. Gruys-Kruseman. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Een heerlijk vacantieboek! zeg ik ook van harte van dezen prachtigen bundel (eigenlijk zijn het 4 bundels ineen) kinderlectuur. De verzamelaarster heeft hier ‘het beste van het beste’ samen-gebracht, en tal van voortreffelijke

namen nooden tot lezen uit. De gevoelige mevr. Ovink, de oolijke David Tomkins, de fijne Nannie van Wehl en de beminnelijke verzamelaarster zelve wedijveren als om strijd, met tal van anderen, wie het leukst en pakkendst vertellen kan. Versjes, raadsels, grapjes, aardigheden wisselen de verhalen in bonte verscheidenheid af, terwijl de levende, realistische platen van Pol Dom als altijd van bizondere bekoring zijn.

Tyne-van-Hilletje, door Alie Smeding. - E. Querido, Amsterdam.

Tyne-van-Hilletje. De schrijfster heeft, onwillekeurig wel een goeden titel gekozen, want een der grootste aandoenlijkheden uit dit boek is de innige verknochtheid van Tijne aan haar moeder, ook na den dood van de laatste. Arme Tijne. Wat al wederwaardigheden kreeg zij in haar eenvoudig bestaantje van eilandsch meisje te beleven, zoowel uitwendig als innerlijk! Met suggestieve kracht heeft de schrijfster dit alles beschreven, en er zijn gedeelten, die ons doen huiveren door de lugubere sensatie, die er van uitgaat (de tocht van vader en dochter naar de somnambule te Amsterdam, de watersnood, de aanklacht tegen God van de rampzalige Tijne). Deze vrouwenfiguur is een creatie. Zij staat afzonderlijk in onzen geest misschien zelfs naast de gestalte van 'Geertje'....

Een enkele opmerking. Het boek is te lang. Veel en veel te lang. Door het uitrekken van verschillende scènes wordt de aandacht van den lezer verslapt. Ook werkt het voortdurend gebruiken van het dialect uiterst vermoeiend op onzen geest.

De avonturen van Kokkie en zijn maats, door Joh. H. Been. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Als we een nieuw boek van den wakkeren Johan Been ontvangen, dan weten we al, dat het uitmunten zal door historische kennis en blaken van vaderlandsliefde. Wederom een verhaal uit den tijd van Michiel de Ruijter, wederom een verhaal van moed en avontuur, waar het hart van een Hollandschen jongen bij open gaat. Door en door Hollandsche lectuur: degelijk, ferm, met wat hardheid en wat humor op zijn tijd, loyaal en betrouwbaar; en menig jongen zal Kokkie benijden om zijn lotgevallen en vooral om zijn persoonlijke ontmoeting met onzen grootsten zeeheld. Hoe bizonder aantrekkelijk de band met die kloeke knapen in hun kleurige kleedij! (Evenals de illustraties van Wins.)

Kees en zijn kornuiten, door N.J.P. Smith. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Een nieuwe kinderschrijver? Nu, we heeten hem welkom in de rij. Het boek is in den ikvorm, wat weinig voorkomt bij jongenslectuur, maar een bizondere levendigheid geeft aan het verhaal. De ondervindingen der kornuiten zijn kostelijk: hoe spannend

het verhaal van de brand! en het avontuur van den ‘kakelobbes’ doet zelfs een volwassene het uitproesten; en even

aardig gevonden is dat van den ‘keienmaffer’. Dit zal wel niet het laatste boek zijn van ‘Kees’, dunkt me zoo!

Riek, de kwajongen, door Nanda. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Een vlot geschreven, vroolijk meisjesboek. De grappen, die Riek en haar broertje uithalen zijn soms een beetje *overdone* (dat telkens aankleeden van poppen b.v.) en hier en daar wordt er wel eens vreeselijk gelachen om niets (op den verjaardig in het begin), maar, och, is dat geen eigenschap van bakvisschen? En al had de kwajongen een ‘hazenhart’, een slecht hart had ze geenszins, en Josine is al een heel sympathiek figuurtje. (Hoeveel ‘kwajongens’, ‘ontembaren’, ‘robbedoezen’, ‘driftkopjes’ krioelen er al niet in onze kinderlitteratuur! Hoe het zij, de jeugd schijnt er graag van te lezen. Dus!)

De goddelijke zonde, door Edith Werkendam. - E. Querido, Amsterdam.

Edith Werkendam gaat voort, ons de ‘zonde’ in allerlei aspecten voor oogen te tooveren. Ditmaal worden we ingelicht over een ‘goddelijke’ zonde, en een motto van Plato is de vlag, die de lading dekt....

Wel, - de inhoud van een boek is niet ‘het’, dat is de manier, waarop deze wordt voorgesteld, en laten we dan direct zeggen, dat deze roman veel sterker van structuur is en een veel beter karakter-uitbeelding heeft dan de vroegere werken van deze schrijfster. Als zij nu nog wat beter haar stijl gaat verzorgen en b.v. niet meer schrijft: haar bevinden *werd* verrukter, waar zou moeten staan: *maakte haar* verrukter (immers haar *bevinden* werd niet verrukter, doch zijzelve) zijn we al een heel eind op den goeden weg.

Menschen, door J.M. IJssel de Schepper-Becker en J. van Randwijk. - P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam.

‘Menschen’ behandelt hetzelfde thema als Liane de Pougy deed in haar tooneelstuk: *L'enlizement.* Ook hier een man, die noodlottig in de macht geraakt van een onscrupuleuse vrouw, een soort Lilith, die geen onderscheid kent tusschen goed en kwaad, maar alleen haar eigen instincten volgt. Maar dit stuk is nog méér, zooals de zeer mooie en indrukwekkende slotzin zegt, de tragedie van den mensch.

‘Géén mensch mag denken, dat hij zijn leven regeert, geen mensch regeert zijn eigen ziel. Wij kunnen niet anders dan dolen, dolen in de machten van het leven.... Wij sterke, machtelooze menschen.’

Ellen Forest. Het gouden schip. - P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam.

La femme incomprise lijkt in de literatuur wel een overwonnen standpunt, *l'enfant incompris* nog niet! Ziehier wederom een exemplaar, dat ‘anders’ is

dan alle andere kinderen, en dat ‘anders’ bedoelt dan volgens den auteur: dieper, gevoeliger, sympathieker. Was het meisje Maud dit alles inderdaad? Ik weet het niet, misschien! In elk geval is dit wezentje hopeloos onnoozel, dat nog nooit van een civetkat heeft gehoord, en op elfjarigen leeftijd vraagt: *is jenever iets om te eten?* Laat ik het maar ronduit zeggen: het tweede deel van dit boek bevalt me oneindig beter dan het eerste. In het tweede deel is de psychologische groei van Maud met al haar ups and downs fijn uitgesponnen, en het slot, eenigszins mysterieus den lezer in het onzekere latend, is mooi en suggestief.

(Foxtrot*t*, Dunzany, Tif(f)any zijn drukfouten, in een herdruk gemakkelijk te verbeteren en met Hoendekotter is zeker Hondecoeter bedoeld? En zoover ik weet, heeft lapislazuli *niet* de lichtblauwe kleur van vergeetmijniet, maar is donkerblauw met een gouden glans erover heen.)

Jolly Roesselo, door Tine Bonnema. - D.A. Daamen, 's-Gravenhage.

Dit lieve, eenvoudige, doorleefde boek zal voor vele jonge meisjes een betrouwbare gids blijken te zijn. Met hoeveel ernst en toewijding is het geschreven! En hoe gaaf staat Jolly vóór ons in haar goed karakter, haar verschillende eigenschappen; zij is geen boekenfiguur, maar een meisje van vleesch en bloed! De schrijfster vertelt zoo natulrlijk en eenvoudig, en al beleeft haar Jolly geen hevige lotgevallen, toch is haar levensgeschiedenis hoogst interessant, en deze twee dikke klein gedrukte deelen blijven boeien van de eerste tot de laatste bladzijde.

Pivoine de Kossova par Marguerite Schurmann. - Picart, Paris.

Marguerite Schurmann, de zeer fijne, oorspronkelijke en spiritueele schrijfster, die de lezers van ‘De Nieuwe Gids’ zoo goed kennen o.a. door haar zoo suggestieve *Incarnations,* verrast ons thans met een roman, die, (heel nieuw, in de Fransche literatuur!) Serviërs ten tooneele voert, of juister gezegd: Yougoslaviërs. De mannelijke, zoowel als de vrouwelijke mentaliteit dezer voor ons vreemde naturen wordt door de auteur knap en boeiend uitgebeeld. De *envoûtement* van Varenne door Milanka is in treffende logica doorgevoerd tot het tragische einde. Behalve haar vele andere goede hoedanigheden bezit mevr. S. ook het, niet gering te schatten talent, voor haar boeken voortreffelijke titels te kiezen. *Pivoine de Kossova,* dat klinkt, nietwaar? En vestigt al vanzelf de aandacht op deze *curieuse étude de passion serbe sous le ciel latin,* - die ongetwijfeld haar weg wel vinden zal!....

Onze Mei. - Hollandia Drukkerij, Baarn.

Een der liefste boeken, onlangs verschenen. Wáárom zóó onbeschrijflijk lief? Omdat eenigen onzer schrijfsters hierin *persoonlijke* herinneringen hebben gegeven, en wàt kan kostbaarder zijn dan een weergave van werkelijk ge-

beurde innerlijke of uiterlijke feiten? Ik heb het al zoo dikwijls gezegd: maar wie als schrijfster(er) wezenlijk nut voor zijn medemenschen hebben wil, die geve zichzelf, zijn eigen leven (in dagboek, brief of mémoire) onomwonden, en zonder kleingeestige, of al te scrupulense restrictie. *The child is mother to the woman,* en zoo krijgen we hier indrukken in de jeugd opgedaan, die van belang bleken voor het heele verdere leven. Lees deze aandoenlijke, grappige, eenvoudige of beteekenisvolle herinneringen, en ge zult er door worden gecharmeerd, - en stellig verlangen naar méér!

Ana Maria, door El. Ortiz Echaguë - Smidt. - H.D. Tjeenk Willink en Zn., Haarlem.

Wie is zij, deze Elisabeth, plotseling opgedoken in het letterkundige kamp, met een werk ‘dat er mag zijn’? Haar naam is Spaansch èn Hollandsch en lijkt wel de symboliseeriing van haar boek, dat ook èn Spaansch èn Hollandsch is. Ana-Maria (niet te verwarren met Felix Timmerman's onvergelijkelijk Anna Marie!) is de levensgeschiedenis van een Argentijnsch mesje, de illustratie van: ‘Er moet veel strijds gestreden zijn, er moet veel leeds geleden zijn, wil 't alles met ons vrede zijn’, en geeft tevens de levensgeschiedenis van Eric Akker, een Hollandschen schilder. Hoe deze beiden ‘langs lijnen van geleidelijkheid’ tot elkander komen, (welke lijnen evenwel asymptotisch blijken, daar nimmer de rechte lijn van Eric's bestaan de kromme lijn van Ana Maria's raakt) vertellen ons deze twee deelen, die vol interessante bizonderheden staan over het leven en de menschen in Zuid-Amerika, Spanje, Parijs, en Zeeland niet te vergeten. Het boek is goed geschreven, maar degenen die het koopen, krijgen ‘waar voor hun geld’. (Dit ‘maar’ bewijst, dat het boek te lang is, naar *mijn* smaak althans!) Het overboord wippen van Ana Maria, omdat zij *te moe* was om langer te leven, maakte op mij niet den gewenschten tragischen indruk, daar iemand van de levenswijze dezer dame, er waarlijk recht op heeft, zich *moe* te voelen!

Een levenslied, door Aleid Ages - v. Weel. - C.A.J. v. Dishoeck, Bussum.

En wie is zij, deze Aleid Ages, plotseling opgedoken in het letterkundige kamp met een boek ‘dat er mag zijn’?

O, wat begint het uitstekend, met die voortreffelijke uitbeelding der familie Palm. En wat gaat het uitstekend voort met die voortreffelijke uitbeelding van vrouw Morsel en haar huis. Maar dan.... al komen er ook nog herhaaldelijk prachtige Heyermansachtige tooneelen in voor, dan herhaalt zich het thema tot in het oneindige, en als het boek ein-de-lijk zijn slotwoord heeft bereikt, slaken we een zucht van intense geestelijke vermoeidheid. De bedoeling der schrijfster is goed; zij wil ons bewijzen, hoe moeilijk een kind het heeft in de positie eener ‘onecht’ geborene, maar zij bewijst zooveel en voortdurend en altijd maar door, dat we neiging krijgen om te roepen: Lieve mensch, ja, je hebt gelijk, maar nu weten we het wel.

Het boek had gemakkelijk de helft kleiner kunnen zijn, en dit constateerende,

wil ik er even mijn verbazing over uitspreken, dat in onzen tijd van jacht en drift nog zulke lange boeken worden uitgegeven, dus blijkbaar ook gelezen, als b.v. Een levenslied, Jolly Roesselo, Tyne van Hilletje, Ana Maria.... is dit een gunstig voorteeken misschien dat de menschen weer rustiger worden van geest?....

Pension Golfzang, door Jeanne Koning-Coeterier. **- Gouda, G.B. v. Goor Zonen.**

Och, ja, dit is wel een aardig meisjesboek; natuurlijk weer met grappen als 'kwallen in bed' en ook wel 'goeie opwellingen'.... Waarschijnlijk zullen jonge lezeressen er pleizier in hebben en de verschillende ondervindingen der meisjes gezellig vinden.

Elis Zernike. Herman Robbers als romanschrijver. **- Elsevier, Amsterdam.**

Aan al degenen, die den schrijver Robbers waardeeren, en zijn kracht van conceptie en zijn stijl bewonderen, en zijn innigheid, zijn emotionaliteit liefhebben, zal dit ter gelegenheid zijner 60en verjaardag verschijnend, zeer goed geschreven en van inzicht en volledige appreciatie getuigend werkje welkom zijn. Een uitvoerige bibliographie door P.H. Muller vormt een gemakkelijk overzicht.

Floris v.d. Aemstel. De heldendaad van twee H.B.S.ers. **- D. Bolle, Rotterdam.**

Alleraardigst gevonden de intrige van dit spannende boek. Met hoeveel technische kennis wordt verhaald van het in orde maken der oude, afgedankte stoomboot, waarmee de jongens hun 'heldendaad', de redding van twee mannen van een zinkend schip volbrengen. Maar dit is nog niet alles: de ontdekking bij het zandtreintje en in de kazematten! Stof te over, om jongens eenige uren ademloos geboeid te houden!

Om zelf te lezen, door F.H.N. Bloemink. **- Gouda, G.B. v. Goor Zonen.**

Men moet over den arbeid, om dergelijke boekjes samen te stellen, niet licht oordeelen. Deze boekjes zijn bestemd, om den kinderen thuis lectuur te geven, die het op school geleerde aanvult en helpt bevestigen. De complete vertellinkjes, waarbij dubbele medeklinkers, hoofdletters en te lastige samenstellingen systematisch vermeden zijn, klimmen geleidelijk op in moeilijkheid. Met verbazend veel tact, fijn begrip en gevoelig inzicht heeft de heer B. zijn taak volbracht, en wederom vier deeltjes in het licht gegeven, die een ware schat zijn voor de kinderen.... en de ouders niet minder (does op school; kees en moor; op het ijs; hek en de kip).

Manitou, door J.J. Groeneweg. Gerbrand Douma's eerste zeereis naar Australië en Reis om de Wereld, door D.M. Masdorp. - G.B. van Goor Zonen, Gouda.

Ik heb er dikwijls over gedacht, hoe het toch komt, dat boeken voor jongens zooveel meer *inhoud* hebben dan die voor meisjes. Neem nu eens bovenstaand drietal. Uit alle drie is iets te leeren, zonder dat het opzettelijk-onderwijsachtige er duimen dik op ligt. Hoe bizonder aardig, en nieuw! is Manitou, het boek van Z. Afrikaansch jongensleven, door den knappen verteller J.J. Groeneweg, en de beide andere boeken van Masdorp, die ons allerlei wetenswaardigheden bijbrengen, zijn hoogst onderhoudend. Ik wou, dat ook meisjes eens met een roeibootje gingen varen, zooals Gerbrand, omsloegen, en werden opgepikt door een stoomboot, en dan allerlei lotgevallen beleefden, liever dan altijd maar weer te moeten lezen van gierbuien en flauwe grappen en ondeugende rakkers van meisjes, die het nooit verder brengen in avontuur dan het ouders en onderwijzers lastig te maken!

Oome Piet, door Cor van Osenbruggen. - G.B. van Goor Zonen, Gouda.

Wanneer ik bovenstaande boutade op meisjesboeken plaats, dan maak ik een groote, groote uitzondering voor die van Cor van Osenbruggen. Herhaaldelijk heb ik reeds van mijn liefde voor haar werk blijk gegeven, en ieder nieuw boek begroet ik met vreugde. Deze schrijfster bezit de onwaardeerbare gave de eenvoudigste dingen om te tooveren tot iets, dat regelrecht naar het hart gaat. ‘Oome Piet’ is een *schat* van een boek, een schat van innigheid, van tact en fijn gevoel. Neen, ‘avonturen’ zijn toch eigenlijk niet noodig, om ook een meisjesboek belangrijk te maken! Hier in dit boek ligt het tastbaar bewijs daarvan!....

Anne Armandy. La fille au coeur éperdu. - Ed. Baudinière. Rue du Moulin Vert 27bis, Parie (14e).

Deze roman vertelt ons de geschiedenis van een meisje, dat zich opoffert, die haar heele leven vernietigen laat, om de eer van haar broers vrouw te redden, zóó volkomen zich opoffert, dat zij eindelijk zucht: ‘Moi, qui n'ai pas même pris le temps de vivre pour moi quelques jours heureux. Moi, qui ne fus que sacrifice, uniquement....

Een fijngevoeld en goed-geschreven boek, handelende in het milieu der lagere klassen in Spanje; zeer mooi is het gedeelte der liefde van Machucha en José, en over het geheel ligt een waas van weemoed, dat suggestief ontroert en charmeert....

Tragisch is, dat Dolores' zelfopoffering tot niets heeft gediend.... Dit zijn de consequenties van het leven. Het eenige is: se taire et se résigner....

***The bird that is blue, by Florence Fidler.* - Lonson, Selwyn en Blound. London W.C. 2, Duke Street 6, Adelphi.**

Dit is een zeer grondige en diep-gaande studie over L'oiseau bleu van Maeterlinck, die velen interesseeren zal, vooral omdat zij op het tijdstip

verschijnt, waarin de Blauwe Vogel voor ons ten tooneele is gebracht, met de meesterlijke creatie van Else Mauhs als Tyltyl.

Tot dusver heeft de meening unaniem bestaan, dat Maeterlinck met zijn 'blauwe vogel' *het geluk* bedoelde, dat overal gezocht wordt, ofschoon het zich vlakbij in het eigen huis bevindt. Miss Fidler pleit voor een andere opvatting, namelijk dat: het vinden van den blauwen vogel beteekent, *de oplossing van le grand secret,* het levensraadsel. De mensch zoekt en zoekt er overal naar, en ervaart ten slotte, dat er *vele blauwe vogels zijn*, die echter telkens weer ontsnappen, of niet blauw genoeg zijn van kleur. En eindelijk vindt men een vogel die een beetje blauw is, in het eigen huis; dat is: het beetje weten, dat elk mensch bezit, door de intuïtie van zijn onbewustheid.

Deze nieuwe theorie is zeer knap geëxposeerd, en tal van bewijsplaatsen worden aangevoerd. En vooral legt de schrijfster sterk den nadruk op het feit, dat Maeterlinck in L'oiseau bleu een illustratie heeft gegeven van Swedenborg's ideeën. Er is al zóóveel gelijksoortigs over den geestelijk eminenten Maeterlinck geschreven, dat we werkelijk dankbaar zijn voor het absoluut nieuwe denkbeeld van Florence Fidler, dat zeer in overeenstemming lijkt met Maeterlink's inzicht en gedachte. Hoe grondig de schrijfster zich heeft gerenseigneerd, blijkt wel uit het feit, dat de lijst der door haar geconsulteerde werken niet minder dan zes bladzijden beslaat! Schier elke zin getuigt dan ook van diepe studie, scherp nadenken en door veel ijver verworven kennis.

Vertaalde boeken.

De lezers van 'De Nieuwe Gids' weten het wel: waar onze bibliographie toch al zoo uitgebreid is, worden vertaalde boeken alleen op onze boekenlijstjes vermeld. Evenwel kan een enkele maal wel eens een uitzondering worden gemaakt, als de vertaalde uitgaven heel belangrijk zijn. Dit nu is o.a. het geval met Sigrid Undset *Kristin Lavransdochter* (J.M. Meulenhoff, Amsterdam). Waar er tegenwoordig zóóveel wordt vertaald, dat niet anders dan *stuff and nonsense* moet worden genoemd, mogen we wel eens wijzen op een machtig werk als dit, dat boeit en ontroert. Sigrid Undset is een groote kunstenares en dit haar boek is een meesterwerk.

Van denzelfden gezonden bodem stamt het natuurlijke en eenvoudige, maar hoogst interessante (uit een cultuur-historisch oogpunt, zoowel als uit dat van karakterpsychologie): De familie Kruse. Deze familieroman (uitgave J.M. Meulenhoff, A'dam), is een voortreffelijk werk, en gaat verre boven J. Oterdahl's toch ook reeds lief en bevallig: Het huis met de rozenhaag.

De boeken van L.M. Montgomery uit de Bij den Haard-serie (uitgave H.D. Tjeenk Willink en Zn., Haarlem) hebben al lang in Holland burgerrecht verkregen. Deze schrijfster heeft een geheel eigen wijze van vertellen; haar boeken zijn dood-onschuldig, maar daarom niet saai of droog, integendeel! ze zijn allerprettigst boeiend, en tracteeren ons telkens op onverwachte verrassingen, en onveranderlijke *happy endings,* al lijkt de toekomst ook soms een hopelooze *mess.* Kinderfiguren te beelden gaat haar even goed af, als gestalten van volwassen vrouwen; en na het alleraardigste Valencia's droomslot

ontvangen wij nu Het regenboogdal en Emily's eerzucht met een hartelijk woordje van welkom.

Boeken als bovenstaande kunnen we goed gebruiken in onzen modernen tijd van cynisme en pessimisme, we moeten terug naar een natuurlijke levensopgewektheid, zooals ons ook gebracht wordt door het werk van Cecil Adair, waarvan er alvast een boek wordt gebracht door de firma Bolle te Rotterdam 'Geknakt om schooner op te bloeien', bij welke firma eveneens verscheen: 'Toen alles afbrak', van den Amerikaanschen schrijver Booth Tarkington, een van diens boeiende boeken, welke ons een belangwekkend beeld geeft van het Amerikaansche leven.

De firma Kosmos te Amsterdam zendt ons de eerste nummers van een serie, die den aardigen naam draagt van Week-end-boeken, en zich voorstelt te geven: Betere ontspanningslectuur, die voor een ongelooflijk lagen prijs in den handel wordt gebracht, terwijl de deeltjes keurig zijn uitgegeven. Wij ontvingen Jim Tully *Jarnegan,* een roman uit de film-kolonie Hollywood, een onderwerp, dat een geweldige aantrekkelijkheid heeft, terwijl dit boek vol spanning en emotie zit (zeer goed vertaald door Robert Peereboom) en van groote kennis van zaken getuigt. (De merkwaardige schrijver Jim Tully is een vriend van Charlie Chaplin.) Dan Wie....? een niet minder gewild onderwerp behandelend boek (het is een detective-story van de goede soort) van F. Wills Crofts, ook zeer leesbaar bewerkt door A.M. Buis, en als derde nummers: 'n Wilde plant van Lucie Delarue-Mardrus. Wat een prachtig boek is dit: een verrukkelijke eenheid van poëzie en realistiek. De knappe dichteres, die Lucie Delarue is, toont zich hier een niet minder voortreffelijke romancière. Ik heb van 'n Wilde Plant, in de uitstekennde vertaling van Mr. Dr. Wackie Eysten genoten. Mevrouw Delarue *est une fille de la riche Normandie*, en als schrijfster draagt zij de kenmerken ervan, zij is *vraie* en *rigoureuse* en bezit *une incontestable nature de poète.*

Zoo juist, te laat om nog te worden besproken, ontvangen we onderstaande boeken, die we hierbij aankondigen: het zijn allen uitgaven van de firma G.B. van Goor Zonen te Gouda: T. Hellinga-Zwart. Uit Jopie's leventje. Christine Doorman. Zwaanwitje. Leonard Roggeveen. De voetbalclub van de vierde klas. Maren Koster, Boontje komt om zijn loontje. Anna Sutorius. Op Oldenhove. Anna Hubert van Beusekom. Het gezin Knoppers. Dien Brinkgreve. Een grappig drietal (allen met illustraties).

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Errata.

I. In 'De Nieuwe Gids'-aflevering van Juli 1928, bladzijde 28, 13e regel v.o. staat: *Alex,* men lezer hiervoor *Jacob Leon.*

II. De laatste scheepsdominee van Michiel de Ruijter door Johan Been.

De vader van ds. Westhovius' vrouw was niet Hendrik maar Claes de Meyer; Hendrik was haar broer. Ook zal men vanzelf wel verbeterd hebben, dat ds. Westhovius niet 40 maar 25 jaar predikant in Zevenbergen is geweest.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 9]

Per pedes apostolorum door Kees Ursem.
(Vervolg van blz. 195.)

II.
(Fragment.)

Verbaasd staarde Joannes den rektor aan. ‘Zwemmen-en-baden-zonde-of-géén-zonde is dus 'n open kwestie,... 'n partikulier theologisch liefhebberijtje voor de herders?... De schaapkens moeten 't dus zelf maar uitmaken... Maar wee zoo'n arm schaap, àls hij dit doet. Dit ziet u aan den vromen neef van mijn vromen medebroeder, die door zijn vromen pastoor, geheel op eigen gelegenheid, onder de bokken in de Hel is verbannen. Gelukkig blijft er nog altijd appèl bij onzen wijzen Lieven Heer... Die zal wel eens heel onvriendelijk over zijn theologen oordeelen’...

‘Dàt komt mijn eer te na!’ knorde de rektor. ‘Wat weet gij van theologen?!’

‘Niet veel goeds!... Wat zou er gebeuren als Ons-Heer hier in de Kempen kwam preeken als vroeger te Kapharnaum of op den Berg?... Ik durf wedden, dat de geleerde herders van de Kempen Hem door hun boerkens over de grens zouden laten ranselen!... Weg dus met alle theologie!... Wie dit soort van heilige wetenschap heeft uitgevonden, moet bepaald 'n afspraakje met den duivel hebben gemaakt!... Zou onze heilige Vader Vincentius er met theologie wel gekomen zijn?’

‘En òf!’ beet de rektor af. ‘Zijn eerste werk was zijn priesters flink aan 't studeeren te zetten.’

‘Natuurlijk, om de kostelijke presentkaasjes onder de Fransche

clergé van zijn tijd op hun plaats te kunnen zetten, moesten zijn paters hun kunstjes goed snappen. Dit was droeve noodzaak.'

'Ge lijkt Luther-zelf wel!' smaalde de rektor.

'Mis, glad mis, heer theoloog! Luther was uw konfrater, niet de mijne.'

'Mijn konfrater? Zijt ge zot geworden, aap van 'n jong?'

'Ja, nu wordt 't weer katjesspul, zooals altijd met theologen. Maar ik zal u toch eens zeggen, waarop het staat. Luther verfoeide Aristoteles en Thomas èn... Kalvijn en allen die aan wijsbegeerte deden. Maar peuteren aan de theologische legkaart,... daaraan haalde hij zich het hart op. En zwemmen en baden, dat ging net zoo ver boven zijn antiek monnikenverstand als bij den eerwaardigen herder, die den neef van frater Pacificus nog te slecht achtte voor het vagevuur.'

'Dus zijt ge nog verder afgedwaald dan die aartsketter!' fulmineerde de rektor, zoo heftig, dat het niet meer viel uit te maken of hij werkelijk boos was, dan wel zijn plaaglust bot vierde.

Joannes vond er genoegen in den priester paradoxaal te overbluffen.

'Zeker ben ik slechter dan Luther!... Dank den Hemel, mijnheer de rektor, dat u mij kwijt zijt. Als ik er ooit kans toe had gekregen, dan zou ik met de stinkende stumperdjes van uw parochie, die ik in mijn klas had, dikwijls naar dit ven zijn gegaan... Ik zou dan telkens een vrachtje schoon goed hebben meegenomen, ze hebben ingezeept en geboend en ze laten poedelen. Onderwijl van alles wat zij aan het lijf hadden een vuurtje laten stoken. Dan kregen de ouders de frissche kleuters thuis met de boodschap er voor 't vervolg de hand aan te houden en zichzelf ook goed onder handen te nemen. Dan zou uw kerk niet meer zoo erbarmelijk stinken en het opkomende geslacht zou niet langer meer zoo beestachtig versuft, zoo dom en houterig stijf zijn als nu het gammele volkje in deze hemelschschoone omgeving.'

'Oproerling, dwaas, ketterjong!' kreet de rektor. 'Hou op met uw goddeloos gedaas!'

Maar Joannes vierde z'n speelschheid bot en sloeg door:

‘Wat zou dan het lot zijn geworden van mij, armen, brutalen, oproerigen frater? Als 'n Lucifer zou ik hier voor de Kempensche nieuwe menschen in dezen plas kunnen zingen:

- Ik, eerst geheiligd om den kroon van 't licht te spannen, en nu: van 't eeuwigst Licht in duisternis gebannen.’

Onder deze deklamatie, voor het denkbeeldig poedelend gehoor in den plas, kreeg de rektor er volop z'n bekomst van, zou nu zelfs verzoend zijn geraakt met de luitjes van St. Vincentius, die hem van zulken gevaarlijken lastpost afhielpen. Niet gul meer was z'n lach, maar 'n grijns van pijnlijke verlegenheid. Even ging zijn gezicht schuil achter z'n steekje, kwam er koudernstig achter vandaan. De pastoor was er nu, die geen grappen verstond, zelfs geen humor eenige plaats liet. Hij kuchte, nam 'n snuifje, hield zijn formidable tabatière Pacificus voor, niet Joannes. Die kreeg 'n zalige vermaning.

‘'t Is op àl te groote dwaasheid uitgedraaid... Als gij heel den dag zoo doorgaat, mon-frère, dan zie ik u nog brooddronken in Sint Vincentius arriveeren.’

‘Met frater Pacificus op mijn rug!’ schamperde Joannes, om den ouden heer te laten inbinden.

De rektor viel in 'n huiltoon... O, ik weet 't al lang: gij oproerig ketterkind, zoudt mij graag schande aandoen. Maar ge moogt vrij schimpen op mijn parochie... Mijn menschen zullen blijven, zooals hun ouders en grootouders waren: onschuldige menschen, zonder wereldsche behoeften.’

‘O sancta simplicitas!’ zuchtte Joannes. ‘In putor salas mundi!’

‘Best, het beetje stank en de rest nemen wij graag op den koop toe... Wat zegt gij daarvan, mon-frère Pacificus?’

Pacificus stond verbijsterd. Hij begreep van het woordenspel tusschen den rektor en den jongen frater met zijn wisselende stemmingen, niets meer, zat verdiept in de vraag, hoe die altijd zoo godvruchtige, ernstige Joannes op eens zoo wereldsch-lichtzinnig kwam, zich nu dorst bloot te geven als 'n frater, die met wat de Kongregatie zoo lief is, de zedigheid, 'n loopje kon nemen. Want niets minder had, volgens zijn overtuiging, Joannes gedaan.

Pacificus zei dus niets en de rektor zag wel in hoe deze als

zwijger en niet-begrijpende bij al de deraillementen nog zijn beste bondgenoot was. Soms had hij meer genoegen gehad met den vrijmoedigen frater dan op een der zoogenaamde pastoors-kermissen (de bisschoppelijk voorgeschreven decanale crasexamens, hoofdzakelijk voor de biechtpraktijk en kerkrechtelijke kwesties, die met een broederlijken maaltijd eindigen, waarbij de gastheer zeer gul pleegt te zijn). ‘Maar het jong is gevaarlijk, kent geen afstand’, zoo overwoog hij. ‘Ik moet mij hem van 't lijf schudden.’ Moeizaam rees hij overeind, Joannes' hulp daarbij driftig afwerend. Dan, 'n zalvenden preektoon aannemend, zei hij:

‘Ik heb u 'n goed eindje weggebracht, maar nu moet voor mij aan het genoegen een einde komen. God geve, dat uw voetreis plezierig zal verloopen en in uw verder leven Zijn beste zegeningen uw deel moge zijn. Voor het laatst zal ik u nu mijn priesterlijken zegen geven.’

Beide fraters knielden dus deemoedig voor den priester neer. Joannes kon 't niet helpen, dat het duiveltje der spotzucht hem influisterde ‘welk een aanmatiging toch!’, toen hij den rektor steekje en wandelstok tegen de borst zag drukken, breed gebarend z'n rechterhand over hen uitstrekkend, als verbeeldde de man zich een bisschop te zijn, die twee geloofsverkondigers uitzond naar het vreemde heidensche land, echt theatraal opziende naar den Hemel. Het zal datzelfde duiveltje wel geweest zijn, dat 'n eenigiszins krachtig windzuchtje streelend over de ontbloote hoofden blies. Doch tegelijk nam het windeke heel den weelderigen haardos van den rektor mee. 'n Goed eindje verder bleef hij, als een gehavende kip fladderend, in een bremstruik hangen. Gelukkig, want anders had Joannes de pruik wel kunnen na-ijlen tot in de Belgische Kempen.

Stupide zag de rektor voor zich, als 'n foei-leelijke oude man nu, wien de soutane potsierlijk kleedde. Tot Pacificus hem had geholpen het rekalicitrante Erzatsding weer behoorlijk te bevestigen.

‘Ziezoo, nu is onze rektor weer toonbaar!’ spotte Joannes. ‘Hoort, mijn vriendje heeft plezier in 't geval. Hij danst en tiereliert het hoogste lied uit... Alles is toch maar echt aan dien leeuwerik!’...

Des rektors pastoraal prestige was nu geheel te niet - zelfs voor Pacificus. Hij liet de fraters dus lachen, en toen zij weer voor den zegen knielden, voerde hij, minder plechtstatig, eenigszins verbrouwereerd zelfs, zijn eerst verhinderd voornemen uit. ‘De zegen van den almachtigen God, van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, dale over u neer en blijve altijd over u. Amen.’

Terwijl de priester dit haastig in 't Latijn lispelde, sloegen de fraters eerbiedig hun kruisje.

Na een haastigen, koelen handdruk liepen rektor en fraters in twee richtingen uiteen. Nu en dan zagen zij nog eens naar elkaar om, hoeden zwaaiden naar den opgestoken wandelstok, tot de ruimte hen opslokte.

Nog even spotte Joannes: ‘Wat leelijke koolraap, dat hoofd zonder pruik!... Onbetaalbaar!... Straks gaat het ding weer aan den haal! Gaat een schepershond er mee van door!’ - En hij bleef al-maar grinniken bij de herinnering aan het afscheid van den rektor.

‘Kom-kom mon-frère, we mogen toch niet zoo oneerbiedig zijn tegenover een priester’, maande Pacificus. ‘De gezalfde van Ons-Heer is hij toch!?’...

‘Hm ja... Die zalving moet alles goed maken!... M'n grootje was er achter: Geestelijken moet men eeren, maar dan niet met hen verkeeren, zoo moet zij dikwijls gezegd hebben.’

‘Zij zal wel wat loskes in haar geloof geweest zijn... Dat komt in Holland zoo vaak voor.’

‘Mis, mon-frère... M'n grootje was 'n echt-godvruchtige vrouw... En ze wist haar weetje, hoor... Zoek zoo iets maar eens onder de Brabantsche vrouw-lui!... Maar van de priesters gesproken: Hier nog meer dan bij ons, waar zij door niet-Roomschen geducht op de vingers gezien worden, zou men haast gaan gelooven, dat Ons-Heer niet al te kieskeurig is, bij het uitzoeken van wijdelingen... Het wordt misschien te veel aan de menschenzelf overgelaten.’

‘Mon-frerke, mon-frerke!’ hijgde Pacificus, die groote moeite had de forsche stappen van Joannes bij te houden, ‘wat draaft ge toch door, vandaag!’

‘Och, hoe kan 't anders?... Koolzuur geeft Onze-Lieve-Heer

ons hier met zijn zuivere lucht te drinken. Zoutzuur heeft de gezalfde mij altijd in de keel gegoten... Kijk, zoo'n mengseltje gaat koken en bruisen... Zoo iets kan nu eenmaal niet anders... Die rektor is een type,... dat... dat... van alles te denken geeft'...

''n Geleerd, nederig priester!' murmelde Pacificus.

Heftig nu, zei Joannes: 'De deugd en de geleerdheid van dien man mogen mij gestolen worden... Niets dan kwaad kan dat onberekenbare heerschap stichten... Maar wie 'm aandurft, kan hem laten kruipen... als 'n worm'...

'Genoeg, genoeg!' bedilde nu Pacificus met z'n hoogste fausetgeluid. 'We spreken geen woord meer over dien rektor.'

'Amen' zei Joannes, neergezet nu. Hij bekende voor zijn eenvoudigen medebroeder te ver te zijn gegaan bij het doorsnijden van het laatste draadje tusschen hem en St. Andries, dat wereldje zoo vol tegenstrijdigheid en spanningen. Niets dan trieste restjes bleven daarvan nog zweven in zijn herinnering. Om zijn onthutsten medebroeder te troosten stelde hij voor, samen een Rozenhoedje te bidden... Daarvoor was deze graag te vinden.

Langzaam, nu werkelijk bekontempleerend al de mysteriën van dit gebed, murmelden zij de Onze-Vaders en Wees-gegroeten, terwijl gonzende bijtjes hun honig vergaarden op de hier als verdwaalde boekweitakkertjes, in de luwte van diepe plooien en tegen koude windvlagen beschermende boschranden.

De oude Pacificus had gehoopt gedurende deze reis nog eens hartelijk en vertrouwelijk met zijn jongen medebroeder te kunnen spreken over dat vreeselijke, wat hij zag aankomen: dat Joannes ontrouw zou worden aan zijn heilige roeping. God zou, zoo meende hij, zijn pogingen om dit grootste van alle ongelukken, die een kloosterling kunnen overkomen, af te wenden, wel willen zegenen. Doch voorloopig zag de kinderlijke oude man zich in zijn verwachting bedrogen. De rektor had voorloopig alles bedorven.

Na het rozenhoedje bleven zij zwijgend voortgaan, ieder spinnend aan z'n eigen gedachten. De al hooger rijzende zon stoofde alles heet, het rulle zand, de glibberige plaggen, de lijven onder de zware lakenschen togen. Het nu en dan even aanwakkerende

zuidenwindje deed z'n best hun wat verkoeling achterna te blazen, maar dit lukte slechts als een vooruitspringend bosch wat schaduw bood. Toch gaf de oude den jongere niets toe in het kloekmoedig trotseeren van de moeilijkheid. Dribbelend hield hij de wijde passen van Joannes bij.

Deze genoot volop van de vrije beweging onder God's hoogen hemel, van de stilte en de vergezichten, van de oogverblindende tinten, van de fijne lucht vol van de geuren der bloeiende dennen. Alles zoo eenvoudig, zoo eenvormig, zoo rustig en toch zoo grootsch, mysterieus fluisterend over dat eeuwige worden der dingen volgens de wet, die de Schepper heeft gemaakt. Het deed hem denken aan de toekomst achter den gezichtseinder, die hij nu tegemoet liep. Straks zou St. Vincentius opdoemen - als doorgangshuis naar de woelige en zondige wereld, waar hij zou te kampen hebben voor zijn bestaan. Want dat het daarop aanging, aan deze gedachte was hij al gewoon geraakt. Eigenlijk zóó gemakkelijk, dat 't hem wel eens verbijsterde. In den ochtend was, als altijd, na de kommunie het Te Deum aangeheven en de slotstrofe zong nog maar steeds in hem na. Hij neuriede haar op de wijs van Verhulst. Daar kon-je op marcheeren! Zelfs betrapte hij zich op fluiten van dien deun en dan riep 'n ‘pssst!’ van Pacificus hem tot de orde. Want fluiten - dit was den fraters te allen tijde, als lichtzinnig, verboden. Almaar bleef in hem weergalmen die kreet van Augustinus, evenals hij nu, door een langdurigen zielestrijd heen-en-weer geslingerd: ‘In Te Domine speravi, non confundar in aeternum!’ (Op U, Heer, heb ik gehoopt, en in eeuwigheid zal ik niet beschaamd worden.) Maar dan was 't ook alsof iemand hem weer opeens kwam influisteren: Zoudt ge er niet eens aan denken, eerst u-zelf te helpen? Dan pas zal God helpen.... Met bidden snijdt ge u straks geen boterham. - Hij kon er echter maar niet toe komen zich een praktisch plan van leven ook maar uit te stippelen. Dit was immers niets meer of minder dan in zichzelf ontrouw worden aan zijn geloften. En deze herinnering sloeg hem telkens in den ban van het ongewisse, ontnam hem de rust, die voor elk ernstig overleg toch zoo noodig is.

Gelukkig, dat de oude Pacificus het zwijgzaam wandelen niet volhield. Telkens begon deze 'n praatje, zette 'n kinderachtig

devotieliedje in. Dan deed Joannes mee, om hem genoegen te doen, ofschoon hij blij was als alle koupletten waren afgezongen. Soms moest hij op verzoek van Pacificus een in Holland gebruikelijk liedje op Maria of Antonius voorzingen. Die dingen vond hij al even onbenullig als de zuidelijke rijmelprodukten. Ze waren alleen wat meer gezwollen, daardoor soms nog iets dwazer. Wat wel bleek, toen Pacificus erom moest lachen of wantrouwend vroeg, of Joannes deze grapjes maar verzon. Dan ontstond er 'n gesprek over de armelijke geestelijke volkspoëzie van dezen tijd en de eeuwige schoonheid van de kinderlijk-eenvoudige middeleeuwsche Dietsche volksliederen. Maar dit ging boven het begrip van Pacificus en het deed deze angstvallig vragen of Joannes met zijn kritiek op kongregatieliedekes niet aan ketterij deed. Zulk gesprek liep dan weer dood in een kontemplatief zwijgen. Tot men weer samen de kleine uren der getijden las, de aaneenschakeling van gezangen, die doen gevoelen hoe heel 'n volk, z'n psalmdichters-persoonlijk, hebben geleden en gestreden, als geworsteld met God. Wanneer Joannes zich nu meer dan ooit aan deze verheven gevoelens overgaf, z'n stem wel eens aarzelde of trilde, de zakdoek voor den dag kwam, om de oogen uit te wisschen. dan verdacht Pacificus hem van.... verstrooidheid. Hem toch ontging bijna te eenenmale de beteekenis, de schoonheid van de Oud-Testamentische liederen.

Zoo leefden zij, op het horloge af, mee met de gebedsoefeningen in de kommunauteit-thuis. Tot om twaalf uur het gelui van de Angelusklokken van alle hoeken der heide uit door de lucht trilde. Met een scheper en een plaggensteker baden de fraters tusschen de vredig snuffelende schapen de drie Wees-gegroeten. Iedereen ging daarna zijns weegs, de fraters naar een boschrand, om daar te middagmalen.

Nu, onder het rusten en eten, kwam pas goed tot haar recht de weelderige stemming van het zich vrij-buiten-gevoelen. Joannes vond dat zulke idyllische picknick reeds alle moeite van de wandeling rijkelijk loonde. En de goede raaf, die indertijd aan Antonius en Pachomius in de woestijn een brood bracht, haalde niet bij frater Aegidius, den kok. Deze bleek het beste uit zijn keuken en provisiekelder te hebben meegegeven.

‘Wanneer wordt ge toch eens ernstig?’ vroeg Pacificus, toen

er van allerlei grappige opmerkingen over die oude monniken-figuren in de woestijn volgden.

‘Vandaag niet!’ riep Joannes en strekte zich languit over het zachte mos. ‘Nu ben ik voor mijn plezier uit. Gaudeamus!.... Over wat er na dezen dag komt,.... ja, dat zal wel heel ernstig zijn.... Maar geen ellende vóór haar tijd!’

‘Welke ellende dan toch?’

‘Daarover zullen wij eens praten, als we straks op den grintweg loopen.... Dan hebben we 't gemakkelijk.... Dan is 't niet zoo warm meer.... Dan hebben we ook 't moois achter den rug en zien wij weer de wereld met haar ergernissen.... Dan kijken wij er niet naar en.... storten ons hart uit.... ik voor u, u misschien voor mij.... Maar nu nog niet.... Nu is 't feest, bruiloft op de goddelijk-schoone hei!’

Bezorgd zat Pacificus zijn jongen medebroeder aan te staren. ‘Vandaag begrijp ik niets meer van u!’ mompelde hij al kauwend. ‘Wat ziet ge toch in zoo'n hei?.... Nu ja, 't is hier wel schoon.... voor 'n dagje’....

‘Waarin wij méér beleven dan anders in 'n jaar’, vulde Joannes aan.

‘Wat beleven?!’

‘De nabijheid van God.’

‘Die zoeken wij toch niet op de hei?!.... In de kapel van ons klooster hebben we Ons-Heer dag en nacht vlak bij ons.’

Joannes glimlachte medelijdend en zei gemelijk: ‘O ja, mon-frère.... Zeker, zeker,.... maar’....

Heftig werd nu de oude.

‘Ik zou haast gaan gelooven, dat de duvel u vandaag te pakken heeft!’ Dan blijft hij Joannes vragend aanstaren, en deze begrijpt wat er in hem omgaat: een niet in woorden te brengen verwondering over zijn aarzelend antwoord, terwijl toch juist hij in de kommunauteit gold voor den vurigen vereerder van het Altaarsakrament.

Rustig keek Joannes naar het licht, dat in gouden straaltjes door de fijne naalden zeefde. ‘God is hier door zijn ongerepte Natuur, door zijn bezieling van het doode stof.... Hier worden wij, wordt alles door God opgeheven als buiten de ruimte.... buiten den tijd.... Hier voelen wij de eeuwigheid.... achter

ons, vóór ons.... Hier beseffen wij iets van de grootheid.... van de grootschheid.... van het geheim van 't heelal.... van de nietigheid van ons eigen armzalig gedoe.... Hier verliezen wij ons-zelf en vinden alles.... Och, goede God, voor hoe kort!.... Deze dag vliegt om als in 'n visioen op Uw Tabor.... 't Is ons zoo goed hier te zijn.... Maar straks?.... Dan kruipen wij weer als wormen door het slijk!'....

'Mon frère, mon-frère!.... Wordt ge nu gansch zot!?.... Wat is dat voor praat, dien ge daar houdt tegen de lucht?'

Joannes ging door met zangerig te kontempleeren.

'Och ja.... altijd is God bij ons.... In Hem leven wij, in Hem bewegen wij ons.... Maar hier, in de goddelijke stilte, beseffen wij 't.... Deze ongerepte Natuur.... groot, onmetelijk groot voor ons.... en toch maar 'n korreltje in 't heelal.... teer.... als 'n kus van den grooten vader aan het kleine kindje.... Wat is toch de aarde als ik den Hemel aanschouw!'....

'Allemaal zinnelijke godsvrucht!'.... knorde Pacificus. 'Wij hebben Ons-Heer altijd bij ons.... Wat kan ons dan eigenlijk de rest schelen?.... 't Zijn maar boomen en wolken en wat gras en brem en zand.... Overal precies hetzelfde.... Goed voor 'n heidensch mensch, om 't dáárin te zoeken!'

Joannes zweeg, legde zich 'n wijle de handen op de oogen. 'Amen!' zei hij dan met 'n zucht, ging overeind zitten, at nog iets, staarde door z'n brandende oogleden den ouden Pacificus aan.

'Straks gaan wij ons bezoek doen bij het Heilig Sakrament, bidt dàn maar eens hartelijk.... Beter dan al die zinnelijke poespas!'

Zoo maande de oude vaderlijk, gelijk hij 't 'n ijlenden koortslijder zou hebben gedaan. Joannes was dan ook ziek, gevaarlijk ziek, geloofde hij.

Joannes keek naar het grauwe torentje ver-weg boven den tot 'n wazig streepje verloopenden boschrand, uitglurend.

'Ja, mon-frère, ik hoop daar eens hartelijk te bidden.... Echt zinnelijk'....

'Alweer wat schoons!.... Noemt ge zoo'n gebed bij Ons-Heer op zijn altaar zinnelijk?!'

'Ja', zei Joannes, en ziet den verbijsterden oude goedig-uitdagend aan. 'Dat is zinnelijk, in de beste beteekenis.'

‘Nu gaat ge wéér grapjes verkoopen!.... Hoe kan al wat zinnelijkheid is, anders zijn dan laag en zondig?’

‘Ik denk nu aan geen grapjes.... Het aanbiddelijk altaargeheim is zinnebeeld van genade en de genade-zelf.... Tijdelijk verschijnsel van het eeuwige, van den Eeuwige, gebonden aan gestalte van stof en aan een plaats.... Bederft de gestalte, dan houdt het op sakrament te zijn.... Wat is het geloof in dit alles anders dan zinnelijk, aan het onzichtbare in het zichtbare?.... Ons blijft te allen tijde den geestelijken God, overal’....

De oude zag zijn mede-broeder verbijsterd aan. ‘Zoo kunt ge met de paters praten, met Paulus, die ook 'n geleerd man is. Maar ik en de meeste fraters zijn daarvoor veel te eenvoudig.’

Joannes trok de knieën weer op, juist als toen hij aan het ven plagend bij den rektor zat, en ging vertellen van nachten, die hij op zee had doorgebracht, aan boord van oom's kof, waar hij dan wel eens de wacht aan het roer waarnam, om oom, z'n vrouw en den knecht gelegenheid te laten wat langer te kooi te blijven.

‘Hemel, hebt gij als jongen zoo heelemaal alleen 'n groot schip op zee gestuurd?!.... En dat wel in den nacht!.... Ik wist niet dat ge ook zeeman waart!’

Joannes kreeg plezier in de verwondering van het oude kind, dat nooit de zee of 'n zeeschip had gezien en zich daarvan de meest fantastische voorstellingen vormde. Hij sneed elke ingewikkelde verklaring af met kort en bondig te verzekeren, dat zoo'n wacht aan 't roer in 'n rustigen, helderen nacht veel gemakkelijker is, dan 'n enkel uurtje onderwijs-geven aan de kinderen of op de cour surveilleeren.

‘Maar ik wilde iets anders vertellen: In die stilte op zee, waarin ik niets anders hoorde dan het geklots van golfjes langs de boorden en het steunen van de masten, van het want, heb ik onder den wijden sterrenhemel geleerd, hoe men in dat zwijgen van de wereld dicht tot God nadert. Dan voelt men hoe Hij in ons spreekt. In de retraites worden wij telkens herinnerd aan: ‘Ik zal den mensch leiden in de eenzaamheid en daar spreken tot zijn hart.’ Welnu, op zee, op de heide, in het bosch.... op de bergen, in de woestijnen, overal, waar de menschen niet zijn, de menschen met hun drukten en zorgen en hartstochten, daar zijn dan ook de profeten, de denkers en dichters gevormd, zij, in wie God zich openbaart.

Daar fluistert de God der idealen. Zooals overal, ja, maar Hij wordt in de stilte gehóórd, verstaan, misschien soms.... begrepen.... Daar, op zee, meende ik te hooren, hoe God mij tot het kloosterleven riep. Nooit zou ik daaraan gedacht hebben, als ik bij helmstok en kompas niet zoo vaak had gevraagd: ‘Vader daar boven, welken weg moet uw kind uit?’ - Dan hoorde ik het antwoord: ‘Als het schip straks weer binnen is, ga dan heen, verzaak aan de wereld en volg Mij.’

‘Dit is God's roepstem geweest, heeft de biechtvader mij verzekerd.... 't Zal wel zoo zijn.... Maar of wij 't goed hebben verstaan....?’

‘Dit spreekt toch vanzelf, als de biechtvader u dat heeft gezegd’, viel Pacificus bedillerig in de rede.

‘'t Zij zoo.... Maar telkens wanneer ik op de heide wandel, dan beleef ik hetzelfde als in die schoone nachten op zee. Is dit nu zinnelijk, mon-frère?.... Och neen, nooit kom ik daar zoo boven uit als in deze eenzaamheid. Dan voel ik mij opgeheven in het rijk van de groote Idee.... van de Logos.... van het Woord, dat Vleesch is geworden’....

‘Och, mon-frère, daar begrijp ik weer niets van!’ zoo kermde Pacificus. ‘Dat gaat boven mijn klein verstand’....

‘Dit zoudt ge even goed begrijpen als ik, als ge ooit met de scherpe tegenstellingen van het leven had kennis gemaakt.... Gij zijt langs 'n effen paadje geleid.... Ik ben door alles heen geranseld.... en.... bij geluk.... of bij ongeluk.... in Sint Vincentius beland.... gestrand misschien.... Wie zal 't uitmaken!’

‘Dankt ge Ons-Heer dan niet voor uw heilige roeping?’

‘Ik dank Hem voor alles.... Vooral als ik dàt aanzie!’

'n Krom manneke, in vieze gelapte kleeren, leidde 'n schonkig koetje voorbij. Het beest sleepte, zuchtend en steunend in 't juk, 'n krakend en piepend karretje door het mulle zand, nu en dan nog onbarmhartig gestriemd met den sappigen berkentak, die heel het ontvleeschde lijf deed trillen. ‘Om God's wil, vriend, heb medelijden met het arme dier!’ kreet Joannes. Maar het versufte heideboertje hoorde hem nauwelijks, verstond hem zeker niet, nam dociel z'n pet af bij het zien van menschen in lange kleeren en - sjokte verder.

Als 'n zeepbel spatte nu voor Joannes de idylle van den picknick uiteen. ‘Laat ons danken en zien we zoo snel mogelijk thuis te komen!’ zei hij somber.

Pacificus werkte zich op de beenen en deed het dankgebed na den middagmaaltijd. Dan ging 't weer zwijgzaam verder - op het torentje in de verte af. Met Joannes viel niet meer te praten, zoo maakte de oude bedroefd voor zichzelf uit. Het eene oogenblik was hij de vroolijkheid en uitbundigheid zelf, bij het wereldschlichtzinnige af, om dadelijk weer in droefgeestigheid te vervallen. ‘O Lieve Heerke, zij 'm genadig.... Lieve Vrouwke, bescherm hem, bid voor hem!’

Zulke schietgebedekes deed hij bij menigte in het uur tot het torentje was uitgegroeid tot een armoedig gehucht, dat gansch verlaten scheen. Geen stem van mensch of dier deed er zich hooren. Te midden van die slaperige stilte stond het ruige kerkje open, als 'n duistere spelonk. Want door de kleine verweerde lage venstertjes vermocht het licht van den heeten zomermiddag nauwelijks door te dringen.

Tot vóór het altaar gingen de fraters er binnen om daar stipt het in den Heiligen Regel verordineerde bezoek aan het Altaarsakrament te brengen. Zij vonden daar geen andere altaarwacht dan de legers pissebedden en kakkerlakken, die overal tegen aankropen, langs de wanden van het koor, op het linnen van de kommuniebank. En tusschen de voegen en barsten van de eeuwenoude vochtige steenen sjirpten krekels klagelijk hun hymnen voor den, door zijn menschenkinderen hier wel zéér verwaarloosden God der altaren. Zelfs het lichtje in de godslamp hing op uitdooven. Het eerste werk van den ouden Pacificus was dan ook hier althans dit groote verzuim van pastoor en koster te herstellen. Hij verzorgde het symbolische licht van de altijd-durende aanbidding.

Hier, als geprikkeld tot eerherstel jegens Hem, die in zijn tabernakel zoo ganschelijk alleen was, stortten de beide reizigers des te hartelijker hun gemoed uit in stil gebed. Ook, ja vooral Joannes. Want de geest van gebed was levendiger bij hem, naarmate de zoo vaak opkomende zielsangst hem naar veiligheid, naar uitredding deed zoeken bij Hem, die roept: Komt tot mij, gij die vermoeid en beladen zijt, ik zal u verkwikken.’

‘Ziezoo, nu is de reis niet lang meer’, zuchtte Pacificus, toen zij weer 'n tijdje geloopen hadden. Hij voelde zich te vermoeid, te verhit om nog aan praten of zingen te kunnen doen. Het onafscheidelijke Rozenhoedje werd gelispeld, stil, ieder voor zichzelf. Vooral Pacificus kreeg dorst, voelde zich de tong aan het verhemelte vastzuigen. En z'n voeten, och, ze gingen hem zoo zeer doen. ‘De weg is toch wel wat lang!’ zuchtte hij, nu en dan smakkend.

‘Te Deum laudamus!’ juichte Joannes toen zij de eerste voetstappen zetten op den vlakken grintweg. ‘Geen anderhalf uur meer, èn: wij zijn in St. Vincentius!’

De wel schilderachtige maar armelijke plaggehutten en schaapskooien weken nu voor goed uit het gezicht. Van onder het breede looverdak van een linde, die al menige eeuw moest getrotseerd hebben, lonkte het eerste steenen huis van de bewoonbare wereld. Uitnoodigend stonden daar een tafeltje en stoelen, een voederbak voor paarden.

‘Eerst daar wat drinken en uitrusten!’ hijgde Pacificus.

't Was kloosterlijk stil op het erf. Toen zij het duistere voorhuis met zijn hel-roode plavuizen binnengingen, zagen de fraters een oud moedertje voor de tapkast zitten met 'n rozenkrans tusschen de vingers. Ze was er bij ingedut, want reeds waren zij bij een der tafeltjes op de stoelen neergevallen met een ‘Hèh-hèh, Deo gratias!’ toen het mensch pas merkte, dat er bezoekers waren. Eerbiedig schrok zij op bij het zien van kloosterhabijten en werd nu dadelijk een en al gedienstige bedrijvigheid. Twee heldergeschuurde tinnen kannen nam zij van 'n hoogen schap en kloste op heur klompjes de donkere keldertrap af. Uit het koelst belegen vat tapte zij de kannen vol. Glunderend kwam ze ermee aangedragen. Het koude vocht lekte met dikke druppels van het tin af, toen zij ze op tafel voor de bezoekers neerzette.

‘Wel goed moederke, God loone u!’ zei Pacificus, hartelijk opgetogen. Slechts toegevend aan zijn smachtenden dorst, zwelgde hij dadelijk groote teugen in.

Joannes liet zich evenmin onbetuigd. Met z'n neus in de kan knipoogde hij vriendelijk tegen het vrouwke. ‘Ge verdient den Hemel aan ons!’ riep hij geestdriftig, toen hij de kan leeg op tafel zette.

Ongevraagd ging het vrouwtje nog eens tappen. ‘De eerste is voor den dorst en de tweede voor den smoak’, zei ze, stereotiep grappig.

Intusschen konden de fraters zich in deze herberg stichten aan allerlei teekenen van devotie tot Onze Lieve Vrouw aan de grofgekalkte wanden. Ook Antonius, de goede heilige, die verloren zaken terugbezorgt, en Hubertus, lieveling van jagers en stroopers - wat hier vrijwel synoniem is -, Christophorus die de smokkelaars beveiligt tegen de waakzaamheid der strenge grenskommiezen - dit hemelsche trio had in deze afgelegen herberg zijn eereplaatsen op konsoles tusschen geweren, oude kruidkokers en weitasschen. Echt kettersch-kritisch zat Joannes zich om dit alles te vermaken, toen de tweede bier-expeditie werd afgeleverd.

‘Astoeblieft fraoters’, zei het vrouwtje hijgend. ‘Op twee beenen zulde ge weer goed kunne leupe.... Zoo zeet tenminste menier de deken, as-ie hier komp.... Enne: ie gaot nie éenen keer hier vôrbij.... De aandere heeren ôk nie.’

‘Best te begrijpen’, vleide Joannes, toen hij, langzaam nu, een teug nam. ‘Uw bier is als voor de Engelen gebrouwen, moederke!’

Trotsch vertelde het vrouwtje, hoe die gewijde bezoekers dan uit dezelfde kannen dronken als nu de fraters. Voor haar waren deze kannen daardoor ook gewijde voorwerpen geworpen, hadden zelfs mirakuleuse kracht gekregen, ‘door zooveul heilige lippen, zie-de.’ Om van tandpijn verlost te worden, behoefde men de heete wang slechts tegen zoo'n kan te houden. ‘In ééne is 't dan over!’

Joannes zat het uit te proesten. Pacificus zag hem bestraffend aan.

‘De fraoter geleuft 't zekers nie.’ Waarschuwend hief zij haar vinger op. ‘De heer van Sint Huibert hee damee ôk gelâche, krek as gaij, maor die-ên hee dân ôk kort daarna zelvers zukke pijne in z'nen mond gekrege, dat-ie geenen dienst mêr kost doen.... Ik zé altijd maor: wa 'k zelvers ondervin, dâ liegt toch nie.’

‘Zeker moederke, straf volgt altijd op de zonde’, gaf Joannes nu, grappig-rouwig, toe.

Tevreden met zulke bekentenis zette het vrouwtje dus gemoedelijk haar mystieke therapie tegen kiespijn verder uiteen en deelde daarbij nog mee, dat een offerke aan de heilige Apollonia ook wel afdoende helpt.

‘Als ge dan maar dadelijk de kranke kies laat trekken’, amendeerde Joannes, onbedwingbaar ondeugend.

Stug zweeg nu de geloovige ziel. De jonge frater verspeelde in eens haar sympathie. Toen, na nog wat gerust te hebben, Pacificus met haar afrekende en een ‘God loone’ toegaf, beloofde zij hem vriendlijk ‘'n Rozenhoeike.’ Maar Joannes kreeg nauwelijks meer 'n groetend hoofdknikje. Als wist zij niets van Dante's ‘Divina Commedia’, toch was het reeds lang uit de zooveelste hand tot haar doorgedrongen, hoe de Hel vol is met slechte priesters en monniken. In dien jongen frater zag zij een der kandidaten voor dat treurige gezelschap.

Ook Pacificus toonde zich ernstig ontsticht. De dubbele kan uit het dekanale vat zal wel niet heelemaal onschuldig zijn geweest aan een prikkelbare stemming bij de twee fraters. Nauwelijks toch waren zij weer op den geblakerden weg, of Pacificus gromde z'n ergernis uit.

‘Och-och, mon-frère, wat waart ge weer ondeugend!.... Zoo den zot te steken met 'n goei-trouw geloof van dat vrouwke!.... Foei!.... Of vindt ge 't dan niet schoon: zooveel godsvrucht in 'n herberg?’

‘O, 't is een-en-al poëzie!’ hoont Joannes. ‘Ja, poëzie.... als we tenminste daarachter niet willen zien het verschrikkelijke proza van.... ja, van kompleet heidendom.... Godslastering is het.... zonde tegen den Heiligen Geest, wat men dat biervrouwke heeft voorgeleuterd.... Bij ons spreekt men tenminste nog van okkulte fratsen.... hier heet het goei-trouw geloof!.... terwijl de menschen opgaan in superstitie, in bijgeloof.’

‘Tut-tut!.... Wat hebben wij te maken met al die geleerdheid!’ snauwde Pacificus.

‘Wel-ja, liever bijgeloof dan ongeloof.... Dat biervrouwke met haar wonderbare kannen en offerkens aan de heilige Apollonia en wie weet wat voor kwakzalverijen meer.... dat mensch typeert heel den rommel hier.... Wat hebben de alles beheerschende herders hier in zooveel eeuwen van de menschen gemaakt?!.... En wij, fraters, moeten de trouwe honden van die herders zijn!.... Zelf mogen wij niet te wijs worden, maar de schapen vooral onnoozel houden!.... Beeldenstormers moeten komen in dit van

God vervreemde land!.... Krab er de devotie en ijver voor beevaarten af, en wat komt er dan voor den dag?.... De verknoeide oude heidenen.... Hier bestaat nog geen Christendom!'

Pacificus liep te weenen als 'n kind. Van weer opkomende vermoeidheid, ook van verbijstering over de booze fel-kritische uitvallen van Joannes. Deze schrok dan ook van de uitwerking zijner woorden. Zweeg dus beschaamd.

'Ge neemt alles veel te zwaar op, mon-frère.... De menschen meenen 't toch zoo boos niet.'

Sussend zei Pacificus dit. Maar Joannes voelde zich daardoor opnieuw geprikkeld.

'Te zwaar neem ik alles op! Te zwaar!' foeterde hij. 'Wel zeker, Ons-Heer heeft ook alles te zwaar opgenomen. Tauler, Vader Eckhardt, Thomas à Kempis.... zij zijn allemaal te zwaar op de hand geweest. Zij hebben gewild, dat wij God moeten dienen en liefhebben uit geheel ons hart en met heel ons verstand.... Met ons verstand, mon frère.... Met ons verstand!.... Ziet ge, dat schuiven de lui hier maar op zij, als niet ter zake dienend.... Verstand!?.... Wel, dat hebben alleen de heeren-theologen!'

Hulpeloos strompelde Pacificus mee. 'Hadden we maar geen bier genomen!' zuchtte hij.

'Wel nu nog mooier!' zei Joannes, opeens weer neergezet. Hij voelde wel, dat zijn medebroeder 'n beetje gelijk kon hebben. 'Ik ben inderdaad weer aan 't razen geweest.... Vergeef mij.... 't Is waarachtig weer de oude geschiedenis.... De vrouw heeft ons op het verkeerde pad gebracht.... Dat biervrouwtje met haar belegen bier.... en heilige kannen!'

Nu viel 't hem pas op, hoe pijnlijk Pacificus strompelde. Hij nam hem forsch onder den arm, trachtte aan deze moeilijkheid een vroolijke tint te geven door tot denkbeeldige voorbijgangers te roepen: 'Menschen, hier ziet ge nu twee eerwaardige fraters, die in een kroeg boven hun biertje zijn geraakt en toen gingen steggelen.... Vertelt het toch astublietf niet verder!'

Pacificus moest erom gichelen, al deed de pijn aan z'n brandende voeten hem zwaar leunen op Joannes' arm.

Joannes werd dan weer ernstig en zei hartelijk: 'Ge zijt lang genoeg mijn goede, trouwe overste geweest, om te weten, wat er in mij omgaat.... Op zoo'n dag als deze moest dit wel sterker werken dan anders.... Ik ben prikkelbaar'....

‘Och, mon-frère’, kreet Pacificus en verzette geen voet meer, ‘ik loop als op vuur!.... Laat mij om God's wil wat gaan zitten!’

Zachtjes, voetje-voor-voetje, leidde Joannes den ouden man in de schaduw van een groep vlierboompjes op een weideveldje bezijden den weg, deed hem daar zacht neerzitten, trok z'n schoenen uit, lage schoenen, volgeschept met gloeiend stof; z'n kousen, doorweekt van de brandende afscheiding uit de huidsporiën. Een en al vurige blaar bleken de voeten.

‘Och, hoe moet ge hebben geleden!’ riep Joannes meedoogend. Zoodra de gemartelde het windje over z'n voeten voelde ademen, riep hij, opgelucht: ‘Deo gratias!.... Laat mij 'n poosje zoo zitten, dan kan ik aanstonds weer vooruit.’

Joannes wist wel beter. Bezorgd spiedde hij den langen eenzamen weg af, met zijn heete stof, dat de arme voeten nog meer zou schroeien.

‘O, Lieve-Vrouwke, wees ons genadig!’ hoorde hij z'n medebroeder bangelijk steenen.

‘Wees maar niet bezorgd, ik ga hulp halen, mon-frère.’ Na deze geruststelling liep hij naar een niet ver van daar staand kerkje. In den pastorietuin liep een welgedane priester onder 'n berceau te brevieren, voor de afwisseling nu en dan eenige trekjes doende aan 'n sigaar. Joannes liep naar hem toe en vertelde hoe hij met z'n medebroeder geen raad meer wist. De pastoor kon hem misschien wel aan een rijtuigje helpen?

‘Dit kan best!’ was het gulle antwoord. ‘Maar gijlie hebt daar in St. Andreas het rektortje wel!.... Die had toch voor een behoorlijk vervoer kunnen zorgen!.... Ik zal 't dien aardigen monseigneur inpeperen. Dàt beloof ik!’

Joannes liet den pastoor rustig uitrazen over zijn kollega, die een schande voor de deftige prelatuur heette, ja een vrek. Hij voelde zich gelukkig met de toezegging, dat de koster zou inspannen, om de fraters thuis te brengen. Maar 'n goed half uurtje zou dit nog wel duren; want de man was nog met den ‘heer’ op stap.

‘Mijnheer pastoor, God loone u. Ge zijt onze reddende engel. Als ik nu nog iets kon krijgen, om mijn ouden medebroeder te verkwikken, dan blijven wij in de weide nog graag wat picknicken.’

Niets gemakkelijker, meende de pastoor. De huishoudster kon voor alles zorgen.

Binnen enkele oogenblikken was 't dan ook feest op het weidetje. Daar kwam de pastorale voorzienige aandragen met 'n gemakkelijken tuinstoel en warm water. Pacificus kon zijn voeten wasschen. 'n Misdienaar-hulp-in-de-huishouding-en-leerling-voor-'t-Latijn, - omdat het jongmensch voor het seminarie bestemd was, droeg nog melk en glazen aan, 'n bundeltje sigaren. ‘Hier wordt het goed leven onder den kromstaf!’ juichte Joannes terwijl hij met zijn medebroeder van de aangeboden heerlijkheid genoot.

‘'Edde nog wâ noodig?’ vroeg de pastoorsche.

‘Wij durven heusch niet méér te vragen’, zei Joannes.

‘Vraoge staat u vrij. A-we 't neët 'ebbe, krijgde ge 't tòch nie.’

‘'n Paar kousen voor mon frère.’

‘Aanders nie? Ge zult ze 'ebbe.’

'n Welgemeend God-loone was de haar gebrachte dank, en de resolute gulle juffrouw toonde zich er zeer mee vereerd.

(Slot volgt.)

Jules Schurmann door Joannes Reddingius.
(*Vervolg van blz. 152*).

III.
De eenzame weg.

In den roman in brieven ‘Ombres Chinoises’, van Marguerite Schurmann, opgedragen ‘Au Poète Willem Kloos’, schrijft Lady Lesbie Gourock aan Catherine Lormont het volgende: ‘Le jour que j'eus en main les poèmes en prose de Charles Baudelaire, je fus fort étonnée d'y trouver mes désirs résumés, concentrés.... et je compris soudain que je n'aimerais jamais, ce qu'il serait possible d'acquérir ou d'atteindre, qu'il me faudrait toujours une autre chose, davantage....’

Jules Schurmann heeft een negental zijner kunstwerkjes in mooi beeldend Nederlandsch overgebracht. Het zijn: ‘De Haven’, ‘De Vensters’, ‘Ieder zijn Chimera’, ‘Confiteor van den Kunstenaar’, ‘Uitnoodiging tot reizen’, ‘De weldaden van de Maan’, ‘Het verlangen om te schilderen’, ‘De Nar en de Venus’, en ‘Een wereld in een haartooi’....

Als een vreemd wonderspel glijden deze gedichten in proza aan ons voorbij, wat een vreemdsoortige wereldwijsheid was eigen aan dien bizonderen artist, die Baudelaire was....

Schurmann had Bretanje bezocht en Savoye en de indrukken daar opgedaan, bleven leven in zijn ziel, zij waren zoo schoon en lieflijk en ontzagwekkend. En nu was hij weer in Laren terug. Wonend in de onmiddellijke nabijheid van akkers en hei met een

allerprachtigst uitzicht op het wat verwijderde dorp, waar vooral in den avond de omtrek zoo droom-stil kon zijn, schreef hij met lange tusschenpoozen verzen, welke hij met ouder werk tot een tweeden bundel verzamelde, door hem ‘De Eenzame Weg’ genoemd.

Elk nieuw beginnen heeft het verrassende van een nieuwen liefde-droom. Ook in dezen bundel toont Schurmann te behooren tot de echte dichters, die uitbeelden met een uiterste fijnheid, zoodat te luisteren naar zijn taalmuziek tot de aangenaamste genietingen behoort. En nu doet het er niet toe of hij laat zien een Griekschen God of een herdersknaap, of een boot op zee met blanke zeilen in den luchtigen bries, of een ouden zeeman aan land turend naar de wateren verheen, of hij Sheherazade toezingt in haar droom-van-duizend-en-één-nacht, of een bedelmeisje voor een winkelraam peinzend over het geluk ‘als de rijkheid eens wou komen’, of hij een oude viool sprekende invoert, of zelf op de maat van 't pasgevonden lied met zijn kriekenhouten pijp langs de stoppelvelden wandelt als het graan, op wagens geladen, reeds gevoerd is naar de deel; dán hoort hij het lied van de neerploffende vlegels, gezwaaid door krachtige knuisten, terwijl het stof ópdwarrelt.

De liefde tot het leven, de liefde tot het woord-schoon, gloeit in deze verzen, warm en innig als glanzende vruchten in zomertuin op het zuiden, als de zon koestert en er waait een mild aroom. Vlinders en bijen dartelen om de bloemen en roode en blauwe en paarse wonderverschijningen lokken door de prachten van hun kleuren en de kiezels op het tuinpad zijn warm.

Wilt gij een beeld uit een ver, vreemd land, romantisch en aantrekkelijk, met eigen stemming, lees dan dat fijn-teere zangetje ‘Bretanje’:

Ik hoorde 't held're lokgeluid
Van herdersfluit,
Uit rozenriet gesneden,
Waar ik op ruige rotsen stond,
Ik zocht en vond
Een herdersknaap beneden.

Die zat te turen naar de zee,
Die deinde mee
Op 't lokken van zijn liedje,
En 't was of uit het water klonk,
Dat rees en slonk,
Het zuiv're melodietje.

De geiten, die hij hoeden moest,
Op klippen woest,
Zag ik ze sprongen wagen,
Maar 't knaapje zag zijn geitjes niet,
Blies maar zijn lied,
Door 't golfgedein gedragen.

'Uit rozenriet gesneden', klinkt in ons na en wij weten voor altoos het mooie zwierige rhythmendansje, naar den inhoud zoo rijk aan al wat het hart bekoort.

Zooals een herfstdag ontroeren doet, huivert op eenmaal de weemoed door ons heen:

De gele blaêren dwarlen neer
Toch is in mij geen droefheid meer
Wanneer ik loop te dwalen,
Ik ben nu rijp voor 't herfstgetij,
Wat deert of in en buiten mij
De blaêren dalen!

Zijn niet de luchten wondermooi,
De boomen met hun laatsten tooi
Een weelde voor mijne oogen?
Wat deert of al de winter wacht
En zacht mijn leven naar den nacht
Reeds wordt gebogen.

De herfst, die milden toover spreidt
Op bosch en blaên vindt mij bereid
Voor zijnen laten luister....
Wat deert, wanneer ik dwalen mag
Nog in den allerschoonsten dag,....
Het komend duister.

Was dit het eerst aanvoelen van het Onvermijdelijke, dat elk onzer eenmaal nadert? De dichter las mij het gedicht voor op een herfstavond bij het rooden van den westelijken hemel, die een wonderbaren gloed deed vallen in zijn kamer. Hij was rustig en stil en sprak over zijn overleden broer Willem. Er moet veel in hem omgegaan zijn, in die tijden....

Bij het naar huis gaan langs den landweg, in den nacht, stond ik te turen naar de sterren, wonder-schoon fonkelend, denkend over het levensraadsel en mijmrend over mijn vriend....

Enkele dagen later schreef hij het lied ‘Herfstwind’:

Nu herfstwind gele blaêren strooit
In 't kleine tuintje bloem-berooid
Door de eerste koude nachten
En in de grijze regenlucht
Eenzame schuwe vogel vlucht
Met snerpend schrille klachten;
Waar in de koele kamer wij
Bei luist'rend naar de melodij
Der wind-bespeelde boomen,
Bij 't venster saam te turen staan
Naar 't grijs der lucht en 't geel der blaên
In herfstgetinte droomen;
Nu weet ik dat de weemoed die
Door lucht en boom en melodie
In u als mij ging dringen,
Geen droefnis als voorheen u geeft
Daar ook in u de vreugde leeft
Om 't vliedend schoon der dingen.

‘Pluk den dag’ was hij gewoon te zeggen:

Ban de droefheid uit uw leven,
‘Pluk den dag’,
Want het leven zal weêr geven
Vreugd en lach....

Zijn levensstemming vindt men uitgedrukt in ‘Houtvuur’:

Herfst en winter, lente en zomer,
Wisselen in mij, eeuwige droomer,
Dat ik seizoenen vergeet,
Bloemen ontbloeien mild voor mijne oogen
Waar nog zoo even sneeuwvlokken vlogen,
Wirlende wind blies zoo wreed.
'k Zit bij 't haardvuur, vlammen spelen,
Lekken met kleur'ge tongen de vele
Blokken met harsigen reuk;
'k Denk aan zomersche wouden, waar vallen
Muntjes van zon en vogelen schallen,
'k Zie in het houtvuur den beuk.

Na deze natuur-symboliek van zacht-aanvoelen en diep-doordenken in een stemming van deinen en fijn-blij waarnemen, gelukkig om het vinden, rijzen weêr de beelden uit het oude Griekenland:

Silenus op zijn ezeltje gebogen,
Vol wijnsap, sliep van 't leven onbewust....

verzen, even voortreffelijk van uitbeelding als het slotvers van zijn ‘Nimf en Sater’:

Doch twee gehoefde pootjes nog veel vlugger loopen!

Van bizonderen aard door hun levensdiepte zijn twee kleine fragmenten. Na strijd kwam de groote rust, het diepe inzicht....:

Als vroeger fluit ik op het zelfde riet
Mijn eigen wijzen maar in zachter toon,
Onstuimig is van jeugd het levenslied....
Den oud'ren is herinneren zoo schoon.

Toen ik jong was zocht ik het leven
Als ware het water om in te baden,
Ouder nu volg ik den oever
En ben tevreden het ruischen te hooren
Zijn schâuwen en glansen te zien....

IV.
Mijmeringen van een mandarijn en Chineesche verzen.

De zomer van 1916 bracht een nieuw kunstwerkje, waarin men een nieuwe zijde van talent leert kennen. 't Zijn mijmeringen, geschreven op de wandelingen of 's avonds bij het zacht-warme licht eener oude petroleumlamp.

Deze mijmeringen zijn bekoorlijk, heel wijs en ook wel doortrild van fijne ironie. Door zelfbeperking wist hij als een meester te scheppen. Om geheel vrij te zijn dacht hij zich een Mandarijn, die opmerkingen maakt over de wereld, de menschen van nu en voorheen en over zichzelf. Onze Mandarijn blaast rookwolken om zich heen, uit kostbare pijp en denkt: o wonderlijk westen, dat zoo wijs denkt te zijn, dat papier leerde vervaardigen, maar de wespen in het land van de zon maakten het reeds in hunne nesten, duizenden van jaren geleden.

Een brevier van wijsheid en schoonheid dit boekje, om te lezen in tijden van onrust, teneinde zich te laven aan het spelen - dit spel is hoogste ernst - van dezen geest.

Enkele beelden zal ik hier laten volgen:

'Zooals de zeeliên in hunne oogen dragen de opgeloste klaarheid van water en lucht, zoo dragen zij, die in hunne droomen d'oneindigheid bevoeren, diep in hun wezen de muziek der sferen, die groote eenheid, waarvan wij in de verzen der dichters de akkoorden hoorden als weerklank dier droomen.

Gij vreest den dood, omdat scheiden van het aardsche zoo wreed u is. Toch begeeft gij u iederen nacht ter ruste. Stel u voor dat gij twee nachten zoudt slapen, tien nachten, duizend nachten.... en *meer.* De dood zal u dan vertrouwd worden.

Sommige kunstwerken - O! Da Vinci! - zijn van het tijdeloos uur van den geest. Daarin is het wonder. Andere van lager orde zijn aan het *kennen,* aan *bepaalde momenten* gebonden.

Enkele verzen zijn ontroeringsvol; zij wekken en stillen tevens een verlangen, zij openen immer verdere verschieten, en voeren ons mede naar onbekende-bekende streken. Andere zijn als uit den hartegrond gereten kronkelwortels; vragende, vreemde raadselen. Er zijn verzen, met scherp lemmet gesneden uit het lillende leven, waarop bloeddruppels trillen, - vonkende, felle robijnen. Er zijn er als witte doodsbloemen, pas geplukt en reeds welkend, met den giftigen geur van stilstaand vijverwater. En, o! milde, de met morgendauw besprenkte, waarin nog ruischt de zachte weemoed van den zuiveren nachtegalenslag.

De muziek, die van verre over de wijdgestrekte landen tot mij komt in ijle, gebroken klanken, gedragen door den wind, en waarvan de harmonie niet tot mij kan doordringen, geeft mij in dezen kalmen zomeravond toch vrede en vreugd. Zij geeft mij den droom van iets, dat schoon is en onbereikbaar ver, maar dat voor mij bestaat, omdat ik het vermoeden kan. Zoo ging door mijn leven - niet vele malen, en uit welke wereld? - een klank, (een gebroken geluid), die mij troostte en gelooven deed aan eene volkomene en hoogere harmonie, voor mij misschien immer te ver en te onbereikbaar, maar die mij gaf geluk, alleen omdat ik haar mocht vermoeden.'

Op de 'Mijmeringen van een Mandarijn' volgde weldra een nieuwe bundel gedichten. Hij had iets schoons gevonden, dat hem verwonderlijk ontroerde. Had hij den geest van China leeren kennen uit de werken der groote wijsgeeren, thans luisterde hij naar de liederen zijner zangers.

Zijn bewerkingen van Chineesche Verzen, naar de vertalingen van Hans Bethge, Die Chinesische Flöte en Judith Gautier, Le Livre de Jade, prose, zijn zeer fraai. Met teederheid van weemoed weet hij zacht-peinzend zijn woorden te kiezen, 't is of een zilveren maneschijn glanst, of daar starren gloeien en dan weer of de uchtendhemel roodt of de zonne, hooggestegen, warmte en luister giet door het heelal en op aarde de menschen, de blijmoedigen en de eenzamen....

Wij kennen van deze Chineesche Verzen niet de oorspronkelijke teksten, maar wij mogen veilig aannemen, dat de Nederlandsche dichter hun diepe schoonheid benaderd heeft.

In de jaren 702-763 leefde de beroemde dichter Li-Tai-Po en van hem zijn de volgende zangen:

Op mijne fluit, welke van jaspis is,
Zong ik voor menschen diep-bewogen lied, -
De menschen lachten, zij begrepen 't niet....

Toen smart'lijk naar omhoog hief ik mijn fluit
Van jaspis naar den hemel en zoo zond ik
Mijn lied heen naar de Goôn. De Goden waren
Verheugd en gingen op doorgloeide wolken
Te dansen op de maat van 't lied.

En nu zing ik mijn lied voor menschen ook
Tot vreugde; nu begrijpen zij mij ook,
Wanneer ik 't liedjen op mijn fluit speel, die
Van jaspis is.

Hoe schoon het lied ‘In den vreemde’:

Ik rustte in 't vreemde land. Zilv'rige glans
Der maan scheen toov'rig voor mijn legerstede.
Ik hief mijn hoofd - eerst meende ik, dat
Het d'uchtendrijp was die ik glanzen zag,
Toen echter voelde ik: 't was de maan, de maan....
En zacht naar de aarde neeg ik mijn gelaat,
En mijn geboortegrond zag ik van ver....

Nog een lied wil ik aanhalen: ‘Maanlicht op zee’ (Li-Oey, 9e eeuw):

De volle maan rijst uit de zee ten hemel,
Het water is zoo kalm als eene beemde
Van vloeiend zilver. Wonderschoone nacht!

En in een vaartuig liggen jonge vrienden
Tesaam en drinken wijn uit fijne kelken,
Zij turen naar de wolkjes in de lucht,

Die over het gebergte, maanbeschenen,
Speels dartlen in een blijden rondedans,
De knapen fluistren: 't is de schoone stoet

Der witte gemalinnen van den keizer,
Maar een, wellicht een dichter, spreekt: O vrienden,
Het zijn de zwanen uit een andre wereld....

Over een gedeelte van den inhoud der Chineesche Verzen wensch ik een mededeeling te doen. In een noot had de schrijver vermeld, dat hij ook gebruik had gemaakt van een fransche verzameling van Polario, ‘Vers Chinois’ (Prose). In den inhoudswijzer werden deze verzen gemerkt met een kruisje. Men zal op de wereld evenwel vruchteloos zoeken naar een exemplaar van dat boek.

Zooals het een vreugde is kleinoodiën vergaderd te hebben in een schrijn, zoo wil ik mij de vreugde aandoen deze Polario-Verzen hier bijeen te zetten, opdat ook anderen ze rustig zullen kunnen lezen, als een schepping van Schurmann-zelf.

Avond.

De schoone minnares had mij verlaten,
Toen sprong ik in mijn bootje, dat gemeerd
Lag aan den oever en ik stuwde 't voort
Over het water, glanzend in den avond....
Mijn hart was zeer weemoedig en ik dacht
Aan haar, als aan muziek die was vervloten
En waar herinring immer naar verlangt....
Toen nam ik mijne jaspis-fluit en floot
Een liedjen in de lucht, zoo wonderdroevig,
Dat nenufaren negen over 't water,
De witte zeevogels hun kreten smoorden,
En tranen in mijne oogen welden, maar
Zij hoorde 't niet....

De bloem van Lan.

Op hooge, steile bergen ben 'k gegaan,
Over bebloemde heuvels, in valleien,
Die lagen schaduwrijk en lommerig,
Te zoeken naar de schoone bloem van Lan.

Mijn jaspisfluitje droeg ik met mij mee,
Ik zong voor vogels wat de menschen lijden
En van de twijgen floten zij een antwoord,
Dat even droef was als mijn fluitgeluid.

'k Zag armoede en ellende waar de menschen
Tesamen scholen, slechts op hooge toppen
Vond ik de rust maar kon niet lang er toeven,
Mijn hart trok immer weêr naar menschenleed.

De schoone bloem van Lan heb 'k niet gevonden,
Maar Si-Chy vond ik toen ik niet meer zocht,....
Ik ga niet meer te zoeken in den verre,
De bloem van Lan bloeit in haar zuiver hart.

Si-Chy.

Si-Chy, uw handen zijn als lotusbloemen,
Uwe oogen zijn twee maanbeschenen meren,
Wanneer gij lacht is het of blanke peerlen
Wonderbaar glanzen in den maneschijn....

Uw leden zijn uit bleek ivoor gesneden,
Uw voetjes zijn nog vlugger dan der hinde,
Uw roode lippen zijn als arabesken
Die een fijn kunstnaar kleurde op witte zij.

Uw haren zijn elastisch en zij blinken
Gelijk in sterrenlicht het loof der wilgen,
En uwe borstjens: twee satijnen appels,
Die blozen in het versch-bedauwde gras.

Waarheen gij gaat volgen U zoete geuren.
Die droomen doen van hartstocht en van streelen,
En wie het wuiven uwer vingren ziet,
Voelt in zijn hart de windzucht van een waaier.

De mandarijn en zijne gade.

De mandarijn in glimmend-groen gewaad,
Zat onder d' appelboom waarvan de bloesems
Zacht wiegden op den geurgen avondwind.

Zijn schoone gade glanzend als de sterren,
Op het terras stond turend in de verte
En witte bloesems gleden uit haar hand....

Van het nabijë meer drong zoet geluid
Van jaspisfluit: muziek geworden droom,
Zang van verlangen en van liefdeklachten.

En onbewogen bleef de mandarijn
In diep gepeins, vergetend zijne gade,
Die droef-weemoedig aan haar minnaar dacht.

De eeuwige minnaar.

De perzikbloesems glanzen in het maanlicht,
Het zachte briesje brengt mij zwoele geuren,
Ik denk aan haar, die teeder was als maanschijn,
Wier schoone glans voor immer is gedoofd.
Als perzikbloesems waren hare wangen;
Hare oogen blonken gelijk levend water,
Zij zullen immer blinken in mijn harte,
Dat in haar bijzijn vol van maanlicht was....
De tuinen van den keizer in nabijheid
Zijn nu verlicht en vrouwenstemmen zingen
Een schoone wijs van liefde en van verlangen,
Melodisch is de zuivere avondlucht....
Mijn hart alleen verlangt niet meer naar vreugde,
'k Wil leven voor de lieve, die verdween,
'k Heb haar verloren, maar meer dan wie leven
Is zij bij mij; zij zal mij niet verlaten
Aleer ik zelf van deze wereld scheid.

Levensdroesem.

De gladde spiegel van den kalmen vijver,
Weerkaatst de zilvren wilgen van den oever,
De bloesemboomen en den blauwen hemel....
Maar als er wolken door het luchtruim zeilen
Vervaagt het spiegelbeeld en wordt het slib,
Dat onder 't water lag verborgen, zichtbaar.
Zoo blinkt in eenzaamheid in mijne ziel
De beeltenis van eene, die 'k beminde
En die voor eeuwig van mij is gegaan....
Maar onder menschen en hun druk gewoel
Vervaagt haar beeld en drijft 't verscholen slib,
Donkere levensdroesem van den bodem.

Zweven.

Zwaluwen zwerven in de lentelucht,
De zacht-bewogen bloesemboomen geuren,
De zonbeschenen stroom glanst als metaal,
Waarover 't ebbenhouten bootje glijdt....
Waarheen? Ik laat mij met den stroom mee drijven
Zoo zonder wil, gelijk aan verre kimme
De kleine witte wolkjes in het blauw;
Mijn geest gaat ook in d' eindeloosheid zweven,
Als onbestemde wolkjes gaan gedachten
Ten blauwen hemel, vreugd voel ik noch smart,....
En slechts het lokkend klokken van het water
Is 't eenge, dat mij aan deez' wereld bindt.

Liefdesmart.

Ik weet, gij kunt mij niet meer minnen, Heer,
De schoonheid mijner leden ging verwelken,
En elken nieuwen morgen las 'k, helaas,
Op uw gelaat het mindren van mijn glans.

En toch de liefde, die 'k voor u gevoel,
Werd vuurger nog, daar ik mijn lot moest lezen
In uw donkre oogen, die mijn sterren zijn,....
In stilte heb ik veel en bang geschreid.

Gij hebt mij niets gezegd, maar zwijgend spraken
Uwe oogen meer dan woorden kunnen zeggen,
En, o! mijn hart brak van een stille pijn....
Spreek, Heer! en zeg of nog mijn hart mag hopen.

Maar, ach! gij zwijgt, gij ziet mijn tranen vloeien
En meelij is op uw geliefd gelaat....
Neen, spreek nu niet, geen woorden kunnen troosten
Nu met uw liefde ook mijn arm leven vliedt.

De dochter van den Mandarijn.

Het is een jonge visscher,
Dien mijn hart minnen moet,
Kleinoodiën noch paarlen
Vertroosten mijn gemoed.

Geef mij den jongen visscher,
Wiens oogen in mij zijn
Blinkend als twee karbonkels,
Met brandend-fellen schijn.

Hij keerde van de haven
En droeg zijn glinstrend net
Al over zijnen schouder
En lenig was zijn tred.

Onder den groven stroohoed
Keek schuchter hij naar mij,
Dan sloeg hij de oogen neder
En ging mij stil voorbij.

Maar aan zijn loopen zag ik
Hoezeer hij was ontdaan,
Hij wankelde en ik voelde
Met hem mijn rust gegaan.

Geef mij den jongen visscher,
Al zijt gij mandarijn,
Kleinoodiën noch paarlen
Kunnen tot troost mij zijn.

V.
Afscheid.

Een dichter, die zijn groote liefde had was Hölderlin.[1)] Hij had in handen gekregen ‘Hölderlins Leben in seinen Briefen und Gedichten, für die Deutsche Bibliothek ausgewählt und eingeleitet von Will Vesper’. Schurmann liep met het plan rond deze merkwaardige gestalte uit te beelden. Hij wilde de geestestoestand van dezen genialen ongelukkigen, ‘door Apollo geslagen’, door het vuur geschroeid, benaderen en het verloop van diens eigenaardigen geestelijken toestand schetsen. Dit plan werd niet uitgevoerd, daar hijzelf, min of meer nerveus, niet tot werken kwam.

Op een onzer wandelingen, las hij eenige verzen van Hölderlin voor:

Ihr Wälder schön an der Seite
Am grünen Abhang gemalt,
Wo ich umher mich leite,
Durch süsze Ruh bezahlt
Fur jeden Stachel im Herzen,
Wenn dunkel mir ist der Sinn,
Denn Kunst und Sinnen hat Schmerzen
Gekostet von Anbegin....

En dit geweldige:

Mit gelben Birnen hänget
Und voll mit wilden Rosen
Das Land in den See,
Ihr holden Schwäne,
Und trunken vom Küssen
Tunkt ihr das Haupt
Ins heilig nüchterne Wasser.

1) Zie over Hölderlin: Der kranke Hölderlin, Urkunden und Dichtungen aus der Zeit seiner Umnachtung zum Buche vereinigt durch Erich Trummler (1921); de artikelen van Dr. K.J. Obenauer: Hölderlin und das Leiden; Die Leidensursache; Hölderlins Götterwelt Hölderlin und Goethe (1922); Hermann Hesse, Hölderlin, Dokumente seines Lebens (1925); Die Briefe der Diotima, Im Insel-Verlag (1923).

Weh mir, wo nehm' ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo
Den Sonnenschein
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehen
Sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen....

En Hyperions Schicksalslied, met dit begin:

Ihr wandelt droben im Licht
Auf weichem Boden, selige Genien!

en smartelijk slot:

Doch uns ist gegeben,
Auf keiner Stätte zu ruhn,
Es schwinden, es fallen
Die leidenden Menschen
Blindlings von einer
Stunde zur andern,
Wie Wasser von Klippe
Zu Klippe geworfen,
Jahrlang ins Ungewisse hinab....

Langs het ruischend koren liepen wij, aandachtig en stil, aangegrepen door het woord van dien man, die stond aan de grens van twee werelden, toen de nacht-droomer Novalis zijn Hymnen zong en Goethe arbeidde in het licht van den dag. Wij riepen vóór onzen geest de blijde uren van onze ejugd, toen wij zoo vaak over de Goden spraken, wijs en als fluisterend, uit eerbied voor het Onuitsprekelijke, dat werkt achter al het uiterlijkzichtbare.

Geestdriftig las Schurmann de volgende strofen:

O all ihr treuen
Freundlichen Götter!
Dasz ihr wüsztet

Wie euch meine Seele geliebt!
Zwar damals rief ich noch nicht
Euch mit Namen, auch ihr
Nanntest mich nie, wie Menschen sich nennen,
Als kennten sie sich.
Doch kannt' ich euch besser
Als ich je die Menschen gekannt,
Ich verstand die Stille des Äthers,
Des Menschen Wort verstand ich nie.
Mich erzog der Wohllaut
Des saüselnden Hains,
Und lieben lernt' ich
Unter den Blumen.
Im Arme der Götter wuchs ich grosz....

In deze tijden openbaarde zich bij Schurmann het begin van een ernstige zenuwziekte, waartegen hij innerlijk lang had gevochten. Toen hij herstellende was, heb ik hem in de Valerius-Kliniek te Amsterdam bezocht. Hij liet mij zijn laatste werk[1)] lezen, in de eerste dagen van zijn ziekte geschreven. Na zijn herstel woonde hij rustig te Laren. Hij wandelde, biljartte, behartigde de belangen van de Leeszaal; hij verdiepte zich in Kunst, dichtte niet meer, omdat hij het beste wilde of niet.

Na zes van die jaren kwam het verlangen naar wat afwisseling; ze besloten in Parijs te gaan wonen. Bij ons afscheid schonk hij mij een groot portret van Paul Verlaine, dat altijd in zijn kamer had gehangen; op den achterkant schreef hij een paar lieve woorden....

Toen een hartelijk vaarwel.... handdrukken.... gewuif van uit de verte.... ik zou mijn goeden besten vriend Jules nimmer terugzien....

In zijn opgewekte brieven uit Parijs vertelt hij met enkele vlugge woorden van hun leven daarginds. Zijn oude vrienden vergeet hij niet, altijd verheugd wat goeds te hooren. 11 Mei '26

1) Door de goede zorgen van Dr. H.C. Rümke bleef het handschrift, dat Schurmann hem schonk, bewaard.

ontmoet hij in 't Café de la Rotonde te Montparnasse zijn vriend, den schilder Bruckmann, uit Laren. Samen gingen zij naar den Jardin du Luxembourg. ‘De lente is hier prachtig’, schreef hij: ‘wij gaan veel uit en zien veel interessante dingen en we hebben veel kenissen onder belangrijke kunstenaars van allerlei ras....’

30 November '26 schrijft hij mij: ‘Ik heb in de laatste tijden hard gewerkt. In 1906 speelden van der Horst en Ternooy Apèl een tooneelstuk “Uit het Kunstenaarsleven” van mij. Ik heb dit geheel omgewerkt voor het Fransch tooneel en zeer waarschijnlijk wordt het opgevoerd in December '27 te Monte Carlo, onder den naam Bernard Julien (mijne voornamen) en titel “Sous le ciel gris”. Ik ga nu een ander stuk van mij “Het Geweten”, bewerken en daarna een nieuw stuk schrijven. Het bevalt ons nog steeds uitstekend te Parijs....’

Plotseling, half Maart '27, in de dagbladen een kort bericht, meldend zijn dood....

Charlotte Busken Huet te Paramaribo 1871-1878 door Dr. J. Berg.

In de briefwisseling van Potgieter en Busken Huet worden telkens de namen genoemd van twee vrouwen, die zóóvele punten van overeenkomst hebben, dat men ze onwillekeurig met elkaar gaat vergelijken. Ik bedoel Mevr. Anne Huet, de vrouw van Conrad, en Charlotte, zijn zuster. Beiden intieme vriendinnen van Potgieter en diens zuster Sophie, onderhouden ze een levendige briefwisseling met hen; beiden verlaten ze haar woonplaats en ondernemen een reis naar de tropen: Mevr. Huet volgt haar man naar de Oost - Batavia -; Charlotte vergezelt haar broer Charles naar de West - Paramaribo.

Zoo worden de Potgieters door hunne twee vriendinnen op de hoogte gehouden van den toestand zoowel in de Oost als in de West. Beider brieven bevatten interessante bijzonderheden en munten uit door vlotheid van stijl en levendigheid van beschrijving. We bemerken dadelijk, dat we te doen hebben met schrijfsters van meer dan gewonen aanleg; iets, dat we trouwens reeds wisten van Mevr. Huet. Ik behoef slechts te herinneren aan den bundel ‘Schetsen en Verhalen’, welken zij - samen met haar man - in 1865 uitgaf. Maar ook Charlotte blijkt literairen smaak en aanleg te bezitten.

Eigenaardig is, dat ze beiden groote voorliefde voor het Engelsch hebben en dat Miss Thackeray blijkbaar haar lievelingsschrijfster is, van wie ze beiden werken in het Nederlandsch vertalen.

Nu de brieven, door Mevr. Huet uit de Oost aan Sophie

Potgieter geschreven, zijn gepubliceerd*), is het misschien wel aardig eens te luisteren naar hetgeen Charlotte ons te vertellen heeft over het leven in de hoofdstad van onze kolonie in de West, gedurende de zeventiger jaren, te meer, daar Suriname op het oogenblik weer aller belangstelling tot zich trekt.

We kunnen uit de brieven van Charlotte, die door de beschikking van Sophie Potgieter aan de Amst. Univ. Bibl. zijn gekomen, niet opmaken, in welk jaar de beide vriendinnen elkaar hebben leeren kennen, daar de eerste brieven ongedateerd zijn. Zeker vóór het jaar 1866, zooals ik uit een gegeven van elders kan zien. Heel belangrijk zijn deze *eerste* brieven overigens ook niet: alleen lezen we daarin, dat Charlotte de hulp van Potgieter nog al eens inroept bij haar vertalingen uit het Engelsch en dat ze hem telkens boeken te leen vraagt (van: Bungener, Mevrouw Bosboom Toussaint, Erckmann Chatrian enz.)

Interessanter zijn de brieven uit Paramaribo, waarheen ze met haar broeder Charles in het voorjaar van 1871 vertrok.

Na een verrukkelijke koele zeereis valt de eerste kennismaking met Paramaribo haar tegen. Ze klaagt zeer over de warmte, die des te drukkender is door den grooten vochtigheidstoestand van de lucht. Een even groote kwelling zijn de muskieten. Hiervan geeft ze een werkelijk suggestieve beschrijving. Haar eerste indruk is die van een groote saaiheid. Zoo ziet ze tegen haar verjaardag op, omdat er geen middel is om den dag op een prettige manier door te brengen: rijtuigen zijn er niet, en al waren die er, dan nog zou dat niet veel baten, daar de wegen zich in een verschrikkelijken toestand bevinden en er niets is, dat zelfs in de verte gelijkt op een uitspanning. ‘Wil men een plantage bezoeken, dan moet men de rivier oproeien of afzakken en alles meenemen, wat men noodig kan hebben, zelfs beddegoed en het loon voor al die moeite, moet, naar hetgeen men er van hoort, dan nog gering zijn’.

Wat de menschen betreft, ze vindt ze gul en vriendelijk, maar over het geheel, laag bij den grond; maar dat komt, volgens haar, omdat ze in Amsterdam zoo verwend was. Van lectuur, behalve couranten en nu en dan een boek, dat tot ontspanning dient, komt in den eersten tijd niet veel. Telkens als ze begint te lezen

*) Door schrijver dezes in ‘De Nieuwe Gids’, Aug. - Dec. 1926; Jan., Febr. Mei - Juli 1927.

valt ze in slaap. Die slaperigheid is een vreeselijke kwelling voor haar. Ze spreekt er telkens over in haar brieven. De dokter geeft haar den schralen troost, dat ze er na een paar jaar wel aan gewend zal zijn. Om iets van de ‘zoogenaamde’ koele morgenlucht te kunnen genieten staat ze 's morgens om zes uur of nog vroeger op, om een uurtje met een paar kennissen te gaan wandelen.

Ook de plantengroei kan haar niet in verrukking brengen. Zelfs de cactus, met zijn ‘stijve onbevallige’ hoog in de lucht schietende bladeren en zijn witte bloemen, die alleen 's nachts opengaan, is in haar oogen geheel ‘ontbloot van schoonheid’. De begonia's, in Holland met zoo'n zorg en liefde gekweekt, groeien daar in het wild. De oranjeboomen, waarvan er een paar in haar tuin in vollen bloei staan, verspreiden een heerlijken geur, maar de vruchten zijn zuur, alleen geschikt om er limonade van te maken. Bijzondere bloemen, bepaald eigen aan die streken, heeft ze nog niet gezien; het zijn meestal Europeesche, maar verbasterd. Een goed onderhouden tuin te hebben verslindt schatten; die weelde kunnen zich slechts enkelen veroorlooven. Het onderhoud is niet te betalen en bovendien zijn er geen menschen, die er verstand van hebben: ‘Men laat hier alles maar groeien zooals het wil; bloemen en vruchten door enten enz. veredelen is een gansch onbekende zaak; het is zoo jammer, want de grond is zoo vruchtbaar; alles tiert wat er in geplant wordt, maar liefhebberij en geld, aan die twee zaken is hier gebrek, niet alleen om mooie tuinen tot stand te brengen, maar eigenlijk voor alles’. En dan gaat ze voort: ‘Een geest van saaiheid rust hier op de menschen, die men van nabij moet zien om er zich een voorstelling van te maken; er heerscht niet meer bedrijvigheid dan in een afgelegen dorp; geen wagens, geen rijtuigen (behalve dokterskoetsjes) ziet men op straat; men krijgt den indruk, dat er niets omgaat en men kan gerust zeggen, dat het ook zoo is; de onzekerheid hoe het met Juli '73 gaan zal, wanneer het staatstoezicht op de geëmancipeerden ophoudt, maakt de menschen huiverig iets te ondernemen; plantages worden verlaten, liever dan nieuwe werkcontracten te sluiten, omdat men vreest, dat het werkvolk op genoemd tijdstip weg zal loopen of weigeren te werken en daardoor de eigenaars nog meer schade berokkenen; eigenlijk is het wel een belangrijke tijd, waarop wij hier zijn gekomen, en het

interesseert mij bepaald, wat het einde zal zijn. Het is een zegen, dat de slavernij is afgeschaft, maar het is onverantwoordelijk, om niet te zeggen schande, dat er eigenlijk niets gedaan is om de slaven geschikt te maken hun vrijheid op prijs te stellen of ze goed te gebruiken; het zal nog jaren, jaren duren eer een neger of zelfs een kleurling door de blanke bevolking geheel als gelijke beschouwd wordt; het vooroordeel bij menschen die hier geboren zijn, is nog zóó sterk, dat het grenst aan afkeer en de toon, waarop in den regel tegen de bedienden gesproken wordt is mij voortdurend een bron van groote ergernis; men maakt zich boos, wanneer zij 's avonds in slaap vallen, en het is ook zeker niet plezierig, als men in het oneindige roepen kan zonder antwoord te krijgen; maar ik vraag u, wat kan men anders van de menschen verwachten, die in een slecht verlicht voorhuis of op een donkere trap kunnen zitten, zonder werk, zonder eenige gelegenheid om zich met hun eigen liefhebberij bezig te houden? O! Er is hier nog zooveel in den maatschappelijken toestand, dat slecht is ingericht en ik verbeeld mij, dat, zoolang daar geen verandering in komt, en de negers leeren voelen, dat zij menschen zijn, alle pogingen om hen te beschaven en te ontwikkelen, vruchteloos zullen blijven. Gelukkig hebben wij het goed met onze bedienden getroffen en ook geloof ik nog al slag te hebben met hen om te gaan; maar hun taal kan ik nog in het geheel niet spreken, en daar althans twee van hen zeer goed hollandsch praten en de derde het verstaat, stel ik mij voor, dat het nog lang zal duren, eer ik het zoover gebracht heb....

Wat mij hier op het oogenblik haast het zwaarste valt, is de onmogelijkheid om zich voor een dag of zelfs voor eenige uren te verplaatsen; men is hier en moet hier ook maar blijven; een keer heb ik door de vriendelijkheid van anderen getoerd, maar behalve het genot om al rijdende de lucht in te ademen is er niets aan, want schoone natuurtooneelen zijn hier niet te vinden; alles is even vlak, begroeid met onkruid en laag geboomte; een enkele palm groeit hier en daar; maar voor mij hebben die boomen weinig bekoorlijks; dieper landwaarts in moet wel een grootsche natuur te vinden zijn; maar voor vrouwen is het haast ondoenlijk zoo'n tocht te maken en ik stel mij voor over tien jaren in Holland terug te komen zonder veel meer gezien te hebben dan nu, enfin,

ook dat zal wel wennen, en al schrijf ik u dit nu allemaal juist zooals ik het hier vind, moet ge toch niet gaan denken dat ik mij diep ongelukkig voel; wij hebben gelukkig een heerlijk huis en een prettig, gezellig intérieur, althans 's avonds, want over dag ben ik natuurlijk altijd alleen en de menschen hebben ons waarlijk allerliefst ontvangen en bestormen ons met visites; nu en dan zijn we ook al eens uit geweest; de wijze, waarop men elkaar ziet, is eigenlijk precies als in Holland: kaartspelen, muziekmaken, praten en soupeeren: ziedaar de vier verheffende bestanddeelen van de soirée's, waarop ik tot nu toe geweest ben; behalve een soirée of receptie bij den Gouverneur, waarop gedanst werd en ik de eer genoten heb van met Z.E. te walsen en waar uw japon bewonderd is; verbeeld u, de menschen babbelen hier zóó, dat een familie, die niet op de receptie geweest was, een paar dagen later toch precies wist, wat ik had aangehad, en dat was haar nog wel door een heer meegedeeld. Verleden week hebben we ook een comedievoorstelling gehad, gegeven door de matrozen van het oorlogsschip; die luidjes hebben zich waarlijk alleraardigst van hun taak gekweten en beter gespeeld dan men het dikwijls ziet van acteurs van beroep; er is hier een schouwburg en een vast tooneelgezelschap van heeren en dames, die - de eerste althans geheel belangeloos - hun gaven ten beste geven; de dames krijgen zoowat een kleedgeldje, maar heel veel zal het niet wezen; wanneer men in aanmerking neemt, dat die meisjes nooit comedie hebben zien spelen en nimmer de kolonie zijn uit geweest, dan moet men zeggen dat het verdienstelijk is en sluimerend genie verraadt. Verder bestaan hier twee leesgezelschappen; voor het eene ‘Keur van Letteroogst’ is Charles candidaat om lid te worden, zoodra er een vacature is; intusschen is een van de leden zoo vriendelijk ons de helft van de week de boeken te sturen; zoo krijgen we af en toe wat tijdschriften te lezen en vonden we o.a. dezer dagen in het April-nummer van de ‘Tijdspiegel’, een recensie over Fides; ook las ik ‘Frans Holster’ (wat een taai boek) en hoop op die manier ook ‘De Delftsche Wonderdokter’ in handen te krijgen.’

Over Mevr. Huet in Indië is Charlotte niet bijster te spreken. Dat blijkt telkens; vooral neemt ze haar kwalijk, dat ze nooit iets van zich laat hooren. Trouwens, dat was ook reeds vroeger, toen

ze nog te Amsterdam woonde, een van haar grootste grieven. Mevr. Huet schreef toen voornamelijk aan de Potgieters, die dan de brieven ter lezing zonden aan Mevr. van Tholl, de moeder van Mevr. Huet, en aan Charlotte.

'Ge moogt wel van geluk spreken, dat ge af en toe brieven van Anne krijgt; mij schrijft ze nooit meer en waarom weet ik niet; heb ik soms eens iets geschreven, waarom zij knorrig is, ofschoon ik het mij niet kan begrijpen, dan had ik veel liever, dat zij het ronduit schreef; het is niet plezierig; wij zijn in onze familie zoo iets niet gewend; hoe zou *zij* het gevonden hebben bij haar vertrek naar de Oost geen enkel bewijs van belangstelling van onzen kant te hebben ondervonden. Ik weet wel, dat mijn brieven niet zoo aardig en geestig zijn als de hare, maar wij waren nogal vertrouwelijk in Holland en ik dacht dat zij van mij hield.'

Maar al zijn de 'Oosterlingen' traag in het schrijven, tot groote voldoening van Charlotte en Charles vergeten ze nooit de 'Java-Bode' naar Paramaribo te zenden, welk blad ze steeds met veel genoegen lezen, vooral wanneer het verrijkt is met bijdragen van Potgieter. 'Regt aangenaam is het mij te zien', schrijft Charles aan Potgieter, 'dat gij voortgaat den redacteur uwe bijdragen te zenden, "Herinneringen en mijmeringen", "Byron", "Isaac da Costa", "Willem de Clercq en Béranger" al vraagt gij door al die figuren zoo schijnbaar grillig en onverwacht op te roepen, van uwe lezers een andere inspanning dan zij gewoonlijk bij couranten-lectuur in voorraad gereed houden. Wees verzekerd, dat zoo uwe mijmeringen in het Oosten gretig ter plaatsing worden ontvangen, ze hier in het Westen als een tractatie worden genoten, als het lekkerste, dat voor het laatste bewaard wordt. We lezen hier "Het Handelsblad", "De Haarlemmer", de mail-editie van "De Nieuwe Rotterdammer"; bovendien brengt de mail ons regelmatig de Engelsche "Economist". Al die letterspijs wordt met meer of minder nauwkeurigheid verorberd. En is die veelal machinale werkzaamheid afgeloopen, dan strekt onze hand zich naar de "Java-Bode" uit, die, welke grieven gij er ook nog tegen moogt koesteren (contre ceux qui aient le goût difficile, il n'y a pas de remède) eenstemmig door ons wordt verklaard te zijn de prettigste Hollandsche courant. Ik zie u meesmuilen en half binnensmonds prevelen: "Ça n'est pas jurer gros". Toegegeven, maar

daarmee kunt gij toch het betrekkelijke der verdienste niet wegcijferen.'

'De Delftsche Wonderdokter' is intusschen ook in de West ontvangen en gelezen. Het boek valt over het algemeen zeer in den smaak, al vindt men, dat het beter zou geweest zijn, indien bij enkele gedeelten het snoeimes ware gebruikt.

Ondanks alle saaiheid en eentonigheid van het leven daar, waarover Charlotte herhaaldelijk klaagt, moet ze erkennen, dat het eerste jaar van hun verblijf in de West omgevlogen is, al vindt ze iets weemoedigs in de gedachte, dat het leven zoo snel voorbijgaat, zonder haar eigenlijk eenig genot op te leveren. Charles is intusschen Agent van de Handelmaatschappij geworden en vindt dus meer en meer zijn vasten werkkring in de West, maar tegelijk is de kans op repatrieering daardoor geringer geworden.

De grootste variatie en verkwikking zijn altijd de dagen, waarop de mail aankomt, en ze verzekert, dat men in de tropen geweest moet zijn, om zich een denkbeeld te kunnen maken van de teleurstelling, die men gevoelt, als de mail niets heeft meegebracht, Zeer in hun schik zijn ze als Potgieter hen verrast met het zenden van zijn portret.

Uit Batavia hooren ze nog maar steeds niets. 'In geen maanden hadden we iets uit de Oost vernomen en de berichten van mijnheer Potgieter waren dus meer dan welkom; we wisten er niets van dat Conrad ziek is geweest en zij op Kramat een paleis van een huis hadden. Ik kan niet laten wel eens in den geest een vergelijking te maken tusschen de eenvoudige Anne, die Conrad ons als zijn aanstaande vrouw kwam voorstellen en de Anne van thans, die met vijf paarden en een hofhouding van 14 bedienden van Buitenzorg naar Kramat verhuist. 't Is haar van harte gegund, als zij den ouden dag maar niet geheel vergeten.'

De tijd heeft helaas geleerd, dat Charlotte's vrees niet ongegrond was.

(Slot volgt.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCLXXII.

Stil, met stug voorhoofd steunend op strak-ruig tapijt-werk, kloeg
'k Zuchtend in de oude tij'n reeds, toen dorre ijdlen droogjes plaagden
Mijn Inmoed met de al-nauwstheid hunner Wanen en belaagden
Mijn eenzaam-zwoegend Zelfje met hun smaad, dien 'k dan maar droeg

Lijdzaam, tot 'k eindlijk van ontroering ziedde en zei: ‘Genoeg!’
O, als een Stormvloed heel mijn's heev'gen Geestes Hoogheid vlaagde
Puur over hoofden van Verloor'nen, die zichzelf verlaagden,
Daar elk mij, Waren, Diep-zwaar-ziende', alsof 'k een hond waar', sloeg.

Doch, strenglijk-stoere Strever steeds, voel 'k vreedzaam tháns me en klaag de
Gedachten uit, mijn wijste en eigenste, als de stalen Ploeg
Mijns nooit vermoeiden Geestes wijd omhoog stuwt ze als geslaagde
Willing mijn's ruimsten Zielzijn's, dat mij rijk maakt. Weet, met Boeg
Onwendbaar-strakke, stoutste Tochten naar 't Onzienbre ik waagde,
Want van leêge Aarde wars, 'k alleen naar 't Waarste jaag en joeg.

CCCLXXIII.

Was 'k ooit een klagende, een luid-uite? Neen, traag-zwaar geboorne
Zweeg 'k vreemd: elk, leek 't, zag daar een lijkje: met dof, lichtloos oog
Voelde mijn fel-geschrokken Zieltje de Aarde aan, waar streng zoog
Een Donkre Wil naar òp me, om hier te liggen als op doornen.

Had 'k iets te boeten? Och, wie weet? Fier bukkend voor 't Beschoorne
Droeg 'k kalm, als kind al, dat 'k door dorre Woestenijen toog,
Voelend dat élk haast, ijskil-suf doend, nuchter-vlak en droog
Onmooglijk viel te reeknen, door mijn geest, tot de Uitverkoor'nen.

Doch, tóen al, zei 'k me ook, sterk in 't Diepste: Hoed u, dat nooit loog
Uw klaarst, puurst Wezen voor u-zelf noch andren, en ook toornen.
Doe nimmer tegen eedlen: houd u-zelf van-binnen hoog,
Stoer-prachtig. Och, als voor mijn rein Geweten nooit Verloorne,
Kan 'k blijven staan nog lang, hoop 'k, soms wat stijf, maar diep-gezwoorne
Vriend van 't Al-Waarste, tot 'k gedwee naar 't Eeuwge Zijn hervloog.

CCCLXXIV.

'k Had, kort, een Broêrtje, 't lijfje broozer nog dan 't mijne, en rijzend
Nóg trager, na een jaar, uit zelfden teeder-fijnen Schoot:
Doch, wijs, nam, hoog-omvaemend, de vaak wèl-gezinde Dood
Dièn zwaarst-geboorne in Zijn wijde Armen, nadat Moeder, krijschend

'Wat wordt van mij en mijn twee kleinen!' als een Wolkje, deizend
Naar Versten Einder was vergleden met haar Geest: Zij vlood
En liet me alleen in dit wilde Aanzijn, Dat geen Heul mij bood,
Mijn heele jeugd door, dan mijn eigen Zieltje, waar iets wijzend

Steeds bleef, wat 'k doen en laten moest, ondanks al 't fel-misprijzend
Gemompel en dwaas plagen staeg der Andre: ik weet nog, rood
Van woede, om mij, drie-jaarge, vloog op me af ze eens, toen 'k ophijschend
Met kleine hand mij zijn wou aan een Meubel, en een stoot,
Zoodat 'k dof plofte, wierd mij Les. Ach, door dien schrik, plots peizend
Geworden, leerde ik dulden heel mijn's jongenslevens Nood.

CCCLXXV.

'k Voel-denk diep-rijker dan de velen, maar verhief 'k me ooit? Neen.
'k Weet niets dan lievend Mensch me, en wierd slechts dol in 't Diepste, als duwen
Oer-dommen gingen ruw mij, daar mijn Stille Kracht te luwen
Hun, door mijn wijd-uit Mijmren, over 't Ondoorgrondbre, scheen.

Doch 'k streefde en wrocht stil-wrokloos dóór, nam nimmer iets in leen,
Bleef zwaar mijn donkren Gang gaan in fataallijk-durvend Stuwen
Van vagren naar de Hoogste Schoonheid, los van 't ijdle Kluwen
Der woorden, waar een vlotte Massa zich in wil vertreên.

Blijf dies mijn Macht Ge, o Achterwezende Eenheid, Die mij geen
Leed ooit bespaard hebt in mijn jonge jaren, sinds dof-ruwe
Wil stiet mij 't Zijn in, dat 'k geboren stierf haast, want mijn leên
Leken schraal-stalen takjes, waar al leven uit verdween.
Och, 'k wierd gered, lijk noemt men 't, maar onwrikbaar bleef 'k een schuwe,
Daar 'k noode word ten speelbal van de hartloos-geestloos-sluwen.

CCCLXXVI.

Vind 'k dies me iets hoogs, iets nobels? Och, 'k voel wijd-diep dóór en weet
Wat 'k weet, niet halend 't uit der Aardschheid warrelende Wanen,
Die allen, eensklaps glanzend, na een poosje weer gaan tanen,
Omdat een nieuwe in veler hersens over de oude gleed.

'k Bleef levenslang 't Eéne, allergeestlijkst Diep getrouw: kalm reed
'k Op 't Ros der stille Diening, met zijn zacht-bewoogne manen,
Terwijl 'k mij echt en sterk mijn eignen rechten Weg bleef banen,
En steeds me ook trouw van al mijn vast-bezwoorne Plichten kweet,

Te zijn noch leugnaar, noch jaloersche, en geen onbillijk leed
Te doen aan lieden, hoe ze ook doolden, want in donkre lanen
Huns ijdlen Meenens blijde zich verloren. En zoo meed
'k Reeds in mijn jeugd - laas, niet genoeg steeds - 't gauw mij diaphane
Gedaas der vele vlotte praters, dat steeds áan mij deed,
Als hoorde ik 't kraaien van mechanische, opgezette hanen.

CCCLXXVII.

O, nu 'k stil naga, vèr uit vroeger leven, hoe zoovelen
Kwaad spraken, in mijn Bij-zijn, van hun vrienden, weet 'k mij mooi,
Want goed, daar 'k zelf vroom zweeg en nooit nog ruw ging mededeelen
Zelfs niet, wat 'k wreed beleefde. Sprekend maakte ik nooit tot prooi

Eén mensch van mijn wáár-wetend voelen, want geen vlucht'gen gooi
Wou 'k doen met vlakke vlotheid naar 't één-juiste ooit. 'k Wacht, tot kweelen
Hoog gaat mijn Geest, die 't àl fijn proeft, van uit de eenvoudge Kooi
Mijns lichaams, waar Hij toeft met vreugde, omdat Hij daardoor spelen

Harmonisch kan zich uit tot diepst Bewustzijn. IJdlen tooi
Versmaadde ik streng steeds in mijn woorden en mijn blik, want velen
Kan ik, de simple, alleen het Vlekloos-Ware. Als Haan, die 't Hooi
Doorspeurt naar lekkre hapjes, las 'k elk mensch, dien 'k kende, en telen
Ga 'k daar dan òp de schoonheên, die mijn levensweemoed streelen,
En waar 'k mijn zucht naar 't Vreemde Oneindige, in mijn ziel, mee rooi.

CCCLXXVIII.

O, Ziel, denk nooit aan Doôn meer, want wat geeft dat hùn of ú?
Vreemd wierden ze aan zichzelf, daar in 't Onweetbare, Eeuwig-Hooge
Vervloeiden zacht ze... Als schoone Wanen, die een oogwenk vlogen
In 't mijmrend zien der Al-ziel, doken weg ze in 't Duister, schuw

Voor 's Aanzijn's Schijn. Ach, aardsch Vergaan dier Fieren, door een Duw
Der Eindelooze, schijnbre Wijdte wierden ze eens getogen
Uit de Onverstaanbaarheên naar hier, zooals dat ging gedoogen
De Een-ware Alwezendheid, Die droomt ons allen in een luw

Begeeren zonder Vrede, zonder Weêrstand. Wee, stil gruw
Ik, Ziel, diep-ziende in mijn verst Wijd-zijn, dat zich staeg bewogen
Voelt in mysterie-volle Opdoemingen, nù teêr, dán cru,
Terwijl 'k verdiep me in 't aardsch Gewarrel, waar de gruwbre Logen
Meest Waarheid lijkt, en hoogste Kracht dus houdt. 'k Bid, ingetogen
Ziel, vlieg, in 's Zijn's Naam, eens naar 't Eeuwge, 't Tijdenlooze Nú.

Erratum:

In Binnengedachte 367 (vorige afl.) 1e regel *staat:* blijder zien *lees:* blijder zien Ge

Sonnetten door Hélène Swarth.

I.
Troost.

Nu wilde ik ál de grijzen, bang gebogen
Naar de aard, die weldra hen verzwelgen zal,
Vertroosten mild, met wijzen woordenval -
Maar 'k weet geen woorden voor mijn mededoogen.

- ‘Een Engel brengt u, ver van Tranendal,
In Paradijs, waar blij verwonderde oogen
Verloren lieven weer aanschouwen mogen!’
Of: - ‘Zalig zijn wie smelten weg in 't Al!’

Of: - ‘Wie zijn wij, die van een hemel droomen,
Arme éendagsvliegjes, minder, stof-atomen,
Doorlevende éven hoop, vrees, vreugd, verdriet,
Dan, moegedwarreld, droomloos en gelaten,
In 't rijk van rust, waar lieven is noch haten,
Ons lossend op in God - of eeuwig Niet?’

II.
Goden.

O vrome! bitter moet ik u benijden
Uw milden God, wiens toorn zich laat verkalmen
Door gloed van kaarsen, geur van wierookwalmen,
Door rozekrans en bede en schuldbelijden,
Geruisch van orgel, klokke- en lofzanggalmen!
Terwijl de Christus, die voor u kwam lijden,
In 't Brood der Englen, dat uw priesters wijden,
U sterkt en wenkt waar wuiven hemelpalmen.

Mijn god is wreed gelijk barbaarsche goden.
Hij dwong in overmoed met hem te kampen
Mij, arm atoom, den strijd door hem verboden.

En 'k wacht, vertreden, overstelpt van rampen,
Tot hij, die troont in wolk van tranendampen,
Mij storten zal in donker Land der Dooden.

III.
Wanhoopsbeest.

En triomfantlijk greep en wierp ik uit
Het glibbrig donker giftig Wanhoopsbeest.
En uit de wond, waar 't nooit meer van geneest,
Droop bloed als wijnmoer langs de zwarte huid.

En hoogmoeddronken, wijl 'k was sterk geweest,
Den voet geplant ten doodstuip van mijn buit,
Mijn zegezang ik zong met blij geluid.
Om de overwinning vroolijk vierde ik feest.

Toen boog ik over 't hemelrein kristal
Der bron, ten lest door trotschen moed bevrijd,
Die 't zwarte Beest nooit meer bezoedlen zal.

En 'k schepte en hief een handvol, zongewijd.
Doch diep in 't water klonk een stem, die riep -
En 'k zonk in d' afgrond, waar de hemel sliep.

Sinte Elisabeth of de deernis door P.H. van Moerkerken.
(*Vervolg van blz. 214*).

PERSONEN:

ELISABETH, gewezen landgravin van Thuringen.
FREDERIK II, Keizer van Duitsland.
De vijf Bedelaars:
DE MELAATSE,
DE BLINDE,
DE DOOFSTOMME,
DE KREUPELE,
DE ONNOZELE.

MEESTER KONRAD VAN MARBURG, biechtvader van Elisabeth.
GUDA } dienaressen van Elisabeth.
ISENTRUDE } dienaressen van Elisabeth.

Nabij Marburg, in de Meimaand van 1228.

Derde handeling.

Een weide buiten Marburg.
1. De blinde, de doofstomme, de kreupele en de onnozele bijeenzittend.

Blinde:
Is 't al nacht?

Onnozele:
Dat scheelt niet veel. De maan komt op, de zon gaat onder.

Blinde:
Mij dunkt, ik hoor veel geschuifel van voeten,.... en het trekt weg naar de verte.

Kreupele:
Ja, wie verzadigd zijn van spijzen en klinkende munt gaan weer heen naar hun dorpen en woudholen.

Blinde:
Hoeveel zouden er geweest zijn?

Kreupele:
Er waren er wel duizenden. Nog nooit heb ik zoveel blinden, stommen, kreupelen, onnozelen, leprozen en vagebonden bij elkaar gezien! Van zonsopgang tot nu ging de barm-

hartige vrouw Elisabeth langs de rijen en elk ontving zijn deel.

Blinde:
Ik had gedacht dat wij onder de eersten waren....

Kreupele:
Helaas, blindeman, er waren ontelbaren vóór ons! Wij,.... hoe traag komen wij voort!

Onnozele:
Wij kwamen achteraan, het langzaamst van allen. Maar wij hebben niet minder gekregen dan ieder ander.

Kreupele:
Daar komt zij weer,.... en al loopt zij in een verrafelde pij, toch kun je zien dat zij een koningsdochter is!

2. Elisabeth verschijnt, met Guda en Isentrude.

Elisabeth:
Zie eens, zustertjes, er zijn nog veel arme broeders achtergebleven!

Isentrude:
Zieken en zwakken, oude mensen en kinderen, lieve Elisabeth.... Zij durven zeker niet terug in den nacht en zullen hier den morgen wachten. Misschien zijn zij wel moede van 't lange staan in de rijen....

Guda:
Daar overal, ginds, liggen zij al te rusten.... De kinderen en de oudjes slapen onder bomen en struiken.

Elisabeth:
Wij moeten hun nog wat geven, zustertjes! Guda, ga brood halen, terwijl wij beiden het laatste geld zullen verdelen. En laat takkebossen brengen, om vuren aan te steken, want de nacht kan nog heel koud zijn in Mei,.... en ook geven de vuren een vrolijk licht.

Guda gaat heen.
Elisabeth geeft een buidel aan Isentrude.

Elisabeth:
Hier is het geld, Isentrude! Ga, en verdeel het. Ik zal mijn arme zieke broeders verzorgen.

Isentrude gaat heen.
3. Elisabeth nadert de vier bedelaars.

Elisabeth:

Goedennacht, broeder blindeman! Ach, voor jou is 't altijd nacht.... Maar straks zullen de vuren branden en je zult de warmte voelen en misschien door de warmte weer weten wat het licht is.

Blinde:

Als ik uw stem hoor, zuster Elisabeth, dan weet ik weer wat het licht is. Dan zie ik het weer zoals vroeger, met de kleuren van het zonnige voorjaar. God en de Heilige Maagd zullen u vergelden uw deernis met ons!

Elisabeth:

Deze arme doofstomme kan mij niet horen,.... hij kan met jullie niet spreken;

Blinde:
Maar zijn ogen zien van uw gelaat alles wat gij zegt.

Elisabeth:
En jij, kreupele,.... kon ik je genezen, zoals Christus den verlamden man zijn beddeke liet opnemen en wandelen.

Kreupele:
Gij maakt mijn voeten toch lichter, vrouwe Elisabeth, daar uw hart met ons mede lijdt.

Elisabeth:
En jij, goede jongen, dien ze den onnozele noemen.... De Heer sprak: 'Laat de kinderkens tot mij komen,.. want derzulken is het Koninkrijk Gods.... Wie het Koninkrijk Gods niet ontvangt gelijk een kindeke, zal er niet ingaan.'

Onnozele:
En wat gij, vrome zuster Elisabeth, aan één van ons hebt gedaan, dat hebt gij den Heer zelven gedaan.

Elisabeth:
Maar waar is onze armste broeder, de leproos? Ook hij ging naar de weide om zijn deel te hebben. Maar ik heb hem geen aalmoes kunnen geven,.... ik heb hem niet meer gezien.

Kreupele:
Hij lag onder een boom, vrouwe Elisabeth,.... hij scheen dood-vermoeid.

Elisabeth:
En niemand heeft hem geholpen? Niemand heeft mij gewaarschuwd dat hij daar vergeten lag!

Onnozele:
Ik weet waar hij ligt,.... ik zal hem bij u brengen!

De onnozele gaat vlug heen.

Blinde:
Hoor ik niet het zachte knetteren van vuren daarginds?

Kreupele:
Ja, ja, hij heeft gelijk.... daar beginnen al vuren te branden en de maan is hoger boven het woud. Wat een stralende nacht! Laten wij zingen voor onze vrome zuster Elisabeth en haar danken!

Elisabeth:
Neen, neen, dank den Hemelsen Vader!

De kreupele begint zachtjes te zingen.
De blinde stemt in.

Ook van verre rijst het gezang al luider.
4. De onnozele nadert, den melaatse ondersteunend. Zij blijven staan en zien toe.

Zang:

‘Hare handen strekt zij uit naar de spille;
hare handpalmen vatten den spinrok.
‘Hare handen opent zij naar den behoeftige;
en hare handpalmen reikt zij den arme....

‘Kracht en heerlijkheid is haar gewaad;
en zij lacht tot den komenden dag.
‘Haar mond opent zij in wijsheid,
en de leer der weldadigheid ligt op haar tong....’

Melaatse:
‘Zie, de winter is voorbij, de regenbuien zijn over, zij zijn heengegaan.’

Onnozele:
‘De bloemen worden gezien in het land, de zangtijd nadert, en de stem der tortelduif wordt gehoord in ons land.’

Melaatse:
‘Sta op, mijne vriendin, mijne schone, kom!’

Elisabeth:
O, de heerlijke woorden van Salomo's Hooglied..

Melaatse:

(zich strak oprichtend, met luide stem)

Mijne broeders, geboren in armoe en ellende, ouder geworden in armoe en ellende, gegeseld door honger en kou, gekweld door liefde die nooit bevredigd werd, verjaagd door de rijke poorters, bespot en vernederd door de machtige burchtheren,.... mijne broeders, luistert!

Elisabeth:
Ach, broeder leproos! wat ga je doen?

Melaatse:
Eens zult gij ook sterven in armoe en ellende,.... gij duizendmaal duizendtallen,.... terwijl de baronnen en bisschoppen en vorsten en kardinalen zwelgen in overdaad van spijzen en weelde....

Elisabeth:

(naar hem toegaande)

Zwijg, zwijg, mijn broeder leproos! Dat worden opstandige gedachten! En de opstand is verzet tegen Gods ordening van de wereld....

Melaatse:
God is het Wezen dat het wezen van alle schepselen in Zich omvat. Hij is alles, en alles is God. Hij wordt niet op Zich zelf gezien, maar in zijn schepselen. Als de menselijke geest doordrongen is van de liefde tot God, verliest hij zijn eigen zijn en keert terug in de eeuwige Goddelijke gedachte. En tot één vallen samen, onafscheidelijk, Goddelijke en menselijke erkenning en liefde.... En dít moeten wij erkennen: de Schepper zelf lijdt in Zijn geschapen wereld, en wij allen lijden in Hem.

Elisabeth:

Stil! stil dan toch, mijn zieke vriend! Wat zouden die arme broeders van je woorden begrijpen.... Ook ik begrijp ze niet.

Blinde:
Spreekt de melaatse zulke vreemde dingen?

Kreupele:
Een koorts doorsiddert hem!

Onnozele:
Nee, nee,.... 't is waar wat hij zegt, en als een stille beek zo klaar.

Melaatse:
Zij zelf, de barmhartige Elisabeth, zij zelf heeft bereikt wat ik jullie in armelijke woorden verkondig. Maar het is míjne wijsheid niet,.... anderen vóór mij hebben het zó geleerd. En als allen het begrijpen, dan zult gij gelukkig zijn,.... en de wereld zal nieuw geboren worden, zonder ellendigen en verschoppelingen en zonder Keizer en vorsten, zonder Paus en priesters!

5. Guda is teruggekomen met een zware mand vol brood; Isentrude met den ledigen buidel. Achter haar nadert de pelgrim, die de laatste woorden van den melaatse heeft gehoord.

Pelgrim:

(langzaam en sterk)

Leproos, gij zijt een ketter en een oproerling, wat eigenlijk hetzelfde is in het Heilige Roomsduitse Rijk.

Blinde:
Wie is 't die daar spreekt, zo rustig alsof hij boven de wereld staat?

Kreupele:
O, de leproos wordt een ketter en een oproerling genoemd!

Elisabeth:
Gij komt laat, vreemde pelgrim. Nu hebt gij uw deel niet gehad! En wilt gij niet rusten?.... Mijn Guda, neem deze arme broeders mee,.... laat hen eten, hen en al de kinderen en zwakken die toch zo vroom hebben gezongen. Wijs hun dan een zachte rustplaats bij een warm en lustig vuur.

Pelgrim:
Mijn deel was, dat ik u den gansen dag uw deernis heb zien geven aan die duizenden arme wezens.

Melaatse:
Ik weet wie gij zijt, pelgrim! Ik herken u.... Ach ja, mijn woorden zijn vergeefs en verwajen op den nachtwind. Voor 't laatst had ik mijn arme broeders willen toespreken en versterken, ik dwaas! Zouden mijn woorden mijzelf nog kunnen troosten?....

Hij wil verder spreken, maar stort uitgeput neer.

Elisabeth:

(zich over hem buigend)

Arme broeder leproos! Wat wilde hij toch? Isentrude, help mij,.... laten wij hem naar zijn woning dragen en hem verzorgen.... Guda, ga nu! ga nu en help onze broeders aan rust en warmte!

Onnozele:

Laat mij hem dragen, barmhartige Elisabeth!

P e l g r i m :

Edele vrouw, blijf gij hier, zoals die jongen zegt. Ik moet u spreken!

E l i s a b e t h :

(hem aandachtig beschouwend)

Wie zijt gij, die mij schijnt te bevelen?

Zij wijkt terug van den neerliggenden melaatse.
Isentrude en de onnozele nemen hem op en dragen hem weg.
Guda leidt de drie andere bedelaars heen.
6. Elisabeth, de pelgrim.
De pelgrim komt dichterbij, laat zich op éne knie neer voor Elisabeth en geeft haar een brief.

P e l g r i m :

Vrouwe Elisabeth, uw oom Egbert, de bisschop van Bamberg, gaf mij dezen brief als geleide tot u.

E l i s a b e t h :

Het maanlicht is nog te laag en de zon is heen.. Zeg mij wat de brief mij moest zeggen!

P e l g r i m :

De bisschop gaf mij verlof,.... hij ried mij zelfs, u over belangrijke dingen te spreken.

E l i s a b e t h :

Ik zal mijn hoogeerwaarden oom gehoorzamen en eerbiedig luisteren naar wat gij zeggen wilt, vreemdeling. Maar kniel niet voor mij neer! Gij zijt welkom.... Ieder, ook de armste en meest verlatene, is hier welkom.

P e l g r i m :

Dat heb ik gezien, vrouwe Elisabeth,.... zuster Elisabeth, zoals al deze ongelukkigen u noemen.... Maar juist hij die in de ogen der wereld het minst arm en verlaten is, hij die rijk en machtig en gelukkig boven allen heet, juist hij zou misschien niet welkom zijn....

E l i s a b e t h :

O neen, ieder wil ik helpen als ik bij machte ben. Wij zijn voor God allen gelijk, allen Zijn kinderen,.... een melaatse bedelaar wiens enig bezit wat lompen zijn, en de roemrijkste keizer.

P e l g r i m :

Dus als ik de keizer was, vrouwe Elisabeth....

E l i s a b e t h :

Die zal tot mij niet komen! Maar, pelgrim, waarom zou hij niet welkom zijn?

P e l g r i m :

Ik ben de keizer, zuster Elisabeth!

E l i s a b e t h :

(verwonderd, maar niet verschrikt)

Keizer Frederik?

K e i z e r :

Ik zie uw verwondering.... Maar gelooft gij, edele vrouw, dat ik, als ik niet keizer Frederik ware, een woord van geleide zou hebben gevraagd van den bisschop uw oom?.... De enige dien gij hadt kunnen weigeren, was ik!

E l i s a b e t h :

Nee, nee, ook u niet, keizer Frederik! Ik weet,

en ik ben er dankbaar voor, dat gij een trouw vriend waart van mijn lieven Lodewijk zaliger, dien gij bijgestaan hebt tot in de laatste ogenblikken van zijn kort leven.... De Thuringse ridders die zijn gebeente uit Italië terugbrachten, hebben mij veel over u verteld,.... en ook die arme melaatse man die zo-even werd weggedragen.

K e i z e r :
Die leproos,.... die het arme onnozele volk wilde opruien?.... Wie is hij?

E l i s a b e t h :
Hij heeft mij verteld dat hij in uw zuidelijk koninkrijk gereisd heeft en langs de kust van Apulië burchten en wachttorens gebouwd. Zijn naam ken ik niet.

K e i z e r :
Ah! ik herinner mij dien man,.... ook ik heb zijn naam nooit gekend. Hij was een voortreffelijk bouwmeester, vol wijsheid, een profetise geest,.... maar ik ben er zeker van dat de Paus hem een ketter zou noemen, zoals ik hem een oproerling noem.

E l i s a b e t h :
Het is zijn deernis met het lot der duizenden van duizenden die lijden hier op aarde.... Maar ja, het is een dwaling van hem, te menen dat hij die armen gelukkig kan maken door met geweld hun heersers te onttronen!

K e i z e r :
Neen, de wereld kan niet leven zonder haar heersers. De kinderkens die de zwakke mensen altijd blijven, zouden de zwaarte van vrijheid, van zelf te denken, niet kunnen dragen. Het is een Goddelijk ingestelde orde dat er heersers en beheersten zijn. Maar gij, die zelfs in het geven uwer aalmoezen heerst en ordent, gij weet dit alles wel! Ik heb het gezien, en.... ik wist het door de verhalen van landgraaf Lodewijk zaliger.

E l i s a b e t h :
Ach, heeft hij in het verre land tot u gesproken over mij?

K e i z e r :
Hij, mijn trouwste vazal, sprak mij veel over u, edele vrouwe Elisabeth. Dat was op ons eerste maandenlange samenzijn in 't noorden van Italië, vóór bijna drie jaar. Ik weet ook, van later, toen wij in Apulië waren gelegerd, kort voor zijn ziekte en sterven, hoe gij in den winter van hongersnood uw volk gespijzigd hebt,.... hoe gij iederen dag brood liet bakken op den Wartburg en zelve het ronddeelde,.... hoe gij verlaten wezen verzorgd hebt....

E l i s a b e t h :
Hij zelf, mijn Lodewijk, zou het ook gedaan

hebben.... Hij vond alles goed zoals ik het deed. En ik deed alleen mijn Christenplicht.

K e i z e r :
Gij deedt naar de stem van deernis in uw hart! Maar nog meer dan barmhartig waart gij, edele vrouwe Elisabeth. Gij waart een verstandige heerseres,.... gij hebt begrepen hoe er meer was dan weldadigheid en geven van aalmoezen: de arbeid, het werk der handen! Gij hebt, toen de oogsttijd kwam, uw lieden: mannen, vrouwen en kinderen, over de akkers verdeeld, hun de taak toegewezen waarin zij nuttig konden zijn; hen geleerd hoe ieder kon werken voor anderen en voor zichzelven.... Gij hebt u een heerseres getoond!

E l i s a b e t h :
Er staat geschreven over Adam, den eersten mens: ‘Zo verzond hem de Here God uit den hof van Eden, om den aardbodem te bouwen, waaruit hij genomen was.’

K e i z e r :
Ik weet ook hoe gij geleden hebt! Vóór twe dagen vertelde mij de bisschop er van,.... hoe landgraaf Hendrik die uw rechtmatige beschermer had moeten zijn, u smadelijk van den Wartburg heeft verjaagd en hoe gij in ontbering hebt rondgezworven.

E l i s a b e t h :
Ach, dit alles is vergeten en vergeven, en Hendrik heeft het onrecht hersteld. Boze en wereldsgezinde ridders hadden hem alles ingefluisterd....

K e i z e r :
Ja, haat en wrok kent uw hart niet.... Vrouwe Elisabeth, laat mij nu vrij en openhartig tot u spreken! Uw oom de bisschop weet wat ik u zeggen wil en hij gaf mij zijn zegen mede op mijn vraag....

E l i s a b e t h :
Spreek vrij uit, mijn keizer.

K e i z e r :
Ik zeide u: gij zijt een heerseres, en gij kent de deernis jegens de duizenden duizendtallen die de Schepper ons gegeven heeft om te verzorgen en te leiden. Ik heb, van den vroegen morgen van dezen dag tot den avond, toegeschouwd hoe gij uw volk hebt gespijzigd en meegedeeld van uw bezit,.... en hoe gij dit deedt met wijs overleg, in voorzichtige ordening. Welnu, dit wilde ik u zeggen: de Almachtige heeft mijn Keizerin van mij weggenomen, enkele weken geleden, bij de geboorte van een zoon....

E l i s a b e t h :

(zacht)

God moge genadig zijn voor haar ziel, en voor den kleinen wees!

K e i z e r :
Ik heb mijn legers in het zuiden verlaten,.... niemand dan enkele van mijn getrouwen weten het,.... onbekend ben ik

spel over de Alpen gereisd, alleen korte nachten rustend, vol verlangen om u te bereiken, die ik kende zonder ooit gezien te hebben. Vrouwe Elisabeth, het heilige Roomse Rijk kan niet zonder Keizerin!.... Mijn vraag is: kom naast mij op den troon,.... sta mij bij in de wereld-zware taak die de Voorzienigheid Gods mij heeft opgelegd.

Elisabeth:

(even zwijgend in de verte turend; dan hem aanziend)

Ik kan niet!.... Ik heb afstand gedaan van alle aardse heerlijkheid,.... zelfs van de herinnering aan hem die mij boven alles dierbaar was, van mijn Lodewijk. Nog heb ik mijn kinderen die ik nu en dan bij mij zie.... De liefde voor hen is mijn laatste bezit,.... en wat ik bereiken wil is de volkomen verlochening van mijn aardse zelf.

Keizer:
Zuster Elisabeth, hoe zou de wereld groejen in deugden en in reinheid, wanneer de barmhartigheid zou zitten op den aardsen troon!

Elisabeth:

(langzaam het hoofd schuddend)

Neen, mijn keizer,.... het kan niet! De barmhartigheid zou een dwaze heerseres zijn, en de reinheid zou ontluisterd worden....

Keizer:
Zou het niet de schoonste verlochening zijn van uw aardse zelf, een troon en een macht te aanvaarden die gij innerlijk versmaadt,.... te aanvaarden om uw deernis nog ruimer te kunnen geven aan de wereld?

Elisabeth:

(weer even zwijgend, dan glimlachend)

O, hoe verlokkelijk schijnt dat: de aarde weer een aards paradijs,.... en alle mensen leven in liefde, als gelijke kinderen van den Hemelsen Vader!

Keizer:
Dat is de droom van dien melaatse, vrouwe Elisabeth!.... Neen, neen, God heeft heersers geschapen en kinderen die beheerst moeten worden.... Gij zijt geboren als heerseres!

Elisabeth:
Keizer Frederik, ik zou niet kunnen heersen over mijn broeders en zusters, zoals gij u denkt.... Ik kan alleen liefhebben in deernis met hun lijden. De Schepper heeft een eindeloos lijden in Zijn wereld toegelaten,.... lijden door haat, door spot, door ziekte, door oorlog en verschrikking, door onderdrukking en onrecht,.... en lijden zelfs door liefde! Ik vroeg zo vaak: mijn God, waarom verandert Gij niet alles door ène enkele

wending van Uw wil?.... Maar Gods wil is wijzer dan de onze,.... wij moeten afstand doen van onzen wil. Ik heb mijn gelofte gedaan,

mijn bruidskleed geofferd,.... ik heb het gewaad van armoede en ontbering verkozen.

K e i z e r :
Gij zijt onbuigzaam,.... ik zie het. Edele vrouwe Elisabeth, vergeef mij die bede! Eerbied en liefde waren in mij gegroeid, toen ik in het verre land over u hoorde verhalen. De stralen van uw vroom leven reiken ver! Nooit heb ik voor een menselijk wezen dien eerbied gevoeld,.... en veel mensen heb ik ontmoet, mannen en vrouwen, uit velerlei streken. Veel ook heb ik liefgehad, maar nooit zó, in zulk een eerbied. Vergeeft gij mij?.... Ja, gij zult mij vergeven, zoals gij zelfs uw vervolgers vergeven hebt....

E l i s a b e t h :
Ik heb niets te vergeven, mijn keizer. Moge God u troosten!

7. Van verschillende zijden naderen Guda en Isentrude.

G u d a :
Zuster Elisabeth, zij liggen nu allen rond hun warme vuren. De drie arme broeders vielen in slaap toen zij nauwlijks lagen.

I s e n t r u d e :
De melaatse ligt op zijn stroo onder het torengewelf, lieve zuster. En den armen onnozele heb ik bij zijn vrienden gebracht....

E l i s a b e t h :
Dan moet je nu zelf gaan slapen, mijn zustertjes! Je zult moe zijn na zó'n dag van rusteloze bezigheid.... 't Is al laat, de maan staat hoog. Voort! gauw naar huis!

I s e n t r u d e :
En jij zelf, Elisabeth?

E l i s a b e t h :
Ik volg jullie wel.... Vlug! naar bed!

De beide meisjes gaan heen.
8. Elisabeth, keizer.

E l i s a b e t h :
De vlakte is vol vuren. Het is nu heel stil,.... alleen hier en daar nog de stem van een angstig kind.... O, kon ik ginds bij hen slapen onder Gods sterrenhemel en maanlicht! Maar ik heb nog werk voor mijn handen.... Luister, keizer Frederik! gij kent mij niet geheel!.... Als gij mij kendet, gij zoudt een afschuw van mij hebben. Wilt gij met mij gaan naar den berg waar onze broeder de melaatse ligt in zijn eenzaam hol? Dan zult gij zien hoe ik ben!

K e i z e r :
Ja, edele vrouw, ik wil met u gaan.

Zij gaan heen.

(Slot volgt.)

Pinkster door Jac. van Looy.

Grootmoeder van Genderen, zooals Door placht te zeggen sinds er een grootmoeder Heyblom ook was, had onverwacht een ‘overval’ gekregen en op het Hofje niet kunnen blijven. Tante Daan had haar toen opgenomen, in haar ruime huiskamer een ledikant gezet en daar lag grootmoeder als in een witte tent.

Door zijn halsstarrige liefde voor de schilderkunst, wat Koos deed zeggen: ‘je hebt bijna niets meer aan hem’, was Jakob nu alle Zondagen na de middagkerk bij meester Juulsen op het ateljee. Hij was dan eerst bij grootmoeder gaan hooren. Tante Anneka zorgde ook voor hem; dan zat hij nog een poos aan grootmoeders bed; ze hield zijn hand in haar lange hand, had afscheid van hem genomen.

Koos was het Huis nu uit, was achter in den Hout bij familie in betrekking van een van de Regentessen. Zoo had die er niet bij kunnen zijn toen grootmoeder haar inboeltje regelde. Hendrik was er geweest voor Door, hij als zoon van zijn vader voor Koos. Hij had toen ook den oom uit Bergen-op-Zoom ontmoet en voor de eerste maal den oom uit Utrecht, die rijk genoeg was, maar nooit uit zijn zaken weg kon.

Grootmoeders laatste wil was geweest dat alles in vrede en vriendschap zou worden geschikt, in de familie blijven. Het werd al avond, op grootmoeders beddetafeltje stond een kaars. Jacob had grootmoeder bijna nooit met een nachtmutsje op gezien. Op de leêren, gebobbelde kanapée, zoo lang wel als het raam breed was, zat de familie; oom Daan in

den hoek, waar hij meestal stil zijn scheermesssen op een oliesteentje zat te wetten en tante Anneka met de anderen aan de ovale tafel, onderwijl een kous te breien, turend langdurig uit haar zwarte oogen al bleven de naalden gaan. Grootmoeder steunde in de witte stapel kussens, veilde alles zelf van haar eigendom, wat zij den meestbiedende gunde. Hendrik had de agaten ketting en oorbellen voor Door gekregen en hij haar brillehuis ter gedachtenis. Grootmoeder maakte alles te gelde, zei telkens: 'eenmaal, andermaal', tot alles naar genoegen was geregeld.

Grootmoeders stem was toen nog niet zoo zwak en ze zuchtte nog niet zoo dikwijls.

Grootmoeder was diep in de tachtig.

De dag van de begrafenis, had hij voor hij naar het sterfhuis was gegaan, een knap rosetje uit de doos met rouwstrikjes gezocht en om zijn arm laten doen. Van Ginkel was ook bij de dragers geweest, achter de rouwkoets loopend en de nooder die voorliep met driekanter steekje, het rijtuigportier wijd opende, de tree neerliet, was de blikslager-en-kopersmid geweest die dicht bij het Hofje woonde, dezelfde die Door niet kon verdragen omdat hij indertijd, na vaders begrafenis gezegd had: 'bij gelegenheid'.

Jakob had den oom uit Utrecht toen ook beter leeren kennen. Hij was door het gunstig examen en door het schilderen tot hooger aanzien geklommen; oom had hem toegesproken:

'Zou je niet eens in de Bisschopsstad komen kijken?'

Behalve wat Jakob over het bisdom Utrecht had geleerd, over het 'zwaard en de kromstaaf' en over graaf Jan van Nassau, bijgenaamd 'Jan de Oude', wist hij dat oom daar een sigarenwinkel hield, dat er een der drie hoogescholen in ons vaderland was gevestigd en dat Professer Donders er woonde. Door had hem daar dikwijls van verteld. Toen vader zoo goed als blind was, had zij met hem naar Utrecht moeten reizen om te vragen of de oogen niet 'gelicht' konden worden, maar vader was te zenuwachtig geweest. Door zei: oom in Utrecht was een innemend man die op grootvader van Genderen leek, tante was meer deftig.

Oom in of uit Utrecht, zoo ze meestal zeien, had ook een zoon die op de Hooger Burgerschool ging en eenige maanden

ouder was dan hij. Hij was in de laatste groote vakantie over gekomen, had bij tante Daan gelosjeerd. Hij had iets luchtigs, was een echte jongeheer; alle nichtjes liepen met hem weg en Koos zei: ‘het was net een student’. Hij leerde dansen en liet de mooie nichtjes Daan in de rondte draaien. Hij had fluweelen oogen, vond Door, zijn hals was bloot en hij droeg halve verlakte laarzen. Hij was aan de werkplaats hem op komen zoeken, met zijn burgerhoedje op, in zijn donker slanke pakje, zijn boordje met zijen strik, zijn breede mansjetten die door wit-beenen knoopen, zoo groot als een halve gulden, vastgehouden werden, had met zijn wandelstokje voor de deuren staan tikkelen. Jakob was met hem naar het museum van schilderijen gegaan en had ter eere van hem, zei Koos, zijn nagels met de punt van zijn stopmes een ekstra beurt gegeven.

En nu was hij met Pinkster ook te losjeeren gevraagd. Pinkster was een drukke tijd en de baas kon, zei hij, onmogelijk zoo lang hem missen. ‘Dan ga ik naar een ander,’ had Jakob gezegd en anders niet. De baas had hem vinnig over zijn schouder toen aangekeken.

‘Ik kan wel overal vijf centen per uur verdienen,’ had Jakob gebromd of het hem afgeperst was geworden.

‘Adres Heyblom[1)] had de baas gehekeld, ‘al wat je kosteloos leert rekent niet mee.’

‘Zoo'n heerekind,’ zei Attink.

‘Hij heeft gelijk,’ had van Essen gezegd.

Jakob praatte bijna nooit meer over het Hofje, vermeed het straatje en moest hij er door, dan keek hij tegen de poortdeur aan als tegen een ruit waar achter niets is te zien. Hij had de twee laatste Zondagen voor Pinkster meester Juulsen's ateljee helpen schoonmaken. De groote ezel was verrold, de ringetjesgordijnen werden gewasschen, je kon door de kale ramen tot over de Kaasmarkt kijken; de zwarte hijschkraan zien, met het groote looprad, op de wal bij de Waag met het Teekencollegie en de Sterrewacht zien van Teyler; het was zoo'n ruim gezicht. Hij had het glazen kastje uitgepakt, waar de ‘bokalen’ in waren en gegraveerde ‘roemers’, de beeldjes van kinderen met druiventrossen; borden van tin en van porcelein; de gepro-

1) Zie ‘Jaap’.

fileerde plinten van allerlei soorten marmer om ‘dood wild’ of vruchten op te stellen; de parelmoeren schelpen; kinkhorens waar ze in lang vergane tijdperken op bliezen en zoo voorts en had toen het kastje binnenin met krijt-en-lijm opnieuw gewit. ‘Ik heb veel dienst van je,’ had meester Juulsen tot twee keer toe gezegd. Mijnheer had zelf de ‘studies’ van de deuren los gemaakt, de penesses in een poeierdoosje verzameld: de doorzichtige klapbessen met al hun pitjes en haartjes; wazige druiven, donzen perziken; vurige rozebottels en blauwe dagbloemen met lichtere spirale knoppen; kastanjes in open gesprongen bolsters, wolwit van binnen, van buiten gestekeld, waarop met potlood in de natte verf stond geschreven: ‘Okt.... 18... de grootsten uit den tuin van het Paviljoen “Welgelegen” J.H.J.’ Voorbeelden allemaal, omdat je niet altijd de natuur bij de hand hebt. Jakob had de muurkast met teekenbenoodigdheden eens goed geraagd, ook de andere muurkast behandeld, waarin de fleschjes met drooge verven stonden geschaard, ieder met een etiket beplakt, wat het was en uit welke nalatenschap de verfstof afkomstig; er waren ribbeltjes karmin bij van zooveel gulden het pond. Hij had er eens iets van gewreven toen menheer een blaasje behoefde, op een glazen wrijfsteen met glazen looper en met een hoornen tempermes de verf opgenomen, omdat bij sommige verven staal zwart afgaf.

‘En onderwijl de portaaltrap een nieuw streekje verf van de huisbaas bekomt,’ had meester Juulsen gezegd, terwijl ze samen aardappelen met biefstuk zaten te eten, ‘ga jij eens rond zien in Utrecht, dan vind je na thuiskomst alles voor onbepaalde tijd in orde en komt de heele Zondagmiddag bij me zitten schilderen. Ik zal je van de middagkerkbeurt wel afhelpen en met de heeren Regenten nog eens gaan praten, wanneer je aangenomen zijt.’

Meester Juulsen deed alles langzaam maar zeker.

Met twee schoone halfhempjes in een schoone zakdoek, met nog een rooie als noodhulp, een paar schoone kousen; met zijn knipkammetje, 'n bèst mes, een schetsboekje en een potlood in zijn buiszak, was hij Zaterdags voor Pinkster vroeg naar de eerste Amsterdamsche schuit gegaan. Hij zag toen onderweg veel toeë deuren met ‘luilak’ wit beschreven, was menschen nog tegengekomen die elkander met bloemen en bossen wortelen

smeten en eindelijk na vele wederwaardigheden in Utrecht aangekomen. Neef Meinardus had hem van het nieuwe station afgehaald, zooals oom had geschreven dat hij doen zou, was blij naar hem toe komen loopen.

Jakob vond Utrecht dadelijk een ‘gedrukte’ stad, lang niet zoo makkelijk als bij hun. Telkens zag je de Dom van Utrecht. Er waren vele grachten ook, met hoogere, opgaande wallen, met deuren en raampjes erin en met een straatje ervoor en op die lage straatjes werd gewerkt als op de gewone straat. Ze gingen langs een hoekhuis, een breede kruidenierswinkel, waar een bruin-gesausd beeld van Willem de Zwijger vooruitstekend was als een luifel en toen had neef Meinardus naar binnen gelachen. Het was een eind loopen geweest; ze hadden wat omgestapt, zei neef; Jakob werd telkens om zijn weespak aangekeken, vond dat meer dan vervelend.

Het huis van oom was ook een scherp hoekhuis, met één kant naar een gracht, het was een mooie sigarenwinkel; op de eene spiegelruit was oom's naam: ‘M.E. van Genderen’ overschuin met Engelsch loopend schrift en verguld gezet; op de overhoeksche ruit: ‘Havanah’.... Jakob vond die schrijfletters mooi geschreven en dat deed neef plezier. De ruiten waren nog nieuw en naar ‘den eisch des tijds’. Hij keek in die dagen veel naar letter-opschriften. ‘Stil’, zei Koos bij Door, ‘maar altijd nog van binnen een vulkaan; schilderen is best en goed, maar daarom behoef je toch niet je naaste familie uit het oog te verliezen’. Koos had een verhaaltje in een schrift geschreven: ‘zijn eerste weekloon’. Ze wou nog altijd de baas over hem spelen, maar daar bedankte hij voor. Hij zou bij meester Juulsen weldra: ‘Stillevens’ beginnen, op geverfd olifantspapier, daarbij was niet noodig te praten, gelukkig.

Oom keek achter de toonbank opgeruimd op, zoodra hij achter Meinardus kwam in de winkel met zijn rooie en blauwe mouw. Jakob had daar het meeste tegen opgezien. Maar oom had dadelijk over de sigarenkistjes heen zijn hand uitgestoken: ‘Welkom in Utrecht.’ Er waren achter de toonbank van die blauwe potten met koopren deksels voor ‘Rappee’ en ronde doozen en er was een koopren ‘baskule’ op de toonbank verder.

Het huis waar oom en tante in woonden wekte aanvankelijk Jakob's verwondering. De kamers hadden tweekantig licht, waren

alle boven elkander. In eiken zelfden hoek was eenzelfde deurtje, met een raampje begordijnd, ging dat open, was er een portaaltje en zag je de spil van de trap. Dan zag je soms de meid of tante of neef uit de diepte opkomen, langs het deurtje gaan om hooger te stijgen. Onder de winkel was de keuken en kon je door een zware grendeldeur aan het water komen ‘tot de buitenste duisternis’, zei oom. Boven de winkel was de huiskamer, waar hij sliep op de kanapee, onder een lange zwarte plaat van ‘de schuttersmaaltijd’ waarop een vaandeldrager zat bij een trommel, de menschen waren vroeger grooter dan tegenwoordig; daar boven waren weêr andere kamers. De eerste nacht was hij 's morgens vóor de kanapee op het vloerkleed wakker geworden, ze hadden er om gelachen en als het bed nu 's avonds werd opgemaakt, werden er een paar mooie stoelen voor gezet.

Hij werd altijd vroeg wakker en lag met de armen onder zijn hoofd te wachten tot neef of tante hem wekken kwam met een kop thee en een beschuitje. Soms kwam al voor dien tijd de groote kat naar binnen. Hij sloop als een schim, stapte wijd, rekte zich loopende uit, gaapte en keek naar hem uit de verte. Hij heette Wil of Willebrordus. Hij sprong op de zitting van oom's stoel en op de armleuning, klom als langs een trap op de rugleuning, op het gehaakte kleedje over en zoo op de stapel schoolboeken van Meinardus in den hoek van de vensterbank. Hij wrong zich achter het rolgordijn en zat met de staart over de voorpooten naar de vroegte der gracht te kijken. Dan hoorde hij ook misschien de Dom beginnen te spelen, luisterde naar de wentelende tonen en naar den helderen slag in de lucht.

Den eersten Pinksterdag was Jakob 's morgens met neef Meinardus naar de kerk geweest, had voor de eerste maal de Dom ten voeten uit zien staan. De toren was niet aan de Kerk vast; de domkerk was stomp en niet zoo ruim als de groote Kerk thuis. De toren was grauw en in de hoogte als overpluisd met een wolk, want het had geregend.

De winkel bleef geopend met de deur op de schel; dikwijls hielp tante ook de klanten. Tante leek op een van de Regentessen met donker uitzicht en dunne neus, die wel eens dikker kon lijken. Ze had een duidelijke, droeve stem, ging langzaam zitten, bewoog met stijve pasjes. Ze droeg nu een zwart-satijnen japon, een borstspeld onder haar kin met een ‘groeisteen’ erin, had dikwijls een kleur,

noemde oom ‘van Genderen’ bemoeide zich het meeste met Meinardus. Soms ging die zijn moeder een zoen brengen, dan lachte ze half afgewend, met mooie witte tanden. Haar haar was plat en aan de kantjes wat grijs.

Neef Meinardus was altijd hier of daar in het huis, je hoorde hem zingen. Oom keek meestal blijmoedig en soms met open lippen naar zijn zoon; hij maakte graag een praatje met Jakob, had hem het schilderijtje getoond dat hij zelf van postzegels had gemaakt en dat de ‘Kloostergang’ voorstelde; vele studenten kwamen voor de toonbank met hem praten; oom verkocht heele dure sigaren. ‘Je moet neef Jakob Utrecht ook eens laten zien van de eerste omloop af van den Dom’ had hij aangeraden en neef Meinardus zou dat doen.

Zoo ging hier alles op en nêer. De tweede Pinksterdag was neef Meinardus voor de spiegel gaan staan en had gevraagd: ‘scheer jij je al?’ Jakob had glad toen uitgekeken, gezegd dat bij hun op de jongenszaal wel een spiegel was, maar gebroken, niets dan een brok glas in een hoek, maar dat dit aan de zaak niets veranderde, omdat de spiegel toch te hoog voor hem hing. Toen was neef voor de piano gaan zitten en had gespeeld dat het gevoelig trilde door de kamer.

De tweede Pinksterdag ging Carolien de meid ter kerke en bleef vervolgens uit. Tante had erg veel last met de booien. Carolien was nog niet lang in betrekking, niet zoo heel jong meer en als ze uitging was het een heele dame. Jakob aan dienen gewend, maakte plaats voor haar op de trap, dan stonden zij ieder aan een kant gedrukt en lachten ze naar elkander. ‘Jakob’ had tante gezegd, ‘wil je zoo goed zijn, je schoenen 's morgens buiten de deur te zetten, dan zal Carolien ze voor je poetsen, gelijk met die van de jongeheer.’ Hij was met Meinardus naar de Nicolaïkerk geweest, omdat Beets er preekte bij wien neef voor zijn belijdenis leerde. De kerk was stampvol; de dominee had een zachte ingaande stem, over de uitstorting van den Heiligen Geest; zijn handen leken gebonden, zoo stil ze liggen konden.

Na kerktijd was het droog geworden. Meinardus had hem weêr wat van de stad laten zien. Op de eersten omloop van den Dom bemerkten ze de hoofden van de poppetjes van menschen die keken, de ‘Zuiderzee’ konden zien. ‘Het zal er glibberig zijn, we maken ons vuil’ had neef gezegd.

Oom en tante waren lid van ‘Tivoli’. Na het tweede ontbijt, de koffie met ‘Utrechtsche heiligmaker’ was hij met Meinardus naar het ‘middagconcert’ gegaan. Oom die niet van huis kon, had hun elk een licht sigaartje aangeboden uit een van de kistjes vóor hem, had zelf een snuifje genomen. Hij tilde dan van een van de blauwe potten de deksel af, nam met een schopje dat ook als verguld glom, wat snuif en duimelde het zoo van de punt van de lepel. Jakob zag het als iets bizonders aan. Oom moest reiken, was ook niet groot, droeg een zwart pakje, was in de rouw en rookte nooit dan om sigaren te proeven, gebruikte om de snuif nooit anders als rooie, zijen zakdoeken.

Achter Meinardus aantredend was hij in Tivoli over de lange ganglooper gegaan, midden door de volle zaal, naar het vàste nummer van hun stoelen en had weêr veel bekijks. Ze hadden er gedwongen gezeten, Meinardus knikte naar een rijtje zomerige meisjes met poppestrikken in hun haar, die allen naderhand stijf naar de muziek hadden zitten luisteren. De muziek kwam uit een soort van koepel of groen priëel, waar vele in het zwart gekleede heeren met groote, witte halfhemden voor, achter dunne lessenaartjes in kringen zaten geschaard en allen te gelijk met hun arm streken, záagden, zoo ze het noemden, op de zwaaiende maat van den meester die bij de piano, op een verhooginkje klaar met zijn stokje stond. Jakob hoorde naar de violen, het klonk zoo vleiig, soms zoo zijig, hij vond het onplezierig telkens aan wat anders te moeten denken; Jakob leefde op toen er een fluit begon; vond de fluit het allermooist en neef Meinardus zei ook: ‘die fluit was goed.’

Hij had daarna de Maliebaan gezien waarvan het liedje zingt en daar werd nogal druk gereden.

Meinardus liep almaar vroolijk te praten, wist veel te vertellen; Jakob vond dit aangenaam te hooren, al kon hij dikwijls niet laten naar de letter-opschriften te kijken van vele toeë huizen. Gaande langs een huis met een lang bord voor den gevel was hij het opschrift hard op gaan lezen, zooals het er stond: ‘Hôtel de Pays-Bas’. Neef Meinardus was toen naast hem helder begonnen te lachen, zei dat het Fransch was, ‘Nederland’ beteekende en dat hij ‘Pee-ji-ba’ had moeten zeggen en verder veel plezier gehad. Jakob's gezicht was in eens gesloten geworden, zijn linkerneusvleugel bleef wat opgetrokken, hij keek ‘wraakzuchtig’ zou Koos hebben gezegd, wanneer hij in zijn wiek was geschoten.

Bij de sigarenwinkel gekomen met de poortvormige voorstelling achter de glazen van kunstig op elkaâr gezette leêge kistjes en naar boven geklommen, zat er oom te lezen door zijn bril in een van de mooie, ingebonden boeken op het tafeltje onder de spiegel en tante zat te kijken met allebei haar handen stil. Ze had twee ringen aan haar eene vinger. Voor haar glansde op het tafelkleedje een Japansch presenteerblad en dito trommeltje, met twee fijne stopkaraffen, halfvol gevuld en wat geslepen glazen.

'Een glaasje Madeera?' had tante's droevige stem gevraagd, 'oom gebruikt een bittertje.'

'Maag-elikster,' verbeterde oom.

Jakob had allerlei vreesachtige rimpeltjes nog in zijn voorhoofd, had niet durven zeggen als Koos, die erg tegen de drank was, omdat de drank den mensch verstompt, dat hij nooit iets gebruikte en dit was 'wijn.'

'Kom,' praatte oom, 'het maakt wat spraakzaam,' hij schoof zijn bril op zijn voorhoofd, tilde zijn eigen glaasje en zei: 'avoes!' Hij keek bestendig naar neef Meinardus die altijd nog te grinniken zat.

'Wat heb je toch?' wou tante van Meinardus weten en toen had neef van Pays-Bas verteld, in al zijn kleuren en geuren.

'Bij ons op school,' grommelde Jakob verdoken of praatte hij in de werkplaats, 'leeren wij geen Fransch en meester Juulsen kent ook geen Fransch.'

'Met een beetje Fransch komt men anders de wereld door,' liet oom hooren. Hij was opgestaan, want de winkelschel was overgegaan en zei voor hij ging: 'je kent onze spreekwijze toch?'

Er was familie op bezoek gekomen; tante sprak altijd of ze de tijd had en lachte onverwacht. Toen de heer en mevrouw over het eigenaardige der weezendracht begonnen waren en de dame sprak over de keurige mutsjes der meisjes, hoorde Jakob in zich zelf de zaalmeisjes in de Kerk, vóor de laatste collekte zingen: 'Heer, geef de weezen brood.' Ze zeien dat het Burgerweeshuis armlastig begon te worden, sommigen hadden er om gehuild en de jongens hadden gezegd 'laten ze zèlf het zingen.'

Oom praatte veel met den heer en dan met de dame, 'wat je op één dag soms kunt ondervinden,' zei oom, 'is dikwijls de stof voor jaren.'

'Het is een historisch kleed,' zei oom, 'het is mij van jongs-af

vertrouwelijk, ik zou het niet gaarne missen.' 'Ja, waarde neef,' zei oom, 'ge zijt min of meer, een vreemde eend hier in de bijt.'

Jakob vond het zonderling dat er op Zon- of anderen heiligen dag, geen sigaar werd opgestoken, maar tante duldde het in haar huiskamer niet. Achter zijn glaasje meegezeten, hoorde hij van alles en nog wat spreken, waar hij toch niets van af wist. Hij was aan 'de adelborst' gaan zitten denken, die hij in Tivoli met Meinardus bij het uitgaan naast een oude dame had zien loopen, als aan de zoon van de notaris bij hun in de groote straat, in het huis met de leuningtrap, met zijn ponjaard op zij, aan een heele lange vergulde bungel en met een vuurrood kraagje.

Warm van eten en drinken zat hij in zijn eigen bedenkingen dan op de stoel bij het raam. Meinardus was zijn moeder achter na geloopen die de tafel afnam. De kat zat op zijn post; het raam was met donkerheid volgeloopen; hijzelf leek ook veel donkerder; katten konden scherp in het donker zien, hun oogen konden binnenin als door lantarentjes zijn ontstoken, zou er wel eens een klauteren tot de eersten omloop van den Dom. Af en toe drong het laag geratel van een rijtuig naar boven.; Jakob boog voorover, zag een twaalfpersoons-tentwagen met uitgestoken, natte vlaggetjes op de donkere overwal der gracht.

'De menschen treffen het slecht,' praatte oom's stem en ook Meinardus zat weêr bij het raam en gaapte achter zijn hand.

'Van uitgaan kan verder geen sprake zijn,' vond oom, 'ben je al klaar met je opstel voor morgen?' vroeg hij Meinardus, 'denk er om.'

'Och, dat vervelende opstel,' mopperde Meinardus.

'Het is niet altijd thee met randjes,' zei oom, 'vraag neef Jakob je wat te helpen, twee weten allicht meer dan een.'

Tante was met het theeblad voor zich uit, op komen klimmen; de kat sprong om zijn melk van de bank. Ze plaatste het blad op tafel, ze zette zich op haar stoel tot het water in de keuken zou koken; de kat was op de vensterbank gesprongen weêr.

'Pa blijft beneden een uiltje knappen,' praatte Meinardus. Hij gaf de kat een duwtje en haalde een van de schriften onder hem vandaan.

'Dat vervelende opstel,' pruttelde hij weêr.

'Het is toch geen Fransch?' bromde Jakob gauw.

‘Wel née!’ zei Meinardus; hij keek naar zijn ma, begon te fluisteren, ‘Hóllandsch; het hoeft niet zoo lang te wezen,’ zei hij, ‘als ik maar eerst wist hoe te beginnen.’

‘Waarover moet het wezen?’ had Jakob gevraagd.

‘Wist ik het begin maar,’ antwoordde Meinardus, ‘ik moet iets over spreekwoorden schrijven, wat valt daar nu over te zeggen?’

‘Nou,’ bromde Jakob, ‘dat weet ik nog zoo niet, ik zal es voor je kijken, 'n oogenblikje geduld en schrijf het dan maar op.’

Het was intusschen weer helderder geworden; Meinardus zocht zijn potlood tusschen zijn schriften, lei zijn beenen over elkaâr, zijn schrift los op zijn knie; hij streelde met het potlood de kat langs zijn snorren, de kat begon te spinnen; Jakob keek met de oogen neêr.

‘Ik,’ was hij luider begonnen of stond hij voor de avondklasse geroepen; het hoofd van tante was schuin gezonken, verroerde; ze tilde één ooglid open.

‘Ik zou zoo beginnen,’ hernam hij voorzichtiger: ‘spreekwoorden, voorzeker uit den mond des volks ontstaan, duiden over het algemeen krachtig de waarheid aan en leveren ons menig maal het bewijs dat er nog veel aan de maatschappelijke toestand ontbreekt.’

Jakob wachtte even; ‘kleine stelen en groote stelen, groote het meest,’ gaf hij ten voorbeeld, of had hij heel de mand met goudsche pijpen voor zijn oogen, die oom voor de studenten had onder de toonbank staan.

‘Je bent mijn reddende engel, nu zal ik er wel komen,’ had heeschig Meinardus uitgeroepen en leek te willen wippen.

‘Nu hoor je.... dat ik daar zelf op aan moest komen,’ was onverwacht oom komen meespreken of was hij gestoord in zijn dutje, ‘het bewuste opschrift dagteekent uit de tijd der overheersching, stond op een uithangbord; jij met je Fransch.’

Op de Hooge Burgerschool was geen vakantie; Jakob kon dus den volgenden morgen, Pinkster-Drie, niet uitgaan met Meinardus. Hij had in de omtrek van het Stadhuis loopen wachten, dat wel groot was, maar veel te weinig in het oog viel, aangezien oom ergens een kistje fijne sigaren aan moest reiken. Hij had weêr een sigaartje gekregen en aan het winkelpitje aangestoken; zoo zag hij oom van verre naar zijn pas met de glazenspons gewas-

schen winkelruiten staan kijken of Carolien geen vegen had gelaten met de leeren lap.

'U moet ze met spiritus na laten wrijven,' onderrichte Jakob uit zijn vak, terwijl hij voortliep naast oom, dacht aan de groote spiegelruiten van de societeit bij hun, 'het is meteen goed voor de vliegen.'

'Dan mocht ik het zèlf wel doen,' gaf oom ten antwoord, denkende zeker aan zijn smetbare letters; als oom naar boven keek was zijn hals dun, waren zijn neusgaten wijder door het duimelen.

'Hij heeft eeuwen aan zich voorbij zien gaan,' zei hij zoo en toen ze terug weêr gingen praatte hij als tot zich zelf verder.

'Soms wil ik wel es denken dat de Dom ons uitlacht.... de Dom is niet zoo dom.... Meinardus kan wel leeren.... hij weet niet wat hij wil, dan dit, dan dat.... Nu spreekt hij mij weêr van Willemsoord.... Mij is het wel, wij zijn van huis uit een zeevarend volk. Je tante zag hem graag bij de rechtbank, maar dat wordt je al evenmin met moeders paplepel ingegeven; hij beweegt zich aardig, draagt een gedichtje voor met smaak, ik wil het graag gelooven.'

'Die gelooven haasten niet, zegt Meester Juulsen ook,' bromde Jakob.

'Ik wou,' zei oom langzaam, 'dat Meester Juulsen in Utrecht woonde; zulke menschen liggen nergens voor het opscheppen. Ik heb zijn vader wel gekend, hij woonde in de Jansstraat, een kleine man....'

'Meester Juulsen is een groote man,' had Jakob gauw geantwoord.

'Het is al zoo lang geleden,' had oom gezegd.

Het was door zulke gesprekken dat Jakob zich hoe langer hoe gemakkelijker met oom gevoelde en waardoor hij later nog wel eens kon zeggen: 'Oom in Utrecht zei.' Hij kon als grootmoeder in het schemeravonduur kijken en als Meester Juulsen wanneer ze alleen te zamen waren en zooals Meester van der Lugt die nooit de wonderen wou verklaren en net zooveel snoof.

Den volgenden ochtend na het ontbijt had oom weêr voor de spiegel met hem staan praten, dat hij in de boeken op het tafel je wel mocht lezen, wanneer hij daartoe lust in zich gevoelde. 'Niet dat ik je daartoe wil dwingen,' zei oom, 'maar het weêr ziet er

niet florissant uit. Dit heet: “gedroogde kruiden,” is van Frits Reuter, dat moet je lezen, dit wanneer je van verzen houdt, zijn de gedichten van de Genestet, dat is menschentaal,’ had hij hem aangekeken, ‘natuurlijke dichtkunst, Jakob.’ Oom had toen ook de boeken van het tafeltje afgenomen, het tafeltje omgeklapt. Het had een glasruit bovenop en was ook een postzegel-schilderij. ‘Dat heb ik indertijd op mijn manier geflanst bij het “vogelnestje van Spandau”, kan je het zien?’ Jakob had het duidelijk kunnen zien in het blauwe gewemel, zag een slang op kionkelen met lillende tong en in den top van den boom het nestje, de ouwe vogels er op met gesperde snavel en al de angstige jongen. Hij begreep niet goed hoe iemand zoo iets van postzegels maken kon en zonder voorbeeld; er schoot een helle witte straal van boven neêr, er waren roze en zwarte snippertjes. ‘Heb je er plezier in?’ vroeg oom genoegelijk, ‘het donker is dat van de stempels en van buitenlandsche zegels die ik krijg van klantjes en verzamel.’ Jakob had toen aan de sigarenzakjes gedacht die hij als vele jongens, saâmgeregen aan het deurtje van zijn kastje had hangen.

‘Je kunt het wel eens op je gemak beschouwen,’ vergunde oom, ‘en me er wat van zeggen, niemand is ooit te oud om te leeren, ‘wanneer je de boeken maar weêr legt zoo ze lagen. Je tante Maria voelt daar niet zoo voor, het is ook wel niet wat jij met je penseel of teekenstift eenmaal zult bereiken; hoe weinig weet de kortzichtige mensch wat hem zal worden toebedeeld op deze wereld.’ Oom had hem ook het album laten zien met vergulde knippen en grootmoeders fotografie daarin, de eenige die ze voor de kinderen van zichzelf had laten trekken, één hand op ook zoo'n tafeltje en de andere uitgespreid op haar geruite jurk. ‘Je zult de oude zorg wel missen,’ had oom gezegd, had toen gauw naar beneden gemoeten.

's Middags na schooltijd was hij weêr met Meinardus gaan wandelen; neef had een goed cijfer voor het opstel bekomen; gaande langs een heerenhuis had Meinardus gewezen: ‘hier woont professer Donders.’

Oom was bekend als geestig en daarom kwamen de studenten graag een praatje voor de toonbank maken. Dan hoorde je hun lachen door het huis, soms tot in de keuken. Toen oom een kop thee was komen halen, kwam hij als pratend nog binnen, keek

naar tante's opgezette wangen. ‘Zaken,’ zei oom, zijn groote zakdoek gebruikend, ‘een koopman zonder een mooi praatje jaagt zijn beste klanten weg, ik houd het er voor, neef Jakob, wij hebben een jood in onze familie gehad.... Een Franschman was het zeker, waar grootmoeders moeder mee hertrouwde. Ze heette van zich zelf Wiegraaf; haar vader was een Duitscher, uit het over-Rijnsche; wij hebben daar van daan een groote erfenis nog te goed.’ Oom lachte nauwelijks, keek telkens naar tante, praatte almaar door. ‘Haar tweede vader was een Fransoos, een zijdewever uit Lyon, naar hier gevlucht, tijdens de omwentelingen in ons gastvrij land voor de eerste maal met een luchtballon opgestegen. Ik heb ze geen van beiden gekend, het menschdom werd niet zoo gemakkelijk oud in die dagen.’ Jakob zat sterk te luisteren naar dien verleden tijd; meermalen had hij daarover gehoord, van grootmoeders tweede vader: ‘De la Porte’ en hoe die zijn lange banen aan elkander had zitten naaien, de luchtbol had opgetuigd, op het veld van de Doelen, waar nu de schutters ekserseerden. ‘Ja, waarde neef,’ had oom staan praten, ‘in raadselen wandelt de mensch op aard, och, niet enkel ten onzent verwarren zich wel eens de Maria's met de Martha's.’ Tante was al door stijf blijven zitten, had ongenoegen gehad met Carolien.

Woensdag voor den eten kwam vast een student met oom schaken. Toen Jakob met Meinardus uitging, zag hij ze achter de toonbank, bij het lessenaartje zitten, met de zwarte en witte schaakstukken tusschen zich op het geruite bord en toen ze thuis weêr van de wandeling kwamen, zaten zij er nog met hun stille koppen, net als bokken voor ze elkander stooten.

Oom had steil, opgekamd haar, liep 's morgens met zijn bloote hoofd buiten, zette zijn dikke, goud horloge gelijk naar een wijzerplaat in de verte. Jakob ging alleen nu uit op zijn ‘studietochten’ zei oom, hij kreeg altijd een sigaartje. ‘Je kijkt maar naar den Dom’ zei oom, ‘wanneer je verdwaalt.’ Jakob bleef echter meestal in de omgeving. Het verst was hij geweest tot het ‘Vreeburg’ daar waar de bouwval was van een kasteel als die bij hun van het ‘Huis ter Kleef’ en die van ‘Brederode’ en dat nu voor ‘veemarkt’ diende. Hij had de koeien langs hun snoeten loopen wrijven, zich tusschen de veekoopers in de stallucht bewogen, die beklad en beslikt tot op hun zeildoeken ruggen, petten met opgenomen oorkleppen droegen en een stok onder den arm. Hij zag

'de handslag'. Hij had de kennis gemaakt met een ruige hond, die almaar blafte, schichtig joeg heen en weer, maar zich liet streelen, zijn natte neus in je handpalm bleef duwen en zoo je van zelf voorbij de volgedrongen hokken met blatende schapen bracht.

Oom had gelijk; wanneer je de weg vroeg, zeien ze: 'links van de Dom' of 'rechts van de Dom'; je had er zoo wat niets aan, want je rooie arm draaide mee en je blauwe. Oom had gelijk, je moest naar de Dom liever zelf kijken, die boven alle gebouwen en daken rees, met zijn drievuldige verdieping, een kapje had op zijn kruin, boven de hoogsten omloop. Hij zag geen vlaggestok als bij hun. De wolken zwierven erom en schenen blinkend, dat je er haast niet tegen in kon kijken, door de hooge en spitse togen, zoo dat de toren soms gansch donker was en men de klokken kon hooren dompelen in de zon.

Onder in den Dom was een poortje. Jakob liep er echter steeds om heen en zag dan vervallenheden, gewelfde gangen, waarbij je bijna bang was je in te begeven, maar het toch deed, omdat je het graag wou weten; brokkelig bouwwerk als bij hun, achter aan het Koor van de groote Kerk. Jakob begon te vinden dat hij niet zoo dikwijls meer werd aangekeken, geloofde dat de inwoners van Utrecht hem begonnen te kennen. Hij keek vrijpostiger naar al het vele 'merkwaardige', zag het huis 'Oudaen' MDCLXXX, met beelden op de deurpost die hem aan het oude mannetje, thuis in de eetzaal herinnerden. Straatnamen zag hij achter de boomen als bij hun: 'St. Janskerkhof' waar een museum gevestigd was; vond Utrecht een strenge stad. Zoo kwam hij op de 'Vischmarkt' weêr te recht, waar altijd een rijtje vrouwen garnalen zaten te pellen, zoo gauw als hij nooit nog gezien had, daar waren ze voor beroemd, had Meinardus verteld. Wanneer je garnalen kookte moest je een gloeiende pook in het water steken, ze laten 'schrikken' anders pelden ze slecht. Hij dacht dan aan Aal de vischvrouw en hoorde in zijn eigen de dreun van de Noordzee. Er stond ook altijd een bedelaar in de buurt, met een gebrekkig gegroeid poppe-armpje, wat hij met zijn goeie hand regeerde en zoo de aalmoes aannam, dan dacht hij aan Tinus en ging er niet meer voorbij. Er werd in Utrecht veel gereden, eens was hij een rist landauers tegengekomen, vol studenten, met sjerpen om in het voorste rijtuig.

Heel graag stond hij op een brug, over een gracht te kijken; het

water was groezelig en al wat er in spiegelde gekleurd. Er blonken soms kabbelingen tot aan de trappetjes en laddertjes van de verrotte wal, waar de schaduw viel van den toren en boomen uit het lage straatje groeiden, met karren erop en afgeladen schuiten ervoor. Jakob kon dan plotseling het gevoel overvallen dat hij weêr gauw hier vandaan moest gaan.

‘Staat er al wat in het schetsboekje? ik houd mij aanbevolen,’ had oom al eens gevraagd, maar Jakob had het niet durven doen. 's Avonds wanneer de lamp een uurtje aanging en Meinardus moest werken, had oom gevraagd: ‘moet je niet eens een brief aan meester Juulsen schrijven?’ hij had er niet toe kunnen komen en verveelde zich niet.

's Middags had hij weêr met Meinardus gewandeld en hadden ze luidkeels hooren schreeuwen, plotseling. Er lag een kleine jongen in het water te spartelen. Meinardus was op de punten van zijn teenen beginnen te sjeezen tot aan de wal en was het trappetje afgehold. Jakob kon hem bijna niet bij houden en had dadelijk gezien dat de jongen grond had. ‘Hij zal er wel uitkrabbelen!’ had hij geroepen, maar Meinardus was niet te weêrhouden. Hij stond beneden hem te wenken, had vlammetjes op zijn wangen, zijn bruin-blauwe oogen schitterden. Jakob voelde erg dat hij niet thuis was en niet met morsige beenen bij vreemden kon binnenkomen. Maar Meinardus beval, stak hem zijn wandelstokje toe en stapte met zijn mooie laarzen in het modderige water over. Schuivend zoo ver het aangereikte stokje spande had Meinardus de blér er uitgetrokken. Op de wal stond een oploop, een dikke vrouw kreeg de jongen te pakken, sloeg er op los voor de schrik en dat had die smeerlap dan ook net verdiend.

Jakob was erg in de war; Meinardus' onderbeenen dropen en terwijl ze hard weêr liepen, zei hij: ‘hij kreeg het water al in zijn mond’. De menschen keken hen na en hielden drukke verhalen.

Toen ze thuis kwamen en oom de gansche toedracht had begrepen, gingen zijn oogen licht staan en wijd, lei hij zijn hand op Meinardus' schouder, had hem toen hevig de hand gedrukt. Hij had hem oogenblikkelijk naar zijn moeder gestuurd om zich te verschoonen en tante stuurde hem naar bed met een warme kruik. Oom had toen een snuifje genomen. Er kwam iemand van de politie in de winkel, had oom ondervraagd en alles in zijn boekje

overgeschreven. Oom had den diender een sigaar aangeboden. Jakob stond er benepen bij, bewonderend inwendig nog meer Meinardus omdat die een jong leven voor verdrinking had helpen behoeden.

's Avonds was er weêr familie op bezoek gekomen en Vrijdags stond de ‘redding’ in de krant.... door onzen stadgenoot.... met duidelijke voorletters van oom en oom had het er uit geknipt.

Meinardus bracht hem 's Zaterdags gewoon weêr naar den trein. Jakob had oom en tante vriendelijk voor alles bedankt, was aangedaan geworden. Oom had hem stilletjes in een papiertje het spoorgeld teruggegeven en een zakje sigaren voor de reis. Hij had de complimenten verzocht, ook aan meester Juulsen, schoon onbekend, en hem gezegd eens een brief te schrijven om de vriendschap te onderhouden. Jakob had verdriet toen hij Utrecht verliet en bleef zoolang mogelijk door het raampje kijken naar de schim van den Dom.

Jakob had zich voorgenomen, Maandagavond naar meester Juulsen te gaan. Hij had 's Zondags de sigaren aan Hendrik van Door gegeven, in hetzelfde zakje. Koos was er ook, had kringen onder haar oogen, was erg nieuwsgierig. Doortje had aan zijn knie staan hunkeren, maar oome Jakob was moe, zei Door.

Jakob was nu wel, in zekeren zin, roojaal met de verf, meende Koos, maar voor zijn doen, op zijn mouwvestje zuinig, omdat hij dat zelf moest betalen. Onderwijl hij in Utrecht was, had ze er bij. Door een paar nieuwe parkallen mouwen voor hem in gezet, nu was het oogenschijnlijk knap weêr, kon hij ook zijn buis wat meer ontzien.

's Maandags, wanneer alles zoo koud aanvoelt, kil is, alsof er nog de stilte van den Zondag kleeft in de werkplaats, was Tinus zoo blij geweest als zijn hondje zoodra hij hem weêrzag. De baas had nog de bokkepruik op, zei boe nog ba, Jakob wist wel waarom, al had hij het in Utrecht glad vergeten.

‘Nou bevinden wij ons weder in het gareel,’ had Attink gezegd die altijd het hoogste woord had en niets dan verven kon. Hij kwam om hem heen loopen snuiven met zijn leelijke bieteneus.

‘Hij ruikt nog naar de odekolonje.’

‘Een goed schilder ruikt naar de terpentijn,’ zei zoetjes van Ginkel, de aanspreker.

‘Of naar de jenever,’ bromde Jakob terug.

Van Essen lachte hel met zijn kop in zijn nek; van Ginkel schudde zijn hoofd rechtop met zijn pijpje.

‘Niet zoo prát; we zullen je er wel afhelpen, jonge man.’

‘Jíj?’ had weêr Jakob gebromd.

Van Ginkel gewend met U aangesproken te worden, had het pijpje uit de klem van zijn tandelooze kaken genomen; alsof hij wat langdurigs wou gaan zeggen, keek hij hem dof aan uit zijn altijd blozend gezicht.

‘Ik,’ zei hij zoo, ja blijvend knikken.

‘Ik heb wel eens hooren beweren,’ sarde die laffe Attink, achterom bij de baas aan de wrijfsteen: ‘dat Utrecht een hée-le-rà-re stad is.’

Jakob voelde dat er toch niets aan te doen was, hij hield zijn mond. Hij geloofde vast dat het afgesproken werk was toen hij na een half uurtje ook naar karwei werd gestuurd, om alvast wat te wennen, zei de baas. Eigenlijk vond hij het plezierig niet alleen met de baas te blijven, omdat hij voor hij uit de stad ging om opslag had durven vragen, en al was het voor een soort van werk wat Tinus even goed als hij had kunnen doen. Er werd buiten de poort een bollenloods gezet, er werd met paard en man aan voortgemaakt, daar moest hij de ankers, de ijzeren kruisroeden van gaan meniën. En Jakob had een grooten hekel aan menie.

De bollenloods was een groote kast; omdat de loods niet hoog was, de grond er om beperkt, was er de steiger laag, smal, met één loopplank, stonden er de palen bijna vlak bij den muur. Jakob bewoog er langs de leêge reeks van ramen, met zijn potje rooie menie aan de hand, keek oudergewoonte wel eens naar de wolkenlucht en wel eens wat durender of zag hij daar het steigertje dat hij hoog aan den Dom van Utrecht, aan eene zijde, gelijk een vogelkooi had bespeurd. Hij had toen de plank voelen wippen, had den steun gegrepen van een paal. Hij keek meteen naar zijn hand, keek naar de elleboog van zijn mouw en weer naar de lucht. Jakob had nattigheid gevoeld. Hij zette het potje op de plank, liep voorzichtig schuivend tot den naasten paal, keek, ging naar een verderen, keek, en nog naar een verderen, Door zou

wel hebben gezien dat hij mooi woedend was. Jakob begreep: ze hadden de binnenkanten van de palen met menie aangestreken, om hem goed smerig te maken.

Dat hij dat toevallig had ontdekt; hij stond er een beetje te bedaren, bekeek zich nog eens en vond dat het nogal goed tot dusver was afgeloopen, grootendeels verholpen kon worden met wat terpentijn. Dan liep hij er weêr te meniën, vermijdende de palen, zoo goed en kwaad als het ging.

Bij den hoek van den muur, aan éen kant was geen steiger meer. Daar zag hij van Ginkel op een laddertje staan, om de drooggeworden ramen te beglazen, de ruiten in de slappe stopverf te zetten, die op den grond voor-de-hand lag, opgehoopt op een eindje plank. Er stond een potje wit bij, met een glasreep als een roerspaantje erin, met een besleten puntkwast erop, en een kleiner Lyonsche kwast, want hij gaf, wanneer een raam dicht was, het raam meteen een knap verfje. Van Ginkel was gemeenlijk wat beverig, had er een puist aan om op een laddertje te staan, begon dan gauw te praten

Zoodra de groote knecht hem in de gaten had gekregen, leek hij te loeren en vroeg als aan een pottekrabbersjongen, het laddertje voor hem vast te houden en de verf aan te reiken. Jakob kwam naar beneden, stond dan bij den voet van het laddertje, het vast te houden, reikende telkens het potje aan, ofschoon van Ginkel, vlak voor zijn borst, zijn eigen koopren haak aan het laddertje had hangen.

‘Valt het werken nogal mee?’ smoesde van Ginkel, zijn puntkwast in doopend.

‘Het valt me vreeselijk mee,’ praatte Jakob naar boven.

‘Een mensch is het tevredenst bij zijn werk,’ meende van Ginkel, ‘een afleiding mag hij wel hebben, is hem zelfs gegund; een klein beetje hooger met het potje, als je kunt, loodwit is nogal zwaar.’

‘Dat zal waar zijn,’ bromde Jakob terug.

Van Ginkel verfde voort, had zijn bril niet op; de hakken van zijn afgedankte nooderschoentjes staken over de ladderspor heen, juist op de hoogte der oogen van het knechtje. Jakob's blikken zwierven links en rechts, plotseling riep hij naar boven:

‘U hebt daar een heilige dag gelaten!’

‘Waar?’ riep de oude knecht ongeloovig en dadelijk bezorgd.

‘Daar!’ herhaalde de jongen, aanwijzend nauwelijks met het potje, née, dáar!’

Maar als de weerlagt was hij met het Lyonsche kwastje de hakken van van Ginkel wit gaan verven; er was geen flikker an en in een wip gebeurd, omdat de hakken niet vlak naast elkander stonden; een haaltje naar binnen, een haaltje naar buiten; hij tilde opnieuw het potje.

‘Daar is het weêr,’ blufte hij naar boven.

‘De arm werd een beetje moe, hé?’ kletste van Ginkel.

‘Ja, een beetje moe.’

‘Het went weêr gauw, het werken.’

Natuurlijk zou van Ginkel wanneer hij te vroeg het merkte, zeggen over de palen, dat hij zoo kinderachtig nooit kon zijn, dat anderen het hadden gedaan en Jakob zou dan zeggen: ‘hij ook niet’ en dat hij in de slappe stopverf had getrapt.

Van Ginkel bemerkte evenwel niemendal. Wanneer het werk buiten de stad was gelegen, had elk werkman het recht wat vroeger van karwei te gaan, om precies twaalf uur aan de poort te zijn. Maar van Ginkel wilde het raam afmaken, omdat hij 's middags niet terug kon komen, omdat hij ‘een lijk’ had en zoo waren zij de allerlaatsten die het karwei verlieten.

Van Ginkel rookte nooit op straat en liep altijd alsof hij voor ‘een statie’ stapte; naast hem liep Jakob te brommen als hij wat zei, lettende goed op de menschen en had wel eens de voldoening een voorbijganger naar beneden te zien kijken, een lachje krijgen op zijn gezicht.

Bij den ingang van de straat naar het weeshuis gingen ze van elkander:

Smaaklik eten, van Genderen.’

‘Insgelijks, van Ginkel.’

Jakob voelde zich gewoon weêr geworden. Hij zat aan tafel naar Dolf van der Sande Utrecht te roemen, op te snijden over de grootheid er van, telkens bestookt wanneer hij aan de ouwe van Ginkel dacht, hoe die door de groote straat op zijn witte hakjes had loopen stappen en door zijn eigen schuld.

Mevrouw Noordewier door H.F. Kernkamp.

.... Zoodat, indien het Hem, door Wien alles leeft, behaagt, dat mijn leven nog eenige jaren dure, ik van haar hoop te zeggen wat nooit van eenige Vrouwe gezegd werd. En daarom moge het Hem, die de Heer is van alle genade, behagen, dat mijne ziel henen ga om de heerlijkheid van haar heerscheresse te zien, dat wil zeggen dier gebenedijde Beatrice, die verheerlijkt schouwt in het aangezicht van Hem 'qui est per omnia saecula benedictus.' Amen'.

Zóó eindigt Dante zijn 'Vita Nuova'.

En die woorden komen in herinnering, als aan het slot van Wolf Ferrari's Cantica het koor der knapen het 'Beato anima bella, chi tu vede' aanheft, - als van uit de verte Beatrice in gelukszaligheid ons verkondigt 'Io sono in pace!'.... het arpeggio der harpen zacht uitklinkt.... en Dante's stem met groote innigheid aan de geliefde het, 'Benedetta sei tu' toeroept.

In volmaakte stemming van vrede wordt het einde gewijd door der klokken pure klank....

Dit is wel een der meest indrukwekkende en een der onvergetelijke momenten uit het van zuidelijken gloed en fijne poëzie doortrokken werk.

Herinnering! Zij wentelt het rad van den Tijd, weeft haar draden en kan ons worden tot een schat in den eeuwigdurenden kringloop des levens.

'Io sono in pace'....

Onwillekeurig denk ik aan de eerste Messias-uitvoering in de Naarder Kerk. In 1899. Schooner dan ooit klonk de stem van Mevrouw Noordewier onder de hooge gewelven van het Godshuis, en voor allen was deze hemelsche zang een openbaring. En bij de tweede Messias-uitvoering in dezelfde kerk - in 1923 - toen we opnieuw mochten luisteren naar onze gebenedijde zangeres - was er een nòg grootere emotie, omdat haar geniaal herscheppingsvermogen toen gedragen werd door geheel haar innerlijk leven. Wie mevrouw Noordewier in ontroerenden eenvoud hoort verkondigen: 'Er weidet seine Heerde, ein guter Hirte' en haar in volle verzekerdheid hoort aanheffen: 'Ich weisz dasz mein Erlöser lebet', ondervindt hoe haar groote en heerlijke gaven ons opvoeren daàrheen waar het goed is te toeven, hoe haar zingen ons leidt naar zegenrijke hoogten waar verbroken worden de knellenden banden, waar de juichtoon uit het benarde hart zal opklinken, waar we kunnen ademen diep-uit in de atmosfeer van het reine.

Tot een figuur van beteekenis, geëerd als kunstenares, geëerd als mensch, heeft mevrouw Noordewier-Reddingius, die den eersten September haar zestigsten verjaardag viert en tevens dit jaar haar veertigjarig jubileum als concertzangeres herdenkt, zich ontwikkeld. Ook zij heeft ondervonden dat geen breede wegen voeren tot der bergen top, dat de paden die naar het grootsche, verheven doel leiden, dikwijls moeilijk zijn en bezwaarlijk, maar haar warme kunstenaarsziel leerde haar dat de mensch zijn leven van uit de hoogte moet aanschouwen, en zoo één, dan heeft mevrouw Noordewier de waarheid ondervonden van: 'uit het hart komt het licht.'

Laat mij u even herinneren aan een uitvoering der Matthäus-Passion op den Palmzondag te Amsterdam of op den Goeden-Vrijdagmiddag in de kerk te Naarden, de plechtige daad van wijding en verheven schoonheid. Als ge telkenmale weer komt onder den machtigen indruk van het Lijdensdrama, dat zelfs den door weifeling bewogen geest en het door het haastige leven voortgejaagde gemoed der tegenwoordige menschen doet ontroeren, omdat Bach's Evangelie-prediking spreekt tot 'alle creaturen'. Ge

luistert bewogen, als in de inleiding de contrabassen de huiveringwekkende stijging van E naar C doen hooren - waarin gansch het drama ligt opgesloten -, ge voelt de grootste, de heiligste smart, de aandoeningen welke de ziel bestormen bij Jezus' woorden tot de discipelen: ‘Setzet euch hier bis dasz ich dort hingehe und bete.... meine Seele ist betrübt bis in den Tod, bleibet hier und wachet mit mir....’, en in ootmoed buigt ge het hoofd, erkennend dat er- geen figuur is van dieper ontroering en tegelijk van meer verheven zin dan de kruisdragende Christus.

Tot plots de toetsen worden aangeroerd welke de mineur-tonen van ons hart doen trillen, schenkende vertrouwen, hoop en geloof, omdat de hemelsche stem van mevrouw Noordewier in innige blankheid in blijden jubel u toezingt:

> Ich will dir mein Herze schenken.
> Senke dich, mein Heil, hinein,
> Ich wil mich in dir versenken,
> Ist dir gleich die Welt zu klein.
> Ei, so sollst du mir allein
> Mehr als Welt und Himmel sein.
>
> .....

Men zegt dat een edel mensch tracht zijn ziel den hoogsten glans en de sterkste uitstraling te geven. Ik geloof het graag. En als mevrouw Noordewier ons verklankt de muziek waarin de groote meesters hun diepste gevoelens hebben geuit en hun heiligste gedachten hebben neergelegd, dan is het de goddelijke vonk die ons ontroert, omdat zij, begenadigde, met haar ziel, zoekende naar opperste schoonheid, die schoonheid ook kan vinden, want haar herscheppingskunst is gegroeid tot volle rijpheid.

Hoort haar in het ‘Canticum’ van Alphons Diepenbrock - den edelen en machtigen geest zooals wijlen mgr. Van Schaick terecht hem noemde - kinderlijk-eenvoudig belijden: ‘Solum quia reux meus es et solum quia Deus es’ -, luistert hoe nobel en indrukwekkend zij in Bernard Zweers' ‘Rei van Burgzaten’ uit Vondel's ‘Gijsbreght van Aemstel’ de schonheid openbaart der regels van Neerlands dichtervorst:

Waar werd oprechter trouw
Dan tusschen man en vrouw
Ter wereld ooit gevonden?
Twee zielen, gloênde aan-een-gesmeed,
Of vastgeschakeld en verbonden
In lief en leed....,

hoort die aandoenlijk-reine vrouwestem de wijding schenken in Mahler's lied:

Um Mitternacht hab' ich die Macht
In deine Hand gegeben!
Herr über Tod und Leben
Du hältst die Wacht
Um Mitternacht,

en voel den adem der eeuwigheid als mevrouw Noordewier zingt: ‘Ich bin der abhanden gekommen,’....

In een Mozart-aria belicht ze in wonderbare teerheid en fijnheid de schoonheid dezer natuurlijke, bezielde muziek en wordt de menschenstem vaak omrankt door het sierlijk en delicate spel der fluit, en wie ervaren wil hoe de menschenziel veilig is in de liefde Gods, beluistere mevrouw Noordewier's zang in het oude Fransche Kerstliedje:

Entre le boeuf et l'âne gris
Dort le petit fils.
Mille anges divins,
Mille séraphins,
Volent à l'entour
De ce Dieu d'amour.

En nimmer heb ik sterker gevoeld hoe een rustig beschouwen van het eeuwig-wisselende spel van lucht en wolken in al z'n wonderbare pracht onze stemming verhoogt en ons ontvankelijker maakt voor indrukken, dan op een herfstavond op weg naar de kerk van Naarden. De melancholie van het landschap, waarin de zon ontroerend schoon ter kimme neeg, bracht een

heilvolle ontspanning in de groote, zingende stilte, en het was als een weldaad toen kort daarna mevrouw Noordewier in een verklanking van aller-verinnerlijkste stemming Schubert's ‘Im Abendroth’ zong: ‘O, wie schön ist deine Welt, Vater, wenn sie golden strahlet’....

Charles Boissevain heeft eens geschreven, nadat hij in een winternacht op de heide had gewandeld: ‘Ik weet voor de ziel geen rust gelijk aan die, welke de plechtige starren in den stillen nacht ons geven. Geen rust is zoo volkomen; de zware last van zorg en angst, welke ieder mensch te torsen heeft, wordt ons van de schouders genomen.’

Die bekentenis wordt ons nòg duidelijker, als we mevrouw Noordewier hooren zingen. En menigeen zal ook na haar zang kunnen getuigen wat zij in een loflied op den Kerstnacht ons heeft toegezongen: ‘le poids s'enfuit de nos misères.’

Met innigen dank in 't hart herdenken we hoe de stem van mevrouw Noordewier - waarvan de klank - naar Vondel's woord - hemelt op de lippen, ons tevredener en gelukkiger heeft gemaakt, ons leven heeft verrijkt, - en bij die herinnering aan zoovele uren van ontroerend geluk is het alsof we opnieuw het arpeggio der harpen hooren en ons in jubel van schoonheid tegen klinkt: ‘Benedetta sei tu!’....

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van blz. 132.)

XV.

Antje zou twee maanden later trouwen, Eva had den termijn gesteld; zij kende zich voogdijrecht toe, al wist ze haar eerste bemoeiing mislukt. Want toen ze, na tweemaal aan een ontbijt bijzondere lengte te hebben gegeven, door te vertellen van meneer Nico, den avond van den tweeden keer alweder over hem begon, verklarende dat hem maar één ding ontbrak, namelijk een goede vrouw; en hier onmiddellijk op deed volgen: - 'Zeg, wil jij niet met hem trouwen?' barstte Antje uit in tranen en haastte zich schouderschokkend naar buiten. Eva werd boos op zichzelf en op haar. Zij kon over zulke dingen niet spreken. Met niemand. Zelfs met Antje niet. Bij het naar bed gaan kuste ze haar, doch het gebeurde zat 'r zoo dwars, dat ze erover sprak met Luiken, die lachte, lachte.... och, die Nico, was hij er waarlijk ingevlogen! Maar de traantjes van het meisje beteekenden niets; Eva kon toch wel begrijpen: zoo'n vraag, na wat Antje had doorgemaakt! Als Eva nu maar geduldig der mond hield; niemand anders dan Nico zelf kon en mocht het zaakje klaren.

In haar bleef het nochtans broeien. Ze gaf er zich rekenschap van dat ze dwaas deed, doch beurtelings verweet ze zich angstig de dingen bij Antje te hebben bedorven en was er wrok in haar tegen het kind, dat huilde bij zoo'n mooi vooruitzicht. Dan

woelden haar donkerste levensgevoelens en sloegen haar dof tot machteloosheid.

Terwijl ze niet wezenlijk bij het werk was, voltooide zij een groot schilderij, een ‘Terugkeer van de dagtaak’, oude man en oude vrouw, meezeulend met den versuften hond om den wrakken wagen met bezemheide naar de plaggenhut te krijgen. Toen ze het 's avonds weg zou zetten, wist ze niet of 't was bedorven of juist tot iets heel goeds geworden onder dat tobben der laatste dagen. Dikwijls gaf het werken troost, doordat ze meende zich uit te leven, tot dan opeens.... Maar nu moest ze sterk zijn, sterk in het werk èn het andere, want Antje bléef de moeder van Piet, aan wien zìj vasthield voor haar leven.

Dadelijk bij Nico's terugkeer, bleek de raad van Luiken juist. Uit Antwerpen bracht de adspirant-bruigom snuisterijen mee en lekkers, met verrassend overleg zóó in z'n diepe kist verstopt, dat de douane er niets van gezien had. Antje kreeg er het grootste deel van en de hiermee gewekte erkentelijkheid werd de resonnaris-bodem voor teedere verklaringen, door Nico afgelegd met voldoende welsprekendheid om den gewenschten indruk te maken. Nauwelijks was de zaak in orde, of zijn aanleg tot clown ontwaakte en onder een door Eva gespeelden Hochzeitsmarsch deed hij met Antje aan den rechterarm zijn blijde incomste in De Hut, na 't paradijs der morgenkoffie twee minuten te voren met het min of meer tegenstribbelende meisje te zijn ontvlucht. Een uur later begon het verlovingsmaal. Als de door Geurt van den boschwachter op vader's fiets ijlings bijeengeroepen getuigen, zaten Luiken aan en Terpstra; er waren kaas, jam, ham en sardines bij het versche mik, en mooie vruchten voor dessert. Zelfs ging aan de koffie een feestdrank vooraf, een allen verrassende flesch Liebfraumilch, waarvan de naam, door de bruid niet begrepen, aan de gastvrouw een toast inblies, weliswaar uitsluitend verstaanbaar voor Nico: op de Lieve Vrouwe van Westerloo, eensgezind met het dito meisje van Nunspeet.

Zij waren nu weer de oude vrienden; Eva ried en hielp bij veel, inzonderheid steunde ze hem tegen hemzelven, want ach, hij zat in moeilijkheden! Met zijn liefde was, als iets nieuws, een gevoel van aansprakelijkheid ontstaan, waarmee hij niet alleen

Eva verraste. Onder meer tobde hij over de veertien jaren leeftijdsverschil, hoewel die Antje niet afgeschrikt hadden. Hij was het, die het bezwaar ervan inzag en dit uitmat bij Eva en Luiken, terwijl hij er over zweeg tegen haar. Maar de grootste moeilijkheid kwam van zijn nicht. Nog den dag der verloving schreef hij haar, een brief van bijna zeven zijdjes, naar hij Eva den volgenden morgen vertelde. Toen hij na vier dagen niets gehoord had, ging hij naar Amersfoort met haar praten en bleef drie, vier.... vijf dagen weg: Eva telde en werd ongerust. Wel kwam er tijding, voor Antje en haar; de verslagen van allerhand drukte waren opgevuld met zelfspot. Eva wist, waarom Nico dwaas deed. De clown die lacht om niet te huilen. De grond van zijn ziel was somberheid; onblije, diepe gevoeligheid. Hij schreef van bezoeken bij een notaris, wiens dochter eens zoo mal gedweept had met het onderricht van haar teekenleeraar, dat de dankbare vader al het geduld schonk, waar hij hem om dorst lastig vallen. Van plan om 'heer des huizes' te worden, mòest hij 'hinaus ins feindliche Leben'. Hij zat nu met de assuranties. Levensverzekering was noodig en daarom had hij de agenten van drie maatschappijen bezocht; twee waren goede kennissen, maar de derde leek hem de beste agent. Dus had hij geïnformeerd naar een vierde, wat een van de eerste twee toevallig was te weten gekomen, die het hem hoogst kwalijk nam. Zijn oudste schoolvriend had gespot, dat hij, die zich een kunstenaar waande, opeens vol belangstelling was voor den mammon....

Op een afzonderlijk zijdje aan Eva meldde hij wat hem werkelijk kwelde. Nichts oude maar nog felle oogen keken even bestraffend als vroeger. Over 'die juffrouw Bergmann', die er plezier in vond 'gevallen meisjes' in huis te nemen, bleek zij ingelicht door te Nunspeet verblijvende vrienden, die de 'joodsche malloot' allerminst geschikten omgang vonden voor Nico.... Het gesprek had tot 's avonds geduurd, afgebroken, telkens hervat. Toen Nicht als uiterste argument van zijns vaders liefdeservaring repte, verliet hij de kamer, liep buiten de stad en zag haar vóór den nacht niet weer. Na stroeve zinnetjes bij het ontbijt, ging hij maar weer opnieuw het huis uit en was over hetgeen beiden gestadig had vervuld gehouden,

pas weer begonnen den derden dag, na wederzijdsch mokken al dezen tijd. Haar toestemming had hij niet gevraagd; wel, om haar te sparen, voorzichtig zich uitgedrukt over zijn plan, als iets dat nog nader moest worden geregeld.

Zijn schrijven liet onzekerheid, of hij hiermee het huwelijkstijdstip bedoelde, of.... het feit van een definitieve verloving. En Eva werd nu waarlijk bang. Als die bar-rechtstandige nicht, die hem vroeger zoo onder de plak hield, al was het dan met grootvaders hulp, den goeiert zooal niet om wist te praten, toch volstopte met haar stands- en eerbaarheids-bezwaren, dan moest Antje dat bij zijn terugkeer merken en wat kon er daarna niet gebeuren! Eva gaf er zich rekenschap van dat zij vroeger niet aan de mogelijkheid van een huwelijk voor Antje had gedacht, maar nu, ook in het belang van Piet, wel diep zou worden teleurgesteld, als het misliep met Nico's plan. Plotseling wist ze wat haar te doen stond: zij zou gaan spreken met dat mensch, want Nico kwam blijkbaar nòg niet terug.

XVI.

Aan het station stond een open taxi en daar het pas kwart over tienen was, gelastte Eva den chauffeur haar eerst wat rond te rijden door Amerfoort's nieuwe buurten. Zij kreeg een tuindorp te aanschouwen, omvangrijk en met groot-steedsche luxe. Waarlijk verrast zat zij rond te kijken in de heuvelige lanen. Neen, het zou niet moeilijk zijn, hier een vroolijke woning voor Antje te vinden, als de halsstarrigheid van Nicht bij Nico's te fijngevoelige kieschheid de herovering van het hem dierbare grootvaderlijk huis onmogelijk maakte. Na een half uur liet zij zich naar Muurhuizen rijden. 't Niet nieuwe Amersfoort bleek oud, doch plotseling werd dat iets prachtigs, ze zag een poort over water gebouwd, telkens weder mooie huizen, brokken straat met veel karakter - en toen hield haar rijtuig stil. De chauffeur trok aan een kettingbel, het duurde lang eer werd opengedaan.

- Vraag of juffrouw Kramer thuis is.
- De dienstbode vraagt, wie ze aan kan dienen.

Op een snel gebaar van haar opende de man het portier en

schielijker dan de meid had verwacht, stond de dame uit het rijtuig in de maar half geopende deur.

- Als de Juffrouw me niet mocht kunnen ontvangen, moet je aan meneer Nico zeggen, dat juffrouw Bergmann uit Nunspeet er is. Maar ik kom om met de Juffrouw te spreken, ga dat maar aan de Juffrouw zeggen.

Een zware zucht uit oude borst en de meid slofte langzaam de breede diepe gang in. Eva had gelegenheid rond te kijken. En, was het de invloed van Nico's humor? vroolijk-verrast aanschouwde zij de mogelijkheid, dat het wezentje, eens zoo innig hulpbehoevend op haar atelier gekomen, beschaamd verklarend: - ‘Ik moet wel, om 't kind’, hier binnenkort châtelaine zou zijn, in dezen ouderwetschen bouw, dit deftige metsel- en timmerwerk, waar een vernuftig Bedienaar des Woords de eenige dochter aan zich wist te binden, de erfgename van al dit moois - weliswaar niet tot een duurzaam geluk, daar zij hem te Harderwijk al ontviel en hun eenige kind zich een vrouw zou kiezen, die levens vol leed veroorzaken zou.... Antje met sleutelmand door deze gang! Antje in dezen prachttuin de bloemen verzorgend! Hoe vol waardigheid, deze ruimten, met inkijkjes voor Vermeer of De Hoogh! - Ha, daar slofte de meid weer aan.

- De Juffrouw kan op dit uur niemand te woord staan.

- Vraag dan aan de Juffrouw, hoe laat het haar schikt mij vandaag te ontvangen. En zeg meneer Nico dat ik er ben.

- De jongeheer is nog op zijn kamer.

- Wees zoo goed aan de jongeheer te zeggen, dat juffrouw Bergmann uit Nunspeet er is. Ik wacht hem hier wel in de gang.

En neer viel Eva op een bank, een gebeeldhouwde eikenhouten. En daar de meid keek naar de voordeur, als om te zeggen: hier is de uitgang, stelde zij haar gerust met de woorden:

- De chauffeur weet dat hij moet wachten. We hebben allebei de tijd. Maakt u nu eerst meneer Nico wakker, 't is ongezond zoo lang te slapen, 't zal zeker al bij elven zijn.

Een deur had geknerpt, terwijl zij sprak; hierom zei ze het laatste luider. Schielijk ten halve zich omwendend, zag ze aan deze zij van de gang den voorkant van een vrouwelichaam uit

een deurgat ronden, doch nu snel worden teruggetrokken. Eva vergat dat ze het jodinnetje met de ongehoorzame beenen was. Vlug liep ze toe op de gestalte die zich verraden had in die lichtplek der donkere gang en terwijl zij vriendelijk keek, zei ze met haar beminnelijkste stemgeluid:

- Juffrouw Kramer, verheugd u te zien. Meisje, riep ze nog de gang in, wek jij meneer Nico maar niet.

Zelf bijna struikelend over den drempel, dwong ze Nicht zich om te keeren, drong ze haar de kamer in en zei toen, weer beminnelijk:

- Natuurlijk wil ik veel liever eerst met u praten, Juffrouw Kramer. Niemand kan u beter alles uitleggen dan ik, die de studiekameraad van uw zoon ben. Trouwens, zooals u weet....

- Juffrouw!....

- Juffrouw Bergmann, Eva Bergmann....

Nu stonden ze waarlijk tegenover elkander! Maar Eva voelde opeens heel anders. Zij had zich een, bij alle toewijding aan Nico, heibeiig wezen voorgesteld, misschien ook min of meer geniepig: - iemand die dit huis niet uit wou, waar ze haar brood en haar leunstoel had. En nu zag ze een schattig persoontje, wier aanblik haar zonderling trof, haast ontroerde. ‘Nicht’ stond vlak vóór het licht in het donker, dat in 't als een zaal zoo ruime vertrek een grens had gelijk een diagonaal, zoodat men in de morgenuren van dezen warmte brengenden dag uit koele schaduw in de zon zag. Afstraling van het voormiddaggoud, dat rozen en begonia's en vele andere bloemen omgloeide, drong als een fonkelende stuiving door de wijde raamdeuren binnen en legde zich schuin op de helft der kamer. Uit het donkere gedeelte flonkerde van 'n vierkante tafel één enkel koperen voorwerp op, een koffiestel, waarlijk monumentaal. Het zien dáárvan deed Eva herkennen. Nu wist zij, waardoor zij hier was getroffen, als weer door iets dat haar vader liefhad. Want de koop van zijn Bakker Korff, waarvoor hij waarlijk had moeten vechten, was een der blijdste oogenblikken uit zijn collectioneursbestaan geweest. Van de ‘Drie Douairières’, daar afgebeeld, stond de kleinste, de liefste nu vóór haar, met achter zich het koffiestel van 't schilderij. Bij deze heugenis van vader, voegde zich die van haar goeien vriend Nico: koffie te Nunspeet

en koffie hier - de kan stond waarlijk als voor hem gereed, hoewel de drinker nog in bed lag! Dat alles gaf zulk een grappige wending aan de oorlogzuchtige stemming, waarmede zij was binnengedrongen, dat Eva niet anders vermocht te doen dan weer een lief gezicht te zetten. Graag had zij de hand van het oudje gevat. Ze zei:

- Weest u niet boos, Juffrouw Kramer, dat ik mezelve toegang verschafte, ik wou zóó graag eens met u praten.

- Gaat u dan zitten, antwoordde de juffrouw zuchtend en nam zelve plaats naast de tafel aan den muurkant.

Eva ontwaarde boven haar hoofd de groote foto van een knaap, een vriendelijk lachenden krullebol. - 'Toen was hij van haar', dacht zij en meteen schoot door haar brein en weder als een regel van drieën, gelijk zij er altijd maakte op school: Piet staat tot mij als Nico tot Nicht. Zij doorzag wat moest gebeuren. Geen erger oneenigheid mocht ze stichten; in den naam van een dubbele liefde, welke misschien verdiende met moederliefde te worden vergeleken, zou ze pleiten voor dubbel geluk. Het besef dat dit nieuwe inzicht klaar en glanzend openlag, maakte dat zij naar woorden niet zocht. Ook viel er meer te vergelijken dan alleen haar in oprechte bescheidenheid beleden bereidheid om voor Piet den vaderlooze werkzaam te zijn naar den trant van Juffrouw Kramer's zorg voor Nico. Met het gemak harer goede bedoeling verklaarde zij op de hoogte te wezen van Nico's jeugd. Leed valt er over zoovele families! Voor haar was het een leed geweest, toen kort na den dood van haar vader, dien ze had liefgehad met eerbied en bewondering, Antje Engelaar haar opzocht, na daartoe vergunning te hebben gevraagd bij de toezending van een briefje, door haar vader niet lang vóór zijn dood aan de wel heel jonge minnares geschreven. Een vierjarig jongetje bracht zij mee. Dat het huwelijk harer oouders niet gelukkig was geweest, Eva had het lang geweten; maar dit bezoek, kort na zijn sterven, trof nog heel anders haar teerste gevoelens. Hierom nam zij beiden tot zich, aanvankelijk tot ontevredenheid van haar familie. Eerst liet zij de moeder naar Nunspeet komen, later het kind. Aan Nico en nog een kameraad van de Amsterdamsche Academie, vertelde zij Antje's geschiedenis, juist omdat beiden haar vaak bezochten. Toen

zij nochtans iets meende te merken aan Nico, ondervroeg ze hem en op zijn bevestigend antwoord verzocht ze hem dadelijk wat te gaan reizen.

- Ziedaar, Juffrouw Kramer, de volle waarheid.

- Die mijn bezwaren alleen bevestigt.

- Hoe meent u?

- Ik meen, dat ik niets van u heb gehoord, waardoor de werkmansdochter met een zondig verleden minder onaannemelijk wordt als de aanstaande vrouw van mijn neef. Waar moet ik uw bezoek aan toeschrijven, Juffrouw....?

- Bergmann, ik heet Eva Bergmann. Ik kom, ook om met Nico te spreken, na een uitvoerige brief van hem, in de hoop dat ik als vrouw misschien bemiddelend zou kunnen werken...

- Bemiddelend? U! Tusschen mij en mijn neef. Zegt u liever de waarheid, Juffrouw. U komt, u dringt hier min of meer binnen, in het belang van dat door uw vader verleide meisje, dat u een onderdak wilt bezorgen.

- O, Juffrouw Kramer, wat doet u boos! Dat Nico de langslaper zelfs om elf uur nog niet op zou zijn, had ik werkelijk niet verwacht. Te Nunspeet is hij nooit zóó laat. Nu praat ik dus graag eerst met u. Maar 'k ben hier in zijn huis, nietwaar? en hij loopt bij mij in en uit. Een onderdak heeft Antje niet noodig, dat heeft ze bij mij, zoolang ik leef en ook haar jongen is bezorgd, al kwam ik vandaag te overlijden. Het testament ligt te Amsterdam en ik hoop dit nog te verbeteren, juist in verband met het huwelijk. Gelukkig ben ik gefortuneerd.

- Gelukkig is geld niet alles, Juffrouw.

- Zoo, Juffrouw Kramer, weet u dat ook? 't Is wat ik telkens moet herhalen tegen mijn eigen familieleden. Ik sprak van fortuin omdat u van een onderdak sprak.

- Daar komt nog iets meer dan geld bij te pas.

- Zeker. En 'k geef u onmiddellijk toe, dat een man te krijgen als Nico, voor iemand in de positie van Antje haast een verbijsterend voorrecht is. Maar ook Nico vindt er geluk bij. Hier heb ik drie brieven uit Westerloo, die hij me schreef toen hij Antje nog over niets had gesproken, nadat ik hem uit Nunspeet had weggestuurd. U hebt hem dezer dagen gewezen op de droeve huwelijkservaring van zijn vader, hier schreef hij mij over dat kinderleed.

Eva zag de oogen verdoffen en wrevel een plooi trekken om den mond, nu Nicht vernemen moest dat Nico over hun onderhoud had geschreven. Zij opende onverdroten haar tasch en diepte er de brieven uit, welke haar zoo geërgerd hadden. Brokken las zij er uit voor, met commentaar die niets deed blijken van haar gevoelens, haar tegenspraak. Wel zei zij bij den eersten brief aan een verandering in Nico's gevoelens te hebben gedacht en dus onmiddellijk geantwoord: - Bezin je toch, eer je begint.

- Mag ik die brieven eens zien? vroeg Nicht en aan de vastberadenheid, waarmee zij tegelijkertijd de aristocratisch-kleine hand ernaar uitstak, herkende Eva de doortastende vrouw, die zoovele jaren dit huis bestuurde, dit huis waar welvaart was - en leed. Kon zij het voortaan blijven besturen? Het zou Antje's moreele ondergang zijn. Maar.... waarom in de ruime woning geen twee ménages náást elkaar? Als Nicht haar eten van den kok kreeg....

De oogen strak op de oude gevestigd, die zenuwachtig haar bril geopend en de brieven schuin naar het licht gekeerd had, overdacht Eva dezen inval. Toen, resoluutheid voor resoluutheid daar zij zag dat de brieven indruk maakten, zei ze, ofschoon de lektuur nog niet was voleindigd:

- Voordat Nico komt een vraag....

En ze legde haar denkbeeld bloot. Nu Juffrouw Kramer daar zelf had gelezen, dat Nico dit huwelijk stellig wenschte, als een geluk waar hij nooit op gehoopt had, bleef alleen nog de vraag hoe zich in te richten. Met Eva had hij dáár nog niet over gesproken. Had hij de zaak met zijn nicht behandeld? Kon de oplossing niet zijn, dat ook de Juffrouw daar bleef wonen, in een gedeelte van het huis en met gebruik van den mooien tuin? Want - en Eva glimlachte nu - de pracht van dien tuin was immers háár werk en hoeveel moois hij had voor Nico, wist ieder die zijn bloem-aquarellen kende.

- Hij zal er nu zelf voor moeten zorgen, zei Juffrouw Kramer met de zelfingenomeheid, waar oude menschen even onvoorzichtig mee voor den dag komen als kinderen.

'Beet', ging het blij door Eva's brein. En welbewust met joodsche slimheid, uiterst voorzichtig, stap voor stap, schijn-

baar zóó argeloos dat zich de oude verbaasde, leidde ze 't wellicht beslissend gesprek. Nicht zei met eenzelfde bitsheid: - ‘U spreekt, alsof het huwelijk vaststaat!’ doch Eva antwoordde slechts met de oogen, door die naar het drietal brieven te wenden, dat onder den bril op de Juffrouw haar schoot lag. Ongelukkig deed zij nu tactloos door onnoodigerwijze te reppen van Piet. Nicht véérde op. Wat? ook dat kind hier? En dan zou men willen, dat zij in dit huis bleef?....

- Kijkt u eens, Juffrouw Kramer. Nico was voornemens, de jongen bij het trouwen als zijn zoon te erkennen..... Och, u schrikt? Maar ik spreek de waarheid. Met moeite heb ik hem overgehaald, dat niet te doen, want het zou onvoorzichtig zijn. Ik heb het met mijn notaris besproken, het is voor alle partijen beter dat de jongen de naam houdt die hij heeft. Maar aan de mogelijkheid, dat de moeder, om met uw neef te trouwen, zou moeten afstand doen van haar natuurrecht, daaraan heeft werkelijk niemand gedacht. Trouwens, geeft u de brieven eens hier... Nico schrijf al in de eerste....

En vlug boog zij over en greep de papieren van onder den bril en rustig toen, te rustiger, daar over haar de onrust hijgde, zocht ze....

- O, hier heb ik het al! Het was in de tweede brief. ‘Dank zij jou, ons beider vriendin - Nico meent: van hem en Antje - is haar moedergeluk nu veilig. Mag ik haar rukken uit deze rust, ik die bereid ben, natúúrlijk bereid, de zorg voor den jongen met haar te deelen, maar daartoe word gedreven door zelfzucht, immers door verlangen naar haar?’ U hoort, hij noemt het ‘natúúrlijk bereid’, de moeder en het kind zijn één.... Trouwens, als hij een weduwe trouwde....

- Hoe dùrft u dat vergelijken, Juffrouw! kwam nu de stem van juffrouw Kramer, hoonend, bijna dreigend van klank. Doch zegepralend klonk hij niet.

Eva achtte het overbodig, te twisten over het recht van een kind, als gaande vóór alles, in elk geval; ook hoorde zij gerucht in de gang en ja, daar was dan toch eindelijk Nico.

(Wordt vervolgd.)

Over Nico van Suchtelen's Tot het Al-ééne door Willem Kloos.

(Dr. Nico van Suchtelen. Tot het Al-eene. Nederlandsche Bibliotheek, 1927.)

Dit boek is wezenlijk in zeer hooge mate interessant te noemen voor ieder, die met zijn geheele Geestlijke Binnendiepte, dus eigenkrachtig en zuiver-psychisch over alle mogelijke dingen, op grond van zijn studie, na te denken pleegt. Maar bovendien kan het tot, al zij het dan wat langdurende, maar daarom des te radikaler wakkerschudding dienen voor het zoo eindloos veel meer groote aantal van hen, die nog nooit tot wetend peinzen over den, wat men noemen kan, reëeleren Grond des Aanzijns konden komen, daar zij zich vlug-weg tevreden bleven stellen met de makkelijke aanvaarding van de thans bijna antiek lijkende natuurkundige voorstellingen, die hùn, zoowel als mij, toen we, in onze jeugd, op school gingen, werden meegedeeld, als onomstootelijk-zekerstaand voor allen verderen tijd.

Immers met het innerlijkste Wezen der zich brutaal-weg, als het Eenige, aan ons opdringen blijvende Werklijkheid is het vrij wat anders gesteld - de resultaten der strenglijk-exakte en onbevooroordeelde onderzoekingen der laatste vijf en twintig jaren staan er ons onweersprekelijk borg voor - dan het nog al kinderlijk-naïef-doende, want schoon alleronwijsgeerigst-zijnde, toch zichzelf slechts wijsgeerig-vindende materialisme der vorige eeuw zich dat grif-weg durfde voorstellen, en voor wie dus weinig of bijna niets van de tegenwoordige nog altijd proefondervindelijke, maar daardoor juist sekuurdere inzichten in het

eigenlijke wezen der materie weten, kan dit degelijke boek met zijn schat van mededeelingen en inlichtingen dienen als een verheugende want wijzer-makende handleiding, die hen veel dichter bij de objektieve Waarheid over het Zijnde zal brengen, dan zij tot dusver waren geweest.

O, die wel wat al te simplistische, want, nog vóórdat men goed op de hoogte was, met twee groote woorden werkende Leer van Kracht en Stof die in de 19e eeuw door alle zich zelf voor hoogverstandig houdenden als de slotsom van alles beschouwd werd, en waar ik dus, als jongmensch, telkens over praten hoorde en ook veel over las, - om de waarheid te zeggen, heb ik ook toen reeds, over alle algemeenheden, die ik vernam, het naadje van de kous willen weten en gingen die beide abstracties mij dus al gauw te bot-eenvoudig geponeerd lijken als het laatste woord eener Aanzijnsverklaring, daar die twee, als er niets anders achter zat, geheel en al autonoom en tevens blind werkende Beginselen onmogelijk iets zouden kunnen te voorschijn brengen wat eenigermate redelijk leek, zooals het Aanzijn, en allerminst datgene wat ik zelf toen reeds in mij als een Oneindige Diepte voelde, de Poëzie.

Dat kan onmogelijk waar zijn, zei ik in mijzelf; wat ik in mij voel, niet zoozeer in mijn gewoon, want tamelijk saai en rustig-voortbestaand dagelijksch menschlijk wezen, maar heel diep- in en daarachter als in een onbegrensde Wijdte, en wat soms in mij naar boven komt, heelemaal onverwacht, zoodat ik mij dan een heel ander, want van al het mij omringende weg-zijnd mensch ga voelen, dat stijgt uit, en is, heel iets anders als alles wat ik weet. Want komt het uit de stof, dus uit de cellen van mijn hersenen? Wat zit er voor bijzonders in de Stof verborgen, dat het, zoo maar, dit alles wat ik inwendig voel en zie en denk en van tijd tot tijd op een mij ontroerende wijze in mij zingen hoor, te voorschijn brengen kunnen zou? Wat zou de Stof dan eigenlijk zijn, en ik ging over dat mij verwonderende vraagstuk, waarvoor ik mij door mijzelf geplaatst zag, heel voorzichtig, want langzaam, door geestlijike zelfconcentratie, alles haarfijn nagaand, dag aan dag in de vacantie denken, terwijl ik op verre buitenwegen rondom Amsterdam in mijn eentje, dus door niets gestoord liep.

En als volgt peinsde ik dan, maar - ik was nog zoo jong - natuurlijk met groote moeite. Doch ik voelde er mij, van binnen-

uit, toe gedrongen, en dus ging ik van-zelf er mee door: Wat ik overal zie en ook als mijn uiterlijk Zelf voel, heet de Materie, en het wordt als het eenig-bestaande beschouwd, terwijl het ook onvergankelijk schijnt te wezen, want ik word het gewaar als iets allersubstantieelst-soliede. Doch Dr. van Hennekeler en Dr. Dibbits, van de H.B.S., hebben mij aan het verstand gebracht, dat de allerkleinste deeltjes van die stof 'atomen' heeten omdat zij niet verder kunnen worden onderverdeeld, daar zoo'n deeltje, zoo'n atoom, zonder eenigerlei afmeting is. Maar is dat iets, wat heelemaal geen lengte, breedte en hoogte meer bezit, dus wat men eigenlijk een mathematisch punt moet noemen, toch nog wezenlijk materiëel? Ik kon daar niet goed bij, en vond dat probleem zelfs een beetje griezelig met mijn toen reeds haarfijn alles uitpluizenden en er dan konsekwent op doordenkenden jongensgeest. En dus peinsde ik er maar niet verder over door, op dat moment, en zette mij, mijn schouders ophalend, maar weer vlijtig aan het in mijn hoofd stampen van al die voor mij nog zonderling doende Grieksche en Latijnsche woordvormen en zinsconstructie's, die ik eerst precies zou moeten weten, vóórdat ik op het toenmalige Amsterdamsche Athenaeum college zou kunnen loopen gaan. Doch daar tusschendoor bleef dan toch altijd telkens weer het ideetje in mij opkomen, dat de Materie blijkbaar wel eens iets heel anders zou kunnen wezen, dan waar de Menschheid haar tot dusver voor gehouden had. En ik dacht dus vaak toen in mijzelf met mijn aangeborene en mij later ook in mijn soms allermoeilijkste levensomstandigheden omhoog gehouden hebbende Psychische Wezenlijkheid, die altijd sterkrustig wou en wil: Is soms het denkvermogen der heele Menschheid steeds op dit punt een beetje in de war geweest, of is het integendeel thans met het mijne zoo gesteld, zonder dat ik het helpen kan? Want ik verricht alles, wat ik doen moet, altijd heel kalm, zonder dat er van zenuwachtige opwinding eenige sprake bij mij is. Een keus te doen in deze valt mij nogal moeielijk, want ik voel mij ook nooit pedant: al begrijp ik heel veel dingen gauwer dan andren dat blijken te doen, ik wind mij toch nooit over mijn misschien maar door mij veronderstelde bijzondere knapheid want vlugheid op.

O, wie helpt mij uit deze tegenspraak, die de Werklijkheid met zichzelf vertoont? De Stof is het Reëele, maar tegelijkertijd toch, als men haar diep-in bekijkt, houdt die Realiteit op, immers nog-

maals: punten, die zelfs van de allerminiemste kleinheid verstoken zijn, zijn niet reëel, want niet langer Stof.

Zóó dan dacht ik reeds als negentienjarige, gelijk ik zei. Maar de verwondering of de schrik - hoe zal ik de zeer varieerende gewaarwording noemen, die mij door die vondst van mijn geest te vervullen kwam - ik wist er in het eerst heelemaal geen weg meê - week gelukkig na een poosje, voor een blijde, immers mij een hecht vertrouwen in de waarachtigheid van mijn eigen psychisch denkvermogen gevende rust, toen ik uit een paar wijsgeerige boeken, die ik kort daarop, dus nog vóórdat ik twintig was, in handen kreeg, merkte, dat het mij eenigermate ontstellende vraagstuk, waarvoor mij mijn eigen, altijd ernstig Binnenste geplaatst had, ook verscheidene groote wijsgeeren had bezig gehouden, o.a. George Berkeley, al was deze tot het stellen er van langs andere wegen gekomen, dan die ik zelf had moeten gaan, dwarsheen door de notie's die mij bij waren gebracht door het onderwijs op een vijfjarige Hoogere Burgerschool. Ja, ik kan inderdaad die school niet genoeg dankbaar er voor zijn, dat zij mij objektief ging meedeelen, wat in die jaren van 1875-'77, de zich toen reeds op dat punt tenminste voor volmaakt, want als afgesloten beschouwende wetenschap over de innerlijke constitutie der materie dacht. Immers daardoor ben ik, die als aankomend menschje natuurlijk nog van niets wist, maar er naar streefde, om alles te weten en te begrijpen, op die toen onwrikbaar-gewaande natuurkundige grondslagen voort kunnen gaan denken, en hoewel ik daardoor reeds gauw, zooals ik liet zien, voor mijzelf tot heel andere slotsommen over de innerlijke gesteldheid van het Zijnde moest komen, als die mij in de klas geleerd waren, zou ik misschien toch nooit zoo, en in elk geval niet zoo vroeg reeds, over zoo'n principieele kwestie, als het Wezen der Stof, wijsgeerig zijn gaan peinzen, indien ik niet reeds destijds, als kleine jongen, principieel er over was ingelicht geworden, hoe men zich destijds den innerlijksten aard van het aanschouwelijk-bestaande verbeeldde te zijn.

Stof inderdaad - en ik heb daarover, gelijk men ziet, altijd ongeveer eender gedacht, als Van Suchtelen, in aansluiting bij de nieuwe wetenschappelijke theorieën blijkt te doen - stof, zeg ik,

is geenszins, zooals de vroegeren dat opvatten, synoniem met het ware Wezen der Werklijkheid, doch alleen maar, evenals de menschelijke geest, een der verschijningsvormen van iets heel anders dat zich ‘Wereldziel’ of ‘Onbewustheid’ of ‘God’ laat noemen, of hoe men het verder betitelen wil.

Doch dat eerste Beginsel van alles, dat uitsluitend waarlijk-Zijnde, waarover zich niet, neen nooit met verstaanbare woorden laat spreken, omdat het geenszins tot de sfeer van het Waarneembare en dus Berekenbare behoort, ofschoon deze laatste er toch overal vol van is, dat Eenig-Bestaande, dat buiten en boven alles alleen en eenig-waarachtig Levende - och, alle menschlijke aanduidingen er over zijn eigenlijk onbepaalde woorden-schijnen - laat zich in zwakkere of sterkere mate in alles gelden, maar vooral doet het zich in enkele bijzondere geestlijke organisatie's kond. En ik ben er overtuigd van, dat Van Suchtelen, dien ik tot dusver alleen voor een verdienstlijk letterkundige hield, óók, in zijn essentie, tot deze dieper en fijner-georganiseerden en daardoor klaarder-inzichtigen gerekend dient te worden. Want anders immers had hij niet zoo door die nieuwere theorieën over den innerlijken aard van het dus-geheeten Reëel-Bestaande getroffen kunnen zijn geworden, neen, reeds voordat die bevindingen bekend waren gemaakt, moet van tijd tot tijd zijn Onbewustheid al vaagjes hebben aangevoeld dat, al wist hij die dingen nog niet precies te definieeren, het er toch eenigszins zóó, als nu bekend is geworden, mee zou kunnen zijn gesteld.

Laat ik mij thans, om mij niet tot dit algemeene verzekeren te bepalen, het een en ander uit Van Suchtelen's Studie aanhalen, waardoor het den lezer duidelijk kan worden, dat deze auteur thans geheel en al is komen te behooren tot de inderdaad psychisch-zien kunnenden en zich dan die ziening bewust te maken wetenden van dezen tijd.

Op bladz. 11 lees ik:

1°. ‘Zoo erkennen wij reeds intuïtief de Materie als in Wezen Geest: de Geest gebonden aan zijn eigen, eerst-verwerklijkten Denkvorm. Wij zullen later zien, dat ook de kennis der natuurwetten zelf tot ditzelfde inzicht leidt en dan tevens begrijpen, dat

dit inzicht de tegenstellingen van Monisme en Dualisme, van transcendente en immanente Godheid opheft' (blz. 12).

2°. 'Het menschelijk denken - waaronder ik versta alle psychische aandoeningen en handelingen, die zich in het menschelijk leven openbaren - het geestelijk licht, dat schijnt in 's menschen materieele duisternis, kan nooit als *product* der mechanische materie worden begrepen. Immers, het stelt eigen doeleinden en tracht die in betrekkelijke vrijheid - dat wil zeggen niet volstrekt willekeurig, maar hanteerende de gegeven materiëele werkelijkheid - te verwezenlijken: het tracht zijn beperkte menschlijke werklijkheid "zin" te geven, op analoge, zoo niet identieke wijze als in het denken Gods de kosmos zin *heeft.* Het menschelijk lichaam daarentegen, als iedere levende, doelmatig samengestelde structuur van op zichzelf slechts mechanische materie, als ieder "organisme", kan niet anders worden begrepen dan als schepping, bouwsel van Denken. Dus moet de menschelijke geest God's Geest zijn, voor zoover zij zich in het zelfgebouwde lichaam kan openbaren. Ons denken - en iedere psychische openbaring bij welk stoffelijk organisme of voorwerp ook - moet een deel, een straal, een weerglans zijn van het goddelijke denken. Maar het woord "deel" is fout, omdat denken niet kwantitatief voorstelbaar is, en de woorden straal en weerglans zijn misleidende beeldspraak, wijl ontleend aan stoffelijke verschijnselen. Toch is ook deze waarheid eenvoudig en wij begrijpen ook háár axiomatischen aard volkomen. Ook zij is begrepen in het religieuse bewustzijn van "kinderen Gods" te zijn.'

Zoo spreekt Van Suchtelen, en zijn woorden, hier, moesten eens diep-in proevend overdacht worden, terwijl men objektief-psychisch ieder woord in zich laat bezinken, door allen, die tegenwoordig te denken en te schrijven meenen, omdat zij een heeleboel woorden op een papier zetten gaan. Want dan zullen deze goede menschen langzamerhand misschien tot het besef leeren komen, dat wezenlijk schrijven, dat is: diep-peilend oordeelen en het resultaat dan daarvan op de goede manier meedeelen een heel wat moeilijker, want eigenlijk alles van den mensch voor zich opeischende bezigheid is, dan de doorsneê-sterveling, die ook eens een auteur wil wezen, gewoonlijk meent.

O, Van Suchtelen zegt hier zulke juiste dingen - ik benaderde op mijn eigene manier reeds hetzelfde toen ik, als jong mensch, dien soms zóó slecht begrepenen regel: ‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten’, schreef, maar de, wat men noemt, verstandige doorsneê-menschen, die eerst min of meer vluchtig iets gaan lezen, en dan daarna hun indrukken gaan meedeelen op schrift, zullen er pas in kunnen komen, als zij zich de allermoeilijkste kunst van goed en precies lezen, en dan over dat gelezene volkomen-objektief want zuiver psychisch-aesthetisch oordeelen, volmaaktlijk eigen hebben gemaakt.

‘O, wat heb ik in mijn leven al een eindelooze massa kwasiwijsgeerige en zoogenaamd-literaire beweringen in drukletters zien verkondigen, die toch allemaal weer weg-gevaagd zijn door den tijd!

Doch dit boek, met zijn deeglijkheid en zijn ernst, zal, daar twijfel ik niet aan, het een heel langen tijd kunnen uithouden. Want, al kan ik het onder de lektuur niet overal tot in de allerfijnste onderdeelen met den schrijver er van eens zijn - maar och, waar ziet men dat gebeuren?, dan zou Kloos Van Suchtelen en Van Suchtelen Kloos moeten zijn - toch verdient dit boek gelezen, neen, bestudeerd te worden door ieder, die iets meer wil weten over het diepere Wezen van datgene wat het Zijnde heet, dan het natuurkundige onderwijs van vroeger jaren hem nog bij te brengen vermocht.

Herman Robbers zestig jaar

Onder de tweede lichting der Tachtigers, heeft Herman Robbers, door zijn diep-fijn-menschelijke kunstwerken, altijd een plaats ingenomen, die hem ook in de verre toekomst, als deze tijden reeds lang voorbij zijn, ongetwijfeld verzekerd blijven zal. En als bewonderaars van zijn groote kunstenaarsgaven wenschen wij hem dus met zijn zestigsten verjaardag van ganscher harte geluk. Ook namens de Redactie,

22/8 '28.
WILLEM KLOOS.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Wanneer dit gelezen zal worden zal te Parijs opnieuw een stap gezet zijn op weg naar de toekomstige vredelievende verhouding der volken onderling, maar die weg heeft veel van een drijfzand. Hier zal gewaakt worden tegen optimisme en pessimisme, beide eenzijdig. Het kan echter niet ontkend worden, dat het streven naar duurzamen vrede onder de volken heilzaam is en evenmin, dat er van de vele schoone woorden er over geschreven of gesproken, wel minieme schoone daadjes groeien. De woorden zijn bombastisch en de daadjes verlegen, en voor èèn bewijs van onderling vertrouwen, duiken er tien op van kwalijk verborgen wantrouwen.

Dit komt, wijl de menschheid in een nog nooit geconstateerden staat van gisting verkeert. Nog nooit was zij dusdanig èèn chaotisch geheel, doch nooit ook dermate bezield door èèn schoon verlangen. Het is reeds een overwining op-zich-zelf, te danken èn aan den verfoeilijken oorlog èn aan het vernuft der menschheid, dat zij zulk een geheel geworden is. Maar de harmonie ontbreekt er nog aan en êer deze blijvend zal zijn, moet er nog veel strijds - maak wel onderscheid tusschen ‘strijd’ en ‘oorlog’! - veel strijds gestreden en veel leeds geleden zijn. De menschheid doet in haar tegenwoordig leven denken aan een onoverzienbaar en onmetelijk touwtrekken: de eene helft trekt met alle kracht en op alle wijs naar de vreedzame harmonie, de andere naar het ‘particulier initiatief’ met zijn materialistisch streven, zijn jacht naar bezit en genot. Zal men het ooit zien, dat een dier twee partijen het duurzaam wint van de andere? Ongetwijfeld! Zij die ten vrede trekken zullen het eens winnen. Maar wanneer?

In Parijs is dan het Kellog-pact ondanks veel geharrewar over

bijzaken en ceremoniën onderteekend, en dadelijk daarop zijn de voornaamste staatslieden, of hun vertegenwoordigers opnieuw naar Genève getogen om er te beraadslagen over de velerlei wrijfpunten, waardoor er in de vredesbeweging kortsluiting kan komen met alle gevaren er aan verbonden. Gevaren? Waar men ook in de wereld rondziet: er dreigt gevaar. Zelfs zoo dicht bij als de verhouding tusschen Nederland en België is er niet geheel vrij van. En waarlijk, dit is bedroevend. Want als twee volken geroepen zijn elkaar te achten en te waardeeren om hoedanigheden, welke zij beiden gelijk en andere, welke de een in meerdere, betere of hoogere mate bezit dan de zusternatie en waardeerbaar zijn, dan zijn het deze twee hoogst achtenswaardige kleine natiën benoorden en bezuiden den Schelde. Dit gevaar is ongetwijfeld niet groot. Doch wrijving tusschen de twee volken is niet te miskennen.

Evenmin is er groot gevaar voor de verhouding tusschen Frankrijk en Duitschland, teminder wijl de vredesbeweging dier volken met den dag groeit. Maar het zonderlinge feit van de nog steeds niet opgeheven bezetting van het Rijnland, Duitschlands schoonste, rijkste en dichterlijkste landstreek, door de vijanden van gisteren, is voor het Duitsche gemoed toch een bedenkelijke zonsverduistering. Stresemann zal haar ter sprake brengen op de samenkomsten, welke volgen op de Kellogg-ceremoniën der teekening van het Vredeshandvest te Parijs, en het is te hopen, dat het Duitsche volk daarvan de voldoening vindt, welke het verdient. Welke het verdiènt, ondanks zijn jongste dwaasheid om opnieuw voor kostbare belastingschatten een gepantserden kruiser te bouwen, waarmee het niets anders zal kunnen doen dan zijn nieuwe republikeinsche vlag te toonen. Het mag nog steeds waar zijn, dat ‘Deutschlands Zukunft liegt auf dem Wasser’, maar in ieder geval nièt zooals de eenzame verbannene te Doorn dit vroeger bedoelde: een keizerlijke uitspraak, welke Duitschland misschien meer kwaad gedaan heeft dan het herhaalde dreigen met den ‘ijzeren vuist’. ‘Duitschlands toekomst ligt op het water’, zooals Nederlands toekomst er op ligt: in vreedzame handelsvaart.

Het is met dit nieuwe kostbare Duitsche oorlogsspeeltuig wel grappig gesteld. Het Duitsche rijk heeft nu zijn sociaal-democratische regeering, en wie er ooit aan getwijfeld heeft kan nu overtuigd worden, dat de ‘soci's’ lang zoo rood en lang zoo kwaad

niet zijn, als zij zich in de oppositie voor doen. In de oppositie zijn het verwoede Saulussen, op het kussen stichtelijke Paulussen, en zij die eerst openlijk Vrede gepredikt hebben, gaan zich dan te buiten, heimelijk, aan den nationalistischen rooden wijn, welke zoo opwindend de gemoederen benevelt als welke gistdrank ook. Deze tachtig millioen mark uitgetrokken op een begrooting, welke voor het volgend jaar een tekort aanwijst van zeshonderd millioen, is ‘ein gefundenes Fressen’ voor de Communisten, die beweren, dat de ‘roode soci's’ van gisteren heden brave bourgeois zijn geworden. En dit, terwijl Paul Loebe, de sociaal-democratische voorzitter van den Rijksdag, op het Congres der Tweede Internationale te Brussel, had te oreeren over de Fransch-Duitsche vredelievende verhouding, den wereldvrede en de internationale ontwapening.

Maar dat beetje, schoon kostbare, Duitsche drijvende ijzer mèèr zal Duitschland noch de wereld in gevaar brengen, schoon het op zichijzelf een bewijs is hoe onzuiver de staatkundige toestand der wereld blijft. Gevaar? Is de verhouding tusschen Italië en Frankrijk zonder? Italië, dat wel alle mogelijke vredesverbonden wil onderteekenen, doch openlijk te kennen geeft zijn machtspolitiek voor geen seconde te staken, en niet gelooft aan de oprechtheid, zelfs niet aan de mogelijkheid van het internationale vredesstreven. Gevaar? En de verhouding der volken op den Balkan dan: den strijd tusschen Kroatië en Servië, of liever tusschen beider beroepspolitici, met die der Boelgaren er bij, Men droomt er van een vereenigden Zuid-Slavischen Staat enkel om machtig te wezen tegenover Italië in de eerste plaats, dan tegen Hongarije en Roemenië. Gevaar? En de verhouding tusschen Polen en dat krankzinnig-woelende Lithauen met zijn Woldemaras dan?

Dit zijn slechts enkele, tot Europa beperkte gevaren, maar verder zijn daar de gevaren in het naaste en het verre Oosten. Het woelen en kuipen in Arabië, waar Ibn Saoed, de ‘Arabische Napoleon’, Wahabitische geestdrijver, de Islamietische wereld tracht op te jakkeren tegen het wereldgezag der Christenmogendheden. Engeland is daarbij 't eerst en 't naast betrokken, maar Engeland niet alleen. En de ‘Schoonheid en Wijsheid van China’?

Gevaar ook daar? Natuurlijk. Maar minder dan de ‘Kwo-mintang’-Chineezen het zich voor ons denken. De Heilige Vader

mag goedig erkend hebben, dat deze natie door haar verleden, haar overleveringen recht heeft op volkomen onafhankelijkheid, deze erkenning heeft evenveel practische waarde als dat Chineesche verleden en die schoone Chineesche overleveringen zelf. Dit deel van het gele ras lijdt dermate aan zelfoverschatting, dat het waarachtig nog gelooft aan de mogelijkheid van China met zijn 'Kwo-min-tang' ooit een natie te kunnen maken, welke mee telt, zoo als het naburige Japan, dat het onschatbare voorrecht van Groot-Britannië geniet: een eiland te zijn. Misschien rekenen zijn staatslieden wel een, beetje teveel op de verzwakking van het Westen als men de schets nagaat, welke een hunner vorig jaar daarvan gaf.

'Frankrijk verbindt zich met Tsjecho-Slowakije tegen Duitschland', zei toen de goede heer Toeng Wen Joean, 'Italië verbindt zich met Zuid-Slavië tegen Frankrijk. Een nieuwe algemeene tragedie is in voorbereiding in Europa. Tusschen de Vereenigde Staten en Japan zal het ten slotte misschien ook tot een oorlog komen.'

'Bovendien gaan alle mogendheden gebukt onder binnenlandsche woelingen; het ware belachelijk om hen nog te vreezen. Na den grooten oorlog scheen Turkije dood.... maar Moestafa Kemal wist Frankrijk tegen Engeland uit te spelen, Amerika tegen Frankrijk, Rusland tegen de heele wereld.... en hij redde Turkije. Als wij net zoo doen, dan zullen wij hetzelfde succes behalen. Frankrijk wil niets liever dan met ons op goeden voet staan - tegen Engeland. Met de anderen is het precies eender. Laat ons daarmee ons voordeel doen. Bovenal kunnen wij er zeker van zijn, dat die mogendheden zich nooit in een gemeenschappelijken oorlog tegen ons zullen vereenigen. Het zijn juist hun jaloezie en hun oneenigheid, welke tot nu toe ons nationale leven hebben gered.'

'Trouwens, Engeland zit met de Egyptische en met de Indische quaestie, Japan met die van Korea en Formosa, Frankrijk met die van Annam. Waar zouden die mogendheden de kracht vandaan halen om ons kwaad te doen? Men vraagt zich waarlijk af waarom wij ons lieten vernederen tot een soort van kolonie van heel Europa. Thans, nu alle verdrukte volken voor hun vrijheid opkomen, moeten wij hetzelfde doen.'

'En dan is er immers nog het communisme, dat de heele wereld bedreigt, Duitschland zoowel als Frankrijk, Polen zoowel als

Engeland. Laat ons gereed zijn voor den dag der groote catastrophe. Op dien dag zal onze onafhankelijkheid worden voltooid.'

'Wij moeten niemands dienaar zijn', zoo eindigde de goede heer, 'maar als het Westen instort, dan grijpen wij onze vrijheid'.

Maar het Westen stort niet in, want het gezond verstand is er niet geheel uit verdwenen. Deze Chinees rekent op 's Westens permanenten waanzin, doch houdt geen rekening met het streven naar evenwicht, dat sinds lang de Westersche wereld beheerscht. Aangenomen: er zijn duistere machten, onberekenbare krachten, welke naar oorlog, ondergang, vernietiging der tegenwoordige over-materialistische beschaving streven, doch met den dag krachtiger, immers zelfbewuster wordt het verzet daartegen. China mag en zal vrij worden, zijn eigen meester. Welk redelijk mensch is daar nog tegen? Het mag zoo fier zijn op zijn 'Wijsheid en Schoonheid', zijn verleden en overleveringen, als alle aanbidders van Chineeschen welriekenden rook gaarne zien. Het mag de heerlijkheden genieten van zijn Mongoolschen halfbroeder, den Moskowiet. Die twee zullen nimmer vreugdevuren kunnen ontsteken op den ondergang der Westersche beschaving, want die is, ondanks alles wat recht geeft daaraan te twijfelen, verkernd in evenwicht, gezond verstand en wel overlegd idealisme buiten kerkelijke en godsdienstige dogma's om. China krijgt immers reeds zijn zin, althans van de belangrijkste Westersche natiën, wat betreft de eenzijdige opzegging der bestaande verdragen. Men begint in te zien, dat het niet meer de moeite en kosten loont te trachten van dat rare werelddeel iets te maken, dat op een wel georganiseerde natie lijkt. Als de mannen van Nanking zich sterk maken van hun onoverzienbaar land met zijn onhandelbaar volk een natie te maken als bijvoorbeeld Japan, dat behalve het voorrecht een eiland te zijn, ook dit geniet, dat het anderhalve eeuw lang het zich ontwikkelende Westersche leven heeft kunnen bestudeeren in de school van evenwichtig en nuchter denken der Nederlandsche kooplieden, dan heeft niemand het die teleurstelling te besparen. Waarschijnlijk zal het, den Nankingschen overwinnaars ten spijt, eerder tot een Bolsjewistischen chaos vervallen dan 'het Westen', dat reeds lang geleerd heeft tegen deze Oostersche maatschappelijke en geestelijke pestilentie quarantaine-maatregelen te nemen.

Gevaren, zij zijn er te over. Niet het geringste gevaar is, dat men er overal naar streeft de volken te doen gelooven, dat zij

denkbeeldig zijn en bezworen kunnen worden door een ontwakend zelfbewustzijn der menigte. Niets is echter onberekenbaarder, gevaarlijker op zich-zelf, dan de menigte zonder nadenken, zonder gezond verstand, zonder kennis, zonder inzicht, enkel zenuwen, bewegelijkheid en gemoedsleven. Evenwicht! De Westersche wereld schommelt heen en weer tusschen oorlog en vrede. In Engeland en Ierland zijn in de kerken dankdiensten gehouden met gebeden voor het succes van Kelloggs 'multilateraal' verdrag, maar in de herinnering aan het oude feit, dat Onze Lieve Heer altijd strijdt aan den kant der sterkste 'bataillons', zooals een twijfelaar eens gezegd heeft, werkt de Engelsche Marine haastig aan zijn vlootbasis te Singapore, waarheen een reusachtig droogdok op zee is door Nederlandsche zeelieden geconvoyeerd. Immers nog steeds heeft de natie, welke de baren heet te beheerschen, Brittannia, voor zulke voorzichtigheids-peulschilletjes, oud-Hollandsche zeemanschap noodig. Van Kellogg, d.i. Noord-Amerika, is dat 'multilateraal' verdrag, pas in Parijs tot stand gekomen, uitgegaan, maar nergens werd het harder gesaboteerd dan in de Vereenigde Staten, en het had er een oogenblik veel van alsof het er mee denzelfden weg zou opgaan als met de bekende '14 punten' van wijlen president Wilson, terwijl de tegenwoordige machtshebbers drijven naar versterking van de Noord-Amerikaansche vlootbewapening. Zoo is er tegenspraak tusschen woord en daad, overal in de wereld. Maar er is ook gezond idealisme, en dit komt, wat de Vereenigde Staten betreft, uit in de vraag van dr. Nicolas Murray Butler, leider van de Columbia-universiteit, die vraagt: 'door welken geest moet een man - hij bedoelt Hoover, den democratischen a.s. candidaat voor het Noord-Amerikaansche presidentschap - bezield zijn, die op dit tijdstip van d e wereldgeschiedenis, de positie van zijn land liever wil grondvesten op macht dan op rechtvaardigheid? Worden Nederland, België, Zwitserland en Denemarken dan nièt gerespecteerd? Dit verouderde dogma zal zeker niet meer door de groote massa der "republikeinsche" partij worden aanvaard'.

Geschommel tusschen toekomstigen oorlog en duurzamen vrede? Ongetwijfeld. Ook hier geldt echter Galileï's koppige uitroep: 'e pur si muove'! 'Toch beweegt zij zich', de vredesgedachte der volken. Zij beweegt zich, dus zij lèèft. Zij leeft, dus zij groeit. Zij groeit dus zij zal eens overwinnen.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
(*Vervolg van bladz. 119.*)
George Sand's vrouwenfiguren,

Valentine.

In vele romans van George Sand is het een enkele vrouw, die als hoofdpersoon en middelpunt aller aandacht tot zich trekt. De figuur van Lélia domineert geheel het gedicht (zooals men den roman zou kunnen noemen) en Pulchérie is slechts haar contrast, een schaduw in vergelijking dezer schitterende individualiteit. Indiana, Edmée, Juliette, Geneviève, hoezeer hun karakters ook verschillen, vervullen de hoofdrol in het, aan haar gewijde boek. De roman Valentine is echter een uitzondering op deze manier van werken, die gewoon is aan George Sand. In haar meeste boeken groepeeren de mannen zich om de heldin (zooals bijvoorbeeld Sténio, Magnus en Trennmor om Lélia) in Valentine echter omringen drie vrouwen een man, en bewonderenswaardig knap zijn de persoonlijkheden uitgebeeld, en is er variatie in de situaties aangebracht.

Valentine, Louise en Athénaïs doen zich gelden door zeer verschillende, en dikwijls aan elkaar tegenover gestelde qualiteiten. Athénaïs neemt slechts een tweede plaats in, als de vluchtige schets van een dorpsmeisje, dat een weinig geëclipseerd wordt, in de vrouwen-galerij van George Sand, door de zooveel superieurder en machtiger beelden, welke zij in haar andere werken voor ons oproept; een kopje van Greuze, zou men kunnen zeggen, tusschen de krachtig gepenseelde portretten van een Titiaan.

Louise is als een sombere Spaansche beeltenis: de lijnen van het gezicht zijn noch zeer markant, noch zeer zuiver, maar de

kleur is sterk en overvloedig en het karakter zeer geprononceerd. De schilder heeft weliswaar de details eenigszins verwaarloosd, maar hij heeft op dit gelaat een noodlotsmerk gedrukt, dat men nooit meer vergeten kan.

Valentine de Raimbault daarentegen gelijkt op de schilderstukken van den Engelschen meester Thomas Lawrence. Zij teekent zich af tegen den achtergrond van een landschap, als omgeven door een hemelsblauw aureool, zooals de Engelsche vrouwenfiguren, die zoo goed harmonieeren met de zachte kleuren der lucht, en die ook zegevierend het volle licht van den zonnedag kunnen weerstaan. Ergens in dezen roman vergelijkt George Sand Valentine bij de vrouwen aan het Hof van Lodewijk XIV, maar Valentine lijkt ons veel eenvoudiger en niet zoo prachtlievend.

Vrouwen van dit type zijn zeldzaam in het oeuvre van George Sand. Haar vrouwenfiguren hebben meestal iets meer aparts. Valentine is een bekoorlijk vrouwtje, een beetje zwak, een beetje romanesk, zooals men dagelijks in het reëele leven tegen komt; zij is blank, blond, slank, frisch, - en in elk opzicht heel mooi; in de lijnen van haar profiel, in de zijden fijnheid harer lokken, in de gracieuse buiging van haar hals, in de ronde blankheid harer schouders herkent men de aristocratische noblesse van vele geslachten her. Zij heeft een zekere zachte en toch onweerstaanbare waardigheid, die eerder respect dan hartstocht inboezemt, op het eerste gezicht. Het is een evenwichtige combinatie van bevalligheid en majesteit, zooals wij die bij de zwaan in het water bewonderen.

‘Om de beurt opgevoed door haar moeder, haar oudere zusters, de religieuses van het klooster, haar grootmoeder, was zij eigenlijk door niemand definitief opgevoed. Zijzelve had zich gemaakt tot wat zij was; zij hield van studeeren en mijmeren, en haar van nature kalme geest, haar gezond verstand en juist oordeel hield haar vanzelf in het goede spoor, en behoedde haar voor de gewone jongemeisjesdwalingen’.

Dit adorabel persoontje is geplaatst in de rijke, landelijke omgeving van het graafschap Berry; het kasteel Raimbault is gelegen in de zoogenaamde *vallée noire,* een dal, donker van overweelderigen plantengroei. De poëzie der natuur speelt altijd

een groote rol in George Sand's drama's, en de schrijfster houdt ervan, het landschap in weelderige en toch gevoelige kleuren op het doek te brengen. In deze landelijke omgeving ontwikkelt zich de noodlottige liefde van het jonge gravinnetje. Nu eens wonen wij een *bal champêtre* bij, dan weer maken we een wandeling langs het riviertje de Indre mede; en het is verrassend, hoe realistisch en tegelijk dichterlijk George Sand haar natuurtooneelen beschrijft. Zij viert daarin haar groote liefde voor 'buiten' uit, en laat ons genieten van haar werkelijk superbe visie's.

Het fatum van Valentine is, dat haar hooge geboorte haar scheidt van hem, dien zij liefheeft, Bénédict, den zoon van een landbouwer. Toen Valentine's grootmoeder op haar sterfbed het meisje vermaande:

- Neem nooit iemand, die beneden je staat in rang, - was het al te laat, en hadden Valentine en Bénédict elkander reeds lief met een liefde, die de eeuwigheid trotseert.

Hoe ontstond deze liefde? Geheel natuurlijk, vanzelf en langzamerhand. Het was een sympathie, een gehechtheid, die zich allengs, ongemerkt, verdiepte tot liefde. De eerste toevallige ontmoeting had plaats op een heerlijken zomeravond; Valentine was verdwaald, en in het eerst onrustig en gejaagd, werd zij weldra, onwillekeurig bevangen door de schoonheid van haar omgeving; zij vierde haar paard de teugels en verzonken in droomerijen. Op dit oogenblik verscheen haar Bénédict.

De oudere zuster van Valentine, Louise, die door de trotsche familie de Raimbault verstooten was wegens een ongeoorloofde liefde, wilde haar geboorteland terugzien, en nam haar intrek op de hoeve van Bénédict's ouders, waar Valentine haar dikwijls opzoeken ging.

Bénédict behoorde alleen door zijn afkomst tot den boerenstand; zijn ouders hadden hem een voortreffelijke opvoeding doen geven; hij was dus geestelijk ontwikkeld, doch had tegelijk zijn rustieke, robuste kracht behouden: geen enkele vrouw zag hem omet onverschilligheid aan, en geen schilder zou niet gewenscht hebben hem te mogen conterfeiten. Een groot contrast vormde hij met den heer de Lansac, aan wien haar familie Valentine had verloofd! Deze was op en top een dandy, met regelmatige

gelaatstrekken, zeer geestig in het gesprek, en nooits iets buiten de conventie doende. Valentine had hem nooit anders dan in gezelschappen gezien, altijd *tiré à quatre épingles,* hoffelijk, geparfumeerd, elegant; zij had hem nooit als *man* beschouwd; wanneer men hem zag, 's morgens of 's avonds, monsieur de Lansac was altijd precies hetzelfde: hij stond op als gezantschapssecretaris en hij ging als gezantschapssecretaris te bed. Valentine verkoos den eenvoudigen Bénédict verre boven haar verloofde, maar een comtesse de Raimbault kon toch niet den zoon van een landbouwer trouwen? Zij huwde dus, hoewel met tegenzin, den heer de Lansac. (Want Valentine is zwak, haar karakter is niet bestand tegen strijd, en zij deinst terug voor worsteling en verwikkeling.)

Op den avond van haar huwelijk bevindt Valentine zich alleen op haar kamer; uitgeput door haar innerlijke droefheid, werpt zij zich geheel gekleed op haar bed, en slaapt in.

Als zij even wakker wordt, richt zij zich in de kussens op, valt terug, en slaapt opnieuw in; zij heeft Bénédict ontwaard, die geknield ligt voor haar bed; zij waant te droomen, en vreest haar droom te verstoren, als zij geheel ontwaakt, dus doet zij haar best weder in te sluimeren. Evenwel dankte Valentine haar slaap slechts aan een sterke dosis opium, en verkeerde daardoor in een soort van somnambulistischen slaap. In dezen toestand spreekt zij zich uit: zij bekent alles, haar liefde, haar wanhoop, en haar besluit om liever te sterven dan aan haar echtgenoot toe te behooren. Bénédict hoort dit alles aan en in jeugdige radeloosheid richt hij een pistool op zichzelf, echter zonder zich doodelijk te kwetsen. Valentine is thans zichzelf niet langer meester, en door de omstandigheden begunstigd, die hun toestaan, elkaar elken dag te zien, worden zij minnaar en minnares. Beiden waren te zwak, om zichzelf voldoende te beheerschen; zij voelden zich vervolgd door berouw en schuldbesef, en konden zich toch niet onttrekken aan hun hemelsche hel. Zij voelden zich verrukt en rampzalig, begenadigd en vervloekt; en hun bestaan werd hun ondragelijk op den duur. Toen kwam er plotseling een einde; Bénédict wordt doodgeschoten door een landbouwer, die hem verkeerdelijk houdt voor den minnaar zijner vrouw. Acht dagen later bezweek Valentine eveneens in de armen van Louise.

Louise.

Louise maakte het geheele drama van Valentine en Bénédict mede. Reeds vijftien jaren leefde zij afgezonderd van de wereld in stilte en eenzaamheid. De man, aan wien zij zich ten offer gegeven had, was, door den beleedigden vader, den graaf de Raimbault, in een duel gedood. Louise, op de hoeve, verlangde innig naar haar jongere zuster, die zij, sinds dier vierde jaar had opgevoed; en toen deze haar herhaaldelijk kwam bezoeken, kon zij zich beter schikken in haar lot. Het stemde haar evenwel droevig, dat zij sympathie voor Bénèdict begon te koesteren, ook Bénédict voelde iets voor haar, maar deze kiem van hartstocht verdween onmiddellijk na de kennismaking met Valentine. Door het geluk harer zuster voelde Louise haar gemis dubbel, en haar bestaan werd langzamerhand één langdurig lijden. Zij, zonder het ooit te toonen, werd verteerd door een brandende jaloezie, en trachtte vergeefs zich vóor te houden, dat Bénédict's broederlijke genegenheid haar voldoende was. Bij den dood van Bénédict evenwel barstte haar zoo lang bedwongen hartstocht uit, en zij vervloekte haar zuster, die in het leven zooveel gelukkiger was geweest dan zij. Doch het duurde niet lang, of zij voelde zich overstelpt door zelfverwijt, en paste haar zuster op met de liefderijkste zorg, totdat deze na een week van ijlende koortsen, in haar armen den geest had gegeven.

Edmée.

In zijn voorvaderlijk kasteel leefde Hubert de Mauprat met zijn eenige dochter Edmée.

Edmée bezat een hooge, slanke gestalte, zij was lenig en elastisch, had een lelieblanke tint en ebbenzwart haar, en haar fijne glimlach had iets ondoorgrondelijks. De hemel scheen haar wel met twee zielen te hebben begiftigd: de eene vol intelligentie, de andere eenenal gevoel. Zij was zeventien jaren oud, en in haar onwetendheid van 's levens moeilijkheden en verdriet, vanzelf opgewekt en kalm. Zij had twee lange vlechten, die bijna tot op den grond neerdaalden, en haar trekken bezaten de gelukkige uitdrukking van iemand, die geheel onbewust is gebleven van angst,

droefenis en pijn. Op een dag waagt zij zich als onvervaarde amazone, te ver, een onweerstorm overvalt haar en zij zoekt een toevlucht in de vesting van Bernard de Mauprat, een bloedverwant, die met haar vader evenwel in onmin leeft. Deze wordt verliefd op haar, en houdt haar gevangen, maar Edmée weet hem te weerstaan met al de listen der coquetterie. Het kasteel wordt belegerd, maar Bernard en Edmée weten te ontsnappen door een onderaardschen gang; de soldaten willen Bernard ombrengen, maar Edmée redt hem, door te zeggen, dat hij een neef van haar is.

Edmée, sterk, moedig, actief, voortvarend, vatte liefde op voor Bernard, die door haar vader op zijn kasteel was opgenomen. Zij was echter reeds verloofd aan een edelman met een koel, hooghartig temperament, en wist nog niet, dat zij Bernard beminde, Bernard, die in alles haar tegenbeeld was, en haar niet nabij kwam in ontwikkeling en in haar voorliefde voor dichters en philosofen, daar hij niet veel anders kon dan jagen en drinken. Tegen een abbé, die haar voor Bernard waarschuwt, zegt zij, dat zij zich zal weten te verdedigen, wanneer hij de eer van haar en haar verloofde te na komt; ook *zij* is een de Mauprat, een afstammelinge van het ontembare ras, en zij zal zelfs niet opzien tegen een dolkstoot zoo noodig.

Dit onderhoud wordt toevallig door Bernard beluisterd; hij komt tot inkeer, en neemt zich voor, zijn leven te beteren, welk doel hij zoo ernstig bestreeft, dat hij er zwaar ziek van wordt! In deze ziekte wordt hij door Edmée als een zuster verpleegd; haar verloofde breekt met haar, en als Bernard hersteld is, en zij toch jegens hem dezelfde gedragslijn blijft volgen, neemt hij in wanhoop het besluit, zich in te schepen, en den oorlog in Amerika te gaan mede maken. Edmée verborg haar smart, en gedurende zes jaren beweende zij zijn afwezigheid in stilte.

Bij zijn terugkeer breidde zij haar armen open, en sloot hem aan haar borst, zonder een woord te kunnen uitbrengen. Toch was haar omhelzing zóó welsprekend, dat Bernard eindelijk zijn geluk begreep. In den loop der tijden, door ontberingen van allerlei aard, was hij een redelijk en verstandig man geworden. Doch Edmée's karakter was toegenomen in heerschzucht en heftigheid. Zij had al die lange jaren met zichzelve en haar lot gevochten, en

zij was niet langer het argelooze, zwakke jonge meisje, dat in zijn kasteel bescherming kwam zoeken, maar een sterke jonge vrouw, wier temperamentvolle persoonlijkheid zich in volle kracht had ontplooid.

En door een onverklaarbare fierheid gedreven, stelde zij haar huwelijk met Bernard voortdurend uit. Hij beklaagde er zich over, en op een keer na een twist, die zich voordeed, toen zij zich tezamen in een bosch bevonden, had hij de onvoorzichtigheid haar te bedreigen. Onmiddellijk echter wist hij zich weer te bedwingen, verschrikt door zijn gedrag, en verwijderde zich van haar *fou de douleur.* Op dit moment weerklinkt een schot: Edmée valt getroffen neer, en Bernard wordt gevat, verdacht van moord op zijn nicht.

Edmée wordt in het rechtsgeding als getuige gehoord. Na een pijnlijk kruisverhoor, waarbij men haar noodzaakte aan haar geheimste gedachten uiting te geven, vond zij de sublieme woorden, die zij in hun intiemste samenzijn nog nooit had uitgesproken:

- Ik heb hem lief!

Nu eerst voelde zij, hoe zij hem al die jaren had liefgehad sinds hun eerste ontmoeting, en dat zij onder den ruwen bolster altijd de blanke pit had erkend. Gelukkig werd de werkelijke schuldige ontdekt, en Bernard dus weder vrijgelaten.

Edmée is de verpersoonlijking der liefde in haar meest verheven vorm. Zij bemint Bernard met al de krachten harer ziel, maar haar liefde heeft niets zelfzuchtigs; zij heeft hem meer lief ter wille van hèm dan terwille van haarzelf; zij hoopt en verwacht, dat haar liefde hem boven zichzelven verheffen zal. En Edmée behaalt de overwinning; en Bernard wordt *subdued by love.*

Het komt mij voor, dat George Sand in Edmée veel van zichzelve heeft gegeven, en dat zij in Bernard eenigszins haar halfbroeder Hippolyte heeft uitgebeeld; (van wien sprake is geweest, toen ik George Sand's *Histoire de ma vie* behandelde.)

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Belangrijke mededeeling.

In de geheele letterkundige geschiedenis van Nederland heeft nooit één literair feit bestaan, dat zóó algemeen de aandacht heeft getrokken, als de ‘Beweging van 80’, waaruit De Nieuwe Gids is ontstaan.

De Nieuwe Gids!....

Sinds zijn eerste optreden heeft De Nieuwe Gids de belangstelling gaande gemaakt, en wat méér zegt: die nu reeds 44 jaren weten vast te houden!

In de letterkundige, zoowel als in de journalistieke pers is het De Nieuwe Gids en altijd maar weer De Nieuwe Gids. Het zij goedkeurend of deprecimeerend, lovend of lakend, - De Nieuwe Gids wordt genoemd, geciteerd, becritiseerd; er gaat geen dag voorbij, of men ziet of hoort over De Nieuwe Gids spreken: met dankbaarheid, met hoon, met spot, of met vereering, maar *genoemd* wordt hij. Het algemeene publiek, noch de letterkundigen of dagbladschrijvers kunnen verzadigd worden van De Nieuwe Gids. De Nieuwe Gids, - van alle 1001 periodieken, welke in Nederland in den loop der tijden opkwamen en weer verdwenen, - De Nieuwe Gids alleen geniet het voorrecht, tot in het oneindige te worden *be*oordeeld, *ver*oordeeld, met blaam of vereering.... het komt er niet op aan, wát, maar *besproken wordt hij*.

Waarom dit alles, - vraagt men zich af.

Het antwoord is duidelijk.

Sedert den allereersten aanvang heeft men in De Nieuwe Gids *een macht* moeten erkennen. En deze macht, die slecht-willenden en minder-intelligenten als een *druk* gewaar werden, en die inzichtigen en begrijpenden als *zegen* voelden, hanteerde en hanteert de geesten der menschen nu al 44 jaren lang; het is en blijft een wedstrijd, om in De Nieuwe Gids te worden opgenomen; men schrijft studieboeken over De Nieuwe Gids en over ‘de mannen van 80’; wijdt dissertaties, essays en mémoires aan dit tijdschrift en zijn redacteuren, - de naam Nieuwe Gids kléét, als het ware, op de lippen van elken

literator, hetzij deze groot is of klein, echt of onecht; De Nieuwe Gids *moet* worden gedankt en geëerd, bespuwd of gehoond, miskend, bewonderd of gevenereerd; de naam Nieuwe Gids breekt en barst, bewust of onbewust, uit de monden, omdat dit woord in de hersenen staat *ingebrand.*

Tegen den steeds sterker wordenden stam van De Nieuwe Gids duwt en trapt men nu al 44 jaren lang, men bestrijdt hem met belachelijke bordpapieren bijlen.... maar men zegent hem óók, omdat het onder de breede, vertrouwbare kruin van zijn loover goed en veilig vertoeven is. Maar wàt men ook van hem bewere: goed of kwaad, leelijk of mooi, - hetzij men erkentelijk of ondankbaar is: heel het leterkundige publiek doet nu al 44 jaren niets anders dan de belangstelling in De Nieuwe Gids levendig houden! Bewonderaars en afkeurders helpen eendrachtig mee de aandacht op De Nieuwe Gids gevestigd te blijven houden, en dit is dan ook de reden, dat De Nieuwe Gids, ondanks alle tegenwerking en miskenning, ondanks ettelijke doodverklaringen en beweringen omtrent zijn onbeduidendheid, zijn bestaan rustig en levensvol voortzet, in tegenstelling met zoo ontelbaar vele periodieken, die alle als *salons des rêfusés,* bij de opkomst reeds ten doode waren opgeschreven, of na een kwijnend bestaantje, zich weer oplosten in het niet. -

De Nieuwe Gids!....

Het is en blijft waarheid:

De Nieuwe Gids heeft, sinds zijn oprichting in het brandpunt der algemeene belangstelling gestaan.

Het zal daarom, niet alleen de literatuur-beoefenaars, maar het geheele letterlievende publiek verheugen te vernemen, dat wij besloten hebben onzen aanstaanden jaargang van 1929, het jaar, waarin onze hoofdredacteur Willem Kloos zijn zeventigsten geboortedag hoopt te vieren,

EEN JUBILEUM-JAARGANG TE DOEN ZIJN.

In elke maand-aflevering namelijk, zullen *behalve de gewone inhoud,* zooals die door redacteuren en medewerkers geleverd wordt, artikelen, verslagen, enz. enz. verschijnen, van algemeen

literair-historisch belang, want die de geschiedenis van De Nieuwe Gids in den loop der jaren beter bekend zullen maken, en van onschatbaar belang zullen blijken en een ruim studiemateriaal geven voor studenten in de letteren in het bizonder en voor elken liefhebber van literatuur in het algemeen.

Wij stellen ons bovendien voor van de Mei-aflevering 1929 een bizonder nummer te maken, waarvan omvang en prijs gelijk zullen zijn als die van onze historische aflevering (October 1925), en die wij (ter onderscheiding van het Willem Kloos-nummer van 1919, dat *geheel uitverkocht is*) zullen noemen:

KROONJAAR WILLEM KLOOS-NUMMER.

Deze bizondere aflevering kost afzonderlijk *f* 4.50, maar *is voor onze abonnés in den jaargangsprijs inbegrepen.*

In dit 'Kroonjaar Willem Kloos-nummer', zullen onder meer verschijnen:

Lodewijk van Deyssel. Eerste ontmoeting met Willem Kloos.

Hein Boeken. Herinneringen.

F. Erens. Herinnering.

Dr. AE.W. Timmerman. Willem Kloos als vriend.

Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Achter de schermen.

Portretten van Willem Kloos.

Een gedicht van Willem Kloos, in zijn verschillende staten van wording.

Willem Kloos' herinneringen van zijn H.B.S.-tijd, zooals hij die schreef voor het Gedenkboek der eerste H.B.S. te Amsterdam.

In de overige afleveringen van dezen jaargang zullen achtereenvolgens, *behalve de gezvone bijdragen,* worden gepubliceerd:

Pers-critiek over De Nieuwe Gids vóór zijn verschijnen en gedurende de eerste jaren.

Critiek over de brochure: De onbevoegdheid der Hollandsche literaire critiek, tijdens haar verschijning en daarna, benevens nog de onthullling van een grap van Guido over de Canzonen van Mr. Joan Bohl.

Prospectussen van De Nieuwe Gids van den 1en, 2en en latere jaargangen.

Een reeks Parodieën, vervaardigd op de verzen, die thans ‘de schoonste, ooit in onze taal verschenen’ worden genoemd.

Een reeks dankbetuigingen van oudere letterkundige tijdgenooten, die, door De Nieuwe Gidsers heeten miskend.

Notulen der vergaderingen vóór de verschijning van De Nieuwe Gids.

Notulen der vergaderingen gedurende het eerste jaar.

De pers bij Willem Kloos' 50en geboortedag.

De pers bij Willem Kloos' 60en geboortedag.

De pers bij het 25-jarig bestaan van De Nieuwe Gids.

De pers bij het 40-jarig bestaan van De Nieuwe Gids.

Mr. R.H.J. Bakker, Willem Kloos en Frederik van Eeden, een studie met geheel nieuwe inzichten.

Dr. Cohen. Jacques Perk als vertaler.

Khouw Bian Tie. Willem Kloos als criticus.

Dr. Alfred A. Haighton. Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Dit belangrijke bericht wordt thans reeds gepubliceerd, ter vaststelling van de oplage voor dezen Jubileums-jaargang.

Opgave voor abonnement, of bestellingen voor het Kroonjaar Willem Kloos-nummer kunnen thans reeds worden gedaan.

De prijs voor den geheelen jaargang, ondanks den verhoogd belangrijken inhoud, blijft op *f* 25. - per twaalf afleveringen bepaald; evenwel zullen afzonderlijke afleveringen dit jaar *f* 3. - kosten, en zooals gezegd, de Mei-aflevering, het Kroonjaar Willem Kloos-nummer, *f* 4.50.

DIRECTIE DE NIEUWE GIDS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 10]

Per pedes apostolorum door Kees Ursem.
(Vervolg en slot van blz. 263.)

II.
(Fragment.)

Lang duurde het goed-halfuurtje. Er kwam haast 'n uur bij, zoodat de zon al vrij laag begon te staan boven de vredige bosschen in de verte. Genoegelijk troonde Pacificus in z'n rieten armstoel. Joannes zat weer met de opgetrokken knieën bij hem, vertrouwelijk.

‘Ik heb u vandaag voor veel raadsels gesteld, mon-frère’, zei Joannes. ‘Nu wil ik u eindelijk eens rechtuit zeggen wat ik op het hart heb.’

Pacificus zag hem goedig, aanmoedigend aan. Hij begreep, dat eindelijk datgene zou komen, waarop hij gehoopt had, heel den dag.

‘Het zal u pijn doen wat ik u ga zeggen, maar als mijn oude overste, moet ge mij geheel kennen, al zult ge mij niet in alles begrijpen....

‘Zeven jaar ben ik nu frater.... Geld had ik de Kongregatie niet aan te bieden. Maar ik heb al 't andere gegeven wat ik bezat: mijn overtuiging, mijn voorliefdes.... Ik heb ook alles verdragen, met blijdschap.... hoezeer 't mij dan soms tegen de borst stuitte. Ik heb er door geleerd.... God zij daarvoor gedankt.... Wie weet voor hoeveel kwaad ik ben bewaard gebleven?.... Maar nu raakt het toch uit!.... Vandaag heb ik den laatsten duw in andere richting gekregen.... Mijn weg zal van nu af 'n heel andere zijn dan tot dusver’....

‘Maar mon-frère, wat wil dat alles toch zeggen?!.... Och,

waren wij maar nooit aan deze voetreis begonnen!' Zoo kermde de oude frater met de gevouwen handen in zijn schoot.

Weemoedig glimlachend zag Joannes hem aan. 'Gij hebt u-zelf niets te verwijten, mijn lieve oude overste.... Gij zijt 'n goed, kinderlijk-onschuldig, heilig mensch, juist zooals men in de Kongregatie behoort te zijn.... Wáár ik ook ben, bij wàt er ook uit mij moge groeien.... misschien wel een ketter, een uitgeworpene, want alles voel ik onder mijn voeten wegzinken!.... aan u zal ik met oprechten eerbied blijven denken'....

'Maar wat zijt ge dan toch van plan?!' kreunde de oude.

'Ge hebt het begrepen', zei, volmaakt kalm, Joannes. 'Ik mag niet langer frater blijven.'

'Ge móét frater blijven.... ge hebt dáárvoor geloften gedaan!' kreet Pacificus.

'God oordeelt anders dan de menschen'....

'Hoe weet ge dit?.... Alle ketters beroepen zich op God.... Maar ze beginnen altijd met ongehoorzaamheid aan Ons-Heer, door niet te luisteren naar zijn plaatsbekleeders.... Och, ik ben niet geleerd.... maar zooveel weet ik toch wel.'

'Lieve, goede oude medebroeder, ge hebt van uw standpunt bezien, gelijk.... Gij zijt verzekerd.... Ge ziet alles afgebouwd voor u staan.... Maar ik zie niets dan puinhoopen.... Puinhoopen, die opgeruimd moeten worden!'....

De laatste woorden klonken rauw uit Joannes' keel. Zelf schrok hij ervan en zei daarom: 'Vergeef mij, mon-frère, dat ik u weer zoo schok.... Maar ge hebt er recht op alles van mij te weten.... Ge moogt niet onder den indruk blijven, dat ik u heb geminacht.... Maar telkens voel ik mij vandaag boos worden, omdat bij al mijn denken mij door het hoofd spookte de ellende van de menschen om ons heen, hun domheid en vernedering, aangemoedigd door de herders en hun helpers, door ons.... al meenen wij 't dan nòg zoo goed.... Och zie, daar gaan ze weer.... Zijn dit nu menschen. die kromgebogen jongelui.... Zie eens wat 'n gezichten, spiegels van verwaarloosde, armelijke zielen!.... Zoo hebben de eerwaardige theologen van dit mooie Kempenland hen gemaakt. En zoo moeten ze blijven, als 't van die vrome heeren zal afhangen.... Ge hebt 't gehoord van dien harteloozen deugniet, dien gewetenloozen tooneelspeler, van dien vrek.... van morgen aan het ven.'

‘Maar mon-frère toch!’ steunde Pacificus en oogde met Joannes eenige inderdaad onoogelijke jonge menschen na, waarmee 'n bedelaar zelfs nog medelijden zou hebben.

‘Ik kan niet langer meer het zelfverwijt verdragen, tot het verknoeien van God's kinderen mee te werken.... Liever kies ik Christus' deel: opkomen voor de armen en misdeelden tegen de Farizeeërs en Sadduceeërs van dezen tijd.... Nooit zullen zij meer bij mij in achting kunnen komen.... 't Is ontuig.’

‘God zij u genadig.... Zijt ge dan al een priesterhater geworden?!’

‘Alle respekt voor het priesterschap.... Maar dat daarvan zoo groot misbruik wordt gemaakt om God's werk tot stilstand te brengen, dit verfoei ik.... Het aktieve kloosterleven in samenwerking met de priesterschap is mij een-en-al teleurstelling geworden.... Wat mij in het klooster heeft gebracht, de liefde tot den evennaaste, het zoeken van God in den mensch, datzelfde dwingt mij er weer uit.... Alles wil ik dulden en lijden, ook het ergste.... Maar: mij-zelf en anderen bedriegen, door uiterlijk vroom, als machtelooze oproerling mee te leven in de gemeenschap der broeders.... neen, dit mag niet.... dit kàn niet’....

‘En uw heilige geloften?’ kreet Pacificus.

‘De Kerk bindt en ontbindt.... Iedere aardsche rechter verklaart een kontrakt voor ongeldig, waarvan de onmogelijkheid om het na te leven, vaststaat. Onze Hemelsche Rechter is wijs en barmhartig.... Hij oordeelt rechtvaardig’....

Wat Pacificus reeds zoo lang had voorvoeld: dat deze vrome en ijverige en bekwame frater zou breken met de Kongregatie, stond dus nu vast. Met ontzetting zag hij nu neer op een ontrouwe, met wien hij feitelijk niet meer in gemeenschap mocht zijn. Aschgrauw was zijn gelaat geworden. Hij sprak geen woord meer.

En Joannes was voor zichzelf overtuigd nu het koord te hebben doorgesneden. Want het was Pacificus' plicht van dit gesprek verslag te doen.

Het door den pastoor toegezegde wagentje kwam dan eindelijk voorgereden. De herder en zijn heerke waren meegekomen, om de fraters te begroeten. Met 'n paar goedige grapjes hielpen zij mee, den armen Pacificus, die geen voet vermocht neer te zetten, zonder 't te moeten uitkermen, onder de tent te hijschen.

‘Zoo'n gierigaard.... zoo'n duitendief!.... 'n Oud man zoo op de hei te laten blakeren!.... Zoo'n goeden sukkel moest hij voor St. Andries hebben!.... Dien kon hij naar zijn pijpen laten dansen!’ - Zoo hoorde Joannes den pastoor mompelend den rektor hoonen tegen zijn kapelaan. Al vond hij, dat deze herder geen toonbeeld was van broederlijke liefde jegens zijn kollega, zijn helper wat al te lichtzinnig inleidde bij de animositeit in het afgesloten priesterwereldje, - gelijk moest hij hem toch geven.

Toen de koster op het voorste bankje klom en de leidsels had genomen, riep Joannes nog eens: ‘Veel dank, God loone u, mijnheer pastoor!’.... Het knarsen van de wielen in het grint was nu wel de liefelijkste muziek denkbaar.

't Ging op 'n sukkeldrafje, maar reeds na 'n half uurtje wees de koster met z'n zweep naar 'n komplex van gebouwen, welks lange rijen van vensters als gloeiende oogen schitterden in het licht van de naar de kim neigende zon. Pacificus vergat nu al zijn terughouding en zong zachtjes:

‘Ik was verheugd om wat mij gezegd werd: wij zullen ingaan tot het Huis des Heeren!’

‘Onze voeten stonden in uw voorhoven, o Jeruzalem!’ respondeerde Joannes.

En op het voorste bankje klonk: ‘Jeruzalem is geworden tot een stad, die wel te samen is gevoegd.’

Pacificus en Joannes keken elkaar verwonderd aan.

‘Wel koster, gij schijnt goed thuis in het psalterium’, zei Joannes.

‘En òf ik.... Evenals gij heb ik het eenige jaren lang meegelezen.’

De koster keek eens om, zag Pacificus recht in 't gezicht en zei, in 'n toon van vriendelijke herkenning: ‘Ge zijt ouder geworden, mon-frère.’

‘Eleutherius?!’ zei, weifelend en bevend, Pacificus.

‘Ja, zoo heette ik.’

De tranen sprongen den oude uit de oogen. Frater Eleutherius had hij helpen inkleeden en.... hem later weer als wereldling uitgelaten.... Met twee afvalligen zat hij thans in den wagen. Zuchtend keek hij naar het nabije St. Vincentius....

‘En nu zijt ge koster?’ vroeg Joannes schuchter.

‘Joost mag u vertellen, wat ik niet ben: koster, organist, koetsier, barbier, doodgraver, schilder, tuinman, jager, schouwveger. Misschien vergeet ik nog wel 'n baantje. Enfin, 't gaat wel goed zoo!.... Beter 'n goed fac-totum bij 'n paar jolige heeren dan met zichzelf overhoop-liggend frater.’

Luchtig klapte hij met z'n zweepje.

Ook Joannes zweeg nu en keek aandachtig naar de grijze gebouwen die achter hooge hagen oprezen, met hun kapeltorentje en den alles domineerenden hoogen fabrieksschoorsteen voor de bedrijven. Het kruis ging schuil achter het industrieele gevaarte, toen zij in een wijden boog om het groote klooster met zijn tuinen en akkers reden en aan de oostzijde het avonddonker alles deed ineenvloeien tot een karakterloos silhouet.

‘Uitgegroeid tot een stad, die haar schoonheid verloor’, peinsde Joannes, nog altijd doordenkende over de vreugdige 122e psalm. Neen, hij voelde niet meer als vroeger de kinderlijke opgetogenheid bij het naderen van dit Moederhuis zijner Kongregatie. Hij zou niet slapen onder de treurwilgen, die daar over de graven van de afgestorven medebroeders het Requiem ritselen. Och, hij zou dat klooster niet haten.... o, nooit kunnen haten. Er bloeide zooveel schoons in deze groote kommunauteit van onschuldige menschen, die veelal niet konden bevroeden hoe veel kwaad hun werk overwoekert. Z'n oogen werden vochtig als hij in de richting der kapel zuchtte: ‘Heer, laat uw dienaar van hier weggaan.... Ik ben hier niet meer thuis!’

Pacificus begreep den starenden blik van Joannes en bad met hem: ‘Och Lieve-Heerke, houd hem vast.... Hij was toch altijd zoo vroom en hij is zoo wijs’....

Het wagentje draaide langzaam den hoek om, den breeden weg op en stond stil voor het hek van St. Vincentius.

De koster keerde zich om, vroeg, eenigszins verlegen kleurend, of hij de fraters mocht aflaten en dan maar dadelijk wegrijden.

De fraters begrepen.... ieder op eigen wijze. ‘Wel zeker’, zei Pacificus, ‘doe maar zoo.... God loone u voor uw hulp.’ Hij liet zich uit het wagentje helpen. Stijf van vermoeidheid en uiterst pijnlijk-gevoelig waren zijn voeten nog. Van het hek tot de deur, 't was voor hem een marteling, dit kleine eindje loopen, zwaar steunend op den arm van Joannes. De koster draafde al

'n goed eind op den zijweg, vóór de deur openging en de fraterportier beide medebroeders met een hartelijk ‘Geloofd zij Jezus Christus!’ verwelkomde, om dan dadelijk versteld te staan over den hopeloozen toestand van Pacificus. Het koude zweet parelde om diens bleeke voorhoofd, toen hij in de gastenkamer in een leuningstoel werd gezet en kermde:

‘Deo gratias, aan deze marteling is dan een einde gekomen!’

Jolijt gonsde door St. Vincentius. De rekreatie na het avondeten was al aan den gang. Op eens ontstond een volstrekte stilte. De portier bracht het nieuws van de aankomst der medebroeders, schilderde daarbij den toestand, waarin de oude overste Pacificus een voetreis van St. Andreas had beëindigd. Men stelde 't zich erger voor dan het was, zat als geslagen, dromde spoedig bijeen in de gang, waarop de gastenkamers uitkwamen, verwachtend iets vreeselijks te zullen zien.

De generale overste, pater Vincentius, was dadelijk de fraters gaan verwelkomen. De statige, beenig-magere grijsaard, met zijn rustig als vergeestelijkt gezicht, een als gereïnkarneerde Heilige Vincentius, bracht een sfeer van vaderlijke goedheid en heilige rust in de kamer, waar reeds eenige fraters hun medebroeder trachtten te helpen. Joannes begon lichtelijk te beven toen hij den generalen overste de haast ontvleeschde hand mocht drukken. ‘Dien man, het levend bewijs, dat er heiligen bestaan, zal ik aanstonds het grootste verdriet moeten doen, dat voor hem denkbaar is!’ Deze gedachte overviel hem dadelijk als een pijnigend zelfverwijt. Pacificus toonde zich blij als 'n kind, had wel dadelijk in juichen willen uitbarsten, nu hij, als ondergeschikte, weer bij dezen heiligen overste was.

‘God zij gedankt, dat gij beiden de reis hebt kunnen volbrengen’, zei pater Vincentius met 'n weemoedig glimlachje. ‘Uw vermoeidheid en pijn zullen wel spoedig genezen zijn.... Ge hebt aan Joannes een goeden reisgenoot gehad.’

Met 'n goedkeurend knikje zag hij op het bestoven tweetal neer: Pacificus, weer wat bekomend in zijn gemakkelijken stoel, Joannes als trouwe bewaker achter hem staande. Deze hernam zijn gewone vrijmoedigheid, verzekerde, ontnuchterend, na de verschrikkelijke voorstelling van een voetreis tot het einde toe met een hulpeloozen ouden man:

‘We hebben 't buitengewoon goed gehad.... van 't begin tot het einde.... Het ergste van alles waren de laatste twintig meters. Onze rit in den koelen vooravond was zelfs verrukkelijk!’

‘Dus ge hebt dan toch gereden?!’ vroeg de pater, opgelucht lachend.

Hiermee was het tragische van het geval verdwenen. Het raadselachtige zou wel spoedig verklaard worden, meende de pater en gaf dus het tweetal over aan de goede zorgen van den direkteur der kommunauteit, 'n goedige, vroolijke, deftige papa, die dadelijk z'n bevelen gaf: Pacificus naar de ziekenzaal, Joannes. ‘Wel, met wat waschwater en 'n borstel zal alles bij u in orde zijn’, meende de direkteur. ‘Wij wachten u bij de rekreatie!’ - Even mocht hij naar de kapel, voor niet langer dan drie minuten, ‘want gijlie hebt vandaag genoeg gebeden. Ik kan 't me zoo voorstellen!’ En terwijl hij in den refter nog het avondbrood gebruikte, met 'n extra beker bier, moest Joannes en passant vertellen aan een drom van nieuwsgierige vragers van de reis. Algemeen was de uitspraak, dat de rektor van St. Andreas het wel zonderling had laten liggen tegenover een oud man als Pacificus.

‘Voor 'n jongen spring-in-'t-veld als Joannes is zoo'n wandeling natuurlijk een kolfje naar z'n hand geweest!’ lachte de direkteur.

‘Maar diezelfde Joannes heeft het dan toch den rektor nog vanmorgen gezouten en gepeperd te slikken gegeven, hoe over hem wordt geoordeeld!’ zei Joannes met een bitterheid en een nadruk, die de eenvoudigen deed versteld staan. ‘'t Zal hem heugen hier den bescheiden man te hebben uitgehangen, om eenige guldens uit te sparen.’

‘O, gij enfant terrible!’ zei de direkteur met 'n veelbeteekenende mengeling van spot en ernst.

't Was maar goed, dat het klokje van gehoorzaamheid nu opeens alle monden sloot. Want met niemand ontziende vrijmoedigheid zou Joannes hierop van bescheid gediend hebben. Nu liep hij stil mee naar de kapel, gelijk gisterenavond in St. Andreas, kwam, na het avondgebed, in de hem aangewezen slaapcel, genoot daar een verkwikkende rust, begon een nieuwen dag als altijd.

Stereotiep was alles in de Kongregatie. Nergens was het anders dan in St. Andreas. Maar in Joannes-zelf was alles anders geworden. De goede pater Vincentius moest hierin, tot zijn groote

droefheid, berusten. De frater kwam er niet meer in. vond elken dag nieuwe ergernis bij het onderwijs van arme kinderen in een parochiale school, die het hoofd zelf een ‘kinderenpakhuis’ noemde. Daarin vermocht hij geen liefdewerk te zien, doch een politieke onderneming, om de jeugd vreemd te houden van de moderne samenleving. ‘Daartoe leen ik mij niet. Zulk bedrijf is volstrekt in tegenspraak met de zelfheiliging, maakt mijn leven tot een voortdurend bedrog van mijzelf en anderen.... Er kome van wat wil, maar daaraan moet een einde komen!’

Dit was zijn laatste woord. Satan had nu bij hem gewonnen spel - zoo meenden de weinige ingewijden.

'n Paar weken later.

Pacificus deed weer, met iedereen-stichtende blijmoedigheid, dienst als portier. Maar in een namiddag, terwijl de rekreatie nog vroolijk aan den gang was, stond de oude bleek en bevend in de vestibule. Hij moest twee jongelui uitlaten: een novice, die 't, van heimwee naar huis en dorp, niet meer harden kon, en een ander, die van zijn geloften was ontslagen per pauselijke prokuratie. Och, zoo'n nieuweling die mislukte, het kwam zoo vaak voor en maakte dan ook haast geen indruk. Maar 'n geprofeste, die zijn heilige roeping verzaakte - dit was 'n geval om nooit te vergeten! En die geprofeste was ditmaal Van Spaarne, ex-frater Joannes, op wien zoo groote verwachtingen waren gebouwd, die ook sommigen, dieper-schouwenden, zooveel te vreezen gaf.

Van Spaarne kwam, bedremmeld, zelf diep onder den indruk van dezen overgang in zijn leven, bij Pacificus, greep diens nu machteloos neerhangende hand.

‘Vergeef mij, mon-frère, dat ik u dit verdriet moet aandoen’....

Eerbiedig drukte hij een kus op de hand, die hij krampachtig vasthield.

‘Met innige vereering zal ik aan u blijven denken.... Wil ook mij niet vergeten als ge bidt voor de arme zondaren, die God nog blijven zoeken.... Want dat zal ik blijven doen.’

Als geslagen stond daar de oude. ‘Wie weet’, zoo had hij reeds meermalen gezucht, ‘of ik niet schuldig sta aan dit groote ongeluk.’ Thans vermocht hij geen woord uit te brengen.

‘Vaarwel, mon-frère, tot hiernamaals!’ lispelde Van Spaarne,

met 'n nauw bedwongen snik en liet, zachtjes, de vastgehouden hand neer.

Dom-bevreemd stond de ex-novice dit tooneel aan te gapen. Dat een weggaan hier zoo tragisch kon worden opgenomen, hij begreep 't niet. Met 'n lakoniek ‘Dag, mon-frère!’ ging hij, achter Van Spaarne aan, de deur uit en liep naast hem den stoffigen weg op.

Aan het einde van het lange hek bleef Van Spaarne staan en overzag nog eens heel den langen grauwwen gevel met zijn vensters, die nergens eenig uitzicht toelieten. Even strengelde hij de vingers en lispelde: ‘Laat uw dienaar in vrede van hier gaan!’ Van een kamillenstruikje, dat zich tusschen de spijlen van het hek naar buiten wrong, plukte hij 'n takje en legde het in zijn zakboekje naast het bisschoppelijke ontslagformulier. 'n Tweede takje gaf hij aan den ex-novice, die het dom-lachend aannam, niet wetend wat hij ermee doen moest.

‘Bewaar het als 'n gedachtenis aan een heilige plaats. 't Is voor u toch ook 'n voorrecht geweest, hier te mogen leven.’

Zwijgend liep het tweetal naar het station, nagekeken door voorbijgaande voerlieden en arbeiders. Er waren zelfs schoolgaande kinderen, die Van Spaarne bevreemd herkennend aankeken. Den ex-novice deerde deze belangstelling niet. Hij keek even vroolijk rond als 'n afzwaaiende soldaat, die de gehate kazerne achter zich liet. Bij 'n kroegje gekomen, meende hij den ingetogen lotgenoot in zijn vreugde te moeten laten deelen. Hij klakte met de tong en zei:

‘Ik krijg trek in 'n frisch sneveltje.... Gij lust er toch ook wel eentje?’

Van Spaarne schrok van zulk voorstel en zag den boerenknaap beteuterd aan.

‘Kom, ga mee. Ik betaal!’ drong de uit zijn leed verloste aan.

‘Vrind, ga gij maar alleen.... Ik zal wel langzaam doorloopen. Maar zou 't niet beter zijn, géén drank te koopen?’

Neen, eentje moest hij toch pakken. En 't duurde vrij lang, eer hij den langzaam flaneerenden Van Spaarne weer inhaalde.

‘Ge hebt er zeker meer dan een genomen?’

‘Nu, eerlijk opgebiecht: ik heb er twee gepakt; voor u een mee.’

De jongen was nu in eens over de onwennigheid heen en

spraakzaam. Dat fraterleven was toch maar niks gedaan. Hoe komt 'n jongen eigenlijk zoo dwaas.

‘Maar als ge straks thuis komt, wat dan?’ vroeg Van Spaarne.

‘Moeder zal wat grienen en de pastoor wat mopperen, want die hèt me eigenlijk bij de fraters gepraktiseerd om.... van m'n moeder af te komen.’

‘Om van uw moeder af te komen?!’....

‘Ja, die wou nog met alle geweld 'n kapelaan van mij maken.... Dat ging natuurlijk niet goed meer. St. Vincentius was de uitkomst.’

Volgde nu 'n reeks openbaringen, die Van Spaarne sterk interesseerden en z'n eigen zwaarmoedige gedachten wat afleidden. Ten laatste vroeg hij:

‘En wat gaat ge nu doen?’

‘Wel, 'n beetje mee-arbeiden. Niet te hard, ziet ge, want we hebben volk genoeg op de boerderij. En dan markten met vader’...

‘En veel sneveltjes pakken!’ vulde Van Spaarne aan. ‘Ge moogt we! goed uit uw doppen zien, anders zie ik u nog raar wegkomen.’

Het jongmensch keek zijn mentor spottend aan en vroeg, veelbeteekenend:

‘Wat zult gij aanpakken? Gij zijt er nu toch zoowat uit.... Of zoekt ge weer 'n ander klooster?’

Stuipachtig zag Van Spaarne den ginnegapper aan. ‘'n Ander klooster zoeken?.... Wat zottenklap is dit nu!’

‘Waarom? Iedereen ziet 't u dadelijk aan, dat ge geen wereldsch mensch meer zijt!’

Van Spaarne voelde de opmerkingen van den lichtzinnigen boerenknaap in zijn hoofd priemen. Als levenskunstenaar erkende hij ver achter hem te staan. Op geen voelen of vâmen na wist hij, wat nu te beginnen in deze hem geheel vreemd geworden wereld. Nog vóór het loket van de kaartjesverkoop in het station, tusschen de opschuivende file van reizigers, was hij 't niet eens met zichzelf, of hij weer voorloopig naar oom's kof te Delfzijl zou gaan, dan wel naar Utrecht, om daar eerst uit te zien. ‘Utrecht!’ riep hij als droomend op de vraag ‘Waarheen?’ van den loketbeambte.

‘Retour of enkele reis?’ schreeuwde de man nog eens door de

reet van het ruitje, nadat hij 't tot tweemaal toe tevergeefs had gevraagd. Maar de tobber hoorde hem niet, tot een achterman hem aanstiet met een snauwend: ‘Ge staat te suffen.... Schiet toch wat op!’

‘Enkele reis astublief!’ vroeg hij bedeesd en de beambte koelde z'n drift, door ongewoon heftig den stempelhefboom neer te drukken.

Rood van schaamte schoof Van Spaarne weg met het mishandelde kaartje in de hand. Hij voelde zijn debuut als wereldsch mensch allerzieligst en 't leek hem of in de overvolle wachtkamer allen bijzonder op hem letten. De menschheid, over wie hij zoo lang tobde, nam hem sinds, onbarmhartig, in haar maalstroom op.

Veertig jaar later.

Pacificus had al lang z'n kinderziel vreugdig aan den Hemel overgegeven. Paulus had diepzinnig z'n laatste Amen gezegd. En zoowat alle anderen uit St. Vincentius en St. Andreas waren dood of vergeten. Daar vermeldt de krant het gouden priesterjubileum van den man, die frater Joannes van het eerste oogenblik af had doorzien, daarom zwaar beproefd, streng geleid: den novicenmeester. Ook deze man was, oud reeds, buiten zijn Kongregatie geraakt. De hooge kerkelijke overheid achtte hem daar niet meer op zijn plaats, deelde hem in onder haar sekuliere priesters. Daarmee was een einde gekomen aan de loopbaan van een leiding-gevende figuur, die in de wereld van kloosterlijke opvoeding en onderwijs nauwelijks zijn evenknie vond.

Van Spaarne was dit bekend. Hoewel nu pater familias geworden, die er zelfs niet meer aan dacht z'n kinderen te laten doopen, schreef hij toch van Indië uit aan zijn oud-novicenmeester een hartelijken felicitatiebrief. Daarin troostte hij den aan zijn geliefde Kongregatie ontrukten grijsaard met wat onherroepelijk voorbij was, als met een gezegende herinnering.

‘Ook voor mij, ja vooral voor mij. Want gij hebt mij gevormd tot den sterken mensch, die, hoe ook geknoeid en getrapt, in deze verschrikkelijke wereld, den moed nooit opgaf, zich steeds wist te bedwingen en eenig goeds tot stand te brengen. En al ben ik gekomen tot een wereld- en levensbeschouwing, ver afwijkend van de uwe, ze lijkt mij toch de logische vrucht van het zaad, door u

in mijn verward jongenszieltje gestrooid. Bedroef u daarom evenmin als ik de jaren betreur in Sint Vincentius en zijn succursalen doorgebracht. Gaudeamus!'....

'Ik verheug mij met u en om u', schreef de oude priester terug. 'Niemand durf ik meer veroordeelen, - allerminst u. Want de wegen van God zijn anders dan die de menschen ons wijzen. Ja, ik durf zelfs hopen dat God anders is dan Hij ons wordt afgeschilderd. Vijftig jaren van priesterlijke bediening hebben mijn gemoed, mijn rede niet onberoerd gelaten, het leven ten slotte leeren zien - niet als een raadsel. Och neen, raadsels lost onze scherpzinnigheid op den duur wel op. Maar een mysterie bleef mij het leven. Ondoordringbaar, en dit zal wel, gelukkig, zoo moeten zijn. - Het ga u en de uwen steeds goed.'

Uit den ietwat-slungelachtigen, zoo vreemd en onbeholpen tegenover het leven staanden ex-frater was nu een robuste, wereldwijze opgewekte oude heer gegroeid, die op een vruchtbaren arbeid bij het onderwijs en de maatschappelijke ontwikkeling van Indië mocht terugzien. Met z'n vrouw en met z'n kinderen, op hun beurt vaders en moeders van veelbelovende families, verheugde hij zich over dit hartelijk schrijven van den ouden priester, herinnerend aan een zoo lang verleden, waarop hij met zooveel voldoening mocht terugblikken. De dynamiek van het leven, hoe zeer dan ook tot scherpe tegenstellingen voerend, bleek ook hier logisch te verloopen naar de hoogere synthese, zoo moeilijk te begrijpen of te waardeeren door de menigte met haar bekrompen vooroordeelen.

'Gestadig ondergaan en opkomen, ontwikkelen en worden, zoo is het leven. Terecht is daarvan geschreven, dat de geest blaast waarheen hij wil en dat niemand weet van waar hij komt of waarheen hij gaat. En: hoe alles ten goede komt aan hen, die God beminnen -, d.w.z. aan zulken, die met liefde erkennen en aanvaarden den band, de kosmische kracht, waarmee allen en alles met elkaar zijn verbonden tot niet te verdeelen eenheid. Dit heeft het rijke leven mij geleerd.'

Aldus doceerde de oude zijn jongeren, die, zelf geestelijk rijp, gaarne erkenden, hoe vader's zonderlinge levensgang de gelukkige bepaling werd van de hunne.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van blz. 345.)

XVII.

Eva kreeg het nu heel druk met regelen en zelfs met reizen. Nog driemaal moest ze naar Amersfoort. Nico, aangenaam getroffen door de vergelijking met de ook hem vertrouwde figuurtjes van Bakker Korff, had de betiteling overgenomen: voor hem als voor Eva was Nicht voortaan de Douairière, die in het bovenhuis kwam te wonen, vanwaar ze langs een sedert jaren haast nooit meer gebruikte achtertrap den tuin zou kunnen bereiken.

Eva had er zich nu mee belast, haar die het binnenkort tot de Weledelgeboren Vrouwe Kramer geboren Engelaar zou brengen, aan de Douairière voor te stellen. Prettig was deze plechtigheid niet. Van beide kanten deed men voorzichtig. Eva had er danig plezier in, te zien hoe flink Antje had aangeleerd. 't Kind zei geen enkel woord te veel, noch liet ze zich te weinig gelden. Haar zachtheid leek geen verlegenheid meer. In de uitspraak van sommige klanken en ook van enkele gebaren openbaarde zich nog de werkmansdochter; hoezeer Eva haar best had gedaan, sinds het begin van de verloving onder praktischen zelfspot haar in te prenten, dat ‘men’ dit of dat niet doen mag; maar de gracieuze Douairière troonde dan ook in wel algeheele voornaamheid. Dat die was ongetrouwd gebleven! Eva begreep: alweer de armoe. Schoonheid was véél, maar toch óók niet voldoende. Of zou Nico's grootvader zoo gehecht zijn geweest aan zijn vrouw, dat de weduw-

naar opzag tegen hertrouwen? Deze eens zeker bevallige Nicht had hem mogen dienen of helpen, doch iets beters bereikte zij niet. En voortaan werd zij wéér nummer twee, de achtertrap naar den tuin was symbolisch.

- Nu mijn neef u hier in zijn huis wenscht te brengen, sprak Nicht en Eva dacht aan den toon van een stadsbevelhebber tegen den veldheer die de sleutels komt halen; zal ik u inlichten, maar waarschijnlijk zult u de dingen beter kunnen leeren van Trees, die bij mij niet veel meer te doen zal hebben.

- Trees? waagde Antje. Uw dienstbode zeker?

Nicht vond een antwoord overbodig.

- Ik ga in de volgende week van huis, maar Trees blijft zorgen voor mijn neef.

- O.... juist, zei Antje, iets vervaard nu.

Dit was het teere punt in de afspraak: een bruiloft in een ledig huis, door de eenige bewoonster verlaten. Op twee punten had Nicht niet verkiezen toe te geven: daar Nico uit deze woning wou trouwen, zou zij drie weken uit de stad gaan; en ‘dat jongetje’ mocht er pas komen, nadat Nico van zijn huwelijksreis zou zijn teruggekeerd. De moeilijkheid aangaande Piet was geëffend bij Eva's derde bezoek. Nu het niet anders scheen te kunnen, legde Nicht er zich bij neder dat ook ‘dat jongetje’ in huis kwam; doch het aangeven voor wat het niet was, dit gruwelijks liet Nico na.

Daags nadat het aanteekenen zonder feestbetoon gebeurd was, reisde Eva naar Rotterdam. Zij had Notaris Van Wishoeck gewaarschuwd en meneer Lagerweij, den accountant, met wien zij het Bijkantoor van de Nederlandsche Bank bezocht, waar het grootste gedeelte van haar vermogen was gedeponeerd. Bij een nieuw testament vermaakte zij de helft van wat zij bezat aan Pieter Johannes Engelaar, met de bepaling dat hij uit hare roerende goederen, ook uit de schilderijen, naar keuze tot een zeker bedrag zou mogen nemen. Verder kende zij hem met ingang van den dag van het huwelijk zijner moeder en tot haar, Eva's overlijden, een jaargeld toe, waarover zijn moeder of haar rechtverkrijgende zou kunnen beschikken. En dan deed Eva door de Bank vierduizend gulden zenden aan den notaris te Nunspeet, door wiens tusschenkomst zij in staat was geweest De Hut met belendenden grond te koopen. Een vroegere burgemeester van 't dorp had het

hout voor dat huisje uit Noorwegen doen komen, tot baat van zijn tuberculeuse dochter die aan schilderen deed. Na haar vroegen dood had het leeg gestaan, totdat het met de oude meubels en twee stel heel nieuw beddegoed aan schilders en schilderessen verhuurd werd, door tusschenkomst van den boschwachter, die daar een welkome bijverdienste mee kreeg. Hij zou nu Eva's huisbewaarder blijven en Mientje geheel bij haar in dienst komen, ook voor de Rotterdamsche maanden. Trui werd ouder - zoo kreeg die hulp, den tijd dat Eva te Rotterdam was.

Vermoeid van die vele bedisselingen, doch tevreden dat alles in orde raakte, keerde Eva laat in den namiddag naar huis terug. Daar waggelde Trui baar tegemoet: - meneer Max was er driemaal geweest, de laatste twee keer in een taxi; hij moest de juffrouw noodzakelijk spreken en nu had hij dit achtergelaten. 't Was zijn kaartje, in groote enveloppe gesloten, eene nog van het hotel te Weenen; aan den achterkant stond gekrabbeld: ‘Eva, Freundin, ich komm' zurück; ich brauche deine Hülfe, nur du kannst mich retten.’

Eva vond nauwelijks kracht te vragen, waar meneer was heengegaan. Trui wist niets naders. Loodzwaar strompelde zij naar het atelier. Wat zou hij hebben, wat was er nu weer? Natuurlijk Marthe. Of misschien... Zij kon haast niet tot boven komen, doch ademde op in de ruime werkplaats, viel neder op de groote sofa en barstte toen in tranen uit. Als toch, als eindelijk, eindelijk.... mansgeduld ráákt uitgeput! Er was het kind, maar een Marthe liet dat wel over. God! als het dat was, als dan toch nog.... De helft van al wat zij bezat, had ze nu juist weggegeven; er bleef dan toch de andere helft. Maar dat weggeven was een beschikking voor later, voor pas na haar sterven: ze had de volle bevoegdheid behouden een ander testament te maken of enkel dit te nihileeren. Stellig moest zij zorgen voor Piet, nooit zou ze daarin te kort willen komen: maar àls haar leven nog een keer nam, als zij eigen geluk mocht vinden....

- ‘Vader!’

Hij had het haar nu wel gegund! Helaas, waarschijnlijk was er iets anders, weer wat met Marthe, 't wreede spook....

Verbijsterd tastte ze naar het kaartje, ze had het daarnet nog, waar was het gebleven.... o, 't lag hier op den vloer bij haar

voeten. Er stond toch: ‘nur du kannst mich retten.’ ‘Nur du’ en ‘mich’, dus hem alleen; anders had hij geschreven: ‘uns.’

Maar God! hij kon ieder oogenblik komen en mocht niet zien dat zij gehuild had. Was er nog tijd om zich te verkleeden? Ten minste moest ze zich verfrisschen.

Moedig voer zij overeind en stapte op haar toiletkamer toe. Meteen klonk al de buitenbel. 't Kon niemand anders zijn.... Hij was het! En zij zag er zoo zonderling uit!

Snel hinkte ze door naar haar toilet, sloot de deur, wiesch zich de oogen, droogde, poederde en hoorde Max met Trui in het atelier. Ze riep: - ‘Ik kom!’ Toefde echter nog even en stapte binnen met iets als een glimlach, die verdween zoodra ze hem zag, bleek en vreemd, als was hij verlegen.

- Max!

Nu hield hij haar omvat.

- Goeiert.

- Ik ben blij je te zien, maar wat is er? je ziet zoo bleek.

- Ik had het moeilijk, lieve Eva.

- Had?

- Nu ja, een ellendige tijd.

- Marthe?....

- We zijn nu voor goed gescheiden.

- Toch?.... Maar 't kind!?

- Ja, de jongen heeft zij mee.

Vooral de toon bevreemdde Eva, dat hij haar dit zóó kon zeggen. Ze dacht: hoe heeft hij het kunnen doen, zijn jongen laten aan die vrouw! Ze zweeg en keek hem angstig aan.

- Spreek toch.... bad ze.

Het zwijgen duurde. Zij tuurden langs elkander heen.

- Ik heb een nieuw geluk gevonden.

Zijn veranderde toon, die onware stem deed Eva meer pijn dan wat hij zei. Want dàt, het kon, het kon niet waar zijn; daar lag zijn kaartje: zij moest hem redden!

- Ben je heusch van Marthe af, Max?

Hij knikte en niet droevig meer.

- Z'is nu voor goed met de Baron.

- De baron?

- Ja, de ouwe baron.

- En die was toch met d'r moeder!

't Gezegde maakte hem even verlegen.

- Och nee, dat leek zoo.... Hij... maakte de moeder het hòf, òm de dochter. En nu is het klaar voor goed. 't Is mogelijk, dat ie Marthe trouwt.

- Wordt jou zoon dan ook baron?

Het was er uit, voordat ze 't wist. Door de striemende teleurstelling heen, had zich de invloed van 't getob over erkenning van Piet gedrongen. Maar de hatelijkheid was beneden peil.

- Je interesseert je sterk voor de jongen! Vroeger dacht je meer aan mij. In elk geval is hij bezorgd. Marthe heeft al wat ze wou. En ik vond een nieuw geluk.

- Een andere vrouw....

Weer keek hij haar verlegen aan.

- Ja, ja, natuurlijk. Wat anders?

- En je schrijft me dat ik je moet redden!!

Nog eens had zij zich laten gaan, althans in den toon. En weer betreurde zij die drift.

Max, opgestaan, liep heen en weer. Tweemaal stond hij stil voor een doek. Bekeek hij haar werk, of nam hij maar een houding aan? Wat kon hij willen, wat moest hij van haar? God! Hij was toch Max, haar Max.

- Spreek, zei ze met gesmoorde stem, pijnig me niet langer, waarom ben je hier?

- Om jou.

- Om mij!?

Ze kon niet meer. Ze had willen schreeuwen: Om me te zeggen, dat je met een andere vrouw bent! Maar dat wou haar mond niet uit. De tranen hield zij niet langer tegen.

- Eef, je hebt me eens verzekerd, dat je een zuster voor me wou wezen. Is dat voorbij? Heb 'k me vergist?.... Meer dan ooit heb ik je noodig.

- Meer dan ooit?! Met die andere vrouw? Heb je je wéér laten beetnemen, Max?

- Integendeel. Ik vond geluk. Eindelijk een vrouw die me liefheeft.... Wil je haar zien? Dan haal ik 'r hier.

- Ben je met haar te Rotterdam? Maar wat beteekent dan je kaartje?

- Dat jij alleen ons helpen kunt. Wil je? Mag ik haar bij je brengen?

- Zeg eerst wat ik voor jullie moet doen.

- Ik bezit niets meer en jij hebt geld. En je noemde je eens me zuster. Ik moet drieduizend gulden hebben, dan kan ik Lotte's dédit betalen.

- Dédit? Voor die vrouw? Wat is ze dan?

- Chanteuse, ‘Münchener Operette.’ Maar de slavin van de de directeur. We zijn hem ontvlucht, haar kan hij niets doen, nu we goddank de grens over kwamen. Maar haar trousseau, al wat ze heeft, is te München achtergebleven.

- Te München? En je komt uit Weenen!

- Nee, ik was nu weer te München. Al maanden ben ik af van Marthe.... Ja, ik had het je nog willen schrijven. Maar ik heb het zóó volhandig gehad. Weet je dat er een tentoonstelling van me is geweest? Bij Treibitz. Ik had een kwart van de zaal voor mij. Al me nieuwe teekeningen, met de beste van de ouwe.

- Aardig. Dus het ging je goed. Ja, dat had ik graag geweten.

- Ik had het zóó druk, met allerlei dingen. En toen die moeilijkheden om Lotte.

- Moeilijkheden?

- Ja natuurlijk. Löns had haar geheel in zijn macht.

- Löns?

- Ja, Löns. Haar directeur. Ze is zijn minnares geweest. Gedwongen. Zonder dat geeft hij geen rollen. En als hij kan eischt hij nog meer.

- Dites mon bordel, genre Nana.

- Ja. Weer anders. Maar eenigszins wel.

- En jij redde een blanke slavin.

- Redde? Ik wenschte dat ze van mij was.

- En nu moet ik jou weer redden.

Eva zei niet al wat ze dacht. Het ‘zònder dat jij bent van mij’ wist ze toch nog in te houden.

- Eef, ik dacht aan je gevoelens van vroeger, toen je beloofde: ik blijf je zuster.

- O, ik doe al mijn beloften gestand! 't Geld zal je hebben, daar niet van. Maar je komt op een beetje een moeilijk moment. Ik heb juist allerlei dingen moeten regelen en betalen, onder andere

kocht ik De Hut, je weet wel, dat huisje op de hei te Nunspeet. En dan zit ik vlak vóór een bruiloft. Niet van mezelf, hoor! van een vriend, hij trouwt dat minnaresje van Vader.

- Hé! Da's gelukkig....

- Ja, héél gelukkig.... Weet je wat? Je blijft in de stad? Kom dan morgenochtend tusschen elf en twaalf, niet vroeger, nog even langs; dan geef ik je òf het geld òf een check.

- Je bent een engel, Eef. Innig dank.

Hij wilde omhelzen. Zij stak hem de hand toe.

- Mag ik Lotte meebrengen?

Eva scheen even te moeten nadenken. Hierop zei ze:

- Goed, dan maken we kennis.

Toen er den volgenden morgen, kwart over elven, een taxi stilhield voor Eva's woning, duurde het wat, eer werd opengedaan. Eindelijk kwam Trui aangewaggeld, een mand vol etenswaren voor zich uit. Ze vroeg 'skuus, ze was 't vergeten. En Juffrouw Eva had zóó gezeid.... Maar als meheer Max één oogenblik wachtte.

Werkelijk ging ze maar even het huis in en kwam toen met een verzegelden brief aan. Juffrouw Eva was met den trein van half elf naar Nunspeet teruggekeerd.

XVIII.

Weer spoorde Eva, alleen in een wagengedeelte, dezelfde stations langs, nu nog eens in de richting maar Nunspeet. Weer reisde zij na een nacht zonder slaap. Het ochtendblad lag ongelezen naast haar, met een brief van Nico uit Amersfoort, dien Trui haar pas gegeven had, toen ze al in de taxi zat. Verhit, haast koortsig, hoewel ze vóór zessen een bad had genomen, hield zij zich onbewegelijk, om de hoofdpijn te overwinnen; en liet de doffe oogen staren, over de landen en al dat water, dichtbij, veraf, dat welbekende, zeilend of in motorbooten hier achter Gouda zoo vaak doorkruist. Eén ervaring was ze rijker; sedert gisteravond wist ze, wat het beteekent te rijden, te loopen, aan te bellen, op zoek naar geld. Bij drie broers was zij geweest; Ludwig en Alfred bleken naar Den Haag, allebei nu mèt hun vrouwen; Theo had de drieduizend gulden niet in huis, maar beloofde ze vanmorgen naar

den Bergweg te sturen vóór tien uur. Gelukkig had hij woord gehouden, Max zou zijn ‘zuster’ geen woordbreuk verwijten.

Zij verweet hem des te meer.

Niet, tòch nog eens te hebben bereikt, dat zij willoos zich aan hem blootgaf. Hij wist het immers al zooveel jaren - en hij maakte er gebruik van. Zoo doet men tusschen verwante zielen, zoolang er werkelijk een band is, hechter, echter, dan er ooit tusschen haar en een van de broers had bestaan.

Maar haar eerbied voor hem was weg! 't Was niet meer haar Max, die een derde liefhad met een liefde, gelijk aan de hare voor hem. Waren de mannen dan allemaal zoo, kon er niet één standhouden in lijden? Ginds was het eindelooze water; daar had ze dien Zaterdagavond gedreven, terwijl hij haar alles vertelde van Marthe; daar liet ze zich drijven, zich eindeloos gaan, ze dacht er niet aan overboord te springen, ze had er radeloos plezier in, hem aan te hooren, uit te vragen, door hem haar ziel te laten kerven, omdat hij liefhad juist zoo als zij. 't Voldeed haar, hem in de oogen te kijken, mee te gaan met dien ver dwalenden blik, over de aschgrauwe waterwijdte; soms even, onmerkbaar, haar knie aan de zijne. Dan vertelde hij van zijn behoefte aan één-zijn, aan die volkomen intimiteit die de ziel omvat en het lichaam. En hoe zijn Marthe daar sòms aan voldeed, bijvoorbeeld toen ze, een jaar zijn vrouw, na een wandeling buiten terug in de stad, plotseling vroeg: leen me even je zakdoek. Terwijl hij van zulke voldoening verhaalde, was Marthe ver, ver weg te München, misschien met dien ouwen baron.... of een ander. En hier hoorde zij, Eva, dat aan en had ook háár intimiteit, want voor niemand, ook nooit voor Marthe, legde Max zoo heel zijn ziel bloot. Hij die het deed, bleef haar ideaal, haar broer die liefhad zooals zijn zuster. Die aan, althans met deze liefde zou sterven.... Maar nu zei hij zich opgeleefd - een ander mensch! door een andere liefde.... Ach, wat was het dan toch in de mannen, voelden zij alléén geslachtsdrang? Als men hen daaraan maar laat voldoen? Marthe deed Max, door te weigeren, lijden. Deze nieuwe was blijkbaar ‘ergeben.’ Max had het woord tweemaal gebruikt. Maar uit beletsels floreert de min! 't Beletsel heette nu ‘directeur’. Misschien ook van deze meid een verzinsel om zich begeerlijker te maken. Dat lichaam was blijkbaar iets als een gootsteen, maar om ‘haar

Max' in vlam te houden deed een dwingeland van een contract dienst, dat moest afgekocht worden met Eva's geld. Theo noemde zijn zuster krankzinnig. En spottend, maar toch niet alleen voor de grap, dreigde hij met curateele, door de broers voor haar aan te vragen! 'Eerst die meid om papa, nou die man om Max.'

Was ze dom geweest, te goed? Dus net als Papa zoo dikwijls?

Hij, man, was zwak, maar tot een grens. En dan, als man verdiende hij. Zij?.... Ze kon toch ook verdienen! Den laatsten tijd kon ze zelfs niet werken! Wat deed ze, al die vele weken? Ze had gedaan en gedacht voor Nico. Of voor Antje en kleinen Piet. Zich als grootmama geoefend! Sentimenteel gehoopt op liefde. De liefde van d'r vaders bastert. Daaraan alles opgeofferd. Al d'r tijd en d'r halve vermogen. Zoo iets zou waarlijk geen man ooit doen. En zij die het wel deed, wou schilderes zijn!

Haar arbeid van den laatsten tijd: dàt ding, en dàt ding, dat en dat, schimden haar moeë verbeelding voorbij. Bereikt? Niet één keer wat ze wou. Dan moet je opgaan in je werk. En ze dacht aan dien landschapsschilder, als 'dichter van zijn dorp' geprezen, die zijn meer dan volwassen zoon voor 't eerst naar Amsterdam zou brengen om er op de Academie te komen, waar ook hij zelf eens veel jonger geweest was; maar die al vóór het tweede station, na uit het raampje te hebben gekeken, uitriep: - 'Nee zeg, ik verdom het, ga jij maar alleen, de lucht is te prachtig' - en uitstapte, gauw terug naar zijn werk. Met de zelfzucht zulker liefde doe je 't, wor' je wat, anders.... ach.... Eva zag een kinderkamer op de plaats van haar atelier.

Moe, gaf ze toe aan zelfbeklag en aan de berusting: als dat nu zoo wàs....

Door lawaai als een dreiging te Utrecht schrok ze uit korten, afmattenden slaap op. Zij moest hier overstappen, gauw! Het werd een moment van verdwazende herrie, waar z' opeens in neergeploft stond. Een witkiel hielp, ze vond een plaats; toen wist ze behagelijk: nu naar Nunspeet.

En als een zonderlinge boosheid herdacht haar dofheid de gedachten die haar vóór Utrecht hadden gekweld. Nabloeiers van een naren nacht! Max' komst had wel véél pijn gedaan. De inval als een bruuske troost - dat, nu wat altijd onmogelijk scheen waarlijk mogelijk was gebleken, nu Marthe's heengaan hem niet

deed treuren; hij ook met Lotte nog wel eens kon breken en dan naar bestendiger liefde verlangen; was echt het werk geweest van den nacht, van die logika tusschen droomen en waken, zooals het vizioen van een mooi schilderij, waar je ook aan terugdenkt als kwellend bedrog, als de malligheid die je bij-blijft uit slaap. Max' liefde was vóór alles zinnelijkheid: - aan dìt verlangen voldeed Dubbelmank niet.... Zou zij daarom nu tegen hem blijven wrokken, nadat ze vroeger had leeren berusten? Haar hart bleef trouw, al was 't jaloersch. Mannen mogen, moeten nemen. Dat wil nu eenmaal diezelfde natuur, waarvoor leelijke vrouwen nonvaleurs zijn.

Zij moest het in wat anders zoeken.

Piet? - Ja. - Piet, niets, niemand anders.

Reeds naderde zij Amersfoort.... Als ze uitstapte om met Nico te praten? Iets dat leek op fyzieken weerzin, vervulde haar plotseling tegen de bruiloft. Zij was er immers niet bij noodig! Dan bleef zij waken over den jongen, die zijn moeder drie weken verloor.

Wegblijven?.... Ach, ze wist het niet! Een onverwinbare tegenstrijdigheid van gedachten en gevoelens verbrak haar evenwicht. Zij weet het aan den folterings-nacht. Rechtmatige zelfzucht, toewijding, zachtheid, artiest-zijn, moeder-verlangen, wanhoop, ze wou, maar ze kwam er niet boven uit, machteloos in het treingeratel. Nooit had zij iets om geld gegeven. Nu vond ze dat Theo geen ongelijk had: drieduizend gulden zoo maar weg, waarvoor? voor wie? voor een gril van een ander! Doch meteen werd ze teeder, Max! wien had ze, wat had ze anders dan hem, die met Papa haar hart vervulde! Zij óóit weigeren hèm te ‘redden’?! Dat ze aarzelen, piekeren kon! Maar 't was zoo opeens gekomen: hij, plotseling tusschen de dingen met Antje.

Ach, zij was moe en zij was eenzaam. Wien hield ze over, nu Vader dood was! Diens liefde was het onschatbare goed, van klein kind af overvloedig gekregen. Meelij die liefde? Slechts voor een deel. Te krachtig was zijn optimisme, te forsch en duurzaam het zelfbewustzijn, om hem in haar, ook zèlfs in haar, bij haar gebreken en mismaaktheid, geen dingen te doen terugvinden van zichzelf, die hij naar voren haalde, aammoedigde, steunde en prees, uit liefde voor haar èn uit zelfvoldaanheid. Kon zelfverwijt hem ook hebben

gedreven? Haar, 't misluksel dat op hem leek, dat met die gelijkenis hem als een hoon was, kon hij haar aanzien met schuldbesef?

Aan schùld hàd zij eens durven denken. Het was haar nu, of zij inwendig bloosde. Hem, den krachtigen gezonde, die, bijna negen-en-vijftig jaar oud, den welgevormden Piet verwekte, hem had ze kunnen verdenken van ziek-zijn, ziek, voordat zij werd geboren!.... Ach, ze had het gedacht, toen met Gerard Hoenders, den mooien, schatrijken geleerde, lieveling van het lot naar 't leek, die krankzinnig bleek door *de* ziekte, net toen hij als aanstaand professor genoemd werd. Néén! 't Was gebeurd, in en door haar gedachten; doordat zij de dingen van den geslachtsdrang, alles wat dáármee verband hield, wist of wou weten, vies-nieuwsgierig. Andere meisjes niet zoo, of minder? Háár trok het, háár, naar wie géén jongen keek. 't Was lang haar domme zwakheid geweest. Zij had die eens bekend aan Graaf. Graaf bloosde, maar zei enkel: ‘O foei!’ Toen las ze het hoek van Marie Duchelard. Daar, in dat werk-van-mededoogen, had zij de verklaring gevonden: het was één der begrijpelijke gevolgen van den procreatiedrang, dat leelijke menschen, die gevaar loopen in dezen schrikkelijksten aller struggles nooit te verwinnen, nooit te slagen, er ongewoon veel mee vervuld zijn.

Maar dàt zij één oogenblik Vader verdacht!

Ach, alles haast had ze met hem verloren!....

Piet bleef haar, als zijn erfenis.

Zij zou voor 't kind doen, wat ze kon. Het testament was gelukkig in orde. En naar de bruiloft zou ze gaan, meer om de moeder dan om Nico.

Door kalmer gedachten versterkt, verfrischt, stapte zij te Nunspeet uit. Toch voelde ze zich nog zonderling moe. Weer was het de hinkende die door het dorp ging, volgens de mode en keurig gekleed. en zij merkte: weer keek men haar na!

Einde van het Eerste Boek.

Sinte Elisabeth of De deernis
door P.H. van Moerkerken.
(*Vervolg en slot van blz. 310*).

PERSONEN:

ELISABETH, gewezen landgravin van Thuringen.
FREDERIK II, Keizer van Duitsland.
De vijf Bedelaars:
DE MELAATSE,
DE BLINDE,
DE DOOFSTOMME,
DE KREUPELE,
DE ONNOZELE.

MEESTER KONRAD VAN MARBURG, biechtvader van Elisabeth.
GUDA } dienaressen van Elisabeth.
ISENTRUDE } dienaressen van Elisabeth.

Nabij Marburg, in de Meimaand van 1228.

Vierde handeling.

Voor een vervallen wachttoren op een berg. Maannacht.
1. De melaatse liggend op stro, in de schaduw onder het gewelf.
Elisabeth en de keizer verschijnen in het maanlicht.

K e i z e r :
Hier zijn wij op den top.... Ik zie een ouden toren, misschien een verre wachtpost uit Romeinsen tijd....

E l i s a b e t h :
Hier woont hij.

M e l a a t s e :
Zijt gij verdoolden?.... De grote heerweg gaat niet over dezen berg.

E l i s a b e t h :
Wij zijn niet verdoold en wij zoeken den heerweg niet! Wij komen om jou, broeder leproos.

Melaatse:
O, de stem van zuster Elisabeth!....

Elisabeth:
Wij komen zien hoe 't met je gaat, mijn vriend.

Melaatse:
Wij, zegt gij!.... Wie is er met u?

Elisabeth:
De pelgrim!

Melaatse:
Keizer Frederik?

Elisabeth:
Ja, ja, je hebt hem goed herkend....

Melaatse:
Ach, en gij machtigen komt tot mij arme!.... Maar 't is goed dat gij zo spoedig komt, want ik betwijfel of ik den morgenstond nog halen zal.

Elisabeth:
Zeg mij hoe ik je pijnen kan verzachten....

Melaatse:
Ik lijd geen pijnen, zuster Elisabeth.... Ik wacht geduldig het einde van mijn aardsen zwerftocht.

Elisabeth:
En in vrede?

Melaatse:
En in vrede! Mijn dwaasheden heb ik sinds lang ingezien en er is niets wat mij nog terughoudt in het bestaan op aarde. Ik neem er afscheid van, zonder berouw en zonder verlangen. Enkele ogenblikken van vreugde heb ik gekend, en heel veel leed. Rustig keer ik weer in het eeuwige Wezen dat het wezen van alle schepselen in Zich bevat....

Keizer:
Hoe bedoel je dat, leproos? Ben je er zeker van, dat geen hel of vagevuur je wacht?

Melaatse:
Uit het eeuwige Wezen zijn wij allen in den tijd verschenen,.... en uit den tijd, waarin wij geleden hebben, keren wij weer in de eeuwigheid, waar geen tijd is, geen ruimte, geen stof. Christus heeft gezegd: ‘God is geest’.... En dan ben niet ik het, die weerkeer in dien Geest, want mijn ik bestaat niet meer,.... mijn eindig zelf is vergaan, ontbonden met zijn herinneringen aan vreugde en smart, zijn begeerten en zijn liefde.

Keizer:

Dat is vreemd! Hoort gij het, edele vrouwe Elisabeth?.... In het leven hiernamaals zullen wij dus, zo zegt hij, geen herinnering hebben aan ons aards bestaan,.... wij zullen geen afzonderlijke wezens zijn,.... wij hebben geen onsterfelijke ziel!.... Een zonderlinge ketterij!

M e l a a t s e :

Gij zijt nog verstrikt in de nietigheden van het aardse leven, o mijn keizer!.... Luister eens! De nacht is stil en wij zien van dit eenzaam verblijf de wereld nu beneden ons in een licht dat het licht van een droom is.... Herinnert gij u koning Salomo?

K e i z e r :

(glimlachend)

Ik zou hem herkennen, al wandelde hij onder tientallen van koningen!

M e l a a t s e :

Zie dan naar het oosten! Ergens, zeer ver weg, ergens binnen de muren van het Heilige Jeruzalem is zijn graf.... Ziet gij hem?

K e i z e r :

(sidderend)

Aan den horizont, groot en duidelijk, zie ik hem liggen in een geopend rotsgraf.

E l i s a b e t h :

O, keizer Frederik! Ziet gij den doden koning Salomo?

K e i z e r :

Ik weet dat hij het is,.... maar zijn ogen zijn blind, zijn oren doof, zijn hoofd denkt niet meer, zijn hart staat stil....

M e l a a t s e :

En toch, luister goed! Hij spreekt: 'IJdelheid der ijdelheden, het is al ijdelheid.... Ik was koning over Israël te Jeruzalem.... Ik maakte mij grote werken, ik bouwde mij huizen, ik plantte mij wijngaarden. Ik maakte mij hoven en lusthoven, en ik plantte bomen daarin van allerlei vrucht.... En al wat mijne ogen begeerden, dat onttrok ik hun niet.... Toen wendde ik mij tot al mijne werken, die mijne handen gemaakt hadden,.... ziet, het was al ijdelheid en kwelling des geestes....'

Elisabeth is neergeknield.
De keizer staart naar het oosten.
Er is een zwijgen.

M e l a a t s e :

Hij spreekt nog vele woorden. En dan eindigt hij: 'Van alles wat gehoord is, is het einde van de zaak: Vrees God, en houd Zijne geboden, want dit betaamt allen mensen. Want God zal ieder werk in het gezicht brengen, met al wat verborgen is, hetzij goed, of hetzij kwaad.'

K e i z e r :

Ja, dit is al wat van hem gebleven is, deze woorden..

M e l a a t s e :

Het is genoeg!.... En zie nu naar het zuiden, o mijn keizer!.... Gij kent Rome en gij weet hoe machtig de grote Caesar was, hoe tot in verre landen zijn heerwegen dreunden van de legers. En wat ziet gij van hem?

K e i z e r :

Een doorboord lijk op een brandstapel,.... en met sieraden en kostbaarheden vergaat alles tot as!

Melaatse:
Wat is er over van hem en zijn onmetelijk Rijk?

Keizer:
Een herinnering....

Melaatse:
Keer u nu naar het westen, machtige opvolger van Caesar! Onder den Dom van Aken rust op zijn marmeren troon de grote Karel,.... sinds kort, slechts vier eeuwen....

Keizer:
En het schijnt mij, of ik hem dichtbij zie, daar, aan den rand van het woud in het dal.... Hij draagt de keizerskroon, hij houdt den scepter en den wereldbol.

Melaatse:
Zó zag de derde Otto hem in zijn graf! Karel was machtig en wijs en de wereld scheen terug te keren tot een aards paradijs, toen de Paus hem kroonde in de basiliek van Sint Pieter.... Toch zijn wilde scharen uit het noorden komen varen op draken-schepen en het Rijk van den groten Karel is vernietigd. IJdelheid der ijdelheden, het is al ijdelheid!

Keizer:
Wil je dan zeggen, leproos, dat wij deze wereld moeten versmaden om haar vergankelijkheid?

Melaatse:
Neen, niet deze wereld versmaden, maar wel weten, en al onze daden en gedachten doordringen van het weten, dat aardse grootheid en roem en heerlijkheid niet meer zijn dan de rook van die vuren daar in het dal.... Een eeuw geleden leefde Bernard, de heilige abt van Clara-vallis....

Keizer:
O, de geweldige die den kruistocht predikte!

Melaatse:
Hij was het ook die, in woorden als bazuingalmen van het laatste Gericht, de ijdelheid geselde van alle stof en vroeg waar de koningen, de helden, de grote minnaars, de wijsgeren der oude tijden gebleven zijn!.... 'O esca vermium! o massa pulveris! O roris vanitas, cur sic extolleris!'....

Keizer:
Waarom heeft de Schepper Zijn wereld dan gemaakt? Zou alles doelloos zijn?

Melaatse:
Neen, mijn keizer, zó mogen wij mensen niet oordelen! Zie deze bomen en rotsen,.... zij weten niet dat zij gedachten zijn van God die hen schiep. Maar in Adam den mens is opgegaan het licht van het bewustzijn en toen voelde hij zich rampzalig en verloor het paradijs van het niet-weten. Hij begreep ook dat hij sterven moest; het viel hem zwaar te berusten in de eindigheid van zijn aards bestaan.... Zie opnieuw naar het oosten, o mijn keizer!.... naar Jeruzalem waar de Schedelheuvel ligt. Wat ziet gij?

Keizer:
Ik zie het Kruis opgericht, en aan het Kruis den lijdenden God.

Melaatse:
Wat ziet gij in dien heuvel, onder den boom van het Kruis?

Keizer:
Daar rust Adam,.... ik zie zijn schedel, ik zie zijn gebeente.

Melaatse:

En hoor nu van ver zijn stem, hoor hoe die schedel spreekt: ‘Ik, Adam, was de mens wiens ogen open gingen voor het lijden der Schepping. Hij die daar hangt aan het kruishout van tijd en ruimte der eindige wereld, is de nieuwe mens, die weet dat hij Gods Zoon is en daarom heet de Gezalfde of Christus, de Heiland of Jezus.... Nu weet ik, Adam, dat God zelf in mij lijdt en dat ik mijn eindig ik moet offeren aan den Vader. Nu is de aardse dood overwonnen en het eeuwig leven bereikt....’ Zó spreekt Adam, de mens, die wij zelf zijn!

Keizer:

Dus niet de wereld is ijdelheid?

Melaatse:

Neen, niet de wereld,.... maar het is ijdelheid, de vergankelijke dingen van ruimte en tijd lief te hebben, en dus te bevredigen ons lichaam en zijn begeerten naar wellust en rijkdommen en roem.

Keizer:

Gelooft gij dan niet aan de opstanding der doden?

Melaatse:

(lachend)

De opstanding der doden?.... Meent gij dat die toekomstig is, dus ook in den tijd? Zouden de lichamen van Salomo, Caesar en Karel, en van die miljoenen andere eindige nietigheden verrijzen uit hun graf? Hun herinneringen zijn vergaan met de stof van hun schedelinhoud. Wie wij Salomo, Caesar en Karel noemden, herrijzen niet meer! Wat er eeuwig in hen was, leeft nu reeds, naamloos en ontdaan van het aardse ik, in God. De opstanding der doden,.... dat is de openbaring van den Heiligen Geest! Die is nu en altijd, in den Geest! Die is, wanneer wij zien dat het eindige zelf sterft, maar dat God in ons weerkeert tot Zijn eeuwigen oorsprong.

Keizer:

Ik ben geen theoloog, o leproos! Maar toch weet ik dat je een ketter bent.... Je praat als een heidense wijsgeer.

Elisabeth:

(opstaande uit haar houding van aandacht)

Ook ik begrijp zijn woorden niet....

Melaatse:

Het is de zelfverlochening, waarover ik sprak, barmhartige zuster Elisabeth,.... de zelfverlochening die gij kent zoals weinig stervelingen haar kennen,.... de dood van het eindige zelf, de overwinning op de aardse begeerten, de overgave aan den eeuwigen Geest. En uw zelfverlochening hebt gij gevonden in uw deernis met de lijdende mensen, met den lijdenden God.

K e i z e r :

De lijdende God is bij Zijn eeuwigen Vader,.... en de lijdende mensen, wat zouden zij doen zonder hun heersers,

leproos? Zij zouden stuurloos zijn en ondergaan in verwarring! Zij zijn kinderen,.... zij zullen altijd kinderen blijven,.... en sterk en streng moet er over hen worden gewaakt! Dat is mijn deernis!

Melaatse:
Die is zonder liefde, keizer Frederik! en is dus geen deernis....

Keizer:
't Is waar: die liefde ken ik niet.... Ik weet alleen dat ik gedreven word tot daden,.... dat ik niet gehoorzamen kan maar enkel bevelen,.... en dat ik de armoede niet zou kunnen verdragen, daar ik geniet van praal en schittering om mij heen.... Ik weet dat dit vergankelijke ijdelheden zijn, en toch, ondanks alles, wil ik er geen afstand van doen.

Melaatse:
Waartoe ook,.... als gij slechts de deernis hadt!

Keizer:
Ik heb gesmeekt om haar, naast mij op den troon! Want ik besef te goed het gemis....

Elisabeth:
Ach, mijn keizer,.... zie hoe weinig de deernis zou passen op uw troon!

Zij maakt een kruik los van haar gordel, knielt neer bij den melaatse, verzorgt zijn wonden en kust ze.

Melaatse:

(met zachte stem)

Zuster Elisabeth, waarom uw goedheid te verspillen aan mij die sterven ga?.... Raak mijn wonden niet meer aan!

Elisabeth:
Zou ik niet kussen je wonden, broeder leproos?.. Je zou mij een groot geluk uit mijn leven ontroven!

Melaatse:
Nee, nee,.... je hebt mij genezen,.... door je deernis genezen,.... niet mijn harde zweren,.... niet mijn vingers die een voor een afvallen gaan van mijn hand.... Je hebt mijn ziel genezen van haar laatste gehechtheid aan de aardse stof.... Kus mijn wonden niet meer, zuster Elisabeth!

Elisabeth:
O, mijn rijke broeder! wat ontneem je mij het heerlijkst geluk.... Ga niet sterven!

Melaatse:
Enkel één vraag, liefste zuster! Ach, draag mij naar buiten in den koelen nacht,.... dat ik straks het eerste lichten van den dageraad misschien nog zie....

E l i s a b e t h :

(zich over hem buigend)

Kun je je arm nog om mijn hals slaan? Nee, kan dat niet?

Zij ziet even om hulp mar den keizer, die zich met schrik heeft afgewend.

Elisabeth:
Ach ja, ik kan het wel alleen.

Zij neemt hem voorzichtig op en draagt hem buiten het gewelf. Dan ontdoet zij zich van haar mantel en dekt daarmee den melaatse.

Elisabeth:

(glimlachend tot den keizer)

Zou de deernis passen op uw troon? Zij zou zich zelve verlochenen, en zij is alleen in de verlochening van het eindige zelf, zoals onze broeder de leproos zeide.

Melaatse:
Ja, ja,.... in het kleine Thuringen heeft de wereld de barmhartigheid als een dwaasheid verjaagd,.... en zeker zou zij haar niet dulden op een keizerstroon, maar haar honen en kruisigen!

Elisabeth:
Deernis en zelfverlochening doen alleen nederige daden, en gij, o mijn keizer, hebt nog zoveel grotere daden te doen in de luidruchtige wereld van strijd.

Keizer:
Die zal ik gaan doen, edele vrouwe Elisabeth. Heb ook deernis met den armen machtigen keizer die nog heersen moet, vele volken in strengheid richten, en gehecht is aan aardse schoonheid en praal.... Bid God dat Hij mij helpe op den groten en heiligen tocht die nu voor mij aanvangt.... Ja, misschien zult gij horen van de vaart mijner schepen en legers naar het land van overzee.... Ik wil de Heilige Stad terugwinnen voor Christus!

Elisabeth:
Vaarwel dan, mijn keizer! De kleine Elisabeth zal nederig bidden om Gods hulp in uw zware taak.... Vaarwel!

Keizer:

(naar den melaatse ziende, in zichzelven)

Tegen zulk een leed kan de keizer niets doen....

Met gebogen hoofd gaat hij heen.

2. Van de andere zijde nadert, terwijl Elisabeth zich weer over den zieke buigt, Meester Konrad.

Konrad:
Elisabeth!

Elisabeth:

(verschrikt)

Ah! meester Konrad!

K o n r a d :

Ach, Elisabeth, nauwelijks is er één dag voorbij, of ik moet je opnieuw bestraffen, en strenger dan ooit.

Zij is opgestaan en staat tegenover hem met gebogen hoofd.

K o n r a d :

Zeg mij eerst: wie was die pelgrim?

E l i s a b e t h :

(peinzend)

Die pelgrim?

K o n r a d :

Die ik daar het pad zag afgaan! Je hebt met hem

gesproken, gisterenavond, toen op de weide het volk al te slapen lag....

Elisabeth:
O, gij weet alles, meester Konrad!

Konrad:
Hij was geen gewone zwerver, geen boetedoende ridder of rijke burger.... Ik zag zijn gestalte,.... hij was niet groot,.... maar zijn gelaat zag ik even in het klare maanlicht. Wie was hij?

Elisabeth:
't Was keizer Frederik.

Konrad:
Onmogelijk! De keizer is in Italië bij zijn legers.

Elisabeth:
Hij had zijn legers verlaten en is onbekend over de bergen gereisd, snel, zonder rusten.... Alleen onze broeder leproos heeft hem herkend, die in het zuiden hem vaak had gezien.

Konrad:
Zonderling!.... En het doel van die geheime reis?

Elisabeth:
Hij wilde mij een vraag doen,.... en die heeft hij gedaan.

Konrad:

(snel)

Welke vraag?

Elisabeth:
Keizerin te worden van het heilige Roomse Rijk.

Konrad:
En je hebt hem weggezonden zoals hij kwam?

Elisabeth:
Hij is anders heengegaan dan hij kwam.... Hij kende mij niet, al meende hij 't,.... maar hij heeft begrepen dat de deernis niet op den troon kon zitten naast den keizer.

Konrad:
O, Elisabeth! Keizerin van het heilige Roomse Rijk! Wat was daarbij een landgravin van Thuringen!.... En je hebt geweigerd?

Elisabeth:
Al had ik geen gelofte gedaan aan God, tegenover u, meester Konrad, en terwijl mijn Lodewijk nog leefde,.... ik zou toch hebben geweigerd.

Konrad:

Van die gelofte had ik je kunnen ontslaan, mijn dochtertje. En denk eens: als God wilde dat je over grote volken macht had, macht om te heersen en te leiden, al je deernis en liefde te geven! En dan den keizer te brengen tot gehoorzaamheid aan den heiligen Vader te Rome, hem te bevrijden van den banvloek!

(Zacht, in zichzelven)

Wellicht een Heilige op den Keizerstroon van Duitsland.... Het zou schoon zijn geweest, een zeldzaam schouwspel in den gang der eeuwen....

(Luider)

Je hebt een zware verzoeking weerstaan, mijn kind!

Elisabeth:
Meester, het was even, een kort ogenblik, een verzoeking! Even wankelde mijn ziel, duizelde bij het gezicht van

eindeloze mogelijkheden. De Christelijke wereld beheersen naast den Keizer!.... Ik dacht aan de verzoeking van onzen Heer Christus, toen de Boze tot Hem kwam en Hem voerde op een zeer hogen berg en Hem toonde al de koninkrijken der wereld en hun heerlijkheid....

K o n r a d :
Keizer Frederik is de Boze niet, al leeft hij in vete met den heiligen Vader! Het kon zelfs de stem van God zijn geweest die door hem sprak....

E l i s a b e t h :
Neen, meester Konrad, het was de stem der wereld, en die is niet van God. De wereldse bezoedeling zou mijn daden hebben aangeraakt.... Alleen in mijn afstand van de wereld kan ik hen rein houden.

K o n r a d :
En in de blinde gehoorzaamheid, Elisabeth!

E l i s a b e t h :

(ineenkrimpend)

Ach, meester Konrad! Ik weet het: ik ben ongehoorzaam geweest!

M e l a a t s e :

(met zachte stem)

Zij gehoorzaamde aan haar deernis....

K o n r a d :
Wat mompelt die mens daar?

E l i s a b e t h :
Dat is onze broeder de leproos.... Ik wist hoe eenzaam hij lag in zijn ouden toren,.... en ik kon niet laten hem te gaan helpen,.... en den keizer mee te nemen en hem te tonen hoe van de wereld verdwaasd de deernis is.

K o n r a d :
Nog is de deernis een wellust voor je, Elisabeth.... En dan met dezen mens, die niet alleen van lichaam melaats is, maar ook van ziel! Ik heb vernomen van zijn ketterse woorden, gisterenavond op de weide, tot die armen die om aalmoezen en Christelijken troost kwamen.... Hij is een ketter en opstandige.

M e l a a t s e :
Ik heb leren denken door den vromen Amalrik, en die wijze van denken noemt gij ketters!

K o n r a d :
Niet ik, maar de Heilige Moederkerk van Rome oordeelt aldus.

M e l a a t s e :

Mensen vormen tezamen de Kerk,.... mensen spreken uit haar naam....

K o n r a d :

Bij den Heiligen Lazarus die door den Heer uit den dood werd gewekt, wees voorzichtig! Ik eerbiedig je ziekte als een teken Gods,.... maar zwijg nu, of ik zou ook de melaatsheid van je opstandige ziel moeten onderzoeken en doen zuiveren in het vuur.

Melaatse:

(spottend)

Neem mij mede, Konrad van Marburg, en veroordeel mij tot den brandstapel! Een mens met eigen gedachten te zijn, zo kort ik nog leef, kunt gij mij niet beletten.... Zult gij zelf mij op uw armen wegdragen?

Elisabeth:
Hij ligt te sterven, meester....

Konrad:
Dan zal hij branden in eeuwigheid,.... niet ik hoef hem te oordelen,.... en redden kan ik hem niet meer. Maar de ongehoorzame Elisabeth kan nog worden gered!

Elisabeth:
Laat mij het boeten, meester Konrad! O, laat mij het boeten!

Konrad:
Je zult het boeten, mijn kind....

Hij trekt onder zijn pij een tenen roede te voorschijn.

Konrad:
Zie! Ga mee en lijd de straf!

Melaatse:

(zich half oprichtend, met moeite)

Domme wreedaard....

3. Terwijl Elisabeth met gebogen hoofd het torengewelf binnengaat, gevolgd door meester Konrad, verschijnen de vier bedelaars.

Blinde:
Van wien die harde stem?

Kreupele:
Van den strengen meester Konrad van Marburg.

Blinde:
Maar ik heb ook de stem herkend van de barmhartige vrouwe Elisabeth....

Onnozele:
En daar ligt onze arme broeder leproos!

Melaatse:
O gij God die geleden hebt! Ontferm u over zuster Elisabeth! Hoor hoe zij kreunt....

Ontsteld luisteren de vier bedelaars naar de slagen der roede en de stemmen binnen het gewelf.

De stem van Konrad:

‘Miserere mei, Deus,
secundum magnam misericordiam tuam;
et secundum multitudinem miserationum tuarum,
dele iniquitatem meam.’

De stem van Elisabeth:

‘Tegen U, U alleen heb ik gezondigd..’

***De stem van Konrad*:**

‘Averte faciem tuam a peccatis meis,
et omnes iniquitates meas dele.’

De stem van Elisabeth:

‘Schep mij een rein hart, o God!
en vernieuw in mijn binnenste een vasten geest.’

De stem van Konrad:

‘Docebo iniquas vias tuas,
et impii ad te convertentur....
Quoniam si voluisses sacrificium,
dedissem utique;
holocaustis non delectaberis.’

De stem van Elisabeth:
O die pijnen,.... ja, gesel mij! Spaar mij niet!

Onnozele:
Verschrikkelijk! Hoe moet zij lijden!.... Waarom slaat hij onze lieve zuster Elisabeth?

Melaatse:
Zij gelooft dat God zelf het zo wil.... En hij? Wie zal zeggen welk genot hij vindt in het geselen van een vrouw....

Kreupele:
O, mochten wij hem doodranselen met zijn eigen gesel! Maar wij durven niet....

Blinde:
Omdat zijn tijd nog niet is gekomen.

4. Konrad en Elisabeth komen buiten.

Konrad:
Genoeg!

Elisabeth:

(moeilijk strompelend)

O pijnen! o vreselijke striemen!

Konrad:
De vuren der hel zouden nog dieper gloejen dan deze striemen, en voor eeuwig....

(De bedelaars ziende)

Zijn jullie hier weer bijeengekropen?.... Waar de vrome landgravin is, daar ontmoet ik de broeders van den legen bedelzak! Is er geen werk te vinden?

Kreupele:
Niet voor ons, eerwaarde broeder! Alleen voor sterken en slimmen is er werk: oorlog en bedrog....

Blinde:
Erbarming met ons, broeder Konrad!

Onnozele:

Erbarming met háár, broeder Konrad!

Elisabeth:
Ik had den laatsten nacht, nadat gij mij verboden hadt, goede meester Konrad, ik had een vreemden droom.... Ik zag de Heilige Godsmoeder, en Zij vroeg mij of ik beroofd zou willen zijn van alles wat mij dierbaar is, zelfs van mijn eigen wil..

Konrad:
En wat heb je geantwoord?

Elisabeth:
Ik kon niet antwoorden, want zulk een kracht wist ik niet in mij.... En ik ben immers weer ongehoorzaam geweest! Ik ben toch naar den armen leproos gegaan en heb hem verzorgd....

Melaatse:

(zwak)

Elisabeth, vrome zuster Elisabeth, gij hebt gehoorzaamd aan uw deernis. Dat is de stem van God in u zelve!

Konrad:
Waag je nog te spreken, ketter?

Onnozele:
O, zegt ook hij dat de leproos een ketter is?

Kreupele:
Wie zegt of wij 't niet allen zijn!

Elisabeth:
Maar nu, terwijl gij mij deedt boeten, meester Konrad, had ik weer een wonderlijk droomgezicht.... Ik zag den hemel geopend,.... zie, dien klaren nachthemel!.... en de zeer barmhartige Christus boog Zich tot mij over en noemde mij Zijn zuster en Zijn vriendin. En Hij vroeg mij: Elisabeth, als je mij geheel wilt toebehoren, dan wil ook ik nooit meer van je gescheiden zijn!.... En ik heb geantwoord: Ja, Heer, ik wil van U niet meer gescheiden zijn!

Konrad:
De volkomen overgave, mijn dochtertje.... Geen vreugde, geen geluk meer hier op aarde,.... alles verlaten, alles afstaan, ter wille van den Hemelsen Bruidegom....

Elisabeth:
Zeg mij Gods wil, en ik zal gehoorzamen!

Konrad:
Elisabeth,.... die beide dienaressen, als vriendinnen en zusters voor je geworden,.... zij zijn een te zeer aardse troost.

Elisabeth:
Ach, meester Konrad! moeten zij weg?.... Ja, zij waren mijn zustertjes geworden,.... mijn Isentrude die al mijn gedachten kende, mijn strijd tegen de wereld. En mijn Guda die ik rond mij zag sinds mijn vijfde jaar en die mij nooit verlaten heeft.... Maar ja, ik zal gehoorzamen,.... want God wil het zo!

Konrad:
Je zult andere hulp krijgen, Elisabeth.

Elisabeth:
Ach nee, laat mij liever in mijn eenzaamheid! Geen vreemden bij mij!

Konrad:
Je zou behagen gaan vinden in de eenzaamheid,.... en ook dat is niet goed, Elisabeth! Een vreemde dienstmaagd zal de ootmoed van je hart doen toenemen.... En dan

vervolgens, mijn dochtertje, moet ik je ontnemen het geven van aalmoezen en de verpleging van zieken.

Elisabeth:

Meester Konrad! Meester Konrad! Erbarm u over mij! Gij verscheurt mijn hart,.... ja, ik voel het hier als een wond, een wond in mijn lichaam,.... zoals toen hij van mij werd weggenomen!

Melaatse:

(zwak)

Elisabeth, zuster Elisabeth, hij wil uw deernis doden,.... en uw deernis is de stem van God in u!

Blinde:
Erbarming met ons! Moet gij ons gaan verlaten?

Konrad:
Je zult alles overwinnen, mijn dochter! Wie zich aan God gegeven heeft, kan de aardse troost missen.... En ten derde, ten slotte, bedenk dat de Heer zelf sprak: ‘Wie vader of moeder liefheeft boven mij, is mijns niet waardig; en wie zoon of dochter liefheeft boven mij, is mijns niet waardig; en wie zijn kruis niet op zich neemt en mij volgt, is mijns niet waardig....’

Elisabeth:
Ik begrijp U, o mijn God! Gij eist alles van mij! Neem dan mijn laatste offer van mij, het allerlaatste!.... Meester Konrad, ik zag mijn vier kleinen nog nu en dan, al was 't zelden,.. O mijn lieve kinderen die ik droeg in mijn lichaam, geschenken van mijn Lodewijk.... Hoe waren de woordjes van hun stemmen een zaligheid voor mij,.... en hoe was hen te strelen een herinnering aan weleer, schoner en reiner nog dan weleer.... Maar ik weet nu dat het niet langer mag! ‘Wie zoon of dochter liefheeft boven Mij, is mijns niet waardig.’ Neen, neen, mijn liefde kan niet verdeeld zijn tussen God en mijn kinderen! Geen aards geluk mag mijn hart meer ontroeren!.... Want het hart moet zijn als een wierookvat, geheel gesloten naar de aarde en geopend naar den hemel....

Zij zwijgt even en vouwt de handen.

Mijn kindertjes mogen niet meer bij mij komen, meester Konrad,.... nooit meer.

Knielend, het hoofd gebogen.

Dit is het laatste, mijn allerlaatste offer aan U, mijn God!

Melaatse:

(zeer zwak)

Zuster Elisabeth, uw liefde was de stem van God in u.... God zelf is in uw kinderen die gij liefhadt en in alle verstotenen die uw deernis voelden....

Onnozele:
Zuster Elisabeth, gaat gij ons verlaten?

Blinde:
Zuster Elisabeth, ontferm u onzer! Wat zijn wij zonder u?.... Verrottende bladeren die de storm meedogenloos rondjaagt!

De doofstomme strekt de armen uit naar haar.

Kreupele:
Gij hebt de pijn verzacht van onze verlaten harten.... Waarom gaat gij heen van ons? Mijn benen waren sterker als gij mij hadt aangeraakt....

B l i n d e :

En mijn ogen schenen de wereld weer te zien, schoon en licht, wanneer uw hand hen had gestreeld,.... en de doofstomme lachte tevreden als gij hem voedsel bracht.

Melaatse:

(luid tot Konrad)

Kettermeester! dit is erger dan de dood van het lichaam,.... want gij hebt gedood de deernis in haar hart!

Elisabeth:

(geknield)

O mijn God! deze stemmen van mijn arme broeders,.... mag ik ze niet meer horen?.... Het was zo'n geluk, naar hen te luisteren en barmhartigheid te doen aan hun lijden! Ik dacht: het was een hemels geluk....

Konrad:
Elisabeth, elk geluk hier op aarde moet geofferd worden aan God, zelfs het geluk van de deernis.

Melaatse:
Neen, neen, luister niet naar hem! Luister naar de stem in u zelve!

Elisabeth:
Van deze wereld ben ik afgestorven....

Melaatse:
Uw deernis was niet van deze wereld. Het was genoeg dat gij geworden waart als alle havelozen en verworpenen..

Konrad:
Neen, want dit was haar een genot!.... Ga heen, mijn dochtertje, ga naar je woning en rust.

Elisabeth:
De arme melaatse gaat sterven, meester Konrad! Laat mij bij hem blijven tot het laatste....

Konrad:
Neen, Elisabeth! Gehoorzaam en ga!

Zonder op te zien, zonder groet, gaat Elisabeth heen.

5. Meester Konrad, de melaatse, de vier bedelaars.

Melaatse:
Gij zult uw doel bereiken, meester Konrad! Haar naam zal onder de Heiligen worden opgenomen,.... maar haar zelve hebt gij gedood,.... gij hebt haar deernis ontnomen aan wie er om smeekten!

Blinde:

Ik zie haar verheerlijkt hier op aarde, haar die verstoten werd en bespot.... Nog weinige jaren, en talloze duizenden zullen opgaan naar Marburg, machtige vorsten op hun paarden en aartsbisschoppen en bisschoppen op hun muildieren en edele vrouwen in schommelende wagens, over de bergpaden en door de dalen.

Onnozele:

Ik hoor het geschuifel van duizenden voeten over de wegen en ik hoor de talen uit Boheme en Hongarije en Frankenland....

Blinde:

Ik zie den hogen Keizer Frederik zelven blootsvoets en in grauw gewaad.

K o n r a d :
Wat zeg jij, blindeman?.... Zie je droombeelden? Of spreek je de waarheid van een werkelijke toekomst?

B l i n d e :
Vraagt gij, meester Konrad?.... Ja, ik zie zó helder in mijzelven, zó helder als ik vroeger de kleuren en de gestalten voor mijn ogen waarnam.... Zij gaan in ommegang naar de kapel van het hospitaal van den heiligen Frans, zij lichten den steen van het graf, de keizer zelf en de bisschoppen.... O, nu zien zij het heilige gebeente!

K o n r a d :
Gebeente?

B l i n d e :
Neen, het lichaam is ongeschonden.... De keizer en de bisschoppen nemen haar op,.... zij dragen haar, zij en de Rijksvorsten, midden door het geknielde volk.... En nu komen zij terug in de kapel.... Een Bisschop viert den Heiligen Dienst.. Nu nadert de Keizer het altaar.

K o n r a d :
Wat zie je nog meer, blindeman?

B l i n d e :
Hij brengt een offerande.... Hij legt zijn gouden kroon op Elisabeth's hoofd!

K o n r a d :
O, hij kroont haar tot Keizerin, daar hij in haar leven haar niet kronen mocht....

M e l a a t s e :

(zacht)

De trotse keizer Frederik verootmoedigt zich voor de vrouw die in lompen liep en ons voedsel gaf en mijn zweren wies en kuste!

B l i n d e :
Wat was de hoogste macht op aarde bij de vroomheid van haar hart?

M e l a a t s e :
Niets! De stof is niets,.... de geest is alles. En wij allen hebben waarde gehecht aan de stof, wij verschopte zwervers en bedelaars!

B l i n d e :
Ik zie hoe de oude landgravin en haar zonen, de wreedaards die Elisabeth verjoegen uit den Wartburg, nu gouden geschenken leggen op het altaar, ringen en halssieraden, kelken en missalen,.... en al de hoge geestelijken en de wereldse vorsten volgen met offeranden.

K o n r a d :
O wonder vizioen!

Melaatse:
Aardse vodden, lege praal! Schoner is het wonder dat haar deernis in onze harten deed....

Konrad:
Vertel verder, blindeman! Zie je nog meer?

Blinde:
Ach ja.... Op een stillen landweg in den avond zie ik twe barrevoeters rijden op hun muildieren,.... gij meester

Konrad, en een vrome broeder. Ridders komen uit het woud....

K o n r a d :
En dan?

B l i n d e :
Zij doden u en uw metgezel.

K o n r a d :
Ha, den heiligen marteldood!

M e l a a t s e :
Maar gíj zult niet onder de Heiligen tronen, meester Konrad!

K o n r a d :
Waarom niet, leproos?

M e l a a t s e :
Omdat gij de Goddelijke deernis niet gekend hebt.

K o n r a d :

(de armen opheffend)

O mijn God, zou de stem van dit volk van verschoppelingen.... Uw stem kunnen zijn? Neen, neen, het zijn ketters en oproerlingen, en mijn werk zal zijn, hen in Uw naam te straffen!

Hij gaat heen, met toornigen blik naar de bedelaars.

6. De melaatse en de vier bedelaars.

M e l a a t s e :
De pelgrim die gisteravond ook op de weide was en zo-even mij bezocht met de vrome vrouw Elisabeth....

O n n o z e l e :
Was dat de Keizer?

M e l a a t s e :
Ja, keizer Frederik zelf! Nu gaat hij op den heiligen tocht naar het land van overzee, en hij zal Jeruzalem veroveren.

B l i n d e :
Laten wij met hem gaan!

O n n o z e l e :
Ja, ja, ook wij naar het land waar het graf ons Heren is en waar Hij is opgestaan en ten hemel gevaren.

Melaatse:
Dit doet Hij eeuwig, en in ons allen, mijn arme broeders....

De doofstomme strekt plotseling de armen uit en stamelt onverstaanbaar.

Blinde:
Wat is daar? Wat ziet hij?.... Er begint een koude wind te wajen. Schijnt de maan nog?

Melaatse:
O zie, in 't oosten een lichtstreep.... Ach, kon ik met jullie gaan naar het verre land van overzee! Vaarwel, broeders!....

(Zeer zacht)

'Pater noster qui es in coelis....'

Hij zucht diep. Het is het einde voor hem.

Onnozele:
Hij is dood,.... en niemand kent zijn naam.

Blinde:
De melaatse dood?.... Een van de miljoenen naamlozen zoals ook wij zijn.

Kreupele:
Ja, wij worden geboren, wij lijden, wij sterven, en niemand weet meer van ons....

Onnozele:
En wat zijn de namen die wij weten van Heiligen en Koningen! ‘Onze Vader die in de hemelen zijt, Uw naam worde geheiligd.’

Blinde:
‘Uw koninkrijk kome.’

Kreupele:
‘Uw wil geschiede zo in den hemel als op aarde.’

Onnozele:
‘Geef ons heden ons dagelijks brood.’

Blinde:
‘En vergeef ons onze schulden, gelijk wij vergeven onze schuldenaren.’

Kreupele:
‘Leid ons niet in verzoeking.’

Onnozele:
‘Maar verlos ons van den Boze.’

Blinde:
Amen.

De kreupele, gesteund door den onnozele; de blinde, geleid door den doofstomme, dalen het pad af naar het oosten.

7. Elisabeth, voorzichtig rondziende, verschijnt van het andere pad. Zij buigt zich over den melaatse.

Elisabeth:
Toch ontsnapt aan mijn strengen Meester!.... Laat hij mij dan maar geselen, tot er geen bloed meer in mijn lichaam is.... O mijn broeder leproos, arme onbekende, wiens diepste wezen ik niet kende,.... ben je nu bevrijd van het lichaam? Maar ik zal dit dode overblijfsel leggen in je hol, het teruggeven aan de aarde, zoals de geest is teruggegeven aan den Eeuwigen Geest.... Dit is het laatste wat ik voor je doen kan.... Ach Heilige Moeder Gods, ben ik weer ongehoorzaam?.... Laat mij nog deze éne ongehoorzaamheid! Ik kan niet anders....

Zij neemt den dode op en draagt hem onder het torengewelf.

Einde.

Witsen en Kloos in Londen in 1888 door Willem Kloos.

I.

Vreemd Londen in den Mist der City: 'k liep er vaak, en 't leek
Me als schreed 'k door woll'ge wolken op mystieke Vastheid: zwevend
Veel vage flarden langs mij sliertten, in 't bewegen bevend,
Zwaar schuim der Zee op zwaarder Diepte... En koeltjes-sterk, maar week

Tevens in Zielsgrond, voelde ik: 'k hoorde niets, en zelfs 't gespreek,
Zoo nu en dan, van wie geleidde mij, Wim Witsen, snevend
Scheen 't ijl te wezen in 't Omringende, daar eindloos wevend
Zich bleven nieuwe golven tot een wand die week: ik keek

Terzij dien Vriend soms aan, die snuivend-stil steeds hield geheven 't
Half-duidelijk Profiel gestadig-starend als een bleek
Washoofd vol vlekken, dat soms gansch in grijze Wâ bezweek,
En nooit zich wendde, stoer-strak luistrend, wijl als steven strevend
Zijn voorste deel zich bleef bewegen door die warr'ge Streek,
Waar niets te wezen scheen dan Hij en ik, ons staêg verschevend.

II.

Londen, waar 'k vaak, voor veertig jaar, door schimge buurten liep,
't Hoofd duikend in mijn jaskraag, maar fel starend, schoon voorover
Mijn hoed haast zonk op neus-top, wijl mijn voet vlot-rustig schoof er
Door 't snel gewirwar van stug-turenden, waar typ na typ

Telkens mij strijklings langs gleed, mystisch me aanziend, doch 't gezwiep
Van dof-getikte treden week dan weg weer als door Toover
En 'k dacht: bij nacht ontpopt zoo'n guit zich licht tot ready roover,
Doch 'k hoorde zacht Wim's goede stem, die zei: ‘Take care, 't is steep’.

Links af schreên diep omlaag we, streng-behoedzaam: 't was me als sliep
'k En droomde ik: 't raar-reëele, flauw-doorschenene verstoof er
Bij 't dalen naar den Theems, vast arm in arm. Of sombre Kloof er
Me omvatte, voelde ik eng me: 't licht verzwond, maar als in 't gniep,
Rezen uit vage Verten reuzge Vormen, wat mij schiep
Hoog-ruime ontroering: Londen zag 'k wijd-schoon, dat scheen schuw-poover.

III.

Aan de Overzij des wijden Vloeds rees vaag ons reuzig Londen.
Breed-uit zich breidend met zijn schemerende punten Vuur
Terwijl ik met dien sombre, die veel wist, en lachend zuur
Scherp-melancholisch, donker-oogend, enkel maar gebonden

Aan eigen, sterk-gevoelde, nooit-begreepne Diepte, puur
Als Kunstnaar lette op alles heel van zelf, den donker-ronden
Horizon nazocht, maar opeens schor sprak hij: ‘kom, 't wordt guur’,
En schoon 'k nog graag gebleven zijn zou, ging 'k: de donkre Konde

Gewierd mij reeds: Zijn kostbre Kracht niet lang zou zijn van duur,
Forsch was zijn spier-sterk lijf, zijn geest, maar 'k zag hem op zijn sponde
Al in dien tijd vaak liggen, starend diep in kalm getuur
Naar 't Eindpunt van al Vreugde en wreed hem aangedane wonden.
En thans, ach, achter Dood's Geheimnisvollen, IJzren Muur
Zonk Hij, niets wetend meer, in de Al-ziel, de Eeuwig-Ondoorgronde.

In memoriam. door J. van Oudshoorn.

I.

Wanneer de kleine dikke hotel-houder aan een der aparte tafeltjes een praatje kwam maken, dan vond hij gewoonlijk ook wel een geschikten overgang om de rekening aan te bieden...

De hotel-houder was bijna even dik als hoog. Met zijn varkenspoot-achtige handjes wat van het tonnige buikje af, waggelde hij als een gans door de eetzaal....

De eetzaal, een uitbouw achter het eigenlijke hôtel, was laag en donker. 's Avonds werd er gedanst, maar ook overdag bleef het ronde parket tusschen de eettafeltjes onbezet....

Het hôtel was er een van beter soort. Hoewel klein en niet aan het voornaamste gedeelte van de boulevard gelegen, was het zeer gezocht om zijn keuken en vooral om den wijn... Het had groote goed-beschutte glas-veranda's met uitzicht over zee en in de slaapkamers daar werd men door de dansmuziek vanuit de eetzaal niet het minste gestoord....

Hier keerde ter Laan, door het ratelen van een voertuig, tot de omgeving terug. Hij zat in den voortuin van een koffijhuis tegenover een station. Het was een drukkende zomeravond na een laaiend-heeten dag. In den koffijhuistuin flakkerden melkglazen gasballons dof tusschen stoffig groen. Onder donkere boomkruinen was de drukke stationsweg in rossige damp gehuld. In dit bedrijvige stadsgedeelte was de hitte van overdag als trage broeiing in de straatgeulen tusschen de huizenblokken terug gebleven....

Met een plotseling gevoel van onbehaaglijkheid wilde ter Laan op tafel om betaling slaan, maar terwijl hij zich daartoe een weinig

verschikte, was de herinnering aan het kleine hôtel opnieuw in hem opgestegen.

Met een lichte bevreemding, met wantrouwen bijna, bleef hij van uit zijn stillen hoek in den koffijhuistuin het benauwende stadsgewoel gadeslaan, zóó duidelijk was hem die omgeving van jaren geleden weder voor den geest verschenen en, met iets als physieke pijn, werd hem dit verre verleden tastbaarder dan werkelijkheid...

Want hij bevónd zich thans in dat hôtel daarginds. Hij ging er een trap met een versleten kokos-looper op, liep door een spaarzaam verlichte gang. Hij opende en sloot er een deur, kwam in een der donkere open-veranda-kamers te staan en - hier stokte zijn adem even - ontwáárde verweg in het nachtelijk buiten de vibreerende boulevard-lichten eener badplaats *over* zee.

Hij zag die guirlande van trillende lichtjes nog zacht verzweven, ook toen de nadering van een kelner het visioen verstoorde en ook toen nog, weder met het rossig-stoffige stadsaspect voor oogen, bleef ter Laan door de begoochelende stemming van dien sinds lang vergeten gewaanden zomer-nacht omvangen....

Zonder dat ter Laan bepaalde beelden meer waarnam, kwam hem dat verleden zelf thans in een schrijn van echt en waardevol leven te staan, waartegen zijn hier zoo doelloos-afgezonderd zitten tot iets volslagen overbodigs werd. En zooals bij de enkele herinnering aan die zachte harmonie van zee en hemel daarginds, het jachtend stadsgewoel nog slechts wanklanken opwierp, zoo bleef, in tegenstelling met de schier overgevoeligheid van zijn innerlijk tijdens die periode, voor thans niets dan een bittere ontstemming meer over....

Ongedurig had ter Laan de rest van zijn sigaar weggeworpen.. Want meer dan een korte épisode was zijn betrekking tot haar toch niet geweest? Had hij zich uit wat een band dreigde te worden losgemaakt, haar achter zich gelaten, vergeten.... om thans, na zoovele jaren, opnieuw door haar verontrust te worden? Te bedenken, hoe hij voor ettelijke maanden nog van zijn eigen bestaan de overtuiging had gehad, dat het, tot ziekte of dood, onveranderlijk, dag voor dag, zoo verder zou blijven gaan. Dat hij in het geloof verkeerd had, zijn leven op een plan gebracht te hebben, waar het

door de buitenwereld niet meer beinvloed kon worden en waar voor eigen onevenwichtigheid al evenmin oorzaak of plaats meer over was....

Tot onverhoeds toch nog die verandering ingetreden was....

Maar er is niets van beteekenis gebeurd, overlegde ter Laan nog, terwijl hij den kelner voor de afrekening tot zich riep. Het zijn alles slechts hersenschimmen. Oef.... het was de warmte.

En toch, den koffijhuistuin verlatend, kon hij het niet loochenen, in den ban van dat verre verleden, als zoo menigen avond reeds de eenzaamheid gezocht te hebben, om ten slotte ontstemd te raken, ja, zich schuldig te gevoelen.

Dat was begonnen met een prikkelbaarheid tegenover de klas, die aan ter Laans wezen ten eenenmale vreemd was.

Ter Laan was sinds lange jaren leeraar aan hetzelfde gymnasium en daar vermaard en benijd om zijn voorbeeldig prestige, dat, van uiterlijke gestrengheid geheel vrij, enkel op eerbied voor zijn persoonlijkheid gevestigd was. De rust, die onveranderlijk en onder alle omstandigheden van hem uitging, zijn onverstoorbaar goed humeur ook, lieten het geringste afkeurend woord reeds vernederender dan straf verschijnen. Wanordelijkheid in zijn bijzijn leek een van zelfsprekende onmogelijkheid en zoo was de discipline, waarmede een leeraar staat of valt, ter Laan als zonder zijn eigen toedoen verzekerd.

Maar daarin was nu de laatste maanden verandering gekomen. Evenzeer als zonder zijn eigen toedoen, had ter Laan reeds een paar maal - door geringe onregelmatigheden, door een onbeholpenheid - van een heftigheid doen blijken, die bevreemding, ten laatste hier en daar in de klas een heimelijk lachen te voorschijn riep. Het waren niets-zeggende onderbrekingen geweest, maar die toch reeds in een automatisch bestaan gelijk dat van ter Laan, als het horten en stooten van een anders geruischloos loopende machine werkten.

Dat lachen vooral klonk ter Laan ook dan nog als een dreigement in de ooren, wanneer hij 's avonds alleen in de studeerkamer van zijn garçon-woning zat. Want hij was er de man niet naar om er

zich geen rekenschap van te geven, dat verlies van prestige gelijk stond met een in gevaar komen zijner betrekking en als zoo vaak reeds begon hij zich af te vragen, wat dan wel de oorzaak van de verandering in zijn wezen zijn kon. Want dat hij zich veranderd had, daar was geen twijfel meer aan....

Lag het aan de klas? Droeg hier de mentaliteit van een geheel nieuwe jeugd de schuld, waartegen hij wellicht niet meer opgewassen bleek....?

Ter Laan leunde wat achterover in zijn stoel, klopte de asch van zijn sigaar en nadenkend in een schemeren hoek van de zoldering turend, meende hij te bespeuren, hoe daar een doffig-glanzen doorgebroken was, dat even later weder verdoofde.

Hij schonk er verder geen aandacht meer aan, maar op 't punt zijn lectuur voort te zetten, voelde hij - meer dan het waar te nemen - hoe tusschen hem en het boek eenzelfde soort glanzen begon op te stijgen en te verdwijnen. Heen en weer. Heen en weer....

Met een onbeholpen gebaar zich wat van de lessenaar afduwend en daarbij weder naar het plafond opblikkend, merkte ter Laan, hoe er in het doffe glanzen, dat nu telkens na zijn verdwijnen iets dichter bij hem was, nuances van licht en donker en ook zwakke schakeeringen van diep en ondiep kwamen.... Tot, op eenmaal, zonder geleidelijke overgang, het een oogenpaar leek, dat van uit de schemering tegen het plafond, op hem neerzag.

Het glanzen was tot het mat-vochtig glanzen van oogen geworden. Het verdween, maar toen het onmiddellijk daarna opnieuw verscheen en ook weder verdween, was het op armslengte van ter Laan gebeurd en waren het háre oogen geweest, met de groote zwarte wimpers en ook iets van de donkere wenkbrauwen, die hem vragend, spottend bijna, bespied hadden....

Impulsief kwam ter Laan overeind en begon het vertrek op en neer te gaan. Midden in de kamer bleef hij staan.... Beredeneerd overdacht, was de verschijning van die oogen zoo bijzonder niet, evenmin als de visioenaire verschijning van dat kleine hôtel. Iets dergelijks was hem in zenuwachtige perioden door overwerkt-zijn wel meer overkomen en daarover verontrustte hij zich dan ook

niet. Als experiment en in het algemeen gesproken had het zelfs iets aanlokkelijks....

Maar wat ter Laan in dit bijzondere geval als zeer merkwaardig trof, dat was, dat van de weinige vrouwen, die eenmaal in zijn leven een rol gespeeld hadden, juist zíj het wezen moest, die, na zoovele jaren, om herinnering kwam vragen.... Juist zij, met wie hij slechts zoo kort daarginds verkeerd had en die hij, na het tragische einde van dezen omgang, van allen het liefste weder vergeten had. En hoe was het hem gelukt haar uit zijn herinnering te bannen. De weinige keeren, dat zij daar weder in opgedoken was, had hij haar zoo plotseling sterven met een kort schouderophalen afgedaan en dan was het ook weder voor jaren stil gebleven....

Ter Laan had weder aan zijn lessenaar plaats genomen. Misschien ook, overlegde hij nog, een der laden opentrekkend, dat er, wat haar betreft, zoo volledig met het verleden afgerekend is, omdat ik in dit geval alles wat er aan uiterlijke souvenirs voorhanden was, zoo zorgvuldig heb vernietigd.

Inderdaad, tusschen een en ander, wat nog in een der uiterste hoeken van de opengetrokken lade aan het verleden herinnerde, van háár geen portret, geen brief, geen haarlokje of andere kleinigheid ook. Wat daar nog lag kon er rustig blijven. Het getuigde nog slechts van een in zich zelf verteerd leven en riep bij ter Laan geen zweem van levend gevoel meer op. Zelfs een paar verwelkte bloemen ontbraken niet.

Op 't punt ze weg te werpen, ontwaarde ter Laan in het halfdonker der lade, gedeeltelijk overdekt door een verbleekte photo, de voorkant eener reclame-briefkaart. Maar hij had reeds meer dan genoeg gezien. Een oogenblik nog zat hij roerloos, als gefascineerd door dat stuk kaart, waarvan hij wíst, dat de achterkant de eetzaal van het kleine hôtel voorstelde; als verlamd door dien dwang van het toeval, dat hem dien avond ook zóó nog met haar te samen bracht.

Hoe was het mogelijk, dat hij verzuimd had dit zoo sprekend aandenken aan hun samenzijn te vernietigen. Niet zonder zelfoverwinning had ter Laan de kaart te voorschijn gehaald.... Daar was het eetzaaltje, dat hem nog voor enkele dagen zoo duidelijk

voor den geest gekomen was. Daar de estrade voor het kleine orkest, en daar, aan die beschilderde wand met het gestyleerde en gekroonde groote hert, hun tafeltje. Beschildering was het eigenlijk niet, meer gekleurd boetseerwerk, dat....

Nog met de kaart in de hand, merkte ter Laan, hoe thans de herinnering aan het zaaltje in een atmosfeer van innigheid kwam te staan, die er alle dingen zacht omhulde. Het warme liefdegevoel, dat hem toen doorstroomd had, werd opnieuw in hem gaande, tot hij, schuw opziende, ook hare aanwézigheid meende te bespeuren. Gestalteloos. Ergens. In de kamer....

Op de lessenaar schrilde de telefoon. Snel verscheurde ter Laan de kaart, wierp de snippers in de papiermand en greep daarna, met een gebaar van bevrijding, de horen van het toestel. Hij gevoelde zich met deze enkele beweging reeds weder door het gewone nuchtere leven opgenomen. Zijn stroeve trekken ontspanden zich. Weg met deze muizenissen. Door zijn praten begon lachen heen te breken.... ‘In de schaakclub?’ ‘Hadden zij daar afgesproken?’ ‘Maar goede hemel, honderd maal geëxcuseerd.’ ‘Ja, ja, uitstekend.... tot aanstonds dus.’

Wat gebeurde, was dat de vraag van schuldig of niet, na zoovele jaren, nog eenmaal te berde werd gebracht. Daartoe werd het geval, waarover ter Laan voor even zoovele jaren zijn eigen meening had gehad, tot in bijzonderheden gereconstrueerd en - buiten zijn toedoen om - ter plaatse aan een hernieuwd onderzoek onderworpen.

Want zooveel viel wel reeds met zekerheid te zeggen, dat de herinnering aan hun verblijf in dat badplaatsje hem thans opgedrongen werd. Al dadelijk een weinig sympathieke gedachte, die hem onzeker maakte tegenover zich zelf, maar daardoor toch niet te loochenen viel. Want er kon geen sprake meer van wezen, dat hij zich die afgedane periode uit eigen vrijen wil herinnerde....

Dat kwam en ging geheel naar verkiezing van den anderen kant. Er waren oogenblikken, dat die omgeving daarginds, het hôtel, hun zitten in de veranda met uitzicht over zee, de duinen in volle zon, de bosschen daarachter, de werkelijkheid op den achtergrond drong en deed verstommen.... Dan bleven die beelden weder

dagen lang uit, ging het leven zijn gewonen nuchteren gang, tot alleronverwachtst - bij een geringe lichaamsbeweging midden onder een gesprek - het heden weder voor dat verleden plaats moest maken. En onveranderlijk met een diepere grond, een bijbedoeling, die er toen niet was. Het was doordrongen van de spanning eener vraag, woordloos nog wel, maar waarvan ter Laan de strekking toch niet meer ontging en waarvan hij wist, dat zij de drijfveer was.

Ja, zij en nogmaals zij beheerschte zijn leven weder en dat was wel het aller-vreemdste wat er had kunnen gebeuren....

Ter Laan was de eenzaamheid zijner studeerkamer ontvlucht. De drukte op straat had hem gekalmeerd. Omgeven door menschen, kwam hij tegenover deze herinneringen geheel anders te staan Dan was hij de nuchtere rechter en hoorde hij zijn zakelijk oordeel ook door de anderen bevestigd. Daarom had ter Laan de laatste avonden afleiding buitenshuis gezocht, zijn lectuur voor koffijhuis-bezoek verwaarloosd, waarbij hij ook in de schier ondragelijke warmte een verontschuldiging vond.

Hij zat weder in den koffijhuis-tuin tegenover het groote station. Hier voelde hij zich nog het meeste op zijn gemak. Zonder te behoeven te spreken, had hij het gevoel in het een of ander kleinonverschillig gebeuren betrokken te zijn en toch zijn gedachten den vrijen loop te kunnen laten. In gezelschap van anderen was dit natuurlijk niet zóó het geval geweest en daarom ook had hij zich een plaats uitgezocht, waar hij van buiten af niet te zien was. Want vóór zijn kort ophanden zijnd verlof moest deze aangelegenheid met haar voor goed geregeld zijn en daartoe had hij anderen niet noodig....

Hier kwam ter Laan met een lichte bevreemding wat overeind. Want wat, in hemelsnaam, had zijn verlof met deze herinneringen te doen....? Daartoe had hij toch reeds voor eenige dagen zijne laatste beschikkingen getroffen....

Hoe warmer het werd, hoe meer ter Laan zich op dat verlof verheugd had. Een badplaatsje veel kleiner nog dan dat andere daarginds. Een nest, half in de duinen verscholen, met volop

gelegenheid tot eenzame wandelingen in de daarachter gelegen uitgestrekte bosschen.

Thans echter, bij de enkele voorstelling van zoo'n verlaten boschpad met uren ver geen sterveling in de buurt, bekroop hem een angstige beklemming. Zoo veilig als hij zich hier te midden der stadsdrukte voelde, zoo onzeker wist hij zich, zelfs in verbeelding slechts, geheel aan zich zelf overgelaten. Daar kon dan ook niets van komen, zoolang hem dat verleden nog verontrustte....

Aha, daar had je het weer. En zóó ver was het dus ook reeds, dat een galant avontuur, dat hij dood en begraven waande, thans, na bijna twintig jaar, weder invloed op zijn doen en laten verkreeg. Want ook dat viel niet meer te loochenen en leek verwonderlijker dan al wat hem in dit verband geheimzinnig voorgekomen was. Dat zijn doen en laten van thans door iets uit dat verre verleden, misschien wel door de doode zelf, beinvloed, zoo niet gedirigeerd werd.

Dat begon er bedenkelijk uit te zien, want wanneer zijn toekomst van háár afhing, dan wist hij toch weer niet of hem wel veel goeds te wachten stond.

Hier meende ter Laan opnieuw haar zacht-spottenden blik op zich te voelen rusten, denzelfden oog-opslag vol ingehouden spot te ontwaren, waarmede zij hem tijdens hun eerste ontmoeting daar, vanuit haar badstoel, aangezien had en - gekalmeerd weer door de toenemende bedrijvigheid in den koffijhuis-tuin - gaf ter Laan zich ditmaal willig aan dat verleden over. Uit eigen beweging liet hij thans de beelden in zijn herinnering ontstaan en als dien zonnigen zomermorgen aan zee, zaten ze weder in hunne badstoelen schuin tegenover elkander....

Hij herinnerde zich dit nog tot in de kleinste bijzonderheden. Hoe er een visscher in een plomp zwart bootje over het spiegelvlakke water voorbij geroeid kwam.... Hoe zij tot het laatste toe naar het langzaam afsterven van het geplemp der roeispanen in het water waren blijven luisteren en elkander daarna pas, toen het weder geheel stil was, voor het eerst even hadden aangezien.... En hoe er ook terstond die verstandhouding tusschen hen ontstaan was, die hun latere omgeving niet meer had vermogen te wijzigen.

Een spel van twee krachten, waarbij haar spottend kijken slechts

te duidelijk haar nieuwsgierigheid verried, wie daar de sterkste zou blijken, en ook, hoe zij reeds wist, dat het niet bij een elkander aanzien blijven zou. Het was dan ook meer geworden en thans riep hij haar beeltenis op, zooals zij den middag na dien eersten morgen, tot zijn niet geringe verrassing, in het eetzaaltje van het hotel verschenen was, waar ook hij zijn intrek had genomen....

Blootshoofd, de hooge slanke gestalte in een licht costuum, fier van gang en toch met een sfeer van eenzaamheid om zich, waardoor ter Laan al dadelijk getroffen was.

Hij had haar oogen gezocht. Zij had zijn blik ontweken en, eenmaal alleen aan een der wandtafeltjes, ook verder zooveel mogelijk vermeden hem aan te zien. Zonder haar oogen was deze vrouw een lede-pop. Voor ter Laan tenminste ging daarvan haar eenige bekoring uit. Niet als sommige andere vrouwen zou zij hem, in een welgevallige houding, tijdens het uitdagend spreken, begeerlijk kunnen worden. Door hang naar zinne-bevrediging wist hij zich tot haar niet aangetrokken. Dat had hij onmiddellijk gevoeld. Het: waartoe zal het voeren? dat zij hem dadelijk zoo vragend te verstaan gegeven had, was de zuivere drijfveer geweest, waarmede hij haar gezelschap gezocht en gevonden had.

Na enkele dagen aten zij gemeenschappelijk in het zaaltje en voor ter Laan was het slechts te grooter genoegdoening te ervaren, dat, niettegenstaande een voor dien tijd bijna aanstoot gevende zelfstandigheid, hun kameraadschappelijk verkeer ook van haar kant geen ontgoochelend gevaar dreigde. Het mag zijn, dat de dikke hotelier het een en ander dacht. Hun slaapkamers lagen op denzelfden gang; zij kwamen dikwijls laat tesamen thuis of namen soms tot 's morgens vroeg in de eetzaal aan het dansen deel, om dan naar boven te verdwijnen. Hun omgang was van iedere smet van het brutaal zinnelijke vrij gebleven.....

Hier begon ter Laan heele gapingen in zijn geheugen te overbruggen. Beeld voor beeld uit die lang vervlogen dagen drong zich weder zelfstandig aan hem op en ten slotte bleef er zoo slechts een onstuimig verlangen haar nog eenmaal te mogen zien en spreken, haar weder, als in dat bedompte zaaltje, naast

zich te weten. Want liefde, líéfde, was het geweest, wat toen zijn denken en handelen beheerscht had....

Zelfs de bedrijvigheid van den grooten koffiehuistuin was niet meer bij machte wat er thans in hem omging te doen verstommen. Dit verleden bleef leven, de hunkering naar dat oude liefdegevoel duurde onverminderd voort....

De drukke stationsweg, de rossige huizen onder den donkeren nachthemel, het heen en weer loopen der kelners, de gansche zoo bekende omgeving verscheen ter Laan thans als een chaos, blind en zonder eenigen zin; zijn eigen eenzaam zitten hier, voor de toekomst veilig geborgen, werd, tegen die binnenkoestering van toen, van immer valere leegte en voor een oogenblik verscheen hem zijn onbewogen bestaan der laatste jaren even zinloos en zonder doel meer het verder te leiden....

Een van buiten onbewogen, innerlijk even gelijkmatig bestaan, schijnt er wel veiliger toeverlaat denkbaar? Geen hartstochten meer, openlijk of in het verborgene gehuldigd, die het uit zijn voegen konden rukken. Geen speler, geen drinker, geen vrouwen achterbaks, geen partij-kiezer voor wat het ook wezen mocht. Een zorgeloos leven, materieel onwankelbaar, door angst voor ziekte of dood evenmin overschaduwd, wordt zoo niet iedere nieuwe dag tot een ontwaken van den zoon in het vaderhuis?

Jaren lang was ter Laan eene dergelijke bevoorrechting ten deel gevallen en hij had er zich uiterst wel bij bevonden. Bespiegelingen echter omtrent een zoon en diens vader waren intusschen niet bij hem opgekomen. Ook op zulk gebied wist hij zich volkomen indifferent. Problemen, godsdienstig of wijsgeerig, bestonden voor ter Laan niet. Of beter, hij wist dat zij er waren, las er zelfs gaarne over, zonder er te eeniger tijd last van te hebben. Hij had van zoo goed als niets meer last en dat ging zoo ver, dat hij ook van zich zelf geen wrijving meer ondervond.

Vroeger was dat natuurlijk anders geweest. Verschrikking der zinnen bleef ook hem niet bespaard. Maar toch niet zoó, dat zij ook naar buiten doorgedrongen was. Meer afkeer dan begeerte had hem daarin beheerscht en zoo was het bij een vallen en een weder opstaan gebleven, waaruit hij als over-

winnaar te voorschijn kwam. Zijn aangeboren weerzin had het tot een ontaardend verkeer met deernen niet doen komen. Ook op dat wel hachelijkste terrein van het leven was hem de buitenwereld louter herinnering geworden, waaruit soms nog verleidelijke beelden opstegen, maar waarvan hij ook, behalve dan af en toe in herinnering, geen last meer had....

Een gedisciplineerd en geacheveerd bestaan, waarin het uiterlijk wel wat eenzaam en innerlijk wat stil geworden was, maar dat zich daarom noch arm, noch geesteloos voordeed. De verschijning van ter Laan zelf, om te beginnen, werkte rustig en voornaam. Wel ging er van zijn wat te regelmatig profiel, met het hooge voorhoofd, de groote hoekige neus, de onder een stugge opstaande snor energiek-saamgeklemde lippen, van zijn helderdoordringende oogopslag vooral, iets schoolmeesterachtigs uit, maar dat was hij dan toch ook, zij het van een beter soort. Zijn kleeding was uitermate verzorgd zonder opzichtig te zijn en even gesoigneerd leek ook zijn geest.

Na de eerste gewisselde woorden reeds bevestigde zich de indruk het met een man van eruditie te doen te hebben, wiens nuchter-zakelijke bedenkwijze door een lichte ironie verlevendigd werd, zonder daardoor ook slechts in de verte iets met cynisme te doen te krijgen. Zonder die fijne spot, die telkens en telkens onverwacht door kwam breken, had ter Laan's zakelijke opvatting der dingen wellicht iets droogs en plats verkregen. Thans scheen het, alsof er achter zijn nuchterheid zich tevens iets anders verborgen hield, iets diepers nog, een groote desilluzie misschien, die hij met de kracht van zijn verstand bedwongen had en waaraan die tinteling van ironie de laatste en eenige concessie was.

Een leven, in den loop der jaren immer meer door het verstand beheerscht en ten slotte zóó tot in de kleinste détails verstandelijk ingericht, dat het als uitgewerkt geheel vollediger niet meer kon en voor de toekomst onveranderd zoo moest blijven. Een, na de aanvankelijke schommelingen, voor goed evenwichtig bestaan, dat aan oprechtheid geen twijfel overliet, een groote rust van zich deed uitgaan en hoogstens door het ontbreken van alles was op eigen overtuiging leek, soms het vermoeden van egoïsme, van te groote gevoelloosheid wekken kon.

Toch was ter Laan, bij zijn schijnbare onverstoorbaarheid, voor medelijden met het lot van minder bedeelden wel degelijk ontvankelijk. Maar als met de wereldproblemen, waarvan hij het bestaan aanvaardde en waarvoor hij zich interesseerde zonder er verder last van te ondervinden, constateerde hij ook hier enkel maar de feiten. Wanneer hij op zijn avondwandeling er getuige van moest wezen, hoe een kolendrager, bezweet en bestoven, nog moeizaam bezig was, terwijl het paard reeds achter zijn leege voerbak stond te slapen, dan zag hij, in tegenstelling met zijn eigen bien-être vooral, in dien medemensch een beklagenswaardige arme drommel. En voor even voelde ter Laan dan ook wel medelijden in zich opkomen, maar toch niet zóó, dat het hem bewogen zou kunnen hebben, daarvan de samenleving een verwijt te maken, of op socialistische gedachten te komen. Een arme slokker, maar wie weet wat voor een gelukkige huisvader. Partij kiezen bleef ook in zoo'n geval voor ter Laan een onmogelijkheid, want dat zou gelijk staan met zich door zijn gevoel te laten medesleepen en daartegen kwam zijn verstand terstond in verzet....

Het was avond. Ter Laan zat aan tafel in zijn comfortabel studeervertrek. Een geschiedkundig werk lag opengeslagen voor hem.

Maar hij las niet. In gedachten verloren tuurde hij de rook van zijn sigaar na. Hij glimlachte. Zijn ongedurigheid der laatste dagen had voor een bespiegelend geresigneerd-zijn plaats gemaakt. Weer was alles goed zoo als het was.

Het was goed - met een blik naar het boek op tafel - dat hij geschiedenis inplaats van letterkunde als leervak gekozen had. In de litteratuur overwegen dikwijls te persoonlijke inzichten, symphatieën voor een mogelijke toekomst. Geschiedenis rekent met het verleden af, desnoods niet zonder antipathie voor wat er gebeurde, maar daardoor valt er aan de feiten niet te tornen. Ja, ook in deze beroepskeuze had zijn gezond verstand hem als in zijn gansche leven den juisten weg gewezen, al was die dikwijls smal en al had hij daarbij van een en ander afstand moeten doen.

Afstand moeten doen. Hier betrapte ter Laan zich op een

lichte bevreemding, dat hij eindelijk in staat bleek ook dat geval daarginds, ook háár, zoo objectief in zijn overpeinzing te betrekken. Want daaraan was hij toch weder bezig te denken....

Ter Laan kwam van tafel overeind. Het schuldig of niet, was, als in die dagen na dat sterven, een uitgemaakte zaak. Daar ging het niet meer om. Het ging alleen nog dáárom, of hij verstandig gehandeld had. In beider belang. En gesteld nu, hij had zijn gevoel den vrijen loop gelaten - want dat hij van haar gehouden had daar was geen twijfel meer aan - gesteld dus, er was een huwelijk op gevolgd. Met kinderen waarschijnlijk. Wat was er dan, na het verlies van zijn vermogen, uit hen beiden, uit hem zelf, geworden?

Dezelfde gedachten-gang, die hem toen sterk gemaakt had in alle verscheurdheid, deed ter Laan goedkeurend knikken. Ja, ook thans nog zou hij haar die woorden niet hebben kunnen besparen.

Ongedurig begon ter Laan door de kamer op en neer te gaan. Bah, klein-burgerlijke sleur, platte alledaagschheid, geld-gebrek, zou hun liefde daartegen hebben stand gehouden? Zou het niet tot beider ongeluk hebben gevoerd? Maar zijn verstand had gezegevierd en al deze ellende verhoed.

Midden in het vertrek bleef hij weder staan. Zich thans in te beelden hier als huisvader te staan, met in de kamer naastaan een vrouw en kinderen. Nogmaals, wanneer er voldoende geld geweest was.... Maar met meerdere personen op een klein bestek in bijna armoede.... Ter Laan voelde bij ingeving, hoe hij ook, wat zijn betrekking betrof, daarbij gevaar had moeten loopen. Neen, hoe hij dat verleden ook overdacht, hem was niets anders overgebleven, dan het tusschen hen beiden uit te maken. Dat zij daar op zoo'n ongelukkige manier op reageeren moest, was door niemand te voorzien en evenmin trof daar iemand de schuld van.... Trouwens, het was verre van zeker, dat zij wel zelfmoord gepleegd had.

Ter Laan nam weder aan zijn lessenaar plaats. Hij moest dit tragisch slot hunner verhouding nog eenmaal onpartijdig in verbeelding mede maken. Iets dwong hem thans met dit einde en de rol, die hij daarbij gespeeld had, af te rekenen, wilde de herinnering aan haar, die steeds eigenzinniger terugkeerde,

niet tot de obsessie van een aanklacht worden. Ja, hij moest in dit geval bij het einde aanvangen, er door worden vrijgepleit, wilde wat er eenmaal tusschen hen geweest was zich zonder die angstige beklemming der laatste dagen kunnen verlevendigen.... Een beklemming, die zich ook thans weder bemerkbaar maakte, een gejaagdheid die ieder regelmatig denken plotseling stremde en slechts de zekerheid achterliet zóó niet alleen te kunnen blijven....

Haastig draaide ter Laan het licht uit; stond werktuigelijk op en begon de donkere kamer te verlaten.

Behalve aan de klas, kon het thans ook ter Laan's omgeving niet langer verborgen blijven, dat zich in hem een verandering had voltrokken. Wel beperkte het zich aanvankelijk tot kleinigheden, maar ook die moesten bij een natuur als de zijne reeds als afwijkingen van beteekenis opvallen.

Zijn ironie begon in hatelijkheid over te slaan, zijn onverstoorbaar goed humeur voor buien van uiterste prikkelbaar heid plaats te maken. Op zijn nauwgezetheid in het dagelijksch leven viel evenmin meer te rekenen. Wel verwaarloosde hij de klas-uren nog niet, maar buiten de school leek hij bij vlagen eigenzinnig met al zijn vaste gewoonten te breken. Zelfs aan afspraken hield hij zich dan niet. Een harmonisch geheel scheen op onbegrijpelijke wijze uit zijn voegen gerukt....

Ter Laan zelf merkte daar steeds minder van. In den beginne nog had hij zich geschaamd in de schaakclub terug te keeren, na er van een onderbroken partij zonder verontschuldiging weg gebleven te zijn. Maar ook bij het geregeld 's middags domineeren in de sociëteit, waar hij placht te dineeren, had hij zoo reeds een paar maal ontbroken, het diner zelf later verzuimd. Op vragen gaf hij ontwijkende, niets zeggende antwoorden, zoodat men hem ten slotte bij zijn weder-verschijnen nog hoogstens met een spottend lachje begroette. Hier moest iets vrouwelijks achter de schermen zijn. Maar dan hernam het spel zijn ouden gang, waarbij soms opviel, dat ter Laan meer dronk dan zijn gewoonte was....

Ter Laan bekommerde dit alles weinig meer. Zoodra deze herinneringen zoo levendig in hem opkwamen, werd zijn gelijk-

matig dagelijksch bestaan er geheel door op den achtergrond gedrongen, leek dat laatste dor en leeg tegen de gloedvolle atmosfeer van dat bewogen verleden en meende hij eene rechtvaardiging te hebben er zich aan te onttrekken.

Banden van beteekenis trouwens vielen daarbij niet te verbreken. Liefde of ware vriendschap hadden aan zijn leven der laatste jaren geen aandeel meer gehad. Ook in de keuze zijner oppervlakkige bekenden had hij nimmer hooge eischen gesteld, omgang met collega's nooit gezocht en zich van familie-verkeer instinctmatig verre gehouden. Zoo was het - het gymnasium niet medegerekend - een omgeving geworden, waarop ter Laan zelf eigenlijk een beetje neerzag. Die hij noodig had om door den dag heen te komen, maar die hij dan 's avonds ook uren lang voor de eenzaamheid zijner studeerkamer ontvluchtte. Ging hij 's avonds uit dan bezocht hij het liefste de schaakclub, maar daarmede had hij thans ook gebroken, sinds hij bemerken moest zijn gedachten niet meer bij het spel te kunnen concentreeren. Daartoe werd hij nog te zeer door dat verleden vervuld, waaraan hij zich te gereeder overgaf, nu er nogmaals onwederlegbaar gebleken was, dat hij van iedere schuld aan de catastrophe vrij te pleiten was....

Want hij had niet anders kunnen en mogen handelen dan hij het in die dagen had gedaan. Het spreekt van zelf, dat hij, bij de toenadering, die er tusschen hen begon te bestaan, ondershands eenige inlichtingen omtrent zijn nieuwe kameraad had ingewonnen. Ambtenaarsfamilie, zonder geld, groot gezin. Johanna, de oudste dochter. Afgestudeerd in het apothekersvak. Voor ter Laan was het voornaamste van deze informatie geweest haar persoonlijk in den besten roep te weten. Om geld behoefde hij niet te trouwen en waar, met iederen nieuwen dag van hun samenzijn, zijn genegenheid tot haar groeide, had hij besloten haar, tegen het einde van hun verblijf daarginds, te vragen.

Een weigering was daarbij wel nauwelijks te duchten geweest. Want, na zijn eenmaal genomen besluit - hoe kon het ook anders - had zich in zijn omgang met haar een verandering voltrokken, die, ook zonder woorden geen twijfel meer overliet en waarin zij hem, zij het dan aarzelend, tegemoet gekomen was.

(Wordt vervolgd.)

Siciliana door Dr. Ir. M.J.W. Roegholt.

De voorjaarsstormwind woedt over de witgekuifde watervlakte der Thyrreensche Zee.

Zwaar hangt het zwerk, in 't grauwe ochtendgloren als versmolten met de woelige watermassa.

Zwoegend, dan eens ter linker, dan weer ter rechter zijde overhellend, de zwarte rookpluim zwaar op 't water achterlatend, nadert de stoomboot haar einddoel.

Reeds komt als bode van 't land een enkele zeevogel met krachtigen vleugelslag, doch als voortgedreven door den stormwind, in 't want van 't schip een toevlucht zoeken.

En eerst onwerkelijk, maar steeds meer zich afteekenend tegen wolk en water komt naderbij het eiland, de rotsen steil zich heffend, grijs oplichtend aan den gezichtseinder.

Straks luwt de wind door de beschermende kuststrook en meer naar voren treedt het beeld: blauw wazig in 't verschiet de bergen van Monreale, het reeds te herkennen silhouet van den Monte Pellegrino, den berg van Palermo.

En men voorvoelt zoo heel duidelijk die machtige mystiek van Sicilië, dat wondere eiland, met zijn tot in de grijze oudheid teruggaande historie door mythen en sagen omgeven, met zijn van levenslust tintelende bevolking, zijn bloeiende, lachende tuinen, doch op den achtergrond steeds dreigend en moordend in zijne werking: de Etna.

Historie en natuur, in hare tweevoudigheid en in hare combinatie vormen ze de aantrekkingskracht van Sicilië. Kan ook eigenlijk niet de sage, de legende, worden beschouwd als

te zijn gesproten uit deze samensmelting? Leent niet die grillig gevormde kustlijn, waar de klippen uit het diepblauwe zeewater hoog oprijzen, of die wondere, geheimzinnige, vulkanische kracht er zich toe, historie te omhullen met dat mystieke waas, waardoor de legende, de sage is ontstaan?

Odysseus' zwerftochten spelen zich af in de nabijheid van dit eiland, waar de Charybdis en de Scylla zich bevinden, waar de zeven Cyclopeneilanden worden aangetroffen, de rotsblokken welke volgens de sage door den woedenden Polyphemos naar Odysseus en zijn metgezellen werden geslingerd.

En van een bron, zooals in de nabijheid van Syracusa: de Kyanê machtig vloeiend met het zuiverste water van azuren glans door groenzijden papyruspluimen geheimzinnig omzoomd, vertelt de Grieksche sage, dat het Kyanê is, Kyanê, de nymph, die getracht heeft den roof van Proserpina door Pluto, den machtigen god van de onderwereld, te verhinderen, en gestraft wordt met te veranderen in een bron, waar zij al haar tranen stort.

En aan de andere zijde van de baai, op het eilandje, waarop het tegenwoordige Syracusa, de rijkelijk vloeiende bron van Arethusa, die van uit het lage eiland overvloedig haar water op het zeestrand uitstort. Hoe dit wonder te verklaren? De sage leert, dat het de nymph Arethusa is, die door de rivier Alpheios door het land Elis heen vervolgd, zich in zee stort en op den tegenover liggenden oever in een schoone bron verandert.

Of tot zelfs op den top van den Etna, en hoe kan het ook anders, de Torre del Filosofo, waar volgens de legende Empedocles, de philosoof uit Syracusa moet hebben gewoond, Empedocles, die zoo tragisch in den krater omkwam.

Naast de legende de historie, in welker loop de Grieken, de Carthagers, de Romeinen, de Vandalen, de Byzantijnen, de Saracenen, de Normandiërs, de Hohenstaufen, de Spanjaarden, de Franschen, kortom welhaast alle vorsten en volken van Europa en het nabije Afrika hun heerschappij op Sicilië hebben uitgeoefend en in bevolking en bouwwerken hun invloed hebben achtergelaten.

De eerste periode van bloei schijnt het eiland gekend te hebben ten tijde van de Grieksche kolonisatie gedurende de achtste tot de vijfde eeuw voor Christus en de tempels uit dien tijd zijn daar als zoovele tolken van den kunstzin en de pracht dier cultuur.

Wanneer men van het stationnetje Segesta den eenzamen landweg volgt en ten slotte langs het oude bergpad den heuveltop heeft bereikt, dan ligt hij daar voor u als een beeld van heerlijke grootschheid, een beeld van hoogste waardigheid: de Grieksche tempel, omlijst en omraamd door de verheven natuur.

Goudbruin flonkeren de zuilen in ontroerende kleurenpracht tegen de lichtgroene hellingen der naar boven grauwgrijs kartelende bergtoppen.

Forsch en krachtig met strakke lijn, naar boven afgedekt door machtige kapiteelen, en als rezen ze uit den grond omhoog, staan daar de Dorische zuilenrijen, torschend die bekroning van architraven en metopen, vormend een organisme van de meest zuivere harmonie.

Onder den blauw azuren hemel een spel van licht en schaduw van soberen eenvoud, doch tevens van aangrijpenden luister, van verheven pracht.

En men voelt het aan, in stil begrijpen van het hoogere rondom, dat hier op deze plaats, in deze omgeving moest zijn het contact met de godheid.

Men voelt dit aan, en getroffen door het mystieke van absolute eenzaamheid blijft men, als wachtende tot uit die zuilenrijen naar voren zou treden de priesteres, in 't wit gehuld, den wil der goden verkondigend.

Men voelt dit aan, wanneer men komt binnen dezen alouden peripteros, waar niets die plechtige eenzaamheid stoort en slechts even de gladgroene hagedissen, over de steenbrokken heenflitsend, aandoen als eenig teeken van leven in deze grootsche omgeving.

Weer anders is het schouwspel te Girgenti, het romeinsche Agrigentum, het grieksche Akragas, gelegen aan de Zuidkust

van het eiland. Een rij van tempels heeft daar gestaan, is nog gedeeltelijk aanwezig.

Naast de bouwvallen der machtige Zeustempels - weleer de grootste van alle Grieksche tempels -, en die van Hercules en Castor en Pollux, treft men er de zuilenrijen der Juno Lucinia, staat nog de Concordiatempel in gaven luister te prijken.

Vanuit dit tempelveld heeft men ter eene zijde de blauwe Middellandsche Zee en ter andere den heuvelrug, waarop Girgenti, en met als hoogsten top de Rupe Atenea.

Heerlijk schoon is het uitzicht van dezen heuveltop bij zonsondergang.

In witte kleurenschittering met donkergroen van citroenboomen doorspikkeld ligt daar Girgenti glooiend opgaande tegen de hellingen, in d'avondlucht één stemmingsbeeld van evenwicht en vrede.

En aan den voet der heuvels die machtige bouwvallen in donkerbruin zich teekenend, de Concordia als miniatuurtempel, doch zoo heel scherp zich weergevend en daarnaast de hooge zuilenrijen der Lucinia, rank, hel opblinkend tegen den staalblauwen gezichtseinder.

En daarachter, als in 't oneindige zich uitstrekkend, de diepblauwe Middellandsche Zee, duizendvoudig getint in wondere reflexen door de ondergaande zon.

Zoo hoog bekorend is dit beeld, zoo fascineerend werkt deze stemming, dat men als vanzelf voor zich ziet wederkeeren de grijze oudheid, toen de machtige stad Akragas hier heerschte, op deze heuvelrijen, wijd uitstrekkend dat silhouet van muren en tinnen, met daarbuiten de heilige ommuring der tempelen.

En uit de poorten ziet men optrekken die scharen, verzonken in devoten eerbied, om op te gaan naar het heilige der heiligen, ten einde te vernemen der goden wil.

Men denkt zich dat leven daar, in die omgeving van heerlijke harmonie, als een bestaan van voortdurende gelukzaligheid, van evenwichtig genieten in al het schoone rondom, dat men idealiseert tot het aardsche paradijs.

Tot plots de herinnering opflitst, aan wat men weet, aan wat de overlevering, geschiedkundig gestaafd, aan 't nage-

slacht heeft overgebracht. En men ziet als voor zich den wreeden tyran Phalaris, den bouwmeester der Zeustempels, maar nu tot hoogste macht verheven. En in den tempel, aan den dienst van Zeus-Atabyrios gewijd, staat de ijzeren stier, en men hoort de snerpende doodskreten der menschenoffers, die in het tot gloeiens toe verhitte stierenlichaam een afgrijselijken dood vonden.

En evenals in het lachende leven vol gaaf geluk der menschen wreedheid en onbeteugelde driften kunnen oplaaien, zoo gevoelt men ook hier te midden van de heerlijke natuur op dit zoo rijk gezegende eiland de aanwezigheid van den Etna, waaruit oogenschijnlijk bedwongen krachten kunnen losbarsten, alles verwoestend, wat hem mocht tegenstreven.

Strijd en verwoesting heeft Sicilië gekend ook in het Grieksche tijdperk. Kwamen niet de heerscharen der Carthagers ook het oude Akragas bedreigen, toen Theron, de nazaat van Telemachus in vereeniging met Gelon van Syracusa hen versloeg? Tot later de Carthagers terugkeeren en het toen onmetelijk rijke, doch reeds in geestelijk verval geraakte Akragas innemen en verwoesten.

Machtiger nog dan Akragas was het oude Syracusa, reeds in 734 door Archias uit het koningsgeslacht der Bakchiatiden gesticht. De naam van Hieron I, de bekwame en hoog ontwikkelde vorst van de vijfde eeuw, die Syracusa tot een schitterende residentie maakte en aan wiens hof de treurspeldichter Aeschylos leefde, is door alle eeuwen heen bekend.

Ook onder de later volgende volksregeering nam de stad nog steeds in bloei en grootheid toe. Dit wekte den naijver van naburige steden en tevens van Athene, dat op aandrang van Alcibiades een machtige vloot tegen Syracusa uitrustte. Niets vermocht evenwel de levenskracht der jonge republiek te smoren: de Atheensche vloot werd in 413 v. Chr. verslagen, alsook de te hulp snellende landingstroepen onder den veldheer Demosthenes.

Kort na deze glansrijke overwinning wordt Syracusa wederom bedreigd en nu door de Carthagers, en het was in die

dagen, dat de vermaarde veldheer Dionysios als vijfentwintig jarig jongeling aan het bewind kwam. Gedurende nagenoeg veertig jaren regeerde hij met onbeperkte macht, gesteund door de partij van het volk.

Hij was het, die Syracusa tot de bloeiendste stad der oudheid maakte en die na den koning der Perzen de machtigste vorst der wereld werd genoemd.

Hij was het, die hoog boven op den heuveltop de destijds onneembare vesting Euryalos stichtte, waarvan de overblijfselen op dit oogenblik nog getuigen van zijn genialiteit als veldheer.

Onder dezen Dionysios geschiedde het ook, dat de wijsgeer Plato op zijn groote reis om de oude wereldzee voor de eerste maal te Syracusa kwam. Het sprak van zelf, dat hij, als aanzienlijk vreemdeling, aan het hof van den Alleenheerscher werd ontvangen en hij vertoefde daar lang genoeg om met den jeugdigen zwager van den vorst, den edelen Dion, een vriendschap voor het leven te sluiten. Begrijpelijkerwijze echter was de oude en wantrouwende Dionysios van de idealistische rechtsopvattingen van den wijsgeer niet gediend en na een heftige woordenwisseling werd Plato op een Spartaansch schip gebracht, waar hij als krijgsgevangene met alle aanzien werd behandeld en later tegen een losgeld werd vrijgelaten.

Nadat Dionysios' oudste zoon, de onbeduidende Dionysios II, zijn vader opgevolgd was, kwam de leiding der tegeering feitelijk in handen van Dion, die onder den invloed van Plato het wereldsche leven vaarwel gezegd hebbende, als ernstig man tot bekwaam veldheer en diplomaat was gerijpt en de rechterhand van den ouden Dionysios was geworden. Plato's theoriën omtrent den Staat der Gerechtigheid waren in Dion's borst blijven sluimeren en zoo riep Dion Plato weder aan het hof, in de hoop, dat diens invloed op den jeugdigen Dionysios zoo machtig zou blijken, als hij, Dion, aan zich zelven had ondervonden. Ook hoopte hij, dat door samenwerking der drie mannen van Syracusa een constitutioneele monarchie zou kunnen worden gemaakt.

Er waren twee en twintig jaren sedert Plato's eerste, weinig gelukkige bezoek verloopen, de wijsgeer had het

zestigste levensjaar overschreden, maar hij meende de gelegenheid zijn denkbeelden in de praktijk om te zetten niet voorbij te mogen laten gaan.

Met groot eerbetoon werd de beroemde wijsgeer als Dion's gast aan het hof ontvangen; maar na vier maanden werd het Dionysios al te duidelijk, dat Dion hem tot werktuig wilde maken. Dion werd verbannen en begaf zich met eenige aanhangers naar Griekenland; tegen aller verwachting werd Plato niet mede uitgezet, doch door den jongen vorst als gast in zijn burcht opgenomen. Inderdaad ving hier de betoovering aan te werken, die van Plato uitging; Dionysios toonde een belangstelling en een ijver voor Plato's wereldbeschouwing, die het beste zoude hebben doen hopen zonder Dionysios' oppervlakkigheid en zonder Plato's trouw aan den verbannen Dion. Vorst en wijsgeer stonden te ver van elkander om elkander te begrijpen en zoo ontving Plato na den winter verlof tot terugkeer onder belofte, spoedig met Dion terug te keeren; het afscheid was even hartelijk als de ontvangst was geweest. In Athene echter leefde Dion op grooten voet als Siciliaansch kroonpretendent.

In Dionysios' gemoed had de belangstelling in philosophie wortel geschoten; mannen van middelmatige bekwaamheid, die hij aan zijn hof beriep konden hem niet bevredigen. Na vijf jaar liep in de haven van Athene een Syracusiaansch oorlogsschip binnen om den meester opnieuw tot zijn vorstelijken leerling te voeren. Plato schreef later zelf, dat hij, na de Scylla gelukkig ontkomen te zijn, nu ook nog de Charybdis zou moeten beproeven.

Nauwelijks was immers Plato aangekomen, of Dionysios nam plotseling en zonder aanleiding Dion's geheele vermogen in beslag. Plato wilde niet blijven; Dionysios hield hem vast in zijn vertrekken in de tuinen aan het vorstelijk paleis. Door bemiddeling van Aeschylos van Tarente verkreeg na verschillende wisselvalligheden eindelijk in het voorjaar Plato verlof om te vertrekken en ontmoette in den zomer Dion bij de feesten te Olympia.

Een jaar later bracht Dion van Athene uit, een paar schepen in de vaart en maakte zich zonder moeite meester van Syracusa.

Natuurlijk bleven misverstanden niet uit: Dion wilde constitutioneel regeeren, de burgerij democratisch. Onderwijl versterkte Dionysios zich in de burcht en beheerschte de zee.

Vier jaren van schromelijke verwarring en burgeroorlog volgen: Dionysios wordt verdreven, maar kan korten tijd nog even terugkeeren, Dion valt door sluipmoord.

Daarna kan nog eenigen tijd de gewelddadige Agathokles als koning over Sicilië heerschen. Na Agathokles' dood gaat in vervulling, wat Plato na Dion's sterven voorspeld had: dat door de wapenen zal worden beslist, of Sicilië door Karthago of door Italië zal worden beheerscht.

En de strijd om de stad gaat op en neer door de jaren heen, tot ten slotte de Romeinen 200 jaar voor Christus Syracusa innemen, bij welke overgave een van Syracusa's beroemdste zonen, Archimedes, nog gebogen over zijn wiskundige studies, den dood vindt.

Wat nu nog rest van al die grootheid van weleer, men overziet dit geheel vanaf den Euryalos, de op den heuveltop door Dionysios gebouwde vesting.

Op het kleine eiland Ortygia, door de zee omspoeld, het tegenwoordige Syracusa, door een smallen dam met het vasteland verbonden. En op de helling de grootsche bouwvallen, getuigend van de macht van eertijds. Daar is het Grieksche theater, ruimte biedend aan tienduizenden, een tolk van den vroegeren omvang der stad. Daar bevinden zich ook de Latomiën, de steengroeven, waaruit de stad werd opgebouwd. Eens waren zij de wreede gevangenis voor de gevangen genomen Atheners, die tusschen de brandend kale rotsen slavenarbeid verrichtend, als laatste troost de gezangen van Sophocles zongen. Nu zijn ze geestelijk bezit en in heerlijke tuinen herschapen. Een lommerrijk geboomte van palmen en witbloeiende oranjeboomen biedt naast de klaterende fonteinen hier rust en koelte, terwijl de kale rotswanden, boven bekroond door de grillig groeiende cactussen of scherppuntige aloës op vele plaatsen als met een diepblauw of mauvekleurig bloemtapijt zijn behangen.

Van den Euryalos ziet men de Latomiën als donkere plekken zich afteekenen tegen het lichte groen der omgeving.

Van den Euryalos ziet men die gansche lachende kustlijn tot aan Augusta, waar de diepblauwe zee wit opbruist tegen de grauwgrijze rotsen.

Van den Euryalos ziet men ook, machtig, met sneeuw bedekt, den hoog oprijzenden krater van den Etna, de hellingen flauw glooiend, den top met immer aanwezige rookpluim, het landschap beheerschend als iets geweldigs van tijdelijk bedwongen titanische kracht met nimmer ophoudende dreiging.

Wanneer men na het overige gedeelte van Sicilië te hebben bezocht, het gebied van den Etna nadert, dan valt al aanstonds op, dat hier elk spoor, van wat uit de historie aan menschelijk kunstgewrocht, aan menschelijken arbeid zou zijn ontstaan, is verdwenen.

In wijden kring, - het landsgedeelte, dat de berg beslaat, is even groot als bij ons de oppervlakte der provincie Utrecht -, stamt alles uit den laatsten tijd.

Het zijn de uitbarstingen van den Etna, die door de eeuwen heen, met uitvaging van al het andere het lot van dit gedeelte van het eiland hebben bepaald.

In stede van de jaartallen, waarin deze of gene strijd woedde, die aan duizenden het leven kostte, in de plaats van bouwvallen, getuigende van 's menschen voorspoed en macht, verneemt men hier de verschrikkingen uit de jaren, waarin de aardbevingen woedden, waarin de Etna tot uitbarsting kwam en peillooze kloven ontstonden, nieuwe kraters verrezen, honderden meters hoog, en lachende landouwen met zwarte lavakorst werden bedekt.

Oneindig nietig zijn der menschen uitingen en niet in vergelijk komend met wat hier is geschied.

Wie ook de heerscher van Sicilië moge zijn, hetzij de Griek, hetzij de Saraceen, hetzij de Normandiër, hier heerschte slechts de Etna met onbeperkte macht, doch ook met ongeëvenaarde wreedheid.

Nog leeft in de herinnering voort het rampjaar 1693, toen Catania, Augusta en zoovele plaatsen als van den aardbodem werden weggeschoren. En na dat jaar nog zoovele andere, tot zelfs in onzen tijd in 1908 het bloeiende Messina werd

verwoest, wellicht in enkele minuten tijds tien maal tienduizend menschenlevens werden vernietigd.

En men vraagt zich af, wat toch die wondere, niet te begrijpen kracht is in de menschelijke natuur, die steeds weer wil scheppen, ook, wanneer het komende noodlot onafwendbaar wacht.

Als werd het rampzalige vergeten, zoo telkens opnieuw, steeds weer hooger, als kruipend gaat de cultuur tegen de zwartbruine berghellingen op. Zoodra de lavakorst in verwering is overgegaan, worden de vruchtboomen geplant, worden de wijngaarden aangelegd en de mensch werkt en arbeidt er als onbewust van het steeds dreigende, onafwendbaar tot uitbarsting komende gevaar. De hellingen van den Etna behooren tot de dichtstbevolkte gedeelten van Sicilië; de onderste zone der ‘agrumi’, - de olijf-, sinaasappel- en citroenboomen -, heeft een bevolkingsdichtheid van 500 personen per K.M.^{2}, welke in den driehoek Catania-Nicolosi-Acireale zelfs 1200 bedraagt.

De blijmoedige, lachende Siciliaan leeft er, niet denkend aan die sluimerende natuurkrachten. Hij ziet als onbezorgd, vanuit het oogenschijnlijk zoo hechte en toch in vergelijking met deze natuurkrachten zoo broze Catania den Etna als een bekroning der mooie omgeving.

Wonderbaarlijk, dat onvergetelijke stadsbeeld: de langzaam stijgende Via Etnea, de hoofdstraat van het moderne Catania, met als machtigen achtergrond die witbesneeuwde, flauw hellende kegel, van waaruit de wollige rookwolk, nauw merkbaar veranderend en als aan den top vastgegroeid, opstijgt.

Fascineerend lokt het omhoog om te zien van nabij dat wondere werken vanuit het diepste der aarde. En omhoog gaat de tocht over de breede lavastroom en van 1883 en 1892, één zwartbruine grillig gestolde lavabrei, waardoor het pad van rolronde, dan weer scherphoekige lavasteenen is uitgebroken.

Dan steiler, onder in 't voorjaar ijlschaduwende kastanjes, langs eikenhakhout en struiken van brem, steeds lager groeiend, tot eindelijk bereikt wordt de boomgrens en men moeizaam voortgaat, telkens wegzinkend in de smeltende sneeuw naar het

in onherbergzame verlatenheid gelegen observatorium, dat, nu geen uitbarsting dreigt, onbewoond ligt.

Nauw gunt men zich den tijd hier eenige oogenblikken te rusten, om daarna over de daarboven grauwzwarte hellingen, waar, door de uit den krater opstijgende en door de wanden heendringende warmte de sneeuw is gesmolten, den top te trachten te bereiken. Steiler hier, in ijle lucht moeizamer nog wordt de bestijging, doch iedere stap doet den kraterrand nader komen en de spanning groeit, naar wat men daar zal zien, daar krijgt te aanschouwen.

En is men boven gekomen, dan daalt de blik terstond tot op den kratergrond: een glazig grijs, een glibberig zwart met holen, groot en klein, van waaruit soms wollig wit en kronkelend, dan weer sissend opstijgen de rookwolken, lekkend de loodrechte wanden, met sulfergeel ze kleurend.

En telkens weer voelt men die siddering, dat doffe rommelen, die inwendige ontlading, waarna breede rookwolken worden uitgestooten, lavabrokken worden uitgebraakt, die hol opklinkend in den kraterketel terugploffen.

Machtiger dan ooit de fantasie zou kunnen uitdenken, gevoelt men hier der Helle toegang, de plaats, waar Satan woont.

En angstig aangrijpend, huiveringwekkend is dit schouwspel van oneindige geheimzinnigheid, gruwelijk, geweldig, afgrijselijk, maar vasthoudend den blik met onverklaarbare kracht.

Tot eindelijk, als brak die begoocheling, men rond ziet en als plotseling ontwaart dat grootsche panorama, dat men van den top van den Etna, als een der schoonste in Italië kan genieten.

Als op een landkaart zoo duidelijk, ligt daar die groote driehoek van het aloude Trinacria, - als op een landkaart -, doch dan schitterend in de schoonste kleuren, één beeld van volmaakte tintenharmonie, omraamd aan alle zijden door de diepblauwe Middellandsche Zee.

Tegen het smetteloos wit der onherbergzame sneeuwvlakte schel scherp contrasteerend in heerlijken kleurengloed de weelderige plantengroei van dit door de natuur zoo rijk gezegende eiland.

Donkergroen schakeeren zich de citroenentuinen naast de helgroen oplichtende olijfbosschen en daartusschen en daarnaast

de witte huizen, soms afzonderlijk, dan eens gegroepeerd en verderop tot dorpen samenvloeiend.

En aan den voet het groote Catania, breed wijd zich uitstrekkend, de blauwe baai omvattend, en verderop Augusta, Syracusa en die tallooze andere plaatsen, vormend in die heerlijke omgeving één harmonisch beeld van aangrijpende schoonheid.

De overige bergen vervlakken en vertoonen van deze hoogte zich slechts als flauwkartelende heuvels, met ertusschen de dalen mystiek blauw zich afteekenend.

En over de zee de Liparische eilanden met den Stromboli en meer oostelijk ver weg in 't verschiet het grauwe Calabrië, van het eiland gescheiden door de Straat van Messina, die helblauw opschittert.

Overweldigend is de aanblik, wanneer de zonnebol langzaam in 't westen neerdaalt en met haar vuurgloed den kleurenrijkdom verhoogt, de lichteffecten warmer doet schijnen, hier vervaagt en gindsch doet oplaaien.

En tegen den licht opstijgenden nevel uit de zee in het oosten teekent zich af de machtige kegel van den Etna ragfijn als een omsluierd godenbeeld van oneindige grootschheid, heerscher over leven en dood.

* * *

Palermo, het oude Panhormus, is niettegenstaande zijn helleenschen naam, geen Grieksche kolonie. In de dertiende eeuw vóór Christus door de Phoeniciërs gesticht, kwam het omstreeks 500 v. Chr. in het bezit der Carthagers, die het in den Eersten Punischen oorlog na heftigen strijd aan de Romeinen moesten afstaan. Achtereenvolgens heerschten er de verschillende volken, aan wie Sicilië behoorde, tot het in 831 werd veroverd door de Saracenen. Deze maakten er hun hoofdstad van en brachten het tot grooten bloei, zoodat het zelfs Cordova en Caïro evenaardde.

Genomen door Roger I, den Normandiër, in 1072, wordt Palermo onder Roger II het centrum van den handel van Europa en Azië. Door vererving overgegaan in 1194 naar het vorstenhuis der Hohenstaufen, is het ten tijde van Frederik II

een intellectueel middelpunt, waar kunsten en wetenschappen worden beoefend. Daarna zien we er de slechte regeering der Anjou's, dan nog een bloeitijdperk onder de prinsen van Aragon, de tyrannie der Spaansche koningen, de Bourbons, tot het ten slotte in 1860 door de vrijscharen van Garibaldi wordt veroverd en sedert dien deel uitmaakt van het Koninkrijk Italië.

Kan het anders, dan dat een wandeling door de stad telkens en opnieuw weer herinneringen wekt aan de verschillende heerschers, wier scheppingen men bewondert, wier beeltenis, in marmer gebeiteld, men herhaaldelijk aanschouwt, wier taal, in zoovele woordvormen en uitdrukkingen nog heden ten dage in den volksmond gebruikt, wordt teruggevonden?

Wordt niet de drukbegane naar het koninklijk slot voerende Corso Vittorio Emanuele, de hoofdstraat van Palermo, nog steeds Cassero genoemd, een woord afstammend van het Arabische ‘kasr’, dat burcht of slot beduidt?

Van uit de Quatro Canti, dat merkwaardige, zoo intiem aandoende centrum der oude stad, waar de pleinvorm door met rijk beeldhouwwerk versierde afschuiningen der stratenhoeken is ontstaan, stijgt de Cassero langzaam naar den heuveltop, waarop de Koningsburcht troont.

Met aan weerszijden grillig afwisselend, dan eens een kunstwerk, een kerk uit oude tijden, dan weer de rijen van winkels en magazijnen, gaat het omhoog, tot het eenigszins drukkende, somber aandoende stadsbeeld, hetwelk een niet breede, verkeerrijke hoofdstraat van een moderne stad nu eenmaal geeft, zich algeheel wijzigt, en men over de aan één zijde der straat liggende verwijding van de Piazza della Cattedrale heerlijk machtig, in vollen zonnegloed, aanvankelijk door helwitte lichtschittering schier verblindend, het grootsche bouwwerk der domkerk ontwaart.

Statig verheffen zich de slanke torens, meesterwerken van normandisch-saraceenschen bouwstijl, gevend met den, zij het dan ook niet met het geheel harmoniëerenden barokkoepel tegen den azuurblauwen hemel een silhouet van treffend lijnenspel.

Strak massief die zich telkens herhalende in onderdeelen

sober variëerende boogvormen, waarmede de dan eens diepinsnijdende, dan weer coulisse-gewijze zich vernauwende vensternissen worden bekroond en omraamd.

Het geheel door den vooruitspringenden zijbeuk met kartelende afdekking der muren uitgevoerd in den geelgulden bouwsteen, gevend een schaduwwerking van machtig bekorend effect.

Het hoofdmoment wordt hier gevormd door het driedeelige portiek, waarvan de ranke zuilen met rijkgebeeldhouwde kapiteelen dragen de ojiefbogen in Moorschen stijl, gelijk in 't Alhambra te Granada, doch als onderdeel machtiger hier in meer grootschen opzet, eerbiedafdwingend den ingang omsluitend.

En daarbinnen in het koeldonker van heerlijk harmonische omgeving, in verheven rust van het vrede op aarde, het godshuis met hoogaltaar, waarboven het eeuwige licht als symbool van eeuwige liefde flonkert.

En in een nis de groote sarcophagen, bevattend het stoffelijk omhulsel der vorsten, onder wie dit bouwwerk en zoovele andere ontstonden.

Daar rusten de machtige Hohenstaufen Frederik en Wilhelm de Tweede, heerschers in den tijd, toen die wondere combinatie van normandisch-saraceenschen bouwstijl haar schoonste uitingen schiep.

Nadat door de Normandiërs Roger I en Roger II Palermo als centrum van handel en industrie opbloeide, kon de aanwezige saraceensche kunst zich ontwikkelen en geënt en bevrucht door den noorschen invloed, ontstonden die machtig bekorende bouwwerken in noorsch-oosterschen stijl. In alle gedeelten der stad treft men ze; vinden ze in de domkerk hun grootste schepping, ook de Capella Palatina is als edel kleinood van deze bouworde nog daar.

In deze Koningskapel komt zoo heerlijk tot uiting het onovertroffen meesterschap der Oosterlingen in hun kennis van de lichtwerking in moskeeën, nu overgebracht op de kerk van Christus.

Na het felle branden daar buiten van de zon, schier pijnlijk voor oog en gemoed, werkt hier het binnengaan in den tempel,

in het koele halfduister, als een komen tot rust, een verademing.

En, wanneer na een pooze, als na een wijle van voorbereiden, het oog kan opnemen, dan is het, alsof, eerst aarzelend nog, het zich hecht aan het onbestemde grijs-zwart der zijbeuken, om dan onwederstaanbaar te worden aangetrokken tot het hoogaltaar, tot die machtige mystiek, van wat der menschen kunst als gave van God heeft kunnen scheppen als het meest denkbaar verhevene.

Vanuit den zich boven het presbyterium welvenden koepel door smalle vensters langs de van wonderbare werking in stalactietvorm gebeeldhouwde zoldering dringt naar binnen de lichtstraling, heerlijk harmonisch zich spreidend en omvattend in een aureool van lichtenden luister die meesterwerken, uitgevoerd in zacht glinsterend glasmozaïk op dofgouden grond, duizendkleurig, wondermooi weergevend Salomon, David, Zacharias en zoovele figuren uit bijbelsche oudheid.

En in het midden, omhuld door die glorie van licht, die daar als in melodieuze jubelruisching van oneindige toonschakeering, zachtkens, zuiverrein nederdaalt, de Maagd Maria, de Moeder Gods, in hoogste genade gezeten met het kindeke Jezus, diep aangrijpend in wonderklare bekoring.

En de gedachten gaan uit van het Godshuis naar buiten, ver van de Conca d'Oro met het oude Palermo aan de diepblauwe baai door de bergen omraamd, ver over de groenende, bloeiende tuinen van het heerlijke eiland, tot waar de lavaklippen stijgen en de Etna troont, de Etna met zijn sluimerende titanische krachten, de heerscher over leven en dood, symbool van het voortdurend dreigende noodlot.

En hier in den Godstempel in die omgeving van zuiverreine harmonie, in die roerend plechtige stemming van de meest verheven mystiek, de mensch in ootmoed geknield, aanvaardend het hem altoos dreigende noodlot als onafwendbaar, doch in machtig, nimmer falend vertrouwen op God.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCLXXIX.

Azuren, Eeuwig-ongenaakbre Alwijdheid, die me eens 't Wezen
Dees in-mystieken Aanzijn's schijnend, deed mij maatlooshakend
Worstlen als eenzaam-gloênd, diep-speurend kind al.... schamper-lakend
Wie waagt te hoonen mij, moê-teêr-geboorne, die geen vreezen

Voelde in dof-sombre jeugd, toen 'k vaag-breed peinsde of later? Pezen
Niet, neen Zielsvreê mij kweekte ik mijmrend, stilkens me overdakend
Met innig-eedlen Inmoed en geen enklen oogwenk stakend
Was 'k, diep te lieven 't Waarste en Schoonste, dat, der Ziel ontrezen,

Mijn Aardschheid overzwalpt, wen stil-weemoedig-blijde wakend
Te wachten zit Ze op 't Woord der vreemdste Diepte, niet meer lezend,
Noch droomend.... O, dan hef 'k me, wijl 't mij schijnt, of zalig-krakend

De Stalen Voegen van mijn Geest zwaar zwiepen, en zacht-rakend
't Mysterie van Zijn's Inzijn schrijf 'k, en schreef 'k, wat mòet. Trouw-wezend
Voel 'k mij, daar 'k psychisch streven mag, en mocht, tot 't Eeuwge is nakend.

CCCLXXX.

Als kind, zoo vaak, wou 'k eindloos-vèr van de Aarde zijn, en reiken
Wijd-open-oogsch dies ging 'k diep-uit naar 's Hemel's weelgen Grond.
De knapen, die 'k ontmoette, schreeuwden wat 'k maar schaarsch verstond.
Doch, schoon 'k soms driftig-wild wierd, schreed 'k hoog-dóór, noch liet ik 't blijken,

Als 'k plots voor dolle kwanten neiging voelde op zij te wijken,
Al wist ik, dat ik, broos van spieren, door één stoot gewond
Zou buitlen, wen zij òp mij sprongen, ja, zoo waande ik, bont
En blauw geslagen, door die steevge knuisten, kon bezwijken.

Waarná 'k dan, thuis-verhalend, wat gedreigd had, als een hond
Verwezen naar een hoek wierd met het stroef vermaan, te kijken
Beter naar wat 'k te doen, te laten had. Want telkens vond
Wie voor mij zorgde, in onbewusten Haat, zeer wonderlijke
Verwijtjes, die verzon zij, en, als kil gezwiep, dan strijken
Kwamen mij langs de Ziel, die niets begreep. Woest hield 'k mijn mond.

CCCLXXXI.

Lang zag 'k niets aêrs hier als duf-scherpe Ondiepen, wier gemoed
Schraal-enger bleek dan dat eens Egels, en stil vroeg 'k dan: Kúnnen
De Goden aan die guren eeuwig-durend Zielszijn gunnen,
Terwijl hun geestje nooit iets mooiers dan 't smalste eigne doet?

Ja, 't was als knaap al, dat 'k droef meê droeg pijnlijk-eenzaam, zoet,
Mijn peilend geestje, mijmrend als een teêre, bleeke, dunne,
Tusschen een onverbiddlijk op mij hakkend heir van Hunnen,
Dat, door zijn vlotte grofheid, nimmer wist, dat 'k gul en goed

Zij 't vreemd-bezwaard vaak, peinsde. Och, als diep kind reeds liep 'k te zinnen,
Voelend gedwee: waar faalde ik, arme, dat die Rare woedt
Opeens weer, en gewikst, wat mij ten felste grieven moet,
Teweeg brengt? 't Ging zoo, later, vaak bij velen me. En dies minnen
Kan 'k nog alleen diep-puursten, doch met onverstoorden Moed
Zwoeg 'k voort, tot 'k laat, hoop 'k, neêrglijd om Oneindgen Vreê te winnen.

CCCLXXXII.

Schijn zoekend naar Zichzelf om zich te wéten: dát is 't Leven.
Wij-zelf zijn wezenlooze afschaduwing van 't Eeuwge Zijn.
Zóó ried ik 't reeds, als jongen, raadslig peinzend, tot omschreven.
Later ik 't las in Duitsche Mijmraars, die, langs warr'ge lijn,

Dat eenig- juiste Oerdenken weer verdoezelden. O, geve
De Geest, die in mij woont van mijn geboorte, 's Aanzijn's Pijn
Mij dragen doend in Vrede, dat 'k nog eenmaal word' gedreven
Naar 't algeheel verheldren van der Aarde duistren Schijn.

Ja, reeds in sombre knapejaren vroeg ik, zonder beven
Voor wreedste slotsom (en dát is de Reden, waarom kwijn
'k Uitwendig vaak, wen 'k diep, wreed-psychisch peins) waarheen toch streven.

Al Phaenomeentjes, die hier flitsen, tot stil-angstig sneven
Ze, oplossend met hun Aardschheid zich in 't Nooit-geweetne Zijn,
Voor eeuwig ziend hun fier Persoontje zacht in God verzweven.

CCCLXXXIII.

Mijn aardschen Schijn nooit rekende ik veel mee: komediant,
Die zús spreekt, zóó zich kleedt, was 'k nooit, noch zal 'k dit zijn na dezen,
Tot op 't allaatst, mijn goed-in-'t-Diepste en streng-persoonlijk Wezen,
Dat zich, geheel van zelf, met psychisch-vaste hand-en-tand

Verzet steeds tegen veel van wat me onwaar bleek, van dees band
Mijns lichaams vrij, verzweeft in 't Eeuwge. Och, als 'k soms wàt geprezen
Wierd, zelfs geliefd, naar 't scheen, kort was 't pleizier mij, want gerezen
Hooger daardoor in eigen achting voelde ik nooit me. En Schand,

Van kind-af me aangedaan, door geestlijk-doffen, 'dat 'k verwezen
Soms wierp me op 't bed, de heele wereld hatend, mijnen Stand,
Mijn eigne in 't Leven, nooit verwrikte 't toch: dees leenge pezen
Voel 'k, zalig-werkend, jong steeds, diep-gezond, schoon 'k op den Rand
Des Afgronds soms te staan leek. Ja, der Psyche heilge Brand
Houdt stoer me omhoog, tot 'k zacht verdwijn eens in 't Oneindge Wezen.

CCCLXXXIV.

Naïef ben 'k van nature, en 'k toonde 't reeds als kind, wen sprekend
'k Plots zei de Waarheid over menschen met een staêgen Weet
Van feiten, en diep-psychisch ziende, waar 'k vaak lang door leed,
Totdat ik eindlijk met mijn lichte stem het zwijgen brekend

Al, wat mijn hoofdje voelde, heel fijn-scherp precies-geteekend,
Kalm-juist ook onverwacht den een of ander weten deed,
Daar 't zich, hoog-sterk, uit verste Verten naar mijn hersnen smeet,
Doch steeds dan wierd me ook koel kort-af met een zeer wreed mij stekend

Minachtend woord geboden, dat 'k mijn mond moest houden. 'k Kweet
Hoe langs zoo beter van dien plicht mij. 'k Zweeg en 'k deed
Ook voor mijzelf maar, of mijn Psyche wist van niets. Dies leekend

Behoefden steeds mijn tranen kort te zijn. Doch wrekend
Wijs mij, waar noodig, laat ik 't waarste zien, dat bitter-wreed
Plaagt me in mijn eeuwge Ziel, die lief-streng peinst, zich nooit verweekend.

CCCLXXXV.

Mijn Ja was ‘ja’ steeds, en mijn Neen bleef, wàt ook wissle: neen.
'k Wierd streng geleid als kind, knaap, man, door 't zuiver-psychisch Peilen,
Waarmêe 'k ook - 't was me een wonder - vaak gevaren wist te ontzeilen.
Wild om mij heen gereezner Golven, in wier Kolk verdween,

Al zij 't niet dra, wat jarenlang me een dwaas belager scheen,
Die eerst als Rots nog nooit gedelgde, gladde, kille, steile
Te reiken leek naar 't Luchtruim, maar dan stilkens-tragisch keilen
Geluidloos ging naar 't Niet, reliek uit lang voorbij Verleên.

Alles verging: ik bléef nog, doch, gelukkig, voor niets veile
Was 'k steeds mijn Zelf en de Uwe, daar 'k, eenvoudig, op de stijlen
Mijns kalmen Wezens staan bleef, waar 'k op toef, maar niet alleen.

Gij weet wel, liefste Schat, door haast een dérde eeuw mèt mij wijlen,
Dat 'k, wèl onhandig, maar niet ben, wat 'k wereldlingen scheen:
'k Sta steeds Dezelfde: mooi ik doe, wat 'k stil in 't Diepste meen.

Liefde door Hélène Swarth.

I.

Hij lokte en zong: - ‘Kom mee! Ik zal u geven
De tooverdrank, die héél uw zijn verzoet.’
Ik, hoopvol kind, sprong blij hem tegemoet -
Hoog in zijn armen voelde ik mij geheven.

Toen beet hij fel me in 't hart en zoog mijn bloed.
'k Lag weenend, zwijmend aan zijn borst te beven.
Hij dronk mijn tranen. - ‘Laaft ge u met mijn leven,
O demon fel! gelijk een vampier doet?’

- ‘Nu zing! De schoonheid zult gij zien door tranen.
Nu zing! Uw lijden zult ge extase wanen!’
- ‘Doch wie zijt gij, die drijft met mij uw spel?’

- ‘Uw Liefde, uw Smart, uw Engel en uw Demon,
Ik geef u 't lied, 't zal zijn u weelde - en weebron.
Gij blijft mijn prooi, in hemel of in hel.’

II.

Hand boven de oogen, pooze ik hier, verblind
Door fel een speer van avondzonnerood.
Waar bleef de oase, die mij Liefde ontsloot,
Waar koel fonteinen ruischten in den wind
En elke palm mij werd een speelgenoot,
Tot bloosde blij 't verwelkend droomenkind
En zong zich jong en waande zich bemind,
Ten tweesprong van het leven en den dood?

Cypressen donkren langs den rechten weg,
Eentonig streng op 't starre hemelgoud.
De palmen zijn geveld, de oase is weg
En de avondwind doorhuivert me, ijzig koud -
Moe zijg ik neer, zoo eenzaam en zoo oud
En weet geen wezen, wie 'k mijn droefheid zegg'.

III.

Gelijk de moeder, dragend in haar kleed
Het lijkje van haar kind, alrêe versteven,
Verwarmend dood met gloed van eigen leven,
Nog waant, verblind van tranen, dwaas van leed,
Dat zij zijn lachje hoorde en heimlijk even
Haar lieveling zijn oogjes opendeed
En dankt den Boeddha, wanend hem gereed
- Die wonderdoener! - 't kind haar weer te geven
En hoopvol bedelt luttel korrlen rijst:
Dan leeft haar kind weer! - aalmoes vlug verworven!
Doch uit geen woon, waar ooit is één gestorven -
En dán beseft welk offer de Al-Ziel eischt;

Zoo droeg ik droef en beedlende om erbarmen,
Een wonder wachtend, doode Liefde in de armen.

Het neo-vitalisme door Drs. W.H.C. Tenhaeff.

I. Van Aristoteles tot Descartes.

De voortreffelijke Engelsche fysioloog W.M. Bayliss schrijft op pag. 7 van zijn: 'An Introduction to General Physiology' (London, Longmans, Green & Co., 1919): 'As physiologists our task is to refer *as far as we can,* all phenomena of life to the laws of physics and chemistry.'

In deze woorden treedt een streven naar voren, dat zich sinds Descartes in de biologie steeds meer algemeen is gaan openbaren, en waartegen zich eerst in de laatste decennia een ernstig georganiseerd verzet begint te ontwikkelen, als reactie op het feit dat de meeste biologen hun taak evenals Bayliss omschrijven, echter met weglating zijner door mij hier gecursiveerde woorden.

Dit verzet, waarvan de leiding berust bij geleerden als o.a. Prof. Dr. Hans Driesch, meent op goede gronden zich niet langer te kunnen vereenigen met den huidigen vorm van het z.g. 'biologisch mechanisme' en recht te moeten doen wedervaren aan het vitalisme, waarvan Aristoteles als de eerste, wetenschappelijke, Europeesche vertegenwoordiger wordt genoemd.

Zooals bekend mag worden verondersteld, wordt Aristoteles genoemd als de eminentste leerling van Plato.

Noemt men Plato 'diepzinnig', dan komt, om hier met Schopenhauer te spreken, aan Aristoteles het praedicaat 'scherpzinnig' toe.

Aristoteles aanvaardt het bestaan van twee principes: de stof (hyle) en den vorm (morphe).

De morphe dient wel als analogon van de Platonische 'idee' beschouwd te worden, en heet bij hem ook wel 'ideion.'

Duidelijk treedt deze gedachtengang naar voren in zijn psychologie. De ziel, zoo leert Aristoteles, is de vorm (morphe), het

wezen, de idee van een organisch lichaam. Hij placht haar te vergelijken met een bouwmeester, die de voorstelling van een huis in zijn hoofd heeft, en nu, met het oog hierop, bouwstoffen gaat uitzoeken om met behulp daarvan deze voorstelling te gaan verwerkelijken.

Het is mogelijk, dat zoo'n bouwmeester daarin volkomen slaagt, maar het kan ook gebeuren, dat het huis geen getrouwe copie blijkt te worden van het beeld dat de bouwmeester zich vormde. Wij zijn dan geneigd ons de vraag te stellen of de bouwmeester wel voldoende ter zake kundig was, terwijl het in zoo'n geval ook niet onmogelijk geacht moet worden, dat door omstandigheden, buiten de schuld van den bouwmeester, de qualiteit der bouwstoffen 'tegenviel', waardoor hij er niet *dat* mede kon doen wat hij zich had voorgesteld.

Het onvolmaakte, c.q. ondoelmatige, in de wereld der natuurproducten moet nu, volgens Aristoteles, steeds op rekening van den tegenstand der materie (hyle) geschoven worden. De ziel is, volgens hem, steeds een ideale bouwmeesteres, die echter niet steeds ideale bouwstoffen te barer beschikking heeft. Hier raken wij het onderwerp der depreciatie der hyle van de zijde van Aristoteles, welke depreciatie tot in onze dagen naklinkt, en waartegen o.m. Giordano Bruno, de meest schitterende figuur der natuurfilosofen van het Renaissance-tijdperk, protest aanteekende.

Nemen wij een boon. Wanneer wij deze in den grond planten en er voor zorgen, dat zij wat zonlicht en wat water krijgt, en dat de grond niet al te arm is aan die voedingsstoffen welke voor haar groei noodzakelijk zijn, dan zal zich uit de boon weldra een boonestruik ontwikkelen.

Dit wetende, kunnen wij in de boon de boonestruik reeds besloten 'zien' en met Aristoteles zeggen, dat de boon actueel (= naar werkelijkheid) een boon, potentieel (= naar mogelijkheid) een boonestruik is.

De boon is, volgens Aristoteles, potentieel een boonestruik, dank zij haar (vegetatieve) ziel, haar morphe, haar entelechie[1)], welke potent in haar aanwezig is, en wacht op een uitwendige oorzaak

1) Het woord 'entelechie' beteekent letterlijk: 'datgene dat het doel in zich zelf draagt.' De natuurbeschouwing van Aristoteles is teleologisch; het gebeuren wordt, volgens hem, bepaald door het doel.

(aitia) welke haar in staat stelt de stof (hyle) om te werken tot het ding (de boonestruik) waar*in* het (soort-) begrip (de 'idee') boonestruik verwezenlijkt is.

Het valt niet moeilijk in deze opvatting elementen der Platonische filosofie op te speuren, hetgeen ons geen verwondering kan baren, wanneer wij bedenken, dat Aristoteles een leerling van Plato was. Dit onderwerp moeten wij hier echter verder laten rusten.

Voor Aristoteles staat dus, naast de stof, welke gevormd wordt, de morphe, welke vormt.

Deze werkt ook in het dier, maar aan het dier kent hij, naast een vegetatieve ziel, welke het met de plant gemeen heeft, en welker functies zich beperken tot die van *vorming,* voeding en voortplanting, nog een sensitieve (gewaarwordende) ziel toe, welke doet waarnemen, begeeren en zich bewegen.

Aan den mensch kent Aristoteles, naast een vegetatieve en een sensitieve, nu ook nog een derde ziel toe, welke hem het kennen mogelijk maakt. Dit is de rationeele ziel.

Deze menschelijke, rationeele ziel weet Aristoteles nu nog te splitsen in een actieve en een passieve noes, en het schijnt, dat hij slechts aan de actieve noes onsterfelijkheid heeft toegekend, en geleerd heeft, dat alle lagere ziels vormen vergankelijk zijn.

Wij willen ons in dit onderwerp, dat aanleiding heeft gegeven tot heel wat beschouwingen bij het groote aantal van hen, die zich geroepen hebben gevoeld commentaren te schrijven op de geschriften van Aristoteles, niet verder verdiepen. Het zij voldoende hier opgemerkt te hebben, dat er voor Aristoteles geen eenheid van ziel bestaat (ofschoon hij wel de eenheid van bewustzijn erkent) en dat - dit is voor ons hier het voornaamste - hij naast de stof het bestaan van een principe aanvaardt, waaraan hij zoowel biologische als psychologische beteekenis toekent: de vegetatieve ziel heeft vóór alles biologische beteekenis, zij is de *formatieve* psyche in tegenstelling tot de noes, welke wij de *denkpsyche* zouden kunnen noemen.

Met betrekking tot deze denkpsyche dient hier nog opgemerkt te worden, dat uit het feit, dat Aristoteles vaak de vader der associatie-psychologie en der logica wordt genoemd, blijken moge, dat zijn biologisch gekleurde psychologie nochtans belangrijke aanrakingspunten vertoont met onze moderne empirische psychologie, voor welke de psyche vóór alles bewustzijnsprincipe is.

Als een der meest kenmerkende eigenschappen van de middeleeuwen, dat vooral ons, kinderen der 20e eeuw, treft, noem ik het feit, dat het zelfstandig, natuurwetenschappelijk onderzoek, zooals dit in onze dagen zoo krachtig op den voorgrond treedt, den middeleeuwer, op enkele uitzonderingen na, geheel vreemd was. Het autoriteitsgeloof zat hem daarentegen in het bloed.

En wie zou hij anders als autoriteiten erkennen, dan de mannen, op wier denkbeelden de grondvesten van het filosofisch systeem der H. Moederkerk gebouwd werden, daar deze kerk in die dagen immers het geheele cultureele leven in West-Europa beheerschte.

Tot deze mannen behoorde nu o.a. Aristoteles.

Wie dit weet, en zich daarbij een oogenblik in den geest der middeleeuwen weet in te leven, kan begrijpen, hoe mannen als o.a. Thomas van Aquino, Albert von Bollstädt en andere beroemde scholastieken, den invloed van Aristoteles zoo sterk konden ondergaan, dat zij in hem zagen den ‘voorlooper van Christus in het rijk der natuur, evenals Johannes de Dooper in het rijk der genade.’ Deze betiteling vinden wij echter officieel eerst bij latere auteurs. Thomas van Aquino noemde hem gewoonlijk slechts ‘Philosophus.’ Hij hield hem voor den waren filosoof, voor den man, die zoover gekomen is, als men zonder openbaring aangaande de hoofdzaken komen kan.

Het dwingende gezag der uitspraken van Aristoteles c.s. valt eerst in de 14e, 15e en 16e eeuw te constateeren. Toen begon het bepaald levensgevaarlijk te worden aan de uitspraken van Aristoteles c.s. te twijfelen. Nog in het jaar 1624 verbood het Parlement te Parijs, op doodstraf, stellingen aan te nemen en te onderwijzen in strijd met de oude, beproefde auteurs.

En wie iets weet van de geschiedenis van ons hooger onderwijs, dien is het niet onbekend, dat in ons vaderland ook dergelijke wetsbepalingen golden.

De scholastische psychologie is rationalistisch en biologisch. Rationalistisch is zij daar, waar haar beoefenaren zich bezighouden met de vraagstukken van generatianisme, creatianisme, prae-existentianisme, enz. enz.; biologisch waar zij, het voetspoor van Aristoteles drukkende, de ziel niet slechts als bewustzijnsprincipe, doch tevens als levensprincipe kent.

De vraag, wie nu eigenlijk als de vader der nieuwere wijsbegeerte

moet worden beschouwd, wordt niet door alle auteurs gelijk beantwoord. De oudste en tevens meest algemeen geldende opvatting leert echter, dat de nieuwere wijsbegeerte aanvangt met Descartes, en daar zullen wij ons hier aan houden.

Het wijsgeerig stelsel van Descartes is geboren uit waarheidsdrang. Uitgangspunt van zijn leer is twijfel. Waaraan hij echter ook twijfelde, niet aan de mogelijkheid om tot kennis te komen, maar wel aan de zekerheid der tot in zijn dagen verkregen kennis.

Hij wilde breken met de toentertijd nog algemeen geldende gewoonte om de oplossing van problemen te zoeken in de geschriften van hen, die als autoriteiten golden, de menschen aanzetten tot zelfstandig onderzoek, tot een ruime toepassing der inductieve methode, welke zulke schoone resultaten beloofde af te werpen (Andreas Vesalus, Servet, Fabricius ab Aquapendente, Ceasalpinus, Harvey, Gassendi, Cusanus, Copernicus, e.a.).

Met Socrates was hij overtuigd, dat er ergens waarheid te vinden moest zijn, en hij vroeg zich nu af, waar wij haar moeten zoeken en wat haar vaste kenmerk is. Hoeveel overgeleverde en ingebeelde meeningen bezitten wij niet, zoo zeide hij tot zichzelf; wij houden droomen voor waar, zoolang wij droomen om - wanneer wij ontwaken - te zeggen dat droomen bedrog is! Wie waarborgt ons nu, dat ons geheele leven niet een droom is, waaruit wij misschien eenmaal zullen ontwaken....

Zoo redeneerde Descartes voort, twijfelende aan alles, behalve aan het feit *dat* hij twijfelde, dat hij een bewustzijnsfunctie verrichtte, dat hij bewustzijn bezat.

Zoo is hij gekomen tot zijn eerste stelling: ‘Cogito, ergo sum’, d.w.z.: ik denk (heb bewustzijn), dus ben ik.

Met deze uitspraak, welke ons herinnert aan het ‘dubito ergo sum’ van Augustinus, heeft Descartes den grondslag gelegd van zijn stelsel, dat een der hoeksteenen is geworden van het gebouw der moderne empirische psychologie.

In dit stelsel aanvaardt Descartes, naast het bestaan van God, de ééne, oneindige Substantie, het bestaan van tweeërlei substantie, t.w.:

de Geest, de bewustzijn hebbende substantie (res cogitans);

de Lichamen, de uitgebreidheid vertoonende substantie (res extensa).

Als wezenlijke kenmerken eener substantie noemt Descartes haar

attributen. Het bewustzijn is nu, volgens hem, het attribuut van den geest, uitbreiding dat der lichamen.

Wij willen ons hier niet verdiepen in bijzonderheden van het Cartesianisme, doch verder volstaan met het feit te constateeren *dat Descartes een scherpe scheiding heeft weten te brengen tusschen geest (ziel) en lichaam, tusschen het psychische en het fysische.*

Dit feit is voor ons van zeer groot belang.

Descartes brak ook met de Aristoteliaansche opvatting van het psychische. De ziel is voor hem bewustzijnsprincipe zonder meer. Aan de dieren kende hij geen ziel, dus geen bewustzijn, toe. Zij bezitten, volgens hem, slechts een lichaam. In dit lichaam vallen allerlei verschijnselen waar te nemen, zooals die van ademhaling, spijsvertering, bloedsomloop, enz.

Dit zijn de verschijnselen, welker bestudeering valt binnen de grenzen van de leer der levensverrichtingen of fysiologie.

Zooals ik aan het begin van mijn betoog reeds liet zien, is het overgroote deel onzer moderne biologen (fysiologen) er op uit, de levensverschijnselen en levensprocessen te zien als het loutere product van het verloopen van talrijke chemico-fysische reacties. M. a.w. zij zijn over het algemeen aanhangers van het z.g. biologisch mechanisme zonder meer.

Nu valt het geenszins te ontkennen, dat de werkhypothese van het biologisch mechanisme, welke dus aanneemt, dat de levensverschijnselen en levensprocessen eenvoudig verloopen als chemico-fysische reacties, van groote beteekenis is voor de fysiologie, en een redelijke verklaring geeft van talrijke verschijnselen, met welker studie deze wetenschap zich bezighoudt.

Talrijke in de fysiologie gevonden feiten en verschijnselen kunnen verklaard worden met behulp van onze kennis op de gebieden van natuur- en scheikunde. *Daarnaast staan er echter waarmede dit niet het geval is.*

Het biologisch mechanisme nu kent als zijn pionier Descartes.

'Er hat das Verdienst, zum erstenmal eine Mechanik, nicht blosz des Himmels, sondern auch der Erde und zwar nicht nur der anorganischen, sondern auch der organischen Natur bis an die Grenze der Bewusztseinstätigkeit versucht zu haben. Nicht nur die Astronomie, sondern auch die Physiologie soll eine durchaus mechanische Wissenschaft sein, in der eine "Seele" keinen Platz hat.' (Karl

Vorländer: ‘Geschichte der Philosophie’, 6. Aufl. Bd. II, pag. 12, Leipzig, Felix Meiner, 1921).

Wij willen ons hier niet verdiepen in de vraag, welke factoren Descartes tot dit alles geleid hebben, doch volstaan met het feit te constateeren, dat hij brak met de Aristotelische opvatting, dat het psychische, naast denkend principe, ook organiseerend principe is.

Voor Descartes maakt de psyche slechts het bewuste deel van ons wezen uit, hij kent slechts de denkpsyche, het bestaan eener formatieve psyche wordt door hem ontkend.

Naast de denkpsyche staat dan het lichaam, door Descartes gezien als een min of meer volmaakt uurwerk. Maar de vraag, wie de maker hiervan is, heeft hij ons nooit op een bevredigende wijze weten te beantwoorden, omdat hij in zijn ijver te ver ging en het kind met het badwater wegwierp.

II. De cartesianen.

Descartes had een scherpe scheiding gemaakt tusschen lichaam en ziel, doch hij bleek niet in staat te zijn de vraag, hoe nu twee zoo geheel verschillende principes (substanties) op elkaar kunnen inwerken (met elkaar in *wisselwerking* kunnen staan) afdoende te beantwoorden. Wel had hij er naar gestreefd, het terrein der inwerking zoo klein mogelijk te maken en mocht hij hierin geslaagd genoemd worden, dank zij zijn denkbeelden met betrekking tot de ‘levensgeesten’ (esprits animaux) en de pijnappelklier (epiphysis), maar het hierboven genoemde probleem bleef daarbij bestaan, en vroeg om een oplossing. Descartes zelf meende deze oplossing gebracht te hebben, door zich hier nu op ‘het wonder’ te beroepen, na dit eerst zoo klein mogelijk te hebben gemaakt.

Deze opvatting stuitte reeds vroeg op tegenstand.

Men kent het standpunt van zijn leerling Geulincx (1625-1669) die eenmaal het ambt van hoogleeraar aan de Leidsche Hoogeschool bekleedde. Hij leerde, dat de inwerking van de hersenen op de ziel en van de ziel op de hersenen als een wonder Gods beschouwd moest worden, en wel in dier voege, dat bij elke gelegenheid (occasio) dat de mensch b.v. zijn been wou bewegen, God de uitvoering van deze beweging zou bewerkstelligen. Bij occasio dat een lichtprikkel mijn oog treft, veroorzaakt God een dienovereenkomstig beeld in mijn geest.

Dit is de leer van het Occasionalisme, dat wij bij Leibnitz in een gewijzigden vorm aantreffen in zijn leer der voorbeschikte harmonie.

Lichaam en ziel werken, volgens Leibnitz, niet op elkaar in, houden zelfs geen verband met elkaar. Er bestaat slechts een dubbele, naast elkaar afloopende reeks van stoffelijke en ziellijke processen. Deze 'harmonie' is niet toevallig doch door God vooraf bepaald en ingericht; God heeft met een lichaam, welks materieele verschijnselen volgens de natuurwetten zijn bepaald en afloopen, juist die zielsmonade tot mensch verbonden, welker opeenvolgende voorstellingen, oordeelvellingen en wilshandelingen met het verloop dier materieele verschijnselen samenvallen.

Over de denkbeelden van Spinoza met betrekking tot lichaam en ziel wil ik hier niet spreken, omdat zij in het laatste hoofdstuk aan de orde gesteld worden.

III. De vitalisten der 17e en 18e eeuw.

In Engeland vond Descartes, tot op zekere hoogte althans, een medestander in Thomas Hobbes (1588-1679), met wien hij omstreeks 1640 in Parijs kennis maakte.

Ik zeg 'tot op zekere hoogte', want het zou onjuist zijn Hobbes tot de Cartesianen te rekenen, daar hij immers verschillende stellingen van Descartes niet kon onderschrijven.

Op één punt waren zij het echter samen eens: dat van het biologisch mechanisme.

Copernicus had op het gebied der sterrekunde, Galileï op dat der natuurkunde, Harvey op dat der fysiologie met de scholastiek gebroken.

Thomas Hobbes gevoelde zich nu geroepen op het gebied der z.g. 'geesteswetenschappen' hetzelfde te doen.

Staande op den vasten bodem van de door Copernicus. Galileï, Harvey en zoo vele anderen gegrondveste natuurwetenschap, groeide in hem, 'door lange levenservaring en scherp nadenken' de overtuiging, dat in de natuur alles op een mechanische wijze geschiedt, en dat uit de eene, door verschillende soorten en maten van bewegingen aangedane materie, alle verschijningen der dingen ontstaan, zoowel die welke betrekking hebben op de gewaarwordingen der levende wezens, als die welke betrekking hebben op het gebeuren in de z.g. doode natuur.

Hij wilde niet alleen het geheele universum, maar ook den staat en den enkelen mensch als een uurwerk of als ‘een andere wat samengestelde machine’ beschouwen, waarin het hart de veer, de zenuwen de touwen en kettingen, de gewrichten de raderen zijn.

Al wat is, is, volgens Hobbes, lichaam; al wat geschiedt is, volgens hem, beweging.

Voor elke beweging moet een oorzaak aanwezig geacht worden, en die oorzaak moet weer liggen in de beweging van een ander lichaam.

De wijsbegeerte is voor hem ‘leer der lichamen.’ Onze geest (ziel) is een beweging in sommige deelen van ons lichaam.

Wij willen ons hier niet verder verdiepen in de leer van Hobbes. Hetgeen ik er hier van mededeelde is wel genoeg om den lezer te doen inzien, dat het biologisch mechanisme in hem een stevig pleitbezorger moest vinden, en het Aristotelische vitalisme een vurig bestrijder.

Zooals echter te verwachten viel, bezorgden Hobbes' denkbeelden hem op zijn beurt bestrijding. In de eerste plaats onder theologen en moraalfilosofen, die zijn stelling, dat de mensch van nature egoïst is, en dat aan deze natuurlijke gesteldheid der ziel een natuurstaat der menschheid beantwoordt, waarin een ieder de vijand van zijn naaste is - een stelling, dit zij hier tusschen twee haakjes opgemerkt, welke lijnrecht in strijd is met de leer van Aristoteles, die aan den mensch een sociale natuur toeschrijft -, vurig bestreden. Zijn mechanistische natuurbeschouwing vond voorts bestrijders in o.a. Ralph Cudworth (1617-1688) die leerde, dat achter elk ding een vormend, psychisch principe staat, achter elk grooter geheel, zij het een dieren- of menschenlichaam, dan wel een planeet, een eigen levensprincipe, achter het oneindig Al een oneindig verstand.

Henry More, die een interessante briefwisseling met Descartes voerde, erkende met Hobbes, dat de wereld der lichamen uit atomen is opgebouwd, maar beweging, leven en het vermogen om gewaar te worden kunnen deze atomen, door hem ‘fysische monaden’ genoemd, naar zijn meening slechts vertoonen, dank zij een ‘hylarchisch’ (d.i. een de stof regeerend) principe van geestelijken aard.

(Wordt vervolgd.)

Karel van de Woestijne door Willem Kloos.

(K. v.d. Woestijne. Lyriek. 1e Deel. C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1928.)

Een ten allen tijde door oneindig-vele in psychisch-opzicht niet naïef-doorwrochte naturen met opzettelijken wil verworvene en vervolgens aldoor vlijtig-betrachte doch hoogstens banaal-kurieus te noemene handigheid in het onvermoeid op schrift brengen van wel rijmende doch slechts schijnbaar-rhythmische, immers alleen-maar in strak kort-lang levenloos voortzeulende regels - zie, dat wordt, zeg ik gemoedelijk en eenvoudig, door menschen, die niet van hun jonglingsjaren, in de verborgene Diepten der Dichtkunst thuis zijn geraakt, gewoonlijk beschouwd als vereerenswaardig-geniale dichtvaardigheid, maar in waarheid, want in zijn allerbinnenst Wezen, heeft het toch met de eenig-waarachtige Dichtkunst niets gemeen. Want het hoog-pure, allersubtielste wat Poëzie heet, en waarvoor elke definitie met abstrakt-zijn-moetende woorden slechts bij benadering waar kan blijken, wordt er geheel en al in gemist. Ja alleen, naar den uiterlijken schijn, dus heel vlot en oppervlakkig bekeken, lijken die twee hemelsbreed verschillende soorten van vers-werk, n.l. het in en van uit de diepste Ziel geborene, en het andere, dat uitsluitend met den droog-zakelijk-willenden buitenkant der hersenen wordt vervaardigd, waar dan van tijd tot tijd iets opgewonden-doends door heenspeelt, eenigermate op elkaêr, doch in het wezenlijkste zijn die beiden aan elkaêr tegenovergesteld. Want nogmaals, in haar allerverste en wijdste Innerlijkheid is de eerste een uitvloeisel van het inten-

siefst-werkende Oerleven, terwijl de laatste, voor den fijngeestlijk-proevenden Kenner en Keurder, in haar kern niets anders laat merken als de ziellooze Onwezenlijkheid van een ambitieus Gewil.

Het eenig-zuivere en echte Dichten immers heeft, van zijn oorsprong uit, een eerst onbewust Geschieden te wezen, want een arbeid onzer in en voor zichzelf onophoudelijk doorwerkende, maar slechts nu en dan zich plots volkomen-wetendwordende en dan zich uiten-kunnende ziel. Ja, de heelemaal-echte Dichtkunst, dat prachtige, psychische Wonder is een van zelf want, buiten onzen nuchter-praktischen, daaglijkschen Wil om, naar onze hersenen stijgen der allerintiemste Eigenlijkheid van alle mogelijke grootere, zoowel als de kleinere, dingen en aangelegenheden, die gezien kunnen worden in de dus geheeten Werklijkheid, of in het nog reëelere Wezen van ons Binnenste, en die dan door de spontane Onbewustheid, die de levengevende Kracht onzer Zelfheid is, tegelijkertijd diep doorvoeld worden, en waar dat noodig mocht zijn, ook metapsychisch doordacht.

Indien men, door levenslang geestlijk peilen dus denken, voldoende door is weten te dringen tot het ware Wezen der diepste, dus eenig-eigenlijke Dichtkunst, om de hierboven gegevene bepaling als de precies-juiste te aanvaarden - en waarom zou men dit laatste niet in elk geval willen doen? want zij zegt allernauwkeurigst wat de, met kalm-harmonische bescheidenheid, toch hun waarde wetenden, want onverbroken-logisch werkenden, onder de Tachtigers, in beginsel hebben geweten reeds van het eerste oogenblik, dat hun Geest, die zich altijd alles van het Diepere bewust blijft maken, over de Dichtkunst is gaan denken - dán is men in staat geworden om te voelen, zoodra men een aantal minuten in hem gelezen heeft, dat ook de Vlaamsche Dichter Karel van de Woestijne de diep-in levende en bewegende fijnste want hypergeestlijke Essentie van alles en bovenal van de Dichterziel, n.l. de Poëzie voor altijd, laten wij het met den Dichter hopen, in zijn in het algemeen zeer fraaie verzen over heeft doen golven, want door zijn suggestieve woorden voelbaar gemaakt.

Hij behoort tot de beste der thans levende Vlaamsche auteurs, en al blijkt hij nu ook, getuige zijn tegelijkertijd verschenen Proza soms, evenals zoovele zijner land- en tijdgenooten, niet bijster op Holland gesteld, ja ziet hij zelfs met grappig-wijs doende hoogheid op het algeheele Noord-Nederlandsche, heusch nog wel een beetje dieper en fijner dan het zijne, gaande kritische streven neer - hebben wij hier in Holland niet Gezelle omhoog-gehaald, toen het Belgische drukdoen van een kwart-eeuw geleden hem nog vrijwel over het hoofd zag? hebben wij niet Stijn Streuvels en Felix Timmermans bekend en beroemd gemaakt? - toch zal ik mij, met de mij gelukkig eigen blijvende kritische onbevangenheid, natuurlijk geenszins door het misverstand van dezen Vlaming laten weerhouden, om precies aan te wijzen, waarom de wezenlijk voortreflijke Poëzie van dezen zeer prijzenswaardige zanger inderdaad mooi te noemen is, en waarom zij dus gezegd kan worden verre uit te steken boven die van zoovele vroegere versificatoren in het Zuiden, die een tijd lang in het vorige geslacht, beroemd bij ons schenen - in België zelf, zooals men weet, leest men bijna geen Nederlandsch - maar die toch slechts schaarsch hier werden gekocht, waarschijnlijk omdat zij den toenmaligen reeds een beetje onhandig zich uitdrukkend leken, en tegelijkertijd óók wat te ouderwetsch van stijl, daar hun verzen soms iets hadden van vergaderingspeeches en niet zoozeer van poëzie.

Ja, ik ben, om de waarheid te zeggen, nooit diep en blijvend getroffen kunnen worden door de beurtlings eenigermate rhetorisch-stijf en dan weer tamelijk-vlak en wijd-vaag doende, zoo geheeten Vlaamsche poëten uit de laatste helft van het 2e en het heele 3e kwartaal van de vorige eeuw. En zij zijn dan ook nimmer, met uitzondering alleen van den braven Vuylsteke, in mijn kritieken door mij genoemd. Want ik kon geenszins met waarachtige bewondering over hen spreken, zooals men dit alleen over zuiver-zingende en zeggende dichters doet, maar ik voelde niettemin toch een hoogachtende vriendlijkheid voor hen, omdat zij, op hun manier, hun best deden, om de Nederlandsche taal te doen standhouden ook buiten onze grens. Ja, op de wijze vooral van den door hen vereerden en nagevolgden

Bilderdijk, en diens leerlingen, maar veel minder diepgaand in hun Wezen, en ook niet zoo knaphandig als die eerste, waren zij, in het meerendeel van hun werk, hoofdzakelijk redekunstige rijmers te noemen, wier productie iets had van uiterlijk-geestdriftig zich voordoend, maar innerlijk nogal koel, en dan ook den Noord-Nederlander eveneens koel-latend, want heel uit de vage verte toespelingen maken op Belgische gebeuringen en aangelegenheden, waar een Noord-Nederlander niet zoozeer om geven kon, omdat hij ze niet zelf had doorgemaakt.

Na die niet, ook blijkbaar niet in België zelf, van blijvende beteekenis geweest zijnde verskunst, begon er echter, ongeveer in het jaar '80, een andere te komen en wel door Pol de Mont.

Pol de Mont was een individualist, als kunstenaar beschouwd. D.w.z. hij speelde, in zijn beminnelijke verzen, niet met groote woorden die hij had opgevangen van andren, heen door de alle geluiden naar iederen kant verspreidende lucht, neen hij was en blijft iemand, die uit eigen oogen wil zien, want zelf voelen en ondervinden en hij heeft zoodoende gedichten weten te schrijven, die ook thans nog kunnen treffen door hun psychisch-aesthetische echtheid, en hun persoonlijk-menschlijk gevoel. En ná hem heeft die niet meer rederijkersachtige, maar waarachtig-psychische literaire beweging, die begon met den grooten Guido Gezelle, in België zich voortgezet, totdat eindlijk ook Karel van de Woestijne kwam, die eveneens een individualist is, daar hij het sterke zien en voelen van zijn eigen persoonlijk levende Ziel zingt, al interesseert hij zich ook, zooals de echte individualisten doen, voor alle mogelijke dingen, die in de wereld voorvallen en zich weerspiegelen in zijn Geest. Want een individualist is volstrekt niet iemand, die zich beperkt tot zijn eigen Ikje, zooals wel eens geheel en al averechtsch beweerd is geworden, maar integendeel, in lijnrechte tegenspraak met die gebrekkige opvatting, een auteur, die in alles belangstelt, maar niemand napraat, want die ieder ding laat doorzeven door zijn eigen persoonlijken, individueelen geest, zoodat het als een deel van zijn eigen psychisch Zelf wordt, en hij het dus tot in de diepste Diepte ervan, door en door gaat voelen, vóórdat hij er een woord over uit.

Van de Woestijne's individualiteit, zijn mooi-krachtig dichterlijke, innerlijkste Persoonlijkheid voelt spontaan in zijn diepste Onbewustheid, hetzelfde, wat ik hier zeg, als volkomenwaar. Hij stelt er zich niet tevreden mee, de tooneelen zijner zinnelijke aanschouwing uit de verte te blijven bekijken en dan zoo'n beetje uiterlijk er op gelijkende tafereeltjes er van te schetsen, zooals de middelslag dichters doen. Neen hij wil ze met zijn innerlijkst Wezen tot op korten afstand naderen om er zich dan in te werpen en als er een meê te worden.

Hij staat b.v. in den avond, den aankomenden Avond.... de zon ligt reeds op den rand van den horizon en dan barst hij in eens uit:

> Avond, - en ik heb de' Avond... O Breed-avond-zijgen
> O, Zonneschemering in uwe purpren zee:
> ik voel mijn brein een brug naar uw oneindgen vreê.
> en 'k weet mijn ziel de deur van uw oneindig zwijgen.

De dichter voelt zich hier blijkbaar plotsling wat hij waarlijk, evenals ieder ander wezen is: een afgescheiden deeltje van het reuzige Heelal, maar dat, bij de doorvoelende aanschouwing van het nog dralende licht aan den gezichtseinder, neiging in zich krijgt, om zich met die schoonheid te vereenen voor goed, en zoodoende precies te weten te komen, wat zij is. Dichters gelijken hierin op groote filosofen: beide deze soorten van ongemeene menschen voelen in zich een begeerte om door te dringen in het Eeuwige en Oneindige. Maar de wijsgeer verlangt daarnaar, om het te leeren begrijpen: de dichter echter, in casu Aan de Woestijne, om er zich als in op te lossen en dus de oneindige schoonheid des Als met zijn eigen Wezen samen te weten, zoodat hij weer in den Oertoestand van zijn Ikheid vervloeit, want in de Bovenbewuste-onbewuste Ikheid van het heele Zijn.

Van de Woestijne's aardsche helft, als zij dit toevallig komt te lezen, zal misschien lichtlijk over deze beschouwing zijn schouders willen schokken, denkende: ‘ik wist niet, dat er in die vier verzen van mij zooveel inzat, als die Nederlandsche beoordeelaar meent.’ Maar dan antwoord ik, evenzeer vluchtig glimlachend: Dat zal wel waar zijn, want gij gaat niet zoover

met uw gedachten: immers gij denkt nog geenszins met uw diepst-psychisch Wezen, gij zijt buiten kijf een ongemeene Dichter, en als de diepere Geest vat op u krijgt, dan kunt gij geniale verzen schrijven, maar voor het overige, wat soms b.v. gaat blijken, als gij proza op het papier brengt, doet gij als een vlug-pratend mensch, die ook andren om zich heen hoort babblen, en die dan, in overeenstemming met dit laatste, over sommige dingetjes met stellige beslistheid te oordeelen waagt, al raakt de door u uitgesproken meening hier en daar waarlijk kant noch wal.

Doch ik heb met den heer Van de Woestijne eigenlijk alleen als dichter te doen hier, en ik ga dus door.

Zijn dieper Inwezen, zijn allerverste onbewuste Achtergeest, aan den voorkant van welken zijn menschlijke hersenen zich als een daaglijksche Muur blijven heffen, ofschoon die geheimzinnige Entiteit, zooals de Ziel moet heeten, toch van tijd tot tijd door die zus of zoo gemetselde façade heen weet te dringen gelukkig, Karel van de Woestijne's eigenlijkste Ziel, zeg ik, is wezenlijk first-rate, om die familjare uitdrukking eens te bezigen, en deze eerste verzameling van haar dichterlijke scheppingen vertoont, kan men wel zeggen, op iedre bladzij haast iets buitengewoon-mooi's.

Een zeer groot gedeelte ervan kende ik reeds uit zijn vroegerverschenen afzonderlijke bundels, maar het was me een waar genoegen, om al die oude Verzen te herlezen; de toon er van is mannelijk-vast, maar toch zacht-indringend-harmonisch, want zich aan des Lezer's Wezen aanvlijend en het daarna plotsling overmeesterend met zijn psychische muziek.

En van de wijze van zijn dichten, van den daaronder gehouden toon er van, zouden dus velen Hollanders, die nog altijd verzen-maakkunst, als deze maar iets meedeelt, wat hun zelf interessant lijkt, en waarachtige poëzie te veel over één kam scheren, misschien wat meer dichterlijk aanvoelingsvermogen kunnen bijbrengen.

Karel van de Woestijne immers is een buitenlander, en wat uit de verte komt, daar let men in Holland gewoonlijk meer op dan op datgene wat toch ook wel degelijk in het eigen land

wordt gevonden, maar dan de aandacht niet trekt van de menigte die zich literair-ontwikkeld vindt, maar die toch nog in het voor hen verborgen zijnde Achterafwezen der Dichtkunst opgevoed worden moet.

Poëzie, de eenig-waarachtige, is heusch geen daaglijksch verstands- en wilswerk, waar iedereen uit zichzelf bij zou kunnen, en die iedere rijmwillige en ervarene met zijn gewone ondiepe Rede ook maken kan, al verbeelden de meesten zich dat. Neen, Poëzie, de eenig-ware, is iets zoo subtiel's, zóó boven al het andere staand innig-psychisch', dat alleen hij, die geleerd heeft, altijd met zijn eigen binnenste Psyche te leven, er iets aan hebben kan, want haar kan genieten niet alleen, maar er eenigermate over oordeelen ook.

Ik kan, als beoordeelaar van verzen, die ik mooi vind, er slechts zelden toe komen, om veel aan te halen. Want ten eerste kan men natuurlijk op mijn oordeel aan, ook zonder dat ik citeer. En ten tweede heb ik wel eens gemerkt, dat sommigen zich tevreden stellen met het lezen van een recensie, en dan, in hun spreken met andren over een dichtbundel, precies doen alsof zij alles weten van een boek, want zelf het bestudeerden, terwijl zij toch niets anders er van kennen als de citaten in de eene of andere kritiek. Dat is natuurlijk een zotte want aanstellerige manier van handlen, en de auteur van het boek kan er ook soms schade door lijden doordat een gedeelte van het publiek zich ontslagen acht van den plicht tot koopen, omdat zij datgene, wat volgens den recensent het mooiste moet heeten, reeds lazen in een periodiek. En het zou wezenlijk jammer zijn, als Van de Woestijne's gedichten niet vlot van de hand gingen onder het Noord-Nederlandsche publiek. Zijn verzen zijn niet wijsgeerig, dus zich niet inlatend met ‘buitenissige’ dingen. Neen zij zijn heel gewoon-menschelijk, zij 't dan ook fijn-psychisch, zoodat iedre beschaafde ze begrijpen kan, als men hen tenminste maar zooals dat bij alle verzen een vereischte is, met diep-psychische aandacht leest, dus alle woorden in hun onderling verband en hun volledige beteekenis in zich laat doordringen met hun geluid en klankbeweging, zooals ze er wezenlijk staan.

Verzen zijn heusch, geen ‘Gemengd Nieuws’, dat men

vluchtig kan doorzien, om te weten of er iets belangwekkends in staat, neen verzen, die uit de ziel van een poëet kwamen, dus het onsterflijke laten zien, wat er in hem woont, willen stil geproefd worden door een overgegevenen geest die het beneden zich acht, om een oppervlakkig roddlend oordeel te vellen over het beste en hoogste wat in een ander mensch, den waren dichter, is gaan leven van uit diens innerlijkste Diepte, en wat deze hoe langer hoe sterker in zich voelt bewegen, totdat eindlijk de innerlijke muziek zich doet hooren, op wier zwierend golven de van binnen-uit stormende gewaarwording zich binnen een paar minuten als een altijd-durende schoonheid neervlijt op 't papier.

Ieder, die verzen weet te proeven, die iederen klank en beweging in deze kan gewaarworden en genieten, en ook iedre verbeelding in hen vóór zich krijgt, alsof hij een werklijkheid zag - het aantal van deze is in Holland wel niet zoo bijzonder groot, maar ze bestaan toch hier en daar - ik ben overtuigd, dat als zij de verzen van dezen Zuid-Nederlandschen broeder naar den landsaard met vollen ernst gaan ter hand nemen, om er zich psychisch-voelend in te verdiepen, zij na een poosje, evenals ik, tot de erkentenis zullen komen, dat zijn talent een echt uit hemzelf, uit zijn nog niet aan het recalcitrante redeneeren geslagen Binnenste, gestegene schoonheid bezit.

Hij moge dan al geen kritikus zijn, die alle dingen precies weet te zien, zooals zij in elkaêr zitten, een hoogst verdienstlijk, want ook den Noord-Nederlandschen lezer vasthouden kunnend dichter is hij zonder twijfel. En daarmee wensch ik hem van harte geluk.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Vijftien staten hebben eenige weken geleden te Parijs in de pralende ‘Salon de l'Horloge’ van het ministerie van Buitenlandsche Zaken aan de Quai d'Orsay, het door de Amerikaansche regeering voorgestelde verdrag geteekend, dat op naam staat van haar staatssecretaris Kellogg, welks strekking is, dat ‘de hooge contracteerende partijen plechtig in den naam van hun volken verklaren:

‘dat zij den oorlog als middel ter oplossing van internationale geschillen veroordeelen en er van afzien als een instrument van nationale politiek in hun wederzijdsche betrekkingen.’ Voorts verklaren zij, dat de regeling of oplossing van alle geschillen of conflicten, van welken aard of welken oorsprong zij ook mogen zijn, welke tusschen hen zouden kunnen ontstaan, ‘nooit met andere dan vreedzame middelen zal worden nagestreefd.’

Kan iemand, die evenwichtig denkt, de groote zedelijke beteekenis ontkennen van dit internationaal staatsdocument, dat weldra door alle andere mogendheden onderteekend zal zijn? ‘Een vodje papier’? Nèèn, een schrede verder op den nog ongebaanden bergweg opwaarts naar de onderlinge harmonie der volken. Een enkele voetstap slechts, doch in opwaartsche richting, een voetstap, welks spoor zelfs niet is uit te wisschen, indien door welke oorzaken ook de natiën, welke elkaar hiermeê de vriendschapshand hebben gedrukt, toch weer eens in een gewapende botsing met elkaar zouden komen. Want deze mogelijkheid wordt door de plechtige onderteekening van het verdrag niet te niet gedaan. De volken hebben daartoe te ernstige strijdende belangen. Maar, zegt Th.B. Macaulay in een zijner ‘Critical and historical Essays’ - die over Southey's ‘Colloques on Society’ - ‘de Geschiedenis is vol teekenen van den natuurlijken vooruitgang der samenleving. Wij zien op bijna elke bladzijde der Jaarboeken van de Menschheid hoezeer het ijveren der individuen in de worsteling tegen krijg, belastingdruk, hongersnood, branduitbarstingen, boosaar-

dige verboden en nog erger onheil stichtende tegenkantingen sneller voortbrengt dan regeerders kunnen vernielen, en alles, wat ook, herstelt, dat door overweldigers werd verwoest. Wij zien der volken weelde groeien en alle kunsten des levens nader en nader komen tot haar volmaaktheid, en dit ondanks de ruwste verdorvenheid en de wildste verkwisting aan de zijde der overheerschers.'

Deze blijmoedige levenskijk van den grooten 'essayist' wordt zelfs ook bevestigd door den niet te miskennen vooruitgang in de wijze, waarop de volken thans worden geregeerd in vergelijking van een eeuw geleden, toen Macaulay dit getuigde. Maar dit optimisme mag ons niet blind maken voor de werkelijkheid. Nog steeds staat de menschheid onder den ban van een uit haar levenskracht en zelfzucht opgekomen groei van een economisch wereldsysteem, dat aan het persoonlijk initiatief der individuen, mits het maar blijft binnen de zeer ruim gestelde perken der nationale wetgevingen, een vrijheid van handelen laat, welke noodlottig kan worden, zoodra het zich in nationale groepen vereenigt tegen gelijk persoonlijk initiatief, vereenigd in gelijke groepen van andere volken. Maar vergelijkt men de mogelijkheden van dit persoonlijk initiatief van heden met die van een eeuw geleden, toen Hindoestan nog uitgezogen werd door de Engelsche Oost-Indische Compagnie en het industrialisme in zijn verfoeilijkste menschen-exploitatie was opgekomen, dan constateert men ook in dit opzicht een gestadige verbetering.

Een verbetering is het ook, dat Kellogg slaagt, waar president Wilson een mislukking onderging. Tien jaren zijn voorbijgegaan sedert de noodlottige vredesonderhandelingen te Versailles tusschen mannen, die elkaars taal niet verstonden en geestelijk tot elkaar moesten komen door vervelende vertolkingen, welker voorkomende onjuistheden pas weer op de jaarlijksche September-bijeenkomst van den Volkenbond tot gevaarlijk misverstand aanleiding gaven. Het is gemakkelijker plechtig te verklaren: 'wij zullen voortaan van den oorlog als middel om ons nationaal doel te bereiken afzien', dan een middenweg te vinden om te komen tot een vermindering der bewapeningslasten, waaronder alle volken zwoegen. Er zijn twee gevaarlijke vijanden, die den vrede der volken bedreigen. Ten eerste de verleiding voor het talrijke paupers- en proletariërsdeel der volken, uitgaande van de Communistische propaganda van het Bolsjewistische Rusland, welke

alle regeeringen dwingt zich gewapend te houden om niet machteloos te wezen bij binnenlandsche beroeringen, en niet minder de mentaliteit van het Fascistisch Italië. Voorts is het van groote beteekenis, dat twee van de machtigste natiën eilandenrijken zijn, wier kracht moet liggen in een sterke vloot, Groot-Britannië en Japan, terwijl de Vastelandsvolken, in het bijzonder die van Europa, eêr hun kracht hebben te zoeken in legers en daarvan de bewapening.

In Rome erkent men openhartig, dat ofschoon dan Italië het Kellogg-verdrag mee heeft onderteekend, 't welk men er een ‘groote huichelarij’ noemt, de Fascistische regeering er geen oogenblik aan denkt haar handteekening trouw te blijven en van den oorlog af te zien als instrument van nationale politiek. Kenschetsend is daaromtrent de uitlating van een bekend Fascistisch publicist in een der meestgelezen bladen van Rome, de ‘Tribuna’. Het is bekend, dat men in Frankrijk het onderhouden van een sterke oorlogsvloot verdedigt met het oog op de lange Atlantische kustlijn van dit land en zijn overzeesche bezittingen. ‘Al heeft Frankrijk een groot koloniaal rijk te verdedigen’, schrijft deze Fascist in de ‘Tribuna’, ‘Italië heeft een koloniaal rijk te verwerven.... Of zou voor Italië plotseling onwettig zijn geworden, wat tot nu voor Frankrijk en voor Engeland, en vroeger voor Spanje, Portugal of Nederland als roemrijk werd beschouwd?.... Als men ooit over ontwapening ernstig zou gaan praten, zou men moeten beginnen aan Italië de sterkste strijdkrachten toe te staan.’

En toch, het is van zoo groote en verheugende beteekenis, dat men in de bijeenkomsten van den Volkenbond, waar de staatslieden van bijna alle volken van eenige militaire of geestelijke beteekenis elkaar jaarlijks vriendschappelijk ontmoeten, het vraagstuk der zoogenaamde ‘ontwapening’, welke op zijn best er een zou kunnen worden van overeenstemming ter vermindering der bewapening, warm houdt. Het was verdienstelijk van onzen man, die daarbij in die bijeenkomsten het woord voert ook over dit wereldbelang, Jhr. Loudon, dat hij, der bloemrijke en gewild-blijgeestige beschouwingen van anderen ten spijt, er nadruk op legde, dat de telkens opnieuw gehouden besprekingen er over nog tot niets hadden geleid.

Wie zal echter de nuchtere waarheid ontkennen van, zooals Jhr. Loudon het noemde, het stortbad door *lord* Cushendun over hard loopende optimisten uitgegoten, ofschoon hij pas in het bloemrijk-ambtelijk optimisme van regeeringspersonen, het 'Pact van Kellogg', noemde 'de indrukwekkendste verklaring' ooit door de menschheid afgelegd om vast besloten den vrede te handhaven. Jhr. Loudon's ontgoocheling was, dat de edele *lord* nu uit het bittere vaatje tapte, en zei, dat het een fout zou zijn van de idealisten, te meenen, dat met de onderteekening van het Verdrag alles gedaan is. 'Men komt niet zoo gauw in den hemel. Evolutie beteekent steeds langzame vooruitgang.... Ontwapening is een veel langzamer en langduriger werk dan verdragsonderteekening', meende hij.

Gelijke langzame ontwikkeling, vooruitgang, merkt men ook in de onderlinge verhouding onzer twee machtige naburen, Frankrijk en Duitschland, in het bijzonder wat betreft de hevige ergernis van het Duitsche volk door de nog steeds durende, ofschoon dan bij het opgelegde Tractaat van Versailles beschreven bezetting van het Rijnland, het laatste Duitsche gebied, dat nog de smaadheid lijdt van vreemde troepen binnen zijn landspalen te zien manoeuvreeren. En opnieuw bleek dan eens hoe noodlottig het is, dat de vertegenwoordigers van machtige volken elkaars taal niet spreken, of soms, door dwazen nationalen hoogmoed geleid, niet willen spreken, zoodat wat zij zeggen of mèènen te zeggen, vertolkt, aanleiding geeft tot onaangename misverstanden. De rijkskanselier Hugo Müller spreekt geen of slechts onvoldoende Fransch, dito is het gesteld met het Duitsch van Briand. En toen dan, bij ontstentenis van den zieken Stresemann, die nauwelijks het weerstandsvermogen bezat om naar Parijs te reizen en er het 'Kellogg-pact' van zijn handteekening namens Duitschland te voorzien, de rijkskanselier Müller ietwat onvoorzichtig, doch niet zoo kwaad bedoeld, sprak van de twee kanten, 'twee gezichten' van door Briand gehuldigde Fransche politiek ten opzichte van dit vraagstuk, werd deze uitlating in de officieele, doch onbekwame vertolking, dadelijk een beschuldiging van dubbelhartigheid, welke Briand in 'een vlammend protest' niet op zich liet zitten. Het was een heele consternatie in deze gewichtige bijeenkomst van den Volken-

bonds-staatslieden. Doch hièr kan men de gedachte niet verzetten, dat er veel comedie voor binnenlandsche politiek bij gespeeld werd. Vooral door Briand, die, geoefend redenaar, wel op minder theatrale wijze zich had kunnen verdedigen tegen de onbedoelde beschuldiging van dubbelhartigheid. Dergelijke gedachte aan comedie-vertooning kon gemakkelijker postvatten, omdat reeds spoedig daarna werd te kennen gegeven, dat de onderhandelingen werden voortgezet met een, hoopte men, voor beide partijen bevredigend resultaat. Intusschen zijn zij daartoe nog niet gekomen. De bewering van Fransche zijde, dat de bezetting van het Rijnland, welke voor een deel over twee, voor het laatste deel over zeven jaar toch automatisch zou moeten eindigen, noodig is voor de beveiliging van Frankrijk, is de onnoozelheid zelve. Ieder, behalve door chauvinisme verblinde partijgangers in Frankrijk, ziet, dat beide landen meer gebaat zijn bij een door kleine toegevelijkheden gewonnen welwillende onderlinge verhouding van Frankrijk tot den ondanks zijn nederlaag machtigen nabuur, dan door dezen nog langer den doorn in het vleesch te laten van een smaadheid der geleden nederlaag, welke niets anders is dan een onaangename plagerij. Nog steeds mogen de oude Clemenceau en zijn bewonderaars van meening zijn, dat het Duitsche volk dertig millioen zielen te veel telt, niet zonder geest, schoon wat ruw, was Hugo Müller's weerwoord, dat de verbonden overwinnaars bij het Tractaat van Versailles het Duitsche volk niet de verplichting hebben opgelegd voortaan het Nieuw-Malthusianisme toe te passen. Ook in het feit, dat het tegenwoordige Duitschland in zijn prachtig geoefend beroepsleger van honderd-duizend man een weermacht van beteekenis bezit, mogen de overwinnaars van gisteren geen kwade bedoeling van de jonge republiek zien. Zij hebben dit zoo gewild, en zoo is het gebeurd. Men wist, dat het Duitsche volk de dingen, die het doet, zoo goed mogelijk doet, en er alle voordeelen uit haalt, welke er in zitten.

Neen, de jongste bijeenkomst der staatslieden te Genève gaf, na het belangrijke feit der daaraan voorafgaande Parijsche plechtigheid, weinig reden tot ingenomenheid. Zelfs als men de plotseling opgekomen donderbui van Briand ongeacht laat, zoo hevig verontwaardigd omdat de Duitsche kanselier den

euvelen moed had om van ‘twee aangezichten’ der Fransche internationale politiek te spreken. Ofschoon reeds de Ouden aan den god Janus zulk een dubbelgelaat toekenden, het gelaat van vrede en het gelaat van oorlog. Hierboven is gewezen op de moeilijkheden en bezwaren, welke het vraagstuk der zoogenaamde ‘ontwapening’ mee brengt. Van Duitsche zijde heeft men gelijk, dat men niet voortdurend van Duitschland moet spreken, alsof dit nog steeds den toekomstigen wereldvrede bedreigt. In verhouding tot andere volken is de legermacht van het Duitsche gering. Al is allerminst gering zijn bewonderenswaardig vermogen om het beste te maken van een slecht geval en zijn wil om, ondanks alles, tot de voorste te behooren in de mededinging der volken. Zelfs is de volksstemming in Duitschland geneigd althans de Duitsche bewapening ter zee eêr te verzwakken dan te versterken. Er wordt door een machtige strooming een rijkswet voorgesteld, waarbij voortaan de bouw van pantserschepen en kruisers, van welke soort ook, zal worden verboden. Wat den Volkenbond aangaat is het zeer bedenkelijk, dat de speciale Commissie voor het opstellen eener conventie op de contrôle der internationale wapenfabricage, niet tot eenig resultaat komt, zelfs niet wat betreft het vervaardigen van wapenen door de particuliere nijverheid. Om een woord van Badeloch in Vondels ‘Gijsbrecht’ te bezigen: ‘dit is een mislyck teeken’.

Merkwaardig, bedenkelijk òok, niet verwonderlijk intusschen, is de toenemende kracht van het Fascistische stelsel in Italië, dat zich meer en meer versterkt tot een staat in den Staat, wijl het de bevoegdheden van den Grooten Fascistischen raad nog onaanvechtbaarder heeft gemaakt dan zij reeds waren. Aan de reeds onmondig, immers geheel zwart-hemdig gemaakte Kamer en Senaat, reeds gehoorzame dienaren der Fascistische idée, is nu een wetsvoorstel ingediend, welks aanstaande bekrachtiging geen twijfel toelaat, waarvan de strekking op het volgende neerkomt. De Fascistische Raad vertegenwoordigt voortaan het hoogste gezag in den lande. Hij beslist ten eerste over de candidatenlijsten voor de nieuwe centrale regeerings-collegiën: de zoogenaamde Kamer en Senaat, over de benoeming en afzetting der partij-secretarissen, de vice-secretarissen en het partijbestuur. Voorzitter van dien raad is de Minister-

president, thans Benito Mussolini. Aan den raad moet voortaan bij alle vragen van constitutioneel karakter om advies gevraagd worden, en tot deze vragen worden geacht te behooren: de wet i.z. de troonopvolging. Men beweert namelijk, dat de tegenwoordige kroonprins van Italië, jonge man nog, zeer verklaarbaar, het Fascistisch systeem alles behalve liefheeft. Doch hij zal mettertijd wel inzien machteloos te zijn er zich tegen te verzetten. Ook over de macht van den koning, en over diens rechten, heeft de Fascistische raad te beslissen, over de rechten van den minister-president, de bevoegdheden van het uitvoerend bestuur, de betrekkingen van den Staat tot de Kerk, en de internationale verdragen, welke een wijziging van het tegenwoordig staats- of koloniaal bezit zouden betreffen. De Groote Raad stelt voorts een lijst op van hen, die den koning bij het vacant worden van den post van minister-president voorgesteld zullen worden, en verder een lijst van hen, die volgens dien raad in aanmerking komen voor het bekleeden van regeeringsfunctiën. De zittingen van dien raad zijn geheim. De leden ontvangen geen bezoldiging, doch genieten het recht van immuniteit. Arme Victor Emanuel III, aldus zoo zeer een nul in het Italiaansche cijfer geworden.

Zou een man, die zich als man en niet als eunuch respecteert, indien hij niet reeds koning is, en zich dus aan zijn geslacht verplicht kan achten de overlevering voort te zetten, misschien in de hoop op een betere toekomst, onder dergelijke veroordeeling tot volslagen machteloosheid, nog koning willen worden? De kroning in Albanië van ‘koning Achmed Zogoe’ - kroningsplechtigheid met een soort uitgebroken bedstêe als ‘troon’ - is op deze vraag een bevestigend antwoord. En het protest van dien prins Von Wied, die een blauwen Maandag ‘Mbret’ van dit woeste bergland was, tegen wat hij een usurpatie zijner rechten noemt, bewijst, dat de liefhebbers voor het Albaneesche koningschap niet enkel onder de halve wilden, in dat land geboren, worden gevonden. Achmed Zogoe I, koning van Albanië bij Mussolini's gratie: oogenschijnlijk lijkt het 'n operette in den trant van ‘la Grande duchesse de Gérolstein’. Alleen ontbreekt er Offenbachs geestige muziek aan. En de schaduw van den ‘Duce’, welke over dit nieuwe koningschap valt, maakt het wat somber.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
(*Vervolg van bladz. 366.*)
George Sand's vrouwenfiguren,

Iseult.

In den roman *Le Compagnon du Tour de France* is de situatie der twee gelieven in hoofdzaak gelijk aan die in *Valentine.* Maar daar de karakters zoo verschillend zijn, heeft de ontwikkeling van het drama geenerlei analogie. Iseult, evenals Valentine, bemint een man, van wien een onoverkomelijke maatschappelijke klove haar scheidt. Maar de geliefde van Valentine is tenminste haar gelijke in ontwikkeling, opvoeding en uiterlijk gedrag, zooal niet door rang en stand, terwijl de *compagnon du Tour de France* de ruwe handen heeft en de grove kleeren draagt van den proletarischen arbeider. Ook worden Valentine en Iseult niet op dezelfde wijze door de liefde getroffen. Bij Valentine en Bénédict worden rede en gedachte overheerscht door het gevoel. Bij Iseult, met haar bijna mannelijk temperament, met haar actieven, ontwikkelden geest, begint haar liefde met een psychische sympathie, een sympathie, veroorzaakt door een overeenstemming in opvattingen en ideeën, en door een zeer gerechtvaardigde achting en waardeering. Het resultaat kan dus ook niet hetzelfde zijn.

Iseult *manquait absolument d'éclat.* Zij was meer gedistingeerd dan bevallig; haar mond, haar oogen bleven meestal ernstig en kalm; en ook haar kleeding was in overeenstemming met haar innerlijk gevoel; een weerzin om op te vallen, om in eenig opzicht de aandacht te trekken. Haar robes waren zonder eenige

garneering, en zij droeg het haar op het voorhoofd eenvoudig gescheiden. Voor wie haar intiem kende echter, had zij een zeer voelbare charme, die vreemden echter onbekend bleef.

Haar teruggetrokkenheid, haar bleekte, haar ernstige houding, haar ijver voor de studie, deden velen uit haar omgeving zich afvragen, welke gedachten er toch omgingen achter dat strakke voorhoofd. Haar kennissen, zoowel als haar bedienden, hadden groot respect voor haar, maar voelden zich niet tot haar aangetrokken. Bij haar geboorte was zij zoo zwak en klein, dat men voorspelde: dit kind zal wel niet in het leven blijven. Evenwel werd zij nooit door een ziekte aangetast, en toch was zij als kind niet vroolijk en uitgelaten.

Mademoiselle Iseult ontving ten huize harer grootvader, den graaf de Villepreux, een zeer bizondere opvoeding. De oude edelman schaarde zich ten tijde der Restauratie aan de zijde van Lafayette. Hij was edelmoedig en rechtvaardig, maar dikwijls ook sceptisch, en oppervlakkig in zijn oordeel. Zijn kleinkinderen liet hij opgroeien ‘in het wilde’. Dat wil zeggen, hij bracht hun zooveel mogelijk kennis bij, maar bekommerde zich verder niet om hen. En als men hem vroeg naar zijn opvoedingssysteem, antwoordde hij:

- Mijn systeem is: er geen systeem op na te houden.

Bij een natuur als Iseult deed een dergelijke non-educatie wonderen; zij kreeg erdoor gelegenheid haar karakter te laten ontwikkelen naar zijn aanleg. Zij kon studeeren naar hartelust, en daar zij *grandement sage* was, vond zij op de juiste wijze haar eigen weg in het leven.

De graaf de Villepreux behandelde zijn kleindochter meer als een gelijkwaardige vriendin dan als een kind. Hij wijdde haar in in de geheimen van het politieke leven, waarin Iseult (zij had *en profil,* een zekere, hoewel verzachte, gelijkenis met Napoleon!) met hart en ziel belang stelde. Zij werd in haar kringen dan ook wel eens ‘mademoiselle Bonaparte’ genoemd. Er was iets heroïsch' in haar verstand, een mannelijk onderscheidingsvermogen, een sterk en streng oordeel.

Eens moesten er aan de oude kapel van Villepreux herstellingen worden verricht, en de meubelmaker van het dorp installeerde er zich met zijn zoon en cenige werklieden. Ver-

schillende malen kwamen de graaf en zijn kleindochter het werk bezoeken, en telkens weer werd de graaf getroffen door het intelligente gezicht van den zoon, Pierre Huguenin.

'Pierre était en effet le plus beau garçon qu'il y eût à vingt liues à la ronde. Ses traits avaient la noblesse et la régularité de la statuaire; il était grand et bien fait de sa personne; ses pieds, ses mains et sa tête étaient fort petits, ce qui est remarquable chez un homme du peuple.... enfin ses grands yeux bleus ombragés de cils noirs et le coloris délicat de ses joues donnaient une expression douce et pensive à cette tête, qui n'eut pas été indigne du ciseau de Michel Ange.'

Verschillende malen werd le beau Pierre op het kasteel geroepen, om inlichtingen te geven, en Pierre bestudeerde Iseult 'als een boek, dat in een voor hem onbekende taal was geschreven.' *Mais ce livre était scellé et pas une syllabe n'en révélait le mystere....*

Eens moest Pierre iets herstellen aan een meubel in Iseult's boudoir; hij bekeek met veel bewondering een plaat, en Iseult, eenvoudig en vriendelijk gaf hem die ten geschenke. Op dit oogenblik kwam een nicht van Iseult binnen, die opmerkte: Ik dacht je alleen hier aan te treffen.

- *Eh bien! ne suis je pas seule?* antwoordde Iseult, maar dempte haar stem, opdat Pierre dit wreede woord niet zou verstaan. Maar.... hij had het gehoord. En de jonge gravin begreep, hoezeer zij *ce fier prolétaire* beleedigd had.... Haar aangeboren rechtvaardigheid deed haar naar een gelegenheid zoeken, om het weer goed te maken. Pierre evenwel, gekwetst en vernederd, ontweek haar. En aldus, zonderlingerwijze, ontstond er een geheim tusschen *la fille du seigneur* en Pierre Huguenin, *fils de menuisier.*

Het gevolg was: een toenemende belangstelling in elkander. Ainsi se développa dans la silence la passion d'Iseult et celle de Pierre. En eindelijk kwam er een dag, waarop de trotsche Iseult, zeer bleek, en met oogen, waarin een *feu mystique* gloorde, aan Pierre zeide:

- Je me demande si je suis digne de votre amitié.

Het scheen, dat zij handelde en sprak als in koorts, toch was haar houding bedaard en haar stem kalm. Het spreekt vanzelf,

dat er na dezen dag in hun verhouding een groote wijziging ten goede kwam. En vooral werd deze bevorderd door het feit, dat Iseult haar grootvader eens zeer liberaal over mésalliances had hooren spreken.

Toen, met haar gedecideerd karakter, aarzelde zij niet langer. Op een keer voelde Pierre haar hand op zijn schouder, en opziende zag hij Iseult, *rayonnante d'une beauté qu'elle n'avait jamais eue avant ce jour-la!* Toute son âme était dans ses yeux... et c'était comme une transfiguration divine qui c'était opérée dans tout son être.

- Pierre, zeide Iseult, ik vraag je niet, of je verliefd op me bent. *Entre nous deux ce mot me paraît insuffisant et puéril.* Ik ben geen schoonheid, en of jij mooi bent of niet, zou ik niet kunnen zeggen. Ik heb alleen altijd naar de ziel in je oogen gezocht, en die ziel heeft me gefascineerd. En daarom vraag ik je, devant Dieu qui nous voit et entend, si vous m'aimez comme je vous aime.

Pierre werd bleek, zijn tanden waren op elkaar geklemd, en hij kon niet antwoorden.

- Als je me liefhebt, als je me waardig keurt je vrouw te zijn, dan wil ik, omdat ik van je houd en je hoogacht en respecteer, aan mijn grootvader toestemming tot ons huwelijk vragen.

Pierre stortte voor haar neer op de knieën; en op deze daad antwoordde Iseult eenvoudig en waardig:

- Je knielt voor mij, alsof ik je een groote gunst bewees. Maar dat is zoo niet. M'n heele natuur dringt me ertoe, je lief te hebben. Niet alleen, dat we in verschillende levensopvattingen zoozeer sympathiseeren, maar ik acht jouw geest superieur aan den mijne.... Kniel niet voor mij; in onze liefde, - want je houdt óók van mij, nietwaar? als ik daarvan niet de zekerheid had, zou ik natuurlijk nooit zoo hebben gesproken, - *in onze liefde zijn we gelijk.*

Toevallig kwam juist de graaf de kamer binnen, doch, ondanks zijn liberale denkbeelden, werd hij, door hetgeen Iseult hem mededeelde zóó geschokt, dat hij buiten kennis neerviel op het parket.

Pierre begreep hierdoor, hoe onmogelijk het was, het doel, door Iseult hem voor oogen gespiegeld, te bereiken; den

volgenden dag begaf hij zich tot den graaf, en zeide:

- Ik kom u iets zeggen, waarover u misschien verbaasd zult zijn. Het is, dat ik *weiger* uw schoonzoon te worden, en zelfs weigeren zou, indien u uw toestemming gaf. Ik ben een eerlijk, eenvoudig man, en ik wensch me niet in een familie in te dringen, die mijner niet begeert. Ik zie af van uw kleindochter, ik blijf, die ik ben: arm maar geëerd. Voilà ma réponse.

Hierna hadden Pierre en Iseult nog een enkel onderhoud. Zij moest erkennen, dat hij uit grootheid van hart zich opofferde, om haar niet in het ongeluk te storten, maar diep bedroefd zeide zij:

Pierre, ik heb je mijn liefde beleden, en ik kan niet veranderen. Al zullen wij ook voortaan gescheiden leven.... mijn liefde blijft je altoos trouw.

Métella.

Ditmaal hebben wij niet te doen met een vrouw, die bekneld zit in maatschappelijke conventies, en die zwicht voor traditie en vooroordeel; integendeel, hier vinden we een energieke natuur, die zich van alles heeft weten los te maken, et qui vit noblement en franchement selon son coeur. En toch wordt ook zij slachtoffer....

Zij is in de macht van een onzichtbaren vijand, een wreeden, onverzoenlijken vijand.... la vieillesse, die eerder het vrouwelijk gelaat dan den vrouwelijken geest bereikt. Liefde heeft niets met jeugd of ouderdom te maken.... en men zou kunnen zeggen, dat Métella is *la victime de la fatalisme.*

Tot tweemaal toe wordt haar lot verbonden aan dat van een jongeren man dan zijzelve, - en telkens is het haar onmogelijk zich te onttrekken aan de smartelijke kansen, welke een dergelijke gedisproportionneerde vereeniging biedt.

Te Florence ontmoet zij Buondelmonte, als zij het stijve en conventioneele Engeland is ontvlucht, om zich vrijer te kunnen bewegen in het lossere en romantischer Italië. Zij is nog vrij jong en heeft nimmer liefgehad; zij gelooft ook nimmer te *zullen* liefhebben, want hoevele aanzoeken heeft zij al niet afgeslagen en hoeveel mannen heeft zij al niet ten diepste teleurgesteld!

Buondelmonte, verliefd, jong en een durfal, maakt haar

dringend het hof, en vraagt haar zonder omwegen om een rendezvous. Zij stemt daar luchthartig in toe, is evenwel van plan den stoutmoedige gevoelig te straffen voor zijn brutaliteit.

Edoch.... le Florentin était si beau, si aimable, si spirituel.... dat lady Métella haar voornemen niet ten uitvoer kon brengen. Zij vond niet den sans scrupule, dien zij had verwacht, maar een oprechten jongeling, vurig en romanesk.... en hij slaagde erin, haar verliefd op hem te maken.

Métella Mowbray was de dochter van een Engelschen vader en een Italiaansche moeder. Zij had het rozenteint der Engelsche en de zwarte oogen der Romeinsche vrouw. Zij was een schoone vermenging der beide typen. Haar figuur en haar gelaat waren weergegeven door al de schilders van Italië, ofschoon haar eerste jeugd reeds was vergaan. En nadat haar verhouding met Buondelmonte eenigen tijd had geduurd, begon deze er genoeg van te krijgen; hij vond zich belachelijk worden, steeds als minnaar erkend te zijn van een oudere vrouw.... hij werd koeler en teruggetrokkener, en onder deze behandeling leed Métella zoo ontzettend, dat zij in korten tijd onherkenbaar veranderde. Zij kon het zich niet langer verhelen, dat zij haar geliefde geen genegenheid meer inboezemde, en haar fierheid gebood haar, met hem te breken. Buondelmonte werd elken dag onaangenamer en capricieuser; twisten en wreede verwijten waren aan de orde van den dag: omdat zij huilde, omdat zij lachte, omdat zij stil was, omdat zij zich niet wist te kleeden.... en als zij zich wèl goed kleedde, dan was haar japon beter voor een meisje van twintig jaar geschikt dan voor háár. Deze toestand werd natuurlijk onhoudbaar, en ofschoon met den dood in het hart, brak Métella met Buondelmonte, verliet Florence en vestigde zich te Milaan, in een troosteloos isolement.

Evenwel, een jonge vriend, Olivier, die al lang verliefd op Métella was geweest, en vaak deelgenoot van haar lijden door Buondelmonte, zocht haar op in haar eenzaamheid. Helaas, toen hij haar terug zag, il la trouva bien pâle et bien près de la vieillesse....

Doch hij voelde een groote belangstelling voor deze ongelukkige vrouw, en hoewel hij haar ‘moeder’ noemde, voelde hij, ondanks al zijn bedenkingen, een werkelijke liefde voor haar.

Een half jaar lang worstelde Métella met haar verstand en haar hart. En door haar nieuwe hoop en wederom ontwaakte levensmoed, begon zij iets van frischheid en jeugd terug te krijgen. Zij werd weer bloeiend mooi.... en vond met Olivier samen een nieuw geluk.

Vijf jaren lang duurde deze toestand ongestoord voort. Métella had een gemakkelijk karakter en een gelijkmatig humeur, en Olivier was toegewijd, liefhebbend en loyaal. Zij leefden afgezonderd van de wereld, en daardoor merkte niemand veel van het enorme verschil in leeftijd, dat er tusschen hen beiden bestond.

In Engeland had Métella een petekind, dat wees was geworden; zij ging het kind halen, om het bij zich aan huis te nemen, maar vond tot haar verrassing, ofschoon Sarah eerst vijftien jaren telde, een meisje van een aankomende jonkvrouwelijke schoonheid. Een angst greep haar aan, maar beschaamd over haar eerste gedachte, om Sarah alleen in Engeland achter te laten, nam zij haar toch mede. En de hartelijke ontvangst van Olivier, die in 't geheel niet op Sarah lette, overtrof haar stoutste verwachting.

Het jonge meisje echter gaf wel degelijk veel aandacht aan Olivier. Zij verbeeldde zich, dat deze zeker bestemd was, om later haar echtgenoot te worden, en vond het jammer, dat hij zoo koel en gereserveerd tegen haar was. En eens las Métella een brief van Sarah aan een Engelsch vriendinnetje, waarin deze, naïef en onomwonden, van haar liefde voor Olivier blijk gaf. Métella voelde zich als door den bliksem getroffen. Een smartelijke scène ontstond tusschen deze beide vrouwen, waarvan de eene frank en vrij haar liefde openbaarde, en de andere haar liefde als een schande verborg....

Olivier's liefde voor Métella was langzamerhand in vriendschap overgegaan. Hij wist sinds lang, dat Sarah hem liefhad.... en ook, dat hij haar gevoelens beantwoordde, en om aan de onmogelijke positie, waarin hij geplaatst was, te ontsnappen, vertrok hij, en liet een briefje voor Métella achter:

Je pars. Vous ne me reverriez plus, à moins que dans plusieurs années.... et lorsque miss Mowbray sera marieé.

Bij het lezen van deze woorden dacht Métella te sterven,

en een oogenblik vlamde een felle haat tegen Sarah in haar op. Maar waarom? Zij deelde immers hetzelfde lot? en zij vond de kracht het jonge kind te troosten.... en samen leefden zij voort hun leven van verlaten vrouwen, want Olivier keerde nimmer terug.

* * *

Ik heb thans, door de behandeling van verschillende vrouwenfiguren van George Sand, aangetoond, hoe veelverscheiden karakters de knappe schrijfster ons heeft weten te geven, en hoe zij de thema's harer romans allerinteressantst varieerde.

Hiermede is echter mijn studie over George Sand nog niet ten einde.

De zeer belangrijke periode uit haar leven, toen zij de metgezellin was van Alfred de Musset, welke levensondervinding de jonge vrouw beschreef in haar roman *Elle et lui,* terwijl Alfred de Musset ditzelfde deed in zijn boek: *Le roman d'un enfant du siècle,* en later hun correspondentie werd uitgegeven onder den titel *Lui et Elle,* wilde ik nog behandelen, en ten slotte een artikel wijden aan George Sand's zeer interessante briefwisseling (die eveneens in het licht is gegeven) met Gustave Flaubert.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 11]

In memoriam door J. van Oudshoorn.
(*Vervolg en slot van blz. 426*).

Zoo was het tusschen hen beiden gesteld, toen eenige dagen voor het vertrek de nieuwsbladen die Jobstijding uit het vaderland hadden gebracht.

Ze zaten in het zaaltje bij het dessert van hun dejeuner. Van een verre morgenwandeling vermoeid teruggekeerd, waren zij na het eten beiden in die eigenaardige congestieve stemming geraakt, die geluiden dempt en het tot spreken niet meer komen laat.

Ter Laan had een courant opengevouwen, die hij met de voor hem bestemde post naar tafel medegenomen had. Vluchtig doorliep hij een paar kolommen, tot zijn aandacht fel getrokken werd door een bericht uit zijn geboorteplaats. Door enkele regels onder de rubriek ‘Telegrammen’. Twee regels druk slechts, maar tijdens de herhaalde lezing ervan begon er iets in de congestieve middagstilte op te schrijnen, te gieren, als een orkaan te huilen, leken er donkere klompen van de zoldering af te vallen en terwijl ter Laan even aan tafel steun moest zoeken, zóó duidelijk meende hij de vloer aan zijn voeten in een gapende afgrond te zien verdwijnen, werd de figuur tegenover hem in zachte damp gehuld.

Met een schuwe blik naar het bericht, werd hij, tegen beter weten in, gedwongen zich nogmaals te overtuigen wel goed gelezen te hebben. Toen pas legde ter Laan de courant ter zijde en leunde, de oogen half-gesloten, met het achterhoofd even aan de lambrizeering onder het gestyleerde hert. Hij glimlachte toen de figuur aan tafel naar hem opzag. Zij scheen niets be-

merkt te hebben.... Voortvluchtig.... De bankier, bij wien hij.... bijna al zijn geld.... had ondergebracht.... Een weldaad was het thans niet te behoeven te spreken.... Voortvluchtig.... Maar dat beteekende daarom nog niet -

Langzaam had ter Laan zijn kalmte wedergevonden. Nog viel er niets met zekerheid van te zeggen. Een gelukkig toeval ook, dat, na de verre wandeling, zij dien middag op haar kamer wenschte te blijven. Voor buiten was het geen weer. Zoo had ter Laan gelegenheid gehad te telegrafeeren, een paar dringende brieven na te zenden. Want tegenover haar gewoon de oude te blijven, nog met die Jobstijding onverwerkt in zijn brein, dat ware toch wel wat veel van zijn kracht gevergd.... Dien avond echter wist hij zich volkomen te beheerschen. Daar het weer zoo slecht was, bleven zij na het diner in het zaaltje toeven en namen er tot middernacht aan het dansen deel -

Al het andere had zich automatisch afgespeeld.

Den volgenden middag reeds had ter Laan de zekerheid geruïneerd te zijn. De voortvluchtige bankier was niet ver gekomen. Men had hem in een der naburige bosschen opgehangen gevonden. De gelden onder zijn berusting had hij verdaan.

Wat voor ter Laan op een andere bank nog overbleef was misschien voldoende om hem tijd te gunnen de laatste vereischte akte te halen. 't Mocht zijn. Voor het oogenblik echter was hij een problematische figuur en van een verbinding met haar, of een belofte voor de toekomst, kon voorloopig niets komen.

Van die toekomst wist hij zelf niets meer, al lag zijn weg dan ook afgebakend voor hem. Want met het goede leven was het afgeloopen. Thans heette het zich inkrimpen en hard studeeren, waarbij een vrouw slechts onwelkome afleiding kon wezen. En gesteld al, hij slaagde voor dat examen en het mocht hem daarna gelukken een leeraarsplaats te verwerven.... Was dit dan een basis om er een huwelijk op aan te gaan? Zonder eigen middelen, alleen van dat geringe aanvangssalaris afhankelijk?

Opnieuw, tijdens deze overpeinzing, voelde ter Laan, als in die dagen, hoe al zijn verstandelijke argumenten zich tegen háár keerden, als ware zij en niet die bankier de schuldige en

opnieuw - in de stilte zijner studeerkamer gezeten - merkte hij, hoe, na de bevestiging van dat ongeluksbericht, al wat er aan toegenegenheid voor haar in hem was opgebloeid, door zijn verstand verstikt, ook niet meer meegesproken had.

Maar dat begreep hij thans niet meer. Niet meegesproken had? Had hij dan alles, wat er tusschen hen geweest was, op eenmaal kunnen vergeten? Ook bevreemdde, verschrikte het hem bijna, dat het juist deze nuanceering wezen moest, die thans, na al die lange jaren, zich weder aan hem opdrong. Want dat verwekte toch weder schuldbesef. Maar hoe, in hemelsnaam, had hij anders kunnen handelen?

Het laatste onderhoud kwam. In die beide dagen voor het vertrek bleef er door allerhand kleine beslommering geen gelegenheid tot vertrouwd samenzijn meer. Opvallend was, dat, zoo kort voor het afscheid, dat toch een beslissing brengen moest, haar spottend, bijna uitdagend kijken, als tijdens hun eerste ontmoeting, weder was teruggekeerd. Niets van een heimelijke overgave was daarin meer te bespeuren. Ook zij leek zich instinctief opnieuw tot het verstandelijke bekeerd te hebben. Maar onder al deze nuchterheid wederzijds vernam ter Laan ten slotte nog slechts het grommelen van den donder.

Schrijnender dan hij ooit had kunnen vermoeden, was het hem bewust geworden, wat hij op het punt stond voor immer prijs te geven. Het had hem een schier vertwijfelde innerlijke strijd gekost bij zijn besluit te blijven en te meer had het hem getroffen haar tijdens deze laatste woorden als de hautain-ongenaakbare tegenover zich te vinden. Zij had voor zijn betoog, waarin hij aan al zijn verstandelijk bezwaar punt voor punt meer nadruk gaf, slechts een spottende geringschatting over. Maar toen zelfs het verlies van zijn vermogen, als sterkste rechtvaardiging van zijn terugtreden, tot het laatste bewaard, haar even ongevoelig scheen te laten, was hìj het geweest uit wiens aanvankelijk nuchter spreken, de ontroering over dat afscheid doorgestameld kwam.

Toen dat ook zonder zichtbare uitwerking bleef, haar eenig antwoord een: ‘Maar, beste jongen, waartoe je nog te verontschuldigen’ was, had hem een flakkerende drift gepakt. Zonder

een woord meer had hij haar in de open veranda laten staan, de kamer bruusk verlaten en toen hij, zonder rancune meer tegen haar, in het hôtel terugkeerde, was het.... voorbij.

Voorbij. Onherstelbaar. Niets meer van over. Nergens. Ja, zonder die zekerheid van haar dood. Wanneer hij haar gedurende die jaren slechts uit het oog verloren had.... Hij zou thans niets verzuimd laten om haar nog eenmaal te zien en te spreken te krijgen. Maar neen, voorbij, voor goed.... En toch, het was *geweest*....

Daartegen verschraalde al dat zich herinneren der laatste weken, hoe piéteit-vol dan ook, tot de ijle leegte van een fata morgana. Een onstuimig verlangen naar de echte werkelijkheid van dat verleden overschrijnde plotseling ieder ander gevoel; deed een logisch protest tegen de onmogelijkheid daarvan machteloos verstommen.

Een lichte duizeling dwong ter Laan aan zijn lessenaar steun te zoeken. Even hield hij de oogen gesloten, maar toen was het hem ook reeds als een vondst te binnen geschoten....

Glimlachend keek hij weder op.... Ach, dát was het dus.... Die omgeving daarginds, het hôtel, het eetzaaltje, de kleine pier, waar zij 's middags thee plachten te drinken, het strand met de duinen, het groote bosch hunner wandelingen vooral.... dat alles was van dat verre verleden nog werkelijk over. Pas door dit décor omgeven, kon een herinneringsleven met haar tot zijn volle ontplooiing komen.... En zijn zoo kort op handen zijnd verlof bood daartoe de gelegenheid.

Dat was het.... Hij moest de voorbereidingen, die hij voor een verblijf in dat kleine nest getroffen had, weder ongedaan maken en trachten een onderkomen in het hôtel daarginds te krijgen.

Maar dan viel er geen tijd meer te verliezen. Bij deze warmte en op een hoogtepunt van het badseizoen, moest alles er bezet wezen. Of het reis-bureau telefonisch nog te bereiken zou zijn?

Niettegenstaande herhaald opbellen, meldde er zich niemand meer. Ter Laan draaide de lamp op tafel uit. Dan moest er onmiddellijk getelegrafeerd worden. Zijn reeds besproken kamer afzeggen en daarginds er een bestellen. Er bleef niets anders over....

Alles was boven verwachting naar wensch afgeloopen. Met zijn afzeggen scheen men stilzwijgend accoord te gaan. Ter Laan had er niets meer van vernomen. Het spoorwegbiljet was tegen een geringe vergoeding voor onkosten omgeruild en - het voornaamste - door een gelukkig toeval kwam daarginds, en wel juist op tijd, een kamer voor hem vrij. Daarmede had hij dus buitengewoon geluk gehad, want zooals, na een telegram, uit het bevestigend schrijven bleek, was het de eenige kamer geweest, die daar voor weken en weken te verhuren bleef.

De zekerheid de omgeving terug te zullen zien, die jaren lang in zijn herinnering uitgedoofd leek en die er zoo onverwacht met al haar vroegere bekoring weder in opgebloeid was, dit vooruitzicht had ter Laan zijn innerlijk evenwicht, ook zijn beheerschtheid naar buiten, weder terug gegeven. Voor zijn omgeving was hij weder de vroegere. Nog stiller-bezonnen, teruggetrokkener nog. Met een zweem van melancholie over zijn wezen, die getemperd door de rust, die van hem uitging, eer aantrok dan afstootte.

Voor zich zelf kwam ter Laan tegenover een kwetsbaarheid van zijn innerlijk voelen te staan, die hij beredeneerd als overdreven moest verwerpen, maar die zich daarom niet minder heftig bemerkbaar maakte. Een plotseling spontaan medelijden met weerloos klein martelaarschap, waaraan verstandelijke overwegingen het tragische reeds niet meer konden ontnemen. De onverwachte aanblik van een afgebeuld paard, half-blind, voor een veel te zwaren wagen, de stomme geresigneerdheid van zoo'n wezen, waarmede het enkel nog mishandeling verwachtte, was thans in staat ter Laan tot tranen toe te ontroeren. De tegenargumenten van warme stal en voerbak, wanneer zij al volgden, hadden geenerlei uitwerking meer. Zoo ook oefende muziek, een eenvoudige melodie ergens toevallig van uit de verte opgevangen, een nooit gekende, aangrijpende werking uit. Ter Laan gaf er zich geen rekenschap van of die voortdurende herinnering aan haar, hem opnieuw zoo diep-ontvankelijk maakte, of dat wellicht - omgekeerd - die plotselinge overgevoeligheid dat oude verleden weder zoo innig en tintelend deed verschijnen. Het eenige, wat hij telkens met zekerheid wist, was dat tegen zijn leven van tháns, waardoor als het ware een

gevoelsader flonkerde, zijn bestaan der laatste jaren nog slechts één grauwe leegte was.

Maar hoe had het ook anders kunnen worden? Na haar plotseling sterven innerlijk verwond en berooid, door het verlies van zijn vermogen met de buitenwereld even onverwacht in bitterste wrijving, moest het wel op een hard en nuchter leven uitloopen.....

Een jaar van zenuw-afmattend werken volgde. De behagelijkheid van een eigen garçon-woning had voor de stage wisseling van armoedige huur-kamers plaats gemaakt. Met het schrikbeeld van nog valere armoede voor de toekomst, wanneer het hem niet gelukken mocht zijn doel te bereiken.

Eenmaal geslaagd en spoediger dan te verwachten als leeraar aangesteld, had ter Laan het jaar dat achter hem lag pas in zijn volle verschrikking onderkend. Meer dan tijdens de werkelijkheid, die hem door hare onmenschelijke hardheid schier verdoofd had, besefte hij - weder door het leven genadig opgenomen - het gevaar dat hem bedreigd had. Maar nu ook nooit en nimmer meer. Daartoe was de les, naar beide zijden, al te gevoelig geweest. Van nu af geen intimiteit met vrouwen meer. En van nu af het bescheiden, maar zekere inkomen, dat hij zich door de zwaarste ontberingen verworven had, door niets en niemand meer in de waagschaal gesteld.

Hoe kon het, na al het gebeurde, nog iets anders dan een wantrouwend teruggetrokken leven worden. Een verlangen naar rust, en niets dan rust, was er de koele onderstroom van geworden en naarmate die rust er zich in bestendigd had, waren, in den loop der jaren, teleurstellingen en bitterheid gesleten. Maar toch werd het een rust, die in haar diepsten grond een zich afwenden van het leven was; een leven, waaruit ieder wezenlijke eigen deelname dreigde te verdwijnen. Een negatief bestaan, dat tot een niets vervluchtigen moest, zoodra ook maar voor een oogenblik dat oude liefde-gevoel kwam doorschrijnen....

Hoe meer ter Laan zich in dat verleden verzonk en naarmate daaruit de verschrikking over haar heengaan van hem afliet om voor de volle bekoring harer levende verschijning plaats te maken, hoe dwingender ook de overtuiging zich aan hem opdrong, dat die korte episode daarginds zijn eigenlijk en eenig leven was geweest.

Daarom werkte het hem als een bevrijding deze herinneringen eindelijk van ieder schuldbesef vreemd te weten, zich enkel nog aan het beste van wat er tusschen hen opgebloeid was, te mogen overgeven. En daarom ook kon ter Laan den tijd nauwelijks meer afwachten, dat het hem vergund zou wezen de omgeving, die als het ware van het eerste begin af getuige dezer liefde was geweest, na zoovele jaren in werkelijkheid terug te zien. Hoe moest zij hem daardoor nader komen, al gebeurde het hier ook nog wel, dat hij hare aanwezigheid, stom en vormeloos, meende te bespeuren. Maar dat verontrustte hem reeds niet meer, omdat er zoo van haar geen aanklacht of verwijt meer uitging....

Zoo behoefde ter Laan thans eindelijk ook dien middag, na hun laatste onderhoud, niet langer uit zijn herinnering te bannen....

Hij lag in bed maar kon niet inslapen. Hij hield zich nog bezig met een schaakpartij, die hij dien avond tegen zijn verwachting op het allerlaatst nog verloren had.... Ik had dat kasteel niet moeten prijsgeven, overlegde hij nog, tot met een vaag geluid als van knarsen over grint het ondoordringbaar duister om hem zich zacht verruimde.

Er welfde zich een hemel. Boomkruinen, huizen stonden op.

Het werd de strandboulevard daarginds. In volle middagzon. Beneden lag de zee in spiegelvlakke schittering. Hoe warm het was. Het grint knarste onder zijn schoenen terwijl hij het voortuintje van het hotel betrad.

Hij keerde van zijn wandeling na hun onderhoud in de verandakamer daarboven terug. Of zij óók uitgegaan was? Hij voelde geen rancune meer tegen haar over de onverschilligheid, waarmede zij de bekentenis van zijn geruïneerd-zijn aangehoord had. Ook voor de rest was hij weder geheel gekalmeerd. Trouwens het laatste woord tusschen hen behoefde nog niet gevallen te zijn....

Omtrent dit uur lag het hotel gewoonlijk doods en verlaten. De gasten waren dan aan zee. De hotelhouder, zijn gezin en het personeel hielden een middagslaapje. Het trof hem, dat in de halfdonkere hal, bij de portiers-loge, thans menschen te samen

stonden. In levendig gesprek, somwijlen gesticuleerend. Er moest iets gebeurd wezen -

Hier begon ter Laans droomgezicht in gewone herinnering over te gaan. Hij herinnerde zich, hoe - gedesinteresseerd als immer - te zeer ook nog met zichzelf vervuld - hij aan dat troepje menschen, dat bij zijn binnenkomen vreemd verstomd was, met een vluchtige groet voorbij wilde gaan om de trap naar zijn kamer te bereiken, toen hij in het laatste oogenblik daarin nog door den dikken hotelhouder werd verhinderd.

Die was hem nagedribbeld en nam hem terzijde. Spreken kon hij aanvankelijk niet. In zijn verwarring had hij ter Laans hand gegrepen en stond hem nu met zijn waterige oogjes verslagen en hulpeloos aan te zien. Het werd ter Laan bang te moede. Voor een oogenblik werkte het stomme toekijken van de bewegingloos samengedrongen menschen bij de portiersloge als doodelijk dreigement, maar toen had de ander het hem reeds haperend toegefluisterd.... 'Hevig ongesteld.... plotseling... zij, daarboven....

Zonder meer wilde ter Laan de trap opstormen, maar werd daarin opnieuw verhinderd. Met een hem vreemde zinlooze drift keerde hij zich bruusk naar den hotelhouder om, tot diens stom gebaar het hem deed begrijpen. Gelooven kon hij het echter niet, ook niet toen uit het groepje menschen er zich intusschen enkele bij hen hadden gevoegd en hij ongevraagd de bevestiging moest vernemen....

Dood. Gestorven. Dood gevonden. In haar kamer op de sofa. Twee uur geleden. De dokter reeds weg, de kamer afgesloten. Want een vrijwillig einde niet onmogelijk. Een sterk-werkend slaapmiddel was er gevonden.

Stemverheffing vervulde thans de hal. Behalve de hotelhouder en zijn vrouw, was er niemand aanwezig, die bijzonderheden van ter Laans betrekking tot de overledene wist. Maar dat die stervenskamer zoo dicht aan de zijne grensde, dat hij soms met haar gezien was, dat kon wel de oorzaak hunner deelname bij zijn binnenkomen geweest zijn, maar evenmin beletten, dat het voor en tegen der mogelijkheid van een vlucht uit het leven nogmaals gediscuteerd werd.

Daarover had de dokter reeds zijn meening te kennen gegeven.

Volgens hem kon er misschien iets voorgevallen zijn, dat haar sterk opgewonden en genoopt had, op zoo'n ongewonen tijd, een slaapmiddel te nemen. Maar de dosis - dat bleek uit de rest van de pas aangebroken glazen verpakking - was toch te gering geweest om doodelijk te kunnen werken. Van een hartverlamming echter leken evenmin symptomen aanwezig.....

Ter Laan verschikte zich wat in de kussens. Herinnering was thans enkel nog een stem, waarvan de woorden kleurloos uit het duister tot hem doordrongen. Die hij, zoo in het donker achterover liggend, als zachte kabbeling over zich kon laten heen gaan....

Na de eerste blinde ontsteltenis over haar plotseling sterven, had - vreemd genoeg - zijn gevoel daar aanvankelijk niets meer mede te doen gehad. Naar buiten had hij het natuurlijk aan blijken van deelname niet laten ontbreken en was daarin ook volkomen oprecht geweest. Zijn instemmen met het algemeen beklag en medelijden gebeurde geheel spontaan. Hij had daarbij zelfs, als de voor het oogenblik haar het naast staande, een soort leiding genomen. Met nadruk geïnformeerd, of de familie wel dadelijk onderricht was.

Daarna - hoe werd hem dit alles weder tot in bijzonderheden naverteld - was hij ergens in de hal op een stoel neergevallen, bleef er met zijn hoofd in de handen roerloos op den grond staren en had tegelijkertijd tot zijn bevreemding bemerkt, hoe het slechts om een vertoon ging, waartoe hij mechanisch werd gedwongen, omdat dit uiterlijk handelen de koortsachtige verschrikking in zijn denken deed verstommen, zonder verder eenige levende aandoening in hem te wekken. Deze verslagenheid echter kon niet nalaten het mededoogen der anderen ook op hem te betrekken. Ongevraagd had men hem een benedenkamer ingeruimd, want naast de doode te vertoeven moest, na al wat er tusschen hen geweest was, ondragelijk worden.

De avond werd nog door de algemeene opschudding beheerscht. In het eetzaaltje, waar natuurlijk de muziek werd afgezegd, was de stemming gedrukt en weldra lag het dan ook donker en verlaten. Als van zelf sprekend had ter Laan er met

het gezin van den hotelhouder gegeten. Er viel allerhand te regelen en te beloopen. Oververmoeid had ter Laan daarna de vreemde kamer betrokken. Met enkel nog een floers als denken: geruïneerd, geruïneerd, een dof ruischen van gevoel: dood, dood, had hij er zich half-ontkleed op de sofa uitgestrekt en was als een blok ingeslapen.

Ook de volgende morgen nog, tijdens de laatste beproeving, had deze vreemde kille afgestorvenheid van zijn binnenste aanvankelijk nog voortgeduurd. Haar kamer was ontzegeld. Van misdaad kon geen sprake wezen, zelfmoord leek zoo goed als buitengesloten. Voor de politie was het daarmede een afgedane zaak. Maar die het wenschten konden de doode nog eenmaal zien. Hoezeer hij innerlijk voor dat bezoek ook terugdeinsde, er zich aan onttrekken leek onmogelijk, al was het maar tegenover den hotelhouder en diens gezin.

Te meer had het hem bevreemd ook dáár nog zoo onkwetsbaar te zijn gebleven. Misschien dat de aanwezigheid der anderen - uit piéteit wel had het gezin hem op dien zwaren gang begeleid - dat dit zich gadegeslagen weten hem deze bijna onnatuurlijke zelf-beheersching had doen behouden.

Bij den aanblik van den doode echter was ter Laan al het andere om zich heen volslagen vergeten. Het moest de verheven kalmte, die bijna gelukzalige berusting zijn geweest, die iedere eigen smartelijke ontroering in stille vreugde had doen verkeeren. Impulsief was hij aan de sofa op de knie gezonken en zoo, in de bijna nieuwsgierige beschouwing van haar gelaat verdiept, met het zoo rein-vrouwelijk gewelfde blanke voorhoofd, de gesloten oogen onder hooge wimpers, haar voor immer verstomde mond met de dunne lippen, waar thans een glimlach om leek te spelen, had ook hij zelf nauwelijks een glimlach meer kunnen onderdrukken. Want zoo na als thans waren zij elkander slechts éénmaal tijdens het leven geweest. Toen vreesde hij een doode in zijn armen te houden, thans leken die onbewegelijke trekken zich zacht te ontspannen en hem met een even zacht glimlachen te herkennen. Van spot of uitdaging was niets meer overgebleven. Zoo vredig als zij daar lag ging er van den dood geenerlei verschrikking meer uit....

Weder opgestaan en met de anderen het vertrek verlatend

voelde ter Laan, aan zijn eigen tegenspoed en onzekere toekomst terugdenkend, bijna iets als afgunst op de doode in zich opkomen. De tegenstelling van die overgegeven vredige veiligheid en de onrust, die zoo plotseling zijn leven beheerschte, was te groot om niet te gelooven, dat zìi het moest wezen, die er thans het beste aan toe was. Ook deze overtuiging had er toe bijgedragen zijn vreemde kalmte te doen voortduren, die pas verstoord werd door een bezoek, dat hem kort voor het avondeten aangekondigd werd.

Hij zat in de veranda der benedenkamer. Na de doorstane opwinding werkte zijn denken bijna niet meer. Hij zat op den aanvang van het diner te wachten, dat ieder oogenblik gemeld kon worden. Voor even kwam hem nog te binnen, dat het onverantwoordelijk was hier langer te toeven, terwijl er in zijn geboorteplaats de grootste belangen op het spel stonden, toen er op de kamerdeur geklopt werd. In de veronderstelling, dat men hem voor ditmaal op minder luidruchtige wijze dan gewoonlijk - door gong-slag - ten eten riep, begon hij de veranda te verlaten, maar nog niet in de kamer, zag hij er de deur opengaan. Met een kaartje in de hand kwam de portier binnen, op den voet gevolgd door een onbekende. Een jongmensch, iemand van zijn eigen leeftijd ongeveer, licht-blond, tenger-opgeschoten, met een wel-besneden energiek gelaat, dat aan een tooneelspeler of litterator denken deed.

Nog voor de portier, die zich over het ongevraagde volgen van den ander met een gebaar van machteloosheid verontschuldigde verder iets te berde had kunnen brengen, werd hij door den vreemdeling ter zijde geschoven, die op ter Laan toetrad en zich met een korte buiging aan hem voorstelde. De portier verliet intusschen de kamer en terwijl de deur in het slot viel, noodigde ter Laan, wien in een lichte verwarring de toch zoo duidelijk uitgesproken naam terstond ontgaan was, den bekende uit in de veranda plaats te nemen. Zelf eenmaal gezeten schoot het hem te binnen vergeten te hebben zijn eigen naam te noemen, hetgeen zijn verlegenheid nog vermeerderde, terwijl de ander reeds begonnen was hem met het doel van zijn komst bekend te maken. Ter Laan voelde een warme bloedstroom naar zijn hoofd stijgen.... Aha, dat was het dus en daarvan had hij ook onmiddellijk een voorgevoel gehad.

De ander bleek van hun omgang op de hoogte. Zij moest - even ongeloofelijk als grievend - erover geschreven hebben... kortom, het jongmensch kwam tekst en uitleg vragen. Rekenschap vorderen en dat wel op zoo'n brutaal-aanmatigende verachtelijke manier, dat enkel de twijfel, het wellicht met een familielid of jaloersche vereerder te doen te hebben, ter Laan zijn zelfbeheersching had doen behouden. En dan, hoe het in het sterfhuis tot ruzie te laten komen.

Maar het eene woord had het andere uitgelokt en voor ter Laan moest het tot een pijnlijk onderhoud worden, te pijnlijker toen hem bleek, dat de ander - niets meer dan een gewoon huisvriend der familie - geenerlei recht voor zijn arrogant optreden had. Toen ten slotte dan ook een bezoedelend vermoeden doorgeschemerd kwam, had ter Laan zijn geduld verloren, was hij zijn bezoeker met verheffing van stem tegemoet getreden en had hem zonder meer de deur gewezen.

Nog juist op tijd om openlijk schandaal te vermijden, want even nadat de half-bezetene verdwenen was, die hem met een oorveeg bedreigd had, onder toevoeging dit alleen om de doode daarboven te laten, hoorde ter Laan, die nog verhit van drift in de half-open komer stond, de gasten voor het diner de trap afkomen.

Eenmaal in het zaaltje had hij zijn gewone kalmte spoedig terug gevonden, maar merkte toch, hoe er tijdens zijn spreken met het hotelhouders-gezin, onder het spreken door, telkens weder brokstukken van het zoo kort voorafgaande onderhoud opklonken. Dat lafbekken van het type als ter Laan onder toezicht dienden gesteld te worden. Dat..... En telkens weder voelde hij zich door die zinlooze verwijten van den ander steeds dieper in zijn gevoel voor haar gekwetst. Dat gevoel was verkeerd verstaan en daardoor beleedigd, want hun omgang was tot het laatst toe smetteloos gebleven.... Onwillekeurig had zijn blik daarbij hun leege tafeltje aan de wand met het gestyleerde hert gezocht en toen pas was hem, met een fijnstekende pijn, in een alles verstommende leege angst, de onbegrijpelijkheid bewust geworden, dat alles tusschen hen voor immer voorbij was. Pas van dat oogenblik af stond machteloos zijn verstand tegenover haar heengaan en was het nog enkel

een gevoel, dat wild en krimpend het voortbestaan van liefde, van liefde, dat eenig merg en ader, vertwijfeld opeischte....

Een stomme aanwijzing volgend, was ter Laan met een uitvlucht van tafel opgestaan. Ontredderd en verslagen doolde hij door het eenzaam nachtelijk buiten. Zijn innerlijke verwarring schrijnde tot het ondragelijke. Als terugslag sprak hij dan soms halfluid of maakte een kort-afwerend gebaar. Weder op de nog beloopen boulevard terug, merkte hij er de aandacht te trekken en had werktuigelijk den weg naar het hotel genomen.

Daar klonk uit het zaaltje de dansmuziek weder op. Hoe kon het ook anders? Haar kamer was reeds leeg. Door weken lange gewoonte geleid, begon ter Laan de trap te beklimmen. Op de spaarzaam verlichte gang aangekomen aarzelde hij nog. Maar ja, van beneden was de muziek te hooren. Dat wilde hij thans niet. Hij wilde nog even in zijn vroegere kamer binnengaan. Daar staan, zooals hij haar schreden had beluisterd, nadat zij hun sprakeloos zitten in de donkere veranda onderbroken had en heengegaan was. Bruusk heengegaan en toch zoo voelbaar nabij gebleven was.... Waarom zou hij dit moment nog niet eenmaal beleven?

Door een geruisch in het trappenhuis uit zijn aarzeling opgeschrikt, had ter Laan de deur van zijn vroegere kamer reeds geopend. Na haar behoedzaam weder gesloten te hebben, als kon hij in de kamer naastaan toch nog gehoord worden, bleef hij werktuigelijk in het donker staan.... Zijn denken verstomde. Een grenzelooze eenzaamheid hield hem omvangen, een allerlaatste stilte, die zich met de volle verschrikking van den dood als een zwarte afgrond voor hem open deed....

Tot het onverwacht optintelen der verre boulevard-lichten over zee in het nachtelijk buiten weder zacht en geheimzinnig leven bracht en ook zijn binnenste zich ontspannen kon. Als lauw welwater door barren rotsengrond kwam deze nauw gewekte liefde eigenzinnig door zijn onbewogen nuchterheid heen dringen, er leek iets warms in hem over te vloeien en, ook uit zelf-medelijden wel, brak het eindelijk tot een dof-hartstochtelijk huilen om dat heengaan.

Zoo stond hij verbijsterd tegenover den nacht, tegenover een buitenwereld, waarvan hij bij ingeving besefte, hoe zij, bij

gebreke van dat andere, voor hem nog slechts het strakke en wezenlooze van een gesticht behouden zou. En hoe had zich dit voorgevoel bewaarheid....

Met een lichte schrik in bed wat overeind, wilde ter Laan de lamp op de nachttafel aandraaien. Maar hij kwam er niet toe. Met duim en wijsvinger reeds aan het ebonieten knopje in het donker tusschen bed en tafel omlaag starend, voelde hij zijn leven der laatste jaren daar als een stille vallei bezonken liggen. Veilig bezonken, materieel en geestelijk verzorgd, maar van de nevenmenschen afgesloten, zonder eenige verbinding meer met hen. Want hoe stil, hoe leeg, hoe nutteloos, tegen deze korte liefde-episode. Maar dat zou nu weldra anders worden.

Hij lag weder op den rug uitgestrekt. Nog enkele dagen slechts en deze herinnering zou in werkelijkheid door de haar eigen decors omgeven zijn.

Errata.

Op blz. 419, 2e regel van onderen staat: ‘latere omgeving’. Dit moet zijn: *‘latere omgang’*.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van pag. 391.)

Tweede boek.
I.

Nadat Piet er op den dag af drie weken was geweest, kwamen de heer en mevrouw Kramer-Engelaar bij het einde der huwelijksreis hem te Rotterdam aan den Bergweg halen. Veertien dagen later zou tante Eva worden beloond door vier dagen hun gast te zijn. Het was half November en miezerig-koud. Met een nieuw boek van Duhamel, haar door Nico gebracht als geschenk van de reis, had zij ditmaal een tocht die kort viel. Op het stationsplein te Amersfoort wachtte de gastheer haar af met den jongen.

- Dorst je dat doen? Met dit nare weer?

- Dit weer? Met Piet? We gaan alle dag uit. Zijn vader leert hem de weg in de stad. Petrus, waar is de Valkestraat?

't Kind keek naar Eva, lachte als listig, maar kneep de lippen die krulden opeen.

- Uil, ik heb hem je net gewezen. De Valkestraat komt uit in de Langestraat. Het eerste vak dat ik hem leer om zijn weg door het leven te vinden, de Aard-rijks-kunde! Was ik al niet een meester-schilder, het zou jammer geweest zijn van de docent die in mij is verloren gegaan.

- Je wordt nog een meester-vader, dacht Eva.

Toen zij bij huis waren en Nico den sleutel stak in het deurgat, had Piet na volhardend zwijgen een vraag:

- Tante, hoe is het met juffrouw Trui?

- Best, zei Eva, dank je wel, de juffrouw heeft me de kompelemente voor je meegegeven.

Nico lachte: - Wat 'n vriendschap!

- Die is de laatste twee dagen ontstaan door bemiddeling van de kanarie. Maar 'k wist niet, dat hij juffrouw zei.

- Trees laat zich ook juffrouw noemen.

Eva herinnerde zich het pijnlijk moment bij Antje's voorstelling aan de Douairière, toen die geen antwoord op de vraag gaf, of Trees de naam was van de dienstbô; doch ze zei hier maar niets van aan Nico. Wel wees ze hem op de merkwaardigheid, dat Piet naar Trui vroeg, niet naar Mientje, die hij toch veel langer kende.

- Juist daardoor! Trui was wat nieuws, net als de papegaaien uit de Diergaarde.

- Je bent een pedagoog! lachte Eva.

Op hetzelfde moment kwam Antje ontsteld aanloopen, zij had hen niet zóó gauw verwacht! Nico, die Eva's valies had gedragen, bracht dit naar boven en wees haar de logeerkamer, welke bij het domein lag der Douairière.

- Hoe zijn de buitenlandsche betrekkingen? fluisterde Eva.

Nico liet het hoofd iets scheef gaan, trok de wenkbrauwen in de hoogte en spreidde de handen uit dicht bij de kin, gebaar dat beteekende: ach, zoo zoo.

- Vooral de jongen kan geen goed doen; daarom bemoei ik me juist veel met 'm, dat Nicht begrijpen mag: het baat niet.

Eva dacht: de halve waarheid; met den jongen zou jij je toch wel bemoeien, maar nu doe je het ondanks Nicht en vindt aan dat gedrag iets pijnlijks. Zij besliste in stilte: ik breng dat in orde en treuzelde op de bovengang, doch de deuren bleven gesloten.

In de huiskamer glansde het koffiestel, alles was bijna zoo keurig als vroeger; nochtans zag Eva verandering. Eén ding had tóen niet kunnen zijn: op de tafel vlak onder het stel, op den schoorsteen en op het tafeltje naast de deur lagen pijpen, grove tabakspijpen, drie dikke pijpen in één kamer en rondom die pijpen was asch en tabak.

- Antje, hoe kun jij dat dulden?

Antje sprak: - ‘Niek wil et zoo’ en kuchte verlegen ergernis weg.

Een tweede verandering was er aan Piet. Te Nunspeet hing hij aan moeders rok, Eva miste hem soms uren, maar dan was ook Antje de hei op. Hier aanschouwde zij deze als vrouw-van-den-huize, hetzij in kamer, gang of keuken, wanneer ‘Tante’ ook daar

dorst neuzen; Piet was zelden of nooit te vinden en Eva deed met opzet geen navraag. Trouwens, een half uur na haar aankomst wist ze dat de knaap zijn weg ging. Van boven gekomen, dronk ze haar koffie, toen Piet de tuinkamer binnenwipte, natuurlijk zonder voeten vegen; doch wel nam hij zijn mutsje af, terwijl hij Tante twee peren aanbood met een zelfvoldaan: - Voor jou.

Even later - Piet weer weg - keek Nico lachend om de deur: allemachtig, koffie klaar, dan had Petrus toch gelijk, Nico had hem niet durven gelooven: nog geen twaalf uur en koffie.... Piet? natuurlijk in de schuur, maar kwaad kon ie niet, de bijl was verstopt.

- De bijl? vroeg Eva.

- Ja, Dame, de bijl. Ofwel d'n aks als u liever wilt. Een snijdend werktuig, dies verstopt, want Piet die den ouwen heer moet helpen aan 't fabriceeren van het brandhout, beperkt zijn taak tot takjesbreken. De Douairière heeft haar spaanders, aan die voor beneden wordt nog gewerkt.

Nico had een pijp genomen, porde, pikte, of het ding schoon kwam, maar stond op om een andere. Toen hij daar den brand in stak, met de eerste naast zich op tafel, genoot hij zóó zichtbaar doordat het vuur pakte, zijn blik ging zóó vergenoegd door de kamer, zijn luiheid waardeerde den zetel zóó echt, terwijl zijn vrouwtje dribbelde en aan Eva een tweede kop koffie inschonk, dat deze lachend: - ‘Es ist erreicht!’ zei, te laat bedenkend: - Hemel, Antje! weer zal die zeggen: ‘Ik ken geen Fransch.’ Geen gesprek, sinds de verloving, of er kwam een gevaarlijk moment, dat Eva bracht op de gedachte aan het tochtje naar Harderwijk, toen Antje zich met dat excuus tegen Nico's ‘Aennchen von Tharau’ verweerde. Nu doorzag en voorzag hij terstond. Al wat hij wenschte was bereikt, maar ja, zijn vrouw kon moeilijk weten: Eva herhaalde daar den juichkreet, waar een kapper te Berlijn jaren geleden zijn vreugde mee uitte, toen hij na eindeloos friseeren de snor van den Keizer in den verlangden draai had gekregen....

- Wanneer laat jìj nou je haren 's snije?

Antje was er voor blijven staan om, in presentie van de gast, die vraag te doen als een verwijt, bij welks beteekenis voor haar vreemde talen en kappers en keizers immers alle belang verloren.

- Die zit! juichte Nico; en met zijn stem jubelde zijn blik naar Eva.

Voordat het eten op tafel gebracht werd, kreeg Eva ook de hit te aanschouwen. Antje had haar ingewijd: de naam van het meisje, dat dagelijks van kwart vóór acht tot drie uur hielp, was Elizabeth; de moeder had bij het eerste bezoek niet anders dan van Lies gesproken, maar de buurt kende Bet, had haar zoo gedoopt, de maanden van haar vorigen dienst op den hoek bij den kruidenier.

- Dag Elizabeth, zei Eva en zag Bet op dien groet uit de melkkan morsen, nog wel over het Turksche kleedje. Elk ander antwoord bleef uit. Eva besefte, dat de ongedwongenheid in dit zoo wel gemeubelde stads- en predikants-huis moèst achterstaan bij de vrijheid te Nunspeet. En nog vóór het aan tafel gaan bracht een schoon avontuur met Piet daarvan de burleske bevestiging. Er rinkelde glas en dat viel op het stoepje vóór de raamdeur der huiskamer. Toen Eva naar buiten keek, zag ze het kind, een vinger aan 't mondje en starend naar boven, tusschen de dorrende stamrozen staan. Meteen ontstond er gestommel in huis, Antje liep aan: - Wat is er gebeurd?! en Eva herkende de stem van Trees, die het antwoord van de trap riep door haar beklag te doen aan Bet. Piet had een ruit van juffrouw Kramer haar slaapkamer ingegooid en dat was iets verschrikkelijks: hoe kwam men zoo gauw aan een glazenmaker? waar kon de juffrouw straks gaan rusten? zoo'n man stond toch maar niet dadelijk klaar! en wat een onkosten gaf dat weer!

Opgestaan, tegen Antje gedrongen, wier hand den knop van de deur omknelde, hoorde Eva de klachten mee aan, zooals ze heenvielen over Bet.

- Roep Nico! fluisterde zij naar Antje.

Doch meteen werd er achter hen tegen de raamdeur getikt en zag zij Nico met huilenden Piet, die bij het oor werd opgebracht. Vaders oogen tintelden vreemd. Echter noemde hij het een ernstig geval, niet verdoezeld met Piets verklaring, dat zijn steentje bedoeld was geweest voor een kat, waarvan hij den vorigen morgen gezien had, dat ze een musch overviel en meenam; een musch, in den tuin neergevlogen om kruimpjes, door Vader voor de vogels gestrooid.

- Dus, concludeerde Tante Eva, is het Vader zijn schuld, dat de ruit is gebroken.

Piet keek beduusd, norsch-ongeloovig; Vader meende dat Tante Piet voor den mal hield en wist er helaas niets anders op dan zelf te gaan om een glazenmaker.

- Mag ik mee? vroeg de onvervaarde.

- Nee, zei Vader, je gaat naar je bed.

Doch Tante vroeg haar ter wille vergeving; om haar plezier te doen werd die geschonken, maar het middagmaal leed eronder, want de groente brandde aan.

Terwijl de ontsteltenis in kamer en keuken voortduurde, besloot Eva haar gang te gaan. Voor haar doen vlug de trap opgekomen, tikte ze aan de middendeur die, naar ze nu wist door het vallen der scherven, niet die van Nicht haar slaapkamer zijn kon. Op een tweeden klop volgde een aarzelend: ‘Ja’: het was dus de huiskamer der Douairière. Een blik vol verbazing trof de bezoekster.

- Dag, Juffrouw Kramer. U neemt me niet kwalijk? Het was mijn plan u straks te bezoeken, maar ik hoor dat een ruit is gebroken.

- Dat deed die jongen, Juffrouw.... Bergmann.

- Ik weet het, maar ik wou u vragen: wilt u straks in mijn kamer gaan rusten? Ik bedoel de logeerkamer, het bed is er opgemaakt, als u dat nu wilt gebruiken....

- Ik denk, sprak Nicht met waardigheid, dat mijn neef voor een andere ruit zal zorgen.

- Natuurlijk! Nico is al uit. Maar 't is het schaftuur, als de glazenmaker misschien niet dadelijk kan komen....

- Heel vriendelijk, Juffrouw.... Bergmann, maar ik dank u. Ik zal me weten te behelpen.

Eva boog en kwam beneê, de kous op den kop, zooals ze den heer des huizes beleed, die juist terugkeerde van zijn boodschap. De goeiert zuchtte: - Alle dag wat, waarom nu juist een ruit van Nicht!

't Begin van het middageten was somber, maar Eva hield haar opgewektheid. Na het maal, dat als feestdisch bedoeld, doch eigenlijk alleen in het 's morgens door Nico aangevoerde nagerecht van gebakjes en twee soorten vruchten geslaagd was, ging zij fluks met het kind er op uit. Het hart vol haat tegen de kat, die zich wéér in den tuin had durven vertoonen, scheen Pietje niet zóó welgemutst, als Tante na de gebakjes verwacht had. Dus moest de speelgoedwinkel helpen. Piets keuze vorderde beider geduld,

maar de uitslag was beider belooning. Zijn eerste stellige wensch was een trom, doch Eva vond dat Nicht verzoeken. Liever het oog gestreeld dan het oor, desnoods dan toch met militairisme. Alleen haar beurs had scha ervan, dat Piet naar huis keerde, niet met een trom, maar met een pracht-sjako en een sabel. Zóó met den jongeling naar boven! Tante dorst het waagstuk niet aan. Ze zond Elizabeth met een kaartje, wanneer het juffrouw Kramer zou schikken. 'Dan maar dadelijk', luidde het antwoord. Dus maar dadelijk in het vuur. Nico prees haar een heldin en Antje vond het toch zóó'n ding, dat Eva wel een poging wou wagen om 'vrede hier in huis te krijgen' - waar vond die mond die boekentaal! - dat zij opstond van de tafel vol te herstellen ondergoed, om bedeesd en ontroerd Eva's hand te drukken.

Toen Eva dien eersten avond in bed lag, hinderde gesnork van Trees, wier kamer naast de logeerkamer was; doch het sarrende wakker blijven werd door zelfverwijt veroorzaakt. Dat zij zich weer had ingebeeld, de gaaf haars vaders te bezitten om alle menschen in te palmen! Omdat ze de vorige maal was geslaagd!.. Toen gold het toekomst en mogelijkheid, nu gold het heden en werkelijkheid. Zooals twee opgesloten katten zaten de twee hierboven te blazen; als lastige ouden die zich vervelen zaten zij zich te ergeren. Trees, deftig 'binnen', keek telkens op bij het onschuldigste gerucht, ook als het duidelijk van de straat kwam. Nichts klachten betroffen alle het kind, hoewel ze ook grieven had over 's avonds, wanneer de jongen al uren sliep. Trees liet zich den term 'het joodje' ontvallen; Nicht's kuch gaf het overbodig bewijs, dat het tweetal daar Piet mee aanwees. Eva vermocht zich in te houden, zelfs na deze onhebbelijkheid, doordat ze, bij alle prikkeling, met wroeging dacht: wat ben 'k begonnen, hoe kwam ik op het onzalig idee, dat het oude mensch hier moest blijven, opgeborgen hierboven met Trees, waar ze geen van beiden iets doen en de vloer alleen Nicht van de huiskamer scheidt, die zoo lang haar domein geweest is.

Maar Eva's zelfverwijt sloeg dieper. Bevorderd had zij dit huwelijk niet, maar evenmin het tegengehouden. Zij dacht alles te doen met geld! Ook toen zij Nico's verliefdheid merkte, kwam ze dadelijk met haar beurs aan, alsof hij na Grootvaders erfenis niet voor eigen rekening kon op reis gaan. Hij was onpraktisch, zij

niet minder; maar hij was zóó teergevoelig, zijn genegenheid ging diep, ook wel degelijk voor Nicht; juist daardoor vond hij de oplossing prachtig, dat Nicht het huis niet zou verlaten. En Nicht zelf, dat die wou blijven, bij dit huwelijk, zóó gehaat? Van alles kon invloed hebben geoefend, zelfs de diabolische hoop Nico's teleurstelling te aanschouwen!

'Hoe krijg ik het nare mensch nu het huis uit?'

Haar gelaat was in donker den kant toegekeerd, vanwaar het martelend gesnork kwam; zoo vormden Eva's gedachten die vraag, waarbij ze metéén vol schaamte den rug boog.

Want dáár lag de fout juist, die gedachte: zij, àlmaar trekkend aan de touwtjes!

Wat ze voor Piet deed, vond Nico best, ofschoon hij weigerde het door haar vastgestelde jaargeld op te steken; hij liet dat staan 'als studiefonds'....

Te veel had zij deze maanden bedisseld. En 't resultaat?.... Het gesnork van die meid, als een den nacht door durend verwijt, dat zij het tweetal had hier gehouden.

De nachtgedachte kreeg invloed op Eva; gestadig nam ze zich in acht, zoowel bij Nico als bij Antje en soms gaf het iets stroefs aan den omgang. Of lag de schuld voor een deel aan Antje, was haar logeeren het vrouwtje te veel? De goeiert deed haar best voor 't huis; Bet wilde ook wel, maar was een slonsje; en beiden hadden heel den morgen Trees achter zich aan, die 'voor háár juffrouw' nu dit, dan dat in de keuken kwam doen en met 'n paar woorden, een vraag of een klacht Antje liet voelen: je kunt er niets van. Wel wist Nico dan soms een grapje, maar zelfs het clownswerk miste doel: de jongeheer had het verkorven bij Trees.

Knus waren alleen de avonden en Eva's laatste kreeg iets van een feest. Alles werd opgehaald van de bruiloft, want alles had plezier gedaan, hoe weinig het eigenlijk was geweest. De telegrammen van Sint Lukas, 't geïllustreerd gedicht van Rogmans en dan dat Overwater zelf kwam! Zelfs de korte wethoudersspeech, dat ze mekander trouw mochten blijven.... Maar vooral het bruiloftsmaal.

- Wat sprak Luiken hartelijk, hè?

- Willem toch ook! verbeterde Antje.

De toost, door Willem voorgelezen, was zeker welgemeend geweest en 't eenige dat er ‘van Antje's kant’ kwam.

- Waarom zou Hendrik hebben gezwegen?
- Hij dors' nie' goed. In dat gezelschap....
- Eef, hij heeft tweemaal met je geklonken!
- 't Is waar! Dat ik het kòn vergeten!
- Wil je de plaatjes van de tooverlantaarn nog eens zien?

Hoe vlug wist Nico af te leiden, om de kleinste perikelen heen! 't Was ook zijn gaaf geweest als bruigom, midden in die tweeslachtigheid van zorgelooze kameraden met een aangeboren beschaving en knechtsvolk zonder veel beschaving met opzettelijk deftig-doen. Eva verklaarde zich gretig bereid, de door Luiken en Terpstra geteekende, maar grootendeels door haarzelve verzonnen prentjes, beginnend met het beeld des bruigoms, als marskramer bloesjes vertoonend aan Antje, nog weer eens allemaal te zien. Voor Antje bleken de platen een schat. Vooral die, waar ze sliep in het duin.... Niet dom, dacht Eva, je bent er een schat. Maar nu haar opgetogenheid, bij het nogmaals aanschouwen van 't ‘slot finaal’: Nico en zij terugkeerend van de reis en vóór een tuindeur der fantazie, omrankt met groen en rood van rozen, verwelkomd door een prachtig ventje, waarlijk met liefde door Luiken geteekend: ‘De zoon die wacht.’

Het was riskant geweest, maar 't slaagde. Luiken had het offer gevoeld, dat zijn vriend Kramer bereid was te brengen, door de liefde voor een vrouw te verwijden tot liefde voor een kind dàt er was. Zoo werd die laatste vertooning iets echts en hierdoor kon bij deze twee menschen de plaat nooit te vaak voor den dag gehaald worden.

- Hè ja, besloot Eva, terwijl Nico de banden oprolde, 'k ben blij, dat ik ze nog eens gezien heb. Juist nu, niet meer in bruiloftsstemming. Ze zijn werkelijk meer dan aardig, Luiken heeft er gevoel in gelegd, echt vriendewerk....
- Niewaar? knikte Nico.
- Ja, zei Antje, 'k blijf 'm d'r me leve lang dankbaar voor.

(Wordt vervolgd.)

Gesprekken door Jac. van Looy.

‘De Tijd gaat met loomen tred,’ had meester Juulsen gesproken en telkens herhaalde Jakob den regel nu voor zich zelf, terwijl hij aan de wielput stond en bezig was een wiel af te zetten. Hij draaide het een slagje, lei de trekker op de volgende spaak, trok weêr een rooie bies: ‘de Tijd gaat met loomen tred.’

Wanneer nu iemand aan Jakob gevraagd zou hebben, waarom hij dien regel zoo dikwijls voor zich zelf herhaalde, zou hij allicht als antwoord onvangen hebben: ‘zoo maar,’ of: ‘het klinkt zoo mooi.’ Koos zei: wat hij in zijn hoofd heeft gehaald moet er uitslijten, al zei ze bij een volgende gelegenheid, dat hij zoo vergeetachtig was. Mogelijk dacht hij aan het vergulde beeldje, bovenop de gangklok van een der klanten of aan de schilderij die in een hoek hing van het museum: een grijsaard met een kromme zeis gewapend en met een draperie om zijn schaamte geplooid. Wellicht ook niet. Na zijn bezoek aan Utrecht was Jakob dikwijls karig met woorden; al was hij wonderlijk genoeg, plotseling weêr begonnen te ‘dichten’, versjes te maken als in vroeger dagen:

> ‘Schelfhout, uw naam alleen,
> Doet mij het harte zwellen,
> 't Bloed mij vuriger dan voorheen,
> Door de aderen snellen.’

Verder had hij niet kunnen komen, al had hij het nog zoo vele malen voor zich zelf opgezegd:

> ‘Schelfhout, uw naam alleen.’

Misschien was dit alles ten nauwste verbonden aan wat hij nu 's Zondags bij meester Juulsen deed. Hij moest een ‘copie’ naar een studie van Barend Koekoek maken om de ‘penseelbehandeling’ te leeren. Barend Koekoek was ook een beroemde landschapschilder; het ware echter niet zoo bevreemdend geweest, indien Jakob een stille voorkeur had voor de fijne ‘wintergezichten’ van Schelfhout, waarbij het net was, als toen hij schaatsen leerde rijden op de Vest. Koekoek had een groot kasteel bewoond te Kleef, de eerste stad over de grenzen, zoodra Nimwegen voorbij was, van ‘wijnbergen’ omringd en waar zij nog familie hadden wonen van grootmoeders zijde uit Osnabrück. Koekoek had een huisknecht in liverei gehad, hield open hof, smulde en smotste met zijn vrienden, was over het paard getild, had te veel aan Bacchus geofferd, was arm weêr geworden. De studie was door meester Juulsen zelf, na Koekoek's te vroege dood op de veiling gekocht; het stelde een bruine eikeboom voor, een hooge stomp, tegen wat blauwigheid der lucht en boomengeschemer; toonde bijna geen takken of blaadjes, maar al de naden in de oude, mossige stam en alles met dunne verf, ‘geestig’ getoetst.

Koos mocht zeggen wat ze wou, hij wist wel dat hij een ongevoelige jongen was; wanneer een elk dat zei, zou het wel waar zijn; omdat hij nooit meer over grootmoeder praatte en toen Leentje van der Vliet van de winter aan de vliegende tering was overleden, zoo zoet was weg gestorven, geen traan had gelaten om zijn vroeger vriendinnetje; al was dat dan ook zoo eeuwige tijd geleden, al was het al zoo lang ‘af’ geweest. Hij zelf scheelde ook wel eens wat, kon uren lang één koud been soms hebben; het ging bij het schilderen over. Koos moest maar liever op zich zelf passen, al zei ze zoo gezond als een visch te zijn, ieder vond dat ze er slecht uitzag en de tering had onder de leden. Koos had ‘het eerste weekloon’ aan Hendrik voorgelezen en Hendrik had gezegd: het was zeker een mooi verhaaltje, maar wat het weekloon betrof, dat was wel een beetje anders, daar moest maanden en maanden om worden gepiengeld.

Alles moest je ondervinden, zuur en zoet en niets willen vergeten wat je eenmaal had geleerd. Na zijn terugkeer uit Utrecht was Jakob alle ouwerwetsche gebouwen en torens aandachtiger gaan bekijken wanneer hij liep door de binnenstad. Nu hij niet al

de lessen aan de avondschool meer volgde, zat hij 's morgens bij zijn boteram, uit een schrift of schoolboek of prijs, alles bij te houden: zijn wiskunde, chemie en mechanica. De zaalmeisjes maakten uit zichzelf altijd een drooge plaats voor hem aan de punt van de meisjestafel, vlak onder het eerste raam in de eetzaal, kwamen hem koffie inschenken, uit de koopren, met roodaard gepoetste ketel en Jakob vond dat plezierig. De vader die vroeger in Friesland zelf hoofdonderwijzer was geweest, liet hem begaan, wanneer hij zich maar hield aan den regel.

Dikwijls ook onverwacht stond Jakob in de werkplaats zijn kennis te luchten en honderd uit te praten en Tinus was er altijd, die met wijde ooren en oogen naar hem luisteren wou.

Eén achterdeur stond open, het was luchtig warm weêr, maar Tinus was altijd verkouden, blies snottebellen aan zijn neus. Een musch, een mannetjes-musch met zwarte keel, kwam brutaal over den drempel, tippelde binnen, want Tinus strooide 's morgens de kruimels van zijn boteram voor ze nêer. Hij zag het subiet, pschte om de vogel gerust te stellen. Tinus zat op den rand van een glaskist of ‘krat,’ waar nog in stroo verpakte broeiruiten in waren, potten te krabben en hielp hem om een wiel wanneer het klaar was, van de put te tillen. Hij zag uit de verte naar de biezentrekker die Jakob door de verf slierde op het paletje.

‘Dat is mooie, rooie verf,’ vond Tinus, ‘wel zoo mooi als vuur.’

‘Dat is Hollandsche vermiljoen,’ onderrichte Jakob, zooals de ouwe baas het vroeger hem had gedaan; ‘de andere in de kast er naast, in het vierkante pakje, heet Chineesche vermiljoen, is donkerder rood, onthoud dat goed, hoe hiet deze nou?’

‘Hollandsche vermiljoen,’ herhaalde half vragend Tinus.

‘Juist!’ prees Jakob, ‘het is zwaarder dan loodwit nog en ook een saamgestelde stof, een verbinding van zwavel en kwik. Alle metalen, kwik, lood, zink, koper, ijzer zijn elementen, rooie en paarse doodekop is ijzer-oxied; de lakken zijn allemaal bijna van plantaardige of dierlijke oorsprong, er zijn vier en zestig elementen, ja, vier en zestig.’

‘Dat is een heele boel,’ zei Tinus.

‘Ja, een heele boel, maar je hoeft ze niet allemaal te kennen; de lucht dewelke wij inademen bestaat uit zuurstof en stikstof, oksigenium en nitrogenium, de formule is N O 3.’

‘Dat kan ik niet onthouen,’ zei Tinus huilerig.

‘Dat hoeft ook niet,’ antwoordde Jakob, ‘als je maar adem blijft halen en dat gaat van zelf. Verbindt zich een element met de lucht, dan kun je een zuur of een bazis krijgen en verbindt zich een zuur met een bazis dan krijg je een zout.’

Tinus' mond was weêr open gaan staan toen Jakob alles door elkander haspelde om het niet te vergeten. Hij keek van onder zijn pet tot aan zijn ooren als een slaapmuts gesjord, keek onbenepener toen Jakob, na een frissche bies te hebben getrokken, vervolgde:

‘Zoo zijn ze innig saam verbonden, maar je kunt als het noodig is, ze vrij maken weêr, je kunt ze schei-den.’

‘Ik zou ze maar bij mekander houen,’ vond Tinus.

‘Dat kan ook,’ onderrichtte Jakob, ‘maar daarom heet het bij ons schei-kunde, we kunnen ze weder ónt-binden. Wanneer je wat drooge vermiljoen op een lepel houdt boven een vlam, verbrandt de zwavel en hou je een kraaltje zuiver kwik over in de lepel. Ik zal je het wel eens laten kijken, maar nou niet.’

‘Je moet daarvoor een andere lepel hebben,’ overwoog Jakob, ‘goed gereedschap is het halve werk. Je moogt het niet verder vertellen, maar als ik naar de Akademie ga studeeren, krijg jij mijn diamant. Mijn hamer houd ik; die kan te pas nog komen, voor 't spijkeren van groote doeken.’

‘Je hoeft niet meteen zoo'n benauwd gezicht te zetten,’ praatte Jakob recht naar Tinus' verslagen wezen, ‘zoo ver zijn we nog niet. Nou, we waren bij de zwavel gebleven; de zwavel heeft zich tusschentijds op zijn eigen houtje verbonden met de waterstof die in de lucht altijd is aanwezig, tot zwavel-waterstof. Zwavelwaterstof is ook een gas dat je aan kunt steken en het stinkt als S.T.’

‘Kan je Essetee dan ook ansteken?’ waagde Tinus.

‘Zeker, kan je,’ verzekerde Jakob, ‘het is ontplofbaar, je bent toch bij een apotheker geweest, ik zou het maar niet probeeren.’

‘Ik zal er wel voor oppassen,’ zei Tinus onderworpen en krabbend hard weêr voort.

‘Hè!’ was een buurtmeisje, uit school aangedraafd, de winkel in komen stuiven: ‘krijg ik een stukkie stopverf?’

Jakob gaf dikwijls de kinderen hun zin, wanneer ze er om kwamen bedelen, om er mee te spelen en knikkers van te draaien, keek gram om naar de plank met krijt, boven de witte tonnen.

‘Er is niets,’ zei hij verstoord. ‘Tinus moet nieuwe maken, kom morgen terug.’

‘Da's gemeen,’ riep Jaantje, ‘je breekt je woord, het 't beloofd.’

‘Hij hét 't in zijn zak,’ gekte Tinus.

Wat was dat nou? Jaantje was zoo kwiek als een jongen, zou er om willen vechten.

‘Ik hoor de baas,’ jokte Tinus, bang dat Jakob kwaad werd en als de musch was het kind de deur uitgevlogen.

Een poosje later echter stond Jakob zelf zijn steenhard geworden stuiters stopverf door de ruimte te werpen, te ‘jongleeren’ opdat hij het niet zou verkeren. Tinus zag dat graag; hij schoof met zijn behoeftige hand zijn pet achterover, dat zijn haren zwirrelden en liet van plezier zijn bovenste tandvleesch zien.

‘Hé toe! één, twee, drie!’ één, twee, drie!’ as op de kerremis.’

Jakob beschreef den boog der kaskade of ‘waterval’ nog eens voor Tinus, borg toen zijn stuiters wêer op. Het was een late kermis geweest, maar sinds hij bij de draaimolens gekomen, eensklaps als door een steek gevoeld had, ‘te oud’ te zijn daarvoor, hunkerde hij niet meer zoo naar de kermis en de kermis afgeschaft zou worden.

Behalve op deze wijze met Tinus, kon hij al het geleerde in de werkplaats onderhouden door met den beminde van juffrouw Gonna te praten, met meester Jan van Houten, die al zoo lang tegenover de voordeur in de kost lag, bij de twee oude dames Ruischwijk, waarvan je het mooie bloemenrekje altijd kreeg in je oogen. Meester van Houten had zijn hoofdakte behaald, was nu hard aan het solseteeren. Wanneer hij na vieren ook van school kwam en boven eerst zijn meisje had omhelsd, kwam hij dikwijls blootshoofds met zijn pijp beneden en klom op de bok van een vigelant of ander rijtuig waaraan werd gewerkt. Zijn vader was een landbouwer welke druiven kweekte, hij zelf was ook bruin en taai, door al de gimnastiek die hij met

zijn sterke handen verrichtte, hij had kort geknipt, licht haar, keek rustig uit zijn blauwe oogen je aan en had een zwaar stemgeluid, dat Jakob graag in de werkplaats hoorde. De kromme vinger om zijn goudsche pijp, de steel op zijn lange onderlip, de knieën over elkaâr, zat hij over het 'weerlicht' met hem te praten, over de langzame ontladingen van de elektriciteit der lucht of met zijn aanstaanden zwager over de maatschappij te redeneeren.

'Alles draait om het middenpunt,' verzekerde de baas, 'van morgen, òver half twaalf, stonden vrouw Ploeg, vrouw van Ginneken en juffrouw Ales, met hun drietjes hier voor de deuren, over de afschaffing van de kermis te fillesofeeren; de eerste in vergevorderde staat, de tweede in verwachting van een kleine, de derde ook in pesisie. "Nou, ik ga," zei juffrouw Ales, mijn aardappelen staan nog in het water, laten ze de kerremis maar afschaffen, wìj kunnen er toch niet van proffiteeren.'

'Dat is logiesch,' praatte meester van Houten naar beneden, 'ge zijt onbewust een Multatuliaan.'

'Ja, ik ben meer dan ik zelf weet,' zei de baas op preekerige toon, 'sla door, blinde vink, ik luister, ga voort, ga voort.'

Meester van Houten sprak dikwijls over Multatuli, die niet alleen een groot mensch, maar ook de grootste schrijver was van Nederland; wiens ware naam verborgen werd gehouden; 'Multatuli' was latijnsche taal, wou zeggen: 'ik heb veel gedragen.' Een 'vrijdenker' was het, die even als Koos niet aan de wonderen was blijven gelooven, al had ze, naar ze zei, nooit iets van de man gelezen, evenmin als van de Genestet; ze had er nog altijd spijt van te zijn gezwicht, haar overtuiging te hebben prijs gegeven. Jakob had meester Juulsen van de Genestet verteld en mijnheer had dadelijk ook een boekje opgenomen, er hem langzaam uit voorgelezen:

> 'Verlos ons van den preektoon, Heer,
> Geef ons natuur en waarheid weêr.'

en:

> 'Mijn wetenschap en mijn geloof,
> Die leven saam en stoeien,
> Het is je een lust om aan te zien,
> Zoo'n recht geloovig knoeien.'

Zoo stond geschreven in de ‘Leekedichtjes’; De Genestet was ook een dominee; een leek was iedereen die niet had gestudeerd. Jakob vond dat een versje je veel gemakkelijker bij bleef; Baas had het dikwijls ook gezegd; hij kende ze bijna dadelijk uit zijn hoofd en als je het niet meer wist, maakte je er van zelf wat bij. Jakob voelde zich ook niet meer standvastig, maar als je niet aangenomen werd, kon je nooit schilder worden, ‘weet wat je doet,’ had meester Juulsen gezegd. Jakob was over die dingen alles behalve gerust en vroeg waar het pas gaf.

Bij de zaaljongens- en meisjescathechisatie mochten ze vragen stellen. Jakob durfde dat nooit vrijmoedig te doen, omdat hij als hij het erg meende, altijd brutaal leek en had er op uitgevonden het op het schoolbord te schrijven; hij had er Woensdag op geschreven:

‘Op den eersten dag schiep God het licht en op den vierde pas de zon, hoe kan dat?’

Toen dominee de schooldeur binnen kwam met de hooge hoed op zijn lange haren, was hij blijven staan, had dadelijk gezegd:

‘Dat is van Jakob van Genderen.’

Toen had de dominee het uitgelegd: dat de zon zelf een duistere bol was en door God midden in het licht gesteld. Jakob voelde zich danig opgelucht en dat je je gerust aan kon laten nemen.

Maar den volgenden Zondag zat hij weer te dubben bij meester Juulsen over het alziend oog van God en had over Multatuli gesproken die veel had gedragen. ‘Wel, potje-met-blommen’, had meester Juulsen gezegd, ‘er hebben meer menschen veel gedragen, dat behoeft toch niet zoo aan de groote klok te worden gehangen.’ Ze zaten allebei te schilderen, de meester had hem eerst voortgeholpen en legde dan zijn hand warm op zijn schouder, wanneer hij de fouten aanwees.

In den laten middag scheen de zon in den hoek van het ateljee en belichtte daar de kast met teekenbehoeften en het pleisterbeeldje op de consolle. De heele achterkant van het groote ezel donker dan werd. De rook van mijnheers lange sigarenpijp rees in kleine wolkjes boven het dotje van zijn schilderstok op, wanneer hij gesmoord praatte en haarfijn zat te schilderen.

Zoo had meester Juulsen gesproken, dat al het wereldgeschieden, alle veldslagen, alle worstelingen op de rotsen door het licht werd gefotografeerd en dat God slechts een enkele blik naar beneden had te slaan om alles en alles, van vroeger en later, te overzien. Jakob zat er stil bij te schilderen en vond dat je je gerust aan kon laten nemen.

Het boek waar dit alles in stond te lezen heette ‘Kosmos’ was uit het Duitsch vertaald, had eenige gekleurde platen, hij zou het eens te lezen krijgen, zoodra de meester het missen kon.

Mijnheers lieveling-schrijver was ‘Hofdijk’, die ook een schilder en een eigen vriend van hem was. Meester Juulsen las niet gauw, las op een heele avond maar éene bladzij.

's Woensdags had Koos haar vrije avond, Jakob bracht haar naar haar betrekking terug door de donkere Hout. Hij mocht nu als vele jongens van zijn leeftijd tot klokke tien uitblijven; de portier keek niet op een kwartiertje, al draaide hij het kraantje van de poortlantaren precies om tien uur uit. Alle andere avonden, na de teekenles, verzelde hij meester Juulsen naar zijn huis, beklom met hem de steile, wiegelende trap naar het ateljee, waar op de bovenste trede de blaker blonk met het lichtje. Na elke optrap zuchtte die en kraakte, maar het was toch nog een sterke trap; dan zat hij in diens huiskamertje een boteram mee te eten, bleef wat praten nog.

Het kamertje van meester Juulsen was nog kleiner dan grootmoeders kamertje. Wanneer Jakob den stoel van voor het groene bedgordijn had weggenomen, zat mijnheer in den hoek aan tafel in zijn armstoel; hij had aan zijn eene zijde een kleiner, krompootig tafeltje, gedekt door de juffrouw die met haar man en kinderen achter huisde en er ook het schaaltje met overgeschoten biefstuk had gezet, want meester Juulsen at meestal biefstuk; mijnheer at dikwijls even eenvoudig als zij, hield veel van grauwe erwten met uitgebraden spek. De lamp op tafel was ook geen gewone lamp, wanneer iemand Jakob gevraagd zou hebben: ‘hoe ziet die lamp er uit?’ zou hij vast en stellig hebben gebromd: ‘dat weet ik niet.’ Wanneer hij zoo zat, keek hij recht naar het schilderijtje dat boven het heelemaal gedekte tafeltje hing, in zijn dompige, vergulde lijst. Binnenin de schulpen van die lijst zag hij het dan genoeg. Het stelde een

donker gesteente voor, gebeeldhouwd van vorm, met blauwe dagbloemen overgroeid, zooals er hingen in het ateljee. Eene verlepte gele roos lag op de platte steen en een witte vlinder wiekte er op. Jakob zat er vervuld naar te zien, zag de glimmers van de letters in de lijst bevestigd:

'Zij bloeide en werd van haar stengel gerukt.'

Dan zat de groote gestalte van mijnheer met zijn statig opgekamde kuif en afhangende baard zijn brood in lange driehoekige reepjes te snijden of glommen zijn omgebogen, platte nagels wanneer hij zijn huishoudboekje bijschreef en werd het hoe langer hoe stiller....

Als gezegd, ging Jakob 's Woensdags na zich opgeknapt te hebben naar Door, waar Koos dan al was. Doortje mocht opblijven soms en zat in haar heldere nachtponnetje midden op een stoel aan tafel.

'Nou heb ik toch lang stil gezeten,' praatte Doortje tevreden en schikte haar ponnetje over haar bloote beentjes.

'Wanneer je niet zoet kunt blijven zitten,' knorde tante Koos, 'krijg je nooit een broertje.'

'Toch wel, zus,' troostte moeder Door, die erg op haar gemak gesteld was, 'tante Koos zegt maar wat.'

Wanneer Hendrik geen overuren had te maken, was hij meestal over achten thuis. Je hoorde hem zijn aangezicht en handen in het keukentje wasschen; het rook naar gebakken visch, ze hadden 's middags visch gegeten. Hendrik dronk zijn koffie, want hij lustte geen thee en stak zijn pijp dan aan.

'Een pijp, zwager?' vroeg hij geregeld. Koos had natuurlijk een handwerkje meegebracht, kon ook niet goed ledig zitten; ze zoog weêr op haar pen, keek als altijd naar hem met haar glimmende oogen.

'Je kunt je met de beste wil van de wereld je hem niet voorstellen als een galant,' zei ze. 'Kijk je wel eens naar een meisje, jongen, of kijk je maar alleen naar stillevens?'

Koos moest liever omzien naar Doortje.

'Waar zou ik anders mijn oogen voor gekregen hebben?' bromde Jakob langs zijn pijp.

'Dat komt altijd vroeg genoeg,' oordeelde Hendrik.

'Complement aan Door,' zei Koos en zat weêr een steekje of wat te haken naast Doortje.

‘Ik wed, hij heeft nog nooit een meisje een zoen gepresenteerd,’ begon ze weêr te bedillen, ‘nee, ik bedoel, niet bij een patertje, kijk ie es blozen.’

‘Plaag hem toch niet zoo,’ zei Door ontevreden.

‘Ik zal het wel heilig laten,’ zei Koos.

‘Ik heb wèl eens een meisje een zoen gegeven,’ blufte Jakob.

‘En?’

‘In de witte gang.’

‘En?’

‘Die kwam precies in haar hals terecht,’ bekende Jakob.

Hendrik begon hartelijk te lachen.

‘Een zoentje is maar stof,’ zei Koos, ‘je krijgt er een en je veegt hem of, en, wie was de gelukkige?’

‘Dat mocht je willen,’ bromde Jakob, ‘dat zal ik jou vertellen.’

‘Het is toch eigenaardig,’ meende Koos, ‘dat ónze broeder altijd de vriendschap van vrijgezellen zoekt; eerst hadden we Baas en nu weêr meester Juulsen; ik houd er voor, hij is voorbestemd ook een ouwe vrijer te worden.’

‘Wel foei,’ berispte Door, ‘meester Juulsen is een groot vriend van kinderen, ik wist niet dat je zoo kon worden,’ klaagde Door.

‘Dan weet je het nu,’ zei Koos.

‘Vrouw,’ waarschuwde Hendrik, ‘praat er niet tegen; je zuster wordt wild.’

‘Jullie hebben goed praten,’ viel Koos in eensen uit, ‘ik heb toch ook recht op geluk.’

‘We hebben nergens recht op,’ raffelde Jakob heftig, ‘zegt meester Juulsen, 't is allemaal gave.’

Koos keek hem schitterend aan.

‘Ik dacht ook juist,’ zei ze, ‘waar blijft meester Juulsen, smaakt het pijpje goed?’

Jakob zag oogenblikkelijk om, keek naar den rand van de siffonjerre; de huiskamer had een hijschlamp in het midden aan kettingen; hij vond geen plaatsje in het halfdonker en lei zijn pijp op tafel.

‘Dat gaat je niet an,’ had hij weggebromd.

‘Got, we krijgen onweêr,’ riep Koos.

‘Ze durft niet eens alleen door den Hout,’ bromde Jakob kwaad.

‘Wat zou grootmoeder daar wel van hebben moeten zeggen,’ treurde Door.

‘Grootmoeder zou me begrepen hebben,’ raasde Koos bewogen, ‘ik heb niemand om mee te praten.’

Door had een erg smartelijk gezicht gekregen, maakte moeielijk beweging om op te staan.

‘Vrouw, blijf zitten,’ beval Hendrik, ‘ik verbied je er je mee te bemoeien, denk om je zelf; ze moet geen werkman hebben, je zuster moet een heer hebben, een héer moet ze hebben.’

‘Als de Heer wil, ja,’ riep Koos schril; ze had haar haakwerk weggelegd alsof ze het neêrsmeet en grijpend het huilerige Doortje op haar schoot, liet ze het dansen: ‘tante Koos moet een heer hebben, een heer, een heer!’

‘Laat dat kind nou staan,’ huilde half Door; Koos wou weêr wat zeggen.

‘En nou je groote mond gehouen,’ speelde Hendrik op en lei zijn pijp ook neêr.

Koos keek geschrokken, beteuterd.

‘Ik laat mijn huishouden door jou niet in de war schoppen, versta je?’ sprak Hendrik star, ‘je verdiende een pak ros, niemand weet raad met eentje als jij, dúvekatersche meid!’

‘Ze is zelf nauwelijks droog achter haar ooren,’ snaterde Jakob mee. Koos zat met haar oogen neêrgeslagen en niemand langer wat zei.

‘Ik heb het zoo kwaad niet bedoeld,’ praatte eindelijk Koos en zocht naar haar zakdoek.

‘Dat weten we wel,’ praatte Door, ‘kom, drink nou je kopje eerst leeg.’

Allemaal zaten ze stil; Koos droogde haar neus, nam weêr haar kopje bij het schoteltje op.

‘Het zal wel heelemaal koúd zijn geworden,’ liet Jakob ook verzoenlijk hooren.

‘Ja, het is heelemaal koud geworden,’ bekende Koos en het was weêr stil.

‘Jakob,’ praatte Door afleidend, ‘Aal heeft van morgen naar je gevraagd, of je niet nog eens voor de winter in Zandvoort kwam teekenen of te kleuren?’

‘Hebben jullie visch gegeten?’ Koos keek nattig maar gewoner op. Hendrik keek nog altijd gestreng maar zei:

‘Het eene woord haalt het andere, als je weêr lief wilt wezen, breng dan Doortje voor Door naar bed.’

Koos gaf Doortje een zoen en ging het dadelijk doen.

‘Arme meid,’ zei Hendrik en greep naar zijn pijp.

Op de hoogte van het Paviljoen ‘Welgelegen’ hielden de lichten van de gaslantarens op. Het werd dan overal stikkedonker; wanneer de maan niet scheen, kon je den weg alleen volgen door een lantaren in de verte in het oog te houden. Je rook de blâren. Dan ruischte soms de wind door de takken, hoog in de lucht beroerd, was het bosch vol geruchten, hoorden ze duidelijk het fluisteren van een paartje dat zat te vrijen.

‘Hé!’ zei Koos afkeerig en greep naar zijn arm, ze liet dien oogenblikkelijk los en lachte dat Jakob bijna haar mooie tanden in het donker kon zien.

‘Dat was nu écht een storm in een glas water te noemen,’ zei hardop Koos.

‘Hendrik is wezenlijk goed voor Door,’ praatte ze loopende, ‘maar mìjn man zou het niet zijn.’

Jakob antwoordde weêr niets. Ze waren voor het hek en in den schijn van de tuinlantaren. De vloer was roodachtig weêr; hij zag Koos rechtop in haar zwarte manteltje, want Koos droeg een mantel, geen doorgewerkte doek als Door, en even stijf als anders naar binnen gaan.

De konde door Coen Hissink.

Moeder Mierlo zat, als alle avonden, breiënde in haar kamertje bij de warme kachel, te wachten op haar zoon, de huur-koetsier, die nu wel ergens, hoog op de bok, door de koude straten zou rijden, in den snijdenden vries-wind. Of wellicht zat hij nog - moeder Mierlo hoopte 't maar - op 't plein, in zijn wagen, te wachten op een ‘vrachie’.

Toen ze hem tegen 't donker-worden zijn eten had gebracht, was bij 't naar-huis-keeren plots de wind omgeslagen, gierend om de hoeken der afgelegen straten in haar buurt, en had in een ommezien de dompige wolkige atmosfeer opgeklaard dat aan den strakken hemel de sterren tint'lend-wit te voorschijn sprongen en het slikk'rige plaveisel op slag spiegel-glad vroor.

Als haar zoon maar geen ongeluk overkwam: 't paard stond niet scherp en er was geen denken aan 't zoo laat nog te doen beslaan: moeder Mierlo hoopte maar dat er op den laten avond geen vrachie meer zou komen en dat haar jongen, al was 't er ook koud, veilig op 't plein, in zijn wagen blijven kon.... En machinaal voort-breiënd zag haar liefde-volle aandacht hem zitten zooals ze hem verlaten had: laag op de stroomat, op den bodem van den donkeren wagen, 't pannetje eten tusschen de opgetrokken knieën, en ze hoorde nog zijn ruw-warme stem: - Lèkker moeder; dat heb je weer fijn gekokstoofd.

Hij was haar eenige zoon en sinds haar man's dood haar eenige kostwinner. Ofschoon lichamelijk flink en sterk was hij altijd een moeder's-kind gebleven, en in zijn vorige - zoo onderdanige - dienst-betrekking: eerst als boodschappen-jongen, later als palfre-

nier, jaren aan-één bij één-zelfde rijke famielje, was zijn zelfstandigheid er niet op vooruitgegaan. En toen de rijke famielje, plotseling verarmd, hem op straat had gezet, was 't, ondanks de uitstekende getuigschriften, een heele toer voor hem geweest om ergens iets te vinden. Eerst de dood van zijn vader die ook huurkoetsier was en dien hij mocht opvolgen, had hem weer geregeld werk gegeven. Doch hij bleef de stille eenzelvige jongen, zonder kameraden of meisjes. Als hij 's avonds vrij had, bleef hij thuis, met hun beidjes in 't kamertje: zij breiënd en prakkizeerend, eigenlijk altijd hèm als object van haar zorgend denken, - hij lezend, rookend, weinig pratend, toch steeds in sterke communie met haar. Zij zag in hem nog altijd het kind; heel haar ouwe vermoederlijkte wezen hing om den jongen, en hij, goedig en kinderlijk, kon niet buiten haar en scheen aan geen trouwen te denken.

Gelukkig maar, dacht moeder Mierlo, want dat was 't eenige wat haar wel eens voor de toekomst vaag beangstte.... En de door-aderde handen breiden rustig-ijverig voort, terwijl de prakkezaties in 't zorgelijk gebogen ouwe hoofd den afwezige omkoesterden met de wijd-spreidende en tegelijk concentreerende aandacht van haar onbaatzuchtig en krachtig-teedere volksgemoed, alsof ze steeds al zijn doen-en-laten bewaken moest en hij geen oogenblik buiten haar gevoelens leven kon. Als onzichtb're wachters vlogen haar gedachten door de tintel-koude straten, in vaag visioen volgend een snel rijdend paard-en-rijtuig, hoog op de bok - *hij!*.. en dan weer waarden ze om 't verlatene, donkere plein waar ze hem zitten zag, beschut en veilig in zijn wagen....

't Kamertje was lekker warm en de thee op de neuriënde waterketel stond op 't kacheltje gereed: haar zoon kon niet zoo heel lang meer wegblijven. En opeens sloeg beneden de huisdeur en hoorde ze hem de trap opkomen: de zware klompschoenen bonkten regelmatig de treden op zooals ze 't elken avond hoorde - en bedwongen rustig door-breiënd, weerhield ze den aandrang van heur hart en wilde hem, als altijd, eerst geheel laten binnenkomen om stil te genieten van zijn vertrouwelijke inleving binnen het intieme kamertje. De stappen waren bijna boven en ze hief het hoofd al met denzelfden stil-gelukkigen blik van elken avond, om hem zwijgend en vertrouwd te begroeten als de deur zou opengaan.

Maar de deur ging niet open en moeder Mierlo hoorde niets meer..

Een rilling gleed langs haar rug: zou ze zich vergist hebben?.. Ze staakte 't breiën even en zag om zich heen: 't water kookte zacht neuriënd in 't keteltje, de klok tikte en andere geluiden waren er niet. Moeder Mierlo bleef even onbeweeglijk, een lichte schok huiverde aan heur hart: zou ze zich zoo vergist hebben?.... Ze zag op de klok: 't was ook eigenlijk nog wat vroeg,.... en dan breide ze weer verder, wijl haar gedachten rusteloos de donkere gladde straten langs ijlden als om hem te zoeken. Doch dan hoorde ze weer, met harden slag, de huisdeur slaan: nù was 't geen vergissing - zwaar bonkten de klompschoenen in langzaam tempo de treden op, al luider, al hooger.... tot op 't portaaltje; ze hoorde den deurknop aanvatten - en 't hoofd heffend, zag ze hem binnenkomen. Maar hij bleef in 't deurgat staan, doodsbleek; de glimmende koetsiershoed was niet op zijn hoofd en uit zijn donkere haar lekte bloed.... Hij sprak niet, maar zag haar aan in één eindeloozen alles-zeggenden blik....

Verstard bleef moeder Mierlo zitten, sprakeloos; ze wilde zich oprichten, naar hem toegaan - maar ze bleef onbeweeglijk als was haar lichaam van lood. Toen,.... zacht en héél snel, vernevelde het beeld: de deur was toe; er was alleen nog maar 't geluid van de neuriënde waterketel en 't tikken der klok....

Moeder Mierlo's dorre handen breiden niet meer; star staarde ze voor zich, 't hart gebroken. En als even later kort voorzichtig gebeld werd en vreemde voeten gedempt en haastig de trap opliepen en een man bedremmeld, naar woorden zoekend, haar iets wilde meedeelen, sprak ze toonloos, droog-schor van smart:

- Ik weet 't al: mijn zoon is dood.

Voor mevrouw A. Noordewier Reddingius door T.B. Roorda.

Wanneer, ondanks de vele feestredenen, die in dezen jubileumstijd tot U worden gehouden, ik het waag ook mijnerzijds eenige woorden tot U te richten, dan is dit omdat ik mij gedrongen gevoel voor eenige oogenblikken meer in het bijzonder te belichten één element van Uw wezen dat, hoewel in elken artiest - voor zoover hij waarachtig kunstenaar is - aanwezig, toch niet immer als het essentieele, diens waarde als zoodanig bepalende, wordt herkend.

Ik meen het diepe verantwoordelijkheidsgevoel dat U vervult ten opzichte van de gave uitoefening van Uw kunst.

Gij, mevrouw Noordewier, behoort tot de kleine, helaas steeds slinkende, schare van hen, die hun kunst beoefenen niet slechts als beroep, doch bovenal als roeping; die hun kunstenaars-zijn beleven als een priesterschap, hun kunstdaad als een offer.

Het is deze houding, waardoor al Uwe kunstuitingen, - van welken aard hun litteraire inhoud ook moge zijn -, worden geadeld tot wat ik in dit verband, in ruimst genomen zin, wil noemen: Gewijde Muziek.

Het is deze houding, waardoor U ons verschijnt als eene zuivere vertegenwoordigster van het waarachtig kunstenaarschap, waaraan Uw zang de bezielende kracht ontleent ons allen, voor eene korte pooze, op te heffen naar die sferen, waar onze geest de Absolute Schoonheid schouwt.

Moge het U gegeven zijn nog vele malen ons deze openbaring te doen beleven, en moge gij voor het geluk, dat gij daardoor in ons leven brengt, onzen eerbiedigen dank en hulde willen aanvaarden.

[Toespraak tot de zangeres gehouden, namens de Kunstkring voor Haarlem en Omstreken, na het concert in de Groote Kerk te Haarlem op 2 October 1928.]

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCLXXXVI.

Schreef ooit mijn simple Daagschheid? Neen, als Schelp op 't Aardsche Strand
Des eindeloozen Wezensoceaans, waar zwierend glijden
Systemen in een weerzijds schijnbaar zoeken en zich mijden
Lag 'k reeds als kind verlaten, wijl mijn Klaarheid 't schrille zand

Van vale wijsheid, die gewierd mij, proevend, vroeg zich: Kan 't
Ooit waar zijn, dat dees Aarde, waar 'k nu, eenzaam-peinzend, beiden
Moet, tot mij 't Waarste naakt, en waar 'k gestaêg gedwee blijf lijden,
Daar mij al liên oer-dwaas, dom-stuursch bejeegnen, telkens schand

Door zot verwijten me aandoend, dat dees Plek, zei 'k, waar men strijden
Haast allen ziet met elk, lage aanloop tot een Hoog-wijd Land
Zou wezen? En zoo overpeinsde ik 't Eeuwge, soms te astrant
Als allen, want 't is Onverstaanbaar. Bleu steeds ging 'k mij wijden,
Lezend, diep-voelend, denkend, aan 't benadren van de Een-wijde
Al-ziel door Schijn der Stof zich stuwend. Wordend wijs, hou 'k stand.

CCCLXXXVII.

Vreemde Eenling, zuiver-blij Zielsdiepe, leef 'k in psychisch zwoegen
En intellektueel kalm peilen, lijk gelaten deên
De stoer-subtiele Stillen van 't reeds lang voorbij Verleên,
Die, juist als ik, gelaten levenslang 't Geschreeuw verdroegen,

Dat om hen heen steeg allerwege als Hoon. O weemlend vroegen
Mijn diepste ontroeringen, wen 'k Shelley las en hoe geleên
Hij door den smaad heeft Zijner dagen, tot op eens verdween
Zijn smalle bleekte in 't Italjaansche blauwe water: ‘Loechen

Laffe Infernale Machten in hun onbewust-wild ploegen
Dees wee-gedweeën Schijnzijns, als een weelgen Grond, dooreen,
Toen plots de waarste Ziel zijns Tijds schaduwde flitsend heen?
Is zóó des Zijn's Geheim, en Niets ooit Iets? Ach, zwijg! Al kloegen
Al Geesten dezer Aarde naar de Lucht... alleen maar “Neen”
Roept woordloos 't Leêge. Nooit was 't Aanzijn, wat 't ons, ijdlen, scheen.’

CCCLXXXVIII.

Nog voel 'k al lieden, die 'k eens psychisch eerde.... och 't diende, om stijgend
Tot fijnste ontmoeting huns verbeelden Zielzijns, stil en stoer
Te staan nu, pijnlijk-wetend, dat 'k naar Schijn rees, maar 't gekoer
Mijns meest intiemen Wezens houdt mij zalig toch, daar zijgend

Gaan rijm na rijm mij over 't Eeuwge Raadsel, Dat zwaardreigend
Schaars-streelend, om mij heen zich heft als 't Aanzijn. Och, 'k vervoer
Mij thans heel zelden meer voor menschen, doch in diep ontroer
Zing 'k dóór, tot 'k wijk op 't Eind, getroost naar 't Eeuwge, Oneindge neigend.

Als kind reeds bleek ik wat ik blijf, mijn alfijnst Zelf, toen 'k zwoer
Te zijn geen leugnaar, noch klein-grijpend, om door toer-op-toer
Gewetenlooze, mij te winnen wat ik wensch, doch krijgend
Niet ben door waarste Zielskracht, die me omhooghoudt. Fier-verzwijgend
Vergat 'k veel me aangedane onnoozelheên, want nooit een loer
Draai 'k zwaren schuivers langs des Leven's glibberigen Vloer.

CCCLXXXIX.

Wen eenmaal niet bestaat mijn Aanschijn meer.... wat zal gebeuren
Dan met mijn stil-sterk Zielszijn, dat, door alles heen, zijn Doel
Nastreven bleef, steeds door, om door streng-reedlijk, puurst Gevoel
Der warlende Aarde dwaasheên weg te vagen? Ach, vlak zeuren

Hoor 'k scherpe Onwaren, die mij levenslang niet waardig keuren,
Diep-in te zijn de donkre Weter, woest maar vredig-zoel
Naar buiten, die zich voortstuwt, door 't zwaar menschelijk gewoel
Gaande eigen vasten Weg, om wat uit Zielsgrond spruit te beuren

Ten Licht, waar ieder 't later klaar zal zien. Och, eens, al deuren,
Haast vijftig jaar geleên, voor mij gesloten stroefden. Koel
Stond toen nog elk, die los-weg pennend waande, voor 't fijn speuren
Mijns breeden Geestes naar de Een-juiste Waarheid en een boel
Zotheên vernam'k gedurig over 't Mijne. Doch stil scheuren
Zal 't Eeuwge al Neevlen, daar 'k trouw werk met 's Levens rake Spoel.

CCCXC.

Ben 'k stoïsch? 'k Was 't als kind al: eindloos-droef verduurde jaren
Verdroeg ik, gruwlijk-bleeke, teêre, zonder kreet of klacht
Te laten groeien uit mijn Zielsdiep, 't zielloos-doodsch geslacht
Van lieden, die 'k stil voelde, alsof zij kille haters waren.

Van-zelf toen zat 'k met één schraal handje om mijn nog gele haren
Te lezen stil voorover dolle boeken, waar de Pracht
Eens vreemden, wijdren Aanzijn's me uit te gloeien scheen, maar dacht
Daaronderdoor aan alles en wat later zou weervaren

Mij, lichaams-brooze, diepst-in donkre, trouwe. 'k Scheen een zware,
Suffe, Niets-nutte aan nuchtre onnoozlen, schoon mijn geest zeer zacht
Van binnen staêg bewoog als vaag dooreengewoel van baren,
Waarnaar 'k lang turend, als ik heel alleen was, kalm van kracht
Op eens mij voelde worden door dat stil verwonderd staren,
Gelijk de al-eerste Wijzen deên, na 's oudsten Oertijds Nacht.

CCCXCI.

Of ben 'k soms epikurisch? Och, hoe zou 't? Mijn diepgaand Leven,
Van knaap reeds vatte ik 't op als kalm-hartstochtlijk peinzend Strijden
Om met mijn sterke Strengte in die al-schrale, onzaalge tijden,
Toen 'k wierd, staeg groeide en worstlen moest reeds, vol van Kracht te streven

Naar 't weten van 't Al-verste om dan aan andren veel te geven
Van alles wat Zijn's Achterdiepte leert me in pijnlijk lijden
Mijner al-innerlijkste Psyche, waarheen Waarheên glijden
Uit de Eeuwge, Oneindge Alwezendheid, Die 'k weet, in vreedzaam beven,

Als 't Eenig-Waar-Bestaande, dat van de' aanvang heeft gedreven
Mij, die steeds leefde in 't Diepste, onraakbaar voor wat dwazen zeiden,
Saam met der Dingen diepst-in-'t-binnenst door elkaêr zich weven.
O, als de Needrig-nakende alle psychische IJlten, wijden
Blijf 'k mij aan 't eenzaam reiken naar 't Oneindge, tot 'k aan wijden
Einder des ouderdoms verglijd weer in een blij verzweven.

CCCXCII.

Neo-platonisch wou 'k éér wezen dan epikurist.
Plotinos lief ik, hoog-wijd zie 'k hem, schoon niet vol doorgronden
De huidigen hem willen, want hem werd schaars meegezonden
De gave der suggestie van 't Schoon Woord, dat onbetwist

De Waarheid weten doet van wat hij, Diepst-in-Wijze, wist.
Plotinos, ach, met Plato's vlot-melodisch gaande monden
Waar' wis geweest de Weter, om wiens beeltnis in den ronde
Zou diep-eerbiedig buigen iedre Latre, die zich spitst

Vlot thans op wijzer Inzien.... Och, de Tijd, die wreed verkwist
Al 't vroegre holt maar verder, en 't Eén-ware, als vastgebonden
Aan dit vreemd jagen, wordt steeds anders aan 't aardsch Brein ontwonden,
Ja, schijnt soms in der eeuwen wissling ganschlijk uitgewischt.
Maar weet, *die* Wijzen waren diep-in sterke Zielsgezonden,
Daar door hún Geest 't Al-Eenig-Zijnde heerlijk heeft geglist.

Herfst door Hélène Swarth.

I.
Grijze herfstdag.

Door de open hartjes van de donkre blinde,
In kamerduister, wezenloos en veeg,
Weer ziet de Dag mij aan met oogen leeg
En blinkend bleek als de oogen van een blinde.

Hij jaagt mij van de peluw, waar ik zeeg
In zalig niet zijn, dat ik wedervinde
Mijn leven, 't braaf mij op de schouders binde
En voel hoe zwaar 't mijn hart en leden weeg.

Dan, loom weer zwervend door verlaten lanen,
Waar wuivend suizlen zware bladervanen,
Die herfst al vlekt met wijnrood, goud en brons,
Bedwelming vraag ik bittre boscharomen
En hoor aldoor in 't zuchten van de boomen:
- ‘Dool jij daar weer en hoopt nog heil van ons?’

Allerzielen.

1.

O teederste Engel van Gods mededoogen,
Wiens wiegelied verkalmt den bangen nacht!
Leg niet uw handen zeegnend op mijn oogen,
Aleer ik ál mijn dooden vroom herdacht.

Heeft de aarde uw stof voor eeuwig ingezogen,
Uw lippen lief, uw handen warm en zacht,
Ver van 't azuur, waarheen uw beden vlogen,
Zoo diep verzonken onder zerkevracht?

Mijn lieve dooden, helpt mij weer gelooven
Aan wederzien in Zomerland daarboven,
Waar 't Meer van Vrede blauwt in zilverlicht.

O zal ik morgen u in de armen snellen,
Uw luistrend hart mijn levenssmart vertellen,
Tot leed versmelt voor 't goddlijk Aangezicht?

2.

Wil 'k, één voor één, u elk één uur maar wijden,
O lieve schimmen, nevelbleeke stoet,
In schemergrauw mij zwevend tegemoet,
Novembernacht, hoe traag ook, zal verglijden,
Aleer ik allen bood mijn liefdegroet -
Maar 'k zal niet laf in sluimer u vermijden,
Wijl elk weer wekt een heugenis van lijden.
Neen, 'k wil u laven met mijn hartebloed.

Zoo nadert allen, zelfs uit ver verleden.
'k Heb trouw voor u om vrede en heil gebeden.
Nam God u op in sferen van genâ?

O drinkt en antwoordt: - Zal mijn Ik verrijzen?
Zal één van u den waren weg mij wijzen,
In blank mij kleeden wen ik sterven ga?

Gedichten door A.J.D. van Oosten.

November.

November waart met stil mysterisch licht
in schemermiddag door antieke kamer
waar 't matgrijs bij den val der wanden zwicht,
en 't donzen meubelbruin opbronst voornamer;

en zweeft over blauw' borden, recht gericht
op vagen schouwrand, langs waar behoedzaam, er
een oer-oud afgodsbeeld met stram gezicht
verheven heft zijn hoogen hemelhamer.

En stom de staartklok peinst, in rust, bij de elf,
tot waar ten morgen traag haar wijzers kropen,
ook 't uitgaand houtvuur mijmert in zich zelf,
op 't lage rooster, violette vlek.

Dan sloffen loome voeten, deur gaat open,
piano speelt Chopin, in naast vertrek.

Nachtwandeling.

Aan Cl. W.

We dolen door den nacht, die daalde in 't rond;
de wereld slaapt, alleen wij beî zijn wakker,
de aarde ademt zacht, de geur van veld en akker
stijgt warm omhoog uit milden lentegrond.

Gedempte hoefslag klinkt - vèr blaft een hond -
dof bonkt een boerenkar met hol gedakker,
en ratelt aan - passeert - 't gerucht rolt zwakker,
en zinkt weer in de stilte van den stond.

Nog staan we - als bij tooverslag gevangen
in luistrende ernst - ik zie je blank gezicht,
je rustige oogen klaarder dan tevoren.

De zwoele nacht blijft onbewogen hangen,
over het slapend land - maar rank en licht,
is in ons vreezend hart de vree herboren.

Wachtende reizigers.

Op 't nachtperron loopen, ineengedoken,
schuiflende menschen ruchtloos heen en weer,
strakke gestalten, in zich zelf verstoken,
kil-ziend, in botten trots, op de andren neer.

Er dreigen àl uitdagende gelaten,
tegen elks loeren blinkt een blik die tart,
ze toonen grimmig hòè ze elkander haten
en schrijden voort, met koelen moord in 't hart.

Ze trachten tergend elkaar af te matten,
ontwijke' elkaar of dwinge' elkaar terzij;
ze deinzen als ze elkaar wild konden vatten,
en naadren weer, maar gaan toch stil voorbij.

Hun geest kwelt zich met gruwelijken nijd,
maar elk bedwingt zich, en beidt kalm zijn tijd.

Gedichten door J.L. Foxworthy.

Shelley.[1)]

Most love their poets: but one Friend I knew
Loved nigh to ecstasy this Spirit pure
Of fire Promethean: a love to endure
Beyond all life, love to a Godhead due.
The portait there! enshrined in sadness rich,
With just at hand a letter proudly hung,
Writ by this deathless hand, featured among
A facade set in books: a sainted niche,
Hallowed beside an oracle of prayer.
Around there seemed to burn a rubrous light,
Imaging the portrait in a feeble gloom,
Which seemed to lean so sad unto the air,
Longing to whisper to this acolyte,
That all seemed sanctuary and not a room.

1) Written after seeing Mr. Kloos' study, Easter, 1927.

Canals.

In Venice, under dreaming chimes,
And argent-tipped beneath the moons,
The waters of the still canals
Flood guilelessly to deep lagoons:
And wavelets cleaved to happy throng
Echo the singers in their song.

In Holland, at the hush of eve,
Deep-bosomed craft luff weather-wise
On placid gloss of old canals,
Pictured with sail-borne merchandise:
And solitary wind-mills creak
Their rakish limbs for shadows sleek.

In Glasgow, grimed with acrid stench,
And riven by fierce siren's rage,
A sodden, sluggish, dulled canal
Gluts its dead soul at anchorage,
Where moon and drab ship trumpery
Blotch this foul moat to misery.

Haarlem.

Merchant ship in Medic sea,
Shouldering the moon-spangled wave,
Spreads wide phosphorescent foams
Seething to embered spume afar:
Glancing colours, shadowless,
Burn in the deep and effervesce.

Wide from a course of ribboned line
We cleave this panoply of bloom,
Spreading awash in level flow
Crocus, hyacinth and daffodil,
In rich hues numberless and rare,
As God had poured His colours there.

Verzen van Hein Boeken.

Heuchenis aan Rome.
(Hoe daalt Venus achter den Janiculus?)

Hoe menschlijk ziet daar Venus op ons neder,
Hoe weinig verre lijkt zij dáár van de Aard',
Waar eenmaal werd zóó groote kracht gegaerd
Van mannen dat in 't wereldsch op-en-neder

Van macht en onmacht, dag en nacht, steeds weder
Zich dáár de mensch tot nieuwe kracht herbaart.
Hoe heb 'k daar Venus tot u op gestaard,
Hoe bliktet gij met moeder-blikken teeder.

Zoo kwam 't dat ik eerst daar den droom verstond
Van burger, die zoo wèl zijn burgren temde
Dat hij ze altzaam tot onderwerping stemde;

Droom, dien te duiden Maro dra bestond
Dat wie zich vorst van alle volkren roemde,
Als schoonste roem, zich Venus' kleinzoon noemde.

Heuchenis aan Dordt.
(Hoe wast het getij op de Merwede?)

In staêgen, tragen gang trekt met zich mede
Den nooit haar achterhalende' Oceaan
Door verre, stille kracht de lieve Maan.
Na wakkren strijd, tweemalen daags volstreden,

Gunt zij den reeden korten stond van vrede.
Dan, daar de waatren alwaarts zwellend gaan,
Soms tusschen kusten volgend smalste laan,
Wekken zij eindlijk sluimrende Merwede.

De scheepkens eerst getrokken naar de zee
Zoeken begeerig nu der stroomen bron.
Het frissche water borrelt over 't slijk.

Zoo deelt zich ook aan traagste geesten mee
Een waarheid, die één hooge geest zich won,
Vindt Leugen ook in mufsten hoek geen wijk.

Charlotte Busken Huet te Paramaribo 1871-1878 door Dr. J. Berg.

(*Vervolg en slot van blz. 289*).

Aan Minister P. Mijer komt de eer toe - den 17den Juli 1856 - het eerste volledige wetsontwerp betreffende de emancipatie aan de 2e Kamer te hebben aangeboden. Daarna zijn er nog verschillende wetsontwerpen aanhangig gemaakt, die echter nooit zijn uitgevoerd. Ten slotte werd onder Minister Loudon - den 20sten Nov. 1861 - een wetsontwerp bij de Kamer ingediend, dat door zijn opvolger werd overgenomen en, ofschoon veel gewijzigd en geamendeerd, tot wet verheven. Dit geschiedde 8 Aug. 1862. Daarin werd de opheffing der slavernij gesteld op 1 Juli 1863, met de bepaling, dat de geëmancipeerden voor den tijd van 10 jaren onder een bijzonder toezicht van den Staat zouden staan.

Het spreekt vanzelf, dat Charlotte en Charles Huet te Paramaribo met groote belangstelling de gebeurtenissen in de Kolonie, voortvloeiende uit deze wet, volgden. Zooals we hebben gezien spreken ze er telkens over in hunne brieven aan Potgieter en niet in bijzonder gunstigen zin. Bij Charles moest vooral Thorbecke het ontgelden. In een brief van 2 Aug. 1872 spreekt hij over dezen staatsman aldus: ‘Ik heb uit de Ned. Couranten gezien, dat gij in de Amsterdamsche Commissie voor het Thorbecke-Monument zijt gekozen. Dan zult gij wel zorgdragen, dat er wat goeds gedacht, geschreven en gewrocht wordt. Was er nog

iets noodig om te bewijzen, dat wij hier het volle leven niet genieten, maar vegeteeren, het zou zijn de geringe weerklank, door Thorbecke's overlijden hier gewekt. In ons parlement is door één enkel lid met de noodige emphase verklaard, dat hij was een vir magnus, maar verder is men niet gekomen noch gegaan.

Doch waarom ook heeft Thorbecke indertijd toegelaten, dat een van Loudon afkomstig, en goed gedacht Emancipatie- en Immigratie-ontwerp, door zijn Minister Uhlenbeck uit de 2de Kamer werd teruggebracht, verminkt, bedorven en uit zijn verband gerukt?

Ziet ge, dat is de thermometer, waaraan elks bekwaamheid getoetst wordt, de vraag n.l. of men talent gehad hebbe eene maatschappij van de slavernij te verlossen, zonder dat zij te gronde ging. Ook Thorbecke is daarin te kort geschoten.

Ik denk dikwijls, dat het zoo te betreuren is, dat wezenlijk organiseerende hoofden verzuimen hunne krachten op het koloniaal tooneel zelf te beproeven. Wat nieuw licht zou er hebben kunnen rijzen voor Nederlandsche Bestuurders van nederzettingen in tropische gewesten, indien iemand als Thorbecke de gelegenheid gehad had zijn theorie aan de praktijk te meten en vooral zijn praktijk te regelen naar de bestaande toestanden. Wellicht ware dan nooit de koloniale kwestie gerezen!'

Inmiddels is Charlotte's vertaling van Miss Thackeray's: 'Aan Esther'[1], dank zij de bemoeiïngen van haar zwager Jules van Deventer en Potgieter, na veel vertraging eindelijk bij Roelants verschenen. Charlotte is niet erg te spreken over haar uitgever wegens deze late verschijning van haar werk; maar ook de uitgave zelf voldoet haar niet in alle opzichten: 'Wat een gezanik is er toch met dat boekje van Miss Thackeray. Waarom Roelants het de kosten van een advertentie niet waard acht, begrijp ik volstrekt niet; hier zijn sinds geruimen tijd een paar exemplaren in de wandeling in de leesgezelschappen en met de eerstvolgende mail verwacht ik eindelijk een exemplaar van Jules; na her-

1) 'Aan Esther en andere verhalen.' Uit het Engelsch vertaald door Charlotte Busken Huet. Schiedam, 1871. Mevr. Busken Huet vertaalde 'Elisabeth' in 1864 en Mevr. van Deventer-Busken Huet vertaalde van dezelfde schrijfster: 'Het dorpje aan zee' in 1868 en 'Old Kensington' in 1874.

haalde brieven ontving hij eindelijk het geld en zes present-exemplaren, waarvan er een nu waarschijnlijk reeds sinds een paar weken in uw bezit is; gij zult er door gezien hebben, dat mijn naam verkeerd gespeld is en dat een monsterlijk plaatje het boekje moet aanbevelen bij het publiek; ik arme! dat mijn laatste pennevrucht zoo mismaakt en met zooveel strubbelingen in de wereld moest komen! Intusschen bedank ik uw broeder vriendelijk voor de moeite, die hij zich in dezen voor mij getroost heeft, en houd ik mij zeer aanbevolen om bij gelegenheid van zijn vriendelijk aanbod voor het toezenden van boeken gebruik te maken'.

Gebrek aan lectuur hebben ze echter niet meer. 'Op het oogenblik zijn we in een leesgezelschap, dat ons waarlijk keus in overvloed geeft: Gids, Tijdspiegel, Spectator, Revue des deux Mondes, Duitsche, Fransche en Engelsche illustraties en andere tijdschriften en brochures; Hollandsche, Fransche, Engelsche en Duitsche romans - lees eens alles wat wij iedere week krijgen. Is er niets dat mij aanstaat, dan neem ik mijn toevlucht tot het bibliotheekje dat wij hebben en waar nog heel wat in is, dat ik niet gelezen heb of met genot herlees. Van lectuur die wat meer dan gewone inspanning kost, komt nog niets in; vooreerst ten gevolge van de reeds meer gemelde slaperigheid, die mij vooral de laatste weken, nu het 's morgens zoo geducht heet is, weer zoo plaagt, alsook omdat ik er in vollen ernst geen tijd voor heb.'

Voor een natuur als de hare, met neiging tot tobben en een lichte zwaarmoedigheid, zijn echter de dagelijksche drukke bezigheden zeer heilzaam geweest. Ook beginnen broeder en zuster langzamerhand meer aan het gezelschapsleven deel te nemen, zoodat Charlotte niet meer over te weinig afwisseling kan klagen: 'Verleden week was ik van de acht avonden er een alleen thuis en van die acht heb ik vijf, zegge vijf avonden aan de whisttafel doorgebracht; of men daar ook veel voedsel voor verstand en hart opdoet!.... Maar nu is het beter in gezelschap een anderhalf uur aan de speeltafel te zitten dan altijd te praten; meestal vormen dan de afwezige vrienden(?) het onderwerp van gesprek.... en daar men hier uiterst voorzichtig in het uiten van zijn opinie moet zijn, wil men goede vrienden blijven, doe ik er liefst het zwijgen toe.'

Gelukkig voor hen, genieten ze bij voortduring beiden een goede gezondheid, in weerwil van de kwaadaardige koortsen, die er af en toe heerschen en waardoor vooral Europeanen, die er nog niet lang gevestigd zijn, worden aangetast. Zoowel onder burgers als militairen is de sterfte groot. 'Bijna dagelijks komt de ziekenwagen op weg naar het Ziekenhuis hier voorbij; en van die er op die manier heengaan komen de meesten er helaas niet weer uit als om begraven te worden en dat liefst zoo spoedig mogelijk; binnen vier en twintig uren moet alles afgeloopen zijn en dikwijls komt het zoo uit, dat iemand binnen de twaalf uur, nadat hij den laatsten adem heeft uitgeblazen, al onder den grond is; voor mij is dat een gruwel en een bepaalde reden waarom ik hoop hier niet te sterven; het verblijf hier is anders zeer geschikt om de gehechtheid aan het leven, die toch ieder mensch eigen is, tot een minimum terug te brengen.'

Zij benijden Potgieter zijn uitstapje naar de Pyrenaeën, waarvan hij verfrischt naar lichaam en geest weer is teruggekeerd; Potgieter, die, al hebben sommige vrienden hem verlaten, er toch nog vele heeft overgehouden en die ten minste in een maatschappij woont, waar al de voorrechten der beschaving hem ten dienste staan. Hoeveel slechter zijn zij er aan toe, die verwijderd van allen, die hun lief en dierbaar zijn, zich bevinden in een achterlijke, primitieve maatschappij en in een land, waar niets vergoeding geeft voor al wat men mist. 'Nu voel ik het nog dagelijks', schrijft Charlotte, 'en doe dus mijn best om door lectuur, enz. de belangstelling gaande te houden, maar wie met pik omgaat wordt er mee besmet, en als ik hier maar lang genoeg ben, zal ik dan niet mijn hoogste genot stellen in een kaartpartijtje, en onvatbaar geworden zijn voor edeler en verhevener gevoelens?.... Voor Charles is het leven hier heel anders; hij heeft veel te doen, en al is zijn werk niet altijd van het gemakkelijkste of het aangenaamste, het houdt zijn geest bezig en daardoor heeft hij niet dat onuitsprekelijk gevoel van eenzaamheid en verlatenheid, dat mij zeer dikwijls overvalt.'

De brieven van Potgieter blijven hun grootste troost: met verlangen worden ze verbeid, met gretigheid gelezen. Hij is de trouwe correspondent, die hen van alles op de hoogte houdt, die op de hem eigen boeiende wijze schrijft over politiek, hun weder-

zijdsche vrienden en kennissen en hen laat meegenieten van zijn reizen. Ook over de personen, die hij ontvangt, of die bij hem komen of dineeren, worden ze ingelicht. Hoe het oordeel van Potgieter was over sommigen, kunnen we b.v. opmaken uit een brief van Charles: ‘Gij hebt onze harten naar Egypte's vetpotten getrokken, toen gij ons deedt lezen van het bezoek van Bosboom en zijn vrouw, “onze eerste romancière” en van uw dinétje met Willem Huet en echtgenoote en Ch. Boissevain. Den indruk, dien onze doctor op U gemaakt heeft, vind ik volkomen natuurlijk; hij *is* pedant, hij *is* oud voor zijn leeftijd. Maar vergeef hem die gebreken ter wille van vele andere en daarbij uitnemende eigenschappen, die ge niet nalaten kunt bij nadere kennismaking bij hem te ontdekken. Waarachtige humaniteit, dat is de eigenschap, die mijns inziens het meest bij hem op den voorgrond treedt. Daarbij, hij is de naamgenoot van dien anderen Willem, dien Bakkes zoo lief had, dien ook gij hebt liefgehad - hoe kondt gij anders zoo over hem geschreven hebben als gij deedt - en al was het maar terwille daarvan alleen, moet het u niet moeijelijk vallen een paar pekel-zonden in dezen naasten over het hoofd te zien. Au surplus il chasse de race. Sommige onzer bekenden plagten mij te vleijen door te zeggen, dat ik de minst pedante van de Huetten was. Het zit hem dus waarschijnlijk in de species.’

Na de opheffing van het Staatstoezicht op de geëmancipeerden begint het in de West eenigszins rumoerig te worden. Dat kunnen we lezen in een brief van 30 Aug. 1873. Na eerst gesproken te hebben over Potgieter's Spaansche reis in woorden, waarin een zekere mate van afgunst niet valt te ontkennen, schrijft Charlotte: ‘Als er bij tusschenpoozen zulke verzetjes komen heeft men weer genoeg om maanden op te teren. In ons leven komen ze niet voor, althans niet van dien aard; maar in zeker opzicht beleven we ook hier veelbewogen tijden door al de veranderingen van bestuur, die in de laatste weken hebben plaats gehad en de woelingen, onafscheidelijk verbonden aan de opheffing van het Staatstoezicht over de geëmancipeerden en de komst van honderden koelies.

Verleden week had ik een paar nare dagen daar er onlusten onder de Chinezen op Resolutie waren en Charles daar natuurlijk naar toe moest. De hulp van de militaire macht werd ingeroepen,

maar gelukkig werd alles geschikt en liep de zaak zonder bloedvergieten af, beter dan dezer dagen op een andere plantage, waar de directeur danig werd mishandeld en waar door de ingeroepen politiemacht één gedood en een paar anderen gekwetst werden. Van zulke dingen droomt men niet in Amsterdam, maar met al dat vreemde volk, natuurlijk voor een groot deel het uitschot der natieën, waartoe het behoort, is er waarlijk dikwijls levensgevaar en ben ik maar dankbaar, dat we hier in de stad zitten.'

En dan gaat ze in één adem door: 'Tot nu toe belooft de verandering van goeverneur nog geen verbetering te zijn; wel tracht Sypesteijn wat vroolijkheid te weeg te brengen door te laten dansen en ook op andere wijzen meer menschen te zien dan de ander gewoon was, maar hij slaat den rechten toon niet aan en ontvangt allerlei menschen, die niet op het goevernementshuis behooren te komen; als het zoo voortgaat zullen wij en anderen van ons kliekje weldra schitteren door onze afwezigheid; of in andere opzichten zijn bestuur een weldaad zal wezen voor de kolonie kan slechts de tijd leeren; hij is bezield met allerlei plannen en goede voornemens, maar gaat te veel als alleenheerscher te werk, zoodat hij dan ook nu reeds met verscheiden zijner hoofdambtenaren overhoop ligt. 't Is zoo heerlijk, dat Charles' betrekking zoo geheel onafhankelijk van het goevernement is; daardoor staan wij buiten al die tribulaties. Voor ons is het vertrek van Goeverneur van Idsinga en groot verlies geweest; hij ontving slechts een kleinen kring, maar van den dag onzer komst af werden we daarin opgenomen en al spoedig waren we met hem en zijn dochters waarlijk goede vrienden; de omgang met dezen zal nooit van dien aard worden; daar is hij de persoon niet naar. Zijn vrouw en dochter zijn nog in den Haag; haar komst behoort nog tot de verborgenheden; zijn eenige zoon, meester in de rechten vóór zijn een en twintigste jaar bracht hij mee; doch in weerwil zijner Haagsche opvoeding en vertrouwelijken omgang met Prins Alexander, zal niemand dat jonge mensch overmaat van beleefdheid of goede manieren ten laste leggen; 't is eigenaardig zoo vaak die worden gemist bij menschen, die in de hoogste kringen der maatschappij verkeerd hebben.'

Uit Batavia ontvangen ze geregeld Conrad's nieuwe Courant, 'Het Dagblad van Ned. Indië' dat ze met veel genoegen lezen

en waardoor ze op de hoogte blijven van diens maatschappelijk wedervaren. Uit het Leesgezelschap krijgen ze steeds de meeste nieuw uitgekomen romans, zoo: Akbar, waarvan ze sommige gedeelten met genoegen gelezen hebben, 'jammer, dunkt mij, dat het ook al blijkbaar geschreven is met het doel om den schrijver gelegenheid te geven zijne opinies te zeggen over allerlei vraagstukken van den dag.' Wat Charlotte het meest mist in Paramaribo is goede muziek en concerten. 'O! Zoo'n stuk in vieren! Kon ik daar mijn hart eens aan ophalen! Zoo dikwijls heeft die mooie muziek mij met de wereld verzoend en mij waarlijk, voor zoolang als het duurde, een beetje beter gemaakt. Hier werkt alles samen om de levensbeschouwing tot de somberste te maken, vooral wanneer men, zooals ik, daartoe van nature toch reeds een bijzonderen aanleg heeft.'

De nieuwe Gouverneur is er na een jaar nog niet in geslaagd aller sympathie te verwerven. In een brief van 3 Mei 1874 komt Charlotte nog eens op dit onderwerp terug: 'Van hier wordt het schrijven hoe langer hoe moeilijker, daar het leven voortdurend eentoniger, duffer en saaier wordt; de nieuwe goeverneur is nog te kort hier om te kunnen oordeelen of zijn plannen wezenlijk tot welzijn der kolonie zullen strekken; als mensch voldoet hij mij volstrekt niet, en zijn vrouw en dochter, die eerst in het laatst van Dec. kwamen, kunnen zich hier tot nog toe volstrekt niet schikken; natuurlijk missen ook zij wat wij allen missen, die pas uit Europa komen, maar daar staat tegenover, dat zij in de gelegenheid zijn al de gemakken te genieten, die een ander door gebrek aan middelen ontberen moet en dat het uit den aard der zaak geen onaangename positie is de vrouw en dochter van den goeverneur eener kolonie te zijn; daarenboven kunnen ze, als ze zuinig zijn een aardige duit overhouden; men moet het geld weggooien wil men in Suriname *f* 26000 verteren.'

De beide vriendinnen houden elkaar op de hoogte van de nieuwuitgekomen romans en van hetgeen ze lezen. In bovenaangehaalden brief schrijft Charlotte: 'De roman van Mina Kruseman, waarover ge mij schrijft, is nog niet tot hier doorgedrongen, evenmin als "The Story of Joshua Davidson,"[1)]

1) The true story of Joshua Davidson verscheen anonym in 1873. Schrijfster was Mrs. E. Lynn Linton. Het werk werd in het Nederlandsch vertaald door C. Vosmaer in hetzelfde jaar. In 1874 was reeds een 4e druk noodig.

waarover mij al zoo veel geschreven is; het laatste heb ik maar besteld, om zeker te zijn, dat ik het kreeg; in de laatste weken las ik "Um Szepter und Kronen", dat zeer onderhoudend geschreven is, al kan men de historische waarde nu nog niet beoordeelen; het Leesgezelschap is beter voorzien van tijdschriften dan van boekwerken, waarvan de keus natuurlijk aan een boekverkooper is overgelaten.' Wat op romantisch gebied in Nederland verschijnt kan haar niet bekoren en doet haar de verzuchting slaken: ''t Is droevig zoo middelmatig en beneden het middelmatige al die lettervruchten zijn; wij Hollanders zijn te phlegmatiek van aard om ooit goede romanschrijvers te worden, geloof ik; de gloeiende verbeelding daarvoor noodig, is ons deel niet.'

De tijding van Potgieter's overlijden treft ook hen beiden diep. In een langen brief, gedateerd 2 Maart '75 geeft Charlotte uiting aan haar droefheid over zijn heengaan. In gevoelige woorden tracht ze haar vriendin te troosten en moed in te spreken. Hoeveel ze van Potgieter gehouden heeft en wat hij voor haar is geweest, blijkt uit de volgende woorden: 'Ik heb het altijd als een voorrecht beschouwd dat hij ons onder zijne vrienden telde, en we stellen het op hoogen prijs, dat hij in zijn laatste levensdagen nog aan ons gedacht heeft en nog eigenhandig pakje en brief heeft willen adresseeren; beide hebben daardoor als het ware een soort van wijding ontvangen; misschien was het wel de laatste maal, dat hij een pen in de hand had.' Evenals de Huets in Indië kan ook zij zich nog niet vertrouwd maken met de gedachte, dat zij bij haar terugkomst in Holland Potgieter niet meer in leven zal vinden, iets, waarop ze zich zoozeer had verheugd.

In al de wederwaardigheden van haar kennissen, vrienden en familieleden in Europa blijft Charlotte belangstellen. In die van haar familie vooral; ze is zeer familieziek. Ze leeft met allen mee: met Conrad, van wien ze nog steeds niet gelooven kan, dat hij in allen ernst er over denkt zijn Dagblad weer over te doen, nadat hij zich zooveel moeite en zorgen heeft getroost om een eigen courant te krijgen - met haar neef Theodoor te Manchester, die failliet is gegaan; een tijding, die haar zeer heeft geschokt, daar ze hem altijd 'zoo'n door en door goed,

vroolijk, trouw en eerlijk ventje' heeft gevonden, en van wien ze zich met genoegen herinnert, dat hij haar reisgezel door Engeland is geweest, toen zij naar de West ging - maar vooral met het gezin van haar zwager Van Deventer te Dordrecht. Ze schrijft daarover met voldoening: 'De kinderen van mijn zuster in Dordt gaan voort met zich steeds gunstig te ontwikkelen; dat gezin belooft nog eens wat goeds en is voor mij het lichtpunt van mijn leven; de oudste dochter gaat dezen zomer eenige weken bij Miss Thackeray op het eiland Wight logeeren....'

De gezondheidstoestand van Charlotte, tot dusverre zoo goed, krijgt in Juli '75 een knak. Ze heeft dan een aanval van dissenterie te verduren, die haar nog langen tijd daarna moe en lusteloos maakt. In Nov. daaropvolgend nemen ze voor veertien dagen vacantie, waarover ze vol verrukking schrijft: 'We brachten dien tijd door in een van de buitendistricten aan zee gelegen, bij een Engelsch dokter en zijn vrouw, met wie we verleden jaar kennis maakten en die daar een katoenplantage hebben; het zijn welgestelde luidjes, die paarden en rijtuigen en alle gemakken des levens tot hun beschikking hebben; we hadden er dus een lui en lekker leventje, dat, gevoegd bij de frissche zeelucht ons beiden veel goed gedaan heeft; het was de eerste vacantie van meer dan een of twee dagen, die we in ons bijna vijfjarig verblijf hier gehad hebben en ik verzeker u, ik heb er dan ook van het begin tot het einde toe van genoten al was de reis heen en terug niet altijd even gemakkelijk.'

Zooals we reeds weten uit een brief van Mevr. Huet uit Batavia, doet deze, na den dood van Potgieter, aan zijn zuster Sophie het ietwat zonderlinge voorstel om bij haar te komen en de huishouding te doen. Ook Charlotte is daarover zeer verbaasd, zooals blijkt uit den boven aangehaalden brief: 'Ik heb een beetje gelachen om de welgemeende, maar zonderlinge propositie, die zij u gedaan hebben, van bij hen te komen en daar het huishouden waar te nemen en kan mij best begrijpen, dat ge geen opgewektheid gevoeldet om aan dat voorstel gevolg te geven; Conrad is de makkelijkste, liefste man in huis, dien men zou kunnen wenschen, maar Anne is niet altijd gemakkelijik in den omgang; ik heb daarvan wel eens de ondervinding opgedaan als ik er logeerde.'

Na dezen brief schijnt de briefwisseling tusschen de twee vriendinnen te zijn verminderd; uit de jaren '76 en '77 zijn tenminste geen brieven bewaard gebleven. Eerst den 3den Juli 1878 heeft Charlotte weer een brief aan Sophie geschreven - die tevens haar laatste is geweest uit Paramaribo. Ze vertelt daarin, dat ze in '77 een uitstapje van een paar maanden gemaakt hebben, noodig tot het herstel van Charles' gezondheid. ‘'t Was een zeer heet zomerseizoen geweest, verleden jaar, waardoor Charles' gestel zeer aangegrepen was, en het bepaald noodig voor hem was, wat verandering van lucht en levenswijs te hebben; we besloten er dus eens uit te gaan en bezochten Trinidad en Barbados, genoten van mooie natuur en van de meerdere gemakken en weelden, welke die Engelsche kolonien in vergelijking met Suriname opleverden; gebruikten in Barbados trouw zeebaden en kwamen verkwikt en verfrischt, ik zou haast zeggen verjongd in Paramaribo terug.’

Op den vraag van haar vriendin, wanneer ze denken in Holland terug te komen, antwoordt ze, dat ze den langsten tijd in de West geweest zijn, dat ze beiden ‘enorm’ verlangen om daar weg te komen en dat ze zeker geen dag langer zullen blijven dan beslist noodzakelijk is. Charlotte vooral *kan* het er niet langer uithouden: ‘Soms heb ik een gevoel dat ik weg *moet,* dat ik het opgesloten leven hier niet langer kan uithouden, maar die buien gaan wel weer over en dan leeft men het eentonige leventje maar weer voort.’

Weinig kon ze, toen ze dit schreef, vermoeden, dat haar verlangen om Paramaribo te verlaten zoo spoedig bevredigd zou worden. Niet lang daarna toch verergerde Charles' ziekte en nog in hetzelfde jaar overleed hij. Daarmee was de band, die haar aan de West bond, verbroken en zoo spoedig als de omstandigheden dit toelieten scheepte zij zich in naar het vaderland, waar ze met vreugde door familie, vrienden en kennissen ontvangen werd, niet het minst door Sophie Potgieter.

Het neo-vitalisme door Drs. W.H.C. Tenhaeff. (*Vervolg van blz. 462*).

In Frankrijk had Locke's leer, dat al onze kennis uit de ervaring stamt, de aandacht getrokken van den abbé Bonnot de Condillac (1715-1780), die een systeem ontwierp, waarin uitgegaan werd van het beginsel, dat ons niets gegeven zijn dan onze zinnelijke gewaarwordingen, welke wij passief ontvangen.

Aan de ziel kende Condillac een bestaan als geestelijke zelfstandigheid toe, ofschoon hij, met Locke, zich niet in staat achtte haar aard te beschrijven.

Anders was dit bij La Mettrie gesteld, een leerling van Boerhaave, die in zijn in 1745 verschenen: 'Natuurlijke historie der ziel' de overtuiging uitsprak, dat de ziel lichamelijk is, en daarbij nog andere materialistische stellingen verdedigde, welke hem noopten zijn ambt als officier van gezondheid neer te leggen, en uit Frankrijk naar Nederland te vluchten.

Toen alhier in 1747 zijn bekend werk: 'De mensch een machine' verscheen, werd hem ook hier het verblijf onmogelijk gemaakt. Frederik de Groote bood hem een plaats als voorlezer aan, en hij vertrok naar het hof van dien koning. Door introspectie tijdens een hevigen aanval van koorts was La Mettrie op de gedachte gekomen, dat ons geheele denken volkomen afhankelijk is van onze lichamelijke gesteldheid.

De mensch is, volgens hem, een machine, het denken een functie van het lichaam, meer bijzonder: van de hersenen.

Tusschen mensch en dier bestaat slechts een verschil in graad, *niet* in principe. Ook tusschen dieren en planten bestaan, volgens La Mettrie, slechts gradueele verschillen.

De mensch neemt onder de levende wezens de voornaamste plaats in, omdat hij een groote hersenmassa bezit met een aantal van de allerfijnste hersenwindingen.

Bij hem behoeft men echter evenmin als bij deze schepselen het bestaan eener ziel te aanvaarden, om de levensverschijnselen te kunnen verklaren.

La Mettrie heeft, vooral in Frankrijk, een aantal medestanders gehad, die, zij het dan ook iets minder openlijk dan hij, de wijsbegeerte der Fransche Aufklärungsperiode in materialistische banen trachtten te leiden. Onder hen neemt o.a. Diderot (1713-1788), het hoofd der Fransche Encyclopaedisten, een voorname plaats in.

Tegen dit materialisme nu, dat het psychische uit het fysische, het organische uit het anorganische trachtte af te leiden, ontstond een reactie, waaraan o.a. de naam van Robinet is verbonden.

In zijn werk: 'Over de natuur', dat in 1761 verscheen, trachtte hij alles tot het organische terug te brengen, en leeraarde hij een universeel vitalisme.

Door de monadenleer van Leibnitz beïnvloed, leerde hij, dat zelfs de kleinste stofdeeltjes het vermogen bezitten om gewaarwordingen te verkrijgen en hij nam voorts aan, dat de verschillende groepen levende wezens slechts gradueel, niet principieel van elkaar verschillen.

Zeer waarschijnlijk onderging Robinet ook den invloed van G.E. Stahl (1660-1734). Deze, met recht beroemde arts en natuuronderzoeker, leert, dat de ziel, naast bewustzijnsprincipe, tevens organiseerend, vormend, principe is. Zonder de ziel, zoo zeide hij, is het lichaam een onzelfstandige en spoedig tot verval gerakende machine.

Bij Stahl vinden wij denkbeelden, welke zeer sterk aan die van Aristoteles herinneren. Waar deze Grieksche denker echter, naast een denkpsyche een formatieve psyche onderscheidde, daar leerde Stahl het bestaan van één ziel, de anima rationalis, de verstandsziel of geest, welke een al-eenig, onstoffelijk oer-wezen is, dat verschillende qualiteiten bezit, waarvan de allerhoogste het denken is, en tot welks lagere behooren het vermogen om het lichaam te vormen en in stand te houden.

IV. Kant.

Onder ‘natuur’ verstaat Kant het ‘Dasein der Dinge sofern es nach allgemeinen Gesetzen bestimmt ist.’ Het verstand leert, volgens Kant, deze algemeene wetten niet kennen door de studie van een buiten het denken staande werkelijkheid, doch wel door het denken zichzelf te laten onderzoeken.

Kant heeft de inrichting van ons kenvermogen trachten na te gaan, en hij is hierbij gekomen tot de slotsom, dat aan ons verstand constitutieve beteekenis moet worden toegekend.

Het verstand brengt, volgens hem, onze mathematisch-natuurwetenschappelijke kennis voort: de natuur*wetenschap,* de *wetenschap* van ‘der Inbegriff aller Gegenstände der Erfahrung’ of, daar wij, volgens hem, slechts ervaring kunnen verkrijgen met betrekking tot ‘Dingerscheinungen’, de *wetenschap* van ‘der Inbegriff aller Dingerscheinungen’.

De wetenschap, aldus Kant, wil de wetmatigheid in de natuur nu ook daar navorschen, waar de mogelijkheid van een louter mathematisch-mechanische bepaling ontbreekt, dat is op het gebied van het organische.

Slaan wij § 75 van de: ‘Kritik der Urteilskraft’ op, dan lezen wij daarin zijn volmondige erkenning, dat de biologie, naast het begrip bewegende kracht, het begrip vormende kracht van noode heeft.

Dit begrip behoort echter, volgens hem, niet thuis in de natuur*wetenschap,* doch in de natuur*beschrijving.*[1)]

De wetmatigheid, welke ons te hulp komt daar waar het biologisch mechanisme te kort schiet, wordt, volgens Kant, gedacht door de reflecteerende oordeelskracht. De theoretische rede of het verstand (‘reine Vernunft’) denkt de natuur (het zijn), de praktische rede (‘.praktische Vernunft’) denkt de vrijheid (het behooren).

Is de theoretische rede these, zoo is de praktische rede haar antithese.

De reflecteerende oordeelskracht denkt nu de vrijheid in de natuur. Weliswaar kan zij niet, zooals het verstand, algemeene

1) Naar het spraakgebruik van zijn dagen maakt Kant onderscheid tusschen natuur*wetenschap* (natuurtheorie) en natuur*beschrijving.* Natuur*wetenschap* is bij hem steeds mathematisch-natuurwetenschappelijke kennis; alle andere natuurkennis, zooals b.v. botanische, is voor hem geen natuur*wetenschap,* doch natuur*beschrijving.*

natuurwetten, zooals b.v. de wet van het behoud van stof (energie) te voorschijn brengen, doch zij geeft een ‘aanwijzing’, een ‘regel’, een leiddraad in handen, hoe wij een doorloopenden samenhang onzer kennis kunnen construeeren, iets wat, volgens Kant, slechts mogelijk is door de wereld te beschouwen ‘alsof’[1] zij zoo ingericht is dat wij haar kunnen begrijpen, hetgeen voor hem beteekent, dat wij meenen dat in de natuur doelmatigheid heerscht.

Waren wij deze meening niet toegedaan, aldus Kant. dan zouden wij de levensverschijnselen niet tot een voorwerp van wetenschappelijke studie kunnen maken. In het begrip doelmatigheid ziet hij de begrippen natuur en vrijheid tot één gebracht, reden waarom hij de reflecteerende oordeelskracht beschouwt als de synthese van theoretische en pratkische rede, waarbij men echter in aanmerking dient te nemen, dat bij hem synthese niet staat boven, doch naast these en antithese.

Deze synthese heeft echter slechts regulatieve beteekenis, in tegenstelling met het verstand, waaraan Kant, zooals wij hiervóór zagen, constitutieve beteekenis toekent.

Recapituleerend kunnen wij dus zeggen, dat Kant als volgt gestaan heeft tegenover de vraagstukken van mechanisme en vitalisme (bewegende kracht en vormende kracht).

Wij moeten zoo lang mogelijk trachten het biologisch mechanisme te handhaven, om slechts daar, waar dit onbetwijfelbaar te kort schiet, tot een vitalistische hypothese onze toevlucht te nemen, waartoe wij door de reflecteerende oordeelskracht in staat worden gesteld. Wij dienen hierbij echter steeds te denken aan het feit, dat zij slechts regulatieve beteekenis heeft.

Deze opvatting is door o.a. Dr. J.D. Bierens de Haan gewraakt. Op pag. 228 van zijn: ‘Hoofdfiguren der geschiedenis van het wijsgeerig denken’ (Haarlem, Bohn, 1921, V.U.B.) tracht deze denker het bewijs te leveren, dat Kant zijn roeping van voorbereider niet heeft kunnen overschrijden, en daarom niet tot een stelselbouwende wijsbegeerte is kunnen overgaan, een onderwerp, waarin wij ons hier echter niet zullen verdiepen.

1) Zie over de ‘alsof’-gedachte bij Kant Hans Vaihinger's geschrift: ‘Die Philosophie des Als ob’, Felix Meiner. Leipzig, 1922.

V. Het biologisch mechanisme in de 19e eeuwsche wijsbegeerte.

Na Kant zien wij een nieuw leven in de wijsbegeerte ontstaan. Het tijdvak van ± 1800 - ± 1860 is het tijdvak der speculatieve filosofie, welke aansluit bij Kant's leer dat de wereld, welke wij waarnemen, een verschijnsel (‘Erscheinung’, phaenomenon) is, hetwelk heenwijst op een absolute werkelijkheid, de intelligibele wereld, de wereld der noumena (‘Ding an sich’-Welt).

De speculatieve filosofie stelt zich ten doel, deze intelligibele wereld te bereiken met het denken: het zuivere denken moet ons, volgens haar, de waarheid brengen.

Fichte, Schelling en Hegel zijn wel de drie grootste sterren welke schitteren aan het firmament dezer nieuwe richting in de wijsbegeerte, welke haar bloei heeft tot ± 1860.

Dan ontstaat de reactie.

Zij werd voorbereid door hen, die ‘genoeg’ hadden gekregen van de uitwassen, waartoe de speculatieve wijsbegeerte geleid had, nadat Hegel de sterren voor abstracte lichtpunten had verklaard, gezegd had, dat de lintworm door een zwakte van het organisme ontstaat, waarin zich een gedeelte tot eigen leven zou afgezonderd hebben, en nog een groot aantal van dergelijke stellingen had verkondigd, welke blijk gaven van het feit, dat hij onvoldoende kennis van en respect voor natuurwetenschappelijke feiten bezat, zonder welke, zooals eenmaal Th. Ziehen heel terecht heeft opgemerkt, tegenwoordig geen filosofie meer mogelijk is.

Men wilde het vertrouwen in de wijsbegeerte, dat bij velen door het woordenspel der Hegelarij geschokt was, herstellen en zocht daartoe steun bij mannen als Comte en Fechner.

Zoo dient het positivisme der vorige eeuw niet uitsluitend als een reactie tegen het idealisme beschouwd te worden, al prikkelde dit ook vellen in hooge mate tot verzet.

In Duitschland leidde het positivisme o.a. tot de opkomst van het 19e-eeuwsche materialisme, waarvan Volgt, Büchner en Moleschott wel de bekendste leiders waren. Voor hen bestonden slechts de principen stof en kracht, was het bewustzijn (denken) slechts een verrichting, een werking, een arbeidsverloop van bepaalde hersendeelen. Op het gebied der biologie waren zij onvervalschte mechanisten.

Toen klonk de kreet: ‘Terug tot Kant!’

Zij werd aangeheven door mannen als Liebmann en F.A. Lange.

Van de hand van laatstgenoemde verscheen in 1866 de eerste druk van zijn: ‘Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart’. Eerstgenoemde schreef: ‘Kant und die Epigonen’ (1865), waarvan elk hoofdstuk sluit met de woorden: ‘Also musz auf Kant zurückgegangen werden.’

Van het genoemde werk van Lange zegt K. Vorländer in zijn hiervóór reeds genoemd boek (Bd. II, pag. 420) dat het ‘den Sieg der neukantischen Bewegung am durchschlagendsten bezeichnet und zugleich den naturwissenschaftlichen Materialismus am erfolgreichsten überwunden hat.’

Lange erkent er in, dat het materialisme de eerste, de laagste maar, vergelijkenderwijze, ook de meest vaste trede der wijsbegeerte is, omdat het zich nu eenmaal direct aan de ervaring, aan de werkelijkheid aansluit.

Voor den (neo-) Kantiaan moet het dus groote waarde hebben, daar de taak der kritische filosofie is, zooals Kant herhaaldelijk met nadruk verzekerd heeft, de mogelijkheid der ervaring, of de voorwaarden van mogelijke ervaring op te sporen en aan te geven. Uit dien hoofde kan men, met H. Cohen, de kritische filosofie een theorie der ervaring noemen.

Men dient echter te weten, waar de grenzen van het materialisme zijn.’[1)]

Met betrekking tot de mechanistische wereldbeschouwing leert Lange, dat zij voor- en achterwaarts een oneindige taak heeft, doch dat zij als geheel en naar haar wezen een beperking inhoudt, waarvan zij zich op geen enkel punt van haar baan weet te bevrijden (2e druk, 1875, pag. 161, deel II).

Ongetwijfeld was en is het aantal van hen, die een dergelijke uitspraak gaarne zouden willen onderschrijven, groot.

‘Het is in hooge mate waarschijnlijk,’ zoo schreef in 1896 Prof. Dr. G. Heymans in: ‘De Gids’ (April, pag. 94), ‘dat alle natuurverschijnselen, physiologische, chemische en physische, zich tot het mechanische laten terugbrengen.’

1) Verstoort niet reeds de zintuigfysiologie het naieve geloof dat de wereld is zooals wij haar zien? Voor het kleurenblinde oog *‘is’* de wereld anders dan voor het normale oog....

‘De sleutel van het geheimschrift der natuur’, zoo sprak in 1900 Prof. Dr. H. Haga in een rectoraatsrede over: ‘De ontwikkeling der natuurkunde in de negentiende eeuw’ (Groningen, 1900, pag. 18), ‘is op de tegenwoordige hoogte der natuurwetenschap de mechanische natuurbeschrijving, waarbij men de verschijnselen tracht terug te brengen tot bewegingen van de moleculen en atomen, waaruit alle lichamen gedacht worden te bestaan.’

‘Zijn de mechanische wetten algemeen geldig’, zoo schreef Prof. Dr. J.D. van der Waals op pag. 214 van: ‘Onze Eeuw’ (1903), ‘dan zijn zij tevens de eenige natuurwetten en moeten wij dus alle verschijnselen voor omkeerbaar verklaren.’

‘Wat wij zouden prijsgeven, indien wij van eene mechanische verklaring der natuur afzagen, zoude inderdaad niet gering zijn.... Alleen de mechanische natuurbeschouwing is in staat, eene verklaring der verschillende natuurwetten uit een gemeenschappelijk beginsel te geven; alleen bij de mechanische verklaring kunnen wij dus de natuur als eenheid opvatten.... In geen geval moeten wij ze prijsgeven, zoolang ze niet duidelijk is gebleken, ontoereikend te zijn, om de natuurverschijnselen te verklaren, en dit is tot nog toe geenszins het geval. Integendeel, tal van verschijnselen hebben reeds een mechanische verklaring gevonden, en sedert Boltzmann heeft aangetoond, dat ook de onomkeerbare processen door mechanische wetten kunnen worden verklaard, schijnt niets ons te verhinderen, aan te nemen, dat deze wetten het geheele natuurverloop beheerschen’ (pag. 215-216).

Het valt gemakkelijk, hier nog een aantal andere geleerden van naam te citeeren, ten einde het bewijs te leveren, dat men aan het begin dezer eeuw algemeen de mechanistische natuurbeschouwing van groote beteekenis achtte. Nochtans deelde men in die dagen niet langer het grof materialistische standpunt van een Büchner, die het bewustzijn voor een afscheiding van de hersenen had verklaard, evenals de urine een afscheiding is van de nieren. De materialistisch-mechanistische natuurbeschouwing begon haar filosofisch karakter te verliezen en meer het karakter van een werkhypothese aan te nemen.

Dit blijkt o.a. uit het slot van een lezing, gehouden door Prof. Lorentz en geciteerd door R. Casimir op pag. 238 van deel II van zijn bekende: ‘Beknopte geschiedenis der Wijsbegeerte’ (2e druk, Amsterdam, Mij. v. goede en goedk. lectuur).

Hoe levendig herinnert deze uitspraak, waarin Prof. Lorentz getuigt, dat het hem verre is ‘geestelijke werkingen tot processen in de materie te willen terugbrengen’, omdat ‘men het ongelijksoortige niet uit elkaar afleiden kan’, ons aan Leibnitz.

Ik heb hier het oog op diens vergelijking waarop de aandacht is gevestigd door den grooten fysioloog Du Bois-Reymond in zijn bekende voordracht over: ‘Die sieben Welträtsel.’

‘Stellt man sich eine Maschine vor, deren Bau Denken, Fühlen, Wahrnehmen bewirke, so wird man sie in denselben Verhältnissen vergröszert denken können, sodasz man hineintreten könnte wie in eine Mühle. Und dies vorausgesetzt wird man in ihrem innern nichts antreffen als Teile, die einander stoszen, und nie irgend etwas, woraus Wahrnehmung sich erklären liesze.’

Dit alles is volkomen juist. Stel dat het ons mogelijk zou zijn om met behulp van de allerbeste microscopen *alle* verschijnselen, tot de meest subtiele toe, in de hersenen te observeeren, dan zouden wij daarin toch nooit iets anders dan bewegingen te zien krijgen, gezien het feit, dat ook de chemische verschijnselen in laatste instantie op bewegingsverschijnselen kunnen worden teruggevoerd, maar nooit iets waarnemen, wat ook maar in de verste verte zou gelijken op een gevoel, een gedachte, of een besluit.

VI. Het neo-vitalisme.

In het jaar 1884 verscheen het werk: ‘Vitalismus und Mechanismus’ van den fysioloog von Bunge als eerste, meer moderne reactie op de mechanistische natuurbeschouwing, als eerste poging om tot een neo-vitalisme te geraken, dat het bestaan van een bijzondere levenskracht (vormende kracht) aanvaardt. Hij wil van het bekende, de innerlijke wereld (het ons immanente) uitgaan, om het onbekende, de buitenwereld (het ons transcendente) te verklaren.

In het jaar 1909 verscheen het werk: ‘Philosophie des Organischen’ (2 deelen) van de hand van den (destijds Heidelbergschen, thans Leipziger) zoöloog Prof. Dr. Hans Driesch, thans een der meest bekwame woord- en penvoerders van het neo-vitalisme.

In het tijdvak, gelegen tusschen de beide genoemde jaren, had de meening van onderscheidene biologen en psychologen zich reeds op enkele punten ten gunste van het neo-vitalisme gewijzigd. Ik

denk hier b.v. aan den invloed welke is uitgegaan van Hering's geschrift: ‘Ueber das Gedächtnisz als eine allgemeine Funktion der organisierten Materie’ (Wien, 1870), waarin de herinnering wordt beschouwd als een algemeen attribuut der levende stof, een opvatting, welke mede verdedigd is geworden door Laycock en Butler, en welke men volledig vindt uitgewerkt bij Semon in zijn: ‘Die Mneme als erhaltender Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens’ (Leipzig, 1911).

Volgens deze onderzoekers treedt in de verschijnselen der erfelijkheid, van regeneratie, enz. een wetmatigheid op, welke als de formatieve parallel te beschouwen is van hetgeen wij als herinnering in onze denkpsyche kennen.

In genoemd werk tracht Driesch aan te toonen, dat er in de wereld der organismen een iets werkzaam is, dat buiten de sfeer der fysische en chemische werkingen gelegen is. Driesch steunt zijn bewijzen *in hoofdzaak* op de morfogenesis, alsmede op de handeling.

Onder morfogenesis hdbben wij te verstaan den ontwikkelingsgang van het individueele organisme. Deze is door Driesch nauwkeurig bestudeerd en bij deze studie is hem gebleken, dat er zich in de organische natuur ordenende krachten openbaren van zoodanige qualiteit, dat de studie dezer krachten verre buiten de grenzen van fysica en chemie uitgaat, hetgeen oorzaak is, dat de biologie als een afzonderlijke wetenschap dient te worden beschouwd. Voorts bleek hem, dat deze krachten een zekere autonomie ten opzichte van de energie (= eenheid van hooger orde, waartoe de begrippen stof en kracht der 19e-eeuwsche materialisten door het modern natuurwetenschappelijk onderzoek zijn teruggebracht) verraden.

Driesch is vooral tot zijn conclusies gekomen, door storend in te grijpen in de eerste deelingsfasen van het bevruchte ovocyt, waarbij hem gebleken is, dat in de organismen een zekere neiging (Tendenz) bestaat, om alle organen enz. op de juiste plaats te brengen, alles in den geest van het soorttype te localiseeren, het verwijderde, moge dit ook nog zoo gecompliceerd zijn [b.v. bij een doorgesneden regenworm kopdeel met hersenen (zenuwknoop) en strottenhoofd] te vervangen, te regenereeren, de quantitatieve en ruimtelijke verhoudingen wederom terug te winnen. Al deze

waarnemingen - en nog vele andere - hebben Driesch doen inzien, dat de mechanistische verklaring hier te kort schiet, dat hier meer in het spel is dan louter de ons uit de anorganische processen bekende chemische en fysische krachten, dat de ervaring hem hier tegenover een eigenaardigen natuurfactor (entelechie) geplaatst heeft, welke in de anorganische wereld niet voorkomt, althans niet van zoodanige qualiteit als noodig geacht wordt voor het ontstaan van een nieuwe wetenschap: de biologie.[1)]

Onder 'handeling' verstaat Driesch 'het reageeren op een historischen basis van reactie', hetgeen wij reeds bij micro-organismen e.d. kunnen waarnemen, welke op zekere prikkels niet steeds op dezelfde wijze blijven reageeren, evenals een machine, doch dit op zoodanige wijze gaan doen als de ervaring hun als de meest doelmatige leert kennen.

Beide groepen van verschijnselen nu (die der morfogenesis en die der handeling) hebben, tezamen met andere, aan Driesch aanleiding gegeven het bestaan van een iets te aanvaarden, dat een zekere autonomie, een zekere zelfstandigheid vertoont ten opzichte van de energie.

Driesch heeft dit iets den naam van entelechie gegeven, een woord dat ontleend is aan de Aristotelische wijsbegeerte, de eerste in de Europeesche geschiedenis bekende vitalistische filosofie, welke naast de fysische en chemische krachten, de z.g. 'bewegende' krachten, het bestaan van een levenskracht onderscheidt, een 'vormende' kracht, in wezen van eerstgenoemde krachten onderscheiden.

De entelechie is, volgens Driesch, een niet-fysisch principe. Waar wij, in deze wereld, naast het fysische slechts het psychische kennen, zoo volgt daaruit, dat de entelechie, welke een niet-fysisch principe is, een psychisch principe moet zijn.[2)]

Zoo doet Driesch dus wederom recht wedervaren aan de psychobiologie.

Op het XXIe Alg. Ned. Natuur- en Geneeskundig Congres,

1) Zie deel I pag. 177 e.v. van mijn: 'Beknopte Handleiding der Psychical Research' (H.P. Leopold's Uitgevers-Mij., den Haag, 1926).
2) Voor de meer recente denkbeelden van Driesch met betrekking tot het entelechiebegrip zie zijn werk: 'Grundprobleme der Psychologie' (Reinicke, Leipzig, 1926).

gehouden te Amsterdam op 19 April 1927, sprak Dr. C.U. Ariëns Kappers ‘Over een psychische wet in den bouw der hersenen.’[1)]

Spreker begon bij deze gelegenheid met er op te wijzen, dat ons allen als functie van ons zenuwstelsel in de eerste plaats het denken opvalt, en dat wij allen in dat denken een eigenaardige wetmatigheid onderscheiden, n.l. die der associatie van voorstellingen. Aan de hand van tal van lichtbeelden demonstreerde Dr. A.K. nu, dat deze psychische wet ook een stoffelijke wet is, en dat wij in de verschijnselen van neuro-biotaxis[2)] het stoffelijk evenbeeld daarvan mogen zien.

Uit zijn onderzoekingen blijkt, volgens hem, ten duidelijkste, dat dezelfde wetmatigheid, welke men sinds eeuwen (Aristoteles!) kent voor den opbouw van ons geestesleven, ook een wetmatigheid is voor den stoffelijken opbouw van het zenuwstelsel. Of, zooals Spinoza het reeds uitdrukte, dat de modi van de ‘Denking’ (geest, ziel) en die der ‘Uitbreiding’ (stof, energie) aan eenzelfden grond gebonden zijn.

(Slot volgt.)

1) Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 1927, I, No. 17.
2) Onder het begrip neurobiotaxis valt het uiterst belangrijk verschijnsel, door Dr. Ariëns Kappers zoo grondig bestudeerd, dat gelijktijdige prikkels, welke van verschillende plaatsen af herhaaldelijk in het zenuwstelsel doordringen, in dat zenuwstelsel een neuronale schakeling veroorzaken tusschen de centra waar zij aankomen. Zie: ‘De leer der neurobiotaxis’ in: ‘Leerboek der Zenuwziekten’ (redactie Bouman en Brouwer, uitgever F. Bohn, Haarlem, 1922), algem. ged. A, pag. 114 e.v.

Het abele spel van de waarheid door Willem Kloos.

(Dr. H. Gerversman. De Bouwmeester. Een abel Spel van de Waarheid, 1928. Rotterdam, W.L. en J. Brusse's Uitg.-Maatschappij.)

Ieder, die met energische en tegelijkertijd allersubtielste Ziel, dus met de mysterie-volle onbewuste of, juister, bovenbewuste Kern zijner binnenste Diepte rustig-objektief en haarfijn-precies Leven zoowel als Kunst weet aan te voelen en hen peilend te proeven, totdat hij den versten Ingrond dier twee Verschijningen genaakt, zal als hij dit zeer belangwekkende dichtwerk van Dr. H. Gerversman heeft gelezen met de gewetensvolle want zuiver-psychische aandacht die voor het keuren van gedichten volstrekt-onmisbaar is, ongetwijfeld, evenals ik, tot de erkentenis moeten komen, dat deze letterkundige schepping niet alleen uitmunt door haar levende menschlijke waarheid, maar dat, zooals door alle echte Kunst, ook onwillekeurig erdoor een overtuiging in ons gaat dagen over de wezenlijke innerlijke geaardheid van het ‘reëel’ genoemde Aanzijn, een overtuiging, die aansluit bij de wijsgeerige slotsommen der modernste experimenteele Wetenschap en die dus ernstig dient overwogen te worden door iedren diep-in leven-kunnenden Intellektueel, die, voor alles, naar exakt bewezene Waarheid in alles verlangt.

* * *

Doch eerst iets over den inhoud. Dit door zijn vlotte levendigheid van plastisch-geestlijke voorstelling zeer aantrekkende drama brengt ons een episode voor oogen uit de geschiedenis der Israelieten in de 14e eeuw, toen dit stevige, taaie volk er nog gestadig naar moest streven, met den diepsten Inmoed zijns Wezens, om niet geheel en al neer te ploffen en dus verpletterd te worden door een vanwege ras- en geloofs-verschil onverbidlijke maatschappij die, zooals dat altijd de gewoonte der Menschheid geweest is - de minder-psychisch-ontwikkelde

meerderheid van deze voelt bijna geregeld-door een beetje eng en grof - op die rare indringers spottend neer bleef zien. En de Joden, van hún kant, zooals een fijnzinnige Israelietische vriend zich eens, een 35 jaar geleden, vertrouwelijk tegen mij liet ontvallen, konden, om sterke innerlijke vastheid tegenover dien gestadigen druk te krijgen, niets anders te hulp roepen dan hun eigen verborgen minachting voor de eenigermate anders, als zij zelve, voelende en geloovende dus door hen als superstitieus en onrein beschouwde Christenheid.

Die door de ongunstige omstandigheden, waarin de Joden toen verkeerden, zeer zeker te verontschuldigen, schoon objektief-wijsgeerig beschouwd natuurlijk geenszins gewettigde stille nationale zelfverheffing boven al het ònjoodsche lag trouwens, zooals voor ieder open gemoed uit de kalme lektuur van het Oude Testament kan blijken, reeds van vroegste, voor-christelijke eeuwen in het Israëlitische gemoed.

Ja, de Christenen van de Middeleeuwen, en die van later dikwijls óók, keken wel op de Joden neêr, maar het niet uit het Zuiden doch uit het Oosten van Europa tot ons gekomene, en daar indertijd eenigszins verslavischte deel der Semieten, dat men de Duitsche Joden noemt, voelden zich in hun Achterwezen eveneens verheven boven de aan hun weerzinnige aanvoeling stupiede lijken-moetende Westerlingen, omdat zij de diepst-in-gelegene, fijnere geestlijke puntjes van deze natuurlijk niet wisten te zien, zoomin als wederzijds de Christenen dat bij hèn wisten te doen.

Waarbij zich dan nog een andere reden van onderlinge tegenstelling voegde van veel meer krachtig effekt, omdat zij niet zoozeer een intieme gewaarwording van temperementsverschil was als wel een alleronprettigst-ondervondene nuchtere realiteit.

En wel deze, dat de Israëlieten, waar zij handel dreven zich, krachtens hun moeilijk leven, veelal meer vasthoudend en fijnberekenend wisten te toonen, en gesteund door hun ingespannen wil en hun verstand, vaak beter den spijker precies op den kop slaande dus handig bleken dan de in dat opzicht wat meer eenvoudig-naïeve echte Europeeërs dat wisten te doen.

En in de afzondering van hun volkstrots, die uitsluitend of hoofdzakelijk in financieele kwesties zich vermocht te doen gelden, kregen Joden vaak de overhand over anderen en zullen

ze óók wel eens, in bijzondere gevallen, dat scherpere bedenkvermogen strakker hebben gespannen dan strikt-noodzakelijk of menschlijk-geoorloofd heeten kon.

De Christenen voelden dat als een donkre drukking want een gedurige schadepost die velen hunner ten slotte tot vertwijfeling brengen ging. En aan dit laatste zijn dan ook vermoedelijk in eerste instantie, de noodlottige schandelijke Jodenvervolgingen te danken, zooals Gerversman er hier eene rustig-vast dus op als klassiek-ontroerende wijze uitbeeldt in zijn Spel. En de godsdienstige afkeer of haat diende dan ook natuurlijk alleen maar als een, aan de velen, die weinig of niets met Joden te maken hadden gehad, fraai-voorkomende, en dus, zooals dat bij kinderlijke menschen altijd gaat, hen opwindende leuze, gelijk men in iederen oorlog, tusschen volken of partikulieren, telkens van die leege praatjes als absoluut-waar en allerbelangrijkst verkondigen ziet. Ware immers de godsdienstige kwestie, dus de wil om den dood plus de martling van Christus op daaraan volstrekt onschuldige Joden van 14 eeuwen later te wreken, zóó dwingend, dat men daar menschen om moest gaan slachten, dan zou men in nog vroegere tijden nooit die pseudo-misdadigers in het Westen hebben toegelaten, noch had men allerminst gedoogd, dat talloozen onder hen welvarend werden, ja enkelen hunner zelfs machtig want aanzienlijk en rijk.

Wezenlijk al die idealistische strijdkreten, die men hoog-op hoort klinken voor den aanvang en onderdoor de tragisch-komische millioenen-slachtingen, of de bot-vieringen van privaten nijd en haat zijn stellig voor 999/1000 niets anders als Schijn.

Platte, nuchtre oorzaken - daarin hebben realisten en revolutionnaire redeneerders gelijk - zijn zeer zeker de onder het fraaiere uiterlijke oppervlak verscholene drijfveeren van het meerendeel der historische gebeuringen, maar het vreemd, grappige is, dat als diezelfde nuchtren, scherpen zelf een beweging op touw zetten, om hun eigen egoïstische doeleinden te kunnen verwerkelijken, zij eveneens een mooi masker voor 't gelaat houden, terwijl ze den mond tevens vol nemen met allerlei hoogklinkende praatjes voor de vaak.

Zoo was het ook het geval met de oud-eeuwsche moordpartijen op Joden: in hun diepsten grond zijn zij natuurlijk geen kwestie van religie geweest, waar alleen uitzonderlijke psychische enke-

lingen geestdriftig voor kunnen worden, immers individualiteiten slechts kunnen groot en nobel voelen en doen, omdat de diepste Achtergeest alleen in die zeldzamen geboren worden en leven blijven kan.

Tot die psychische enkelingen nu, die door de banale doorsneepsyche der Massa dan ook nooit worden begrepen, behooren de groote Kunstenaars, de eenig-waarlijk dien naam verdienende, omdat zij als hoogere en fijnere naturen, als door en door echt-psychische schrijvers of schilders of musici, geheel en al en volstrekt buiten alle ekonomische faktoren om, hun kunstwerken scheppen krachtens hun allerdiepst Innerlijk, hun Onbewustheid alleen, die evenals de algemeene Achter-onbewustheid of Bovenbewustheid, van Welke zij een Uitvloeiing moet heeten, buiten alle ekonomische vergankelijke betrekkelijkheden blijft, want zich daarboven verheft. Maar wel kan die menschlijke Onbewustheid of Onderbewustheid, die de exklusieve oorsprong van alle Kunst is, van uit haar voor ons donkere Diepte, 't ekonomische geschieden gewaarworden en intuitief, dus objektief doorgronden, en het dan met haar vielende en wetende naiefheid omscheppen tot Kunst, evenals Dr. Gerversman nu zoo'n Jodenvervolging gebeeld heeft, alles van diep-uit en spontaanlijk ziende, zonder in 't bijzonder vóór of tegen iets te zijn. En hij is dus, geheel en al uit zich zelf, zonder het volkomen bewust te worden onder het schrijven, neen, zijn dichten, getrouw geweest aan het echte Nieuwe Gids-beginsel, dat voor alle Kunst geldt, van vroeger en heden en later, en dat luidt: de Kunstenaar, die met volledig Recht zijn naam wil waardig blijven, heeft alleen van zijn Diepte-zelve uit, de volmaakt juiste en dus definitieve, want ook aesthetisch-volmaakte uitdrukking te geven aen de Levende Achterdiepte, die als het alleen door de eeuwen blijvende, werkt, buiten zijn praktischen daaglijkschen Wil om, achter den genialen mensch.

Neen, de eenig-waarachtige Kunst is nooit of te nimmer iets utilitairs, geen geestelijke-spijs-kokerij voor het om innerlijkheid niet gevende, want deze uit zichzelf niet in aanleg bezittende, en haar dus ook nooit door andren krijgen kunnende, immers alleen op zijn eigen grooter stoffelijk voordeel belust deel der Menschheid, dat men in het gloeiende vuur der redevoeringen omsmeedt tot messen of andere moordtuigen van de revolutionnaire daad,

Kunst als zij blijvend-echt wil wezen, heeft alleen te zijn een spontane ontbloeiing van 's Dichter's Achterzijn, de Ziel, welke laatste zelve, zooals ik reeds aangaf, een uitvloeiing is van de boven alle aardsche betrekkelijkheden, dus ook boven ekonomische bedenksels wijd en hoog-uitliggende Algeest, die de eenige virtueele Krachtbron van het menschlijke Genie, dus ook van de Dichtkunst heeten moet. Ja, zonder dat het dagelijksch bedenkend verstand uit en door het welke alle praktische verzinsels gevormd worden en opgebouwd, eenigen invloed op haar ontstaan heeft, verrijst de alleen-waarachtige, de diep-in echte Poëzie, zooals alle groote Dichters van vroeger dat reeds wisten, en zooals elk hunner dat met zijn eigen beeldspraak te kennen gaf, uit het Absolute Psychische Achterzijn, dat voor de menschlijke Rede niet nader aan te duiden, de dragende Oergrond van al het Bezielde, dus óók van de Kunst heeten moet. Ja, uit het Absolute wordt de Kunst geboren, zoowel als de eenig-ware Kritiek, en deze beiden bezitten dus zelf iets absoluuts.

Maar in het reëele Leven daarentegen, waaruit ook de ekonomie ontstaat en telkens veranderend groeit of verwelkt, en menigmaal ook onnatuurlijke uitwassen vertoont - die stelsels zijn alle alleen op het praktische welvaren der Menschheid berekende constructie's - in het reëele leven, herhaal ik, is alles relatief, dus in tegenstelling tot het zuiver-psychisch Poëtische ook nooit geheel en al waar.

Verganklijk bleken alle nuchtre, zakelijke theorieën, die vroegere geslachten onweerlegbaar-juist vonden, maar die noodzakelijkerwijs weer verdwenen van den Aardbodem, d.i. uit de gedachtenis der menschen, omdat zij door het zich wijzigen der uiterlijke dingen en omstandigheden ophielden te voldoen. Neen, ekonomie kan geen richting aan de Kunst geven, maar alleen aan het nuchter-droge, dagelijksche Menschenbestaan, en met eenige Kunst, die steeds door heel andere Machten want door puur-psychische faktoren geregeerd wordt, heeft zij, die alleen voor de beste verdeeling der zakelijke produkten der machinale werkingen of der spierkracht wil zorgen, absoluut niet van doen.

Dr. Gerversman voelde, maar geheel en al op zijn eigen wijze, ook iets van het hier door mij uiteengezette, toen hij merkte, dat

zijn drama zich in hem vormen ging en van uit zijn werkende Onbewustheid, die hem in staat stelde zijn 'Bouwmeester' te scheppen, kwam dan ook zijn merkwaardige Figuur, de gewoonlijk half-spottende en dus negeerende, maar toch ook wel eens iets waars zeggende Speelman rijzen, die hier en daar optreedt en zich uitspreekt in deze belangwekkende Visie van des Dichters talentvollen en raak-treffenden Geest.

Ziehier bv. een fragment uit des Speelman's onderhoud met een der hoofdfiguren, die aan het eind van het spel ten onder moet gaan ondanks al zijn goeden wil, zijn zuiver gemoed en zijn gezond verstand. Hij heet Asjer en is een Joodsch geneesheer volgens de personenlijst.

De Speelman: 'Wie, wàt ik ben? Ha, ha, ha!.... Dat heb ik zelf nog niet ontdekt! Er zijn er ook, die eerder God vonden dan zichzelf.... Ik heb mijzelf nog nooit begrepen, want denk ik: ik ben zús, dan ben ik zóó, en meen ik zóó te zijn, dan ben ik zús. Dus vermoed ik, dat ik zús en zóó ben, al naar 't uitkomt en men mij hebben wil'....

Asjer: 'Ja, ja, zoo spreekt men over 't kruis en draagt het zwaard, of smeedt van beiden zelfs een dubbel snijdend kruismes....'

De Speelman: 'Kom aan.... als goed en kwaad vriendschappelijk zich verbinden en vermengen'....

Asjer: 'Ja, ja, ik zeg u immers: dat gebeurt. Dat samenraapsel noemt men Leugen.'

Veilchen: 'O, broeder!'

Asjer: 'Maar spreek verder, vreemde zwerver, ik begrijp u.'

De Speelman: 'Het verheugt mij, dat gij althans het onbegrijpelijke begrijpt.'

Asjer: 'Dat is niet moeilijk, wie den tijd beschouwt, betast, beluistert, die begrijpt het. En gij staat midden in het koortsende hart van den tijd, die ziek is van den last van 't Verleden, ziek van wanhoop, ziek van God en Duivel, ziek van Waarheid en geheiligde Dwaasheid.'

De Speelman: 'Wat weet gij van 's wereld's dwaasheid? Leer dit van mij: de dwaasheid, vertienduizendvoudigd, heet wijsheid, maar de eenzame wijsheid, die 't waagt, zich op te richten, en te zeggen: "hier ben ik!" heet dwaasheid! Ik zeg u meer: laat ons toch lachen om de wijsheid, om christen-liefde, zachtzinnig-

heid en teederheid des harten, waarachter ge u wellicht goed bewaard en veilig weet. Heeft ooit een schoon gelaat zich verborgen achter een schoon mombakkes? De heksendans is heilig en der heiligen schijn is.... schijn. Bind een mom voor uw gezicht, anders gelooft men u niet. Dat is de boodschap, die ik u breng.'

Veilchen: 'Hoort ge dat, broeder, hoort ge dat?'....

Asjer: 'Dit is méér dan boodschap. De tijd neemt het masker van 't gezicht; dat is het teeken der vervulling.'

Is dit tooneeltje, een der vele, zooals Gerversman ze achtereenvolgens schiep, niet allervoortreflijkst te noemen, door de visie, die het ons schenkt op het wezenlijk-bestaande, wat tenminste zoo genoemd wordt, van dien ouden, zoowel als van onzen tegenwoordigen tijd en hoe de laatste met zijn behoudende en verdelgende elementen zich, even onder de oppervlakte, voordoet aan ons? Aan den eenen kant de brave en verstandige en met welwetend inzicht zijn eigen naderend Noodlot van te voren voelende Asjer, en aan den andren kant de volstrekt niet om algemeene beginselen, ware of onware, gevende sceptische Speelman, die met zijn scherpen kijk en zijn als Heiniaansche losheid, niets serieus opneemt, omdat hij de betrekkelijkheid voelt van alle overtuigingen, die ooit onder de menschen bestaan en geheerscht hebben, en dus ook de waardeloosheid van alle meeningen, aardsche meeningen over het in zijn wezen ondoorgrondelijke, dat het Zijnsbeginsel is. Ja, men krijgt zelfs den indruk, dat de Speelman het bestaan van zoo'n Beginsel, ook voor zichzelf, geheel en al ontkent, dus dat het heele Aanzijn wezenlijk, tot in zijn diepsten Grond, onredelijk heeten kan.

Ziedaar inderdaad de kardinale kwestie aangeroerd, waarom het diepere geestlijke peinzen van alle waarachtige denkhoofden door alle tijden gedraaid heeft zonder dat men tot een alles verklarende, en dus iedren andren denker bevredigende oplossing kwam. Waaruit kan afgeleid worden, dat door denken het aardsche Raadsel, dus ook het Aanwezen van den mensch niet op te lossen is. Misschien valt dit lateren eeuwen nog eens door een definitieve menschlijke Intuïtie te beurt, naar de bereiking van welke ik zelf, sinds mijn jonkheid streefde en waartoe ik, hoe ouder ik werd, ook telkens dichterbij te komen bleek. Tenminste, zoo

verbeeldde ik mij wel eens, maar de diepste Waarheid over het Zijnde is in haar meest algemeen-geldige, want puurste Essentie, voor menschen onbenaderbaar: misschien zal het pas over duizend jaar gelukken, indien men er tenminste ooit in slaagt. Doch, men moet er naar blijven streven, naar die oplossing. Haar te bereiken blijft het belangrijkste Probleem van alle mogelijke, en dàt alleen nl. het streven naar de ontsluiering er van geeft aan ons psychisch dus diep-in dringend Peinzen den bezielden en onbewust-besturenden Ondergrond.

Voor den algemeenen, minder om die fijne, die dieper-psychische kwestie's gevenden lezer diene verder nog het volgende.

Het belangwekkende van dit dichtwerk voor hem kan zijn, dat de auteur er in uitbeeldt de twee geesteshoudingen, de meestal scherp tegenover elkander staan blijvende, die zich laten onderkennen in het eenigszins verward lijkende, want in en met zichzelf strijdig-doende gedachten-komplex van onzen eigenen tijd, dien wij zelf thans en ook vermoedelijk de onmiddellijk ná ons komenden zullen moeten verduren, want doormaken, tot er eindelijk weer eene, zoowel de dieperzienden niet voor de borst stuitende, als de naïeve Massa die thans overal zonderling doet, tot vredig stilzwijgen brengende oplossing gevonden wordt.

De eerste van deze gedachterichtingen is die van den ontwikkelden en intelligenten aanhanger van de hem goed gefundeerd lijkende Traditie, die eens aan de vroegeren onwankelbaar kunnend schijnen, ook thans nog voor hen - Asjer is er zoo èèn - niets van haar stellige zekerheid verloren heeft, al zien zij zeer goed de bezwaren, die er tegen hun opvatting in kunnen worden gebracht. Zóó is Asjer, en recht tegenover hem zien wij den ‘Speelman’ staan, wiens Binnenste de mogelijkheid van elke benadering der absolute Waarheid, over iets ook maar, ontkent, en die dus het Leven van Aarde en Hemel alleen als een grondeloos en dientengevolge onontraadselbaar schaduwspel weet te zien.

Beide deze figuren redeneeren in dit stuk met vaak rake en dus den fijner intelligenten lezer treffende argumenten en dus is, ook nog buiten de dichterlijke, de geestlijk-plastische waarde om, dit boek belangwekkend voor ieder, die iets weten wil van het vele wat tegenwoordig in de hoofden van de massa woelt.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

'Wanneer de Volkenbond niet bestond, zou hij moeten worden uitgevonden', zegt de Iersche spotter G. B Shaw, de Voltaire onzer dagen, met wien hij ook den sardonischen glimlach gemeen heeft, zijn voorganger na, die een dergelijke bewering toepaste op 'Onzen Lieven Heer'. Hij erkent daarmee het minimale nut van den Bond, wiens invloed echter met elk jaar geringer wordt. Zij, die wanhopig zich vastklemmen aan het ondanks alles toch voortbestaan van den Volkenbond, lezen elken dag grievend-teleurstellende afkammerijen er van in de dagbladen. Nu is het de bekende idealistische Fransche staatsman Henry de Jouvenel, die erkent, dat de Volkenbond in een slop is geraakt; dan de Duitsche 'Germania', die beweert, dat aan Duitschland niets anders overschiet, dan zich vast te klemmen aan wat er aan idealiteit nog overschiet van 'Locarno', en dit is wel heel weinig; ten slotte komt G.B. Shaw ons vertellen, dat de heer Kellogg, de pas zoozeer geroemde minister van Buitenlandsche Zaken der thans almachtige Vereenigde Staten, heimelijk maar bewust een stap achteruit naar den oorlog heeft gedaan, in de verbeelding daarmee 'een kolossale schrede in de richting van den vrede te hebben gemaakt.'

Het is, helaas, waar wat hij zegt: in het oorspronkelijk Convenant van den Volkenbond hadden de groote mogendheden zich verbonden geen oorlog te voeren vóór zij hun geschillen aan den Bond hadden onderworpen. 'Dat wil dus zeggen, eerst na een vrij groot uitstel. Sedert dien hebben zij getracht zich van deze verplichtingen los te maken en hun oude vrijheid om oorlog te maken, wanneer zij ook maar willen, terug te krijgen. Hun eerste succes in deze richting was het verdrag van Locarno, het tweede het pact van Kellog. Beide verdragen noemen omstandigheden, waaronder het Convenant geschonden mag worden, en het pact van Kellogg vulde het nog aan door te bepalen, dat de mogendheden te allen tijde den oorlog mogen verklaren tot "zelfverdediging". Wat dit beteekent, kan men direct begrijpen uit het feit, dat de Duitsche aanval

in 1914 misschien het volledigste technische geval van zelfverdediging in de militaire geschiedenis was. Duitschlands openlijke vijand, Rusland, had het leger tegen dit land gemobiliseerd. Maar sedert zulke verontschuldigingen voor een oorlogsverklaring gebruikelijk zijn geworden, is er nooit een oorlog geweest, waar deze ontbraken. Van alle oorlogen, waarvan Commander Kenworthy in zijn belangrijk boek "Will Civilisation Crash", de mogelijkheid aangetoond heeft, - vooral een oorlog tusschen het Britsche Rijk en de Vereenigde Staten, - is er niet één, die niet had kunnen zijn en die, wanneer hij uitbreekt, niet aan beide zijden zal worden voorgesteld als een oorlog tot zelfverdediging'

Shaw voegt er tevens de veel te denken gevende uiteenzetting bij, dat volgens Briands ontstellende uitlating te Genève Duitschlands zoogenaamde 'ontwapening' niets anders is dan een 'reductio ad absurdum' van de ontwapeningsgedachte. Met zijn handelsluchtvloot, welke in een militaire veranderd kan worden, is het evenals ieder der geallieerde mogendheden in staat om den eenigen verrassenden aanval te doen, welke thans werkelijk gevreesd wordt. 'De volgende oorlog zal niet zijn een oorlog van verovering of zelfverdediging of wraak, maar een kruistocht voor internationalisme tegen nationalisme en imperialisme, voor socialisme tegen kapitalisme, voor bolsjewisme tegen liberale democratie of, om kort te gaan, een oorlog voor idealen'. En een gewoon mensch kan op deze paradoxale bewering niet nalaten te verzuchten, dat het wel zeer verheven idealen moeten zijn, die door middel van een ontzettenden toekomstigen oorlog moeten verwerkelijkt worden. Men zou haast den schrik krijgen van idealen en tegen al wat naar idealisme zweemt van leer willen trekken.

Intusschen is de nuchtere kijk op de bestaande verhoudingen, waarvan de Duitsche 'Germania' blijk geeft, naar aanleiding van de terugkomst uit Genève van den Rijkskanselier Herman Müller haast bemoedigend. 'Bij geen der groote mogendheden bestaat de wil tot ontwapening. Ook de grootste vriend van toenadering kan heden niet meer loochenen, dat de beteekenis van Locarno is terug gebracht tot de som der geformuleerde overeenkomsten. Aan de andere zijde heeft zij nooit voor meer gegolden. 'Daardoor wordt de beteekenis van Locarno weliswaar geringer, maar de koopprijs was te hoog, dan dat wij het verworvene nu achteloos weg zouden werpen. Het afzien van Elzas-Lotharingen was zoo'n

hooge prijs, dat wij het recht hebben de feitelijke contraprestaties tot het uiterste te gebruiken. In 1925 ging het er om ons te bevrijden van de Fransche sanctiepolitiek en te verhinderen, dat er in het Rijnland een controle van onbeperkten duur zou komen. Toen we de wereld het bewijs gaven, dat wij niet aan revanche denken, verwierven wij aanspraak op herstel van vertrouwen en gelijkberechtgdheid en den moreelen grondslag voor den eisch, dat de anderen zouden ontwapenen. Maar van de grootste waarde is voor ons met het oog op onze volkomen militaire machteloosheid de garantie, welke Engeland en Italië gaven voor de Westelijke grenzen van Duitschland, wier onaantastbaarheid daarmee een patrimonium van Europa werd.'

Reeds in het voorgaande overzicht te dezer plaatse werd er nadruk op gelegd, dat de jongste bijeenkomst van den Volkenbond uiterst teleurstellend was. Vermindering en beperking van bewapening? Geen der mogendheden wil er meer van hooren, en de idealistisch gestemde Fransche staatsman Henry de Jouvenel vindt, na Bernard Shaws sarcastische bewering, dat de toekomstige oorlog er een zal zijn van zuiver idealistische motieven, slechts een glimlachend gehoor, als hij beweert in 'Locarno' te hebben gelóófd. Is het niet om te bidden: 'bewaar ons voor de idealisten, Heer, dan kunnen wij hen, die ons ten oorlog drijven, beter van het lijf houden'?

De Volkenbond is algemeen in miscrediet. Italië heeft laten weten, dat het elke inmenging er van bij het appeltje, dat het met Zuid-Slavië heeft te schillen, verwerpt. Zelfs het kleine Litauen lapt de lummelachtige adviezen van dien goeden oome Volkenbond aan z'n laarzen. Roemenië en Hongarije ontduiken openlijk de raadsbesluiten van den Bond, en deze doet net of hij niets ziet. Engeland noch Italië heeft de overeengekomen bepalingen op arbitrage geteekend, Frankrijk zijn handteekening terug genomen, Stresemann den Rijksdag zelfs niet verzocht de zijne te ratificeeren. Geen arbitrage, geen veiligheid, geen ontwapening, en een oorlog in uitzicht uit puur idealisme. Moet men zich dan niet opnieuw afvragen of Europa niet een groot gekkenhuis is, waarin de cynische spotter G.B. Shaw de eenige is, die alle vijf nog bij elkaar weet te houden?

Intusschen heeft een Zwitsersch tijdschrift, 'Le Nouvel Essor', onlangs een verrassenden, haast ontstellenden kijk gegeven op de

verhouding der Roomsch-Katholieke Kerk tot de machtige Noord-Amerikaansche republiek, welke meer en meer optreedt als toeziende voogd over de 'Oude Wereld.'

Zooals bekend was bestond financieel de 'Heilige Stoel' hoofdzakelijk van den Sint-Pieterspenning, die vóór den oorlog voldoende opbracht om het verheven gezag er van materieel te ondersteunen. Maar deze inkomsten zijn door bekende oorzaken angstwekkend verminderd en de rentmeester van het Vaticaan was reeds genoodzaakt een geldleening te sluiten met de beroemde kerkelijke kunstschatten tot onderpand. De Noord-Amerikaansche Roomsch-Katholieken, met Alf. Smith, gouverneur van Nieuw-York en eerste R.K. candidaat voor het a.s. Presidentschap, zijn borg gebleven voor een leening van 150 millioen dollars in vijf emissies, maar op voorwaarde, althans met een verzoekschrift in de hand om de organisatie der Roomsche Kerk geheel te wijzigen, en er in plaats van een Italiaansch-Roomsche Kerk, zooals zij nu feitelijk, volgens de Amerikaansche geldschieters, is, een waarlijk 'katholieke', d.i. algemeene kerk van te maken. 'Negentig procent van alle beambten van het Pauselijk bestuur zijn Italianen, de groote meerderheid van het College van Kardinalen bestaat uit Italianen en Spanjaarden, en het aantal Italiaansche en Spaansche bisschoppen is zóó groot, dat zij in de concilies met hun stem alleen de bisschoppen van alle andere landen te zamen kunnen verslaan.' Zoo is dan ook sinds eeuwen, sinds den Utrechtschen paus Adriaan VI, het hoofd der Kerk steeds een Italiaan geweest

De Noord-Amerikaansche Katholieken verlangen daarin verandering gebracht te zien. Het Vaticaan moet niet langer het gebied zijn, dat zekere Italiaansche kringen blijft voorbehouden. Den Paus wordt verzocht, op grond van zijn universeel gezag, geheel alleen deze questie op te lossen, en de verzoekers wenschen, dat de hoogste leiding der Kerk zich doordringe van den geest van den H. Franciscus van Assisi, dien van Christelijken eenvoud en nederigheid.

In Vaticaansche kringen noemt men dit verzoekschrift der Noord-Amerikaansche Roomsch-Katholieken de belangrijkste gebeurtenis sinds 1870 op kerkelijk-politiek gebied, en het zal bezwaarlijk gaan èn voor den Heiligen Vader èn voor de Curie om geen rekening te houden met de wenschen van een verzoeker, wiens geldelijken steun men heeft ingeroepen. Het Fascistisch

bewind van het huidige Italië is aan dezen zachtmoedigen opstand der Noord-Amerikanen tegen het kerkelijk gezag van het Vaticaan ongetwijfeld niet onschuldig. Noord-Amerika is bij uitstek een land van internationale, ouderwetsch-vrijzinnige denkbeelden, zooals die door de Vrijmetselarij worden voorgestaan. Men kent daar Mussolini's afkeer van. Daarbij komt, dat, ofschoon de Zuid-Italianen door hun goedkoopen en onvermoeiden arbeid der Republiek voor den oorlog onschatbare diensten hebben bewezen, zij, immigranten van de geringste geestelijke ontwikkeling, in de achting van den Noord-Amerikaanschen ‘citizen’ al even weinig in tel waren als de negers. Italianen en Spanjaarden waren volgens dezen hoogmoedigen en zelftevreden burger almee het uitschot der bevolking van ‘the States’, juist omdat zij hun arbeid zoo goedkoop gaven en zoo onvermoeid dèden. Echte slaven waren zij, die zich het leven tot het onmenschelijke versoberden enkel om te sparen en met hun spaarpot na eenige jaren naar hun land terug te gaan. Doch die geestelijk-onrijpe Zuid-Italianen waren niet enkel toch sobere en hardwerkende zwoegers: velen hunner behoorden tot de fanatiekste oproerlingen tegen de in het oog van den braven en zelfgenoegzamen Noord Amerikaanschen ‘citizen’ zoo heilige en onverbeterlijke Noord-Amerikaansche instellingen. Sacco en Vanzetti, de twee het verzet van alle propagandisten ter wereld ten spijt vorig jaar ter dood gebrachte ‘anarchisten van de daad’, waren Italianen. De Heilige Vader heeft zich niet ontzien een goed woord voor hen te doen, ofschoon zij alle tusschenkomst der Kerk hadden afgewezen. Het hart van den Heiligen Vader sprak dus voor hen nièt omdat zij ‘zonen der Kerk’ waren, want dit waren zij niet, doch wijl Italianen. Daarbij komt, dat er opnieuw gebleken is, dat de ‘Italiaansch’-Roomsche Kerk afkeerig is van elke godsdienstige samenwerking met het Protestantisme, welke toch door de Noord-Amerikaansche Katholieken, onder zeker voorbehoud, niet wordt afgewezen. Kortom, zij zien in den heerschenden geest van de bij uitstek ‘Latijnsche’, zoo niet hoofdzakelijk Italiaansche kerk, een Italiaansch nationalisme in den trant van Benito Mussolini's ‘Fascisme’, en daarvan heeft men in ‘The States’ een instinctmatigen afkeer. Dit vooral omdat de ‘Duce’ te kennen heeft gegeven, dat de sinds 1870 bestaande ‘Romeinsche questie’ een interne Italiaansche aangelegenheid is.

Een oogenblik nadenkens over dit petitionnement der Noord-Amerikaansche Katholieken doet begrijpen, dat de Heilige Vader en de Curie er door in groote verlegenheid zijn gebracht. Zoo blijkt opnieuw, dat geldverlegenheid noodlottige gevolgen kan hebben.

Immers de Heilige Vader mag dan voor zijn geldleening al de Kerkelijke kunstschatten in onderpand geven, dit onderpand heeft niet meer practische waarde dan het uitzicht om Sint-Petrus te mogen opvolgen als sleutelbewaarder van den Hemel. De kerkelijke schatten zijn en blijven in Vaticaan of Lateraan, Vaticaan en Lateraan blijven onaantastbaar in de Eeuwige Stad, deze blijft in Rome, en Rome blijft in Italië, en over Italië is Benito Mussolini de heerscher, wiens opvolger door den Fascistischen Raad zal worden aangewezen. 'Daar kan de koning niks aan doen', deunde jaren geleden een Hollandsch straatliedje. De koning? Heeft Italië er nog een? Reeds loopt het gerucht, dat Victor Emanuel III zou willen aftreden, arme man! Dan zou Mussolini met voorbijgang van den jongen kroonprins Umberto, niet 'fascistisch' genoeg, den oudsten zoon van den hertog van Aosta in zijn plaats aanwijzen. Het is onwaarschijnlijk, maar begrijpelijk.

Welk een merkwaardige levensloop heeft deze bijzondere man, merkwaardiger nog dan die van Napoléon: zoon van behoeftige ouders, dorpsknaap, landlooper in Zwitserland, revolutionnair in internationalen zin, volksmenner en dagbladschrijver, soldaat en gewond in den oorlog, toegesproken in het hospitaal door den koning, dien hij binnen weinige jaren tot een nul in het nationale cijfer zal herleiden, revolutionnair nog steeds, doch nu in hypernationalen zin, verwerpend wat hij eerst heeft voorgestaan, *Italianissimo,* zooals geen ander in Italië, onderdrukker van de Vrijheid onder voorgeven, dat het Italiaansche volk eerst thans de ware vrijheid geniet. Feitelijk is hij oppermachtig, zoowel over den Paus als over den koning.

Maar van deze twee is de Heilige Vader dan toch het meest in den knel. Want hij zit tusschen het ultra-nationalisme van Mussolini en het ultra-internationalisme van zijn Noord-Amerikaansche geldschieters. In een halve eeuw heeft de Curie niet voor zulk een bedenkelijk alternatief gestaan.

Bibliographie.

Maurice Roelants. *Komen en gaan.* - Rotterdam, 1927. Nijgh en Van Ditmar's Uitgevers-mij.

Een goed, en op vele bladzijden zelfs voortreffelijk geschreven boek. De stijl is rustig en beheerscht en de schrijver is zijn onderwerp volkomen meester. Toch heeft zijn boek mij niet ontroerd. Het is knap, maar het is niet gevoelig. Het is meer een psychologische studie dan een roman. Evenals in zooveel boeken van dit soort, gebeurt er bijna niets in. Niet de handelingen zijn het voornaamste, maar gesprekken en overwegingen. Vijftien jaar geleden zou dit boek meer opgang gemaakt hebben dan nu. Ik durf niet te beweren dat het genre verouderd is; onze prozakunst is min of meer op het doode punt, en al is het aantal romans, waarin de psychologische analyse doel is op zich-zelf en geen middel, ongetwijfeld aan het afnemen, de veronderstelling dat we weer toe zouden zijn aan een tijd van meer fantasie en meer romantiek, wordt door de feiten nog maar schaarsch bevestigd.

In dit eenvoudige verhaal toont Maurice Roelants, dat hij, behalve een goed stylist, een knap menschenkenner is. De drie voornaamste personen: de man, de vrouw, de vriendin, komen scherp en helder uit. De zelf-analyse van den man is van een pijnlijke nauwkeurigheid. Jammer dat er niet meer gloed, meer temperament in is, dat het niet meer van binnen uit is geschreven.

Mathias Kemp. *De groote Drijver. Drama in acht tafereelen en negen perspectieven.* - Amsterdam, 1927. Uitgevers-mij. Holland.

Een mislukt drama.

Het motief van het stuk is een nieuwe groote volksverhuizing, geprovoceerd door Giel van Holset, die, omdat hij de volkeren opdrijft, zeer toepasselijk de groote drijver heet. Europa is op een gegeven tijdstip in de toekomst overbevolkt, en Holset weet nu de Aziatische volken in beweging te brengen om de Europeesche

te laten opschuiven. Een toekomsthistorie, die wel erg onwezenlijk aandoet, omdat de schrijver heeft verzuimd, aan te geven, hoe deze volken-verhoudingen zich uit de tegenwoordige hebben ontwikkeld. Het heele getimmerte maakt een schimachtigen indruk.

Dramatische spanning is er niet in. Holset doet niets dan redeneeren en hoewel in het stuk een groot aantal personen voorkomen, een levend mensch heb ik er niet in ontmoet. De rol van Warja Rachmatof, de prinses-cabaretdanseres, die Holset wil verleiden tot de vervulling van haar heerschers-ideaal, en hem verraadt, als haar dat mislukt, is drakerig-ouderwetsch.

Er zijn wel scènes in het stuk, waar een geboren dramaschrijver iets van had kunnen maken. Maar bij Mathias Kemp komt er niets van terecht. Het groote gebeuren, waar het hier om gaat, wordt bepraat en nog eens bepraat, en dan nog zoo, of het een praatje over het weer is.

Lode Monteyne. *Kritische bijdragen over tooneel.* - Antwerpen, 1926. Ruquoy, Delagarde en Van Uffelen.

Lode Monteyne, die op verschillend terrein bewees, dat hij tot de beste Vlamingen van dezen tijd moet worden gerekend, - ik herinner aan zijn studiën over Baekelmans en Charles de Coster en aan zijn roman ‘Aan Wal’ - geeft hier opnieuw een degelijk en belangwekkend boek. Het bevat critisch werk van allerlei aard. Het behandelt verschillende Vlaamsche tooneelschrijvers van dezen tijd en een paar oudere; enkele Noord-Nederlanders, eenige buitenlanders en een paar klassieken.

Het beste gaat voorop: een uitvoerige studie over Teirlinck. Deze veelzijdige Vlaming wordt door den schrijver met begrip geschetst, als tooneelschrijver in de eerste plaats, maar niet zonder dat het verband wordt aangegeven met Teirlinck's andere werk. Lode Monteyne heeft in dit doorwerkte opstel een uiterst belangrijke bijdrage gegeven tot de kennis van Teirlinck, met diep indringen in het wezen van dien gecompliceerden schrijver.

Ook het andere werk is van belang. Nu ja - ik ben het niet altijd met den heer Monteyne eens.... Vooral in de appreciatie van zijn Vlaamsche tijdgenooten lijkt hij mij te geestdriftig. Ik ken niet al de stukken die hij behandelt, maar ik heb den indruk,

dat hij zich van den opbloei der tegenwoordige Vlaamsche tooneellitteratuur te veel voorstelt. ‘Slangetje’ van Horemans beschouw ik als een prul - de heer Monteyne wijdt er eenige waardeerende bladzijden aan. De tijd zal wel uitmaken wie gelijk heeft.

Het is een eenvoudig en ernstig boek. Er wordt bij ons veel over tooneel geschreven door intellectueelen, die met vertoon van uitheemsche termen om de dingen heen praten. Daartegen steekt het werk van dezen Vlaming gunstig af.

Frans de Wilde. *Het huis op de vlakte.* - Antwerpen, 1926. Uitgeverij ‘Regenboog’.

Onder de dichters van onzen tijd, in Noord- en Zuid-Nederland, is stellig meer dan één opmerkelijk talent, en de hier en daar geuite bewering, dat onze moderne poëzie op apegapen ligt, kan voorloopig nog wel voor kennisgeving worden aangenomen. Maar de kring, waar-binnen de gevoelsneerslagen van de jongeren worden geprojecteerd, is klein, en een geest van snobisme, die met uiterlijk-artistieke woord-verfijning groot wil doen schijnen, wat in wezen al de kenmerken vertoont van het beperkte, is er niet in te miskennen.

Dit gebrek nu heeft de poëzie van Frans de Wilde niet. Maar als ik naga, wat voor positiefs er naast dit negatieve te stellen is, dan vind ik toch niet veel. Het werk is eenvoudig en eerlijk, maar niet hoog van vlucht. De dichter heeft niet het leege gebaar van het modern-rhetorische, maar zijn verzen zijn maar al te vaak weinig dichterlijk, meer nuchter-mededeelend dan doorvoeld, van binnen uit ontstaan. De expressie is niet zelden plat en banaal. Trof niet nu en dan, in enkele regels, als terloops neergeschreven, een geluid van echtheid, van niet anders kunnen, dan zou deze bundel zonder meer gevoegd kunnen worden bij den stapel van de middelmatigheid. Maar die enkele regels zijn er, en men kan nooit weten....

Gerard Bruning. *Nagelaten werk.* - Nijmegen, 1927. Henri Bruning.

Ingeleid door Henri Bruning en H. Marsman, verschijnt hier een keus uit het werk van den gestorven katholieken schrijver Gerard Bruning. Het is werk van velerlei aard: een paar studiën

over schilderkunst; eenige in verhaalvorm opgezette schetsen, waarbij een roman-fragment; letterkundige opstellen; een sociaal essay. Werk, meer van belofte dan van vervulling, maar wat wil men: het was een heel jonge man, die dit alles schreef. En zéker iemand met buitengewoon talent; onder de katholieke jongeren, die in de laatste jaren op den voorgrond traden, maakte Bruning een uitnemend figuur. Vooral door de critische kracht van zijn persoonlijkheid. Wat hij als episch kunstenaar heeft geleverd, bleef te zeer in knop, om er, nu, een objectief oordeel over uit te spreken. We kunnen het alleen betreuren, dat hij zelf, door zijn werk, het beslissende woord niet heeft mogen spreken. Helder en doordacht zijn de critische uitspraken in dit werk. De eenzijdigheden zijn geen accenten van jeugd, maar van een gevormde persoonlijkheid. Lees zijn merkwaardig opstel over den mede-katholiek Van den Oever; ik geloof niet, dat het oordeel van den schrijver over diens werk zich met de jaren makkelijk zou hebben gewijzigd. En zijn overwogen critiek - men kan het er mee eens zijn of niet - dwingt ernstige aandacht af.

H.C. Joesken. *Het zonnefluitje. Met teekeningen van Alb. Hahn Jr.* - Amsterdam, 1926. S.L. van Looy.

'Een boek van humor', luidt de ondertitel van dit werk. Men kan er lang en breed over redeneeren wat humor is, de begrenzing van het begrip blijft altijd min of meer vlottend; wat de een als humor accepteert, wordt door den ander als flauwiteit verworpen. Het lijkt me in ieder geval wat onvoorzichtig, een boek als 'humor' aan te kondigen; er wordt over 't algemeen te veel als humor aangeboden, dat op den keper beschouwd, hoogstens als namaak kan voldoen. Namaak is voor mijn gevoel ook dit boek. Het speelt in een gefingeerde samenleving, waarin toestanden heerschen, die den schrijver aanleiding geven tot een persiflage op verhoudingen, zooals wij ze in eigen omgeving kunnen waarnemen. Maar deze persiflage, of wat daar dan voor doorgaat, mist te veel het pittige, het objectief-cynisch-satirieke, om te blijven boeien, de vele bladzijden van dit prozawerk door. Er is ongetwijfeld iets aardigs in. De tocht over zee van de beide avonturiers heeft in het begin iets,

dat bij den lezer verwachtingen wekt; iets fleurigs en levendigs. Maar het verhaal verloopt al te snel in herhaling van dezelfde soort grappigheden, en het kost moeite om het einde te halen. En dat is het ergste in leven en litteratuur: verveling.

Ernest Claes. ***Wannes Raps. Met tien teekeningen van Felix Timmermans.*** **- Amsterdam, z.j. P.N. van Kampen en Zn.**

Ik wil niet beweren, dat Ernest Claes grooter is in het beschrijven dan in het vertellen. Want in zijn ‘Vulgaire geschiedenis van Charelke Dop’ - ik kan niet nalaten, dat schoone werk telkens weer te prijzen - toont hij, dat hij als verteller buitengewone kwaliteiten bezit. Maar toch, in het enkele beschrijven van typen is hij zoo'n meester, dat hij het verhaal niet eens noodig heeft om den lezer te boeien. Voornamelijk beschrijving van een type is ook weer Wannes Raps, en het deed mij ontzaglijk veel genoegen, dat na de verschijning van den deftigen meneer, die ons het leven van Herman Coene ging beschrijven - ik weet niet of dat werk vordert; ik heb van het tweede deel nog niets gemerkt, en ik ben er eerlijk gezegd ook niet heel erg nieuwsgierig naar - hier weer de eenvoudige Sichemsche Ernest Claes voor den dag kwam, met zijn onverflauwde liefde voor taal en volk, en zijn zeldzaam vermogen om de eenvoudigen van geest voor ons te doen leven. Wat is deze Wannes Raps, de landlooper, de buiten-, of liever ondermaatschappelijke zwerver, een prachtig type, en hoe zacht en weldadig is de fijne humor, waarmee de schrijver hem zet in de omgeving, waarin hij zijn nutteloos leven versjouwt, verdrinkt en verkletst. Wannes Raps met zijn peerden-paternoster. half schijnheilige en half geloovige, lééft; we kennen hem uit deze weinige bladzijden door en door. Het slot, de verbeelde opgang van den stervenden zwerver naar het andere leven, is van een ontroerende innigheid. Ja, in het herscheppen van de werkelijkheid der kleine levens ligt voorshands de kracht van dezen schrijver, en als hij dan toch het epos wil voortbrengen, dat beschrijving en verhaal in schoone eenheid omvat, kan hij toch ook uit deze bestaansvormen putten!

De teekeningen van Felix Timmermans passen wonderwel in het kader van het mooi uitgegeven boek.

Aart van der Leeuw. *De zwerftochten van Odysseus.* - Amsterdam, 1926. J.M. Meulenhoff.

Wie mocht veronderstellen, dat hij in dit boekje een volledige bewerking van Homeros z'n epos zou vinden, zal bedrogen uitkomen. Maar de schrijver wenschte die volledigheid ook niet te geven. In zijn inleiding schrijft hij: 'Voor mijn bewerking heb ik de zwerftochten gekozen', - het middelste gedeelte van het heldendicht dus - 'vooral ook omdat zij een aaneenschakeling van sprookjes zijn en zich daarom het meest voor deze serie eigenen.' Het is waar, men kan aan dit argument zijn kracht betwisten, en opmerken, dat die serie ons eigenlijk niet zooveel aangaat, en dat de schrijver, om zijn uitgever te believen, den ouden Homeros op het bed van Prokrustes gelegd heeft. Maar dat zou toch onbillijk zijn. De bewerker had smaak en tact genoeg om het begin en het slot in overeenstemming te brengen met wat hij eigenlijk wou vertellen, en slaagde er in, om een alleraardigst, en dus allerleesbaarst, geheel te geven.

De taal is uitnemend; rustig-vertellend, en toch levendig, pétillant. En ook het werk van een dichter, niet alleen door het uiterlijke woord-schoon, maar ook door het begrip, waarmee de bewerker, buiten het verband van het oude epos om, een nieuwe eenheid van verhaal vormde.

B. de Ligt. *De wedergeboorte van Maria.* - Arnhem, 1926. N.V. Van Loghum Slaterus' Uitgevers-mij.

Ik begrijp de practische beteekenis van dit boekje niet goed. Als ik den schrijver wel versta, heeft hij de bestaansmogelijkheden van de vrouw in de moderne maatschappij willen stellen tegenover die in oude tijden, toen de bijbel het richtsnoer gaf voor de verhouding van man en vrouw. Hij zegt over dit contrast ook wel ware en schoone dingen, maar hij haalt er zooveel omhaal van litteratuur en kerkgeschiedenis bij, dat zijn betoog er door vertroebeld wordt. Er is een onopgeloste tegenstrijdigheid tusschen dichterlijkheid en wetenschappelijkheid in dit werk; kwaliteiten vertoont de schrijver naar beide kanten, maar een harmonie werd het niet.

HERMAN MIDDENDORP.

A.M. de Jong. 'Merijntje-Gijzen's Jeugd'. Derde deel: 'Onnozele Kinderen'.

Dit derde deel van de roman-serie 'Merijntje-Gijzen's Jeugd' kleeft het essentiëele gebrek aan, dat het, wat het thema betreft, in herhaling treedt van de beide voorgaanden. Altijd weêr: het kind temidden van de groote menschen. Het zachte, droomerige kind Merijntje temidden van de ietwat grof - te grof? - voorgestelde Brabantsche landlieden. Het kind dat kind blijft, dat geen spoor van ontwikkeling toont, drie deelen lang. Dit is een zwak van den cyclus. Er zijn meer gebreken in den opbouw van dezen cyclus; ik ben voornemens een en ander te bespreken wanneer dezelve voltooid zal wezen. Bepalen wij ons ditmaal tot het derde deel op zichzelf. Dit deel toont ons den heer De Jong opnieuw als een meester in de psychologie van het kind, welke zoo moeilijke tak der zielkunde hij beheerscht zonder gebruik te maken van het ezelsbruggetje om zijn kinder-figuren buiten contact met de feiten des levens te laten. Zoo bijv. de scènes op pag. 113-115 en 126-131, waar wordt gebeeld hoe een normaal jongetje, dat nog onder de puberteitsjaren is, reageert op de uitingen van sexueele liefde der volwassenen. Keurig ook de passage pag. 189-193 en de onmiddellijk daarbij aansluitende op pag. 193-194. De eerste wegens de schildering van de onrijpe vrouweziel in het kleine meisje en de reactie daarop van de, zoo geheel anders geaarde onrijpe mannenziel van het kleine jongetje; de tweede, niet minder kostelijk - vooral in het verband -, om de contrareactie van een volwassen man op dezelfde feiten. De objectiviteit ten opzichte van de personages laat weinig te wenschen over. Zelfs den, aan den schrijver duidelijk antipathieken, pastoor van Gils, doet hij recht wedervaren - pag. 184 -, ja, sterker nog, een 'capitalist', baas Flooren, speelt in dit boek van dezen socialist eene mooie rol - pag. 84-88 -, een der vele bewijzen dat de heer De Jong zich vermag los te maken van zijn tendenzen. Dubbel te betreuren daarom, dat de neiging tot tendenz hinderlijk naar voren dringt op de pagina's 178-185. Daar beleven wij eene theologische discussie tusschen den pastoor en den zwerver Flierefluiter, waarbij deze laatste eenige

honderden graden te wijs philosopheert voor een man van zijn ontwikkeling. En ook veel te brutaal - bedenk: het verhaal speelt in het Roomsche Brabant - en veel te 'literair'. Hij zegt bijv.: 'ik ben nie' gekomme om de vrede te brenge, maar het zwèerd....' en declameert tenslotte 'Er zijn maar weinig pastoors die priesters zijn.' Deze vooze plek in het overigens zoo onberispelijke verhaal is het gevolg van het à tort et à travers doordrijven der tendenzen: de pastoor is namelijk een aanhanger van het begrip 'God der Wrake', Fliere fluiter daarentegen komt voor den 'God der Liefde' op. Namens den schrijver. Niet Fliere fluiter voert hier het woord, maar de heer A.M. de Jong. Jammer.

'Is. Querido en het Begrip Literatuur', door J.L. Boender.

Critiek, critiek op de critiek en dito in de tweede macht. De heer J.L. Boender wijdt een boek van 154 paginas aan den heer Querido, en daarvan een geheel hoofdstuk aan Querido als Criticus. Nu wordt dat boek van den heer Boender weêr besproken..... critiek in het quadraat. Of de zaak zooveel omhaal waard is? In den 'Literaire Gids' van 27 Mei 1927 verklaart de heer Colmjon te gelooven, dat de heer Boender het letterkundig aanzien van Querido overschat, door een heel boek aan hem te wijden. Ik geloof het niet. Al moge het, zooals in hetzelfde nummer van evengenoemd blad de heer Verbraeck schreef, den heer Querido hoogstens gelukt zijn enkele critici zand in de oogen te strooien, *dit feit op zichzelf* is m.i. belangrijk genoeg om 's heeren Boender's optreden te rechtvaardigen. Ik meen dan ook, dat de heer Boender een goed werk heeft verricht, door de tot letterkundige grootheid opgeblazen Querido-figuur te herleiden tot derzelver ware proporties.

Nu is het een voor den becritiseerden akelige toestand, dat het den criticus gemakkelijker valt te laken dan te loven, daar aanmerkingen stof leveren tot betoog terwijl het feit, dat men het met den schrijver eens is, uitteraard slechts aanleiding geeft tot een algemeene verklaring van instemming. Ik ben het grootendeels met den heer Boender eens, doch niet geheel; ga

ik nu uitvoerig verklaren op welke punten hij m.i. ongelijk heeft, dan wordt allicht de valsche schijn gewekt, als zoude de divergentie onzer respectieve opvattingen groot zijn. Om deze, uit het wezen der dingen voortvloeiende, onrechtvaardigheid van critiek-als-zoodanig naar mogelijkheid te verkleinen, lijkt het mij het beste, den lezer te wijzen op de passages uit het werk van den heer Boenders, die m.i. de meeste verdienste hebben, waarnaast ik - gelijk van zelf spreekt - niet zal schromen aanmerkingen te maken waar die, naar mijn beste weten, op hun plaats zijn.

Titel en opzet van het boek doen mij eenigszins denken aan 'Professor Schleiden und der Mond' van Fechner: ook hier een polemiek, in aansluiting waarmede een algemeene beschouwing over het gebied, waarop de polemiek zich beweegt. De eerste vier hoofdstukken van 'Is Querido en het Begrip Literatuur' zijn geheel gewijd aan den heer Querido als scheppend kunstenaar, het vijfde aan denzelfden als criticus, het zesde en de epiloog aan het begrip literatuur. De eerste vier hoofdstukken lijken mij het beste in dit boek: hier wordt, op meesterlijke wijze, het 'Geval Querido' onder het ontleedmes genomen. Alles in deze hoofdstukken is goed: de documentatie overvloedig, de bewijsvoering streng, het concludeeren onaanvechtbaar. Het is - iets zeldzaams! - werkelijk *wetenschappelijke* critiek; gelijk een plichtgetrouw navorscher of een conscientieus medicus onderzoekt de heer Boender het geval, gaat van feit tot feit in een rustige, breede, nergens overhaaste of verwoede, doch overal heldere onderzoeking en toont daarbij een sprankelenden geest. Uit de talrijke beachtenswaardige passages signaleer ik op goed geluk - er zijn er te kust en te keur - bijvoorbeeld: alinea 1 op pag 7; pag. 8, 9 en 10; pag. 17, 18 en 19; alinea 1 op pag. 34; pag. 64 en 65.

Met het vijfde hoofdstuk - 'Querido als Criticus' - begint de heer Boender, naast zijn critiek op Querido, ook, in het algemeen, het 'begrip literatuur' aan te roeren en hierbij toont hij dat zuivere *aanvoeling van* en *inzicht in* literatuur niet noodzakelijk samengaat met een helder *begrip* daarvan. Een veel-voorkomend geval overigens, doch daarom niet minder betreurenswaardig. Het gebrek aan begrip toont zich al aanstonds

in de tweede alinea op pag. 71 met een sneer naar de Tachtigers. Volgens den heer Boender is er ‘wellicht nooit een groep menschen geweest, die zich, behalve in het wezen van de taalkunst, zoo in alles wat het wezen der dingen raakt, heeft vergist’... ‘als de Tachtigers’; daarop volgen dan vriendelijkheden als ‘woordmandarijnen’ en ‘stom gruwbaren woordafgod’ (sic!). Dit is een aanloop tot de ‘conclusies’, zoo ook bijv. de m.i. zeer vreemde waardeering van den heer Boender voor Multatuli (pag. 89), den man, die van zichzelf verklaarde, dat hij geen ‘mooischrijver’ was, en die zich daarmede terecht buiten de literatuur plaatste. Wij komen hierop aanstonds terug. Overigens is ook op dit vijfde hoofdstuk toepasselijk, wat voor de eerste vier geldt. Zelfs is de bewijsvoering hier vaak nog raker, zoo bijv. die op pag. 93 tot en met 102, die een, in onze literatuur uiterst zeldzaam, staaltje van exactheid levert. Op pag. 73 volgt op een paar, uit bovengenoemd wanbegrip voortspruitende, misvattingen een buitengewoon juiste caracteristiek, welke op pag. 78 zelfs in eenige korte stellingen bondig geformuleerd wordt. Verder wijs ik nog op de eerste alinea van pag. 80, de eerste op pag. 81, de eerste en derde op pag. 83, pag. 84, de tweede alinea op pag. 86, pag. 87 en pag. 88. Ook dit geheele hoofdstuk is bijzonder lezenswaard, behoudens dan voornoemde vlekjes.

Met het zesde hoofdstuk, de conclusies, begint de heer Boender evenwel tot tegenspraak te prikkelen, want hier verkondigt hij een aantal stellingen, die even zooveel literaire ketterijen zijn. Het begint al met ‘de volslagen anarchie waarin “de Tachtigers” ons letterkundig Holland hebben achtergelaten’, welke, volgens den heer Boender, overtuigend zouden zijn aangetoond in Adama van Scheltema's ‘Grondslagen’ - even zoovele slagen in de lucht, volgens mij. Dit boek bevat ‘het beste en krachtigste wat tegen de Tachtigers geschreven is’; overigens betreurt de heer Boender het dat de schrijver er ‘dien verschrikkelijken Marx’ niet uit heeft kunnen weglaten. Het is 's heeren Boender's recht, niet van de Tachtigers te houden, maar het is niet zijn recht dingen te schrijven, die literair-historisch onjuist zijn. Het ketteren tegen de Tachtigers, dat de laatste tien à vijftien jaren schering en inslag is in Nederland's literatuur-

beschouwingen, is m.i. een uitvloeisel van onmacht. Men wil iets nieuws, men wil ‘verandering’, uitmuntend; maar het is een veeg teeken, indien de wil naar het nieuwe zich enkel negatief uit in afkeerbetuigingen ten opzichte van het oude. Niemand belet toch een literator anders te schrijven dan zijn voorgangers? Om dat te doen behoeft hij geen ellenlange betoogen: hij moet het *doen*. Er zijn tijdperken in de geschiedenis der letteren, dat betoogen zin hebben: n.l. dan, wanneer het publiek en de uitgevers vastgegroeit zitten in een verkeerden smaak en zij dus daaruit losgeredeneerd moeten worden; zoo een tijd was bijv. juist die der Tachtiger renaissance. Doch in zulk een tijd leven wij thans niet. En publiek èn uitgevers zijn ontvankelijk voor ‘nieuwe’ literatuur, wat al te ontvankelijk wellicht. Dat zij zoo ontvankelijk zijn, valt te danken aan het baanbrekend werk der Tachtigers, die, met kracht van woord en daad, de oude vooroordeelen tegen ‘vrije’ letteren hebben omgestooten en het getuigt, dit tusschen haakjes, van geen groote historische rechtvaardigheidszin, het geslacht te smalen, dat deze levensvoorwaarde voor alle literatuur op een bekrompen volk heeft afgedwongen. In ons tijdsgewricht is het - gelukkig - overbodig eerst ruimte te maken voor een nieuwe letterkunde, middels beginselverklaringen en wat dies meer zij, en dan te scheppen; de ruimte is er, men kan aanstonds scheppen, volgens welk beginsel blijkt wel uit de scheppingen. Doch ik wil hierop thans niet verder ingaan; binnenkort hoop ik gelegenheid te hebben, naar aanleiding van een frappanter voorbeeld van misvatting-ten-deze dan de heer Boender ons levert, mijn gedachten dienaangaande uitvoeriger te formulieren[1].

's Heeren Boender's denkbeelden over literatuur kan men samenvatten in twee stellingen: *primo* kunst is levensverheerlijking en *secundo* de versvorm is de ‘hoogste’ vorm voor literair werk, let wel, niet slechts voor lyrische doch evengoed voor verhalende inhouden (drama's in verzen). Beide stellingen lijken mij in gelijke mate aanvechtbaar. Wat de eerste betreft: men zou kunst even goed - even slecht - verbeeldingsverheerlijking, gevoelsverheerlijking, levensverguizing (romantiek!)

1) Inmiddels heb ik zulks gedaan in mijn brochure ‘Een Nieuwe Komeet aan den Literairen Hemel’, Leidsche Uitgevers-Maatschappij te Leiden. Tusschen twee haakjes óók een werkje waarvan de opzet gelijkenis met bovengenoemd strijdschrift van Fechner vertoont.

etc. kunnen noemen, alles, met ‘levensverheerlijking’, simplistische definitie's, die de zaak niet *kunnen* omschrijven, aangezien ‘kunst’ niet een eenvoudig verschijnsel is, doch, zooals alle cultuurverschijnselen, een meer samengestelden bouw bezit, die, onder veel meer, alle genoemde slagwoord-definities insluit. De tweede stelling van den heer Boender gaat minder diep, daar zij slechts betrekking heeft op de techniek van literaire gewrochten. Deze stelling wordt door den heer Boender als volgt verdedigd: ‘Het vers is, vergeleken met het proza, daarom de hoogste kunstvorm, omdat het juist het instrument voor levensverheerlijking bij uitnemendheid is. Het zinnelijke “(?)” spreekt er heviger “(??)” in; de hartstochten hebben er een hoogeren polsslag, de extase der eeuwig menschelijke ontroeringen wiekt ijler en hooger op de vleugelen van het dichterwoord, dan op de golven van het proza....’ Hetgeen volgt is nadere uitwerking; het geciteerde bevat de kern der redeneering. Men ziet niet in, waarom juist het vers het instrument voor levensverheerlijking bij uitnemendheid zou wezen; het proza lijkt daartoe veel geschikter, omdat het niet-gebonden is, dus dichter bij het ‘leven’ - dat zich nooit van verzen bedient - staat en daarom *natuurlijker* mag heeten. Het is *geen* argument tegen lyrische verzen, bij welke de gebonden vorm dient om, middels aandacht-vestiging op ieder woord afzonderlijk, fijnheden van ontroering uitbaar te maken, die in het, uitteraard - als zijnde meer ‘gewoon’ of ‘natuurlijk’ - minder fijn-geproefde proza, onzegbaar zouden wezen. Doch dit is *wel* een argument tegen *verhalende* verzen, die, daar een verhaal als zoodanig nimmer tot de hoogste toppen van verinniging stijgt (anders houdt het op verhaal te zijn), den onprettigen indruk maken van noodeloos in den gebonden vorm te verkeeren, m.a.w. *onnatuurlijk* te zijn. Hoe dan ook het zinnelijke *heviger* zou spreken uit verzen dan uit proza is een raadsel; veeleer lijkt het omgekeerde het geval. Trouwens, hoe rijmt dat ‘heviger’ spreken van het ‘zinnelijke’ met het ‘ijler’ wieken der ontroering in verzen? Het laatste is overigens waar: juist om het ijle, haast onzegbare - en op de gewone (proza-) manier inderdaad onzegbare - in taal te vangen, dient de versvorm; doch daarmede is tevens te kennen gegeven dat deze

vorm slechts op zijn plaats is daar, waar *inderdaad* het haast-onzegbare gezegd wordt, dus in lyriek, nooit in een verhaal, drama, epos of hoe vertelde geschiedenissen verder genoemd worden. Aan 's heeren Boender's m.i. ongemotiveerde bezwaren tegen de Tachtigers is deze zijn hoogst eenzijdige differentiaal-waardeering voor verzen en proza zeker niet vreemd. De meening dat proza minderwaardig zoude zijn wordt ook weêrsproken door de evolutie der literatuur in geheel Europa, welke zich overal voltrokken heeft van het 'gedicht', dat veelal 'rijmelarij' was (didactische 'gedichten' in de middeleeuwen!), naar het smedige, zich bij den gedachtengang aanpassende en de uitdrukking geen geweld aandoende, proza.

Tot slot wil ik er nogmaals op wijzen dat de onjuistheden, die ik in 's heeren Boender's boek meen te ontdekken, kleine vlekjes vormen op een fraai geheel. Ondanks zijn m.i. eenzijdige opvatting van literatuur-als-begrip (levensverheerlijking) en verkeerde appreciatie voor verzen en proza, legt de heer Boender een bewonderenswaardig juiste kijk op de technische (in allerruimsten zin) qualiteiten van literatuur aan den dag, hetgeen geen tegenspraak inhoudt, daar zulk een kijk vrij onafhankelijk is van de theoretische opvattingen, die men omtrent de letteren huldigt. Het boek is grondig, degelijk en doorwrocht. Het is een diepgaande studie, zooals er sinds de literatuur-geschiedenis van Kloos maar weinig verschenen zijn, en in ieder opzicht de lezing overwaard.

ALFRED A. HAIGHTON.

Oorlogsleed.[1)]

Er is het geval met Horan, den Amerikaanschen journalist in dienst van Hearst, die te Parijs een document over de met Engeland gesloten vlootovereenkomst in handen wist te krijgen. In mijn Parijsche jaren leefde daar Blowitz, de man van de Engelsche Times, die door een gegoochel met hooge hoeden ontijdig den tekst was meester geworden van den Vrede

1) Georges Duhamel, *Les dernières plaies* (Paris, Mercure de France).

van Frankfort. Toen beteekende zoo iets ‘relatie’, de hulp van een diplomaat; nu schijnt een betaald Fransch kranteman den handlanger te hebben gespeeld. Andere tijden, andere zeden, met leelijker onzekerheid. Maar er achter de groote onrust, waardoor zelfs Hearst iets sympathieks krijgt: de angst dat al de vredespraat gekakel in den wind zou wezen. Die plotse kwelling, dat dit *kon* zijn....

Een volle zaal heeft rustig, aandachtig, hier gisteravond naar de drie bedrijven dialoog van Paul Raynal geluisterd, ‘Het Graf van den Onbekenden Soldaat’. Men leze in dit zinnetje geen miskenning van deze tragedie, doch uitsluitend komedie-ervaring, besef van wat het publiek bevalt. Zoowel voor althans één der spelers als voor den schrijver pleitte die stilte, drie uur lang. Werkte misschien ook de oorlogsangst mee?

Gezegend zou dan Paul Raynal zijn, wiens tragedie nu al in zes landen gegaan is! Bij oorlog èn vrede denkt men aan Frankrijk. Is er na Dunant een waardiger vredesapostel geweest dan Frédéric Passy?

Prachtig werkt Duhamel: wat hem de oorlog in de pen gaf, is stellig het belangwekkendste, altijd ontroerende, het innigst-mooie deel van zijn werk. Het besef, dat hij er niet over uitverteld raakt, heeft allerminst iets oneerbiedigs, daar immers de gevolgtrekking is: wat heeft deze gevoelige menschlievende in dat bloedig beroep van slagveld-dokter niet meegemaakt. Hetgeen dan weer zeggen wil: ach die oorlog!

Meer dan één van de dertien schetsen wordt door humor gedragen. De fijngevoeligheid die ook bij de droefste toestanden voor den glimlach een plaats laat, is in alle. Er is kolonel Piâtre, de stoutmoedige klaplooper in het hospitaal, die zijn mooiste uniform en alle ridderorden aandoet om de gekwetsten en stervenden langs te gaan, totdat hij van zijn stokje valt. Er is de Croesus, baron de Gründlich, die nergens betaalt en een krant gapt plus een boek. Ik las deze mordante vertelling, nadat ik die welke ‘Le Miracle’ is getiteld, had overgeslagen. Ongaarne lees ik van wonderen, misschien doordat ik, lang geleden, er te sterk aan geloofd of te hard naar verlangd heb. Hier bleek het woord zijne volle waarde te hebben. Het ‘wonder’, dat aan degenen gebeurt, die een gedeelte van het

gelaat zijn kwijtgeraakt. Men moet bij deze mismaaktheid niet denken ‘à ce que nous appelions la laideur, avant la guerre’. Deze menschen zijn over alle leelijkheid of alle schoonheid heen; zij kunnen niet meer leelijk zijn, ‘car ils n'ont plus assez de visage’. Hun kwetsuur heeft hen losgemaakt van menschelijke leelijkheid. Toch rest hun nog de onverklaarbare en moeizame pracht van den glimlach: het werktuig, dat de ziel dáártoe behoeft, is minder samengesteld dan dat voor het uitdrukken van hare zwakheden. Van de nieuw-gemaakte gezichten worden gips-afgietsels genomen. En:

Il y a, dans cette grande maison du miracle, un petit cabinet où tous les moulages de plâtre pendent, accrochés par centaines au mur glacé.

C'est dans cette pièce minuscule et terrible que les maîtres de l'univers auraient dû venir discuter les choses de la paix.

Blanches, inhumainement pâles, ombrées à rebours par la poussière des années, une multitude de têtes en plâtre immobilisent, pour l'éternité, des grimaces que l'on ne pourrait pas, que l'on ne saurait pas imaginer.

Une sérénité désolée tombe de ces murs. Parfois, toutes ces douleurs difformes semblent se résumer en une expression unique: le divin sourire de la mort.

Il ne faut pas demeurer là si l'on tient à garder son espoir dans le monde.

Armand Branche, die den terugtocht der Duitschers voorzien had en met sterven wachtte tot het bericht kwam; Choquet, de laatste patient bij den vrede, wiens ouders, deux antiques paysans, kwamen om hem te zien en gingen, en die maar niet sterven kon ondanks lijden, tot de dokter hem zei: ‘ook jij moogt er uit’; en die toen drie kilometer tufte en dood was; het zijn een paar, misschien de diepst ons treffende gestalten uit dit museum van oorlogsellende.

J. DE MEESTER.

'Wij met ons vijven in Rome', van Tine Cool.

Van mijn eerste verblijf in Rome, een kleine vijf-en-dertig jaar geleden, heb ik o.a. de aangenaamste herinneringen mogen bewaren. Louis Couperus was daar met zijn begaafde vrouw; de schilder P. de Josselin de Jongh; Pier Pander en Juffrouw Clara de Kanter; Modderman, de correspondent van 'de Rotterdammer', wiens tragische dood, niet lang daarna, mij te Jeruzalem zoo zou doen schrikken. Doch van den schilder Thomas Cool en zijn gezin mocht ik niet slechts aangename, zelfs weldadige indrukken ontvangen.

Dit was wel een zeer merkwaardig Hollandsch, of veeleêr Friesch huisgezin. Thomas Cool was, na lang van het grootsche verleden der 'Eeuwige Stad' en haar indrukwekkende bouwvallen gedroomd te hebben, eerst in z'n eentje naar Rome gekomen, en had toen zijn gezin: vrouw en drie kinderen, laten overkomen. Ik vond dit vijftal in de kunstenaars-villa 'Strohl-Fern', op een heuvel even buiten de 'Porta del Popolo', duidelijk in haast armelijke omstandigheden. Doch welke innerlijke schatten bleken deze vader en moeder en drie kleine kinderen te bezitten. Met hen was men steeds in blijde en verheven stemming. Dit gezin van armen kunstenaar mocht zijn knellende geldzorgen kennen, welke slechts nu en dan hun scherpten weerbarstig door het gesprek heen staken: zij werden althans door de vrienden, die het bezochten, gemakkelijk vergeten. Want vrienden vergeten gemakkelijk de zorgen van anderen. Met Thomas Cool had men geen tijd om aan welke geldzorgen ook te denken. Hij leefde in een voortdurende stemming van geloof, waarin zijn energieke vrouw hem sterkte: geloof in wat eeuwig is, in de 'Eeuwige Stad', in zijn kunst, in de toekomst, in de liefde en toewijding van zijn gezin. Dit geloof werd verguld door bewondering. Een merkwaardig kunstenaar trouwens, een bijzonder begaafd schilder. Wanneer men zich zijner thans nauwelijks meer in het kunstleven herinnert, schoon hij tenminste evenwaardig aan talent en even bijzonder was als Vincent van Gogh, hoewel in alles diens tegenbeeld, dan komt het, dat in Cools kunst met haar haast-klassieke onderwerpen slechts wat zij voorstelde: bouwvallen, tragisch aandeed. De kunstenaar wist echter deze tragiek te omgulden door zonlicht, te omzilveren door maneschijn, dàt grootsch, dìt geheimzinnig. Terwijl zijn leven door innerlijke

stemming zoo waarlijk gelukkig scheen, en de tragiek van Vincents leven en sterven-zelf voor zijn nabestaanden en verdedigers een uitstekend propagandamiddel is gebleken voor zijn nagelaten kunst. Geen beter reelamemiddel voor een kunstenaar dan een tragische dood.

Thomas Cool zag echter alles groot, grooter dan het den meesten menschen gegeven is: vele zijner schilderijen kunnen slechts in musea tot hun recht komen. Dit heeft hem maatschappelijk geen goed gedaan. Het blijkt uit het onderhoudende boek zijner dochter, waarvan de titel hierboven werd geschreven, dat zijn verstandige vrouw - kunstenaarsvrouwen worden door het leven-zelf gedwongen tot een nuchterder kijk op alles - hem wel eens ried de afmetingen zijner werken wat kleiner te nemen. Hij kòn het niet. Hij was grootheid schuldig aan zich-zelf, aan het Eeuwige Rome, aan zijn indrukwekkende onderwerpen.

Ik herhaal: ik heb door mijn leven, overal waar ik later toefde, van dit Nederlandsche kunstenaarsgezin de weldadigste herinneringen bewaard. In zijn armoedig, hoewel dan misschien weinig ontberend leven, bracht de vader geloof en schoonheid - ook door zijn vioolspel - de moeder levensmoed en de kinderen onstuimige vroolijkheid, welke soms getemperd moest worden om den lastigen huisheer, die niet van kinderen hield, en de medebewoners, kunstenaars van velerlei nationaliteit, niet te hinderen. Met dit gezin, in de gesprekken van den vader en de moeder gevoelde de bezoeker zich steeds opgetogen en hoezeer men dan niet blind kon zijn voor het feit, dat deze menschen en kinderen toch, alles te zamen genomen, geen overvloedig leven konden leiden in alledaagsche goede dingen, men kwam er steeds lichter en opgewekter vandaan dan men er heen ging.

De uitgevers van Holkema en Warendorf hebben eenigen tijd geleden een prijsvraag uitgeschreven voor een boek voor jonge meisjes en Tine Cool heeft daarvan den eersten prijs gewonnen met haar ‘Wij met ons vijven in Rome.’ Het is uitnemend, dit boek. Niet alleen voor jonge meisjes, ook voor ieder ander, die nog iets in zijn hart van de Jeugd heeft mogen bewaren. Naar den ouden rijmraad: ‘zoekt gij naar stof voor een roman, beschrijf uw eigen leven dan’, heeft Tine Cool haar kinderleven beschreven. Hoe zij met moeder en zusje en broertje naar Rome ging, en daar

den blijden vader vond, en hoe zij daar met hun vijven in Rome leefden. Een roman? Neen, een roman is het allerminst. Hier kan getuigd worden, dat dit boek de waarheid en niets dan de waarheid bevat, de waarheid eenvoudig, onopgesmukt, maar beminnelijk en boeiend, verteld met eenvoudige, onopgesmukte woorden zonder eenig zoeken naar effect. Tine Cool is als tuin-architecte bekend en haar scheppingen worden zeer gewaardeerd. Men kon ook weten, dat zij een beminnelijk schrijfster was over bloemen, over planten enz. Nu doet zij zich kennen als een aangenaam vertelster. W. Heskes heeft het boek geestig geïllustreerd, en het is ook verrijkt door foto's, één waarvan Cools meesterwerk, het 'Pantheon' voorstelt.

Na een vierjarig verblijf is het gezin Cool uit Rome vertrokken. De gezondheid van het oudste dochtertje, sedert helaas, na een langdurig, maar zoo geduldig gedragen lijden, heengegaan voor goed, noodzaakte tot een overhaast vertrek uit de 'Villa Strohl-Fern', uit Rome. Een goede oude vrouw op de Villa zei er van tot de moeder: 'Tutta Roma piange perche Lei parte': 'heel Rome weent, omdat gij vertrekt.'

'Och', zegt nu de schrijfster, na zoovele jaren, waarin de kinderen groot werden, doch de vader, evenals Louis Couperus, Pier Pander, Josselin de Jongh, Modderman, en zoovele anderen uit dat Rome stierven, doch de moeder gelukkig nog bleef gespaard, 'och, zij schreiden ook.'

'Hadden zij het niet goed gehad?'

'Had vader zich-zelf niet gevonden en kunnen werken wat hij wou?'

'Hadden zij niet de vreugde en de liefde gekend; het harde werken óók, dat viel niet te loochenen, maar was dit ook geen geluk geweest?'

'Hadden zij niet van de zon genoten en van de blauwe lucht en van de Campagna en....'

'Och, het was immers niet op te noemen, wat goeds zij gingen verlaten.'

'Addio Roma, grazie, grazie tante'!

'Vaarwel Rome, dank, grooten dank'!

Aan het slot van haar boek zegt Tine Cool:

'Maar het blèèf: "Addio Roma."

"A rivederci": "tot weerziens", mocht het nooit worden.'

Op deze weemoedige verzuchting roept deze schrijver, die ook gelooft voor goed van Rome afscheid te hebben genomen, haar toe: 'Non si sa mai'! 'Men kan nooit weten'!

Egyptische Verhalen, uit het oud-Egyptisch vertaald door Dr. A. de Buck. - Uitgeverij C.A. Mees, te Santpoort, N.-H.

Indien niet de geweldige uitbarsting van den Vesuvius, Anno Domini 69, de oude steden Pompeï en Herculanum, bedolven door lava, voor ons had bewaard, dan zouden wij van het Grieksch-Romeinsche leven uit dien klassieken tijd zoo weinig zichtbaars en tastbaars bezitten als bijvoorbeeld van het oude Joodsche volk. Doch in zijn nagelaten dichtwerken zouden wij er toch het zieleleven van kennen zoo onvergankelijk schoon, alsof het eerst nu ware ontbloeid. Van het oude Egyptische leven is dit juist omgekeerd. De rotsgraven in de woestijn zijn er na vele eeuwen van zwijgen geopend, en bezitten thans zoo weinig geheimen meer, dat wij zelfs weten waaraan deze koningen en koninginnen, levende duizenden jaren geleden, gestorven zijn en hoe zij er uit zagen. Ook de uiterlijkheid van hun leven en dat hunner onderdanen en slaven kennen wij tot in bijzonderheden. Doch van hun zieleleven niets, of zoo goed als niets. Papyrusrollen in de musea, ook te Leiden, genoeg. 'Etwas Geschriebenes' in overvloed. Maar hoe zij leefden en liefden, hoe zij leden en genoten: het is nog steeds een Eeuwig Zwijgen.

Daarom is het werkje van dr. de Buck ons zoo welkom. Vooral wijl het uitgegeven is door de firma C.A. Mees te Santpoort. Behalve andere uitgaven doet zij in de laatste jaren ook een 'Oostersche Bibliotheek' het licht zien, waarin, behalve twee werken van schrijver dezer: 'Karavaanreis door Zuid-Perzië en Oostersche Momenten aan den Nijl', van C.K. Elout een 'Indisch Dagboek' is verschenen, dat voor lange jaren kan gelden als een standaardwerk over ons Archipel-bezit. Ook zijn er vertalingen in verschenen uit het Japansch, het Perzisch, het Maleisch en Javaansch, en, met dit werk van Dr. de Buck, uit het oud-Egyptisch. Al deze werken hebben het licht gezien met een tech-

nisch kunnen en kunst, een smaak van uitvoering, op een uitstekend soort papier, zóó dat in later tijd het werk dezer jonge uitgeversfirma zal gelden als specimina van voortreffelijke boekdrukkunst in de tegenwoordige jaren.

Wat nu deze 'Egyptische Verhalen' betreft: het belangrijkste en lezenswaardigste van het bundeltje lijkt ontegenzeggelijk de doorwerkte 'Inleiding' van Dr. de Buck zelf. Zoo iemand in ons land de duizenden jaren-oude litteratuur van Egypte kent, zooals zij geschreven staat op papyrusrollen, doch ook gebeiteld in spelonken en op tempels, dan is hij het, die thans medehelpt de geheimen te doorvorschen van den 'Trap'-pyramide van Sakara. Zijn 'Inleiding' geeft eigenlijk meer dan de door hem vertaalde 'Oud-Egyptische Verhalen', al zijn die om hun oudheid bijzonder belangwekkend. Doch in vergelijking van wat andere klassieke volken: Grieken, Romeinen, Joden, om slechts hen te noemen, ons in verheven litteratuur omtrent hun zieleleven hebben doen kennen, schenken zij ons weinig. Dit weinige is echter in goed Nederlandsch door Dr. de Buck overgebracht, en heeft met fraaie platen het licht gezien door de toewijding van de uitgeversfirma C.A. Mees. Zoodat ook dit deeltje een parel is in haar 'Oostersche Bibliotheek'.

MAURITS WAGENVOORT.

De school van voorheen, de school van thans door Jeanne Reyneke van Stuwe.

Is er een grooter contrast denkbaar dan deze twee uitersten: de school van voorheen, de school van thans? Ja, uitersten! want stellen wij ons eens even voor, hoe een school-lokaal er uitzag, nog maar zoo betrekkelijk kort, een groote honderd jaar geleden.... dan zien wij:

Een kleine ruimte, spaarzaam verlicht door een hoog-liggend raam met kleine ruitjes, waar de kinderen zitten op bankjes zonder leuningen; voor den meester staat achter den lessenaar een hooge stoel gereed, terwijl daarnaast de roede en de plak behoorlijk ter hand hangen.

De ‘cijfermeester’ is gemakkelijk gekleed in kamerjapon en muilen, terwijl meester's ‘juffrouw’ zoo noodig, het kleinste wurmpje op schoot houdt.

Hoe ver, hoe eindeloos ver zijn wij van deze tijden verwijderd.... toen er weinig meer op het leerplan stond, dan schrijven, lezen, rekenen en wat Bijbelsche Geschiedenis.... toen de onderwijzers zóó ijverig in het psalmen-zingen waren, dat deze ‘messieurs’ zulke heftige ‘pogingen deden met de keel’, dat zij er soms ‘blond en blauw van wierden en dat hen de aderen zoo dik als een pink opzwollen’, zooals Justus van Effen ons in zijn Nederlandschen Spectator vertelt.

Grappig is het ook, hoe van Effen verhaalt, *waarom* zijn vader hem naar school liet gaan:

‘Gij moet naar school, al waer' het tegens uwen wil, eendeels omdat ik u alleen niet alles leeren kan, anderdeels omdat de afkeer, dien gij van ter schoole te gaan krijgen mogt, zelf tot

een middel wordt om uwe naarstigheid op te wekken, wijl men u dagelijks voorhield, dat gij daarvan niet verlost zoudt worden, eer gij in ieder school volkomen geleerd hebt, 't geen er voor u te leeren valt'.

Er *is* toch waarlijk een tijd geweest, dat 'schoolmeester' eenzelfde soort beroep was, als schoenmaker of kruidenier. Er *waren* werkplaatsen, waar de man schoenen lapte, en waar de vrouw tegelijk school hield!

Geen wonder, dat de kinderen, zoo goed en zoo kwaad het ging, zichzelf vermaakten, dat er van orde bijna geen sprake was, en dat, wanneer een kind bij de 'matres' stond, om zijn leeslesje af te dreunen, de anderen allerlei kattekwaad uithaalden.

Zoo'n tijd *is* er geweest, dat zelfs Fröbel's eenvoudig systeem van opvoeding:

'Geef den kinderen bezigheid in harmonie met hun natuur, om hun lichaam te versterken, hun geest te oefenen, en hen op te leiden tot den oorsprong van alle dingen: tot het denkbeeld van eensgezindheid met zichzelf....' nog in de toekomst verborgen lag....

Uit De Menschenvriend, een tijdschrift van 1788 tot 1798 te Amsterdam bij Martinus de Bruyn uitgegeven, ontleen ik de volgende beschrijving van een school uit de voor-vorige eeuw. De kinderen, een woeste, ordelooze bende, naderen al vechtende en tierende de school; met een verbazend geweld dringen zij, al schreeuwende en slaande binnen.

'Welk een holderend, bolderend geluid! Elk wil de eerste op zijn zitplaats wezen, men springt en buitelt over banken, stoelen, tafels. De schoolvoogd verschijnt in een ouden, belapten rok, en een besmeerden kastoren hoed; hij plaatst zich met een barsche houding op zijn houten troon, legt het zwart smuigertje neder, geeft met de bullepees een hevigen slag, en roept luidkeels: stil!!

Allen gehoorzamen, en eensklaps gaan de hoedjes af. De meester begint met een lamentabel geteem het morgengebed. Hij dankt den Algoede voor de bewaring in den nacht, bidt verder voor de Heeren Staten, voor de Bondgenooten, voor Zijne Doorluchtige Hoogheid en het Vorstelijk Huis, voor de Regeering van die plaatse, voor de Kerk, voor den Predikant,

voor den land-, vee-, en steêman, en vergeet vooral niet zijn misnoegen, dat hij op den een of anderen heeft, daarin te vermelden.

De kinders, die van zijn gebed even weinig begrijpen, alsof hij het in de Arabische taal deed, hebben ondertusschen elkander bij 't haar, zien door de glazen, wijzen naar het een of ander voorwerp, fluisteren, lachen.

Dan de meester zegt: ‘amen, ja, amen! Hoedjes op!’

Welk een schrikbarend geluid: alle monden gaan tegelijk open: e-n en, d-a-t dat.

Jan, Piet en Klaas en meer anderen loopen tegelijk naar den houten stoel, en roepen: Meester, een pen! terwijl ieder een duit neerlegt.

Zacht.... Klaas, de zoon van een schepen klaagt: Meester, zwarte Dirk heeft mij voor den neus gestompt. De monarch grijpt de bullepees, zet twee gespalkte blikken, en roept met een donderende stem: Dirk, loeder, kom hier!.... Dirk wil zich verontschuldigen, maar de knaap leeft van de armenkas, en dus wordt hij niet gehoord. De meester grijpt hem in zijn haren, rost hem op eene onbarmhartige wijze, en zendt hem met een blauwen rug, onder het faveur van eenige oorvijgen weder naar zijn plaats. Alles is onder deze rechtspleging in rep en roer. De schoolvoogd verheft zijn stem en de verwarde leerdeun begint opnieuw.

Zes naderen tegelijk den leerstoel, drie klimmen het trapje op, en beginnen tegelijk: e-n, en, d-a-t, dat, v-a, va, d-e-r. De meester versnijdt ondertusschen de pennen, en maakt fraaie letters op groot mediaan met allerlei figuurtjes, om het een der voornaamsten present te geven; om de vijf minuten geeft hij een schreeuw, en herhaalt deftig: d-a-t, dat.

Anderen treden op, rammelen op dezelfde wijze, en zoo doen binnen een uur dertig of veertig kinders. Dat waren de spellers.

Hierna komen de lezers: die het luidste schreeuwt en den kerktoon van den voorlezer het naast komt, krijgt de grootste lofbetuigingen. Van zinsnijdingen spreekt de meester niet, omdat ze hem onbekend zijn; alles wordt gelezen op denzelfden deun, op zulk eene wijze, die elk verstandig hoorder overtuigt, dat noch meester, noch leerling weten, wat zij lezen. Dit werk is

met een dertig kinderen in een half uurtje afgeloopen. Het druischend leergeluid klinkt al hooger en hooger. De meester werkt weder aan zijn pennestukje of aan zijn sollicitatieboek, of schrijft voor den schout, of (wat vooral in Noord-Holland plaats heeft) onderteekent collecte-briefjes.

Wederom een andere vertooning. Matres verschijnt met een groote trommel vol koekjes. De negotie begint; de een neemt voor één duit, de ander voor twee; hiervan heeft ze een woekerende winst. Elk is voorzien, meester, roept ze, kom je! het half elfje is klaar! De schoolvoogd vertrekt op het eerste geluid.....

In den morgen krijgen de jongens order om de looden der klok op te winden, of om de kerkestraat te wieden. Anderen verschijnen met hun kladschriften voor het plankgestoelte, en het voorname werk van den meester neemt een aanvang. Hij stroopt den rokmouw van den rechterarm naar boven, maakt, na eenige draaiingen, op het kinderschrift allerlei krullen, figuren, vogeltjes, mannetjes enz.; onder deze verdwijnen de letters met de gebreken der kinderen, die met deze kunststukken wonder in hun schik, al springende naar hunne plaatsen vertrekken.

't Is nu bijna half twaalf, en de toon zal hooger klimmen. De meester krijgt het psalmboek en roept met luider stem: Laat ons ter eere Godes en tot ons aller stichting opzoeken en met heilige aandacht zingen den berijmden 109en psalm van den profeet David, daar het begin is beginnende!

Hij leest twee verzen. Nu rijst er een geluid op, waarbij het geblaf van honden en het geblaat van schapen liefelijk is: noch toon noch maat neemt men in aanmerking. De aderen zwellen voor het hoofd op, men gaapt tegen elkander met stijve kaken en wordt bont en blauw en hijgt naar adem eer het gezang ten einde is.

Hierop sluit de meester al dankende en biddende, herhaalt de zaken van het morgengebed, nu het geval van Dirk er bij voegende. Zooals hij zegt: amen, ja, amen! vliegt de menigte wild en woest door elkander, barst de deur uit, en zwiert in het rond, al slaande, stootende, trekkende, schreeuwende.

In den namiddag wordt bijna hetzelfde tooneelstukje gespeeld.

Vrijdag of Zaterdag is er ook onderwijs in den godsdienst. De meester vraagt eenigen volgens het boekje van Borstius, anderen naar dat van Hellembroek, en laat ook sommigen die afdeeling van den catechismus opzeggen, die den volgenden Zondag zal gepredikt worden. Het geheugen en de tong doen hier alleen hun werking. Men gilt de antwoorden op eenen rijzenden en dalenden toon; die deze kadans mist, zwijgt eensklaps, kan geen woord meer voortbrengen, daar het geheugen geheel aan deze machinale leiding verbonden is. Niemand verstaat iets van hetgeen hij voortbrengt, althans van den cathechismus is dit zeker, en van 't boekje van Hellenbroek durven wij niet zeggen, dat het zeer geschikt is, om kinders te doen denken. De uitlegging ontvangen zij van plak of bullepees.

Nog heb ik vergeten, dat de meester, vooral in de winteravonden, onderwijs geeft in de rekenkunst. Dit doet hij volgens het gewone boekje, brengt de misgerekende sommen in orde, en spreekt van het ‘waarom’ en ‘daarom’ geen enkel woord, alzoo deze hem ten eenenmale onbekend zijn. Met het 13e of 14e jaar nemen de meeste ouders hun kinders van de school, gebruiken hen in hunne dagelijksche bezigheden, en dit is oorzaak, dat velen met het 30e jaar nauwelijks meer lezen of schrijven kunnen.

Deze natuurgetrouwe beschrijving wordt nog versterkt, door de bijna woordelijk hierop gelijkende schets van Hendrik Conscience over hetzelfde onderwerp.

Voorbij!.... voorbij, die dagen van onhygiënische school-lokalen, van onvoldoend onderwijs, van gebrekkige leermiddelen. Met een aldoor sterker wordende kracht heeft zich het onderwijs ontwikkeld; van den onderwijzer worden blijken van bekwaamheid gevorderd; de gezondheidsleer wordt bij de inrichting eener school betracht: hoog en licht moeten de lokalen zijn, goed geventileerd, en goed verwarmd; de ruimte tusschen de banken, elk van niet meer dan twee kinderen, de breedte der gangpaden, alles wordt nauwkeurig berekend; de muren worden in lichte kleuren geschilderd, doelmatige platen voor het aanschouwelijk onderwijs aangebracht; (niet meer, wat vroeger ‘kinderplaten’ werden genoemd: De geschiedenis van Jan de

Wasscher en zijn wijf, of De moord-daden van Cartouche!); de ‘lijfstraffelijke rechtspleging’ op de school is afgeschaft; de leerplicht ingevoerd; de leermethode van Krämer met plaatjes: Spa-a, slee-ee, Drie-ie verdween, de leesmethode van Bouwman R-oo-s, roos, P-ee-r, peer, verdween; de letters worden nu zooveel mogelijk gehouden in hun eigen klank: de e klinkt heel anders in eer als in een; de d mag niet meer worden gezegd als ‘dee’, men ademt d....

En toch, ondanks dezen reusachtigen vooruitgang, wil men tegenwoordig nog meer, nog veel meer voor het kind. Hygiëne, goed, paedagogie, uitstekend; maar ook de *schoonheid* moet aan het kind worden bij gebracht, de schoonheid, die (het woord is van Ida Heyermans) imtners niets anders is dan het ware en goede! Moeten wij niet het moderne, werkelijk ideale school-lokaal bewonderen, waar elk kind zijn eigen bankje heeft, waar vaasjes van kunst-aardewerk de richels versieren, waar fraaie platen het oog aangenaam aandoen, en waar een atmosfeer heerscht van gezellige vriendelijkheid? en vragen wij ons niet af, of het tegenwoordige kind niet meer, niet véél meer reden heeft, dan het brave jongske van Van Alphen, om dankbaar te jubelen:

> Mijn leeren is spelen!....

* * *

De school van een honderd jaar geleden is diametraal tegenovergesteld aan die van nu. Er heeft daarin een verandering plaats gegrepen, haast even belangrijk en veelomvattend als de revolutie, welke Galileï teweeg bracht! Het kind is thans de zon geworden, waarom alles draait!

In het ideale *tehuis* wordt alle aandacht aan het kind en zijn ontwikkeling besteed. Zijn vragen worden met redelijken zin beantwoord, zijn wenschen worden tegemoet gekomen, van zijn opvattingen wordt met belangstelling kennis genomen, hij wordt als een op zichzelf staand individu beschouwd, en als zoodanig interessant en van gewicht gevonden. In huis en tuin, in les en spel, màg het kind zich ontplooien naar zijn aard.

Dit bovenstaande, goed georganiseerd en gegeneraliseerd, levert de ideale school. In de ideale school zijn geen mystieke

krachten werkende, geen wonderbare ontdekkingen in paedagogiek of opvoedkundige theorieën worden er gedaan. Hier is eenvoudig de kwestie, dat, op grooter schaal en op een systematische, intelligente en competente manier wordt gedaan, wat in het ideale tehuis nog maar op simpele en enkelvoudige wijze geschiedt. Dit soort van ideale school is de beste voorbereiding voor het rijkste en vrijste maatschappelijke leven.

Zulk een ideale school is naar mijn meening de Haagsche Schoolvereeniging, die, in 1901 door Jan Ligthart en J.H. Kann gesticht (toen, voor het eerst, handenarbeid in het leerplan werd opgenomen), zich vestigde in het statige, temidden van een grooten en fraaien tuin gelegen, gebouw, op den hoek van Nassaulaan en Mauritskade.

Het voorname doel van deze inrichting is: den kinderen een school-opvoeding te geven, waarbij gestreefd wordt naar harmonische vorming, zoowel van lichaam, als van verstand en karakter.

De uiterlijke verschijning van het prachtige, patricische gebouw, met zijn hoog en breed, majestueus gangen- en trappenhuis, zijn ruime en lichte lokalen, zijn parkachtigen tuin, waarin eeuwenoude kastanjes en beuken, Goddank niet behoeven te worden opgeofferd aan het, 't stadsbeeld onbarmhartig schennend snelverkeer, - die uiterlijke verschijning is een lust voor de oogen, en het moet een intiem geestelijk genot wezen, juist voor kinderen, die, hoewel onbewust, toch zoo gevoelig en zoo ontvankelijk voor indrukken zijn, er dagelijks te mogen vertoeven.

En het onderwijs-zelf? Hierbij wordt een leervorm gebruikt, dien ik, in verband met wat ik hierboven over de ideale school schreef, niet anders dan daarbij volkomen aanpassend vinden kan.

Zooveel mogelijk wordt in los klasse-verband, een *individueelen* leervorm gebruikt. Hierdoor wordt, zooals vanzelf spreekt aan begaafde leerlingen de gelegenheid gegeven, hun aanleg te ontwikkelen, zonder den remmenden invloed van de klasse, terwijl de minder natuurlijk-knappen, meer hoofdelijke hulp van den onderwijzer kunnen ontvangen. Een klasse maakte vroeger dikwijls den indruk van een vogelzwerm, waarbij de sterkste

vooraan-vliegen en de zwakken maar zoo'n beetje in de vlucht worden mee-gezogen!....

Daar dit uitnemende stelsel alleen in kleine klassen goed kan worden toegepast, is het maximum aantal leerlingen bij de Schoolvereeniging op twintig gesteld.

Een standsinrichting, deze school? Enkel voor uitverkorenen, voor kinderen in gelukkige, sociale omstandigheden bestemd? Zeker. Zoo is het. Maar wat is daartegen? Indien het niet voor allen mogelijk is, - en het is dit vooralsnog niet, maar waarom zouden wij, waar alles in ontwikkeling vooruit-gaat, niet hopen op de toekomst?.... waarom zouden dan niet sommige weinigen mogen profiteeren, van het beste van het beste, dat voor onze kinderen immers nauwelijks goed genoeg is?

En, zooals Dr. J.R. vor der Hake, rector van het Baarnsche Lyceum, in zijn zoo juist bij de Hollandia-Drukkerij verschenen, voortreffelijk boekje zegt: (Wij, onze kinderen en de school, blz. 62):

'En dan - de school is nu eenmaal ook een milieu-kwestie, een standskwestie. Daartegen kunnen we geweldig te velde trekken, maar aan het feit zelf veranderen we intusschen niets.'

Dit opvoedingsinstituut huldigt in de eerste plaats het niet genoeg te prijzen principe: *de kinderen te leeren werken, hun den lust voor geestelijken en lichamelijken arbeid bij te brengen.*

Om nogmaals Dr. vor der Hake aan te halen:

'Drie dingen om de levenskunst te leeren, noemde ik al: doe iets, of doe 't niet, maar doe 't niet half; leer 't heilige moeten; leer koncentratie. Als vierde voeg ik hieraan nog toe: laten we onze kinderen leren erkennen: de zegen van het werk. (Blz. 58.)

De zegen van het werk. Diep, inhoudsrijk woord! dat in al zijn eenvoud de intrinsieke oorzaken der maatschappelijke verwording van tegenwoordig concentreert! Ik heb het wel eens meer gezegd, maar *mijn* vaste overtuiging is, dat àlle slechts en verkeerds der huidige wereld hieruit voorkomt, dat de doorsneemensch den arbeid niet meer als een zegen, maar als een *vloek* een verlaging, een vernedering beschouwt!....

Een der grootste vooruitgangen van deze moderne school acht ik ook, dat geestesinspanning zooveel mogelijk wordt afgewis-

seld met lichamelijken arbeid, met gymnastiek, spel, handen-arbeid, tuin-arbeid, zang, teekenen, en, in de zomermaanden, sport en zwemmen. Handen-arbeid in papier, klei, karton, raffia, hout, verfwerk, (en zooveel mogelijk worden er geen nuttelooze dingen gemaakt, maar voorwerpen, hoe eenvoudig ook, toch voor nuttig gebruik of versiering geschikt en het eigen initiatief der kinderen wordt steeds zooveel mogelijk aangemoedigd,) wordt in alle klassen gegeven: aan de lessen in nuttige handwerken wordt in de 1e en 2e klasse ook door jongens deelgenomen. (Hoe goed vond ik het, toen ik hoorde, dat mijn kleine neef, die een Engelsche opvoeding krijgt, ook haken en breien leerde; dat deze uitstekende regel nu ook in Holland toepassing vindt, verdient alle appreciatie.)

Een groot voorrecht van deze school is de groote tuin met het grasveld, dat gebruikt wordt voor rhythmische gymnastiek en voor eenvoudige sport. Iedere klasse heeft hier haar eigen hoekje voor 't zaaien en planten van cultuur-gewassen; er is een groote speelplaats, en een beschaduwde zandbak voor de kleuters.

Er bestaat bij deze inrichting een aangename wisselwerking tusschen ouders en onderwijzend personeel, en zooveel mogelijk wordt er naar gestreefd een prettige verhouding tusschen leeraars en leerlingen te verkrijgen; en deze band wordt niet weinig versterkt door de jaarlijksche schoolreisjes, fietstochten e.d. en de jaarlijksche tentoonstelling, waarop de zichtbare resultaten van het onderricht te aanschouwen zijn, en wedstrijden worden gehouden, waarbij de bezoekers de jury vormen.

De geheele school draagt het kenmerk van het wijs beleid en het gevoelige, intelligente inzicht van den directeur, den heer Hellinga, die het woord van Pestalozzi tot het zijne heeft gemaakt:

De mensch moet zich in de wereld zelf voorthelpen, en hem dit te leeren is onze taak.

* * *

Ik heb al een paar maal citaten gegeven uit Dr. vor der Hake's: Wij, onze kinderen en de school. Ik las dit boekje (bestaande uit drie voordrachten voor ouders) met het meeste genoegen en de grootste instemming, en zou het wel in handen wenschen

van allen, die tot taak hebben, kinderen op te voeden. Een der zeer goede grond-principes van Dr. vor der Hake luidt:

Wij moeten de kinderen brengen tot zelf-inzicht, tot het zelf uitspreken van het oordeel over eigen doen en laten.

Een andere: (Bij de opvoeding) moeten het voorbeeld en de takt en het gezag van de persoonlikheid het meeste doen.

En ook zeer werd ik getroffen door deze waarheid, die maar een al te juist beeld geeft van de veranderde verhouding tusschen moderne ouders en kinderen:

‘Maar weet u wat het is - laten wij dit maar eerlik onder elkaar uitspreken - velen van ons, o, veel meer dan het zelf wel weten, kunnen of durven eigenlijk tegen hunne kinderen niet op.’

Ay, there's the rub..... De moderne ouders is het heft uit handen geschoten, - hóe het nu weer machtig te worden? Dr. vor der Hake geeft *dezen* behartigingswaardigen raad:

‘Hoe moeten we 't toch allemaal aanpakken? Och, niet met veel praten. Vooral met het voorbeeld. Het voorbeeld van eigen nauwgezet leven, van zuivere omgang, van arbeiden, van streven naar oprechtheid in weg en werk, van huiselikheid, van vaste lijn in leer en leven....’

In al zijn eenvoud en gemoedelijkheid zal dit kleine boekje voor velen blijken een betrouwbare wegwijzer en leidsman te zijn.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 43. Nummer 12]

The poetry of Thomas Hardy by Dr. J.A. Russell.

Thomas Hardy is so immeasurably the greatest of recent English writers that an American estimate of him goes so far as to say that ‘five hundred years from now, our guess is, there will remain in English Literature Shakespeare, Milton, Hardy and Kipling.’ The inclusion of Kipling tends to nullify all critical perspective in this hazardous attempt to forecast literary immortality; we can scarcely conceive of Shelley and Wordsworth forgotten while Kipling survives. At the same time the alliance of Hardy with names that have survived three hundred years to date is not at all fantastic. Time may deceive the most perspicacious, but it can at least be said that no writer of our time seems more certainly destined to have ‘rosemary for remembrance’ than this humble son of Wessex, who even in his lifetime was honoured with the totally ungrudging homage of the literary world, who in his death drew prime ministers, world-famed scholars and great-minded colleagues as his pall-bearers, who through the sheer genius of his art may now calmly await the verdict of posterity.

Hardy's gift to mankind is represented by seventeen volumes of fiction, seven of poetry[1)] and that solitary epic of the modern age, ‘The Dynasts’. So supremely great is the work he has left in every department of art which he essayed that every form finds its supporters for supremacy. Undoubtedly it is by the broadest road of fiction that he is best, most universally, known, but about this part of his magnificent achievement we

1) Since this was written a posthumous volume of poems has been published, ‘Winter Words, in various Moods and Metres,’ McMillian & Co., London.

shall not speak here except to emphasize that since his death the novelistic art in England has been without an acknowledged head. What person with any pretension to literary culture and humanitarian outlook but has joined issue with the tragic sorrows of the ‘poor wounded name’ of Tess, and pridefully sustained the agony of pitiable Jude, left wretched to die! Who has not felt nobler for reading of the self-sacrificing death of Giles Winterborne - most honourable of heroes - who has not wept over the poignant words of farewell of Marty South - truest of heroines! Books like ‘Tess of the D'Urbervilles’, ‘Jude the Obscure’, ‘The Woodlanders’, ‘The Return of the Native’, ‘The Mayor of Casterbridge’, ‘Far from the Madding Crowd’ have their place already within the inner circle of great novels.

Yet, if it is by his novels that Thomas Hardy will chiefly live on, it can be safely asserted that his poetic output will occupy a large and exalted place in the literature of his own country at least. He was, like Ibsen, like Victor Hugo, essentially the poet, for even in his novels it is his poetic utterance, conveyed with all the universality that poetry can contrive, that shines out most clearly.[1)] Often that poetry is anything but cheerful or agreeable reading; but always it is heroic to the core. Foremost in his absorption with the cosmic problem is his apprehension of man as a sort of helpless creature against the relentless onslaught of fate or chance; to man all his immense pity goes forth for what fate, instinct, neglect, the irony of things does for him. Here life's processes are criticized with a Tolstoyan width and force and knowledge of mankind. What English writer, indeed, since Shelley himself, has ever confronted the implications of existence so unflinchingly! The charge of pessimism so insistently levelled against him may be just enough according to ordinary definitional practice, but it may also be regarded as a sincere and utterly courageous reading in history of a purposelessness which the more super-

1) In an article in ‘The Sunday Times’ of January 15, 1928, the late Sir Edmund Gosse wrote: ‘Criticism.... will show that this remarkable man was equally distinguished in the two arts of prose and verse. He kept the two completely distinct, yet always closely related.’

ficial part of his audience at least had not the detachment of mind even to consider. For the poet that tragedy had been age-long, had never lessened in intensity, but at all times the actors in it had lived their lives out and met the slings and arrows of malevolent fortune with fortitude and humour. If he saw any escape from the struggle, any evasion of the ultimate doom, it was but in the vaguest way: he looked for no millennium. Through education, through 'consciousness the will informing till it fashion all things fair', he had hopes that the burdens of the world would gradually be eased by attrition. Often, however, he was void of hope and came into direct clash with the Victorian belief in a scientific world marching along the highway of progress to some far-off perfection. In such moments his conclusion was that the inner life is 'the only remedy for such an abdication by man in the face of the monsters he has released.' Whatever his attitude, however, he made it quite clear that only through the possession of some belief, some philosophy which has the driving power of a passionate conviction, can independence become possible.

'What of the faith and fire within us
  Men who march away?'

he questions in his 'Song of the Soldiers', and adds in reply: -

'Press we to the field ungrieving,
In our heart of hearts believing
  Victory crowns the just.'

That is what he has transcendently declared. Victory, he holds, lies not in success, but in steadfast holding by whatever belief is in your heart, and, for the preservation of that, that whatever life may bring may be met 'ungrieving'. So Hardy believed, despite the belief of all others: so he acted, so he wrote, and so became, to his own and future generations, an inspiration to literary independence.

It was thoroughly in consonance with the numerous tributes paid to Hardy's personal kindliness and large- hearted consi-

deration that a clause in his will should have stipulated for a cheap edition of his collected poems. This desirable volume has now appeared[1] and its timely publication serves to bring closer to the reader his sense of personal bereavement: -

> 'Who shall proclaim now the right that gained for us needful remission,
> Since hushed is his rolling voice and never again resounds?'

The work itself runs to over 800 pages, and contains the various volumes of Hardy's poetry in the order in which they appeared. A word seems necessary on the general approach to this vast and diversified field. In the first place it must be kept in mind that Hardy counted it more important to write down the impression while its vividness still lasted than to ignore the fresh response in order that his verses might be polished more smoothly. The qualities of his poetry, so unlike most other poetry, carries in this no real contradiction, although, of course, it bears the defects of these qualities. 'We should seek him almost in vain,' says a particularly reasoned criticism, 'for that natural magic, that seemingly effortless colour and flowering of words, which has been a charm and glory of English poetry. His utterance will often appear dry and halting by comparison. Many a poem seems a curious mixture of the formal and the casual or prosaic; there is no entire certainty that his expression will rise and no security that it may not fall.'[2] Such a criticism would implicate portions of Shelley's work, and taken by itself it means that in the poetry of Hardy there is more rough-hewn thought, more specific philosophy, more direct satirising of social institutions and stupid conventions than there has been since 'Prometheus Unbound'. In musical effects Shelley otherwise leaves him infinitely far behind, and even Browning and Swinburne, also philosophic poets, easily outvie him. But in a sense all technical comments on Hardy's poetry are fairly unimportant. They certainly show its texture, but they are a clue to its relative rather than its

1) 'Collected Poems of Thomas Hardy': MacMillan and Co., Ltd., London, 1928.
2) Leading article in 'The Times Literary Supplement', 26 January, 1928.

absolute value. What may be termed its absolute value lies in the recognition that he possesses the feeling and thought of a major poet: a human preception of the smallest things, an imaginative vision of the smallest and the greatest. The tragic philosopher speaks out in him above all, urged by a rare sense of the unseen but immanent limits set by fate and a hurt-scorning passion to realize man's predicament in the universe which modern science has made known.

Not directly, but by tragic implication, he has deliberately staked his whole poetic reputation on his profound personal exploration of the cosmic problem. Deep-questioning, however, as he was, his self-depreciation was such that to his friend Mr. T.P. O'Connor he confessed 'that he did not care if every line he had ever written were destroyed.'[1] The question arises, of course, as to whether a poet - even one working on such avowedly individualistic investigations as Hardy - should posit his theories with the precision of the professional metaphysician, for despite his known deprecation of all attempts to read into his work the systematic conclusions of the academic philosopher, the philosopher, persists and predominates to such an extent that his attitude has a far more philosophic cast than is at all common in poetry.[2] In treating with a writer of marked tendency we reach admittedly a peculiar danger-point, for nothing in easier than to fix on opinions, convict him of a creed, confine him to a consistent point of view. Yet, in Hardy's case it must be said quite deliberately that he practically stands or falls by his sustained enunciations. Even in their poetic form these have always the force and weight of wellpondered conclusions rather than of impressions, which are generally the finalities of the imaginative writer. Impression, when it is seized by a Shelley or a Shakespeare, will transcend argument, but it is just because there are many moments in Hardy's verse when its statement seems too biased for truth, since too bald for poetry, that it is essential to stress the philosophic note, so intellectually sounded. This becomes strikingly apparent if we consider the view which mainly colours his imaginings. His

1) 'T.P.'s Weekly,' 28 January, 1928, p. 471.
2) In this connection it may be mentioned that two recent publications on the poet are entitled 'Thomas Hardy's Universe' and 'The Philosophy of Thomas Hardy'.

view-point is that of a closed, monistic universe, and if this is out-dated, like Milton's anthropomorphic theology in ‘Paradise Lost’, his poetry will fail correspondingly. The lines of England's Homer, her ‘mighty-mouthed inventor of harmonies’, will be sustained though the philosophers storm Parnassus itself, but who will contend that Schopenhauer and Nietzsche have not often said better in prose what Hardy has endeavoured to say in poetry. Intellectually, such a giant is ahead of his time, but conceivably his verse will yet have need of all its felicities; for not always can it be said that it ‘looks towards Namancos and Bayona's hold’, but merely on a sad-coloured landscape of Wessex. Yet, though his poetics and his philosophies are broken on the wheel of criticism, such touching humanity, such boundless pity, and such tender humour perade his utterance that through it we should come back as with a balance-stroke to what is universal in the heart of man. Whatever his poetry may lack, it has the power to make the world look different, and we shall read acknowledging that such instancy of feeling quickens our awareness of life.

Hardy's first volume of poetry was ‘Wessex Poems and Other Verses’, which appeared in 1898. In the preface the author mentions that only four pieces had been published - an indication of the modest estimate held by him of his own work. Elsewhere he has recorded that he confidently anticipated the return of his submitted poems by enclosing with each an envelope stamped and addressed to himself - in which expectation he was not often disappointed! Yet, although many of these earliest poems are dated 1866, his work at this stage already reflects the possession of mature powers of thought, just as in his first novel, ‘Desperate Remedies’, all the possibilities of ‘Tess’ are already apparent. In this work of his literary nonage the potentiality of the creator of ‘The Dynasts’ is quite realizable. His sonnets have often a ring of Shakespearean regret and wistfulness, and one, ‘Her Dilemma’, has something of his Hamletion despair. A lady is asked by her dying lover for a profession of her love, and torturingly grants the kindly but weak compromise: -

‘She would have given a world to breathe “yes” truly.
So much his life seemed hanging on his mind,
And hence she lied, her heart persuaded throughly
'T was worth her soul to be a moment kind.

But the sad need thereof, his nearing death,
So mocked humanity that she shamed to prize
A world conditioned thus, or care for breath
Where Nature such dilemmas could devise.’

There is the dry humour of Hood at his best in ‘Valenciennes’, but ‘The Peasant's Confession’, ‘Her Death and After’ and ‘The Dance at the Phoenix’ have, beneath their light touches, the sob-subdued pathos of the ironist. The greatest and most characteristic poems of all, however, are ‘Nature's Questionings’ and ‘The Impercipient’. In the first he speaks his doubtings outright: -

‘We wonder, ever wonder, why we find us here!
Has some Vast Imbecility,
Mighty to build and blend,
But impotent to tend,
Framed us in jest, and left us now to hazardy?

Or come we of an Automaton
Unconscious of our pains?.....
Or are we live remains
Of Godhead dying downwards, brain and eye now gone?

Or is it that some high Plan betides,
As yet not understood,
Of Evil stormed by Good,
We the Forlorn Hope over which Achievement strides?

Thus things around. No answerer I....
Meanwhile the winds, and rains.
And Earth's old glooms and pains
Are still the same, and Life and Death are neighbours nigh.’

In 1901 ‘Poems of the Past and of the Present’ came out. Apart from the beautiful ‘Tess's Lament’, the finest poems in this series are again those of a speculative order, in which are found some of his most wistful questionings and tersest repudiations. In these it is strikingly evident that he had no belief in the Christian deity or in Christian doctrines: even his morality is more often the pagan heroism and steadfastness. Scarcely an English critic has cared to mention, in the face of the interment accorded him in the shrine of Westminster, how complete was Hardy's repudiation of the Christian view of life. The fact remains, however, that though he was never in any sense a militant, anti-clerical writer, he never protested against the freethinking opinions ascribed to him. In a letter to Sir Edmund Gosse, indeed there is the merest suggestion of perverse pride in finding himself associated with Swinburne as an iconoclast. ‘Swinburne told me,’ he writes, ‘that he read in some paper: “Swinburne planteth, and Hardy watereth, and Satan giveth the increase!”’ In ‘God-Forgotten’ he writes thus daringly: -

‘I towered far, and o! o! I stood within
The presence of the Lord Most High,
Sent thither by the sons of Earth to win
Some answer to their cry.

- “The Earth, sayest thou? The Human race?
By Me created? Sad its lot?
Nay: I have no remembrance of such place:
Such world I fashioned not.”’

‘The Respectable Burgher on “The Higher Criticism”’ is also inoffensively mocking. The Burgher, after enumerating a long string of Bible stories,

‘writ to make old doctrine wear
Something of a romantic air,’

concludes:

‘Since thus they hint, nor turn a hair.
All churchgoing will I forswear,
And sit on Sundays in my chair,
And read that moderate man Voltaire.’

‘The Church-Builder’ shows him in one of his truest rôles as tragic ironist. There is but one end for the disillusioned donor, who says in utter abandonment of faith:

‘My gift to God seems futile, quite;
The world moves as erstwhile;
And powerful Wrong on feeble Right
Tramples in olden style.
My faith burns down,
I see no crown;
But Cares, and Griefs, and Guile.’

‘Time's Laughingstocks and Other Verses,’ collected in 1909, also contains many poems evidential of his dissatisfaction with the formulated tenets of orthodox religion. As has been noted, he professed an intense admiration for the Schopenhauerian philosophy, for his personal melancholy found ready acquiescence with the high-souled pessimism of the great German idealist. To each, at all times,

‘The miseries of the world
Are misery, and will not let him rest.’

Superficial solutions in terms of ‘revelation’ were at their beck and call had they elected for the inevitable capitulation of the believer. But seeing ‘a world governed by theoretical piety and practical atheism,’ the claims of Christianity as a world-religion in the strictest sense of the word, explaining the mysteries of the whole universe of unlimited space in endless time, were preposterous assumptions. To the poet the great Western religion is merely ‘a local cult called Christianity.’[1] No more than Schopenhauer can he reconcile the idea of an omnipotent and merciful Deity with the human sufferings that he witnesses daily, and in the same way as his philosopher-counterpart, he rules out at the very start the conceptions of an external, supermundane First Cause or Deity. If he uses the term ‘First Cause’, it is never in the traditional sense: more often ‘Immanent Will’ or ‘Fundamental Inherent Energy’ serves his purpose better. At the same

1) ‘The Dynasts’, Part I, Act I, Scene 6.

time he does not hesitate to present the idea of a distinctly personal God when his satiric needs can be met through some such popular conception. In these expositions - as found, for example, in ‘New Year's Eve’ and ‘God's Education’ - he justifies his sceptical principles by endowing this God with all ‘the unfeelingness of Nature’:

> ‘He sank to raptness as of yore,
> And opening New Year's Day
> Wove it by rote as theretofore,
> And went on working evermore
> In his unweeting way.’

Needless to say this God is no more than the ‘viewless, voiceless Turner of the Wheel’ of ‘The Dynasts’. In speaking of Christ, however, Hardy, though an adherent of ‘Jesus-a Myth’ school, is always too wistfully resigned to be otherwise than reverent. Thus, his ‘Panthera’ - a legend accepted from writings so famous as the Talmud, the Apocryphal gospels, the works of Strauss and Haeckel - is a really beautiful poem. No line in it perhaps is so haunting as Swinburne's

> ‘Thou hast conquered, O pale Galilean, the world has grown
> gray from thy breath,’

but the balance between modern expression and ancient love is admirably preserved throughout.

‘Satires of Circumstance’, as its name betokens, is compact of spirited defiance of life's futile yet cruel forces. Here the poet, however, waxes curtly sardonic over the most desired - and, therefore, often most disastrous - of human relationships. This part of his work would be, without the saving grace of humour, the poetry of sheer disillusion. Curiously enough, however, by far the greatest piece in this section - and one of the greatest poems ever penned by this master - is the one that bears the daring title of ‘God's Funeral’. In this poem there lurks an almost heart-breaking pathos. Memories of the days of inexperience of credal discrepancies steal over the poet as he watches the mourners attending the obsequies of God,

> ‘One whom we can no longer keep alive.’

As, all cheerlessly,

> '.... Toward our myth's oblivion,
> Darkling, and languid-lipped, we creep and grope
> Sadlier than those who wept in Babylon,
> Whose Zion was a still abiding hope,'

the vision uprises of the time of innocence:

> 'How sweet it was in years far hied
> To start the wheels of day with trustful prayer,
> To lie down liegely at the eventide
> And feel a blest assurance he was there!'

Then comes the eternal question of spiritual compensation:

> 'And who or what shall fill his place?
> Whither will wanderers turn distracted eyes
> For some fixed star to stimulate their pace
> Towards the goal of their enterprise?'

In a last desperate effort to hold on to what he 'long had prized', he strives to discern some 'pale yet positive gleam low down behind,' but to this 'each mourner shook his head.' The poem concludes, therefore, in courageously-accepted defeat, especially since regret is modified by the knowledge that

> '....They composed a crowd of whom
> Some were right good, and many nigh the best....
> Thus dazed and puzzled 'twixt the gleam and gloom
> Mechanically I followed with the rest.'

That Hardy was prepared for a virulent reception for this poignant poem, despite his vindication of 'Tess' and 'Jude', is shown by his writing to Gosse about it as 'enough in itself to damn me for the Laureateship, even if I had tried for or thought of it, which of course I did not....'

‘Moments of Vision’, the next volume, is a multifarious record of personal impressions - of places as much as of persons - and it is a record that makes fairly quiet reading. Here the unusual is rarely forced on him, and he shows that he can achieve his readiest effect with a sheer simplicity, especially as a poet of love. Suspense and disillusion have a voice here, but despite his ceaseless brooding over the inexorable limit of things, in lyric after lyric he breathes the passion or wistfulness of love. His sense of human charities and loyalties does not falter after all, for even if happiness may not make for him the whole of life, love may certainly be universalised as the summit of all terrestrial happiness:

> ‘Yonder a maid and her wight
> Come whispering by:
> War's annals will fade into night
> Ere their story die.’[1)]

In 1922 when a volume of ‘Late Lyrics and Earlier’ appeared, it at once became famous for its preface, in which the poet replied to the persistent charge of pessimism brought against him. This element in his work, he maintained, is ‘only such “questionings” in the exploration of reality, and is the first step towards the soul's betterment, and the body's also.’ In support of his contention he makes use of a quotation from an early poem, ‘In Tenebris’:

> ‘If way to the Better there be, it exacts a full look at the Worst.’

Pessimism to him connotes the full ‘exploration of reality’, the sheer impossibility of seeking to ‘avert his ken from half of human fate.’ ‘He wanted,’ writes his friend Sir George Douglas, ‘to do more than be an artist, wanted to right wrongs, to pillory abuses, to make the world a better place.’[2)] It is customary to allege, of course, that he is too determinedly despondent in seeming

1) ‘In Time of the “Breaking of Nations”’.
2) ‘The Fortnightly Review’, p. 394, 28 April, 1928.

to see no escape from the ultimate doom, but it was just such a facile argument that has turned (in England at least) Zola, a writer of the highest morality, into an ignoble pornographer whose works are to be purchased for the satisfaction of a vile curiosity. Actually Hardy could conceive of himself with some degree of consistency as an optimist, for to him, in turn, the ordinary optimist is a sort of materialist, refusing to face what is unduly harsh, painful or irreconcilable. And, without the least attempt at definitional equating here, it can well be argued that his 'sad science of renunciation' has left no ultimate record of failure 'to exalt and crown the hour that girdles us.' Remorseless though he thinks man's physical environment, harsh though he thinks the dealings of 'whatever gods may be', sceptical though he waxes over 'Nature's holy plan', apocalyptic as are his typifications of 'the coming universal will not to live',[1] he never bids man in his long martyrdom abandon the fight. The philosophic notion in all this may be no more than an incitement to make the best of a bad job, but when art conspires through pity and admiration to exalt man's giant toilings against the unknown blind will, it reaches a plane that renders life sublimely rich:

> 'O the dream that thou art my Love, be it thine,
> And the dream that I am thy Love, be it mine,
> And death may come, but loving is divine.'[2]

Before these poems are left, mention must be made of the extremely skilful versification of 'Faintheart in a Railway Train', in which the jolting movement of a re-starting train is simulated with perfect effect:

> '....I kept my seat in my search for a plea,
> And the wheels moved on. O could it but be
> That I had alighted there!'

Finally, we have a volume of multiple title, 'Human Shows. Far Phantasies, Songs, and Trifles'. Here the poet - the least

1) The underlying idea of 'Jude the Obscure'.
2) 'The Curtains now are Drawn.'

obscure of English writers - shows himself clear-thinking and quietly unrepentant to the end. All his moods are displayed still with powers of concentration and heroic detachment scarcely diminished. ‘The Turnip-Hoer’, ‘Plena Timoris’ and ‘The Fight on Durnover Moor’ reveal the master of tragic irony; ‘At Wynyard's Gap’ is a comedy in most realistic dialogue; ‘The Graveyard of Dead Creeds’, ‘A Night of Questionings’ and ‘The Absolute Explains’ reflect characteristically his immersion in the perplexities subtended by the inscrutable nature of ‘the hidden force’. Most mocking piece of all is ‘A Refusal’, in which for a moment he is invested with the sardonic spirit of Dean Swift. The ‘refusal’ is that of ‘the grave Dean of Westminster’ to allow a memorial within the Abbey to Lord Byron:

‘That such a creed-scorner
.....
Should claim Poet's Corner.’

Doubtless not all in the holy precincts bear names of honourable fame, yet

‘.... They but leaven
The others in heaven
In just true proportion,
While more mean distortion.
'Twill next be expected
That I get erected
To Shelley a tablet
In some niche or gablet.
Then - what makes my skin burn,
Yea, forehead to chin burn -
That I ensconce Swinburne!’

Surely if the cremated ashes of a scorner of meaningless shibboleths could smile, they would have done so that dank day in January last when these poor pagan remains of his were accorded ‘Christian burial’

‘.....in the best minster
Seen in Great Britain.’

Hardy has been well described as the greatest tragic writer among English novelists, and if no such topmost pinnacle can be claimed for him in the ranks of the poets, it is just that English literature finds its greater glory in its poetry, not in its prose. Yet, of Hardy's poetry it has been equally well remarked that ‘it was the vehicle for a last, concentrated truth of things. The art and the truth in it would not be severed.’[1] By the average person his absolute sincerity, the first quality of the truth in his poetry, is difficult to realize, for in his own life surely he witnessed few vicissitudes and hard experiences. Why, then, this assumption of a sorrowful and brooding spirit? Yes, for himself, externally, he asked nothing. But internally he allied himself with the great, suffering soul of humanity; so that all through ‘the melancholy marching of the years’ his heart was breaking beneath the oppression of Life, Life ‘cruel as the grave’, Life about which ‘his opinions were so extreme that he did not dare to declave them entirely.’[2] In this saddest of minds ever known to mankind what infinite pity was given to the sufferings of men and women! From it has sprung a vision of the world and of man's stern lot as they revealed themselves to a profound and poetic genius, a gentle and humane soul. The focal points in the stages of that prolonged vision be never sought to co-ordinate into a system, but already (in his own words)

> ‘The Great Adjustment is taking place,’

for in the grave harmony of his art the eternal element is (most splendid of tributes) ‘in the way in which he makes chaos itself into a pattern.’[3]

1) ‘The Times Literary Supplement, 26 January, 1928.
2) T.P. O'Connor in ‘T.P.'s Weekly’, 28 January, 1928.
3) ‘The Times Literary Supplement’, 26 January, 1928.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van pag. 510.)

Tweede boek.
II.

Een van haar laatste Nunspeter weken had Eva, als antwoord op een verjaarsfelicitatie, een brief gekregen van Hermien, klagend dat Ludwig den vorigen Zondag was opgemerkt bij Anjema in den Haag, à deux dineerende met zijn maîtresse. Op Zondag en bij Anjema: dat waren de twee punten der klacht. Waarom schrijft ze mij dat, had Eva gedacht, waardoor en waarvoor die gemeenzaamheid? Blijkbaar is het alweer ‘de schande’, zijn ontrouw heeft haar nooit kunnen schelen; maar ze schrijft dat nu aan mij, van wie ze immers ook schande duchtte, toen ik me over Piet ontfermde! Eva had den brief onbeantwoord gelaten en Hermien nog maar ééns bezocht op haar jour.

Nu, vroeg in den morgen, bracht Willem een briefje: Ludwig en Theo waren naar Brussel, of Eva vandaag met Marie kwam eten.

Het edele tweetal weer aan den zwier!

- En blijft die meneer in Amersfoort wonen?

Met deze vraag had Theo, daags voordat Eva naar Amersfoort gaan zou, het kort begrip geformuleerd van aller denken en gevoelen, aller beduchtheid, verbazing, verheuging, dat die meneer dit dorst en wilde, zoo'n huwelijk in de stad waar hij woonde. Als hij maar niet naar Rotterdam kwam, had

het waagstuk hun aller zegen. O, de bende! had Eva gedacht.

Nochtans hield zij aan hen vast. Zij voelde deze behoefte juist thans, in haar ontreddering, ontwrichtbeid na de vier dagen met Piet en Antje: dat einde van haar zorg voor het tweetal. Want met dit besef was zij thuisgekomen: hoe minder inmenging, voortaan, hoe beter. Verwijten maakte ze enkel zichzelve: haar domme raad was het, die Nicht er in huis hield en dat alleen bedierf den toestand; Nico was blijkbaar tevreden, gelukkig, allerliefst sprong hij om met Piet, maar hij zat in den knoei over Nicht-en-de-meid, die Antje angstig en korzelig maakten: - ‘'s Avonds komt ze pas bij’, klaagde hij. De Antje-van-vroeger zag Eva eerst, terwijl de plaatjes werden vertoond; verder kreeg ze sterk den indruk, dat zelfs zij haar nu te veel was.

Piet alleen had een prachtig leven. Mag ik meer verlangen? dacht Eva. Maar ja, zij voelde zich uitgeschakeld, al heette ze ‘de lieve tante’, den laatsten avond bij zijn naar-bed-gaan. ‘Tante’ of ‘Grootmoeder’ - maar op een afstand.

Thuis. Alleen. Alleen met 'r werk. En ook dáárbij niets dat dwong. Was zij meer dan een dilettante? Dan zou het werk haar vermogen te dwingen. Nu dwong haar verlangen naar Amersfoort. De moeial, die er onpraktischen raad gaf, wou daarheen terug omdat er het kind was. Ze had zich voor het hoofd geslagen, toen zij, *opeens weer alleen*, in den trein zat, dat ze zóó weinig met Piet was geweest, niet met 'm spaanders gegaârd had in 't schuurtje - enkel bij het gaan naar den speelgoedwinkel was hij heelenal van haar. O, een kind, een kind, een kind, er wàs niet anders voor de vrouw.

Op straat keek zij kinderen aan, vergeleek de gezichtjes als tot een keus, eens ging ze op zoek naar joodsche gezichtjes. Zij vond er geen dat kon halen bij Piet. En deze jongen was van haar bloed - wie stond zijn Vader nader dan zij? Maar hij hoorde aan Antje, die nu een man had en daar geen vierde meer bij noodig, Nicht niet, maar evenmin ‘Tante Eva’....

- Zeg, dat ik met plezier zal komen, had ze, een stuk citroen in de hand, waar ze inkt mee wreef uit een kleedje, vriendelijk knikkend gezegd tot Willem.

Maar nu zij, punctueel als Vader, op het slaan van half zeven

stond voor het huis, neep een beklemming, niet veroorzaakt doordat ze flink had doorgeloopen. 't Verblijf te Amersfoort had haar verwend, ondanks teleurstelling, zelfverwijt; en hier was niets van Vader over, niets meer van zijne atmosfeer; al stond zij in de vestibule dadelijk midden tusschen dingen, waar zijn kooplust het huis mee had overladen. Een doodsch teveel, nu oplettend gerangschikt; niet meer de drukke, warme bontheid, het Oostersche van dien Nabob, Papa.

Hermien ontving haar vriendelijk.

- Blij dat jij er ten minste bent.

En op een bevreemdingsblik van Eva:

- Heb je honger?! Je moet nog wachten, Marie is te laat, juist belde ze op, er schijnt iets te wezen met hun chauffeur; als ik wel begreep, komt ze straks met een taxi.

Het duurde nog bijna een half uur, wat Hermien ongeduldig maakte. Eva keek ‘Graphic’ en ‘Illustration’ door, precies als vóór Papa zijn dood. Adrie was plechtig binnen gekomen. Wat groeit ze haar moeder na, dacht Eva. Ook moeders ongeduld bleek ze te deelen: half negen wachtte zij Lize Mayer en 't was al bij zevenen!

- En de jongens? vroeg tante Eva.

Allebei weg. Siegfried, over geweest, was weer naar Leiden en Gustav naar een jongelui's dineetje in Den Haag.

- We zijn huiselijk met ons vieren.

- Als tante Marie nu maar komen wou!

Precies haar moeder, dacht Eva spijtig, een dom-hautaine ergernis over wat niet eens tante's schuld was.

Eindelijk taxi-geluid - ja, Tante. Een drama kwam er met haar binnen.

- Jan heeft ons opeens laten zitten. Stel je voor, nu Theo uit is! Maar we zullen hem wel krijgen.... Alleen ben ik nu zonder wagen.

- Zonder wagen? vroeg Adri.

- Ik kan toch niet zelf chauffeeren!

- Weet je, waarom het is? vroeg Hermien.

- Ja zeker! Hij heeft ons bestolen, al maanden; maar Theo merkte natuurlijk niets. Van Maanen is er achter gekomen. Jan konkelde samen met die z'n chauffeur en nu beginnen de heeren

een zaak. Garage De Vlijt. Zij directeuren! Jan heeft blijkbaar niet eerder gedurfd, niet voordat het hek van de dam was. Kijk....

Marie greep nerveus in haar taschje. Een brief aan haar man, door haar geopend, dat Jan bij dezen zijn ontslag nam. In een couvert met 'Garage De Vlijt'.

De meid kwam zeggen dat er gedekt was. Met doffen blik noodde Hermien haar gasten. Ja, het was wat, tegenwoordig.... Toen de soep was gediend en de meid uit de kamer, moest Marie nog meer vertellen. Hoe zoo iets kon; of zij geloofde, dat waarlijk van gestolen geld die twee een zaak waren begonnen.

- Waar anders van? Ze hadden niets.

- Er kan hun geld zijn voorgeschoten.

- Nee, Frans van Maanen had zekerheid, hij heeft het ook al aangegeven. Maar Theo komt weer net te laat.

- Kan Max je niet helpen? vroeg Hermien.

Een grijns van Marie vergroof de het antwoord:

- Die reserveer ik voor onze divorce.

- Gaat u scheiden, Tante? verstoutte Adri zich.

- Nog niet, kind, maar men kan nooit weten.

Wrok klonk er uit de stem van Marie. Dat zij met een taxi had moeten komen, terwijl haar man aan den fuif was in Brussel!

- Had ons toch gevraagd, kwam Hermien wat traag.

- Willem moest immers Eva halen.

- Ik nam de tram, zei Eva droog.

- ....Hé, zeg jij es, wreekte Marie zich, over Willem gesproken, was die ook te Amersfoort bij dat trouwen?

- Natuurlijk, het huwelijk van zijn zuster!

- Dus.... met jou! Hoe hield hij zich?

- Keurig, hij heeft zelfs getoost.

- Zat u met hem aan tafel, Tante?

- Ja, schat, maar hij zat naast de bruigom. Ik had de andere broer als buurman.

- Gut!....

Het kind dorst niet verder vragen, nu haar moeder en tante Marie bleven zwijgen. Ook kwam de meid met een vischschoteltje.

- Jullie krijgt niets bijzonders vandaag, lichtte Hermien overbodig in.

Dit schoteltje, overlegde Eva, was inderdaad met schelvischklieken van den vorigen dag bereid. Maar ook Papa vond visch en wild pas den tweeden dag je dàt.

- Zou het gaan, Tante? waagde Adri.

Eva veinsde niet te begrijpen.

- Kind, ik heb een reuzehonger.

- Och nee Tante, ik meen met die schilder....

- O! 'k dacht dat je me gulzig vondt. Werkelijk nam ik indiscreet veel. Maar zoo'n schoteltje is iets heerlijks. Veel lekkerder dan versche visch. Gaan? Met die schilder? O.... zit jij met je hoofd op een bruiloft! Ik heb pas te Amersfoort gelogeerd en 't was er een ideale toestand. Echt de warmte van jong geluk.

- En.... het jongetje? dorst nu Adri.

- Máár kind, kwam de moeder.

Marie gaf een grijns.

- Dat oompje van je is een schat.

Een stilte viel als met een plons. Weer redde de binnenkomst der dienstmaagd. En ditmaal toefde die lang genoeg om aan de gastvrouw tijd te laten het gesprek naar nieuwe wegen te voeren. Bleef er toch iets als stroefheid hangen, of was 't de ergernis in Eva, die haar deed peinzen: wat begon ik, zóó kort na Amersfoort weer hier?

Belangstelling in materie schonk, als meestal bij de familie Bergmann voldoende stof tot versch gesprek. Hermien bleek, toen zij ging verhuizen, ernstig te hebben geweifeld tusschen den vleeschhouwer dien zij had en den vleeschhouwer harer schoonouders, welke hier al zoo lang bediende. Ludwig wenschte verandering, zelfs drong hij naar een nieuw adres; maar zij verkoos haar ouden slager. En dus was die mee overgegaan. Het nieuwe japonnetje van Adri bleek het tegendeel eener gelukkige keuze. Tante Marie was niet zóó lief, het meisje met oprechte of andere bewondering te troosten; zonder dat zij gevraagd was zei Eva: - Och....

Maar langs de schuldige modieste vond het discours nu breede banen, van Rotterdam eerst naar Den Haag en toen, daar

Pullman hielp, naar Brussel, of liever in eens door naar Parijs; Brussel was duur en niet beter dan Holland; maar Parijs bléef wel Parijs.

Wrevelig dacht Eva: - Hé, waardoor kan dat me zoo weinig schelen? - Zij gaf nog altijd om toilet. De japon die zij droeg was nieuw. Sinds lang hadden allen er haar aan gewend, van wat zij aanhad niets te zeggen, omdat zij zich joodsch-opzichtig kleedde. Vroeger had het haar geenszins belet, ook over modes haar meening te zeggen, hoewel ze nooit erger het zwarte schaap was, onder al de broers en zusters, dan in de dingen van 't uiterlijk. Zij trok het zich aan - soms, meestal niet. Haar leed kwam voort uit den grond van hun smalen: dàt ze het leelijke eendje wàs, waaruit nooit een zwaan zou groeien. Hun ergernis zelve deerde haar weinig, ze wist zich anders en niet minder, hoe langer hoe meer werd zij iemand apart, gesteund door Vader en door Max. Maar van al wat er thuis werd bepraat, interesseerde haar niets zóózeer als de mode.... En nù dacht ze: hou' jullie toch op, dat geleuter, zeg liever niks!

Te verklaren wist ze dit niet. Er was de algemeene vervreemding, die ze al zoo lang van allen voelde, zelfs van het huis, nu 't Ludwig's huis was. Maar begonnen de modes haar te vervelen, de modes, waar zelfs Antje aan meedeed, met wat Nico op reis voor haar kocht?!....

Zij moest oppassen, niet onverschillig te worden. 't Was nog een gulden les van Vader: '*Stel belang,* in wat je wilt, maar zak nooit af tot: niets kan me schelen.'

De maaltijd leuterde langzaam voort. Adrie had permissie gevraagd en gekregen, haar halve peer te laten liggen en op te staan toen Lize er was. Later kwamen de twee beneden om een kopje thee te drinken en zij speelden een quatre-mains. Vóór elven wilde Marie naar huis en daar het akelig weer was geworden, zouden de schoonzusters en passant Lize afzetten aan haar woning. Nauwelijks was die afgeleverd, of Marie kwam met verwijt: hoe Eva dàt kon zeggen aan tafel, óómpje, en nog wel tegen Adrie!

Eva aarzelde niet met het antwoord.

- Om 't kind te geven wat het vroeg. Ik heb haar nooit over Antje gesproken, maar je merkte, ingelicht was ze. Haar praten van ‘het jongetje’ wou natuurlijk niet anders zeggen dan: 't Kind waar ik heel goed van weet, dat die vrouw het van Grootpapa heeft.

- Maar Eef, hoe zou een meisje weten?....

- Een meisje weten, zeg dat wel! Zei ‘dat jongetje’ niet genoeg?

- Ja maar dat jij toen zóó appuyeerde....

- Ik zei niets dan dat Piet een schat is. Marie, hij is de schat van mijn leven.

- Hoe is het mogelijk! weeklaagde Marie.

Zij stapte uit; Goddank, dacht Eva, ze snakte naar huis; weer wist ze: werken, om al die ellende te boven te komen.

Schuin vóór haar zat Willem rustig en recht, ondanks de teistering van het weêr. Eva herinnerde zich een soortgelijk gesprek als van zoo even, ook met Willem dáár - toen met Hermien. Hoe leek hij op Antje, maar wat was hij een heer! God! plotseling doorschoot het haar, dat zij vanmorgen niets gezegd had van haar logeeren bij zijn zuster. Zou hij iets doen als Theo's knecht? Stel je voor, de brave Willem? Zèlfs Dina zou zulke gemeenheid niet willen. Hoe tergde zij hem op de bruiloft! Antje was er bleek van geworden. Zoo lief als ze deed tegen bruigom en bruid: - ‘Màg ik Nico zeggen, nòu graag dan!’ zoo treiterig was ze tegen d'r man.

Als Willem scheidde en trouwde met háár?....

Eva's handen omklemden de bank, ze smakte, slikte slechts met moeite. Ze wou, ze zòu die gedachte niet hebben. Willem wàs een man om verliefd op te worden, het chauffeurspak omsloot hem prachtig. Maar hij was de oom van Piet en hij hield, hij hield van Dina.

Zij.... zelfs indien hij haar nàm, om haar geld, om ook een garage te kunnen beginnen, hij zou haar aanzien met tegenzin.

Als deed het een ander, zoo onvoorziens, knipte zij licht aan in den wagen. En boog voor 't spiegeltje, heel even, en wrong met een kramphand het licht weer uit en poogde 't venster open te krijgen, maar zag nu: bijna was ze thuis....

Diep zuchtte ze, veerde recht, vóór op de bank....

Willem belde, stond aan het portier.... Toen, hoewel Trui in de deur het moest hooren, zei ze, terwijl ze hem de fooi gaf:

- Ik was vier dagen de gast van je zuster, heerlijke dagen, het gaat hun best.

En genoot van de blijdschap op het mooie gelaat.

III.

Een koude dag in Januari. Uit den Kunstkring buiten komend, rilde Eva in haar bontjas. Dom dat ze den mantel had aangehouden, hoewel de zaal lekker verwarmd was. Maar ja, als werk je zoo dadelijk pakt! Enorme kerel, die Permeke, ook alweer zoo'n *wezenlijk schilder.* Half-een? dan was ze er twee uur geweest! De tram afwachtend, hoek van 't Singel, genoot ze van den zwier der meeuwen over het ijsvlak van de gracht. Zalige dieren, sterk en sierlijk, nijdassen erger nog dan duiven, zooals ze elkaar nu het voedsel ontgristen. Dàt te schilderen.... Och wat, zij! Kwam van Permeke en dacht: ik dat doen! Wat leek het aarzelloos neergezet, zonder weifelen, ook zonder rusten. Je voelde dat het zoo moest zijn, hoe eigenaardig, hoe heerlijkpersoonlijk. Oer-figuren in dat 'Gezin'. Blij-donkere vlakken vast tegen elkaar. En dan die 'Papeter', formidabel! De man niet meer dan enkele vlakken, de pot of pan ook aangeduid, maar welk een eenheid van kamer en mensch! En, nog sterker geweldsstuk, de 'Kermis'! Een achtergrond van eigenaardig ineenschuivende daken, muren en belichte gevels en daarvóór de kermiswijven, twee zatte tronies in lantaarnlicht. Hevigheid, haast als van Breitner; maar schriller, wranger, modern-nerveus, een flits van het voorbijscherend leven.

Zóózeer was Eva vervuld van dit werk, dat zij bij het instappen te laat den groet zag van meneer Van der Werve en zijn zoon op het achterbalcon. Starend de ruit uit, zonder te zien, verloor ze 't stuur van haar gedachten, die uit den Kring voerden naar 't atelier. Als hulpeloos, met den weerzin der schaamte, was ze en bleef bij haar eigen werk. Had het zin, dat zij schilderde? Ze deed al deze weken haar best. Een waagstuk was het geweest, o zeker! maar het beeld van haar Vader droeg ze diep in zich

en tweemaal had ze hem vroeger geschilderd en immers tallooze keeren geteekend. Juist om zich heelemaal te geven, had ze dit gewaagd, gedurfd; niemand wist het, of had het gezien - Trui! nu ja, die telde niet mee. Ze hield het ding vooreerst verborgen; een indruk als nu van Permeke smeet het dierbaarste zelfvertrouwen omver. Uitsluitend had ze gezocht naar expressie. De rijke jood vol blije kracht, vol aangeboren geloof in het leven, met geen moment verloren moed, vol van goedhartigheid, máár vechter, onvervaard naar voren tredend... zonder voeten, nu ja, 'n kniestuk, maar in de houding van het vroegere ten-voeten-uit-portret. De kleeding van het andere - waren daar de kleuren niet beter? 't Gezicht? Het leek, het was Papa, Papa van die teekening op den zonnigen winterzondag, toen ze voelde: het doet hem plezier dat zijn dochter dien kop heeft geteekend. Ach maar, rammelde het geheel niet? Dat was het prachtige bij Permeke: alles, dáár, als wat van zelf spreekt, ondanks het ongewone, de vreemdheid. Haar werk? Het met moeite bijeengegaarde, een compromis van drie impressies, van dit nog hier en dat nog daar, om toch maar alles weer te geven, wat zij van Vader had en wist.

.... Max! Hèm zou ze het graag laten kijken! Maar nog had hij niet vergeten. Zijn tweede brief was hatelijker dan 't flodderding van daags na haar eersten. En nu niet zóó neergeschreven, weken, maanden lagen ertusschen. Hier had hij over nagedacht! Maar was zij niet de zondebok voor al wat hij aan vereenzaming leed, nu ook Lotte hem radeloos maakte en zelfs zijn moeder zich tegen hem keerde ....òm Lotte, om dat liefdeleven, waar hij zich willoos door liet leiden? Nu kwam hij wellicht nooit meer over. Zij naar hem toe? Wat zou het baten! Tegen Marthe kon ze niet op, hoe zou zij iets vermogen op Lotte?

Vreemd, zooals de dingen loopen! Zij had om het leed over Max te vergeten, haar hart, haar ziel willen leggen in werk en daarom Vaders portret geschilderd. En juist nu het klaar was, zag ze Permeke! Gelukkig, dat ze niet eerder gegaan was! Wat bleef haar, eenzaam, zonder werklust, en hoe te werken zonder moed.....

Doch nu gebeurde iets eigenaardigs, waar zij zich rekenschap

van gaf. Terwijl zij, uit de tram gestapt, het eindje liep tot aan haar huis, wist ze dat ze toch zou werken, ondanks dezen stoot bij het zien van Permeke!.... Toen zij de voordeur opende, zag ze Mientje door de gang gaan, een blad met kopjes vóór zich uit.

- Wat doe je! riep ze verschrikt, wat moet dat?

- Meheer Terpstra is-t-er, antwoordde Mientje, terwijl ze bij de trap bleef staan. Meheer Terpstra mit nog 'n heer.

- Hè? Toch niet in 't atelier?!

Groote goden; het stomme wezen; of nee, hoe had ze kunnen weten, na al de bezoekjes om koffie te Nunspeet! Maar nu zag Terpstra, zag nog iemand, en met het nieuwe portret de oude.

Stumperig strompelend op haar trap, kwam Eva, opeens weer ontmoedigd, binnen.

- Rogmans, jij óók?!

Haar schriktoon was zóó, zulk een openhartig onwelkom, dat beide kameraden gul lachten, waarna zij ook maar smalletjes meedeed. Zij zaten op de groote sofa en rookten haar Queen-Mab-sigaretten. Maar Rogmans stond haar toeknikkend op en halverwege het portret gaand, keek hij haar aan met stralenden blik.

- Eef, wat heb jij ons verrast!

- Ja, kwam Terp, een bliksemsch goed ding.

Eva stond, verbleekt, onthutst.

- Meen jullie dat? Is 't heusch wel iets?

- Wel iets? Iets dat ik nooit van je verwacht had! Je neemt me niet kwalijk? Ouwe vrienden. Maar waarachtig, we waren paf.

- O jongens!

Het was te veel voor haar. Tranen welden, zwaar drukte ze handen.

- En ik kwam zóó neerslachtig thuis!

Zij vertelde waar ze geweest was en hoe Permeke haar had ontmoedigd. Rogmans vond het ondergaan van dergelijke indrukken tegelijk gezond en dom, wezenlijk kwaad doen konden ze niet, op zijn ergst wat tijdverlies geven.

Terpstra kwam van Amersfoort. Had een nacht geslapen bij Nico.

- En waarvoor ben jullie nu eigenlijk hier?

Het bleek dat een tentoonstelling bij Van Hasselt, waarover Terpstra onlangs al was komen praten, haar beslag gekregen had. Hij zou er samenzijn met Rogmans.

- Heb jullie nog over Nico gedacht?

- Gedacht ja. Trouwens had hij me geschreven, juist daarom ben ik met hem gaan praten. Hij heeft niets, zoo min als Luiken, maar die brengt twee goeie dingen op Lukas en doet mee in Den Haag bij Smits. Nico voert zóó weinig uit.

- Jammer, zei Eva.

- Zeker jammer. Niet van het tentoonstellen, wel van z'n tijd. Ja, dat pater-familias-spelen....

- Och, de hartelijke kerel! En zóó productief was ie nooit!

- Hij had nu het land. Misschien dat deze tentoonstelling helpt om hem aan de gang te brengen.

- Houd jij jezelf nu flink op gang, Eef!

Rogmans nam nog één sigaretje, die Eef had zulke allerbeste, en drukte hartelijk haar hand.

- 'k Beloof het je. Dank, hoor! Allebei!

Dien avond schreef zij weer aan Max, verzwijgend wat Tante Lea verteld had over zijn moeilijkheden met Lotte; een kletsbrief, dacht ze, toen hij af was, maar met dit ééne levendige: de belijdenis aan hem, dat ze weer wat moed voor haar werk had en een portret van haar vader maakte, waar Rogmans en Terpstra veel goeds aan vonden.

Ook schreef zij aan meneer Van der Werve, om haar onachtzaamheid op de tram: wat er de oorzaak van geweest was en of hij, niet boos, haar zou willen helpen met doorloopenden toegang tot zijne werf, zoodat zij er studies kon komen maken.

(Wordt vervolgd.)

Het neo-vitalisme door Drs. W.H.C. Tenhaeff.
(*Vervolg en slot van blz. 555*).

VII. Parapsychologie en neo-vitalisme.

De vraag rijst thans: hoe staat het hier met de uitkomsten der onderzoekingen op het nieuwe veld van wetenschap, dat men met den naam parapsychologie of psychical research betitelt?

Het lijdt geen twijfel, of een aantal verschijnselen, welker studie binnen de grenzen dezer wetenschap valt, biedt zeer krachtige bewijzen ten gunste van het vitalisme. De groote belangstelling, welke zich sedert geruimen tijd bij Driesch voor de studie der supernormale verschijnselen en vermogens openbaart (in het jaar 1926 vervulde hij het ambt van voorzitter der Engelsche Society for Psychical Research) moet zekerlijk voor een zeer belangrijk deel worden toegeschreven aan het feit, dat hij in de parapsychologie een krachtige bondgenoote heeft gevonden in zijn strijd voor het neo-vitalisme.

Op pag. 190 van zijn recent werk: 'Grundprobleme der Psychologie', hiervoor reeds genoemd, schrijft hij trouwens met betrekking tot enkele groepen supernormale verschijnselen, dat zij 'in der Tat nur einen erweiterten Vitalismus, gleichsam einen Ueber-vitalismus darstellen.'

Onder suggestibiliteit hebben wij te verstaan: vatbaarheid voor suggesties, vatbaarheid voor ingevingen.

Meende men enkele tientallen jaren geleden allerwege dat de suggestibiliteit een degeneratie-kenmerk is, thans geldt in de

wetenschap de opvatting, dat de suggestibiliteit als een algemeen menschelijke eigenschap moet gezien worden.

Nochtans verschillen de menschen onderling met betrekking tot hun suggestibiliteit. Leeftijd, ras, lichamelijke gesteldheid, intellectueele ontwikkeling, enz. zijn factoren welke hier een rol van beteekenis spelen. Zoo is, om dit met een paar voorbeelden nader toe te lichten, het kind meer suggestibel dan de volwassene, de archaïsche mensch meer suggestibel dan de cultuurmensch, de onontwikkelde meer suggestibel dan de ontwikkelde.

Het onderzoek met betrekking tot de suggestibiliteit heeft voorts aangetoond, dat er bepaalde bewustzijnstoestanden voorkomen, waarin de suggestibiliteit, ten opzichte van die welke men in den waaktoestand vertoont, verhoogd is.

Hiermede zijn wij het probleem der hypnose genaderd.

Onder hypnose versta ik een slaapachtigen toestand, gepaard gaande met een - ten opzichte van den waaktoestand - verhoogde mate van suggestibiliteit. Somtijds ontbreekt de slaapachtige toestand en valt slechts een verhoogde graad van suggestibiliteit te constateeren. In dit geval spreek ik van *intermediaire hypnose*

Gezien het feit, dat de aard der hypnose afhankelijk is van de middelen waarvan men zich bedient om haar te verwekken, kan men verschillende vormen van hypnose onderscheiden, waarvan de voornaamste zijn:

a) de mesmerische hypnose;
b) de technische hypnose;
c) de suggestie-hypnose.

Het verwekken dezer onderscheidene vormen van hypnose is door mij breedvoerig beschreven in deel II van mijn: ‘Beknopte Handleiding der Psychical Research’ (den Haag, H.P. Leopold's Uitgevers-Mij., 1926). (Zie ook mijn opstel: ‘Van Mesmer tot Coué’ in: ‘De Nieuwe Gids’ van Januari 1925.)

In het derde hoofdstuk van genoemd deel heb ik er op gewezen, dat de medici zich bij voorkeur van den derden dezer hiervoor genoemde vormen van hypnose bedienen.

Nadat de psycho-therapeut dezen toestand heeft verwekt (door het voorspiegelen van de kenteekenen van den normalen slaap aan zijn sujet) benut hij hem om er zijn patient heilaanbrengende auto-suggesties in te induceeren. Hij verzekert zijn patient, zoo deze b.v. lijdende is aan asthma, dat zijn geheele wezen gericht

wordt op de genezing van dit lijden; dat hij zich - om hier met Emile Coué te spreken - iederen dag in alle opzichten hoe langer hoe beter zal gaan gevoelen.

Laten wij nu eens aannemen, dat bij een patient, welke aan de een of andere kwaal lijdende is, en die zich aan een suggestie-therapeutische behandeling onderwerpt, na verloop van eenigen tijd een verbetering in zijn toestand valt waar te nemen, welke ten slotte tot een algeheel herstel leidt, wat mogen wij dan daaruit besluiten?

Zooals ik in mijn genoemd werk heb aangetoond, kan een dergelijk feit ons slechts leiden tot de erkenning, dat er in ons iets is, dat die suggestie heeft ontvangen, daar kennis van heeft genomen en aan gehoorzaamd heeft, en bovendien, dat dit iets in staat is om het fysiologisch gebeuren in ons lichaam te beheerschen.

Nog duidelijker blijkt dit uit b.v. de stigmatisatieproeven, waarvan door o.a. von Krafft Ebing (‘Eine Experimentelle Studie auf dem Gebiete des Hypnotismus’; Enke, Stuttgart, 1888; zie pag. 79 e.v. van deel II van mijn genoemd werk) gewag gemaakt wordt, waarbij men door geïnduceerde auto-suggesties bij een sujet bloe dingen wist te verwekken.

Voorts uit de proeven van Dr. Hansen uit Heidelberg, waarover deze sprak bij gelegenheid van het congres voor psychotherapie, dit jaar (1927) te Nauheim gehouden.

Zijn proefpersoon was een gezonde, zeer gemakkelijk en diep te hypnotiseeren vrouw, die zich voor deze onderzoekingen, waarvan zij de groote wetenschappelijke beteekenis inzag, welwillend beschikbaar had gesteld.

Hij onderzocht den invloed van in de hypnose geïnduceerde auto-suggesties op de vorming van maagsap. Hierbij moet hem gebleken zijn, dat de samenstelling van het maagsap bij het eten van een bepaalde spijs dezelfde was, als de samenstelling van dit vocht, wanneer slechts de suggestie gegeven werd dat deze spijs werd gegeten. Suggereerde Hansen zijn proefpersoon het eten van eiwitrijk voedsel, dan ontstonden er, volgens hem, maagsap met fermenten welke het eiwit verteren; suggereerde hij het eten van vetrijk voedsel, dan vermeerderden zich de fermenten der vetvertering.

Geen enkele proef moet, volgens Hansen, mislukt zijn.

Bij de discussie, welke op de voordracht van Hansen volgde, werd het woord gevoerd door o.a. prof. Klemperer, die mededeelde,

dat het ook mogelijk is, door in hypnose te suggereeren dat suiker gegeten wordt, het suikergehalte van het bloed te doen toenemen.

Al deze proeven - en op dit thema bestaan verschillende variaties - bewijzen ons, dat er in ons iets is, waartoe wij ons onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden kunnen richten, dat ons aanhoort en gehoorzaamt, en dat organiseerend vermag op te treden.

Een agens, gelijk dit iets is, dat een er aan medegedeelde gedachte in het organisme weet te realiseeren, kunnen wij ons moeilijk anders voorstellen dan als een denkende en organiseerende individualiteit, welke wij echter wel moeten weten te onderscheiden van ons waakbewustzijn (datgene wat wij in ons dagelijksch leven ons 'ik' noemen), daar daaraan de qualiteiten, welke noodig zijn om deze suggesties te kunnen uitvoeren, ontbreken.

Dessoir noemt dit agens ons 'dubbel ik', Myers ons sub-liminale zelf, du Prel het transcendentale subjekt, Maeterlinck spreekt hier van 'onze onbekende gast', terwijl men het in mijn publicaties als regel het ons onbewuste genoemd vindt, d.i. dat deel van ons bewustzijn, waarvan wij ons onder normale omstandigheden niet bewust zijn.

Het verschijnsel der intellectueele exaltatie - door mij breedvoerig beschreven in mijn genoemd werk - leert ons het ons onbewuste kennen als een bewustzijn, dat zoowel in qualiteit als in quantiteit van ons waakbewustzijn verschilt, en dat in staat is langs den weg der automatismen[1)] berichten aan het waakbewustzijn te doen toekomen.

Een der meest merkwaardige voorbeelden van intellectueele exaltatie is het verschijnsel van den tempelslaap der antieke cultuurvolkeren, waarover ik een en ander heb vermeld in deel II, pag. 103 e.v. van mijn: 'Beknopte Handleiding der Psychical Research'.

1) Men onderscheidt den weg der motorische en dien der sensorische automatismen. Langs den weg der motorische automatismen komen b.v. de automatisch geschreven en gesproken berichten.
Langs den weg der sensorische automatismen komen de berichten, welke men in visioenen (gezichtshallucinaties) voor zich ziet, zich toegesproken waant (gehoorshallucinaties), enz.

Wanneer Dr. Fred. van Eeden zegt, dat 'dichten is hooren en het gehoorde opschrijven', dan wil dat zeggen, dat bij hem, als dichter, de berichten van het hem onbewuste langs den weg der sensorische automatismen komen. Men zie in dit verband ook Willem Kloos' studie: 'Over het supernormale' in: 'De Nieuwe Gids' van April 1923.

De bekende Duitsche parapsycholoog Dr. Carl du Prel maakt in zijn: 'Studiën uit het gebied der Geheim-Wetenschappen' (vert. Dr. P. de Koning, deel II, pag. 62 e.v., uitg. P.M. Wink, Amersfoort, 1909) gewag van een proefneming, waartoe hij gekomen is op grond zijner studiën van dezen tempelslaap der Ouden. Zij werd genomen op 26 Mei 1889 te München door eenige leden van de 'Vereeniging voor wetenschappelijke psychologie' aldaar.

Een van hen, B.P., fungeerde als proefpersoon, een ander, Dr. med. G., als proefleider. Eerstgenoemde, die in 1870 bij Sedan een schot in den schouder had gekregen, miste het vrije gebruik van zijn arm en leed nog steeds aan heftige pijnen in dat lichaamsdeel. Men bracht hem in hypnose en stelde hem daarna vragen over zijn verwonding en over de genezing van zijn pijnen, waarop hij begon te spreken over morfine, hetgeen hij echter geen goed middel vond, en over koude armbaden, welke echter ook maar voor een half uur konden helpen.

Nu gaf Dr. G., de medicus, den proefpersoon het posthypnotisch bevel: 'Vannacht zult ge droomen. Ge zult denken aan de vele en erge pijnen, welke ge al van uw verwonding geleden hebt, ge zult u die zoo levendig herinneren, dat ge u ernstig zult bezighouden met de vraag, of ge niet een geneesmiddel tegen uw lijden zult kunnen vinden. Ge zult het in uw droom vernemen en hooren hoe uw lijden volkomen genezen kan worden. Dit geneesmiddel of deze geneeswijze moet zich zoo vast in uw herinnering prenten, dat gij het morgen, bij uw ontwaken, beslist nog weet en ge het u blijft herinneren, tot ge Dr. du Prel ziet, wien gij nauwkeurig verslag van uw droom moet doen. Dat wat u gezegd is zal en moet geschieden....'

Het overige gedeelte van het bevel had betrekking op een ontwaken zonder pijn, in opgeruimde stemming, enz.

De onderzoekers lieten B.P. nu nog eenigen tijd rusten, waarna hij, voorbereid op langzamerhand ontwaken, wakker gemaakt werd.

Het sujet bleek nu niets meer te weten van wat er geschied was, en de onderzoekers onthielden er zich stipt van, toespelingen daarop te maken.

Toen du Prel nu den volgenden middag bij B.P. kwam, was deze dan ook geheel onkundig van de ware aanleiding van dit bezoek. Dr. du Prel begon te spreken over de hypnose van den vorigen dag, en de patient beklaagde zich, dat deze hem slecht

was bekomen. Na de zitting had hij weliswaar geen pijn gehad, en dat was vreemd genoeg, daar er toch onweer had gedreigd, maar 's avonds in bed waren de pijnen zoo hevig geworden, dat hij zich rusteloos om en om had gewenteld, en eerst om drie uur 's nachts was ingeslapen. Toen had hij een vreemden droom gekregen. Hij had een stem gehoord, welke hem toesprak en hem verwijten deed, dat hij traag was en niets tegen zijn pijnen deed. Hij moest beginnen met koude wasschingen. Voorts had de stem gezegd, dat hij omslagen van gemagnetiseerd water moest maken, en deze in een caoutchouc omhulsel moest laten uitwasemen. Dit zou hem leniging geven en wellicht de pijnen geheel verdrijven.

Deze droom was hem zoo vreemd voorgekamen, dat hij hem 's mongens dadelijk aan zijn vrouw verteld had.

Eerst nu lichtte du Prel den patient in, dat deze droom als de post-hypnotische uitvoering moest worden beschouwd van een hem in de hypnose gegeven bevel, en hij wist hem er voorts toe te brengen, het gedroomde geneesmiddel toe te passen, hetgeen, altijd volgens du Prel, tot een belangrijke verbetering in den gezondheidstoestand van den patient geleid heeft.

Een analogon van dit verschijnsel van modernen tempelslaap is kortgeleden geconstateerd door den medicus W. Kröner (Charlottenburg) en beschreven in zijn werkje: ‘Mediale Diagnostik’ (Oswald Mutze, Leipzig, 1923). Zijn waarnemingen betreffen een jonge, gehuwde vrouw, die o.a. in staat blijkt te zijn op supernormale wijze juiste, medische diagnosen te stellen van haar totaal onbekende personen, met wie zij slechts ten behoeve der proefneming voor één enkel oogenblik in aanraking werd gebracht.

Men kan zich bij het bestudeeren van de verslagen van dergelijke proefnemingen ten hoogste verbaasd toonen, maar ik geloof nochtans, dat deze verbazing wel eenigszins luwt, wanneer wij bedenken dat de onderzoekingen op het gebied der parapsychologie ons o.a. de begrippen organiseerend principe en intellectueele exaltatie hebben geschonken. Want met behulp dezer begrippen wordt veel begrijpelijk, van hetgeen ons anders totaal onbegrijpelijk toeschijnt.

De suggestie-therapie leidt ons tot het begrip organiseerend principe (waartoe men overigens ook langs andere wegen kan komen; men denke slechts aan het begrip vis medicatrix naturae der geneeskunde, tot op zekere hoogte identiek met dat van het

organiseerend principe), dat ons lichaam heeft opgebouwd en in stand houdt.[1)]

Voorts kan zij ons dit principe moeilijk anders doen zien dan als deel uitmakend van een, ofschoon ons waakbewustzijn onbewust, nochtans bewust (denkend) principe, door mij het onbewuste genoemd, en wij worden in deze zienswijze gesteund wanneer wij de berichten bestudeeren welke langs den weg der automatismen tot ons komen. Deze berichten plaatsen ons vaak voor het verschijnsel der intellectueele exaltatie, hetwelk wij ons wel niet anders kunnen begrijpen, dan door aan te nemen, dat het ons onbewuste een principe is, dat zoowel in qualiteit als in quantiteit van ons waakbewustzijn verschilt.

'Onze onbekende gast', om hier met Maeterlinck te spreken, is een denkend en organiseerend principe, dat zich in staat gesteld ziet langs den weg der automatismen zijn boodschappen aan het waakbewustzijn te doen toekomen.

Wie dit alles vermag in te zien, kan zich niet langer verbazen over het feit, door C. Lombroso op pag. 110 van zijn: 'Hypnotische und spiritistische Forschungen' (J. Hoffman, Stuttgart) opgemerkt, n.l. dat 'es Heilkünstler unter ihnen (de occult-begaafden) gibt, die oft absolut nichts von Medizin verstehen und doch merkwürdige Resultate erzielen', een uitspraak waartoe deze groote geleerde gekomen is op grond der studie van gevallen, waarvan de hiervoor vermelde proefneming van du Prel een simpel voorbeeld is.

Naast de hiervoor besproken fenomena zijn het wel de materialisatieverschijnselen, welke van de zijde der parapsychologie de meest krachtige pleidooien ten gunste van het neo-vitalisme leveren.

Onder materialisatie hebben wij te verstaan de vorming van stoffelijke structuren, meestal van 'organischen' aard, door een levend persoon en op supernormale wijze. Een dergelijke vorming ontstaat mogelijk door een exteriorisatie van het organiseerend principe.

Met betrekking tot zeer veel tasten wij hier nog in het volslagen duister, maar het weinige, dat wij nu reeds met betrekking tot

1) Zie mijn brochure: 'Over het wezen van de natuurlijke geneeskracht van het lichaam' (ed. Ned. Vereeniging voor Natuurgeneeswijze, Hilversum, 1928).

deze hoogst merkwaardige verschijnselen weten, pleit zeer zeker krachtig ten gunste van het neo-vitalisme.[1)]

Zoo komt de biologie dus, naast door een verdieping van haar inzicht met betrekking tot normale biologische verschijnselen, mede door de studie der parapsychologische (parabiologische) fenomena, steeds meer tot de erkenning, dat men er met uitsluitend mechanistische beschouwingen niet komt, doch dat zij moet komen tot het aanvaarden van het bestaan van een wonderlijke macht - noem haar met Prof. Dr. Driesch 'Entelechie', met Prof Dr. Jordan (Utrecht) 'Ganschheid', het is om 't even - welke opbouwend, instandhoudend en herstellend werkt. Zij is het welke o.a. het aanzijn geeft aan dit schitterende mechanisch geheel, dat wij als ons lichaam kennen. Met deze erkenning stelt het neo-vitalisme zich niet tegenover, doch boven het biologisch mechanisme....

VIII. Neo-vitalisme en neo-spinozisme.

Het Cartesiaansche dualisme vond tot op zekere hoogte een bestrijder in den persoon van den denker Baruch de Spinoza 1632-1677). Men kan de leer van dezen denker met Prof. Dr. G. Heymans 'de leer van het onbekende derde' noemen.

Descartes had, naast God, de oneindige Substantie, het bestaan van nog een tweetal andere substanties aanvaard: die der Denking (het psychische) en die der Uitbreiding (de stof, de energie).

Spinoza nu verklaarde slechts aan het bestaan van één substantie te kunnen gelooven, welke hij *de* Substantie noemde, ook wel God of de Natuur.

De zielen (de 'denkingen') en de lichamen (het materieele, de uitbreiding) zijn, volgens hem, openbaringsvormen der Godheid (van de Substantie of de Natuur), die mogelijk ook nog andere openbaringsvormen kent, welke echter aan onze (normale) waarneming ontgaan.

De hoogste werkelijkheid, de laatste grond (oorzaak) van al het zijnde is voor Spinoza God, de Substantie, het Geheel der dingen, de Natuur.

1) Volgens du Prel moet de ontwikkeling van het kind in de moederschoot gezien worden als een materialisatieproces. Men zie in dit verband pag. 117 e.v. van deel II zijner hiervoor genoemde: 'Studiën uit het gebied der Geheim-wetenschappen.'

Spinoza heeft bij zijn tijdgenooten over het algemeen zeer weinig waardeering gevonden. Vele denkers der 17e eeuw beschouwden hem als een atheïst, hoewel geheel ten onrechte. De groote waardeering, welke men thans algemeen voor Spinoza koestert (op 21 Februari 1927 herdacht men in den Haag onder groote internationale belangstelling den dag, waarop hij vóór 250 jaar aldaar overleed) begon eerst tegen het einde der 18e eeuw te ontstaan, toen mannen als Goethe en F.H. Jacobi (1743-1819) zich voor Spinoza gingen interesseeren. Bekend zijn de brieven van laatstgenoemden over Spinoza aan Moses Mendelssohn, in 1785 verschenen.

In de vorige eeuw zien wij opnieuw een poging aangewend om het Cartesiaansche dualisme tot een monisme te herleiden. Zoo ontstond het psychisch monisme van Fechner, Paulsen, Strong en en Heymans. Tegenover dit spiritualistische systeem staat het materialistische energetisch monisme van von Bechterew, dat zijn voorloopers vindt in de stelsels van o.a. Büchner en Haeckel.

Deze thesis en anti-thesis vinden haar synthesis in het pneumat-energetisch monisme van den Nederlandschen natuurfilosoof Ir. Felix Ortt, gelijk door mij is aangetoond in mijn opstel: ‘Rond het Monisme’ in: ‘Vragen van den Dag’ van Dec. 1925.

Volgens Ortt moeten de twee moderne, natuurfilosofische begrippen energie en entelechie gezien worden als openbaringsvormen eener onbekende derde, de Godheid, waarmede Ortt een schitterende en welgeslaagde poging heeft gedaan, om de klove tusschen twee, elkaar geheel tegengestelde wijsgeerige stelsels te overbruggen door een eigenaardig, monistisch systeem, dat men neo-spinozistisch zou kunnen noemen.

Ik heb in mijn: ‘Beknopte Handleiding der Psychical Research’ herhaaldelijk gewezen op de groote beteekenis van Ortt's systeem van het pneumat-energetisch monisme als werkhypothese ten dienste der parapsychologie.

Zij veroorlooft ons recht te doen wedervaren aan dat oer-oude denkbeeld van een Algeest, waaruit alle wezens - van de hoogste tot de laagste - ontstaan zouden zijn, en waartoe zij eenmaal moeten wederkeeren, zooals wij dit b.v. in de wijsheid der Brahmanen aantreffen.

Wanneer wij met de Hindoe-wijzen aannemen, dat de menschelijke geest (atma) is een deel, een vonk van den Algeest (Brahma) en nu voorts met Ortt gelooven, dat Brahma (het atma) zich in *deze* wereld openbaart in qualiteit als entelechie (ziel), in quantiteit als energie (stof)[1], dan zijn wij in staat vele vragen te beantwoorden waarop wij zonder een dergelijke theorie het antwoord schuldig moeten blijven.

Ik weet zeer wel, dat er van uit ken-kritisch standpunt bezwaren tegen deze psychosofie en metafysica zijn in te brengen en ik erken te veel de groote beteekenis van Kant en zijn school om deze niet te tellen.

Maar uit dien hoofde spreek ik dan ook van een werkhypothese, zeg ik dat het (voor ons menschen) zoo zou *kunnen* zijn....

Deze neo-spinozistische oplossing van het probleem heeft, naast het voordeel dat zij onze monistische intuïtie bevredigt, tevens vele andere, waaronder enkele welke het psychisch monisme mist.

Zoo stelt zij ons b.v. in staat te komen tot de synthese der antithesen wisselwerking en parallelisme, gelijk ik in deel III (pag. 36) van mijn genoemd werk heb aangetoond.

Met recht spreekt men de laatste jaren van den cirkelgang der fysiologie, sinds de endocrinologie opnieuw recht begint te doen wedervaren (in principe althans) aan de oude humorale opvattingen van o.a. Galenus.

Men kan thans ook gaan spreken van den cirkelgang der psychologie; Ortt kent (met Driesch) aan de entelechie een tweetal qualiteiten toe: het organiseeren en denken, en keert daarmede in principe terug tot de psychologie van Aristoteles.

En het systeem van Ortt is een product van den tijdgeest, welke steeds meer geneigd maakt in de natuur het bestaan te aanvaarden van een ordenend beginsel, dat niet verklaard kan worden uit de wetten, tot op heden ontdekt in de fysische en chemische laboratoria.

En met de aanvaarding van dit beginsel begeven wij ons op den weg welke leidt tot een verzoening tusschen theologie en natuurwetenschap, een verzoening, welke zeer zeker niet anders dan tot het heil der menschheid kan leiden.

1) Mogelijk kent hij nog andere openbaringsvormen in andere werelden dan dit Einstein-heelal. Zie pag. 36 van deel III van mijn genoemd werk.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CCCXCIII.

Wanneer 'k, hier stil gezeten, ver in 't Eigenst vreedzaam glijden
Voel mijn gedachten lijk zij, stijgend uit mijn wijd Gemoed,
Geleidlijk mij verklaren wat er schuilt in 't Diepste en moet
Gezongen of gezegd dus worden door mijn mooien, blijden,

Alleen soms weemoedsvollen Zielswil, die zich hoog verbreiden
Blijft boven 't vreemd gewaan van lieden, die met leuken spoed
De monden los bewegen, of ze iets zeiden, - wordt het goed
Zacht-aan me in 't wetend Binnenst, waar 't vaag lacht dan. Diep-vreemd Lijden

Nog nooit luid klagend, na mijn eerste jaren, begeleiden
Bleef steeds mijn menschlijkst blij-zijn alsof ik gedwee thans boet
Voor mijn geboren-wezen op dees Wereld, ná mijn scheiden,

Half-willens, van een beetre, schoonre, waar 'k mij vaak niet zoet
Niet kalm genoeg te houden wist in vroeger-eeuwsche tijden....
Och, 'k weet: als mensch nu leefde ik menschlijk-sterk en diep-in goed.

CCCXCIV.

't Begon al in mijn kindsheid, 't Boeten: 'k was een vreedge, kleine
Jongen met bleeke wangen, zacht-klare oogen en ik vond
Vaaglijk, daar 'k in mij zelf 't soms voelde: och, al dees lui in 't rond,
Die zóó van alles zeker, ja zelfs 't zwaarste wetend schijnen,

Waarom toch doen zij me, of 't expres ware, altijd maar weer pijnen?
O, 'k mag ternauwernood ooit oopnen mijn verlegen mond,
Of daadlijk hoor ik: Zwijg! en als 'k niet gauw genoeg verstond,
Word 'k in een hoek geduwd, waar 'k dan bewegingloos moet dreinen

Zóó ging 't me ook later steeds, maar stil verdraag 'k. Het lijkt me een fijne
Verwittiging van 't Fatum, Dat me aan 't raadslig Leven bond,
Dat 'k stil-getrouw moet dienen 't Eéne Ware, Dat mij zond,

Dus mijn best Zelf ook in 't Aldiepste, als deel Zijns hoog-uit reinen
Voortjagenden Heelalwils, tot in allerlaatsten stond
'k Plots 't Indiepst ziend word, ook mijn Zelf, in aller Gronden Grond.

CCCXCV.

Knaap, streefde ik sterk al, diep-zwaar-levend, lief en wijd, want wetend
In hoog-ziend mijmren, dat 'k zou winnen, als 'k maar volhield, koel
Diep-in voor al 't stram-doffe, oer-domme... En steeds-maar op een stoel
In 't huisvertrek gezeten, onbeweeglijk, ging 'k, vergetend

Al leed, mijzelf benaadren, aan mijn zwaar-slaand hart geketend,
Verdiepend vredig me in al-soortge boeken, zonder doel
Dan wèg te zijn van 't als mechanisch-daaglijsch, saai gewoel
Van stroeven om mij heen. 'k Zei nauw één woord ooit, en dies heetend

'Een dooie' bleef 'k. Doch, opende ik mijn lippen soms... gespoel
Eindloos van dwaas verwijten overstoof dan plots me, een boel
Gedachten in mij barend aan mijn Toekomst... Dat niet smeten 't

Servies... roetsj!... van de tafel mijn twee handjes...! Geest, uw zoel
Diep-ver bepeinzen van die menschjes, hen heel fijntjes metend
En wegend hield mij kalm in mijn klaar-puur, intiemst Gevoel.

CCCXCVI.

Ook nooit vergeet 'k, wat 'k later, 't heel zwaar dragend, ondervond
Van lieden, die mij leken diep-verfijnd van Ziel en Rede,
Maar toch op 't eind zich toonden niets verstaande ongeestlijkheden,
Wier Inzijn met geen Snoer zich aan 't Onzienbre, Oneindge bond,

Ofschoon mijn Wezen, in 't Al-verst door mensche-min gewond,
Hen eerde, puur hen wanend, toch opeens zij vaak mij deden
Wandaên, die 'k dacht naïef, dat nooit een mensch nog had doorleden,
Doch 'k zweeg veelal, van binnen stil gelijk een Rots, ja, 'k stond

Staeg vredig, veel vergevend, en slechts woest wierd 'k, wen een wond
Die dwazen sloegen, me àl te wijd scheen. Streng-koel stil gesneden
Heb 'k jong steeds Raakwand met Ondiepen, schoon mijn stille Beden

Steeds rezen en weer daalden: ‘Dat Onpeilbre Wil mij zond
Zielen, die meer dan Wanen zijn!’ Maar Gij, Lief, deedt mij kond
Zwijgend, dat diepste Moed en Goedheid slechts geeft zaalgen Vrede.

CCCXCVII.

Voel 'k eng nu? vroeg 'k gestaêg, met heel mijn Wil gedwee diep-turend
In 't Verst mijns waarsten Wezens, waar 'k, van kind af, mee verkeer,
Daar 'k, peilend innig, peinsde: er is geen sterver waar 'k van leer
Dan mijn eene, eerlijke Eigente. O, die vreemden, naar mij glurend

Met scheeve blikken, scherp gebaren, of 'k, expres, voortdurend
Doe wat niet willen zélf ze: ach, daaglijks is 't weer me of een speer
Van dwaze bitse woorden wordt gestoken in mijn teêr
Diep doen, dat 'k rationeel, zooals ik 't klaar, vast voel, blijf sturend.

Ja, zóó gebeurde 't, dat 'k als kleine knaap reeds, hoog me ommurend
Stond met zacht-stoeren, stijven Wil, maar die geen enklen keer
Doen mocht, wat Diepte zei me, ook als 'k lief vroeg 't. Maar toch verzurend

Noch zwak ooit voelde ik worden me in mijn Wijdheid. Neen, als Veêr
Puur-stalen zwiept mijn Ziel uit Eeuwgen Grond. En zeer
Sterk alles ziende, hef 'k mij, verre Wachtpost, eenzaam-vurend.

CCCXCVIII.

Ai, laat vergaan heel zacht me eens, lijk een Wind, die laag in 't Woud
Vervloeit op eens in 't blaêrenweefsel, schoon zoo even zwierend
Hij holde als Storm door de Atmosfeer heen, waar hij, wilsvol vierend
Zijn Zijnstriomfen, wijdlijk werkte weeldrig-wild, doof, koud

Hakend op 't einde, moê, ver wèg van de Aarde, waar hij hoog geschouwd
Had, door al schijnen, naar de Diepte, energisch zich bestierend,
Slechts woest, wanneer de Nood hem drong, met heel zijn Zijnswil gierend,
Maar altijd hijgend naar 't Eene, Eeuwge, dat onmeetlijk blauwt.

Ja, Ziel, wie weet, of méér gij zijt dan Aêm van 't Al? Vertrouwd
Heb 'k op mijzelf alleen, mij nooit met mooie Wanen sierend,
Al vager woorden vreemdheid werend, tot 'k niet suf, schoon oud,

Verzwijmen ga naar nimmer zienbre Wijdte.... Al dingen kierend
Half open lijken voor wie 't ware algeestlijk Leven bouwt
Uit diepsten Eénen Grond, die hèm en 't Zijn tezamenhoudt.

CCCXCIX.

O, hoeveel malen als 'k door zuidlijk-duitsche steden schrijdend
Op eens van binnen-uit moest stilstaan, voelde ik: Hier geweest
In oer-oude eeuw reeds is mijn Wezen als deeszelfde Geest...
En 'k hield de hand op 't hart, waar 't bloed plots vreemdlijk gudste. Och mijdend

Al mystisch mijmren, liep ik ijlings verder, doch plots beidend
Stond 'k stil, want zocht een nieuw herkennen. Diep-fel maar bedeesd
Toch, zag 'k breed op naar kleurge gevels, waar een vreemde leest
Keek met een wijd-bazuinend Aanschijn, wijl daarnaast zich breidend

Heel andre hoofden tuurden of figuren, die zich wijdend
Schenen aan me onverstaanbre bezigheên, ontroerend als een Feest
Van speelgedachten vroegrer Beelders. Laas, dan leek 't me of rees 't

Leven, dat 'k dáár geleefd had, weer naar boven plots, ja, glijdend
Diep-in getroost, hief zich op eens mijn Ziel, die nooit bevreesd
In al der wereld eeuwen, bleef gestaeg voor 't Echtste strijdend.

Bij het kruis door Hélène Swarth.

I.

In 't hart, viercellig klooster, heeft gekorven
God zelf een kruis. De viersprong van de beken,
Die, koningspurper, door onze aadren leken,
Verbeeldt een kruis - O hart! hoe zeer verdorven,
Eer in uzelf uw Heilands wonderteeken!
Hij, wiens genade we onverdiend verworven,
Is liefdevol voor u, voor mij gestorven.
Aanhoor zijn doodskreet, zie zijn oogen breken!

Wijl Hij, die d'alsem van ons leed kwam proeven,
De Godezoon, uit vrouweschoot geboren,
Bevond hoe diep in 't hart wij 't kruis behoeven,
Tot smart gedoemd, tot zaligheid verkoren,
Verblijde ons hoop ééns, boven aardsch bedroeven,
Bevrijd te stijgen waar de sterren gloren.

II.

Vol wierookwazen trilt de kamersfeer.
De kaarsevlammen goudlen op de schouw -
De handen zegen, die voor U ik vouw.
Geliefde, en zie genadig op mij neer!

Kwam vleugelruischen nu door 't hemelblauw
Teresa's Engel, met de vlammenspeer
Mijn hart doorborend, dat het héél verteer
In gloed van liefde en ween zijn bloed als dauw!

'k Vlij 't aan uw voeten, als een roode roos,
Verschroeid - O geef mijn oogen tranenloos
De tranen weer, geschreid om wreed verraad,
Als de uwe om Judas' kus!
Geliefde, ik voel
Uw adem beven, deernisvol en koel,
Uw oogen stralen in uw blank gelaat.

III.

Ik kom getreden uit mijn duisternis
Tot U, die louter licht zijt - 'k Leg mijn leed
Stil aan uw voeten, wijl gij zeker weet,
O God der Smarten! hoe mijn lijden is.

Zoo 'k ál vergaf, hoewel ik nooit vergeet,
Werd 'k eindlijk waard, te naderen uw disch,
Zoodat uw wijn mijn ziel zij lafenis
En aan uw brood ik mij geen oordeel eet?

'k Zie in den Kelk uw oogen diep en klaar,
Uw goddlijk aanschijn zie ik in het Brood -
Hoe zwelt, op 't veld, van liefde en zegen zwaar,
De deemoedvolle gouden korenaâr!
Hoe zwelt de wijndruif van uw liefde groot!

O neem mijn hart! Uw liefde alleen is waar.

O, zóó te sterven door C. van Till - den Beer Poortugael.

O, zóó te sterven
Als sterven 'k hem zag,
Met zeegnend bewegen en stil-blijen lach.
Als stijgende boven de aard en haar zorgen,
Als 'n kind in lente-zingenden morgen,
Als 'n held in klaren en wachtenden dag.

O, zóó te sterven
Met vreugde-gezicht,
Het vizier naar boven, luist'rend gericht,
En nederig wachtende, zonder te bangen
Het wondere leven, het oopne, het lange....
En ziende slechts licht, het eeuwige licht....

O, zóó te sterven
Als hij eenmaal deed:
Te hebben omhangen het lichtende kleed;
Verwonnen te hebben den dood en het leven
En niet voor God en het oordeel te beven,
O, zóó te sterven als hij eenmaal deed!

Chinese verzen door Johan W. Schotman.

Hsiang Ing Tao
Het Eiland der Zwevende Arenden.

I.

Een blauwe schim schijnt aan de waze kim te ontzweven
en hangt daar roereloos.... En onvermoeibaar doelt
al stampend ons klein schip met ongeduldig streven
ter verten onbestemd en nevelwaas-bewoeld.

Maar 't groeit tot vaster vorm: een eiland droomontdreven,
lijnt teerblauw heuvlend op, - naar ziltiger de koelt'
der rotsen glinstering van sluiers wil ontreven
verklaart zich 't stenig land, water-wild-schuimopspoeld.

Dan, aan de donkering der hooggerezen bergen
ontrollen raatlend de ankers, en het ruw gerucht
weer-echoot aan 't graniet en jaagt een schuwe vlucht
zeevogels ruisend op.... Wat wriemelende dwergen
bewegen mense' aan 't strand.... Aan de nog lichte lucht
verglijden wolken traag op koele windezucht.

II.

Grauw puinbebrokkeld, door der stormen drift
meedoogloos naakt-geranseld, wolk-omvaagd,
door stage brandingstorting aangeknaagd,
van ruige regenvormen ruw doorgrift,

ligt hooggerugd gedoken, steil-omklifd,
in zonnewisseling kleurig veelgelaagd,
't vierheuvlig eiland, glimmerglans-doorschift,
van witgewiekte meeuwen kreet-omklaagd,

eeuwig beweegloos.
Wolken jagen wild,
de tijstroom zwellend, slinkt en stuwend, vliedt,
en jaargetijden gaan....
Schuimspattend zilt
de onstuimge zee aan 't steen.... Traagzwevend spiedt
fel -azende arend neer.... maar er is niet
dan eeuwge rust in bruisend-luide stilt'....

III.

Lángs glijdt de zee, lángs vaart de luchte wind,
lángs zwoegen traag de bruinigezeilde jonken,
lángs drijven wolken, die de wind ontbindt
uit banken aan de verre kim ontblonken....

Maar stil sta ik, van licht en zonning dronken
en van verlangens droef.... en om mij wint
't wijd leven wijdere einders.... doelontzonken
schijn ik gebonden aan waar ik mij vind.

Stilte van onvermoeibaar brandingbruisen....
van halmen in verfluistrend ritselruisen....
Stilte van wind die haastend langs mij hijgt....

Wézenloos ál!.... Een tempelbel komt tinken
kristalklaar.... trillend na.... verlangens zinken
in droom, die blij naar verre landen tijgt.

IV.

Wat roodgedaakte huizen in eng dal
van bare bergen, blakende beschroeid
door hoge zon, die 't steen houdt vuurbesproeid,
en 't blauw der luchten luid van goudgeschal,

en rondom, wijd, de zee, de wissle wal
van violette bergen, wolkbevloeid
en onbereikbaar verre.... dat is al.
Maar 't houdt mijn vaag verlangen droom-doorbloeid.

Nu is er rúst.... een zalig zich bezinnen
na eindloos zwerven, zoeken, her en der,
wíl ongewild tot eigen droef ontrief;
nu dreef ik onvoorzien deez' stilte binnen....

Nimmer nog lag het leven mij zó ver,
en nimmer had ik zó het leven lief.

V.
Chinese nacht.

Voor D.

De dicht-bestarde nacht brandt met ál bleker vlammen
waar te eind de Melkweg door waziger diepten voert,
langzaam ontrijst de maan de donkre heuvelkammen
en 't lege tempelplein met zilver breed bevloert,

en van 't grauw tempeldak doet laatste schaduw glijden
en veegt een glinstring aan de rillend-koele zee,
en snoert witscheemrig schuim om de aangevreten zijden
van 't blauwend Hsiang Ing Tao, verdroomd in wijdse vree

Maar door den ruimen nacht op windgedreven zeilen
een ranke sanpan gaat, ontstevenend de kust,
en mijn verlangen vlucht door de eindloosheid der mijlen
naar waar Gij zwijgend beidt in vreugd-doorrilde rust.

Doch verre rijst de muur der onverwonnen bergen,
die heel mijn horizon meedogeloos omsluit....
en spottend, als om luid mijn machtloosheid te tergen,
valt duikelend omlaag 't gedoedel van een fluit.

VI.

Onvermoeibaar ruist de branding
ruist de branding aan de klippen,
spat zijn schuim mij op de handen,
zijn zout schuim mij aan de lippen.

Zonder einde waait de wind aan
waait de wind aan uit het duister,
warm en schroeiend, zwaar-benauwend,
met een wild en war gefluister,

*

alle stemmen zijn verstorven,
alle stemmen, die beminnen,
eeuwig, eeuwig wind en golven....
wat kan mijn moe hart beginnen?

To Friend Alice.

I love the grey eternal roaring sea,
light-flooded, full of deep repose, like death,
the heart-beat of the surf is song to me,
tide swelling high, ebbing: its steady breath.

I love the barren hills of red granite,
steep rising out of the white foaming waves,
the tempel-ruins, now forgotten site
of worship once, amidst grass-covered graves.

I love the grey of thine repose-ful eyes:
rest wrought from sorrow, and thy quiet smile.
Our souls did drift towards the selfsame isle
of ruined hopes and buried loves, the rise
and fall of life sings the eternal song:
make haste, make haste, death will not tarry long!

In the Chinese style.

To Alice.

The willow bends its boughs down to the light,
reflected by the still and dreamy pond,
in the deep restfulness of thy grey eyes
mirrors itself the beauty of Beyond.

The peach will stretch its arms up to the sun,
the buds will burst and thousand blossoms bloom,
thy laugh, though heedless and thy Words, though cold,
call up a thousand dreams that banish gloom.

The willow moulders and the peach wall die,
the sun will set and once the pool run dry,
yet beauty last, and yet a heart be fond
of songs eternal: the Voice from Beyond.

Nog éér de zon in 't zenith van haar boog
het blindendst straalde, schreed ik door een land
van louter doodenheuvels, hard en droog
de grauwe leemgrond, en bloedrood het zand.

Over de graven ademden cypressen
hun vreemde, koele geuren dromend uit,
geheimvol, donker-zwijgend, priesteressen
wier dodenhymne suizelt schemer-luid.

Hoe wéégt die welke twijg in mijne hand,
hoe bitter is de geur dier dorre blaren....
Waar voor de graven 't offervuur nog brandt
komt zoeter reuk teer-talmend ommewaren;

Dromen ontstijgen aan verstorven droom,
en mijmring drijft op fijne wierookwalmen,
een zachte wind doorzoeft de twijgen loom
en duldend buigen zich de tere halmen.

O gij, die 't leven meer dan alles mint,
ga langs de dingen die ge node ontbeerde,
al jeugd verloopt.... o, luister naar de wind....
kan iets ooit eigen zijn van al 't begeerde?

Schoon 't àl herhaling is, niets keert er weer,
schoon 't àl vergaande, is er niets verloren!
Des levens wierook rijst en pulvert neer,
matzilver aan den Roerloze uitverkoren....

Graven.

In schaduwkoele donkring van een wacht
cypressen, statig-hooggezuild, waar stilte
hangt tempelheilig en wind fluisterzacht
doordwaalt der rechte stammen ijle rilte,

de beide graven, hoog en borste-rond,
betepeld met wigs-om gestoken zoden:
Aarde, Eeuwge Moeder, die in veilgen grond
weer tot zich nam bei haar beminde doden.

In memoriam, door J. van Oudshoorn.
II.
(*Vervolg van blz. 500.*)

Die laatste dagen voor zijn verlof leefde ter Laan nog enkel in herinnering en verwachting. Verleden en toekomst beiden lokten.

De redelooze overtuiging, dat die korte liefdes-periode zijn eenigste eigenlijk leven was geweest, liet hem er des te gewilliger weder in verzinken en riep de even redelooze overtuiging op, dat een werkelijk verblijf daarginds meer dan enkel beelden, een nieuwe werkelijkheid moest brengen.

Hij verwachtte, dat eenmaal daarheen verplaatst, zijn onmiddellijk bestaan, dat thans in zijn leege regelmatigheid tot een niets, tot een gebaren-spel vervaagde, tegen die vroegere innige deelname aan het leven van zelf een verandering zou ondergaan. Tegen beter weten in, gaf hij zich aan de verwachting over, dat, zoodra zijn nuchtere omgeving der laatste jaren door de hun beide zoo zeer vertrouwde zou zijn vervangen, dat dan zijn verkeer met haar zich ook niet langer alleen tot herinnering kon beperken. Niet dat hij zich daarbij voorstelde in zijn onmiddellijk bestaan weder omgang met haar te zullen vinden - want dat moest waanzin heeten - maar eenmaal daarginds zich afspelend en opnieuw door het vroegere décor omgeven, kon dat bestaan tegen het verleden toch geen bijzaak blijven. Ja, eenmaal daar vertoevende, moest er een contact met haar mogelijk wezen, meer zeggend dan herinnering alleen en daardoor weer zou wat hier nog vaag en omsluierd bleef, zich daarginds van zelf moeten opklaren....

Zoo kon ter Laan het uur van zijn vertrek nauwelijks meer afwachten. Wel deed zijn onstuimig verlangen de vertrouwde plekken van hun samenzijn opnieuw terug te zien, die enkele hem

nog resteerende dagen in immer fijner herinneringsatmosfeer vergaan, maar daarmede was ook schuldbesef weder heimelijk opgeschrijnd.

Want bij alle gretige ontvankelijkheid voor dat verleden, was hij aan hun laatste sprakeloos zitten in de nachtveranda zijner kamer onwillig voorbij gegaan, tot het zich toch telkens weder met dezelfde vragende eigenzinnigheid aan zijn geest had opgedrongen....

Waren zij elkander al toen niet te dicht genaderd om nog te kunnen breken....? Was de buitenwereld niet in een afgrond verzonken bij de verrukking van hun eerste kussen....? Maar hoe had hij dit dan weder ongedaan kunnen maken? Was dat zelfs met het verlies van een vermogen te verontschuldigen....?

Deze twijfel, deze zelf-betichtingen, bleven zijn herinnering aan haar bij vlagen verontrusten. Dan vroeg hij zich vruchteloos af, wie van hen beiden de verantwoording droeg voor wat hij reeds diep in zich zelf begonnen was de 'balcon-scène' te noemen.

De balcon-scène! Daaraan vermocht ter Laan nog immer niet terug te denken zonder opnieuw met zijn figuur verlegen te worden.

Dien avond had hij tot laat in de hotelkamer zitten schrijven. Zij was er niet. Tijdens het dessert had zij hem onverwacht alleen gelaten. Zij moest ergens heen. Hij vroeg niet verder, gewend reeds aan die bruuske verkoeling in haar optreden, waarmede zij wel te verstaan wilde geven, dat er tusschen hen niets van belang gaande was. Naar haar kleeding te oordeelen, was zij van plan het avondconcert in het badhuis te bezoeken. Veel anders bleef er voor haar alleen trouwens niet over. Voor haar alleen....? Was het dan van zelf sprekend....? Van het concert echter had zij reeds lang terug kunnen zijn.

Met een hem vreemde onrust in zijn denken aan haar had ter Laan het schrijven gestaakt en de deur van zijn kamer op een kier gezet. Waarom zou hij haar niet mogen hooren komen? Weer aan tafel gezeten, merkte hij hoe intusschen de maan moest zijn opgegaan. Door de electrische verlichting van de kamer heen, ontwaarde hij, als op een matte transparant, het lagere donkere land met wat boomgekruin in loome berusting aan een zachte binnenbocht der tintelende zee. Zijn ongeduld steeg. De lauwe

zomernacht, waarvan bij wijlen iets als een ademen merkbaar werd. wekte liefdesverlangen. Waartoe zat hij hier alleen.... Hij stond op, draaide het electrisch licht uit, maar van plan naar de veranda te gaan, vernam hij voetstappen in het trappenhuis.

Naar de deur gekeerd bleef hij midden in de kamer staan. Hij voelde het: zij was het. Zij ging de kamer reeds voorbij. Had hij iets anders verwacht? Hij schaamde zich plotseling voor het openlaten der kamer. Met een impulsieve beweging had hij het electrische licht weder aangedraaid, liep naar de deur toe en op 't punt de kamer te sluiten, met de deurkruk reeds in de hand, kwam hij tegenover haar te staan, die op haar schreden moest zijn teruggekeerd....

Het was hem niet mogelijk geweest te zeggen, of hij, alvorens de deur weder toe te trekken, die nog even voor een blik in het trappenhuis wat van zich afgedaan had. Wat deed het er verder toe. Zij leek even verrast als hij zelf en zoo stonden zij voor een oogenblik sprakeloos tegenover elkander.

Zij stond er in haar licht-groene avonddracht met wat zilverigfloers om bloot van hals en armen, het zacht bepoederde gelaat, haar donker-gegolfde haartooi, vreemd-feestelijk, slank en hoog in de spaarzame verlichting van het armoedige trappenhuis. Streng-ongenaakbaar en toch ook weer van enkel stille echte vrouwelijkheid, die een sfeer van eenzaamheid om haar opriep, die hem bij haar eersten aanblik reeds zoo wonderlijk had getroffen en hem er thans toe bracht, met een ongedwongen gebaar, haar tot zich te vragen, te nooden tot de pracht van den lichten zomernacht, die zijn verlangen naar haar zoo onstuimig had gewekt en waarin zij elkander thans door een toeval wedervonden.

Als van zelf sprekend had hij de kamerdeur gesloten, het electrisch licht uitgedraaid en, haar nakomend naar de veranda, voelde hij met innige bevrediging hun samenzijn van iedere onrust vrij. In de donkere veranda naast haar staande, vol sprakelooze verwondering beiden voor het maanlicht-panorama over zee, leek dit hier hem pas hun eerste en eigenlijke ontmoeting, scheen geen woord nog tusschen hen gewisseld en werd het deze eenige nacht alleen, waarnaar zij slechts stom te luisteren hadden om er een zich vinden of een vervreemding uit te vernemen.

Zoo was het tot hun samen zitten gekomen. Ze zaten in een ruime rieten bank in een hoek der veranda. Hij had haar niet laten heengaan toen zij wilde vertrekken. Hij had haar daarvan teruggehouden, hoe kon het ook anders, maar ook zij scheen daarop slechts gewacht te hebben. Ja, wel was ten slotte alles van hem alleen uitgegaan, maar dan toch zonder dat hij had vermogen te zeggen, of daartoe harerzijds ook niet een zekere 'verlokking' bijgedragen had. Zoo wist hij niet meer, of hìj het geweest was, die haar in de ruime bank wat tegen zich aangenomen had, dan wel of zìj haar hoofd even aan zijn schouder vlijde, zoodat zijn arm daarbij als van zelf om haar kwam.

Wat deed het er verder toe? Want eenmaal zoo in de donkere veranda-hoek gezeten met het feest dezer maannacht over zee voor oogen, leek dit een van zelf-sprekende houding te wezen. Alles scheen zich even natuurlijk af te spelen.

Buiten werd het immer stiller, immer lichter, tot er tusschen die stilte en dat lichten een samenhang begon, een bijna hoorbaar stijgende wisselwerking, die aan hun stomme zitten een immer mildere verinniging gaf en ook in het donkere tasten van hun gevoel een steeds ijler stijgende wisseling bracht, die zij nog enkel maar te beluisteren hadden. Zoo bleven zij sprakeloos wachten, of het eindelijk als daarbuiten ook tusschen hen even stil en licht zou mogen worden.

In het hôtel was reeds ieder geluid verstomd. Van de boulevard beneden viel geen voetstap meer te vernemen. De maan was hoog aan den wolkeloozen hemel verrezen en ook de verre duinen en boomkruinen om de matglanzende zeebocht heen werden thans door haar schijnsel overgoten. Nog dichter aaneen, oog in oog thans, lieten zij de zilveren licht-muziek over zich vergaan, tot hij een liefdesbetuiging gestameld had, zijn mond den hare gevonden....

Tusschen zijn liefdes-gestamel en die eerste omhelzing had ontnuchtering zich reeds voelbaar gemaakt. Niet omdat hij haar schier bewusteloos in zijn armen hield, gebroken als na opperste afmatting, de lippen kil-bestorven. Want hoezeer hem dit ook bevreemden mocht, zoo had hij, bezig haar weder tot zich zelf te brengen, met leeger bevreemding nog zich de lichte schaamte herinnerd, die na zijn zoo spontane liefdes-betuiging, na dat ééne

gestamelde woord, even spontaan in hem opgestegen was. Hij kon niet twijfelen aan de echtheid dezer gevoels-uitstorting, maar daarbij evenmin de twijfel van zich afzetten, of zij wel enkel en zuiver uit hem zelf alleen voortkwam. Of hij niet door een vreemde sterkere macht genoopt geworden was, zóó uit zich zelf te treden en twijfel had zich in weerzin verkeerd.

Want nimmer nog had ter Laan een vrouw ontmoet, die het, zooals haar, had kunnen gelukken hem uit zijn zakelijke, schier cynische, nuchterheid te verdrijven en in de gevoelssfeer van het leven te verwijzen, om dan spottend toe te zien, hoe aarzelend, hoe onbeholpen hij zich daarin terugvond. Bij al zijn zeker wereldsch optreden, bij de bevoorrechting door zijn welgesteldheid ook, moest zij bij ingeving gevoeld hebben, hoe daar ergens nog een leegte, een onvervuld zijn overgebleven was....

Toch had dit dilemna, of hij tegenover haar zijn eigen vrije neiging volgde, dan wel in een spel van krachten de mindere was gebleven, zonder het verlies van zijn vermogen er nimmer een kunnen worden.

Pas toen hij maatschappelijk plotseling zoo wankel kwam te staan, had hij aan die vluchtig gerezen twijfel opnieuw gehoor verleend. Want na zijn innigste voelen woord-baar te hebben gemaakt, na uitgesproken te hebben, wat zij voor hem was, bestond er voor ter Laan geen terug meer. Door die enkele liefdes-stameling, door hun eerste omhelzing, wist hij zich, juist door zijn nuchtere zakelijkheid, als man van eer ook, gebonden. Dat was voor hem even van zelf sprekend geweest, als gold het de vervulling eener gewone alledaagsche belofte. Deze omgang had geen anderen uitweg meer gelaten en eenmaal zoo ver gekomen, bleef het laatste beslissende woord nog slechts aan haar.

Want zij moest nu weten, wat hij wilde en wanneer ook tijdens dat uren lang wakker liggen na haar heengaan toch telkens weder diezelfde innerlijke verwarring, ja, datzelfde kleine schaamtegevoel opgekropen was, bij het vernemen van dat enkele woord, waarmede hij gevraagd en gegeven tevens had, dan werd haar diepere wezenskern, dat echt vrouwelijke in haar. daardoor niet meer beroerd. Zij had hem niet ‘verlokt’ en wanneer hij zich schaamde ‘lieveling’ gezegd te hebben - hoe banaal dit thans weder klonk - zoo wist hij toch van zich zelf sinds jaren te goed,

dat zoo'n spontane gevoelsuiting, te zuiverder bedoeld, te minder klankbodem in zijn nuchter overleg der dingen meer vond, ja, er op weerstand, op wantrouwen stuiten moest. Maar dit wantrouwen mocht háár niet langer gelden, omdat zijn plotselinge ontnuchtering thans in hem zelf alleen hare verklaring vond....

Maar zoo was het ter Laan toch niet onwelkom, dat er de dag, de dagen na de balcon-scène geen gelegenheid tot vertrouwelijk samenzijn meer geweest was.

Het werden dagen van stille verbeiding, de beloften-rijkste van hun omgang. Want hoe had het hem na deze eenige nacht getroffen haar zonder een zweem van spot of uitdaging meer te vinden. Zij was een ander geworden. Voor het eerst sedert hunne ontmoeting verliet ter Laan het gevoel, als moest hij tegenover haar op iets bedacht wezen. Dat vreemde, dat als een derde tusschen hen, maakte zich niet langer bemerkbaar, maar daarvoor was nu deze verandering in de plaats gekomen.

Haar meerderheid in dat spel van krachten was, al overwinnende, weggevallen en dit uitte zich in een haar vreemden ernst, een droefgeestig lachen soms, dat vergoelijkte en toch een bevestiging verwachtte. Dan drong het ter Laan tot spreken en werd hij daarvan tevens teruggehouden, omdat het de wondere bekoring moest verbreken, die van dezen ommekeer hunner verhouding voor hem uitging. Een elkander even aanzien leek thans intiemer dan een omhelzing. Ook behoefde hij haar antwoord niet te vreezen. Zoo had hij telkens weder geaarzeld, dat fijne en nieuwe, dat er onverwacht tusschen hen gaande was, door een zakelijke zekerstelling hunner toekomst te onderbreken, tot het even onverwacht daartoe te laat was.

Te laat.... Dat wilde hier zeggen, dat ter Laan gemeend had, na het verlies van zijn vermogen, aan die toekomst geenerlei recht meer te mogen gunnen. Daarin was hij zich zelf steeds gelijk gebleven. Onder den eersten indruk van die Jobstijding had hij niet anders kunnen handelen. Dat was reeds alles tot vervelens toe uitgemaakt.

Maar toch.... deze laatste dagen voor zijn vertrek, begon ter Laan zich telkens weder af te vragen, of niet door haar plotseling heengaan alleen, dat verleden, dat hem thans zoo bij voortduring

bezig hield, even plotseling en voor goed een einde genomen had. Immer meer begon de twijfel overhand te nemen, of hij niet - wanneer dat andere *niet* gebeurd was - wel bij zijn kort verstandelijk overleg volhard had. Of hij dan toch niet aan zijn gevoel den voorrang en voor hun toekomst nog een mogelijkheid open gelaten had? Hij geloofde daar te gaarne aan, omdat het aan zijn schuldbesef, dat in zijn herinnering aan haar thans telkens weder ontwaakte, vergoelijkend tegemoet kwam.

Maar dat andere wás gebeurd en het te negeeren, liet iedere willekeurige veronderstelling evenzeer tot haar recht komen. Zoo overdacht was hier een dilemna ontstaan, waar verstandelijk reeds niet meer uit te komen viel. Het werd waanzin zich nog langer met zulk gevraag te kwellen en, van een zwaren druk bevrijd, werd het ter Laan eindelijk gegven, die laatste dagen voor zijn verlof enkel nog de lichte momenten van dit verleden weder in herinnering te beleven.

Hoe verheugde hij zich erop die omgeving daarginds terug te zullen zien. Hij kon nauwelijks gelooven, dat dit zoo spoedig zou gebeuren. Na zoovele jaren thans nog slechts enkele dagen....

Ter Laan zat opzij voor de klas. De laatste repetities voor de groote vacantie waren in vollen gang. De vensters naar den binnentuin stonden wijd open. Behalve door wat pengekras over de banken werd de loome zomersche morgenstilte slechts af en toe door een vaag gerucht daar beneden onderbroken....

De zee ruischte tegen de kiel. De machine begon te stampen. Dan werd het weder stil en gleed de stoomboot langs de witte aanlegsteiger. Het water onder-tusschen de groene balken was afgrondig-donker-koel. Des te gloedvoller lag er het badplaatsje met zijn vele witte villa's aan de lange boulevard in tintelende zonnekoestering....

Door een gestommel in de banken weder op de klas opmerkzaam gemaakt en terwijl de heldere contouren van het zomersche aspect nog door de kale schoolwanden heen leken te vibreeren, werd ter Laan gedwongen weder toe te geven, dat er sinds dien omgang met haar niets meer van eenige beteekenis gebeurd was. Opnieuw trof het hem, hoe die laatste dagen voor zijn vertrek, dat oude verleden hem zóó bij voortduring en volledig in beslag kon nemen,

dat hij - ook zonder zich iets bepaalds te herinneren of te verbeelden - het duidelijker dan werkelijkheid kwam te beleven.

Dit lokte en verontrustte tevens. Het verontrustte ter Laan thans de vertrouwde stille schoolomgeving, waarop zijn innerlijk sinds jaren zoo zuiver afgestemd was, tot iets vreemds teruggezonken te weten, waarmede hij plotseling geen contact meer leek te hebben. Er moest een volkomen waardewisseling tusschen verleden en heden ingetreden zijn, zóó tot verbijstering toe wezenlijk had hij die laatste avonden sommige reeds voor immer vergeten gewaande épisodes weder doorleefd.

Dat was begonnen met de dansmuziek uit het zaaltje. Terwijl zijn herinnering nog vaag en donker bleef, ja, ook zonder nog aan haar te denken, kwam dit, uit louter mineur-schalen opgebouwde, motief, dat naar believen afgebroken of doorgespeeld kon worden, eigenzinnig weder gehoor verlangen. Het kleine orkest speelde opnieuw en ter Laan had er slechts lijdzaam naar te luisteren. De muziek zette sleepend in, het motief klonk op, dreigde aan zich zelf te versterven, tot de gebroken accoorden zich toch nog weder vonden. In dit aarzelend heen-en-weer, dit tenger opbloeien en even teer verkwijnen, had toen reeds hun schuchter opkomend liefdes-gevoel een gewillige weerklank ontmoet. Ook werd de ingehouden spanning dezer vreemde melodie door zomernachtzwoelte, door maneschijn over zee, gedragen en met de bekoring der muziek maakte zich de eigenaardige avondstemming bemerkbaar van het zaaltje, dat met het nachtelijk buiten in ononderbroken contact leek te staan. De muziek speelde werkelijk weder in dat zaaltje en evenzeer buiten zijn toedoen nam ter Laan daar aan het dansen deel. Al bleef het ook verder in zijn herinnering vormeloos en donker, het zwevende rythme van melodie en lichaamsbeweging hield in dat donker aan, tot daaruit een even donkere zachte warmte, iets als een ademen, begon op te stijgen. het evenwicht zich over de zwevende beweging alleen verdeelde en hij - al dansende - háár in zijn armen wist.

In stijgende onrust kwam ter Laan van zijn plaats voor de klas overeind. Dezelfde stomme verbijstering, een zelfde vreugde met schrik en ongeloof vermengd, vervulden hem als toen hij er die eerste keer getuige van had moeten wezen, hoe in dat vage her-

inneringsdonker haar lichamelijke nabijheid onmiskenbaar werd. Zonder iets bepaalds waar te nemen, had ter Laan die aanwezigheid even duidelijk aangevoeld, als wist hij zich in ondoordringbaar duister met een tweede alleen gebleven. Maar in plaats van te beklemmen, had dit geheimzinnig samenzijn aanvankelijk op ter Laan een even geheimzinnige bekoring uitgeoefend.

Haar gelaat opnieuw zoo levend dichtbij het zijne te weten, ongezien haar diep-klaren oogenschijn, het ingehouden verliefde lachen om die stroeve trekken weder te ondergaan, haar soepele aanpassing tijdens het dansen zoo bedriegelijk mede te maken, dat hij zich nog slechts licht voorover te neigen had, om in een woordloos gedempt spreken te worden betrokken.

Dit alles in een nieuwe aangrijpender werkelijkheid te beleven, die zonder beeld-omgeving, zich enkel nog in gevoelsmomenten afspeelde, dat had deze zachte warmte in zijn herinneringsdonker om haar gewekt, het met dat vreemde fluidum vervuld, dat alle nuances harer aanwezigheid tegelijk liet aanspreken. Deze onzichtbare nabijheid harer lichamelijke verschijning, het nog geheimzinniger weder-ontwaken eener gevoelssfeer ook, die hem sinds jaren lang vreemd gebleven was, ter Laan voelde er zich door aangetrokken en afgestooten tevens.

Hier begon ter Laan's leeraars-instinct aanstoot te nemen aan een plotselinge onrust in de klas. In hetzelfde oogenblik ook had hij reeds bemerkt wat er gaande was.

Een der leerlingen, op wien zijn prikkelbaarheid van den laatsten tijd het sterkst reageerde - een magere bleeke jongen - had zijn losse manchet, vol aanteekeningen om er van over te schrijven, op den grond laten vallen. Daar lag zij nu, midden onderde bank en zoowel de schuldige als het grootste gedeelte der klas wisten, dat ook ter Laan haar gezien had. Zoo groeide de spanning naarmate de leeraar werkeloos bleef, want had deze toch de laatste keer gedreigd, dat zoodra er ook maar het minste op de bleeke daar aan te merken viel, het onherroepelijk met een verwijdering uit de klas moest eindigen. Tijdens de groote repetities beteekende dit niet minder dan achteruitstelling voor een geheel jaar.

Ademlooze stilte heerschte dan ook toen ter Laan met kort-

gebiedende bewegingen zijner uitgestrekte rechter wijsvinger den delinquent dwong zich uit de bank te verheffen, de manchet op te rapen en zich daarmede naar ter Laan's plaats te begeven. Woordloozer, willoozer van de kant des discipels, had een bevel van een leeraar hier wel nimmer gehoor gevonden. De gansche klas zat thans als door een proefneming met hypnose geband, maar verkeerde over den afloop daarvan reeds in geenerlei twijfel meer. De bleeke gluiper, die werktuigelijk naderde om de ongelukkige manchet aan den leeraar te overreiken, zou uitgewezen worden en daarmede een vol jaar verzuimen.

Te grooter dan ook de verbazing, door onderdrukt lachen hier en daar reeds begeleid, den zoo gestrengen meester toegevend te zien; het mede te maken, hoe deze zich van de manchet voor liet lezen en den op een laatste oordeel voorbereide daarbij in bescherming nam, omdat die niet eenmaal in staat bleek een eenvoudige tekst zonder fouten over te nemen. ‘Nee, ga dan je gang maar’ spotte ter Laan, en de klas in het geval betrekkend ‘niet waar, wanneer de stumper iets beters heeft, kunnen we hem gerust nog een kansje geven’. De bijval was niet algemeen, terwijl de achterbaksche, geringschattend lachend, weder naar zijn bank terugsloop.

Ter Laan zat weder voor de klas. De repetities hadden haar voortgang genomen. Deze wankelbaarheid zijner leiding, ter Laan verheelde het zich niet, moest aan zijn prestige niet ten goede komen. Maar in deze stemming had hij het niet over zich kunnen verkrijgen wie dan ook te straffen. En vreemder nog, een afkeer, die hem onoverwinnelijk dunkte, had voor een vergoelijkend medelijden met den stakker plaats gemaakt.

Want dat was wel een der treffendste begeleidende verschijnselen van dit ideeële samen-zijn, dat het ter Laan's innerlijk op een zelfden warmen grondtoon wist te stemmen, als toen hij nog in werkelijkheid zoo dicht aan de vervulling dezer liefde was. In zijn deelname aan het leven werden opnieuw allerhand nietigheden betrokken, waarvoor hij zich sinds jaren ongenaakbaar waande.

Zoo was het gebeurd, in de buurt van zijn huis. Wat menschen hier en daar heen wijzend, dan elkander weersprekend en in hun midden de eenling met vragende blikken. Het aller-onbeduidendste voorvalletje op straat van een, die den weg vraagt en waaraan

ter Laan, jaar in jaar uit, systematisch-onverschillig voorbij geloopen was, zelfs wanneer het hem bleek, met een enkel woord te kunnen helpen.

Maar ditmaal, deze keer, werd zijn verantwoordelijkheidsgevoel gewekt. Het was de buurt, waarin hij thuis was en beter wel dan die anderen, zich tegen-sprekenden, den weg wist. Het afgelegen plein, waarom het ging, was hem dan ook bekend en zoo had ter Laan zich onmiddellijk tot den eenling gewend en hem, die door dit besliste optreden zich met de anderen reeds niet meer inliet, een paar straten in de richting van het plein begeleid.

Weder alleen was bevreemding over ter Laan gekomen, daarop een zelfde lichte beschaamdheid als na zijn gevoelsbekentenis in die lang vervlogen dagen. Hij kon er niet toe besluiten zich in de verlatenheid van zijn garçon-woning te begeven, tot - al dolende door het stadsgewoel en met een heimelijke vreugde - hij gedwongen werd het toe te geven: zijn terughouding, zijn wantrouwen, waren nog eenmaal doorbroken. Ja, hij beleefde opnieuw een open liefdes-leven en wat van het menschelijke zich daarin kwam te bewegen, het werd, als tijdens dat onvergetelijke verleden, door een zelfde sfeer van ware verwantschap omhuld.

Maar zoo kon het ook niet anders, of zoodra dit intense verbeeldingsleven begon te verflauwen en ten slotte in het geheel niet meer werkte, dat dan de ontmaskering der leege pretenties van zijn dagelijksch bestaan te ontstellender aandeed. Dan kon ter Laan niet meer begrijpen, hoe hij zonder eenige ware genegenheid voor wie dan ook meer, al die lange jaren doorgemaakt had. Ze schenen voor niet beleefd en een der laatste avonden alleen in den koffiehuistuin gezeten, hadden dit gemijmer en het gevoel van volslagen eenzaamheid, dat er door opgewekt was, hem op eigenaardige gedachten gebracht.

Aanvankelijk had in den tuin hun samenzijn nog voortgeduurd. Overdag had het zich herhaaldelijk bemerkbaar gemaakt, zoodat ter Laan dien avond met opzet alleen gebleven was. Op zijn vaste plaats in een afgelegen stillen hoek gezeten, nog wat congestief door het diner, was hij in een overgangstoestand tusschen waken en droomen vervallen en wat overdag slechts vage aanduiding was gebleven, begon nu vorm en inhoud aan te nemen.

Ditmaal werd de illusie harer aanwezigheid door enkel kleurschakeeringen, door de atmosfeer van het landschap zelf gewekt. Niet waren het als tot nu toe haar oogenschijn, de ovaal van haar gelaat, die ongezien als uit donkere spiegels een gevoelsomgeving deden oprijzen; thans brachten een wonderlijk diep-violet van zee en hemel, een zachte streeling van het zomersche middag-zoele daar, de gewaarwording harer onmiddellijke nabijheid.

Dien middag, na een lange wandeling op punt in het hôtel terug te keeren, bemerkten zij, hoe in de fletse toonloosheid van het landschap - de zee lag onbewogen aan het effen vlakke vale strand, hemel en zee in vocht-gedrenkte wazige uitstraling nauwelijks te onderscheiden - hoe in deze loome berusting een lichte gejaagdheid begon. Hier en daar werd het kleurlooze van hemel over zee verscheurd, contouren van boomgekruin om de smalle landtong kwamen tegen nevel-sluiers aan den horizont zichtbaar.

Het landschap onthulde zich in zijn vertrouwde omtrekken en voor een oogenblik lag het daar weer gewoon als iedere dag. Zonder pretentie, vlak en laag, met de witte aanlegsteiger en de omrastering der zwemgelegenheden als eenige onderbreking van het lijdelijk verloop van strand en zee, die hier nimmer door ebbe of vloed beroerd werd.... Maar toen kwamen de witte hotels en villa's aan het einde der boulevard naar de landtong toe in zwakke weerschijn van een blauw lichten te staan; aan de talrijke vensters daar werd rosse flakkering van onzichtbaren zonnebrand ontstoken. Het zachte blauwe lichten begon in paarsig violet over te gaan, dat, intenser al, phosphoriseerend bijna, thans ook het grauwe boomgekruin over de landtong geabsorbeerd had. De hemel aan den gezichtseinder daar was plotseling lood-zwart met stroeve rosse schampen, maar, naar het zenith toe, verdeelde zich dit onheilspellend donker, door stervende resten van het daglicht onderbroken, van schroeiend violet tot laatste ongereptheid van een schuchter blauw.

De zee beneden bleef deze teederheid vreemd. Even onverwacht verduisterd, herleefde zij enkel nog in diepste tonen van exotisch ultra-violet, van bloederig paars met overgangen weer naar grondig groen, dat glom als in ontbinding. In tegenstelling met het nog milde hemel-lichten en het zoele floers-blauw omhoog, lag de zee er thans als een ravijn-achtige vallei, door nachtelijk-eigen vreemd vervuld, voor menschen ongenaakbaar....

Ter Laan herinnerde zich dit alles weder. Hij wist nog, hoe een wak in zee, dat van de violette ombranding bleef verschoond, er als een meertje temidden van de barre glooiingen der nachtelijke vallei te liggen kwam. Een zeiltje, helder en blank, dreef door de stille wijding van deze open plek, die, zeepbel-achtig dan, van het omringende zwaar-overladen kleurenspel, in teere spiegeling enkel nog de fijnste essenties vertoonde. Licht-paars ging er in zachtblauw-oranje over, carmijn-oker werd tot doorschijnend brons in rosa verbogen.

Maar meer toch dan de herinnering aan deze magische tintenwisseling trof ter Laan de gewaarwording, ook thans nog, zoo alleen in den stillen hoek van den koffijhuistuin gezeten, opnieuw door het romantische in het landschap beheerscht te worden. Daartegen viel herinnering zelve in het niet, was het als toen, enkel nog zijn innerlijk dat door hun samenzijn een verandering begon te ondergaan en had hij, werktuigelijk, bijna zijn hand onder tafel naar de hare uitgestrekt.

Maar meer ook was er niet toe noodig geweest ter Laan weder tot de werkelijkheid terug te brengen. Met een ongedurige beweging kwam hij overeind. Zóó ver was zijn verbeeldingswerk der laatste dagen dan toch nog nimmer gegaan. Hij doorzag het thans plotseling in al zijn ziekelijke leegheid en schaamde zich er voor. Als terugslag daarop deed het gewoel op de luidruchtige stationsweg in zijn onomstootelijke werkelijkheid te bevrijdender aan. In hetzelfde oogenblik echter werd het ter Laan bewust ook daaraan geen levend aandeel meer te nemen en bleef hij het zoo vertrouwde stadsbeeld als een geheel nieuw gegeven gadeslaan.

Er was een trein aangekomen. Op het stationsplein rumoerde wanluidend geroep van heesch koetsiersvolk; voertuigen daar dreigden tegen elkander te botsen; de eerste wagens begonnen ratelend af te rijden. Een donkere stoet van voetgangers maakte zich uit het stationsgebouw los, vulde voor enkele oogenblikken nog het ruime plein, verspreidde zich dan bij groepjes in de verlaten zijstraten, terwijl de groote stroom den breeden verkeersweg langs het koffijhuis volgde. Als laatsten kwamen dicht-bezette trams voorbij, die, luid en zonder ophouden bellend, zich door het rossig-stoffige gewoel van menschen en voertuigen slechts langzaam een weg konden banen....

Aan zijn gemijmer ontrukt, had ter Laan met onverdeelde aandacht de toenemende drukte op straat gade geslagen, maar naarmate de menigte zich verliep, het geratel der wagens zwakker werd, hield een immer valer teleurstelling zijn binnenste leeg gewekt.

Want duidelijker dan zoo even nog het inhoudslooze van een quasi-druk verbeeldingsleven, onderkende hij thans zijn afgeslotenheid van wat hem voor enkele oogenblikken als sterk algemeen-menschelijk gebeuren tegemoet gekomen was. Hoe had hij kunnen gelooven daarin nog betrokken te wezen.... Verbeelding als werkelijkheid hadden ten slotte eenzelfde platte ontgoocheling gebracht; van beide zijden voelde hij zijn betrekkingen afgesneden en zoo bleef er niets meer dan een verbijsterende eenzaamheid, die hem van zich zelf vervreemdde en waarin hoogstens nog een stom-dierlijk leven, een ademen, een zoo-daar-zitten, een bonzend warme bloeddruk, vermochten aan te spreken.

Er vergingen minuten zonder dat ter Laan de kracht vond zich aan den ban dezer obsessie te onttrekken en pas toen er achter het met klimop begroeide hek, vlak bij zijn plaats, een fluisteren begon, gelukte het hem zich te herstellen en om betaling op tafel te slaan. Daardoor opgeschrikt hadden zich de fluisteraars van achter het hek naar het half-donker opzij van het plein begeven, waar zij thans door den open ingang van den tuin heen zichtbaar werden.

Ook zonder verder te verstaan, had ter Laan reeds genoeg gehoord om te weten, waarom het tusschen hen ging.

Een drietal opgeschoten jongens, studenten naar het scheen, die met den trein waren mede gekomen, en in hun midden een deerne, die ter Laan van aanzien kende, daar zij om dezen tijd zich in de omgeving van het station placht op te houden en ook hem reeds een paar maal aangesproken had. Meer een dienstmeiden-type, zonder het uiterlijk verval van haar beroep nog.

De deerne was wat ter zijde getreden. Tusschen het drietal leek een woordenwisseling te beginnen, tot, kort en bondig, de kleinste van hen de deerne onder den arm nam en, parmantig met haar optrekkend, de beide anderen, die nog wat najoolden, zonder om te zien liet staan.

Meer gebeurde er niet, maar terwijl ter Laan den koffij-

huistuin begon te verlaten, bemerkte hij hoe zijn verbeelding het ondernemende paartje op zijn tocht door de donkere zijstraten nog bleef volgen. Ook hem ontbrak het uit de onrust dezer overgangsjaren aan ervaring niet. Het verloop dezer toevallige ontmoeting liet weinig twijfel over. Aan al te concreete beelden, die daarbij dreigden op te doemen, ging ter Laan onwillig voorbij. Met opgeslagen jaskraag bevond de student zich weder op straat. Even later dwaalde de deerne opnieuw om het station voor een vangst. En zoo avond aan avond door, tot zij in een ziekenhuis terecht kwam of in 'gezegende' omstandigheden ergens een kind ter wereld bracht, waarvan zij, ook met den besten wil, den vader niet zou kunnen aangeven....

Hier trachtte een gedachte zich opnieuw gehoor te verschaffen, die al dadelijk bij den aanblik van het ondernemende paartje in ter Laan opgekomen, maar door hem als te bizar verworpen was. En toch.... deze eerste clandestine omhelzingen - ook onder de beste huisvaders zullen eenige het zich nog herinneren - gebeuren met een jeugdige verkwisting en onverschrokkenheid, die zich om gevolgen niet bekommeren. Zoodat, een heilige was hij toen al evenmin geweest, in zijn bijzonder geval....

Maar neen, ook thans nog bleef ter Laan zich er tegen verzetten deze zich zoo eigenzinnig opdringende overweging meer dan de waarde eener gedachte alleen toe te kennen. Want haar op de werkelijkheid te betrekken, een leven door hem wellicht in diepste bewusteloosheid gewekt, na zoovele jaren nog door de uiterlijke verschijning eener bestaande persoonlijkheid te willen omgeven, het dreigde waanzin te worden en vervulde ter Laan slechts met schrik en afkeer. En toch, in de nog heviger angst voor de volstrekte leegte, die zich nog nimmer als zoo even voelbaar had gemaakt en telkens weder opkwam, in de laatste afgestorvenheid van die 'horror vacui' bracht de mogelijkheid der overdracht van zijn leven, - maar thans ook die mogelijkheid nog slechts als mogelijkheid alleen - een verwonderlijk sterke berusting. Zoozeer ter Laan die gedachte als werkelijkheid weigerde te aanvaarden, zoo merkte hij tevens haar in zijn nauwelijks meer aanvoelen eener buitenwereld niet te willen missen.

Meer wist hij voor het oogenblik niet behalve wellicht, dat het vage besef, dat er ergens voor hem geleefd werd, hoe bizar ook,

ten slotte niet minder reden van bestaan toekwam dan zijn verbeeldingsomgang der laatste maanden, die een sinds jaren overledene had gegolden....

Ter Laan was voor de schaakclub aangekomen. Werktuigelijk en nog juist op tijd had hij zijn weg er heen gevonden. Langzaam de breede opgang beklimmend, voelde hij zich, trede voor trede, uit een geheel ander dan het hem daar wachtende leven wederkeeren. Even leek het hem, als was hij sinds jaren niet meer in die club geweest. Pas gisteren nog had hij er voor dezen avond afgesproken.... Onmiskenbaar, het leven hier begon een breuk te vertoonen en wat het daarginds meest worden....? De clubbediende verscheen in de deur.

(Wordt vervolgd.)

Wat Byron uitsluitend voor mij geweest heeft kunnen zijn en blijven zal door Willem Kloos

(Byron en het Byronisme in de Nederlandsche letterkunde, door Dr. T. Popma. - H.J. Paris. Amsterdam, 1928.)

Daar ik mij tot den vermaarden George Gordon Noel Byron reeds sedert mijn 21e jaar dus levenslang, kan ik zeggen, eenigszins anders heb verhouden als alle om poëzie iets gevenden bleken te doen, met wie ik over hem sprak of van wie ik meeningen over hem las, sloeg ik, verlangend om te weten te komen, wat Dr. Popma over hem dacht, al spoedig, nadat ik haar ontvangen had, diens - ik merkte het dadelijk - stellig ernstig te nemen want degelijk doorwerkte studie met stille gretigheid open. En ik ging haar toen lezen, wat wil zeggen: ik nam haar, gelijk ik dat altijd gewend ben geweest met boeken te doen, van a-z met overgegeven aandacht langzaam in mij op.

En onderwijl ik zoo intensief want diep-serieus en volstrekt-onbevangen bezig bleef, een allerprettigste want heerlijk-atmosferische heele Novemberweek lang, kwamen geleidlijk de vele bevindingen mijner eigen Byron-lektuur in mij naar boven, die ik, reeds bijna een halve eeuw, in mijn alles doorvoelenden Achtergeest met mij meêdroeg, want die telkens weer opnieuw, maar dan fijner en ook sterker bewaarheid bleken, als ik in den langen loop van mijn steeds werkzaam gebleven leven den knappen Engelschman weer eens uit de kast haalde, om na te gaan wat ik aan hem had, nu ik zelf weer wat meer wetend dus een aantal dingen beter begrijpend was geworden dan voorheen.

Ik had in 1877 het eindexamen 5-jarige H.B.S. achter den rug gekregen, en daardoor beter in de gelegenheid gekomen om mij, zonder ophouden, toe te leggen op de logische ontwikkeling van mijn eigen innerlijkst Wezen, waar ik ook mijn heele verdere leven ondanks vele onpleizierige bejegeningen want averechtsche beoordeelingen door dwaze medelevenden, naar streven zou blijven, ging ik mij, onderdoor het geregeld werken voor mijn admissie-examen tot de Hooge School, om in de oude letteren te kunnen gaan studeeren, verdiepen in alle mogelijke dichters, Engelsche vooral en Duitsche, die ik met mijn niet volle beurs in eigendom krijgen kon. En onder die velen behoorde Byron.

Deze toch trok mij aan, omdat hij met Shelley had verkeerd, Shelley voor wien ik in mijn verste Achterdiepte een stille sympathie voelde, al had het nog niet vele, wat ik tot dusver van hem las, mij slechts een heel enkelen keer in psychisch-aesthetisch opzicht waarachtig kunnen voldoen.

Ik had toen namelijk, in hoofdzaak, alleen Queen Mab bestudeerd, maar de iambische vertoogen, die ik daarin tegenkwam over allerlei theologische en wijsgeerige vraagpunten, strookten soms wel eenigermate want heel uit de verte, met wat ik zelf reeds als schoolknaap van 17 jaar over die kwesties was gaan voelen, of eigenlijk gezegd, psychisch denken, maar het wel wat stug-rhythmische en droogjes-redeneerende van den, toen hij dat schreef, nog onvolwassenen mensch en heelemaal niet rijpen dichter Percy Bysshe, over aardsche en bovenaardsche aangelegenheden, had mij toch geenszins bijzonder kunnen treffen, en wel, omdat die toen nog aan het zoeken zijnde geniale-in-den-dop in dat eerste lange gedicht van hem niets van zijn diepste Diepte, van zijn visionnair-voelende en later vaak als Beethoven heerlijk-zingende Onbewustheid naar boven had gebracht.

Maar tòch, ondanks die aanvankelijke artistieke zoowel als psychische deceptie, die mijn eerste proeving van Shelley in mij achter had gelaten, was ik hem trouw gebleven: ik had, zoodra ik, als zeer jonge knaap, zijn naam in een schoolboek: ‘Collier's History of English literature’ had ontmoet en kort

daarop zijn Poetical Works (Chandos Classics) in een boekwinkel had zien liggen dus vóórdat ik nog iets van hem las, een mij eigenlijk nogal bevreemdende aantrekking, in mijn Binnenste, gevoeld tot hem en alles wat hem betrof. En kort daarna kocht ik dan ook dat boek, maar in de allereerste oogenblikken, dat ik het inkeek, begreep ik er nog niet veel van. Dus blijkbaar rees deze magnetische kracht die mij naar een dichter trok vanwege zijn naam alleen, uit de achterstreken van den Geest, dus uit des Aanzijn's allerdiepsten Grond, zooals ik, mijn heele leven door, van tijd tot tijd sterk voelde en voelen blijf, dat alles wat, zooals men 't noemt, ‘bestaat’, in elkander zitten moet.

Maar ik wou, als naïeve en ondanks mijn zelden spreken, altijd zooals nú nog, inwendig spontaan-sterk bewogene achttienjarige, na deze allereerste mij niet zeer bevredigende kennismaking, die voor dat oogenblik geen heftige neiging in mij wekte, om de latere lange gedichten van dien, dat bleef ik wel voelen, menschlijken zoowel als psychischen Heros in te zien, toch wel eens meer suggestieve Engelsche verzen leeren kennen, waardoor mijn diepst Inzijn, anders als bij Queen Mab, waarachtiglijk iets te zien en te voelen krijgen zou. In hoogere streken dan die der Aarde, zoo drukte ik toen mijzelf nog jongensachtig uit, begeerde ik door de poëzie van anderen te komen - mijn voor mijzelf nog niet goed bereikbare Ingeest had mij tot dusver alleen nog maar wat onschuldig-schertsende school-rijmpjes en eenige behoorlijke Duitsche sonnetten gedikteerd - en zoo greep ik dus hoopvol naar Byron over wien ik vroeger, door mijn leeraar op school, had hooren beweren, dat hij de allergrootste Engelsche dichter was der 19e eeuw.

En met mijn, als jonge jongen reeds, innig-woesten, schoon naar buiten tegen ieder menschlijk-kalmen want zichzelf streng beheerschenden Geest, wierp ik mij dus welberaden in die vele druk- en onregelmatiggaande maar zooals ik gauw bespeurde, slechts vrij oppervlakkig wild-doende want eenigszins schoolschoratorische, eigenlijk diep-in leege en koele romantische verhalen-in-versmaat: The Bride of Abydos, Lara, Conrad en de

rest. Ja, om de volle waarheid te bekennen, bleef ik bij al die mij weinig-gemeend-lijkende want alleen als met kunstmatige handigheid van derden-rangs-akteurs heftig-gebarende versstukken bijna overal zoo koud als een steen. Ik die vermoedelijk door mijn afstamming van een 18e eeuwschen voorvader mijner lieve en ongelukkige moeder, die kapelmeester aan het een of andere Saksische Hof was geweest, (zooals ik heb laten onderzoeken) van kind-af uiterst gevoelig voor rhythmus en geluid ben, hoorde die dichterlijke verhalen van Byron, wat hun geluidsbeweeg betreft, eigenlijk als trommelend slaan van een jongen, die wel muzieklessen gehad had, maar weinig-muzikaal was, op een zelf ook niet altijd zuiverklinkend instrument. En bovendien nog, als ik mij datgene wat Byron aan zijn publiek en vermoedelijk ook aan zichzelf wijs heeft kunnen maken, dat hij echt met zijn verbeelding, bij het schrijven, gezien had, duidelijk probeerde voor te stellen op het gezichtsveld mijner eigene fantasie, dan kreeg ik voor de oogen mijns geestes alleen maar eenige nog al kinderachtige gebeurinkjes en popjes, die wel iets hadden van de staalgravures in een ouderwetsch jongensboek over Alexander Ypsilanti, uit mijn kindsheid, waarop ik óók Turkjes had aanschouwd met rijkgepassementeerde buisjes om den romp, een gepluimden tulband boven flitsend zwarte oogjes, benevens een gekromden yatagan in de elegant-gesloten keurig-fijn gevingerde vuist, gelijk de koud-bedachte aesthetische mode van 1820-'40 hen toen eveneens in zoovele andere geïllustreerde boeken liet zien.

Ik vond dat alles als aankomende jonge man, maar die reeds toenmaals uitsluitend het heelemaal-echte want uit de diepere gewesten van de ziel komende in de Dichtkunst wist te waardeeren - altijd heb ik, van nature, alleen het geestlijk-waarachtige lief gehad - ik vond dat bij Byron, zeg ik, een wel wat aanstellerige vertooning en wou dus ten slotte, na gedurende een week of vier, die malligheid kalm geslikt te hebben, mijn toenmalige slechts anderhalven shilling, meen ik, gekost hebbende komplete Dick's-uitgave van den poëet bij zooveel andere vervelende boeken van vroeger in mijn kastje zetten, waar ik als jonge parmantige Willer nooit meer aan dacht, toen ik, het dikke deel nog even voor den laatsten keer

doorbladerend, plotseling bijna aan het eind van de 600 bladzijden getroffen werd door een mij, zij het ook nog zoo weinig onmiddellijk vasthoudenden titel, dien ik er nog niet in had opgemerkt: 'Don Juan'.

'Kom', dacht ik toen snel, 'laat ik dàt nog even probeeren, wie weet of dit niet amusanter kan zijn dan al die decalcomanieprentjes, die dichtstukken worden genoemd, en zooals ik ze zelf, als ik dat met alle geweld wou, óók wel fabriceeren 'kunnen zou misschien.'[1)]

Zooals ik zei, ik begon den Don Juan te lezen, en onmiddellijk voelde ik er mij in thuis. Want uit dit wel geweldiglange, doch uit den wetenden grond van Byron's wezenlijkste Wezenlijkheid gerezene en dus allergenietbaarste, echt-persoonlijk-vrij gevoelde en geziene Dichtwerk wordt de, bijna alleen dáár, waarachtig-geniale Byron ons merkbaar, zooals hij tot dien tijd hoofdzakelijk slechts met en voor zichzelf had bestaan. Ja, gelijk de 'Don Juan' hem inderdaad laat zien, door den heelen geest van dat gedicht heen, zóó alleen is Byron met zijn denken en zijn voelen en de soort van zijn waarnemen geweest. Gemoedlijk dus nog iets anders als zichzelf alleen willend en vereerend, m.a.w. altruïstisch heeft die vrijwel alleen lichamelijk-hartstochtlijke geest slechts zelden kunnen wezen, en daarom staat hij in zoo'n sterke tegenstelling tot den menschlijk-dieperen en hoogeren Shelley, die zich, zijn heele leven door, veel te geestdriftig-lievend en zich bijna geheel opofferend voor anderen heeft getoond, niet alleen voor afzonderlijke personen, die zijn ware of schijnbare vrienden waren, doch inzonderheid ook voor de Menschheid in haar Geheel, die hij door zijn nobel-willend Denken en hartstochtlijk-voelend scheppen met den voortzwiependen Vleugelslag van zijn als bovenaardschen Geest wou voortjagen op den Weg naar de hoogste ontwikkeling en beschaving, dus naar een nog nooit voorheen door haar gesmaakte ideale Zaligheid op aard.

Byron echter, (die heel anders want een veel vlakker, vluch-

1) Ongeveer zeven jaar later deed ik dat dan ook, evenzeer als Byron met fraaie woorden spelend, op mijn eigen wijze in de 'Julia'.

tiger en nuchterder mensch dan Shelley was,) zooals de meeste menschen dacht deze alleen aan zijn eigen daaglijksch zakelijk pleizier. En al kan hij groot heeten als sarkastisch Realist, slechts hoogst zelden kwam hij er toe, zich met zijn heele menschlijkheid te verliezen in de diepere gronden van het Psychische, zooals hem dat alleen gelukt is in sommige wezenlijk allerfraaiste gedeelten van den 'Childe Harold', evenals in een stuk of wat kleinere gedichten, en ook wel hier en daar in sommige der Treurspelen naar mij vroeger bleek. Al scheen het mij dan in de laatste, tot zelfs in den Manfred, óók wel een beetje, alsof hij daar wel het randje van het echtgeniale nadert, maar zonder volkomen aan den anderen kant te kunnen komen, zooals Shelley dat b.v. zeer zeker in zijn historisch-realistische tragedie The Cenci wist te doen. Ja, mijn altijd alles klaarzuiver proevende en, hoe ouder ik werd, ook hoe langer hoe meer alles fijner-doorvoelende en dieper-doordénkende psychisch-aesthetische Kracht heeft mij steeds gezegd en blijft mij zeggen, dat een belangrijk deel van Byron's vers-werk, en wel voornamelijk al datgene wat nog wel een halve eeuw lang na zijn dood, door de breede Massa der minder-juist want eenigszins grof-dilettantisch aanvoelenden als first-rate romantische Poëzie beschouwd werd, niet veel méér is geweest, dan vlot pseudo-romantisch doen, dat met de waarachtig-echte want diep uit de psyche geborene romantische poëzie, zooals die van Novalis b.v., niets anders gemeen heeft als een voozen, want inwendig leegen uiterlijken schijn: 't was een onpsychisch surrogaat voor wat bij de waarachtige romantici zielsinnigheid is. En met zooveel nadruk wijs ik hier vooral op, omdat Dr. Popma, voor wiens ernstigen arbeid ik overigens gaarne alle mogelijke waardeering, ja hoogachting blijf voelen, m.i. op het groote waardeverschil tusschen het eene en het andere deel van Byron's verswerk te weinig acht geslagen heeft; en het er dus voor schijnt te houden, dat de dichterlijke verhalen, waarop hij natuurlijk het meeste gelet heeft, omdat zij in het vroegere Holland het drukst werden gelezen, nagevolgd en vertaald, als zuivere poëzie beschouwd, op één lijn zouden zijn te stellen met de in psychisch-dichterlijk opzicht onverganklijke verhalen van Coleridge en Wordsworth, Shelley, Keats en Scott.

Byron schijnt in de vorige eeuw geruimen tijd in Engeland niet populair geweest te zijn, vermoedelijk doordat het verzenlezende publiek daar, nadat de eerste verrassing er over reeds lang voorbij was, langzaam-aan genoeg had gekregen van die telkens en overal weer bij hem voorkomende, want niet zeer gevarieerde en ook niet zeer menschlijk-levende figuurtjes waarin de dichter had laten zien ten eerste wat hij zelf graag had willen wezen en wat hij, ter andere, het hem zelf bestaanstaande vrouwlijke karakter-type vond. Want de realistisch-doende 19e eeuw met haar iedren keer weer opnieuw beginnende politieke stormen, immers haar hoe langer hoe meer met knappe bedenksels menschenslachtende oorlogen en evenzoo onzinnig moordende of tenminste verbannende revolutie's, ging ten slotte onwillekeurig een beetje neerzien op die eigenlijk naar één model gemaakte figuurtjes van Byron's altijd zich zelf gelijk gebleven fantasie, of liever van zijn rijmkunst-routine, waar niet veel dieper-psychische ontroering achter te ontdekken viel. Terwijl tegelijkertijd het doorsnee-karakter der verskunst van Byron - door de eeuwen heen blijvende poëzie heeft een van-diep-uit zingende weergave van de innerlijkste muziek der ziel te zijn - dus het rhythmische beweeg van al die verhalen en treurspelen nièt zoo allerfijnststerk de ziel der lezers vasthoudend, want niet zoo suggestief-subtiel, zoo haarfijn-zuiver de diepst-intieme muziekvloeden van een onbewust werkend binnenleven in den auteur, bleek te vertolken want in harmonisch-melodische woordenreeksen weer te geven, als men dat van een waarlijk groot, een door alle tijden onsterfelijk dichter verlangen mocht, en zooals Shelley en Coleridge dat in hun poëzie bijna geregeld-door wèl hebben weten te doen.

Shelley's diep-bezield en dus bezielend epos ‘Laon and Cythna’ b.v. waar de storm der huidige, dus nog iets langer dan honderd jaar van hem zelf gescheidene maar toch door hem prophetisch in zijn Binnenwezen vooruitgevoelde volkrenslachtingen en maatschapeplijke oorlogen aetherisch door heen giert, zoodat het ons lijkt, als wij ons op de overweldigende jaging dier rhythmen laten voortzweepen, als doorleefden wij.

nogmaals de heele tegenwoordige in 1914 aangevangene en wie weet, waar eens op uitmonden gaande monsterachtige strooming der menschheidsgeschiedenis - Shelley's Revolt of Islam, zeg ik, zooals dit 5000 regelig dichtwerk in zijn lateren van wettelijke onvertogenheden ontdanen vorm genoemd wordt, is ook nog buiten 's dichters tallooze andere zielvollevende werken om, alleen reeds in staat, om zonneklaar te bewijzen, dat hij een der allergrootste Engelsche dichters van alle tijden moet worden genoemd.

Ja, hoezeer hij niet slechts in Engeland, maar ook in de andere landen van Europa nu reeds 50 jaar lang door de intellektueelsten en kunstzinnigsten gevierd wordt en verheerlijkt, kan zijn grootheid eerst thans volkomen verstaan worden, omdat wat hij-zelf, reeds meer dan een eeuw geleden, in zijn boven de warreling der tijden tronende scheppingen zien liet, sinds de uitbarsting van den waanzinnigen wereldoorlog en het haast nog waanzinniger einde van deze, werkelijkheid geworden blijkt.

Zie, zoo iemand, zoo'n groote als Shelley is Byron in het geheel niet te noemen: zooals de eerste dat van nature want krachtens zijn hemzelf niet bewuste genialiteit deed, hield de laatste zich door zijn persoonlijken trots alleen, door zijn koel uitsluitend zichzelf liefhebben in de hoogte en zag hij op alles neer, omdat hij alles, in den grond der dingen, nonsens vond. En feitelijk bleef hij dus, zonder het zelf te vermoeden, op een veel lager psychisch plan dan zijn goede vriend; hij wist zichzelf niet, zooals Shelley dat wèl vermocht, in zich zelf te verheffen tot het Eenig-Reëele, het onkenbaar buiten alles om Eeuwig-Bestaande, maar toonde zich, als hij op zijn sterkst was, een alle kleine dingen in de daaglijksche werklijkheid klaar-scherp waarnemend en ze dan sarkastisch-bitter weergevend realist. Het, volgens hem, altijd belachelijke want steeds door kleine motieven bestuurde leven der menschenwereld bekeek hij luchtig-onverschillig en schetste het met scherpen, schrandren spot. En den ondergrond van het Aanzijn voelde hij als een dieptelooze Leegte, waar men zich liever maar nimmer om bekommeren moest. En hij, Byron, was dus,

voor zoover hij over die verdere, die diep-inne streken ooit dacht, een nihilist te noemen, in lijnrechte tegenstelling tot Shelley, den idealistischen bezielden Ziener, die eerst van de Toekomst der aardsche Tijden dingen voor de Menschheid verwachtte, die nooit zullen gebeuren want niet kùnnen gebeuren, en die daarna toen de hoop daarop hem begrijpelijkerwijze vaak begaf, zich al scheppende dus voelend-denkende verloor in zijn onbluschbare begeerte om het Eenig-waarlijkzijnde, het boven al het zoogenaamd-bestaande Eeuwig-blijvende te benaderen met de symphonieën zijner taal en de boven de hoofden der doffe menigte hoogwijd-uitrijzende beeldingen zijner onsterflijke Kunst.

Byron met zijn veel meer dan die van Shelley gewoonmenschlijke geaardheid, ging wel geenszins met Shelley's bestrevingen mee, maar hij was toch fijn ziend genoeg om de schoonheid van diens kijk op de wereld zoowel als van diens Eeuwigheidsvisie aan te voelen, al zal hij er tegelijkertijd om hebben moeten glimlachen, daar de laatste te veel in het vage bleef en hem dus te onreëel scheen, terwijl de eerste, dus de hoop om alle aardbewoners tot een hooger maatschappelijk en zedelijk plan te heffen, hem de illusie moest lijken van een Droom, omdat dan eerst alle menschen foutlooze engelen met peilloos-diepe intellekten geworden zouden moeten zijn.

Byron voelde dat juist, zooals ik het zelf óók altijd zoo heb gevoeld. Maar er bestaan toch stellig, hier en daar verspreid, tot die sublieme hoogte van uit hun binnenste Onbewustheid gestegenen, en die dus sterk-intellektueel en toch hartstochtlijk-gevoelen-blijvend, niet in de eerste plaats bij alles om het eigen aardsch bestaan en egoïstisch pleizier denken maar bijna uitsluitend voor het eenig-waardevolle want wezenlijk-blijvende zoowel in henzelf als in de wereld zorgend zijn. Ook Shelley was een van die zeldzamen, en Byron, ondanks diens nuchter-scherper begrijpenden kijk op alles, welke geesteseigenschap bij de meerderheid der menschen, wien zij eigen is of werd, het dieper psychisch-bestaande zelfs niet weet te vermoeden, laat staan duidelijk te voelen, Byron zelf zeg ik, die toch op zijn eigen wijze zeer zeker een uitzonderingsmensch moest heeten, voelde ondanks de belang-

rijke portie geestlijke droogheid, die hij in zich had, toch met de fijnere zenuwen zijner ziel eenigszins dat superbe in Shelley aan en heeft daar na diens tragischen dood, wel eens blijk van weten te geven in een vage aanduiding van een woord of wat, als hij een enkel oogenblik, wel eens wat dieper dan gewoonlijk zag.

Een oogenblik, herhaal ik, want Byron was, met zijn nog eenigszins achttiende-eeuwsche vlak-effene schoon fijne verstandlijkheid het tegenovergestelde te noemen van een waarachtig wijsgeerige, dit is: de diepste Wezenlijkheid des aanschouwelijken Aanzijns fijn bevroedende Natuur, zooals Shelley - de wijsgeerige Opstellen van diens mannelijken leeftijd kunnen dit bewijzen aan ieder, die zelf wijsgeerig te denken weet, - zeer stellig wèl is geweest.

En wie aan deze kwalificatie, n.l. dat Byron geen waarachtig denkhoofd was, dat steeds maar dieper en dieper te peilen wist naar de innerlijkste Gronden des Zijns, wie daaraan nog zou wagen te twijfelen, herhaal ik, hem behoef ik slechts te herinneren aan de in het eerste moment aan velen grappiglijken-kunnende woordspeling van den dichter:

> When Bishop Berkeley said: there is no matter
> And proved it: 't was no matter what he said.

Door de herhaling van het woord ‘matter’ telkens in een andere beteekenis gebruikt, klinkt dat grapje niet onleuk. En ik herinner mij, dat toen ik 21 jaar zijnde, dezen regel voor het eerst onder oogen kreeg, een onweerstaanbare lachbui mij plotseling overviel. Ik ben vaak goedlachs, en kon dus niet uitscheiden van de pret, die ik er door kreeg. En toch was ik het in dien jongen tijd reeds meer met die filosofische intuïtie van Bishop Berkeley eens - ik was uit mijzelf ook al door analytisch nadenken over de realiteit tot die gedachte gekomen, maar dorst haar nog niet voor zeker houden. Doch ondanks dat de ‘mop’ van Byron mij in kennis stelde met het feit, dat de Engelsche wijsgeer precies als ik over de kwestie der stof dacht, voelde ik mij door 's dichters geestigheid allerprettigst geprikkeld, en barstte er over uit in een schaterlach, die luid door mijn holle jong-studentekamer weerklonk.

Byron's grap kan dus wèl geslaagd heeten, maar er blijkt toch tevens uit, dat hij, de wereldsche Lever en vlotte Rijmer, die helaas te jong moest sterven gedurende een onderneming in Griekenland, die pleit voor zijne, in haar diepst Wezen nobele geaardheid, dat de dichter van den don Juan te jong is gestorven - hij sprak over Berkeley zonder precies te weten wat deze in waarheid bedoelde - om zich altijd precies rekenschap te kunnen geven van wat hij in zijn verzen zei.

Byron is al te jong heengegaan: op 36-jarigen leeftijd, dus voordat hij in zijn drukwoelend leven van werk en pleizier zijn volle intellektueele rijpheid bereikt had - anders als Shelley, die altijd stil voor zichzelf alles peilde en het dus in denken en werken, al werd hij slechts 29 jaar, veel verder, dan hij heeft gebracht, door zijn proza niet minder dan door zijn poëzie.

En dus leg ik hier, na een levenslang het met Byron eigenlijk oneens zijn, in gedachten een stillen krans voor zijn eens haast vergeten schijnend, maar ook blijkens Dr. Popma's zeer verdienstlijke studie weer met recht en reden naar boven vlottend genie.

En ik ben blij, dat ik door diens belangwekkend boek in de gelegenheid kwam, om iets in vlug overzicht over zijn held te zeggen, dien ik zeer zeker wel ken, maar dien ik toch, ofschoon zijn dichtwerk veel aantrekkelijks heeft, nooit, voor zoover ik mij herinneren kan, of tenminste hoogst zelden noemde, omdat hij wel in zijn Binnenwezen, een waarachtig-grooten aanleg bezat, maar er te weinig toe heeft willen komen, om poëmen te schrijven, die altijd zullen blijven bestaan.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Welk een mistroostig heden in vergelijking van het opgetogen ontwaken uit de nachtmerrie van den oorlog, tien jaar geleden. In de verloopen Novembermaand is dit allerwege ter wereld herdacht. Tien jaar geleden! De Vrede! De Wereldvrede! De Eeuwige Vrede! En wijl dit herdenken, onder den loop der dagelijksche gebeurtenissen door, een mistroostig maar toch belangrijk geval was, zou dit overzicht niet compleet zijn te achten, wanneer de schrijver, die zelf daarmee tien jaren lang de opgetogenheid en ontgoochelingen in zijn overzichten der wereldpolitiek heeft doorgemaakt, hier naliet er zijn flits op te doen vallen.

Tien jaar geleden! Het Russische drama, zoo afschuwelijk en toch zoo grootsch, behoorde reeds tot het verleden, maar de overwinning der Bondgenooten werd bekrachtigd door het revolutiedrama der Centralen. De muiterij op de Duitsche vloot te Kiel, de z.g. 'Gepantserde Vuist', waarmee Wilhelm II, als hij indruk wilde maken, op tafel placht te slaan om Engeland, om Frankrijk te intimideeren, deze 'Gepantserde vuist' bleek krachteloos, toen het scheepsvolk tegen den opzet der officieren om 'den heldendood' te zoeken in een gevecht op zee, in opstand kwam, en weg liep. De regeering van Max von Baden was met de Geallieerden in overleg getreden over een Wapenstilstand, maar nog bestond er in naam een Duitsch Keizerrijk. Het Duitsche volk zag echter in, dat het gedurende den oorlog door zijn regeering was misleid, en zijn voorbeeldelooze krachtsinspanning tegen heel de wereld reeds lang te vergeefs was gebleken. Een misdaad! Het zou niet verwonderlijk zijn geweest, indien de Russische tragedie zich in de Duitsche landen hadde

herhaald, en waarlijk konden onberedeneerde geestdrijvers aan de Bolsjewistische droomen er een begin van verwerkelijking geven. Maar het gezond verstand, dat, hoewel steeds onderdrukt, West-Europa's grootste kracht is, deed dit gevaar door een overwinning der S.D. partij onder haar eminente hoofden Ebert en Noske te niet: het Duitsche Keizerrijk gleed weg onder de haast spontaan opkomende republiek. Keizer Wilhelm II werd ex-keizer en was gedwongen de Nederlandsche grens over te gaan, terwijl Fritz Ebert, eens zadelmakers-leerling, hoofd van de Duitsche republiek werd. Daardoor konden de Bolsjewistische onlusten in Duitschland en elders worden onderdrukt: het was een volkomen 'Neugestaltung der Deutschen politischen Verhältnisse'. Toch was er nog een oogenblik kans, althans in Pruisen het koningschap te redden. Dit voorbeeld zou gunstig geweest zijn voor de overige zelfstandige Duitsche vorstendommen. Heel even dacht men er over de monarchie om te zetten in een constitutioneel koningschap onder den oudste van Wilhelms kleinzonen. Doch de grootspraak en de ijdele durf van den grootvader, die er nog van sprak het antwoord op het voorstel om vrijwillig af te treden 'met machinegeweren op het Berlijnsche plaveisel te gaan schrijven', voorkwam de verwerkelijking. De Duitsche republiek onder den voortreffelijken Fritz Ebert werd van zelf een voldongen feit.

Toèn het drama, de tragedie liever, der moeilijke en langdurige vredesonderhandelingen te Parijs, niet mèt de vroegere vijanden. Zònder hen, òver hen. De onverzoenlijkheid was zóó groot, dat de Geallieerden niets minder verlangden, dan, wat zij zouden overeenkomen, te schrijven op de ruggen der overwonnenen. De goede Woodrow Wilson, die eigenlijk heel weinig begreep van wat er in de wereld was voorgevallen, behalve dat 'the States' het in eigen belang noodzakelijk hadden gevonden op het laatste, maar beslissende moment in den oorlog 'over there' in te grijpen, en dat hij er toevallig President van was, en dus moest bewijzen hoe machtig hij was en hoe braaf, zooals ook 'the States' machtig waren en braaf terzelfder tijd, de goede Woodrow Wilson kwam met zijn veertien punten, die van deze slechte en bedorven wereld een

heilstaat zouden maken, waarin, het Duitsche Imperialisme en militarisme voor goed overwonnen, nu een schoone en reine en belanglooze wereld zou opkomen in eeuwigdurenden vrede van Amerikaansch kapitalisme tegen item zooveel procent rente. Wie duizelt nog steeds niet van toen, alsof het niets was, in de kranten genoemde cijfers van door Duitschland te betalen oorlogsschuld?

Maar de brave man, die geen vlieg zou kwaad doen, laat staan 'a foreigner', werd in gezelschap van den 'tijger' Clemenceau der mate in een hoek gedrongen van vrees, dat er van zijn 'veertien punten' niets terecht kwam. Volstrekt niets als een droevige ontnuchtering, waaraan de brave President spoedig stierf. Niet de idealist Wilson, maar de haatdragende 'tijger' Clemenceau - 'Vadertje Overwinning', 't is waar, maar niettemin in zijn haat tegen het Duitsche volk, waarvan er voor de Fransche veiligheid, naar hij zeide, steeds dertig millioen Duitschers te veel zouden zijn - deze kortzichtige en venijnige oude man overwon bij de vredesvoorwaarden door de Geallieerden te Versailles en elders aan de overwonnenen gedicteerd.

Tien jaren van wapenstilstand, bedriegelijk Vrede genoemd. De oorlog had de menschheid een onberekenbaar kwaad gedaan. Niet enkel door de opoffering, nutteloos schijnt het wel, van tien millioen menschenlevens. Maar vooral omdat hij in de onderlinge verhoudingen van de Europeesche volken door het scheppen van een grooter aantal landen met een grooter aantal 'irredentische' onderdrukkingen van nationale minderheden, van den onderlingen haat een blijvend en slechts door nieuwe oorlogen te overwinnen(?) gevaar heeft gemaakt. Is er dan nergens licht? Er *is* een glimp te zien in het bestaan van den Volkenbond, schoon niet meer dan die van een nachtpitje. Er is méér licht in het schitterend-blinkend gezond verstand der West-Europeesche volken, welke gelukkig de machtigste zijn. Van dat gezond verstand bezit het kleine Nederlandsche volk een prachtig stuk. Dit bleek tien jaar geleden.

Waarlijk, het had veel geleden door den oorlog. Moreel misschien nog meer dan de oorlogvoerenden. Want de jammer-

lijke verveling der mobilisatie, zoo noodzakelijk tot het laatste oogenblik, het verfoeilijke wachten op gebeurtenissen, welke, gelukkig, niet kwamen, schoon zij telkens dreigden, had onze beste mannekracht tot krankzinnig wordens toe geprikkeld, zoodat ook hier een offer werd geëischt en gegeven in het smadelijk afzetten van den algemeenen legercommandant, generaal Snijders, een der hoogst staande Nederlandsche mannen. En terwijl dan in Rusland de vreeselijke Bolsjewistische republiek het vreeselijke maar gammele Czarisme had vervangen, en Duitschland - en Oostenrijk-Hongarije er bij - in den greep leken van waanzinnige bewonderaars van een nieuwen Russischen heilstaat, dachten onze meest-linksche voormannen, dat ook voor Nederland het republikeinsche, kon 't zijn Bolsjewistische uur geslagen had. David Wijnkoop riep reeds: ‘De kroon moet afstand doen, anders zal het volk er een eind aan maken’, en de uitmuntende leider der Nederlandsche Sociaal-democraten, Mr. P.J. Troelstra, die aan het begin van den oorlog zoo manmoedig erkend had zich vergist te hebben in de stemming van het Nederlandsche volk, vergiste zich aan het eind opnieuw en meende, dat het oogenblik naderde om ‘te grijpen naar de macht’.

En toch was en is Mr. P.J. Troelstra - wiens leven nog lang en gezond zij! - schoon thans niet meer aan het hoofd van de S.D. partij - een der helderste koppen van ons volk. Hoe komt het dan, dat hij zich dermate tweemaal vergiste? Omdat een der eigenschappen van ons volk is kortzichtigheid, wel eens voorzichtigheid genoemd. De gevaren, die men niet zien kan, bestaan voor de meesten niet; de volkseigenschappen, welke zij niet kennen, welke wij vaak van ons zelf niet vermoeden, evenmin; de theoriën, welke ons aanlokken, lijken in de verwerkelijking steeds ongevaarlijk en schoon. Men zei, dat het Nederlandsche leger, verslapt door vier lange jaren wachtens op een vijand, die weg bleef, doch ons steeds wist te prikkelen, niet langer betrouwbaar was, en wijl de toemalige regeering dit ook geloofde, werd de vrijwillige landstorm geboren, tegelijkertijd met de noodlottige gedachte om aan het Nederlandsche volk, dat gedurende de mobilisatie zoo vele nooden geleden had en nog zooveel leed - zeer zeker niet

méér, veel minder integendeel, dan de oorlogvoerenden - een verschiet te openen, dat aan het Land van Belofte scheen te zijn ontleend. De toenmalige regeering scheen wel radeloos, doch de meerderheid van het Nederlandsche volk bleek niet redeloos. Zij verhief zich tegen alle revolutionnaire plannen, al gingen die zelfs uit van een zoo algemeen geëerden man als Mr. P.J. Troelstra. De spontane manifestatie op het Haagsche Malieveld om de koningin en haar gemaal en dochter heen, was een waardig antwoord op Troelstra's bewering in de Tweede Kamerzitting van 12 November: 'Wij gevoelen ons thans niet alleen voor onze eigen klasse verplicht in te grijpen naar de staatsmacht.' Maar Mr. Troelstra greep te hoog. Zooals vier jaar vroeger vergiste hij zich in de stemming van zijn volk. Trouwens Mr. Troelstra is een Fries en gewezen Protestant, en hij dacht er toen niet aan, dat het Nederlandsche volk voor een belangrijk deel bestaat uit Roomsch-Katholieken, die zich door andere richtsnoeren laten leiden dan de Esdéapeërs.

Tien jaren wapenstilstand, 'Vrede' genoemd: 'Der Untergang des Abendlandes' schijnt onvermijdelijk, indien de bestaande geestestoestand van het Westen blijft bestaan. Maar het nachtlichtje van den Vredesbond schijnt. Maar er is ook een zwakke 'Pan-Europeesche Beweging', wier leider de oud-minister van Buitenlandsche Zaken van Oostenrijk is Coudenhove-Kalergi. Zij ziet de wereld verdeeld in groote rijken: het Britsche, het Russische, Noord- en Zuid-Amerika zonder Canada, en het Oost-Aziatische d.i. China en Japan. 'Voor Europa is het nu een levensquaestie, wil het zich politiek, economisch en cultureel handhaven, dat het zich zoodanig organiseert, dat het als vijfde wereldgroep naast de vier genoemde kan optreden. In plaats van een gecombineerd Europa is na den oorlog echter een chaotisch Europa ontstaan, waarin niet minder dan 27 staten, door willekeurige grenzen gescheiden, elkaar het leven moeilijk maken.'

'Het gevaar voor Europa is vooral Rusland. Een gezamenlijk Europa alleen kan dit gevaar keeren.'

'Ook is een goede werking van den Volkenbond alleen denkbaar, indien er een Pan-Europa ontstaat, dat als eenheid te Genève optreedt, gelijk Engeland en zijn dominions te

Genève steeds eendrachtig optreden. In plaats van 27 Europeesche staten moet in de Volkenbond-organisatie één Pan-Europa optreden, dat dan met een pan-Amerikaansche groep, met de Britsche groep, de Russische federatie en de Oost-Aziatische groep de wereldzaken kan behandelen.'

'Men staat hier echter voor een ontzaglijk moeilijk uitvoeringsvraagstuk. Geen land kan uit eigen kracht zijn productie-organisme in korten tijd totaal veranderen, hetgeen het gevolg van de vorming van een tol-unie zou zijn. Een hoogst ernstige economische crisis zou daardoor ontstaan. Alleen bij een bruut optredend Napoleontisch bewind over een groot aantal staten van Europa is zoo iets denkbaar.'

'Dit neemt intusschen niet weg, dat het streven er voortdurend op gericht moet blijven om de tarieven in tal van landen van Europa gaandeweg te verlagen. De creatie van een tolunie tusschen e n k e l e staten in Europa wordt bovendien voor mogelijk gehouden.'

Men ziet de 'Pan-Europeesche Beweging' van den heer Coudenhove-Kalergi geeft een richting aan, doch brengt Europa practisch geen stap nader tot de algemeene bevrediging. 'Alles blijft bij het oude'.

Ook door de verkiezing, waaraan voor 't eerst de Amerikaansche vrouwen deelnamen, van Herbert Hoover in plaats van Coolidge, tot President der Noord-Amerikaansche federatie. 'Alles blijft bij het oude', ook wat betreft 'nat' of 'droog'. En dit 'Oude' in 'the States' is een 'oud' van algemeen welzijn, dat groeit uit het 'oud zeer' van Europa. 'Vrede en Welvaart'! is er de verlokkende leus van. De belastingen dalen er, de staatsschuld mindert, de uitvoer stijgt, Noord-Amerika is onaantastbaar: de rest van de wereld zou desnoods kunnen wegteren, indien dit niet eenig gevaar medebracht voor een griffe afbetaling der schulden aan 'Gods Eigen Land', gelegen tusschen den *Pacific* en den *Atlantic.* Iets heeft de nieuwe President vóór op al zijn landgenooten: hij kent Europa. 'Man van eigen maaksel', heeft hij zich-zelf door noesten en intelligenten arbeid 'gemaakt', ook in Europeesche landen. Hij houdt van Europa, maar 'America first'. Hij houdt van Europa op zijn wijze, op verstandige.... ja, vooral verstandige wijs, zonder '*entanglements*' bijvoorbeeld, zonder

lidmaatschap van den Volkenbond - en hij zal uit eigen aandrift ons niet het mes op den keel zetten. Edoch: hij is niet de baas in de buitenlandsche politiek van ‘the States’. Er is ook nog een Senaat, en als deze dwars zit, dan kan de welmeenenden Hoover niet in de Europeesche lekke schuit recht zitten. Afwachten dus!

‘Alles blijft bij het oude’ ook in Frankrijk, waar, door het drijven van het niet zeer sympathieke hoofd der linksche radicalen, onzen ouden bekende Joseph Caillaux, Poincaré en zijn kabinet met Herriot e.a. socialen tot aftreden waren gedwongen, doch eenige dagen later door hervorming van zijn staf naar rechts, kon de eerste weer optreden. Goed voor de centen, maar slecht voor den Vrede; goed ook voor de Fransche missies, door ‘vadertje Combes’, den oud-premier voor den oorlog, steeds door de carricatuur-teekenaars van zijn land afgebeeld met een satansstaat achter onder zijn lange jas uit, en slecht voor de door hem met zooveel moeite tot verwerkelijking gebrachte ‘leekenwetgeving’: ‘het edelste cement’, dat de zielen der Fransche radicalen bond. Poincaré blìjft: de ‘Manchester Guardian’ heeft te vroeg over zijn val gejuicht.

‘Alles blijft bij het oude’ ook in Duitschland, waar de strijd om het Duitsche pantserschip, trouwens reeds op de helling en voor een deel afgewerkt en betaald, met een niet schitterende overwinning der ‘rechtschen’ is geëindigd, en de Socialistische ministers zijn afgetreden, daarentegen minister Gröner, die met aftreden dreigde, indien de zaak een anderen keer zou nemen, kan blijven. En ‘alles blijft bij het Oude’ ook in het ‘vrije’(?) Fascistische Italië, waar de koning nu een enkelen keer meer op den voorgrond mag treden bij plechtigheden, voor welke ‘de Groote Man’ geen tijd of geen lust heeft. Z.M. mag rollen spelen van ‘grande utilité’. Het werk, waarbij werkelijke Volksmajesteit vereischt wordt, doet ‘m'nheer-zelf’.

Vrijheid in Italië! Een eigenaardig bewijs van de Italiaansche Vrijheid, óók waar het de sinds het Romeinsche rijk overal geldende eigendomsrechten betreft, is, dat Mussolini ‘het oude recht om te gebruiken en te misbruiken’ met een streek van de pen heeft afgeschaft voor wat het ‘misbruik’ betreft. Een landeigenaar in Rovigo, in het ‘Venetiaansche’,

werd eenvoudig uit zijn 50.000 hectaren gezet - er wordt niet bij vermeld mèt of zonder vergoeding, maar het zou te barbaarsch zijn, te Bolsjewistisch, indien het geheel zònder ware - omdat hij sedert Juni van dit jaar aan zijn bezit geen voldoende aandacht heeft besteed. Verleden jaar bracht het ‘maar’ 145.000 lire op en het had 174.000 kunnen opbrengen. Het ‘jus abutendi’ - het ‘recht om iets te misbruiken’ - komt niet overeen met het Fascistisch bewind, en de federatie der Fascistische syndicaten van de provincie Rovigo krijgt het eigendom van den onachtzamen grondbezitter in handen. Mogelijk, dat hij bekend stond als geen groot bewonderaar van den ‘Duce’ en diens systeem, en niemand zal het Romeinsche ‘jus abutendi’ verdedigen. Maar als een uiting van Fascistische Vrijheid is deze regeeringsdaad toch wel teekenend. In Bolsjewistisch Rusland hebben zij er geen korter metten mee gemaakt. Alleen waren zij daar nog iets consequenter. Zij schaften met het ‘recht om te misbruiken’, ook het recht om te gebruiken voor de toenmalige grondbezitters af, die, 't is waar geen onderscheid kenden tusschen ‘gebruik’ en ‘misbruik’.

‘Alles blijft bij het oude’, ook in China. Maar in het zeeroude China is wat in moderner zin ‘oud’ genoemd kan worden, een geval van gisteren. De regeering van Nanking handhaaft zich en doet allerlei goede voornemens kennen. Allereerst in de besparing op de militaire uitgaven: niet meer mogen die voortaan bedragen dan f 2.245.000 maandelijks. Zelfs de Nederlandsche regeering draait voor zulk een bagatel de hand niet om. O, de schoone beloften door de ‘regeering van Nanking’ gegeven: politieke regeneratie van het land’, hum! - spoorwegaanleg, hum! hum! - onderhoud van rivieren, hum! hum hum! - uitgebreid stelsel van onderwijs en lichamelijke opvoeding, hum! hum! hum! hum!

Dit overzicht eindigt in een oud-Hollandsche herfsthoestbui.

Aan beloften heeft het den Chineezen nooit ontbroken. Eilacie, de geestes- en ontwikkelingstoestand van het Chineesche volk geeft voor dergelijke schoone beloften zijner momenteele aanvoerders geen accept, en de anderen, de ‘Vreemde duivels’ - dat zijn u en ik en de anderen - ook niet.

Bibliographie.

Er is wel eens een opmerking tot mij gekomen, als zou ik in mijn boekbesprekingen te veel ‘goed vinden’, te veel ‘prijzen’. Ik heb over deze woorden ernstig nagedacht; ik spreek toch enkel mijn eerlijke overtuiging uit, zonder aanzien des persoons. En dan: kan er wel ooit ‘te véél’ worden geprezen? Wie staat zóó hoog, zóó ver buiten de wereld, dat een oprecht gemeende lof, warm als de handdruk van een vriend, hem niet aangenaam treffen zou? hem niet een aansporing, een troost, een steun zou zijn in den onmeedoogenden strijd, dien de Hollandsche literator nu eenmaal te strijden heeft, tegen zorg en nood, miskenning en afgunst, tegenkanting en onverschilligheid?

Wie zèlf het métier door en door kent, wie zèlf heeft geworsteld en gewanhoopt, zèlf heeft geleden om zijn werk, wie zèlf is afgepijnigd, wie zèlf heeft gebloed, - zoo eene grijpt niet meer met de anderen naar steenen, - maar spreekt graag een woord van sympathie, van opbeuring, van aanmoediging, van hulp. Geloof mij, mijn lezeressen en lezers, het is *waar* wat ik hier zeg. Het zijn dan ook meestal de anonymi, de zich achter initialen verschuilenden, (omdat hun werkelijke naam tóch geen beteekenis heeft), die van niets weten, en toch alles het beste weten, welke zich *boven* hun slachtoffers meenen te stellen in de felste, persoonlijkste oordeelen. Laat *mij* s.v.p. maar prijzen, waar en zoo lang ik kan!

Henriëtte Mooy. Maalstroom. Tweede Deel. *Zwalkend.* - Mtsch. v.g. en goedkoope lectuur, Amsterdam.

Ziehier dan het verlangde tweede deel dezer levensbiecht, dat even ontroerend is als het eerste, doch misschien nog wat

dieper gaat. Hier spreekt een rijke, emotionabele meisjesziel zich uit, in volkomen omvang: nu eens *himmelhoch jauchzend,* dan weer *zum Tode betrübt....* maar altijd wáár en oprecht. Wie den naam van Henriëtte Mooy uitspreekt, zegt tevens: *eerlijkheid* en *spontaneïteit,* want deze zijn de sprekendste kenmerken van dit opmerkelijk talent. Wie deze dagboeken leest, (en och, laat ik 'Erny' nu maar eens even uitschakelen!) gaat van de schrijfster houden met aandoening en verteedering, en léeft haar hartstochtelijke klachten en jubelingen en uitbarstingen van vreugd en wanhoop méé. O, een *echte* menschenstem te hooren, met al haar nuancen van majeur en mineur, een *echten* lach te hooren, en *echte* tranen te zien, temidden van al de ficties en fantasieën, waarmee we voortdurend begoocheld worden, hoe weldadig, hoe verkwikkend, hoe *goed!....*

Geef, geef ons méér, Henriëtte Mooy, van uw rijken overvloed aan gedachten, ondervindingen, gevoelens, - geef ons méér van uw humor en van uw knappe plastiek; wij *genieten* van uw werk, en danken u voor uwe milde vrijgevigheid.

('Doch eeuwig, altoos is liefde', zijn de laatste woorden van Felix Dahn's 'Wat is liefde'? een boekje, waarmee ik in mijn meisjesjaren dusdanig hebt gedweept, dat ik er op school een critisch opstel over maakte!)

(Voor H.M.)

Groei, door Flor van Son. - M. Meulenhoff, A'dam.

De geschiedenis van een jong meisje van zeventien jaar, dat in een soort van 'gedacht dagboek' al haar geestelijke ervaringen, overdenkingen en ondervindingen biecht. Ik heb er lang over nagedacht, voor welk soort van lezers dit boek eigenlijk is bestemd? Een 'meisjesboek' kan ik het feitelijk niet vinden, een 'grootemenschenroman' is het evenmin. De uitgave in mooi formaat en druk en met (minder mooie) illustraties (hoe Riet schik kreeg in *dezen* Joost, mag Joost weten!) wijst op een meisjesboek, maar de inhoud, met al de mannen, die Riet maar assidu aanzoeken doen, en het wonderlijke straat-avontuur met Gert, dat uitstekend afloopt, maar een vreemd voorbeeld lijkt voor jonge meisjes om ná te volgen

(zóó maar een jongen man, dien men nooit te voren heeft gezien, op zijn kamer bezoeken!) lijkt *niet* voor bakvisschen geschikt. Hoe het zij, als *document humain* beschouwd, want deze biecht klinkt heel 'echt', lijkt mij dit boek wel belangrijk als staal van wat er omgaat in het hedendaagsche jonge meisje, dat evenals Young Woodley den strijd en de onzekerheid kent van het opgroeien in een wereld, die nog zooveel onbekends en angstaanjagends biedt.

De verrassing door Tine Brinkgreve-Wicherink. - G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

Wat is dit een aardige bundel met eenvoudige, bevattelijke vertellingen. Ik heb er echt van genoten. De verhaaltjes hebben allen een 'inhoud', die het klein publiek ongetwijfeld zal boeien, vooràl dunkt me: De prijs, Oudejaarsavond en Sinte Maarten.

Nora in Amerika door Jenny IJsselstein. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Zoo dikwijls heb ik geroepen om een meisjesboek 'met inhoud'! Nu, hier is er een! Dit boek geeft den meisjes ongemerkt een wijze levensles, en, hoe vlot het ook is van stijl, het heeft een diepen ondergrond. Ja, boeken als van *deze* soort moesten er méér worden geschreven! Alle lof voor de aantrekkelijke uitvoering, die den smaak der firma Kluitman eer aandoet! De teekeningen van Anni v.d. Ruit voldoen zeer.

André Maurois. Ariël. - Boosten en Stols, Maastricht.

Hoewel vertaalde boeken meestal alleen op onze boekenlijstjes worden vermeld, wil ik nog eens een uitzondering maken voor bovenstaand werk, omdat toen ik het (in het Engelsch) las, ik er zóó veel van ben gaan houden.

Heel toevallig las ik dit jaar achter elkaar verschillende biographieën: over E.A. Poe, over Swinburne, over Flaubert, over Oscar Wilde, over Rimbaud, over Emily Brontë, en ook dit boek over Shelley, en van al deze boeide en bekoorde

Ariël mij het meest. De onnavolgbaar-bevallige stijl van André Maurois maakt dit werk tot een verfijnd geestelijke genieting; zooals *hij* Shelley ziet, *moet* deze kunstenaar worden gezien: zonder dat Maurois ook maar één van Shelley's excentriciteiten verzwijgt, vertelt hij ze op een manier, die doet weten, *hoe* waarachtig hij den dichter liefheeft, in eerbied en bewondering. Shelley's, wat de wereld noemt, 'dwaasheden' vertelt Maurois steeds met den fijnen glimlach van sympathiek begrip, en zijn definitie van Shelley en Byron: Shelley angelic, all too angelic, - Byron human, all too human, is verrassend en van een voortreffelijke juistheid. De aanvallen, die Maurois in de literaire pers heeft te verduren gehad, als zou hij slechts een plagiarius zijn, lijken mij hoogst onrechtvaardig: de feiten uit Shelley's leven heeft Maurois natuurlijk moeten nemen, zooals hij ze vond, - maar de wijze, waarop hij die heeft voorgesteld, is geheel van hemzelf, en van een weldoende oorspronkelijkheid.

Eef Hubrechts door Maren Koster. - G.B. van Goor, Gouda.

Alweer een rekel, zuchtte ik, of is het ditmaal een rakker... In elk geval is het een 'jongen van een meisje'.... dat de jongedames literatuur niet binnen wandelt, maar holderdeboldert en raast en springt. Wordt het jonge publiek nu nóóit verzadigd van wilde dit's en wilde dat's, van robbedoezen, ontembaren, wildzangen en de verschillende etcetera's?! Enfin, wanneer men dit afgejakkerde thema dan nog maar eens in 's hemelsnaam accepteert, moet men erkennen, dat dit boek in zijn soort wel aardig is, en dat het in elk geval beter eindigt dan het begin deed vreezen. Maren Koster gaat wèl vooruit, en in elk geval begint zij veel beter te schrijven.

Jeanne Koning-Coeterier. Lousjes kunstreis door Indië. - G.B. van Goor Zonen, Gouda.

Een bizonder aardig boek voor grootere meisjes. De inhoud is buitengewoon boeiend en aantrekkelijk; een van de beste meisjesboeken, dit jaar en vorig jaar uitgekomen.

(Een kleine opmerking: mevr. K. schrijft wel eens een enkele maal, zoo, dat het er niet mee door kan, en daar ik meen, dat men juist voor jong publiek zijn stijl ten uiterste dient te verzorgen, zal ik hier een paar voorbeelden geven. 'Vroolijk babbelend, zoo nu en dan eens onderbroken door het knabbelen op een bonbon, ging de reis verder.' Hier is de reis onderwerp, dus is deze aan het babbelen en knabbelen! Er zou moeten staan: Onder vroolijk gebabbel, dat zoo nu en dan eens onderbroken werd, enz. Mohamedaansche vrouwen die heelemaal gesluierd waren, alleen de oogen vrijlatend.' Dit zou moeten zijn: 'terwijl alleen de oogen waren vrijgelaten.' Ook verwart mevr. K. voortdurend hen en hun. Maar voor het overige niets dan lof voor haar prettig en alleraardigst, en belangwekkend boek.)

Jij en ik, door Willy Corsari. - Hollandia-Drukkerij, Baarn.

Wat is dit een innig lief boek 'de' jongemeisjesroman naar mijn hart! Voortreffelijk geschreven, voortreffelijk gevoeld; ontroerend-mooi is de bladzijde, waar Val en Boris samenkomen; en de bereisdheid van de schrijfster, haar kennis van personen en toestanden verhoogt de boeiendheid van dit werk. Hoe fijntjes gepenseeld is Valentine, hoe vanzelf wordt zij heen-gevoerd naar het hoogtepunt van haar leven. Dit is niet alleen een boek 'met inhoud', zooals ik zoo graag voor onze meisjes wensch, maar een boek met een diepen achtergrond, waar veel levenswijsheid in verborgen ligt. Zoovéél meisjesboeken zijn er, die men zonder iets te missen, ongelezen kan laten. Van *Jij en ik* geloof ik, dat de lectuur menig meisje zal doen worden: *a better and a wiser girl.* Een boek om van te houden, en het zeker *niet* gauw te vergeten!

Onze kamerplanten. - Verkade-Album.

Men weet niet, wat méér te bewonderen, de ingenieuse keuze der firma Verkade, die elk jaar opnieuw zóó voortreffelijk is, dat men haar albums bewaart als een *joy for ever,* - of de schitterende uitvoering van dit idee. Elk jaar opnieuw wordt

de samenstelling van het album toevertrouwd aan de meest competente krachten, en de kunstenaars, die er aan medewerken zijn de bekendste en bevoegdste, elk op hun eigen terrein. Dit jaar verraste de firma Verkade ons met 'Kamerplanten' door A.J. van Laren, den bekenden Amsterdamschen hortulanus en redacteur van 'Onze Tuinen', terwijl de illustratieve gedeelten zijn opgedragen aan de smaakvolle, fijnzinnige artiesten: Koeman, Rol en Voerman.

Bloeiende planten, het mooist denkbare décor in een kamer! Er is vrijwel niemand, die de bekoring daarvan niet ondergaat, en die niet wenscht op deze aangename en aanschouwelijke wijze voorgelicht te worden over de verzorging daarvan. Iedereen kan in dit mooie, leerzame boek iets van zijn gading vinden, en menigeen zal verstomd staan van verbazing, dat het mogelijk is, *zooveel* bloemen-geluk *in* huis bijeen te brengen, en in gedachten een dankwoord uitspreken aan de firma Verkade.

Uit Karel's H.B.S. jaren, door Albert v.d. Hoogte. - G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

Een alleramusantst jongensboek, waarschijnlijk geschreven door iemand, die zelf nog niet lang de H.B.S.-jaren achter den rug heeft, en daarom is dit jongensleven zoo frisch, zoo levendig en natuurlijk verteld. De minnarij tusschen Elly en Karel (of liever de niet-minnarij!) is kostelijk van opzet en ontwikkeling, en zelden heb ik zoo iets grappigs gelezen. Het plompverloren 'aanzoek' wordt op de juiste wijze beantwoord! Een echt, leuk boek, dat ieder met pleizier zal lezen.

P. Koekoek. De avonturen van Max en Kees. - Alkmaar, Gebr. Kluitman.

De 'avonturen' van Max en Kees zijn wel niet hemelbestormend, maar laten zich toch genietbaar lezen. De taal van dit boek is zeer natuurlijk, en wie, als oudere, weten wil, hoe jongens van een jaar of veertien met elkaar praten en met elkander omgaan, kan zijn belangstelling hier bevredigen. De illustraties van Pol Dom zijn weer een lust voor het oog.

***Onder de tropenzon, door K. de Beyl.* - G.B. v. Goor Zonen, Gouda.**

Dit is het vervolg op Henk Halber's reis naar Indië door het Panama-kanaal. Wij hooren nu, hoe het Henk verder in Indië vergaat, en het lijkt mij voor jonge Hollandsche lezers héél interessant, zoo precies van het dagelijksche Indische leven op de hoogte te worden gebracht. De schrijver vertelt eenvoudig en natuurlijk; het boek is door van Meeteren Brouwer aardig geïllustreerd, en het zal dus zijn weg wel vinden.

***Het radio-spook, door Jacques Berghuis Jr.* - Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Ah! dat is nog eens een boek om van te smullen, deze moderne jongensroman! Het radio-spook zal de jonge lezers ademloos houden geboeid. Het verhaal is dan ook alleraardigst in elkaar gezet, en de ‘redding’ aan het slot van den verdwenen bank-ambtenaar maakt dit ‘spook’ al bizonder sympathiek. Ten warmste aanbevolen!

***Het geheim van oom Duc, door Carel van Dijk.* - Alkmaar, Gebr. Kluitman.**

Die Carel van Dijk kan vertellen, hoor! En knap een avonturen-roman samenstellen, kan hij óók. Van alles vindt men in dit boek: Westersche kwajongensstreken, Oostersche schurkenstreken, geheimzinnige documenten, grappen van allerlei soort.... Het geheim van oom Duc is spannend als een ‘reuzefilm’.... En met een zucht van spijt, ‘omdat het uit is’, legt stellig elke jongen het uit de hand.

***Maria Francisca van Leer Harte.* - Standaard Boekhandel, Brussel.**

Harte, het verhaal van een ziel, is een bekeeringsgeschiedenis, met innigheid en overtuiging verteld.

Tula di Vista. Wondere nachten. - Van Waesberge en Zn., Rotterdam.

Een keurig uitgegeven boekje, met sprookjes, verzen en teekeningen van Tula di Vista, die veelzijdig begaafd blijkt te zijn. Frans Bastiaanse leidt de schrijfster bij ons in, en de uitgevers prijzen ‘de ragfijne, diep-menschelijke taal en den briljanten stijl’. Inderdaad vindt men in deze korte prozastukken veel fijne gedachten. En men voelt, hoe goed bedoeld dit alles is, en hoe echt gemeend. Dit lijkt mij met de a.s. feesten een zeer geschikt cadeau-boekje toe.

Juul Roggeveen. Drie Iersche legenden. - Elsevier, Amsterdam.

Wie van legenden houdt, en graag eens iets anders leest dan de gewone, geijkte literatuur, neme deze Iersche sagen ter hand, die door Juul Roggeveen in een zeer mooi, oorspronkelijk, forsch en toch melodieus proza zijn naverteld. Fantastisch is de geschiedenis van Etain, aandoenlijk die der kinderen van Lir, Macha is beide. De teekeningen geven m.i. voortreffelijke suggesties van den inhoud der verhalen.

Jo Daemen. Pruikebollen. - Elsevier, Amsterdam.

Sinds Jo Daemen een der Telegraaf-raadselkinderen was van den betreurden W. Andriessen, heb ik altijd ‘iets in haar gezien’. En nu, werkelijk, is zij zoover gekomen, dat zij ons, na haar mooie Partos-uitgave, met een jongemeisjesroman verrast. Het kindje, dat zoo aardig versjes schreef en teekeningen maakte, is opgegroeid tot een fijngevoelige, kunstzinnige jonge vrouw, en haar ‘Pruikebollen’ (een naam, die een zeer verkeerde suggestie omtrent den inhoud oproept!) is een charmantlief boek geworden, een boek om van te *houden,* terwijl de teekeningen der schrijfster als bekoorlijk-fijne gravuretjes zijn. Het figuurtje van Louise zal in onze herinnering blijven voortleven, als een bizonder-gaaf en bizonder-fijn literair scheppinkje.

Anna Hers. Martha's grootste levensles. - Hollandia-Drukkerij, Baarn.

Dit is een boek met een tendenz, - een anti-oorlog tendenz, en ofschoon tendenz-boeken natuurlijk niet in de eerste plaats tot de literatuur behooren, en ofschoon wij, na tien jaren vrede, het oorlogsthema hartelijk moede zijn, en ofschoon Anna Hers' geschrift niet een zóó poignante impressie zal maken als Barbusse's *Le feu,* of *Martyrs,* moet ik toch eerlijk erkennen, dit goed-geschreven en goed-gevoelde boek met aandacht, belangstelling en instemming te hebben gelezen. Dit, in roman-vorm gekleede, warme pleidooi zal niet nalaten, indruk te maken, vooral op hen, voor wie het is bestemd: de moeders van het komende geslacht. Martha's levensles doet denken aan de veelgeliefde boeken van L.M. Montgomery.

Carla van Lidth de Jeude. Dochters. - Maatschappij van goede en goedk. lectuur, A'dam.

Deze eenvoudige, lieve schrijfster heeft een zeer sympathiek boek geschreven. Zij verhaalt ons van twee geslachten dochters, behoorende tot de ‘jongere’ en de ‘jongste’ generatie. En nu is het frappant, dat, waar de ‘jongere’ vrouw haar leven tot een *failure* maakt, de ‘jongste’ het overwint. Hoe grooter vrijheid, hoe zwaarder eisch, hoe dieper verantwoordelijkheid; dàt is de quintessens van dit ernstige boek, dat ons een hoopvol uitzicht op de toekomst opent. Carla v. L.d.J. heeft ons een nieuwen kant getoond van het vrouwenprobleem onzer dagen, waarvoor wij haar van gansche harte dankbaar zijn.

Agnes Maas-v.d. Moer. Doolhof. - Maatschappij van goede en goedk. lectuur, A'dam.

‘Doolhof’ heb ik met groote belangstelling gelezen: het lijkt mij het diepste en rijkste werk van deze schrijfster. Ziehier de ‘vrouwenquaestie’ (die in deze wereld wel nooit volledig op te lossen zal zijn) van verschillende kanten belicht. Hoe goed heeft mevr. M. haar typen weten te varieeren, en zóó realistisch heeft zij ze voor ons neergezet, dat wij ze als levende individuen

herkennen. Heel mooi is de uitbarsting van Jo op blz. 128. Verschillende uitspraken wijzen er op, dat de schrijfster lang en ernstig over het vrouwenprobleem heeft nagedacht. Ik hoop, dat dit boek veel zal worden gelezen, het zal menigeen tot heilzame leering strekken. (Jammer is, dat in de aanbeveling van de uitgeversmaatschappij den schijn gewekt is, als had mevr. Maas-v.d. Moer gebruik gemaakt van de succes-vondst eener andere schrijfster (Huwelijksvacantie door Jeanne Reyneke van Stuwe). Niets is minder waar: Doolhof staat geheel op zichzelf.)

Top Naeff. Klein avontuur. - v. Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Een nieuw boek van Top Naeff is altijd een geschenk. En het kan niet anders, of ook deze bundel zal velen weldra dierbaar zijn. De stijl van Top Naeff is een genot, zoo fijn-geciseleerd, zoo wèl doordacht en zuiver gevoeld als hij is; een stijl, waardoor zelfs het op zichzelf onbeduidendste *fait divers* (als van het 'krokodilletje' of Debutanten of Bergopwaarts) nog een verrukkelijke delicatesse wordt voor den literairen gourmet. Deze verzameling bevat menige *novel in a nutshell,* en men denke toch vooral niet, dat een kort, gaaf verhaal te schrijven, gemakkelijker zou wezen dan de samenstelling van een langen roman! Integendeel, niets is misschien moeilijker dan zijn stof in een kort bestek te comprimeeren, en toch niets te weinig te zeggen. Top Naeff is een meester in deze kunst, en haar chef d'oeuvre uit dezen bundel lijkt mij het diep, diep ontroerend: Een Confrontatie.

'Klein avontuur' is als een juweel, dat de verschillende facetten van Top Naeff's talent op het schitterendst toont.

J.P. Zoomers-Vermeer. Het boek van Flip en Jantje. - Van Holkema en Warendorf, A'dam.

Hier is weer mevr. Zoomers-Vermeer op haar best. Zelden leest men een boek met zóóveel sfeer. Met onfeilbare zekerheid zet de schrijfster haar karakters neer, en zooals deze spreken en zich gedragen, voelt men de werkelijkheid zwaar en zwoel om zich heen. Het medelijden, het waarachtige zielsmedelijden

lijkt de pen van mevr. Zoomers te besturen, en bij intuïtie schijnt zij te weten, wat er omgaat in harten en hoofden van ‘'s werelds onterfden’. Och, laat dit boek toch veel gelezen worden: men krijgt een naturalistisch meesterstukje onder de oogen, men gaat toestanden kennen, die den heftigen drang in ons wekken de misdeelden te helpen, en.... men leert tevreden te zijn met eigen lot!

Anna van Gogh-Kaulbach. De verborgen. kracht. - Querido, Amsterdam.

De boeken van Anna van Gogh zijn altijd zóó sympathiek van trouwhartigheid, dat men er van houden moet. Ook deze studie van huwelijksleven, zoo fijn gevoeld, zij ieder ter lezing aanbevolen. De ‘verborgen kracht’ in ons, de kracht, om door den schijn heen te zien, en het ware wezen der dingen te leeren aanschouwen, en die de schrijfster als het ware in elk van ons bewust maakt, zal menigeen een philosophische berusting geven in moeilijke levensvraagstukken.

Het eerste licht door El. Zernike. - De kleine Librije, Edam.

Er is een uitgaafje verschenen, samengesteld door 3 leden der Lett. Afd. der Ver. v. Letterkundigen, waarin de aandacht van belangstellenden wordt gevestigd op boeken in 1927 verschenen, welke de eer hebben genoten, het meest in den smaak dezer 3 leden te vallen. Nog afgezien van het feit, dat deze 3 leden samen de groep vormen, welke men ‘de Elseviersgroep’ zou kunnen noemen, en waardoor de keuze noodzakelijkerwijze eenzijdigheid vertoont, doet het nóg eigenaardiger aan, dat twee der drie leden.... hun eigen boeken aanprijzen!! (Een van deze twee leden is Elisabeth Zernike.) Men vraagt zich met verbazing af, waarvoor dit uitgaafje noodig was, en voor wie het is bestemd?.....

Misschien heeft Elisabeth Zernike, in den tegenwoordigen tijd, nu de ‘groote trom’ allerwegen klinkt, en de bescheidenen onder de letterkundigen, die zich nooit op den voorgrond dringen, en in de stilte van hun werkkamer, in ernst en eenvoud doen

wat hun hand vindt om te doen, naargelang hoofd en hart het gebiedt, kans loopen bij het oppervlakkige publiek momenteel in vergetelheid te geraken (maar de Tijd, de groote schifter, die heusch nog wel wat beter 'keurt', dan deze 3 leden deden, zal hun de plaats gunnen, waarop zij rechtens behooren) misschien, zeg ik, heeft Elisabeth Zernike gelijk haar eigen werk aan te bevelen! Immers: God helpt, wie zichzelf weet te helpen!

Het werk van mejuffrouw Zernike heeft de *helderheid* van glas, maar ook de *koelheid* ervan. Ik moet erkennen, dat 'kristalhelder', zooals in de 'keuze' staat, mooier klinkt, maar in kristal gloeit nog een verborgen vuur, dat hartstochtelijke stralen zendt naar allen kant, en bij El. Zernike merken wij weinig van hartstocht en gloed. Haar lezende krijgt men gewoonlijk het gevoel, in de nabijheid der frigidaire te zijn van het gebouw onzer literatuur. Er is in haar werk 'geen aarzeling en geen overmoed, geen inzinking en geen overhaasting', het is evenmatig, strak-op-het-stugge af, en bijna bloedeloos-cerebraal, 'nooit davert haar stem in de klankrijke zinnen'. Is dit 'goed zooals het is'? De 'Raad van Drie', die ons aanwijst welke boeken wij hebben te waardeeren, en ons zegt 'hoe en waarom', beweert dit. Zullen we ons door hen laten gezeggen, en dus maar berusten.... of zelfstandig blijven, en ons een eigen oordeel vóórbehouden?....

Ik geloof, dat men het koele, beheerschte, ietwat monotone van Elisabeth Zernike's stijl 'modern' noemt. Maar is b.v. Henriëtte Mooy minder 'modern'?.... Elisabeth Zernike kan fijn peilen, en dikwijls bereikt zij onverwachte effecten, die een werkelijk diep-psychologisch inzicht verraden. Ik kan haar dan ook in veel opzichten waardeeren..... alleen moest ik *eventjes* spotten met haar recommandatie van eigen werk. Al zijn de regels over Sprookje ook door Roel Houwink geschreven, het boek behoort tot de werken, waarop 'wij' (het drietal) de aandacht van alle belangstellenden in de Nederlandsche literatuur wenschen te vestigen.

Het is tegenwoordig mode bij sommige uitgevers hun uitgaven ten warmste aan te prijzen, met allerlei bewonderende qualificaties. Gaan nu ook de schrijvers deze methode volgen?... Laten we er maar eens om glimlachen, als om zooveel van den tegenwoordigen tijd met zijn 'Umwertung aller Werte....'

Jo van Ammers-Küller. Tantalus. - J.M. Meulenhof, Amsterdam.

De moderne Tantalus, die hongert en dorst en nooit het heftig begeerde bereikt.... wordt ons door mevrouw van Ammers wel heel duidelijk, in al zijn trieste armoede voor oogen gesteld. Een roman van huwelijksleven, dit nieuwe boek, dat veel discussie uitlokken zal: had Thora gelijk? of Evert?.... was hij de egoïst? of moet men hem het slachtoffer noemen?

De toestanden zijn veranderd, leert ons de schrijfster. In vroeger tijd 'wierf' de man om de vrouw, tegenwoordig doet het de vrouw om den man. Een scherp en helder beeld geeft mevr. v. Ammers, dat tot nadenken en overwegen stemt. En ten slotte moet men het ééns zijn met haar weemoedigen slotzin: een later geslacht zal misschien de oplossing vinden, de menschen van dezen overgangstijd 'passen slechts de scherven aan elkaar'....

Er zijn heel mooie gedeelten in dit boek, dat, zooals alle werk dezer talentvolle schrijfster, boeit door zijn passie en kracht. Het is alleen wat lang, het middendeel met Evert's voortdurende aanvechtingen en ontgoochelingen, doet ons soms denken: nu weten we het wel. Mevr. v. A. had voor dit boek ook niet zooveel 'stof' als voor haar Opstandingen, dat evenals het bekende tooneelstuk 'Mijlpalen' in drie tijdperken is verdeeld. Maar het eerste hoofdstuk van het derde deel is weer zeer treffend van diepte.

In een keurige, kloeke uitgave zag 'Tantalus' het licht.

Ina Boudier-Bakker. Twee voeten - P.N. van Kampen en Zn., A'dam.

In 'twee voeten', en hoe die den 'levensloop' volgen, - fier, durvend, elastisch, snel, angstig, aarzelend, langzaam, ten slotte wankelend en dood-vermoeid, - heeft mevrouw Boudier een vrouwenleven voor ons gekarakteriseerd. Een enkele maal doet dit boek denken aan het mooie 'Voetstappen in den nacht' van Ingeborg Maria Sick. Op haar eigen, indringende, suggestieve wijze doet Ina Boudier een vrouw voor ons als levend bestaan, en vooral door den ontroerenden eenvoud van haar verhaal laat het een diepen indruk na.

Ook dit, evenals Top Naeff's Sint Nicolaas-geschenk, is een kleine uitgave. Zou de buitenlandsche *vogue for the small book* ook naar Nederland zijn overgeslagen?

Sophie de Jongh. Landloopers. - P.N. van Kampen en Zn., A'dam.

Met dit boek zit ik, eerlijk gezegd, een beetje verlegen....

Ik had zoo'n warme, blijde herinnering aan Sophie de Jongh's ‘Zondagen’. En nu deze ‘roman’....

Soms lijkt het net een droom, die de schrijfster zou hebben gedroomd, waarmee ik bedoel, dat dit boek tegelijk ‘echt’ en ‘niet echt’ is. Ik zou er nog wel meer van willen zeggen, maar wàt....? Heusch, ik zit er mee verlegen!

De katoen-koning, door Marie Koopmans. - L.J. Veen, A'dam.

Een interessant brok Twentsch volksleven geeft Marie Koopmans in De katoenkoning. De schrijfster is volkomen op de hoogte van de toestanden en milieu's, welke zij ten tooneele brengt. Het zal voor velen belangwekkend zijn, eens wat nader op de hoogte te komen met de zeden en gebruiken in het Overijsselsche land, en met de fabriekswereld. Het slot is droevig en bevredigend tegelijk.

Maud Rost. Het vertraagde einde. - Querido, Amsterdam.

Dit is, meen ik, Maud Rost's eerste roman. Voor een debuut een zeer opmerkelijk boek. Modern ‘van top tot teen’. Modern in den zin, dat er meer wordt aangegeven, dan met ronde woorden gezegd. In den titel ‘Het vertraagde einde’ wordt huiveringwekkend gesuggereerd, hoe elk leven eigenlijk niets anders is dan een *anspielen* op den onvermijdelijken dood..... en hoe voor vele menschen daarom het bestaan levensonmogelijk is....

Famke. Zaansch binnenhuisje. - L.J. Veen, Amsterdam.

Dit is, zonder tegenspraak, een der gezelligste boeken van het jaar. Begint men er eenmaal in te lezen, dan kan men het niet meer uit de hand leggen. Een gewone huismoeder (moet men tegenwoordig niet eigenlijk zeggen 'buitengewone'? Helaas!) vertelt hier, nu eens gemoedelijk, dan weer humoristisch, soms grappig-wanhopig, dan weer aandoenlijk, van haar gezinsleven, en het is boeiender dan menige roman. O, ik heb het al dikwijls gezegd: geef ons *echte* dagboeken, memoires, brieven.... en help ons aldus het leven beter te begrijpen, elkander beter te verstaan. Famke, in haar lieven, fijnen, gevoeligen eenvoud gunt ons een blik in haar beminnelijk uiterlijk en innerlijk leven, en het is een welsprekend pleit geworden voor de leuze 'terug naar het ouderwetsche gezin.' Het is een geestelijke verkwikking te merken, dat *zelfs* in onzen tijd er nog vrouwen bestaan, die op onze gezegende moeders gelijken.... een eeresaluut aan hen, die in onze moderne periode gelijk aan deze Famke.... *durven* zijn!....

Goede manieren, door Mevr. v. Zutphen van Dedem. - Logon, Amersfoort.

Goede manieren is geen 'leerboek', maar een aangename, rustige, prettige algemeene beschouwing over wat 'goede manieren' eigenlijk zijn, geschreven door een intelligente, gevoelsbeschaafde vrouw. Goede manieren vormen in de eerste plaats 'de harmonieleer van het leven der menschen onderling', en in dit werk maken we kennis met vele nieuwe begrippen over omvangsvormen, wellevendheid en etiquette. Vooral in den tegenwoordigen tijd met de na-oorlogsche mentaliteit kan een dergelijk werk uitstekende diensten bewijzen, en wij wenschen het dan ook in handen van allen, die nog iets voelen voor de hoffelijkheid, die is als een 'windkussen', dat de ruwste stooten des levens opvangt. Keurig uitgegeven, zal dit boek met de aanstaande feesten een welkom geschenk voor velen zijn, wat *vorm* zoowel als *inhoud* betreft.

Tine Cool. Bloemenmythen en legenden. - Uitg. Kosmos, A'dam.

Zoo lang de wereld bestaat, heeft men de bloemen liefgehad, is het wonder, dat er zich ontelbare sprookjes en sagen om heen verzameld hebben? Tine Cool vertelt er ons van, - en hoe aantrekkelijk en boeiend vertelt zij! - en de uitgever zorgde voor een fraaie uitgave. ‘Onder bloemen is men nooit alleen’.... wie van bloemen houdt, neemt dit boek vanzelf, wie.... nog.... niet van bloemen houdt, moet het zich volstrekt aanschaffen.

Sprookjes van Moeder de Gans. - Uitg. Kosmos, A'dam.

Es sind die alte Geschichten.... doch bleiben sie immer neu! In modernen trant zijn de klassieke sprookjes (ditmaal Asschepoester en Klein Duimpje, maar er volgen méér) naverteld door Emmy van Lokhorst, en uitstekend, hoor; de kindertoon is geheel bewaard gebleven, en Jan Wiegman, met zijn ‘heldere’ zwartjes en levende, bewegelijke kleurteekeningen zorgde voor de illustraties. Het is een uitgave geworden, die op geen enkele Sint Nicolaastafel mag ontbreken, en het ook niet licht *zal,* want iedereen heeft wel wat jeugd in de nabijheid, die hij van deze onvergetelijke vertellingen, in deze aantrekkelijke nieuwe editie wil doen genieten.

Sinterklaas kapoentje en De schatten van Jantje, door A.B. van Tienhoven en 't Jaartje rond, door Martien Beversluis. - Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Deze drie artistieke prentenboeken, met de geestige, origineele teekeningen van Freddy Langeler, zijn voor de kleintjes ‘om van te smullen’. Aardige, bevattelijke versjes, en de platen! jolig, jong, frisch en oolijk, en tegelijk zoo innig-artistiek, dat aan het genoegen der jeugd, de bewondering der ouderen zich paart. Wat is Freddy Langeler een groot talent! Haar werk moge amusementskunst zijn, het is niettemin *kunst,* en van een zeer eigen, oorspronkelijke en fijn-gevoeld gehalte.

Ouders, zorg er voor, dat uw kinderen deze verrukkelijke boeken niet vernielen, zet ze ‘na gebruik’ in uw eigen boekenkast tot een genot voor altoos.

***Greta van Rijn. Van apen, beertjes en andere vriendjes.* - Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Een bundel genoegelijke dierensprookjes, door Freddy Langeler vermakelijk verlucht. Versjes wisselen de vertellinkjes op aangename wijze af. ‘De beste vriend’ geeft ‘langs den neus weg’ een aardig lesje aan al te overdreven dierenvrienden, die, voor het dier wel eens den mensch over het hoofd zien!

***J.G. Kramer. Piet Hein. A.C.C. de Vletter. Ver van huis. N.W.C. Kuyk. Het kan verkeeren. Jan Beyers. Rond den aardbol per vliegmachine.* - Allen Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Ik geloof, dat niemand onzer zeehelden zóó sterk in hart en verbeelding der hedendaagsche jeugd is blijven leven als Piet Hein. (Misschien dat Heye's, nog steeds onvermoeid gezongen Piet Hein daar óók wel een beetje toe bijgedragen heeft!) En daarom zal elke jongen gretig naar dit boek grijpen, waarin J.G. Kramer een boeiend en aanschouwelijk beeld geeft van den beroemden admiraal.

A.C.C. de Vletter's *Ver van huis* zal dezen kinderschrijver nieuwen roem bezorgen. De avonturen van Seppel-Bob, en hoe dit Tyroler-jongetje ten slotte directeur van een dierenpark werd, zijn met verve verteld. Weldadig is de dieerenliefde, die, als hoofd-motief opklinkt uit dit boek. Het redden der zes mijnpaarden uit den waterstroom in de mijn, is spannend!

Dirk, de hoofdpersoon uit 't Kan verkeeren, is een kwieke, flinke jongen, die aardig wat weet van natuurlijke historie, en ten slotte zelfs met succes voor detective fungeert! Prettig, natuurlijk, is dit boek geschreven; ook de noodige grapjes ontbreken niet.

Rond den aardbol per vliegmachine.... de allermodernste avonturen-roman, dien men zich bedenken kan. Het onder-

werp is al romantisch en interessant genoeg, toch komen er nog lotgevallen bij, die de stoutste verbeelding kunnen bevredigen: de worsteling met den krankzinnige! de aanval van den Chinees! de zandstorm! het duel met de zee! Geweldig, zooals dit boek 'inslaan' zal, en wat méér zegt, het verdient dit ten volle!

***Nanda. 't Vroolijke vierspan. E. Belinfante-Belinfante. In 't gareel. In nieuwe koers, door A.A. Sirks-Joustra. Onze Nan is een beste, door Felicie Jehu. -* Allen Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Nanda schijnt een opgewekte ziel te zijn, haar boeken wemelen dan ook van grappen. Wel, de jeugd lacht graag, en we zullen er dus maar niet te veel van zeggen, ofschoon er heel wat bladzijden van dit dikke boek worden weg-gelachen. De moeder met haar vroolijk vierspan is er heusch goed aan toe en aan het slot is *tout pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.* De teekenaar Henri Pieck (wat heeft hij zich dit jaar verdienstelijk gemaakt!) teekende een alleraardigste band. Evenals voor In het gareel, welk gareel gelukkig zoo erg zwaar niet blijkt. Mevr. Belinfante brengt in de tweede helft van dit boek een getrouwd paartje ten tooneele, wat ongewoon is in een meisjesboek, maar op deze manier is er waarlijk niets tegen! In de Nieuwe Koers slaat mevrouw Sirks een wat ernstiger toon aan, wat bijna een verkwikking is na de opgeschroefde jolijt van vele meisjesboeken. Toch ook weer hier *the happy ending,* en een slot, dat ieder bevredigen zal. De Groningsche omgevinig zal voor vele lezeresjes aardig zijn, om te leeren kennen.

Het 25e boek van Felicie Jehu. Dat is, dunkt me, een gelukwensch waard, vooral omdat de verschijning van dit boek samenvalt met het zilveren auteursjubileum dezer schrijfster. Zegt het niet iets, zegt het niet véél, een kwart eeuw voor kinderen te hebben kunnen schrijven, en steeds méér geliefd te zijn geworden? Ook van 'Onze Nan is een beste' kan ik niets dan goeds zeggen. Het is een allerliefst meisjesboek, waarin de figuurtjes uitstekend zijn gekarakteriseerd. Heel fijntjes stelt de schrijfster den 'ouden' en den 'nieuwen' tijd tegenover

elkaar, en tal van aardige vondsten (vooral het bal masqué) verlevendigen het boek, dat in een reeks natuurlijke tooneelen een beeld geeft van het moderne meisjesleven. Henri Pieck illustreerde ook dit boek weer op zijn prettige, vieve wijze, terwijl ik nog even de aandacht wil vestigen op Anni v.d. Ruit's zeer knappe teekeningen bij: Per vliegmachine den aardbol om.

Vertaalde boeken.

Hoe goed herinner ik mij nog, met hoeveel spanning wij met Sint Nicolaas Bolle's boeken-paketten tegemoet zagen, toen wij nog kinderen waren, en met hoeveel vreugde wij de keurige, frissche boeken ontpakten! Iets van datzelfde, heerlijk blijjonge gevoel beving mij bij de ontvangst, dezer dagen, van Bolle's boekenzending. Als eerste uitgave kwam mij in handen... *Alleen op de wereld,* Hector Malot's klassiek geworden werk, het dierbare boek, dat wij verslonden, om het later nog ettelijke malen kalmer te herlezen. Geen wonder, dat ook de bioscoop zich meester heeft gemaakt van dit werk, en weinig ouderen zullen er zijn geweest, die hun kinderen en kennisjes er niet mee naar toe namen! Nu ligt daar voor ons de prachtuitgave van den 18den druk, en al spreekt dit hooge aantal al voor zichzelf, nóg meer pleit het voor het juiste en zuiver inzicht der firma Bolle, dat zij *Sans famille* geheel opnieuw liet vertalen door het in de kinderliteratuur zoo welbekende echtpaar Bloemink, zoodat deze 18e druk naar den vorm geheel gemoderniseerd is, en dat stijl en illustratie (de laatste uitstekend door Tj. Bottema en J.W.M. Wins), zooals het prospectus zegt: *in overeenstemming gebracht zijn met de eischen die de hedendaagsche kinderlitteratuur onder invloed van de vernieuwing van '80 stelt.* Wij wenschen deze prachtuitgave alle mogelijke succes: dit is een boek, dat in alle kinderhanden komen kan, mag, en moet.

Als tweede goede bekende kwam daar aan: De kleine Lady door Th.C. Elmslie, welk boek wij ‘het pendant’ van Burnett's De kleine Lord plachten te noemen, en dat al evenzeer boeiend is. Keurig uitgegeven zegt deze zevende druk ruimschoots genoeg. En als derde lieve herinnering verraste

ons ‘Met een dubbeltje de wereld rond’; Grant Allen's even vermakelijke als interessante geschiedenis van de parmantige, kordate, intelligente Georgine Louise, die er inderdaad in slaagde, haar voornemens tot werkelijkheid te brengen. Een vijfde druk is het resultaat van haar succesvollen tocht! Maar het meest verblijdde mij toch de luxe-uitgave van Ben Hur, het beroemde boek van Lewis Wallace, (dat ik indertijd bij mijn bevestiging van mijn lieve, lieve Moeder kreeg); een kloek deel, buitengewoon verzorgd in alle opzichten; versierd met platen van J.H. Isings, die waarlijk als kleine schilderijtjes zijn. Het pleit wel zeer voor het goede inzicht der firma Bolle, dat haar uitgaven het zoo ‘houden’ kunnen in onzen tijd van boeken-overproductie! Ook van de kostschool-boeken De meisjes van de derde klas door A. Brazil en Betty op kostschool door Lilian Wevill verscheen een tweede druk, terwijl de serie levensvreugde-boeken werd voortgezet met een goede vertaling van Cecil Adair's Fluisterende boomen.

Ten slotte wil ik graag nog even de aandacht vestigen op de bij de firma Kosmos verschenen verrukkelijke uitgave van Dickens' De krekel bij den haard, meesterlijk vertaald door Mr. J. Bloem, en versierd met de platen van Francis Bedford. Ieder, die Dickens liefheeft, - en wie is dat ten slotte *niet*? zal dit boek in zijn bezit willen hebben, en wie niet van Dickens houdt, zal hem door deze bekoorlijke vertelling stellig leeren liefkrijgen!....

Te laat voor nadere bespreking ontvangen, vermeld ik nog graag even Geertruida Carelsen's Herinneringen (Tjeenk Willink) een jubileumsuitgave, waarin de beminnelijke tachtigjarige ons waardevolle reminiscenties van haar belangwekkend en inhoudsrijk leven geeft.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

***Bij de nonnekens van Muizen. Een onbescheidenheid.* - Amsterdam z.j. Uitgeversbedrijf 'De Spieghel'.**

Muizen is - of was - een plaatsje in de buurt van Mechelen, waar in oude tijden een klooster van de cisteri'ënser-nonnen stond. De priores, die van 1538 tot 1553 dit klooster bestuurde, heeft een soort van huishoudboekje bijgehouden, dat bewaard is gebleven, en uit dit boekje doet een ongenoemde schrijver hier eenige mededeelingen. Ze hebben, uit den aard van de zaak, voornamelijk betrekking op de zorg voor het huishoudelijke leven, en in het bijzonder op hetgeen in de kloosterkeuken werd toebereid. Nauwkeurig heeft Moeder Barbara aangegeven, dat op bepaalde feestdagen genuttigd mocht worden, en waar men zich op vastendagen van moest onthouden. 'Over het algemeen, gelijk het nonnekens past, leefde men in het klooster heel sober', verzekert de schrijver, maar met de gegevens uit het boekje van de zestiend' eeuwsche priors toont hij tevens aan, dat de 'masoeurkens' op z'n tijd ook van een goed leven hielden. Bij enkele passages zou men zich zelfs kunnen afvragen, of de nonnetjes nog niet heel in de verte familie geweest zijn van Pallieter.... Maar Moeder Barbara, die de stoffelijke belangen van het klooster zoo goed wist te behartigen, was ook goed voor de armen uit den omtrek. Met een fijnen humor deelt de schrijver - die stellig niet de eerste de beste is - de 'onbescheiden' bijzonderheden mee. Het werkje is alleraardigst uitgegeven; de omslagteekening is van Jos Leonard.

***Antoon Coolen. Hun grond verwaait.* - Blaricum z.j. De Waelburgh.**

Het is misschien niet heelemaal billijk, maar men komt er onwillekeurig toe, de waarde van een werk te bepalen door het te vergelijken met wat de schrijver eerder geleverd heeft. En een vergelijking van 'Hun grond verwaait' met Coolen's 'De rauwe grond' valt wel zeer in het nadeel van eerstgenoemd boek uit. De vergelijking ligt te meer voor de hand, omdat dit tweede boek zooveel uiterlijke overeenkomst met het eerste vertoont. Het plotseling aanwenden van Brabantsch dialect, de eigenaardige aanhef van bepaalde alinea's (bijv. 'Wa is dat nou met Leen van Baerschot, Johannes van Goch zijn vrouw? Ho, zwie maar stil',

blz. 38), zekere tusschenwerpsels en stijlversieringen - dat alles vinden we ook in ‘De rauwe grond’. Maar die eigenaardige manier van schrijven, in het vorige boek zoo aantrekkelijk, doet nu opzettelijk aan; hier en daar zelfs als een trucje om succes te hebben. Dit boek is slapper, het heeft minder ziel. Zonder waarde is het intusschen volstrekt niet. De stugge vader en de stille moeder, hun opgaan in elkaar en in hun werk, de tegenstelling tusschen de boersche eenvoudigheid van de ouders en de moderne allures van de kinderen - daarin is menig goed moment. En er komen bladzijden natuurplastiek in het beek voor, die men zeker naast het beste uit ‘De rauwe grond’ kan leggen. Maar zulke prachtige typen als Peterus de hakker en Treeske Muzengat - ik noem er maar een paar uit dat kostelijke boekje - treden ons uit deze bladzijden niet tegemoet.

Karel Wasch. De loutere bloem. - Amsterdam 1927. Em. Querido's Uitgevers-Mij.

Mijn bezwaar tegen het werk van Karel Wasch - wiens renommée in onze litteratuur van knappe zielkundige vivisectie ik overigens gaarne onderschrijf - is, dat zijn boeken, of men er één of vijf en twintig leest, zoowat allemaal op 't zelfde neerkomen. Altijd weer worden de handelingen van de menschen weggedoezeld, en de motieven die tot hun daden leiden, breed uitgemeten. En hierin brengt de schrijver te weinig variatie - wellicht is er niet meer variatie in te brengen, en is Karel Wasch slachtoffer van zijn aanleg, zooals wijlen Sysiphus het was van de wraak der goden. Zijn boeken worden hoe langer hoe unvormiger. ‘De Salon-Salome’ was nog vol romantiek - en het boek was er waarlijk niet slechter om - maar de schrijver heeft daarna stelselmatig zijn best gedaan de romantiek uit z'n werk te weren. Daardoor is hoe langer hoe meer het procédé, waarnaar hij werkt, de hoofdzaak geworden, of althans datgene, dat den lezer het meest opvalt.

In dit verhaal - ik noem het maar zoo, hoewel in werk als dit feitelijk elke ontmoeting van twee personen voldoende is voor de fabel - worden weer allerlei motieven onder de loupe genomen. Toegegeven moet worden, dat het sluit. Daarin vergist de schrijver zich nooit. Maar iets nieuws brengt hij ook thans niet. Men kan evengoed een van Wasch z'n vorige boeken herlezen, en daar zijn zelfs verschillende bij, die interessanter zijn dan dit.

Johan van Vorden. Alex' vrouwen. - Bussum 1927. C.A.J. van Dishoeck.

Ik vind ‘Alex' vrouwen’ een vervelend boek. De menschen die in dezen roman voorkomen, interesseeren mij heelemaal niet, en dat komt, doordat zij op mij niet den indruk maken van werkelijke, levende menschen, maar van onwezenlijke verzinsels, die de schrijver noodig had voor zijn dialogen. Deze dialogen hebben in abstracto een enkele maal iets interessants, omdat er een zekere verfijnde dialectiek in valt waar te nemen. Met de waarde van het boek als kunstwerk heeft dit natuurlijk niets te maken. Op zichzelf beschouwd, doet het er niet toe, of de personen in een roman wartaal praten of niet; het eenige waar het op aankomt, is de modaliteit, en die valt in een verhaal als dit niet vast te stellen, omdat er geen verhouding bestaat tusschen menschen, en typen als Alex en de vrouwen, waar hij mee omgaat. Het is inmiddels niet onmogelijk, dat deze roman waardeering vindt. Niet alleen, en niet in de eerste plaats, omdat hij schrijf-raffinement vertoont, maar vooral omdat hij zware ‘moderne’ allures heeft. Die komen typisch uit in het sollen met uiteengerukte gezinsverhoudingen en geforceerde familie-betrekkingen. Wanneer die dingen in eenig noodzakelijk verband stonden tot de handeling - voorzoover die er is - van het verhaal, dan zou er niet over gesproken hoeven te worden; nu vallen ze op als hinderlijk naar voren geschoven overbodigheden. Een fraai boek voor hen, die meenen dat ook bij ons à tort à travers een na-oorlogsche kunst ter wereld moet worden gebracht, al is het dan ook door de onmogelijkste provocaties.

Robert van Passen. De gouden droom. - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zn.

Ik ken den auteur van dezen kleinen roman niet, maar ik vermoed dat hij jong is en zijn eigenlijke manier van schrijven nog niet gevonden heeft. Men zou het in de eerste plaats zeggen aan het onevenwichtige van den stijl. Er zijn mooie bladzijden in dit boekje, bladzijden die, ook door het gelukkig aanwenden van dialectische vondsten, klare plastiek te genieten geven, maar ze worden afgewisseld door perioden van harkerige onbeholpen-

heid. En ook - het verhaaltje op zichzelf is wel heel onbelangrijk, ondiep, en jongensachtig-sentimenteel; er is nog zoo weinig in, dat een geestelijk volwassene torsen kan. Maar de schrijver is niet zonder talent, en het schuchtere pretentieloos-idealistische pogen heeft, met al de onvoldragenheden van den uitslag, stellig iets sympathieks.

Dr. L.N. de Jong. De schutsengel. - Assen 1927. Van Gorcum en Comp.

De schrijver van dit boek, bewogen door het vele, dat in kerk en maatschappij ontbindend werkt en de gemoederen verdeelt, heeft zich geroepen gevoeld, een geschrift samen te stellen, waarin een poging gedaan wordt om te komen tot meer eenheid en den weg te banen tot meer levensgeluk. Het is niet de eerste die dit onderneemt, en de auteur koos daarom een nieuwen vorm: hij schiep een allegorische figuur, ‘Ecclesia’, die den geest van de christelijke kerk verbeeldt. ‘Ecclesia’ trekt de wereld door, komt in aanraking met de menschen, en leeraart overal den waren godsdienst, die volgens haar niets anders is, dan ‘het verlangen om God te dienen uit eerbied en liefde tot God en uit liefde tot de menschen en de maatschappij’. Zoo werd het boekje een, in verhaal-vorm opgezette, vrijzinnig-christelijke geloofsbelijdenis. De vorm is niet slecht gekozen, en de heer De Jong schreef de historie van ‘Ecclesia’ met overtuiging en gloed. Toch zit in de wijze, waarop het katholicisme en vooral het ‘heidendom’ op zij worden geduwd, iets, dat gaat naar het vernuftige. Ook is de schrijver zwak in de toepassing van zijn ideeën op het maatschappelijke leven. De waarde van zijn betoog schuilt voornamelijk in het negatieve. De toespraak van ‘Ecclesia’ tot een groep stakende arbeiders bijvoorbeeld is al heel weinig steekhoudend; en terwijl zij zich bij deze gelegenheid er af maakt met de gemeenplaats, dat zij, door zoo ontbindend te werk te gaan, nooit iets zullen kunnen bereiken, ziet zij er, op niet-maatschappelijk terrein, volstrekt geen bezwaar in, zelf de zaken onderst-boven te keeren. Hier is ‘Ecclesia’ niet consequent, of, wanneer de inconsequentie maar schijnbaar is (wat hier nog mogelijk zou kunnen zijn), wordt zij in ieder geval door den schrijver niet opgelost.

Ontvangen herdrukken, vertalingen, brochures, schoolboeken, bloemlezingen, studieboeken, enz.

A. Hubert van Beusekom. Buurtjes. - v. Goor Zonen, Gouda.
Henri Ghéon. O.L. Vrouw in de doornkens, vert. van Felix Timmermans. - P.N. v. Kampen en Zn., A'dam.
Menno Jakob Homan. De spreektaal. - Eigen uitgave.
J. v. Ham en Dr. S. Holker. - Een nieuwe Nederl. spraakkunst, 1e dl., 2e dr. en 3e dl. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Panait Istrati. Nevrantsould. Vert. A.M. de Jong, Amsterdam. - Uitg. Mtsch. Kosmos.
Arthur Schnitzler. Hazard. Vert. Alice van Nahuys. - E. Querido, A'dam.
S. Baelde. Keur uit de gedichten van H. Roland Holst. - Brusse R'dam.
R. Oehmke. Een roep om vrede. - Vrij religieuse Tempel. A'dam.
Dr. v. Ravestein. Jeremia. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
R. Kuitert. Willem de Merode. - Wolters, Groningen-Den Haag.
Maurice Pernot. l'Allemagne aujourd'hui. - Librairie Hachette, Paris.
Dr. M.C. Slotemaker de Bruine. Het ideaal der Navolging van Christus, door Bernard van Clairvaux. - H. Veenman en Zonen, Wageningen.
De bloeiende Bongerd. Bloemlezing, 5e druk. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Prof. Dr. Böhl. Exodus. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
H.Th. Hamblin. De weg naar bevrijding. - Hollandia Drukkerij, Baarn.
Dr. D. Sassen. Asselt en het slot Hillenraad. - Cl. Goffin, Maastricht.
A.Th. Manusama. Njai dasima. - Drukkerij Favoriet, Weltevreden.
E. Wellestrand. Waar het Noorderlicht schijnt. Vert. Mevr. Molanus-Stamperius. - Koloniale Boekcentrale. A'dam.
W.L.M.E. v. Leeuwen. Natuur en dichter. Monographie en bloemlezing. - Wolters, Groningen-Den Haag.
A.M. de Jong. Het evangelie v.d. haat. 3e uitgave. - E. Querido, A'dam.
Mr. Dr. H.F.A. Völlmar. De nieuwe wet op de naaml. vennootschappen. - N.V. Haagsche Uitg. Mtsch.
Goethe. Faust. Vert. en ingeleid door C.S. Adema v. Scheltema. Eigen uitgave der W.B. A'dam.
R.M. Rilke. Les roses. Halcyon Press. - A.A.M. Stols, Bussum.
C.W. Leadbeater. Twee wonderbare ritualen. - Theosoph. Uitg. Mtsch. Amsterdam.
Krishnamurti. Het koninkrijk des geluks. Vert. Karel Wasch. - Brusse, Rotterdam.
Mussolini, door Margh. Sarfati. Vert. Ellen Forest. - Foreholte, Voorhout.
Dirk Verèl. Maskers. - Eikel-druk, v. Gorcum en Co. Assen.

Siegfried van Praag. Van eigen en vreemden spiegel. - M. Hartzberger, Amsterdam.
Kees Meijer. Het nieuwe leven. 2e druk. - W.B., Amsterdam.
Th. Dreiser. Een Amerikaansche tragedie. - Querido, Amsterdam.
E.F. Udny. Voorlichting bij den eeredienst in de vrije Kath. Kerk. - Theos. Uitg. Mt. A'dam.
Thornton Wilder. De brug van San Luis Rey. - Leidsche Uitg. Mtsch., Leiden.
Kristin Lavransdochter. Vrouw. - J.M. Meulenhoff, A'dam.
Upton Sinclair. Petroleum. N.V. Ontwikkeling, Amsterdam.
Augusta de Wit. De avonturen van den muzikant, 2e druk. - Querido, Amsterdam.
A.K. Nielsen. Leven en avonturen van een Oostinjevaarder op Bali. - Querido, A'dam.
Lindsey en Evans. Huwelijk in kameraadschap. - H. Meulenhoff, A'dam.
David Garnett. Zeemans huisvaart. - A. Stols, Maastricht.
M. Sarfatti. Mussolinio. - Foreholte, Voorhout.
Winterboek. - Wereldbibliotheek. 1928-1929.
Mr. v. Vessem. Hollando-Belgische Alliantie Politiek? - Utrecht, H. de Vroede.
Marie Koenen. De Moeder. 3e dr. - Teulings, 's-Hertogenbosch.
Lion Feuchtwanger. De leelijke hertogin. - Querido, A'dam.
André Birabeau. Verdorvenheid. Querido, A'dam.
Kahlil Gibran. De Dwaas. - Servire, Den Haag.
Licht op het pad en Karma. - N.V. Theos. Uitg. Mtsch., A'dam.
Dr. Bartstra. Twaalf jaren ‘vrije hands politiek’. - Sijthoff, Leiden.
Report to the council of the league of nations, and Second Report. - Genève.
M. Maeterlinck. Het leven der ruimte. Vert. Karel Wasch. - Uitg. Mtsch. Kosmos, A'dam.
Susan Pearse. Amelioranna. - Alkmaar. Gebr. Kluitman.
G. Hermann. Tranen om Modesta Lamboni. Querido, A'dam.

Te laat voor bespreking nog ingekomen de allerliefste kinderboeken: Winterboek voor de jeugd; Dien Brinkgreve. Stien en haar buurtjes; Anna Sutorius. Toen 't vacantie was; G. Vollewens. Avonturen van Pieterman; A. Snellen. Timon's vliegtochten; M.E. Reitsma. Aan Moeder's schoot; G. Vollewens. Van een dikke vette spons; Jan Boer. Sint Nicolaas. Vertellingen. Allen G.B. van Goor Zonen, Gouda.